תוספתא כפשוטה

באור ארוך לתוספתא

מאת

שאול בהר"ר משה ז"ל ליברמן

חלק ו

סדר נשים

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

הוצאת בית המדרש לרבנים שבאמריקה
בסיוע קרן משה (גוסטאוו) וורצווייליער
נויארק תשכ"ז

חלק ו

סדר נשים

הקדמה ..... ה

ראשי תיבות וקיצורים ..... ו

רשימת הדפוסים של המקורות העבריים שעל פיהם סימנתי את העמודים ..... ט

הוצאות מדעיות שעל פיהן סימנתי את העמודים ..... י

רשימת כתה"י שהשתמשתי בהם בספרי ..... י

מבוא ..... יג

יבמות 184–1

כתובות 392–185

הקדמה

בעה״י

בשנת תשכ״ב פרסמתי את ספרי תוספתא כפשוטה לסדר מועד, וכבר עברו כחמש שנים מיום הופעתם של החלקים לסדר הנ״ל. הופעת ספרי הנ״ל נתעכבה לרגלי סיבות שונות, עיין בהקדמתי לגוף התוספתא סדר נשים. והנני חוזר על מה שכתבתי בהקדמה לסדר מועד: הואיל ולא זכיתי שמלאכתי תיעשה ע״י אחרים, הרי טבעי הדבר שחיבור הספר נמשך יותר ממה שחשבתי בתחילה. ואני מוסיף כאן שאף ההדפסה עצמה נמשכה כשנה וחצי. בנתים הופיעו ספרים חדשים ומאמרים, ונסיתי כפי יכולתי להכניס את דבריהם בפירושי, אם בתורף דבריהם, או בציון גרידא, הכל לפי מצב העמודים בדפוס של ספרי לנשים. ואני מניח שכמה מהם נעלמו ממני ולא הגיעו לידי.

אם אמרתי כאן שלא זכיתי שמלאכתי תיעשה ע״י אחרים, הרי כוונתי לעיקר הפירוש ולאוסף החומר שבו, וכן לרוב רובה של העבודה הטכנית, אבל ידידיי פרופ׳ הרח״ז דימיטרובסקי והרב ר׳ יהושע העשיל באבד קראו את עלי ההגהה האחרונה המעומדת והסירו כמה מטעיות הדפוס שנשארו אחרי הגהתי. הם גם העמידו אותי לפעמים על חוסר ברור בפירושי, ובהוספה של מלה אחת הדברים נעשו ברורים. יתברכו מן השמים.

מסדרי האותיות של בית הדפוס של ד״ר משה יעקבס, המפקח על העבודה דוד סקרטון, שמואל אייזמאן, יצחק אריה הופמאן, דוב (בעריל) הלפאנד, מאיר ווייציל, ד״ר יעקב פראנק, אפרים פישל הערשטיין, עשו את מלאכתם במסירות ובאמונה, והמגיה ד״ר מנחם ג. גלן הגדיל לעשות. יעמדו כולם על הברכה.

הספר יצא לאור בסיוע קרן משה (גוסטאוו) וורצווייליער. למנהלי הקרן ברכה וטיבותא רבה. ואחרון אחרון לידידי הרב ר׳ אליעזר ארי׳ הלוי פינקלשטין, נגיד ביה״מ שלנו, שהיה הגורם העיקרי לחיבור הפירוש שהופיע עד כאן, לכתיבתו ולהופעתו ברכות בכל לשון של ברכה.

ש. ל.

ראשי תיבות וקיצורים

אגה"ת — אגדות התלמוד.
אה"ע — אבן העזר.
אהצו"י — אהבת ציון וירושלים (לר"ד רטנר) לירושלמי זרעים ומועד (מלבד מס' עירובין).
אוה"נ — אוצר הגאונים (לרב"מ לוין).
או"ז — אור זרוע.
או"ח — אורח חיים.
או"ש — אור שמח.
א"ח — ארחות חיים.
אח"כ — אחר כך.
א"י — ארץ ישראל, איני יודע.
איכ"ר — איכה רבה.
אע"ג — אף על גב.
אעפ"י — אף על פי.

ב"ב — בבא בתרא, בר ברוך.
ב"ד — בית דין.
בד"א — במה דברים אמורים.
בד"ח — בדפוסים חדשים.
בה"א — באור הארוך.
בה"ג — בהלכות גדולות, בעל הלכות גדולות.
בה"מ — ברכת המזון.
בהמ"ד — בית המדרש.
ב"ח — בית חדש.
בטה"ד — בטעות הדפוס.
בט"ס — בטעות סופר.
ב"י — בית יוסף.
ביה"מ — בית המדרש (מדרשים של יעללינעק).
בכה"ג — בכהאי גוונא.
בכ"מ — בכל מקום, בכמה מקומות.
ב"מ — בבא מציעא.
במ"ר — במדבר רבה.
בעה"ב — בעל הבית.
בעה"מ — בעל המאור.
בע"מ — בעל מום.
ב"ק — בבא קמא.
בק"ע — בעל קרבן עדה.
ב"ר — בראשית רבה.
ברה"מ — ברכת המזון.
ברכ"י — ברכי יוסף.
ב"ש — בית שמואל.

ג' (ג'$_2$) — קטעים מן הגניזה.
גי' — גירסא, גירסת.
גנז"ש — גנזי שכטר.
ג"ק — גאונים קדמונים.

ד (בלי סימן קיצור) — תוספתא דפוס ראשון.
ד' (בסימן קיצור) — דפוס, דפוסים.
ד"א — דרך ארץ.
דא"ז — דרך ארץ זוטא.
דא"ר — דרך ארץ רבה.
ד"ב — דפוס ברלין (הלכות גדולות, הוצ' ר"ע הילדיסהיימר).
דב"ר — דברים רבה.
ד"ה — דבור המתחיל, דברי הכל.
דה"א, דה"ב — דברי הימים א', דברי הימים ב'.
דהו"א — דהוה אמינא.
ד"ו — דפוס ויניציאה, ווינה.
ד"ח — דפוסים חדשים.
ד"ל — דפוס ליפסיאה, למברג.
ד"נ — דפוס נפולי.
ד"ק — דפוס קושטא.
דק"ס — דקדוקי סופרים.
ד"ר — דפוס ראשון.
דר"א — דר' אליעזר.
דר"כ — דרב כהנא.
דר"ן — דר' נתן.

ה' — הלכה, הלכות.
ה"א, ה"ב וכו' — הלכה א', הלכה ב' וכו'.
ה"ג — הלכות גדולות.
הגר"נ — הגהות כת"י במשנה דפוס נפולי (עיין מ"ש עליהם במבוא להר' הירושלמי להר"מ, עמ' ו', הערה 21).
הגה"מ, הג"מ — הגהות מיימוניות.
הגרמ"ש — הגאון ר' מאיר שמחה.
הוס' — הוספה, הוספות.
הוצ' — הוצאת.
הל"פ — הלכות פסוקות.
הע' — הערה.
ה"פ — הכי פירושו, הלכות פסוקות.
הצופה ההגרי — הצופה לחכמת ישראל (בודאפעשט).
ה"ר — הלכות ראו.

וי"ר — ויקרא רבה.
וכ"ה — וכן הוא.
ולפ"ז — ולפי זה.
וע"ז — ועל זה.
וש"נ — ושם נסמן.

ח'א, ח'ב וכו' — חלק א', חלק ב' וכו'.
ח'ד — חסדי דוד.
חוה'מ — חול המועד.
חו'ל — חוץ לארץ.
חו'מ — חושן משפט, חמץ ומצה.
חל'מ — חילופי מנהגים, חלקת מחוקק.
ח'מ — חלקת מחוקק.

טאה'ע — טור אבן העזר.
טאו'ח — טור אורח חיים.
טה'ד — טעות הדפוס.
טו'צ — טומאת צרעת.
טחו'מ — טור חושן משפט.
טיו'ד — טור יורה דעה.
ט'ס — טעות סופר.

יו'ד — יורה דעה.
יו'ט — יום טוב.
יש'ש — ים של שלמה.

כ'א, כ'ב וכו' כרך א', כרך ב' וכו'.
כאו'א — כל אחד ואחד.
כ'ה — כן הוא.
כה'נ — כהאי גוונא.
כה'י — כתבי היד, כתב היד.
כ'ז — כל זה, כל זמן.
כ'י, כי'י — כתב יד, כתבי יד.
כי'א — כתב יד אוקספורד.
כי'ו — כתב יד ווינה.
כי'ל — כתב יד לונדון (בתוספתא ובבבלי). כתב יד ליידן (בירושלמי).
כי'מ — כתב יד מינכען.
כי'ס — כתב יד ר'ש סיריליאו.
כי'ע — כתב יד ערפורט.
כי'פ — כתב יד פרמה (במשנה), כתב יד פריס (בבבלי).
כי'ק — כתב יד קויפמן.
כי'ר — כתב יד רומי.
כ'מ — כסף משנה, כמה מקומות.
כנה'ג — כנסת הגדולה.
כס'ז — כסיננון זה.
כע'ז — כעין זה.
כפו'פ — כפתור ופרח.
כ'ש — כל שכן.

לח'מ — לחם משנה.
לנוה'מ — לנוסח המשנה.
לפ'ז — לפי זה.
לק'ט — לקח טוב.
ל'ת — לא תעשה.

מ'א — משנה א', מנן אברהם, מלכים א'.
מ'ב — משנה ב', מנחת בכורים, מלכים ב'.
מבי'ט — ר' משה בר' יוסף טראני.
מגלס'ת, מגס'ת — מגילת סתרים.
מדרשים הוצ' מאן — The Bible as Read and Preached in the Old Synagogue.

מה' — מהלכות.
מדה'נ, מה'נ — מדרש הגדול.
מהדו'ב — מהדורא בתרא.
מהדו'ק — מהדורא קמא.
מהדו'ת — מהדורא תניינא.
מהרי'ט — מורנו הרב ר' יוסף טראני.
מהריט'א — מורנו הרב ר' יום טוב אלגזי.
מהרי'ן — מורי הרב ר' יעקב נחום.
מה'פ — מראה הפנים.
מהרי'ק — מורנו הרב ר' יוסף קורקוס, מורנו הרב ר' יוסף קולון.
מהריק'ש — מורנו הרב ר' יעקב קאשטרו.
מו'מ — משכב ומושב, משא ומתן.
מו'ק — מועד קטן.
מו'ש — מוצאי שבת (שביעית).
מ'ח — מכתב חדשי, Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums.
מחז'ו — מחזור ויטרי.
מלא'ש — מלאכת שלמה.
מל'מ — משנה למלך.
מ'מ — מניד משנה, מכל מקום, מראה מקום.
מנ'ב, מנח'ב — מנחת בכורים.
מנה'מ — מניין המצוות, מנא הני מילי.
מנוה'מ — מנורת המאור.
מנ'ח — מנחת חינוך.
מס' — מסכת.
מסה'ת — מסורת התוספתא.
מ'ע — מאיר עין, מעשר עני, מצות עשה.
מע'ש — מעשר שני.
מ'ש — מה שכתבתי, מה שכתוב, מאי שנא.
מש'ל, משל'מ — משנה למלך.
מש'ש — מה שכתבתי (שכתוב) שם.
מתנ'כ — מתנות כהונה.
מתנ'ע — מתנות עניים.

נ'א, נ'ב וכו' — נתיב א', נתיב ב' וכו'.
נו'א, נו'ב — נוסח א', נוסח ב'.
נוב'י — נודע ביהודה.
נוה'מ — נוסח המשנה.
נו'כ — נושאי כלים (כליו).
נוע'י — נועם ירושלמי.

נט"י — נטילת ידים.
נ"י — נימוקי יוסף.
נ"ל — נראה לי, נזכר לעיל.

ס' — סדר, ספר.
ס"א — ספרים אחרים.
ס"א, ס"ב וכו' — ספר א', ספר ב' וכו'.
סד"ה — סוף דבור המתחיל.
סה"א, סה"ב וכו' — סוף הלכה א', סוף הלכה ב' וכו'.
סה"ז — ספר הזכרון.
סה"י — ספר היובל.
סה"מ — ספר המצות.
ס"ז — ספרי זוטא, סיגנון זה.
סי' — סימן.
סמ"א, סמ"ב וכו' — סוף משנה א', סוף משנה ב' וכו'.
סמ"ג — ספר מצות גדול.
סמ"ק — ספר מצות קטן.
ס"ע — סדר עולם.
סע"א, סע"ב וכו' — סוף עמוד א', סוף עמוד ב' וכו'.
ספ"א, ספ"ב וכו' — סוף פרק א', סוף פרק ב' וכו'.
סק"א, סק"ב וכו' — סעיף קטן א', ב' וכו'.
סר"ע — סדר רב עמרם.
ס"ת — ספר תורה.
סת"מ — ספרים, תפילין, מזוזות.

ע"ה — עם הארץ.
עה"ש — ערוך השלם.
ע"ז — עבודה זרה, על זה.
ע"י — על ידי, עין יעקב.
עיי"ש — עיין שם.
עכ"ל — עד כאן לשונו.
עמ' — עמוד, עמודים.
ע"מ — על מנת.

פ' — פרק, פרשה
פדר"א — פרקי דר' אליעזר.
פי' — פירוש, פיסקא.
פיה"נ — פירוש הגאונים.
פיה"מ — פירוש המשניות (להר"מ).
פיה"ק — פירוש הקצר.
פ"מ — פני משה.
פסדר"כ — פסיקתא דרב כהנא.
פסז"ו — פסיקתא זוטרתי.
פסי"ר — פסיקתא רבתי.

הצופה האנגלי — The Jewish Quarterly Review.
הצופה הצרפתי — Revue des Études Juives.
צוק' — צוקרמנדל.
צ"צ — צרכי ציבור.

ק"א — קונטרס אחרון, קרבן אהרן.
קנ"נ — קטעים מן הגניזה.
קה"ז — קהלת זוטא.
קה"ר — קהלת רבה.
קה"ת — קריאת התורה.
ק"נ — קרבן נתנאל.
ק"ע — קרבן העדה.
קצה"ח — קצות החושן.
ק"ק — קדשי קדשים, קדשים קלים.
ק"ש — קריאת שמע.

רא"מ — ר' אליהו מזרחי, ר' אליעזר ממיץ.
רא"פ — ר' אליהו פולדא (פערקאן).
רד"ה — ראש דבור המתחיל.
רד"ל — ר' דוד לוריא.
ר"ה — ראש השנה, רשות הרבים.
רה"א, רה"ב וכו' — ראש הלכה א', ראש הלכה ב' וכו'.
רה"י — רשות היחיד.
רו"ר — רות רבה.
רז"פ — ר' זכריה פרנקל.
ר"י — רבינו יונה (תלמידי ר"י), רבינו ירוחם.
ריב"ב — ר' יהודה בר' ברכיה.
ריבמ"ץ — ר' יצחק בן מלכי צדק.
ריב"ק — ר' יהודה בר' קלונימוס.
רי"ד — ר' ישעיה דטראני.
רינ"א — ר' יעקב נחום אפשטין.
ריצ"נ — ר' יצחק בן גיאת.
ר"ל — רצונו (רצוני) לומר.
רל"נ — ר' לוי נינצבורג.
רמא"י — ר' מאיר יונה (מפרש ס' העיטור).
רמא"ש — ר' מאיר איש שלום.
רמב"ח — ר' משה ן' חביב.
רס"א, רס"ב וכו' — ראש סימן א', ראש סימן ב' וכו'.
רס"ג — רב סעדיה גאון.
ר"ע — רב עמרם.
רע"א, רע"ב וכו' — ראש עמוד א', ראש עמוד ב' וכו'.
רע"א — ר' עקיבא איגר.
רפ"א, רפ"ב וכו' — ראש פרק א', ראש פרק ב' וכו'.
רש"ס — ר' שלמה סיריליאו.
רש"ש — ר' שמואל שטרשון.

ש"א, ש"ב וכו' — שנה א', שנה ב' וכו', שער א', שער ב' וכו', שמואל א', שמואל ב'.
שבה"ל — שבלי הלקט.
שהש"ר — שיר השירים רבה.
שו' — שורה.
שו"ת — שאלות ותשובות.
שטמ"ק — שיטה מקובצת.
שי"ק — שירי קרבן.
שלטה"נ — שלטי הגבורים.
שמו"ר — שמות רבה.
שנו"א — שנות אליהו.
שנו"ס — שנויי נוסחאות.
שנתון של צינצינטי — Hebrew Union College Annual.
שעה"מ — שער המלך.
שרי"ר — שרידי ירושלמי מן הגניזה שבמצרים.
ש"ש — שם שמים.
שתא"י — שערי תורת ארץ ישראל.
תא"י, תוא"י — תורת ארץ ישראל.
תו"א — תנאים ואמוראים.
תוד"ה — תוספות דבור המתחיל.
תוה"א — תורת האדם.
תוה"ב — תורת הבית.
תו"י — תוספות ישנים.
תו"כ — תורת כהנים.
תולדות הטבע — Plinius, Naturalis Historia, ed. Sillig.
תוס"ב — תוספת בכורים.
תו"ש — תורה שלמה.
ת"י — תרגום יונתן, תרגום ירושלמי.
תיו"ט — תוספות יום טוב.
תס"ר — תוספת ראשונים.
ת"ק — תנא קמא.
תרו"מ — תרומת מעשר, תרומות ומעשרות.
ת"ש — תפארת שמואל (על הרא"ש).
תשה"ג — תשובות הגאונים.

רשימת הדפוסים של המקורות העבריים שעל פיהם סימנתי את העמודים

הפיסקאות מן הספרים העבריים שנזכרו בספרי הן על פי דפוס ראשון (אחרי האינקונבלים), או ע"פ ההוצאות המדעיות שנדפסו ע"פ כתי"י, חוץ מן התלמוד הבבלי והנספח אליו (רש"י ותוספות) שהעתקתי מש"ס הוצ' ראם, ובהערות (או בסוגרים) הבאתי נוסחאות מדפוסים עתיקים וכתי"י. הפיסקאות בספרים של מפרשי התורה, הש"ס, מדרשי הלכה, מפרשי הר"מ והטורים סומנו ברובן ע"פ המקורות שנתפרשו על ידיהם. ספרי הפוסקים ושאלות ותשובות ע"פ הסימנים המיוחדים להם. אבל הרבה ספרים סומנו גם על פי עמודי הספר עצמו. מכיוון שכמה דפוסים שהשתמשתי בהם אינם מצויים כלל בידי הקורא הרגיל, ובמקצת דפוסים עתיקים אין הדפים מסומנים, ציינתי את הדפים בספרים הבאים להלן ע"פ דפוסים יותר מצויים.

אבודרהם. ויניציאה שכ"ו.
רבינו בחיי. ויניציאה ד"ש.
דרשות ר"י אבן שועיב. קראקא של"ג.
חידושי הרשב"א לר"ה ולמגילה. הוצ' רח"ז דימיטרובסקי.
חידושי הרשב"א לשבועות. הוצ' ר"א סופר.
ספר חסידים. הוצ' מקיצי נרדמים.
טורים. ווארשא תרמ"ב.
יוחסין. הוצ' פיליפובסקי. לונדון תרי"ז.
כד הקמח (לרבינו בחיי). ויניציאה ש"ו; הוצ' ברייט, לבוב תר"מ–תרנ"ב.
כפתור ופרח. הוצ' לונץ, ירושלים תרנ"ז–תרנ"ט.
ספר כריתות. קרימונה שי"ח.
מאירי לאבות. ווינה תרי"ד.
מגן אבות להרשב"ץ (פירושו לאבות), ליפסיאה תרט"ו.
ספר המכתם. הוצ' הר"א סופר, ניו יורק תשי"ט.

ספר המנהיג. ברלין תרט"ו.
סמ"ג. ויניציאה ש"ן.
סמ"ק. קרימונה שט"ז.
שלחן ארבע (לרבינו בחיי). ויניציאה ש"ן.
תורת האדם להרמב"ן. ויניציאה שנ"ה.

הוצאות מדעיות שעל פיהן סימנתי את העמודים

אבות דר"ן. הוצ' רש"ז שכטר, ווינה תרמ"ז.
בראשית רבה. הוצ' תיאודור–אלבק, ברלין תרס"ג–תרפ"ט.
ויקרא רבה. הוצ' ר"מ מרגליות, ירושלים תשי"ג–תשי"ח.
מגילות תענית. הוצ' ליכטנשטיין (בשנתון של צינצינטי ח"ח–ט', 1931–1932, עמ' 318 ואילך).
מכילתא. הוצ' רח"ש האראוויטץ (הורוביץ), פרנקפורט, תרצ"א.
מכילתא דרשב"י. הוצ' מהרי"ן אפשטין–מלמד, ירושלים, תשט"ו.
מסכתות קטנות (חוץ מאבות דר"ן). הוצאות היגר.
סדר אליהו רבה. הוצ' ר"מ איש שלום, ווינה, תרס"ב.
ספרי במדבר. הוצ' רח"ש האראוויטץ (הורוביץ), לייפציג, תרע"ז.
ספרי דברים. הוצ' ראי"א פינקלשטין, ברלין, ת"ש.
ספרי זוטא. נספח לספרי במדבר הנ"ל.
פסיקתא דרב כהנא. הוצ' מנדלבוים, נויארק תשכ"ב.
פסיקתא רבתי. הוצ' ר"מ איש שלום, וינה תר"מ.
תורה כהנים. הוצ' ראי"ה ווייס, ווינה תרכ"ב.

לא הזכרתי כאן את הספרים שאין מהם אלא הוצאה אחת. רשימה מפורטת של הספרים העבריים הנזכרים בספרי (והם כמעט כל מה שנדפס מספרי המחברים התורניים שחיו לפני זמן הדפוס) ושל הספרים שנכתבו בלעז תבוא אי"ה בסוף החיבור כולו.

רשימת כתה"י שהשתמשתי בהם בספרי

בבלי. כת"י מינכן, כת"י המבורג (על שלש הבבות). צילומים בידי.
במדבר רבה. כת"י אוקספורד 147. צילום בידי.
דברים רבה. כת"י פרמה. צילום בידי ר"מ מרגליות.
יחוסי תנאים ואמוראים. כ"י בית המדרש שלנו.
ילקוט שמעוני. כת"י אוקספורד. צילום בידי.
ילקוט תלמוד תורה (סיקילי). כת"י אוקספורד. צילומים בידי הראי"א פינקלשטין.
ירושלמי. כת"י ליידן. צילום בידי.
ירושלמי סדר זרעים ומס' סוטה. כת"י רומי. צילום בידי.
חידושי הרמב"ן לשבת. שני כת"י בביה"מ כאן.
חידושי הרמב"ן כתובות. כת"י בביה"מ כאן.
חי' הרשב"א כתובות. העתקה בידי רח"ש דימיטרובסקי.
חי' הריטב"א כתובות. שני כת"י בביה"מ כאן.
פי' ריי"ד ליבמות. כת"י בביה"מ כאן.
מרדכי. כת"י הנ"ל.

משנה. כת"י פרמה, קויפמן, קטעים שבקנטבריא (מן הגניזה). צילומים בידי.
סמ"ג על קלף. כת"י בביה"מ כאן.
עיטור. כת"י בביה"מ כאן.
ערוך. שלשה כתי"י בביה"מ כאן.
פי' רבינו יהונתן על הרי"ף כתובות. כת"י בביה"מ כאן (עכשיו נדפס).
פי' ר' יהודה אלמדארי על הרי"ף כתובות. כת"י בביה"מ כאן (עכשיו נדפס).
רי"ף. שני כת"י על קלף בביה"מ כאן.
רמב"ם (משנה תורה). כת"י רבינוביץ על קלף, שלשה כת"י תימניים, בביה"מ כאן.
רמב"ם פירוש המשניות. כמה כת"י תימן.
שמות רבה. כת"י אוקספורד 147. צילום בידי.

מבוא

מסורת אגדה בידינו: „עמוד ברזל משנה",[1] זו היא המשנה, העמוד שכל התורה שבעל פה נשענת עליו. ואם המשנה עמוד הברזל הרי התוספתא עמוד התוך, העמוד שעומד בין המשנה והתלמודים, היתד שהכל תלוי בו. אי אפשר לעמוד על כוונת התוספתא מבלי להתעמק בפירוש המשניות והתלמודים. במבואי לתוספת ראשונים ח"ב[2] בטלתי את הדעה המקובלת על חכמי ישראל שהתוספתא לא היתה רגילה בפי הגאונים, והוכחתי שלימוד התוספתא היה נהוג בישיבות הגאונים שבבבל[3] כלימוד המשנה, והיו שונים אותה בכל יום בסדר הישיבה,[4] וכן שנו אותה גם בספרד בסוף זמן הגאונים,[5] והיא היתה כל כך שגורה בפיהם שפעמים ודי היה להם ברמז, והסתפקו בזה שאמרו: ובריתא דתוספתא בהדא מילתא לא דיקא,[6] ולא העתיקו אותה. ועמדו הגאונים על כך שיש לפנינו בתוספתא שם שיטה משונה שלא כמשנתנו והתלמוד, ולא הגיהו אותה, כמו שעשו המפרשים,[7] אלא דחו אותה מן ההלכה. סוף דבר לימוד התוספתא מעולם לא פסק מפי רבותינו הגאונים והראשונים. אבל פשיטא שגורל התוספתא אינו עדיף מגורל המשנה, ואין לנו פירוש קדום מזמן הגאונים לתוספתא, כשם שאין לנו פירוש כזה למשנתנו.

וביחס למשנתנו נשרדו לנו פירושים בודדים משונים מאד מזמן הגאונים. ועלינו להודיע מיד שאין הכוונה לפירושי הגאונים המתנגדים לפירוש התלמוד, דוגמת פירוש רב סעדיה למשנת כתובות פ"י מ"ד,[8] שהגאון סבר שפירוש התלמוד דחוק, ואין המשנה יוצאת מידי פשוטה.[9] כוונתי לפירושים משונים שאינם הולמים את ההלכה הפשוטה, דוגמת פירושי הגאונים למשנת כלים פ"א סמ"ב „וחסוכי בגדים במגע" שפירשוה שאין מי חטאת מטמאים חסוכי בגדים (ערומים) אלא במגע גרידא, אבל כשהיו לבושים המים מטמאים במשא את הבגדים, והאנשים טמאים מחמת הבגדים שעליהם.[10] וכן פירשו את משנתנו ביבמות פ"ז מ"א בפירוש מחודש, ולא השגיחו כלל בתוספתא, וכבר תפסו עליהם הראשונים ממנה.[11] וכן פירשו הגאונים את משנת חגיגה ספ"ב „בגדי קודש מדרס לחטאת" מדרס לאוכלי קרבן חטאת, והעיד רב נסים גאון שכל חכמי דורו הסכימו לפירוש זה, והוא באור מוזר ומתנגד במפורש לתוספתא,[12] וכן חידשו הלכה בניגוד גמור לדין מפורש בתוספתא.[13]

[1] וי"ר פכ"א, ה', הוצ' ר"מ מרגליות, סוף עמ' תפ"א.
[2] ירושלים תפרח"י, עמ' 7 ואילך.
[3] בנינוד לספרא וספרי, עיין אגרת דרב שרירא גאון, הוצ' רב"מ לוין, עמ' 41–42.
[4] עיי"ש במבוא לתס"ר ח"ב הנ"ל, עמ' 12.
[5] עיין מ"ש לעיל ח"ד, יומא, עמ' 778, שו' 10, ד"ה ובס' הקבלה.
[6] עיין להלן, עמ' 161.
[7] פרט לח"ד ור"י מלעמגא, עיין מ"ש להלן, עמ' 161–162.
[8] עיין אוה"נ שם, התשובות סי' תשכ"א, עמ' 310.
[9] עיין מ"ש על המשנה ההיא ב„קובץ מדעי" לזכר משה שור, עמ' 184.
[10] עיין בפיה"נ לטהרות, הוצ' מהרי"ן אפשטין, עמ' 8, שם עמ' 154–158. ועיין מ"ש על זה בהערותי לפסיקתא דר"כ, הוצ' ר"ד מנדלבוים, עמ' 473.
[11] עיין מ"ש להלן, עמ' 77. ועיין גם פי' הגאונים להלן, עמ' 43, ומש"ש.
[12] עיין מ"ש על כ"ז לעיל ח"ה, חגיגה, עמ' 1310.
[13] עיין מש"ש, מגילה, 1137.

ולא זו בלבד אלא שנשרדה לפנינו הלכה מוזרה מאד שאין היתר חל על איסור, ופעמים שאדם חייב על אשת איש אחר מיתת בעלה, והבא על אשת אב חייב עליה משום אשת אב ומשום אשת איש בין בחיי אביו בין לאחר מיתת אביו, והבא על כלתו חייב עליה משום כלתו ומשום אשת איש בין בחיי בנו בין לאחר מיתת בנו, כלשון משנתנו בסנהדרין פ״ז מ״ד, ונתפרשה כפשוטה שחייב עליה משום אשת איש אף לאחר מיתת בעלה,[14] ויש יסוד גמור להניח שפירוש זה מיוסד על התוספתא ביבמות,[15] ולא השגיחו כלל בסוגיית הבבלי. ונאמנת עלינו עדות הר״מ ז״ל באיגרותיו[16] שבכל הפירושים הזרים שפירש בפיה״מ מהדו״ק נמשך אחרי הגאונים, ואח״כ חזר בו.[17]

ויש שהגאונים בעצמם חזרו בהם מן הפירושים המשונים במשנתנו. וכן כותב רב האיי גאון בס׳ משפטי שבועות שער ה׳, י״ג ע״א: ובזה אמרה המשנה (מכות פ״א מ״ד) באי זה צד העדים נעשים זוממין, ואמרו אין העדים נעשין זוממין עד שיזימו עצמן וכו׳, ולא תושלם ההזמה אלא בפני הניזומין ושיודו, או ישתוקו, ואם אינו בפניהם, או לא שתקו אינה נקראת הזמה אלא הכחשה ובטלה העדות וכו׳. וכבר תמה על כך בשו״ת חתם סופר חו״מ סי׳ קמ״א. וכמה מן האחרונים[18] העירו שכן הביא הר״ח בפירושו למכות ה׳ א׳ בשם ״ראיתי לרבותינו הגאונים ז״ל״. ובס׳ טל תורה לר״מ אריק (מכות ה׳ א׳) תמה על הר״ח מן הבבלי ב״ק ע״ה א׳, שהרי לשיטת הגאונים כל עדות היא עדות שאין אתה יכול להזימה, עיי״ש. וכיוון הגר״מ אריק לדברי הר״ח עצמו שהקשה כן מן הגמרא בב״ק[19] וביטל את שיטת הגאונים. ומדברי רב האיי הנ״ל משמע שסמך על דברי הבבלי בכתובות כ׳ א׳, שאמרו שם: ״דאילו הוו לקמן דלמא הוו מודו להו״, והדברים תמוהים, שהרי הודאתן אינה מעלה ואינה מורידה. ועיין במהר״מ שיף במקומו ובתוספות שם, סד״ה אלא.[20]

ברם בס׳ המפתח לרב נסים לטוגיית כתובות הנ״ל:[21] ״ומה שראית בחיבורי הראשים (ראשי הישיבות) בבאור ההזמה שאינה מתאמתת אלא עד שיודו להם העדים, או שישתקו, אל תסמוך עליו, כי אין הוא נכון. ובתלמוד הרבה שמועות הדוחות פירוש זה, וכבר חזרו בהם קצתם[22] מזה בתשובותיהם מפני שהתבאר להם הפסדו״. ובוודאי אילו היה בידינו כל המהדו״ק של פיה״מ להר״מ היינו יודעים יותר על פיה״ג למשניות.[23]

אמנם נשארו לנו פירושי הגאונים למשניות טהרות, אבל הם בעיקר ״פירוש מילי״, באור מלים וביטויים בודדים שבמשנתנו.[24] וכן נתפרסם בזמן האחרון[25] קטע של פירושי מלים למשניות טהרות וזרעים לרב שרירא גאון,[26] ומצויים כמה פירושים מעין אילו לסדר

[14] עיין מ״ש להלן, סוף עמ׳ 40 ואילך, בשם פיה״מ להר״מ בכריתות פ״ג.
[15] עיין מ״ש להלן, עמ׳ 40.
[16] הוצ׳ רד״צ בנעט, עמ׳ 58, שו״ת הרמב״ם הוצ׳ הרא״ח פריימן זצוק״ל סי׳ ר״מ, עמ׳ 226.
[17] עיין מ״ש במבואי לה׳ הירושלמי להר״מ, עמ׳ י״ג ואילך.
[18] עיין מ״ש ר״ר מרגליות בס׳ מרגליות הים לסנהדרין ל״ב ב׳ סי׳ ל׳ ועוד.
[19] אוה״ג ב״ק, סוף עמ׳ 75 ואילך, והובאו דבריו באו״ז ב״ק סי׳ ש״ה–ש״ו, כ״ד ע״ד, כמו שציין רב״מ לוין שם. וכן הביא בשם הר״ח ר׳ זכריה אנמאתי בפירושו לב״ק, הוצ׳ יעקב לוין, 31 ע״ב.
[20] ועיין בס׳ דרכי דוד לרמ״ד לוין בכתובות שם במקומו.
[21] תשה״ג אסף, הוצ׳ מק״נ, ירושלים תש״ב, עמ׳ 196, הע׳ 3.
[22] עיין במפתח לאוה״ג כתובות, עמ׳ 108, סי׳ ס״א, על חזרותיו של רב האיי.
[23] עיין מ״ש לעיל הע׳ 17. ועיין מ״ש להלן, עמ׳ 202, סד״ה ובתוספות.
[24] עיין מ״ש מהרי״ן אפשטין בתרביץ שט״ז, ירושלים תש״ה, עמ׳ 71 ואילך.
[25] תשה״ג אסף הנ״ל (לעיל, הע׳ 21), עמ׳ 173–175.
[26] עיין תרביץ הנ״ל (לעיל, הע׳ 24), סוף עמ׳ 73 ואילך.

זרעים וטהרות.[27] וכן הדין נותן שהמלים במשניות זרעים וטהרות היו טעונות ברור מיוחד, משום שהן שמות של צמחים וכלים, וכדומה (realia) שאין לעמוד יפה על טיבן מתוך העניין גרידא.

ואשר לתוספתא נשתמר בספריית בודליאנה שבאוקספורד כת"י על קלף (No. 2688) המתואר על ידי נויבאואר וקווילי[28] כמילון ערבי למלים של המשנה, התוספתא והירושלמי. מהרי"ן אפשטין תאר[29] אותו ככולל פירושי מלים למשנה ותוספתא,[30] עיי"ש. פרופ' מרדכי מרגליות המציא לי בטובו צילום מכ"י זה. כשבדקתי אותו ראיתי שהוא בעיקרו פירוש למלים בודדות של התוספתא, אלא שלפני המחבר היו כנראה בתוספתא כמה פיסקאות מן המשנה שנשמטו לפנינו בתוספתא, כרגיל בכי"י.[31] לדעת ר"מ לוצקי מוכיח הכתב שנעתק מסביב למאה האחת עשרה למספר הרגיל, ונכתב, כנראה, ע"י חכם (שאינו סופר ע"פ אומנותו) לשימוש עצמי. ערך הכת"י חשוב מאד לנוסח התוספתא, דווקא משום שהוא עוסק במלים בודדות, ויש להניח שהכותב דייק בהעתקתן. המפרש מתרגם ע"פ רוב את המלים לערבית, ופעמים לעברית,[32] ופעמים מניח אותן בלי פירוש. ואף שהפירוש מלוקט מכל התוספתא מ"מ החלק הגדול ביותר הוא מזרעים ומטהרות, והוא מחמת הטעם שכתבנו לעיל. אני מקווה להוציא אותו לאור ברצות ה' בעזרת מומחה ללשון ערבית. לפי שעה נסתפק בכמה דוגמאות מפירוש זה, ואני מודה לגיסי ד"ר אברהם הלקין בעד הבאור של המלים הערביות.

שביעית פ"ז סהי"ג, סוף עמ' 197: עד שיכלו אוזניות של שמעון אנא. עיין בשנו"ס שם ומ"ש לעיל בח"ב, עמ' 577, שו' 39. בפירוש כ"י הנ"ל: אוזניות שלמעון.

שם, ריש עמ' 198: פגי בית וני. בכ"י הנ"ל: פגי ביתואני, מוצע (כלומר, מקום).

שם, רהט"ו: אין אוכלין על הרפיחין שבעכו וכו'. בד שם: הספיחין, ובכי"ע: הרחיפין. ובכ"י הנ"ל: הרפחין שבעכו, הו כטוט ואתלאם (כלומר, ערוגות ותלמים). ואף שהפירוש אינו הולם את העניין מ"מ הכ"י מקיים את גירסת כי"ו. ושמא "רפחין" הם פירות שנשתהו על האילנות יותר מדאי ונתנפחו ונתרככו,[33] ורפחין הם פירות אפילין דומיא דסיפוניות (סתווניות) שנשנו שם.

כלאים פ"ד ה"ד, עמ' 218: חריץ שהעבירו על גבי הריפין. בכ"י הנ"ל: חריפין, חאדין. וגרס "חריפין" במקום "הריפין" ופירש: מחודדין!

שם ה"ז עמ' 219: העלהו משם לבית המגונין. עיין מ"ש בח"ב, עמ' 640, בנוסחאות התוספתא והמשנה. בכ"י הנ"ל: המנוגנין (בלי פירוש). ולא מצאתי נוסחא זו במ"א.

שם פ"ה הכ"א, עמ' 225: שבשעה שהיה ליגוז היה ניטוה. בכ"י: לוגז היה נטוה (יו"ד תלויה בין השורות, כלומר, קרא: ניטוה) מגזול (כלומר, טווי, ארוג). הגירסא "לוגז" נכונה, עיין מ"ש במקומו.

שם הכ"ו, סוף עמ' 225: והאכסילון. וכ"ה בפירוש הנ"ל, וכן נכון, עיין מ"ש בפירושו בח"ה, ריש עמ' 1341.

[27] עיין תרביץ הנ"ל, עמ' 87 ואילך.

[28] קטלוג ח"ב, עמ' 86.

[29] תרביץ הנ"ל (לעיל, הע' 24), עמ' 87.

[30] מהרי"ן אפשטין ז"ל לא בדק אותו כראוי, עיין מ"ש במבוא לנוה"מ, עמ' 1, הע' 2 והע' 3, ומ"ש להלן בפנים.

[31] לפעמים נראה שהסדר שלו בתוספתא היה מעורבב. וכנראה שהוסיף אח"כ פירושים ונכנסו שלא במקומם הראוי.

[32] ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין בתרביץ הנ"ל (לעיל, הע' 24), עמ' 87–88.

[33] עיין במלונות ללשון סורית ערך רפח. ועיין גם במלונו של לוי לתרגומים ערך רפח.

מעשרות פ״א סה״א, עמ׳ 227: תפוחי נמילה. בכ״י: תפוחי מנמילה (כעין גי׳ כי״ע). וכן נכון, עיין בפירושי שם.

שבת פי״ג הי״ד, עמ׳ 62: עשה גוי סקלא לירד בו. בכ״י: סקאלה אלמרכב, והו לוח יטרחוה מן אלמרכב אלא אלבר יגחדרון (כלומר, סקאלא של האניה, והוא קרש שנותנים אותו מן האניה אל היבשה שירדו בו). והאריך כאן במקום לתרגם בעברית: כבש, עיין מ״ש בח״ג, עמ׳ 219, לשו׳ 65.

שם הט״ו: ולוחים של סקיבס, ועי״ש בשנר״ס. בכ״י: שלסטיבס, אלבנקיסא. ואעפ״י שהתרגום לא נתברר לי, אבל גי׳ הכ״י מקיימת את נוסחת כי״ל, שהכרעתי כמותה, עיין מ״ש בח״ג, עמ׳ 220.

שם פט״ו ה״ט, עמ׳ 71: אמ׳ ר׳ יוסה וכו׳. בכ״י: א״ר יוסי מנין למילה שבמקום (כגי׳ כי״ל) פֶּרִי שנ׳ ועשלתם ערלתו את פריו (בלי פירוש). ולא ידעתי למה הביא את הפיסקא.

שם פי״ו ה״ד, עמ׳ 76: ומסלקין לצדדין וכו׳ מסלקין לצדדין. בכ״י: מסנקין הו מסלקין. ועיין מ״ש מהרי״ן אפשטין במבוא לנוהמ״מ, עמ׳ 1228 סי׳ ז׳.

שם ה״ח, עמ׳ 77: מקנחין וכו׳ ובמפה של קוצין. בכ״י: ובמפה של קוצים (כגי׳ כי״ע), זיברה (כלומר, מפה שהיא שעירה מצד אחד).[34]

שם פי״ז ה״ח, עמ׳ 82: המכתמין שבכרכין וכו׳. בכ״י: המכמתין(!) שבכרכים אין קוראין בהם (בלי פירוש).

עירובין פ״ו הכ״ה, עמ׳ 125: באמה של פרטליס. בכ״י: באמה שליטראפוליס, קנאה אטראבולוס (כלומר, אמה של טריבוליס). ועיין גי׳ כי״ל שם.

שם הכ״ו, ריש עמ׳ 126: בביבין המשקטין. בכ״י: בבין המשוקטין (התרגום אינו ברור בצילום). ובכ״י שם: המשקטטים. ועיין מש״ש בח״ג, עמ׳ 437.

שם פ״ח ה״ו, עמ׳ 133: אפוטני כלים וכו׳. בכ״י: אוֹבְטַנֵי כלים, אבואב אלכילים (כלומר, פיות כלים). ואף כאן גי׳ הכ״י כעין גי׳ כי״ל, עיין בשנר״ס ומ״ש בח״ג, עמ׳ 455.

יר״ט פ״ד ה״י, עמ׳ 303: אגרזין וקליות וטרולוס יוליכו. בכ״י: בטורלס, אלעורס (כלומר, חתונה). המפרש פירש ע״פ העיניין, ואין לו שום יסוד. והנה המלה ״וטרולוס״ חסרה בד, בכי״ו ובכי״ע, והכנסתיה בפנים ע״פ כי״ל וקטע מן הגניזה. ובח״ה שם, עמ׳ 1013 הבאתי את הר״ח שגרס: בעורלס, והגהתי: בטרולס. ומתוך כת״י הנ״ל נראה שצ״ל בר״ח: בטורלס. אלא שנראה שאין ״בטורלס״ אלא ״בטרולס״, בכף, עיין מש״ש, עמ׳ 1014.

מר״ק פ״א ה״ב, עמ׳ 366: מוכר אדם עינתו של מים וכו׳. בכ״י: מוכר עונתו. וכ״ה (״עונתר״) בכי״ע. ובח״ה, עמ׳ 1229, הכרעתי כגי׳ ״עונתר״ (נגד שאר הנוסחאות) ופירשתי: עונה (זמן) שיש לו זכות השקאה, עי״ש.

הפירושים למס׳ יבמות־נזיר מעטים מאד והצילום מטושטש מאד, ולפי שעה לא יכולתי להוציא משם דבר חשוב.

וביחס לפירושים בכלל על התוספתא, אין להוסיף על מ״ש במבוא לח״ג, עמ׳ ט״ו, אלא שחסרים לנו הפירושים הנפלאים לס׳ זרעים וס׳ מועד שהזכרנו שם. וכמה חדשים אחרי שיצא ספרי לסדר מועד העיר לי ר׳ טובי׳ פרעשעל (בשם ר״י אונדרוויזר) על ס׳ ליקוטי צבי (אמשטרדם תקס״ט) שבסופו נדפס פירושו של הגאון ר׳ יצחק איצק סג״ל מלעמגא להלכות י״ט—כ׳ מפ״ג של תוספתא יומא.[35] מדברי ההסכמות שם מתברר שהמחבר כתב פירוש

[34] כנראה שפירש קוצים מלשון קוצות שער.

[35] הוא העיר לי גם על דברי שטיינשניידר ב״המזכיר״ חכ״א, עמ׳ 21, ועל דברי זעעליגמן בצייטשריפט פיר הבראעישע ביבליאוגרפיע חט״ו (1911), עמ׳ 8 ואילך.

על כל התוספתא (חוץ מסדר זרעים?),[36] ובאר אותה בבאור מפולש. כתה״י נמצא ברוזטליאנה שבאמשטרדם ומכיל כאלף ושש מאות עמוד (פוליאו).[37] כשעברתי על הפירוש ליומא הנ״ל ראיתי שהגאון המחבר לא הניח דבר קטן וגדול שלא באר אותו, אלא שבעיקר עמד על הברייתות שבבבלי ושבירושלמי, על פיסקי ההלכות ושיטות הראשונים שהיו לפניו. הפירוש לשתי ההלכות ביומא שהזכרנו מכיל ט״ז עמודים קטנים באותיות רש״י פטיט, והוא מסכם שם את כל השיטות בסדר עבודת יוה״כ. מתוך הפירוש נתקבל אצלי הרושם שהמחבר השתמש בנוסח הדפוס גרידא ואף לא היו לפניו ראשונים בכת״י (שלא נדפסו בזמנו). השיטה שלו היא השיטה שהיתה רווחת בזמנו על דרך ההבנה הישרה ועל דרך הפלפול.

החלטתי שלא להזדקק לפי שעה לפירוש זה משום האריכות היתירה שבו, ומשום שהלימוד בכ״י זה היה דוחה את פירושי להרבה זמן. הנחתי שאפשר לסמוך על פירושו של הגאון בעל חסדי דוד שכבר העיר על מה שראוי להעיר מן הבבלי והירושלמי ביחס לפירוש הנוגע ישר לתוספתא. בנתים צילם פרופ׳ מרדכי מרגליות את פירושו של ר״י מלעמגא לתוספתא מס׳ יבמות. קבלתי ממנו את הפירוש בכסלו שנת תשכ״ז אחרי שפירושי על יבמות־נזיר היה כולו מסודר בעמודים. הפירוש של הגאון הנ״ל ליבמות מכיל מאה ושנים עשרה עמוד פוליאו, ובסופו הוא כותב: השלמתי אותו ביום א׳ יום הלל פורים קטן שנת הטוב והישר (תקמ״ג) לפ״ק. עברתי על הפירוש ברפרוף בעלמא, וראיתי שלא טעיתי בהערכתי. המחבר מתעמק בהבנת דברי התוספתא, נושא ונותן בברייתות שבבבלי ובפיסקי הלכות, מרבה להביא מן הספרים שהיו לפניו באותו זמן בדפוס (בעיקר מן המפרשים על המקום ומספרי הפוסקים). לא היה לפניו שום כת״י של התוספתא ואף לא ראשונים בכת״י. הוא הגיה ע״פ המקבילות וע״פ הסברא, הגהות שנמצאות גם בח״ד, במנחת בכורים ובהגהות הגר״א. פירוש חסדי דוד (שנדפס בליוורנו תקל״ו) לא הגיע לידו. בנספח לספרי (עמ׳ 577 ואילך) אני מפרסם את פירושו לפ״ג של יבמות. בחרתי בפרק זה משום שהוא פרק קצר, ומשום שחלק מן הברייתות שבו מצויות בירושלמי ובבבלי כמו שהן לפנינו בתוספתא (בשינויים רגילים) וחלק אחר הוא שונה לגמרי מן המסורת שבבבלי (בירושלמי לא נזכרו כלל), והלומד יוכל לעמוד בעצמו על טיב הפירוש. אין ספק שמן הראוי הוא שימצא גואל לפירוש זה שיעשה חסד עם המחבר ועם הספרות התלמודית.

בבאור הארוך דנתי באריכות גם בברייתות שבירושלמי ושבבבלי המקבילות לתוספתא וגם בדברי הראשונים. רציתי לתת סקירה על התפתחות ההלכות היוצאות מן התוספתא בדברי רבותינו הקדמונים עד זמנו של ר״י קארו. שלא לייגע את הלומד במהירות נקטתי ע״פ רוב בפירוש הקצר בפירושי המפרשים המקובלים, כדי שלא להטריד את הקורא, ומי שירצה לעמוד על פרטי הדברים יוכל לעיין בבאור הארוך. ואם לפעמים הפירושים בקצר ובארוך אינם מתאימים אין כאן סתירה, אלא סטיה מדעת. ופשיטא שבדיון בדברי הראשונים התחשבתי במיוחד בראשון שאני דן בו, ואין הרי הבאות באו״ז וביחוסי תו״א כהרי הבאות בפי׳ הריבמ״ץ (והבאים אחריו),[38] בסמ״ג, וכדומה. ואף הסברות והשיקולים של הראשונים השונים אינם דומים אחד לשני. ונקוט כלל זה בידך השיטה הפילולוגית והדיון ביחס לקצות החושן, ביחס לראשונים וביחס לתלמודים היא שונה בהחלט. ואין לפרש מקור מבלי להכיר יפה את המקור ואת מהלך מחשבתו ודרכו בלימוד. מי שאינו מכיר יפה את דרכי המחשבה והדיון של התלמוד לא יבין את ההבדל בין אמת ובין פלפול, ופעמים אמת בפלפול יתחלף לו.

[36] עיין עכשיו בספר „מבוך״ של ר״י אונדרווייזר, נויארק תשכ״ה, עמ׳ 189.
[37] ראה בספר הנ״ל, עמ׳ 187 ועמ׳ 189.
[38] עיין מ״ש במבוא לח״א, עמ׳ י״ח ועמ׳ י״ט.

נמנעתי מהגהות במקורות עד כמה שאפשר, וכבר חקק רב האיי:[39] „ואין לנו לתקן את המשניות ואת התלמוד בעבור קושיא שקשה לנו". אבל מוטב להגיה אותיות בודדות (בפרט אותיות דומות בכתב, הנוטות להתחלף) מאשר להדחק בפירוש. נדמה, שהגהה מהי״א לחי״ת (ולהפך) פעמים ואינה הגהה כלל, אלא קריאה אחרת. כן, לדוגמא, שנינו במשנת נדרים פ״ג מ״ד: נודרין להרגין וכו'. וכ״ה בכל נוסחאות כי״י של המשנה שבדקתי, וכ״ה בבבלי ב״ק קי״ג א' בכל כתה״י וכ״ה במפרשי התלמוד והפוסקים, וכן העתיקו הגאונים (עיין אוה״ג נדרים, עמ' 32). וכן בתוספתא נדרים פ״ב רה״ב בד: תולין להרגים, וכן בכי״ע: להרגין. אבל להלן ח״ז (נדרים), עמ' 419, הכרענו כגי' כי״ו ופיסקא מן הראב״ד: לחרגין, עיי״ש. ולוא היינו הולכים אחרי הרוב, הרי רוב רובן של הנוסחאות גורס: להרגין. בדרך כלל לוא היה לפנינו שינוי נוסחא של ממש, הרי היה קשה מאד להניח שכל כתה״י של המשניות ושל הבבלי, פיסקאות של הגאונים והראשונים, רוב נוסחאות התוספתא, כולם משובשים. אבל חילוף בין הי״א וחי״ת כמעט שאינו חילוף. נציע דוגמא אחרת שהיא עוד יותר בולטת.

שנינו בברייתא בבבלי (ב״מ י״ט א', ב״ב קל״ה ב'): ת״ר איזו היא דייתיקי דא תהא למיקם ולהיות שאם מת נכסיו לפלוני וכו'. וכ״ה („ולהיות") ברוב רובן של הנוסחאות,[40] וכ״ה בה״ג בשתי המהדורות,[41] ברי״ף ב״מ וב״ב, בפי' הר״י מיגאש וביד רמה בב״ב במקומו, בערוך ערך דיתיק, בעיטור,[42] בתוספ' רי״ד ב״מ י״ט א', באו״ז (ב״מ וב״ב במקומו) ועוד ועוד. ובכי״ר ב' ב״מ ובכי״מ ב״ב: ולמיהוי[43] (במקום „ולהיות").[44] ובתוספתא ב״ב פ״ח ה״י: אי זו היא דייתיקי דא תהא לי[45] לעמוד ולהיות, אם מתי יינתנו נכסיי לפלני. וכ״ה „להיות" גם בכי״ע ובד (ושם: ולהיו'). וכן מעתיקים הראשונים בשם התוספתא (עיין להלן). וכן בירושלמי פיאה ספ״ג י״ז ע״ד: אי זו היא דייתיקי תהא לי להיות ולעמוד, ואם מתי ינתנו נכסי לפלוני. ופירשו המפרשים שהתלמוד מבאר את המלה דייתיקי שהיא נוטריקון „דא תהא למיקם", והוא קשה מאד.[46]

על כל פנים אנו רואים שהגירסא „להיות" בדייתיקי היא למעלה מכל ספק, והיא מקויימת ע״י הנוסחאות של שלשה מקורות (תוספתא, ירושלמי ובבבלי) בלתי תלויים. ברם כבר העיר לנכון ד״ר ראובן ירון[47] על הנוסחא המקובלת בצוואות בלשון יוון (בתקופת התנאים, ולפניהם ולאחריהם) שפתחו בהן: Εἴη μέν με ζῆν, או: Εἴη μέν μοι ὑγιαίνοντι καὶ ζῶντι καὶ ὑγιαίνειν, כלומר יהא לי לחיות ולעמוד (להיות בריא). וכן העיר שם על הגירסא בירושלמי פיאה בכי״ר: תהא לי לחיות לעמוד, ואם מתי יהיו נכסי לפלוני, והוא בדיוק כמקובל בעולם העתיק, והכל הוא מלשון השטר שפתח בברכה, אבל אם מתי יהיו נכסיי וכו'.

ובאמת מתורתם של ראשונים היא. וכן כותב הריטב״א בב״ב קל״ה ב': והנכון כדפי' רבינו תם שהיו כותבין בין (צ״ל: כן) סימנא לחיים, וכן מפורש בתוספתא כל שכתוב בה

39 אוה״ג כתובות, התשובות, עמ' 207.
40 עיין דק״ס ב״מ, עמ' 47, הע' ר', וב״ב, עמ' 371, הע' כ'.
41 ד״ו צ״א ע״ג, ד״ב עמ' 364.
42 מתנת שכ״מ, ד״ו צ״ו ע״א, הוצ' רמא״י, ס' רע״א.
43 ואף בס' המספיק לתנחום הירושלמי ערך דיאתיקי: ולמהוי.
44 בפיה״מ להר״מ מו״ק פ״ג מ״ג וב״ב פ״ח סמ״ו: למיקם ולקנות.
45 בכי״ע חסרה מלה זו.
46 ואם פירושים עממיים ממין זה מצויים בבבלי (עיין שבת ע״ז ב') הרי בתוספתא ובירושלמי בוודאי שאין לפרש כן.
47 בספרו Gifts in Contemplation of Death in Jewish and Roman Law, Oxford, 1960, עמ' 24 ואילך.

דא תהא למיקם ו ל ז כ ו ת (עיין להלן), אם מתי נכסי [ל]פלוני. וכן ברמב״ן שם: ואיכא דפריש דסימנא דחיי בעלמא הוא, כלומר, דא תהא למיקם מחולי זה, וכן הלשון בברייתא (כלומר, בתוספתא) אי זו היא דייתיקי דא תהא למיקם ו ל ה י ו ת, ואם מתי ינתנו לפלוני, משמע דלישנא ד ח י י הוא, וכי ההיא דאמרי׳ (ב״ב קנ״ג א׳), והא דאמר מחיים, סימני לחיים קאמר.[48] וכע״ז ברשב״א, בחי׳ הר״ן ובנ״י שם, וכולם העתיקו ״ולהיות״, ומתוך פירושם ברור שצ״ל: ולחיות. הרי לך שאפילו בספרי הראשונים שגרסו בתוספתא ״ולחיות״ נעתק ע״י הסופרים: ולהיות. ולמרות כל העדיות המרובות והנאמנות אין ספק שצ״ל בכל המקורות: ולחיות (במקום: ולהיות).

וכן במקום שהסברא מחייבת לקבל את הגהות המפרשים נגד כל הנוסחאות בחרנו בפירושיהם, אלא שהגהנו רק אות אחת (במקום תבה שלימה). כן, לדוגמא, שנינו להלן נזיר פ״ג הי״ח, סוף עמ׳ 134: ר׳ מאיר ור׳ יהודה אומ׳ בין כך ובין כך א י ן מגלח על נזירות אביו. וכ״ה בכל הנוסחאות (אלא שבד: אי׳ זה מגלח וכו׳). ולפי גירסא זו מוכח שר׳ מאיר ור׳ יהודה אינם מודים כלל בהלכה שפעמים ואדם מגלח על נזירות אביו. ומטעם זה מחק הגר״א את המלה ״אין״. ברם קשה להניח שבכל הנוסחאות נוספה בטעות המלה ״אין״. ולפיכך שערנו להלן שם (סוף עמ׳ 538) שצ״ל: בין כך ובין כך א ד ן[49] מגלח על נזירות אביו, כסיגנון הברייתא שבבבלי כ״ז סע״ב: שהרי א ד ם מגלח על מעות אביו בנזירות (ועיין לעיל שם).

על שאר הפרטים ביחס לרבותינו הראשונים ז״ל ועל השיטה בפירושי עיין מ״ש במבואות לח״א ולח״ג. והנני גומר במה שסיימתי את המבוא לח״ג: הרוב המכריע של הפירושים המצויים בספר זה אינו מיוסד לא על נוסחאות חדשות ולא על הגהות אלא על היסוד שקבעו רבותינו הראשונים והאחרונים, והיינו נסיון מתוך יגיעה להבין את העניין מתוך הספר עצמו ומתוך שאר ספרי חז״ל. ויהי רצון שיודע האמת שחותמו אמת יגלה לנו את האמת.

בעה״י אור ליום ד׳ כ״א שבט תשכ״ז.

תן דעתך: בכל מקום שנאמר בבאור להלן: וכ״ה בד, וכ״ה בכי״ע וכדומה, הכוונה היא לעיקר הגירסא שהפירוש תלוי בו. המדקדק באותיות עליו לעיין בשנו״ס שבגוף התוספתא. בכל מקום שלא נזכר שם המסכת (של המשנה, הירושלמי, או הבבלי) הכוונה לאותה המסכת של התוספתא שאנו מפרשים אותה.

[48] בגמרא שם: ההיא מתנתא דהוה כתוב בה בחיים ובמות וכו׳, והאי דכתיב בחיים, סימן בעלמא דחיי. וברשב״ם שם: סימנא לחיים. כלומר, במות דוקא הוא, ומחיים לאו דוקא אלא לסימן טוב, לפי שהזכיר מיתתו שלא רצה לפתוח פיו לשטן, כלומר, המקום יצילני מחולי זה ולא אמות.

[49] הגירסא ״אדן״ במקום ״אדם״ רגילה מאד בכי״ י מטיפוס א״, עיין מ״ש מהרי״ן אפשטין במבוא לנוה״מ, עמ׳ 1230 ואילך. וכן רניל מאד בתוספתא כי״ו, עיין ברכות עמ׳ 1, שו׳ 1, דמאי, עמ׳ 90, שו׳ 64, תרומות, עמ׳ 116, שו׳ 11, שם עמ׳ 148, שו׳ 74, שם, עמ׳ 152, שו׳ 36, עמ׳ 159, שו׳ 53, עמ׳ 161, שו׳ 20, וכ״ה במקומות רבים מאד.

מסכת יבמות

פ"א

1. אימתי אמרו אם מתו או נתגרשו צרותיהן מותרות, בחיי ה ב ע ל וכו'. כל הברייתות עד ה"ג שו' 6 נעתקו בריי"ף פ"א סי' ז' בשם „תוספתא", וממנו בראי"ש פ"א סי' ח'. וכן במאירי י"ג א', הוצ' ר"ח אלבק עמ' 66, הוצ' ר"ש דיקמן, עמ' 61. וכתב בפי' ר"א מן ההר, עמ' י"ד: „ולא ידעתי לאיזה צורך כתב הרי"ף זאת התוספתא". ולהלן נראה שיש ללמוד ממנה כמה דברים. והברייתא נסמכה למשנתנו פ"א מ"ב: היתה בתו, או אחת מכל העריות האילו, נשואה לאחיו ולו אשה אחרת, מתה בתו, או נתגרשה, ואח"כ מת אחיו, צרתה מותרת. ומוסיפה הברייתא ש„ואח"כ מת אחיו" הוא בדווקא, אבל אם מת אחיו ואח"כ מתה הערוה צרתה אסורה, שהרי נאסרה עליו שעה אחת, ושוב אין לה היתר, כמשנתנו פ"ג מ"ז. ועיין בנ"י על הרי"ף הנ"ל ומ"ש להלן[1].

1–2. אבל לאחר מיתת הבעל צרותיהן אסורות. בפי' ר"א מן ההר עמ' י"ג: לאחר מיתת הבעל. אמתו קאי, דאלו גרושה לאחר מיתת הבעל לא משכחת לה. ופירוש בעל ח"ד דחוק מאד, והברייתא נגררה אחרי לשון משנתנו הנ"ל: מתה בתו, או נתגרשה, ואח"כ מת אחיו. וכן הסיגנון בירושלמי פ"א ה"ב, ב' ע"ד: אם מאנו או נתגרשו בחיי הבעל וכו'. ובס' חוה לר' ירוחם נתיב כ"ה ח"א: ועוד כתוב בתוספתא אותן שאמרנו שאם מתו, או נתגרשו, צרותיהן מותרות, דווקא בחיי הבעל, אבל מתו אחר מיתת הבעל צרותיהן חולצות ולא מתייבמות. וכנראה שיש לפנינו השמטה בספרו של רבינו, או שצ"ל שם: לא חולצות וכו'.

3. לאחר מיתת הבעל צרותיהן חולצו' ולא מתייבמות. פי' בנ"י על הרי"ף הנ"ל: „שלא מיאנה בבעלה אלא ביבם." ולפי שיטת הבבלי י"ג א', אפילו אם מיאנה בבעלה לאחר מיתתו, צרתה חולצת, משום שנראית שעה אחת כצרת ערוה, אבל לפי הירושלמי פ"א ה"ב, ב' ע"ד, פי"ג ה"א, י"ג ע"ב, כולם מודים שאם ממאנת בבעל, אפילו לאחר מיתתו, צרתה מתייבמת, עיין בחי' הרמב"ן י"ג א' ועוד. ובממאנת סתם נחלקו אמוראים בירושלמי שם אם צרתה חולצת או מתייבמת, עי"ש. והביאו בירושלמי שם את הברייתא שלנו שמפורש בה שאין צרתה מתייבמת אם מיאנה לאחר מיתת הבעל. ועיין שם בירושלמי שחילקו בין אם היו שם כמה יבמין לבין שהיה שם רק יבם אחד שהיבמה אסורה עליו משום ערוה, ובזו כולם מודים שצרתה אסורה, אם מיאנה לאחר מיתת הבעל. ועיין מ"ש להלן, שו' 5–6, ד"ה כל היכולה למאן.

3–4. וכולן שנמצאו אילוניות, או שהיו נשואות לאחר וכו'. וכן להלן, שו' 13 ואילך, עיי"ש. ובפי' ר"א מן ההר, עמ' י"ג, פירש: „נשואות לאחרים. היינו נתגרשו". ופירוש זה קשה מאד. ובנ"י על הרי"ף הנ"ל: „או שהיו נשואות לאחרים. שהיו לאחיו קדושי טעות בה, שקדשה אחר תחילה". ואף פירוש זה לא נתחוורתי בו.

ולפי פשוטו הכוונה שהיו נשואות לאחרים, לא לאחים, כמשנתנו פ"א מ"ג: „מפני שנשואות לאחרים צרותיהן מותרות", שאין ערוה אוסרת את צרתה אלא במקום מצוה. וכן רצה לפרש בהגהות הב"ח על הרי"ף שם במקומו, אלא שכתב שבעל נ"י מאן בפירוש זה „משום דאם כן קשיא אמאי תני לה בהדי איילונית בחדא בבא". ברם ברייתא זו היא לפי ההלכה, ובשיטת רבא

[1] עיין מ"ש בבאורי מהר"י איסרלין לרש"י סוף קדושים ובס' צדה לדרך שם (בשמו), קמ"נ סע"ג, והוא ט"ס, וצ"ל שם: בתוספות, עיין בתוספות ב' א', ד"ה אשת אחיו.

בבבלי י"ב רע"ב (ועיין להלן שם בשם ר' יוחנן), ועיין גם בירושלמי פ"א סה"א, ב' ע"ד; ובארו הגאונים (עיין אוה"ג, עמ' 16, וברש"י במקומו) שצרת אילונית מותרת (אפילו אם האילונית ערוה על היבם) משום שאילונית לאו בת ייבום היא כלל, וצרתה היא כצרת ערוה שלא במקום מצוה (כערוה שנשואה לאחרים), וטעם אחד הוא לצרת אילונית ולצרות של עריות הנשואות לאחרים. וכן מוכח בירושלמי פ"א ה"ב, ב' ע"ד, עיין רמב"ן, רשב"א י"ב א' ועוד. ולפי זה אפילו הכיר בה שהיא אילונית וקבלה עליו, צרתה מותרת, משום שהאילונית היא כנשואה לאחר, עיין להלן, שו' 19. ועיין מ"ש להלן בסמוך, ומ"ש להלן ספ"ו, שו' 60—61, ד"ה וכן צרות.

4—5. בין בחיי הבעל בין לאחר מיתת הבעל צרותיהן מותרות. בפי' ר"א מן ההר, עמ' י"ג: נמצאו. משמע שלא הכיר בה הבעל שהיא איילונית, ואפילו נמצאת איילונית אחר מיתתו, שהוא לא ידע, צרתה מותרת, דמקח טעות הוא. והראשונים[2] הקשו מן התוספתא לשיטת הסובר[3] שאילונית צריכה גט, וממילא אם נמצאת אילונית לאחר מיתה יש לחשוש שמא תפסו הקידושין וצרתה חולצת, לשיטת רב אסי בבבלי י"ב א' וירושלמי פ"א סה"א, ב' ע"ד, וכאן מפורש שצרתה מותרת.

ובתוספ' לחד מקמאי (בעל ההשלמה) י"ב א' תירץ לפי השיטה הנ"ל:[4] והתוספתא שכתב הרב אלפסי בין בחיי הבעל בין לאחר מיתת הבעל, כגון שאמר הבעל בחייו שיקפיד אם תמצא אילונית, אבל כל זמן שלא יקפיד (כלומר, שלא אמר בפירוש שיקפיד), וכן אם מת ולא הכיר בה, לא מחזיקים ליה שיקפיד, והרי היא כאשתו. ועיין גם במאירי הוצ' ר"ש דיקמן, עמ' 11.

וכבר הוכחנו לעיל, שו' 3—4, ד"ה ולפי פשוטו, שהברייתא שלנו היא בשיטת רבא שצרת אילונית מתייבמת אפילו הכיר בה, וממילא אפילו נמצאת אילונית לאחר מיתת הבעל הדין כן. ועיין בס' הישר לר"ת הנ"ל.[5] ובתוספות י"ב א', ד"ה תני, הקשו: ולרבא דשרי צרת בתו אילונית אפילו הכיר בה, מה חידוש הוא לשנות בתוספתא וכו' בין לאחר מיתה. ותירצו: דסלקא דעתין למיסרה כשנמצאת אחר מיתה, משום דבשעת נפילה נראית כצרת בתו, כדאסר לעיל צרת בתו ממאנת.

5—6. כל היכולה למאן ולא מיאנה ומת צרתה חולצת ולא מתייבמת. בכי"ע, וכן בריי"ף, בראי"ש ובמאירי שצוינו לעיל, שו' 1, חסרה המלה "ומת". וכן איננה גם במשנתנו פ"א סמ"ב. והנה במשנתנו הכוונה סתומה ואפשר לפרשה שלא מיאנה כלל לא בחיי בעלה ולא לאחר מותו, אבל אם מיאנה אפילו אחר מיתתו צרתה מתייבמת, בין שמאנה בבעל, בין שמאנה סתם, כשיטת ר' יוחנן בירושלמי פ"א ה"ב, ד' ע"ד, פי"ג ה"א, י"ג ע"ב. ועיין גם בבבלי י"ב ב' ומ"ש בשי"ק פי"ג ה"א, ד"ה תיפתר. אבל בתוספתא הרי מפורש לעיל שלאחר מיתת בעלה אפילו מאנה (ולאו דווקא "יכולה למאן"), צרתה חולצת ולא מתייבמת,

[2] תוספות ב' ב', ד"ה או, או"ז ח"א סי' תקצ"ז, פ"א ע"א, רמב"ן ב' סע"ב, ריטב"א ב' ב', ד"ה או, מאירי, עמ' 9, הוצ' ר"ש דיקמן, עמ' 9 ועמ' 11, מרדכי פ"א סי' א', רא"ש פ"א סי' ב' ובתוספותיו ב' א', ד"ה וכולן, רבינו ירוחם, חוה, נתיב כ"ה, ח"א.

[3] והוא ר' אברהם מבורגוייל, כמפורש בתוספות, באו"ז, במרדכי, בתוספות הרא"ש הנ"ל (לעיל הע' 2) ועוד. אבל הרמב"ן והריטב"א הנ"ל, וכן הרשב"א ב' ב', סד"ה או, ייחסו שיטה זו לס' הישר לר"ת. ברם בס' הישר סי' ק"ס, ד' וויען י"ח ע"נ: כך פי' ר' אברהם, ואינו וכו'. ועיין בהוצ' הרש"ש שלזינגר, עמ' 124. ולפי זה הכל הוא מדברי ר' אברהם (מבורגוייל), ור"ת חולק עליו שם במפורש. וכן מפורש בתוספות הנ"ל וגיטין מ"ו ב', ד"ה המוציא, ונדה ל"ב א', ד"ה שמא. ועיין מה שהאריך בזה הר"י ווינברג בספרו שרידי אש ח"ג סי' ל"ג, אות ד' ואילך.

[4] אף הוא סבר שזו היא שיטת ר"ת, עיין לעיל הע' 3.

[5] לעיל, הע' 3.

ובהכרח שכאן מדברים בלא מיאנה בחיי בעלה דווקא (ואפילו לגירסת כי"ע והראשונים שלא גרסו כאן „ומת"), והכוונה שדווקא בתו גדולה שאינה יכולה למאן, צרתה מותרת לשוק, אבל אם יכולה למאן, אעפ"י שעכשיו כבר אין לחשוש שמא תמאן אח"כ,[6] מ"מ צרתה אסורה לשוק בלא חליצה, מפני שנשואי הערוה אינן מן התורה.[7]

ובס' חוה לרבינו ירוחם נתיב כ"ה ח"א: „ועוד פשוט ביבמות:[8] וכל היכולה למאן בחיי אביה ולא מיאנה עד שמת אחיו, עדין היא קטנה, צרתה חולצת ולא מתיבמת. פי' הואיל וקדושיה אין בהם כח לפטור צרתה לגמרי". והעתיק את התוספתא בתוספת באור משלו, וכפירוש הנ"ל.

6. כיצד אם מתו הן צרותיהן מותרות וכו'. משנתנו פ"א מ"ב, אלא שהתוספתא מוסיפה שאפילו מתה בתו לאחר מיתת בעלה כבר נאסרה עליו הצרה, וכמאמר רב (כ"ז ב' ומקבילות): כל יבמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה יבמה יבא עליה הרי היא כאשת אח שיש לו בנים.

8–9. הלכה צרת בתו ונשאת לאחיו השני וכו'. משנתנו הנ"ל, ואף כאן מוסיפה התוספתא שאם מתה הצרה בחיי בעלה, צרת צרתה של בתו מותרת להתייבם, אע"פ שבתו קיימת, ולהפך, אם מתה הצרה אחרי מיתת בעלה, כבר אסרה את צרת צרתה של בתו, אעפ"י שבתו כבר נפטרה מן העולם, וכדלעיל.

9. מתה צרה ואחר כך מת אחיו. כ"ה בכי"ע. אבל בד ובכי"ו השמטה גדולה, ועיין מ"ש בשנו"ס.

10. שבתו קיימת צרת צרתה מותרת. כ"ה בכי"ע ובקג"נ. ומכאן ואילך מתחילים קטעים מן הגניזה שבביה"מ כאן עד פי"ב, שו' 62 („מכירין"). וראשי הדפים חסרים וכמה מן השורות הסמוכות לראש הדף קטועות, וכאן אפשר לקרוא רק המלים שהעתקנו.

10–11. אע"פ שבתו פטורה צרת צרתה אסורה. כ"ה („פטורה") בכי"ע ובקג"נ, אבל בד ובכי"ו: שבתו קיימת. ונראה ש„פטורה" כאן פירושה: פטורה מן העולם (כבסורית), מתה. אבל לא מצאתי במ"א „פטר" בבניין קל במשמעות זו.

ובד ובכי"ו נוסף בטעות (אחרי „שבתו קיימת"): צרת צרתה מותרת מתה צרת צרתה ואחר כך מת אחיו אע"פ שבתו קיימת, עיין בשנו"ס.

11–12. נמצאת או' כל זמן שאחין מרובין צרות מרובו', אחים מועטין צרות מועטות. כלומר, אם יש לו למת הרבה אחים יתכנו צרות וצרות צרות וצרות צרות וכו', כגון שייבם האח השני את צרת בתו של הראשון, ומת, וייבם השלישי את צרת צרתה, ומת, וייבם הרביעי את צרת צרת צרתה וכו', ומת, כל נשיו אסורות לראשון משום צרת צרת בתו, אבל אם האחים מועטים לא יתכנו צרות מרובות.

ואשר לסיגנון, נראה שיש כאן פתגם עממי פרודוקסלי שחז"ל הניחוהו לסימן להלכה שלנו (ועיין מ"ש בירושלמי כפשוטו, עמ' 216). וסיגנון כזה בירושלמי כאן פ"ד ה"ב, ה' ע"ד: נמצאת אומר שיפיות (כלומר, הסכם, השוואה) לאחין, הפסד לאחין. תחרות באחין, שכר באחין. והוא כעין הפרודוקס שלנו.

12–13. או מיאנו או נתגרשו או שנמצאו איילוניות. עיין בתוספות י"ג, א', ד"ה מתה.

13. או שהיו נשואות לאחרים צרותיהן מותרות וכו'. בכי"ע: שנמצאו איילוניות צרותיהן מותרות, או שהיו נשואות לאחרים צרותיהן מותרות וכו'. ואצל צוקרמנדל

[6] כגון שמתה, עיין ירושלמי פ"א ה"ב, ב' ע"ד, ה"ד, ג' ע"א, פי"נ ה"א, י"ג ע"ג. ועיין בתוספות י"ב א', ד"ה אלא.

[7] ועיין בקרבן נתנאל על הרא"ש פ"א סי' ח', אות ג'. וכנראה שיש שם ט"ס, וצ"ל להפך.

[8] כ"ה בד"ר, וצ"ל: בתוספות (-בתוספתא), עיין לעיל שם.

נשמטו שש המלים האחרונות ע"י הדומות. והתוספתא מוסיפה שאם צרת בתו נישאת לשוק (כגון שייבם אחיו את בתו, או שלא היו לו אחים כלל וכדומה) לאדם זר, ומת, מותר לו לישא את צרת צרת בתו, כלעיל שו' 3—4, עיין מש"ש, ד"ה וכולן, וד"ה ולפי.

15—16. כך פוטרות מן האירוסין. בירושלמי פ"א ה"ו, ג' א', ובבבלי כאן י"ג ב' ויומא י"ג ב' למדו שארוסה זקוקה לייבום, ואמרו כאן שאם היא ערוה פוטרת צרתה, ופשוט הוא. ועיין בהלכות פסוקות, הוצ' ר"ס ששון, עמ' קמ"א.

16. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל ח"א, עמ' 227, הערה 14.

16—17. אבל באשה שיש לו בה קדושין צרותיהן חולצות ולא מתיבמות. התוספתא סתמה את דבריה, ומשמע שכל שיש לו בה קידושין צרתה חולצת, בין אם היא אסורה מדרבנן, בין אם היא אסורה מדאורייתא. ורוב הפוסקים פסקו שבכולם צרתה מתייבמת, עיין ר"מ פ"ו מה' יבום ה"כ, רש"י י"א ב', סד"ה פסולה (וציין לו בס' חוסן ישועות, עיין להלן), תוספות מ"ד א', סד"ה אלמא, ריטב"א כ' א', טואה"ע סי' קע"ד ועוד, עיין מ"ש להלן. וברי"ף פ"ב סי' ט"ו הביא בשם מקור בלתי ידוע שצרת מחזיר גרושתו וצרת שנייה מתייבמת. והנה ההלכה הראשונה מבוארת גם בירושלמי פ"י סה"א, י' ע"ד (ובמקבילה בסוטה פ"א, ה"ב) ובבבלי י"א ב' ואילך, וצרת שנייה שאני, שאף השנייה אינה אלא מדרבנן, אבל עדיין לא שמענו כלום על איסורי חייבי עשין, או חייבי לאוין ועשין (ועיין בפי' ר"א מן ההר, עמ' כ"ג), ובפרט לשיטת בני א"י שאף חייבי לאוין אסורין להתייבם מדאורייתא (אפילו בביאה ראשונה), עיין ספרי דברים פי' רפ"ט ופי' ר"צ ובירושלמי כאן פ"א ה"א, ב' ע"ג.

ובמאירי ק"ט א' (אלבק, עמ' 403, דיקמן, עמ' 410): ובלקוטי גאונים ז"ל ראיתי שנסתפקו בצרת שנייה אם מתייבמת, הואיל והיא גופה לא מיתסרא אלא מדרבנן וכו', ומכריעים בה שמותרת[10] וכו'. ומכאן שאם היא אסורה מדאורייתא אף הם מודים שצרתה חולצת. ולעיל שם (עמ' 89, עמ' 82): "ומ"מ יש פוסקין שאף צרותיהן חולצות ולא מתייבמות". ועיין במה שהאריך בחוסן ישועות בריש מכילתין, ובוודאי שקשה לקבל דבריו שהתוספתא כאן מדברת בשניות גרידא, עיי"ש. ועיין במהרש"א ק"ח ב' ומ"ש בס' ישרש יעקב שם. ועיין בהגהות הרש"ש כ' א' שציין לבאור הגר"א באה"ע סי' קע"ד, אות ב', שמגיה בתוספתא "או" במקום "ולא",[11] והוא ע"פ שיטת הראשונים הנ"ל. אבל הגהה זו מתנגדת לכל נוסחאות התוספתא, לרבות קג"נ, ורבינו ז"ל היה לפניו רק נוסח הדפוס. ולפי כל הנוסחאות דעת התוספתא היא כ"יש פוסקין" שהביא במאירי הנ"ל, ושמא סמכו עליה. ועיין מ"ש להלן פ"ו, שו' 26—27, ד"ה ברם.

17—18. דברי בית הלל, בית שמיי מתירין את הצרות לאחין. וכ"ה בד ובכי"ע. והתוספתא נקטה את לשון משנתנו (פ"א מ"ד), ולאחים פירושו לכל האחים, להתייבם. והיא מוסיפה על משנתנו שלאו דווקא בחמש עשרה נשים נחלקו ב"ש וב"ה אלא אפילו בשאר נשים אסורות, וב"ה אוסרין את הצרות להתייבם (עיין מ"ש לעיל בסמוך), וב"ש מתירין, שאינן עדיפות מן העריות שאין קידושין תופסין בהן ליבם, שאף הן צרותיהן מותרות להתייבם.

[9] הפתיחה "ירושלמי" עונה רק על הרישא כמו שהבין לנכון בקרבן נתנאל על הרא"ש פ"ב סי' א' אות נ'. והראשונים שהביאו גם את ההמשך בשם הירושלמי העתיקו ע"פ הרי"ף, כרגיל.

[10] ועיי"ש במאירי מה שהקשה מצרת אשת שני מתים. ועיין מ"ש להלן פ"ה, שו' 40—41, ד"ה ברם.

[11] ולפי הנחתו עונים דברי ב"ה על כל הבבא, ואף על הרישא (שהרי בסיפא אף ב"ש מודים), והיינו שעריות פוטרות צרותיהן בין מן הנישואין ובין מן האירוסין, אבל אם יש לו בה קידושין הצרות מתייבמות, וב"ש מתירין את הצרות אפילו בעריות וכ"ש בשאר איסורים, ועיין מ"ש להלן בפנים.

ברם בקג"נ כאן: דברי בית שמאי. בית הילל מתירין את הצרות לאחין. ובדרך אולי ושמא אפשר לשער שזו היא הגירסא הנכונה, ולפנינו תקנו ע"פ המשנה, ולא עוד שרוב רובן של המקורות מקדימין דברי בית שמאי לדברי בית הלל,[12] ולפי גירסת רוב הנוסחאות קדמו כאן דברי ב"ה לדברי ב"ש. ואשר לפירושה נראה ש"במי דברים אמורים" שלפנינו מפרש את משנתנו פ"א מ"ד: ב"ש מתירין הצרות לאחין, ופירשה התוספתא שלא התירו ב"ש את הצרות לאחים אלא בעריות, מפני שצרת הערוה היא כצרת ערוה שלא במקום מצוה, כסברת הבבלי י"ג ב'. ודווקא במקום שיש "פנימית" ו"חיצונה"[13] נתרבתה החיצונה לייבום, משום ש"ערוה אבראי קיימא ותתייבם צרתה",[14] אבל באסורות שקידושין תופסין בהן ליבם, האסורה עומדת בפנים ואוסרת גם את צרתה,[15] מחמת "אם אין את מייבמני אין את מייבם צרתי",[16] אבל בעריות ממש אין כלל זה נוהג לב"ש, משום שהערוה עומדת מחוץ, וכמו שכתבנו לעיל. וב"ה חולקים וסוברים שאין חייבי לאווין ועשין וכדומה להן אוסרות את צרותיהן כלל והן מתייבמות, כשיטת רוב הפוסקים, עיין מ"ש לעיל, שו' 16—17, ד"ה אבל באשה.

18. שש עריות חמורות וכו'. משנתנו פ"א מ"ג, ועיין מ"ש לעיל, שו' 3—4, ד"ה ולפי פשוטו. ובד השלימו כאן את כל המשנה, והוספה זו אינה גם בכי"ע ובקג"נ.

19. שאין צרה אלא מאח. תו"כ סוף קדושים פי"א הי"ב, צ"ג ע"ב (והובא בבבלי ג' ב'). ובירושלמי פ"א ה"ה, ג' ע"א: תני ר' חייה אין צרה אלא מאח בלבד.

19—20. ניסו לאחים שלא בעבירה צרותיהן פטורות. כד: נישאו וכו', והיא היא. ובכי"ע: אם נישאו וכו', ובקג"נ: או נישאו וכו', וצ"ל: אן (=אם) נישאו וכו'. ובירושלמי פ"א ה"א, ב' ע"ג: ותני ר' חייה כן אם יכולות להינשא לאחיו שלא בעבירה צרותיהן פטורות מן החליצה ומן הייבום, ומכולם אין לך אלא אמו אנוסת אביו נשואה לאחיו מאביו. ועיין גם להלן שם ה"ה, ג' ע"א. ועיין בבלי י' א'—ב'.

20. הלכו צרות אילו וניסו וכו'. משנתנו פ"א מ"ד, עדיות פ"ד, מ"ח.

והולד פסול. כלומר פגום לכהונה, אם נישאת לכהן, ואם נישאת לישראל בתה פסולה לכהונה. ועיין בתוספות י"ד ב', ד"ה נעשה, ולהלן, שו' 27.

22—23. אמ' ר' יוחנן בן נורי בא וראה וכו'. ירושלמי פ"א ה"ו, ג' ע"א, פ"ג ה"א, ד' ע"ג, בבלי י"ג ב', י"ד ב', כ"ז א'. ובכי"ו יש כאן השמטה ע"י הדומות מ"בית שמיי" עד "בית שמאי", והשלמתי ע"פ ד, כי"ע וקג"נ.

24. הוולד פגום. וכ"ה בבבלי. ובירושלמי: הולד ממזר, ועיי"ש במפרשים, ואפשר ש"ממזר" לאו דווקא.

26. עד שנטרפה שעה. בבבלי כ"ז סע"א: אמר רב נחמן בר יצחק אחריו חזרו ותקנו. אבל הירושלמי פ"ג הנ"ל סובר שמעולם לא התקינו כן.

אמ' רבן שמעון בן גמליאל וכו'. ירושלמי פ"א הנ"ל, בבלי ט"ו א'.

26—27. מה נעשה להם לצרות הראשונות. בירושלמי: לצרות הראשונות

[12] ירושלמי סוכה פ"ב ה"ח, נ"נ ע"ב: תנייא חמון סבין מינון ואקדמון. ועיין בבלי עירובין י"נ ב'.

[13] עיין ירושלמי פ"א רה"ו, ג' ע"א, ובבלי י"נ ב'.

[14] עיין בבלי מ"ד א'.

[15] ועיין היטב בירושלמי פ"נ ה"א, ד' ע"נ, ובבלי כ"ז א'. אלא שמסתבר שלב"ש לא מרו בצרת אחות זקוקתו, משום שלדבריהם צרת אחות אשתו מתייבמת, ולא יהא הטפל חמור מן העיקר (ועיין היטב בסברת הר"י בתוספות י"ט ב', ד"ה ר"ש), אעפ"י שלפי הסברא שכתבנו בפנים יש מקום לומר שאחות זקוקתו שאינה ערוה מדאורייתא תאסר את צרתה.

[16] עיין מ"ש להלן פ"ה, שו' 40—41, ד"ה ברם.

שנישאו. כלומר, איך נתקן את הצרות שכבר נישאו לשוק לפי שיטת ב"ה, והרי אם נחייב אותן בחליצה יתגנו על בעליהן, עיין בבלי ט"ו א'. ועיין להלן.

27. שאלו את ר' יהושע בני צרות מהן. וכ"ה בד. וכן בכי"ע ובקג"נ וביר‌ושלמי פ"א ה"ו, ג' ע"א: בני צרות מה הן. אבל בבבלי ט"ו ב': שאלו את ר' יהושע צרת הבת מהו, אמר להם מחלוקת ב"ש וב"ה. והלכה כדברי מי וכו', תרתי קא בעו מיניה, צרות מאי, ואם תמצי לומר צרות כב"ה, בני צרות דב"ה לב"ש מהו וכו'. ולפי שיטת הבבלי פשט ר' יהושע שאפילו לב"ש בני צרות כשרים לכהונה, והוא בניגוד גמור למה שאמרנו לעיל שאם נישאו הצרות לשוק הולד פסול לב"ש, ור' יהושע חולק גם על ר"י בן נורי שאמר כן. ברם בירושלמי אין זכר מכל זה.

ונראה שבא"י פירשו ששאלו את ר' יהושע: מה תועלת בתקנת חליצה, ונהי שלא איכפת לנו בצרות הראשונות, דמאי דהוה הוה, ואין לנו אלא לתקן את העתיד, אבל בני צרות מה הן? כלומר, שהרי לב"ה בני צרות שנתייבמו בשיטת ב"ש הם ממזרים, ומה תועיל התקנה אף לעתיד? וכן בני צרות שנישאו לשוק לכהנים בניהם ובנותיהם פגומים לשיטת ב"ש, וכהני בית שמאי לא ישאו נשים מבית הלל.

28. שיריצו את ראשי. כלומר, ואין אני אומר כלום על בני צרות שנתייבמו. ואפילו אם אירע מעשה, הרי אין מגלים משפחות (עיין בבלי קידושין ע"א א' ולהלן נזיר פ"א ה"ג), ואם סופה להטמע לא תבדל (עיין בבלי הנ"ל), וכדברי ר' יהושע עצמו בסוף עדיות שאין אליהו בא לרחק וכו' ועוד אחרת היתה שם (ור' יהושע לא גילה את שמה) וכו'. ועיין מ"ש להלן.

29. אלא מעיד אני על משפחת בית עלובאי מבית צבאים וכו'. בירושלמי: בית ענובי מבית צבועים וכו'. ובבבלי: על שתי משפחות גדולות שהיו בירושלים משפחת בית צבועים מבן עכמאי וכו'. אבל בכי"מ שם: משפחות בית ענובאי מבית צבועים וכו'. ולפי זה כל הגירסאות שוות והן "עלובאי" הן "ענובאי",[17] צאצאי משפחת אדם ששמו ענוב (עיין דה"א ד', ח'). ועל המקומות "בית צביים" ועוד, עיין מ"ש ר"ש קליין ב"מאמרים שונים" (ווינה תרפ"ד), עמ' 6, וב"לשוננו" ש"א ח"ד (תרפ"ט), עמ' 348.

29—30. ועל משפחת בית קיפאי מבית מקושש. בכי"ע ובקג"נ: בית קיפא. וביר‌ושלמי הנ"ל: ועל משפחת בית נקיפי מבית קושש. ובבבלי הנ"ל: ומשפחת בית קופאי מבן מקושש. ועיין מ"ש קליין הנ"ל, ולעיל שם ב"לשוננו", עמ' 338.

30. שהן בני צרות, ומהם כהנים גדולים וכו'. כלומר, שהן בני צרות שנישאו לשוק לכהנים. וכאן מותר לגלות את המשפחות, שהרי לפי ההלכה (לב"ה) הן כשרות לגמרי. ועדיין ימנעו כהני ב"ש לישא נשים מבית הלל. ועיין בתוספות ישנים ט"ז א', סד"ה בני צרות.

31. אמ' ר' טרפון וכו'. ירושלמי פ"א ה"ו, ג' ע"א, בבלי ט"ו א'.

תאיב אני שתהא לי צרת הבת ואסיאנה לכהונה. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. וכן להלן שם בירושלמי: והעיד ג' דברים על צרת הבת שתינשא לכהונה. ופירושו שאפילו חליצה אינה צריכה. ובבבלי שם: מתי תבא צרת הבת לידי ואשאנה (ופירש"י: מתי תבא צרת הבת מאחי לידי. ואשאנה. אייבם אותה כדברי ב"ש). אימא ואשיאנה וכו', לאפוקי מדר' יוחנן בן נורי. ועיין בתוספות ישנים שם. ומן התוספתא והירושלמי הנ"ל מוכח כפירש"י וגירסתו. אבל דו"ז בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' קכ"ד, ד"ה ולולא, הגיה מדעתו כגירסת

[17] בחילוף למ"ד ונו"ן, עיין מ"ש לעיל ח"ב (כלאים), עמ' 658, הע' 47, ומ"ש ריא"ה וויים משפט לשון המשנה, עמ' 83.

תוספות ישנים, ע"ש דברים מחוכמים. ועיין מ"ש לעיל שם, ד"ה ואגב, ונעלמו ממנו לפ"ש דברי ר' יחיאל בתוספות הרא"ש ט"ו רע"א. ועיין מ"ש להלן שם, ד"ה ולענין.

31–32. אמ' ר' אלעזר אע"פ שנחלקו וכו'. ירושלמי פ"א ה"ו, ג' ע"א, בבלי י"ד א', קידושין ע"ה ב'.

34. אע"פ שנחלקו בית שמיי וכו'. ירושלמי פ"א ה"ו, ג' ע"ב, קידושין פ"א ה"א, נ"ח ע"ד, בבלי י"ד ב'. וכל הברייתא הובאה בילקוט המכירי משלי כ"א, ב', י"ט ע"ב, בשם התוספתא.

ובאחיות. פירש"י: בפרק ד' אחין. וכן כתב במאירי, עמ' 71 (דיקמן, עמ' 65) שהכוונה למשנתנו רפ"ג (עדיות פ"ה מ"ה). ולכאורה אינו מובן, שהרי השאלה היא כאן על האחים גרידא, והם יודעים שכל אחת היא אחות זקוקתו, ומה שייך כאן לא נמנעו וכו'. וכנראה, שבמאירי הרגיש בכך, ולפיכך הוסיף: ומכל מקום יש צדדים שאחד חולץ תחילה וכו'. וכוונתו, שלא חששו שמא נפטרו הצרות בחליצה פסולה לשיטה אחת, עיין בירושלמי פ"ג ה"א, ד' ע"ג, ובבלי כ"ז א'. ועיין להלן רפ"ה, עדיות פ"ב ה"ט. ולפי פשוטו נראה שלא מנו כאן אלא ההלכות שנשנו במשנת עדיות פ"ד מ"ז–מ"ט, פ"ה מ"ה, ולאו דווקא משום חשש ממזרות, וכדומה, עיין מ"ש להלן בסמוך.

34–36. ובספק אשת איש, ובגט ישן, ובמקדש את האשה בשוה פרוטה, והמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי. וכע"ז במכירי הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: ובגט ישן ובספק אשת איש ובמקדש בשוה פרוטה והמגרש את אשתו ולנה וכו'. ובבבלי הנ"ל: בגט ישן ובספק אשת איש ובמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק בכסף ובשוה כסף בפרוטה וכו'. וכולן (חוץ מ"ספק אשת איש") ברורות, ומשניות הן (בגיטין פ"ח מ"ד, מ"ט, קידושין פ"א מ"א, עדיות פ"ד). אבל לא נתברר מה היא "ספק אשת איש", ורש"י (י"ד ב') פירש שהכוונה לממאנת (משנתנו להלן רפי"ג), או לשכיב מרע שכתב הרי זה גיטך אם מתי וכו' (גיטין פ"ז מ"ג–מ"ד). והר"ח פירש (עיין אוה"ג, פיר"ח, עמ' 299, ובתוספות ישנים י"ד ב') שספק אשת איש היא המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי, וכלל ופרט קתני, וגט ישן כדי נסבא. ועיין רמב"ן וריטב"א י"ד, ב'.

ברם כבר שערנו לעיל שהברייתא תפסה כאן את המחלוקות שנשנו בעדיות פ"ד, ולולא דברי רבותינו הראשונים היה נראה שהכוונה למשנת עדיות פ"ד מ"ט (משנתנו כאן פ"ג מ"ה), וספק אשת איש היא בעלת מאמר (עיין ירושלמי פ"ג ה"ה, ד' סע"ד, ובבלי כ"ט א' ואילך ומקבילות). ובריטב"א י"ד ב' מנה משנה זו בכלל "אחיות".

36. לא נמנעו בית שמיי לישא נשים מבית הלל ולא בית הלל וכו'. משנתנו ספ"א, עדיות פ"ד מ"ח. ועיקר השאלה היא בצרות, במגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי ובמקדש את האשה בשוה פרוטה, עיין בתוספות י"ד ב', ד"ה ובספק, וד"ה בגט, בחי' הרמב"ן, רשב"א וריטב"א (ובירושלמי כאן מפורש גם החשש של ממזרות במקדש בשוה פרוטה עיי"ש). והסיקו בבבלי שהיו מודיעים אחד לשני אם נעשה מעשה שלא כשיטת אחד מהם, כעין מה שאמרו בחולין ק"א ב' (הריטב"א), ועיין ראב"ן קי"ח ע"א, ובפי' ר"א מן ההר, עמ' י"ז. ובירושלמי הנ"ל אמרו (למ"ד אחד): המקום משמר ולא אירע מעשה מעולם. ונראה בפירושו שעיקר החשש היה משום צרות (עיין היטב בתוספות י"ד ב', ד"ה אלא). ולשיטת הירושלמי (גיטין פ"ח ה"א, מ"ט רע"ד) אין ב"ש מתירין במגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי אלא אם גרשה מחמת ערות דבר והיא מאוסה עליו, אבל אם עבר וגרשה מחמת דבר אחר אף הם יודו לב"ה,[18] עיי"ש

[18] ושיטת ר"א בר' שמעון בתוספתא גיטין פ"ו ה"ח, עדיות פ"ב ה"ד, בבלי גיטין פ"א ב', לא נזכרה כלל בירושלמי.

שנישאו. כלומר, איך נתקן את הצרות שכבר נישאו לשוק לפי שיטת ב"ה, והרי אם נחייב אותן בחליצה יתגנו על בעליהן, עיין בבלי ט"ו א'. ועיין להלן.

27. שאלו את ר' יהושע בני צרות מהן. וכ"ה בד. וכן בכי"ע ובקג"נ ובירושלמי פ"א ה"ו, ג' ע"א: בני צרות מה הן. אבל בבבלי ט"ו ב': שאלו את ר' יהושע צרת הבת מהו, אמר להם מחלוקת ב"ש וב"ה. והלכה כדברי מי וכו', תרתי קא בעו מיניה, צרות מאי, ואם תמצי לומר צרות כב"ה, בני צרות דב"ה לב"ש מהו וכו'. ולפי שיטת הבבלי פשט ר' יהושע שאפילו לב"ש בני צרות כשרים לכהונה, והוא בניגוד גמור למה שאמרנו לעיל שאם נישאו הצרות לשוק הולד פסול לב"ש, ור' יהושע חולק גם על ר"י בן נורי שאמר כן. ברם בירושלמי אין זכר מכל זה.

ונראה שבא"י פירשו ששאלו את ר' יהושע: מה תועלת בתקנת חליצה, ונהי שלא איכפת לנו בצרות הראשונות, דמאי דהוה הוה, ואין לנו אלא לתקן את העתיד, אבל בני צרות מה הן? כלומר, שהרי לב"ה בני צרות שנתייבמו בשיטת ב"ש הם ממזרים, ומה תועיל התקנה אף לעתיד? וכן בני צרות שנישאו לשוק לכהנים בניהם ובנותיהם פגומים לשיטת ב"ש, וכהני בית שמאי לא ישאו נשים מבית הלל.

28. שיריצו את ראשי. כלומר, ואין אני אומר כלום על בני צרות שנתייבמו. ואפילו אם אירע מעשה, הרי אין מגלים משפחות (עיין בבלי קידושין ע"א א' ולהלן נזיר פ"א ה"ג), ואם סופה להטמע לא תבדל (עיין בבלי הנ"ל), וכדברי ר' יהושע עצמו בסוף עדיות שאין אליהו בא לרחק וכו' ועוד אחרת היתה שם (ור' יהושע לא גילה את שמה) וכו'. ועיין מ"ש להלן.

29. אלא מעיד אני על משפחת בית עלובאי מבית צבאים וכו'. בירושלמי: בית ענובי מבית צבועים וכו'. ובבבלי: על שתי משפחות גדולות שהיו בירושלים משפחת בית צבועים מבן עכמאי וכו'. אבל בכי"מ שם: משפחות בית ענובאי מבית צבועים וכו'. ולפי זה כל הגירסאות שוות והן "עלובאי" הן "ענובאי",[17] צאצאי משפחת אדם ששמו ענוב (עיין דה"א ד', ח'). ועל המקומות "בית צביים" ועוד, עיין מ"ש ר"ש קליין ב"מאמרים שונים" (ווינה תרפ"ד), עמ' 6, וב"לשוננו" ש"א ח"ד (תרפ"ט), עמ' 348.

29—30. ועל משפחת בית קיפאי מבית מקושש. בכי"ע ובקג"נ: בית קיפא. ובירושלמי הנ"ל: ועל משפחת בית נקיפי מבית קושש. ובבבלי הנ"ל: ומשפחת בית קופאי מבן מקושש. ועיין מ"ש קליין הנ"ל, ולעיל שם ב"לשוננו", עמ' 338.

30. שהן בני צרות, ומהם כהנים גדולים וכו'. כלומר, שהן בני צרות שנישאו לשוק לכהנים. וכאן מותר לגלות את המשפחות, שהרי לפי ההלכה (לב"ה) הן כשרות לגמרי. ועדיין ימנעו כהני ב"ש לישא נשים מבית הלל. ועיין בתוספות ישנים ט"ז א', סד"ה בני צרות.

31. אמ' ר' טרפון וכו'. ירושלמי פ"א ה"ו, ג' ע"א, בבלי ט"ו א'.

תאיב אני שתהא לי צרת הבת ואסיאנה לכהונה. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. וכן להלן שם בירושלמי: והעיד ג' דברים על צרת הבת שתינשא לכהונה. ופירושו שאפילו חליצה אינה צריכה. ובבבלי שם: מתי תבא צרת הבת לידי ואשאנה (ופירש"י: מתי תבא צרת הבת מאחי לידי. ואשאנה. אייבם אותה כדברי ב"ש). אימא ואשיאנה וכו', לאפוקי מדר' יוחנן בן נורי. ועיין בתוספות ישנים שם. ומן התוספתא והירושלמי הנ"ל מוכח כפירש"י וגירסתו. אבל דו"ז בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' קכ"ד, ד"ה ולולא, הגיה מדעתו כגירסת

[17] בחילוף למ"ד ונו"ן, עיין מ"ש לעיל ח"ב (כלאים), עמ' 658, הע' 47, ומ"ש ריא"ה וויים משפט לשון המשנה, עמ' 83.

תוספות ישנים, עי"ש דברים מחוכמים. ועיין מ"ש לעיל שם, ד"ה ואגב, ונעלמו ממנו לפ"ש דברי ר' יחיאל בתוספות הרא"ש ט"ו רע"א. ועיין מ"ש להלן שם, ד"ה ולענין.

31—32. אמ' ר' אלעזר אע"פ שנחלקו וכו'. ירושלמי פ"א ה"ו, ג' ע"א, בבלי י"ד א', קידושין ע"ה ב'.

34. אע"פ שנחלקו בית שמיי וכו'. ירושלמי פ"א ה"ו, ג' ע"ב, קידושין פ"א ה"א, נ"ח ע"ד, בבלי י"ד ב'. וכל הברייתא הובאה בילקוט המכירי משלי כ"א, ב', י"ט ע"ב, בשם התוספתא.

ובאחיות. פירש"י: בפרק ד' אחין. וכן כתב במאירי, עמ' 71 (דיקמן, עמ' 65) שהכוונה למשנתנו רפ"ג (עדיות פ"ה מ"ה). ולכאורה אינו מובן, שהרי השאלה היא כאן על האחים גרידא, והם יודעים שכל אחת היא אחות זקוקתו, ומה שייך כאן לא נמנעו וכו'. וכנראה, שבמאירי הרגיש בכך, ולפיכך הוסיף: ומכל מקום יש צדדים שאחד חולץ תחילה וכו'. וכוונתו, שלא חששו שמא נפטרו הצרות בחליצה פסולה לשיטה אחת, עיין בירושלמי פ"ג ה"א, ד' ע"ג, ובבלי כ"ז א'. ועיין להלן רפ"ה, עדיות פ"ב ה"ט. ולפי פשוטו נראה שלא מנו כאן אלא ההלכות שנשנו במשנת עדיות פ"ד מ"ז—מ"ט, פ"ה מ"ה, ולאו דווקא משום חשש ממזרות, וכדומה, עיין מ"ש להלן בסמוך.

34—36. ובספק אשת איש, ובגט ישן, ובמקדש את האשה בשוה פרוטה, והמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי. וכע"ז במכירי הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: ובגט ישן ובספק אשת איש ובמקדש בשוה פרוטה והמגרש את אשתו ולנה וכו'. ובבבלי הנ"ל: בגט ישן ובספק אשת איש ובמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק בכסף ובשוה כסף בפרוטה וכו'. וכולן (חוץ מ„ספק אשת איש") ברורות, ומשניות הן (בגיטין פ"ח מ"ד, מ"ט, קידושין פ"א מ"א, עדיות פ"ד). אבל לא נתברר מה היא „ספק אשת איש", ורש"י (י"ד ב') פירש שהכוונה לממאנת (משנתנו להלן רפי"ג), או לשכיב מרע שכתב הרי זה גיטך אם מתי וכו' (גיטין פ"ז מ"ג—מ"ד). והר"ח פירש (עיין אוה"ג, פיר"ח, עמ' 299, ובתוספות ישנים י"ד ב') שספק אשת איש היא המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי, וכלל ופרט קתני, וגט ישן כדי נסבא. ועיין רמב"ן וריטב"א י"ד, ב'.

ברם כבר שערנו לעיל שהברייתא תפסה כאן את המחלוקות שנשנו בעדיות פ"ד, ולולא דברי רבותינו הראשונים היה נראה שהכוונה למשנת עדיות פ"ד מ"ט (משנתנו כאן פ"ג מ"ה), וספק אשת איש היא בעלת מאמר (עיין ירושלמי פ"ג ה"ה, ד' סע"ד, ובבלי כ"ט א' ואילך ומקבילות). ובריטב"א י"ד ב' מנה משנה זו בכלל „אחיות".

36. לא נמנעו בית שמיי לישא נשים מבית הלל ולא בית הלל וכו'. משנתנו ספ"א, עדיות פ"ד מ"ח. ועיקר השאלה היא בצרות, במגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי ובמקדש את האשה בשוה פרוטה, עיין בתוספות י"ד ב', ד"ה ובספק, וד"ה בגט, בחי' הרמב"ן, רשב"א וריטב"א (ובירושלמי כאן מפורש גם החשש של ממזרות במקדש בשוה פרוטה עיי"ש). והסיקו בבבלי שהיו מודיעים אחד לשני אם נעשה מעשה שלא כשיטת אחד מהם, כעין מה שאמרו בחולין קי"א ב' (הריטב"א), ועיין ראב"ן קי"ח ע"א, ובפי' ר"א מן ההר, עמ' י"ז. ובירושלמי הנ"ל אמרו (למ"ד אחד): המקום משמר ולא אירע מעשה מעולם. ונראה בפירושו שעיקר החשש היה משום צרות (עיין היטב בתוספות י"ד ב', ד"ה אלא). ולשיטת הירושלמי (גיטין פ"ח הי"א, מ"ט רע"ד) אין ב"ש מתירין במגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי אלא אם גרשה מחמת ערות דבר והיא מאוסה עליו, אבל אם עבר וגרשה מחמת דבר אחר אף הם יודו לב"ה,[18] עיי"ש

[18] ושיטת ר"א בר' שמעון בתוספתא גיטין פ"ו ה"ח, עדיות פ"ב ה"ד, בבלי גיטין פ"א ב', לא נזכרה כלל בירושלמי.

בירושלמי. ובמקדש בשוה פרוטה אין חשש ממזרות אלא אם יבוא אחר ויקדש אותה בשוה דינר, שהיא מקודשת לשני לב"ש, והולד ממזר מן הראשון, והוא דבר שאינו שכיח כלל, וכל החשש הוא בצרת ערוה גרידא.

ואין ספק שלמעשה נזהרו יריאי ב"ש לעשות מעשה נגד הרוב (עיין ירושלמי גיטין פ"ז ה"ו מ"ט ע"א, קידושין פ"ג ה"ב, ס"ג ע"ד), וכמו שאמרו בירושלמי: מודים ב"ש לב"ה לחומרין, ועיין בבלי י"ד א'. ואעפ"י שבין בירושלמי ובין בבבלי דחו טעם זה, משום שפשוטי העם שרצו לנהוג כבית שמאי לא יכלו למחות בהם ולהוציא מהם את נשותיהם. ומסתבר שלא היו רבים אפילו מפשוטי העם, או מתקיפיהם, שסיכנו את בניהם להקרא ממזרים ע"י הרוב, ולפיכך אמרו ש"המקום משמר ולא אירע מעשה מעולם", כלומר שלא פגעו בממזרים בלתי ידועים שנשתקעו במשפחות. וכבר אמרו בירושלמי (פ"ח ה"ג, ט ע"ג, ובמקבילה בקידושין פ"ד) ובבבלי (ע"ח ב') שממזר בלתי ידוע אינו חי, וסמכו על מסורת זו.

ואשר לענייני איסור והיתר וטומאה וטהרה בודאי ובוודאי שנהגו בית שמאי כשיטתם, שהרי מה שטימאו וטהרו לעצמם טימאו וטהרו, והיו מודיעים אחד לשני, והשלום והאחוה שנהגו זה בזה הוא ש"משבא מעשה אצל בית הלל לא היו בית שמאי נוגעין בו" (ירושלמי). ו"כל הטהרות והטומאות שהיו אילו מטמאין ואילו מטהרין" הם רק לעצמם, ואף מכאן ולהבא רק לעצמם, אבל לא טימאו וטהרו למפרע, לומר שעשיתם בטומאה (עיין בירושלמי ספ"א). ועיין בירושלמי מו"ק פ"ג ה"א, פ"א רע"ד. ועיין מ"ש להלן, שו' 40, ד"ה ר' שמעון או'. ברם בעריות כשהם אוסרים ומתירים, לעצמם ולאחרים אוסרים ומתירים (עיין הלשון במשנת עדיות ספ"א), שהרי בדורות הבאים יחוס הבנים תלוי בהוראתם, ולפיכך אמרו מה שכתבנו לעיל.

37. אלא נהגו האמת והשלום ביניהן שנ' וכו'. בירושלמי: אלא נוהגים באמת ובשלום וכו'. ובבבלי: ללמדך שחיבה וריעות נוהגים זה בזה לקיים מה שנאמר וכו'. ובילקוט המכירי זכריה עמ' 74: ללמד שאהבה ורעות נוהגין זה בזה לקיים מה שנ' וכו', וכך בתוספתא. ובפולמוס של תלמיד רב סעדיה נגד סעדיה בן ירוחם (צייטשריפט פיר הבראעישע ביבליאוגראפיע ח"י, עמ' 51): וקלת אלתוספה וכו' אילא נהגו שלום ביניהן כל ימיהן לקיים מה שכתוב וכו'. ולשיטת הבבלי נהגו באמת ובשלום, שאמרו את האמת והודיעו אחד לשני אם יש כאן פסול לשיטת השני, ובסתם לא היו נמנעין שסמכו על כך שאחד לא יכשיל את השני. ולשיטת מ"ד אחד בירושלמי (עיין מ"ש לעיל) סמכו אחד על השני, משום שאם יש כאן חשש לשיטת האחד היו מודיעין, אלא שלמעשה המקום משמר, ולא אירע מעשה מעולם, ועיין מ"ש להלן בסמוך, שו' 40, ד"ה ר' שמעון או'.

38. אע"פ שאילו אוסרין וכו'. משנתנו ספ"א, עדיות פ"ד מ"ח.

38–39. אילו על גב אילו. וכ"ה בכי"ע, ואצל צוקרמנדל בטעות: על גבי, ועיין מ"ש לעיל ח"ה (ביצה), ריש עמ' 951.

39. לקיים מה שנ' כל דרך איש זך בעיניו ותכן לבות ה'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובילקוט המכירי משלי, י"ט ע"ב, הנ"ל: לקיים מ"ש כל דרך איש ישר בעיניו וכו'. וכ"ה במקרא (משלי כ"א, ב'). ולפנינו נוסח ע"פ הפסוק (שם ט"ז, ב'): כל דרכי איש זך בעיניו ותכן רוחות ה'. ובפירוש הדברים נראה שהכוונה שכל אחד ואחד מב"ש ומב"ה היה מתנהג לעצמו ע"פ מה שנראה זך בעיניו, אבל כל זמן שלא עמדו למניין ולא נפסקה הלכה, תוכן הדעות הוא ה', ולא הטילו את שיטותיהם אילו על גבי אילו.

40. ר' שמעון או' מן הספק לא היו נמנעין, אבל נמנעין הן מן הודיי. בירושלמי לא נזכרה ברייתא זו. ובבבלי י"ד ב' הובאו דברי ר' שמעון בסמוך לענייני עריות, ושאלו שם: ספק נמי איסורא הוא, לא תימא מן הספק, אלא מן הסתם, דמודעי להו ופרשי וכו', דכולה ר' שמעון היא.

40—41. לעולם הלכה כדברי בית הלל. לעיל סוכה פ"ב ה"ג, עמ' 262, להלן עדיות פ"ב ה"ג, בבלי עירובין ו' ב', ר"ה י"ד ב', חולין מ"ג ב'. ועיין להלן.

41. הרוצה להחמיר על עצמו וכו'. ירושלמי ברכות פ"א סה"ז (סה"ד), ג' סע"ב, כאן ספ"א, ג' ע"ב, סוטה פ"ג ה"ד, י"ט ע"א, קידושין פ"א ה"א, נ"ח ע"ד. והסיקו בירושלמי שם ובבבלי עירובין ז' א' וחולין מ"ד א' שהלכה זו לפני שיצאה בת קול, אבל לאחריה לעולם הלכה כב"ה, ועיי"ש בבבלי עוד אוקימתות. ובשיטת הירושלמי אפשר לפרש שהכוונה: לעולם הלכה כבית הלל, מפני שהם הרוב, אבל כל זמן שלא עמדו למניין, מותר לנהוג גם כב"ש, כמו שאמרו לעיל תרומות פ"ג הי"ב, עמ' 118: אמ' ר' יהודה הלכה כדברי בית שמיי, אלא שנהגו הרבים כדברי בית הלל. ועיין גם לעיל חגיגה פ"ב הי"א, סוף עמ' 385. אבל אחרי שיצאה בת קול ביבנה (עיין בירושלמי הנ"ל ובסוטה פ"ז סה"ה, כ"ב ע"א) ועמדו למניין אין לנהוג כלל כדברי ב"ש.

42. על זה נאמ' הכסיל בחשך ילך וכו'. ופירשוה בבבלי הנ"ל שהכוונה לחומרות שסותרות אחת את השנייה, עיין מ"ש לעיל ח"ד (סוכה), עמ' 855.

פ"ב

1. כיצד אשת אחיו שלא היה בעולמו. מסתבר שזו היא פיסקא ממשנתנו רפ"ב, ולה נסמכה הברייתא שלהלן, והברייתא אינה מפרשת כלל את משנתנו רפ"א, כיצד אשת אחיו שלא היה בעולמו פוטרת צרתה (עיין ברש"י רפ"ב ותוספות י"ח ב', ד"ה משכחת), שהרי לא נזכר כאן שהצרה יוצאת בלי חליצה, ועיין הלשון בבבלי י"ח א', י"ט א'. אבל אפשר שהפתיחה מכוונת לדברי ר' מאיר להלן, ולפי זה כל הברייתא היא מדברי ר' מאיר, עיין בבבלי י"ח א' הנ"ל.

שני אחים בעולם וכו'. כל הברייתא בבבלי י"ט א' ואילך, והרישא שם י"ח א'

2. ועמד השני ולא הספיק וכו'. עיין מה שדייקו בלשון זו בבבלי י"ט ב', וכסיגנון הברייתא כאן גם להלן פ"ה, שו' 17 ואילך.

3—4. שנייה או חולצת או מתיבמת. ואעפ"י שכבר היתה צרתה בזיקה לפני שמת השני, הרי כיוון שמת בטלה זיקתה, כפירוש הירושלמי פ"ג ה"א, ג' ע"ג, למשנתנו, ועיין גם בבבלי י"ח א'. ולמ"ד שיש זיקה גם בכגון דא, העמידוה בבבלי שם שהכל הוא מדברי ר"מ שלהלן, ור' מאיר סובר אין זיקה. ועיין מ"ש להלן פ"ה ה"ה, שו' 21—22, ד"ה מת אחד.

5—6. עד שמת הראשון. וכ"ה בד ובקנ"נ. אבל בכי"ע ובבבלי י"ח א', י"ט א' חסרה המלה "הראשון". ופירש במנ"ב, הראשון, בעל המאמר, ולא האח שנולד. ויותר נראה שלפנינו גירסא כפולה: הראשונה וכו' (כגי' כי"ע), עיין להלן, ותוקן: הראשון.

6. שנייה יוצא משם אשת אחיו וכו'. וכ"ה הגירסא בד ובקנ"נ, אבל בכי"ע ובבבלי הנ"ל: הראשונה וכו' ושנייה וכו'. ואין ספק שהגירסא בכי"ע "מתוקנת" ע"פ הבבלי. וכאן קורא לראשונה, לאשת אחיו שלא היה בעולמו, שנייה, משום שהיא שנייה לנישואין (ל"מאמר"), כמו שפירש בח"ד, עיי"ש שציין לבבלי י"ז א'—י"ז ב', ועיי"ש בחי' הרמב"ן. וכן להלן גם בכי"ע: אם חלץ לבעלת מאמר חלץ ל ר א ש נ ה. ועיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוסח המשנה, עמ' 436, ואילך, והוא כותב שם: "אבל בתוספתא וודאי שעיקר הנוסח גם ב ר י ש א: השנייה — וראשונה, כמו בסיפא וכו' ". ברם וודאי הוא שאין להגיה ארבע נוסחאות התוספתא ברישא, והעיקר כמו שכתבנו.

6–7. והראשונה חולצת ולא מתייבמת. כלומר, הראשונה לנישואי אחיו השני, אינה מתייבמת שהרי היא צרת אשת אחיו שלא היה בעולמו במאמר, ואינה יוצאת בלי חליצה, משום שמאמר אינו קונה קניין גמור, ובעלה הרי היה בעולמו. ועיין במשנתנו פ"ב מ"א ומ"ב.

7–8. ר' שמעון או' ביאתה או חליצתה של אחת מהן פוטרת צרתה. אם חלץ לבעלת מאמר חולץ לראשונה. ירושלמי פ"ב ה"ב, ג' ע"ג, בבלי י"ט ב'. ור"ש סובר (להלן רפ"ז, בבלי י"ט א', ירושלמי הנ"ל) שמאמר או קונה לגמרי, או אינו קונה כלל, וממילא אם ייבם את אשת אחיו השני עשה כדין ממה נפשך, אם מאמר אינו קונה כלל, הרי אינה צרת אשת אחיו שלא היה בעולמו (עיין מ"ש לעיל, שו' 3–4, ד"ה שנייה), ואם מאמר קונה קניין גמור, הרי אם נולד האח אחרי שעשה בה השני מאמר, גם צרתה מותרת לו, כשיטת ר"ש במשנתנו פ"ב מ"ב ולהלן בסמוך. אבל אם חלץ לבעלת מאמר, חולץ גם לראשונה, שמא לא קנה מאמר, ולא עשה בה כלום (שהרי היא אשת אחיו שלא היה בעולמו), והשנייה אינה יוצאה בלי חליצה, ולייבם אותה אינו יכול שמא קנה מאמר, וכבר נפטרת בחליצת חברתה. ועיין בתוספות י"ט ב', ד"ה ר"ש. ור"ש חולק על הרישא גרידא, עיין רש"י י"ט רע"ב.

ובירושלמי להלן שם אמרו: ר' זעורה בשם ר' ששת תני תמן דברי ר' שמעון שתיהן אסורות וכו', עיי"ש. ולא מצאתי ברייתא זו בבבלי.

8–9. כנסה [ומת] ונולד להן אח, או שנולד להן אח ואחר כך כנסה וכו'. המוסגר הוא בד, כי"ע ובקג"נ ובכבלי י"ט ב'. וכן מסתבר, עיין מ"ש להלן בסמוך. ועיין במשנתנו פ"ב מ"ב.

9–10. [כנסה, ונולד לו אח ואחר כך מת פטורין מן החליצה ומן הייבום] דברי ר' מאיר. כ"ה בקג"נ ובכבלי הנ"ל, וכן מסתבר, עיין להלן.

10–11. ר' שמעו' אומ' הואיל ולא נאסרה אחת מהן עליו ובא ומצא שתיהן בהיתר, ביאתה וכו'. בבבלי הנ"ל: ר' שמעון אומר הואיל ובא ומצאה בהיתר ולא עמדה עליו שעה אחת וכו'. והסיקו שם מייתור הלשון ברישא שר' שמעון אינו חולק אלא על הסיפא, על כנסה ונולד לו אח. וכן מוכח מן הלשון "הואיל ולא נאסרה אחת מהן" וכו'. ואעפ"י שבבבלי לכאורה לא השגיחו בלשון זו, ודייקו אחרת, כדי להוכיח שר"ש אינו חולק אלא על ייבם ולבסוף נולד, היינו משום שבלשון אפשר להדחק (עיין ברשב"א, ריטב"א ותוספות הרא"ש בסוגיין). ועיין בחי' הרמב"ן שפירש שעיקר הדיוק הוא באמת מן הלשון, עיי"ש, ועיין בה"ג ד"ר, נ"ז רע"א, ד"ב, עמ' 274. וכן אמרו בירושלמי פ"ב ה"ב, ג' ע"ג (על משנתנו שם): מודה ר' שמעון בראשונה (כלומר, בנולד ואח"כ ייבם) וכו', מה בין ראשונה ומה בין שנייה? ראשונה בא ומצאה באיסור, והשנייה בא ומצאה בהיתר. ובהכרח שבנוסחאות שלנו בתוספתא נשמטה הסיפא לעיל ע"י הדומות, והעיקר כנוסחת קג"נ. וכמו שהשלמנו, וכמו שהגיהו המפרשים ע"פ הבבלי. אבל וודאי גמור אין כאן, ושמא אין צורך בהשלמה ("ומת") לעיל, שו' 8, ור' שמעון חולק על הרישא, כלעיל, שו' 7–8. אבל הואיל ובשלש נוסחאות הגירסא לעיל, שו' 8, היא: כנסה ומת, הרי הנכון הוא כמו שהשלמנו בפנים בשו' 8, וממילא מוכרחת ההשלמה בשו' 9–10.

ברם בירושלמי שם אמרו: אשכח תני עוד היא במחלוקת. וכן אמרו בבבלי י"ח ב' בשם ר' אושעיה, והברייתא שלנו חולקת, כמו שהסיקו בבבלי שם.

12–13. אי זו היא מאמר, הרי את מקודשת לי בכסף ובשוה כסף. וכ"ה בירושלמי פ"ב ה"א, ג' ע"ג, פ"ה ה"א, ו' ע"ג, קידושין פ"א סה"א, נ"ח סע"ד. ובבבלי נ"ב א': ת"ר כיצד מאמר, נתן לה כסף, או שוה כסף. וברש"י שם: או שוה כסף. ואמר לה התקדשי לי במאמר יבמין וכו'. ועיין להלן בבבלי שם נ"ב סע"ב. ומה שאמרו כאן "בכסף ובשוה כסף" הכוונה לדמים, למעות, ואפילו פרוטה במשמע, כסגנון המשנה בערכין פ"ח מ"א

ומעילה פ"ו מ"ב, עיי"ש. אבל עיין מ"ש הרי"ף פ"ה סי' ע"ג (וממנו בראי"ש פ"ה סי' ב', ובר"א מן ההר, עמ' קי"ט). ועל פיהם (הרי"ף והרא"ש) ניסח רבינו ירוחם (חוה נתיב כ"ה ח"ג): מאמר הוא כגון קדושין שנתן שוה פרוטה, או שכתב על השטר הרי את מקודשת לי.

ברם דברי הרי"ף תמוהים, עיין בבלי קידושין ה' ב', י"א ב', ועיין גם בריי"ף שם פ"א סי' תקע"א, ובכ"מ אף פרוטה בכלל כסף, עיין בבלי הנ"ל ומ"ש לעיל, ועיין אבני מלואים ריש סי' כ"ז. ונראה שרבינו כתב ע"פ הבבלי כאן י"ד ב': בכסף ושוה כסף (כלומר, כב"ש) בפרוטה ובשוה פרוטה. ובשו"ת הגאונים הרכבי סוף סי' שפ"ו, עמ' 202, מעתיקים בשם משנת עדיות (פ"ד מ"ז): שבית שמאי אומרים בכסף ובשוה כסף וכו'.

13. ובשטר. אי זו היא שטר, אני פל' בן פל' מקביל אני עלי פלנית יבמתי וכו'. לפי פשוטו פירושו שמאמר הוא הוא האומר הרי את מקודשת לי בכסף או בשוה כסף, או בשטר. וכן בהלכות פסוקות, עמ' קס"ג: כאיזה צד מאמר, נתן לה כסף, או שיוי כסף ושטר. שטר כאיזה צד וכו'. וכשיטת היש אומרים שהביא בס' השטרות להר"י ברצלוני עמ' 11: צריך למימר לה בפני עדים כשמוסרה לה הרי את מקודשת לי בזו השטר וכו'. ועיין במאירי קידושין, עמ' 4—5. אבל עיין בלשון בה"ג ד"ו, ס' סע"ב, ד"ב, עמ' 289.

ובבבלי הנ"ל: ובשטר כיצד — בשטר כיצד? כדאמרן, כתב לה על הנייר וכו', אמר אביי הכי קאמר — שטר כתובת יבמין כיצד, כתב לה אנא פלוני בר פלוני קבילית ית פלונית יבמתי וכו'. ועיי"ש בפירש"י. והרי"ף והר"מ לא הזכירו קידושי מאמר בשטר, ועיין בשו"ע אה"ע סי' קס"ו ס"ק ב' ובב"ש שם אות ג', ובבאור הגר"א אות ד'. ולהלן שם באות ה' כתב שלפי מסקנת הבבלי אינה מקודשת בשטר, ועיין בס' הצבא להרז"ה מדה א' ומ"ש בדבר הצבא שם, ולפי פירושו בוודאי שאין ראייה כלל מן הבבלי שמאמר מועיל בשטר. והגר"א ז"ל כיוון בדבריו למ"ש ר"א מן ההר, עמ' קי"ט, בדרך אולי. אבל רבינו שם העיר על הבבלי כאן נ"ד א': ואין כסף ושטר גומרין בה. ועיין גם בקידושין י"ד א', ובבאור הגר"א הנ"ל אות ד'. ובירושלמי לא נזכר בשום מקום שטר במאמר. ואף בברייתא שהביא הבבלי גורס הירושלמי בכל המקומות שצויינו לעיל (ריש שו' 12—13, ד"ה אי זו היא): ואין מאמר גומר בה, וכ"ה בספרי כי תצא פי' רפ"ה, עמ' 307, ועיין להלן, שו' 16. ברם אינו מסתבר כלל שמאמר לא יועיל בשטר, והירושלמי והרי"ף והר"מ לא הזכירוהו מחמת רוב פשיטותו, עיין בפי' ר"א מן ההר שם.

ומה שאמרו כאן: אי זו היא שטר, אני פל' בן פל' מקביל אנא וכו', הוא משום שהיו רגילים לכתוב את הכתובה בשטר האירוסין,[1] ומטעם זה נהגו הקדמונים לקרוא לפעמים את הכתובה: שטר אירוסין, או ספר אירוסין, עיין בספר השטרות לר"י הברצלוני, עמ' 10. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

14. ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון. וכ"ה בבבלי הנ"ל. והוא ע"פ משנתנו פ"ד מ"ד וכתובות פ"ח מ"ז. והואיל ותקנו חכמים שאם אין לה מן הראשון יש לה מיבמה (בבלי ל"ט א') הרי גם לכתובתה תיקנו נוסח אחר, עיין בהלכות פסוקות הוצ' ששון, עמ' קס"ג, בס' המתיבות, הוצ' רב"מ לוין, עמ' 9, בס' השטרות לרב האיי, הוצ' אסף, עמ' 41 ואילך, ובהערות שם.

14—15. כשם שהקדושי' אינן קונין באשה אלא מדעת שניהם וכו'. סתמה כרבנן בירושלמי פ"ה ה"ד, ז' ע"א, בבלי י"ט ב', קידושין מ"ד א'. ועיין מ"ש בקרן אורה כאן נ"ב ב', ד"ה ודרך אגב.

16. מאמר אין גומר. עיין מ"ש לעיל, שו' 13, ד"ה ובבבלי.

17. הערות שאמרו, אינן כאשתו לכל דבר. אין להן כתובה וכו'.

[1] כמו ששערו כמה מן החכמים האחרונים, אעפ"י שראיותיהם אינן מכריחות.

כל הברייתא בה"ג ד"ב, עמ' 279: ערירות שאמרנו, אינה אשתו (כגי' כי"ע) לכל דבר וכו' (עד סוף ההלכה). וכעי"ז בה"ג ד"ו סוף ה' ערירות, נ"ח ע"א. וכן לעיל שם נ"ג ע"ג: והיכא דעבר ונסיב מן ערירות דכתיבן באוריתא מפקינן לה מיניה בלא גט והוולד ממזר, **ואין לה כתובה**. ועיין בהלכות קטנות שפרסם לוין בגנזי קדם ס"ד, עמ' 2, ובה"ג ד"ב, עמ' 259. והחידוש הוא שאעפ"י שהכיר בה, ופסק לה תוספת כתובה מחמת חיבתה[2], והרי אתנן אסרה תורה אפילו בא על אמו,[3] וחייב ליתן לה,[4] מ"מ כיוון שכתב לה בתורת כתובה שתפרע בשעת גירושין, או מיתה, הואיל ואין לו בה קידושין ואינה אשתו כלל, אין לה כתובה ואפילו תוספת,[5] כדעת בעל ח"ד (נגד בעל חלקת מחוקק אה"ע ריש סי' קט"ז). ועיין מ"ש להלן כתובות פ"א, שו' 14, ד"ה ובירושלמי, שם, שו' 17—18, ד"ה ברם. ועיין מ"ש בס' עצי אלמוגים, רמ"א ע"ב ואילך.

17—18. **אין להן כתובה, לא פירות, ולא מזונות, ולא בלאות.** וכ"ה בה"ג, עמ' 279 הנ"ל, ד"ו נ"ח ע"א. והלכה זו נשנית במשנתנו פ"י מ"א ובגיטין פ"ח מ"ה לעניין אשת איש, ופוסקת התוספתא שהדין הוא בכל העריות אפילו הכיר בהן (ואין כאן לא קנס ולא מקח טעות) ודינן כאילו כתב כתובה לזכר שאינו שייך בו נישואין כלל. ונקטו כאן מטבע קבוע,[6] עיין מ"ש על קבוצה זו (כתובה . . . בלאות) ר"א גולאק בתרביץ ש"ג ס"ג (תרצ"ב), עמ' 249 ואילך.[7] ועיין מ"ש להלן בסמוך.

18—19. **ולא בהפר נדריה.** וכ"ה בה"ג הנ"ל. ועיין בפי' הרדב"ז על הר"מ פי"א מה' נדרים סה"ח (יקר תפארת, י"א סע"ג).

19. **אין יורשה.** וכ"ה בה"ג הנ"ל. ועיין במגיד משנה פ"ב מה' אישות ה"ד.

אין לו בה קידושין, ואין צריכה הימנו גט וכו'. כלומר, אפילו באשת איש, אחות אשתו ואשת אחיו מן האירוסין,[8] שאין כאן לא משום קנס, ולא משום חשש אחר,[9] עיין ר"מ פ"י מה' גירושין ה"ו ובלחם משנה שם. ובדרך ארץ רבה הנ"ל[10] דייקו ואמרו: **ובא עליהן וכו'**. ובה"ג הנ"ל (בשתי הנוסחאות) חסרות המלים "**אין לו בה קידושין**", ושם: **ואינה צריכה הימנו גט**, היא פסולה והולד ממזר.

ובה' פסוקות הוצ' ששון, עמ' קמ"א: ואי קדיש חדא מן הני עריות לא תפסי בהי קידושי, ולא צריכה גיטא מיניה, ואם בא על אחת מהן הולד ממזיר ומשוה לה זונה ופסיל לה מן הכהונה ומן התרומה. וכ"ה בשאילתות סי' צ"ה. וניסחו ע"פ התוספתא כאן. ועיין בה"ג ה' עריות, ד"ו ג"ג סע"ד, ד"ב, עמ' 255.

ועיין בבלי גיטין מ"ה א' ובמקבילות ובשי"ק לירושלמי כתובות פי"א ה"ז, ד"ה שאם, ובמאירי שם, עמ' 461.

[2] עיין ירושלמי כתובות רפ"ה, בבלי שם נ"ו א', רש"י שם ק"א סע"א, ד"ה אבל תוספת.

[3] בבלי ב"ק ע' ב' ומקבילה. ועיין ספרי כי תצא פי' רס"א, עמ' 283.

[4] עיין שו"ת הריב"ש סוף סי' מ"ב ובהגהת הרמ"א אה"ע סוף סי' קע"ז וחו"מ סי' פ"ז סוף ס"ק כ"ה.

[5] ואינה דומה לממאנת שיש לה תוספת, משום שלדעת שמואל אם יוצאה בגט יש לה כתובה, ויש כאן נישואין דרבנן, ולר' אליעזר באמת אין לה כלום אף לשמואל (עיין מ"ש להלן פי"ג ה"ג, שו' 11, ד"ה הממאנת באיש), מפני שאינו אשתו כלל. ועיין מ"ש בעל הפלאה בק"א סוף סי' ס"ז, ולפלא שלא השיח בדברי התוספות כאן פ"ה ב', ד"ה ולר"ע.

[6] ואפשר שפירות ובלאות לאו דווקא, עיין היטב בתוספות ובתוספ' הרא"ש פ"ה ב', ד"ה ולר"ע, ומ"ש בקרן אורה שם.

[7] ויש להוסיף את הברייתא שבבבלי נדה י"ב ב'.

[8] עיין ירושלמי פ"י ה"א, י' ע"ג, ע"ד, סוטה פ"א ה"ב, ט"ז ע"ד, בבלי כאן צ"ד ב', מס' ד"א רבה פ"א, הוצ' היגר, עמ' 267.

[9] שלא מרו אלא בנישואו, אבל לא בקידושין, עיין במשנתנו פ"י מ"ג, ובתוספות צ"ב ב', ד"ה נותן.

[10] לעיל, הע' 8.

20—21. אלמנה לכהן גדול גרוש׳ וחלוצה לכהן הדיוט הרי הן כאשתו וכו׳. רוב הברייתא בבבלי פ"ה א׳, ועיקר ההלכה במשנתנו פ"ט מ"ג, כתובות ספי"א. והואיל ונזכרו בתוספתא כאן הלכות שאינן בברייתא בבבלי נשאו ונתנו בה הראשונים, עיין רמב"ן פ"ד א׳, ד"ה ואין, רשב"א כ"ב ב׳, ד"ה הא כיצד, פ"ד א׳, ד"ה אין, פ"ז ב׳, ד"ה לא, מאירי כ"ב א׳ (אלבק סוף עמ׳ 100, דיקמן 92 ע"ב), שם פ"ז ב׳ (עמ׳ 320, דיקמן, 318 ע"ב), ריטב"א כ"ב ב׳, ד"ה ואין, הנ"ל כתובות ק׳ ב׳, ד"ה ולא, נ"י כאן פ"ט סי׳ קי"ג.

וברשב"א ובמאירי פ"ז ב׳ הנ"ל מעתיקים בשם התוספתא: וחלוצה לכהן הדיוט[11] ממזרת ונתינה לישראל. ובה׳ פסוקות הוצ׳ ששון, עמ׳ קי"ב (וכ"ה בה"ג ה׳ עריות, ד"ו, נ"ז סע"ד, ד"ב, עמ׳ 278, ה׳ ראו, עמ׳ 86): תנו רבנן אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל ובת ישראל לממזר ולנתין יש להן כתובה וכו׳. ולהלן נראה שבה"ג הנ"ל הושפע כאן גם מלשון התוספתא כאן, ואפשר שהיתה לפניהם כאן כל הפיסקא ממשנתנו[12] פ"ט מ"ג וכתובות ספי"א הנ"ל. וכולן בשהכיר בה, דאם לא כן הוא מקח טעות לעניין כתובה.

21. ופירות. וכ"ה בברייתא שבבבלי הנ"ל ובכל מהדורות בה"ג הנ"ל. ולפי אביי בכתובות נ"א ב׳ הברייתא מתפרשת כפשוטה שיש לה דין פירות וחייב בפרקונה, והוא מתאים ללשון התוספתא כאן „הרי הן כאשתו לכל דבר". ואפילו לרבא בבבלי שם אפשר לפרש שלכל הפחות חייב לפדותה כנגד הפירות שאכל, כפירוש התוספות (פ"ה א׳, ד"ה אלמנה) ועוד. ורש"י והר"מ (פכ"ד מה׳ אישות ה"ד), הרמב"ן ועוד מפרשים שהכוונה שהפירות הם שלה, ויכולה להוציא ממנו את הפירות שאכל, וכן משמע קצת בירושלמי פ"ט ה"ה, י׳ ע"א, שם פ"י ה"א, י׳ ע"ג, כתובות פי"א ה"ז, ל"ד ע"ג, והסתייעו ממנו הרי"ף פ"י סוף סי׳ קט"ו וכתובות פי"א, הרמב"ן פ"ד א׳ ועוד. ועיין מ"ש להלן כתובות פי"א, שו׳ 24—25, ד"ה ור׳ יהודה.

מזונות. וכ"ה בבבלי ובה"ג הנ"ל. ופירשוה בבבלי פ"ה א׳ שיש לה מזונות לאחר מיתתו שהרי יש לה כתובה ותנאי כתובה, אבל בחייו „בעמוד והוצא קאי, מזונות אית לה"! ברם בירושלמי (כאן פ"ט ה"ה, י׳ ע"ב, כתובות פי"א ה"ז, ל"ד ע"ג) סובר ר׳ יוחנן שאף בחייו יש לה מזונות.[13] וכן משמע גם מלשון התוספתא ששנו בה גם מציאתה, מעשה ידיה והפרת נדריה, ומוכח שבחייו עסיקינן, ויש לה מזונות, כגון שלוותה ואכלה, וכמו שפסק הר"מ בפכ"ד מה׳ אישות ה"ד, עיין שם במגיד משנה. ועיין מ"ש להלן, ד"ה ובמעשה ידיה.

ובלאיות. עיין בכלי כתובות ק"א א׳, ונחלקו הראשונים אם יש לה דווקא בלאות של נכסי צאן ברזל, או גם בלאות נכסי מלוג, עיין ר"מ הנ"ל ה"ח, תוספות כאן פ"ה א׳, ד"ה בלאות, ומאירי כתובות, עמ׳ 464.

21—22. וזכיי במציאתה. הראשונים הנ"ל (לעיל, שו׳ 20—21, ד"ה אלמנה), רשב"א צ׳ ב׳, מאירי פ"ז ב׳, עמ׳ 320, הוצ׳ ר"ש דיקמן, 318 ע"א, נ"י כתובות ק׳ ב׳ (אשי ה׳, ק"א רע"ג). ובבבלי ובה"ג הנ"ל ליתא. והקשו ברשב"א ובמאירי הנ"ל למה זכיי במציאתה, והרי לא תיקנו כן אלא משום איבה, והכא כיוון שמחוייב להוציאה תיהוי ליה איבה ואיבה, כמו שאמרו בבבלי צ׳ ב׳ (לעניין אשת איש שנישאת). ותירצו ששאני הכא, הואיל ואמרה התוספתא שהיא

[11] ובמאירי שם: והא דתני בה חלוצה, איפשר דאשגר לישן הוא (עיין תוספות מכות י"ג א׳, ד"ה גרושה). אי נמי הואיל ודמיא לאינשי כגרושה קריא וענו לה קרינא בה. ועיין בבלי פ"ה ב׳, תו"כ אמור פרש׳ א׳ פ"א ה"ט וה"י ושאילתות אמור סי׳ ק"ג ובהעמק שאלה שם, אות ג׳, ד"ה או חלוצה, ובמשנה למלך פ"א מה׳ נערה בתולה ה"ה.

[12] אבל הברייתא לא שנתה ממזרת ונתינה וכו׳, וכן משמע קצת בבבלי פ"ה ב׳, ור׳ שמעון בן אלעזר מבאר כל מה ששנו כאן בברייתא (ולא נקט אלא את הפסול הראשון), ולא את משנתנו. אבל בירושלמי כאן פ"ט ה"ה, י׳ ע"ב, וכתובות פי"א ה"ז, ל"ד ע"ג, מוכח שר"ש בן אלעזר להלן מבאר את משנתנו, עיין מ"ש להלן בסמוך, שו׳ 29, ד"ה מפני.

[13] לכל הפחות לפי מסורת אחת בדברי ר׳ יוחנן.

כאשתו לכל דבר ונוטלת כתובה לא חלקו חכמים בין כתובה לתנאי כתובה, עיי"ש, ועיין בתוספות צ' ב', ד"ה טעמא, ובירושלמי פ"י ה"א, י' ע"ד (עבד במציאתה ובמעשה ידיה חדא). ועיין שם כתובות פ"ו ה"א, ל' ע"ג.

22. **ובמעשה ידיה.** הראשונים הנ"ל, ובבבלי ובה"ג ליתא. ופירשו הרמב"ן, הרשב"א פ"ד א' והריטב"א כתובות ק' ב' שמעשה ידיה ליורשים לאחר מיתתו, או כגון שזן מעצמו, ואח"כ באו לב"ד, אבל לכתחילה אין מעשה ידיה שלו בחייו, הואיל ואינו חייב במזונותיה, עיין מ"ש לעיל, ד"ה מזונות. וזהו (כלומר, התירוץ הראשון) רק לעניין ההלכה, אבל לעניין הפירוש בתוספתא כתב הריטב"א כאן פ"ה א', ד"ה ותימא: וליכא למימר דכי קתני זכאי במעשה ידיה איורשים קאי, דהא לא משמע לישנא הכי, מדקתני ובהפרת נדריה ויורשי. וי"ל דה"ק שאם זן אותה ושתקה זוכה במעשה ידיה שעשתה וכו'. וכן הביא בשמו בנ"י כאן ספ"ט סי' קי"ד. ובכתובות הנ"ל קיצר. ועיין מ"ש בחלקת מחוקק סי' קט"ז, אות ג'. ועיין מ"ש לעיל, סד"ה מזונות.

ובהפרנדריה. בבבלי ובה"ג ליתא, והביאוה הראשונים הנ"ל. ובספרי זוטא (מטות ל', י"ד), סוף עמ' 327: ואישה יפרנו וכו' לרבות אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת לכותי ולחלל לרבות כולן.[14] וכן פסק הר"מ בפי"א מה' נדרים ה"ח, וכבר העירו רבים שמקורו מכאן. עיין בשער המלך, חופות חתנים, סעיף ד', ד"ה גם. ועיין בתוספות פ"ט סע"ב ובהגהות הרש"ש שם.

ירושה. בבבלי ובה"ג ליתא. והביאוה הראשונים הנ"ל מכאן, ופסקה הר"מ בפכ"ב מה' אישות ה"ד, עיי"ש במגיד משנה, ועיין בתוספות פ"ט ב', ד"ה כיון, הנ"ל.

ואין מיטמאלה. וכ"ה בד. וכן מעתיק הרמב"ן פ"ד א'. וכן מעתיק הרשב"א כ"ב ב' בשם "מקצת הנוסחאות" ולהלן שם פ"ז ב' בשם "נוסחאות מדוקדקות". וכן במאירי, עמ' 101 (דיקמן 93 ע"א) בשם "יש גורסין", וכן בעמ' 320 (דיקמן 318 ע"ב): אבל הפסולות מן התורה, כגון אלמנה לכהן גדול וכו' שיורשה **ואינו** מיטמא לה, והכי איתא בתוספתא בהדיא בשני של מסכתא זו וכו'. וכן בריטב"א כ"ב ב' סד"ה ויש: והנכון דבתוספתא ה"ג ויורשה **ואינו** מיטמא לה. וכן מעתיק בדף פ"ז ב', ד"ה ולא, וכ"ה בנ"י רפ"י במשנה. וכן במס' שמחות פ"ד ה"ד, הוצ' היגר, עמ' 117: אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה מתאבל ואונן, ולא מטמא.[15] ועיין בס' האשכול הוצ' הר"א אויערבך ח"ב, עמ' 175, אבל הפיסקא חסרה בהוצ' הר"ח אלבק ח"ב, עמ' 174 ואילך.

ובתו"כ ריש אמור הט"ו, צ"ד ע"ב: הא כיצד, מטמא הוא לאשתו כשירה ואינו מטמא לאשתו פסולה. וכ"ה בבבלי כאן כ"ב ב', צ' ב'. וכ"ה בירושלמי פ"ט ה"ה, י' ע"א, שם פ"י ה"א, י' רע"ד, כתובות פי"א ה"ז, ל"ד ע"ג, בשם "תני ר' חייה" (בפ"ט נשמט השם "ר' חייה" בטעות). ברם לא נתבאר שם בפירוש מה היא "אשתו פסולה". ובשאילתות אמור סי' ק"ג: והיכא דעבר ונסיב גיורת, או גרושה, או חלוצה, דלא חזיא לכהונה אסיר לאיטמויי לה, דכתיב לא יטמא וכו'. וכ"ה בה"ג מה' טומאה, ד"ו, מ"ד ע"ב, ד"ב, עמ' 218. ובס' והזהיר, אמור, צ"ה ע"א: ואם עבר ונשא גיורת, או גרושה, או חלוצה, שאין ראויות לכהונה אסור להטמא להן שנאמר וכו'. ועיין גם אוה"ג קידושין, עמ' 36.

[14] ועיין בספרי שם פי' קנ"ד, ריש עמ' 205, ובפי' הגר"א שם, ובצפנת פענח פי"א מה' נדרים ה"ח, ד"ה היתה מחייבי לאוין. אבל עיין בפירוש רבינו הלל שם, ע"נ ע"ד.

[15] וכ"ה במרדכי מו"ק פ"ג ריש סי' תתק"י. אבל בה' אבל להרי"ץ גיאת, עמ' ל' (וממנו בתוה"א להרמב"ן ריש שער האבל, ד"ו מ"ו רע"א, ועוד, עיין טיו"ד סי' שע"ד ובב"י שם) פסק שאלמנה לכ"ג אינו מתאבל עליה, ועיין להלן, הע' 17, מ"ש בשם ארחות חיים. ושמא נשרדה במס' שמחות מסורת של שתי נוסחאות סותרות "מתאבל ואונן ומיטמא", "אינו מתאבל ואונן ואינו מיטמא", עיין מ"ש להלן בפנים. וצ"ע בדבר. ועיין בבלי מ"ג ב', ולר' יוסי מתאבל על ארוסה, אעפ"י שאינו יורשה ואינו מיטמא לה.

ספרייה [illegible] חביד
אהל [illegible] יצחק
ליו[illegible]יטש
ארה"ב – U.S.A.

ברם בהלכות פסוקות מן הגאונים, הוצ' מיללער, סי' צ', עמ' 51: ר' חנוך. וכהן שנשא גיורת, או גרושה, או חלוצה, דלא חזיאן לכהונה, כשהיא מתה מיטמא לה בעלה, כדרך שמטמא לכשרות. והעתיק את לשון הגאונים הנ"ל (שאילתות ובה"ג), אלא שחלק עליהם במפורש. ובארחות חיים ח"ב, עמ' 603: ואינו מתטמא למי שאין מתאבלין עליו. ולא על אשתו הפסולה, כמו האשה ששמעה שמת בעלה ונשאת לאחר, ואחר כך בא בעלה הראשון, שהיא פסולה לשניהם, שניהם אין מתטמאין לה וכו'. ובכ"י שד"ל (לפי הוספות ותיקונים שם, עמ' 637) מוסיף: ובתשובה לגאון, כהן שנשא גיורת וגרושה וכו', כלשון ר' חנוך הנ"ל. וכן היתה הגירסא בא"ח לפני מרן, כפי שמעתיק בבדק הבית יו"ד סי' שע"ג.

ומכאן שר' חנוך ידע את פסק הגאונים, העתיק את לשונם, והתנגד להם. נוהג זה של ר' חנוך אינו יוצא מן הכלל, ובכגון דא סמך ברגיל על מקורות א"י (עיין מ"ש הר"מ מרגליות במבואו לס' הלכות הנגיד, עמ' 8—9, 21). ובאמת בתוספתא כי"ע הגירסא היא: יורשה ומיטמא לה. וכן מעתיקים בשם התוספתא ברשב"א כ"ב ב', פ"ד א', במאירי כ"ב א', בריטב"א כ"ב ב', ד"ה ואין, פ"ה א', ד"ה ולא, כתובות ק' ב', בנ"י כאן פ"ט סי' קי"ג ובכתובות ק' ב' (בשם הריטב"א), אלא שלפני הרשב"א היתה גם נוסחא אחרת (ואינו מיטמא), וכנראה שעל פיו (או ע"פ נוסחת הרמב"ן) חזרו והסיקו הראשונים הנ"ל, שהנוסחא שלפניהם משובשת, עיין מ"ש לעיל, ד"ה ואין מיטמא. ובראשונים הנ"ל בארו גם את הנוסח "ומטמא לה", והוא מפני שיורשה, ודינה כמת מצוה, משום שאחרים לא ירצו לטפל בה, וכמו שאמרו בבבלי פ"ט ב', ועיי"ש גם בתוספות, ד"ה כיון, אלא שכולם דחו טעם זה, עיי"ש. ברם אם נקבל את הטעם הנ"ל, הרי לא אמרו שאינו מטמא לאשתו פסולה אלא באשת איש שנישאה בלבד, משום שאינו יורשה (להלן פי"א ה"ג),[16] וכמו שאמרו בירושלמי פ"י ה"א, י' רע"ד: לא זה וזה מיטמי[ן] לה. הדא היא דתני ר' חייה מטמא הוא אדם לאשתו כשירה ואינו מיטמא לאשתו פסולה. ויפרש ר' חנוך "הדא היא" דווקא, וכמו שכתב בארחות חיים הנ"ל: ולא על אשתו הפסולה, כמו האשה ששמעה שמת בעלה[17] וכו'. וכל זה דחוק מאד.

22—23. יש לו בה קדושין, וצריכה הימנו גט. בברייתא שבבבלי חסר, אבל ישנו בהלכות פסוקות ובכל מהדורות בה"ג שצויינו לעיל, שו' 20—21, ד"ה וברשב"א.

23—24. שניות מדברי סופרים אינן כאשתו לכל דבר. רמב"ן ורשב"א פ"ד א', ריטב"א פ"ז ב' וכתובות ק' ב' והביאו בנ"י כאן פ"ט סי' קי"ג, ועיין גם ברמב"ן צ' סע"ב.

24. אין להן כתובה, לא פירות, ולא מזונות, ולא בלאות. משנתנו פ"ט מ"ג, כתובות פי"א מ"ו, בבלי פ"ה א'. ועיין בירושלמי כאן פ"ט ה"ד, י' ע"א, כתובות פי"א ה"ז, ל"ד ע"ג, בבלי שם ק"א א' ובראשונים כאן ושם, ובתוספות ב"מ ס"ז א', ד"ה הממאנת, וד"ה ובלאות. ועיין על כל הברייתא בס' עצי אלמוגים, רמ"ד ע"א ואילך.

25. ואין זכיי לא במציאתה, ולא במעשה ידיה, ולא בהפר נדריה. וכ"ה בד, ברמב"ן הנ"ל ובריטב"א פ"ה א' וכתובות הנ"ל. אבל בכי"ע: וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפר נדריה. וכן מעתיק בפי' ריי"ד רפ"י (כ' ע"ג מן הספר): ובשני' תני זכאי במציאתה ובמע"י ובהפ"נ ויורשי' מטמא (צ"ל: ויורש' ומטמא) לה. והכוונה לתוספתא

[16] עיין מ"ש שם, שו' 13—14, ד"ה וה חה.

[17] אלא שמלשון בעל ארחות חיים עצמו אין לדייק כלום, שהרי הסיק: אבל מתטמא הוא לאמו, ואפילו היא חללה (והכל הוא לשון הר"מ בפ"ב מה' אבל ה"ט), ומכאן שלאשתו חללה אינו מיטמא. ועיין להלן שם באח"ח שכתב: ואינו מיתטמא למי שאין מתאבלין עליו. ועיין מ"ש לעיל, הע' 15, ובצפנת פענח שצויין לעיל, הע' 14.

כאן. וכן אמרו בירושלמי הנ"ל: תני ר' יוסי צייידנייה קומי ר' ירמיה ופליג על ר' ירמיה וזכאי במציאתה ובמעש' ידיה ובהפר נדריה. ומכאן שכבר נחלקו אמוראים בהלכה זו. ועיין במשנה למלך פי"א מה' נדרים ה"ח, מ"ש בשם חכמי אשכנז, והסיק: ואולי גירסא אחרת היתה להם [בתוספתא]. וכיוון לאמת. ועיין בס' חקרי לב יו"ד ח"ב סי' ס"ב שהעיר על כל הראשונים שהבאנו (חוץ מפיסקי ריי"ד שנתפרסמו בימינו), עיי"ש דברים מחוכמים. ועיין בקרן אורה צ' סע"ב ומ"ש בצפנת פענח פי"א מה' נדרים ה"ח, ד"ה היתה. ועיין מ"ש להלן. ובבבלי חסרה בבא זו. ועיין בס' עצי אלמוגים הנ"ל, רמ"ז ע"ב ואילך.

25—26. יורשה ומטמא לה. וכ"ה בד, בג', בכי"ע, בפי' ריי"ד הנ"ל, ברמב"ן פ"ד א', ברשב"א פ"ז ב' ובריטב"א פ"ה א' הנ"ל. אבל בריטב"א כתובות הנ"ל: ואינה (צ"ל: ואינו) יורשה ואינה (צ"ל: ואינו) מטמא לה. וכן בנ"י כאן פ"ט סי' קי"ג בד"ח: ולא יורשה [ואינו] מטמא לה (אבל בד"ק ובד"ו שם: ויורשיה ומטמ' לה). ואפשר שכן היתה הגירסא בבבא זו גם לפני הרשב"א בנוסחא הראשונה שלו (שגרסה ברישא אצל אלמנה לכהן גדול: ויורשה ומיטמא לה), שכן כתב (כ"ב ב'): ובתוספתא לא גרסינן גבי אלמנה לכהן גדול יורשה ומיטמא לה, אלא יורשה ואינו מיטמ' לה, וגבי שניות מדברי סופרים גרסינן יורשה ומיטמא לה, וכן מצאתיה במקצת הנוסחאות. ואפשר לפרש שבנוסחא הראשונה היתה לפניו כאן: ואינו יורשה ואינו מטמא לה. ובריש היא כאשתו לכל דבר ממש, ובסיפא אינה כאשתו לשום דבר, אלא שצריכה הימנו גט. ובריטב"א כאן פ"ה א' העתיק בשתי הבבות יורשה ומטמא לה, והוא כגירסת כי"ע בשתיהן. ועיין גם במגיד משנה פכ"ב מה' אישות ה"ד.

ואף כאן נוסחת הריטב"א בכתובות יש לה על מה לסמוך, שכן אמרו בירושלמי הנ"ל: אמר ר' יוסה כל שעה הוה ר' אילה רבי (כ"ה בכתובות) אמר לי תני מתניתך יורשה ומיטמא לה. ותני ר' חייה (כ"ה בכתובות וכאן פ"י ה"א, י' רע"ד) כן, מטמא הוא אדם לאשתו כשירה, ואינו מטמא לאשתו פסולה. והכוונה לתוספתא כאן שאמרו לעיל באלמנה לכהן גדול "היא פסולה", ואמרו להלן בשנייה "היא כשירה", והוא כגירסת כי"ו, ד, הרמב"ן ונוסחאות המדוקדקות שהביא הרשב"א, שלאלמנה ("פסולה") אינו מטמא ולשנייה ("כשירה") מטמא. ומתוך אזהרת ר' אילא לר' יוסה שיזכור את הברייתא "יורשה ומיטמא לה" משמע שבא להוציא כאן ממסורת אחרת, דוגמת הירושלמי בשבת פ"ט ה"ג, י"ב ע"א, פי"ט ה"ג, י"ז ע"א (אמר ר' יוסה כל שעה הוה רבי זעירא רבי אומר לי תני מתניתך), שהזהיר ר' זעירא את ר' יוסה שלא יטעה וישנה במשנה כדבית רבי "מרחיצין את המילה", עיי"ש. ור' ירמיה שחלק לעיל בירושלמי על "וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה" וכו' חלק גם על ברייתא זו ושנה: ואינו יורשה ואינו מטמא לה, כגירסת הריטב"א (בכתובות) בסיפא כאן. ועיין בבלי כתובות ק"א א'. ועיין מ"ש בצפנת פענח פי"א מה' נדרים ה"ח, ד"ה היתה. ועיין בס' עצי אלמוגים הנ"ל, רמ"ח ע"א ואילך.

26. יש לו בה קדושין, וצריכה ממנו גט. בברייתא שבבבלי ליתא, אבל ישנו בהלכות פסוקות ובמהדורות הבה"ג שצויינו לעיל, שו' 20—21, ד"ה וברשב"א.

26—27. היא כשירה והולד כשר, כופין אותו להוציא. בבלי הנ"ל, משנתנו פ"ט מ"ג, כתובות פי"א מ"ו. ולעיל גבי אלמנה לכהן גדול לא שנו "כופין אותו להוציא". ובירושלמי פ"ט ה"ה, י' ע"ב, כתובות פי"א ה"ז, ל"ד ע"ג, גיטין פ"ט ה"י, נ' ע"ד: שמואל אמר אין מעשין אלא כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. והתנינן שניות? לא בגין (צ"ל: כגון) אמר שמואל? ועיין גם בבבלי כתובות ע"ז א'.

27. ר' יהודה אומ' אלמנה לכהן גדול וכו'. בבלי כ' א' וסנהדרין נ"ג ב' בשם ר' יהודה. ובירושלמי פ"ב ה"ד, ג' ע"ד: ואית דמחלפין אלמנה לכהן גדול וכו', כלומר, שלא כמשנתנו (פ"ב מ"ד) ששנתה: אסור מצוה שניות מדברי סופרים, אסור קדושה אלמנה לכהן גדול וכו', עיי"ש הטעם בירושלמי ובבבלי.

28. שניות מדברי סופרים, איסור קדושה. בד מוסיף כאן: אין לה קידושין. והוספה זו ליתא גם בכי"ע ובקג"נ. ושיבוש כזה בה"ג ה' עריות, ד"ו, נ"ג ע"ג: ואם עבר ונסיב מן שניות דרבנן מפקינן לה מיניה בלא גט וכו', והוא באשגרה מלעיל שם, מנישואי עריות, ואף בד כאן היא אשגרה מלעיל, שו' 19: אין לו בה קידושין. ועיין בעיטור בכורים, ד"ה אין, שטרח ליישב את הגירסא המשובשת.

28—29. אמ' ר' שמעון בן לעזר מפני מה אמרו וכו'. וכ"ה בבבלי פ"ה א'. אבל בירושלמי פ"ט ה"ה, י' ע"ב, כתובות פי"א ה"ז, ל"ד ע"ג, בשם "אית דבעי מימר". ועיין מ"ש להלן בסמוך.

29. מפני שהוא כשר והיא פסולה. וכ"ה בד ובכי"ע. וכן מוכח מקג"נ. וכן מעידים בתוספות פ"ה סע"א: ויש ספרים דגרסי הוא כשר והיא פסולה, וכן בתוספתא דמכילתין בפ"ב. וכן גרסו בבבלי גם בהלכות פסוקות ובמהדורות הבה"ג (שצויינו לעיל, שו' 20—21, ד"ה וברשב"א) וברי"ח וברי"ף ועוד. אבל רש"י הגיה ע"פ תשובות הגאונים (עיין אוה"ג, עמ' 176) בבבלי: מפני שהוא פסול והיא פסולה, ופירש"י מפני שהוא נפסל לעבודה כל זמן שהיא נשואה לו (משנת בכורות ספ"ז). ברם הגאון מביא רק את הגירסא (עיין אוה"ג שם), אבל לא את הפירוש. ומתוך הירושלמי הנ"ל מוכח שטעם זה עולה גם על משנתנו,[18] ובמשנתנו נזכר במפורש "ממזרת ונתינה לישראל" (עיין בבבלי פ"ה ב'), וכיצד אפשר לפרש אותה כפירש"י.

אבל הר"ח פירש[19] שהוא פסול וכו' כוונתו הוולד פסול והאשה פסולה. וכן בירושלמי הנ"ל: אילו (כלומר, חייבי לאוין) ע"י שקנסן בידן (כלומר, שהן בעצמן פסולות) וביד הוולד (שאף הוא פסול) (ו)לא קנסו בהן דבר אחר, לפיכך יש להן כתובה וכו', והוא כעין פירוש הר"ח.

29—30. וכל מקום שהוא כשר והיא פסולה קנסו אותו וכו'. בכי"ו יש כאן השמטה ע"י הדומות והשלמתיה ע"פ ד. וכע"ז גם בכי"ע, בקג"נ, בירושלמי ובבבלי הנ"ל. ובבבלי שם: וכל מקום שהוא פסול והיא פסולה וכו', עיין מ"ש לעיל בסמוך.

31. שהוא כשר והיא כשירה. עיין מ"ש לעיל, שו' 29, ד"ה אבל הר"ח. ולכאורה ברור שגם הולד כשר לכהונה, כמו שהוכיח בנ"י פ"ט סי' קי"ג. אבל בהלכות קטנות (גנזי קדם של לוין ח"ד, עמ' 2): ואו כוהנת היא פסולה מן הכהונה.

32. כדי שתהא קלה בעיניו להוציאה. וכ"ה בד וכע"ז בקג"נ. ובכי"ע: כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, כדי שלא תהא מרגילתו (ונמחקו ארבע המלים האחרונות, ועיין להלן, שו' 34), ומכאן הטעות "שלא תהא". ובבבלי חסרה בבא זו, ובפירש"י: כדי שלא תתעכב אצלו, וכו', אבל הכא (כלומר, באלמנה לכהן גדול), דכיון דהוא נפסל על ידה יש קטטה ביניהם, וכן כשהיא נפסלת על ידו (כלומר, וממילא יתגרשו).

ר' אומ' זה מדברי תורה וכו'. וכ"ה בד, בקג"נ ובבבלי הנ"ל. ובכי"ע: ר' מאיר או' וכו', והחילוף בין רבי ור' מאיר רגיל מאד בכת"י. ובד"ח שבתוספתא בטעות: ר' יוסי אומר.

32—33. ודברי תורה אין צריכין חזוק וכו'. לעיל תענית פ"ב ה"ו, סוף עמ' 331, ובמקורות שצוינו במסורת התוספתא שם.

33—34. דבר אחר זו הרגילה להנשא לו וכו'. וכע"ז בבבלי, ובירושלמי ליתא. ופירש"י: אלמנה לכה"ג וכו' הוא מרגילה ומסיתה להנשא לו, וזו, שניה, כיון דלא איהי מיפסלא ולאו זרעה מיפסיל וכו' היא מרגילתו שהאשה רוצה להנשא יותר מן האיש. ומרגילתו

[18] שהרי הברייתא לא נזכרה שם בירושלמי כלל, עיין מ"ש לעיל, הע' 12.
[19] עיין אוה"ג, סוף עמ' 321, ובתוספות פ"ה א', סד"ה וכל.

פירושו מושכת אותו, כבלשון המקרא, עיין מ"ש הר"ל גינצבורג בגנזי שכטר ח"ב, עמ' 261. ועיין מ"ש לעיל ח"ד (פסחים), סוף עמ' 563.

ובבבלי שם נחלקו אם ה"דבר אחר" מבאר את דברי ר' שמעון בן אלעזר או את דברי רבי. ועיין לעיל, שו' 32, ד"ה כדי, בגירסת כי"ע (ולנכון מחקה הסופר).

34–35. יש או חולצת או מתיבמת וכו'. בכי"ו: יש או' או חולצת וכו'. ובקג"נ: יש אומ' חולצת כו'. ובד: יש חולצות. והנכון בכי"ע: יש או חולצות וכו'. ובהלכות פסוקות, הוצ' ששון, עמ' קנ"ו: "תנו רבנן יש או חולצות או מתיבמות" וכו', כל הברייתות, עיין להלן. וכ"ה בה' ראו, עמ' 116, בה"ג ד"ו, נ' ע"א, ד"ב, עמ' 245 (ועיין גם מקורות לדיני נשים ועריות אצל הקראים, הוצ' מרקון, עמ' 151). וכן מעתיק את כל הברייתות עד סוף הפרק ברי"ף ספ"א סי' י', ופותח בת"ר (כבה"ג הנ"ל), וממנו גם במאירי כ"ב א', רא"ש פ"א סי' ט', רבינו ירוחם ס' חוה נתיב כ"ה ח"א, טואה"ע סי' קע"ב ועוד. ועיין ר"מ פ"ו מה' יבום וחליצה ה"ב ואילך ובמ"מ שם. ועיין בנימוקי יוסף ברי"ף במקומו. וראיתי בשו"ת הרלב"ח סי' ל"ו, נ' ע"ד: גם הרי"ף הביא בהלכות בריתא ספ"א איני יודע מקומה בתלמוד, או אם היא בתוספות, או בבריתא, תנו רבנן יש חולצות ומתיבמות וכו'. והעירותי על כ"ז בתוספת ראשונים (ירושלים תפרח"י), עמ' 18, וצייניתי גם לסה"מ להר"מ, שורש ז', הוצ' הגר"ח הילר (פיעטרוקוב תרע"ד), ה' ע"ג, ובהוצאה זו לא העיר כלום על דברי הר"מ. ועיין עכשיו בהוצאה שניה שלו (ירושלים תש"ו), עמ' י"ג, ובהערה 3 שם. ועיין מ"ש להלן, שו' 39, ד"ה עקרה וזקינה.

36–37. אשת סריס חמה. כר"ע במשנתנו פ"ח מ"ד ומקבילות. ועיין להלן בסיפא.

37. ואשת אנדרגינוס. וכ"ה בכל הנוסחאות ובה' קצובות, הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' 119, ובראשונים הנ"ל, ובד נשמט בט"ס. ועיין לעיל בכורים פ"ב ה"ה, עמ' 290. ועיין מש"ש, ח"ב, עמ' 840. ועיין מה שהאריך בעיטור בכורים.[20]

ואשת אח מאם. וכ"ה בכל הנוסחאות ובראשונים הנ"ל. ובמאירי חסר. ופירושו שאין יבום אלא מאשת אח מאב, ולא מאם. ושמא הכוונה לאשת אח מאם שנישאת אח"כ לאשת אחיו מאביו, דוגמת כל האסורות ששנינו כאן, והתוספתא הולכת בשיטת בני א"י שאין כרת באשת אח מאם, אלא לאו גרידא. ולעניין ייבום מיעטוה בפירוש מדרשת הכתובים,[21] ומשום כך איננה בכלל "העריות שאמרנו". ברם מן הסיפא להלן ("ואח מאם") מוכח כפירוש המפרשים, עיין מש"ש. ועיין בספרי כי תצא פי' רפ"ח, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 306, ירושלמי פ"א ה"א, ב' ע"ג, בבלי י"ז ב'. ואפשר שבמאירי הנ"ל השמיטו בכוונה, משום שהיא בכלל העריות שאמרנו, עיין מ"ש להלן, שו' 42, ד"ה ואח מאם.

ואשת גר, ואשת עבד משוחרר וכו'. משנתנו פי"א מ"ב, ועיין להלן בסיפא.

38. ואילונית וכו'. משנתנו פ"א מ"א. ועיין לעיל פ"א ה"ב ומש"ש.

החרשת והשוטה מתיבמות ולא חולצות. וכ"ה בה"ג ד"ו, נ"א ע"ב, וד"ב, עמ' 250. וכן ברי"ף והנמשכים אחריו, עיין מ"ש לעיל, שו' 34–35, ד"ה יש. ובהלכות פסוקות ובה"ג:[22] החרשת והאילמת והשוטה. והוסיפו "אילמת" ע"פ הבבלי ק"ד ב' (כפי שנתבאר בה"ג עצמן שם). ועיין במשנתנו פי"ב מ"ד ולהלן פי"א, שו' 55–56, ד"ה חרש, וד"ה והחולצת

[20] ולכאורה משמע שאשת אנדרוגינוס פטורה משום שהוא כסריס חמה ואינו מוליד, כפי' הר"מ בפ"ו מה' יבום ה"ב וה"ח. ועיין להלן פי"א, שו' 7, ד"ה וחייבין, ומש"ש. ועיין מ"ש לעיל ח"ב (בכורים), עמ' 843, ובהע' 45 שם. ועיין בהגהת בן המחבר בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת אה"ע סי' א'. ועיין קרן אורה פ"ג א', ד"ה אבל. ועיין בפיה"מ להר"מ פ"ב מ"ג.

[21] עיין מ"ש הגרי"פ פערלא בספר המצוות לרס"ג ח"ג, נ"ד ע"ד ואילך.

[22] שצוינו לעיל, שו' 34–35, ד"ה יש.

מן השוטה ומש"ש. ועיין בירושלמי בפי"ב במקומו, י"ב ע"ד, תרומות פ"א ה"ב, מ' ע"ג, חגיגה פ"א ה"א, ע"ה ע"ד. ועיין בתוספות הרא"ש מ"א ב', ד"ה אילימא. ועיין להלן, שו' 43, ד"ה החרש.

39. אסור מצוה וכו'. משנתנו פ"ב מ"ג. ועיין לעיל, שו' 27—28. ועיין בהלכות פסוקות ובמהדורות בה"ג הנ"ל.

עקרה וזקינה וכו'. עיין בספרי שהבאנו להלן בסמוך, ד"ה ובריית'א. ומן התוספתא כאן העתיק בהלכות פסוקות הנ"ל, בה"ג, ד"ו, נ' ע"ב, ד"ב, עמ' 246, בהלכות ראו סוף עמ' 116, ברי"ף וסייעתו הנ"ל, ובפיה"מ להר"מ פ"ב מ"ג. ובתשובת הראבי"ה סי' תתקע"ג:[23] והך דתוספתא ראיה גדולה היא, ובס' המקצועות ור"ח[24] ובהלכות גדולות הביאו אותה אגב גררא דפרק קמא דיבמות קתני יש חולצות ומתייבמות וכו', עקרה וזקנה ושאר כל הנשים או חולצות או מתיבמות.[25] והתשובה הובאה באריכות במרדכי פ"ד סי' ל"א, והשאלה היתה אם זקנה מותרת ליבם משום שאינה ראויה לילד, והשיב: אני לא באתי לידי זו המדה מעולם לשאול דבר זה מרבותי וכו', דמותרת ליבם הואיל והיתה לה שעת הכושר, כדתניא בתוספ' ובספר המקצוע' דר"ח ובעל הלכות גדולות הביא אותה אגב גררא וכו'. ובקיצור גם באגודה פ"ד סי' נ"א, פ"ג ע"ב, בשם הראבי"ה. ועיין בתשובות שציין ר"א אפטוביצר במבואו לס' הראבי"ה, עמ' 193. וטעם זה "הואיל והיתה לה שעת הכושר" גם בר"מ פ"ו מה' יבום סה"ז, וממנו במאירי כ"ב א' (עמ' 98, דיקמן, עמ' 90), אלא שהוסיף: שעקרה באשה כסריס אדם בזכר (עיין במשנתנו פ"ח מ"ד). ועיין בלח"מ על הר"מ הנ"ל שהסיק שאף הר"מ סובר כטעם שנתן בנ"י על הרי"ף שם: דהא כמה זקנות ועקרות מצינו שנפקדו. ואין צורך בכך, עיין מה שכתבנו בסמוך, ד"ה ובריית'א, ולהלן בסוף פירקין, ד"ה ואשר לזקן. ומדברי הר"מ מוכח שכל עקרה היתה לה שעת הכושר בשעה שנולדה. אבל בפיה"מ הנ"ל, מהדו"ק, פסק שחולצת (ר"י קאפח, הערה 17).

ובריית'א זו גם באו"ז ח"א סי' תשל"ט, ק"ג ע"ג (בשם אביו), ובתוספות הרא"ש מ"א ב', ד"ה אילימא. ובספרי כי תצא רפ"ט, עמ' 308: יכול שאני מוציא עקרה וזקנה וקטנה שאינן ראויות לילד תלמוד לומר יבמתו יבמתו ריבה. וברוב הנוסחאות שם גורס: ושאינה (או: ושאינן) ראויות לילד[26] וכו'. ולפ"ז אפילו הוציאו את רחמה מתייבמת, עיין מ"ש לעיל בשם המאירי.

40. יש או חולצין או מיבמין וכו'. ה' פסוקות, בה"ג בכל המהדורות, רי"ף ושאר ראשונים שצויינו לעיל, שו' 34—35, ד"ה יש.

42. סריס חמה, ואנדרגינוס. עיין לעיל, שו' 36—37, ד"ה אשת סריס, וד"ה ואשת אנדרגינוס, ובהערה 20 שם. ועיין להלן פי"א רה"ב.

ואח מאם וכו'. וכ"ה בכל הנוסחאות כאן ולהלן פי"א ובראשונים הנ"ל, אבל במאירי השמיטה גם כאן (עיין מ"ש לעיל, שו' 37, ד"ה ואשת אח מאם). ובארו בהלכות פסוקות ובה"ג הנ"ל: דהיכא דאיכא שני אחים דמיגירין בהדי הדדי, או נמי שני אחים משוחררים ונשאו נשים וכו', דתנו רבנן (בבלי צ"ז ב') שני אחים תומים גירים ושני אחים משוחררים הרי אילו לא חולצין

[23] לפי מבואו של אפטוביצר לס' הראבי"ה, עמ' 231, ועיין לעיל שם, עמ' 193.

[24] צ"ל: דר"ח, כמו שהוא במרדכי שנביא להלן. ועיין מ"ש ר"ש אסף במבואו לס' המקצעות, עמ' 7.

[25] מ"ש ר"א אפטוביצר שם: ,ובהלכות גדולות ד"ו 99 א' מובא רק ראשיתה" לא עיין יפה בה"ג, וכל הברייתות עד סוף הפרק הובאו שם, אלא שהוכנסו שם באורים בין הבבות.

[26] ברש"י מ"ב ב': עקרה. שנעקר רחמה ונטלה האם שלה. או שאינה ראויה לילד. לאיתויי [מחמת] סמא, או חולי. ועיין מ"ש להלן פ"ו, שו' 33, ד"ה וקטנה, בשם רב נסים גאון והרי"ף. ובכמה נוסחאות הספרי (שהזכרנו בפנים) נזכרה גם אילונית, והיא באשגרה מלשון הברייתא בבבלי כאן מ"ב ב' ומקבילות שבבבלי, ולהלן פ"ו ה"ו, ומשנת סוטה פ"ד מ"ג, והיא ט"ס ברורה, ובצדק מחקוה המפרשים.

ולא מיבמין, ואין חיבין משום אשת אח, היתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה הרי אילו לא חולצין ולא מיבמין, אלא חיבין משום אשת אח וכו'. ומשם הוא בריי"ף אלא שקיצר. והם מפרשים "גר ועבד משוחרר". ברם לפי הפירוש שרצינו לפרש ברישא, שו' 37, ד"ה ואשת אח מאם, היה אפשר לפרש ש"אח מן האם" כאן כוונתו לשני אחים תאומים שהיתה הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה שאינם מייבמים משום איסור אשת אח מן האם, וכעין מה שכתבנו לעיל שם, ונקטוה אגב גררא של "גר ועבד משוחרר". אבל עיין להלן פי"א, שו' 5, ד"ה כיצד, ושם מפורש: וחייבין בקרבן, ומכאן שיש כאן חייבי כריתות ממש, ולא כמו שכתבנו לעיל בשם הגרי"ס פערלא. ועיין גם בצפנת פענח פי"ד מה' איסורי ביאה הי"ד.

43. **החרש והשוטה מייבמין ולא חולצין.** וכ"ה בה"ג ד"ב, עמ' 250, וברי"ף ובראשונים הנמשכים אחריו. ועיין להלן ספי"א, שו' 75, ד"ה אבל חרש. וכן יוצא מכמה משניות שחרש מייבם. ובה"ג ד"ו, נ"א ע"ב: חרש וקטן מייבמין ולא חולצין. ושמא צ"ל שם: חרש שוטה וקטן מייבמין וכו', ועל פיו ניסח הרמב"ם בפ"ו מה' יבום ה"ג. ובברייתא מן התוספתא בפירקין בה' פסוקות הוצ' ששון, סוף עמ' קנ"ו: החרש והאילים והשוטה וכו'. וכ"ה בה' ראו, עמ' 117, בה"ג, ד"ו, נ' ע"ב, ד"ב, עמ' 246. ועיין בה' קצובות הוצ' הר"מ מרגליות, עמ' 119 ובשנר"ס שם. ועיין מ"ש לעיל, שו' 38, ד"ה החרשת, ולהלן פי"א ה"ח, שו' 55—56, ד"ה החרש ואילך, שם ספי"א, ד"ה זה הכלל.

43—44. **ספיקות חולצין ולא מיבמין.** להלן פי"ב, שו' 12. ובבא זו נשמטה בד בטעות, וישנה גם בכי"ע ובקג"נ, בה' פסוקות ובה"ג הנ"ל, בריי"ף ספי"א ובנמשכים אחריו. והיא הברייתא שהביא הבבלי מ"א ב', ובארו שם שהיא מדברת בקידש אחת משתי אחיות ואינו יודע אי זו מהן קידש, ומת בלי בנים. ובהלכות פסוקות ובה"ג הנ"ל הוסיפו עוד שתי דוגמאות לספיקות. ומהן בריי"ף הנ"ל ובסייעתו. ולפלא שלא הזכירו את התוספתא להלן בפי"ב ה"ג המפרשת את הספיקות.[27] ועיין בתוספות מ"א ב', ד"ה אילימא, שהקשו למה לא פירשו בספק גירושין, כלומר שהיא ספק מגורשת של אחיו. ועיין בתוספות הרא"ש שם מה שכתב בשם הרמ"ה ובמה שדייק מלשון התוספתא כאן.[28] וברי"מ פ"ו מה' יבום ה"ד: הספיקות, כגון שהיתה ספק ערוה על אחיו.[29] ועיין במשנה למלך שם.

44—45. **פצוע דכא, וכרות שפכה, סריס אדם, וזקן, או חולצין או מיבמין.** וכ"ה בכי"ע (ונוסח צוקרמנדל הוא נוסח ד). וכ"ה בהלכות פסוקות, עמ' קנ"ז, ה' ראו, עמ' 117, בה"ג ד"ו, נ' ע"ב, ד"ב, עמ' 246. וכ"ה להלן פי"א ה"ב ובבבלי כ' ב', ע"ט ב'. ואפשר לומר שבבבא זו אינו יורד לעניין איסור פצוע דכא וכו' לבוא בקהל, שהרי משכחת לה שאחיו נשא גיורת, או משוחררת (עיין בבלי ע"ט ב'), והרבותא היא שהוא מייבם אעפ"י שאינו מוליד, הואיל והיתה לו שעת הכושר, וכמו שסיים בפירוש בהלכות פסוקות הנ"ל (עיין במשנתנו פ"ח מ"ד). ועיין מ"ש להלן פי"א ה"ב במקומו. ואשר לסריס אדם כאן, עיין ברש"י כ' ב' ומ"ש בישרש יעקב ע"ט ב' לרש"י, ד"ה ואסור לקיימן לאו אזקן קאי.

ברם בד כאן: פצוע דכא וכרות שפכה סריס אדם וזקן חולצין ולא מיבמין ושא' כל אדם או חולצין או מיבמין. וגירסת הדפוס מוכרחת לפי שיטתה, שהרי בד לא נזכרו לעיל ספיקות,

[27] אבל בתלמוד הנ"ל (מ"א ב') לא כיוונו לתוספתא בפי"ב, שהרי שם מפורשין הספיקות, ואי אפשר לבררן לעולם, עיין ברש"י מ"א ב', ד"ה אלא משום דר', וד"ה הרי קטנה, ומ"ש בישרש יעקב שם. ושאלת התלמוד שם היא רק מן התוספתא כאן שסתמה ולא פירשה את מהות הספיקות, ובכל הספיקות עסיקינן, ולאו דווקא במקום שאין לברר. ועיין להלן בסמוך.

[28] ומכאן שרבינו עמד על כך שהתלמוד מכוין לתוספתא שלפנינו. וכנראה שצ"ל שם: כדקתני ב ר י ש א (במקום: בסיפא) בתוספתא החרשת וכו'.

[29] כמפורש בתוספתא להלן פי"ב שהזכרנו בפנים.

וממילא אם לא נגרוס בסיפא „חולצין ולא מיבמין" הרי לא נתבאר בסיפא כלל מה שאמרו ברישא „חולצין ולא מיבמין". אבל ברי"ף ספ"א הנ"ל ובכל הנמשכים אחריו וברי"מ פ"ו מה' יבום ה"ד נזכרו ספיקות שחולצין ולא מייבמין, וגם פצוע דכא וכו', כגירסת הדפוסים. וכנראה, שכן נכון, ולפנינו אשגרה מפי"א ומגירסת הבבלי.

ואשר לזקן שאמרו כן שאינו מייבם (לגירסת ד) הכוונה לזקן שתשש כוחו ואינו ראוי לביאה, ואינו קונה את יבמתו, עיין בצפנת פענח פ"ו מה' יבום ה"ד,[30] ואינו דומה לזקנה שהיא נקנית בביאה לכולי עלמא, עיין מ"ש לעיל, שו' 38, ד"ה עקרה וזקינה. ועיין קרן אורה ע"ט ב', ד"ה והא דתניא. והאריך בכל העניין שלנו בדברים מחוכמים בס' חקרי לב מהדו"ב חאה"ע סי' כ"ז, קל"ט ע"ד ואילך, ועיין מש"ש על שו"ת הר"י מיגאש סי' קל"ט.

פ"ג

1. שניות מדברי סופרים, אם אמו וכו'. ירושלמי פ"ב ה"ד, ג' ע"ד, בבלי כ"א א', דרך ארץ רבה פ"א, הוצ' היגר, עמ' 270. ו„שמנה שניות שנינו" (ירושלמי שם סה"ד), והן „תמני דמתניתא" (בבלי כ"א סע"ב), והוסיפו עליהם עוד, עיין בירושלמי ובבבלי שם, באוה"ג, עמ' 26 ואילך, ר"מ פ"א מה' אישות ה"ו, שו"ע אה"ע סי' ט"ו. ועיין להלן, עמ' 577.

2. אשת אחי אמו מאביו, ואשת אחי אביו מאמו. וכ"ה הסדר בירושלמי, אבל בשאר המקומות הסדר הפוך, ועל פיהם הגיה הגר"א. ועיין להלן ע' 579.

2–3. מותר אדם באשת חמיו וכו'. ירושלמי הנ"ל (למטה שם), בבלי הנ"ל. אבל אמרו בירושלמי שם: אשת חמיו אסורה מפני מראית העין, וכ"ה במס' דרך ארץ רבה הנ"ל. וכ"ה אצל הגאונים וכמה מן הראשונים, עיין אוה"ג, עמ' 25–26, ובהערות שם, ובהערות היגר למס' ד"א רבה הנ"ל, עמ' 270 ואילך.

3. ואסור בבת חורגו. והקשו בבבלי, והרי היא איסור ערוה מן התורה (ויקרא י"ח, י"ז: את בת בנה ואת בת בתה לא תקח), ותירצו שלא נקטוה אלא אגב סיפא שלהלן בסמוך.

4. זאת אומרת אני מותרת לך וכו'. בבבלי: ואשת חורגו אומרת לו וכו'. והתוספתא נקטה את לשון משנתנו ספ"ז. ועיין במכילתא דעריות בתו"כ הוצ' ווייס, פ"ו ע"ב.

4–5. אחותה שהיא יבמתה או חולצת או מתיבמת. במשנתנו פ"ב מ"ג: כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסור ערוה לא חולצת ולא מתייבמת וכו', אחותה שהיא יבמתה חולצת או מתייבמת. והכוונה שאם נפלו לו שתי אחיות משני אחים, אינו יכול לייבם, משום שכל אחת מהן היא אחות זקוקתו, אבל אם היתה אחת מן האחיות אסורה עליו באיסור ערוה מייבם את השנייה, שהרי הערוה אינה זקוקתו כלל.

5. כיצד, בתו מאנוסתו נשואה לאחיו וכו'. ירושלמי פ"ב ה"ג, ג' ע"ד. ואינה עניין לברייתא שבירושלמי (פ"ג ה"ב וה"ג, ד' ע"ד) ושבבבלי ט' ב', כ"ח ב', והברייתא ההיא מבארת את משנתנו פ"ג מ"ג, כלומר, בארבעה אחים שנים מהם נשואים לשתי אחיות, עיי"ש. ועיין בהלכות פסוקות, הוצ' ששון, עמ' קנ"ט ואילך, ה' ראו, עמ' 118 ואילך, בה"ג ד"ו, מ"ח

[30] והר"מ שם אחרי שהזכיר סריס אדם חקן סיים: ואם בעל סריס אדם קנה. ודלג רבינו על זקן, משום שזקן חשוש כח ביותר, אעפ"י שבעל לא קנה, כמו שהעיר בצפנת פענח במקומו. וכן מפורש במאירי ע"ט ב', הוצ' דיקמן, ריש עמ' 286: שאם נזדקן עד שבטל קישויו אף אם בעל לא קנה. אבל מ"מ זוקק לייבום ואינו בכלל סריס לכולי עלמא, אלא כחישותא היא, עיין בבלי ע"ט סע"ב.

ע"ד ואילך, ד"ב, סוף עמ' 240 ואילך וברש"י ט' ב', וכולם מבארים את משנתנו בפ"ג הנ"ל. ועיין להלן פ"ה ה"ב וה"ג.

ואמרו בירושלמי שם שבבתו מאשתו לא משכחת לה אחותה שהיא יבמתה, שאם היא אחותה הרי היא בת אשתו, ואף היא אסורה לו. ועיין בבלי ט' ב'. וברוב הבבות כאן דייקו לומר שהיא אחות מאם, משום שהשנייה מותרת להתייבם.

6–8. [בת בתו נשואה לאחיו, ובת אשתו נשואה וכו']. כ"ז נשמט בכי"ו ע"י הדומות, והשלמתי ע"פ ד וכי"ע.

8–9. בת בנו נשואה לאחיו, ובת בן אשתו נשואה לאחיו וכו'. בד חסר "ובת בן אשתו נשואה לאחיו", ובכי"ע חסרה כל הבבא. ועיין במנחת בכורים שכיוון מדעתו לגירסת כי"ו.

12–13. ואחות אשתו מאמה. המלה "מאמה" חסרה בכי"ו בטעות, והשלמתיה ע"פ ד וכי"ע.

18. שאלו את ר' ליעזר ממזר מהו לירש וכו'. כל הברייתא בשינוי גירסא ובשינוי סדר בבבלי יומא ס"ו ב'. ועיין בר"ח, בתוספות (ד"ה פלוני) ובריטב"א שם. ועיין ערוך ערך פלן א', וכולם ציינו לתוספתא כאן. והברייתא נסמכה למשנתנו פ"ב מ"ה: מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום, ואחיו לכל דבר. ובבבלי כ"ב א' ואילך: לאתויי ממזר (כלומר, שזוקק לייבום) וכו', ליורשו. ולהלן ב"ב פ"ז ה"א: ממזר מורישׁ את קרוביו. ועיין בס' שמחת יהודה לר"י נג'אר למס' סופרים פ"א הי"ג, וכבר תמהו עליו מן התלמוד הנ"ל.

והגירסאות כאן בנוסחאות אינן שוות. ועיין גם בדק"ס יומא, עמ' 185–186, ובהערות ובפי' רבינו אליקים, עמ' 203. ואנו נשתדל לפרש לפי הגירסא שלפנינו בכי"ו.

19. ומהוא לחלוץ. כלומר, שאלו אותו, ומה היא באמת דעתך בהלכה זו, אם ממזר חולץ. ובבבלי שם: מהו ליבם. וכן שאלו אותו אח"כ שוב על מהו לירש אחרי שהוא דחה אותם ב"מהו לירש".

19–20. אמ' להם מהו לסוד את ביתו. ע"פ העניין בוודאי משמע שהשאלה היא על הממזר, כמו שהעיר בהגהות הב"ח ביומא שם.[1] ושמא היו עושים סימן בבית ממזר, כדי להודיע עליו שלא יטמע בכשרים.

20. אמ' להם מהו לסוד את קברו. נראה שיש כאן השמטה, וצ"ל: [מהו לסוד את ביתו], כלומר, ומה היא באמת דעתך וכו'. כסיגנון הברייתא לעיל ולהלן. ועל שאלה זו ענה להם ר' אליעזר מהו לסוד את קברו? כלומר, עד שאתם שואלים אותי על ביתו תשאלוני על קברו, ור' אליעזר מקלל אותו, וסופו של ממזר שאינו חי, כדעתו בירושלמי כאן פ"ח ה"ג, ט' ע"ג ובמקבילות ובבבלי ע"ח ב' (עיי"ש שחילקו בין ממזר מפורסם, בין ממזר שאינו ידוע ובין ממזר שידוע ואינו ידוע).

מהו לסוד את קברו וכו'. כסיגנון הברייתא לעיל, כלומר, מה באמת דעתך אם מסיידים את קברו בסיד, כדין ציון קברות,[2] שלא יבואו להטמא בקבר, או שמא מותר לבנות נפש על קברו.

21. מהו לגדל כלבים? אמ' להם מהו לגדל חזירים? יפה העיר בח"ד על הבבלי בב"ק פ"ג א': תניא ר' אליעזר הגדול אומר המגדל כלבים כמגדל חזירים. למאי נפקא מינה. למיקם עליה בארור (עיי"ש בבבלי פ"ב סע"ב). ועיין להלן ב"ק פ"ח הי"ז. וכן

[1] ובחנם דחה בדק"ס יומא, עמ' 186, סוף הע' מ', את דבריו.
[2] עיין בפי' רבינו אליקים ליומא, עמ' 203, ובמשנת מע"ש רפ"ה.

להלן ב"ב פ"א סה"ט: ר' אליעזר[3] אומר המגדל דבורים כמגדל כלבים. ועיין באור שמח פ"א מה' נזקי ממון ה"א. ועל כל העניין כאן, עיין במשנת ב"ק פ"ז מ"ז.

22—23. מהו לגדל תרנגלים? אמ' להם מהו לגדל בהמה דקה? במשנת ב"ק הנ"ל: אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל, אבל מגדלין בסוריא ובמדברות שבא"י. אין מגדלין תרנגולין בירושלם מפני הקדשים, ולא כהנים בארץ ישראל מפני הטהרות. והשאלה כנראה היתה מהו לגדל בכל א"י, מפני שרבים החמירו לאכול חוליהן בטהרה, והתרנגולים מנקרים באשפה במקום שיש שרצים מתים.

ומתוך המקורות ברור שאסרו לגדל בהמה דקה אפילו בחצר, עיין להלן ב"ק פ"ח הי"א והי"ב ובבלי שם ע"ט ב'—פ' א'. וכבר האריכו בעניין כמה מחכמי ישראל, עיין מ"ש ר"א גולאק בתרביץ שי"ב, עמ' 181 ואילך, ובמאמרים שציין שם בהערה 1. ולפי פשוטו משמע שאסרו לגדל מפני הפסד הנטיעות שהרי עזים אוכלים את הנטיעות הרכות, והכבשים אוכלים שחת של תבואה, והם מהפכים בכלים שבחצר ומזיקים אותם, ואף תרנגולים מנקרים ומלכלכים, מהנדסים ומזיקים, ולפיכך נשנו שניהם יחד גם במשנת ב"ק (אעפ"י שנתנו טעמים שונים לשניהם). וכן להלן נדרים פ"ב ה"ט: כשם ששניהם אסורין לגדל תרנגולין כך שניהם אסורים לגדל בהמה דקה. והטעם ששותפין מקפידין על כך, ועיין במשנת ב"ב פ"ג מ"ה.

ובפירוש אמרו להלן ב"ק פ"ח הי"א הנ"ל: אבל מגדלין אותה קודם לרגל שלשים יום וכו', ולא שתהא רועה בשוק, אלא שתהא קשורה לכרעי המטה. ולהלן שם הי"ג: לקח לו עז וקשרה בכרעי המטה. וכ"ה בשתי הברייתות בבבלי ב"ק פ' א'. ועיין במקבילה בבבלי תמורה ט"ו ב' ובירושלמי סוטה פ"ט ה"י, כ"ד ע"א. ונ"ל שמטעם זה אמרו במשנת כלים פי"ט סמ"ב: שבו (כלומר, בחבל היוצא מן המטה) קושרין את הפסחים ומשלשלין את המטות. ועיין גם בפסיקתא דר"כ פרש' החודש, הוצ' מנדלבוים, ריש עמ' 106, ובפסיקתא רבתי פט"ו, הוצ' ר"מ איש שלום, ע"ח, ע"ב. ונימוקם היה שאסור לגדל בהמה דקה (שהרי פסח אינו בא אלא מן הכבשים ומן העזים), ונהגו כדין התוספתא ב"ק הנ"ל בגידול בהמה דקה קודם לרגל. ומשנת כלים הנ"ל נקטה דוגמא ממנהג ירושלים לפני הפסח ולפני החג ("משלשלין את המטות"), עיין לעיל סוכה פ"ג ה"ג, סוף עמ' 260. ומכאן שהתירו להם להחזיק את הדקה בביתם דווקא ובקשורה לכרעי המטה שאינה יכולה לפשוט בכל הבית.

והשאלות על גידול כלבים, חזירים, תרנגולים ובהמה דקה חסרות בבבלי יומא הנ"ל.

24. מהו להציל הרועה מיד הזאב? אמ' להם דומה שלא שאלתם [אלא] על הכבשה וכו'. בכי"ו בטעות אמ' לו (ותיקנתי "להם" כמו שהוא בד ובכי"ע ובקג"נ ובבבלי), והמלה "אלא" חסרה. והשלמתיה ע"פ כי"ע, קג"נ והבבלי. ובבבלי יומא שם הגירסא מעורבבת, ומדברי התוספות ור"ח שם משמע שגרסו בבבלי: מהו להציל הכבשה מן הארי. אמר להם לא שאלתוני אלא על הרועה. מהו להציל הרועה מן הארי. אמר להם לא שאלתוני אלא על הכבשה, עיין בס' שיח יצחק במקומו ובדק"ס שם, עמ' 185, הערה כ'. והיא היא אלא שבבבלי נקט "ארי", כדרכם לנקוט אותו לדוגמא,[4] משום שהיו מצויים אצלם יותר מאשר בא"י.

ובפירוש הדברים נ"ל שהכוונה להלכה שאמרו בבבלי (ע"ז י"ג ב', כ"ו סע"א ואילך, סנהדרין נ"ז א') שרועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין. וכבר הראה בן ציון כ"ץ במחברתו "אור נגה על שמי התלמוד" (וארשא תרנ"ה), עמ' 23 ואילך, שמתוך התוספתא ב"מ ספ"ב מוכח

[3] כ"ה בד"ר, בכי"ו, בחי' הרשב"א בשטמ"ק ב"ב י"ט רע"א, וברא"ש שם פ"ב סי' כ"ה. אבל בכי"ע ובחי' הרשב"א הנ"ל שנדפסו בירושלים: ר' אלעזר, והיא ט"ס.

[4] "מבריח ארי מנכסי חבירו", "ארבעית לי אריא אמצראי". וכי מותר לאדם להרבין ארי בתוך שדהו', וכדומה.

שהכוונה לא על הרועה עצמו, אלא על בהמה דקה של הרועים שאין מעלין אותה מן הבור אם נפלה לשם. המחבר שם משתדל להוכיח שגם בבבלי הפירוש כן. ואף שאפשר ואפשר שבע"ז יתכן לפרש כן, אבל בסנהדרין הנ"ל בודאי הכוונה לרועה עצמו.

ואף כאן שאלו את ר' אליעזר מהו להציל את הרועה (כלומר רועה כבשים, רועה בהמה דקה) מיד הזאב, שמא דינו כהללו ש"לא מעלין", וענה להם: דומה שלא שאלתם אלא על הכבשה (כמשמעותה של התוספתא ב"מ ספ"ב הנ"ל). וכששאלו אותו על הכבשה, ענה: דומה שלא שאלתם אלא על הרועה, כלומר, עד שאתם שואלים על הכבשה תשאלוני על הרועה, שמא אף הוא בכלל "לא מורידין ולא מעלין", כשיטת הבבלי בסנהדרין נ"ז א'. ואף שרבותינו הראשונים ז"ל פירשוה אחרת,[5] הרי מ"מ אין הברייתא יוצאת מידי פשוטה.

25–26. פלני מהו לעולם הבא וכו'. וכע"ז בבבלי הנ"ל. ופי' ר' אליקים (עמ' 202, שם): "שאלו מאדם אחד שלא היה הגון במעשיו" וכו'. וכנראה שהשאלה היתה על אדם גדול שלא רצו להזכיר את שמו מפני כבודו. וכן אמרו בספרי ואתחנן פי' ל"ד, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 61: ודברת בם וכו', שלא תערב בהם דברים אחרים כפלוני, שמא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות, תלמוד לומר ללכת בהם ולא ליפטר מתוכם וכו'. וכ"ה גם במכילתא דעריות בתו"כ קדושים, הוצ' וויס, פ"ו ע"א, לפי גירסת הילקוט בד"ר: שלא יתערב בהם דברים אחרים כפל וכו'. וכן במדרש הגדול ויקרא, עמ' 454: שלא תערב בהם דברים אחרים כפלוני וכו'. ועיין גם בפירוש רבינו הלל שם, ל"ח ע"א. ובפי' המיוחס להר"ש משנץ בתו"כ שם, פ"ב ע"ב: כפלוני. היו מכירים בו ולא הזכירוהו, והיה דרכו לעמוד מתוך הלמוד ולעסוק בדברי סחורה, או בדברים אחרים. וכן בסדר אליהו רבה, פ"ט, הוצ' רמא"ש, עמ' 47: שכך מצינו בפלוני שניתגאה בדברי תורה והתגרה עליהן וביקש[ו] לעוקרו מן העולם. ולא עוד אלא שנראה שלר' אליעזר עצמו קראו "פלוני", עיין מ"ש לעיל חלה, ח"ב, עמ' 800. והעירותי על כ"ז בקרית ספר שי"ד (ירושלים תרח"ץ), עמ' 333, עי"ש.

27. ולא שהיה ר' ליעזר מפליגן וכו'. וכ"ה בבבלי יומא שם. ועיין לעיל סוכה פ"א ה"ט, עמ' 258, ובבבלי שם כ"ז ב', ולעיל יומא פ"ג הי"ד ובמקבילות. וכע"ז (על ר' חנינא הגדול) בירושלמי שביעית פ"ו ה"א, ל"ו רע"ד, ע"ז פ"א ה"ד, ל"ט ע"ד.

פ"ד

1. שני נכרים שקדשו שתי אחיות וכו'. משנתנו פ"ב מ"ז: שנים שקדשו שתי אחיות וכו'.

2. וזה נותן שני גיטין. כלומר, אעפ"י שהראשון כבר גירש את שתיהן, אין השני יכול לישא אף אחת מהן שמא פוגע באחות אשתו בחייה, כמשנתנו הנ"ל.

2–3. מת אחד מהן, השני אסור בשתיהן. כלומר, אעפ"י שהיא פנויה, מ"מ השני אסור בשתיהן, כבריש.

3. מתה אחת מהן, שניהן אסורין בשנייה. וכ"ה בד ובקנ"נ. ולפ"ז צריך לומר ששניהם אסורים בשנייה כל זמן שלא קיבלה גט מאחד מהם, והיא אסורה משום ספק אשת איש, אבל אם גירשה אחד מהם, הרי בודאי מותרת לשני ממה נפשך. אבל בכי"ע גורס: שניהם מותרין בשנייה. והיא לכאורה גירסה משובחת, והכוונה ששניהם מותרין בשנייה,

[5] כנראה ע"פ פסיקתא דר"כ רפ"ב, הוצ' מנדילבוים, עמ' 16, ומקבילות.

אם נתן לה אחד מהם גט. אבל גירסא זו חשודה היא, שהרי גם לעיל בבבא הסמוכה גורס בכי"ע: מת אחד מהן השיני מותר בשתיהן. והוא שיבוש ברור, שהרי יש כאן ספק אחות אשה. אבל אפשר שלפנינו היא אשגרה מלהלן, שו' 8–9, והנכון הוא בכי"ע.

3–4. מתו ולהן אח אחד, חולץ את שתיהן. כלומר, שלאחד מהם יש אח ולשני אין אחים, ונמצא שאחת מותרת לשוק ואחת זקוקה לייבום, והאח אינו יכול לייבם אף אחת מהן שמא פוגע באחות זקוקתו, וכשיחלוץ אחת מהן בוודאי שלא יוכל לייבם לא את חלוצתו ולא את אחות חלוצתו.

4. שני אחין, חולצין את שתיהן. כ"ה בד ובקג"נ. וכע"ז במשנתנו פ"ב מ"ז הנ"ל. ובכי"ו וכן בכי"ע: כונסין את שתיהן, והיא טעות ברורה, שהרי כל אחת מהן היא ספק יבמה לשוק, ואפילו אם חלצה לאחד מן האחין, אין אחיו של השני יכול לייבם אותה, שמא יפגע באחות זקוקתו, ולפיכך שניהם חולצים ולא מייבמים.

[אם קדמו וכנסו יוציאו]. כ"ה בד ובקג"נ. אבל בכי"ו, בכי"ע ובמשנתנו חסרה בבא זו (אצל "לזה אח ולזה אח" שהיא "שני אחין" שבתוספתא). ועצם ההלכה ברורה שאם כל אחד כנס, ולא חלצו כלל, הרי בידם ספק יבמה לשוק, ואם אח אחד חלץ לאחת והאח של השני חלץ לשנייה, וייבם זה חלוצתו של זה, וזה חלוצתו של זה, שאין כאן חשש של יבמה לשוק כלל, הרי כל אחד ייבם ספק אחות חלוצתו, ובכגון דא מוציאים מידם, עיין רשב"א, ריטב"א כ"ד א' ונ"י פ"ב סי' כ"א (פ"ב מ"ו). וכן אם אחד חלץ לשתיהן, והשני ייבם אחת מהן, שיש כאן ספק זקוקתו ספק אחות זקוקתו, אף כאן מוציאין מידו, כשיטת בעל נ"י הנ"ל, שלא אמרו "קדמו וכנסו אין מוציאין מידן" אלא כשאח אחר מייבם את השנייה, ונמצא שלבסוף נפקעה הזיקה מן הראשון למפרע, אבל בנידון דידן מוציאין מידו. ועיין בס' ישרש יעקב כ"ג ב', ד"ה ברש"י, ובקרן אורה שם.

4–5. מי שקידש אחת משתי נכריות וכו'. הלכה זו פשוטה היא, שהרי כל אחת היא ספק אשתו ספק פנויה שמותרת לו, וכן אצל אחים היא ספק יבמה ספק זרה פנויה שמותרת להם.

7. זה נותן שני גיטין וכו'. כברישא (בנכרים שקידשו), וכל אחת היא ספק אשת איש אחות אשה ואשת אח. ולא נשנית הלכה זו אלא משום סיפא.

8. השיני אסור בשתיהן. כברישא.

8–9. שניהן אסורין בשניה. כלומר, אפילו אם כבר נתן הראשון שני גיטין, השני אסור בה משום אשת אח. ועיין מ"ש לעיל, שו' 3, ד"ה מתה.

9. מתו ולהן אח אחד, חולץ לשתיהן. דלא כר' שמעון במשנתנו פ"ג מ"ד, ולשיטתו פטורות מן החליצה ומן הייבום. ועיין בבלי כ"ו א' ובקרן אורה שם.

9–10. שני אחין, חולצין לשתיהן. אם קדמו וכו'. כמשנתנו רפ"ג.

10. שני נכריים שקידשו שתי נכריות וכו'. בכי"ו נכפלה לעיל כל ההלכה, אלא שהסופר טעה, והעתיק את הכל מן ההלכה שלפניה, ושכח למחוק. והשמטתי את הכפילות המשובשת, ואינה בד, כי"ע וקג"נ.

12. השיני מותר בשתיהן. ואחת מהן אשתו מכבר, והשנייה מקודשת מעכשיו.

שניהן מותרין בשנייה. כלומר, בתנאי: כיצד יעשו, וכמו שמפרשת התוספתא.

13. זה חולץ לזו, והלז מיבם. והוא מותר בה ממה נפשך, או שהיא יבמתו, או שהיא זרה פנוייה.

14. אם קדמו וכנסו יוציאו. שהרי כל אחד כנס ספק יבמה לשוק בלי חליצה, עיין במשנתנו פ"י מ"ג. ועיין לעיל, שו' 4, ד"ה [אם קדמו] ומש"ש.

מצוה בגדול ליבם. משנתנו פ"ב מ"ז, ומוסיפה המשנה: ואם קדם הקטן זכה.

14—15. ולא בגדולה להתיבם וכו'. כלומר, אין מצוה לייבם את הזקנה בשנים, אלא מותר לייבם את הצעירה. ועיין בגליוני הש"ס לר"י ענגיל כ"ד א' שנסתפק אם אף לר' מאיר (בבלי ק"ה ב') הדין כן, עיי"ש. ועיין שדי חמד ח"ט סי' קי"ט, עמ' 79 (בעניין אם מצות ייבום חלה אף על האשה).

15. בור הקרוב לאמה מתמלא ראשון. משנתנו גיטין פ"ה מ"ח, ואמרו שם שהוא מפני דרכי שלום. ובירושלמי שם (ה"ט מ"ז ע"ב) ובבבלי (שם ס' ב') נחלקו אמוראים אם מדברים באמה העוברת ע"פ הבורות והבור מתמלא מאליו, או אפילו באמה שהולכת מן הצד יש לו לבור הקרוב לאמה דין קדימה, והקרוב זכאי לסכור את האמה, כדי שתעבור על גדותיה ויתמלא בורו ראשון. והברייתא נסמכה למשנתנו פ"ב מ"ז (ואם קדם הקטן זכה) הנ"ל, משום הסיפא של בבא זו.

16. אם קדם השיני ומלא הרי זה זריז ונשכר. להלן ב"מ פי"א הט"ו. ועיין בבלי גיטין ס' ב' הנ"ל, ושו"ע חו"מ סי' ק"ע. וכדי למנוע "זריזות" זו היו לפעמים מתנים ביניהן, עיין מ"ש לעיל מו"ק ח"ה, עמ' 1229, ד"ה ברם.

16—17. קדם זה והעביר אמת המים על גבי בורו של חבירו, הרי זה זריז ונשכר. בכי"ע חסרה המלה "זה" (בקג"נ הגליון קרוע), ובקג"נ הגירסא: על גבי ידו של חבירו וכו'. והבבא סתומה, ובח"ד פירש כאילו היה כתוב [מ]על גבי בורו וכו', והיינו אם הראשון נזדרז אחר כך והעביר את המים מעל גבי בורו של חבירו הזריז וכו'. והלשון של כי"ו וד: קדם "זה" וכו' מסייע לפירושו.

ובמנ"ב פירש ע"פ הירושלמי ב"ק פ"ג ה"א, ג' ע"ג: ראה אמת המים שוטפת ובאה לתוך שדהו, עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו רשאי לפנותן למקום אחר וכו'. ואף כאן פירושו שקדם אחד והעביר את המים על גבי בורו של חבירו כדי שלא תשטף שדהו. ועיין להלן ב"ב פ"ב הט"ו. ועיין מ"ש ר"י לוי במחברתו על ירוש' ב"ק פ"ג, עמ' 66, בהערה.

17—18. בעל חוב ויורש שקדם אחד מהן והחזיק במטלטלין, הרי זה זריז ונשכר. וכ"ה בכי"ע ובקג"נ. ובד טעה הסופר (או המדפיס) וכפל במקומה את ההלכה שלפניה. ובה"ג ה' כתובות, ד"ו, ע"ב ע"ג: בעל חוב ויורש שקדם אחד מהם והחזיק במטלטלין הרי זה זריז ונשכר. וברור שכיוון לתוספתא כאן.[1] וכן בתשובת רבינו גרשום מאור הגולה, הוצ' אידלברג, סי' ל"ט, עמ' 109, והובא בשו"ת מהר"ם בר ברוך ד' פראג סי' תתס"א (מרדכי ב"ב פ"ח סי' תקמ"ט): דתניא בעל חוב ויורש וכו'. ומלשון התוספתא אינו ברור אם הכוונה לבעל חוב ויורש שתפסו והחזיקו בחיי הבעלים, והזריזות של היורש היא שהחזיק מחיים, ולא נתן לבעל חוב לתפוס, או שהכוונה לתפיסה לאחר מיתת הבעלים, וכר' טרפון במשנת כתובות פ"ט מ"ג, וכשלא היו המטלטלין ברשות היורשין, עיין בבלי שם פ"ד ב' ומ"ש להלן בסמוך.

ובירושלמי כתובות פ"ח ה"י, ל"ב ע"ב, פ"ט ה"ג, ל"ג ע"א: לא כן תני יורש ובעל חוב שקדם אחד מהן ותפס מוציאין מידו. ומתוך העניין שם ברור שצ"ל: אין מוציאין מידו וכו', וכפירוש בעל נועם ירושלמי שם במקומו (ל"ו ע"ד, ל"ח ע"ג). ומדברים בתפסו לאחר מיתה וכר' טרפון הנ"ל, ואף היורשים צריכים לתפוס במפורש לשם קניין, אפילו אם המטלטלים ברשותם, שאם לא כן דינם כעודר בנכסי הגר וכסבור שהם שלו (בבלי כאן נ"ב ב'). והואיל

[1] וכן מה שכתב בסמוך שם: מי שיצא הוא ואביו למדינת הים וכו', הוא מתוספתא ב"ב פ"ח ה"ז, עיין מ"ש בתס"ד ח"ב, עמ' 145 (וצ"ל שם: ועיין רשב"ש סי' תמ"ב, במקום: סי' תמ"ו). אבל שתי הפיסקאות הללו חסרות בה"ג כ"י פריס, לפי עדותו של ר"ש אברמסון בהערותיו לתשובות הרמב"ם, הוצ' בלאו ח"נ (ירושלים תשכ"א), עמ' 158.

ושיטת הירושלמי נוטה לפסוק הלכה כר' טרפון (עיין בנועם ירושלמי הנ"ל), הרי התוספתא מתפרשת כאן כפשוטה, והיא בין שהחזיקו בחיי הבעלים בין לאחר מיתתם. ועיין להלן כתובות פ"ט ה"ג, ואף משם משמע שהתוספתא סותמת כר' טרפון, שהרי לר"ע המטלטלים הם של היורשים, עיין מש"ש, שו' 11—12, ד"ה והברייתא. והפוסקים לא הביאו את הברייתא שלנו, מפני שהם פוסקים כר"ע, ולא זכה בעל חוב אלא דווקא אם תפס מחיים, עיין בבלי כתובות פ"ד רע"ב וברי"מ פי"א מה' מלוה ולוה ה"ח. ועכשיו הרי מטלטלים דינם כקרקעות לעניין גבייה, עיין ר"מ שם הי"א ושו"ע חו"מ סי' ק"ז ס"ק ה'.

18. צא וקדש לי אשה פלונית וכו'. ירושלמי קידושין רפ"ג, ס"ג ע"ג, בבלי שם נ"ח ב'. ועיי"ש במשנתנו רפ"ג.

19. צא וקח לי מקח פל' וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובה"ג ה' קידושין (והעתיק מן התוספתא), ד"ו, פ"ב ע"א, ובירושלמי רפ"ג הנ"ל. אבל בקג"נ: צא וקח לי מקח וממכר ממקום פלוני וכו'. ועיין בעיטור בכורים, ד"ה צא.

19—20. מה שעשה עשוי, אלא שנהג בו מנהג הרמיות. וכע"ז בכל נוסחאות התוספתא. ובה"ג הנ"ל: הרי הוא לשיני (והוא ע"פ לשון המשנה בקידושין רפ"ג), והוא מוסיף: ותנו רבנן מה שעשה עשוי, אלא שנהג בו מנהג רמאות, וכיוון לברייתא שבבבלי קידושין נ"ט א', שהיא הבבא שלנו כאן. ובירושלמי הנ"ל: הרי זה זריז ונשכר ונקנה המקח, אלא שנהג מנהג רמיות. ובירושלמי פירשו, כנראה, שהוא נשכר לעצמו (עיין ירושלמי חלה פ"ב סה"ה, נ"ח סע"ג), אבל הלשון של התוספתא והבבלי היא יותר מדוייקת, שהרי אמרו בפירוש בסוף פירקין: וכל מקום שיש בו נדנוד עבירה הרי זה שפל ונשכר, עיין מש"ש. ולפיכך לא אמרו על כל השנויים במשנתנו כאן פ"ב (מ"ו — מ"ח) שאם קדמו וכנסו הם זריזים ונשכרים, אלא אדרבה אם לא עשו כן הם שפלים ונשכרים.

ולהלן ב"מ פ"ד הכ"ב אמרו: הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר וכו', אם יש עדים שלקח ומכר מוציאין ממנו בעל כרחו. והביאו הראשונים בשם ס' מתיבות שההלכה שלנו כאן היא בלקח את המקח ממעות עצמו, אבל אם לקח במעות חבירו זכה בו חבירו, עיין באוה"ג קידושין, עמ' 142 ואילך, ובמקורות שציינתי בתוספת ראשונים ח"ב, עמ' 115, וברי"מ פ"ז מה' מכירה ה"י והי"ב ושו"ע חו"מ סי' קפ"ג ס"ק א'—ד'. וחילוק זה מרומז בגמרא עצמה[2] בקידושין נ"ט א': זוזי יתירי הוו בעו ליה, לרב הוו ליה, לרבה לא הוו ליה, כפי שהעיר לנכון רב"מ לוין בס' מתיבות, עמ' 39. אבל במאירי קידושין, עמ' 279, פירש את הברייתא בב"מ "אם יש עדים שלקח ומכר" כוונתה שלקח ומכר סתם, וחזקתו שעשה שליחותו, ומכאן שאם לקח בפירוש לעצמו קנה, כברייתא שביבמות כאן, ועיין מ"ש הר"א סופר בהערה ב' שם.

20. הפודה את השבויה וכו'. רשב"א כ"ה ב', מאירי שם (אלבק 114, דיקמן 107). ולא הביאוה אלא משום הסיפא (עיין מ"ש להלן בסמוך), שהרי בבא זו היא גם בבבלי כתובות ל"ו ב'. ופירשוה שם שהוא פודה אותה ומעיד שהיא טהורה, ולא שדי איניש זוזי בכדי.

20—21. המעיד את השבויה הרי זה לא יכנס, ואם כנס לא יוציא. הראשונים הנ"ל, רמב"ן וריטב"א שם. ובבבלי הנ"ל לא נזכר מהו הדין אם כנס. ובשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת אה"ע סי' כ"ז נסתפק בזה, ובסי' כ"ט הביא ראיות להיתר. ובשו"ת ר"ע איגר, פסקים סי' פ"ה, תפס עליו והעיר על התוספתא כאן. ועיין בצפנת פענח פי"ח מה' איסורי ביאה סהי"ז, מה שהעיר על משנת כתובות פ"ב סמ"ט, וכבר הקדימו בזה בשו"ת נודע ביהודה הנ"ל סי' כ"ט. ועיין מ"ש להלן בסמוך, סד"ה ברם.

[2] לפי גירסת רב האיי בס' המקח והממכר סוף שער ל"ח, שו"ת הרשב"א ח"ג סי' קל"ה.

21—22. המביא גט ממדינת הים ואמ' בפני נכתב ובפני נחתם, לא ישא את אשתו. וכ"ה בד ובקג"נ, והיא איפוא פיסקא ממשנתנו פ"ב מ"ט. אבל בכי"ע: הרי זה לא יכנוס. אם כנס לא יוציא. ובבבלי כ"ה ב': איבעיא להו כנס מהו שיוציא וכו', תני להו רב זוטי דבי רב פפי כדברי האומר כנס אינו מוציא וכו', ברננה לא מפקינן. ופירש"י: כנס מהו שיוציא. אחכם ומביא גט קאי וכו', ברננה. מפני רינון ולעז בני אדם לא אמרינן ליה הוצא, ולא דמי לנטען על אשת איש, דהתם הואיל והוציאה בעלה מפני זה,[3] והלך זה ונשאה מכוער הדבר. וכשיטת רש"י מפורש גם בשאילתות פנחס סי' קל"ד: גבי אשת איש תנן כנס מוציאין מידו (פ"ב מ"ח), בהמביא גט ובמת ובחכם לא תנן אם כנס, להידא מדמינן להו וכו'. וכן פסק הר"מ בפ"י מה' גירושין הי"ד ובפיה"מ סס"ב, ועיין גם פי"ב מה' גירושין הי"ט, וכן פסקו רוב הראשונים, עיין בשו"ע אה"ע ריש סי' י"ב ובנושאי כליו שם. ולפי גירסת כי"ע בתוספתא הרי מפורש כאן כדברי השאילתות, רש"י ועוד.

ברם בתוספות כ"ה סע"ב פירשו "רננה" שאין כאן אלא רננה בעלמא, שאפילו אם אמת הדבר והחכם אסר שלא כדין, הרי אחרי שגרשה בעלה כדין (עיין גיטין פ"ד מ"ז) היא מותרת לו. ומוכח מדבריהם שבמביא גט ובמעיד שמת שאם החשד הוא אמת הרי היא אשת איש, ואפילו אם כנס יוציא. וכן מוכח בתוספות ישנים במקומו, ורמז להם רבינו ירוחם, חוה, נתיב כ"ג ח"ב. ועיין בהגהות הרש"ש כתובות כ"ב סע"ב. וכן משמע בתוספות הרא"ש ובפסקיו סס"ב (בתשובותיו חזר בו, עיין מ"ש להלן). ואעפ"י שלעיל אמרו שבשבויה אם כנס לא יוציא, שאני שבויה שהקילו בה חכמים, כמו שפירשו הרמב"ן והריטב"א כ"ה ב'.

ואשר לתוספתא כאן הרי ראינו שבכי"ו, ד וקג"נ חסרה כאן הבבא "אם כנס לא יוציא". ומתוך דברי הרשב"א כ"ה ב' מוכח שכל הבבא שלנו היתה חסרה לפניו, שהרי לא העתיק אותה, והסיק: אלמא מדקתני בכולהו אם כנס לא יוציא, ושייר למת הרגתיו הרגנוהו, ולא תני בהו מידי, משמע דהתם אפילו כנס יוציא. ואילו הבבא שלנו אינו מזכיר כלל. ובמאירי שם (אלבק 114, דיקמן 107): וכן לא שנו בה זו של מביא גט. ומדברי הריטב"א שם משמע שחסרו לפניו בבא זו וגם הבבא שלהלן בסמוך, וסבר שהתוספתא דלגה עליה בכוונה, שכן הוא כותב: דבתוספתא קתני החכם שאסר את האשה וטען מן הנכרית ומן השפחה וגוי ועבד שבאו על בת ישראל ונתגיירו שאם כנסו לא יוציאו, ולא קתני בהם המביא גט והאומר הרגתיו הרגנוהו, אלמא בהנהו אם כנס יוציא. ושמא יש כאן שיבוש, וצ"ל: ולא קתני בה בהמביא וכו'. וגם במאירי הנ"ל אפשר שצ"ל: וכן לא שנו בזו (במקום: בה זו) של מביא גט, כמו שהגיה הר"ח אלבק שם. ובתי' הרמב"ן שם קיצר בהעתקת התוספתא, והסיק: ולהכי קתני הני, ולא משתמיט ותני בעדות אשת איש[4] לא יוציא. ועל כל פנים הראשונים הנ"ל רצו להוכיח מכאן[5] שדווקא בחכם שאסר את האשה בנדר, שעל פי דין היא גרושה גמורה, אעפ"י שאסר שלא כדין, אבל בעדות אשת איש,

[3] ומכאן משמע שבאשת איש גרידא יוציא, ודברי רש"י "אחכם ומביא גט קאי" הם לאו בדווקא, ואפילו על עד המעיד שמת בעלה קאי, כמו שדייק בתוספות הרא"ש שם, ד"ה אלמא. וכן (כלומר, כדיוק הרא"ש) מעתיקים הרשב"א והר"א מן ההר, עמ' ל"ח, בשם רש"י (אבל בחי' הרמב"ן הוא כמו ברש"י שלפנינו), ועיין גם באו"ז ח"א סי' תרי"ז, ד"ה תנן, אות ו', פ"ד סע"ד (ורבינו רניל להעתיק לשון רש"י), וכן מפורש בשאילתות שהבאנו להלן בפנים. ולפי כ"ז קשה לקבל את חידושו של בעל אבני מלואים, סי' י"ב ס"ק ב', בשיטת רש"י.

[4] אין לדעת אם הכוונה רק ל.מת, הרגתיו, הרגנוהו', או גם למביא גט, עיין מ"ש לעיל בסמוך.

[5] ולמעשה אין הבדל אם היתה לפניהם הבבא של המביא גט בתוספתא, או שחסרה לפניהם. ואפילו אם ניח שלפני הרמב"ן והריטב"א חסרה גם הרישא של הבבא שלאחריה, הרי הדברים שנויים במשנתנו, ועליהם עונים דברי התוספתא שלהלן. והשאלה היא למה לא הוסיפה התוספתא על דברי המשנה (המביא גט וכו', מת, הרגנוהו וכו') "אם כנס לא יוציא", כשם שהוסיפה על שאר הבבות (עיין

אעפ"י שכנס מוציא. ברם גם הרמב"ן הסיק: אלא שכבר הורו ראשונים. ואף הרא"ש שלפי פירושו בתוספותיו היה צריך להסיק שלא התירו אלא בחכם שאסר, אבל לא בעדות אשת איש, הרי גם הוא בתשובה כלל ל"ב סי' ג' פסק כדעת השאילתות ורש"י.[6] ועיין בבית שמואל אה"ע סי' י"ב ס"ק א' אות ג'. ומדברי הר"ח כתובות (אוה"ג שם מר"ח כ"י, עמ' 25), והביאוהו כמה מן הראשונים, משמע לכאורה שהוא סובר שאם נישאת תצא, אבל עיין בעצי ארזים ריש סי' י"ב. ועיין בשו"ע אה"ע סי' י"ז ס"ק ל"ז ובבית שמואל ובבאור הגר"א שם.

22. מת, הרגנוהו, הרגתיו וכו'. בד, כי"ע, קנ"נ ומשנתנו: מת הרגתיו הרגנוהו וכו'.

23. הרגנוהו תינשא אשתו. עד כאן היא פיסקא ממשנתנו פ"ב מ"ט.

24. מעשה בליסטיס אחד וכו'. ירושלמי פ"ב הי"א, ד' ע"ב, בבלי כ"ה ב'.

שנתפס בקפוטקיא. וכ"ה בד ובכי"ע (בקנ"נ בטעות: בפונדקיא). ובירושלמי הנ"ל: בקיסרין שבקפודקיא. ובבבלי הנ"ל: במגיזת קפודקיא (וכ"ה בירושלמי פט"ז ה"ד, ט"ו ע"ד). ובתוספות שם, ד"ה במגיזת: יש ספרים דגרסי במזיגת. וגירסא זו נכונה, והיא מזיגה של קפוטקיא היא קיסרין של קפוטקיא, עיין מ"ש לעיל שבת פט"ו, ח"ג, עמ' 250, שו' 29, ולהלן פי"ד, שו' 36—37, ד"ה וכשבאתי.

24—25. צאו ואמרו לאשתו של שמעון בן כהנא. עיין מ"ש לעיל שביעית ח"ב, עמ' 547, הערה 2.

25. אני הרגתיו בכניסתו ללוד. וכ"ה בד ובכי"ע ובירושלמי. ובקנ"נ: בכניסתי ללוד. ובבבלי: בכניסתי ללוד. ואמרי לה בכניסתו ללוד. ושמעון בן כהנא חי בזמן מרד בר כוכבא (עיין בהערה הנ"ל), ואפשר שסיעת הליסטיס הרגו אותו מטעמים פוליטיים, ואח"כ ברחו לקפודקיא ושם נתפסו ונידונו למיתה.

27. הנטען מאשת איש ונתגרשה על ידי אחר וכו'. בבלי כ"ד ב'. ועיין ירושלמי פ"ב סה"י, ד' ע"א. וברשב"א, ריטב"א ומאירי הנ"ל בשם התוספתא. ובארו בבבלי שם, שאחרי שנישאת לאחר הוי ליה כעין נפסק הקול. ועיין בשו"ת משיב דבר ח"ד סי' ט"ו, ד"ה והא. ולפי פשוטה "ע"י אחר" כוונתו מחמת זנות עם אחר (דוגמת "על ידו" שבבבלי כ"ד ב'). והיא ברייתא אחרת.

28. הנטען מן האשה לא ישא אמה וכו'. בבלי כ"ו א', צ"ז א'. ובשם התוספתא בס' יחוסי תו"א, עמ' שמ"ג. ועיין בס' יריאים השלם עמ' העריות, סוף סי' כ"ג,[7] עמ' 34, ובראשונים הנ"ל. ובארו בבבלי שהטעם הוא שמא יזנה אתה אחרי שנשא את אמה.

ואם כנס לא יוציא. הראשונים הנ"ל (חוץ מס' יריאים). וכן פסק בר"מ פ"ב מה' מ"ש להלן, שו' 32, ד"ה חכם). והתשובה היא שבאילו אפילו כנס מוציא. ברם דבר אחד ברור שלא היתה להם גי' כי"ע בבבא של המביא גט.

[6] ואשר לתוספתא כבר פירש במאירי (אלבק, עמ' 115, דיקמן, עמ' 107): ולא שבקיה בבריתא לומר לא יכנוס (צ"ל: וכו', כלומר, ואם כנס לא יוציא), אלא מפני שסמך לה דבריו של ר' יהודה שאמר הרגתיו וכו'. וכוונתו שלא רצה להפסיק בין דברי הת"ק ובין דברי ר' יהודה. ועיין מ"ש להלן, שו' 32, ד"ה חכם.

[7] עיי"ש שהביא בשם בה"ג שהוא הדין כל שבע עריות. וכ"ה בה"ג ה' עריות, ד"ו נ"ג ע"ב, ד"ב עמ' 258. וכן פסק הר"מ בפ"ב מה' איסורי ביאה הי"ב, ועיין במ"מ שם וברשב"א כ"ו א'. אבל במאירי צ"ז א', הוצ' דיקמן, סוף עמ' 351, הביא בשם „יש אומרין" שלא אסרו אלא דווקא באותן שהחכרו (כלומר, אמה, בתה ואחותה) מפני שהן רגילות לבוא. וכ"ה דעת הריטב"א שם (ועיי"ש כ"ו א' ובנ"י ספ"ב) ועוד, עיין בהערות הר"ש דיקמן למאירי שם. ובה"ג ה' מיאון, ד"ו ס"ד ע"ב, ד"ב עמ' 305, מפורש שלא אסרו אלא חמש עריות, ולא מנו את אם אמה ואת אם אביה, ומשמע שלא מרו בזקנות, משום שדרכן של זקנות לבוא אצל הצעירות אבל אין דרכן של צעירות לבוא אצל הזקנות.

איסורי ביאה סהי"א, ובמ"מ שם הביא את התוספתא. וכן הוכיחו מכאן ברמב"ן כ"ה ב', בריטב"א כ"ו א' ובנ"י ספ"ב סי' כ"ז. ונתבאר בר"מ הנ"ל ועוד, שאפילו וודאי בא עליה לא יוציא.

ובירושלמי פ"י ה"ח (בד"ח ה"ו), י"א סע"א: אתא עובד' קומי ר' מנא (כלומר, בבא על חמותו) ואפיק לה (כלומר, לאשתו), [לא] דהוא סבר כר' יהודה (כלומר, שחמותו אוסרת את אשתו מן התורה), אלא שהיתה מתרגלת לבוא אצלה. ועיין בס' יחוסי תו"א הנ"ל ובשלטה"ג פ"י בשם ריא"ז ומ"ש בס' עצי ארזים סי' ט"ו, אות י"א.

אבל באו"ז ח"א סי' תרי"ז, פ"ד ע"ד, ד"ה המביא אות ח': ולא אתבריר לי בהא אם כנס אם מוציא אם לאו. והוא חוזר על כך להלן שם, ד"ה תנן, אות ח', ומוסיף: אם יש לחלק ברננות אם לאו. ולפלא שרבינו ז"ל לא הביא את התוספתא, ושמא חסרה לפניו הבבא "ואם כנס לא יוציא", שהרי גם לעיל ולהלן חסרה בבא זו בנוסחאות אחדות וישנה באחרות.

29. גוי ועבד הבא על בת ישראל וכו'. רמב"ן כ"ד ב', רשב"א, ריטב"א, מאירי כ"ה ב' הנ"ל, ר"מ פ"י מה' גירושין הי"ד, ובמ"מ שם הביא את התוספתא כאן. ועיין מ"ש להלן כתובות פ"א, שו' 17—18, ד"ה רצו לקיים. ובהגהות מיימוניות שם משמע שיש שפירשו את התוספתא בגוי שבא על אשת איש,[8] אלא שהר"מ פירשה בפנויה, עיי"ש. ועיין מ"ש בהגה"מ רפי"ח מה' איסורי ביאה.

30. ישראל הבא על השפחה ועל הנכריות וכו'. משנתנו פ"ב מ"ח, אלא ששם הלשון היא: הנטען על השפחה ונשתחררה, או על הנכרית ונתגירה וכו'. ופירש"י: לא ישאנה. משום לעז, שלא יאמרו אמת היה הקול הראשון, ועיין במהרש"א שם. וכן פירש להלן בגמרא שם (כ"ד ב'): ולזות שפתים הרחק ממך. דאתו לאחזוקי קלא קמא. וכן פירשו הרי"ד בפסקיו ור"א מן ההר, עמ' ל'. ולפ"ז אם וודאי בא עליה, הרי טעמו של רש"י אינו קיים. ומדברי הראשונים שנביא להלן משמע שלשיטת רש"י בכגון דא אם כנס יוציא, ושלא כדברי כמה מן האחרונים שבבא עליה יכנוס לכתחילה לשיטת רש"י. אבל עיין מ"ש הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ד סי' ט"ו ומ"ש להלן בסמוך.

אבל בר"ח שם (כת"י, עיין אוה"ג, עמ' 302): הנטען על השפחה וכו', פי' בא עליה וכו', הסר ממך עקשות פה, שלא יהו אומ' בשביל זה נתגיירה זו, כפי שמשמע מפשוטה של הסוגייא, כ"ד ב'. וכן פירשו ברמב"ן, ברשב"א ובריטב"א כ"ד ב', והסתייעו מן התוספתא כאן שמפורש בה: ישראל הבא וכו', ואם כנס לא יוציא, כמפורש בסיפא ולהלן כתובות פ"א ה"ג, שו' 19—20, ד"ה רצה לקיים, עיין מש"ש. ועיין בנ"י למשנתנו סי' כ"ג (ורמז לתוספתא כאן). ועיין גם במאירי כ"ד ב'. והר"ח פי' ע"פ שיטת רב בירושלמי (פ"ב ה"י, ד' ע"א) ובבבלי (כ"ד ב'), ו"הנטען" על השפחה היא בדוגמא של "הנטען" על אשת איש, אבל כולם מודים שגם בנטען ברננה בעלמא שלא יכנוס לכתחילה.[9] והר"מ (פ"י מה' גירושין הי"ד) הנ"ל, הביא את משנתנו בלשונה "הנטען על השפחה" וכו', ואח"כ הביא את הרישא של התוספתא "גוי ועבד הבא" וכו', ללמדנו שבין בנטען ברננה ובין בוודאי לא יכנוס, ואם כנס לא יוציא. ואשר לשפחה לפי פירוש הר"ח וסייעתו, עיין שו"ת רע"א פסקים סי' קכ"א, ומ"ש עליו בהעמק שאלה פנחס סוף סי' קל"ד, וכבר האריכו בזה האחרונים, עיין בערוך לנר, בקרן אורה

[8] ובהגה"מ ד' קושטא מסיים: והר' ר' אליעזר כתב בהנהה פ"ק דכתובות דנראה דשריא ליה, דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ע"כ. הלכתא (שמא צ"ל: הלכך) מסתברא אינו אסור אלא משום לזות שפתיים, כמו שכתב הר'. ועיין בתוספות כתובות ד' ב', ד"ה ולדרוש, בפני יהושע שם, ומ"ש החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סי' מ"ט.

[9] ולא עוד אלא שלפי פירוש זה משמע שאפילו וודאי לא בא עליה, אלא שעגב עליה נרידא, אפילו הכי לא יכנוס לכתחילה, עיין בהעמק שאלה לשאילתות, פנחס, סי' קל"ד.

ועוד. ועיין בירושלמי בסוגיין פ"ב ה"י, ד' ע"א, ומ"ש בס' עצי ארזים סי' י"א ס"ק ט"ו. ובאמת בירושלמי קידושין פ"ד ה"א, ס"ה ע"ב: רב אמר הלכה גרים הן (כבבלי כאן כ"ד ב'), ואין דוחין אותן כדרך שדוחין את הגרים תחילה, אבל מקבלין אותן וצריכין קירוב פעם שניה (כ"ה בשרי"ר, עמ' 236) גיירו (צ"ל: לגיירן) לשם. ולפ"ז נראה שכל זמן שלא נתגיירו אח"כ לשם, יש חשש לעז על בני הגיורת. ועיין בשו"ת דברי חיים להגר"ח מצאנז ח"ב אה"ע סי' ל"ו.

32. חכם שאסר את האשה כנדר על בעלה, הרי זה לא ישאנה. וכ"ה בד ובקג"נ ובמשנתנו ספ"ב. אבל בכי"ע: הרי זה לא יכנוס, ואם כנס לא יוציא. וכע"ז גם ברשב"א, במאירי ובריטב"א כ"ה ב' הנ"ל. וברור שכן היה גם לפני הרמב"ן שם, אעפ"י שקיצר ולא העתיק, שאם לא כן מה היא הראייה מ"מת הרגתיו" וכו', והרי אף לפנינו שבוודאי אם כנס לא יוציא, ומ"מ לא הזכירו בה "אם כנס לא יוציא", וכמו שהעיר בהעמק שאלה לשאילתות פנחס סוף סי' קל"ד. ובעל כרחינו אנו אומרים שהיתה לפניו בתוספתא כגי' כי"ע, וכמו שהעתיקו הראשונים הנ"ל. ורבותינו הנ"ל סברו שהבבא שלפנינו (לפי גירסת כי"ע) היא הברייתא ששנה להם רב זוטי (בבלי כ"ה סע"ב), ודווקנית היא, וממילא כל הברייתות כאן דסמכא הן, ובמקום שלא שנו "ואם כנס לא יוציא", אפילו כנס יוציא.

33. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל דמאי, עמ' 227, הערה 14.

33—34. בזמן שלא היתה לו אשה, או שהיתה לו וגירשה מפני זו וכו'. במשנתנו ספ"ב: וכולם שהיו להם נשים ומתו מותרות כו'. ור' יהודה מוסיף שאם גירש את אשתו מפני זו, כלומר שהרגיל קטטה עם אשתו, כדי לישא את האשה שאסרה על בעלה, אסורה לו, אבל אם גירש את אשתו מחמתה (שהיא הרגילה קטטה) מותר לו אח"כ לישא את האשה שאסרה על בעלה בנדר. ועיין בבלי כ"ו א' שהביאו ברייתא: אפי' נתגרשו, כלומר אפילו גירש את אשתו מותר לו לקחת את הראשונה, ותירצו (בלישנא בתרא): הא דארגילה היא. ובירושלמי ספ"ב, ד' ע"ב: לא אמרה (כלומר, משנתנו הנ"ל) אלא מתו. הא אם נתגרשו לא. והירושלמי אינו מחלק בין הרגיל הוא ובין הרגילה היא, ושמא הטעם הוא שאפילו הרגילה היא יש לחשוש שמא קנאה לאותה אשה, וילעזו הבריות שגרש אותה כדי לישא את הראשונה. ולפ"ז סתם משנתנו חולקת על רבי יהודה. אבל לפי הבבלי ר' יהודה מפרש את משנתנו, ומשמע כלישנא בתרא בבבלי הנ"ל, ועיין ר"מ פ"י מה' גירושין הט"ו.

34—35. וכולן שנישאו לאחרים ומתו וכו'. במשנתנו ספ"ב: וכולן שנישאו לאחרים ונתגרשו, או שנתארמלו וכו'. וכאן בוודאי שאין לחלק בין מיתה וגט, שהרי לא בו הדבר תלוי. ופירשו בירושלמי ספ"ב: שאין אדם מצוי לחטוא לאחר זמן. כלומר, אין כאן מקום ללעז שיחשדו בו שאסר אותה על בעלה כדי לישא אותה לאחר זמן, אחרי שתנשא לאחר ותתפנה, או אחרי שתמות אשתו הוא.

35. וכולן שהיו לו נשים ומתו, מותרות לינשא להן. וכ"ה בד. ובכי"ע ליתא. והיא פיסקא ממשנתנו ספ"ב. ופירש"י (כ"ו רע"א): וכולם. החכם והמביא גט והמעיד באשה להשיאה דתנן בהן לא יכנוס. ור"א מן ההר הביא את פירש"י, והוסיף: ומסתברא דאף נטען על השפחה ונשתחררה ועל הגויה ונתגיירה אם המתין לה עד שמתה אשתו, או עד שנשאת ונתארמלה, דמותר לישאנה לכתחלה, דמוכחא מילתא דקלא שקרא הוא, דלאלתר הוה נסיב לה. וכן פסק הר"מ בפ"י מה' גירושין הט"ו.

ברם בפיסקי ריי"ד מביא את דברי רש"י ומוסיף: והוא פתרון נאה ביותר, דלא קאי האי וכולן אלא אמביא גט ואמעיד במיתת בעלה ואחכם שאסר את האשה, אבל הנטען על השפחה ועל הנכרית, או על הא"א דליכא עדים, עד לעולם אסורין לו, ואעפ"י שהיו להם נשים ומתו, ואעפ"י

שנשאו לאחרים ומתו, או נתגרשו, הן אסורות לו וכו'. ונראה בטעמו שבמביא גט, עד מיתה וחכם שאסר את האשה בנדר, אין שום לעז במעשיהם, שהרי חייבים לעשות מה שעשו, והנישואין הם שמעוררים את החשד, והואיל והיו להם נשים בשעת מעשה, או שהנשים שהעידו עליהן, או אסרו אותן, נישאו אח"כ לאחרים, הרי אין שום מקום להטיל דופי לא בעדותן ולא בהוראתן, אבל בנטען מקודם הרי הלעז כבר קיים לפני שנשאו אותן, ואפילו היו להם נשים וכו'. הרי אח"כ שנושאין אותן מתחזק הלעז הראשון, ולכתחילה לא יכנוס, אעפ"י דאתא אחד ואפסקיה לקלא, עיין בבלי כ"ד ב'.

והנה ביחס לפירוש המלה "וכולם" שבמשנתנו הרי מתוך הירושלמי מוכח בפירוש כפירש"י, שכן נתנו שם טעם למשנתנו: שאין אדם מצוי לחטוא לאחר זמן, וטעם זה אינו הולם אלא את פירש"י בלבד, אלא שהשאלה היא לא פירוש המשנה אלא ההלכה, אם גם נטען על השפחה בכלל הלכה זו, אעפ"י שלא נזכרה במשנה, וכדברי ר"א מן ההר הנ"ל. ומן הלשון "וכולן" שבתוספתא כאן משמע שלכל הפחות הדברים עונים גם על הבבא הסמוכה, והיא: ישראל הבא על השפחה וכו', בניגוד לפסק הרי"ד. אבל אפשר שפיסקא זו (וכולן שהיו לו נשים וכו') חסרה לפני רבינו, כשם שחסרה בכי"ע, ואשר לרישא "וכולן שניסו לאחרים" וכו' אפשר שהיא פיסקא מקוצרת ממשנתנו הנ"ל (וכן אפשר לומר גם על הבבא שלנו שהיא נראית מיותרת, עיין לעיל), והיא אינה מבארת כלל את הבבות שלפניה.

35—36. ר' ליעזר אומ' כולם שניסו לאחיהם ומתו, מותרות להתיבם להן. המפרשים נדחקו מאד, והרי כבר אמרנו שאם נישאו לאחרים ומתו מותרות לינשא להן. ומאי שנא יבם משאר קרובים, עיין במשנתנו ספ"ב ובבבלי ספ"ב. ולשיטת בעל תוספות רי"ד הנ"ל אפשר לפרש שדברי ר' אליעזר מכוונים גם לנטען על השפחה ועל הגויה, והן אפילו נישאו בנתים לאחרים ונתגרשו, או נתארמלו, אסורות לנטען לכתחילה, משום שנישואיו יעוררו מחדש את הלעז שפסק, ודברים הללו אמורים בנושא מרצונו, אבל אם נפלה לפניו לייבום, הרי התורה הקנתה לו את האשה, ואם הוא רוצה לקיים מצוות ייבום ולבנות בית לאחיו, אין כאן יסוד לרגנה שפסקה, והיא מותרת לו לכתחילה. ואפילו לשיטת הר"מ אפשר שדברי ר' אליעזר עונים גם על "הנטען מאשת איש ונתגרשה על ידי אחר הרי זה לא יכניס" (לעיל, שו' 27), ועליה אמר ר' אליעזר שאם נישאת לאחיו ומת בלי בנים ייבם, שאחיו הפסיק את הקול, והייבום אינו מעורר חשד, שהרי לא הוא בחר בה. וכן אמרו בנטען מן האשה שלא ישא אמה (לעיל, שו' 28), ובנידון ההוא אפילו אם האם נישאת בנתים לאחר ונתארמלה, או נתגרשה, היא אסורה לו, משום שבתה שכיחה אצלו (ועכשיו אסורה עליו באיסור ערוה), ולכאורה צ"ע אם נישאת לאחיו ומת, אם היא מותרת להתייבם, שהרי בדיעבד אם כנס לא יוציא (ואינה דומה לשנייה, שכופין אותו להוציא). ושמא לא העמידו חכמים דבריהם (שאין כאן אלא חשש גרידא) במקום מצוה. ולפ"ז דברי ר' אליעזר עונים על כמה דברים שנשנו לעיל בתוספתא. אבל בשו"ת הרי"ף סי' קל"ז פסק במפורש שחולצת ולא מתייבמת. ועיין באור שמח פ"ב מה' איסורי ביאה הי"א, שהביא את התוספתא כאן לראייה לשיטת הרי"ף, עי"ש. ועיין במשנתנו פי"ג מ"ז ומ"ש בס' אוצר הפוסקים סי' ט"ו ס"ק כ"ז, אות ס"ו, בשם ס' מרחשת ח"ב סי' ג'.

36—37. אבל החותם על שדה מקח ועל גט אשה לא חששו להן חכמים. ברייתא זו חוזרת על ההלכות שלעיל, שו' 21 ואילך, והיא נסמכת למשנתנו פ"ב מ"ט: המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם לא ישא את אשתו. מת וכו' לא ישא את אשתו. ואמרו שבחותם על שדה מקח או על גט אשה, לא חששו חכמים, ומותר לו ליקח את המקח, ולישא את האשה אפילו לכתחילה. ובריייתא זו הובאה בבבלי כ"ה ב' וגיטין ס"ז א'. ובתוספות כאן, ד"ה לא, כתבו: ואע"ג דשורי, מ"מ בעל נפש יתרחק, כדתניא עלה באלו טרפות דן את הדין וכו', אבל חכמים אמרו התרחק מן הכיעור וכו'. וכן פסקו כמה מן הראשונים, עיין בהגהת

הרמ"א אה"ע סי' י"ב ס"ק א' ובאחרונים שם. והוא לשיטת הבבלי שהביאו כאן ובגיטין רק בבא שלנו, ובחולין הביאו את הסיפא, אבל בלשון התוספתא כאן שנשנו שתי הבבות יחד אין הכרח לפרש ש"אבל אמרו חכמים" וכו' שלהלן עונה גם על הבבא שלנו.

ובירושלמי לא נזכרה הברייתא שלנו כלל, אלא הביאו (ספ"ב, ד' ע"ב) ברייתא המפרשת את משנת ב"מ פ"ג מ"ו: רבן שמעון בן גמליאל אומר מוכרן (כלומר, הנפקד) בפני בית דין. ושנו בה: בית דין לא יקחו. כלומר, כשם שהנפקד אינו רשאי לקנות לעצמו,[10] כך ב"ד, שהוא מוכר על פיהם, לא יקחו לעצמם. ושאלו בירושלמי כאן מאי שנא ממיאנה וחלצה בפניו שמותר לו לישאנה, ואף שנראה כאילו לעצמם התירו, ותירצו: תמן המקח דרכו להשתלש, ברם הכא אין שנים מצויים לחטוא מפני אחד. ובדיני ממונות דינם כגבאי צדקה שאין רשאים ליקח בעצמן (תוספתא ובבלי הנ"ל). ואף הרי"ף בסוף פירקין לא הביא את הירושלמי אלא כבאור למשנתנו למה מותר לו לדיין לישא את האשה אחרי שחלצה או שמיאנה בפניו, ואין אנו חוששים שמא יעץ לה לחלוץ, או למאן (עיין בתוספות הרא"ש כ"ה סע"ב), והוא הדין בשנים חתומים על הגט, אין שנים מצויים לחטוא בשביל אחד.

ואשר לברייתא שבתוספתא הרי בעדים החתומים על הגט קיים טעם הירושלמי שאין שנים מצויים לחטוא מפני אחד, אבל עדים החתומים על שדה מקח אינם עניין כלל לנידון שבירושלמי. הברייתא שבירושלמי עוסקת בנפקד שצריך למכור פירות שהולכים ונפסדים, ודינם שימכרו ע"פ בית דין, והדיינים הם הם הפוסקים שהפירות ימכרו, וכשהם לוקחים לעצמם, לעצמם הם פוסקים ויש כאן חשד גמור, ויותר מכיעור. והוא הדין בחליצה ומיאון, סתם אשה להנשא עומדת, ואם תנשא לאחד מהם נמצא כאילו מלכתחילה לעצמו התיר, ולפיכך היו צריכים ליתן טעם שאין שנים מצויים לחטוא מפני אחד.

אבל בשדה מקח סתמה אינה עומדת למכירה ע"י הלוקח, ולא עוד אלא בשעה שהם חתמו אין מעידים אלא לבקשת המוכר, או הנותן (עיין ב"ב פ"י מ"ג), וסתמן אין כאן ערעור כלל על עדותן, ויש כאן תרתי לטיבותא; א. מסתבר להניח שלקיחת השדה ע"י העדים נתחדשה להם אחר כך, אחרי שחתמו. ב'. מתחילה לא היה כאן ערעור כלל על עדותן. לפיכך אין לחשוש לא לחשוד ולא לכיעור, ומותר להם לקנות את השדה אפילו בשותפות, כדברי הר"ם שהביא בריטב"א כ"ה ב' וקצת גדולי הדור שהביא במאירי שם. ועיין בס' התרומות שער נ"א סוף ח"ה (והביאו בטחו"מ סי' ס"ו) ובשו"ע חו"מ סי' ל"ז ס"ק ז', סי' ס"ו ס"ק כ"א, בש"ך שם, ומ"ש בברכי יוסף אה"ע סי' י"ב. ובאמת אינו עניין לברייתא שבתוספתא כאן, ורבותינו מדברים בשעה שהבעלים מערערים על העדים, ויש כאן עניין של נאמנות. ועיין במאירי הנ"ל, הוצ' דיקמן, 106 ע"ב, ובהערות שם. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

37–38. חכם שדן את הדין, טימא, וטיהר, אסר, והתיר, וכן העדים שהעידו, הרי אילו מותרין ליקח וכו'. אף בבא זו לא הובאה אלא בבבלי (חולין מ"ד ב') ואינה בירושלמי. ונחלקו הראשונים אם סיום הברייתא "רחק מן הכיאור" עונה על הרישא גרידא, על דיין מומחה שדן יחידי, אבל בעדים שהעידו מותר לו לאחד מהם לקנות את השדה, מפני שאין שנים מצויים לחטוא מפני אחד, או שהסיום עונה על כל הברייתא, ואף לעד אחד אסור לקנות את השדה, וכשיטת התוספות כ"ה סע"ב כאן, שאף ברישא, בשנים החתומים על השדה יש כאן כיאור, עיין בים של שלמה כאן פ"ב סי' כ'. וכבר אמרנו לעיל שבתוספתא קשה לפרש כן. ולפי פירושנו לעיל אין הבבא שלנו דומה לרישא, משום שכאן באה שאלה לפני הדיין, ונסתפקו בין בדינו בין בהוראתו, וכן בעדים שמעידים ע"פ בקשת הנתבע, התובע מכחיש אותם, ולפיכך יש כאן כיעור אם יקחו אח"כ את השדה. ומאידך גיסא שורת הדין היא שהם מותרים

[10] להלן ב"מ פ"ב ה"ח, בבלי שם ל"ח א'.

לקנות את הפירות ואת המקח, משום שבשעת הדין והעדות לא עמדו הדברים למכירה, ואין הנידון דומה לפירות אבודים שעומדים למכירה בשעת פסק הדין, או לאשה שסתמה עומדת להנשא. ופשיטא שכל הפירוש הוא לשיטת בני א"י גרידא.

38–39. אבל אמרו חכמים רחק מן הכיאור ומן הדומה לכיאור. בבלי חולין מ"ד ב' הנ"ל, להלן חולין פ"ב סהכ"ד, מכילתא לדברים כת"י (מדרש תנאים של הופמן, עמ' 134), אבות דר"ן פ"א הוצ' שכטר, ה' ע"א, מס' דרך ארץ הוצ' היגר, עמ' 63, שם, עמ' 126, מס' ד"א זעירא, הוצ' הנ"ל, עמ' 90. ועיין מ"ש על התפתחות משמעותו של המאמר גדלי' אלון בתרביץ שי"א (ת"ש), עמ' 135, דברים של טעם, ועיי"ש הערה 45, ומ"ש וילים הנרי לו בספר שאל־נא לדר רישון, עמ' 71.

39–40. יש זריז ונשכר, זריז ומפסיד וכו'. בבלי פסחים נ' ב' בשינויים. ובר"ח שם רמז לתוספתא כאן. ובבבלי שם מפרש את הרישא ע"פ הסיפא. ולפי הנוסח שלנו בתוספתא קשה לפרש כן, עיין בח"ד שמפרש שלא כפי' הבבלי. ומכיוון שהותרה הרצועה אפשר לומר שהרישא רומזת למשנת נגעים פ"ח מ"י: יש מראה נגעו לכהן ונשכר, ויש מראה ומפסיד וכו', ויש לפנינו שם כל ארבעת הבבות שלנו: זריז ונשכר, זריז ומפסיד, שפל ונשכר („שאילו הראה לכהן היה טמא"), שפל ומפסיד („שאילו הראה לכהן היה טהור"). ושפל (בטל, עצל) בהקבלה לזריז גם בברייתא פסחים פ"ט א' ובמקבילות: ונמצאו בנות זריזות ובנים שפלים.

40–41. שפל לערב שבת, לשבת, למוצאי שבת, לערב שביעית, לשביעית, למוצאי שביעית, לימי חולו של מועד. בכי"ע: שפל ונשכר ערב שבת ושבת ומוצאי שבת וכו'. ואף לפנינו הפירוש כן, והתוספתא מוסיפה שיש שפל ונשכר בידי שמים, והיא מפרשת את הפרודוכס גרידא „שפל ונשכר",[11] והיינו מי שנמנע מן המלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה, ומי שנמנע מדברים המותרים בשבת (עיין לדוגמא שבת פכ"ג מ"ג, פכ"ד מ"א ועוד), ומי שנמנע מדברים האסורים במוצאי שבת.[12] וכן מי שאינו עושה מלאכה בשני פרקים של ערב שביעית[13] ומחמיר על עצמו אפילו בדברים המותרים בשביעית, ואינו עושה מלאכה בקציר שיצא משביעית למוצאי שביעית (משנת שביעית פ"א מ"ד), וכן המחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה המותרת בחולו של מועד (עיין במשנת מו"ק ספ"ב ובבלי שם י"ג ב'), הללו עצלים הם ונשכרים שהקב"ה משלם שכרם, עיין בירושלמי שבת פט"ו ה"ג, ט"ו ע"א, בבלי שם ק"נ ב'. ועיין ויקרא כ"ה, כ–כ"ב. ועל הלשון „שפל" עיין קהלת י', י"ח.

41–42. וכל מקום שיש בו נדנוד עבירה הרי זה שפל ונשכר. כלומר כל מי שמתעצל ונמנע ממלאכה במקום שיש בו נדנוד עבירה הרי הוא עצל ונשכר שהקב"ה משלם לו שכרו. ואמרו בבבלי שם, כגון מי שאינו עושה מלאכה בתענית ציבור, אבל מי שעושה בהם מלאכה אינו רואה סימן ברכה לעולם. וכן אמרו על סוחרי שביעית שהמארה נכנסת לממונו,[14] אבל מי שנזהר בשבת ובשביעית הברכה נכנסת בממונו, והוא עצל (שפל) ונשכר, עיין מ"ש לעיל. ואף בהלכות שלפנינו, בכולן שאמרו עליהן אם כנסו לא יוציאו, אם היו שפלים ולא כנסו הם שפלים ונשכרים.

[11] אבל „זריז ונשכר", „שפל ומפסיד" אינם זקוקים לפירושים.

[12] עיין במשנת מכשירין פ"ב מ"ה–מ"ו. ועיין בבלי פסחים נ' ב'.

[13] עיין ירושלמי שביעית פ"א ה"א, ל"נ ע"א, כלאים פ"ז ה"א, ל"א ע"ב, ומקבילות, בבלי מו"ק נ' ב'.

[14] תנחומא בהר סי' א' בשתי המהדורות. ועיין מ"ש לעיל ח"ב, בכורים, סוף עמ' 854, אלא שנירסת בעל כפו"פ משובשת, עיין מש"ש.

פ"ה

1. ארבעה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות וכו'. משנתנו פ"ג מ"א, עדיות פ"ה מ"ה, תוספתא שם פ"ב ה"ט.

2. חולצות ולא מתייבמות. משום שהוא פוגע באחות זקוקתו.

2—3. ר' לעזר או' בית שמיי אומ' יקיימו וכו'. המקורות הנ"ל, בבלי כ"ח א' (מן הברייתא שלנו). ועד כאן במשנתנו הנ"ל, ומכאן ואילך גם בתוספתא שם. ועיין להלן.

3. ר' שמעון אומ' יקיימו. בבבלי פירשו שר"ש סובר שלא נחלקו כלל ב"ש וב"ה, והוא לפי גירסתם בדברי אבא שאול להלן. אבל בירושלמי פ"ג ה"א, ד' ע"ג: אשכח תני בשם ר' שמעון אם קדמו וכנסו יקיימו.[1] ומתוך הסוגיא שם אין הוכחה כלל לפירוש הבבלי, ואפשר לפרש שר"ש סובר שב"ה הם לקולא וב"ש לחומרא, עיין מ"ש להלן בסמוך, ועיין במשנת עדיות פ"ה מ"ג, והגי' הנכונה שם היא ר' שמעון (עיין ידים ספ"ג), כפי שהעירו המפרשים.

3—4. אבא שאול אומ' קל היה להם לבית הלל בדבר זה. וכע"ז בד ובקג"נ, ולהלן עדיות פ"ב הנ"ל. ובכי"ע: קול היה להן בית הילל בדבר זה. ובירושלמי הנ"ל: תני אבא שאול או' קול הווי בית הלל בדבר הזה.[2] ושאלו בירושלמי: מה, לגנאי? לשבח. מליזי' מה איסור יש כאן. אשכח תני בשם ר' שמעון וכו', והן שבעלו שניהן כאחת. על דעתיה דאבא שאול מותר לבעול בתחילה, על דעתיה דר' שמעון והוא שעבר ובעל. ועיי"ש במפרשים. ולפי פשוטו נראה שאבא שאול חולק גם על הרישא של משנתנו וסובר שהן מתייבמות, ואין זיקה, ואין חוששים שמא ימות אחד מן האחים ותבטל מצוות יבמין, עיין בבלי כ"ו א', והוא מתאים לפירוש הירושלמי לעיל: מה איסור יש בדבר?

אבל בבבלי כ"ח א' גורס בדברי אבא שאול: קל היה להם לבית הלל בדבר זה, שבית שמאי אומרים יוציאו ובית הלל אומרים יקיימו.[3] ולפיכך מוכרחים היו לפרש שר"ש סובר שלא נחלקו ב"ש וב"ה בדבר זה, שאם לא כן היינו אבא שאול, עיי"ש. ואשר לת"ק של משנתנו הוא כנראה ר' אליעזר, או שהוא סובר שלא נחלקו ב"ש וב"ה בזה, ושניהם סוברים יוציאו. ועיין בפיה"מ להר"מ ובשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' קי"ז.

4—5. היתה אחת מהן חמות לאחד מהן וכו'. משנתנו פ"ג מ"ב, אלא שמשנתנו כללה: היתה אחת מהן אסורה על האחד אסור ערוה וכו'. והתוספתא הדגימה כאן ולהלן את ה"ערוה" ב"חמות", ובסוף כללה, עיין להלן, שו' 11. ובבבלי כ"ח א': ס"ד דנפלה חמותו תחילה וכו'. וברש"י שם: והאי דנקט חמותו כו', וניחא למינקטיה מילתא דשכיחא. ושמא נקטו את לשון התוספתא, והתוספתא תפסה את השכיח, כפירש"י.

6. היתה אחת מהן חמות לזה וכו'. משנתנו פ"ג מ"ג, ונקטה "ערוה" במקום "חמות", עיין מ"ש לעיל בסמוך.

9—10. היו שתיהן חמות לאחד מהן, השני מותר בשתיהן. וכ"ה בד, וגירסא זו בוודאי משובשת, שהרי שתיהן זקוקות לו, ויש כאן אחות זקוקתו. ובקג"נ (בשני

[1] מה שכתוב שם בהמשך הדברים "והן שבעלו שניהן כאחת" הוא, כנראה, פירוש הירושלמי, ולא דברי ר' שמעון.

[2] כלומר, בדבר זה, בהלכה זו דווקא, אבל הוא מודה לר' אליעזר בעדיות פ"ה מ"ד, ושם ב"ש לקולא וב"ה לחומרא, כדברי ר' אליעזר.

[3] אבל עיין היטב בחי' הרמב"ן כ"ח סע"ב, וכנראה שרחפו לפניו דברי הירושלמי.

קטעים שונים): שניהם מותרים בשנייה, ואף זה שיבוש ברור, שהרי גם השנייה חמות לאחד מהן. ובכי"ע: שניהם אסורין בשנייה. והדין נכון, שהרי על אחד היא איסור ערוה ואצל השני היא אחות זקוקתו. ושמא צ"ל לפנינו ובד: השני אסור בשתיהן, כמו שהגיהו המפרשים, שהרי כל אחת היא אחות זקוקתו.

11. משם איסור ערוה אחרת. כלומר, מלבד איסור אחות אשה.

12. שלשה אחין, שנים מהן נשואין שתי אחיות וכו'. משנתנו פ"ג מ"ד.

13–14. ור' שמעון פוטר את שתיהן מן החליצ' ומן היבום. במשנתנו הנ"ל: ור' שמעון פוטר. ובירושלמי שם רה"ד, ד' ע"ד: כך פירשה ר' הושעיה אבי המשנה, ר"ש פוטר את השנייה מן החליצה ומן הייבום. וכ"ה לעיל שם ה"א, ד' ע"ג. וכן פירשוה גם בבבלי י"ט א'. והיא בשיטת ר' הושעיה שאמר שר' שמעון סובר זקוקה ככנוסה, ודן את השנייה כאחות אשתו. והביאו שם את הברייתא שלנו שמפורש בה שר"ש פוטר בשתיהן. ולהלן בסמוך שם, וכן להלן שם כ"ח ב', הביאו ממדרש הלכה: ר' שמעון פוטר בשתיהן מן החליצה ומן הייבום שנא' ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (ויקרא י"ח, י"ח), בשעה שנעשו צרות זו לזו, לא יהא לך ליקחין אפילו באחת מהן. והעירו בתוספות שם ד"ה שנעשו: היינו דווקא ביבם אחד, אבל כשנפלו לפני שני יבמין מודה ר' שמעון, כדתניא לעיל וכו'. ועיין בהגהות יפה עינים י"ח ב', ד"ה רש"א מייבם.

14–15. [שלשה אחים, שנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד פנוי] וכו'. בכי"ו יש כאן שתי השמטות גדולות ע"י הדומות, והשלמתי אותן ע"פ ד. וכעין גירסת ד גם בכי"ע ובקג"נ (בשני הקטעים). ואעפ"י שהשמטה ברורה היא הכנסתיה במרובעים מחמת גודלה, משום שהקורא עלול שלא להשגיח בה כשהסימן מובלע בשנר"ס.

ולעצם העניין בבא זו פשוטה היא, ולא נשנית אלא כפתיחה להלכות הבאות. ואפשר שהיא שמשה גם פתיחה לפ"ג מ"ה, ודווקא כנסה ומת אחיו השני וכו', אבל עשה בה מאמר ומת, מחלוקת ב"ש וב"ה, והברייתא שלנו כב"ה.

17–18. [מת אחד מבעלי אחיות, עמד פנוי הזה ולא הספיק לעשות מאמר ביבמתו עד שמתה אשתו של קיים] וכו'. כל הבבות האילו מלמדות שיבמה שנאסרה עליו בשעת נפילה משום ערוה, אסורה עליו עולמית, אעפ"י שאח"כ הותר איסור הערוה, כמפורש במשנתנו פ"ג מ"ז. ועל הסדר במשנתנו, עיין בבלי ל' א', ל"ב א'. ועל הלשון "עמד וכו' ולא הספיק", עיין לעיל רפ"ב, שו' 2, ומש"ש בשם הבבלי.

21–22. מת אחד מבעלי אחיות, ולא הספיק לעשות מאמר ביבמתו עד שמת, [נכרית זו או חולצת או מתייבמת]. בד: עמד נשוי נכרית ולא הספיק וכו', כסיגנון הרגיל בתוספתא (עיין מ"ש לעיל בסמוך). ואף לפנינו הפירוש הוא שלא הספיק נשוי נכרית לעשות מאמר וכו'. ובמשנתנו פ"ג מ"ו נשנו רק ההלכה האמצעית שלפנינו (להלן בסמוך) והבבא האחרונה (בשינוי סדר) והיא: שלשה אחין שנים מהן נשואים שתי אחיות ואחד נשוי נכרית, מת אחד מבעלי אחיות, וכנס הנשוי נכרית את אשתו, ומת, הראשונה יוצאה משום אחות אשה והשנייה משום צרתה. עשה בה מאמר ומת, נכרית חולצת ולא מתייבמת. ואמרו עלה בבבלי ל' א': טעמא דעבד בה מאמר, הא לא עבד בה מאמר נכרית יבומי נמי מייבמה, אמר רב נחמן זאת אומרת אין זיקה, ואפילו בחד אחא. וכן מפורש בתוספתא כאן. אבל רב אשי אמר (להלן שם בסוף העמוד): הוא הדין דאף על גב דלא עבד בה מאמר נכרית מיחלץ חלצה יבומי לא מיבמה, והא דקתני מאמר, לאפוקי מבית שמאי דאמרי מאמר קונה קנין גמור. ועיין מ"ש לעיל פ"ב, שו' 3–4, ד"ה שנייה, ועיי"ש מ"ש בשם הירושלמי.

22–23. [עשה בה מאמר ולא הספיק לכנס'] וכו'. שתי הבבות כאן נשנו במשנתנו פ"ג מ"ו בשינוי סדר, עיין מ"ש לעיל בסמוך.

24–26. [מת נשואי נכרית, עמד אחד מבעלי אחיות ולא הספיק לעשות מאמר ביבימתו עד שמת, נכרית זו או חולצת או מתיבמת]. גם בנידון דידן נקטה משנתנו הנ"ל את הבבא האמצעית והאחרונה (עיין מ"ש לעיל), ואמרו בבבלי שם ל' ב': זו היא למעוטי מת בלא גירש. ופירש"י אבל מת שני זה אחר ראשון ולא גירש את אשתו, ואפילו לא כנס את הנכרית אסורה דהואי צרת אחות אשתו בזיקה, ואפילו בשעת מיתה, דכיון דיש זיקה הוי כאילו באה אף מכח השני. אבל לכמה מן הראשונים היתה גירסא אחרת בגמרא שם, וחלקו על רש"י. וברשב"א בסוגיין הביא גם את התוספתא כאן, אלא שהוסיף דתנא זה אפשר שסובר אין זיקה. ועיין ברמב"ן, רשב"א, מאירי שם, מגיד משנה פ"ו מה' ייבום הכ"ה ובבאור הגר"א אה"ע סי' קע"ה ס"ק ח' אות י"ח. ועיין באור שמח, קונטרס זיקה, אות ל"ב.

ובמקום „נשואי" (וכ"ה לעיל בסמוך בד) נראה שצ"ל: נשאוי (כמו בכי"ע) . וכ"ה גם במשנה הוצ' לו פ"ג מ"ח ומ"ט (ובמ"ו: הנשאר נכרית וצ"ל: הנשאוי), והוא כמו שנאוי (=שנוא), בתוספתא שבועות פ"ג ה"ו (בכי"ע), קראוי (=קרוי), מצאוי, עיין מ"ש במבוא לירושלמי כפשוטו, עמ' כ"ג. אבל וודאי אין כאן, ואפשר שקראו לאח שנשא את הנכרית „נישואי נכרית", דוגמת „מגע טמא מת" (משנת טהרות פ"ב מ"א ועוד) וכדומה, שכוונתו אדם שנגע במת.

26. [עשה בה מאמר, ולא הספיק] וכו'. רשב"א הנ"ל. ושתי הבבות כאן נשנו במשנתנו פ"ג מ"ו (בשינוי סדר), עיין מ"ש לעיל בסמוך.

29–30. [ולא הספיק לעשות מאמר ביבימתו עד שמתה אשתו של קיים, ואחר כך מת], נכרית זו או חולצת או מתיבמת. „שמתה אשתו של קיים" לאו דווקא, ואפילו היא חיה מותר לייבם את הנכרית, ולא נקט מתה אשתו של קיים, אלא אגב שאר הבבות להלן. ואעפ"י שהנכרית היתה צרת אחות אשתו בזיקה, הרי התנא שלנו סובר בכל מקום שאין זיקה, וממילא גם אם לא מתה אשתו של קיים היה יכול לייבם את הנכרית.

30–31. עשה בה מאמר ולא הספיק לעשות מאמר ביבמתו וכו'. וכע"ז בד ובג'2, והיא טעות ברורה, והנכון בכי"ע: ולא הספיק לכונסה וכו'.

32. נכרית זו חולצת ולא מתיבמת. שהרי היתה צרת אחות אשתו במאמר לפני שמתה אשתו.

כנסה, ומתה אשתו של קיים וכו'. משנתנו פ"ג מ"ז. ובפיה"מ שם: אבל צרתה, ר"ל נכרית, לא מצינו בה דין בגמרא ולא דבר לאחד מן הגאונים,4 ודין אצלי בה שהיא חולצת ולא מתייבמת וכו'. וכאן מבואר שהיא פטורה מן החליצה. וכן פסק בחיבורו פ"ז מה' יבום הי"א.

33. מת נשוי נכרית וכו'. ונפלה לפני בעל האחיות, והרי שניהם יכולים לייבם אותה.

34–35. עד שמתה אשתו של קיים, ואחר כך מת וכו'. כלומר, שמת בעל האחות שרצה לעשות מאמר, ונמצאו עכשיו שתי יבמות לפני בעל האחות השני שמתה אשתו, והיינו הנכרית ואחות אשתו שמתה, ושתיהן מותרות לו (אפילו למ"ד נישואין הראשונים מפילים, עיין בתוספות ל' א', ד"ה ונאסרה), ולפיכך או חולצות או מתייבמות.

35–36. עשה בה מאמר ולא הספיק לכונסה עד שמתה אשתו של קיים, ואחר כך מת, שתיהן חולצות ולא מתיבמות. כלומר, שאחד מבעלי אחיות עשה מאמר בנכרית, ולפני שכנס את הנכרית מתה אשתו של קיים, ואח"כ מת בעל המאמר, שתיהן אסורות. והטעם הוא שמדאורייתא עדיין הנכרית זקוקה לו מחמת הראשון, ואחרי המאמר נפסלה עליו הנכרית מדרבנן, משום צרת אחות אשתו, שהרי אשתו היתה קיימת באותו זמן, וכיוון

4 בה"ג סוף ה' יבמות, ד"ו נ"א סע"ד, ד"ב, עמ' 252, מפורש: ואפילו צרתה פטורה. וכן מפורש להלן שם בד"ו ה' יבום וחליצה, ס"א רע"א, ד"ב עמ' 291. וצ"ע.

שנאסרה עליו הנכרית שעה אחת אוסרת גם את צרתה,[5] מה שאין כן אם לא עשה מאמר, הרי הנכרית מותרת לו, ואחות אשתו לא היתה זקוקה לו כלל, ובשעה שמת בעל האחות כבר לא היתה אשתו בחיים. וכן פירש בח"ד בפי' ראשון, אלא שהוסיף שכאן הנכרית אסורה משום אשת שני מתים, כמשנתנו פ"ג מ"ט ולהלן, שו' 40. ובמנחת בכורים והבאים אחריו נקטו רק בטעם השני של בעל ח"ד. ופירוש זה אינו נראה כלל, ועדיין לא ירדו כאן כלל לעניין אשת שני מתים שהיא פוסלת צרתה (עיין מ"ש להלן). ועיין מהרש"א ל' א', ד"ה במשנה, ומ"ש בס' חוסן ישועות במקומו.

36–37. כנסה ומתה אשתו של קיים וכו'. בכגון דא כשמתה אשתו של קיים אחרי שבעל האחות כנס את הנכרית, ומת הכונס, הרי שתיהן מותרות לו, והנכרית לא היתה אסורה עליו מעולם, וכשמת הכונס כבר אשתו של הקיים לא היתה בחיים.

38–39. אי זו ספק קדושין, קדשה בדבר ספק יש בו שוה פרוטה ספק אין בו שוה פרוטה. במשנתנו פ"ג מ"ח: וכולן (כלומר, כל העריות) שהיו בהן קדושין או גרושין בספק הרי אלו צרות חולצות ולא מתיבמות. כיצד ספק קדושין זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה וכו'. והתוספתא נותנת דוגמא אחרת. ועיין בעיטור בכורים.

39. שלשה אחים נשואין שלש נשים נכריות וכו'. משנתנו פ"ג מ"ט.

40–41. זו היא צרת אשת אח מאב שחולצת ולא מתיבמת דברי ר' יוסה. בבבלי י"ב א': שלשה אחין נשואין שלש נשים נכריות וכו' (משנתנו, הנ"ל), וקתני עלה א"ר יוסי (כ"ה בכי"מ. ובדפוסים בטעות: אמר רב יוסף) זו היא צרת אשת אח מאב שאיסור נפילה גרם לה, שלא מצינו בכל התורה כולה כגון זאת וכו', למעוטי צרת אילונית דאיסורא. כלומר, בכל מקום צרת אשת אח מאב (צרת אילונית, צרת אשת אחיו שלא היה בעולמו) פטורה מן החליצה, וכאן זקוקה לחליצה. ועיין מ"ש להלן, ד"ה ברם.

ובמשנתנו הנ"ל: ומת אחד מהם, יבמה יבא עליה, שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמין. ובספרי כי תצא פי' רפ"ח, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 306: למה נאמר אחד מהם, אשת אחד מתיבמת ולא אשת שנים. ובירושלמי פ"ג ה"י, ה' ע"א, פ"י הי"ז, י"א ע"ב, קידושין פ"ג ה"א, ס"ג ע"ד: תני ר' חייה אשת מת אחד מתייבמת. לא אשת שני מתים. ועיין בבלי גיטין מ"ג רע"ב, פ"ב ב'. ומן הירושלמי נראה שהיא מדאורייתא (עיין להלן). ובבבלי ל"א ב' אמרו שהיא מדרבנן, ועיין בה"ג ה' יבום ד"ו, ס"א ע"ב, ד"ב, עמ' 293. ועיין בתוספות ל"א ב', ד"ה מדרבנן, שכתבו שהיא מחלוקת תנאים. ועיין מ"ש בס' חוסן ישועות שם, ולעיל י' א' לתוספ', ד"ה לעולם.

והנה מן הדרשה של הפסוק אנו למדים רק על אשת שני מתים לבדה, כשיטת הת"ק במשנתנו ספ"י (עיין מ"ש להלן) וכאן, וכן במשנתנו, מפורש שאף צרתה אסורה לת"ק. ולשיטת הבבלי כאן כל עיקר הגזירה היא משום צרה, שמא יחלוץ לאחת ברישא ואח"כ ייבם (עיין להלן בתוספתא בסמוך) וקם ליה באשר לא יבנה, וגזרו באשה שאין לה צרה אטו אשה שיש לה צרה, עיי"ש בבבלי צ"ו ב'.

[5] ואף שלכאורה הצרה מותרת ממה נפשך, שאם הנכרית אינה קנויה אינה צרתה, ואם הנכרית ככנוסה הרי כבר נפקעה זיקתה ושתיהן אינן זקוקות לייבום כלל, וכשמת בעלן שתיהן מותרות, כמפורש להלן בסמוך ברין כנוסה. ועיין בתוספות י"ט ב', ד"ה ר"ש, ובקרן אורה שם. ועיין מ"ש ר"ע איגר בדרוש וחידוש במקומו ובס' למטה יהודה כאן י"ט ב'. אבל כבר אמרו בירושלמי כאן פ"ב סה"ב, נ' רע"ד, ופי"ג ה"ו, י"ג ע"ד, שאין ממה נפשך בעריות, וכל יבמה שאין כולה לפנים צד הקנוי שבה נידון לשם ערוה, וערוה פוטרת צרתה. ואין לומר כאן שאין צרה לאחר מיתה (כשיטת הירושלמי בפ"ג ה"א, ד' ע"ג, שם ה"ד, ד' ע"ד), שהרי כאן מת בעל המאמר, והיא נופלת גם מחמתו, כסברת בעל או"ש בקונטרס זיקה סי' ל"ב, עיי"ש. ועיין מ"ש באו"ש פ"ו מה' יבום הכ"ה (בטעם השני של הרי"ף), ומאמר כאן כזיקה, למ"ד יש זיקה. ועיין בס' מצל מאש ח"א סי' נ"ה.

ברם בירושלמי שיטה אחרת, וכן אמרו שם (בפ"ג ובפ"י הנ"ל) על הת"ק של משנתנו: דר' מאיר היא, דאמר ר' מאיר כל שאין את מייבמיני אין את מייבם צרתי. ובפירוש הדברים ברור שהירושלמי סובר אליבא דר' מאיר, שאיסור האשה חל גם על צרתה, וצרתה אסורה כשם שהיא אסורה. וכן אמרו בירושלמי פ"א סה"א, ב' ע"ד, על דברי אסי הסובר שצרת אילונית אסורה (כלומר, שהיא פטורה מן החליצה ומן הייבום, עיין בבלי י"ב א' הנ"ל): מה דמר אסי כר' מאיר, דר' מאיר אמר כל שאין את מייבמיני אין את מייבם צרתי. ומכיוון שהאיילונית היא באיסור אשת אח אף צרתה באיסור אשת אח ופטורה מן החליצה, והוא הדין אם האשה באיסור לאו, וצריכה חליצה אף צרתה אסורה, וצריכה חליצה, ואף כאן הדין כן,[6] חוץ מצרת מחזיר גרושתו שנתרבתה במפורש להיתר.[7] ועיין מ"ש לעיל פ"א ה"ו, שו' 16—17, ד"ה ובמאירי, ובהערה 10 שם.

41. **דברי ר' יוסה.** וכ"ה בכל הנוסחאות (לרבות קג"נ) ובבבלי י"ב א' הנ"ל (לעיל, שו' 40—41, רד"ה זו היא). ולפ"ז סתם משנתנו ר' יוסי, אבל בירושלמי סברו שסתם משנתנו ר' מאיר, עיין מ"ש לעיל בסמוך, ד"ה ברם, ושמא גרסו כאן: דברי ר' מאיר, עיין מ"ש להלן, שו' 46—47, ד"ה אבל.

41—42. **ר' לעזר בר' שמעון או' מיבם לאי זו שירצה וכו'.** בקג"נ: ר' אלעזר ור' שמעון אומ' וכו'. ובמשנתנו הנ"ל: ר' שמעון אומר וכו', וכ"ה במשנתנו ספ"י. ור' שמעון חולק על הת"ק בתרתי, כלומר לא זו בלבד שצרתה מותרת, אלא כל אחת מהן לבדה מותרת, משום שהוא סובר שמאמר או קונה לגמרי, או שאינו קונה כלל,[8] כמפורש להלן רפ"ז ובבבלי י"ט א'. ועיין ירושלמי פ"ב ה"א וה"ב, ג' ע"ג ובמקבילות, ועיי"ש היטב בפ"ג ה"ד, ד' ע"ד. ובמשנתנו ספ"י נחלקה סתם משנתנו ור"ש בביאת בן תשע על יבמתו ושוב לא ידעה, ומשהגדיל נשא אשה אחרת, לת"ק הראשונה חולצת ולא מתייבמת, וצרתה או חולצת או מתייבמת, ור"ש כדעתו כאן. ואמרו בירושלמי כאן פ"ג ה"י, ה' ע"א, ופ"י הי"ז, י"א ע"ב: הן דתימר חולצת (כלומר, משנתנו כאן הסוברת שצרתה חולצת) ר' מאיר (סתם משנתנו כר' מאיר, ולפי התוספתא ר' יוסי) ור' שמעון (כלומר, חולק עליו). והן דתימר מתיבמת (כלומר, משנתנו ספ"י הסוברת שצרתה מתייבמת) ר"ש ורבנן. וכן אמרו שמואל ור' יוחנן גם בבבלי צ"ו ב' שהסתמות חולקות, עיי"ש, ויש לפנינו שלש דעות: ר' מאיר, רבנן ור' שמעון. ורב בבבלי שם סובר שאין הסתמות חולקות, ולא עשו ביאת בן תשע ביבמה כמאמר בגדול, עיי"ש. ועיין בס' חוסן ישועות ל"א ב' לתוספות, ד"ה מדרבנן.

42. **ובלבד שתקדים ביאה לחליצה.** שאם חלץ בראשונה, הרי אפשר שמאמר קונה, וכבר נפטרה השנייה ואינו יכול לייבם. וכן אמרו בירושלמי כאן סה"י, ה' ע"א, בשם ר' אחא. ובבבלי ל"ב א' פירשו בדרך זו את שיטת הת"ק שהוא גוזר שמא תקדים חליצה לביאה.

42—43. **כנסה ואחר כך מת, ביאתה או חליצתה של אחת מהן פוטרת צרתה.** כלומר, כשכנסה כבר פקעה זיקת הראשון, ואין כאן אשת שני מתים. ובספרי כי תצא פי' רפ"ט, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 307: המת. לפי שאמרנו להלן אשת אחד מתיבמת ולא אשת שנים, מנין מת ראשון ייבם שני, מת שני ייבם שלישי, תלמוד לומר המת, המת ריבה, וכן בירושלמי פ"א ה"א, ב' ע"ג—ע"ד: תני ר' חייה מת ראשון ייבם השני וכו'.

[6] ודברי בעל שי"ק שם, ד"ה א"ל, תמוהים.

[7] ירושלמי פ"י סה"א, י' ע"ד, סוטה פ"א ה"ב, ט"ו ע"ד.

[8] אבל אף הוא מודה בעצם הדרשה של אשת שני מתים, וכדוגמת הירושלמי בקידושין פ"ג ה"א, ס"ג ע"ד, בבלי שם ס' א'. ועיין בתוספות י' א', ד"ה לעולם, ניטין מ"ג ב', ד"ה ואין. ועיין מ"ש לעיל, שו' 40—41, ד"ה ובמשנתנו. ועיין במשך הכמה להגרמ"ש מדווינסק, כי תצא, 393 ע"ב, סד"ה ומת.

43—44. שני אחין נשואין שתי אחיות ומת אחד מהן וכו'. משנתנו פ"ג סמ"ט, ועיין מה שדייקו בבבלי שם ל"ב א'. ובתוספתא אין קושי, משום שהקדים הלכה זו כפתיחה למחלוקת התנאים שלהלן. וברשב"א, ריטב"א ומאירי ל"ב א' הביאו את הברייתא שלנו בשם התוספתא.

45—46. אם בא עליה, חייב עליה משם אשת אח ומשם אחות אשה. וכן בבבלי ל"ב א': ת"ר בא עליה חייב עליה וכו'. וביר׳שלמי פ"ג הי"ב, ה' ע"א: אם בא על השנייה חייב שתים, משום אשת אח ומשום אשה אל אחותה. וכבר פירשתי במחברתי „על הירושלמי" (ירושלים תרפ"ט), עמ' 50, שזו היא התוספתא שלפנינו (והציון והפיסקא בירושלמי נכנסו בטעות, כרגיל בירושלמי, והכל שייך להי"א), ופירושי המפרשים אין להביא בחשבון כלל.

ופירש"י: בא עליה. בחיי אשתו. אבל בתשה"ג אסף (ירושלים תרפ"ט, סוף עמ' 134, אוה"ג, עמ' 266): [שנש]א שמעון אחות אשתו של [ראובן, מ]ת ראובן ומתה אשתו של שמעון, ובא [שמעון על אח]ותה של אשת ראובן אינו חייב שמעון [אלא מש]ום אחות אשה בלבד, ואסור ליבם אותה שעמדה עליו שעה אחת באיסור, שהיא אחות אשה. וכן במאירי ל"ב א' (אלבק 142, דיקמן 135): ואף גדולי הרבנים ז"ל כתבו בפירוש, בא עליה בחיי אשתו, וכן הדברים נראים בלא פקפוק. אלא שגאוני הראשונים ז"ל כתבו בפי' שאף לאחר מיתת אשתו כן, ודאי לענין פירוש נראין דבריהם לומר דאכולה מתני' קאי, ואף בתוספתא אמרו בפירוש, שני אחים נשואין שתי אחיות וכו', ולענין פסק מיהא הדברים מתמיהים. וכפירוש הגאון הביא הרשב"א בשם הר"ח, והעיר: ולא ידעתי מפני מה חייב משום אחות אשה אחר שמתה אשת החי, אלא שכך מצאתיה בתוספתא מפורש כדבריו, דגרסי' התם בפ"ה שני אחין נשואין וכו'. והסיק שם: ואפילו הכי נ"ל שדברי התוספתא לצדדין אמורין, וה"ק אם מתה אח"כ אשתו של שני וכו', בא עליה קודם שמתה אשתו חייב כו'. וכן מביא הריטב"א שם בשם הר"ח ואומר שהתוספתא הטעתו, אבל באמת הפירוש גם בתוספתא הוא לצדדין, והבבא שלנו עונה על הרישא, כפירש"י בבבלי. ועיין בתוספות ל"ג א', ד"ה בר קפרא, במהרש"א ובערוך לנר שם. והרי בתורה כתוב מפורש לצרר עליה בחייה, ועכשיו שאחותה מתה, למה יהא חייב עליה משום אחות אשה, ואעפ"י שבין כך ובין כך אסורה עליה משום אשת אח, היכן שמענו שאין היתר חל על איסור. ולא עוד אלא שהר"ח פירש כן גם בבבלי, וכיצד אפשר לפרש שם אח"כ את המשא והמתן בדברי ר' שמעון, עיי"ש.

ובמשנת סנהדרין פ"ז מ"ד: הבא על אשת אב חייב עליה משום אשת אב ומשום אשת איש, בין בחיי אביו בין לאחר מיתת אביו וכו', הבא על כלתו חייב עליה משום כלתו ומשום אשת איש, בין בחיי בנו בין לאחר מיתת בנו. ומלשון המשנה משמע לכאורה שחייב משום אשת איש אפילו לאחר מיתת אביו, או לאחר מיתת בנו. וכבר ישבו הגאונים על מדוכה זו, ובה"ג ה' ערויות, ד"ו נ"ב ע"ג, הביא את משנתנו הנ"ל, וכתב עליה: מאי קאמר, הכי קאמר, הבא על אשת אביו וכו', וחייב עליה משום אשת אב בין בחיי אב בין לאחר מיתת אב וכו'. וכן להלן שם, נ"ה סע"ד: ואמרינן מאי קאמר, הכי קאמ' הבא על אשת אב בחיי אביו, חייב עליה משו' אשת אב ומשום אשת איש, וחייב משום אשת אב לאחר מיתת אביו כבחיי אביו וכו'. וכ"ה בה"ג ד"ב, עמ' 255 (אלא שיש שם השמטה ברורה), ועמ' 270. וכן פירש ר"ח בסנהדרין (נ"ד א'), רש"י (נ"ג א'), רבינו יונה, המאירי ועוד. ועיין בחי' הר"ן נ"ג א' שנתקשה בלשון משנתנו.

והר"מ בפיה"מ לסנהדרין פ"ז לא פירש כלום, אבל בפיה"מ כריתות פ"ג מ"ה כתב: וכשמת ישמעאל וייבם אותה יצחק איתוסף בה אשת אב ואיסור אשת איש (כלומר, על יעקב), והם שני איסורין הבאים כאחד, בין שהיה יצחק חי, או מת, כמו שנתבאר בשביעי מסנהדרין כשאומר הבא על אשת אב חייב משום אשת אב ומשום אשת איש, בין בחיי אביו בין לאחר מיתת אביו, וכשתהיה שרה זו נדה שגג בה יעקב, ואשתו קיימת חייב בה שמנה חטאות. אמנם

במשניות ד"ג עם הגד"ג נסגרו המלים "בין שהיה יצחק חי . . . לאחר מיתת אביו", ולהלן הוגה בגליון (אחרי המלים "שגג בה יעקב"): בחיי יצחק. וכן הביא בתיו"ט בשם נוסח כ"י. ברם גם בנוסח כ"י של בעל התיו"ט היתה הגירסא כלפנינו, אלא שהוגהה, עיי"ש. וכ"ה בשני כת"י שבדקתי. וברור שלפנינו מהדו"ק של פיה"מ להר"מ, ואח"כ חזר בו, עיין בחבורו פ"ד מה' שגגות ה"ב. וכבר הוכחתי (מבוא לה' הירושלמי להר"מ, עמ' י"ג ואילך), שהר"מ נמשך בפיה"מ מהדו"ק אחרי פירושי הגאונים, וכנראה שאף שם היו גאונים שחלקו על בה"ג הנ"ל. ברם כאן אין איסור אשת איש, שאין חיוב כרת מעכב הפקעת חיוב מיתת ב"ד.

46—47. דברי ר' מאיר. ר' יוסה ור' שמעון אומ' אינו חייב אלא משם אשת אח בלבד. וכ"ה בד, אלא ששם: ורבי שמעון אומר וכו'. ובכי"ע, בקג"נ, ברשב"א ובריטב"א הנ"ל: דברי ר' יוסי, ואין שם זכר לשם "ר' מאיר". וכל המשא והמתן בבבלי שם מבוסס על הגירסא ר' יוסי, ולפי גירסת ד וכי"ו כאן ר' מאיר הוא שסובר שאיסור חל על איסור, ולכל הפחות באיסור כולל ובאיסור מוסיף,[9] ואין הבדל בין נשא חי ואח"כ נשא מת ובין נשא מת ואח"כ נשא חי, עיין בבלי כאן ל"ב ב'. ור' יוסי לשיטתו שסובר שאין איסור חל על איסור, כשיטתו במשנת סנהדרין פ"ט מ"ד, ומדברים כאן בנשא מת ואח"כ נשא חי, שאין כאן איסור מוסיף (עיין בתוספות ל"ב ב', ד"ה אלא), ולפיכך אינו חייב אלא משום אשת אח בלבד, עיין בבלי ל"ב ב' וכריתות י"ד ב'. ואף ר' שמעון לשיטתו שסובר כן.[10] ובבבלי כאן ל"ב א' הביאו ברייתא אחרת: ר' שמעון אומר אינו חייב אלא משום אחות אשה בלבד, ועיי"ש ל"ג ב'.

אבל נראה שהגירסא "ר' מאיר" היא ט"ס, ולהלן בסמוך לא נזכר שמו בשום נוסח,[11] ואפשר שיש כאן תיקון מן הגליון שנכנס שלא במקומו, והוא שייך לעיל, שו' 41, ורצו לתקן שם: שחולצת ולא מתיבמת דברי ר' מאיר (במקום: דברי ר' יוסה), והוא כשיטת הירושלמי, עיין מ"ש לעיל, שו' 41, ד"ה דברי ר' יוסה.

47—48. זר ששימש במקדש ובעל מום ששימש בטומאה, חייב משם זרות ומשום טומאה משם בעל מום ומשם טומאה, דברי ר' יוסה. וכ"ה בכי"ע ובקג"נ, אלא שבשניהם: משום זרות ומשום בעל מום ומשום טומאה, והיא היא, וברור שהכוונה, שזר ששימש בטומאה חייב משום זרות ומשום טומאה, וכן בעל מום ששימש בטומאה חייב משום בעל מום ומשום טומאה. ולפי גירסא זו מפורש שאף זר ששימש חייב משום טומאה (אף במקום שאינו חייב משום כניסה, כבבלי שבועות י"ז רע"ב), כשיטת המאירי ל"ב ב' (אלבק, 143, דיקמן, 136, ובהערות שם). אבל בתוספות ל"ב סע"ב, בחי' הרמב"ן שם, בר"מ פ"ט מה' ביאת המקדש הי"א פסקו שזר אינו חייב על עבודה בטומאה, כמפורש להלן זבחים פי"ב הט"ז.[12] ובהר המריה על הר"מ שם העיר על הספרי קרח פי' קט"ז (הורוביץ, עמ' 134). ועיין מ"ש בבאור הספרי בעמק הנצי"ב במקומו, עמ' פ"ח. וכנראה שיש כאן מחלוקת תנאים.

ברם בד גורס: זר ששמש בשבת במקדש ובעל מום ששימש בטומאה חייב משם זרו' ומשם שבת משם בעל מום ומשם טומא' וכו', וכע"ז הגירסא בברייתא זו בבבלי ל"ג ב'. וכן בירושלמי שבת פ"ב ה"ה, ה' סע"א: נפקון ושמעון ר' יוסי אומר שתים, ור' שמעון אומר אחת, מאן דמר אחת, משום זרות. ומאן דמר שתים, אחת משום זרות. חורנייתה למה וכו', מכיון שהוא רוצה באכולן כמבשל הוא (כלומר, חייב משום שבת). ובריית זו הובאה בירושלמי על מחלוקת

[9] עיין בבלי כאן ל"ד א', כריתות י"ד א', ב', חולין ק"א א' ועוד.
[10] עיין בבלי פסחים ל"ו רע"א ובמקבילות שצוינו בגליון שם.
[11] ועיין קרן אורה ל"ג רע"ב, ד"ה ואלו, ושם סע"ב, ד"ה אלא.
[12] עיין מ"ש בתס"ר כאן, עמ' 20.

ר' חייא ובר קפרא שנחלקו בפירוש בזר ששימש בשבת,[13] כשם שהובאה ברייתא זו בבבלי על אותה מחלוקת. אבל קשה לשבש שלש נוסחאות של התוספתא, ושמא תוקנה גירסת ד ע"פ התלמודים, ויש לפנינו שתי ברייתות. ובבבלי ל"ג א' ואילך פירשוה שהמחלוקת היא באיסור חל על איסור באיסור כולל, או באיסור בת אחת, עיי"ש.

49–50. שנים שקידשו שתי נשים, ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה וכו'. משנתנו ספ"ג. והכוונה שהחליפו בשוגג, שהרי חייבין חטאות, עיין בבלי ל"ג ב'.

51. שש עשרה חטאות וכו'. ירושלמי ספ"ג, ה' ע"א, בבלי ל"ג ב', ל"ד א'. ולפי פשוטו סובר תנא זה שאיסור חל על איסור, לכל הפחות באיסור כולל, מוסיף ובת אחת. ועיין בבלי שם ל"ד א'.

משם אחים וכו'. כלומר, כל אחד משני האנשים חייב ארבע חטאות, וכל אחת משתי הנשים חייבת ארבע חטאות.

53. היו הם גדולים והן קטנות חייבין שתים. בירושלמי הנ"ל: הן גדולים[14] והן קטנות חייבין שתים (שתים), משום נידה. ומדברים כאן בקטנות יתומות שהשיאו את עצמן, או שהשיאון אמותיהן ואחיהן (ועל השיאן אביהן עיין להלן), ואין כאן קידושין מדאורייתא, ולפיכך אין הגדולים חייבים אלא על נדה גרידא.

54. הן גדולות והם קטנים הן חייבות ארבע. וכ"ה בד (בקג"נ קטוע). והנכון בכי"ע: הן חייבות שתים. וכן הגיהו המפרשים. ומדברים בקטן בן תשע שנים ויום אחד, כמשנת נדה פ"ה מ"ה, והן חייבות משום נדה והוא פטור, כמשנת כריתות ספ"ב. אבל משאר חטאות אף הן פטורות, ואין מי שיחשוש לשיטת המיוחסות לגאונים שקטן שקידש קדושיו קדושין, עיין אוה"ג, עמ' 191–194, ומ"ש להלן פ"ט, שו' 23–24. ובירושלמי הנ"ל: הן קטנים והן גדולות פטורין וכולן (צ"ל: מכולן). ומדברים שם בגברים גרידא, והם הרי קטנים, אבל אין לפרש שהקטנים הם פחותים מבני תשע ויום אחד, עיין להלן בסוף פירקין.

אם הסיאן אביהן חייבין שמונה. ירושלמי הנ"ל. והן פטורות שהרי הן קטנות.

55. היו אחד גדול ואחד קטן וכו'. ירושלמי הנ"ל. ומכאן שאף בירושלמי מדברים בקטן בן תשע שנים ויום אחד, שאם הוא פחות מכן, למה חייבת עליו משום אשתו של גדול.

[13] אעפ"י שבירושלמי כי"ל חסרה המלה "בשבת" בנוף כתה"י, אבל מתוך העניין שם ברור שהמחלוקת היא בזר ששימש בשבת, ולא בטומאה.

[14] בירושלמי: וכולן הן גדולים וכו'. וצ"ל שהמלה "וכולן" מחוברת למה שכתוב לעיל שם, וצ"ל "מכולן", וכמו שכתבנו להלן בפנים, שו' 54, סד"ה הן גדולות.

פ"ו

1—2. העושה מאמר ביבמתו ונמצאת מעוברת וילדה, בזמן שהולד של קיימא אין מאמרו מאמר, הוא מותר בקרובותיה וכו'. במשנתנו פ"ד מ"ב ולהלן בסמוך: הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וילדה בזמן שהולד של קיימא יוציא וכו'. והתוספתא פתחה בתחילה במעשה היתר,[1] שהרי בכונס[2] הוא עושה מעשה באיסור. ואח"כ שנתה הכונס, כדי לבאר דין הקרבן.

ובמאירי ל"ה ב' (הוצ' אלבק, עמ' 153, דיקמן, עמ' 145) מביא בשם הגאונים שפירשו את משנתנו "בזמן שהולד של קיימא יוציא" יוציא בגט,[3] וכגון שהיבמה נפלה מן האירוסין,[4] עיי"ש. ולפי פירוש זה מוסיפה התוספתא על משנתנו שאם עשה מאמר כשהיא מעוברת ונמצא הוולד של קיימא אין המאמר כלום, ולא פסלה לא מקרובותיו ולא מן הכהונה, אפילו אם נתן גט למאמרו, כמשנת יבמות פ"י סמ"ג, עיין בבבלי שם פ"ט א'. אבל פירוש זה של הגאונים קשה מאד להבין, שהרי העיקר חסר מן הספר. ור"א מן ההר, עמ' ס"ח כתב: יוציא. יגרשנה, ומדרבנן כדלקמן,[5] דמדאורייתא לא צריכה גט, דחייבי כריתות היא, ולא תפסי בה קדושי, דאשת אח שלא במקום מצוה היא.

ובבבלי ל"ו ב': תנא משום ר' אליעזר אמרו יוציא בגט.[6] ובאו"ז ח"א סי' תרל"ז, פ"ח ע"א (וציין לו הר"ח אלבק בהערות למאירי שם) הביא בשם ר' יהודה בר' נתן (בלישנא אחרינא): יוציא בגט, ארישא קאי[7] בזמן שהוולד של קיימא, דהואיל דבר קיימא הוא מחמרינן עליה משום דעבד בה ביאה באיסורא, ואמרי' דיוציאה בגט, כדי שיהא אסור בקרובותיה.[8] וברור שבנידון התוספתא אף ר' אליעזר יודה שאינה צריכה גט ומותר בקרובותיה. אבל גם פירוש זה קשה מאד, עיין בהמשך הבבלי שם, ולכאורה אינו עניין לנושא מעוברת חבירו וכו'. ולפיכך מחוורתא כמו שפירשנו בתחילת דברינו.

3. אין הולד של קיימא, מאמרו מאמר, הוא אסור בקרובותיה וכו'. במשנתנו הנ"ל: הכונס וכו' ואם אין הולד של קיימא יקיים. ופירשו בבבלי (ל"ה ב') לריש

[1] וכר' יהודה ור' יוסי במשנתנו פ"ד מ"י, והיבם עושה כן כדי לפוסלה על האחין. ובכל אופן אין כאן איסור דאורייתא.

[2] והוא בתוך שלשה חדשים, עיין בתוספות ל"ה ב', ד"ה ונמצאת.

[3] הדיוק מלשון המשנה בוודאי קשה מאד, עיין במשנתנו פ"ד מי"ב ובמקבילה שבתוספתא פ"ו ה"ה.

[4] אבל אפשר שזה הוא פירוש לפירוש הגאונים, והם לא חילקו בדבר, ואף מן הנישואין צריכה גט, עיין אוה"ג, עמ' 188, סי' תמ"ז, ובהע' ג' שם, ובס' המעשים שנתפרסמו בתרביץ ש"ב (תרצ"א), עמ' 409, ובהע' 5 שם. ועיין להלן, הע' 5.

[5] לא ידעתי למה מכוין רבינו (במלה "כדלקמן"). ולהלן ל"ו ב' מפרש רבינו את דברי ר' אליעזר אסיפא, כפירוש רוב הראשונים, במקום שהולד לא היה של קיימא, והגט הוא מדינא. ועל כל פנים לא הזכיר הרב כלל שמשנתנו מדברת בנפלה מן האירוסין, כפירוש הגאונים. ועיין מ"ש לעיל, הע' 4. ושמא כיוון רבינו למשנתנו כאן רפ"י.

[6] "ברוב ספרים הגירסא כן" (כלומר, יוציא בגט) "ואף בפי' ר"ח ז"ל כן, וכן בספר ישן מוגה בישיבות הגאונים ז"ל" (שו"ת הרשב"א ח"ו סי' נ"ז, אוה"ג, עמ' 55).

[7] ופירוש זה בוודאי מתנגד לפירוש הגאונים הנ"ל (בפנים), שהרי לפי פירושם אף הת"ק סובר כן, וכיצד אפשר לומר: ר' מאיר ור' אליעזר אמרו דבר אחד, עיי"ש בבבלי.

[8] עיין בתוספות ישנים, חי' הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א שם. ולפי פי' ר"י בר' נתן נסתלקו כל הקושיות. ואשר לגירסא בגמרא שם, עיין לעיל, הע' 6.

לקיש (שהלכה כמותו) שיבעול ויקיים, מפני שביאת מעוברת לאו שמה ביאה, ולא קנה אותה בביאה ראשונה (אעפ"י שאין הולד של קיימא), עיי"ש ברש"י, ועיין בתוספות ישנים ל"ו ב', ד"ה יוציא בגט, וברמב"ן, רשב"א ריטב"א שם ועוד. ומכל מקום אסור בקרובותיה אעפ"י שלא קיימה אח"כ (עיין בבלי ל"ה ב'). והתוספתא מוסיפה שאפילו מאמר במעוברת (שבאותו זמן אינה עומדת להתייבם) אוסר אותו בקרובותיה וכו'.

4. הכונס את יבמתו וכו'. משנתנו הנ"ל, עיין מ"ש לעיל, שו' 1, ד"ה העושה.

6. ספק שהוא בן קיימא, ספק שאינו בן קיימא, מטילין עליו שני חומרין. כלומר, אם כנסה וילדה ספק בן קיימא אסור לו לקיים (שמא הוא בן קיימא), ומוציא בגט וחליצה[9] (לשיטת ריש לקיש). ובר"מ פ"א מה' יבום הכ"ב: הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וכו' ואם ילדה אפילו מת ביום שנולד ה"ז מוציא בגט וחולץ לה. וכתב הריטב"א (ל"ו ב'): "ונראה דרמז"ל מדבר כשהוא ספק בן ט' ספק [בן] ח' ולא גמרו סימנים דמטילין אותו לחומרא שלא יקיים, ומצריכים אותו גט וחליצה", והוא כתוספתא כאן. ועיין בבלי ל"ו ב', שבת קל"ו א', בה"ג שבת ה' מילה, ד"ו כ"ג ע"ג, ה' עריות, נ"ו ע"ב, ה' יבום, ס' ע"ד, ס"א ע"ב, ומ"ש בהעמק שאלה לשאילתות סי' קס"ז. ועיין בפי' ר"א מן ההר, עמ' ס"ט, עמ' ע"ב ואילך. ועיין ר"מ שם פ"א ה"ה, ובחילופי מנהגים שבין אנשי מזרח ובני א"י סי' ל"ה, הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' 155 ואילך. ועיין בהלכות קצובות הוצאת הנ"ל, סוף עמ' 113 ואילך. ועיין מ"ש לעיל ח"ג (שבת), עמ' 247, שו' 16.

7. ספק בן תשעה לראשון וכו'. עיין במשנתנו פ"ד מ"ב.

7—8. הראשון כשר לעשות כהן גדול וכו'. ירושלמי פ"ד סה"ב, ה' ע"ד, פ"ח ה"ב, ט' ע"ב, קידושין פ"ד סה"ג, ס"ו ע"א, בבלי כאן ל"ז א', ק' ב'. והולד כשר ממה נפשך שאם הוא של הראשון הוא כשר, ואם הוא של השני הרי לא היו בנים לראשון והיא נתייבמה כדין. אבל השני הוא ממזר מספק, שמא היה הראשון של הבעל ולא היתה זקוקה לייבום, ובא על אשת אחיו שלא במקום מצוה.

8. ר' ליעזר בן יעקב אומ' אין ממזר בספק. בבבלי הנ"ל נחלקו אביי ורבא בפירושו, לאביי אין ממזר בספק אלא הוא וודאי ממזר, ומותר בממזרת, ולרבא אין ממזר וודאי בספק והוא אסור בממזרת, ולת"ק מותר בממזרת. אבל בירושלמי אפשר לפרש כפשוטו שאינו ממזר כלל, ואסור בממזרת ומותר בישראלית, כמו שפירש בק"ע שם, ועיין בשי"ק שם, ד"ה אין. אבל עיין בפ"מ שם ובנועם ירושלמי כתובות פ"א, כ"ז ע"ב (מן הספר). ועיין בבלי קידושין ע"ג א' ובשער המלך פט"ו מה' איסורי ביאה ה"ט.

9. העושה מאמר ביבמתו ונמצאת מעוברת וכו'. וכ"ה בד, בכי"ע ובקג"נ. ובבבלי ל"ה ב', ל"ו א': הכונס את יבמתו וכו'. ולכאורה צ"ל בתוספתא כן, כמו שהגיה בח"ד. אבל קשה להגיה ארבע נוסחאות. ושמא ברייתא זו כר' אלעזר בן ערך,[10] כמו שפירש בעיטור בכורים. ועיין ירושלמי נדרים פ"י סה"ו ובפ"מ שם. ובירושלמי כאן פ"ג ה"ה הנ"ל מבואר שלר"א בן ערך אם עשה בה מאמר וגירשה אינה צריכה חליצה (עיין בתוספות ישנים כ"ט סע"א), ובוודאי שלשיטתו אין האחים יכולים לפסול אותה אחרי מאמרו, ופשיטא

[9] לשיטת רש"י (ל"ו ב') שהמחייב להוציא באינו של קיימא מוציא בגט גרידא, הרי אין הבדל לעניין זה בין וודאי אינו של קיימא ובין ספק אינו של קיימא, ובשניהם מוציא בגט גרידא, וקשה למה האריכה התוספתא בלשונה ולא שנתה: יוציא, או: יוציא בגט. אבל לשיטת התוספות והר"מ יש כאן שני חומרין שחייב להוציא (כאילו הוא בן קיימא) ונותן גט וחולץ כביאה פסולה ביבמה כדינה, וכלשונו של הריטב"א שהבאנו להלן בפנים.

[10] להלן תוספתא נדרים פ"ו ה"ה, ירושלמי כאן פ"ב ה"א, נ' ע"ג, פ"ג ה"ה, ד' ע"ד, פ"ד ה"ז, ה' ע"ד, פ"ה ה"א, ו' סע"ג, פ"ו ה"ד, ז' ע"ג, קידושין פ"א סה"א, נ"ח סע"ד.

שלדעתו המאמר פוטר את צרתה. ולא עוד אלא שלפירוש ר"י[11] סובר ר' אלעזר שאף לכ"ש המאמר פוטר את צרתה, ואף ר' אליעזר הגדול סובר כן.[12] ולשיטת הירושלמי בנדרים הנ"ל סובר ר' אליעזר כר' אלעזר בן ערך.

ולפ"ז נקטה התוספתא כאן "העושה מאמר" כדוגמא לעושה מעשה בהיתר (עיין לעיל הערה 1), ובנידון דידן אין צורך כלל לשנות "הכונס", שהרי לשיטה הנ"ל אינם מתחדשים שום דינים בכנוסה ממש ביחס לצרתה בעניין שלנו, עיין מ"ש לעיל בריש פירקין.

9—10. עד שיודע שהוא עובר של קיימא, שאין הולד פוטר עד שיצא לאויר העולם. וכ"ה בד. ובכי"ע: עד שיודע שמא יהא עובר של קיימא, שאין הולד פטור (וכ"ה "פטור" גם בד) וכו'. ובקג"נ: עד שיודע לא יהא עובר של קיימא וכו'. ובקג"נ[2]: עד שיודע שמא י.. וגירסת כי"ע וקג"נ[2] מתאימה למסורת הבבלי, והכוונה: לא תנשא צרתה עד שיוודע (כלומר, עד שיוודע טיב העובר), שמא יהא עובר בר קיימא ונמצא שלא עשה כלום, והעובר עצמו אינו פוטר עד שיצא לאויר העולם. וסייעו מכאן בבבלי ל"ה ב' לר' יוחנן, שהרי מלשון הברייתא מוכח שאם העובר אינו בר קיימא מעשהו מעשה. ובבבלי שם הביאו מתחילה קטע מן הברייתא שלנו (וגרסו בה: הכונס וכו', עיין מ"ש לעיל, שו' 9, ד"ה העושה), ולהלן ל"ו א' הביאו את כולה, ופירשוה אליבא דריש לקיש (שהלכה כמותו): הכי קתני, הכונס יבמתו ונמצאת מעוברת הרי זו לא תנשא צרתה, שמא לא יהא (השוה גירסת קג"נ) הולד בן קיימא (וחליצת מעוברת לא שמה חליצה וביאת מעוברת לא שמה ביאה, ואם תאמר הלך אחר רוב נשים, ורוב נשים ולד מעליא ילדן),[13] ולד אין פוטר עד שיצא לאויר העולם.

ברם בירושלמי יש כאן שיטה אחרת, והואיל ונסתבכו בה המפרשים נעתיק את הירושלמי ונפרשהו, וכ"ה שם פ"ד ה"א, ה' ע"ג: ר' יודן בעי חלץ לה מעוברת, והפילה? נישמעינה מן הדא, הרי שמת והניח את אשתו מעוברת יכול תהא זקוקה ליבם, תלמוד לומר ולא ימחה שמו מישראל את ששמו מחוי [יצא זה שאין שמו מחוי. יכול אף צרתה תהא מותרת להנשא],[14] תלמוד לומר להקים לאחיו שם בישראל, עד שתדע אם בן קיימה הוא, אם אינו בן קיימה וכו', הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת,[15] כמה דאת אמר צרתה לא תינשא עד שתדע במה היא מותרת אם בעיבור אם בביאה, אף בחלוצה כן, חליצה פטור וביאה פטור, כמה דתימר בביאה כך את מר בחליצה. ובפירוש הירושלמי נראה שמתחילה בררו שאין מעוברת ראויה לא ליבום ולא להנשא לחוץ משום שאין כאן לא שם מחוי, כדי שתתייבם, ולא שם מוקם, כדי שתנשא היא, או צרתה,[16]

[11] תוספות כ"ט א', ד"ה אלא. ועיין בתוספות הרא"ש כ"ט ב', ד"ה אלא.

[12] עיין בתוספתא נדרים הנ"ל (לעיל הע' 10), בבלי כאן כ"ט ב' ונדרים ע"ד א'. ובספרי כי תצא, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 310: אשר לא יבנה את בית אחיו. ר' אליעזר אומר אשר לא בנה ואשר לא עתיד לבנות. ושמא פירושו שאין חליצה אלא במקום שלא בנה ואינו עתיד לבנות, אבל בעשה מאמר שהוא עתיד לבנות, נפטרה צרתה מחליצה (ולשיטת הירושלמי בדעת ר אלעזר בן ערך אף היא עצמה אין בה חליצה אלא גט גרידא. ועיין מ"ש בקרן אורה כ"ט ב', ד"ה וראיתי) כסברת הר"י בתוספות שהזכרנו בפנים. ובמדרש תנאים בדברים שם, עמ' 167, צרף בעל מדרש הגדול את דרש הספרי לדרש אחר (ע"פ הבבלי י' ב'), כרגיל אצלו.

[13] המוקף אינו מנוף הברייתא אלא פירוש התלמוד, והתלמוד מפרשה בדרך ממה נפשך, או שהעובר אינו של קיימא, ומעשה היבם במעוברת אינו פוטר את צרתה, ואפילו אם העובר הוא בן קיימא אין הוולד פוטר עד שיצא לאויר העולם.

[14] המוסגר במרובעים הוא מן הילקוט קונטרס אחרון בשם הירושלמי. וכ"ה בחי' הרמב"ן ל"ה ב', ד"ה אלא (שם בטעות: יכול תתיבם). ולפנינו השמטה ברורה ע"י הדומות, וחלק מן ההשמטה נמצא להלן בירושלמי בסמוך, ונכנס שלא במקומו. ועיין להלן, הע' 16.

[15] זהו קטע מן הברייתא שלנו, והירושלמי קיצר, כרגיל בתלמוד זה.

[16] בירושלמי נקטו "צרתה", משום שהיא עצמה בין כך ובין כך אסורה להנשא משום הבחנה.

לחוץ. ואח"כ הביאו קטע מן הברייתא שלנו (וגרסו שם "הכונס") שאם בא על יבמתו מעוברת אף צרתה אסורה להנשא, ואעפ"י שמן הסברא יש להתירה, שהרי יש כאן ממה נפשך, שאם יתברר שהוולד אינו בן קיימא, הרי צרתה נפטרה בביאת חברתה, ואם יהא בן קיימא תפטר בוולד. וע"ז אומר הירושלמי שאינו כן, משום שכל זמן שאין אנו יודעים אם שמו מחוי, או מוקם,[17] אף צרתה אסורה להנשא עד שתדע אם היא ניתרת בולד (כלומר, ששמו מוקם), או בביאה, כלומר ששמו מחוי, ונבנה ע"י חברתה בביאה.

וברור שסברא זו אינה נוהגת אלא בדבר שאינו יכול להתברר עכשיו ע"י המציאות בשום פנים,[18] שאין אדם יודע את העתידות, אבל כל ספק שנולד אחרי שילדה אינו פוסל את האשה מלהנשא אך ורק משום הספק של עכשיו, עיין בנועם ירושלמי במקומו. תדע לך שהוא כן, שאם נקבל את דברי הירושלמי כפשוטן, הרי כשהפילה ספק בן קיימא ספק שאינו בן קיימא[19] לא תוכל להנשא לעולם אפילו אם תחלוץ אח"כ, משום שלא תדע אם הוולד מתיר אותו (שהוא בן קיימא). או שהחליצה מתרת אותה. ובעל כרחינו אנו אומרים שאם הוולד כבר יצא לאויר העולם, הרי הספק הוא לא בעתיד אלא בהוה, ומה שאין אנו יודעים הוא רק חסרון בידיעה שלנו, ואם יבוא מי שהוא ויודיענו, נדע את המצב לאמיתו.[20] והברייתא שלנו היא כמשנת נדה פ"ה מ"ג: תינוק בן יום אחד וכו' ופוטר מן הייבום, כלומר דווקא תינוק שנולד, אבל עובר לא. ועיין בקרן אורה ל"ה ב', ד"ה ואי.

נמצאנו למדים שאין בין הבבלי והירושלמי אלא הבדל בלשון ולא בעניין, ולמעשה שניהם מודים שאין הולד פוטר אלא עד שיצא לאויר העולם, משום שלפני כן אין לדעת בשום פנים אם שמו מחוי, או מוקם.[21] ולפי זה נראה שגירסתנו וגירסת ד נכונה, ופירושה: הרי זו לא תנשא צרתה עד שיודע (כלומר, "שיתוודע" שנדע בוודאי) שהוא עובר של קיימא, שאין הולד פוטר עד שיצא לאויר העולם (עובר אינו פוטר, כמשנתנו הנ"ל), וקודם שיצא לאויר העולם אי אפשר לדעת בשום פנים אם הוא בן קיימא, או לא. והברייתא מלמדת שהצרה צריכה להמתין עד שתלד חברתה, ולא תנשא אלא אם יודע שהוולד בן קיימא, אבל אם אינו בן קיימא אסורה להנשא עד שיעשה האח מעשה שני בחברתה, וכריש לקיש, שביאת מעוברת (ולפי התוספתא: מאמר במעוברת) אינה פוטרת. והברייתא מתפרשת בלי שום הגהה, ובהתאם להלכה, אפילו לשיטת הירושלמי.[22] ובפירוש "בן קיימא", עיין בס' המעשים, תרביץ ש"ב (תרצ"א), עמ' 321, בהערה 15 שם, ובחילוקים שבין אנשי מזרח ובני א"י סי' ל"ה, הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' 155.

10–11. שומרת יבם שמתה מותר באמה. בירושלמי פ"ב סה"א, ג' ע"ג, פ"ד ה"ח, ה' סע"ד, ספ"ד, ו' ע"ג, סוטה פ"ב ה"ה, י"ח ע"ב, בשם ר' אלעזר (האמורא), ובארו שם: זיקה היתה לו בה, כיון שמתה בטלה זיקתה. ובבבלי י"ז ב' נחלקו בה אמוראים, ומי שסובר יש

[17] וכן הפירוש בירושלמי לעיל פ"ג ה"א, ד' ע"ג (וכמו שהניהו בנועם ירושלמי ובפי' הרידב"ז שם) שהיא צריכה לדעת אם היא ניתרת בביאה, או בחליצה, משום שכל היתר הצרה לשוק הוא מכח הכתוב "אשר לא יבנה בית אחיו" (בית אחד הוא בונה), ובנידון של הירושלמי אין היא יודעת עכשיו אם נבנה בית אחיו (בביאה), או לא (בחליצה). והספק אינו מתברר אלא לאחר כך, לכשיעשה אחיו מעשה, עיין בפי' הרידב"ז במקומו ובנועם ירושלמי פ"ד מ' ע"ב מן הספר), ד"ה הגה. ופירוש בעל ק"ע ופ"מ שם קשה, עיי"ש בש"ק, ד"ה קיימתיה, ובמה"פ, ד"ה עד.

[18] שאפילו אם הוא עכשיו ראוי לחיות, אם יוולד לו חסרון בבטן אמו שיפגום את חיותו עדיין שמו של אביו מחוי, כסברת בעל ניטוקי יוסף בריש פ"ד.

[19] כלומר, ספק אם יצא ראשו ורובו בחיים, ספק יצא מת, עיין מ"ש להלן בפנים, סד"ה נמצאנו.

[20] עיין בבלי מ"א ב' ובתוספות שם ל"ה ב', ד"ה תגלי.

[21] עיין מ"ש לעיל, הע' 17. ובתם הטיל כאן הנרי"א בנועם ירושלמי מחלוקת בין התלמודים.

[22] עיין בהנהות יפה עינים ל"ה ב', ד"ה החולץ.

זיקה אוסר באמה, ולמ"ד אין זיקה מותר באמה. וכבר ראינו לעיל פ"ה, שו' 23—26, ד"ה מת נשואי נכרית, ושו' 29—30, ד"ה ולא הספיק, ולהלן פ"ז, שו' 7, ד"ה חלץ, שהתוספתא סוברת אין זיקה, וממילא ברור שמותר באמה של שומרת יבם שמתה.

11. מה היא למזונות וכו'. כלומר, שלשה חדשים אחר מיתת בעלה,[23] עיין להלן, שו' 46, ד"ה יבמה. ועיין להלן כתובות פ"ה, שו' 18—20, ושם עיקר מקומה, ומשם הביאוה הראשונים, עיין מש"ש במקומו. ובצפנת פענח פ"ה מה' יבום ה"ב פירשה ביבמה שעשה בה מאמר,[24] עיי"ש. ולא נתחוורתי בפירושו.

כל זמן שנתחייב וכו'. כלומר, בנשואה, אבל לא בארוסה.[25]

12—13. הכונס את יבמתו זכה בנכסי אחיו וכו'. במשנתנו פ"ד מ"ז: החולץ ליבמתו הרי הוא כאחד מן האחין לנחלה, ואם יש שם אב, הנכסים של אב. הכונס את יבמתו זכה בנכסים של אחיו. ובתוספתא כאן נקטו רק את הפיסקא האחרונה, עיין להלן בסמוך.

13. ר' יהודה אומ' בין כך ובין כך אם יש שם אב הנכסין של אב. משנתנו הנ"ל, ושם ברור שהכוונה שבין בחולץ ובין במייבם אם יש שם אב הנכסים של אב. ומלשון המשנה מוכח שאם אין שם אב מודה ר' יהודה שהנכסים הם של המייבם. וכן מוכח מסוגיית שני התלמודים עיין שם. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

13—14. אם אין שם אב נכסין של אחין. לפי פשוטו של לשון בוודאי פירושו שר' יהודה חולק על עיקר ההלכה שהמייבם יורש את הנכסים, וכן פירש בח"ד. והוא חידוש גדול, עיין מ"ש לעיל בסמוך. ובספרי כי תצא פי' רפ"ט, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 308: [להקים לאחיו] שם. רבי יהודה אומר נאמר כן שם ונאמר להלן שם, מה שם האמור להלן נחלה אף שם האמור כאן נחלה, ומה שם האמור להלן זרע אף שם האמור כאן זרע.[26] וכן הוא בספרי פנחס פי' קל"ג, הוצ' הרח"ש הורוביץ, עמ' 177. ושערו החכמים שדברי ר' יהודה נאמרו במקום אחד (בפרש' פנחס, או בפרש' כי תצא). אבל דבריו קשים להבין כשתי הפרשיות.[27] ונראה יותר שחצי המאמר מקומו בפרש' פנחס וחציו השני בפרש' כי תצא, ומסדר הספרי הביא את כולו בשתי הפרשיות. ופירושו: מה שם האמור להלן (בראשית מ"ח, ו'. ועיין רות ד', ה') נחלה, אף שם האמור כאן (פנחס כ"ז, ד') נחלה. ומה שם האמור להלן זרע, אף שם האמור כן זרע.[28] ו"שם

[23] כן, כנראה, פירש הרשב"א (לפי שטמ"ק כתובות נ"ג ב', ד"ר קל"ו ע"ד מן הספר) עיי"ש. ואין כאן שאלה מאילו נכסים ניזונת, אלא השאלה היא אם יש לה מזונות כלל. וע"ז עונה התוספתא: כל זמן שנתחייב הבעל וכו', ואם לא נתחייב הבעל אין לה מזונות אפילו ג' חדשים הראשונים, עיין מ"ש להלן בסמוך בפנים, ובהע' 25.

[24] ולפי פירושו מדברת הברייתא לאחר ג' חדשים, עיי"ש. ועיין בתוספות מ"א ב', ד"ה עמד.

[25] ברם קשה למה לא אמרו בפירוש כן: אם נפלה מן הנישואין היבמין חייבין, מן האירוסין, אין היבמין חייבין. ובח"ד כתב בסוף דבריו שבדוחק יש לפרש את התוספתא בארוסה לאחר י"ב חודש. וכן באמת פירשוה כמה מן הראשונים, והבאנו אותם להלן כתובות פ"ה, שו' 18—20, ד"ה יבמה. ועיין בשטמ"ק כתובות נ"ג ב'. ולאמיתו של דבר אין כאן דוחק כלל וכלל, אם אנו מניחים שעיקר מקום הברייתא היא בכתובות הנ"ל, עיין מש"ש. ולפי הרשב"א (בשטמ"ק הנ"ל) הביא הר"ח תוספתא זו ,ביבמות פרק החולץ, גבי היבמה לא תחלוץ" (מ"א ב'). ואפשר שהר"ח פירש שעיקר ההלכה הוא כאן ביבמות (וכן פירש בח"ד בלשון אחרון), ובכתובות הובאה מכאן, ולפיכך לא פשטו ממנה בבבלי כתובות שם, עיין ברמב"ן שם. ועיין ברשב"א (לפי שטמ"ק הנ"ל) שם מה שחילק בין יבמה לשאר ארוסה. ועיין מ"ש על כ"ז בכתובות פ"ה הנ"ל.

[26] כ"ה הגירסא בכל הנוסחאות, פרט לאחת, עיין בשנו"ס שם. ויש להוסיף שכן גורס בספרי גם רבינו אפרים שהובא באו"ז ח"א סי' תרי"ב, פ"ג ע"א.

[27] ועיין בפי' רבינו אפרים הנ"ל.

[28] ואפשר שהמכוון לש"א כ"ד, כ"א, או לישעי' ס"ו, כ"ב. ואני מעדיף את הפירוש שבפנים, שאם

האמור" הוא לאו דווקא, אלא ל„הקים שם" פירושו זרע, ואין כאן גזירה שוה של מלים אלא פירוש העניין. והכוונה לבראשית ל"ח, ח': בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך, ועיין שם בתרגום יונתן וברש"י. ומכאן שגם בפרשת יבמים „להקים לאחיו שם" פירושו „להקים לאחיו זרע", ור' יהודה חולק על עצם הדין שהמייבם זוכה בנכסי אחיו המת, ואף על הדרשה של הפסוק לעיל שם (כ"ה ו') „והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת", והוא סובר שאין הכוונה לנחלה. ובמדרש הגדול בראשית ל"ח, ט', הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' תרמ"ח: כי לא לו יהיה הזרע, מלמד שהבן נקרא על שם אביו המת, הינו דכתיב והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת. ופשיטא שאין כאן אלא השערה, ועדיין צ"ע בדבר.

14. ארבעה חייבין מן התורה וכו'. כלומר, ארבעה קרובים חייבים על חלוצתו כרת מן התורה. וכל הברייתא בבבלי מ' ב' בשם: תני ר' חייא.

14—15. אביו, ובנו וכו'. משנתנו פ"ד מ"ז. ובכולם היא אסורה משום שהם ערוה עליה מצד בעלה המת.

15. אבי אביו, ואבי אמו וכו'. במשנתנו הנ"ל לא נשנו (בתוך השניות) אלא אבי אביו ובן בנו, והתוספתא הוסיפה אבי אמו ובן בתו. ועיין בבבלי שם שפשטו מכאן שגזרו שניות בחלוצה, שהרי בעלה המת הוא אחי אבי אמו (של בן בתו של החולץ), והיתה מותרת לו לבן בתו של החולץ, ואסרוה משום החולץ, ושמע מינה שגזרו שניות בחלוצה, וביר‌ושלמי פ"ד ה"ח, ו' ע"א, פשטו כן ממשנתנו, ודלא כאמימר, ולא הביאו את הברייתא שלנו.

16. חומר בגרושה שאין בחלוצה וכו'. עיין במשנתנו פ"ד מ"ח.

17. גרושה מותרת לחזור למגרש, לפיכך חייב וכו'. כלומר, אחרי שכנסה הרי היא כאשתו לכל דבר (עיין במשנתנו פ"ד מ"ד ובבבלי שם ל"ט א' ובמקבילות), ודינה ככל גרושה שהמגרש אסור בקרובותיה, אבל חלוצה אסורה לחזור לחולץ משום שחליצה פטור, ולא קנה את האשה, ולפיכך פטור על קרובותיה. ועיין ירושלמי פ"ג ה"א, ד' ע"ד. ועיין להלן חולין פ"א סהכ"ה, ואינה עניין לכאן, כמו שכבר העירותי בתוספת ראשונים שם, סוף עמ' 221.

18—19. שומרת יבם שקידש אחיו את אחותה וכו'. משנתנו פ"ד מ"ט.

19. או שקידשה היא את עצמה. דוגמא זו ליתא במשנתנו. אבל בירושלמי (פ"א ה"א, ב' ע"ג) אמרו: ר' יודן בעי כמאן דאמר הכל מודין בצרה שהוא חייב, קידש אחד מן השוק וכו', חלץ לחבירתה ובא עליה, למפריע חלו עליה קידושין. א"ר שמי לא כן אמר ר' ינאי נמנו שלשים וכמה זקינים מניין שאין קידושין תופסין ביבמה וכו', תמן יבמה אחת והכא שתי יבמות, שנייא היא איסור יבמה אחת, שנייא היא איסור שתי יבמות (כלומר, בניחותא). ולפ"ז בנידון שלנו שיש כאן שתי יבמות ושני אחין,[29] הרי קידושין תופסין בה לשיטת הירושלמי אפילו למ"ד שאין קידושין תופסין ביבמה לשוק.[30]

20. המתן עד שיעשה מעשה. וכן בד ובקג"נ. וכ"ה במשנתנו פ"ד מ"ט בהוצ' לו, גוף כ"י קויפמן[31] ובאוה"ג ריש עמ' 103, ובה"ג ד"ו, נ"ט ע"ב, ד"ב, עמ' 283, ובהבאה שבירושלמי פ"ג ה"א, ד' ע"ג. אבל בכי"ע: עד שיעשה אחיך הגדול מעשה וכו', והוא תיקון ע"פ

לא כן קשה למה באמת לא דרש ר' יהודה: נאמר להלן להקים זרע, ונאמר כאן להקים שם, מה להלן זרע אף כאן זרע.

[29] כמפורש להלן: המתן עד שיעשה מעשה.

[30] והפירוש הנכון בירושלמי שם הוא בנועם ירושלמי במקומו.

[31] ובגליון שם נוסף: אחיך הגדול.

הנוסחאות שלנו במשנתנו. ועיין הגירסא בבבלי י"ח ב' ובשנו"ס במשנתנו הוצ' ראם. ועיין בפיה"מ להרי"מ, ברשב"א, ובמאירי למשנתנו ובגליון הש"ס לר"ע איגר מגילה י"ח ב'.

20–21. מת המקדש, המיבם חולץ לשתיהן. כדין שתי אחיות שנפלו משני יבמין. ובבא זו חוזרת לרישא, לשומרת יבם שקידש אחיו את אחותה, ככמשנתנו.

21–22. מת המיבם, המקדש מוציא את אשתו בגט ואשת אחיו בחליצה. משנתנו פ"ד מ"ט הנ"ל. והמקדש אינו יכול לכנוס את אשתו משום שהיא אחות זקוקתו, ואשת אחיו מ"מ אינה יוצאת מידי חליצה, עיין בירושלמי פ"ג ה"א, ד' ע"ג. ועיין בתוספות ט"ז א', ד"ה בני, ומה שהאריך בישרש יעקב שם, בתוספות י"ח ב', ד"ה שומרת, ברמב"ן ובריטב"א שם וברשב"א ובמאירי בסוגיין מ"א א'. ועיין ברשב"א שהעיר על הבבלי ק"ט ב' ועל הירושלמי פי"ג ה"ז, י"ד רע"א, עי"ש. ועיין בס' המקצועות הוצ' אסף, עמ' כ' ואילך.

22. משם ר' ליעזר אמרו מתה אשתו חולץ ליבמתו וכו'. בד, כי"ע וקג"נ (בשתי הקטעים) הגירסא היא "ר' אלעזר". וכן בבבלי מ"א א': והתניא (כלומר, בניחותא) ר' אלעזר אומר מתה יבמתו מותר באשתו, מתה אשתו אותה יבמה חולצת ולא מתייבמת. והיא הברייתא של התוספתא בשינוי סדר הבבות. ועיין גם בירושלמי פ"ג ה"א, ד' ע"ג, פ"ד ה"י, ו' ע"א. ובמשנתנו פי"ג מ"ו: המגרש את האשה והחזירה מותרת ליבם, ור' אליעזר אוסר. ועיין ירושלמי שם, י"ג ע"ד, ובבלי מ"א א', ק"ט א'. ואף במשנתנו שם ברוב הנוסחאות הגירסא היא "ר' אלעזר", ובמלא"ש שם מכריע לטובת "ר' אליעזר", ולא ידעתי טעמו.

23. מי שהיה נשוי שתי נשים, ומת וכו'. משנתנו פ"ד מי"א.

24. היתה אחת מהן אסורה וכו'. ליתא במשנתנו הנ"ל, ופשוטה היא. וכל הברייתא הובאה בחיד' הרמב"ן מ"ד א', ד"ה דתנן, בחי' הרשב"א כ"ז א' ובמגיד משנה פ"ז מה' חליצה ה"י. ועיין להלן.

26–27. היתה אסור מצוה, ואסור קדושה, חלץ לה, או בא עליה, נפטרה צרתה. ירושלמי פ"ב סה"ג, ג' ע"ד (בשם "תני ר' חייה"), בבלי כ' ב'. וכגירסתינו בתוספתא כ"ה בד, בכי"ע, ברמב"ן, ברשב"א ובמ"מ הנ"ל. אבל בריטב"א מ"ד א': וכן אמרו בתוספת' היתה א' מהם איסור מצוה וכו'. ואין כאן שינוי נוסח אלא פירוש, שהרי ברישא כאן אמרו בפירוש: היתה אחת מהן אסורה וכו'. ומכאן שאף בסיפא "היתה אסור מצוה" פירושה היתה אחת מהן. ומן הברייתא שלנו שהובאה בבבלי כ' ב' הנ"ל: איסור מצוה ואיסור קדושה וכו' הוכיחו הראשונים הנ"ל שלא אמרו חליצה פסולה אינה פוטרת צרתה אלא כשנפגמה הזיקה ע"י מאמר, או גט, או חליצת מעוברת או שתי אחיות משני בתים, אבל אם האיסור על היבם הוא משום דבר אחר, אין כאן זיקה פסולה, כשיטת התוספות י"א ב', ד"ה או, כ"ו ב', ד"ה וחליצה.[32] אלא שמלשון הברייתא בבבלי אין הראייה כל כך ברורה, משום שאפשר היה לדחות שמדברים שם בשהיו שתיהן שוות, ושתיהן אסורות משום איסור מצוה, או איסור קדושה, אבל מלשון התוספתא הרי מוכח שאפילו אם היתה רק אחת מהן איסור קדושה וכו' חליצתה פוטרת צרתה. וכן כתב הרשב"א גם בתשובה (ח"ד סי' צ"ו), וסיים: וכן משמע מן התוספתא. ובראשונים הנ"ל הביאו את דברי בה"ג (והוא בה' יבמות, ד"ו מ"ט ע"ד) והסתייעו בו לשיטתם, שהרי מוכח מדבריו שאם

[32] והעירו בשני מקומות על הירושלמי פ"י ה"ג, י' ע"ד, עי"ש מה שכתבו עליו. ועיין מה שכתב בקרן אורה (שם על דברי התוספות הנ"ל) בשיטת הירושלמי. ברם שיטת הירושלמי היא בכ"מ אליבא דר' מאיר דווקא שסובר כל שאין את מייבמיני אין את מייבם צרתי, ובירושלמי הנ"ל (פ"י ה"ג) הרי בדברי ר' שמעון עסיקינן, ולדידיה סובר הירושלמי שאינו מייבם לכתחילה (והתוספות לעיל י"א א', ד"ה ר"ש, כתבו בתחילת דבריהם לפי שיטת הבבלי. ועיין בתוספות צ"א א', ד"ה הני) משום חשש בעלמא, והיא מעין חליצה פסולה, וכסברת התוספות כ"ו ב' הנ"ל. ועיין מ"ש להלן פי"א, שו' 24, ד"ה ביאתה.

היתה אחת מהם כשרה ואחת שנייה ליבם, חליצת השנייה פוטרת את הכשרה מיד, ואין הכשרה צריכה חליצה אחרת. ולפי שיטה זו מתפרשת סוגיית התלמוד בבבלי י"א ב', שאף המקשן שם יכול לסבור שחליצה פסולה פוטרת צרתה, עי"ש. ועיין בס' חקרי לב מהדו"ב אה"ע סי' כ"ז, קל"ה ע"ג ואילך.

ברם הר"מ בפ"ז מה' ייבום ה"י פסק שחליצת חייבי לאוין ושניות אינה פוטרת צרותיהן. וכ"ה שיטת רש"י כ"ו ב'. ואשר לתוספתא כאן הרי שיטת התוספתא היא שבאיסור קדושה ואיסור מצוה אף צרתה חולצת ולא מתייבמת, ושתיהן שוות,[33] ולפיכך חליצתה של אחת מהן פוטרת צרתה מיד, אבל שיטת רוב הראשונים שבכגון דא צרתה מותרת להתייבם, ונמצא שיש כאן אחת כשירה ואחת פסולה, ואפשר לומר שאין חליצת הפסולה פוטרת את הכשירה, עיין מ"ש על שיטת התוספתא והראשונים לעיל פ"א, שו' 16—17, ד"ה אבל באשה, וד"ה ובמאירי. ועיין מ"ש באור שמח קונטרס זיקה אות ל"א, נ"ה ע"ג. ועיין חקרי לב הנ"ל, ק"מ ע"ד, ומ"ש להלן פי"א, שו' 12—13.

27—28. המחזיר את גרושתו משנשאת, והנושא את חלוצתו, והנושא את קרובת חלוצתו. אין לו בה קידושין, ואין צריכה הימנו גט וכו'. משנתנו פ"ד מי"ב, אלא שהלשון בתוספתא יותר מפורטת. וכל הברייתא שלנו בבבלי מ"ד ב'.

ובכי"ע ובקג"ג: והנושא את קרובת גרושתו.[34] והוא תיקון ע"פ הגהת הבבלי מ"ד א' במשנתנו. ואף בבבלי קיימו אח"כ את גירסתינו במשנה, ותירצו שר"ע סובר חליצה קניין, עיין בהגהות יפה עינים במקומו. יתר על כן בברייתא שם מ"ד ב' הגירסא "קרובת חלוצתו" היא בטוחה בלי ספק.

29—30. וחכמים אומרים יש לו בה קידושין, וצריכה הימנו גט וכו'. במשנתנו הנ"ל: וחכמים אומרים אין הולד ממזר. אבל בברייתא שבבבלי הנ"ל כלפנינו כאן.

30. היא כשירה. וכ"ה בבבלי שם בהוצאות שלפנינו ובכי"מ. ופירשו ברש"י, בתוספות, בתוספות הרא"ש ועוד שהיא כשירה לתרומת בית אביה (אם נתאלמנה או נתגרשה מבעלה בלי בנים). ודעת הר"מ לא נתבררה, ועיין במ"מ בפי"ח מה' איסורי ביאה ה"א. אבל מפשוטו של לשון הר"מ משמע שהיא פסולה לתרומת בית אביה, כמו שתפסו בפשיטות באור שמח ובצפנת פענח שם ה"ג. ושניהם הסיקו שהר"מ סמך על הירושלמי בסוגיין פ"ד הי"ג, ו' ע"ב. ועיין באור"ש שתמה כיצד דחה הר"מ את הסוגייא שלפנינו בבבלי (התוספתא כאן) ולהלן ס"ט א'. ולפלא שלא העיר על דברי שער המלך במקומו שם שהביא משיטה מקובצת כ"י את דברי הרא"ש (והוא בתוספות הרא"ש שלפנינו מ"ד ב'): ולדה כשרה וכו', ור"ח פירש דקאי אקרובת חלוצתו לחודיה, אבל מחזיר גרושתו מתחללת לתרומה, אפילו לרבנן דאמרי בנה כשר. והרא"ש שם כותב על פירוש הר"ח "ולא נהירא", ומביא את דברי רבינו מאיר שמיישב את פירוש הר"ח, עי"ש. ובתוספות ישנים מ"ד ב' מביא את פירוש הר"ח ומוסיף: ובירושלמי מפרש כן (כלומר, בירושלמי פ"ד הנ"ל). ואשר לנושא חלוצתו, מפורש בירושלמי פ"ה ה"ד, ז' ע"א, שאינה נפסלת מתרומת בית אביה. ועיין בשי"ק ובמה"פ שם.

ולא עוד אלא שבמאירי מ"ד ב' (אלבק 187, דיקמן, 180 ע"ב): "ויש גורסין והיא פסולה, ור"ל לכהונה". ובוודאי שעל מחזיר גרושתו ונושא חלוצתו קאי, והן פסולות להנשא לכהונה

[33] אעפ"י שלהר"מ שהזכרנו בפנים הדבר אינו מעלה ואינו מוריד, עיין במגיד משנה במקומו ומ"ש בפ"ה שם הי"א. ועיין בקרן אורה כ' ב', ד"ה אלא דאכתי, ולהלן שם, ד"ה שוב. והנכון הוא כמו שהעלה באו"ש שהבאנו להלן בפנים בסוף דיבור זה.

[34] בצילום קנ"ג מטושטש, אבל לאור "אולטרה־סנול" האותיות ברורות מאד בגוף כתה"י.

מכבר, ובעל כרחינו אנו אומרים לגירסא זו שהכוונה לתרומת בית אביה. ומוכח שאפילו אם אינו זר מעיקרו פוסל מן התרומה. ועיין בהגהות יפה עינים מ"ד ב' ובשער המלך הנ"ל. ואשר למחלוקת הראב"ד והרמב"ם בשאר חייבי לאוין שאינם זרים מעיקרא, כבר האריכו בזה האחרונים, עיין בהערות הר"ח אלבק למאירי הנ"ל.

והולד כשר. כלומר, ואפילו לכהונה. ועיין במאירי הנ"ל (עמ' 186, דיקמן 180). ובמחזיר גרושתו, אעפ"י שכתוב בה טומאה, כבר נתרבו בניה לכשרות בספרי כי תצא סי' ר"ע, עמ' 291, ירושלמי כאן פ"ד הי"ג, ו' ע"ב (ובמקבילה בקידושין פ"ג), בבלי י"א ב' (ובמקבילות).

וכופין אותו להוציא. בברייתא שבבבלי הנ"ל הלכה זו נשנית בדברי ר' עקיבא. ועיין מ"ש לעיל פ"ב, שו' 26, ד"ה היא כשירה.

30—31. הרי שהיתה טרופה לילך לבית אביה וכו'. בד ובכי"ע: רדופה וכו', וכ"ה בברייתא שבבבלי עירובין מ"ז א', כאן מ"ב ב', כתובות ס' ב'. ועיין בבלי פסחים פ"ז א' וירושלמי שם פ"ח ה"א, ל"ה ע"ד, בבלי כתובות ע"א ב' וירושלמי שם פ"ז סה"ד, ל"א ע"ב, שה"ש רבה פ"ח, ז' ובחדושי הרד"ל וביפה קול שם. ולפי הגירסא שלפנינו פירושה: הרי שהיתה מטולטלת לילך וכו'. והברייתא נסמכת למשנתנו פ"ד מ"י.

32. או שהלך בעלה למדינת הים. עיין ירושלמי פ"ז ה"ה, ח' ע"ב.

33. וקטנה שאין ראויה וכו'. וכן בקג"ב[2] ובד: וקטנה שאינה וכו'. אבל בכי"ע: או שאינה וכו'. וכן מוכח מן הגירסא שבבבלי עירובין, יבמות וכתובות הנ"ל, שקטנה לחוד ואינה ראויה לילד לחוד (ועיין רש"י במקומו). ועיין ספרי כי תצא פי' רפ"ט, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 308, ובשנו"ס שם, שו' 9, ומ"ש לעיל פ"ב, סוף שו' 39, ד"ה ובריית זו. ובריי"ף פ"ד סי' נ"ח פירש: כגון שנשאת בת ארבעים, או ששהתה אחר בעלה עשר שנים ולא היה בדעתה לינשא, ומקורו ספר המפתח לרב נסים גאון.[35]

34. צריכות להמתין וכו'. משום הבחנת הוולד, ור"מ גזר אפילו בנידון שלנו שאין לחשוש שמא היתה מעוברת מן הראשון.

דברי ר' מאיר. עיין בבבלי מ"ב ב' ובמקבילות ובירושלמי פ"ד הי"א, ו' רע"ב. ועיין לעיל שם, ו' ע"א, נדה פ"א ה"ה, מ"ט ע"ב, עיי"ש היטב.

34—35. ר' יהודה מתיר להתארס ולהתנשא מיד. וכ"ה בד ובכי"ע. והגירסא בתוספתא בטוחה, שכן מעתיקים בשמה גם ברמב"ן (עיין להלן), ברשב"א ל"ד ב', בריטב"א ובתוספות הרא"ש מ"ב ב'.

ובבבלי עירובין מ"ז א' וכתובות ס' ב' הגירסא היא בכל הנוסחאות: ר' יוסי מתיר וכו'. וכ"ה בשאילתות וירא סי' י"ג. אבל ביבמות מ"ב ב', בהוצאות שלפנינו, הגירסא בברייתא זו היא: ר' יהודה וכו', כגירסת התוספתא. וכ"ה הגירסא בר"ח,[36] בריי"ף כאן פ"ד סי' נ"ח ועוד. וכמה מן הראשונים גרסו גם ביבמות: ר' יוסי, עיין בתוספות, בתוספות ישנים, בפי' ר"א מן ההר ובראשונים הנ"ל (לעיל ד"ה ר' יהודה) בסוגיין. וכמה מן הראשונים הנ"ל טוענים שאין לגרוס בברייתא זו ר' יהודה, שהרי ר' יהודה מצריך גם לקטנה[37] להמתין שלשה חדשים, וכאן מתיר לקטנה להנשא מיד. ולהלן בסיפא נראה שעצם ההנחה שר' יהודה מצריך שם בקטנה המתנה אינה מבוססת כלל, כפי שכבר הראו על כך כמה מן הראשונים.

[35] תרביץ ש"ב, עמ' 17. ועיין תשה"נ אסף (הוצ' מק"נ, ירושלים תש"ב), עמ' 203. ועיין עכשיו בספרו של הר"ש אברמסון, רב נסים גאון, עמ' 9.

[36] לפי הרשב"א ל"ד ב' ועוד. אבל בעירובין מ"ז א' הגירסא "ר' יוסי" היא גם בר"ח, ועיין בתוספות כאן מ"ב ב', ד"ה הלכה.

[37] להלן בסיפא, לפי גירסת הספרים שלנו בבבלי כתובות ל"ז א'.

ובחי' הרמב"ן לכתובות ל"ז א' ד"ה יתומה[38] לקו דבריו בחסרון, וכן ישנה השמטה גם בהבאה שבשטמ"ק שם, אלא מה שנשמט כאן לא נשמט כאן, ולפיכך נעתיק את דבריו, ונשלים את החסרון ע"פ השטמ"ק. וכ"ה כותב שם: ואמרי' הלכה כר' יהודה.[39] ואקשינן מכלל דיחידאה פליג עליה. ומהדרין אין, והתניא הרי שהיתה רדופה לילך וכו' דברי ר"מ, ר"י (קרי: ר' יהודה) מתיר לארס ולינשא מיד [וזו היא גרסת רוב הספרים וגרסת רבינו הגדול ז"ל. ומקצת נסחי התם, ר' יוסי מתיר ליארס ולינשא מיד]. והא דדייק יחידאה פליג עליה, מדקתני ליה מדר' מאיר,[40] אבל בתוס' מצאתי כלשון הזה דברי ר"מ, ר"י (קרי: ר' יהודה) מתיר ליארס ולנשא מיד וכו'.

ומחמת קושיות ממסורת הבבלי יש שגרסו בברייתא שם (הרשב"א בסוגיין בשם "יש ספרים"): ר' יהודה מתיר ליארס (ולא גרסו לינשא), ולפ"ז לא בא ר' יהודה למעט את שאר הנשים, אלא משום דר"מ אסר בנשים שאינן ראויות לילד אפילו ליארס, התיר ר' יהודה ליארס, והוא הדין אפילו בשאר הנשים, כשיטתו במשנתנו פ"ד מ"י (עיין בתוספות ישנים מה שכתבו לפי גירסתם). ויש שגרסו בברייתא שבבבלי: ר' יוסי מתיר ליארס, ולא גרסו "לינשא", כמו שכתבו בתוספות כאן מ"ב ב', סד"ה ר' יוסי, בשם רבינו תם.[41] וכ"ה הגירסא בכ"י אוקספורד בעירובין מ"ז א', עיין דק"ס שם, עמ' 176, הערה ע'. וכנראה שבתוספות עירובין מ"ז א', ד"ה ה"ג, באו להוציא מגירסא זו.

וכל הנוסחאות הללו הן רק לפי מסורת הבבלי, אבל בתוספתא הגירסא בטוחה ואין בה שום קושי.

35—36. אני שמעתי בכרם ביבנה וכו'. ברמב"ן כתובות הנ"ל בטעות: אני שמעתי בכרכן ביבנה וכו'. אבל בהבאה שבשטמ"ק לנכון: בכרם ביבנה וכו'. וכן בבבלי כאן מ"ב ב': שמעתי מפי חכמים בכרם ביבנה וכו'. ולעיל שם: ממתניתא דכרמא. ועיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה ובפסיקתא דר"כ.

[38] אלא שבדפוסים הכניסו לאמצע הפיסקא מן התוספתא את ציון הדף "ל"ז א'".

[39] כני' הר"ח ביבמות, הרי"ף פ"ד סי' נ"ח, או"ז ח"א סי' תרכ"ח ועוד. וברור שכן היתה גירסת השאילתות וירא י"ב, הוצ' רש"ק מירסקי, עמ' פ"ח, וצ"ל שם: הלכה כר' יהודה (במקום: כר' יוסי), כמו שמעתיקים בר"ש וברי' בהוצאה הנ"ל. והכוונה לר' יהודה במשנתנו, אבל אפשר ואפשר שבברייתא שבבבלי כאן גרס "ר' יוסי מתיר" (כגירסתו וכגירסתנו בעירובין ובכתובות, עיין מ"ש לעיל בפנים, ד"ה ובבבלי), והבבלי הביא ראיה מן הברייתא שסתם משנתנו היא כר"מ (והוא יחידאה). תדע לך שהוא כן, שהרי הרמב"ן גרס "הלכה כר' יהודה", ומ"מ גרס בברייתא שלנו בבבלי: ר' יוסי מתיר, כמקצת ספרים שהביא בכתובות, וכמו שהכריע ביבמות. ואף רש"י גרס כאן בברייתא "ר' יוסי מתיר (כעדותו של הר"א מן ההר), וגרס: הלכה כר' יוסי, וכתב שם: והאי דנקט ר' יוסי (כלומר, הלכה כר' יוסי) ולא ר' יהודה וכו', הרי לך מפורש שמסתבר לומר "הלכה כר' יהודה", אעפ"י שבברייתא הגירסא היא: ר' יוסי מתיר. ועיין ערוך ערך כרם ב' (בעה"ש, הע' 11, לא הבין את העניין). ומ"מ בירושלמי פ"ד הי"א, ו' רע"ב, אמרו שר' יוחנן אמר הלכה כר' יוסי. ועיין להלן הע' 40.

[40] דבריו מבוארים יותר בסוגיין כאן שהכריע לטובת הגירסא ר' יוסי בברייתא, וכתב: וא"ת מנא לן דמתניתן דפליני אדר' יהודה יחידאה היא, דהך ברייתא ר' יהודה נמי מודה בה, איכא למימר, כיון דר"מ אירי בהך מירה, ש"מ סתמא דמתניתן כותיה. וכדברי רבינו מפורש בירושלמי הנ"ל (לעיל סוף הע' 39). ועיין גם ברשב"א ובריטב"א בסוגיין שהקשו כן לפי הגירסא "ר' יוסי".

[41] והעירו בתוספות שם על כך: ודוחק הוא למחוק הספרים, דבכולהו גרס לינשא. ברם ר"ת בספר הישר הוצ' הרש"ש שלזינגר סי' נ"ו, עמ' 51, מעיר על גירסתו: וה"נ בשאלתות בפרש' וירא ר' יוסי מתיר ליארס, ותו לא מידי. ולפנינו בשאילתות סי' י"ג: ליארס ולינשא מיד. ברם בכ"י וותיקנה של השאילתות חסר "ולינשא", עיין בשנו"ס בהוצ' רש"ק מירסקי, עמ' צ"ה, שו' 49. ועיין גם מ"ש להלן בסמוך בפנים.

37—38. הגיורת, והשבויה, והמשוחררת, צריכות להמתין שלשה חדשים, דברי ר' יהודה. והטעם הוא משום שיש לחשוש שמא נבעלו[42] ונתעברו. ובבבלי כתובות ל"ז א': דתניא הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו יתירות על בנות ג' שנים ויום אחד צריכות להמתין ג' חדשים דברי ר' יהודה. וכן היתה הגירסא שם גם לפני בעלי התוספות (עיי"ש ד"ה צריכות), אלא שהגיהו, וכן היתה הגירסא בכתובות לפני הרשב"א ברוב הספרים[43] ולפני הרמב"ן בכתובות שם, וכן היתה לפני הריטב"א שם, אלא שהגיה. וכן היתה הגירסא גם ביבמות ל"ה א' "במקצת נסחי" לפני הריטב"א שם. ולפי גירסא זו בהכרח סובר ר' יהודה שאף קטנה צריכה להמתין, שאם לא כן, וגדולה בלבד צריכה להמתין, הרי ברור שבנתגיירה ונפדתה ונשתחררה ביום גדלותה, או אח"כ, עסיקינן ולא "יתירות על בנות ג' שנים ויום אחד". ונמצא שר' יהודה סותר את דברי עצמו בברייתא לעיל שמתיר קטנה להנשא מיד, עיין מ"ש לעיל.

ברם ביבמות ל"ה א' חסר לפנינו "יתירות על בנות ג' שנים ויום אחד", וכן מעיד הרשב"א ל"ד ב': וכן הוא כאן (כלומר, ביבמות) בכל הספרים. ולהלן מ"ב ב' כותב: ולא גרסינן בה בכל הספרים יתרות על בנות שלש, וכן מצאתיה בספר ישן מוגה בישיבת הגאונים. והרמב"ן והריטב"א בכתובות שם הסתייעו מן התוספתא כאן, וכן הסתייעו בה גם בתוספות שם ל"ז א', ד"ה צריכות, וכאן ל"ד ב', סד"ה אבל. וכן בירושלמי כאן פ"ד הי"א, ו' ע"א, נדה פ"א ה"ה, מ"ט ע"ב, לא נזכרו בברייתא זו "יתירות על בנות ג' שנים יום אחד". וברור שבבבלי כתובות הגירסא היא באשגרה ממשנתנו שם (פ"ג מ"ב, ל"ו ב'), ואין לגירסא זו יסוד כלל.

ובפסיקתא דר"כ פיס' בחדש השלישי, הוצ' מנדלבוים, עמ' 216: א"ר הושעיא שנה לי ר' חייא הגדול גיורת ושבויה ומשוחררת לא ינשאו ולא יתאריסו עד שלשה חדשים. וכע"ז גם בתנחומא, הוצ' בובר, יתרו סי' י"א, עמ' 75. ואין זו הברייתא שלפנינו, שהרי רבי יהודה מתיר ליארס במשנתנו פ"ד ה"י. והכוונה היא לברייתא שלעיל, למתניתא דכרמא, שכל הנשים לא ינשאו ולא יתארסו וכו'.

38. ר' יוסה מתיר לינשא מיד. ופירשו בבבלי ל"ה א' שר' יוסי סובר אשה מזנה מתהפכת. וכתבו בתוספות שם, ד"ה אשה: אבל יוצאה בשן ועין מודה בה ר' יוסי. אבל בירושלמי פ"ד הי"א, ו' ע"א, אמרו שר' יוסי חושש לגיטין ולוולד, כלומר דווקא במקום שצריכה גט וגם יש לחשוש שמא מעוברת היא צריכה להמתין, והביאו ראייה מברייתא זו שבמקום שאינה צריכה גט אין לחשוש, ומותרת לינשא. והוא הדין במקום שצריכה גט, אלא שאין לחשוש לולד, מותרת להנשא מיד, כשיטתו במשנתנו בפ"ד מ"י, וכפירש"י מ"ב ב', ד"ה הלכה כר' יוסי. ועיין בתוספות שם, ד"ה ר"י.

וכן היה ר' יוסה אומ' כל נשים יתארסו וכו'. משנתנו פ"ד מ"י, והתוספתא הוסיפה: שלשים יום. וכן בירושלמי פ"ד הי"א, ו' ע"ב: וכמה הוא האיבול שלשים יום. וכל הברייתא בבבלי מ"ג ב', עיי"ש הגירסא. וסובר ר' יוסי שמתאבל אפילו על אשתו ארוסה, עיין בבלי שם.

[42] ובבבלי כתובות ל"ז א' מפרש ר' ששת שבשבויה מדברים שנבעלה וודאי, שהרי ר' יהודה סובר (להלן כתובות פ"ג, שו' 20—21, עיין מש"ש) שבשבויה אין חוששין שנבעלה (לעניין קנס ומנה ומאתים). ויש שאומרים (בירושלמי ובבבלי) שהוא סובר כר' דוסא (עדיות פ"ג מ"ו) שהשבויה אוכלת בתרומה, וממילא מסתבר שאינה צריכה להמתין, אם לא נבעלה וודאי. ברם הירושלמי סובר שלעניין יוחסין והבחנה החמירו יותר מאשר באכילת תרומה, עיין מ"ש להלן, שו' 44—45, ד"ה ובברייתא, ובהערה 51 שם.

[43] עיין ברשב"א כאן ל"ד ב', מ"ב ב'. ומ"ש רב"מ לוין באוה"ג כתובות, הפירושים, עמ' 26, סי' קי"ט, היא טעות, ועדות הרשב"א היא על הסוגיא ביבמות ל"ה א'.

39. **וכולן לא ינשאו** וכו'. כלומר כל הנשים יתארסו דווקא, אבל לא ינשאו כו'. ועיין מ"ש להלן בסמוך בשם ר"ת.

40. **היבמה שחלץ לה יבמה בתוך שלשה חדשים, צריכה להמתין** וכו'. במשנתנו פ"ד מ"י: היבמה לא תחלץ ולא תתיבם עד שיהיו לה שלשה חדשים. ומוסיפה התוספתא שאם חלצו לה בדיעבד[44] ממתינה מיום מיתת בעלה, ולא משעת חליצה. ובבבלי מ"א סע"ב הובאה הברייתא שלנו כלשון התוספתא (בשינויים קטנים). אבל בירושלמי פ"ד ה"א, ו' ע"ב, הברייתא בקיצור: החולצת מונה משעת מיתה, היוצאה בגט מונה משעת נתינת גיטה,[45] ולא נזכרה שם כלל חליצה בתוך שלשה חדשים, והכוונה לחולץ כדין, לאחר שלשה, ומונה משעת מיתת בעלה, ומותרת להנשא מיד. יתר על כן הברייתא שבירושלמי חולקת על הסיפא שבתוספתא כאן בעניין משליש גט לאשתו, עיין מ"ש להלן, שו' 42—43, ד"ה המשליש.

ורבינו תם חידש שדווקא בחליצה מונה ממיתת בעלה, משום שהחליצה היא ככרוז שלא נבעלה (שהרי אינה יוצא בגט), אבל אם מת יבמה מונה משעת מיתת יבמה, והיא יותר קרובה ליבם מארוסה לארוס, עיין בתוספות ובתוספות הרא"ש מ"ב רע"א, בס' התרומה סי' קל"ג, בפיסקי הרא"ש פ"ד סי' כ"ה ובמרדכי בסוף פירקין, ובכולן לא נזכרה התוספתא כאן. אבל בס' הישר לר"ת, ענייניים שונים, דפוס וויען, פ"ג ע"ד, הוצ' מק"נ סי' ע"ט, עמ' 177, והובא באו"ז ח"א סי' תרל"ד פ"ז ע"ג: "וכן שנוי' בתוספת' וכולן לא ינשאו עד שיהא להן כו', היבמה שחלצה (בהוצ' מק"נ: שחלצו, ובאו"ז: שחלצו לה) כו'." ונראה שאין מן התוספתא יותר ראיה מאשר מן הברייתא שבבבלי, ורבינו העיר שכן הגירסא גם בתוספתא (וציין לסימן את הסיפא של הבבא שלעיל, וכן מוכח מן הבבלי מ"ג ב' שהלכה זו שייכת למעלה). ואף בה **לא** שנו להלן: שלשה חדשים שאמרו לאחר מיתת בעלה ולא לאחר **מיתת** יבמה.

41. **לאחר שלשה חדשים** וכו'. וכ"ה בכי"ע, בקג"נ ובבבלי מ"ב א'. ובד נשמט ע"י הדומות.

42—43. **המשליש גט לאשתו, ואמר אל תתנוהו לה** וכו'. בבלי גיטין י"ח א'. והביאו ממנה ראייה לשמואל שמונה משעת כתיבה. ושם הביאו ברייתא חולקת שמונה משעת נתינה, וכ"ה בירושלמי, עיין מ"ש לעיל, שו' 40, ד"ה היבמה.

44. **ואינו חושש שמא גט ישן הוא**. בבבלי גיטין הנ"ל מוסיף: שהרי לא נתייחד עמה. ובירושלמי פ"ד ה"א, ו' ע"ב: והלכה מונה לגט משעת כתיבה אם לא נתייחד עמה, וכבר שערתי לפני הרבה זמן[46] שהפסק הזה אינו מגוף הירושלמי, שהרי בירושלמי אין פסק הלכה בשום מקום אחר, אחרי גמר המשא והמתן, ויש כאן הוספה ע"פ הבבלי הנ"ל,[47] וכן פסק בס' המעשים שהיא מונה משעת נתינה.[48]

44—45. **בת כהן שנשאת לישראל, ומת בעלה, אוכלת בתרומה לערב, ואינו חושש שמא מעוברת היא**. וכ"ה בד. ובבבלי ס"ט ב': בת כהן שנישאת לישראל ומת טובלת ואוכלת בתרומה לערב. ואמרו שם: אמר רב חסדא טובלת ואוכלת עד ארבעים, דאי לא מיעברא הא לא מיעברא, ואי מיעברא, עד ארבעים מיא בעלמא היא.

[44] עיין תוספות ל"ה ב', ד"ה ונמצאת, ובהגהות הגר"א שם, ומ"ש להלן בסמוך.

[45] עיין בהגהות יפה עינים מ"ב א', והיא פליטת הקולמוס של הרב ז"ל, והמלים "ר"ח בשם ר' מאיר" דבוקים למה שנאמר למעלה שם, ואינן עניין לכאן.

[46] תרביץ ש"א ס"ב, עמ' 138.

[47] כבהוצאות שלפנינו, וכן גירסת רוב הספרים לפי עדות הסמ"ג, עשין נ'. עיין מ"ש בתרביץ הנ"ל, הע' 2. ועיין בשו"ת הריב"ף סי' מ' ובהערות ידידי הגרז"ו לייטר שם.

[48] עיין מ"ש בתרביץ שם.

ופירש"י שם: ומת בעלה בו ביום.[49] והברייתא בתוספתא תמוהה מאד, שהרי כאן לא נזכר כלל „טובלת" והמלה „לערב" חסרה בקג"נ, ובכי"ע מפורש: אוכלת בתרומה מ י ד. ואם במת באותו יום שנישאת ובא עליה עסיקינן, כיצד אוכלת בתרומה מיד. ואפילו אם נאמר שבהכרח טובלת (משום היסח הדעת), איך אפשר לומר „ואינו חושש שמא מעוברת היא", והרי אף אם היא מעוברת אין כאן אלא מים בעלמא, ואם נפרש שמשום כך אינו חושש, מאי שיאטה דברייתא לכאן.

ולפיכך נ"ל שהברייתא שלנו אינה הברייתא שבבבלי הנ"ל, תדע לך שהוא כן, שהרי אמרו בבבלי הנ"ל: אימא סיפא הוכר עוברה במעיה תהא מקולקלת למפרע. ובתוספתא כאן לא נזכרה כלל סיפא זו. והגירסא הנכונה בתוספתא היא בקג"נ: בת כהן שנישאת לישראל אוכלת בתרומה ואין חוששין וכו', ולא נזכר שם „ומת בעלה". ובפירוש העניין נ"ל שהדברים דבוקים להלכה שלמעלה, והיינו: המשליש גט לאשתו, ואמר אל תתנוהו לה אלא לאחר שלשה חדשים וכו', ואינו חושש שמא גט ישן הוא (כלומר, מפני שלא נתייחד עמה, כמפורש בברייתא שבבבלי), ועליה אומרת התוספתא שאם היתה בת כהן שנישאת לישראל אוכלת בתרומה מיד, אחרי שבא הגט לידה, ואין חוששין שמא מעוברת היא, כשם שאין חוששין לגט ישן, שאם היתה מעוברת מכבר היה הוולד ניכר. ובנוסחאות שלנו הוסיפו „ומת בעלה" ע"פ הבבלי ס"ט ב' הנ"ל.

ובברייתא כעין זו גם בירושלמי פ"ז ה"ה, ח' ע"ב: „אילו בת כהן שנישאת לישראל והלך בעלה למדינת הים, ושמע' עליו שמת, שמא אינה אוכלת בתרומה מיד, ולעניין העובר צריכה להמתין שלשה חדשים".[50] אבל בתרומה הקילו לכולי עלמא.[51] ונקט הירושלמי „והלך בעלה למדינת הים", שאם לא כן אסורה לאכל בתרומה, שמא מעוברת היא מכבר.[52] אלא שבירושלמי מדברים בהלך בעלה למדינת הים ומת, וכאן נקטו במשליש גט לאשתו ולא נתייחד עמה, ובהלכה זו שיטת התוספתא היא שאף המתנה אין כאן, ושתי ההלכות שוות.

46. י ב מ ה, כ ל ש ל ש ה ח ד ש י ם וכו'. בבלי מ"א ב', כתובות ק"ז ב'. ובירושלמי כתובות פ"ה ה"ד, כ"ט ע"ד: אמר ר' ירמיה תני תמן היבמה כל שלשה ניזונת משל בעלה עמד יבמה בדין וברח ניזונת משלו. ומכאן שהברייתא שלנו ברייתא בבלית, עיין מ"ש בה' ירושלמי להרמב"ם, עמ' נ"ד אות ח'.

48. מ ע ש ה ב א ח ד ש ב א ל פ נ י ר' י ו ס ה וכו'. בבלי מ"א ב'.

49. ו א ם ל א י ח פ ץ ה א י ש וכו'. בבלי הנ"ל. ועיין ירושלמי רפ"ד ה' סע"ב בשם תני ר' הושעיה. ולשיטת הבבלי הדרשה היא בוודאי אסמכתא בעלמא, אבל שיטת הירושלמי אינה ברורה כל כך בנידון שלפנינו, עיין מ"ש לעיל, שו' 40, ד"ה היבמה. ועיין להלן בסמוך.

50. ה ר א ו י ה ל י ב ו ם. בבבלי: כל העולה ליבום. ובמרדכי סוף גיטין (בד"ק): ובתו' תניא כל הראויה ליבום וכו'.

[49] אבל הר"מ בפ"ח מה' תרומות ה"ג סתם את דבריו, ולא פירש שבמת באותו יום עסיקינן. ועיין במעשה רוקח במקומו. ועיין בתוספות הרא"ש נדה מ"א סע"ב.

[50] כלומר, לכל הפחות לר' מאיר, כמפורש לעיל, שו' 32.

[51] עיין לעיל שם בירושלמי. ובבבלי ס"ט ב' אמרו בשם רבה בר רב הונא ליוחסין חששו, לתרומה לא חששו. ודחו את דבריו מכח התוספתא ששנתה „הרי זה גיטך שעה אחת קודם למיתתי אסורה לאכול בתרומה מיד". אבל בירושלמי גיטין פ"ג סה"נ, מ"ה רע"א, חילקו בין חשש שלעבר ובין חשש להבא. ועיין גם בבלי שם כ"ח ב' ומ"ש בערוך לנר כאן ס"ט ב'. ולפי שיטת הירושלמי בגיטין (אבל לא כשיטתו כאן בפ"ז הנ"ל) ורב אדא בריה דר' יצחק בבבלי (שם כ"ח א') דברי רבה בר רב הונא (בסוגיין בבבלי) הראשונים קיימים כמו שהם. ולדבריו מתפרשת הברייתא כאן כפשוטה, וכגי' שלפנינו בד ובכי"ו. וכוונתה שדווקא לעניין יוחסין צריכה להמתין נ' חדשים, אבל לעניין תרומה אין חוששין שמא מעוברת היא, וכפשוטה של הברייתא להלן ספ"ט ומקבילות, עיין בתוספות ס"ט ב', ד"ה בזנות.

[52] ועיין בשי"ק שם, ד"ה אילו, ונעלמה ממנו לפ"ש גמרא ערוכה כאן ס"ט ב'.

51–52. היבמה לא תחלץ ולא תתיבם וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"ד מ"י, והובאה לכאן כדי להסמיך לה את מחלוקת ר"א בר' צדוק וחכמים. וכל הברייתא בשם התוספתא בפיסקי רי"ד מ"א ב'.

53. מעשה בחופה, באחד שהלך למדינת הים, והיתה לו שומרת יבם וכו'. וכ"ה בד (אלא ששם בטעות: שהלך בעלה). ובכי"ע: מעשה ברופא: בפיגא:[53] אחד שהיה הולך למדינת הים וכו'. ובקג"נ: ומעשה בסיגא באחד שהלך למדינת הים וכו'. ובפי' רי"ד הנ"ל: מעשה בא' שהלך למד"ה וכו'. ובמרדכי הנ"ל: ותו אמרי' מעשה ברופא א' שהלך למ"ה, והיה לו שומרת יבם וכו' עד וחכמי' או' כשם שאין אומ' ליבם תוך ג' וכו'. ונראה שהגירסא „בפיגא" שבכי"ע נכונה, וכצ"ל בקג"נ (במקום: בסיגא), וכמו שאמרו לעיל תרומות ספ"א, עמ' 111: מעשה בפיגא בישראל אחד וכו', ובא מעשה לפני רבן שמע' בן גמל' וכו', עיין מ"ש לעיל ח"א, עמ' 307. ואשר לגירסת כי"ע, „שהיה הולך" (במקום: שהלך) הוא „תיקון" של חכם, והנכון כלפנינו ובכל הנוסחאות, והתוספתא מספרת על מה שאירע לפני שהלך למדינת הים.

54. תחלץ, שמא יארע בו דבר וכו'. כלומר, היבם הגדול הלך למדינת הים לסחורה והיה דעתו לחזור אחרי שלשה חדשים, אבל הואיל וההליכה למדינת הים היא סכנה, חששו שמא יארע בו דבר ותצטרך להמתין לקטן עד שיגדיל כדי לחלוץ,[54] וסבר ר"א בר' צדוק שבשעת הדחק יכולה לחלוץ בתוך ג' חדשים, עיין מ"ש לעיל, שו' 49, ד"ה ואם, ובירושלמי רפ"ד ורפט"ז, ט"ו ע"ג.

56. יפת תאר, התורה נתנה לה שלשים יום, אבל אמרו חכמים וכו'. רשב"א גיטין פ"ג א' בשם התוספתא, ומביא מכאן ראיה שתיקון הולד אינו אלא מדרבנן. ובעיטור בכורים, ד"ה יפת תאר, תפס על הכ"מ בפ"ח מה' מלכים ה"ו שנעלמה ממנו תוספתא זו. ונעלמו ממנו לפ"ש דברי הר"מ בפי"א מה' גירושין הכ"א שכתב: וכן יפת תאר אעפ"י שנתנה לה תורה שלשים יום וכו', והוא לשון התוספתא כאן, כמו שהעיר לנכון בצפנת פענח במקומו. ובה' מלכים לא העתיק את לשון התוספתא.[55]

56–57. צריכה להמתין שלשה חדשים וכו'. ספרי כי תצא פיס' רי"ג, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 246, ובהערות שם. ובמס' שמחות פ"ז הי"ג, הוצ' היגר, עמ' 143, מפורש: ור' עקיבא אומר ירח, הרי זה שלשים יום, ימים, הרי זה שני חדשים, ואחר כן, לרבות את השלישי. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

57–58. ר' שמעון בן לעזר היה מביאו מן המקרא שנ' ירח ימים ואחר כן. בבבלי מ"ח ב': ר"ש בן אלעזר אומר תשעים יום. ירח שלשים, ימים שלשים, ואחר כן שלשים. ומלשון התוספתא „היה מביאו מן המקרא" משמע לכאורה שהביא אסמכתא מן המקרא שביפת תואר צריך להמתין תשעים יום, שלא כת"ק שסובר שאינה אלא גזירה מדרבנן.

[53] הנקודות הן סימן לשתי נוסחאות שהיו לפני הסופר.

[54] כנראה שהיתה זקנה הרבה מן הקטן, והיא סבתא, והוא טלייא, עיין במשנתנו פי"ב מ"ו, ספרי, כי חצא, פי' ר"צ, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 309, ירושלמי פי"ב ה"ו, י"ב סע"ב, בבלי מ"ד א', ק"א ב'. ועיין בה"ג ה' יבום, ד"ו נ"ח ע"ד, ד"ב, עמ' 282, ותשב"ץ ח"ב סי' ק"ה וסי' ק"פ. ועיין אוה"ג, עמ' 90, והביא ממרחק לחמו.

[55] ועיין בהגה"מ בה' גירושין שם אות ט' (בדפוסים חדשים) שכתבו: לשון התוספתא בפ' החולץ. והיה אפשר לטעות שהכוונה לתוספתא כאן, וקראו את פרק התוספתא ע"פ שם הפרק במשנה, כרגיל אצל הראשונים, וצריך לתת נקודה לפני „לשון התוספתא", וכוונתו לציין לתוספתא שלנו. אבל באמת היא טעות הדפוסים בד"ח, וצ"ל: לשון התוספות, כמו שהוא בדפוסים ישנים, והכוונה לתוספות ישנים מ"ב א', ד"ה לפיכך, ותוספ' הרא"ש שם, ד"ה נר.

ועיין במאירי שם מה שתמה על הר"מ, ברם לפי פירושנו משמע מן התוספתא כאן שלא נחלקו הת"ק (ר"ע של הבבלי) אלא אם ההמתנה היא מדרבנן גרידא, או שיש לה אסמכתא.

אבל נראה יותר שר"ש בן אלעזר חולק, והיה מביא מן המקרא שאינו צריכה להמתין,[56] ועיין בבלי מ"ז סע"ב, ובמס' שמחות, עמ' 143 הנ"ל, ומ"ש בקרן אורה שצויין בהערה 56. ובספרי הנ"ל: ר' אליעזר אומר ירח ימים כמשמעו. ועיין בפי' רבינו הלל שם. אבל במס' שמחות הנ"ל: ירח ימים. ר' אליעזר אומר זאת ירח, ושאר כל הנשים שלשה חדשים. ועיין מ"ש לעיל, שו' 38, ד"ה ר' יוסה מתיר לינשא מיד.

58—59. הבא על יבמתו לשם נואי, לשם נכסים, רואין אותו כאילו פוגע בערוה וכו'. וכע"ז בד, ולפנינו נשמטה המלה "רואין" בט"ס. ובכי"ע: אבא שאול אומ' הבא על יבמתו לשום נוי ולשום נכסים הרי זו בעילת זנות וכו'. ובירושלמי פ"א ה"א, ב' רע"ב: דתנא אבא שאול אומר הכונס את יבמתו לשום נוי, או לשום דברים אחרים, הרי זה בעילת זנות וכו'. ובירושלמי "בעילת זנות" היא בדווקא, שהרי רצו לומר שם שאבא שאול כר' עקיבא, דאמר יש ממזר מיבמה, והירושלמי סבר מתחילה שלאבא שאול אם בא עליה שלא לשם מצוה הרי הוא כזר אצלה, וכאילו היא יבמה לשוק ביחס לביאה שלא לשם מצוה, והיא בעילת זנות. אבל לפי הגירסא שלנו וד ("פוגע בערוה"), הרי סתם ערוה היא מחייבי כריתות.

ובבבלי ל"ט ב': דתניא אבא שאול אומר הכונס את יבמתו לשם נוי, ולשום אישות,[57] ולשום דבר אחר, כאילו פוגע בערוה, וקרוב אני בעיני להיות הולד ממזר. וחכמים אומרים יבמה יבא עליה, מכל מקום. ול"שום אישות" פירושו שרוצה לישא אשה, ולא לקיים מצות ייבום,[58] ולשום "דבר אחר" אפשר שפירושו לשם תשמיש (כמשמעותו בכ"מ בתלמוד), ועיין בבלי נ"ג ב' וברש"י שם, ובתוספ' ל"ט ב', ד"ה ולשום. אבל מגירסת הירושלמי הנ"ל "או לשום דברים אחרים" מוכח שהכוונה לסיבות אחרות, כגון "לשום נכסים" שבתוספתא, או "לשום ממון", כפירוש הירושלמי בברייתא שבתו"כ, עיין מ"ש להלן.

והגירסא "אבא שאול" שבתוספתא כי"ע כאן מקויימת גם ע"י הירושלמי והבבלי הנ"ל, ולעיל שם ג' א', ולהלן ק"ט א'. ולפי גירסת כי"ו וד סתמה התוספתא כאבא שאול, ולא הזכירה כלל דברי החכמים, וכבר נחלקו הקדמונים אם הלכה כאבא שאול, או כחכמים.

ואשר לדברי חכמים, משמע שלדבריהם מותר לכתחילה לייבם אותה "לשום נכסים", (כלשון התוספתא) והיינו כדי לירש בנכסי המת, וכן אמרו בירושלמי פ"ד סהי"ב: ומהו להערים.[59] וכי ר' טרפון אביהן של כל ישראל לא הערים? קידש וכו', ר' יודן בי ר' ישמעאל עבדין ליה כן. ומוכח שמותר לעשות כן לכתחילה לחכמים. וכן אמרו בירושלמי פ"א ה"א, ב' רע"ב הנ"ל (על

[56] ודווקא ביפת תואר היא מירת הכתוב, אבל משום הבחנה אין צורך להמתין, כמו שכתב בקרן אורה מ"ח רע"ב, סד"ה תוספ'.

[57] ועיין מ"ש ר"י לוי בקטעים ממשנת אבא שאול (תרגום עברי), עמ' 120, הע' 2. ועיין אוה"ג, עמ' 76, ועמ' 83.

[58] ועיין בתוספות ל"ט ב', ד"ה ולשום, ובתוספות הרא"ש שם. ולא זכיתי להבין את פרושם בברייתא של תו"כ, ואיך אפשר לומר שבתחילה אם רצה כונסה לשם ייבום, ועיין בהנהות הרש"ש שם. ובירושלמי פ"א ה"א, ב' רע"ב, פירשו את הברייתא בתו"כ: רצה לכנוס לשם תואר כונס, לשם ממון כונס. ועיין מ"ש ר"י לוי הנ"ל (לעיל הע' 57).

[59] כלומר, להערים ולייבם כמה יבמות מהרבה אחים, כדי לירש בנכסים, אעפ"י שדעתו לגרשן אח"כ, כמו שפירש בטל תורה. ואין כאן איסור של נושא אשה ובדעתו לגרשה, שהרי יכול לייבם שלא מדעתה, כדי לקיים מצות ייבום, שאין מצותה אלא בביאה ראשונה.

נישואין שלא במקום ייבום): רצה לכנוס לשם תואר כונס, לשם ממון[60] כונס.[61] ועיין בריטב"א ובנ"י ריש פרק ו' ומ"ש בקרן אורה בסוגיין ל"ט ב'.

59—60. היה ר' מאיר אומ' לא יבא אדם על יבמתו עד שתגיע לפרקה וכו'. כמשנת נדה רפ"ו. ועיין ירושלמי פ"ד ה"א, ה' ע"ג, פ"ב ה"ה, י"ב ע"ד, פ"ג ה"ז, י"ג ע"ד, שם ה"ח והי"ג, י"ד ע"א, סוטה פ"ד ה"ד, י"ט ע"ג, בבלי ס"א ב', קי"א ב', קי"ט א', בכורות י"ט ב', נדה ל"ב א'.

60—61. וכן צרות, וכן עריות, לא ינשאו, ולא יתארסו, עד שיגיעו לפרקן, שמא נמצאו אילו אילוניות וכו'. כלומר, וכן צרות של הקטנות לא ינשאו לשוק על סמך של ייבום הקטנה, וכן צרות של עריות קטנות לא ינשאו לשוק עד שיגיעו העריות לפירקן ויתברר שאינן אילוניות, שאם ימצאו אילוניות איגלאי מילתא למפרע שצרותיהן זקוקות לייבום, עיין מ"ש לעיל בריש מכילתין, שו' 4—5, ד"ה כן בחיי הבעל. ועיין להלן גיטין פ"ו (כי"ע פ"ח) ה"ז.

ומתוך הברייתא שלנו ברור שיש לפנינו שתי הלכות שאסור לייבם את הקטנה שמא תימצא אילונית, ואם ייבם אותה אסורה צרתה להנשא. ומכאן קשה על דברי תוספות ישנים ב' ב' שהעמידו את דברי ר' מאיר לעניין צרה גרידא, והרי כאן מפורש שאף הקטנה עצמה אסורה להתייבם, משום שמא תמצא איילונית.

61—62. ונמצאו אילו פסולות. כלומר, פסולות להנשא לכהונה, כיבמה שנישאת לשוק, ועיין ירושלמי סוטה פ"ב ה"ה, י"ח ע"ב ("מעשה היה וכהנת הייתה"), והברייתא כאן חולקת (וע"ש בירושלמי).[62]

62. וחכמים או' הרי הן בחזקתן, וכשירות. בכי"ע: מותרות. כלומר, החכמים אינם חוששים למיעוטא, ורוב נשים אינן אילוניות, וכולן בחזקת מותרות לשוק. ואף לפנינו הפירוש כן, ו"כשירות" הן בניגוד לאילוניות, והקטנות הן בחזקת שאינן אילוניות, עיין מ"ש להלן, עמ' 192, שו' 20—21, וגיטין פ"ג סה"ה (כי"ע פ"ד סה"ג).

62—64. מודה ר' עקיבא באלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, שאע"פ שהוא בלא יבא, אין הולד ממזר, שאין ממזר אלא משאר בשר. במשנתנו פ"ד מי"ג: איזהו ממזר, כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי ר' עקיבא. ופירש"י: כגון נושא חלוצתו דהוי בלא יבנה, והוי לאו דקורבה בלא כרת. ולהלן בגמרא פירש"י שגרושתו שנישאת לאחר אינה מחייבי לאוין של שאר בשר, ולפ"ז חולקת מי"ג על מי"ב שמפורש בה שלר"ע הולד ממזר ממחזיר גרושתו. אבל בתוספות מ"ט א', ד"ה הכל, ושאר קדמונים חולקים על רש"י, וסוברים שמחזיר גרושתו עובר על לאו דשאר בשר, ואין שתי המשניות חולקות.

ובפיה"מ להר"מ למי"ג כתב: שיעור דברי ר' עקיבא כל שאר בשר, וכל שהוא בלא יבא, לפי שעיקר דעתו כל שאין לו ביאה בקהל הולד ממזר, ואע"פ שהוא מחייבי לאוין. ולפ"ז סתם משנתנו היא כר' סימאי (בבלי מ"ט א' ומקבילות, אעפ"י שהר"מ נקט את לשונו של ר' ישבב). ובתוספתא כאן מפורש שלא כדברי הר"מ, וכן מוכח בבבלי מ"ט א', עיין בתוספות רע"א

[60] המדובר שם על "חחילה", על הזמן שהיתה פנויה, לפני שנישאת לאחיו, ולפיכך נקטו "ממון".

[61] וכשיטת הריב"ש בשו"ת סוף סי' ט"ו שמותר לכתחילה לישא אשה לשם ממון, ולא אסרו בבבלי קידושין ע' א' אלא בפסולה, או בשאינה הוגנת לו, עיי"ש ברש"י. ועיין מ"ש הגרב"ז שאפראן בשו"ת הרב"ז סי' ל"ו.

[62] להלן פי"א, שו' 32, ושו' 39, ר' מאיר הוא שמוסר את ההלכה (בשם ר"ע) שיש ממזר מיבמה. ועיין לעיל פ"א, שו' 20, שו' 24, ושו' 32 ומש"ש.

למשנתנו הנ"ל. ועיין גם בספרי כי תצא פי' רמ"ח, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 276. ועיין מ"ש בקרן אורה מ"ט א', והעיר לנכון שבירושלמי מוכח כפירוש הר"מ, עיי"ש מה שכתב על התוספתא כאן.

64—65. מודה ר' שמעון התימני בהבא על אשתו נדה, שאע"פ שהן בהכרת, שאין הולד ממזר אלא משאר בשר. במשנתנו פ"ד מי"ג הנ"ל: איזהו ממזר וכו', שמעון התימני אומר כל שחייבין עליו כרת בידי שמים. והוסיפו כאן שאין ממזר מנדה אעפ"י שהנדות הן בהכרת, משום שאין איסורה מחמת קורבה, ועיין מ"ש בקרן אורה הנ"ל. ועיין ירושלמי פ"ד הט"ו, ו' סע"ב, ובבלי מ"ט ב', קידושין ס"ח א'. ועיין בגליוני הש"ס לר"י ענגיל מ"ט רע"ב.

ובאוה"ג, עמ' 314, הביא בשם הר"ח: „אבל מדרבנן הוי ממזר [מנדה וסוטה] דלא גרע מאשה שהלך בעלה וכו'". והשלמה זו היא בלתי נכונה, וכל הראשונים[63] שהביאו את הר"ח[64] לא הזכירו אלא וולד סוטה, אבל לא בן הנדה, וכן מוכח מן הראייה שהביא הר"ח לדבריו. אמנם ב„לוח הדינים אשר נמצאו במרדכי" להגר"י אוטילינג סי' ס"ד כתב: פר"ח י"א מדאורייתא אבל מדרבנן הוי ממזר מנדה וסוטה. ואין כאן אלא פליטת הקולמוס, שהרי במרדכי אין רמז שאף מנדה הוא ממזר מדרבנן. וכן פסק גם בשו"ע אה"ע סי' ד' סוף ס"ק י"ג. ברם בפירוש מס' כלה רבתי להראב"ן עמ' מ"ז, ראיתי: ועל עניין י' כממזרים ואינם ממזרים (עיי"ש לעיל עמ' ל') כמ"ש למעלה, ואחד מהן בני נדה, שאינם (כלומר, בני נדה) ממזרים מן התורה, זולתי מדרבנן.

ולעניין פסול לכהונה, מפורש בבבלי ס' א' שבן הנדה אינו חלל, ולפי הרמב"ן והרשב"א שם כולם מודים בכך, אבל לדעת הר"א אב"ד (הובא ברמב"ן שם), תוספות ישנים במקומו, שו"ת הרא"ש כלל ל"ב סוף סי' ט"ז, נחלקו חכמים על ר"א בן יעקב, והלכה כר"א בן יעקב שהוולד כשר. ועיין ר"מ רפט"ו מה' איסורי ביאה, ובים של שלמה כאן ספ"ג ובתשובתו סי' ו', בט"ז אה"ע סי' ד' ס"ק י"ג ובבאור הגר"א שם. ועיין בפי' הראב"ד לתו"כ אמור פ"ב רפ"ב, צ"ד ע"ד.

ובקטעים מן הגניזה מספרו של אחד הגאונים שפרסם מרמורשטין במכתב חדשי הגרמני (חס"ט, 1925, עמ' 35): גבר דאתת (צ"ל: דאתא) על איתתיה בנדתה והיא ילידת בר, כשר הוא, וברתא אפילו לכהן גדול שרי. ובמ' דרך ארץ רבה פ"א: נדה אעפ"י שחייב על ביאתה, הולד כשר להיות עומד ומקריב על גבי המזבח. וכן הוא בעריות שבמשנה כ"י קויפמן, עמ' 253: נידה שאף על פי שהוא חייב על ביאתה כרת וכו'. ועיין במסכתות ד"א הוצ' היגר, עמ' 269, ובמסכתות זעירות הוצ' הנ"ל, עמ' 93.

[63] תוספות מ"ט ב', ד"ה סוטה, הרא"ש ספ"ד, רבינו ירוחם נתיב כ"ג ח"ד, מרדכי ואגודה ספ"ד, ועוד, עיין להלן, הע' 64.

[64] בתוספות, ברא"ש ורבינו ירוחם הנ"ל (לעיל הע' 63) הביאו בסתם שכן היא שיטת הר"ח. אבל במרדכי ובאגודה הנ"ל ובחי' הרמב"ן פ"ה ב' הביאו שכן פירש הר"ח בשם „ויש אומרי" (או „י"א"). וברשב"א פ"ה ב' הביא: אבל בלשון שני כתב ר"ח זל שהולד כשר לקהל. והוסיף הרשב"א: ומיהו אף ללשון שני משמע דהולד מזוהם לכהונה. ולהלן שם פ"ז ב', ד"ה האשה, כתב הרשב"א: ובסוטה וכו', משמע דאפילו ממזר דדבריהם לא הוי, ואף על פי שר"ח זל בלשון אחר לא פירש כן.

פ"ז

1. העושה מאמר ביבמתו ומת, חולצת ולא מתיבמת וכו'. משנתנו פ"ג מ"ט. ואמרו שם בדעת הת"ק: שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמין, ומאמר קונה מקצת ומשייר מקצת. ועיין ספרי כי תצא פי' רפ"ח, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 306, ולעיל פ"ה, שו' 41—42, ד"ה ר' לעזר בר' שמעון, ובהערה 8 שם.

ר' שמעון אומ' וכו'. עיין במשנתנו הנ"ל.

2. שאם מאמרו מאמר תתיבם, שהיא אשתו של שיני וכו'. בבלי י"ט א'.[1] ור"ש סובר שמאמר או קונה, או לא קונה, עיין ירושלמי פ"ב ה"א וה"ב, ג' ע"ג, פ"ג ה"ה, ד' ע"ד, פ"ה ה"א, ו' ע"ד, ועיי"ש פ"ג ה"ד, ד' ע"ד. ועיין מ"ש לעיל בפ"ה הנ"ל. ועיין להלן פי"א, שו' 59—61, ד"ה ר' שמעון, ולהלן שם.

ובתוספתא לא נזכרה כאן צרה כלל, והת"ק הוא בין כר"מ ובין כרבנן, עיין ירושלמי פ"ג ה"י, ה' ע"א, פ"י הי"ז, י"א ע"ב, ובבלי צ"ו ב'.

3. כיצד מצות יבום וכו'. משנתנו פ"ה סמ"ב, ירושלמי שם סה"ב, ו' ע"ד, בבלי נ"ב א'.

4. כנסה עד שלא עשה בה מאמר וכו'. בבלי הנ"ל, עיי"ש.

4—5. העושה מאמר ביבמתו קנאה לעצמו, ופסלה על ידי אחים. וכ"ה בספרי כי תצא פי' רפ"ח, עמ' 307. ובירושלמי פ"ב ה"א, ג' ע"ג, פ"ד ה"א, ו' ע"ג, קידושין פ"א סה"א, נ"ח סע"ד: מה הועיל בה מאמר. לאוסרה לאחין.

5. באו עליה אחין, ועשו בה מאמר וכו'. כלומר, אם האחים באו עליה אחרי שעשה בה מאמר, או שעשו בה מאמר אחר מאמרו, או שנתנו גט, או שחלצו אחר מאמרו, פוסלין על ידו. והברייתא מפרשת את דברי חכמים שבמשנתנו פ"ה מ"א שיש מאמר אחר מאמר (בשני יבמין ליבמה אחת).

6. העושה מאמר ביבמתו נפטרה צרתה. וכ"ה בד ובקג"נ. ועיין בח"ד שנדחק לפרש גירסא זו אליבא דב"ש, וכשיטת ר"י בתוספות כ"ט א', ד"ה אלא, אלא שהוא בעצמו הסיק שבוודאי יש כאן ט"ס, וצ"ל: נפסלה צרתה. וכ"ה בכי"ע. ועיין להלן בסמוך.

7. הנותן גט ליבמתו נפטרה צרתה והיא. בד: נפטרה היא וצרתה. ובקג"נ: נפטרה צרתה. ובכי"ע: נפסלה היא וצרתה. וכן, כנראה צ"ל לפנינו. ובספרי כי תצא פי' רפ"ח, סוף עמ' 306: הנותן גט ליבמתו פסלה לעצמו ופסלה על ידי אחים. ולעיל שם פי' ר"ע, עמ' 290: מנין לנותן גט ליבמתו שאסור לחזור עליה, תלמוד לומר לא יוכל בעלה הראשון. ועיין בבלי נ"ב ב' וירושלמי פ"ה ה"א, ו' רע"ד (ובברייתא של חזקיה שם). ומסוגיית הירושלמי מוכח שגט ומאמר פוסלים מדאורייתא, ושיטת הבבלי אינה כן, אלא הכל מדרבנן. ועיין בתוספות נ"א ב', ד"ה כולהו, ודי"ה ביאה. ועיין מ"ש הגרמ"ש מדווינסק במשך חכמה כי תצא, עמ' 394, ד"ה הנותן.

חלץ לה נפטרה צרתה. כלומר, חלץ לה אחרי שנתן לה גט, נפטרה צרתה ומותרת לשוק, ואינה צריכה חליצה אחרת. והברייתא שלנו סוברת שאין זיקה, כשיטת התוספתא,[2] וממילא

[1] ועיי"ש בתוספות, ד"ה דתניא, ולהלן שם עמ' ב', ד"ה ר"ש. ועיין להלן פי"א סה"י ובבבלי נ"א ב', צ"ו ב'.

[2] עיין מ"ש לעיל פ"ו, שו' 10—11, ד"ה שומרת יבם.

אין כאן מקום לשאלה אם חליצה פסולה צריכה לחזור על כל האחים, עיין בבלי כ"ו סע"א ואילך ובתוספות כ"ו ב', ד"ה מדקאמרת, ובקרן אורה שם.

7–8. וחכמים אומ' יש גט וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"ה מ"א. ואעפ"י שדברי החכמים כבר נתפרשו לעיל, נקט מסדר התוספתא פיסקא זו, כדי להסמיך לה את דברי רבן גמליאל.

8–9. מודה רבן גמליאל לחכמים שיש גט אחר מאמר וכו'. ירושלמי פ"ה ה"א, ו' ע"ד, בבלי נ"א א' (ועיי"ש כ"ז ב'). ועיין להלן.

9. גט אחר ביאת מאמר וכו'. וכ"ה בכל נוסחאות התוספתא (לרבות קג"נ) ובירושלמי הנ"ל. ובבבלי הנ"ל: וגט אחר ביאה ומאמר וכו'. ולשון התוספתא והירושלמי מדוייק ו„ביאת מאמר" כוונתו ביאה על השנייה אחר מאמר של הראשונה, כלומר, גט אחר מאמר באחת וביאה על השנייה.

ואמרו בירושלמי הנ"ל: גט אחר ביאת מאמר היך עבידה? היו שלש יבמות, עשה מאמר בזו, ובעל לזו, ונתן גט לשלישית. הדא אמרה שהמאמר קונה ומשייר וכו'.

ומאמר אחר ביאת גט. וכ"ה בכל נוסחאות התוספתא (לרבות קג"נ) ובירושלמי הנ"ל. ובבבלי הנ"ל: ומאמר אחר ביאה וגט, ועיין מ"ש לעיל. ובירושלמי הנ"ל: מאמר אחר ביאת גט היך עבידה? היו שלש יבמות, נתן גט לזו, ובעל לזו, ועשה מאמר בשלישית. הדא אמרה שהגט פוטר ומשייר וכו'.

9–10. כיצד היה רבן גמליאל אומ' וכו'. וכ"ה בד ובקג"נ. ובכי"ע בט"ס: כיצד היה רבן שמעון בן גמליאל אומ' וכו'. ובבבלי נ"א א': ת"ר כיצד אמר רבן גמליאל וכו'.

11. חולץ לראשונה ומותר בקרובות שנייה וכו'. וכ"ה בבבלי הנ"ל, אלא ששם: חולץ לראשונה ואסור בקרובותיה.[3] ובארו בירושלמי הנ"ל: כל מה שהגט השני עתיד לפטור, כבר פטר הראשון. ועיין בבבלי לעיל שם. ומ"ש חולץ לראשונה, עצה טובה קמ"ל שלא יאסר בקרובות שנייה.

11–12. וחכמים אומ' אסור בקרובות שתיהן וכו'. בבבלי הנ"ל: וחכמים אומרים נתן גט לזו וגט לזו אסור וכו'. אבל בכי"מ שם ובתוספ' חד מקמאי ובפיסקי רי"ד הגירסא בבבלי היא כמו בתוספתא. ולפנינו בבבלי הוגה ע"פ רש"י. וכנראה שלפני רש"י היתה הגירסא: נותן גט לזו וכו', ולפיכך הגיה: נתן.

וטעם החכמים הוא שלכל אחד ואחד (מן האחין) ולכל אחת ואחת (מן היבמות) תקנו גט ומאמר, ואין כח הגט לדחות לגמרי את האחים האחרים, ולא את הצרות, והוא הדין במאמר, עיין בבלי נ"א א'.

12. וצריכה חליצה אחת מהן. במשנתנו פ"ה מ"ד: גט לזו וגט לזו צריכות הימנו חליצה. ובבבלי נ"ג א' פירשו למ"ד שחליצה פסולה אינה צריכה לחזר על כל האחין: מאי צריכות, צריכות דעלמא, כבתוספתא כאן. ועיין מ"ש לעיל, שו' 7, ד"ה חלץ לה. והואיל ולרבנן בין כך ובין כך אסור בקרובות שתיהן, הרי לא איכפת לנו אם חולץ לשנייה, עיין מ"ש לעיל, שו' 11, סד"ה חולץ.

12–13. עשה מאמר בזו וחזר ועשה מאמר בזו, רבן גמליאל או' נותן גט לראשונה וכו'. וכבר הקשו הראשונים למה נפטרה השניה ומותר בקרובותיה, והרי אפילו אחרי ביאה וחליצה קידושין תופסין בצרתה, ולמה תצא השניה בלא גט. ותירץ ריב"ן[4] שרבן גמליאל בשיטת ר"ע הסובר שקידושין אין תופסין בחייבי לאווין. אבל כמה מן

[3] ומילתא דפשיטא היא, שהרי חלץ לה, ולפיכך לא חשה התוספתא לפרשה.

[4] לפי תוספות נ' א', ד"ה ר"נ.

הראשונים[5] מפרשים שאפילו אם נאמר שקידושין תופסין בחייבי לאוין, הני מילי ביבמה שכבר נפטרה בייבום, או בחליצת חברתה, ונפקעה ממנה זיקת ייבום לגמרי, אבל כל זמן שהיא זקוקה לו מדאורייתא אין קידושין נופלין על זקוקתו. ובירושלמי פ"ה ה"א, ו' ע"ד: טעמא דהן רבן גמליאל, כל מה שמאמר השני עתיד לקנות כבר קנה הראשון.

ובבבלי נ"א ב' הקשו למה נותן גט לראשונה, תתייבם, שהרי הגט בשנייה לא הועיל כלום, ותירצו: גזירה דילמא אתי ליבומי לשנייה.

14—15. **וצריכות שני גיטין וחליצה לאחת מהן.** במשנתנו פ"ה מ"ד: כיצד, עשה מאמר בזו ומאמר בזו צריכות שני גיטין וחליצה. ונחלקו הראשונים אם הלשון הוא בדווקא, ואין כאן ייבום כלל, או שיכול לתת גט לזיקתו, ולכל הפחות השניה הותרה לו, עיין רמב"ן ל"ב א', ד"ה נתן, בתוספות הרא"ש נ' ב', ד"ה מאמר, ובמאירי בסוגיין (דיקמן, עמ' 199).

15. **וכן שני יבמין ויבמה אחת.** פירש"י: נתן זה גט וזה גט. ר"ג אומר חולץ לה הראשון, והשני מותר בקרובותיה, ולדברי חכמים שניהם אסורים בקרובותיה.

15—16. **בעל את זו ועשה מאמר בזו וכו'.** משנתנו פ"ה מ"ה. ומוכח מכאן שאין קידושין תופסין בשניה אחרי שבעל את הראשונה. ועיין ברי"ף בסוגיין סי' ע"ד ובנושאי כליו שם, ומ"ש להלן, שו' 17, ד"ה חלץ לזו ועשה מאמר בזו.

16—17. **אין אחר חליצה כלום.** וכ"ה בכל הנוסחאות, וברור שנתחלפו הגירסאות (מן הסיפא לכאן, ומכאן לשם) וצ"ל כאן: אין אחר בעילה כלום, כמו שהגיהו המפרשים. ובבבלי נ"ג א': וליתני נמי אין אחר ביאה כלום.[6] אביי ורבא דאמרי תרווייהו תני אין אחר ביאה כלום. **ותנא דידן וכו'.** ובתוספות ישנים שם: והקשה הר' נתנאל, למאי קאמר תנא דידן, הא אמר תני במתניתין, ואם כן אינו כי אם מגיה המשנה, ואין זה תנא אחר. ותירץ דה"ג תנא אין אחר ביאה כלום, דברייתא היא בתוספתא, והשתא ניחא דקאמר ותנא דידן, דלא תני במתניתין הכי.[7] וברור מתוך דבריו שהיתה לפניו הגירסא כאן: אין אחר בעילה כלום, כהגהת כל המפרשים.

17. **חלץ לזו ועשה מאמר בזו וכו'.** והקשו בירושלמי (על משנה ג': חלץ ועשה מאמר וכו', אין אחר חליצה כלום): אילו המקדש חלוצתו שמא [לא] תפסו בה קידושין? תיפתר או כר', שלא לדעת, או דברי הכל, במתכוין לקנותה לשום מאמר יבמתו, ואינה יבמתו. ובבבלי נ"ב ב' שיטה אחרת, עיי"ש, והעמידוה כר' עקיבא שסובר שאין קידושין תופסין בחייבי לאוין.

18. **אין אחר בעילה כלום.** צ"ל: אין אחר חליצה כלום, עיין מ"ש לעיל, שו' 16—17, ד"ה אין אחר חליצה.

18—19. **אע"פ שאמרו אין אחר בעילה כלום, חליצה אחר בעילה פוסלת לכהונה.** הברייתא קשה מאד, ולכאורה היא דבוקה למעלה, ובבעילה בתחילה הרי כולם מודים שאין אחריה כלום, ולמה תפסול חליצה אחר בעילה לכהונה. והמפרשים פירשו שבבא זו נסמכה למשנתנו ספ"ה, ולדברי ר' נחמיה (עיין להלן), והכוונה לבעילה שהיא באמצע, לבעילה פסולה, ופירושה אעפ"י שאין המעשה שאחר בעילה מועיל לר' נחמיה, מ"מ אם חלץ לאחר ביאה שהיא באמצע (ביאה פסולה), החליצה פוסלת לכהונה. ואף פירוש זה קשה מאד, ולא מיבעי לשיטת רש"י במשנתנו (נ' ב') ועוד, שפירשו בדברי ר' נחמיה שאין אחר ביאה כלום,

[5] עיין בתוספות הנ"ל, בחי' הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א והמאירי שם.

[6] פירש"י: בסיפא דקתני או בעל ובעל, או בעל ועשה מאמר כו'. והיא גם הברייתא שלפנינו.

[7] ועיין מ"ש מהריץ אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 146, ונעלמו ממנו לפ"ש דברי רבינו נתנאל.

ויוצאה בגט בלי חליצה,[8] חוזר הקושי למקומו, למה תפסול החליצה לכהונה.[9] ואפילו לשיטת רש"י בגמרא (נ"א סע"ב) בדברי ר' יוחנן (אליבא דר' נחמיה) שאין אחר בעילה שהיא באמצע כלום פירושו שאין מעשה מועיל אחריה, אבל מ"מ צריכה חליצה, שהרי ביאה פסולה היא, ג"כ קשה, דפשיטא שהחליצה פוסלת לכהונה, שהרי אסורה להנשא בלי חליצה, ולמה לא תפסול?

ובירושלמי פ"ה רה"ד, ז' רע"א: אע"פ שאמרו אין חליצה אחר חליצה, אבל ביאה שאחר חליצה פוסלתה מן הכהונה. ונשאו ונתנו בה, והסיקו: א"ר יוסי תיפתר שהיה יבמה כהן ובא עליה וחיללה. ולכאורה היא הברייתא שלפנינו, ואף בבבא זו צריך להפך את הגירסא, ולגרוס: אע"פ שאמרו אין אחר חליצה כלום, בעילה אחר חליצה פוסלת לכהונה. ומה שאמר אח"כ: כיצד שלש יבמות וכו' הוא פירוש לדברי ר' נחמיה במשנתנו ספ"ה, ואינו עניין לכאן.

ברם קשה להגיה את כל נוסחאות התוספתא (בקג"נ קטוע), ואף המשך הק"ו בדברי ר' נחמיה להלן אין לפרש לפי גירסא זו. ומרוב הקושי נראה שהתוספתא היא בשיטת רבנן דתמן בירושלמי ספ"ה, וביאה פסולה פוטרת בכל מקום, בין לאחר המאמר בין לאחר הגט, ואין צורך בחליצה, כשיטת הבבלי כאן קי"א א' (ומבבא זו ואילך הם דברי ר' נחמיה), ומכל מקום אם החמיר על עצמו וחלץ ליבמה, נפסלה לכהונה,[10] הואיל והביאה שלפניה לא היתה כדין.

19—20. כיצד, שלש יבמות ויבם אחד וכו'. רשב"א נ"א סע"ב בשם התוספתא. ובברייתא זו מפרשת את דברי ר' נחמיה במשנתנו ספ"ה, והיא דבוקה להלכה שלפניה שאף היא מדברי ר' נחמיה, עיין מ"ש לעיל. ובירושלמי ספ"ה העתיקו את הברייתא בנוסחא אחרת, וכל השיטה שם קשה מאד.[11]

20. וחזר ועשה מאמר בזו. וכ"ה ברשב"א הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: ונתן גט לשלישית, וכן מעתיק משם הרמב"ן נ"א ב', והיא טעות סופר, שהרי החכמים מסיימים: וצריכות שלשה גיטין.

20—21. ר' נחמיה אומ' ראשונה צריכה גט. וכ"ה בכל נוסחאות התוספתא וברשב"א הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: ראשונה צריכה גט וחליצה. וכן מעתיק ברמב"ן הנ"ל, עיי"ש שמסתייע מכאן לפירושו שאין אחר ביאה פסולה כלום לר' נחמיה כוונתו שאין מעשה אחר מועיל אחר הבעילה, אבל ביאה פסולה עצמה אינה פוטרת מן החליצה, עיי"ש. ולפי פירושו צ"ל ש"וחליצה" בראשונה לאו דווקא, והוא הדין שיכול לחלוץ לשניה אם רוצה.

21—23. ומה חליצה שפוסלת בכהונה חליצה אחר בעילה, אין אחריה כלום, בעילה שאין פוסלת בכהונה בעילה אחר חליצה, אינו דין שלא יהא אחריה כלום. וכ"ה בד. וכע"ז גם בכי"ע. והרמב"ן הנ"ל מעתיק בשם הירושלמי: ומה אם חליצה שהיא פוסלת' מן הכהונה אין אחרי' כלום, ביאה שאין פוסלתה מן הכהונה אחר בעילה אינו דין שאין אחרי' כלום. ולפנינו בירושלמי הגירסא עוד יותר משובשת, עיי"ש.

וכנראה שתורף הק"ו הוא שחליצה שהיא פטור, כחה מפוזר, ואף אחר בעילה עדיין יש בה כח לפסול מן הכהונה, אבל בעילה שהיא קניין כחה מרוכז, וכל תוקפה הוא לפני חליצה.

[8] וכן מוכח בבבלי קי"א א', כמו שהעירו הראשונים.

[9] עיין בתשובת הר"מ שבמרדכי קידושין פ"נ סי' תקל"א (ובקיצור בשו"ת מהר"מ ב"ב, ד' פראג סי' תקפ"ח), ולשיטת ר' אליעזר מביהם היא באמת פסולה לכהונה, שהרי אין כאן סימנים מוכיחים (דומיא דאיילונית) שאינה צריכה חליצה, עיי"ש. אבל כל הראשונים חלקו עליו, ועיי"ש במרדכי.

[10] עיין לעיל, הע' 9.

[11] פירושי האחרונים ע"פ הבבלי קשים, שהרי שיטת הירושלמי היא שמאמר וגט יבמין עושים רושם מדאורייתא (עיין מ"ש לעיל בפנים, שו' 7, ד"ה הנותן). אבל גם הרמב"ן מפרשה ע"פ שיטת הבבלי. וצ"ע.

ולפיכך אומר ר' נחמיה, ומה חליצה שפוסלת בכהונה [אפילו] חליצה אחר ביאה (כמפורש לעיל), ומ"מ כולם מודים שאין אחריה כולם, בעילה שאינה פוסלת בכהונה, בבעילה אחר חליצה (כלומר, אם בא יבמה ישראל עליה אחר חליצה[12] והיא בת כהן לא פסלה מלאכל בתרומה,[13] שהרי כולי עלמא מודים שאין אחר חליצה כלום, ואפילו חליצה באמצע, חליצה פסולה), משום שכל כחה מרוכז לפני חליצה, ואינה פועלת כלום אפילו אחרי חליצה פסולה, מכל שכן שלא יהא אחריה כלום אחרי שכילתה את כל כחה בקניין. והפירוש בירושלמי צ"ע רב, עיין במפרשים במקומו ומ"ש בקרן אורה נ"א, ב', ואף דבריו ז"ל לא נתחוורו לי.

23–24. וחכמים אומ' צריכות שלשה גיטין וחליצה אחת מהן. וכע"ז בירושלמי הנ"ל, וכשיטתם במשנתנו ספ"ה.

24–25. אימתי אמרו אין אחר בעילה כלום, בזמן שהוא כתחלה, אינה כתחילה הרי היא כמאמר. מפשוטה של לשון משמע שבבא זו היא מדברי חכמים, אבל לדברי ר' נחמיה לעיל אפילו אינה כתחילה אינה כמאמר. ובירושלמי הנ"ל חסר סיום זה. ובבבלי נ"א סע"ב אמרו (אליבא דר' נחמיה): והא ביאה פסולה, דכמאמר שויוה רבנן. והדברים קשים מאד, עיין בתוספות שם, ד"ה ביאה, ברמב"ן, ברשב"א, בריטב"א ובמאירי שם. והרמב"ן והרשב"א שם הביאו את פירוש הר"ח שכתב: כמאמר שויוה רבנן, כדתניא בתוספתא הביאה בזמן שהיא בתחלה אין אחרי' כלום, אינה בתחלה הרי היא כמאמר. ועיי"ש ברמב"ן שתמה: מניין לו דר' נחמיה היא, דילמא רבנן היא. והרשב"א שהעתיק שם גם את הרישא של התוספתא העיר שמעניין התוספתא מוכח שהסיפא היא כחכמים, ולא כר' נחמיה, עיי"ש.

פ"ח

1. בן תשע שנים ויום אחד וכו'. ברייתא זו נסמכה למשנתנו פ"ו מ"ב: וכן הבא על אחת מכל העריות וכו'. וכל הברייתא להלן נדה רפ"ו, ירושלמי פ"ז ה"ה, ח' ע"ב, סוטה ספ"ד, י"ט ע"ד, בבלי כאן ס"ח א', קידושין ע"ד ב'. ובערוך ערך אלמנה הביא את הברייתא מן הבבלי, ובכ"י לוין:[1] ועיקר בריתא זו בתוספת יבמות ובתוספות נדה.

1–2. נתין וממזר. וכ"ה בתוספתא נדה הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: ועבד וממזר חלל נתין וכו', וכן בבבלי נמנה "חלל", ובוודאי שאין חולק שחלל פוסל מן הכהונה. ושיטת הר"מ ברפי"ח מה' איסורי ביאה שכל הפסולים הללו (לרבות חלל) עשאוה זונה, ונפסלה לכהונה משום זונה. ועיין בהשגות הראב"ד ובמ"מ שם. ועיין בתוספ' ס"ח א', ד"ה רישא.

3. כל שזרעו כשר וכו'. כלומר, מצרי שני אינו פוסל שהרי כל זרעו כשר, עיין בירושלמי ובבבלי הנ"ל.

4. כל שאתה מותר לישא בתו אתה וכו'. כלומר, ואפילו מואבי ועמוני שמקצת זרעו (הזכרים) פסול אינו פוסל, משום שהנקיבות מותרות, עיי"ש בירושלמי ובבבלי.

[12] כלומר, בתורת ייבום, ולא בתורת קידושין (עיין מ"ש לעיל, שו' 17, ד"ה חלץ), או שבא עליה בלי עדים (עיין בשלטה"ג ספי"ג בשם קונטרס הראיות להריא"ז, שמצריך עדי ייחוד גם ביבמה. ועיין בס' ישרש יעקב נ"ב א' לתוספות, ד"ה דמקדש בביאה). ועיין בישש"ש פי"ג סוף סי' כ"ה. ועיין באחרונים שציין הגרא"י רבינוביץ בספרו עין יהודה (ירושלים תש"ח) אה"ע סי' ב', והוא ציין שם גם לשו"ת הרשב"א ח"ד סי' שכ"ח, ומפורש שם שביבמה אין צורך בעדי יחוד.

[13] עיין מ"ש לעיל פ"ו, שו' 30, ד"ה היא כשירה.

[1] לפי אוה"ג, כתובות, הפירושים, עמ' 12.

5–6. לויה שנשבת, בתה כשירה לכהונה. כלומר, בתה שנולדה לה מבעלה, לאחר שהאם נפסלה מן הכהונה, ואין אנו אומרים כשם שנתחללה האם, כך נתחללה הבת.[2] ולויה כאן פירושה אשת לוי, ואפילו היא בת כהן דינה כן, הואיל ובעלה לוי, או ישראל. אבל באשת כהן שנשבית בתה מבעלה חללה לכ"ע.

6. לוים המזוהמין באמן, לא חששו להם חכמים. וכ"ה בד. וכע"ז גם בירושלמי פ"י ה"א, י' ע"ד (הברייתא שלפנינו בשינוי סדר הבבות): לויים המוזהמין מאימן לא חששו להם משו' ריח פסול. ובכי"ע: לוים המיוחסין באימן וכו'. ובקג"נ: לוים המיוחסין באמן וכו'. כלומר, לויים שאינם מתייחסין אחר האב אלא אחר האם, והיינו גוי ועבד שבא על בת לוי. והיא היא, שהרי בירושלמי קידושין פ"ג הי"ד, ס"ד ע"ד, נחלקו בדינו של ולד גוי מבת ישראל, אחד עושה אותו ממזר, השני מזהם, והשלישי כשר לגמרי. ורוב החכמים סוברים שהוא מזוהם, כלומר מזוהם לכהונה, וכשר לבוא בקהל, עיי"ש בכל הסוגיא ובירושלמי כאן ספ"ד, ו' ע"ג. והדיבור "מזוהם" הוא דיבור טכני לפסול כהונה, עיין בירושלמי כאן פ"י רה"ז, י"א ע"א, פי"ג ה"ה, י"ג ע"ד, גיטין פ"ח ה"י, מ"ט ע"ג. וכן, כנראה, גם הפירוש בבבלי בכורות מ"ז א': לויה שילדה בנה פטור מה' סלעים וכו'. אמר רב פפא דאיעבר מגוי, ולא תימא למאן דאמר אין מזהמין את הולד, אלא אפילו למאן דאמר מזהמין את הולד, לוי פסול מיקרי. ועיי"ש בפירש"י, במיוחס לר"ג ובתוספ' שם, ד"ה ולא. ובס' הזכות להרמב"ן כאן פ"ד פירש ש"אין מזהמין" ו"מזהמין" פירושו אם הולד כשר ואינו פגום לכהונה, או שהוא פגום לכהונה (כסיגנון הירושלמי), עיי"ש.[3] ולפ"ז: למאן דאמר מזהמין את הולד, לוי פסול מיקרי, כוונתו דוגמת "ישראל פסול מיקרי" (יבמות כ"ג א'), שכוונתו שהולד פגום לכהונה (אם היתה בת), כפירוש הראב"ד (הובא בס' הזכות הנ"ל) ותוספות חד מקמאי כאן מ"ג א' ועוד.

ולפי כל הנ"ל עלינו לפרש בירושלמי "לא חששו להם משום ריח פסול", שהוא כלוי גמור, ואינו פסול כלל, וכמאן דאמר שהולד כשר לגמרי (עיי"ש בירושלמי קידושין פ"ג), ואעפ"י שקראו לו "לוי המזוהם מאמו" אין כאן דיבור הלכי, אלא כינוי למעשה, לישראל שאביו גוי.[4] ואם אין חוששין להם משום ריח פסול, דינו כלוי אף לעניין ערי הלוים, לשיטת רבי (ערכין פ"ט מ"ח), ועדיף מישראל שירש אבי אמו לוי. ועיין בנחל אשכול לס' האשכול ח"ב, עמ' 142. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

7. לויה שנשבית, ושנבעלה בעילת זנות, נותנין לה את המעשר. ירושלמי הנ"ל, בבלי צ"א א', בכורות מ"ז א'. ודווקא כהנת נפסלת לתרומה בבעילת גוי, משום שנעשית זרה ע"י הביאה (עיין בכורות שם), אבל לויה נשארת בלויותה. ועיין בבלי צ"א א' הנ"ל, בתוספות שם, ד"ה אמר, ובמשנה למלך פ"א מהי' מעשר ה"ב.

7–8. בת לוי מן הנתינה, ומן הממזרת, אין נותנין לה את המעשר. כלומר, בכגון דא הולכין אחר הפסול ואינה לויה כלל. וכן בבבלי גיטין נ"ט ב': אלא אמרי ממזרת, או נתינה, נסיב ופסליה לזרעיה, כלומר, ואינו לוי כלל, אלא ישראל פסול, וכפירש"י שם. ועיין בשירי קרבן לירושלמי כתובות פ"ב סה"ז, סד"ה אפי'.[5] ומכאן מוכח שבן לוי מן הממזרת אינו לוי כלל, ובפירוש הראב"ד לתו"כ, ק"ט סע"א, קורא לו "לוי פסול",

[2] עיין בירושלמי פ"ז סה"ה, ח' ע"ב, פ"ח ה"ג, ט' ע"ג. ובפ"ז מדברים כשנתעברה מטיפה פסולה.

[3] בבבלי לא נתברר פסק ההלכה, עיין באוה"ג, עמ' 105 ואילך, ברי"ף כאן פ"ד סוף סי' ס', בס' הזכות על הרי"ף שם, במאירי מ"ה ב'. וכבר האריכו האחרונים בזה, ועיין שו"ע אה"ע סי' ד' ס"ק י"ט. ועיין בשאילתות במדבר סי' קי"ח, בשאילת שלום ובהעמק שאלה שם.

[4] ובפרט לנידסת כי"ע וקנ"נ בתוספתא "לוים המיוחסים באימן", בוודאי אפשר לפרש כן.

[5] והעירותי על כך בתס"ד כאן במקומו, עמ' 22.

ולכאורה אינו לוי כלל (אלא שמלשון הברייתא בתר"כ שם ובבבלי ערכין ל"ג ב' "ולא כל הלויים" משמע קצת כפירוש הראב"ד), ועיין ברש"י ערכין ל"ג ב'. אבל עיין בתוספות בכורות מ"ז א', ד"ה ולא, ומ"ש במנחת פתים להגר"מ אריק יו"ד סי' ש"ה ס"ק י"ח.

ואשר לממזר מכהן (בשעה שאינו חלל) הביא במאירי ס"ז ב' בשם קצת חדושין "שהממזר אוכל בתרומה הואיל ואינו חלל", וכבר דחו שיטה זו הראשונים והאחרונים, עיין בציונים של הר"ש דיקמן שם, עמ' 254, הע' 124.

8—9. כהן הדיוט שנשא את אילונית, הרי זה מאכילה בתרומתו. וכ"ה ("כהן הדיוט") בכל הנוסחאות (לרבות קג"נ). וכ"ה לשון הר"מ בספ"ז מה' תרומות, ומקורו מכאן, כפי שהעיר באור"ש במקומו. ועיין בכ"מ וברדב"ז שם. ומלשון התוספתא מוכח שמדברים כאן שלא היו לו לכהן בנים, שאם לא כן פשיטא שמאכילה שהרי אין כאן איסור כלל. והברייתא דייקה בלשונה ואמרה "שנשא" כלומר, בדיעבד, מ"מ מאכילה בתרומה, שאין האיסור שייך לביאה, ויכול לישא אשה אחרת ולקיים מצות פריה ורביה, ועדיף מנשא שנייה, שאף שם מאכילה בתרומה (עיין ר"מ פ"ז מה' תרומות סה"כ). ואף שכל עיקר הברייתא אינו אלא להוציא מדברי ר' יהודה במשנתנו (פ"ו מ"ה) הסובר שאילונית היא זונה האמורה בתורה, וא"כ מה לי כהן הדיוט מה לי כהן גדול, ולמה שנתה התוספתא "כהן הדיוט", ולא כהן סתם. ברם אין כאן קושי כלל, והתוספתא דבוקה למשנתנו, ושם שנו (פ"ו מ"ה): כהן הדיוט לא ישא אילונית, אלא אם כן יש לו אשה ובנים וכו'. ובמשנתנו הלשון הוא בדווקא, וכהן גדול אסור באילונית אפילו יש לו בנים, שהרי כל אילונית היא בוגרת,[6] וכה"ג אסור בבוגרת (עיין במשנתנו פ"ו מ"ד). ונקטה התוספתא את לשון משנתנו, והוסיפה שאם עבר ונשא אילונית מאכילה בתרומה. והר"מ (הנ"ל) העתיק את לשון התוספתא כמו שהוא, ופשיטא שלהלכה אין הבדל, ואף בכה"ג הדין כן.[7]

9—10. כהן גדול לא ישא אנוסתו, ומפיתתו, אבל נושא הוא את ה מ מ א נ ת. הלשון "אבל" נושא הוא וכו' קשה, ומה לה לממאנת עם אנוסתו ומפותתו כפי שהעיר בעל ח"ד. ובבבלי נ"ט ב': ת"ר אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא ואם נשא נשוי וכו', והבבא של ממאנת לא נזכרה שם.[8] ובירושלמי פ"ו ה"ד, ז' ע"ג: אנוסתו ומפותתו לא יכניס, ואם כנס אין מוציאין מידו, אנוסת חבירו ומפותת חבירו לא יכנוס, ואם כנס מוציאין מידו. לא ישא את הקטנה, אבל נושא את הממאנת. וממאנת לא כקטנה היא? ממתינין לה עד שתגדיל. ואף כאן ה"אבל" אינו מתקשר יפה, שהרי בהכרח שאנו מדברים כאן בממאנת מן האירוסין, ואף היא אינה מותרת אלא משתגדיל, והחידוש הוא שמאון אינו כגירושין, וא"כ מאי אבל? ומה לי כהן גדול מה לי כהן הדיוט?

ולפי פשוטה של תוספתא משמע שכהן גדול לא ישא אנוסתו ומפותתו, אבל נושא הוא את הממאנת[9] [בו], והיינו אם נשא קטנה יתומה בשעה שהיה כהן הדיוט ומאנה בו מותר בה כשתגדיל, ואין דינה כאנוסתו ומפותתו שאסורה לו, והטעם הוא שלשיטת בני א"י אין אנוסתו ומפותתו

[6] כפי שכבר העיר ברדב"ז על הר"מ ספ"ז מה' תרומות. ועיין בבלי כתובות ל"ו א' ום"ש להלן כתובות פ"נ, שו' 22, סד"ה ואשר לאילונית.

[7] שהרי אפילו נשא בוגרת מה שעשה עשוי, עיין בבלי ס' א' וברי"ף פ"ז מה' איסורי ביאה הט"ו, וברדב"ז הנ"ל.

[8] ציון המפרשים לפסק הר"מ בפ"ז מה' איסורי ביאה הי"ח אינו שייך לכאן, והר"מ מדבר בכהן הדיוט, ופוסק שמאון אינו כגירושין, ואינו פוסלה מן הכהונה, כמפורש במשנתנו פי"נ מ"ד. אבל עצם הדין שממאנת מותרת אפילו לכה"נ מוכח גם בבבלי נ"ט ב': א"ר זירא בממאנת, ומכאן שאם לא נבעלה מותרת לכה"נ, משום שמאון אינו כגירושין, וכמשנתנו הנ"ל.

[9] בכי"ע ובקנ"נ: את ממאנת.

אסורה לו אלא מדרבנן, שהרי אחרת אין לומר: ואם כנס לא יוציא,[10] ולא גזרו אלא באיסור, אבל לא בנישואין כשהיו בהיתר.[11] ומלמדת התוספתא שאם מאנה בו אשתו שנשא בהיתר (כשהיה כהן הדיוט) מותרת לו לכשתגדיל, ואין אנו אומרים שאחרי המאון נתבטלו הנישואין למפרע, ונמצאת מפותתו,[12] אלא הואיל והיתה נשואה לו בהיתר לא גזרו בה חכמים.

ואף בירושלמי הפירוש כן: אבל נושא את הממאנת (כלומר, הממאנת בו, והוא נשאה בהיתר כשהיה כהן הדיוט). וסבר הירושלמי שמותרת לו עכשיו אעפ"י שהיא קטנה, ולפיכך שאלו: ולא כקטנה היא? והרי עכשיו הוא כהן גדול, ואסור בקטנה (עיין גם בבבלי ס"א ב'), אעפ"י שלא היינו אוסרים אותה משום מפותת עצמו. ומתרץ: ממתינין לה עד שתגדיל, כלומר, ואין בה לא משום מפותת עצמו, ולא משום קטנה. ועדיין צ"ע בכל זה.

10. כהן גדול שמת אחיו, חולץ. משנתנו פ"ו סמ"ד, סנהדרין רפ"ב.

אם יש שם אחין אין חולץ. והטעם הוא משום בזיון כהן גדול, שצריכה לרוק בפניו, עיין בתוספות ס"א א', ד"ה כה"ג, בס' ישרש יעקב שם ובתוספות רע"א למשנתנו. ודין התוספתא אפילו כשיש לו אח כה"ג שעבר, שאף עליו אסורה באותו איסור, אבל לכבוד, הכהן המשמש קודם, עיין בבלי הוריות י"ג א'. ולפ"ז אינה עניין לדברי הר"מ פ"ז מה' ייבום ה"י, עיין בצפנת פענח שם.

10—11. מפני מה אמרו כהן גדול ששה מאמר וכו'. כלומר, מפני מה אמרו במשנתנו (פ"ו מ"ד), משום שאין מאמר קונה קניין גמור, ואין דינו כאירוסין. ובירושלמי למשנתנו: אף בית שמאי מודה בה, ואף ר' שמעון מודה בה, ודלא כר' לעזר בן ערך, דר' לעזר בן ערך אומר המאמר קונה קניין גמור ביבמה. ועיין מ"ש לעיל פ"ו, שו' 9, ד"ה העושה, ולעיל רפ"ו.

12. לא יבטל אדם וכו'. משנתנו פ"ו מ"ו, תנחומא, בובר, בראשית סי' כ"ו, מדרש דברים רבה הוצ' ליברמן, עמ' 10.

12—13. בני בנים הרי הן כבנים. ירושלמי פ"ו ה"ו, ז' ע"ג, בבלי ס"ב ב'.

13. מת אחד מהן, או שנעשה אחד מהן סריס וכו'. בבלי הנ"ל.

ובירושלמי הנ"ל: איילונית והסריס ושאינן ראויין לוולד (כלומר, ששתו כוס עיקרין) אינן עולין.

14. האיש אין רשאי לישב בלא אשה, ואשה אינה רשאה לישב שלא באיש. וכן בקג"נ: האיש אינו רשאי לשב שלאשה, והאשה אינה רשאה לשב שלאיש. ואין "שלאשה" אלא שלא אשה (= בלא אשה), ו"שלאיש" הוא שלא איש (= בלא איש), עיין מ"ש לעיל שביעית, ח"ב, עמ' 502, הע' 20, שבת ח"ג, עמ' 217, הע' 52, שקלים פ"א, עמ' 671. ולנוסחאות אילו מפורש בתוספתא שאשה אינה רשאה לישב שלא באיש. וכן מוכח מן הכבות שלהלן בנוסח כי"ו וקג"נ. וכן כתב הריא"ז (לפי שלטה"ג פ"ו ריש סי' פ"ג): וכן לא תעמוד אשה בלא איש, שלא תחשד, כמבואר בתוספתא. וברור שהיתה לפניו גירסת כי"ו וקג"נ בתוספתא. ועיין בברכי יוסף אה"ע סי' א' ס"ק י"ג, אות ט"ז, שתמה עליו מגירסת הדפוסים בתוספתא (עיין להלן), וכן תמה על חדושי קידושין לחד מן קמאי לא נודע שמו, שכתב שם רפ"ב: מצוה בה יותר מבשלוחה, ואע"ג דאתתא לא מפקדא בפריה ורביה, מדרבנן

[10] דברי רב הונא בשם רב בבבלי נ"ט ב' לא נזכרו כלל בירושלמי, ואף בבבלי שם נשאר בקושיא. ועיין בפיסקי רי"ד במקומו שפסק שלא כרב הונא. ועיין במל"מ שנביא להלן, הע' 11.

[11] במשנה למלך פי"ו מה' איסורי ביאה הט"ו נסתפק בכהן גדול שנשא יתומה קטנה אם מותר לו לקיימה, עיי"ש. ופשט מן הבבלי ס"א ב' שהיא אסורה לו. ברם כל זה הוא לשיטת הבבלי נ"ט ב' שאנוסת עצמו ומפותתו יוציא, והן מדאורייתא.

[12] עיין בירושלמי פי"ג ה"ב, י"ג ע"ג: על דעתיה דר' ליעזר מהו שתמאן בו ותיטול קנס ממנו?

מיהא מיחייבא, א"נ דאית לה שכר כמי שאינו מצוה ועושה. ועיי"ש בברכי יוסף שהאריך בזה, ולפי הגירסא הנ"ל מפורש כן בתוספתא.

אבל בד ובכי"ע: ואשה רשאה לישב שלא באיש. והנה ברור שלפני הריא"ז הנ"ל היתה הגירסא בתוספתא כגי' כי"ו וקג"נ, שהרי הראה מפורש את מקורו. ברם אין שום ראייה מתוך פסק שאר הראשונים שאמרו שאף אשה אינה רשאה לישב שלא באיש על גירסתם בתוספתא. תדע לך שהוא כן, שהרי הר"מ פסק (פט"ו מה' אישות הט"ז): ולא תשב אשה בלא איש שלא תחשד,[13] ואח"כ פסק (פכ"א מה' איסורי ביאה הכ"ו): ורשות לאשה שלא תנשא לעולם, או תנשא לסריס. והוא כגירסת ד וכי"ע בתוספתא. ובהכרח אנו אומרים שמתחילה פסק הר"מ שלא תשב בלא איש כעצה טובה, ואח"כ פסק את ההלכה מדינא. אלא שהשאלה היא מה הוא מקורו של הר"מ בפט"ו מה' אישות הנ"ל.

ומסתבר יותר שאף לפני הר"מ היתה הגירסא בתוספתא כאן ברישא כגירסת כי"ו וקג"נ, שהרי בפט"ו מה' אישות הנ"ל העתיק את לשון התוספתא ממש, אלא שהוסיף את הטעם "שלא תחשד", ובפכ"א מה' איסורי ביאה פסק ע"פ הסיפא להלן, כפי שמוכח מלשונו "או תנשא לסריס", ושם היתה לפניו הגירסא כגירסת ד וכי"ע (או שסמך על בעל הלכות גדולות), עיין מה שכתבנו להלן, ולפיכך פסק כשתי הבבות, ולא ראה סתירה ביניהן, וכמו שכתבנו לעיל. ואם צדקנו בהשערתנו, הרי מותר להניח שגם לפני הרב המגיד היתה הגירסא בתוספתא כגירסת הר"מ (ברישא: ואשה אינה רשאה וכו', ובסיפא: האשה רשאה להנשא אפי' לסריס), ולפיכך כתב מה שכתב בפכ"א מה' איסורי ביאה, ולא הזכיר כלל את הרישא, וסרה בזה תמיהת בעל ברכי יוסף אה"ע סי' א' ס"ק י"ג הנ"ל, עיי"ש.

ואשר להכרעה בין הגירסאות, גירסת כי"ו וקג"נ מקויימת גם ע"י הריא"ז ומסתייעת גם מדברי הר"מ (עיין מ"ש לעיל), אבל הנוסחאות בבבות שלהלן בגירסת ד וכי"ע יש להן קיום יותר מאשר גירסת כי"ו וקג"נ. ולפיכך נראה שברישא גירסת כי"ו וקג"נ נכונה, ולהלן גירסת ד וכי"ע נכונה, ובד ובכי"ע "תוקנה" הרישא משום שראו סתירה ביניה לבין שאר הבבות. ואם יתברר שגירסת כי"ו וקג"נ נכונה אף בשאר הבבות עלינו להניח שהיא הולכת בשיטת ר' יוחנן בן ברוקא במשנתנו ספ"ו, וכמו שפסק ר' יהושע בן לוי בבבלי ס"ה ב', ועיין ירושלמי ספ"ו.

14—15. האיש אין רשיי לשתות עיקרין וכו'. וכן הסדר בד. אבל בכי"ע ובקג"נ באה מתחילה הסיפא שלהלן: האיש אינו רשאי לישא עקרה וזקינה וכו', ואח"כ: האיש אינו רשאי לשתות כוס[14] עיקרין וכו'. וכן היה הסדר בתוספתא לפני בעל הלכות גדולות, עיי"ש בד"ו, ה' כתובות, ס"ח ע"ג, סוף ה' שבועות, קי"ט ע"ד, ד"ב, עמ' 502. ובהלכה זו (כלומר, ביחס לאיש) אין מחלוקת, ועיין בבלי שבת ק"י ב'. וברי"מ פט"ז מה' איסורי ביאה הי"ב: המשקה עיקרין לאדם וכו' כדי לסרסו[15] הרי זה אסור ואין לוקין עליו. והארכנו בזה להלן, שו' 17—18, ד"ה וכבר ראינו.

15—16. והאשה אין רשאה לשתות עיקרין שלא תלד. וכן בקג"נ בקיצור: והאשה שלא תלד. והנה כי"ו וקג"נ לשיטתם ברישא שאין האשה רשאה לישב בלא איש, עיין מש"ש. אבל בד ובכי"ע: והאשה רשאה לשתות וכו'. וכ"ה בה"ג ה' כתובות, ס"ח ע"ג הנ"ל,[16] ובה"ג ד"ב, עמ' 502. וכן בשם התוספתא במגיד משנה פט"ז מה' איסורי ביאה

[13] ומכאן, כנראה, פסק הריא"ז הנ"ל בפנים, אלא שהרב הוסיף את מקורה של ההלכה.

[14] "כוס עיקרין", כסיגנון משנת שבת פי"ד מ"ג ועוד בכ"מ. והר"מ שהבאנו להלן בפנים מעתיק כגי' ד וכי"ו. ועיין מ"ש הר"ע יעקובוביץ בספרו "הרפואה והיהדות", עמ' 195 ואילך.

[15] פירוש כשיעור סירוס. ויש סוברים שאינו אסור אלא אם כן מתכוין לסרוס, עיין מאירי שבת ק"י ב' ועוד. וכבר האריכו בזה האחרונים.

[16] בה' שבועות, ד"ו קי"ט ע"ד, השמטה ברורה: האיש אינו רשאי לשתות כוס עקרון שלא תלד!

הי"ב, וכן פסק הר"מ שם[17] ובטור אה"ע סי' ה'. וכן יוצא מן הבבלי שבת קי"א א' וכאן ס"ה סע"ב. והארכנו בזה להלן שו' 17—18, ד"ה וכבר ראינו, ועיי"ש בהערה 24.

ובברכי יוסף אה"ע סי' ה', אות י"ד כתב: ומהרש"ל וכו' סבר דאינו מותר לאשה אלא ביש לה צער לידה וכו'. והחיד"א הוסיף: וכעת לא ראיתי להרי"ף והרא"ש שהזכירו שריותא דאשה לשתות כוס עיקרין, וגם רבי' ישעיה הראשון בפסקי שבת כ"י השמיטה.[18] וכבר ראינו לעיל ברישא שהריא"ז גרס שם כגי' כי"ו וקג"נ שהאשה אינה רשאה לישב בלא איש, ואפשר שגם כאן גרס כנוסחאות הנ"ל שהאשה אינה רשאה לשתות וכו', ודווקא במקום צער התיר, כשיטת מהרש"ל, וכעובדא דיבמות ס"ה ע"ב. וצ"ע.

16. האיש אין רשיי לישא עקרה, וזקינה וכו'. ר"מ פט"ו מה' אישות ה"ז, ומגיד משנה שם. ועיין ר"מ פכ"א מה' איסורי ביאה הכ"ו ובמשנה למלך שם. ועיין בבלי ס"א ב' ובשאילתות וזאת הברכה סי' קס"ה. ובאין לו אשה ובנים עסיקינן, כמפורש במקורות הנ"ל. ולהלן, שו' 28: לא תנשא אלא למי שיש לו אשה ובנים.

וקטנה ושאין ראויה לילד. וכן בד, בכי"ע ובקג"נ: וקטנה ושאינה וכו'. וברי"מ פט"ו מה' אישות הנ"ל: וקטנה שאינה ראויה לילד. ועיין מ"ש לעיל פ"ו, שו' 33, ד"ה וקטנה, ובהערה 35 שם.

17. האשה אינה רשאה להנשא אפי' לסריס. וכ"ה בקג"נ. אבל בד ובכי"ע: האשה רשאה וכו'. וכ"ה בה"ג ד"ו ה' כתובות, ס"ח ע"ג, סוף ה' שבועות, קי"ט ע"ד, ד"ב, עמ' 502, ובמ"מ פכ"ו מה' איסורי ביאה הכ"ו. וכן פסק הר"מ שם. והמסורת בגירסת כי"ו וקג"נ עקבית, שהרי גרסו לעיל שאשה אינה רשאית לשבת בלא איש ואינה רשאית לשתות כוס עיקרין, והכל כר' יוחנן בן ברוקא במשנתנו, עיין מש"ש. ואשר ללשון "אפילו" לסריס שהוא לכאורה קשה, ומאי אפילו, יש לפרשו שלא מיבעי לזקן שאינו מתקשה ולקטן פחות מבן תשע, שיש שם גם חשד,[19] אלא אפילו לסריס,[20] שהוא ראוי לביאה, ויש לו תאוה,[21] אלא ששכבת זרעו דוחה (יבמות פ' ב') ואינו מוליד, ואין כאן חשד, אף לו אסורה להנשא. ולא זו אף זו קתני.

17—18. ר' יהודה או' המסרס את הזכרים חייב ואת הנקבות פטור. כבר העירונו לעיל, שו' 14—15, שבכי"ע, קג"נ ובה"ג הסדר בבבות כאן אחר מאשר בד ובכי"ו, ושם נסמכים דברי ר' יהודה לשתיית כוס עיקריים. ולפי העניין כאן מכוין ר' יהודה גם לשתיית עיקרין באשה, ואם מסרס בידים פטור בנקבה, הרי שתיית כוס עיקרים מותר לכתחילה, ואין כאן איסור סרוס. ואשר לטעם של בטול פריה ורביה הדבר תלוי במחלוקת החכמים ור' יוחנן בן ברוקא, עיין שבת קי"א א'.

ולהלן מכות פ"ה ה"ו: המסרס את האדן ואת הבהמה את החיה ואת העוף בין גדולים בין קטנים בין זכרים בין נקיבות הרי זה חייב. ר' יהודי אומ' מסריס את הזכרים [חייב] ואת הנקבות פטור. וכן בתר"כ אמור סוף פרש' ז', צ"ט ע"א: מנין שהנקיבות בסירוס תלמוד לומר, כי משחתם בהם מום בם. ר' יהודה אומר בהם אין נקיבות בסרוס.[22] והנה בתוספתא מכות

[17] ח"ל שם: "ואשה מותרת לשתות עיקרין כדי לסרסה עד שלא תלד", כלומר מותרת לכתחילה לשתות כשיעור סריס בכוונה תחילה, שתהא בטוחה שלא תלד. ועיין לעיל הע' 15.

[18] עיין עכשיו בפירוש ופסקי ריד לשבת, הוצ' ר"א חיטריק, עמ' רפ"ט, ובהע' 60 שם, שהעיר על דברי החיד"א בפתח עינים שבת קי"א א', והוא בפיסקי ריד כאן בהוצ' ר"ז ביעדנאוויץ ספ"ו.

[19] כפירוש הר"ם והריא"ז, עיין מ"ש לעיל, שו' 14, ד"ה האיש, וד"ה אבל.

[20] והוא סריס חמה, שהרי סריס אדם אסור לבוא בקהל.

[21] עיין רמב"ן שבת ק"י ב', ד"ה הא דאמרינן. ועיין מה שהאריך בחכמה בס' חקרי לב אה"ע סי' ס"ב, ועיין לעיל שם סי' ז'.

[22] ועיי"ש בפירוש הראב"ד, רביעו הלל והמיוחס להר"ש משנץ.

מפורש שלחכמים אין חילוק בין זכרים לנקיבות ובשניהם חייב על הסירוס, וממילא אין הבדל לכאורה גם בשתיית כוס עיקרים, ואם באיש אסור משום סרוס היה צריך להיות אסור גם באשה לשיטת הת"ק. אבל ר' יהודה שפוטר בנקבה אפילו בסרוס ממש, הרי מסתבר שבשתיית כוס עיקרים שאינו אלא גרמא מותר באשה, שאינה מצווה על פריה ורביה, ולכל הפחות מותר לכתחילה לעשות כן באשה זקנה ועקרה, אפילו לר' יוחנן בן ברוקא.

וכבר ראינו שבעל הלכות גדולות הביא בשני מקומות את דברי ר' יהודה[23] שהמסרס את הנקבות פטור בקשר ישר עם שתיית כוס עיקרין ע"י אשה, ולא הזכיר כלל דעה אחרת שאף נקבה אסורה בסרוס. ומכאן נ"ל ברור שפסק כר' יהודה שאין סרוס בנקבה, וסמך על סוגיית הבבלי בשבת קי"א א', שאמרו שם: אלא באשה, ומכאן שתפסו כדבר פשוט שבנקבה פטור על הסרוס, ובגרמא (כוס עיקרין) מותר לכתחילה, שהרי לת"ק דר' יהודה מה לי איש ומה לי אשה,[24] והרי שניהם שוים לעניין סרוס, ובעל כרחנו אנו אומרים שסוגיית הבבלי היא כר' יהודה. ונראה שכן פסק גם הרמב"ם בפט"ז מה' איסורי ביאה הי"א, וכר' יהודה דווקא, כפירוש הרב המגיד, ולא כת"ק בתוספתא מכות, וסמך על בעל הלכות גדולות הנ"ל, ועל הסוגיא בבבלי, וכמו שפירשנו. ובשתיית כוס עיקרין שאינו אלא גרמא, אסרו באיש (שחייב מלקות על סרוסו בידים) והתירו באשה, עיי"ש בהי"ב. ונ"ל שכן פירש גם הרמב"ן בשבת שם ק"י א'. והאחרונים נדחקו מאד בשיטת הר"מ, עיין בשו"ע אה"ע סי' ה' ס"ק י"א, י"ב, בבאור הגר"א שם, ובאחרונים שצוינו באוצר הפוסקים שם.

18. ר' נתן אומ' בית שמיי אומ' שני בנים וכו'. וכ"ה ("ר' נתן") גם בד ובקג"נ. ולפ"ז סתם משנתנו פ"ו מ"ו הוא כר' נתן, אלא שהוסיף כאן את טעמן של ב"ש, שלא נזכר במשנה (עיין להלן). ובכי"ע חסר "ר' נתן אומר", והוא תיקון משום שראו כאן סתירה מר' נתן על ר' נתן שלהלן בסמוך, עיי"ש, שו' 20.

19. שנ' ובני משה גרשם ואליעזר. וכ"ה בירושלמי פ"ו רה"ו, ז' ע"ג, ובבלי ס"א ב'. ובתנחומא הוצ' בובר, בראשית סי' כ"ו, וכן בדברים רבה הוצ' ליברמן, דברים סי' י"ב, עמ' 10: כנגד קין והבל. ובבבלי ס"ב א' הביאו ברייתא בשם ר' נתן שב"ש אומרים שני זכרים ושתי נקיבות, ומפרש רב הונא שהוא לומד מפסוק הנ"ל, ולפי המסורת שהבל נולד עם אחותו וכן קין.

בית הלל אומ' זכר ונקבה וכו'. וכ"ה במשנתנו פ"ו מ"ו הנ"ל.

20. ר' יונתן או' בית שמיי או' זכר ונקבה וכו'. וכ"ה ("ר' יונתן") גם בקג"נ (אלא שאח"כ יש שם השמטה). אבל בד ובכי"ע: ר' נתן וכו'. וכ"ה בבבלי ס"ב א', אלא שאף שם הביאו שתי דעות סותרות בשם ר' נתן, עיין לעיל שם.

20—21. זכר או נקבה. ופירשו בבבלי הנ"ל: לשבת יצרה, והא עבד לה שבת.

[23] בה' כתובות הגירסא בטעות: ר' עקיב' וכו'. אבל בה' שבועות, וכן בר"ב שם: ר' יהודה, וכן מוכח מתוספתא כאן ומכות ותו"כ.

[24] ומה שפירש רש"י: אלא באשה שאינה מצווה בפריה ורביה, פירושו שלוא היתה מצווה היה איסור בדבר, אפילו אם אין בה איסור סרוס, עיין במנחת חינוך מצוה רצ"א ועוד. אבל מפשוטן של דברי רש"י משמע שהא בהא תליא. ועיין בחי' הרשב"א קי"א א' ומ"ש הגרי"פ פערלא בס' המצות לרס"ג, לאווין קי"ט, ח"ב קמ"ו סע"ד ואילך. ובאמת מפורש כן בס' יריאים סי' שפ"א, ובשלם סי' שמ"ב, עמ' 381 ואילך, שהא בהא תליא, ובמקום שאין אדם מצווה על פריה ורביה כלל אין איסור סרוס מדאורייתא, ועיי"ש בסוף הסימן, ובסמ"ג לאווין ק"כ, מ"א ע"ד. ואשר לתוספתא מכות פ"ה שהבאנו בפנים הרי לשיטת הראשונים הנ"ל הת"ק שם שמחייב על סרוס נשים הוא ר' יוחנן בן ברוקא (עיין בס' יריאים השלם שם, עמ' 382). ולשיטתם מתפרשת גירסת כי"ו וקנ"ג שאסור לאשה לשתות כוס עיקרין, משום שהיא כר' יוחנן בן ברוקא, ודין אשה כדין איש (ועיין מ"ש בחידושין המיוחסים להר"ן שבת קי"א א' בשם הרא"ה). ור' יהודה כאן חולק וסובר שאין אשה מצווה על פריה ורביה.

21. נשא אשה, ושהה עמה וכו'. הרישא (עד "אינו רשיי לבטל) במשנתנו פ"ו מ"ו. וכל הברייתא בבבלי ס"ד א'.

22—23. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנא' מקץ עשר שנים וכו'. וכ"ה בבבלי הנ"ל, ועיי"ש בתוספות, ד"ה אע"פ. ובירושלמי פ"ו ה"ו, ז' ע"ג, ובב"ר פמ"ה, ג', עמ' 449, הוא טעם ר' אמי בשם ר"ש בן לקיש למשנתנו.

24. לפי דרכנו למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין. בכי"ע: עולה להן וכו'. ובבבלי הנ"ל: ללמדך שאין ישיבת חו"ל עולה לו[25] מן המניין. ובב"ר הנ"ל: הדא אמרה ישיבתו בחוצה לארץ אינה עולה מן המיניין. ולפי גירסא זו מדברים באברהם גרידא, עיי"ש במנחת יהודה, ומ"ש הרמ"מ כשר בתו"ש לך לך, עמ' 676, הע' ט"ו. ובירושלמי הנ"ל: צא שנים שעשה בחוצה לארץ. ותני כן חלתה היא, או שחלה הוא, או שהלך לו למדינת הים אינן עולין (והוא הברייתא שלהלן). ובבבלי ס"ד א' הנ"ל: לפיכך חלה הוא, או שחלתה היא, או שניהם חבושים בבית האסורים אין עולין לו וכו'. ופירש"י: לפיכך הואיל וקא חזינן שאין ישיבת חוצה לארץ מן המנין דתלינן בכל דבר המונען מן ההריון, חלה הוא וכו'. ולפי פירוש זה אפשר להסיק שבחו"ל אין דין המשנה נוהג כלל, ואנו תולין שהעיקור הוא בעוון ישיבת חו"ל, וכ"ה שיטת הראב"ן בסוגיין,[26] או"ז[27] ועוד.[28] ובמדרש הגדול בראשית, הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' רס"ג: אלא ללמדך שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין. שהיא ישיבת טלטול. לפי כך אם היה הוא חולה וכו', כלשון הבבלי. והכוונה, כשם שישיבת טלטול מונעת את ההריון, כך גם חולי וישיבת בית האסורים כן.[29] וברא"ש[30] פירש כשם שעון חו"ל גורם, כך גם עון חולי וישיבת חו"ל גורם שלא תתעבר. ועיין מ"ש בנתיבות משפט לספר משרים, רכ"א ע"א, ומ"ש להלן, הע' 33.

ובחי' הרשב"א ס"ד א': והר"א אב ב"ד ז"ל פירש דהא דאמרינן אין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין, הני מילי באדם הרגיל לישב בארץ, ויצא חוצה לארץ וחזר לארץ, דזמן ישיבתו בחוץ אין עולה לו[31] וכו', וכדבריו נראה בירושלמי, דגרסינן התם צא מהם שנים שעשה בחוצה לארץ, ותני כן חלה הוא או שחלתה היא או שהלך לו למדינת הים אינן עולין. וכן בסמ"ג עשין מ"ט, קכ"ח ע"ד: אמנם אני ראיתי בירושלמי כו' (הירושלמי הנ"ל). ובוודאי שפשטות לשונו ("אמנם") מוכיחה שמן הירושלמי נראה שלא כדברי רש"י בפי' החומש וכדברי הרי"ף ועוד (שהביא לעיל שם) שאפילו ישב כל הזמן בחו"ל מגרשה אחר עשר שנים שלא אמרו אין ישיבת חו"ל עולה מן המניין אלא באברהם, עיי"ש.[32] והרעיש עליו בצדה לדרך לבעל באר שבע, י"ב ע"א שם: וקשה לי הלא גם בגמרא שלנו איתה ברייתא זו הנזכרת בירושלמי וכו', ואין שום חידוש יותר בירושלמי מגמרא דילן וכו'. וכבר ראינו שתמיהה זו חלה אף על הרשב"א הנ"ל.

ברם ברור שהראשונים דייקו מלשון הירושלמי הנ"ל ששנו שם: או שהלך לו למדינת הים, ומשמע שדווקא אם יצא מן הארץ לחו"ל.[33]

[25] ובפי' הר"א מן ההר, עמ' קמ"ט: והיינו דנקט לו, כלומר לאברהם דווקא.
[26] ד' פראג, קכ"א ע"ג.
[27] ח"א ה' יבום וקדושין סי' תרנ"ג, צ"א ע"ב.
[28] ועיין בס' יריאים השלם סי' תי"ג, עמ' 463.
[29] וכן משמע מדברי הגאונים (?), עיין אוה"ג, עמ' 144. וכן, כנראה, פירשו כמה מן הראשונים.
[30] פ"ו סי' י"ד. ועיין בטאה"ע סי' קנ"ד.
[31] וכן הביא הרמב"ן שם בשמו. וכן בתוספות חד מקמאי ס"ב א'.
[32] ועיין בפי' הרמב"ן בבראשית ט"ו, ג', ובפי' הר"א מזרחי שם.
[33] ואף שהרשב"א הביא גם מן הברייתא שבבבלי, או שהלך בטלה למדינת הים", אין כאן אלא

24–25. מי שהיה בעלה זקן, או חולה, או שהיתה היא חולה וכו'. כעין ברייתא זו בירושלמי ובבבלי. ובכי"ע חסר „מי שהיה בעלה זקן", והיא מתחילה: היה הוא חולה וכו'. וכן הוא חסר בירושלמי ובבבלי. ובקרן אורה ס"ד א', ד"ה לפיכך, כתב: אבל היה בעלה זקן אינו מובן, כיון דכבר הוא זקן, א"כ לא שייך בו מנין עוד. ויש ליישב. וכנראה שזקן זקני ז"ל כיוון לבבלי שבת ק"א א', כמו שפירש בח"ד. אבל האמת היא שהברייתא חזרה כאן על כל הקבוצה שנשנית לעיל פ"ו רה"ו, עיי"ש, כרגיל בתוספתא ואין להסיק ממנה שום מסקנות. וידידי המנוח הגרי"מ בן־מנחם זצ"ל פירש[34] שזיקנה אינה עולה מן המניין לעניין שמותרת להנשא לשלישי, אם היה אחד מן הבעלים שנתגרשה ממנו זקן. עיין להלן.

25. או שהיה בעלה חבוש בבית האסורין. בבבלי ס"ד א': או שניהם חבושים בבית האסורים. ועיין בחידושי אנשי שם ברי"ף פ"ו סי' פ"ו, אות א'.

26. או שהלך בעלה למדינת הים. וכ"ה בירושלמי פ"ו ה"ו, ז' ע"ג, הנ"ל, עיין מ"ש עליה לעיל. ובבבלי חסרה בבא זו. אבל בחי' הרשב"א ובמאירי ס"ד א' שלשלו בבא זו גם בברייתא שבבבלי. וכנראה שיש שם ניסוח ע"פ ההלכה, עיין מ"ש לעיל, שו' 24, ד"ה ברם, ובהע' 33 שם. ועיין בפיה"מ להר"מ למשנתנו ובחיבורו פט"ו מה' אישות הי"א.

26–27. גרשה תלך ותנשא לאחר וכו'. משנתנו פ"ו מ"ו.

27. ועד כמה מותרת להנשא, עד שלשה. במשנתנו הנ"ל: גירשה מותרת להנשא לאחר[35] ורשאי השני לשהות עמה עשר שנים. ובבבלי ס"ד ב': שני אין, שלישי לא. מתניתין מני רבי היא וכו', והתניא ניסת לראשון ומת, לשני ומת, לשלישי לא תנשא דברי רבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר לשלישי תנשא, לרביעי לא תנשא וכו'. ועיין גם בירושלמי פ"ו ה"ו, ז' ע"ג. ועיין בבלי כתובות מ"ג ב'. והברייתא שלנו כרשב"ג, ואף הבעל הראשון הוא בכלל השלשה. ובבבלי ס"ה א': ת"ר ניסת לראשון ולא היו לה בנים, לשני ולא היו לה בנים, לשלישי לא תנשא וכו'. ועיין מ"ש להלן, ד"ה יתר.

וכל הברייתא בשם התוספתא נעתקה בפיסקי רי"ד, בתוספות הרא"ש ס"ה א', ד"ה נשאת, ובפי' ר' יוסף בר' שאול לשאילתות סי' י"ח, הוצ' רש"ק מירסקי, קכ"א ע"א. ועיין להלן.

27–28. יתר על כן לא תנשא אלא למי שיש לו אשה ובנים. וכ"ה („אשה ובנים") גם בד, בכי"ע, בפי' רי"ד ובפי' ר' יוסף בר' שאול הנ"ל. ובתוספות הרא"ש הנ"ל: מכאן ואילך (וכ"ה גם בכי"ע) לא תנשא אלא למי שיש לו בנים, נשאת למי שאין לו בנים וכו'. וכן בתוספות ס"ה א' ד"ה תצא: בתוספתא נישאת למי שאין לו בנים וכו' ולא נזכרה שם „אשה" כלל. וכן בבבלי ס"ה א' הנ"ל: לשלישי לא תנשא[36] אלא למי שיש לו בנים. נישאת למי שאין לו בנים וכו'. וכן גרסו בבבלי בשאילתות, בה"ג, בה"פ (שנביא להלן) וברי"ף כאן פ"ו ריש סי' צ"א ובכתובות ספ"ז ובראשונים. ולכאורה מוכח מגירסא זו[37] שלא תנשא

מיזוג לשון ע"פ ההלכה, עיין מ"ש להלן, שו' 26, ד"ה או. אבל בכל נוסחאות הבבלי וכן בריי"ף חסר „או שהלך בעלה למדינת הים". והפירוש הוא אף שהלך למדינת הים בין עונה לעונה (שהיה חמר, ועיין בפיה"מ להר"מ במשנתנו כאן) אין הזמן הזה מצטרף, מחמת העון.

[34] פרשת המלך ח"ב ה' אישות פט"ו רהי"א, פ' סע"א.

[35] ובמשנה הרי מפורש שמותרת להנשא לכתחילה, וכן לעיל כאן שו' 26–27: תלך ותנשא לאחר. ומן התוספתא בבבא זו מוכח שלרשב"ג מותרת להנשא לכתחילה אפילו לשלישי. ועיין מרדכי פ"ו סוף סי' מ"ט ובקרבן נתנאל על הרא"ש פ"ו סי' י"ד, אות כ'. ולכאורה מוכיחה התוספתא כאן גם על לשון הברייתא שבבבלי. וצ"ע.

[36] הברייתא בבבלי היא כר' שאף לשלישי לא תנשא, עיין מ"ש לעיל בפנים, שו' 27, ד"ה ועד כמה.

[37] אבל לפי גירסת רוב הנוסחאות הפירוש הוא: אשה, או בנים, עיין להלן, הע' 41.

אלא למי שיש לו בנים, אבל אם אין לו בנים, אפילו אם יש לו אשה אחרת לא תנשא, אם לא הודיעה לו, ואם נשאת תצא שלא בכתובה, אע"פ שיש לו אשה אחרת, שאנו אומרים שרצה להגדיל את האפשרות להעמיד בנים. ולהלן כתבנו מה דינה (לעניין כתובה) אם ידע והכיר בה שלא היו לה בנים מן השנים.

אבל בר"מ פט"ו מה' אישות הי"ד: ואם נשאת לשלישי תצא שלא בכתובה,[38] אלא אם כן יש לו אשה אחרת, או שקיים מצות פריה ורביה. ובמגיד משנה שם: ועוד הוסיף רבינו לומר שאם יש לו אשה אחרת הרי הוא כמי שיש לו בנים, והטעם שכל שאינו מחוייב להוציאה, אם רצה להוציאה יש לה כתובה. אבל הרמב"ן ס"ה א' חולק על עצם הדין וסובר שאם רצה להוציא אין לה כתובה אפילו אם יש לו בנים,[39] עי"ש. ושאר הפוסקים העתיקו כלשון הבבלי, ואי משום שאינה מחוייב להוציאה, הרי מ"מ מכיוון שהחזקה עקרה (ולאו מזליה גרם) והוא לא הכיר בה אין העיקור גרוע משאר מומין (שאינו מחוייב להוציאה), והרי יוכל לטעון שהוא מפחד שמא לא יבנה מן האשה אחרת, ולא יקיים מצות פריה ורביה.[40] ובאו"ש במקומו סהי"ד העיר שדברי הר"מ הם מן התוספתא כאן שהזכירה בפירוש אשה ובנים.[41] וכיוון הרב לדברי פיסקי רי"ד (שעדיין לא נדפס בימיו): ולמי שא"ל בנים נמי שרא אם ישא אשה אחרת,[42] והכי תניא בתוס' עד כמה מותרת לינשא עד ג', יתר מכן לא תנשא אלא למי שי"ל אשה ובנים וכו'.[43]

28—29. הא אם נשאת למי שאין לו אשה ובנים וכו'. וכ"ה ("הא אם") בכי"ע ובפיסקי רי"ד הנ"ל, ובכי"ו בטעות: האלים, וצ"ל: האים=הא אים. ובד, בתוספות ס"ה א', ד"ה תצא, ובתוספות הרא"ש הנ"ל ובאו"ז (שנביא להלן) חסר "הא אם". ובפי' ר"י בר' שאול הנ"ל: אם נשאת וכו'. ובבבלי ס"ה א': נישאת למי שאין לו בנים תצא בלא כתובה. ועיין מ"ש לעיל, שו' 27—28, על הגירסא "אשה ובנים".

[38] ומדברי הר"מ כאן אינו מוכח אם הלכה זו היא דווקא בלא הכיר בה (וממילא אם היו לו אשה ובנים יש לה כתובה אפילו לא הכיר בה), או אפילו הכיר בה תצא שלא בכתובה. אבל מפסק הר"מ בריש פכ"ד מה' אישות ברור שאם הכיר בה יש לה כתובה, וכמו שנקט הרב המגיד בפשיטות. ועיין מ"ש להלן, הע' 44, בשיטת רבינו יואל.

[39] משום שלא הכיר בה. ועיין במגיד משנה הג"ל (בפנים) מ"ש בשם "מקצת גאונים". ומוכח מדבריו שמקצת גאונים אחרים סוברים שאין לה כתובה, כשיטת הרמב"ן. ולהלן ברמב"ן שם, ד"ה מדקתני, כתב: והטעם לפי הדעת הזו, משום דכיון שבהתר נשאה ובהתר עמדה עמו לא בעינן שתהא כזונה אצלו למפרע להוציאה בלי כלום. ועיין בריטב"א שם, ד"ה או דילמא, מ"ש בשם הר"ם ברבינו משה?) ובנימוקי יוסף פ"ו סי' צ"א. ונראה שהרמב"ן מחלק בין אם טען לאלתר שהוא מקח טעות, ובין אם בא בטענה לאחר שגירשה ונישאת לאחר. והרב המגיד אינו מחלק בכך, וסובר שבכל מקום שנישאת בהיתר, ואין כאן סימנים ברורים של עיקור, אלא חזקה גרידא, אינו יכול לטעון שהוא מקח טעות ולהפסידה כתובתה. וכן כתב הרמב"ן בשם "מקצת המחברים" והרשב"א בשם "מקצת הראשונים". ועיין להלן, הע' 40.

[40] ואף לשיטת "מקצת המחברים" שהביאו הרמב"ן והרשב"א הדין שלהם הוא דווקא במקום שאין סימנים ברורים של עקרה, אלא חזקה גרידא (כמו שכתבנו לעיל, הע' 39), אבל בסימנים ברורים לעיקור ולא הכיר בה דינה כאיילונית ואין לה כתובה אפילו אם יש לו בנים. ועיין ריטב"א ס"ד א', ד"ה ת"ר נשא אשה ושהה עמה וכו'.

[41] כלומר, אשה, או בנים, כמשנתנו פ"ו מ"ה, ועיין במשנת סוטה פ"ד מ"ג.

[42] כוונת רבינו אפילו לא הודיעה לו, ואם הוציאה יש לה כתובה, שהרי עצם ההיתר מפורש במשנתנו פ"ו מ"ה ובמשנת סוטה פ"ד מ"ג, והחכמים שם אינם חולקים על עיקר דינו של ר' אליעזר, עיין בתוספות שם כ"ו א', ד"ה לא, ולא היה צריך רבינו להביא ראייה מן התוספתא.

[43] ועיין מ"ש לעיל בשם הרמב"ן, ופשוטה של לשון הסיפא בתוספתא ("מפני שנשואיה נשואי טעות") משמעותה כפסק הר"מ שדווקא אם נישאת למי שאין לו אשה ובנים הוא מקח טעות ואין לה כתובה, אבל אם יש לו אשה ובנים אין כאן מקח טעות, ויש לה כתובה.

29. מפני שנשואיה נשואי טעות. בבבלי הנ"ל חסר טעם זה. ופסק ר' יואל שאפילו הכיר בה תצא בלא כתובה, דכל מקום שהוא כשר והיא כשירה קנסו אותה וכו', עיין בראב"ן, קכ"ו ע"ד, בהגהות מיימוניות פט"ו מה' אישות הי"ד ובמרדכי כאן פ"ו סי' נ"א.[44] אבל הראב"ן הנ"ל הביא בשם רבותיו שאם הכיר בה יש לה כתובה, והכריע כדבריהם, עיי"ש קכ"ז ע"א. ובפי' ריי"ד, תוספות הרא"ש ופי' ר"י בר' שאול הנ"ל, בתוספות ס"ה א' הנ"ל, באו"ז ח"א סי' תרנ"ג, צ"א ע"ב, ברמב"ן וברשב"א ס"ה א' (ורמז להם במגיד משנה פט"ו מה' אישות הי"ד) הסתייעו מכאן שאין לה כתובה משום מקח טעות, ולאו משום קנס. ועיין מ"ש להלן, הערה 47, ביישוב דברי ר' יואל. והראשונים הנ"ל הסתייעו גם מדברי בה"ג ה' כתובות, ד"ן, ס"ח, ע"ב: ואם נשאת למי שאין לו בנים תצא שלא בכתובה,[45] והוא שלא הכיר בה, אבל הכיר בה יש לה כתובה.

והנה הגירסא בתוספתא "מפני שנשואיה נשואי טעות" היא גם בד, בכי"ע, בפי' ריי"ד, באו"ז, ברמב"ן, ברשב"א, במגיד משנה, ובפי' ר"י בר' שאול הנ"ל. אבל בתוספות ס"ה א' הנ"ל: מפני שנישואיה נישואי מינות. וכתבו עליה: נראה שהסופרים טעו וכתבו מינות במקום טעות, דלא שייך כאן לשון מינות כלל. ובתוספות הרא"ש הנ"ל: מפני שנישואיה נישואי מינות. משמע לישנא דמשום קנסא הוא, כמו שקנסו בשניות, דנישואי מינות משמע משום שנשאת לו באיסורו.[46] מיהו נראה שהסופרים טעו לכתוב מינות במקום טעות דלא שייך להזכיר כאן מינות.[47]

והסיקו הרמב"ן, הרשב"א ועוד: מפני שהן נישואי טעות, אבל מ"מ צריכה גט, שאין כאן טעות ודאי אלא חששא היא, וגבי ממון עליה להביא ראי', ולעניין איסורא לחומרא, וצריכה גט.

29—30. ר' עקיבא אומ' כל השופך דמים הרי זה מבטל דמות וכו'. ב"ר פל"ד, ו', הוצ' תיאודור, עמ' 326. ובמכילתא יתרו פ"ח, הוצ' הורוביץ, עמ' 233: כתיב אנכי ה' אלקיך, וכנגדו לא תרצח, מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך וכו', שנ' שופך דם האדם וגו' כי בצלם אלקים עשה את האדם. ועיין במשנת אבות פ"ג מי"ד ובתיו"ט שם. ועיין המסורת בבבלי ס"ג ב' (בשם ר' עקיבא).

30. שנ' שופך דם וכו'. והכוונה לסוף הפסוק: כי בצלם אלקים וכו', כמכילתא וב"ר הנ"ל.

[44] ולשיטה זו רמז הר"י בתוספות ס"ה א', ד"ה תצא, ועוד, עיין מ"ש להלן בפנים. ועיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה והנה, בשם תוספות הרא"ש. וכנראה שרבינו יואל יפרש את משנת כתובות (ספי"א): "ואם מתחילה נשאה לשם אילונית יש לה כתובה", ביש לו אשה ובנים. ועיין בתיו"ט שם, ד"ה יש לה.

[45] בתוספות הרא"ש שהבאנו בפנים, ובפסקיו פ"ו סי' י"ד, העתיק בשם בה"ג: תצא שלא בכתובה לאלתר. וכ"ה בהלכות פסוקות, הוצ' ר"ס ששון, עמ' קי"ג, ובה' ראו, עמ' 87. וכן בשאילתות סי' י"ח: תצא לאלתר בלי כתובה. ועיין בתוספות ס"ה א', ד"ה תצא, שכתבו: לכך נראה לר"י דלאלתר תצא שלא בכתובה וכו', וכן מצא ר"י בהלכות דרב יהודאי גאון דבלא הכיר בה איירי וכו'. ולא הזכיר שבה"ג מפורש גם שתצא לאלתר. ומכאן משמע שאף לפניו חסרה שם המלה "לאלתר", כמו שהיא חסרה בהוצאות שלפניו. ועל גירסת השאילתות הנ"ל לא העיר.

[46] עיין לעיל, הע' 44.

[47] אעפ"י שכמעט וודאי הוא שהגירסא "מינות" היא ט"ס, אבל וודאי גמור אין כאן. ואפשר שחז"ל כיוונו למינים שהעדיפו שלא לישא אשה כלל, ולא חייבו נישואין אלא כדי להנצל מזנות, ולא השניחו כלל במצות פריה ורביה (עיין באגרת א' אל הקורינתיים פ"ז). ולפיכך אמרו חז"ל שהנושא אשה עקרה, בשעה שלא קיים מצות פריה ורביה הם נישואי מינות. ולפי גירסא זו אין כאן קושיא כלל על שיטת רבינו יואל שהבאנו בפנים (רד"ה מפני) שאפילו הכיר בה אין לה כתובה, אלא אדרבא התוספתא מסייעת לו. ושמא באמת היתה לפניו הגירסא כאן כגירסת התוספות: נישואי מינות. ועיין בנתיבות משפט לס' משרים, רכ"ב ע"ג.

31–32. ר' לעזר בן עזריה או' כל שאינו עוסק בפריה ורביה הרי זה שופך דמים ומבטל את הדמות וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט את הדמות שנ' וכו', ולא נזכר שם "הרי זה שופך דמים". וכן הגירסא (בשינויים קטנים) גם בב"ר הנ"ל ובבבלי ס"ג סע"ב (ב"תניא אידך"), ובדברים רבה הוצ' ליברמן, עמ' 10. ולפנינו בכי"ו ישנה השמטה ע"י הדומות, וצריך להשלים: ר' אלעזר בן עזריה או' כל שאינו עוסק בפריה ורביה [מבטל את הדמות, שנ' כי בצלם אלקים עשה את האדם, וכתוב ואתם פרו ורבו. בן עזיי אומ' כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה] הרי זה שופך דמים ומבטל את הדמות שנ' כי בצלם וכו'. ובפנים השלמתי ע"פ הדפוסים, ע"פ השיטה שנקטתי שלא לתקן ע"פ המקבילות, אלא ע"פ נוסח של התוספתא עצמה. אבל קרוב לוודאי שהנוסח הנכון הוא, כמו שהשלמנו כאן.

33. [בן עזאי אומר וכו']. לפנינו נשמטו דברי בן עזאי, וכן נשמטו גם בכי"ע, אלא שבגליון שם תוקן "בן עַזַאי" במקום ר' "אלעזר בן עזריה", והיא טעות, והסופר לא הרגיש בהשמטה, ותיקן מפני הסיפא להלן, שאמר לו ר' אלעזר בן עזריה לבן עזאי וכו', עיי"ש. ועל הפירוש, עיין מ"ש לעיל בסמוך, ד"ה ר' לעזר.

36. נאין דברין כשהן יוצאין מפי עושיהן וכו'. וכ"ה בב"ר הנ"ל, עמ' 327. ובפיה"מ להר"מ אבות פ"א מי"ז: צריך להזהר וכו' שיהיו מעשיו מסכימים לדבריו, כמו שאמרו נאים הדברים היוצאים מפי עושיהם. ועיין גם בפי' רבינו יונה ובפי' ר"י נחמיאש שם. ובבבלי ס"ג ב' חסר הפתגם. ועיין לעיל חגיגה פ"ב, עמ' 380, ומ"ש בתוספתא כפשוטה שם, עמ' 1288.

37. בן עזיי נאה דורש ואין נאה מקיים. וכ"ה בב"ר הנ"ל, וכע"ז גם בבבלי הנ"ל. ועיין ירושלמי סוטה פ"א ה"ב, ט"ז ע"ג, בבלי שם ד' ב' וכתובות ס"ג א', ובתוספ' שם, ד"ה ברתיה, ובתוספות כאן ס"ג ב', ד"ה שיתקיים.

פ"ט

1. בת ישראל שנישאת לכהן והכניסה לו עבדי מלוג וכו'. במשנתנו פ"ז מ"ב: בת ישראל שניסת לכהן, הכניסה לו עבדים בין עבדי מלוג בין עבדי צאן ברזל, הרי אילו יאכלו בתרומה. ועיין להלן, שו' 20–21, ד"ה אשת כהן. ומבארת הברייתא כאן את החילוק בין עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל.

2. עבדי מלוג אוכלין משלה, ועבדי צאן ברזל אוכלין משלו. בכי"ע: עבדי מלוג אוכלין מכוחה וכו' מכוחו. ואף לפי הגירסא שלפנינו הפירוש כן. ובירושלמי פ"ז ה"א, ח' ע"א, נחלקו ר' יוחנן ור' אלעזר אם עבדי מלוג של אשה אוכלין בתרומה מכוחה, או מכוחו, כלומר אם קניין קניינו של כהן אוכל בתרומה מכח הקניין שלפניו, או דווקא מכח הכהן עצמו. וההבדל הוא לעניין אם הקניין בעצמו אינו אוכל: לשיטת ר' אלעזר אין קניינו של הקניין אוכל בכגון דא מן הדין, אבל לשיטת ר' יוחנן שם, אוכל מכח הכהן עצמו (אע"פ שבעליו אינם אוכלים), ובאלמנה לכהן גדול וכדומה אין עבדי מלוג שלה אוכלין (משנתנו רפ"ז) משום קנס גרידא, אבל עבד ערל שקנה עבדים אוכלים בתרומה לר' יוחנן, אע"פ שבעליהם אינם אוכלים. ולר' אלעזר אין עבדיו אוכלים, הואיל וגם הקניין שלפניו אינו אוכל (ושלא כשיטת הבבלי ס"ו א', עיין מ"ש בקרן אורה שם). ולהלן שם בירושלמי: א"ל ר' לעזר אוכלין בתרומה

(כלומר, עבדי צאן ברזל) מכחו, ואת אמרת אכין (כלומר, שאם מכרן הבעל אינן מכורין). א"ל (כלומר, ר' יוחנן) הרי עבדי מלוג הרי הן אוכלין תרומה מכוחו וכו'. ור' יוחנן לשיטתו לעיל שם שסובר שאף קניינו שקנה קניין אינו אוכל בתרומה אלא מכח הכהן, ולפיכך השיב מה שהשיב. והברייתא שלפנינו היא כשיטת ר' אלעזר. ועיין במחלוקת רבינא ורבא בבבלי ס"ו א', ושם לא נתבאר במוחלט אם רבינא סובר שעבדי מלוג אוכלין מכח האשה גרידא, ואפשר שאף הוא סובר שאוכלים מכח הבעל, אלא שאין קניינו מאכיל אם אינו אוכל. ועיי"ש בתוספות, ד"ה מנין, ובתוספות ישנים שם. ועיין במהרש"א לתוספות הנ"ל ובס' ישרש יעקב שם.

ועיין מ"ש ר"א גולאק על צאן ברזל בתרביץ ש"ג תרצ"ב, עמ' 173 ואילך.

2—4. אילו הן עבדי מלוג, פחתו או הותירו הרי הן שלה, ואילו הן עבדי צאן ברזל, אם פחתו או הותירו הרי הן שלו. וכ"ה הגירסא ("הרי הן שלו") בד, בכי"ע ובקג"נ. וכן מעתיק הרמב"ן ס"ו ב' בשם התוספתא. וכ"ה הסיגנון לעיל דמאי פ"ז ה"ז וה"ח, עמ' 98 (עיי"ש בשנו"ס). ולהלן נעתיק את לשון משנתנו כאן. ולכאורה אפשר לדייק מלשון התוספתא, שהאשה יכולה לתבוע ממנו מעות אם יש לו (כדין כל בעל חוב), אם פחתו או הותירו, ואינה רוצה בעבדיה, כפי שמשמע מלשון הרשב"ץ בח"ג סי' קמ"א. אבל אם העבדים הם ממש כמו שהיו (שמת, או שגרש מיד), הן שלה, ואינם אלא משכון בידו,[1] כעין שיטת המבי"ט בשו"ת שלו ח"א סי' כ"ח. אבל באמת אין כאן אלא הגדרה של צאן ברזל בכלל, אבל בנכסי צאן ברזל של אשה, כשם שהיא יכולה לתבוע את כליה משום שבח בית אביה (עיין בתוספתא להלן), אף הוא יכול להכריח אותה ליטול אותן כפי שווין אע"פ שפחתו (וישלם את המותר), כל זמן שעושין מעין מלאכתן, עיין שו"ת הריב"ש סי' כ"ב וסי' ק'.[2] וגם המבי"ט עצמו מודה בכך שאף בפחתו יכול להכריח אותה לקבל אותם, ולשלם את המותר, ואינם שלו אלא לעניין אחריות.

ברם בריטב"א ס"ו ב' העתיק: וכן הוא בתוס', אלו הן נכסי צאן ברזל אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו. וכן בתשובותיו סי' ח', הוצ' ר"י קאפח: דהא תנא עלייהו ביבמות נכסי צאן ברזל, אם פחתו פחתו לו, ואם הותירו הותירו לו. וכן בחי' הר"ן ב"מ ע' ב': וכדתניא בתוספתא אלו הן נכסי צ"ב כל שפחתו פחתו לו, ואם הותירו הותירו לו, וכן צאן ברזל האמורים בדין אשה ובעלה כך הוא, שקבל עליו הבעל הכל. וכ"כ הרי"ף ז"ל בפ' אלמנה. ודבריו לכאורה תמוהים, שהרי כל עיקר התוספתא לא נשנה בלשון זו אלא בעניין אשה ובעלה, ומה שייך לומר: וכן צאן ברזל האמורים בדין האשה וכו'. וכן בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' פ"ה: לפי שאמרו חכמים בנכסי צאן ברזל אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו. ונראה שרבותינו נקטו לשון רש"י במשנתנו רפ"ז (לפי הנוסח שברש"י על הרי"ף), והר"מ רפט"ז. וכן נהגו לכתוב בכתובה, עיין שו"ת הרי"ף ד' ליוורנו סי' קע"ו, וכן נהגו בכמה ארצות, כפי שמוכח מכמה וכמה תשובות של ראשוני האחרונים, ועיין באוצר השטרות של ר"א גולאק, עמ' 38, וסוף עמ' 40. ואין להסתפק בנוסח המקורי של התוספתא ("הרי הן שלו"), וכמו שכתבנו לעיל.

ולהלן ב"מ פ"ה הי"ד: מקבל אדן צאן ברזל מאשתו והולדות והגיזין שלו, ואם מתו חייב באחריותו. וכנראה שהכוונה שאין דין רבית בנכסי צאן ברזל של אשתו, אעפ"י שהיא נפטרת על ידיהן מכמה מלאכות,[3] ונמצאת נהנית ממש. ואעפ"י שהדין פשוט, שהרי מותר להוסיף

[1] ומ"מ אוכלים בתרומה אעפ"י שהיא אינה אוכלת, הואיל וחייב באחריותן וביוקרא ובזולא, אוכלים מכוחו.

[2] עיין בשו"ת מהרש"ך ח"ב, שניות סי' ח', י"ב ע"ב. וצ"ל שם: וכתב הריב"ש ז"ל (במקום: וכתב הרא"ש ז"ל).

[3] עיין בבלי כתובות ס"א א' וברש"י שם. ועיין מ"ש בה' הירושלמי להרמב"ם, עמ' נ"ה, אות ע'.

בפירוש על הכספים שהכניסה לו (כתובות פ"ו מ"ד), ואין כאן דין רבית,[4] מ"מ שנו הלכה זו בתוספתא אגב שאר ההלכות בדיני צאן ברזל בב"מ שם.

ובמשנתנו פ"ז מ"א: ואלו הן עבדי צאן ברזל, אם מתו מתו לו, ואם הותירו הותירו לו וכו'. ודייק הר"ח[5] מלשון משנתנו ששנתה "אם מתו מתו לו" ולא שנתה "אם פחתו פחתו לו" שמתו מתו דווקא, או מעין מתו, והיינו שאינם עושין מעין מלאכתן, אבל כל זמן שעושין מעין מלאכתן אע"פ שפחתו נוטלתן האשה כמו שהן. והרי"ף שם דחה פירוש זה בשתי ידים, אבל הוסיף שהמנהג הוא כדברי ה"קמאי". והרמב"ן והריטב"א ס"ו א' תפסו על הגאונים מן התוספתא כאן שמפורש בה "אם פחתו". וכן מוכח להלן בתוספתא, כפי שהעירו הראשונים, עיין מש"ש.

והנה בדברי הר"ח לא נזכר בפירוש מה דינם אם הותירו. ולכאורה מוכרח שבהותירו מודה שהשבח לבעל כמפורש במשנתנו. וכן נראה מדברי הראשונים בסוגיין. ובמאירי שם (הוצ' דיקמן, סוף עמ' 242): וכתבו גאוני הראשונים[6] שכל שהם ראויים למלאכתם נוטלתם במה שנישומו אע"פ שפיחתו, אבל אם הושבחו מחזרת השאר. ומלשונו של הר"מ ספכ"ב מה' אישות משמע קצת שלשיטת הגאונים אף השבח לאשה, ועיי"ש במגיד משנה, ובטור אה"ע סי' פ"ת. וכן נוטים דברי מרן הר"י קארו בשו"ת שלו אה"ע דיני גביית כתובה סי' ד', וכן הבין הרש"ך בשו"ת שלו ח"ב, שניות סי' ח', י"ב ע"ג (עיי"ש שתמה על הר"מ מניין לו לומר כן) ועוד. ועיין מ"ש להלן בסמוך, שו' 4—5, ד"ה ילדים, בשם הריטב"א ונ"י. והרב המבי"ט בשו"ת שלו ח"א סי' כ"ח העיר שלא יתכן שהר"מ יחלוק על משנה מפורשת[7] ועל דברי הבבלי ס"ו ב', ופירש שאין כוונת הר"מ לומר כן בשיטת הגאונים, אלא הכוונה היא הואיל ופשט המנהג בפחת כשיטת הגאונים הרי מדת היושר נותנת שניתן גם את השבח לאשה, כדי שלא תלקה בחסר ויתר. אבל אף הר"מ מודה שהגאונים נתנו את השבח לבעל מדינא, עיי"ש. ועיין מ"ש הר"מ קורדואירו בשו"ת ב"י הנ"ל, ד' שאלוניקי, ל"ז ע"ב, ולמעשה אין הבדל ביניהם בפירוש דברי הר"מ.

4. הכנסתן בדמין נוטלתן בדמין. וכע"ז בשם התוספתא ברמב"ן ס"ו ב' הנ"ל, הרשב"א ס"ו א', ד"ה ואלו הן, ס"ו ב', ד"ה הגרש"י, שו"ת שלו ח"ד סי' פ"ה, ריטב"א ס"ו ב', ד"ה ותסברא, שו"ת שלו סי' ח', הוצ' הר"י קאפח, עמ' ה', נימוקי יוסף רפ"ז, שו"ת הריב"ש סי' כ"א וסי' ק'. ועיין מ"מ פכ"ב מה' אישות הלכה ל"ה.

ולעיל דברה התוספתא בהכניסתן סתם, אבל כאן רומזת התוספתא למשנת כתובות פ"ו מ"ג, ולתוספתא שם פ"ו ה"ו, והיינו שלא שמו את העבדים בשוויים, אלא פחתו מערכם האמיתי,

[4] עיין מרדכי כתובות פ"ו סי' ק"צ בשם ר' שמואל בר' ברוך, בתיו"ט פ"ו מ"ד ובהפלאה קונטרס אחרון, ה' כתובות סי' ס"ו ס"ק י"ג. ועיין להלן, עמ' 251, הע' 95, ועמ' 276, ד"ה הכניסה.

[5] לפי או"ז ח"א סי' תרנ"ד, צ"א ע"ד, ועוד. וכן הביא הרי"ף כאן רפ"ו בשם "רבוואתא", וכוונתו כנראה להר"ח, עיין מ"ש להלן כתובות פ"ט, הע' 38. ודברי הר"ח הם דברי הגאונים, עיין להלן.

[6] ע"פ רוב מכנה המאירי את רב האיי גאון בכנוי זה. והרי"ף מסיק אח"כ: דליכא להאי דיוקא דדקו קמאי ז"ל. והר"מ בספכ"ב מה' אישות מביא הלכ' זו בשם "הורו הגאונים". ובמ"מ שם הבין ש"קמאי" ברי"ף הנ"ל הם הגאונים הראשונים. ובתשה"ג אסף (ירושלים תרפ"ט), עמ' 54 (אוה"ג, סוף עמ' 159): ובעל אמר כבר שמהי עליי במאה, וצאן ברזל הוא עליי, ואי ראווח ואי חסר מאה זחי אית עלי.

[7] ובשו"ת מרן שהבאנו בפנים (ד' שאלוניקי ל"ד רע"ב) נדחק לפרש את משנתנו "ואם הותירו", דומיא ד"מתו", והיינו אם שפחת צאן ברזל ילדה, הוולדות הן לבעל, אבל ביוקרא השבח הוא לאשה, כשם שבפחתו ההפסד הוא שלה. וכן פירש מדעתו אחד מחכמי זמננו (תרביץ ש"ג, עמ' 139): "אם הותירו, אם נתרבו ע"י וולדות". ופירוש זה דחוק מאד, ולא עוד אם נפרש "הותירו" בנכסי צאן ברזל נתרבו ע"י וולדות, הרי נצטרך לפרש כן גם בנכסי מלוג, ונמצאת משנתנו שלא כהלכה, עיין בבלי כתובות ע"ט ב' שפסקו שם כחנניה שאף וולד שפחת מלוג לבעל. ובזמן שהיא רוצה לקחת את הולד משום שבח בית אביה (ולשלם בעדו), הרי אף בוולדות עבדי צאן ברזל הדין כן.

כמשנתנו (וכפירוש הירושלמי), או שנתייקרו העבדים, נוטלתן בדמים ששמו אותם, אעפ"י שהשומא היתה פחות או יותר. וכן אמרו להלן כתובות פ"ו סה"ה: היא לא תאמר תן לי שומי וכו', אלא נוטלת כל מה שכתב לה בכתובתה. וכן, לדוגמא, אם השווי האמיתי של שני עבדים היה מאה זוז (חמשים כל אחד) וקבל עליו הבעל בכתובה שמנים זוז, ובשעה שמת, או שגירש אותה, עלה שוויים למאה וששים זוז (שמנים כל אחד), אין הבעל יכול לשלם לה שמנים זוז במעות, או לומר לה טלי עבד אחד במעותיך וצאי, אלא היא יכולה ליטול את שניהם (משום שבח בית אביה) ולהוסיף את דמי השני (נוטלתן בדמים). וכן להפך, אם הוזלו, מוסיף לה הבעל. והוא הדין אם קבלן עליו הבעל בכתובה יותר מדמיהם, נוטלתן בדמים, כפי שקבל עליו הבעל, ועליו להוסיף,[8] אעפ"י שמעולם לא היו שווים כמו שקיבל עליו בשעת הנישואין.

ובירושלמי פ"ז ה"א, ח' ע"א: תני הכניסתן ילדים נוטלתן נערים (כלומר, הסיפא שלהלן. ועד כאן היא לשון הברייתא, ומכאן ואילך הוא לשון התלמוד). הכניסה לו שני כלים היה אחד יפה בכתובתה (כלומר, כמו שקבל עליו בכתובתה) נוטלתו בכתובתה (כלומר, והשני הוא שלו). היה אחד ומחצה יפה בכתובתה וכו' אפי' היה יפה אחד (ומחצה) בכתובתה היא נותנת דמי השני ונוטלתו, שלא עלה על דעת שישתמשו אחרים בכליה. ר' יעקב בר אחא בשם ר' זעורא מתניתא אמרה כן. הכניסתן בדמים נוטלתן בדמים. ופירושו, שאפילו היה אחד מן העבדים יפה בכתובתה, מכל מקום נוטלת את כולם בדמים. ואף מכאן מוכח שלא כשיטת ר"ח במשנתנו, כפי שהוכיחו הראשונים שהבאנו בתחילת הדבור. ועיין להלן. ובבבלי ס"ו ב' נחלקו האמוראים כמו בירושלמי הנ"ל, אבל לא הביאו שם את הברייתא שלפנינו כאן. ועיין מ"ש ר"א גולאק בתרביץ ש"ג (תרצ"ב), עמ' 143 ואילך, שם 145—146.

4—5. ילדים, נוטלתן נערים, נערים, נוטלתן זקנים. לפי פשוטו פירושו שיש כאן דוגמא לרישא, והיינו בין שהשביחו ובין שפחתו נוטלתן כמות שהן משום שבח בית אביה, והבעל מוסיף (או שהאשה מוסיפה) לפי הדמים שבכתובה. וכן משמע מן הירושלמי הנ"ל (עיין מ"ש לעיל בסמוך ד"ה ובירושלמי), וכן פירשו המפרשים כאן במקומו. אבל בריטב"א ס"ו ב', סד"ה ותיסברא, וכן בנימוקי יוסף רפ"ז, כתבו שפשוטה של תוספתא פירושו שנוטלתן כמות שהן בין השביחו ובין פחתו, וכשיטת ר"ח ז"ל.[9] ולפי פירוש זה צריך לפרש גם את הרישא „נוטלתן בדמים", כלומר נוטלת אותם כמו שהם בדמים של כתובתה, ובין הפחת ובין השבח שלה. ברם פירוש זה סותר את דין רישא דרישא שנכסי צאן ברזל בין פחתו בין הותירו הן שלו, ולא עוד אלא שבמשנתנו מפורש שהשבח הוא לבעל (ואפילו לשיטת הגאונים), עיין מ"ש לעיל, שו' 2—4, ד"ה והנה. וכן מוכח מדברי הירושלמי הנ"ל (לעיל, שו' 4, ד"ה ובירושלמי) שהביא את הברייתא שלנו (בשינוי סדר), והוכיח ממנה שמוסיפה דמים (כפי שכתוב בכתובה) ונוטלתן. ועיין מ"ש מהרח"ש בתורת חיים ח"ג סי' ס"ז, ק"ג ע"ד ואילך, ובדברי ר' יוסף סמיגו שם סי' ס"ו, ק"ב ע"ג. ועיין מ"ש בנתיבות משפט לס' משרים, רע"ו ע"ג ואילך.

ברם כל הראשונים הנ"ל (ואף הריטב"א לעיל שם, וכן בתשובתו סי' ח' הנ"ל ובנימוקי יוסף להלן שם) פסקו את הברייתא לשנים, והלכו כולם אחרי הרמב"ן שכתב: ופירושו שאם שמאן בדמים, פחתו, או שהזקינו, שמין אותן בדמים, ונוטלתן ומשלם הפחת, אבל אם לא שמאתן, אלא שהכניסה לו העבדים וקבל אחריותן עליו, אם היו ילדים וגדלו, או הזקינו, נוטלתן כשהן גדולים וזקנים, שעל מנת כן קבל. ושמא זהו מהו שסברו ראשונים ז"ל.[10]

[8] וכשיטת רוב האחרונים, ולא כשיטת הרב המבי"ט בשו"ת שלו ח"א סי' כ"ח.

[9] עיין מ"ש לעיל בפנים, שו' 2—4, ד"ה ובמשנתנו.

[10] כלומר, ר"ח הנ"ל. אבל פירוש זה קשה מאד, שהרי בשתי הבבות אין מחלקין בין פחתו לבין הותירו, ובשתיהן החסר והיתר הן או לבעל, או לאשה, מה שאין כן לפירוש הגאונים, עיין מ"ש לעיל,

ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' פ"ה הנ"ל מוסיף: ועוד נראה דאפי' לדברי התוספתא (כלומר, לפירושו שמדברים כאן שלא שמו אותן בדמים) אם מתו מתו לו, שע"ד כן הכניסתן היא וקבלו הוא, ולא שתצא היא בלא כלום, והיינו דנקט בתוספתא נוטלתם זקנים. ואם איתא ליתני מתו מתו לה, וכ"ש שהזקינו.[11]

5. אילו ואילו הבעל חייב במזונותיהן. כלומר, אפילו עבדי מלוג שהן שלה, כמשנתנו רפ"ז. ועיין ר"מ פכ"ב מה' אישות הכ"ה.

6. וזה וזה אין יכולין למכור וכו'. עיין ירושלמי פ"ז ה"א, ח' ע"א, בבלי ס"ו ב', ירושלמי כתובות פ"ו ה"ג, ל' רע"ד, שם פ"ח ה"ב, ל"ב ע"א, שם פ"ט ה"א, ל"ב ע"ד, בבלי שם ע"ח ב' ומקבילות, ב"ק צ' א', ב"ב נ' א'. ועיין בשו"ת הריב"ש סי' ק"נ.

מפני שמשועבדין לאשה. כלומר, אפילו בנכסי צאן ברזל, ומכל שכן בנכסי מלוג שהגוף שלה.

7. מפני שפירותיהן לבעל. כלומר, אפילו בנכסי מלוג, ומכל שכן בנכסי צאן ברזל שהגוף שלו.

7—8. מת והניחה כמות שהיא, עבדי מלוג וכו'. וכ"ה (כמות שהיא, כמו שהוא) בד, ובכי"ע ובקנ"ב. ובפיסקי רי"ד ס"ז א' (י"ג ע"ג מן מספר): והכי תניא בתוס' מת והניח אפרזות (ה"זי"ן" שב"אפרזות" אינה ברורה כלל), פי' בלא בנים, ע"מ אין אוכלין וכו'. וכמעט וודאי גמור הוא שאף בפי' רי"ד צ"ל: והניחה[12] כמות[13] [שהיא], פי' בלא בנים וכו'.

8—9. עבדי צאן ברזל אוכלין, מפני שהן בחזקת היורשין עד שעה שינתנו לה. בבבלי ס"ו א': גזירה שמא תאכיל לאחר מיתה (כלומר, שמא תאכיל בתרומה את עבדי מלוג שלה לאחר מיתת בעלה הכהן). ובתוספות שם, ד"ה גזירה: ובעבדי צאן ברזל לא שייך למיגזר, אפילו למ"ד הדין עמה, דכל זמן שלא גבתה אותם בבית דין אוכלין מכחו.[14] וכן בבבלי שם ס"ו סע"ב: וכיון דמחוסר גוביינא ברשותיה קאי. ועיין להלן, שו' 16—17.

9. הניח לה בנים וכו'. כל הברייתא בבבלי ס"ז א'.

10. הניחה מעוברת, אילו ואילו אין אוכלין. פירש"י: ולא הניח לה בנים. ולפני הרי"ף היתה הלכה זו במשנתנו פ"ז מ"ב. וכ"ה ברי"ף ד"ק, ובחנם מחקוה בד"ח, שהרי כן יוצא גם מפירוש ר"א מן ההר, עמ' קנ"ט, עיי"ש ד"ה מעוברת.

10—11. הניח לה בנים והניחה מעוברת, עבדי מלוג אוכלין וכו'.

שו' 2—4, ד"ה והנה. ועיין מ"ש ידידי המנוח הגרי"מ בן־מנחם ז"ל בספרו פרשת המלך ח"ב ה' אישות פט"ז סה"א אות א' ואילך ואות ה' שם (פ"ז ע"ד—פ"ח ע"ד).

[11] ברמב"ן הנ"ל מפורש: אבל אם לא שמאתן, אלא שהכניסה לו העבדים, וקבל אחריותן עליו. אבל ברשב"א בפירושו כאן, וכן בחשובתו זו: ואם לא הכניסתן בדמים אלא סתם, נוטלתן וכו'. ולא הזכיר אחריות כלל. וכן מעתיק בשמו בנימוקי יוסף הנ"ל (בפנים) ובשו"ת הריב"ש סי' כ"א וסי' ק'. ולפיכך מוכיח מלשון התוספתא שאפילו בקבל עליו סתם אחריותן עליו אם מתו. ברם בריש פ"ז כאן כתב הרשב"א: מכאן נראה דכל שלא שם וקבל עליו אחריות אין להם דין נכסי צאן ברזל אלא דין נכסי מלוג, ואע"פ שהכניסתם לו וכתבן לה בכתובתה וכו', וכן משמע לי מן התוספתא וכו', נוטלתן זקנים, פי' שהכנסתן שלא בדמים, דאלמא כל שלא שמאן בדמים נכסי מלוג הן, ונוטלתן כמות שהן. ומוכח שאפילו מתו אין חייב באחריותן, כדין נכסי מלוג. ועיין מ"ש לעיל שם בחשובה הנ"ל. ובריטב"א כאן הנ"ל צרף את דברי הרמב"ן לדברי הרשב"א, וכתב: אבל אם הכניסתן לו בלא שומה, אלא באחריות סתם וכו'.

[12] והה"א נמשכה למטה, למלה שלאחריה, ונשתבשה ל„אל"ף".

[13] ונשתבש „פרזות".

[14] ועיין בשו"ת הריב"ש סי' ק"נ. ונראה שצ"ל שם: וכן אמרו שם דעבדי צאן ברזל יאכלו בתרומה אם [מת] בעל כהן, ועבדי מלוג לא יאכלו, וכיוון לגמרא הנ"ל, וכפירוש התוספות.

וכ"ה בבבלי הנ"ל. ובמשנתנו פ"ז מ"ג: בת ישראל שניסת לכהן ומת, והניחה מעברת לא יאכלו עבדיה בתרומה וכו'. ופירש רש"י: לא יאכלו עבדי צאן ברזל וכו'. וכן פירשו רוב המפרשים. ובשושנים לדוד למשנתנו: והא דתני מתני' לא יאכלו עבדיה סתם, דמשמע אפילו עבדי מלוג, היינו משום דפעמים גם עבדי מלוג אין אוכלין, כשהניחה מעוברת, ואין עוד בנים וכו'. ונראה שבאמת נחלקו בפירושה בירושלמי, וכן אמרו שם פ"ז רה"ב, ח' ע"א: א"ר אלעזר כיני מתניתא עבדיה יאכלו, עבדיו לא יאכלו, דלכן היא אוכלת, ועבדיה אין אוכלין? ר' יאשיה בשם ר' יוחנן אם מזו אפילו היא לא תאכל. א"ר חגיי קומי ר' יוסה לא דר' יוחנן פליג, לא אמר אלא אם מזו אפילו היא לא תאכל וכו'. כלומר, ר' יוחנן אינו חולק על עצם הדין שאם הניחה מעוברת ויש לה בנים מן הכהן שעבדי מלוג אוכלין בתרומה, אלא חולק על ההגהה של ר' אלעזר, ואם מזו (כלומר, ביחס לקושיא שלך), אף היא אינה אוכלת, ומשנתנו מדברת באין לה בנים מן הכהן, וכפירוש הרידב"ז בתוספות הרי"ד שלו.[15] ולפ"ז מעמיד ר' אלעזר את משנתנו ביש לה בנים, ור' יוחנן מעמידה בשאין לה בנים.

11–12. מפני שחלקו של עובר בהן. ועובר פוסל בת כהן לישראל (אפילו אין לה בנים ממנו), ואינו מאכיל בת ישראל לכהן, לא אותה ולא את עבדיו, ועבדי צאן ברזל שלה בכלל (ואפי' יש לה בנים, והיא אוכלת), עיין בבבלי שם ונדה מ"ד א'.

12–13. הבת מאכלת, ואין היורשין מאכילין. ירושלמי פ"ז ה"ב, ח' ע"א. ופירשוה בירושלמי: שכן היה (צ"ל: היא) ראויה לתופשן מן המזונות (כלומר, שיש שם בן, שהרי אחרת היא יורשת, ובנכסים מועטים שהיא ניזונת, והבן שואל על הפתחים). ואשה אינה ראויה לתופשן מן המזונות? ראויה היא לתבוע כתובתה ולאבד כתובתה וכו', כמאן דמר מאיליהן קיבלו עליהן את המעשרות. וכן בבבלי ס"ז ב': הכא בנכסים מועטים עסיקינן, וכגון דאיכא בן בהדי בת וכו'. אבל אח"כ הסיקו: ואלא מאי בת דקתני, אם וכו'. ופירש"י: האם מאכלת עבדי מלוג שלה כדרך שהיתה אוכלת, והבן אינו מאכיל את עבדי צאן ברזל מפני חלקו של עובר.

13. ר' שמעון או' כולם, זכרים, יאכלו, נקבות, לא יאכלו וכו'. וכ"ה בד ובבבלי ס"ז א' בכי"מ ובראשונים, אלא שהגיהו, עיין ברש"י, ד"ה כולן, ובריטב"א שם. ובתוספות ישנים שם: הקונטרס לא גרס כולם זכרים, דאפילו אי איכא חד זכר יאכלו בגללו וכו', אבל בנקבות לא יאכלו, צ"ל כולם נקבות, דאי איכא חד זכר אכלי. ודוחק הוא למחוק גרסת הספרים. ונראה להר"ר נתנאל ליישב גירסת הספרים, כולם, זכרים יאכלו, פי' כולם, פי' (צ"ל: בי' = בין) עבדי מלוג בין עבדי צאן ברזל יאכלו, כיון דאיכא זכר, אבל נקבות לא יאכלו כולם, פי' עבדי צאן ברזל, אלא עבדי מלוג בלבד, לפי שמכח האשה הם באים, ולא מכח הבנות.

ברם בכי"ע: כולן זכרים יאכילו, כולן נקיבות לא יאכילו. וכע"ז גם בקג"נ, ולפי גירסא זו אין לפרש כפירוש הרב ר' נתנאל.

ובירושלמי פ"ז ה"ב, ח' סע"א, מקוצר: היו שם זכרים (והוא כהגהת רש"י, ור' שמעון לא נזכר שם) מאכילין, נקיבות אין מאכילות.

13–14. שמא יהא עובר זכר, ואין לבת במקום הבן. ופירשו בבבלי, אם כולן נקיבות לא יאכלו, שמא יהא עובר זכר, ואין הנקיבות יורשות במקום הבן. ואפילו אם יהא עובר נקיבה, סוף כל סוף אף היא יורשת מן התורה במקום שאין בנים זכרים, ויש לה חלק בעבדים, ועובר אינו מאכיל, אבל אם כולם זכרים, הרי יכול להיות שהעובר היא נקיבה, ולא תירש, ואפילו אם הוא זכר, שמא תפיל, וסמוך מיעוטא דמפילות למחצה נקיבות, והולכים אחר הרוב. ובירושלמי הנ"ל (על כולן נקיבות): מה נפשך זכר הוא (כלומר, העובר) כולה דידיה,

[15] והמשך הסוגיא נתפרש כהוגן בפ"מ, וכלשון ראשון שלו, עיי"ש.

נקיבה היא נסבה חולקה עימהן (ולעיל שם בירושלמי משובש). ובבבלי שם: חדא ועוד קאמר, חדא דנקיבה נמי פסלה, ועוד שמא יצא עובר זכר, ואין לבנות במקום הבן כלום.

15—16. עבדי מלוג אינן אוכלין, כדרך שאינה אוכלת. וכ"ה בכל הנוסחאות לרבות קג"נ. והוא שיבוש ברור ואשגרה מלעיל, שו' 8, וכאן צ"ל: עבדי מלוג אוכלין כדרך שהיא אוכלת, כמו שהגיהו כל המפרשים.

16. עבדי צאן ברזל אין אוכלין, מפני שהן וכו'. וכ"ה בקג"נ ("אינן אוכלין"). אבל בד ובכי"ע בטעות: אוכלין, והוא באשגרה מלעיל שו' 8—9.

17. חרש שוטה וקטן שקנו עבדים אין אוכלין וכו'. הברייתא נסמכה למשנתנו פ"ז מ"ד: והחרש ובן תשע שנים ויום אחד פוסלין וכו' (כלומר, את נשותיהן מתרומה). והוסיפו כאן כיצד דנים בעבדים שקנו. ובר"מ פ"ז מה' תרומות הט"ו: חרש שוטה וקטן שקנו להן עבדים אינן אוכלין וכו'. ורבינו הוסיף את המלה "להן" בדרך באור שאפילו שוטה שאין לו לעצמו קניין בשום צד, אם קנו לו אחרים (כגון בעל הבית שהוא סמוך אצלו) עבדים, אף הם אינם אוכלים בתרומה, שאין קניינם קניין, אבל אם קנו להם ב"ד וכו', כלהלן בסמוך.

18. קנו להן בית דין, או שמנו בית דין להן אפטרופין וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע ובקג"נ: או שקנו להם אפיטרופין וכו'. וכן בר"מ הנ"ל: אבל אם קנו להם בית דין, או אפוטרופוס וכו'. והיא היא. ועיין במהר"י קורקוס שם. ועיין מ"ש לעיל ח"א, עמ' 301, שו' 36—37 (תרומות פ"א), ובים של שלמה גיטין סי' נ"ד, ובחידושי רמ"ה כת"י שהביא ידידי הגרז"ו לייטער בספרו מתורתן של ראשונים לגיטין מ' א' (ל"ה ע"ד מן הספר).

18—19. או שנפלו להם בירושה ממקום אחר וכו'. כלומר, אפילו לא ירשום מאביהם, שאף הוא כהן, ואכלו מכבר, אלא אפילו נפלו להם בירושה מאבי אמו ישראל, שלא אכלו מקודם, הרי ירושה ממילא נפלה, ואפילו שוטה מאכיל. ובר"מ הנ"ל: או שנפלו להן בירושה אוכלין,

19—20. כהן שקנה עבד, ולישראל אפי' אחד ממאה בו וכו'. בירושלמי תרומות פי"א ה"ו, מ"ח ע"א: לא כן תני מניין לכהן שקנה עבד, ולישראל בו שותפות, אפילו אחד ממאה בו,[16] שאינו מאכילו בתרומה, תלמוד לומר וכהן כי יקנה.[17] ומלשון הירושלמי נראה שמקורו מדרש הלכה, ולא התוספתא שלפנינו. ובתו"כ אמור פרש' ה' ה"ג, צ"ז ע"ב: אוציא את עבד עברי שאינו כסף, ולא אוציא של שותפין תלמוד לומר כספו. ובר"מ פ"ז מה' תרומות הי"ז: עבד של שני שותפין שהיה אחד מהן כהן אינו מאכיל, הרי זה העבד אסור לאכול. ובפי' המיוחס להר"ש משנץ לתו"כ הנ"ל, צ' ע"ג: ולא אוציא את של שותפין, עבד של שני כהנים, אבל ישראל שותף בו פשיטא וכו'. וכן פירש רבינו הלל במקומו, ס' ע"ד.[18] ולכאורה נראה שכוונת רבותינו לעבד שקנו אתו מתחילה שני כהנים, אבל לא אמרו כן על עבד כהן שנפל בירושה לשני בנים, שכבר אכל מתחילה (עיין במשנתנו פ"ז מ"ג), וכן כהן דשקיל ד' זוזי מכהן אחר ומכר חלק מעבדו, אלא כוונתם לשני כהנים שקנו בתחילה עבד כנעני. ברם מתוך פירוש המיוחס להר"ש להלן שם (עיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה ובתו"כ) מוכח שלא כדברינו. ועיין בשו"ת שמחת יו"ט להרי"ט אלגאזי סי' ל"ו, קמ"ה ע"ג ואילך.

[16] ופשיטא שהוא הדין אפילו פחות ממאה בו, ואין אכילת הורות שבו בטלה במאה כתרומה בחולין.

[17] כלומר, שיהא כולו של כהן, ואפשר שהכוונה לסוף הפסוק: נפש קניין כספו, כלומר שיהא כולו קניין כספו, ולא יהא כסף ישראל מעורב בו.

[18] ובקומץ מנחה לבעל מנחת חינוך סי' ר"פ הקשה למה עבד של שני שותפים כהנים אוכל בתרומה, והביא בשם פני יהושע קידושין רפ"נ שאינו אוכל. וכיוונו לדעת הראשונים. ועיין בשו"ת שבאבני מלואים (בסוף הספר) סי' י"ז.

וכבר ראינו מן המקורות הנ"ל, שהכוונה לכהן שהיה שותף עם ישראל. ואשר לקושיית רבותינו, למה לי קרא על כך, והרי פשיטא הוא, אפשר שהחידוש הוא שאם הוא עובד יום אחד שותף ואחד ויום שני שותף שני, אינו אוכל אפילו ביום שהוא עובד את הכהן,[19] ואפילו עובד צ"ט יום לכהן, אינו אוכל באותם ימים.

ובתו"כ הנ"ל בסמוך שם: הוא. פרט לשחציו עבד וחציו בן חורין.[20] וכמיחס להר"ש הנ"ל: וחציו בן חורין, והאי נמי כחציו בן חורין. וכעניין זה בפ' החובל (צ' א') גבי יום או יומים.[21] ועיין בתוספות גיטין מ"ב ב', סד"ה מעוכב, ובים של שלמה שם סי' ס' ובאבני מלואים שצויין בהערה 18. ועיין בגליוני הש"ס לר"י ענגיל בגיטין שם. ועיין מ"ש להלן פ"י, שו' 17—18, ד"ה ובד מוסיף כאן.

20—21. אשת כהן שקנת עבדים, ועבדיה שקנו עבדים וכו'. וכ"ה ("ועבדיה") גם בד ובכי"ע. וכן בתו"כ אמור ריש פרש' ה' (לפי כי"ר, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' ת"ל, ובדפוסים נשמט): מנ' לאשתו שקנת עבדים ועבדיה שקנו עבדים שיאכלו בתרומה וכו'. וכן הגירסא בירושלמי רפ"ז, ז' ע"ד—ח' ע"א, וכן גרס הר"ח בבכלי ס"ו א', לפי הרשב"א בריש פירקין (ועיין בשי"ק ובמה"פ רפ"ז), וכ"ה בר"מ פ"ז היי"ח: ועבדי אשתו שקנו עבדים. אבל גירסת רש"י בבבלי היא: ומנין לאשה שקנתה עבדים, ועבדיו שקנו עבדים וכו'. וכ"ה בש"ס כ"י מינכן.

ובערוך לנר ריש פירקין, וכן בגליוני הש"ס לר"י ענגיל, העירו על שיטת בעל החינוך מצוה ר"פ שפסק שעבד של עבד שקנה עבד אין העבד השלישי אוכל, עיי"ש, ובקרן אורה ס"ו א', אף הוא נטה לסבור כן מדעתו, וכתב על גירסת הר"ח: ואפשר לומר דלא איתרבו אלא עבדי אשתו שקנו עבדים, משום דעבדיה ג"כ קצת קניינו הם, אפי' עבדי עבדי מלוג, אבל עבדי עבדים שקנו עבדים לא איתרבו. וכן משמע קצת מלשון הר"מ ז"ל בפ"ו (צ"ל: בפ"ז, והיינו הר"מ הנ"ל). וכתבו רש"י ותוספות (?) ז"ל דעבדים שקנו עבדים מיירי שנתנו לו מנה ע"מ שאין לרבו רשות בו וכו'. ועיין בירושלמי רפ"ז, וברמב"ן וברשב"א, ובמאירי שם, ומ"ש בחוסן ישועות ובקרן אורה הנ"ל בפירוש הירושלמי.

21—22. עבד כהן שברח, ואשת כהן שמרדה וכו'. לעיל תרומות פ"י ה"ח, להלן גיטין פ"א ה"ה, פ"ב הי"ב, בבלי שם י"ב ב', י"ג רע"א, ופסקה הר"מ ברפ"ו מה' תרומות. ועיין בתוספות גיטין י"ב סע"ב, ד"ה שביק, ובר"ן קידושין פ"ב סי' תרכ"ט,[22] סד"ה לא עבד בה מאמר.[23] ועיין מ"ש לעיל תרומות ח"א, עמ' 469, וכן מפורש בס' החינוך מצוה ר"פ: אוכל בתרומה דקניין כספו הוא (כלומר, אעפ"י שברח).

22. לא יצא הרוצח מחוץ לגבול וכו'. לעיל תרומות וגיטין פ"ב הנ"ל. ובבא זו הובאה כאן אגב הרישא שנשנו יחד בגיטין פ"ב הנ"ל, ושם היא נסמכה למשנתנו שם, שאין חוששין למיתה, ועבד כהן שברח וכו' אין חוששין למיתת הבעלים, אף אם אין להם יורשים אלא בן בתו ישראל וכו', וכן לא יצא הרוצח וכו' בחזקת שכהן גדול קיים. ועיין מ"ש לעיל תרומות הנ"ל.

[19] ועיין במנחת חינוך מצוה ר"פ שתמה על שיטת הר"ן, והקשה למה לא יאכל העבד בתרומה ביום שעובד את הכהן. ועיין קצה"ח סי' רמ"ט ס"ק ג', אות ב'.

[20] אפשר שהכוונה היא שאפילו למשנה ראשונה שעובד את רבו יום אחד אינו אוכל בתרומה, עיין ירושלמי גיטין פ"ד ה"ה, מ"ו ע"א, ובבלי שם מ"ב א'.

[21] כלומר ששנו שם: דת"ר מי שחציו עבד וחציו בן חורין, וכן עבד של שני שותפין אין יוצאין בראשי אברים שאינן חתרין וכו', דר' אליעזר היא, מי לא אמר ר' אליעזר כספו המיוחד לו, הכא נמי עבדו המיוחד לו.

[22] ועיין באור שמח פ"ב מה' ייבום הי"ב שכיוון מדעתו לדעת הר"ן.

[23] וציין לו הגרע"א בגליון הש"ס במקומו.

23. **העובר, והיבם** וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"ז מ"ד (עד "ובן תשע שנים ויום אחד"). ושיטת ר"ת היא[24] שיבם מאכיל מן התורה. ועיין בקרן אורה ס"ז ב'. וצ"ע בדבריו, עיין להלן.

והארוסין. בקרן אורה הנ"ל סובר שלשיטת הירושלמי בת ישראל המאורסת לכהן אינה אוכלת מן התורה, שכן אמרו שם פ"ט ה"ו, י' ע"ב: בת ישראל מאורסת לכהן. כל טהור בביתך יאכלנו. ולית היא גו בייתה. אבל נראה שאין כאן אלא אסמכתא, עיין בירושלמי כתובות פ"ה ה"ד, כ"ט ע"ד: ומה אעשה **והן אמרו** לעולם אין האשה אוכלת בתרומה עד שתיכנס לחופה, **וסמכו להם מקרא**, כמה שנאמר כל טהור בביתך יאכלנו (ואעפ"י שאמרו להלן שם שנשבר הק"ו, אבל עצם הדין קיים, עיין לעיל שם). ובספרי קרח פי' קי"ז (הוצ' הרח"ש הורוביץ, עמ' 136): הא מה ת"ל כל טהור בביתך יאכלנו להביא את בת ישראל המאורסת לכהן, עיין מ"ש להלן, עמ' 233, הערה 15, ועמ' 258.

והחרש. בירושלמי פ"ז ה"ד, ח' ע"ב: חרש פוסל? לא כן תני ר' חייה אשתו של חרש ושל שוטה טובלת מחיק בעלה ואוכלת? רבי אבא מרי ור' מתניה. חד אמר בחרש פוסל (=פסול). וחורנה אמר בחרש יבם.[25] וכן להלן שם רה"ה: דתני ר' חייה אשתו של חרש ושל שוטה וכו'. ועיין בנועם ירושלמי ובאו"ש פי"א מה' גירושין הט"ו. ובעל כרחינו אנו אומרים שהירושלמי לא גרס במשנתנו להלן "והשוטה", שאם לא כן מה בין חרש ובין שוטה. וצ"ע. ועיין מ"ש להלן, שו' 32—33.

23—24. **ובן תשע שנים ויום אחד.** נדה פ"ה מ"ה. ובבבלי כאן ס"ח א' העמידוה בבן תשע פסול שפוסל בביאתו, ואינו מאכיל אפילו כשהוא כשר, מפני שאין קידושיו קידושין.[26] אבל הגאונים, כנראה, פירשוה כפשוטה שאפילו קטן בן תשע ויום אחד שהוא כשר אם נשא בת כהן פוסלה מן התרומה,[27] עיין אוה"ג, עמ' 164. ומה שאמרו ששת קטן פטורה מן החליצה ומן הייבום (ס"ט ב' ועוד), וכן במשנתנו ספ"י: נשא אשה ומת הרי זו פטורה, כתב עלה הגאון (אוה"ג, עמ' 191): שוטה לפי שאין לו קנין. קטן. ומת אחד מהן ובן אין לו כתיב, דבענן איש הראוי לבנים, וקטן לאו בר בנים הוא.[28] ועיין בבלי סנהדרין ס"ח ב'—ס"ט א'. אבל שאר הגאונים חולקים על שיטה זו[29] ועל שיטת רב סעדי',[30] עיין באוה"ג שם, עמ' 191—194.

24—26. **אמ' ר' שמעון בזו מדת הדין לוקה, שאם מעשה לפסול יש מעשה להאכיל. אם אין מעשה להאכיל, לא יהא מעשה לפסול.** וכע"ז בירושלמי פ"ז ה"ד, ח' ע"ב. ומתחילה עלינו לברר על איזו הלכה תמה ר' שמעון. ובקרן אורה ס"ז ב' כתב: "נראה דלא קאי אלא אעובר, דאם אתה עושה אותו כממש לפסול, יהיה

[24] ס' הישר ד' וויען ט' ע"ב, הוצ' הרש"ש שלזינגר סי' ז', עמ' 17 ואילך, תוספות ס"ז ב', ד"ה קנין, ועוד.

[25] עיין במה"פ שם, סד"ה לא כן.

[26] וכן פירש"י בסנהדרין נ"ה ב' את משנת נדה פ"ה מ"ה. ובנדה מ"ה א', ד"ה ואינו מאכיל, פירש כאוקימתא דאביי כאן ס"ח א'. ואעפ"י שדברי אביי נדחו כאן, הטעם הוא מפני שבמשנתנו כאן שנו אח"כ: ספק שהוא בן ט' וכו', אבל במשנת נדה אפשר לפרש כמותו.

[27] ועיין להלן סוטה פ"ה ה"ו ומש"ש. ועיין בירושלמי כתובות ספ"ט, ל"ג ע"ג, ומ"ש בצפנת פענח פי"א מה' אישות ה"ד. ועיין עכשיו בס' שרידי אש להר"י ווינברג ח"ג סי' כ'. ועיין בשו"ת דברי אמת סי' ו', וכבר האריכו בזה האחרונים.

[28] ועיין היטב בירושלמי פ"י הי"ד (ה"ז), י"א ע"ב, ובמקבילה בקידושין פ"א.

[29] עיין גם במאירי נדה, עמ' 283.

[30] כי הדברים הללו מוזייפין על מר רב סעדיה', עיין באוה"ג שהבאנו בפנים ובתשה"ג אסף (הוצ' מק"נ תש"ב), עמ' 122, ובהע' 11 שם. ועיין בטיו"ד סי' של"א, בתוספות רע"א למשנתנו פ"ז מ"ה ובשו"ת נודע ביהודה יו"ד מהדו"ת סי' ר"ב. ולית ליה פיתרא.

כממש להאכיל. אבל ארוסה ושומרת יבם שפיר פוסל, כיון דיש לישראל קנין בה". ובדין ארוסה הדברים ברורים שבין אם נאמר שארוסה לכהן אינה אוכלת מדאורייתא,[31] מובן למה אירוסין פוסלין בישראל, שהרי מ"מ קניין כספו הוא, ובין אם נסבור שארוסה לכהן אוכלת מדאורייתא,[32] וכהן אינו מאכיל אותה מדרבנן, משום גזירה, אין מקום לתמיהה. וכן ביבמה, אם נאמר שיבמה לכהן אוכלת מדאורייתא,[33] הרי דינה כארוסה,[34] וחרש מכיון שתיקנו לו חכמים קידושין, הרי הוא פוסל מדרבנן אם הוא ישראל, ואינו מאכיל מן התורה. וכן מוכח מסוגיית הירושלמי שנשאו ונתנו רק בעובר.

ונשאלת השאלה למה כיוון ר"ש, אם להאכיל בת ישראל מעוברת מכהן,[35] או שלא לפסול בת כהן המעוברת מישראל (מפני שאין בו ממש בעובר). ובתו"כ אמור פרש' ה' ה"ז, צ"ז ע"ב: מנין לבן שיאכיל את אמו בתרומה, ודין הוא אם עשה זרע כאב לפסול, נעשה את הזרע להאכיל. הין אם עשה את הזרע כאב לפסול שמדת הפסול מרובה, נעשה את הזרע כאב להאכיל שמדת אכילה מעוטה. א"ר שמעון תלמוד לומר ויליד ביתו יאכיל.[36] ומכאן שאף ר' שמעון למד שבן כהן מאכיל מיליד ביתו, ויליד ביתו הוא ילוד דווקא (כדרשת הירושלמי כאן והבבלי ס"ז א' ועוד). ובירושלמי כאן הנ"ל: יאות אמר ר' שמעון. ומה טעמון דרבנן? הם יאכלו וכו', שנייא היא דכתיב יליד בית, מעתה הילוד מאכיל ושאינו ילוד אינו מאכיל (והפירוש בניחותא). שנייא היא דכתיב ושבה אל בית אביה פרט לשומרת יבם. בנעוריה פרט למעוברת.[37] א"ר יוסה הדא אמרה העיבור עשו אותו כממש לפסול, ולא עשו אותו כממש להאכיל. מיליהון דרבנן פליגין וכו'. והירושלמי הסביר מתחילה את כל שיטת החכמים. ולר"ש היה אפשר לומר שעובר אינו פוסל בבת כהן, משום שאין בו ממש להאכיל.

והנה בתו"כ הנ"ל א"ר שמעון בעצמו שאין ללמוד האכלה מפסול, משום שמדת הפסול מרובה. ופירש במיוחס להר"ש: שמידת הפסול מרובה. כגון אם נבעלה לפסול לנתין חלל וכו', מדת אכילה מעוטה. בעלה כהן ואביה, כשהיא פנויה, מאכילין אותה. ובפירוש רבינו הלל שם, ס"א ע"א: "שמדת פסולה. דהכל פסילי בתרומה, חוץ מן הכהנים וקניינם. ור' יצחק בן מלכי צדק ז"ל פי' שמדת פסולה מרובה על וכו', כדתנן ביבמות בפר' אלמנה לכ"ג העובר והיבם והאירוסי' והחרש בן ט' שנים ויום אחד פוסלין ולא מאכילין". והכוונה, כנראה, ליבם ואילך.[38]

ולפי הברייתא של התו"כ קשה מה תמה כאן ר' שמעון, והרי הוא בעצמו הסביר שמידת הפסול מרובה ומדת אכילה מעוטה, ולפיכך אף כאן העובר פוסל ואינו מאכיל. וצריך לפרש שכאן תמה על אותו העצם גופו, ממה נפשך אם יש בעובר ממש הדין נותן שיאכיל אף בת ישראל המעוברת לכהן, ואם אינו מאכיל (כפי שלמדנו מן הכתוב) הרי מוכח שאינו כבן, ואין בו ממש,

[31] לשיטת הירושלמי לפי דברי הגר"י בעל קרן אורה, עיין מ"ש לעיל בפנים, שו' 23, ד"ה והארוסין.

[32] עיין מ"ש לעיל בפנים, שו' 23, ד"ה והארוסין.

[33] כשיטת ר"ת, ועיין מ"ש לעיל, שו' 23, ד"ה העובר והיבם.

[34] ואם נאמר שאינה אוכלת מדאורייתא, כשיטת הר"מ בפ"ח מה' תרומות ה"ה, הרי יש לנו כתובים גם על הפסול וגם על שאינו מאכיל, עיין בר"מ שם ובבבלי ס"ז ב' ובירושלמי פ"ט ה"ו, י' ע"ב, ובתו"כ אמור רפ"ו, צ"ז ע"ד, ובבבלי פ"ז א'.

[35] כשם שעובר פוסל בת כהן לישראל, משום שיש בו ממש.

[36] כלומר, קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו, כפירוש רבינו הלל, וקרי בו: יאכיל.

[37] זו היא תשובה לשאלה: מעתה לא יפסול, והירושלמי קיצר, או שנשמטה השאלה ע"י דמיון התחילות.

[38] שהרי עדיין לא שמענו שהבן מאכיל, ומכל שכן שאין לדבר על העובר, עיי"ש בקובץ הערות לרבינו הלל, בסוף הספר, ס"ז ע"א, ד"ה שמדת אכלה. ובסוף הדברים שם, צ"ל: דיבם אינו מאכיל מדאורייתא.

ממילא הדין נותן שלא יפסול כהנת המעוברת מישראל. ונראה שאין כאן אלא תמיהה בעלמא, ואף הוא אינו חולק על החכמים לדינא, וכן אמרו להלן בתוספתא טהרות פ"ג ה"ז: תינוק שהיה תפוס בידו של אביו וכו' ספיקו טמא, מפני שאביו נשאל עליו, חרש שוטה וקטן ספקן טהור מפני שאין בהן דעת לשאול. אמר ר' שמעון בזו מדת הדין לוקה. ונראה שגם שם אין כאן אלא תמיה שמן הדין היה צריך להיות להפך, שאם יש בו דעת לישאל ספיקו טהור, ואם אין בו דעת ספיקו טמא (שאינו נזהר), אבל מכל מקום הדין דין אמת, שכן היא הקבלה, ולמדוה מסוטה, עיין בבלי סוטה כ"ח ב'—כ"ט א', ועיין בירושלמי שם פ"א ה"ב, ט"ז ע"ג. ובירושלמי כאן הנ"ל הפירוש הוא: יאות אמר ר' שמעון? ומה טעמון דרבנן, כלומר, "אם אומר את כן לא נמצאת מדת הדין מקופחת" (ספרי נשא פי' ח', עמ' 15, ובמקבילה), ותירצו שיש כאן גזירת הכתוב (כשיטת ר' טרפון בספרי שם, עמ' 14).

26. בתו פקחת הנשואה לאחיו חרש, צרתה פטורה וכו'. ירושלמי פי"ד ה"ג, י"ד ע"ב, ר"מ פ"ז מה' יבום ה"כ.

27. מקל וחומר, אם נשואי בתה נישואין, נשואי צרתה וכו'. בירושלמי הנ"ל חסר כל זה. ו"קל וחומר" כאן משמעותו "ממה נפשך",[39] ועיין הפירוש במנחת בכורים, והוא דחוק. ושוב הגיה כאן: אם נישואי צרתה נישואין נשואי בתו נשואין[40] וכו'. ואין צורך להגיה את כל הנוסחאות, ולא עוד אלא שגם הר"מ הנ"ל מעתיק: שתיהן פטורות על כל פנים (במקום: "מקל וחומר" שבתוספתא), אם נישואי הערוה נישואין הרי השנייה צרתה ופטורה, ואם אין נישואי הערוה נישואין, כך לא יהיו נישואי צרתה נישואין. וכע"ז בטור אה"ע סוף סי' קע"ה. ומקור הר"מ היא התוספתא, ולא הירושלמי, שלא הזכיר את הטעם.

28—29. בתו חרשת הנשואה לאחיו פקח, צרתה חולצת ולא מתייבמת. ירושלמי פי"ד ה"ד, י"ד ע"ב, ופסקה הר"מ הנ"ל הכ"א: צרתה חולצת ולא מתייבמת, שאין נישואי החרשת נישואין גמורין. ואף כאן פסק ע"פ התוספתא שלנו, והשמיט את הבבא שבה"ה בירושלמי שם: בתו חרשת נשואה לאחיו חרש צרתה פטורה מן החליצה ומן הייבום. והלכה זו הרי כלולה בממה נפשך שברישא ("בתו פקחת הנשואה לאחיו חרש"), ואף בתוספתא כאן לא הזכירוה.

29—30. חרשת שהשיאה אביה הרי היא כפקחת לכל דבר. כלומר, לא זו בלבד שהיא פוטרת (אם היא ערוה ליבם) את צרתה הפקחת מן החליצה ומן הייבום, אלא היא עצמה כפקחת לכל דבר, ונישואיה מאכילין אותה בתרומה, אם השיאה אביה ישראל לכהן (והרי עיקר העניין כאן ולהלן הוא בתרומה).[41]

ובבבלי קי"ג א': ומאי שנא חרשת דלא אכלה בתרומה, דתנן העיד ר' יוחנן בן גודגדא על החרשת שהשיאה אביה שיוצאה בגט, ועל קטנה בת ישראל שנישאת לכהן שאוכלת בתרומה, ואילו חרשת לא אכלה, גזירה שמא יאכיל חרש בחרשת וכו'. ופירש רש"י: ואילו חרשת לא אכלה, מדשבקה לחרשת וכו', ולא קתני ועל החרשת שנישאת מעצמה[42] שאוכלת בתרומה. גזירה שמא יאכיל חרש בחרשת. והאי לאו שינויא מעליא הוא וכו'. וכן בה"ג ד"ו, נ"א ע"ב,

[39] ועיין מ"ש בתרביץ ש"ג ס"ב, עמ' 210, על קל וחומר במשמעות "מה מצינו".

[40] בכי"ע נתן הסופר סימן 1 בתחילת התנאי השני ובסופו ("נישואי צרתה נישואין"), וכוונתו שצריך להקדים את התנאי השני, והיינו: אם נישואי צרתה נישואין, נישואי בתו נישואין וכו' (וצוקרמנדל בשנ"ס לא הבין את העניין, ואף לא דק בהעתקתו), כהמהת בעל מנחת בכורים, והוא קצת יותר הגיוני, אבל אין בכך טעם מספיק להגיה את הנוסחאות, וכמו שכתבנו בפנים.

[41] וכן מפורש להלן בסמוך, שו' 31–32: בת ישראל חרשת שנשאת לכהן פקח, אין אוכלת בתרומה וכו', ושם הכוונה לחרשת גדולה שהשיאה את עצמה.

[42] וכן פירש גם בגיטין נ"ה א': ואילו חרשת שלא השיאה אביה והיא נישאת מעצמה לכהן משגדלה.

ד"ב, עמ' 250: וחרשת דמינסבה לכהן פקח וכו', עיי"ש. וכן פירשו רוב הראשונים, עיין בבעל המאור על הרי"ף, בתוספות שם, ד"ה ואילו, ברשב"א ובריטב"א. ופירוש זה מתוק מתחילתו וקשה בסופו, כמו שהעיר רש"י בעצמו: והאי לאו שינויא מעליא הוא וכו'. ולפי פירוש בה"ג ורש"י וסייעתו, חרשת שהשיאה אביה אוכלת בתרומה, שהרי נישואיה דאורייתא. והברייתא שלנו בתוספתא הלכה כמותה.

ברם במאירי בסוגיין (הוצ' דיקמן, 432 ע"א): ובחרשת אפילו השיאה אביה קטנה אינה אוכלת בתרומה, כמו שיתבאר, וכל שכן שוטה וכו'. ולהלן שם: זה שבארנו בחרשת בת ישראל שנשאת לכהן שאינה אוכלת בתרומה, אפילו השיאה אביה כשהיא קטנה,[43] אינו אלא משום גזירה שמא יאכיל חרש בחרשת וכו'. ונראה שפירש כן ע"פ הרמב"ם בפ"ו מה' תרומה ה"ד שפסק: חרשת ושוטה שנשאת לכהן אינה אוכלת בתרומה, אפילו השיאה אביה, גזירה שמא ישא חרש כהן חרשת ויאכילנה. והנה פירוש הר"מ הנ"ל הוא מתוק בסופו (כמו שהעירו במרכבת המשנה במקומו ובקרן אורה קי"ג ב' ד"ה והנה), שלפי פירושו מיושב תירוץ התלמוד, ושינויא מעליא הוא (עיין מ"ש לעיל בשם רש"י), אבל הוא לכאורה מר בתחילתו, ואין להבין כלל את דיוק הגמרא לפי פירוש זה, ומניין לנו לדייק מעדותו של ר' יוחנן בן גודגדא שחרשת שהשיאה אביה שאינה אוכלת בתרומה, שהרי עיקר עדותו של ר' יוחנן ב"ג היא שיוצאת בגט אעפ"י שאין לה דעת, ונישואיה מן התורה, אבל בתרומה פשיטה שהיא אוכלת. ואין מקום להלכה זו בסיפא יחד עם קטנה, שהרי קטנה נישואיה דרבנן, ויש כאן חידוש שאעפ"י כן אוכלת בתרומה, ומה להן לנישואין דאורייתא אצל נישואי קטנה שהשיאוה אמה ואחיה, וכבר תמה כן במנחת חינוך מצוה ר"פ.

ובקרן אורה הנ"ל כתב: "והנה לא מצאתי כעת דין קטנה בת ישראל שנישאת לכהן שאוכלת בתרומה דרבנן בדברי הרמב"ם ז"ל, ומתני' דעדיות נראה שמפרש הכל (כלומר, גם בקטנה) בהשיאה אביה,[44] שכן כתב גם בחרשת דאפי' השיאה אביה לא אכלה, דלא כפי' רש"י ז"ל". ודבריו ז"ל לכאורה אינם מובנים, אלא שבוודאי כיוון למה שכתבנו לעיל, ואך ורק לפי הנחה זו מובן דיוק התלמוד, והיינו מדשבק ר' יוחנן בן גודגדא את החרשת שהוא עוסק בה, ולא צרף אותה לקטנה (לעניין תרומה), אעפ"י ששתיהן נישואיהן דאורייתא, שמע מינה דדווקא קטנה אוכלת ולא חרשת אעפ"י שהשיאה אביה.[45] והרמב"ם פסק נגד התוספתא כאן, מפני שסוגיית הבבלי מתנגדת לה. ועיין מ"ש להלן, שו' 31—32, ד"ה בת ישראל חרשת.

ברם במאירי הנ"ל פירש את הבבלי כאן כפירוש הר"מ, שאף חרשת קטנה שהשיאה אביה אינה אוכלת בתרומה, ואת משנתנו פירש (431 סע"א): וכן העיד על קטנה בת ישראל שנשאת לכהן, ר"ל שלא על ידי אביה, שהיא יתומה, שאוכלת בתרומה, והוא כפירוש כל הראשונים. ואין להבין כלל כיצד יפרש את דיוק הבבלי: ואילו חרשת (כלומר, חרשת קטנה שהשיאה אביה) לא אכלה, ומניין לנו לדייק כן, וכמו שכתבנו לעיל. וצע"ג.

[43] אבל בבית הבחירה לניטין נ"ה א' כתב: חרשת שהשיאה עצמה לכהן פקח אינה אוכלת, והוא כפירש"י ובה"ג.

[44] ועיין בעדיות פ"ח מ"ב, ובתוספתא שם פ"ג ה"ב, ובבבלי כאן פ"ט ב', ס"א ב' (ובאוקימתא דרבא שם, ובהשיאה אביה עסיקינן בסיפא, בדברי ר' אליעזר בתוספתא). ועיין ר"מ פ"ו מה' תרומות ה"ג, ובהשיאה אביה עסיקינן, שהרי גם בחזה ושוק אוכלת.

[45] אמנם לשון המשנה אינו מדוייק לפי פירוש זה, שאצל חרשת נקט התנא "שהשיאה אביה", וכשבא אצל קטנה אמר: "שנישאת לכהן" (ודוחק לומר שהר"מ לא גרס במשנתנו "שנישאת לכהן", וכפי שהעתיקו בתוספות קי"ג ב', ד"ה יש, שהרי כל הנוסחאות שוות בזו במשנת ניטין פ"ה מ"ה ובעדיות ספ"ז ובתלמוד קי"ג א', ואף בתוספות, כנראה, אין שם אלא קיצור. ועיין במשנת נדה פ"ה מ"ה, ושם בוודאי בהשיאוה אביה עסיקינן), מ"מ רק לפירוש זה מתיישבת הסוגייא בבבלי שם בלי שום דוחק.

30. בת ישראל פקחת שנשאת לכהן חרש וכו'. להלן פ"י ה"א, שו' 5—6, ד"ה בת ישראל, עיין מש"ש. ועיין בבלי קי"ג א' ומ"ש להלן בסמוך.

31. עיבירה, לא תאכל. מפני שהילוד מאכיל, ומי שאינו ילוד אינו מאכיל. ועל הצורה „עיבירה", עיין מ"ש ר"ח ילון במבוא לניקוד המשנה, עמ' 162, סימן 3, ומ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוסח המשנה, עמ' 1243, ד"ה ביחילו.

(נתחתך העובר במעיה תאכל). וכ"ה בד וזהו שיבוש ברור, שאם נתחתך עובר במעיה בוודאי שלא תאכל, שהרי אפילו אם עובר הכהן במעיה לא תאכל. ובכי"ע גורס במקום בבא זו: וילדה תאכל. וכנראה שכן היתה הגירסא גם בקג"נ (הקטע חתוך כאן), עיין מ"ש להלן, שו' 32, ד"ה ילדה תאכל. ובד שתי הגירסאות: ילדה תאכל, נתחתך וכו'.

31—32. בת ישראל חרשת שנשאת לכהן פקח, אין אוכלת בתרומה וכו'. כלומר, שנישאת בעצמה, אבל קטנה חרשת שהשיאה אביה, אוכלת בתרומה, וכפי שמוכח מן התוספתא לעיל, שו' 29—30, ד"ה חרשת שהשיאה, עיין מש"ש. והתוספתא כאן שנתה בדרך לא זו אף זו, כלומר, לא מיבעי פקחת שנישאת לכהן חרש שאינה אוכלת, שהרי היא פקחת וחייבת במצוות, ומדאורייתא אינה אשת כהן, אלא אפילו חרשת שנישאת לכהן פקח, שהיא אינה חייבת במצוות, והייתי אומר, מה איכפת לנו אם היא אוכלת בתרומה, קא משמע לן שאפילו היא, אינה אוכלת, עיין בבלי קי"ג א', וברש"י שם, ד"ה גזירה.

32. ילדה תאכל. וכ"ה בד. אבל בכי"ע גורס במקום בבא זו את הבבא שלעיל, שו' 31: נתחתך העובר וכו' וכ"ה בקג"נ. ונראה שזו היא הגירסא הנכונה, ואין כאן אלא פיסקא ממשנתנו פ"ז מ"ה: והשוטה... ישראל שבא על בת כהן תאכל בתרומה, עברה לא תאכל בתרומה, נתחתך[46] העבר במעיה תאכל,[47] ולפיסקא זו נסמכת הברייתא שלנו, וחזרת ומבארת את משנתנו הנ"ל. וכנראה שנתחתך לאו דווקא, אלא שמת העובר בתוך מעיה.[48]

32—33. בת כהן פקחת שנשאת לישראל שוטה, טובלת מחיק בעלה ואוכלת בתרומה לערב. בירושלמי פ"ז ה"ד ה"ה, ח' ע"ב, הביאו בשם „תני ר' חייה" אשתו של חרש ושל שוטה טובלת מחיק בעלה וכו'. וכבר ראינו לעיל, שו' 23, ד"ה החרש, שברייתא זו חולקת על שאר המקורות ומשוה חרש לשוטה, שלא כמשנתנו ושלא כתוספתא לעיל ולהלן פ"י שתפסו בפשיטות שנישואי חרש פוסלין מן התרומה.

ולעצם העניין מוסיפה הברייתא ומפרשת שהיא מותרת בתרומה מיד, ואין חוששין שמא נתעברה, משום שהואיל ואין כאן נישואין, דינה כאנוסה, עיין בתוספות ס"ט ב', ד"ה בזנות. ולשיטת רבה בר רב הונא לא החמירו אלא ביוחסין, אבל בתרומה אין חוששין לעיבור, עיין מ"ש לעיל פ"ו, הערה 51.

35. אפילו זרע מזרע וכו'. כלומר, אפילו מת בנה (או בתה) מכהן, אלא שהבן הניח זרע אוכלת. ולא עוד אלא אפילו היתה לה בת מכהן, ונישאת הבת לישראל וילדה ממנו בן, ומתה בתה, הרי בן בתה ישראל (ואפילו הוא ממזר) מאכיל את אם אמו, כמפורש במשנתנו פ"ז מ"ה ומ"ו. ועיין תו"כ אמור פרק ה' ה"ג, צ"ז ע"ג, ובבלי ע' א', קידושין ד' א'. ועיין להלן בסמוך.

[46] כ"ה במשניות מטיפוס א"י, דוגמת „נתחתם" במקום „נחתם" ועוד.

[47] ופירש"י: תאכל מיד. ובערוך לנר במקומו: לאשמעינן דאע"ג דלא יצא לחוץ, ועדיין הוי מעוברת מהולד חתוך, מ"מ קרינן בה בעוריה.

[48] והרופאים הקדמונים הכירו בעובר מת, עיין מ"ש Muscio בספרו *Gynaecia* (תרגום ספרו של Soranus), הוצ' V. Rose, עמ' 92, סי' 28. ואם אפשר להרגיש בשרר הטבור האבחנה כמעט בטוחה. אבל אין לפרש שהפילה חלק מן העובר שאם כן קשה מאד לצייר שתהא טהורה ותאכל בתרומה אלא בדרך רחוקה מאד.

35–36. היתה בתה מישראל נשואה לכהן אינה אוכלת בתרומה, עד שיהא זרע לה מכהן תחלה. כלומר, בתה מישראל נשואה לכהן, ואפילו יש לה בן כהן גדול מבעלה הכהן פוסל את אם אמו בת כהן מן התרומה (כמפורש במשנתנו ספ"ז), אלא דווקא אם יש לה לזקנה זרע מכהן תחלה, ובכגון דא לא איכפת לנו אפילו אם בתה (הזרע) הולידה ישראל, או ממזר, אוכלת הזקנה בתרומה, כמפורש לעיל. ופירוש בעל מנחת בכורים תמוה מאד.

36–37. כהנת שמת עובדה בתוך מעיה, הרי זו אוכלת בתרומה. נראה שהלכה זו אינה עניין לברייתות שלעיל, ונשנית דרך אגב שאמרנו לעיל: נתחתך העובר בתוך מעיה וכו'. וכאן הכוונה לכל כהנת, ואפילו לבת כהן שנישאת לכהן ויש לה בנים מכהן, ועיקר החידוש שאוכלת בתרומה, אעפ"י שמת בתוך מעיה, כמשנת חולין פ"ד מ"ג (ומקבילות), והאשה אינה טמאה בין לר' ישמעאל הסובר שעובר אינו מטמא עד שיצא לאוויר העולם, ובין לר"ע מפני שטומאת בית הסתרים אינה מטמאה, עיין בבלי חולין ע"ב א'.

37–38. האשה שמקשה לילד, מחתכין העובר במעיה, ואפי' בשבת, ומוציאין אותו איברים איברים וכו'. משנת אהלות ספ"ז, אלא שהתוספתא הוסיפה כאן „ואפילו בשבת", ואין דינו כחצר כבד שבמשנת יומא פ"ח, מ"ו, משום שניתוח זה אעפ"י שלעתים קרובות לא היה מועיל כלל, והיה ממית את האשה, מ"מ ידעו חכמינו ז"ל שהאשה לפעמים ניצלת על ידו, והתירוהו אפילו בשבת, ולפנינו כאן הניתוח של embryotomia.[49]

39. יצא ראשו אפי' ביום השיני אין נוגעין בו וכו'. במשנת אהלות הנ"ל: יצא רובו אין נוגעין בו וכו'. וכ"ה הגירסא במשנה שם בכל הנוסחאות, וכן מעתיק בירושלמי שבת ספי"ד, י"ד ע"ד, וע"ז פ"ב ה"ב, מ' סע"ד. אבל בירושלמי סנהדרין ספ"ח, כ"ו ע"ג: יצא ראשו ורובו. ובבבלי שם ע"ב ב': יצא ראשו וכו'. ולמעשה אין הבדל, ואם יצא מסורס אינו כילוד אלא אם יצא רובו, ואם יצא כדרכו הרי הוא כילוד אפילו אם יצא רוב ראשו, כמשנת נדה פ"ג מ"ה.

ובכל המקורות הנ"ל לא נזכר „אפי' ביום השיני". ואפשר לפרש כאן שאין נוגעין בו אפילו ביום השני ליציאתו, כמו שפירשו המפרשים, עיין בבלי כאן ע"א ב',[50] אבל המחוור הוא כפירוש של הרב ר' רפאל גארדאן בספרו נחל עדן, ל' ע"א, שהכוונה כאן „אפילו ביום חול", וכמו שאמרו בברייתא שבבבלי פסחים נ"ח ב': חל להיות בשבת כחל להיות בשני בשבת. וכן לעיל מעשרות פ"ב סה"א, עמ' 231: הגיעו למקום שביתה אפי' ביום השני וכו', וכ"ה בירושלמי שם פ"ב ה"ג, מ"ט ע"ד. וכן בירושלמי ר"ה פ"א ה"א, נ"ו ע"ג: הרי עלי להביאה בשני בשבת.

שאין דוחין נפש מפני נפש. וכ"ה במשנת אהלות ספ"ז הנ"ל, ובירושלמי ובבבלי הנ"ל. ועיין מ"ש בסדרי טהרות, אהלות קי"ז ע"ב, תוד"ה יצא, שם, קכ"ג ע"א, תוד"ה מחתכין, והביא שם גם את דברי האחרונים שדנים בדברי הירושלמי והבבלי.

[49] ועיין בפירושו של J. H. Waszink לספרו של טירטוליאנוס de anima, עמ' 327–328.

[50] ועיין מ"ש Julius Preuss בספרו הגדול ביבלישתלמודישע מדיצין, עמ' 489, ונעלם ממנו הבבלי הנ"ל.

פ"י

1. בת ישראל פקחת שנתארסה וכו'. ירושלמי פ"ו סה"א, ז' ע"ב, ספי"ד, י"ד ע"ג, בבלי נ"ו א'.

2–1. ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש וכו'. חופה צריכה דעת, ואין חופה לחרש, ועדיין דינה כארוסה, וכשם שארוסת חרש אינה אוכלת מן התורה, כך גזרו שנשואת חרש אינה אוכלת, וחרש פוסל ואינו מאכיל, כמשנתנו, וכלעיל פ"ט רה"ד. ועיין בבלי נ"ו א', מחלוקת ר' נתן וחכמים, ומה שפירשו בבבלי שם. ובקג"נ עד שנתחרשה. ועיין להלן.

2. מת, והניחה לפני יבם, אפי' חרש, אוכלת וכו'. מכיון שהיא זקוקה לחרש מדאורייתא הרי כשייבמה קנה אותה, וביאת יבמה אינה צריכה דעת, כמשנתנו רפ"ו. ובירושלמי ובבבלי הנ"ל הוכיחו מכאן שביאה גרועה מאכילה בתרומה. ולפי הירושלמי ושיטת רב בבבלי שם (בלשון ראשון) הברייתא מתפרשת כפשוטה. ולמ"ד שאם לא אכלה בחיי הבעל אין ביאה גרועה של היבם מאכילתה בתרומה, פירשוה בבבלי בכנס ונתחרש ומת, שכבר אכלה בחיי בעלה, ויפה כח היבם מכח הבעל, דאילו בעל חרש מעיקרא אינו מאכיל וכו'.

ברם בקג"נ: ונפלה לפני יבם, חרשת אוכלת בתרומה. ועיין גי' קג"נ לעיל, סד"ה ולא הספיק. ולפי גירסא זו יתכן שבדידה אין כאן ביאה גרועה כלל, עיין קרן אורה נ"ו א', ד"ה ויש. ונוסח זה מחלק בין יבמה חרשת ויבם חרש, עיין להלן בסמוך.

3–4. בת ישראל פקחת שנתארסה לכהן פקח, ולא הספיק לכונס' וכו'. בבבלי לא הובאה ברייתא זו, אבל בירושלמי כאן פ"ו וספי"ד הנ"ל כרכוה עם הבבא הראשונה: לא הספיק לכונסה לחופה של נישואין עד שנתחרש הוא, או עד שנתחרשה היא וכו'. והירושלמי אינו מחלק בין ביאה גרועה שלו לשלה, ואפי' שלו מאכלת, וכ"ש שלה.

5. אפי' חרש אוכלת. בקג"נ: פקח אוכלת וחרש אינה אוכלת. והטעם הוא שאם היבם חרש ביאתו גרועה, ואינה מאכלת, עיין מ"ש לעיל, ד"ה ברם.

5–6. בת ישראל פקחת שנישאת לכהן חרש וכו'. כלעיל בריש פירקין ופ"ט, שו' 30, ולא נשנית כאן אלא אגב הסיפא. ועיין להלן בשם הירושלמי.

6–7. מת והניחה לפני יבם, היה פקח, אוכלת, חרש, אין אוכלת. וכע"ז בד ובכי"ע. ולפי פשוטה ברור שהכוונה לבת ישראל פקחת שנישאת לכהן חרש, שאם נפלה לפני יבם פקח אוכלת, שהרי היבם עושה בה מאמר ובא עליה. ואפילו אינה אשת אחיו מן התורה, הרי היא נשואה לו עכשיו (וכמו שמפרש להלן בסיפא), ומאכילה בתרומה, אבל אם גם היבם היה חרש אינו מאכילה בתרומה אפילו מדאורייתא, שהרי לא היה לאחיו קניין בה, ואף הוא אינו קונה בה. ובקג"נ הנוסחא משובשת.

ובירושלמי פ"ו סה"א, ז' ע"ב: מתניתא מסייעא לשמואל (הסובר שאם לא אכלה בחיי בעלה אין ביאה גרועה של היבם מאכיל אותה) בת ישראל פיקחת שנישאת לכהן חרש אינה אוכלת בתרומה. מת ונפלה לפני היבם אם היתה פיקחת אוכלת, חרשת אינה אוכלת. ואין להבין כלל את הראייה מכאן, שהרי אם היה חרש לא היתה קנוייה כלל לבעל,[1] ואין כאן יבם מדאורייתא, ופשיטא שביאת חרש אינה מאכילה אותה לכולי עלמא. והגהת בק"ע רחוקה, ועיין גם בקרן אורה נ"ו א', סד"ה רב. ולפיכך נראה שצ"ל בירושלמי: אם היתה פיקחת [אשת

[1] בפ"מ פירש: אם היתה פיקחת, כלומר, אשת פיקח מעיקרא וכו', חרשת, אשת חרש וכו'. ואין להכניס פירוש זה ללשון הברייתא.

פקח] אוכלת,[2] [נת]חרשה אינה אוכלת.[3] כלומר, אם נתחרשה לפני הנישואין (בעודה ארוסה) אינה אוכלת, ואעפ"י שיש כאן יבם מדאורייתא, מ"מ מכיוון שהיא חרשת, ואין לה דעת, אין ביאה גרועה מאכלת אותה בתרומה. וצ"ע.

7–8. אין אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה לשם נישואין ותבעל לשם אישות. כ"ה בכי"ע. ובקג"נ: לחופה לשעת נישואין וכו', והוא שיבוש. ובד ובקג"נ יש כאן השמטה קטנה. וכבר פירשתי בתס"ר, שברייתא זו מפרשת את הרישא "היה פקח אוכלת", והיינו בת ישראל פקחת שנישאת לכהן חרש ומת והניחה לפני יבם היה פקח אוכלת, אינה אוכלת בביאה גרידא ככל יבמה, אלא צריכה חופה לשם נישואין ובעילה לשם אישות. וטעם התוספתא הוא, שמדאורייתא אינה זקוקה ליבום, ולפיכך צריכה מתחילה (אחרי המאמר) חופה[4] לשם נישואין,[5] ותיבעל לשם אישות, אבל אם נבעלה שלא לשם אישות אין הביאה קונה, משום שאינה יבמתו, והחופה אינה מאכילתה, משום שאנו הולכים לחומרא, ומדרבנן היא יבמתו, ואינה אוכלת בתרומה עד שתיבעל.[6] סוף דבר, אשת חרש שנפלה לפני יבם פקח, מטילין עליו שני חומרין, והיא יבמתו לעניין שאינה אוכלת בתרומה עד שתיבעל, ואינה יבמתו לעניין שהיא זקוקה למאמר ולחופה (מן התורה), וביאה לשם אישות.[7]

8. בת ישראל חרשת שנישאת לכהן פקח וכו'. לעיל פ"ט, שו' 31–32, ולא נשנית כאן אלא אגב הסיפא.

9. מת והניחה לפני יבם, אפי' פקח, אין אוכלת. שהרי מדאורייתא אינה יבמתו, וצריכה קניין מדעתה, והיא חרשת, וקידושיו בה אינן קידושין מדאורייתא.

10–12. ולא הספיק לבועלה עד שנעשה פצוע דכא, וכרות שפכה, הרי זו אוכלת בתרומה, הואיל ובאת לכלל היתר אפי' שעה אחת. במשנתנו פ"ח מ"א: פצוע דכא וכו', ואם לא ידעה משנעשה פצוע דכא וכרות שפכה הרי אלו יאכלו. והוסיפה התוספתא שלאו דווקא אם נעשה פצוע דכא אחר שכבר בא עליה, אלא אפילו נעשה פצוע דכא אחר החופה, והחופה היתה בהיתר, אוכלת אח"כ, משום שכבר אכלה. ולכאורה היא כר' יוחנן בירושלמי פ"ח סה"א, ט' ע"א, ובבלי ע"ה א'. ועיין שם נ"ז א'[8] וירושלמי

[2] בין שהיבם פקח בין שהוא חרש, שהרי אכלה בחיי בעלה והיא זקוקה לחרש מדאורייתא.

[3] בין שהיבם פקח, בין שהוא חרש.

[4] עיין בהגהת הרמ"א בשו"ע אה"ע סי' קס"ו ס"ק ב', ובמאירי כ"ט ב', הוצ' ר"ש דיקמן, עמ' 123, ובהערות שם. ועיין בקרן אורה כ"ט ב', ד"ה ואלא, נ"ה ב', ד"ה אשה לבעלה. ובירושלמי כאן פ"ח סה"א, ט' ע"א: עשה בהן אחד מאמר לא הספיק לכונסה לחופה של נישואין וכו', הרי לך מפורש שלכתחילה צריכה חופה.

[5] וכן להלן שו' 10 ושו' 13, ובירושלמי שהבאנו לעיל, הע' 4, ובפנים, שו' 3–4, ד"ה בת, ועוד. ועיין רש"י כתובות מ"ח רע"ב. ומה שאמרו "חופה לשם נישואין" משום שהיתה קיימת חופה שלא לשם נישואין, כמפורש להלן כתובות פ"ד, שו' 9. ואפשר שהכוונה (בחופה שלא לשם נישואין) לאפיריון (עיין בבלי סוטה י"ב א', ב"ב ק"כ א', מכילתא דרשב"י, הוצ' אפשטין–מלמד, עמ' 6). ובירושלמי כאן פ"ו ה"ד, ז' ע"ג: הערמה עשה שאל פריו מהו ייתב לאמה (צ"ל: שאל פריומה וייתב לעמה, כלומר, וייתב ליה עמה) בגויה, שמעת וקבלת עליה, ותני יצא שמה בעיר מקודשת, הרי זו מקודשת. ועיין שו"ע אה"ע סי' נ"ה ס"ק א' ובהגהת הרמ"א שם ובקרן אורה כאן נ"ז סע"ב. ובעיטור, ברכת חתנים, הוצ' רמא"י, ס"ג ע"א ואילך: ויש שעושין סוכה בוורד והדס כפי המנהג, ומתייחדין בה שניהם, והיא שקורין טלמ"י בלע"ז וכו'. וכן קראו לה ביונית, עיין Corp. Gloss. Lat., הוצ' Goetz ח"ז ערך Thalamus ובמלונו של היזיכיאוס ערך *θάλαμος*. והשבעים מתרגמים חופה שבמקרא *Παστός*.

[6] כמפורש להלן כתובות פ"ה, שו' 9. ועיין מש"ש, ד"ה היבמה.

[7] וחופתה אינה מועילה, משום שהיא יבמתו, עיין לעיל הע' 4.

[8] עיין בחי' הרמב"ן שם, ולפי פירושו בלשון אחר (וכן הביא הרשב"א בשם "יש מפרשים")

פ"ו ה"ג, ז' ע"ג. וכן היא שיטת הר"א אב"ד והרשב"א שהברייתא כר"מ[9] (עיי"ש נ"ז א'), אבל לפי שיטת התוספות נ"ז א' (ד"ה אביי) והרמב"ן שם הברייתא היא ככולי עלמא.[10]

12. עודה ארוסה ונעשה פצוע דכא וכו'. כלומר, אינה אוכלת, אעפ"י שנכנסה לחופה ולא נבעלה[11] (שלא נתחללה לשיטת התוספתא, עיין להלן ומש"ש). והברייתא שלנו ככולי עלמא, שאם אין חופה לפסולות הרי עדיין היא ארוסה ואינה אוכלת למשנה אחרונה, ואם יש חופה לפסולות, החופה פוסלת (כל זמן שהיא אתו) אפילו לר"א ור"ש. ועיין בבלי נ"ו ב'—נ"ז א' וברש"י ובתוספות שם, ועיין בירושלמי פ"ו ה"ג, ז' ע"ג. ועיין בגירסת הגאונים והר"ח נ"ו ב' (אוה"ג, עמ' 285). ועיין בתוספות חד מקמאי נ"ז ב' ובתוספות נ"ח א', ד"ה דהני.

13—14. אלמנה לכהן גדול, גרושה, וחלוצה לכהן הדיוט, שנכנסה לחופה לשם נישואין, ולא הספיק לבועלה עד שמת, כשירה לכהונה, וכשירה לאכל בתרומה. כלומר, כשירה לכהונה אם היתה אלמנה לכהן גדול, וכשירה לאכול בתרומה בין אם היתה אלמנה לכה"ג ובין גרושה וחלוצה לכהן הדיוט אם היתה בת כהן. ובתוספתא כאן מפורש שאפילו אם נכנסה לחופה, כל זמן שלא נבעלה, לא נתחללה. וכן בירושלמי פ"ו סה"ג, ז' ע"ג: לא נבעלו, בין מן האירוסין בין מן הנישואין כשירות.[12] ובמשנתנו פ"ו מ"ג: אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכו', נתאלמנו, או נתגרשו, מן הנשואין פסולות, מן הארוסין כשרות. ובפיה"מ להר"מ שם: מן הנשואין פסולות וכו', מפני שנתחללו בביאה שנבעלו. וכן בפיה"מ קידושין פ"ד מ"ו: ואפילו נשא אחת מאלו האסורות וגרשה היא תשאר חללה לעולם כל זמן שבעלה הכהן. ומוכח מלשונו שאם לא בעלה כשרה, אעפ"י שנכנסה לחופה. וכן משמע מדברי התוספות בגיטין פ"ה א', ד"ה חרן, כמו שהעירו האחרונים. אבל בפי"ט מה' איסורי ביאה סה"ג כתב הר"מ: ואם נשאת אע"פ שלא נבעלה נתחללה, שכל נשואה בחזקת בעולה היא אעפ"י שנמצאת בתולה. ועיין במ"מ ובשו"ע אה"ע סי' ז' סקי"ב, בבאורי הגר"א, בבאר היטב ובפתחי תשובה שם. ועיין מ"ש בקרן אורה נ"ח א', ד"ה נישאו, ביישוב דברי הר"מ, עיי"ש. ועיין במאירי נ"ט א', הוצ' דיקמן, עמ' 219, ובהערה 111 שם.

והרשב"א נ"ח א' הביא את התוספתא שלנו, והסיק: ואתיא כשמואל, דאמר אין חופה לפסולות. והרשב"א לעיל שם קיבל את פירוש ר"ח[13] שרב ושמואל נחלקו בין בחופה בלא קידושין ולא נבעלה, ובין בחופה אחרי קידושין ולא נבעלה, והוא כותב שם: "וכל שכן חופה שלאחר קידושין דקניא לגמרי לכל מילי שפוסלת בבת כהן", ומשמע שאפילו אם מת כבר נפסלה, ועיין להלן שם בסוף הדיבור, ולפיכך כתב שהברייתא שלנו שלא כרב, אלא כשמואל.[14] והרמב"ן

המחלוקת של אביי ורבא היא אליבא דר' אלעזר בבבלי ע"ה א', עיי"ש. ועיין בתוספות ישנים ע"ה א', ובד' ראם הניהו, ולא עמדו על העניין. ועיין בירושלמי פ"ו ה"ג, ז' ע"ג, ופ"ז ה"א, ח' ע"א.

9 במשנתנו פ"ו מ"ג, אבל לר' אלעזר ור' שמעון אוכלת משום שאפילו משתמרת לביאה פסולה אוכלת, ואין הטעם משום שבאת כבר לכלל היתר.

10 ולא הכשירו ר"א ור' שמעון במשתמרת לביאה פסולה אלא בכהן שמאכיל במקום אחר, אבל בכהן פצוע דכא שאינו מאכיל במקום אחר אנו מזדקקים לטעם של "הואיל ובאת לכלל היתר שעה אחת".

11 שהרי כאן מפורש שבבת ישראל לכהן עסיקין, ופשיטא שאין היא אוכלת בתרומה כשהיא ארוסה, ואין צורך לפרשה כמשנה ראשונה שלפיה ארוסה אוכלת בתרומה, וכר"מ דווקא, או כר"א וכר' שמעון משום שאינו מאכיל במקום אחר.

12 עיין מ"ש בהנהות יפה עינים נ"ז ב', ולפלא שלא השגיח כלל בשיטת ר"ת (תוספות שם, ד"ה רב, ועוד) ובראשונים שגביא להלן בפנים, ד"ה והרשב"א.

13 הביאו הרשב"א להלן שם והרמב"ן נ"ז א'.

14 ועיין בקרן אורה נ"ח א', ד"ה נישאו, ולא זכיתי להבין את קושייתו על הרשב"א.

ג"ז א' הביא את הירושלמי הנ"ל, ואמר עליו: אתיא כשמואל דאמר אין חופה לפסולות. והמשיך: אבל קשה לי דתניא בתוספת' לא נבעלו אע"פ שנכנסו לחופה הרי אלו כשירות לכהונה, קשיא לרב, אלא מדלא מקשו מינה בגמרא ש"מ קים להו בה דלאו מתריצתא היא. ורבינו הביא רק את תורף דברי התוספתא ולא את לשונה ממש, ואף הוא מדבר שם לפירוש ר"ת והר"ח שהחופה פוסלת בת כהן מן התרומה לשיטת רב, ואע"פ שמת קודם שנבעלה, מפני שהחופה היא כביאה, עיי"ש. ועיין רש"י נ"ז רע"ב. ובפירוש ר"א מן ההר, עמ' קל"ד, ניסח: פסלה מתרומה דבי נשא לעולם, דחופה ככניסת בעילה דמיא (כלומר, לרב). וכ"ה שיטת הר"מ בפ"ז מה' תרומות הכ"א. ובעל כרחנו אנו אומרים שהברייתא שלנו כשמואל,[15] כמו שהסיקו הרמב"ן והרשב"א הנ"ל, ודין הנשים האילו כמתו בעליהן מן האירוסין, שאוכלות בתרומה, אבל הר"מ פסק כרב, וכמו שהסיק הגר"א בבאוריו לאה"ע סי' ז' ס"ק י"ב, אות נ', הנ"ל (לעיל בסמוך סד"ה אלמנה) ועוד.

15—16. **טומטום אינו אוכל בתרומה וכו'.** כל הברייתא בבבלי ע"ב א'. ופירשו בו משום שהוא ספק זכר,[16] ואם הוא זכר הרי הוא ערל.

16. **אשתו ועבדיו אוכלין.** ושאלו בבבלי אשה מניין לו? ואעפ"י שאמרו (להלן רפי"א) שאם קידש קדושיו קדושין, אינו אלא מספק ולחומרא להצריכה גט, ולאיסור קרובות, אבל כיצד יאכילה בתרומה מספק? ותירץ אביי כשביציו ניכרות מבחוץ (ולפ"ז הוא וודאי זכר), ורבא אמר מאי נשיו אמו (וגם אם אמו בכלל)[17] וכו'. ועיין בתוספות ע"ב א', ד"ה מבחוץ.

16—17. **משוך ומי שנולד כשהוא מהול הרי אילו אוכלין בתרומה.** בבבלי הנ"ל הקשו מברייתא זו לרב הונא שאמר (לעיל שם) שמשוך אינו אוכל

[15] במצפה שמואל בתוספתא שברי"ף אות ה' כתב: ועיין ירושלמי פ"ח ה"ג (כנראה שצ"ל: ה"א) בשיטת התוס' דחופה פוסלת כרב, דיש חופה לפסולות. ולא ידעתי מניין לו כן. ובירושלמי שם אמרו: שומרת יבם כוהנת וכו', ולא הספיק לכונסה לחופה של נישואין עד שנעשה פצוע דכא וכו'. ואין להסיק משם שהמחלוקת היא דווקא בלא הספיק לכונסה לחופה, אבל אם הכניס אותה לחופה אחרי שנעשה פצוע דכא פסולה לכולי עלמא, שהרי אפשר לומר שנקטו כן משום רבותא דר"ש בן לקיש, שאפילו בלא נכנסה לחופה פסולה.

[16] במנחת חינוך מצוה ר"פ כתב שאפילו ביציו מבחוץ עדיין בספיקו עומד, שמא הוא אנדרוגינוס, ועיין להלן הע' 17. אבל בתוספתא בכורים פ"ב סה"ז משמע שלא כדבריו, עיי"ש בתוספתא כפשוטה, עמ' 846. ועיין בבלי בכורות מ"ב ב' ובשטמ"ק שם אות ה'. ובמה"פ רפ"ח, ד"ה טומטום, כתב: וצ"ל: דפליג בהא אבבלי דקאמר שם דף ע"ב דטומטום אינו אוכל משום דספק ערל הוא וכו'. הרב ז"ל הגיה שם בירושלמי ונדחק מאד בפירושו, אבל הפירוש הנכון בירושלמי הוא בהגהות בן אריה במקומו (בהוצ' ראם). וכן פירש הגאון ר' מאיר מארים בספרו לולאות (ווילנא תרכ"ו) לבכורות נ"ז א'. ולפ"ז אינו עניין כלל לנידון שלנו, ומדברים שם בטומטום ובאנדרוגינוס בהמה לעניין מעשר.

[17] ולא נתברר מתוך לשון הגמרא אם רבא חולק על אביי וסובר שאף אם ביציו מבחוץ עדיין בספיקו עומד, או שנראה לו דוחק לפרש את הברייתא כדברי אביי, אבל הוא מודה לו לדינא. וכתב בפי' הר"א מן ההר, עמ' קס"ט: אמו. ולא תצטרך לאוקמה בודאי זכר. ומוכח מלשונו שפירש שלא נחלקו אביי ורבא לדינא. וכן משמע מפסק הגאונים (הוצ' אסף ח"ב, ירושלים תרפ"ט, עמ' 22): וטומטום וסרים חמה כשירין לעדות ולצלויי בהון צלותא וכו'. ומסתימת הלשון משמע שמדברים בוודאי זכר, והיינו שביציו בחוץ, ולפיכך כשר לעדות. ודוחק לפרש שהכוונה לטומטום שנקרע ונמצא זכר (כמו שפירשתי בבכורים, עמ' 846) שכל כי האי גוונא היה להם לפרש. ומדברי המאירי בסוגיין (הוצ' דיקמן 267 ע"ב) משמע שהראשונים נחלקו בכך. ועיין ר"מ פ"ז מה' תרומות הי"ד, ופירשו מהר"י קורקוס, הרדב"ז ומרן בכ"מ שהר"מ פוסק כרבא, ומכאן שהם תפסו בשיטת הר"מ שרבא חולק על אביי. ועיין במשנה למלך במקומו, וכיוון מדעתו לפי' הר"א מן ההר הנ"ל. ועיין מ"ש לעיל, הע' 16, בשם בעל מנחת חינוך.

בתרומה מדרבנן, ואיתותב רב הונא. ולפי גירסא אחרת[18] תניא דמסייע ליה[19] וכו', ועיקר חידושו של רב הונא היה שמשוך אוכל בתרומה מדאורייתא, ולא שמדרבנן אינו אוכל, והברייתא כאן מדברת מדינא דאורייתא.

ובירושלמי פ"ח ה"א, ח' סע"ד: המשוך, והנולד מהול, והמל עד שלא נתגייר (כלומר, עבד, כפירוש בעל קרן אורה) לא יאכלו בתרומה וכו', בשם ר' יחנן, משום קנס וכו', בשם רב, גזירה גזרו. מה נפק מן ביניהון? משך לו אחר ערלה (כלומר, בעל כרחו), או שנמשכה מאיליה, אין תימר קנס אין כאן קנס. אין תימר גזירה גזרו, אפילו כן גזירה גזרו. ולשיטת ר' יחנן מדברת הברייתא בירושלמי במושך לעצמו בזדון, אבל אם נמשכה הערלה מאליה אוכל בתרומה. ובמכילתא בא פט"ו, הוצ' הרח"ש האראוויטץ, עמ' 54: להביא את שנתקיימה בו מצות מילה אפילו שעה אחת, אפילו שחזר הבשר וחפה את העטרה אינו מעכבו מלאכל לא בפסח ולא לאכל בתרומה. ואפשר שהברייתא בבבלי מדברת במשוך שנמשכה הערלה מאליה. אבל רב הונא בבבלי שם אמר מפורש: ומדבריהם גזרו עליו מפני שנראה כערל, והוא כשיטת רב בירושלמי הנ"ל, ואין הבדל בין משך לעצמו ובין נמשכה מאליה, ובשתיהן אינו אוכל בתרומה מדרבנן.

ואשר לנולד כשהוא מהול, כתב עליה במאירי ע"ב א' (הוצ' ר"ש דיקמן, עמ' 267): ובריייתא זו דקאמרה אוכל, דלא כהלכתה היא, וכדעת האומר אין צריך להטיף כו', וגדולי המחברים (הרמב"ם) שפסקו שאוכל, תמהני עליהם. ועיין בקרן אורה ע"ב א' שהוכיח שדעת הר"מ היא שהטפת דם ברית בנולד מהול אינה אלא מדרבנן, עי"ש.

17. **אנדרגינוס אוכל בתרומה, אבל לא בקדשים.** ופירש"י: אנדרוגינוס מהול וכו'. וברא"מ פ"ז מה' תרומות הי"א: "ואנדרגינוס מל ואוכל". אבל בקדשים (כלומר, בקדשי קדשים) אינו אוכל משום שהוא ספק אשה. והוא הדין שאינו חולק אפילו בקדשים קלים, עיין מ"ש בתוספתא כפשוטה בכורים, עמ' 840. ועיין מ"ש להלן.

17—18. **טומטום אינו אוכל לא בתרומה ולא בקדשים.** ופירשו בבבלי ע"ב א', שהסיפא משמיעה לנו שאפילו טומטום שלא נראו ביציו מבחוץ (עיין מ"ש לעיל, שו' 16, ד"ה אשתו) אינו אוכל מספק, שמא הוא זכר, והרי הוא ערל. ולפ"ז טומטום אינו אוכל אפילו

[18] עי"ש ברש"י, בתוספות, בפי' הר"א מן ההר, ברשב"א, בריטב"א ובמאירי.

[19] במשנה למלך פ"ז מה' תרומות ה"י כתב: ומן הירושלמי דפירקין נראה כני' האחרת דגרסי מסייע ליה לרב הונא. וכוונתו לירושלמי שהבאנו להלן בסמוך, ד"ה ובירושלמי, ופשיטא שאין הכרח, והיא ברייתא אחרת, ואפשר שהיא חולקת. והר"מ בפ"ז הנ"ל פסק: משוך מותר לאכול בתרומה ואע"פ שנראה כערל. ומדברי סופרים שימול פעם שנייה עד שיראה מהול. והסיק מהר"י קורקוס ומרן בכ"מ שם שהר"מ גרס בגמרא כגירסא של הספרים שלנו, ורב הונא איתותב. ובמה"פ פ"ח ה"א, ד"ה המשוך, כתב: וצ"ע, דהרי בהדיא כתב שם ומדברי סופרים שימול פעם שניה. ועיין במנחת חינוך מצוה רפ"ב שהבין כן בדברי הר"מ (ועיין גם בס' החינוך עצמו שם). והדברים תמוהים, שהרי הר"מ לא אמר שלא יאכל בתרומה מדברי סופרים עד שימול פעם שנייה (וכן דייק הרדב"ז שם במקומו, ועיין גם בדברי מהר"י קורקוס שם), אלא אעפ"י שמותר לאכול בתרומה צריך למול פעם שניה, כדי שלא יראה כערל. ועיין גם במנחת סולת במקומו שם. והיא ברייתא ערוכה בתוספתא שבת פט"ו ה"ט והובאה בבבלי בסוגיין ע"ב א', ורצו לומר שם שצריך למול מראורייתא, והסיקו שאינו אלא מדרבנן. ובעירוך לנר בסוגיין כתב כדברי בעל מה"פ הנ"ל, והסתייע מזה שהר"מ לא הביא הלכה זו בה' מילה אלא בה' תרומות, שמע מינה שלעניין תרומה קאמר שצריך למול שניה. ונעלם ממנו לפ"ש פסק הר"מ בפ"ב מה' מילה סה"ה, ועיין בשאגת אריה סי' נ"ה. ועיין בתוספתא הנ"ל ובבבלי שבת קל"ז ב' ובמשנה שם ספי"ט. ועיין מ"ש בקרן אורה ע"ב א', ד"ה אמר רב הונא. ולפיכך ברור שלפני הר"מ היתה בגמרא גירסת הספרים שלנו, והיא גם גירסת ספרי ספרד, ונאמנים עלינו דברי הריטב"א שכתב: אבל אנו מצאנו ברוב הנוסחאות מתיבי טומטום וכו'. ותיובתא דרב הונא תיובתא. ואין, איפוא, לזוז מדברי מהר"י קורקוס ומדברי מרן.

בקדשים קלים, כמו שפסק הר"מ בפ"י מה' מעשה הקרבנות ה"ט. ומטעם זה כתב הר"מ שם: האנדרוגינס ירא ה לי שאוכל בקדשים קלים. כלומר, אע"פ שבתוספתא כאן אמרו על שניהם שאינם אוכלים בקדשים, אבל אין דינן שוה, ובאנדרוגינוס הכוונה לקדשי קדשים גרידא, ובטומטום אפילו קדשים קלים אינו אוכל, ועיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה ובד. ובמכילתא בא ספ"ג, עמ' 12: אשה טומטום אנדרוגינוס מנין (כלומר, שאוכלין בפסח) תלמוד לומר במכסת נפשות, ריבה. ואין ספק ש"טומטום" נשנה באשגרה מכמה מקומות אחרים[20] ואינו אוכל בפסח, משום שהוא ספק ערל, כמו ששער ביד איתן על הר"מ הנ"ל הי"ז (תירוצו השני הוא דחוק).

ובד מוסיף כאן: מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו אוכל לא בתרומה ולא בקדשים. ולעניין תרומה עיין מ"ש לעיל, פ"ט, שו' 19—20, ד"ה ובתו"כ הנ"ל. ואשר לקדשים, צ"ל שמדברים כאן בעבד כהן שהוא חציו בן חורין שאינו אוכל במורם מן הקדשים ובבכור (עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו, עמ' 515), אבל בקדשי קדשים אינו אוכל אפילו כולו עבד, או כולו משוחרר (שהרי אינו כהן), ובשאר קדשים קלים אוכל בין כך ובין כך, כמפורש במשנת פסחים פ"ח סמ"א ועוד. ואף מכאן אנו רואים ש"קדשים" שנשנו בברייתא שלנו הם כל אחד כדינו, עיין מ"ש לעיל, ד"ה אנדרגינוס.

18. אמ' ר' אלעזר שמעתי באנדרגינוס וכו'. כ"ה ("אלעזר") בד ובכי"ע, ובכ"י ווינה נשמטה המלה "אלעזר" בטעות. ובמשנתנו ספ"ח: ר' אליעזר[21] אומר אנדרוגינוס חייבים עליו סקילה כזכר. ובתוספתא שלפנינו הגירסא בטוחה, והכוונה לר' אלעזר בן שמוע ששמע כן ("שמעתי") בשם ר' אליעזר בן הורקנוס, וסתם משנתנו היא משנת ר"א בן שמוע ששנה כן בשם ר' אליעזר בן הורקנוס. וכן מפורש בבבלי פ"ד א': תניא אמר רבי כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע וכו', אלא דבר אחד במשנתינו ר' אליעזר אומר אנדרוגינוס וכו', כמו שהעיר לנכון בפי' מהר"ם לובלין במקומו. ועיין בתיו"ט כאן, ודבריו תמוהים מאד, עיין במלא"ש למשנתנו ספ"ח שהוכיח גם מן הבבלי פ"ג ב' שהגירסא הנכונה במשנתנו ספ"ח היא ר' אליעזר ביו"ד. ועיין מ"ש להלן בסמוך בשם הברייתא שבבבלי.

19. במה דברים אמורים בזמן שבא עליו דרך הזכרות וכו'. מלשון התוספתא אינו ברור אם ר' אלעזר (בן שמוע) מפרש כאן את דברי ר' אליעזר (בן הורקנוס) שבמשנתנו, או שסתם הברייתא מפרשת כן את משנתנו. ובבבלי פ"ג ב': מיתיבי ר' אליעזר אמר אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כזכר (והוא לשון משנתנו ספ"ח), במה דברים אמורים בזכרות שלו וכו'. והפירוש במשנתנו "כזכר", כזכר וודאי, ואינו חייב עליו אלא במקום זכרות.

וכדי להבין את העניין עלינו לבאר כאן את ההבדלים בין הירושלמי והבבלי בפירוש משנתנו ספ"ח. וכן שנינו שם: ר' יוסי ור' שמעון אומרים אנדרוגינוס כהן שנשא בת ישראל מאכילה בתרומה. ר' יהודה אומר טמטום שנקרע ונמצא זכר לא יחלוץ, מפני שהוא כסריס, אנדרוגינוס נושא, אבל לא נישא. ר' אליעזר אומר אנדרוגינוס חיבים עליו סקילה כזכר. ובבבלי פ"א א' נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש אליבא דר' יוסי ור"ש, לר"י הוא זכר וודאי ומאכילה אפילו בחזה ושוק, ולר"ל הוא ספק ואינו מאכילה אלא בתרומה דרבנן. וסובר הבבלי שהסיפא של משנתנו "נושא אבל לא נישא" היא מדברי ר' יוסי ור' שמעון,[22] אלא שהמשנה הפסיקה באמצע בדברי ר' יהודה. ואמרו שם (פ"ב ב') שלר' יוחנן "לא נישא" הוא מדאורייתא, וחייבין עליו סקילה כזכר גם לת"ק, אלא שלת"ק חייבין עליו סקילה אפילו נישא, ובא עליה במקום

[20] וסמי מכאן טומטום, כבבלי בכורות מ"ב א' (שש פעמים באותו עמוד).
[21] כ"ה הגירסא ברוב רובן של הנוסחאות, וכן נכון, עיין להלן.
[22] עיין בתוספות פ"ב סע"ב, ובפי' הר"א מן ההר, עמ' קצ"ד.

נקבות (מגזירת הכתוב, עיין להלן), ור' אליעזר חולק, ואינו מחייב אלא במקום זכרות, כמפורש בתוספתא כאן. ורב פוסק (פ"ג א') כר' יוסי של הברייתא, והיינו שר' יוסי סובר שאנדרוגינוס הוא ברייה בפני עצמה (עיין מ"ש בתוספתא כפשוטה בכורים, עמ' 845 ואילך).

ולהלן בבבלי שם פ"ג ב': אמר רב שמואל בר יהודה א"ר אבא אחוה דר' יהודה בר זבדי אמר רב הונא[23] אמר רב אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה משתי מקומות. מיתיבי ר' אליעזר אמר אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כבזכר, בד"א בזכרות שלו, אבל בנקבות שלו פטור, הוא דאמר כי האי תנא, דתניא ר' סימאי אומר אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה משתי מקומות. מ"ט דר' סימאי וכו' ואת זכר לא תשכב משכבי אשה, אי זהו זכר שיש בו שני משכבות, הוי אומר זה אנדרוגינוס. ורבנן? אע"ג דאית ביה שני משכבות, את זכר כתיב (כלומר, בזה שיש לו שני משכבות חייב על זכרותו גרידא). וכבר הקשה הרשב"א במקומו למה לנו לומר שרב סובר כר' סימאי, הרי לשיטת הבבלי אף הת"ק של משנתנו סובר כן,[24] עיי"ש שנדחק מאד בתירוצו. ולא עוד אלא שיש כאן סתירה בין רב הונא לרב הונא, עיין בתוספות פ"ג א', ד"ה הלכה ועוד. ופירשו כמה מן הראשונים[25] שרב סובר כר' יוסי דברייתא, ומ"מ חייבין עליו סקילה כזכר משני משכבות מגזירת הכתוב שהבאנו לעיל, ואפילו לר' יוסי של הברייתא, ואף ר' אליעזר מודה שאנדרוגינוס בריה בפני עצמו. ועיין ר"מ פ"א מה' איסורי ביאה הט"ו, ברשב"א ובמאירי פ"ג א', בנ"י במקומו ועוד. ובה"ג ה' יבמות ד"ו, נ' ע"ג, ד"ב, עמ' 247, הביאו את דברי התוספתא בבכורים פ"ב בעניין אדרוגינוס, ומיד אח"כ הביאו להלכה את דברי ר' סימאי וטעם הכתוב, ופסקו כמותו. נמצאנו למדים שבבבל פירשו את משנתנו שאפילו לר' יוסי (של משנתנו) חייבים עליו סקילה בשני מקומות, ור' אליעזר הוא שחולק, כבתוספתא כאן, ור"א אינו מדגיש "חייבין עליו סקילה", שהרי בזה אינו חולק על הת"ק. אלא העיקר הוא "כזכר", כזכר בלבד. ודברי הברייתא כאן כבר רמוזים במשנה עצמה.

ברם בירושלמי פ"ח רה"ו, ט' ע"ד, סובר ר' יוחנן (העיקר כפירוש בעל פ"מ) שאף לר' יוסי ור"ש אין אנדרוגינוס מאכילה בחזה ושוק, ולפ"ז בהכרח שאין אנדרוגינוס זכר וודאי. ולהלן שם אמרו בשם ר' יוחנן (על דברי ר' אליעזר של משנתנו): ובלבד ממקום זכרות.[26] וריש לקיש חולק ברה"ו על ר' יוחנן וסובר שלר' יוסי ור"ש אנדרוגינוס מאכיל אף בחזה ושוק (והמחלוקת בין ר"י ור"ל היא להפך מאשר בבבלי פ"א א'), ומכאן שהוא זכר וודאי, ולהלן שם אמר ריש לקיש על דברי ר' אליעזר של משנתנו: אפילו ממקום נקיבי (אלא שאח"כ חזר בו ריש לקיש מחמת דרשת הכתוב). ומכאן ששניהם פירשו שלת"ק שאמר במשנתנו "אנדרוגינוס נושא אבל לא נישא" אין כוונתו שחייבים עליו סקילה משני מקומות, שאם נאמר שת"ק זה הוא ר' יוסי, הרי לר' יוחנן בירושלמי אין הוא זכר וודאי לר' יוסי, ואינו חייב עליו סקילה כלל. ואף לריש לקיש אין לומר כן (כלומר, שלת"ק חייבין עליו משני מקומות), שהרי לפי הנחה זו אין שום מחלוקת בין הת"ק ובין ר' אליעזר. ולפיכך ברור שהירושלמי פירש את משנתנו כפשוטה, והסיפא "אנדרוגינוס נושא אבל לא נישא" הוא תנא אחר, ואין הוא סובר שחייבין עליו סקילה,[27] ור"י וריש לקיש בירושלמי נחלקו רק בפירוש דברי ר' אליעזר של משנתנו, אבל לת"ק אינו חייב סקילה כלל. והברייתא שבתוספתא כאן לא היתה ידועה כלל בירושלמי.

[23] כגירסת תוספות ועוד, עיין בגליון הש"ס לר"ע איגר במקומו.

[24] בפירוש הר"א מן ההר, סוף עמ' קצ"ד: כדקאמר לקמן ר' סימאי בשם ר' שמעון. וכ"ה להלן שם, עמ' ר'. ולפ"ז פשוט הוא למה הביאו מר' סימאי משום שהוא מפרש כן את דברי ר' שמעון של משנתנו, ושלא כריש לקיש בבבלי שם. אבל פירושו שם בסוגיין (עמ' ר' הנ"ל) הוא דחוק מאד.

[25] עיין בתוספות ישנים פ"נ א', רמב"ן, הריא"ז (לפי שלטה"ג ספ"ח), הריטב"א ועוד.

[26] לשון זו אינה יכולה להתפרש אלא על דברי ר' אליעזר גרידא.

[27] ותנא זה סובר שאנדרוגינוס מקצתו איש ומקצתו אשה, ואין חייבין סקילה אלא על כולו זכר (ואינו דורש "משכבי אשה"). והוא התנא שבתוספתא בכורים פ"ב ה"ד ששנה ממש כלשון משנתנו:

ולולא דברי רבותינו הראשונים היה נראה שאף רב בבבלי סבר שהת"ק „נושא אבל לא נישא" הוא תנא סתמי, ואינו מחייב עליו סקילה כלל, וממילא מה שאמר רב בבבלי (פ"ג ב') שחייבין עליו משני מקומות אינו אלא פירוש לדברי ר' אליעזר, כריש לקיש בירושלמי ספ"ח. ועכשיו מובן למה שאלו עליו בבבלי שם מן הברייתא: ר' אליעזר אומר וכו', במה דברים אמורים בזכרות שלו וכו', והשאלה היא מן הברייתא שאמרה כן בפירוש אליבא דר' אליעזר. ותירצו שרב סובר כר' סימאי ששנה שאנדרוגינוס חייבין עליו סקילה משני מקומות, והיינו שגם ר' סימאי שנה כן אליבא דר' אליעזר, וכריש לקיש בירושלמי, ומה שאמרו בברייתא „במה דברים אמורים בזכרות שלו וכו'" אינן דברי ר' אליעזר עצמו, אלא כך פירשו חכמים את דבריו (עיין מ"ש לעיל בתחילת דברינו ד"ה במה דברים). ור' סימאי ורב חולקים על פירוש החכמים, כשם שאף ריש לקיש בירושלמי הנ"ל חלק בתחילה על פירוש זה. ולפ"ז מתיישב גם לשון הבבלי (פ"ג ב') להלן שם: ורבנן ? אע"ג דאית ביה שני משכבות, את זכר כתיב. והכוונה לרבנן, לחכמים, שפירשו בברייתא את דברי ר' אליעזר שאינו חייב אלא במקום זכרות.

20–21. כל שנפצעו הבצים שלו, שנימוקו, ושניקבו, ושחסרו. וכע"ז בד. ובכי"ע: כל שנפצע אחת מביציו או שנימוקה או שניקבה או שחסרה. וכע"ז מראין השרידין שבקג"נ. ובמשנתנו פ"ח מ"ב: איזהו פצוע דכא, כל שנפצעו הבצים שלו, ואפילו אחת מהן. ולפי גירסת כי"ו וד, הברייתא שלנו מפרשת את הרישא של משנתנו, ונפצעו (כלומר, בסכין, או בחרב) לאו דווקא, אלא אפילו נימוקו „מחמת מכה נמקו והוקטנו מאליהן"[28] ואפילו ניקבו בלי חסרון (כפירוש בעל נ"י),[29] ואפילו חסרו כל שהוא,[30] כל אילו בכלל פצוע דכא הם. ובספרי כי תצא פי' רמ"ז, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 276: איזהו פצוע דכא וכו' (כלשון

„נושא אבל לא נישא כאנשים", ופירשו בתוספות שהוא סובר שאנדרוגינוס הוא מקצתו איש ומקצתו אשה (ועיין בהשגות הראב"ד פ"ב מה' שופר ה"ב). וכן יוצא מסוגיית הירושלמי, אלא שנשתבשו בו המפרשים מאד. וכן שנו שם: קידש אינן (כ"ה בכי"ל ובד"ו) חוששין לקידושין. נתקדש חוששין לקידושין. נבעל נפסל מן התרומה כנשים. והנה הגירסא „אינן" (בחי' הרשב"א פ"נ ב': אין) היא בלתי אפשרית, שהרי אמרו בפירוש אח"כ: מאכיל את נשיו, ואם אין חוששין לקידושין, נשים מניין לו (וכבר עמדו המפרשים על כך). ולפיכך קרוב מאד בעיני שצ"ל שם: קידש מינו (במקום „אינן". ואני מבטל בזה את הנהתי בבכורים, ריש עמ' 838) חוששין לקידושין. נתקדש (כלומר, ע"י מינו, ואף הוא נאסר בקרובות המקדש, והיא היא) חוששין לקידושין. נבעל (כלומר, ע"י מינו והוא פסול) נפסל מן התרומה כנשים. ועי"ז אומר הירושלמי: וקשיא (צ"ל: וקשא) ר' ניחא וכו' אפילו מין במינו כל שהוא (אין כאן אלא מליצה ע"פ משנת שביעית ספ"ז ועוד. ובמאירי, הוצ' דיקמן, 298 ע"ב: בכל שהוא. והכוונה כאן: בין בזכרות ובין בנקבות) וקשיא אם זכר הוא, אין זכר פוסל זכר! אם נקיבה היא, אין נקיבה פוסלת נקיבה! צד זכרותו של זה פוסלת צד נקיבתו של זה. מאכיל (כלומר, אנדרוגינוס שבעל את מינו פסול) את נשיו (כלומר, את שאר נשיו הודאיות) מכח זכרותו (שהרי זכר אינו מתחלל לעולם), ואינו מאכיל את עבדיו, מכח זה חה נתחלל צד נקיבה שבו (ועיין במנחת חינוך מצוה רפ"א, עיי"ש מה שהניח בצ"ע השלישי). ועיין ר"מ פ"ז מה' תרומות הט"ז ובפירוש מהר"י קורקוס שם. ומכאן ברור ששיטת הירושלמי בדברי הת"ק היא שאנדרוגינוס נושא אשה וודאית מן התורה, ואין כאן שום איסור, שבין מצד הזכרות ובין מצד הנקבות מותר בה, אבל לא נישא, שהרי יש בו צד זכרות. אבל מ"מ אין כאן זכר וודאי, וחוששין לקידושין, אבל בוודאי שאין חייבין עליו סקילה כזכר.

[28] לשון רש"י ע"ה א'.

[29] ועיין בהערות ר"א שיף לס' יריאים השלם, עמוד העריות סי' כ"ח, עמ' 66, הע' ג', שהביא את שיטות הראשונים והאחרונים בזה. ועיין מ"ש דו"ז (אחי אם אבי) בספרו שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' פ"ח.

[30] כלומר, חסרו פוסלות אפילו בכל שהוא, כפירש"י ע"ה א'. ובתוספות הרא"ש שם: ואפילו חסרו לאו מעצמן קאמר, אלא קאי אנימוקו, כלומר, ואפילו חסרו כל שהוא (נראה שצ"ל שם: קאי אנימוקו. ואפילו חסרו, כלומר, כל שהוא). ובנימוקי יוסף שם: דלאו מעצמן הוא אלא קאי אנימוקו,

משנתנו הנ"ל), אין לי אלא כולן,[31] מנין אף מקצתן,[32] תלמוד לומר וכרות שפכה כל שנכרת הגיד הפוסק (עיין מ"ש להלן, שו' 26—28, סד"ה אי זהו). ופירש רבינו הלל ועוד שהוקש פצוע דכא לכרות שפכה, וכשם שבכרות שפכה, כל ששופך פסול, ואפילו נכרת מקצתו[33] אף בפצוע דכא כן. ובבבלי ע"ה ב': אמר רבא פצוע בכולן, דך בכולן, כרות בכולן, פצוע בכולן, בין שנפצע הגיד, בין שנפצעו ביצים, בין שנפצעו חוטי ביצים וכו', בין שנידכו חוטי ביצים וכו', בין שנכרתו חוטי ביצים, וכפירוש רבינו הלל הנ"ל.

נמצאנו למדים שלכאורה אין הבדל בין גירסת כי"ו וד לבין כי"ע וקג"נ, אלא שלפי גירסא שלנו הלשון מתאים לרישא[34] של משנתנו, ולפי גירסת כי"ע וקג"נ לשון הברייתא מתאים לסיפא שלה.[35] וכן בירושלמי פ"ח ה"ב, ט' ע"א: ולא סוף דבר נפצעה אלא אפילו נימוקה, אפילו יבשה, אפילו חסרה. ובבבלי ע"ה א' נעתקה הברייתא כגירסא שלנו בכי"ו ובד (בשינוי סדר), ובריש שנו את כל לשון משנתנו[36] ("ואפילו אחת מהן"). ועיין מ"ש להלן בסמוך, ולהלן, שו' 23, ד"ה ונפל.

21—22. שמעתי בכרם ביבנה מי שאין לו אלא ביצה אחת זהו סריס חמה. וכ"ה בספרי כי תצא פי' רמ"ז הנ"ל. ובכי"ע: הרי הוא כסריס חמה, וכע"ז בקג"נ. ועיין להלן. ופירש הגרא"ז מרגליות שר' ישמעאל בריב"ב חולק על הת"ק וסובר שאין פצוע דכא אלא בכולו, ולא בביצה אחת,[37] כפירוש שהבאנו להלן בסמוך. ובבבלי ע"ה א', מסיים: כל שאין לו אלא ביצה אחת אינו אלא סריס חמה, וכשר, סריס חמה סלקא דעתך? אלא הרי הוא כסריס חמה וכשר. ופירש בפיסקי רי"ד שם שר' ישמעאל בר"י ב"ב חולק על הת"ק, והוא סובר שאין פצוע דכא בביצה אחת כלל, ואפילו נכרתה הביצה בידי אדם, ואפילו נפצעה בידי אדם כשר לבא בקהל. ועיין מ"ש להלן שם, י"ח ע"ג מן הספר. וכן משמע בשאילתות כ"י, עיין מ"ש הנציב"ב בהעמק שאלה לשאילתות סי' קנ"ב אות י'. וכן פירש בנודע ביהודה מהדו"ק אה"ע סי' ו'.[38] ושאל התלמוד סריס חמה סד"ה? "פי' סריס חמה הוא שגופו לקוי, אבל בביציו אין לו שום ליקוי, והיכי קרי זה שנפצעה ביצה אחת שלו סריס חמה? אלא ה"ק הרי הוא כסריס חמה שהוא כשר לבא בקהל, דדוקא פצוע דכא בשני בצים אסר רחמנא, אבל בביצה אחת שרי, ופליג את"ק דאמר אפילו אחת מהן, ומתני' דתנן ואפילו אחת מהן, סתמא דלא כר' ישמעאל"[39] וכו'. ורב יהודה בשם שמואל (ע"ה ב') מחדש שפצוע דכא שנולד במומו כולם מודים בו שהוא כשר, והוא סריס חמה, עיי"ש בפי' הרי"ד. ולהלן, שו' 31—32, ד"ה אי זה הוא

כלומר שמחמת מכה ומיעוך נימוקו והוקטנו מאליהן וכו', עיי"ש מה שהביא בשם הרא"ש. ועיין מ"ש הגר"י עמדין בספרו אגרת בקורת (ויטומיר תרכ"ח), ז' סע"ג, וכיוון לאמת, והבאור הנוסף בנ"י אינו מן הרא"ש. ועיי"ש בתשובת המשקל י"א ע"ב. ועיין בס' שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' פ"ח הנ"ל, ד"ה אכן באמת.

[31] בדפוסים, בכ"י אוקספורד ובכ"י לונדון: אין לי אלא כולו. ופירש הגרא"ז מרגליות (בית אפרים אה"ע, חקנות ענגות סי' ב') כולו, שכולו פצוע דכא, והיינו שנפצעו שתי ביציו.

[32] בד' ובכ"י אוקספורד (בכי"ל יש כאן השמטה ע"י הדומות) אף מקצתו. ופירש הגרא"ז הנ"ל, שהכוונה שנפצעה רק ביצה אחת. ועיין בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' פ"ח הנ"ל ד"ה ועו"ק.

[33] ופירש הגרא"ז הנ"ל: אין לפרש שנכרת כולו, דא"כ לא שייך לא יבוא, דלאו בר ביאה הוא כלל. ועיין לעיל, הע' 31, 32.

[34] "כל שנפצעו הבצים".

[35] "ואפילו אחת מהן".

[36] עיין בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ק אה"ע סי' ו'.

[37] והיינו לפי גירסתו בספרי בדברי הת"ק, עיין מ"ש לעיל, הערות 31, 32.

[38] ועיין להלן, הע' 57.

[39] לשון הרי"ד.

סריס חמה, יתבאר מהות סריס חמה. ושוב מביא הרי"ד את פסק בה"ג (עיין להלן) ואת הירושלמי הנ"ל, ומוכיח מן הירושלמי שר' ישמעאל בר"י ב"ב אינו מדבר אלא בפצוע דכא בידי שמים שנולד בביצה אחת, והת"ק חולק עליו ופוסל, עיי"ש. ורבינו סובר שהבבלי חולק, והוא מחזיק בדעתו שר' ישמעאל הנ"ל מכשיר כל פצוע בביצה אחת, ואין הלכה כמותו. ולפי פירושו אפשר לקבל שגם הרישא לעיל היא בשיטת ר' ישמעאל הנ"ל, וכגי' כי"ו וד, ואין פצוע דכא אלא בשתי ביצים. ועיין בשו"ת דברי חיים להגר"ח מצאנז ח"א אה"ע סי' י"א, שם ח"ב סי' ל"א.

ובשאילתות סי' קנ"ב משמע ג"כ שר' ישמעאל מכשיר אפילו ניטלה הביצה בידי אדם, עיי"ש בהעמק שאלה אות ח'. וכבר כתבנו לעיל בסמוך שלשיטת השאילתות ר' ישמעאל בריב"ב מכשיר אפילו נפצעה הביצה, אם השנייה שלמה, כשיטת הרי"ד. ובתשובת הרא"ש כלל ל"ג סי' ד': ואפילו נחתכה ממנו ביצת שמאל כשר, כדמוכח בירושלמי ובשאלתות.[40] וכן סוברים כמה מן הראשונים שאם נחתכה הביצה לגמרי כשר לבוא בקהל לדעת ר' ישמעאל בר"י ב"ב, אלא שלדעתם אף ר' ישמעאל מודה שיש פצוע דכא בביצה אחת, ושאני ניטלה לגמרי, דומיא דניטל הטחול כשירה, וניקב בסומכיה (חולין נ"ה ב') טריפה. וזו היא שיטת ר"ת,[41] הראב"ד,[42] הר"י,[43] רבינו אלחנן,[44] רבינו ברוך,[45] הראבי"ה,[46] או"ז,[47] בעל השלמה (תוספות חד מקמאי ע"ה א') ועוד. ומהם שפירשו שאין התנא של משנתנו חולק על ר' ישמעאל בריב"ב, ומהם שנטו לומר שמשנתנו חולקת ואינה מחלקת בין נפצעה ובין ניטלה, אבל מ"מ הלכה כר' ישמעאל בריב"ב, משום ששמע כן בכרם ביבנה (מתניתא דכרמא, עיין בבבלי מ"ב ב'). ועיין ביש"ש כאן פ"ח סי' ח' וסי' ט'.

[40] בשאילתות לא נזכרה ביצת שמאל, וכוונתו לירושלמי פ"ח ה"ב, ט' רע"א, שאמרו שם אליבא דר' ישמעאל בר' יוחנן ב"ב: ובלבד של ימין, כלומר, שנשארה לו ביצה ימנית. ובכי"ל שם: ובלבד שלימין (במלה אחת), והסופר נתן סימן שצריך לקרוא בשתי מילים: בשל ימין. ואין כאן שינוי גירסא שהרי בכ"י עתיקים היו נוהגים לחבר את המלה „שלי לתיבה שלאחריה. ולפיכך פקפקו הראשונים בקריאתה, עיין בתוספות ע"ה ב', ד"ה שאין, או"ז ח"א סוף סי' תרנ"א, צ' ע"ג, חי' הרמב"ן והריטב"א ע"ה א', רא"ש פ"ח סי' ב' ובני' במקומו. וכן נחלקו הראשונים בפירוש „קולית שלמים" (במשנת טבול יום פ"א מ"ב) אם כוונתה קולית [קרבן] שלמים, או קולית של מים.

[41] ס' הישר סי' י"ב, ד' וויען ו' ע"א, הוצ' הרש"ש שלזינגר סי' מ"ט, עמ' 46, תוספות כאן ע"ה ב', ד"ה שאין, ועיין סמ"ג לאוין קי"ח, מ"א ע"ג. וכוונתי לעיקר הדין, לניטלה לגמרי.

[42] לפי ספר הזכות להרמב"ן, עיי"ש. ובאגרת בקורת להגר"י עמדין (ויטומיר תרכ"ח) כתב וחזר וכתב שדעת ר"ת היא דעת יחיד, וכל מי שכתב כדבריו תלמידיו הם, ואין מונין להם אלא אחד (עיין להלן סנהדרין פ"ז ה"ב, בבלי שם ל"ו סע"א, ובמה"פ בירושלמי שם פ"א ה"א, ד"ה נימר), והוסיף (י"ג רע"ד): „ובאמת בנימוקי יוסף כתב שכ"ה שיטת הראב"ד, אך לא ראינו ראייה שלו אי מטי בה מטעמיה דר"ת, או מטעם אחר" וכו'. אבל בראב"ד שהביא הרמב"ן בס' הזכות מפורש שהתיר (בחתכו הרופאים ביצה אחת שלקתה) מטעמו של רבינו תם. וכן מה שכתב הרמב"ן בחידושיו ע"ה א' בשם „יש מפרשין" (בס' הזכות בשם: אחרים מפרשים) כתב להלן שם על פירוש זה: וכן נראה מדברי רבינו תם ז"ל וכו', עיי"ש, ומכאן ש„יש מפרשין" אינו ר"ת. ועיין גם במאירי הוצ' דיקמן, עמ' 274. ומדברי הראב"ד אין שום הוכחה שאם נפצעה הביצה ואח"כ כרתוה כשר, ולא אמר הראב"ד אלא „לקתה", ויכול להיות שכוונתו ללקתה בידי שמים, ולפיכך כרתוה הרופאים. ועיין בהערות ר"ש דיקמן למאירי הנ"ל, הע' 239, והע' 241. ועיין בשו"ת דברי חיים להגר"ח מצאנז ח"א אה"ע סי' י"א הנ"ל (בפנים).

[43] תוספות ע"ה ב', ד"ה שאין.

[44] לפי או"ז ח"א סוף סי' תרנ"א, צ' ע"ג.

[45] בס' התרומה ה' חליצה, ד' ווארשא, מ"ו ע"א.

[46] לפי שו"ת הרא"ש כלל ל"ג סי' ד'. וכתב שם: „וקראו על שמו אליעזר, אע"פ שהרופא חתכו, ויד אדם באמצע וכו' ". ותשובת הראבי"ה נעתקה באריכות ביש"ש כאן פ"ח סי' י"ב, והוא מדבר שם על ניתוח בגיד עיי"ש.

[47] הנ"ל לעיל, הע' 44.

אבל בה"ג ה' מיאון[48] ד"ו, ס"ה סע"ב, ד"ב, עמ' 311: והיכי דכי איתיליד בחדא ביצה הוא דהוי ליה[49] כשר, דתניא אמר ר' ישמעאל וכו'. וכן משמע מסתימת לשון הרי"ף, כמו שכתב הרמב"ן בס' הזכות.[50] וכן משמע מפשוטה של לשון "שאין לו", כמו שדייקו הרמב"ן (בס' הזכות ובחידושיו), הרשב"א, הריטב"א ועוד.[51] וכ"ה שיטת הר"א מן ההר, עמ' ק"ע, וכן פסק הר"מ בפט"ז מה' איסורי ביאה ה"ז.[52] וכ"ה שיטת הרמ"ה.[53] ועיין במאירי הוצ' ר"ש דיקמן, עמ' 274. ועיין בהגהת הרמ"א אה"ע סי' ה' ס"ק ז', וכבר האריכו בזה האחרונים.

ושיטת רש"י לא נתבררה בהחלט. ובקרן אורה ע"ה א', ד"ה ורש"י, כתב שמדברי רש"י נראה ש"אין לו ביצה" פירושו שלא היתה לו מעולם, ונולד בחסרון ביצה. ועיין באגרת בקורת להגר"י עמדין (זיטאמיר תרכ"ח, ה' ע"ג ואילך) שהאריך בבאור שיטת רש"י מכמה מקומות בדבריו.

ולפי שיטת בה"ג, הר"מ והראשונים הנ"ל, הפירוש בבבלי ע"ה א' הוא כמו שכתב הר"א מן ההר, עמ' ק"ע: סריס חמה סלקא דעתך? דלא (צ"ל: הלא) סריס חמה שלם באבריו, אלא שאינם עושים פעולת טבעם[54] מחמת חולי הוא, שחלה במעי אמו וכו'. ומתרץ הבבלי: כסריס חמה, שלא אסרה תורה אלא בידי אדם, אבל בידי שמים כשר. ועיין גם בריטב"א ובנ"י במקומו. ומה שאמר שמואל בבבלי להלן (ע"ה ב'): "פצוע דכא בידי שמים כשר" ממתניתא דכרמא (כלומר, מעדות ר' ישמעאל בריב"ב) יליף כן, כמו שפירש הרמב"ן וסייעתו.

22—23. מעשה באחד בכפר מנדון שעלה לראש הזית וכו'. וכ"ה ("בכפר מנדון") גם בד. ובכי"ע: מכפר מנודי שעלה לראש הגזית וכו'. ובקג"נ...חת שעלה לראש הזית וכו'. ושמא הוא כפר מנדון, הוא כפר מגדי, שקבעו אותו החכמים בכפר מנדא מצפון לציפורי. ומעשה זה לא מצאתיו בשום מקום. ועיין מ"ש הגרא"ז מרגליות בספרו בית אפרים אה"ע, תקנות עגונות סי' ב', ומה שהוכיח מתוספתא זו, ואף הוא קבל כדבר פשוט שר' יוסי בא לחלוק על ר' ישמעאל בריב"ב. ועיין להלן.

23. ונפל, ונפצעה אחת מביציו וכו'. בשי"ק פ"ח ה"ב, ד"ה כל, הסיק מכאן שר' יוסי בא לחלוק על ר' ישמעאל בריב"ב, ור' ישמעאל סובר שלא זו בלבד שאם ניטלה כולה בידי אדם כשר, אלא אפילו אם נפצעה מקצתה נמי כשר, ולדעתו אין פצוע דכא אלא

[48] בריטב"א ע"ה א': אבל בה"נ ור"ה ור"ה ז"ל כתבו וכו'. ונראה שצ"ל: בה"נ ור"ח ורא"ה ז"ל, עיין בלשונו של נימוקי יוסף. ובסוף דבריו שם: וכן כתבו רבותי בשם ר"ה, הרמב"ן ז"ל. וכנראה שצ"ל: "בשם ר"ח ז"ל", אבל לא מצאתיו ברמב"ן.

[49] שלש מלים אחרונות חסרות בד"ב, אבל ישנן גם בהבאה של פיסקי ריי"ד כאן, י"ח ע"נ מן הספר.

[50] אבל בראש"ש כאן הכריע שהרי"ף סובר שמשנתנו חולקת על ר' ישמעאל בריב"ב, ואין הלכה כמותו, אלא שהוא מפרש שר' ישמעאל בריב"ב מדבר בניטלה ע"י אדם או חולי (עיין בקיצור פיסקי הרא"ש) אבל בידי שמים, או שנולד כן, כשר, כשמואל בבבלי ע"ה ב', ועיין בשו"ת שלו כלל ל"נ סי' ד' שהזכרנו לעיל.

[51] ו"שאין לו אלא ביצה אחת" הוא לאו דווקא, אלא הוא הדין אפילו אם אין לו ביצים כלל, אלא שר' ישמעאל בריב"ב "דשכיח נקיט", עיין בחידושי הרמב"ן, הרשב"א ועוד. אבל עיין בשו"ת בית אפרים להגרא"ז מרגליות (אה"ע, תקנות עגונות סי' ב') שהרבה להקשות על פירוש זה בטוב טעם.

[52] בשו"ת הרא"ש כלל ל"נ סי' ד' הנ"ל מוסיף: "וכן בשכל טוב". ונראה שמדרש זה העתיק את לשון בה"נ, כדרכו, עיין במבואו של שלמה בובר למדרש שכל טוב ח"א, עמ' ל' ואילך.

[53] לפי רבינו ירוחם נתיב כ"ג ח"ד. אבל רבינו ירוחם בעצמו, כנראה, חולק עליו ופוסל, עיין מ"ש הגר"י עמדין בספרו אגרת בקורת, תשובת המשקל (זיטומיר תרכ"ח), י"א ע"ב, ע"י"ש.

[54] עד כאן הוא כמו בפיסקי הרי"ד הנ"ל, עיין מ"ש לעיל בתחילת הדבור, ד"ה שמעתי.

בשתי ביציו, וכיוון הרב ז"ל מדעתו לפירוש הרי"ד שהבאנו לעיל, שו' 21—22, ד"ה שמעתי. ברם אין הכרח גמור להסתייע מכאן לשיטת הרי"ד, ואפשר שדברי ר' יוסי נסמכו למשנתנו, שאפילו בביצה אחת הוא פצוע דכא ואינו מוליד, ומעשה רב קמ"ל. והגרא"ז מרגליות הנ"ל כתב על פירוש מעין זה שהוא דוחק גדול, עיי"ש.

ובבבלי ע"ה סע"א: והא ההוא גברא דסליק לדיקלא וחרזיה סילוא בביצים[55] וכו', צא וחזר על בניו מאין הם. וכמה מן האחרונים דייקו מן הלשון "וחרזיה"[56] שניקבו שתי ביציו. אבל בר"מ פט"ז מה' איסורי ביאה ה"ט ניסח את ההלכה שלנו: או הכהו קרן. וכן בר"ח ע"ז כ"ח ב': ודחרזיה סילוא, וכן מי שהכהו קרן, ועיין גם בערוך ערך חרז א'. וכן באגדת שה"ש פ"ב, ב', הוצ' שכטר, עמ' 29: הרוח נשבת בחוחים, והן מכים אותה. ובנוסח אחר (עיי"ש, עמ' 73): הרוח מנשבת בחוחים ומנקרין אותה. אבל פשוטה של לשון הבבלי משמעותה שניקבו שתי ביציו ("בביצים"),[57] אעפ"י שאין ראייה מלשון "וחרזיה", והוא מעשה שקרה בימי רב ושמואל, ובמעשה דידן נפצעה רק אחת מביציו.

24. אשתו מהו שתתיבם. כלומר, שאלו אם הלכה כר' אליעזר שסריס אדם אין חולצין ואין מייבמין לאשתו, או שהלכה כר' עקיבא שחולצין ומייבמין לאשתו, כמשנתנו פ"ח מ"ד.

25—26. שנפסלה מן הכהונה ופסולה מלאכול בתרומה. שהרי בא עליה אחרי שנעשה פצוע דכא ופסלה מן הכהונה, כמשנתנו רפ"ח (ושניהם כהנים כשרים היו). ולפ"ז בוודאי שהיא אסורה להתייבם, שהרי נעשית חללה, או זונה, עיין ברשב"א, בריטב"א, בתוספות ישנים ע' א', במאירי שם, הוצ' דיקמן, עמ' 259, ובהערות שם.

26—28. אי זהו כרות שפכה, כל שנכרת הגיד מן העטרה ולפנים. אם נשתייר מן עטרה אפי' כחוט השערה סמוך לראשו מקיף את כולה, כשר. במשנתנו פ"ח מ"ב: וכרות שפכה כל שנכרת הגיד, ואם נשתייר מהעטרה אפילו כחוט השערה כשר. ובספרי כי תצא פי' רמ"ז, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 276: וכרות שפכה כל שנכרת הגיד הפוסק (עיי"ש בשנו"ס). ופירש דו"ז בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' פ"ח, ד"ה לזה, שהכוונה לקרום הפוסק בין שביל מי רגלים לשביל הזרע, עיין בבלי ע"ו א'. ויותר נראה שאין "הפוסק" אלא "הפותק", הזורק, המקלח, והוא מן העטרה ולפנים. וכן פירש"י (דברים כ"ג, ב'): שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת. ועיין בתוספות ע"ה א', סד"ה כרות.

ובבבלי ע"ה ב': מלא החוט על פני רובה, וכלפי רישא. אבל בפי' רי"ד וברא"ש פ"ח סי' ב' גרס בבבלי: על פני כולה וכלפי רישא. וכן ("על פני כולה") גרס גם הר"מ, עיין

[55] כלומר, שבשעת העליה נחבב הקוץ בביצים. ובתוספתא כאן נפצעה הביצה ע"י שנפל. ובצפנת פענח פט"ז מה' איסורי ביאה ה"ח כתב: הנה רבינו סבירא ליה דכל שנעשה פצוע דכא ע"י איזו פעולה אף שלא בידי אדם אסור לישא אשה, ועיין בתוספתא כאן פ"י באחד שעלה לראש הזית ונפל וכו'. וכן באגרת בקורת להגר"י יעבץ, תשובת הגדר (מיטומיר תרכ"ח) י"ח ע"ב: שאפילו נתקע בו קוץ וכדומה (כלומר, שלא במעשה אדם) הרי זה נקרא בידי אדם. ועיין מ"ש אדמו"ר הגרמ"מ בשו"ת צמח צדק אה"ע ח"א סי' ט"ו, אות ו', והביא את התוספתא כאן. אבל בס' מאור האפלה, כי תצא, עמ' תקמ"ד, העתיק את דברי הר"מ בסה"מ, והוסיף: ומה שנעשה בידי שמים, אפילו הכהו קוץ, הרי זה מותר לבוא בקהל. וצ"ע.

[56] עיין בהערות ר"א שיף לס' יריאים השלם, עמוד העריות, עמ' 67.

[57] אבל בנודע ביהודה מהדו"ק אה"ע סי' ו' פירש שבביצה אחת עסיקינן, ולפיכך המתין שמואל בשאלתו עד שהוליד בנים, אבל לא הפרישו מאשתו, משום שסבר שהלכה כר' ישמעאל בריב"ב, והוא אינו פוסל אלא בפצוע בשתי ביציו, עיין מ"ש לעיל שו' 21—22, ד"ה שמעתי. ועיין בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' צ', ובירושלמי פ"ח ה"ב, ט' רע"ב (שהודיעו לאשה שלא יוליד).

בפט"ז מה' איסורי ביאה ה"ד. וכן כתב רבינו ירוחם, חוה, נתיב כ"ג ח"ד: וכ"כ הרמ"ה ורוב הפוסקים על פני כלה. ועיין בשו"ת משיב דבר ח"ד סי' פ'. ובירושלמי פ"ח ה"ב, ט' ע"ב: ר' יוסי בשם ר' חנינה בעטרה העליונה, ר' חייה בשם ר' חנינה בעטרה התחתונה וכו'. והעטרה העליונה היא העטרה שכלפי חוץ שהיא רחבה, והתחתונה היא שתחת הגיד כלפי פנים, שהיא קצרה. וכן בפיסקי ריי"ד הנ"ל: על פני כולה ועל פי רישה, סי' העטרה היא גובה אצל הגוף, ולמטה משפלת ויורדת, וצריך שישאר החוט הגבוה הסמוך אצל הגוף, שהוא הראש של העטרה, ומשם ולמטה אין בכך (כ"ה בכ"י, ובדפוס בטעות: דרך) כלום וכו'. ופירוש זה מתאים לירושלמי ולתוספתא כאן.

ובמאירי הוצ' דיקמן, עמ' 275: כבר ביארנו שאם נכרתה העטרה, כל שנשתייר מלא החוט על פני כל היקפה כשר, ואין צריך לשנות כאן כלפי ראשה, שהרי צריך שתקיף על פני כולה וכו'. וכן הגיה הב"ח מדעתו בראי"ש הנ"ל, אבל מן התוספתא כאן ומדברי הריי"ד הנ"ל ברור שאין להגיה בבבלי. ובעצי ארזים סי' ה' ס"ק ב' אות ו', כתב שלמעשה אין שום הבדל בין הגירסאות בבבלי, ועי"פ רובה כוונתו למקום רוב העטרה בגיד, והיא הרי כלפי רישה (עיין בפיסקי ריי"ד הנ"ל) כלומר, הרוב כלפי רישה היא העטרה העליונה. והם הם הדברים שבגירסא השנייה: על פני כולה וכלפי רישה, כלומר "כולה" הכוונה ל"כלפי רישה", לראש העטרה, לעטרה העליונה, כפירוש הריי"ד. וכן בפי' ר"א מן ההר, עמ' קע"א: וכלפי ראשה וכו', על פני כולה, והוא במקום גובהה. וכן מפורש בתוספתא כאן והיא משלימה את משנתנו שהכוונה היא לעטרה סמוך לראשו (של הגיד), וחוט השערה צריך להקיף את כולו (כגי' כי"ע וקג"נ), כלומר, את כל היקיפו סמוך לראשו.

28. ניקב מלמטה פסול, מפני שהוא שופן. בירושלמי פ"ח ה"ב, ט' ע"ב: ניקב בו נקב מבפנים פסול. מבחוץ כשר. ר' בא בשם רב יהודה מבפנים מן העטרה ולפנים. מבחוץ מן העטרה ולחוץ. ניקב הרי זה פסול וכו', ניקב הרי זה פסול מפני שהוא שופך. ואף לפנינו פירושו "מלמטה", מן העטרה ולפנים. ובבבלי ע"ו א': ת"ר ניקב פסול מפני שהוא שותת. ולעיל שם: אילימא למטה מעטרה, אפילו נכרת נמי אלא בעטרה עצמה. ועיין ברש"י שם, וכמו שבאר בישי"ש שם סי' י"ד. וכל הברייתא גם בחולין מ"ח א'. ועיין בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' פ"ט.

28—29. נסתם כשר, מפני שהוא מוליד. וזהו פסול שחוזר להכשירו. וכ"ה בירושלמי ובבבלי הנ"ל. ועיין מ"ש בהעמק שאלה לשאילתות סוף סי' קנ"ב, אות ט"ז.

ובירושלמי ממשיך: תני אין בין פצוע דכא לבין כרות שפכה אלא הלכות רופאין, שפצוע דכא חוזר, שבכרות שפכה אינו חוזר וכו'. וכע"ז גם בספרי כי תצא פי' רמ"ז, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 276. ולכאורה יש כאן סתירה בין רישא לסיפא, שהרי מפורש לעיל שגם כרות שפכה חוזר. ומכח זה חידש הרא"ם (ס' יריאים השלם עמ' העריות, סי' כ"ט, עמ' 69) שניקב פסול הכוונה שהנולד מאשתו פסול, משום שבעלה אינו מוליד, אבל הבעל בעצמו כשר, שאינו אלא עקור, והוא כסריס חמה שיש לו רפואה, ואינו כרות שפכה כלל, שהרי כרות שפכה אין לו רפואה. ועיין בנודע ביהודה מהדו"ק אה"ע סי' ו' שנדחק לפרש את הספרי בלי הגהה, ושוב נטה להגיה אותו, עיי"ש.

ובאגרת בקורת להגרי"י עמדין (זיטאמיר תרכ"ח, כ"ב ע"ב ואילך) פירש שאין כאן סתירה כלל, והרי אמר רבא (ע"ה ב') פצוע בכולן, דך בכולן, כרות בכולן, פצוע בכולן בין שנפצע הגיד, בין שנפצעו ביצים וכו', כרות בכולן, בין שנכרת הגיד בין שנכרתו ביציו וכו'.[58] וכוונת

[58] ודברי רבא כבר נרמזו בספרי, עיין מ"ש לעיל, שו' 20—21, ד"ה אי זו הוא פצוע דכא.

הספרי והירושלמי לחלק בין מהות המומין, אבל לא בין האיברים, ובניקב הוא פצוע והוא חזר להכשירו, אבל בכרות (בין בגיד ובין בביצים) אינו חזר להכשירו. וכבר הרגיש בכך הרש"ל. ובמגיני שלמה על הסמ"ג לאוין קי"ח (בסיליאה פ"ח ע"ב) כתב: אבל אין להקשות (כלומר, על בעל ס' יריאים) דילמא האי ברייתא קאי לעולם על האיש (כלומר, שהוא בעצמו פסול), ופסול משום פצוע דכא וכו', זה אינו משום דפצוע דכא אין שייך אלא בביצים ולא בגיד, וחילופו בכרות שפכה וכו', ואע"ג דאמר לעיל כרות שפכה בכולן וכו', ושייך נמי בביצים, מ"מ סתמא דכרות שפכה האמורה בתורה אינו אלא בגיד, וכן פצוע דכא אינו אלא בביצים. וכוונת הרש"ל לתרץ את פירוש בעל ס' יריאים שהסתייע מדברי הספרי, והספרי מפרש את הכתוב, וסתמו כפשוטו. אבל בישו"ש כאן פ"ח סוף סי' ט"ז פירש כדברי הגר"י עמדין, וסיים: וכן עיקר. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

29—30. מעוך, וכתות, נתוק, וכרות, כולם בביצים דברי ר' יהודה. וכ"ה בתו"כ אמור פ"ז ה"ט, צ"ט ע"א, ובבבלי קידושין כ"ה ב' ובכורות ל"ט ב'. ושאלו שם: בביצים ולא בגיד? (כלומר, והרי בגיד בוודאי הם מום שבגלוי), ותירצו: אלא כולן אף בביצים. ופירש רב חפץ בס' המצות שלו (הוצ' הלפר, עמ' 240): "עניין מעוך, בהמה שנתמעכה ונחלשה ביצתה, ויצא הלבן ממנה. וכונת כתות מי שהודקו ביציו, או ששמו עליהן סם ונמעכו ונחלשו". ונתוק פירש"י (בכורות ל"ט ב') שנתוקין ביד, אלא שעדיין תלויין בכיס, וכרות בסכין, ועדיין תלויין בכיס ומעורין קצת, דכרות הוה בציר מנתוק וכו'. ולעניין הגיד פירש רב חפץ הנ"ל: נתוק שנכרת גידו משרשו, וכרות שנכרת מקצת גידו ממנו.

ולכאורה אין הברייתא עניין לכאן כלל, שהרי במומין לעניין קרבנות עסיקינן, ויש בהן חילוק בין מומין גלויין ובין מומים שבסתר, ואין הבדל בין שבאו בידי אדם, או שנולדו בהן, ומה עניינין לפצוע דכא וכרות שפכה שאסורין לבוא בקהל? ועלינו להניח שלא הובאה הברייתא אלא ללמדנו שמעוך ונתוק וכתות וכרות שייכים בין בביצים בין בגיד, וכדעת רבא בבבלי ע"ה ב', עיין מ"ש לעיל בסמוך. ועיין בשאילתות סי' קנ"ב ובהעמק שאלה שם אות ט'.

30—31. ר' ליעזר בן יעקב אומ' כולם בגיד. וכ"ה בבבלי הנ"ל. אבל בתו"כ חסרה בבא זו, וליתא גם בכי"ר הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' תל"ז, ולא היתה גם בספרו של רב חפץ הנ"ל והראב"ד. אבל בנוסח רבינו הלל: ר"א כלן בגיד (ועל פיו כנראה הוסיף בנוסח קרבן אהרן). ובפירוש המיוחס להר"ש כגירסת התוספתא והבבלי (ואפשר שהעתיק, או שהגיה, ע"פ הבבלי). ור"א בן יעקב סובר שבביצים אין כאן מום שבגלוי, משום שלפעמים אפילו אם הן בריאות נראות כן, עיי"ש בבבלי בכורות הנ"ל.

31. ר' יוסה אומ' מעוך, וכתות, בביצים, נתוק, וכרות בגיד. וכ"ה בתו"כ הנ"ל ובשאילתות סי' קנ"ב. ובבבלי הנ"ל: מעוך וכתות אף בביצים, נתוק וכרות בגיד אין, בביצים לא. וכנראה שיש כאן קיצור לשון: נתוק וכרות בגיד. בגיד אין בביצים לא, והוא הוספה ופירוש של הבבלי. ובתו"כ כי"ר הנ"ל: ר' יוסה הגלילי או' מעוך וכו'. אבל בשאר נוסחאות התו"כ, וכן בפיסקא מס' המצות לרב חפץ ובבבלי כלפנינו. ובילקוט במקומו, רמז תרמ"ב, מעתיק מן הבבלי: ר' יוסי בר' יהודה אומר מעוך וכו'. ופירשו בבכורות הנ"ל: מעוך וכתות הוי מומא (אף בביצים), דהא ליתנהו, נתוק וכרות לא הוי מומא, דהא איתנהו.

31—32. אי זה הוא סריס חמה, כל ששהה עשרים שנה ולא הביא שתי שערות וכו'. כלומר, איזהו סריס חמה שנחלקו עליו במשנתנו ספ"ח. וכל הברייתא בבבלי פ' ב'. ועיין במשנת נדה פ"ה מ"ט ותוספתא שם פ"ו ה"ב. וצריך שיהו בו גם סימני סריס, עיין להלן.

ובפירוש הדיבור "סריס חמה" אמרו בבבלי ע"ט סע"ב: אמר ר' יוחנן כל שלא ראה שעה אחת בכושר, כלומר, שלא ראה חמה שעה אחת בכושר (כפירוש הר"מ בפיה"מ פ"ח מ"ד).

וכן אמרו בירושלמי פ"ח רה"ה, ט' ע"ד, בשם ר' יוחנן: כל שלא ראתו חמה בכושר אפילו שעה אחת, והיא היא, עיין במשנת נדרים פ"ג מ"ז.[59] ובפיסקי רי"ד כאן פ"ח (י"ח ע"ג מן הספר) מוכח שהוא סובר שאין סריס חמה אלא דווקא אם לקה במעי אמו ונולד במומו, אבל כל שראה שעה אחת בכושר, אפילו אם לקה אח"כ בידי שמים אינו סריס חמה. וכן נראה מפיה"מ להר"מ פ"ח מ"ד ומסה"מ לאוין ש"ס.[60] ולפי שיטה זו הדיבור סריס חמה הוא בדווקא. ואעפ"י שאמרו בבבלי ע"ט סע"ב: אין לך אשה וכו' שלא נעשה בעלה סריס חמה שעה אחת קודם מיתתו, הרי המלה "חמה" חסרה בתוספ' לחד מקמאי במקומו ובפי' ר"א מן ההר, סוף עמ' קע"ט, ואפשר שהיתה חסרה גם לפני הרי"ד ועוד.[61] ובירושלמי פ"ח ה"ה, ט' ע"ד, אמרו: הושיט ידו וסרסו מבפנים דברי הכל אסור לבוא בקהל, ואינו לא חולץ ולא מייבם, נותנין עליו חומרי סריס אדם וחומרי סריס חמה.[62] ואעפ"י שעובר זה לא ראתו חמה מימיו בכושר, מ"מ כיוון שחלו בו ידי אדם במעי אמו, אינו יוצא מידי סריס אדם לחומרא. ועיין בקרן אורה ע"ט ב', ד"ה ובירושלמי. ולשיטת שאר הראשונים שמכניסים בכלל סריס חמה את הסריסים שלקו בידי שמים לאחר שנולדו, סריס חמה הוא שם משותף לכל סריסות הבאה מאליה בלי מעשה, כפירוש הגר"י עמדין באגרת בקורת, ז' ע"א.

ובערוך, ערך סריס, פירש סריס חמה שנסתרס ע"י קדחת. ובפי' ר"א מן ההר הקשה על פירוש זה מן הבבלי פ' א'. אבל בשו"ת הריב"ש (סי' תי"ט) הסתייע ממקום זה לפירוש הנ"ל, וכתב: לפי שאבד ממנו כח ההולדה, בסבת חום מותרי נכרי (כלומר, בסיבת עודף של חום נכרי, שלא בא בדרך טבעי מבפנים) נתחממה אמו בהיותה מעוברת, ובסבת החום ההוא נשחף הילד, ובטל ממנו כח תאותו וכו' שאפתה אמו לחם בתנור בשעת הצהרים ושתתה שכר חזק, ונתקבצו יחד חום אש התנור וחום הצהרים וחום השכר החזק ופעלו בילד וכו'.

וד"ר יוליוס פרויס כתב[63] שסריס חמה מתאים לכינוי הכמרים המצריים שהיו סריסי אל השמש. ופירושו לא יתכן, שהרי הכמרים היו סריסי אדם שהקריבו את אברי המין שלהם לאל השמש, והיונים קראו להם ἀπηργμένοι.

32–33. אע"פ שהביא לאחר מיכן הרי הוא כסריס לכל דבר. לשיטת רב בבבלי פ' א', נעשה גדול למפרע, שהרי נתגלה שמה שלא הביא שתי שערות בהיותו בן י"ב הוא מפני שהיה סריס, והוא סריס למפרע, ולשיטת שמואל הוא קטן עד שמתברר שהוא סריס, ואינו גדול אלא מכאן ולהבא. ועיין בירושלמי ספ"י, י"א ע"ג, ובנועם ירושלמי שם. וצ"ע.

33. אילו הן סימניו, כל שאין לו זקן וכו'. בבלי פ' ב' הנ"ל. ועיין מ"ש בתוספת ראשונים ח"ב, עמ' 24 בשם יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' יוסי בן כיפר. ובאמת בהוספה למשנת נדה ספ"ה בכ"י אנטונין (לפי מהרי"ן אפשטין מבוא לנוה"מ, עמ' 969) נשנו גם הסימנים. ואעפ"י שלא הביא שתי שערות למטה, עדיין אינו סריס אלא אם יש בו סימני סריס.

[59] בבבלי שם ל' ב': לאפוקי דגים ועוברים. ופשיטא שאין להביא ראייה מלשון בני אדם בעניין נדרים. ועיין מ"ש להלן בשם הירושלמי.

[60] כנראה שבחיבורו בפט"ז מה' איסורי ביאה ה"ט חזר בו. ופירוש הגר"י יעבץ באגרת בקורת (ויטומיר תרכ"ח), ח' ע"נ ואילך, הוא דחוק, כמו שראה הרב בעצמו.

[61] ועיין בערוך לנר במקומו, ד"ה שלא נעשה.

[62] הכוונה שנותנין עליו חומרי סריס אדם שפסול לבוא בקהל וחומרי סריס חמה שאינו לא חולץ ולא מייבם. ומה שכתוב בירושלמי שם אח"כ "במחלוקת" אינו שייך לכאן, והכוונה שדעת ר' אליעזר במשנתנו שנוייה במחלוקת, ותרי תנאי אליבא דר' אליעזר, כפי שמוכח ממשנת נדה ספ"ה, וכמו שהקשו בבבלי פ' א', וכמפורש להלן בירושלמי. ותירצו שם כמו שתירצו בבבלי. וכן משמע מדברי המאירי פ' א' שהעתיק את הירושלמי, ולא העתיק את המלה "במחלוקת".

[63] ביבלישתלמודישע מדיצין, עמ' 259.

33—34. ובשרו מחליק. פירש"י: חלק כבשר אשה, דרך בשר איש להיות שעיר. ובבבלי הנ"ל: ושערו לקוי ובשרו מחליק. ובקג"נ: ושערו מחליק. ושמא צ"ל שם: ושערו [לקוי ובשרו] מחליק. אבל בשאר נוסחאות התוספתא חסר "ושערו לקוי".[64]

34. רבן שמעון בן גמליאל משם ר' יהודה בן יאיר וכו'. וכ"ה בבבלי הנ"ל. ובס' יוחסין השלם 46a: "ובתוספתא רשב"ג אומר משום ר' יהודה בן יאיר, אולי הוא אח ר' פנחס בן יאיר".

35. מעלין רתוחות. וכ"ה ("רתיחות") בבבלי הנ"ל. ובהוספה למשנת נדה הנ"ל: עושין גלושת. והיא היא.

35—36. כל ששכבת זרעו דוחא. בקג"נ: ריחה,[65] ובד ובכי"ע: דוחה, וכ"ה בבבלי, ופירש"י: שאינו קשור אלא צלול כמים. ולהלן זבים פ"ב ה"ד: זוב דוהה כלובן ביצה המוזרת, ושכבת זרע קשורה כלובן ביצה שאינה מוזרת. ועיין בבלי נדה ל"ה ב', ומ"ש בתס"ר ח"ד, 123—124. ומשם נובע פר"ח שהביא באו"ז ח"א סי' תרנ"א, צ' ע"ג, עיין ערוך ערך דהא. ובאו"ז שם הביא פירוש אחר בשם רבינו יהודה בר נתן, ועיין בפי' ר"א מן ההר, עמ' קפ"ו.

36. שאינו עושה כיפה. כלומר שמימי רגליו שותתין ואינן מקלחין כקשת. ועיין בבלי פ' רע"א ובתוספות פ' ב', ד"ה עד שיהא.

37—38. כל שקולו לקוי וכו'. ופירש במאירי פ' א': ר"ל דק, וכעין צפצוף.

40. ושערה לקוי. בבבלי פ' ב' נמנה סימן זה לעניין סריסות האיש.[66] ופירש"י: לקוי. רך. ובמאירי: דק ורך ביותר. ועיין במשנת נגעים פ"י סמ"א ובמשנה אחרונה שם. ואשה מגדלת שער כלילית (בבלי עירובין ק' ב'), והוא טבעה, עיין בפרקי דר"א פי"ד,[67] ואם שערה דק לקוי קצר (עיין במלא"ש לנגעים הנ"ל) יש כאן סימן שהיא אילונית.

ובהוספה למשנת נדה הנ"ל (לעיל שו' 33, ד"ה אילו הן): ומה סימן אמרו באילונית כל ששערה קץ. ופירושו, כנראה, כל ששערה קצוץ, חסר וכלוי,[68] והוא פירוש לשערה לקוי.[69]

41. שפולי מעים כנשים. ופירש"י: כמין כף למעלה מאותו מקום, עיין בבלי נדה מ"ז ב'.

42. כל שקולה עבה וכו'. וכ"ה בד ובבבלי כאן פ' ב'. ובכי"ע: כל שקולה לקוי וכו'. ועיין לעיל, שו' 37—38, ד"ה שקולו.

ואין ניכר בין איש וכו'. בכי"ע ובבבלי: ואינה ניכרת וכו', כלומר, שע"פ הקול אינה ניכרת אם היא אשה או איש. ועיין איכ"ר פ"ד, ח', הוצ' בובר, עמ' 147.

[64] ונשנה סימן זה להלן, שו' 40, אצל אילונית, עיין מש"ש.
[65] עיין מ"ש בתס"ר ח"ד, עמ' 124, בשם כתר תורה לאהרן האחרון.
[66] עיין מ"ש לעיל בפנים, שו' 33—34, ד"ה ובשרו מחליק.
[67] לפי ילקוט בראשית סי' כ"ז ותשב"ץ ח"ג סי' קצ"א.
[68] עיין בספרו של זאב בן חיים עבריות וארמית נוסח שומרון, כרך ב', עמ' 463, מספר 131, ואילך.
[69] ופרושו של מהרי"ן אפשטין ז"ל במבוא לנוה"מ, עמ' 969, הע' 3, אינו מדוייק, וקץ לחוד, וקוץ לחוד, ואדרבה, קוץ הוא אדם בעל שערות ארוכות ומסובכות. וכן מה שכתב שם שהסימנים אינם לסריס חמה גרידא אלא לסריס סתם אינו מדוייק, שהרי סריס אדם הוא פצוע דכא, וסימניו בין רגליו, והוא סריס אפילו אם כבר הביא שתי שערות.

פי"א

1. טומטום שקידש, קידושיו קידושין וכו'. בבלי ע"ב א', בכורות מ"ב ב'. ואמרו בבבלי ע"ב א' שקידושיו קידושין לחומרא, שמא הוא איש, וצריכה גט. וכל הברייתא בה"ג ה' יבמות, ד"ו נ' ע"ג, ד"ב, עמ' 247. ועיין ק"ע בירוש' פ"ח ה"ו, אבל הנכון בפ"מ.

1—2. חולץ וחולצין לאשתו. וכ"ה בבבלי בכורות ובה"ג הנ"ל. ובבבלי שם: ותניא אידך אשת טומטום חולצת ולא מתייבמת. ועיין מ"ש להלן.

2. אם יש שם אחים אין חולץ ואין מיבם. וכ"ה בה"ג הנ"ל, ופשוט הוא שהרי הוא ספק אשה, וחליצת האחות אינה פוטרת. וכן פירש"י בבכורות את הברייתא שם: וחולץ לחומרא, שאם אין שם אחר אלא הוא בעיא יבמתו חליצה, אבל יש שם אחר לא חליץ טומטום וכו'. ומ"ש "ואין מיבם" אינו אלא אגב "אין חולץ", והוא הדין שאינו מייבם אפילו אם אין לו אחין, עיין מ"ש להלן.

אבל מיבמין את אשתו. וכ"ה בבכורות ובה"ג הנ"ל. ופירש"י שם שיש כאן ממה נפשך שאם נקיבה הוא, הרי אשתו פנויה, ואם זכר הוא שפיר מייבמין. ושוב כתב רש"י שם: אבל טומטום אינו מייבם, דאינו בן לידה ולא קרינא ביה להקים לאחיו שם. ועיין ר"מ פ"ו מה' ייבום ה"ד ומ"ש בצפנת פענח שם. ועיין עכשיו בשו"ת צפנת פענח ח"א (ירושלים תשכ"ה) סי' צ"ח ובהערות שם.

ובמשנתנו ספ"ח: ר' יהודה אומר טומטום שנקרע ונמצא זכר לא יחלוץ, מפני שהוא כסריס. ולשיטתו פשיטא שאם לא נקרע אינו חולץ ואינו מייבם, שאם הוא נקיבה אינו בר חליצה ובר ייבום, ואם הוא זכר הרי הוא סריס חמה, ואינו חולץ ואינו מייבם לשיטת ר"ע, עיין בכורות מ"ב ב'. ועיין בפיה"מ להר"מ מ"ש על דברי ר' יהודה, וכבר תמה עליו בתוספות רע"א למשנתנו ספ"ח. ובירושלמי פ"ח ה"ו, ט' ע"ד: ואין חלוקין על דברי ר' יהודה? מן [מה] דאמר ר' יוסי בשם ר' הילא מייבמין את אשתו, הדא אמרה אין חלוקין על דברי ר' יהודה, כלומר בתמיה. ונראה שלא היתה לפניהם הברייתא שלפנינו, והיא ברייתא בבלית שנשנית גם בישיבות הגאונים (כלומר, בה"ג הנ"ל). וכן מצאנו בכמה מקומות בירושלמי שדברי ר' הילא יסודם בברייתא בבלית, עיין לדוגמא בכורים פ"ב ה"ב, ס"ה ע"א: אמר ר' הילא תניי תמן התרומה והבכורים וכו'. סוכה ספ"ג, נ"ד ע"א: דאמר ר' אילא ותניי תמן כך היה המנהג בירושלים וכו' (עיין מ"ש לעיל ח"ד, סוכה, עמ' 865). ולהלן בירושלמי כאן פ"י ה"א, י' ע"ג: וא"ר אילא תני תמן כל העריות וכו', ולהלן שם י' ע"ד: דאמר ר' הילא ותניי תמן כל העריות וכו' (וכן, כנראה, צ"ל גם בירושלמי בכורים הנ"ל "ותניי" במקום "תניי"). ועיין בשו"ת צפנת פענח הנ"ל סי' ע"א וסי' ע"ב.

3. ר' יוסה בי ר' יהודה אומ' לא חולץ ולא חולצין וכו'. וכ"ה בד ובה"ג בשתי הנוסחאות הנ"ל. אבל בבבלי ביבמות פ"ג ב' ובבכורות מ"ב ב': ר' יוסי בר' יהודה אומר טומטום לא יחלוץ, שמא יקרע וימצא[1] סריס חמה. ולשיטת הבבלי שם חולק ר' יוסי בר' יהודה על אביו (עיין לעיל), ולאביו הוא בודאי סריס חמה, אבל ר' יוסה בר' יהודה מספקא ליה, ולפיכך לא יחלוץ אם יש שם אחין, אבל אם אין שם אח אלא הוא חולץ, ושלא כשיטת אביו, כמפורש בבבלי שם. ולפי נוסח הברייתא כאן ברור שר' יוסי בר' יהודה עומד בשיטת אביו, והוא וודאי סריס (עיין גם להלן, שו' 4, ד"ה שמא), ולבבלי היתה מסורת אחרת, וכן הבינו בה"ג

[1] כ"ה בבכורות וביבמות בכי"מ. אבל לפנינו ביבמות, וכן מעתיקים משם גם בה"ג בשתי המהדורות: ונמצא, אלא שהבבלי שם מפרש "שמא ימצא", עיין מ"ש להלן.

שהביאו מתחילה את התוספתא כאן ואח"כ העתיקו את נוסח הבבלי בברייתא ופסקו שלא כנוסח התוספתא.

אבל בכי"ע כאן: ר' יהודה אומ' לא חולץ ולא חולצין וכו'. ולפי גירסא זו היא שיטת ר' יהודה עצמו, אלא שבמשנתנו הזכיר טומטום שנקרע, וכאן הוא שונה הלכת כל טומטום, בין לפני שנקרע בין לאחר שנקרע. וברור שאין להגיה את נוסחת כי"ו המקויימת ע"י ד ועי' בה"ג, ונוסח כי"ע הוא תיקון של ת"ח.

לא מיבם. בבא זו חסרה בכי"ע ובשתי נוסחאות בה"ג. וכן, כנראה נכון, שהרי לעניין זה אין אנו זקוקים לשמא יקרע ונמצא סריס, ואפילו אם לא יקרע אין כאן יבום, עיין מ"ש לעיל, שו' 2, סד"ה אבל מיבמין. ולפי גירסתנו נשנה "ולא מיבם" אגב "ולא מיבמין לאשתו", עיין לעיל, שו' 2, ד"ה אם יש.

4. שמא יקרע ונמצא סריס חמה. בד: **וימצא סריס חמה**, והוא תיקון ע"פ הבבלי בבכורות ויבמות בכי"מ. וכגירסא שלפנינו כאן כ"ה בבבלי יבמות בהוצ' שלפנינו ובה"ג בשם הבבלי, עיין מ"ש לעיל, שו' 3, ד"ה ר' יוסה. והיא בוודאי הגירסא הנכונה, שהרי לפי מסורת התוספתא אין כאן ספק שמא ימצא סריס, אלא אם יקרע הוא וודאי סריס. ובכי"ע וכן בה"ג בשתי הנוסחאות בשם הברייתא (שלפנינו בתוספתא): **שמא יקרע והרי הוא סריס חמה.** והיא היא, והוא בוודאי סריס חמה.

4–5. סריס חמה, ואנדרגינוס, ואח מאם, וגר, ועבד משוחרר, לא חולצין ולא מיבמין. בכי"ו נשמטו כאן המלים "סריס חמה" ע"י הדומות, אבל הן ישנן גם בד, בכי"ע ובה"ג בשתי המהדורות, וכ"ה גם לעיל ספ"ב, שו' 42, ד"ה סריס חמה, ולעיל שם שו' 36–37, ד"ה אשת סריס, וד"ה ואשת אנדרגינוס, עיין מ"ש שם. ובבבא זו מסתיימת הפיסקא בה"ג. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

5. כיצד, מתו והניחו נשים וכו'. ודין הנשים של כל הנשנים למעלה כדין אשת אח שלא במקום מצוה. ואשר לגר ועבד משוחרר, פירושו כאן שהיתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה, עיין מ"ש לעיל פ"ב, שו' 42, ד"ה ואח מאם, ולהלן פי"ב, שו' 6–7, ד"ה ובמשנתנו, וד"ה וכן.

7. וחייבין בקרבן. אם נניח שהלכה זו עונה גם על אשת אנדרוגינוס עלינו לפרש שתנא זה סובר שאנדרוגינוס הוא מקצתו זכר, או בריה בפני עצמה, וקידושיו קידושין, אלא שהוא כסריס חמה, עיין מ"ש לעיל, ד"ה סריס, ולעיל פ"י, שו' 19, ד"ה וכדי ואילך. וביחס לגר ועבד משוחרר, עיין מ"ש לעיל, שו' 5, ד"ה כיצד, ולהלן פי"ב, שו' 6–7, ד"ה ובמשנתנו, וד"ה וכן.

8. ואם בעלו פסלן מן הכהונה. ואף סריס חמה בכלל. ועיין ר"מ פ"א מה' איסורי ביאה הי"א וביש"ש כאן פ"ו סי' י"א.[2]

וחייבין בקרבן. עיין מ"ש לעיל, שו' 7, ד"ה וחייבין.

9. פצוע דכא, וכרות שפכה, וסריס אדם, וזקן, או חולצין או מיבמין. וכ"ה לעיל ספ"ב בכי"ו, בכי"ע ובה"ג, עיין מש"ש, ונתבאר כל אחד כדינו. ושם לא נזכרה אלא בבא זו. אבל בבבלי כ' ב', ע"ט ב', העתיקו את כל הברייתא כלפנינו כאן. ועיין

[2] ודבריו שם לכאורה תמוהים, עיין פירוש רבינו לשחוף בפ"א מה' סוטה סה"א, וממילא דינו מפורש בבבלי סוטה כ"ו ב'. ובתוספות שם, סד"ה שחוף, מבואר ששחוף יותר גרוע מסריס. ובפיה"מ להר"מ סנהדרין פ"ז מ"ד כתב רבינו על משמש מת: אינו מחוייב עונש, ואפי' הוציא זרע, לפי שהוא נדון שבמחלוקת, ולא פסק בו התלמוד (עיין שבועות י"ח א', סנהדרין נ"ה א', כאן נ"ה ב'), ואי אתה נותן עונש אלא מתוך דבר שהוא מבורר, ואין בו פקפוק. ולפי זה פסק כאן לעניין עונש לקולא, אבל באכילת תרומה הולכין לחומרא.

במגיד משנה פ"ו מה' יבום ה"ד, והרכיב שם את שתי הברייתות עיי"ש. והואיל וכאן אין שום ספק בגירסא, הרי אפשר שברישא כאן הכוונה לעיקר הדין, למשנת ר"ע (פ"ח מ"ד) שכל האנשים הללו שהיתה להם שעת הכושר זוקקין לייבום, ואם היתה אשה שהיא מותרת להם (כגון גיורת ומשוחררת וכדומה) מותרין לייבם. ואח"כ מפרש את ההלכה בפצוע דכא וכו' שנפלה לפניו בת ישראל כשירה, ועיין בבלי ע"ט ב'. ורש"י (כ' ב') פירש: או מייבמין, לאו לכתחילה קאמר, אלא ייבומן יבום, שאם בעלו קנו, כדקתני ואזיל.

10—11. מה שעשה עשוי. אם בעלו קנו וכו'. פירשו בתוספות (כ' ב') שה"ה אפילו לכתחילה, אלא נקטו אגב הסיגנון בסיפא. ובגליון הש"ס לרע"א שם ציין לתוספות פ"ד ב', ד"ה שייר.

11. ופטרו את הצרות. בברייתא שבבבלי ליתא, ופשיטא היא, ומה לי הן מה לי צרות, ושתיהן מותרות, ולא נשנית אלא אגב סיפא. ובכי"ע יש כאן הוספה מוטעית.

12—13. ופטרו את הצרות. בבבלי ליתא. וכאן הכוונה היא שאעפ"י שהביאה היא ביאה אסורה פוטרת את צרתה, עיין ר"מ פ"ו מה' ייבום סה"י, ובשו"ע אה"ע סי' קע"ד ס"ק א'. ובבאור הגר"א שם אות ד' ציין לתוספתא כאן, אבל בתוספתא כאן שתיהן אסורות, ואפילו חליצה של אחת מהן פוטרת צרתה, עיין מ"ש לעיל פ"ו, שו' 26—27, ד"ה היתה אסור מצוה. ועיין בס' חקרי לב אה"ע סי' ס"ג, קמ"ו ע"ג, ולעיל שם.

13—14. וזה וזה אינן זכאין בירושתה. ר' לעזר אומ' הראשון זכיי בירושתה. במשנתנו רפ"י: האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו לה מת בעליך, וניסת, ואח"כ בא בעלה תצא מזה ומזה וכו', ולא זה וזה זכאין לא במציאתה ולא במעשה ידיה ולא בהפרת נדריה וכו'. ר' אלעזר אומר הראשון זכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה. וירושתה לא נזכר במשנתנו, והוסיפה התוספתא שלת"ק שניהם אינם יורשים אותה, ור"א חולק בירושתה כשם שהוא חולק במציאתה וכו'. והראבי"ה (לפי מרדכי קידושין סי' תצ"ב) פסק שבעלה הראשון יורש אותה והעיר בתוך שאר הראיות: ועוד דלא לישתמיט תנא בפרק האשה דליתני דלא זה וזה יורשין אותה. ולפלא שלא העיר על התוספתא כאן שמפורש כן. ואף הר"מ בפ"י מה' גירושין ה"ז לא הזכיר ירושה.[3] ובמגיד משנה שם העיר על חי' הרשב"א פ"ז ב': מסתברא ודאי מדלא תני ירושתה, כדאמרי' בעלמא אין יורשה ואין מטמא לה ש"מ דראשון יורשה, והדין נותן וכו'. ועיין גם בתוספות פ"ט ב', ד"ה כיון, במאירי, בריטב"א ובנ"י במקומו שסוברים כן. ובקרן אורה בריש פירקין תמה עליהם מן התוספתא כאן. ושמא כיוונו רבותינו לדייק מלשון המשנה שהראשון יורשה, וש"מ שהתוספתא משבשתא היא. ועיין בירושלמי פ"י ה"א, י' רע"ד: אית תניי תני תצא בשלשה עשר דבר. ואית תניי תני תצא בארבע עשר דבר. מאן דמר תצא בשלשה עשר דבר עבד במציאתה ובמעשה ידיה חדא, ומאן דאמר בארבעה עשר דבר עבד כל חדא וחדא מינהון חדא. ואנו רואין שהירושלמי נחית למניינא והוא בדווקא, ולפי שיטת התוספתא הרי יש כאן ארבעה עשר לכולי עלמא.

ובמאירי פ"ז ב', הוצ' ר"ש דיקמן, 218 ע"ב: ויש חולקין לומר שאינו יורשה. וכנראה שהכוונה לשיטת גאונים שפירשו שאינו מטמא לאשתו פסולה הכוונה לאשת איש שנישאת גרידא, ושמא טעמם הוא, מפני שאינו יורש אותה, עיין מ"ש לעיל פ"ב, שו' 22, ד"ה ברם, וד"ה ומכאן. ועיין גם באוה"ג כתובות, עמ' 356, סי' תש"צ, וההוספה שבמרובעים שם אינה בכ"י (עיי"ש הערה י') ואינה אלא תוספת באור.

15—16. באו ואמרו לה מת בעליך, והורוה בית דין להנשא,

[3] אבל עיין בח"ד שהעיר על כמה מן הראשונים שגביא להלן, ותלה את המחלוקת בשינויי נוסחאות התוספתא לעיל פ"ב ה"ג, ולדעתו אף הרמב"ם סובר שאין הבעל הראשון יורש אותה, עיי"ש.

הלכה ונשאת אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, חייבת קרבן וכו'. במשנתנו פ"י מ"ב: ניסת על פי בית דין תצא ופטורה מן הקרבן, לא ניסת על פי בית דין תצא וחייבת בקרבן וכו', הורוה בית דין לינשא, והלכה וקלקלה חייבת בקרבן וכו'. ולא נתבאר במשנתנו מהו "ניסת על פי בית דין", ובבבלי (צ"א א' ועוד) משמע שנישאת על פי ב"ד[4] פירושו שנישאת בעד אחד,[5] ושלא על פי ב"ד פירושו שנישאת ע"פ שני עדים, וכן ניסח הבבלי (צ"ה ב') את משנתנו הנ"ל, ניסת על פי ב"ד וכו', ע"פ עדים (במקום "לא ניסת ע"פ ב"ד"), תצא וחייבת בקרבן. אבל אפשר שלעניין קרבן אין חילוק בין עד אחד לשני עדים, ואם נישאת בעד אחד שלא על פי ב"ד (עיין לעיל העי' 5) חייבת בקרבן, ואם נישאת ע"פ שנים וע"פ ב"ד פטורה מן הקרבן, ולא נקטו ע"פ בית דין ועל פי עדים אלא בהווה, משום שבשני עדים אינו צריך ב"ד, ועיין בקרן אורה צ"ב א', ד"ה אמר זעירי. ועיין מ"ש להלן, שו' 19–20, ד"ה ר' שמעון.

ובמשנתנו הנ"ל לא נתבאר מהו "וקלקלה", ונחלקו ר' אלעזר ור' יוחנן בפירושה (בבלי צ"ב א'), לר' אלעזר חייבת בקרבן אפילו אם זנתה, ועדיין לא נישאת, ולר' יוחנן אינה חייבת אלא אם נישאת באיסור. ואמרו שם: תניא כוותיה דר' יוחנן הורוה ב"ד להנשא והלכה וקלקלה, כגון אלמנה לכהן גדול וכו'. ונראה שבבבלי שנו את הברייתא יחד עם הפיסקא של משנתנו, ולפיכך שנו "כגון". וכן רגיל בבבלי, עיין פ"ג ב' ומ"ש לעיל פ"י, שו' 19, ד"ה במה דברים וכו'. וכן בכ"מ.

16–17. חייבת קרבן על כל ביאה וביאה, דברי ר' ליעזר. וכן בד, כי"ע וקג"נ: ר' אליעזר. ובבבלי צ"ב א' בטעות: ר' אלעזר. והנכון כלפנינו, ור' אליעזר לשיטתו שמחייב קרבן על כל אחת ואחת, אפילו לא היתה לו ידיעה בנתים, עיין בבלי כריתות ט"ו א', כמו שפרש"י במקומו. ועיין בבלי כאן ל"ד סע"א וברש"י שם, ובשטמ"ק כריתות ט"ו א', אותיות י"ג–י"ד.

18–19. שחייבת קרבן על כל אחד ואחד. בבלי כאן צ"ב א' וכריתות ט"ו א', ופירשו שם: הואיל וגופין מחלקין, ועיין במשנת כריתות ספ"ג.

19–20. ר' שמעון או' אם עשו בית דין הוראתן בזדון האיש באשה, נשאת על פי עצמה בשוגגת איש באשה. בד: כשוגגת, בכי"ע: כשגגת, ובקג"נ: כשיגגת. ואף לפנינו צ"ל: כשוגגת (=כשיגגת), ובריש צ"ל: כזדון. ובבבלי צ"א א': ר' שמעון אומר עשו בית דין בהוראתן כזדון איש באשה, על פי עדים כשגגת איש באשה. והחליפו בבבלי "על פי עצמה" ב"על פי עדים", עיין מ"ש לעיל, שו' 15–16, ד"ה באו. ועל גירסת הירושלמי ושיטתו נעמוד להלן. ומתוך העניין בתוספתא משמע שר"ש מבאר את משנתנו שהעתקנו לעיל (שו' 15–16, ד"ה באו), ואם ניסת ע"פ ב"ד, דינה כזדון, ופטורה מן הקרבן, ואם "נשאת ע"פ עצמה" (היינו "לא ניסת ע"פ ב"ד") חייבת בקרבן, משום שיש כאן שגגה, ובקרבן מדבר, וכמו שהעמידה רבינא בבבלי צ"א רע"ב. ומה שאמר ר' שמעון "זדון" אינו אלא סימן בעלמא, עיי"ש בתוספות, ד"ה רבינא.

ברם כדי להבין את הברייתא עלינו להבין את ההבדל היסודי בין הבבלי והירושלמי בבאור משנתנו פ"י מ"א ומ"ב. מתוך סוגייות הבבלי ברור שכל האמוראים (חוץ מרב) פירשו את

[4] אבל הגירסא שם אינה בטוחה, עיין בתוספות חד מקמאי צ"ד רע"ד. ואפשר שבעל ההשלמה העתיק ע"פ הרי"ף שקיצר את לשון משנתנו (כבד' קושטא ובראש פ"י סי' נ'), ורבינו השלים ע"פ נוסח המשנה.

[5] שהרי לכתחילה כולם מודים שבעד אחד לא תנשא אלא ברשות בית דין, עיין מאירי הוצ' דיקמן, עמ' 330, הע' 185, ובקרן אורה צ"ב א'. ועיין בשו"ת שבסוף המאירי הנ"ל, עמ' 490, 492, ופי' הר"א מן ההר, עמ' ר"ח.

הדיבור „שלא ברשות" או „לא ניסת ע"פ בית דין", היינו שלא ברשות בית דין, אלא ע"פ שני עדים, שאינה זקוקה לבית דין. ואעפ"י שלמעשה אין הבדל, ובין שנישאת ע"פ עד אחד שלא בב"ד ובין שנישאת ע"פ שני עדים ע"פ בית דין תצא מזה ומזה וכו',[6] וחייבת בקרבן,[7] מ"מ נפקא מינה לעניין באור משנתנו. והרי אמרו שם (סמ"א): ואם ניסת שלא ברשות מותרת לחזור לו,[8] ופירשוה בשני עדים דווקא, והיא מותרת לחזור לו מפני שהיא אנוסה, ומה הוי לה למעבד, ואם „לא ניסת על פי ב"ד" (מ"ב) אלא ע"פ שני עדים, היא אנוסה ופטורה מן הקרבן.

ושיטת הבבלי היא שלחכמים החולקים על ר' שמעון קנסו באשה בין שניסת ע"פ עד אחד ובין שניסת ע"פ שני עדים, ונמצא בעלה הראשון חי, משום שלא דייקה, והוא קנס מדרבנן, כשיטת רוב הראשונים. והיא צריכה גט מן השני, כדי שלא יאמרו שהראשון גרש אותה, והשני נשא אותה כדין (עיין בבלי פ"ח ב'), ואפילו אם מת השני לפני שגרש אותה, אסורה לחזור לראשון, שלא יאמרו שהראשון מחזיר את גרושתו, ואפילו לא נישאת, אלא זנתה,[9] שאין כאן גט מן השני, ואין כאן חשש שיאמרו גירש זה ונשא זה ג"כ אסורה משום קנס, כמפורש ברשב"א גיטין פ' ב', ד"ה נישאו אין זינו לא.[10] וכן הסיקו בבית מאיר סי' ט"ו ס"ק כ"ח וסי' י"ז ס"ק נ"ח, והגאון מהר"י ליב בשו"ת צמח צדק לאדמו"ר מליובאביטש סי' י"ד, שלא כדעת ב"ש באה"ע סי' ט"ו ס"ק כ"ח (לכל הפחות בהותרה ע"פ שני עדים) ובעל משנה למלך פ"י מה' גירושין ה"ד.[11]

ברם בירושלמי לא נזכר במשא ומתן שם ההבדל בין עד אחד ובין שני עדים.[12] והקשו שם (פ"י רה"א, י' ע"ג) ממשנתנו ספ"ג שמפורש שם שאם בטעות הוחלפו הנשים שהיא מותרת לחזור לראשון, ותירצו שבנידון שלפנינו קנס קנסו בה, כדי שתהא בודקת יפה. ואמרו להלן שם שקנסו בה שהשני יתן גט, כדי לברר איסורו של ראשון.[13] ושוב אמרו שם: עד כדון ביודעת שהיא אשת איש, לא היתה יודעת שהיא אשת איש? נישמעינה מן הדא קטנה שהשיאה אביה (נתגרשה) והלכה והשיאה את עצמה, וא"ר אילא [ו]תני תמן כל העריות אינן צריכות הימנו גט חוץ מאשת איש בלבד[14] וכו', שנייא היא תמן בין שהיא יודעת בין שאינה יודעת? והכא לא שנייא בין שהיא יודעת בין שאינה יודעת,[15] כלומר, לא חילקו בין אשת איש לאשת איש.[16] אבל לא נזכר כלל מה דינה בנישאת ע"פ שני עדים.

6 ועיין בברכי יוסף אה"ע סי' י"ז, אות כ'.

7 לפי ההלכה, עיין בבלי צ"א ב', צ"ב א' ובים של שלמה פ"י סי' ג' וסי' י"ג.

8 והיא שיטת ר' שמעון, כפי שמוכח להלן בתוספתא, וכן הבינה בבבלי צ"א א' ובירושלמי, עיין להלן.

9 ועיין מ"ש להלן בשם הירושלמי, ולשיטת ר' שמעון דווקא בנישואין מרו, אבל לא בזנות.

10 ועיין גם ברשב"א כאן צ"ה ב' ובתוספות גיטין פ' ב', ד"ה נישאו.

11 ועיין בצמח צדק הנ"ל (בפנים) סי' י"ג. אבל במאירי צ"ד ב' (הוצ' דיקמן, 341 רע"ב) כתב: מכל מקום אסורה לבעלה, דהואיל ואיתעביד בה איסורא בחזקת נישואין קנסוה רבנן, כי היכי דתידוק שפיר, אי נמי משום דמיחלפא בשאר אשה וכו'. ומלשונו („בחזקת נשואין") משמע שדווקא אם נישאת קנסוה. אבל לא בזנות. ועיין בשאר הראשונים בסוגייא זו.

12 ואדרבה רב סובר להלן שם שבשני עדים לא תצא מן הראשון, עיין בפ"י ה"ז, י"א ע"א, פט"ו ה"ו, ט"ו ע"א. והשה בבלי פ"ח א', צ"א א'.

13 ולא יחזיר אותה משום מחזיר גרושתו משנישאת. ועיין ספרי כי תצא פי' ע"ר, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 291, ובפירוש רבינו הלל שם, פ' ע"ג, ובהע' ע"ה שם. ופשיטא שאין כאן אלא אסמכתא בעלמא.

14 ובריית׳א זו כרבנן, ואף לא כנירסת הבבלי צ"א א', צ"ה ב' „נישאת ע"פ בית דין". ועיין גם במס' ד"א הוצ' היגר, עמ' 267, ומקבילות.

15 ועיין בברכי יוסף אה"ע סי' ל"ז מה שהקשה מכאן על התשב"ץ ח"ג סי' קע"ח.

16 ועיין מה שפירש הגרמ"ש באור שמח פ"י מה' גירושין ה"ח, ד"ה והנה בירושלמי.

ולא עוד אלא שלהלן בירושלמי (ה"ג, י' ע"ד) הקשו על משנתנו שאמרה „ניסת שלא ברשות מותרת לחזור לו": לא מסתברא דלא נישאת ברשות מותרת, שלא ברשות אסורה. ואם נפרש כפירוש הבבלי שניסת שלא ברשות פירושו בשני עדים, אין להבין כלל את שאלת הירושלמי, וכמו שאמרו בבבלי צ"א א': הלכה מכלל דפליגי, מאי הוה לה למיעבד, מיאנס אנסה! ובעל כרחינו אנו אומרים שהירושלמי פירש שהכל בעד אחד עסיקינן, ולפיכך הקשו שהשכל מחייב להפך. ותירצו שם: א"ר יוחנן דברי ר' שמעון עשו בית דין הורייתן בזדון איש ואשה, נישאת שלא ברשות כשגגת איש ואשה. כלומר, אף ר' יוחנן ידע שבבא זו של משנתנו וגם המשנה הבאה היא המשך מדברי ר' שמעון במשנתנו (כמו שמוכח בתוספתא להלן), ור' שמעון סובר שאם הכשילה את בית הדין וסמכו עליה והתירוה להנשא קנסו אותה כאילו עשתה בזדון, ולפיכך אסורה לזה ולזה, אבל אם נישאת ע"פ עצמה (ע"פ עד אחד, או ע"פ אשה אחרת וכדומה) סובר ר"ש שהיא אינה אלא שוגגת, ודינה כאילו זנתה בשוגג, משום שסברה שמת בעלה, ואינה צריכה גט, וחייבת בקרבן, ומותרת לחזור לראשון (כמפורש להלן), ועיין בבלי צ"א א' (אלא שהבבלי לשיטתו שמדברים בשני עדים). וטעמו של ר"ש אינו משום שהוא סובר יחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור,[17] והוא יכול לסבור שיחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב, כשיטת רש"י בשבת צ"ג א',[18] אלא פוטר מקרבן, מפני שעשו אותה כמזידה. ועיין בהמשך הירושלמי להלן שם, והפירוש הנכון הוא בנועם ירושלמי במקומו. ועיין מ"ש ר"א בלוי בסה"י לכבוד א' שורץ, עמ' 196 ואילך, והר"ח אלבק בתרביץ ש"ט (תרצ"ח), סוף עמ' 168 ואילך, שעמדו על עיקר הדברים. ועיין בגליוני הש"ס לר"י ענגיל צ"א א' שהראה על הקושיים שבסוגיית הבבלי והניח בצ"ע.

20—22. האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים, באת ואמרה מת בעלי, נשאת על פי עצמה, והלכה לה למדינת הים, באת ואמרה וכו'. הסיגנון מגומגם, וציור זה מתאים להלכה מעין משנתנו רפט"ו, שם מ"ו, מ"ח, מ"י, והיינו לעניין נאמנות האשה ע"פ עצמה שאומרת שראתה אותו מת, ובמקומה כאן אין יודעים כלום, משום ששניהם הלכו למדינת הים, ואם יבוא הבעל משם הרי היא זונה בזדון, ואסורה לו לכולי עלמא. ודוגמא זו (כלומר, שהיא בעצמה מעידה) אינה מתאימה כלל לענייננו, עיין להלן. ולפיכך נראה שהנכון הוא בכי"ע: האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו לה מת בעלך, והלכה ונישאת על פי עצמה, והלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו לה מת בעליך, והלכה ונישאת על פי עצמה, והלך בעלה למדינת הים וכו'. וכע"ז גם בקג"נ.[19]

והבבלי יפרש הלכה זו בבאו שני עדים ואמרו לה שמת בעלה, והוא המשך מדברי ר' שמעון לעיל, והוא סובר שבשני עדים חוזרת לבעלה הראשון. ולשיטת הירושלמי אין הבדל, ואפילו בא עד אחד (עיין במשנתנו רפ"י ובנימוקי יוסף שם) ואמר לה שמת בעלה, הואיל וניסת שלא בהוראת ב"ד, דינה כזנתה בשוגג, ואינה צריכה גט מן השני ומותרת לחזור לראשון, עיין מ"ש לעיל בסמוך, ד"ה ולא עוד.

24. ביאתה וחליצתה מאחיו של הראשון פוטרת צרותיה. במשנתנו

[17] עיין בתוספות הוריות ב' א', ד"ה הורו לה ב"ד להנשא, בקרן אורה שם נ' ב', ד"ה הא, וכאן צ"ב רע"א. ובפי' הר"א מן ההר, עמ' רי"ט, פירש שאינה פטורה מן הקרבן אלא דווקא אם נישאת ברשות ב"ד הגדול. ופשיטא שהכל הוא לפי שיטת הבבלי.

[18] ועיי"ש בתוספות, ד"ה ה"ג, ומ"ש בקרן אורה צ"ב א', ד"ה אמר זעירי, והוריות ב' ב', ד"ה מאי ואילך.

[19] אלא ששם חסרות אחת עשרה התיבות האחרונות שבכי"ע, וכנראה שהסופר קיצר. ובאמת ארבע המלים האחרונות מיותרות גם בכי"ע, ולמה לנו לשלוח את בעלה הרביעי למדינת הים, והרי ההלכה שלנו מתיישבת היטב אפילו אם הרביעי לא זז ממקומו.

פ"י מ"א: ר' שמעון אומר ביאתה או חליצתה מאחיו של ראשון פוטרת צרתה, ואין הולד ממנו (כ"ה הגירסא כמעט בכל הנוסחאות) ממזר. ופירש הר"י,[20] ואין הולד ממנו,[21] כלומר, מן היבם שבא עליה, ממזר, ומכאן שלכתחילה אסור לייבם אפילו לר"ש, והסתייע מן הירושלמי כאן (פ"י ה"ג, י' ע"ד) שאמרו שם: הדא אמרה על דר' שמעון ביאה פסולה פוטרת. אבל רש"י במשנתנו פירש: ואין הולד ממזר. אם החזירה הראשון.[22] ולעיל במכילתין, י"א א', ד"ה ביאתה,[23] פירש שלדברי ר"ש מותר לייבם לכתחילה,[24] משום שלא קנסו בה כלל לאחר מיתה. ועיין מ"ש לעיל פ"ו הערה 32.

ומחלוקת זו של רבותינו היא רק במשנתנו בשנישאת ע"פ ב"ד, ובאסורה לחזור לראשון, ולפיכך יש לומר שאפילו לר"ש אינו מייבם לכתחילה, אבל בנידון שלנו בתוספתא, אע"פ שלשונה כלשון המשנה ממש, ברור שמייבם לכתחילה, שהרי היא מותרת לחזור לראשון, ולא נקטו לשון זו אלא אגב הסיפא ("אין פוטרת צרותיה").

25. אם בא עליה שיני לשם אישות וכו'. משמע שאם בא עליה סתם דעתו על קידושין הראשונים.[25] ועיין גם להלן שו' 48, ד"ה ואם בא.

26. ביאתה וחליצתה מאחיו של שני פוטרת צרותיה וכו'. אף כאן הוא הדין שאף לכתחילה מייבם לר' שמעון, שהרי לא נאסרה לשני כלל אחר מיתתו של ראשון, ולא נקטו כן אלא אגב הסיפא. וכולן פשוטות הן לשיטת ר"ש, ואין כאן אלא תוספת באור.

27–28. האשה שהלך בעלה ובנה למדינת הים, באו ואמרו לה מת בנך ואחר כך מת בעלך, ונתיבמה וכו'. שתי הבבות הראשונות במשנתנו פ"י מ"ג בשינוי סדר.[26] ועיין מ"ש להלן.

29. לא שהיתה ראויה להתיבם וכו'. במשנתנו חסר, ואין צורך בה, ולא נשנית כאן אלא אגב הסיפא, עיין מ"ש להלן, שו' 30–31, ד"ה ומטעם.

29–30. כל ולדות שילדה הרי אילו ממזרים. בבא זו היא לכולי עלמא, שהרי יבמה בא על אשת אחיו שלא במקום מצוה. ובמשנתנו הנ"ל: תצא והולד הראשון והאחרון ממזר. ופירשו בגמרא (צ"ב א') שהולד הראשון היינו לפני השמועה (כלומר, שנתעברה לפני השמועה) והולד השני הוא לאחר השמועה, ומשנתנו לא שנתה סתם שהולד ממזר (כלשון התוספתא כאן) משום סיגנון הסיפא שמחלקת בין ראשון ואחרון, ואגב הסיפא שנו כן ברישא.

30–31. אמרו לה מת בעלך ואחר כך מת בנך, ונשאת, ואחר כך אמרו לה חילוף הדברים, לא שהיתה ראויה להנשא אלא להתיבם וכו'. במשנתנו הנ"ל חסרות המלים "לא שהיתה ראויה להנשא אלא להתיבם", אלא: חילוף היו הדברים, תצא והולד הראשון והאחרון ממזר. ולפי סיגנון המשנה היה אפשר לטעות שהיא נישאת מיד

[20] בלשון אחרון, עיין תוספות י"א א', סד"ה ר"ש. ועיין ברשב"א שם ובתוספות הרא"ש צ"א א', ד"ה ביאה.

[21] בתוספות הנ"ל (לעיל הע' 20) חסרה המלה "ממנו". ועיין להלן, הע' 22. אבל מדברי הרשב"א ותוספות הרא"ש הנ"ל משמע שעיקר הדיוק הוא מן המלה "ממנו".

[22] מדבריו נראה שלא גרס "ממנו". ובריטב"א י"א א', ד"ה א"ל, כתב: וי"ל כי רש"י ז"ל גורס שם והולד ממנה, וכן היא בקצת נוסחי, ור"ל מן הסוטה עצמה.

[23] אבל עיי"ש בריטב"א הנ"ל.

[24] וכן פירשו בתוספות י"א א', ד"ה ר"ש, צ"א א', ד"ה הני, ושלא כלשון אחרון בתוספות י"א א' הנ"ל, עיין לעיל, הע' 20.

[25] כשיטת ר' שמעון בתוספתא קידושין פ"ד סה"ד (עיין מש"ש), ובריית‍א זו הרי ר' שמעון היא.

[26] עיין בתוספות י"ד ב', ד"ה פשיטא, וכתבו באשנרה מפ"י מ"א, וכאן אינו נמצא בשום נוסח "תצא מזה ומזה", וכלפנינו כ"ה גם בבבלי צ"נ ב', צ"ד א', וכן העתיקו בתוספות כתובות כ"ו ב', ד"ה אנן. ואשנרה כזו גם בתוספ' חד מקמאי פ"ז ב', בסיפא של משנתנו.

ע"פ השמועה הראשונה, ובאו עדים והעידו שהבן מת ראשון ואח"כ מת בעלה, והיא נישאת בשעה שעדיין היה בעלה קיים, אלא שאח"כ מת, ונמצא שהולד הראשון שנתעברה בו בשעה שבעלה היה קיים הוא ממזר מדאורייתא לכולי עלמא, והולד השני הוא אחרי שמת בעלה, הוא ולד מיבמה לשוק, והוא ממזר לר"ע. וכן פירש בתפארת ישראל במקומו, אבל כבר כתב בנו במסגרת זהב במקומו שצריך להגיה את דבריו, שפירושו הוא נגד סוגיית התלמוד,[27] עיי"ש.

ומטעם זה פירשה התוספתא "לא שהיתה ראויה להנשא אלא להתיבם", כלומר שהעדים העידו שבשעת השמועה כבר מתו בעלה ובנה, אלא שהבן מת ראשון, ובשעה שנישאת היתה יבמה לשוק, אבל לא אשת איש. וכן בירושלמי כאן על משנתנו (אלא שהפיסקא שם מוטעית, כרגיל בירושלמי): לא היתה צריכה להנשא אלא להתייבם,[28] והוא יבמה שנישאת בלי חליצה,[29] ר' ירמיה אמר זה חולץ וזה מקיים (משום שמשנתנו היא כר"ע, ואין הלכה כמותה) ר' יודה בר פזי בשם ר' יוחנן תצא וכו', וכמו שמסיק הירושלמי שאפילו לחכמים שסוברים שאין ממזר מיבמה לשוק, מ"מ תצא.[30] ועיין מ"ש להלן, שו' 39—40, ד"ה כל ולדות שילדה, ומה שהבאתי בשם הגאונים ובשם החילוקים שבין אנשי מזרח ובני א"י סי' ל"ד. ועיין גם להלן, שו' 38, ד"ה לא שהיתה.

31—33. כל ולדות שילדה בחיי יבמה הרי אילו ממזרים דברי ר' מאיר שאמ' משם ר' עקיבא, וחכמים או' אין ממזר ביבמה. במשנתנו הנ"ל (והעתקנוה לעיל): והולד הראשון והאחרון ממזר, ופירשוה בבבלי (צ"א א') הולד שנתעברה בו לפני השמועה וכן הולד שנתעברה בו לאחר השמועה (עיין מ"ש לעיל, שו' 29—30, ד"ה כל ולדות). ועיין מה שכתבנו להלן בסמוך. והמלים "בחיי יבמה" הן באשגרה מלהלן, שו' 39, שהרי כאן לא נזכר כלל שמת היבם. ובבבלי צ"ב א' הביאו את התוספתא כאן כדי להוכיח שמשנתנו היא כר"ע. ועיין בתוספות י"ד ב', ד"ה פשיטא, ותוספות כאן צ"ב א', ד"ה אבל. ועיין להלן גיטין פ"ו ה"ו וה"ז. והירושלמי כאן פ"י ה"ה, י"א ע"א (ומקבילה בגיטין פ"ח) הביאו מן התוספתא שם, וכן הביאוה הראשונים משם, עיין מש"ש במקומו. ועיין מ"ש להלן, שו' 57, ד"ה תצא. ועיין נ"י גיטין, הוצ' הר"מ שטרן, עמ' רי"ג, שהביא בשם הבבלי: זו דברי ר' מאיר שאמר משום ר' עקיבא. ועיין בהע' 67 שם.

33—35. אמרו לה מת בעליך, ונשאת, ואחר כך אמרו לה קיים היה ומת, הרי זו יוצא בגט. כל ולדות שילדה בחיי בעלה הרי אילו ממזרין, לאחר מיתת בעלה כשרין. במשנתנו פ"י מ"ג: אמרו לה מת בעליך וניסת, ואחר כך אמרו לה קים היה ומת תצא, והולד הראשון ממזר, והאחרון אינו ממזר. ברם המלה "תצא" חסרה במשנה שבירושלמי, בד"נ, בהוצ' לו, קויפמן, פרמה, מאירי (הוצ' דיקמן, עמ' 322). וכן חסרה לפני בעל פסקי רי"ד שכתב (כ"א ע"ב מן הספר): "והלכך אע"פ שנתברר שמת בעלה חייב להוציאה, וה"נ תניא בתוס' יבמות בפ' שופטים (צ"ל: טומטום) א"ל מת בעלך

[27] מסוגיית התלמוד (צ"ב א') אין הכרח לדחות את דבריו, ואפשר לפרש שלפי המסקנא אינו קיים הפירוש של לפני שמועה (עיין גם בתוספות שם, ד"ה ואמרו), וקושיית הגמרא היתה על הבבא האמצעית "אמרו לה מת בנך ואח"כ מת בעלך ונתייבמה וכו' ", ושם מוכרחים לפרש לפני השמועה וכו'. אבל הרישא תתפרש כמו שפירש בתפארת ישראל. ואין לומר למה אמרו שם "משום דקבעי למיתני סיפא", ולא תירצו "משום דתנא רישא' וכו', מפני שאף על הרישא יקשו למה לא שנו סתם הולד ממזר, שהרי היא כר' עקיבא, ומה לי ממזר מאשת איש מה לי ממזר מיבמה לשוק. אבל בוודאי שפירושו של בעל תפארת ישראל מתנגד לתוספתא וירושלמי, כמו שכתבנו בפנים.

[28] בירושלמי גיטין פ"ח ה"ז, מ"ט ע"ג, נעתקה כל הסוגיא מיבמות כלשונה, כרגיל בירושלמי, ועיקרה ביבמות.

[29] כלומר, מת בנה ואח"כ מת בעלה בשעת השמועה הראשונה, ובאותה שעה היתה צריכה להתייבם, והיא יבמה לשוק.

[30] כלומר, משום דמיחלפא באשה שהלך בעלה למדינת הים, כבבלי צ"ב ב' וגיטין פ' ב'.

ונישאת ואח"כ א"ל קיים הי' ומת יוציא בגט, וכל וולדות שנולדו בחיי בעלה ממזרים, לאחר מיתת בעלה כשרים, ואע"פ שהחמירו חכמים להוציאה בגט ממנו, לא החמירו בולד לעשותו ממזר אלא אמרו הולד האחרון כשר". ולמד רבינו מן התוספתא שמוכרח לגרש אותה אעפ"י שבשעה שנודע כבר מת בעלה הראשון, ושהבנים שנתעברה בהם אחר מיתת בעלה כשרים אפילו מדרבנן. ועיין בראש פ"י סי' ג' מה שהביא בשם יש אומרים. ושמא לפי שיטה זו אין השני צריך להוציא אם בשעה שנודע כבר היה הבעל מת, משום שבמקום שאין מקום לקנוס אותה בבעל לא קנסו בבועל, עיי"ש בראש שדחה שיטה זו בשתי ידים. ונראה שאף ה"יש אומרים" לא גרסו במשנתנו "תצא", ומטעם זה הסתייע גם בתוספות ריי"ד מן התוספתא.

ושוב הוכיח ממנה הריי"ד שהבנים שלאחר מיתה כשרים לגמרי, אפילו מדרבנן, שלא כשיטת ר"י בתוספות פ"ז ב', ד"ה והולד, הסובר שאפילו גירש הראשון עדיין ממזר הוא מן השני, ובמשנתנו הנ"ל הולד השני אינו ממזר מדאורייתא אבל הוא ממזר דרבנן.[31] וכן כותב הרמב"ן צ"א ב': וכן מן הבועל אינו ממזר אפי' מדבריהם (כלומר, אם גירש הראשון), אלא כשר גמור, והכי תני לה בתוספת' קים הי' ומת, הרי זו יוצאה בגט, כל ולדות שילדה בחיי בעלה הרי אלו ממזרין, לאחר מיתת בעלה כשרין. ובירושלמי גרסינן וכו', עיי"ש שהביא ראיה מן הירושלמי פ"י ה"א, י' ע"ג, שאם גירש הראשון אין הולד ממזר מן השני.[32] וכן הכריע במאירי (הוצ' דיקמן, 333 ע"א) שהולד מן השני כשר לגמרי, אם נתעברה לאחר שגרש הראשון, וסיים: וכן היא בתוספתא ובירושלמי. ולעיל הבאנו שיטת היש אומרים שהעתיק בראש, ולפי דבריהם אין ראייה מן התוספתא כאן לגירש הראשון ונשא השני, עיי"ש.

והנה בתוספתא כאן מפורש שהולדות שנתעברה בהן אחר מיתת הבעל כשירים, אע"פ שעדיין לא שמעה עליו שמת, והולד הראשון שבמשנתנו פירושו, הולד שלפני מיתת בעלה, והולד האחרון הוא הולד שנתעברה בו אחר מיתת בעלה, והוא כשר, אע"פ שעדיין לא ידעה שמת בעלה. אבל מן הבבלי צ"ב א' משמע שראשון פירושו וולד שלפני השמועה ואחרון שלאחר השמועה, ולפני השמועה פסול מדרבנן אעפ"י שבאותו זמן כבר מת בעלה, וכן משמע מפיה"מ למשנתנו (לבבא שלנו), וכן כתב במאירי שם (הוצ' דיקמן, 333 ע"א) בפירוש. ואע"פ שהביא את התוספתא כאן לעניין כשרות הולד,[33] לא השגיח בה לעניין הפירוש במשנתנו ביחס לראשון ואחרון, משום שמן הבבלי מוכח שלא פירשו את משנתנו כשיטת התוספתא בזה.

35—36. אמרו לה מת בעליך ונתקדשה, ואחר כך אמרו לה קיים היה ומת, הרי זו יוציא בגט וחליצה וכו'. קרוב לוודאי שצ"ל: מת בעליך ונתייבמה וכו', כמו שהגיהו בחי"ד, בקרן אורה צ"ד ב', ובאש פ"י מה' גירושין ה"ח. ואשה זו אסורה ליבם, משום שבא עליה בחיי בעלה, ומוציאה בגט ובחליצה, משום שביאתה אף לאחר מיתת בעלה היא ביאה פסולה (שהיא אסורה לו מדרבנן) ואינה ניתרת בלי חליצה. ועיין בשו"ת ר"ע איגר סי' פ"ו ובאש הנ"ל.

[31] עיין בתוספות צ"ב ב', ד"ה אבל, בתוספות ישנים צ"ב א', ד"ה והאחרון, תוספ' חד מקמאי פ"ז ב' (בשם יש מפרשים), מאירי הוצ' דיקמן, עמ' 317, ובהע' 52 שם.

[32] הדברים היו נוגעים למשפחת הרמב"ן (אלא ששם החזירה הראשון אחרי שהותרה מן השני), עיין באגרתו שפורסמה בגוזי נסתרות של קבק ח"ד, עמ' 18 ואילך. וכתב שם, עמ' 23: ומשנת ר' חייא בתוספתא מפורש קים הוא ומת כל ולדות שילדה אחר מיתת בעלה כשרים, וכן נאמר בירושלמי, וכן דעת הרב ר' משה ז"ל בחבורו (פ"י מה' גירושין ה"ז) ואף בחידושיו כאן סיים רבינו: וכן פי' הרב ר' משה הספרדי ז"ל כדכתבי' (ועיין בפיה"מ רפ"י). וכוונתו למאורע משפחתו, להחזירה הראשון.

[33] כלומר, שהולד כשר אפילו מדרבנן, אחרי שגירש בעל הראשון, ומכל שכן אחר שידעה שמת, נגד דעת הראשונים שסוברים שאינו ממזר מדאורייתא, אבל הוא ממזר דרבנן, אפילו נולד לאחר השמועה, עיין לעיל הע' 31.

37. לאחר מיתת בעלה כשרין. שהרי מדאורייתא היא ראויה לייבום (ולא נאסרה ליבם אלא מדרבנן, שהרי שניהם שוגגים) ובניה כשרים. ובבבא זו יש חידוש מה שלא שמענו מרישא, שהרי בנידון שלנו היא אסורה על היבם מדרבנן משום סוטה, ואם זנתה בחיי בעלה במזיד, ונתייבמה אח"כ הולד ממזר מן התורה, וממילא בסוטה דרבנן הייתי אומר שהולד ממזר מדרבנן, מה שאין כן ברישא, באשה שנישאת לזר ואח"כ מת בעלה, שאין יסוד לומר שהולד השני ממזר, שהרי אפילו בזנתה במזיד, ולאחר מיתת בעלה נישאת לבועל אין הולד ממנו ממזר מדאורייתא.

37–38. אמרו לה מת יבמין, ונשאת, ואחר כך אמרו לה קיים היה ומת וכו'. כל הברייתא בעיטור אות ג' גט, הוצ' רמא"י, ו' ע"ב, מאה שערים שלו כאן סי' ח', פירוש ר"א מן ההר, עמ' ר"כ.

38. לא שהיתה ראויה להנשא אלא להתייבם. וכ"ה בד, בעיטור, במאה שערים ובפי' ר"א מן ההר. ובכי"ע ליתא. ואף לפנינו הוא באשגרה מלעיל, שו' 31, ושם הוא פירוש מוכרח, עיין מש"ש שו' 30–31, ד"ה ומטעם זה. אבל בנידון שלפנינו שאין ספק במיתת בעלה, הרי פשוט שאם יבמה קיים אינה ראוייה להנשא אלא להתייבם.

39–40. כל ולדות שילדה בחיי יבמה ממזרין דברי ר' מאיר שאמ' משם ר' עקיבא, וחכמים אומ' אין ממזרין ביבמה. בעיטור, במאה שערים, ובפ' ר"א מן ההר הנ"ל, הסתייעו מכאן שאפילו ביבמה שנישאת לשוק ומת יבמה אסורה לראשון ותצא ממנו בגט, שלא נחלקו חכמים אלא בממזרות אבל לא באיסור לבעלה. והביאו מכאן ראייה להחמיר להוציאה מבעלה אפילו לאחר מיתת יבמה, נגד שיטת הבה"ג והגאונים.[34] והסיק בעיטור שם: עד כאן לא פליגי אלא בממזר, אבל לצאת דברי הכל תצא, ומדר' מאיר נשמע לרבנן, דהא הכא דמת, ואפילו הכי קנסינן ותצא, לרבנן נמי, אע"ג דאין ממזר, תצא משום קנסא. וכעין לשון זו גם בפ' ר"א מן ההר הנ"ל. וכן בתשה"ג הקצרות סי' ס"ח: יבמה שנשאת לאיש אחר בלא חליצה וכו', ואפילו אם מת היבם יוציא זה בגט, הואיל ולקחה באיסור, ואם נתעברה ממנו הולד כשר. והוא כתוספתא כאן, וכשיטת החכמים. ובעיטור הנ"ל העיר גם על החלוקים שבין אנשי מזרח ובני א"י סי' ל"ד, עיין בהוצ' ר"מ מרגליות, עמ' 152 ואילך, שהאריך בבאור השיטות. ועיין בשו"ת הריטב"א הוצ' הר"י קאפח סי' מ', ל"א ע"א ואילך.

ובמאירי צ"ב ב' (הוצ' דיקמן 335 ע"א), אחרי שהביא את דברי בה"ג והגאונים הנ"ל, כתב: ונראה מדבריהם שדין קיים היה באותה שעה לידון [ב]כל הדברים, ואף לאחר מיתה, כמו שבארנו במשנה, לא נאמר ביבמה, ובתשובתו לר"א מן ההר הנ"ל (עיין במאירי הוצ' דיקמן, עמ' 493) כתב: "ואף בנימוקי קצת גאונים מצאתיה כן להדיא, ומביאין כעין סעד לדבריהם, שהרי משנת קיים היה באותה שעה איירי בה נמי בדין יבם, ולא איתמר בה דינא דקיים היה באותה שעה אלא בבעל, ואי לאו הכי הוה ליה לפרושה נמי ביבמה, דהא איירי בה נמי בההיא מתני'." ובפי' הר"א מן ההר, עמ' ר"כ, תירץ למה לא הזכירו במשנתנו (בעניין

[34] עיין אוה"נ, עמ' 184 ואילך, ה' פסוקות הוצ' ר"ס ששון, עמ' קמ"ה, ואף שם מסיים: וכד מאיית יבם שרי למיקרב גבה. ופסק זה של בה"ג נכנס לגוף התלמוד בכמה נוסחאות, עיין בתוספות צ"ב ב', סד"ה אבל, ראב"ן קכ"ז ע"ג, מאירי הוצ' דיקמן, 334 ע"ב, שם, עמ' 491. ובה' פסוקות שם: אסיר ליה למיקרב גבה כמה דאיתיה ליבם בחיי, דכל ביאה וביאה דאזיל גבה קאיי בעשה. וגירסא זו בטוחה, עיי"ש בהשמטות ותיקונים, עמ' רכ"ג, ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף קמ"ה. ומקור הגאון הוא בבבלי נ"ה ב', עיי"ש ברש"י ובתוספות, ד"ה אי. ועיין שם בגליוני הש"ס לר"י ענגיל מה שהעיר על שו"ת מהר"ק שורש קל"ט.

"קיים היה ומת") אלא את הבעל ולא את היבם. ומכיוון שאין ראיה ממשנתנו להפך הרי דברי התוספתא במקומם עומדים, עיי"ש.

40–41. מי שהלכה אשתו למדינת הים, באו ואמרו לו מתה אשתך וכו'. משנתנו פ"י מ"ד (כבא אמצעית), והתנא כאן כלל בבבא זו אף את הרישא של משנתנו בזה שהוסיף "הרי זה יקיים".[35] ובכי"ע ובקג"נ באה הלכה זו להלן אחרי חרש שנחלץ וכו', עיין בשנו"ס. ומאמר ר' יוסה שלהלן חסר שם לגמרי (והיא פיסקא ממשנתנו) ואינו מוסיף כלום על משנתנו.

42–44. ר' יוסה אומ' כל שפוסל על ידי אחרים, פוסל על ידי עצמו, וכל שאין פוסל על ידי אחרים, אין פוסל על ידי עצמו. פיסקא ממשנתנו הנ"ל. ובכי"ע ובקג"נ חסרה בבא זו, עיין מ"ש לעיל. ור' יוסה מניח כאן כלל בנושא אחות אשתו כששמע שאשתו מתה. וכן אמרו בירושלמי פ"י ה"ו (בד"ו הי"ד), י"א ע"ב: ר' הילא בשם ר' שמעון בן לקיש, אחות אשתו נשואה,[36] הואיל והוא פוסל על ידי אחרים[37] פוסל על ידי עצמו.[38] ואחות אשתו פנויה הואיל ואינו פוסל ע"י אחרים אינו פוסל על ידי עצמו,[39] דמר ר' הילא בשם ר' שמעון בן לקיש צריכה הימנו גט (כלומר, אם נשא אחות אשתו נשואה). וכן פירש רב עמרם גאון, עיין באוה"ג, עמ' 187–188. ומדברי ר' יוסי מוכח שהת"ק של משנתנו לא חילק בכך והתיר להחזיר את אשתו, אפילו אם נשא את אחותה הנשואה משום ששמע שמת בעלה, ולפיכך דייקו מה שדייקו בבבלי צ"ד ב'. ועיין בתוספות צ"ד ב', ד"ה ואע"ג, ברמב"ן ובמאירי שם.

ולעיל שם בירושלמי (וכן לעיל שם בה"ג), וכן בבבלי צ"ה ב' פירשו שדברי ר' יוסה עונים על פ"י סמ"א, על ניסת שלא ברשות שמותרת לחזור לו, ועיין עוד אוקימתא בבבלי שם צ"ה ב', והאריכו הראשונים בבאור השיטות, ונקטנו כאן בפירוש הפשוט.

44–45. אמרו לו מתה אשתך, ונשא את אחותה, והלכה לה למדינת הים וכו'. ברייתא זו היא ע"פ דמותה של הלכה ה', לעיל שו' 20, ואילך, ופשוטה היא, שהרי כבר מפורש לעיל שאם נשא אחות אשתו (אחרי ששמע שמתה אשתו) ואחר כך נתברר שאשתו קיימת מותרת לחזור לו, וממילא הראשונה בלבד היא אשתו[40] וכו', כשיטת ר' שמעון באשה שנישאת שלא ברשות, לעיל שו' 19. ובמשנתנו פ"י מ"ה הלכה מעין זו אלא יותר מסובכת, עיי"ש, והיא היא.

[35] במשנתנו ברישא: ואם מתה הראשונה מותר בשניה. ועיין בתוספות צ"ד ב', ד"ה ואע"ג, ובירושלמי פ"י רה"ו (ד"ו רה"ח), י"א ע"א.

[36] כלומר, אם נשא אחות אשתו נשואה, משום ששמע שאשתו וניסו מתו.

[37] שהרי אחות אשתו צריכה הימנו גט, כמפורש להלן בירושלמי, וממילא נאסרה על גיסו, משום מחזיר גרושתו אחרי שנישאת ונתגרשה. ולשיטת הירושלמי לעיל שם ה"א, י' ע"ד, כולם מודים שבכגון דא צריכה גט (ולשיטת כמה מן הראשונים אף הבבלי סובר כן בדעת ר' יוסי, ועיין בקרן אורה צ"ד ב', ד"ה ואע"ג, ואילך). והירושלמי אינו מחלק בין אחות אשתו ארוסה לבין אחות אשתו נשואה, ועיין גם בריו"ף פ"י סי' קכ"ג בשם .מאן דכתב", באוה"ג, עמ' 188, ובהע' ג' שם.

[38] ואשתו נאסרה עליו משום אחות גרושתו, שהרי צריך לגרש את אחות אשתו, עיין לעיל, הע' 37.

[39] ועיין בתוספות צ"ה ב', ד"ה כל. והירושלמי אינו מדקדק בזה (נועם ירושלמי).

[40] ועיין במנחת בכורים שהניה בתוספתא, וכתב: הכי גרסינן נ"כ פעם רביעית, ונשא ד' אחיות, וכן מוכח מבבא דסיפא וכו'. ולא זכיתי לרדת לסוף דעתו, שהרי אשתו הראשונה אף היא בכלל האחיות, ויש כאן ד' אחיות, ולפי הגהתו יהיו כאן חמש אחיות, ועיין בתוספות נ"ד ב', ד"ה אמרו לו. [אח"כ ראיתי שבאר את כוונתו בעיטור בכורים להלן פי"ב (י"א ע"א מן הספר), ד"ה ונשא].

48. ואם בא על השנייה לשם אישות וכו'. עיין לעיל, שו' 25, ד"ה אם בא, ובהערה 25 שם, וכבר אמרנו לעיל שלפנינו מטבע של דברי ר' שמעון בהלכה ה' הנ"ל.

49—50. אמרו לו בתך מתה תחלה ואחר כך מת אחיך וכו'. ברייתא זו היא ע"פ דמותה של ה"ו, לעיל, שו' 27, ד"ה האשה.

51. לא שהיתה ראויה להתיבם וכו'. באור זה בא כאן אגב הסיפא, כלעיל, שו' 29.

כל ולדות שילדה הרי אילו ממזרים. שהרי יבם אשת אח שלא במקום מצוה, משום שבתו פטרה את צרתה, ובניה ממזרים מדאורייתא אף לחכמים.

53. לא שהיתה ראויה להנשא אלא להתיבם וכו'. כלעיל, שו' 31. ואף כאן הכוונה שהעדים העידו שבשעת השמועה הראשונה כבר מת בעלה והיתה ראויה להתיבם, אבל אם נישאת בין מיתת הבת ומיתת הבעל, הרי ולדה הראשון ממזר מאשת איש אפילו לחכמים, עיין מ"ש לעיל, שו' 30—31, ד"ה אמרו וד"ה ומטעם.

55. חרש שנחלץ, וחרשת שחלצה וכו'. עיין לעיל פ"ב, שו' 38, ד"ה החרשת, וש' 43, ד"ה החרש. וכל הברייתא כאן ברמב"ן ק"ד רע"ב, והובאה בשמו במגיד משנה פ"ד מה' יבום הי"ג. וברייתא זו נסמכה למשנתנו פ"י מ"ו שדברה בקטן שבא על יבמתו, ולא הזכירו שם חליצה, עיין בתוספתא להלן, שו' 58, ד"ה בן תשע, ואילך.

ובמשנתנו פי"ב מ"ד: החרש שנחלץ, והחרשת שחלצה, והחולצת לקטן, חליצתה פסולה. ובפיה"מ להר"מ שם: ודין חליצה פסולה הנזכרת בכל זה הפרק שאי אפשר בו יבום אחר כך, ואינה מותרת לאחרים אלא בחליצה שניה כהלכתה.[41] וזאת המשנה לר' מאיר, אבל דעת חכמים חליצת קטן אינה כלום ואינה פוסלת (כלומר, ומותר לייבם אחר חליצתו). והלכה כחכמים. ומלשון הר"מ משמע שאף בחרש וחרשת אין כאן אלא חליצה פסולה ולא הותרה לאחים, ואסור לייבם אחריה, אבל בשני התלמודים לא אמרו כן לדעת ר' מאיר (עיין להלן) אלא בחולצת לקטן,[42] אבל לא בחרש, ובריייתא שלנו הרי היא דברי ר' מאיר, וכלל אתם גם שוטה, ומוכח מתוכה שאף חרש וחרשת אין חליצתם כלום,[43] כמו חליצת שוטה, כפי שהוכיח ממנה הרמב"ן הנ"ל.

והרמב"ם בפ"ד מה' ייבום הי"ג והט"ז פסק שחליצת חרש וחרשת וקטן אינה כלום. וכן מפורש בה"ג, עיין אוה"ג, עמ' 204. ובירושלמי שם (פי"ד ה"ד, י"ב ע"ד) אמרו בשם ר' יוחנן: שאינן יכולין לומר ואמר ואמרה וכו'. וכן בבבלי ק"ד ב' אמרו בשם דבי ר' ינאי לפי שאינם באמר ואמרה. וכבר הקשו הראשונים[44] למה להם טעם זה, והרי חליצה צריכה כוונה,[45] והללו אינן בני דעת, וחליצתם פסולה.[46] ותירצו שאם ב"ד עומדים על גביהם ומורים להם לעשות חליצה כתיקונה, אין כאן משום כוונה. ועיין שם בתוספות [47] שהזכירו תוספתא זו לעניין שוטה, ומ"מ לא השגיחו בה לעניין חרש.

[41] ועיין בחיבורו פ"ד מה' ייבום הכ"ו ובבלי ניטין כ"ד סע"ב.

[42] כמו שסוברים רוב הראשונים. אבל במאירי, הוצ' דיקמן 387 סע"א, פירש שכוונת התלמוד היא גם לחרש, עיי"ש.

[43] ובאמת אם נאמר שפיסול החליצה אינו אלא לחומרא לפסול על האחין ועל עצמו, ומן התורה אינה כלום, הרי דברי ר' מאיר קיימים (עיין מ"ש להלן הע' 48). ועיין רש"י למשנתנו ק"ד ב', ד"ה החרש. ועיין מ"ש בערוך לנר שם, וכן, כנראה, הבין גם המאירי, 384 ע"א, בדברי רש"י, ולא עלה מעולם על דעת רש"י לומר שאם אין שם אח אחר חליצתה כשרה בדיעבד.

[44] תוספות ק"ד ב', ד"ה והא, הרמב"ן, הרשב"א הריטב"א ועוד.

[45] להלן פי"ב הי"ג, בבלי ק"ו א', ירושלמי פ"ה סה"ד, ז' ע"א, ספי"ב, י"ג ע"א.

[46] ובבבלי ק"י א' העמיד רבה את משנתנו בפקחת ונתחרשה עיי"ש. וכבר הכריעו רוב האחרונים בכמה ראיות שאין הבדל בין חרש וחרשת מלידתן ובין נולדו בפקחות ונתחרשו אח"כ.

[47] הנ"ל (לעיל הע' 44). ועיין גם בשאר הראשונים שגביא להלן בפנים, שו' 56.

ובירושלמי להלן שם למשנתנו הנ"ל (פי"ב ה"ה, י"ב ע"ד, תרומות פ"א ה"ב, מ' ע"ג, חגיגה פ"א ה"א, ע"ה ע"ד) משמע שפירשו את משנתנו בחרש ששומע ואינו מדבר (כלומר, באלם), וכן פירש במאירי (ק"ד א', הוצ' דיקמן, עמ' 383) את משנתנו, ולהלן שם כתב: ואם כן מה שאמרו בגמרא הטעם באלו משום דליתנהו באמר ואמרה, ריבותא בעלמא קאמר, לומר שכל שאינו באמר ואמרה אינו חולץ, ולאיתויי אלם ואלמת שחליצה פסולה בהם וכו'. והוא מפי' הרמב"ן והרשב"א, עיי"ש, ועיין גם בריטב"א. אלא שלשיטת הראשונים הנ"ל אף בחרש וחרשת אין כאן אלא חליצה פסולה, אבל המאירי פוסק כשיטת בעל ה"ג והרמב"ם הנ"ל שאינה כלום, עיין לעיל שם בסמוך, ולהלן שם ק"ה ב' (387 ע"א), והוא כפשוטה של התוספתא כאן, ועיין להלן. ועיין בקרן אורה ק"ד ב', ומ"ש לעיל ספ"ב, שו' 38, ד"ה החרשת (בשם בה"ג) ולהלן שם, שו' 43, ד"ה החרש (בשם הנ"ל).

56. **והחולצת מן השוטה וכן שוטה שחלצה.** בהלכה זו כולם מודים שאין חליצתה כלום ואינה פוסלת כלל. והביאוה בתוספות ק"ד ב', ד"ה והא, תוספות הרא"ש שם, ד"ה ואמרי, תוספ' גיטין כ"ב ב', ד"ה והא, ר"ן שם פ"ב סי' תל"ג, שו"ת הרשב"א ח"א סי' כ"ו וסי' תקצ"ג (בשם התוספות), סמ"ג עשין נ', ק"ל ע"א, שו"ת מהר"ח או"ז סי' רל"ה, מרדכי כאן מצות חליצה סי' קי"ט (בשם התוספות) ורמב"ן הנ"ל. ועיין לעיל פ"ב, שו' 38, ד"ה החרשת, ושו' 43, ד"ה החרש, ומש"ש.

וחולצת מן הקטן. במשנתנו פי"ב הנ"ל: והחולצת לקטן חליצתה פסולה. וכ"ה להלן פי"ב סה"י. והעמידוה בבבלי ק"ה רע"ב כר"מ, וכן משמע בירושלמי, עיין מ"ש להלן, שו' 68, ד"ה ר' מאיר או'. אבל לדברי חכמים אין חליצת קטן כלום. וכן אמרו בפירוש להלן שו' 68: ר' מאיר או' חולצת מן הקטן נפסלה מזה ומזה, עיין מש"ש. ברם אף ר' מאיר לא אמרה אלא מדרבנן, אבל מדאורייתא אין חליצתו כלום, עיין בבלי ס"א ב' ובמקבילות שצויינו בגליון, וממילא תצא מזה ומזה וכו'. ועיין בבאור הגר"א אה"ע ס' קס"ט ס"ק מ"ג, אות קכ"ח.[48]

56—57. **וכן שוטה שחלצה תצא וכו'.** המלים „וכן שוטה שחלצה" חסרות בד, בכי"ע ובקג"נ. **ובכי"ו** הוא לכאורה שיבוש ברור, שהרי הלכה זו כבר נשנית לעיל. ברם שיבוש זה מאלף הוא, שכן העתיק בחידושי הרמב"ן הנ"ל (ק"ד רע"ב) מכאן: וכן **קטנה** שחלצה תצא וכו'. וברור שכן היתה הגירסא ברמב"ן לפני המגיד משנה (פ"ד מה' ייבום הי"ג) שקיצר הלכה זו במלת „כו' ", ולפי גירסת ד, כי"ע וקג"נ אין מקום במגיד משנה למלה זו, עיי"ש. ומכאן נראה שאף בכי"ו צ"ל: וכן „קטנה" במקום וכן „שוטה".

ובמשנתנו פי"ד מ"ד הנ"ל: קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל, ואם לא חלצה חליצתה **פסולה**,[49] והעמידוה בבבלי (ק"ה ב') כר' מאיר, דאמר איש כתוב בפרשה, ומקשינן אשה לאיש, ומסתבר שהוא מדאורייתא, כפשוטם של דברים. אבל הראשונים ז"ל[50] מפרשים גם את הבבלי לפי הגירסא כשירה, ואומרים שההיקש אינו אלא אסמכתא בעלמא, ולר' יוסי חולצת לכתחילה[51] ועיין בתוספות נדה מ"ח א', ד"ה וחכ"א.

ובמשנה שבירושלמי, הוצ' לו, קויפמן (בגוף הכ"י), פרמה, ד"נ ועוד הגירסא היא:

[48] ולדבריו ז"ל אין החליצה כלום לר"ע (ור"מ משום ר"ע אמר לה, וליה לא סבירא ליה), שאם אינה אלא פסולה למה תצא לשיטת הר"מ בפ"ד מה' ייבום הכ"ז ושו"ע אה"ע סי' קס"ט ס"ק נ"ה. ועיין קרן אורה ק"ו סע"א, ד"ה ודרך אגב.

[49] כ"ה, כנראה, נוסח הבבלי, עיין במבוא לנוה"מ למהרי"ן אפשטין, עמ' 710, ועיין מ"ש להלן. וכן פסק הר"מ בפ"ד מה' ייבום הט"ז. ועיי"ש במגיד משנה, אבל כבר העיר בצפנת פענח במקומו על דברי הר"מ בפ"ד מה' עבדים הי"ג, שמפורש שם: אעפ"י שהיא חליצה **פסולה**.

[50] עיין בתוספות ק"ה ב', ד"ה קטנה, בכורות י"ט ב', ד"ה איש, הרשב"א, הריטב"א ונ"י בסוגיין.

[51] ועיין בתוספות ק"ה ב', ד"ה רבא, ובבבלי גיטין ס"ה א', ובראשונים שם.

כשירה. וכן יוצא ברור מסוגיית הירושלמי במקומו, והעמידוה כר"מ, משום שבירושלמי מפורש[52] שקטנה אינה חולצת לר"מ רק משום חשש שמא תימצא איילונית, ובדיעבד לא קנס בה.[53] ומסתבר כשיטת הר"ש משנץ (בתרומות פ"ה מ"ב. ועיין בתוספות בכורות כ"ב ב', ד"ה תירום) שיש כאן חילוף בין מסורת א"י ובבל.[54] ועיין באור"ז ח"א סי' תרע"ב, צ"ד ע"ב, שהאריך בזה, ועיין להלן פי"ב הי"ב, שור' 53, ד"ה קטנה, ומש"ש.

ולפי זה גירסת הרמב"ן (וכי"ו ?) היא מסורת בבלית, ולפיה פוסל ר' מאיר חליצת קטנה ואינה כלום, משום דאיש כתוב בפרשה ומקשינן אשה לאיש. אבל ברוב הנוסחאות חסרה בבא זו, והיא בשיטת בני א"י שבדיעבד לא קנס ר' מאיר בחליצת קטנה. ותופעה זו מצויה בתוספתא, עיין מ"ש במבוא לתוספת ראשונים ח"ד, עמ' י"ג, ולעיל ח"ב (כלאים), עמ' 633, ד"ה נמצאנו.

57. תצא (היא) ושלשה עשר דבר בה וכו'. וכ"ה ("היא") גם בד. אבל בכי"ע, בקג"נ וברמב"ן ליתא. ועיין מ"ש לעיל, שור' 31–33, סד"ה כל ולדות. ואינו מסתבר שהירושלמי כיוון לברייתא שלנו כאן, שהרי לא נזכר כאן בשום נוסח תצא מזה ומזה, והמחוור כמו שכתבנו שם שהירושלמי כיוון לתוספתא בגיטין.

58. בן תשע שנים ויום אחד וכו'. פי' ממשנתנו פ"י מ"ח.

59. שביאת בן תשע שנים ויום אחד כמאמר בגדול. ירושלמי פ"ה ה"ו, ז' ע"א, פ"י ה"ח (ד"ו הי"ז), י"א ע"ב, בבלי נ"א ב', ס"ח א', צ"ו א', נדה מ"ה א'. והיא חולצת משום אשת שני מתים. עיין מ"ש לעיל רפ"ז, ד"ה העושה. ולעצם העניין, עיין מ"ש להלן, שור' 69, ד"ה ולעצם.

59–60. ר' שמעון אומ' או חולצת וכו'. עיין במשנתנו פ"ג מ"ט, פ"י מ"ז, מ"ח ומ"ט. ועיין מ"ש לעיל רפ"ז, שור' 2, ד"ה שאם.

60–61. שאם ביאתו ביאה תתיבם, שהיא אשתו של ראשון, אין ביאתו ביאה תתיבם, שהיא אשתו של שיני. וכ"ה בד. ופירושו שאם ביאתו ביאה הרי היא אשתו, והשני מייבם אותו מכוחו, ואם אין ביאתו ביאה ונמצא שלא היתה אשתו כלל, הרי היא אשתו של היבם השני. ויותר נראה שהגירסא הנכונה היא בכי"ע: שאשתו של שיני, אין ביאתו ביאה תתיבם שאשתו של ראשון, כלומר, של הבעל הראשון שמת. וכן היה, כנראה, בקג"נ, וכ"ה לעיל ברפ"ז שור' 2, ד"ה שאם, עיין מש"ש. ועיין גם להלן, שור' 69–70, ד"ה אם.

61–64. בן תשע שנים ויום אחד (שבא על יבמתו) פוסל על ידי אחין בדבר אחד והאחין פוסלין על ידיו בארבעה דברים. הוא פוסל על ידי אחין בביאה, והאחין פוסלין על ידיו בביאה, בגט, במאמר, ובחליצה. המלים המוקפות אינן בכי"ע ובקג"נ. וכן נעתקה הברייתא בבבלי צ"ו א'. ולפי פשוטה ברור שקטן פוסל בביאה בין בתחילה בין בסוף, ובשאר דברים אינו פוסל כלל, אפילו בתחילה, וכן מוכח מן הסיפא להלן. אבל במשנתנו פ"י מ"ו: בן תשע וכו', אלא שהוא פוסל תחילה, והן פוסלין תחילה וסוף. כיצד, בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו פסל על

[52] פ"ד ה"א, ה' ע"ג, פי"ב ה"ב (בד"ו סה"ה), י"ב ע"ד, פי"ג, י"ג סע"ד, י"ד ע"א, סוטה פ"ד ה"ג, י"ט ע"ג.

[53] עיין בירושלמי סוטה הנ"ל.

[54] וכן נראה מתשובת רב חנניה גאון שגרס במשנתנו: חליצתה פסולה, עיין גזי שכטר ח"ב, סוף עמ' 181, ובדברי הרל"נ שם, עמ' 169. אמנם מתשה"נ הקצרות סי' רנ"נ מוכח שגרסו במשנתנו "כשרה", אבל כבר הוכיח מהרי"ן אפשטין בתרביץ ש"א ס"ג (ירושלים תר"ץ), עמ' 143 ואילך שבקובץ זה מצויות הרבה תשובות שמקורן בס' המעשים לבני א"י, ושם הרי גרסו במשנתנו: חליצתה כשירה. וכנראה שלספרי הגאונים הללו כיוון הרשב"א בחידושיו, עיין אה"נ, עמ' 290.

ידי אחין, באו עליה אחין ועשו בה מאמר, נתנו גט או חלצו פסלו על ידו. ומלשונה מוכח שאינו פוסל בביאה אלא בתחילה, אבל לא בסוף. והעמידוה בבבלי שם בדרך חיסורי מחסרא שהוא פוסל תחילה וכו', במה דברים אמורים במאמר וכו'. ואת הברייתא בתוספתא כאן שמפורש בה שאינו פוסל אלא בביאה תירצו שמאמר שאינו פוסל אלא בתחילה, לא פסיקא ליה, אבל ביאה שפוסלת בין בתחילה בין בסוף פסיקא ליה, עיי"ש.

ברם בסיפא של התוספתא כאן מוכח שהיא סוברת שמאמר אינו פוסל כלל אפילו בתחילה, וכן מפורש בירושלמי פ"ה ה"ו, ז' ע"א, שאין מאמר לקטן לחכמים.[55] וכן אמרו בירושלמי כאן רה"ז (ד"ו רהי"ד), י"א ע"ב (על משנתנו פ"י מ"ז: בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו ואחר כך בא עליה אחיו שהוא בן תשע שנים ויום אחד פסל על ידו): הא בסוף אינו פוסל![56] אלא לאחר מאמרו (אבל) [אמרו],[57] לאחר ביאתו פוסל. אלא שהוא פוסל בדבר אחד והן פוסלין בארבעה דברים. כלומר הביאו את הברייתא שלנו, והעמידו משנה ז' (וה"ה מ"ח) כמותה, והיא חולקת על משנה ו' הסוברת שאף ביאה אינה פוסלת אלא בתחילה.[58] ועיין קרן אורה צ"ו א' שהעיר על הירושלמי והתוספתא, עיי"ש.

65. כך האחין לא יפסלו זה על ידי זה וכו'. וכ"ה בד ובכי"ע. ובקג"נ: כן הן אין פוסלין זה את זה וכו', והיא היא.

(בביאה ו)בגט. וכ"ה בד. והמוקף היא ט"ס, ואינו בכי"ע ובקג"נ.

65—66. ובמאמר, ובחליצה. וכאן מפורש שאין פוסלין זה על זה במאמר, והיינו שגם המאמר הראשון אינו כלום, כשם שהחליצה אינו כלום, וכן מפורש להלן: לא עשה ולא כלום, כלומר, ששניהם לא עשו ולא כלום. והוא בניגוד לשיטת הבבלי צ"ו א', ושם הביאו ברייתא בשם ר' מאיר שיש לו גט ויש לו מאמר. ברם ר' מאיר סובר להלן שקטן יש לו גם חליצה, עיי"ש. ועיין מ"ש לעיל, שו' 61—64, ד"ה ברם בסיפא. ועיין בקרן אורה הנ"ל.

66. כיצד, שני אחין בני תשע שנים ויום אחד וכו'. הברייתא מפרשת גם את משנ' פ"י מ"ז: בן תשע שנים שבא על יבמתו ואח"כ בא עליה אחיו שהוא בן תשע וכו', וכמו שמסיקה התוספתא בסיפא. ומוסיפה הברייתא שדווקא בביאה פוסל ע"י אחיו, ושניהם שוב אינם יכולים לייבם אבל במאמר ובגט ובחליצה לא עשו כלום, ושניהם יכולים אח"כ לייבם, עיין מ"ש לעיל בסמוך, ד"ה ובמאמר.

68. ר' מאיר או' חולצת מן הקטן נפסלה מזה ומזה. במשנתנו פי"ב מ"ד: והחולצת לקטן חליצתה פסולה. וכ"ה להלן פי"ב סה"י, ועיין לעיל, שו' 56, ד"ה וחולצת. והעמידוה בבבלי ק"ה רע"ב כר"מ, אבל חכמים אומרים אין חליצת קטן כלום, כחכמים לעיל

[55] לפי פירוש המפרשים בירושלמי שם אין מאמר לקטן לכולי עלמא, והוא הפשט הפשוט שם. ואשר לנט, עיין בפיה"מ להר"מ פ"י מ"ז, וחזר בו בפ"ה מה' יבום הי"ח.

[56] כלומר, הרי בסוף קטן אינו פוסל, כמפורש במ"ו שקטן אינו פוסל אלא בתחילה, אבל לא בסוף, ולמה אמרו שאחיו הקטן פוסל על ידו. והמפרשים נדחקו מאד בפירוש הירושלמי שם, אבל קרוב לוודאי בעיני שקושיית הירושלמי היא על משנה ז'. וכל הסוגייא בירושלמי אח"כ שייכת לסוף משנה ח': נשא אשה ומת הרי זו פטורה, שהובאה בסוגייא שם. והואיל וכל הסוגיא הוכפלה בירושלמי קידושין פ"א הכניסוה כאן שלא במקומה, כרגיל בירושלמי, עיין מ"ש במבוא לירושלמי כפשוטו, סוף עמ' כ"ט, ועוד בכ"מ.

[57] כנ"ל להגיה, שהרי בכי"י הירושלמי מקצרים תכופות את המלה „אמר" ואת המלה „אבל", וכותבים בקיצור: א'. והירושלמי רומז בדיבור „אמרו" לסיפא של התוספתא כאן שמפורש בה שמאמר אחר מאמר בקטן שניהם אינם כלום, אבל ביאה לאחר ביאה פוסלת.

[58] ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 635, והנהתו בירושלמי אינה נראית, ולא עוד אלא שאין להשוות את הירושלמי עם הבבלי, שהרי בירושלמי מוכח שאין מאמר לקטן כלל, וכמו שמוכח אף מן הסיפא כאן.

ברישא. וכן משמע בירושלמי פ"ה ה"ו, ז' ע"א, פ"י ה"ח, י"א סע"ב.[59] ובבבלי צ"ו א': והתניא וכו' ר' מאיר אומר עשו חליצת בן תשע כגט בגדול. ופסקו כל הפוסקים כחכמים. אבל בה"ג ד"ו ה' יבמות נ"א ע"א, ד"ב, עמ' 249: בן תשע שנים ויום אחד שחלץ ליבמתו צריכה חליצה מן האחים. **ואין מייבמין** לה וכו', ואם מת ואין לו אחים חליצתה כשירה, ופסלה מן הכהונה. והדברים מבוארים בתשובת רב חנניה גאון בגנזי שכטר ח"ב, עמ' 180, שפירש שגזרו כן משום חשש בעלמא, עיי"ש. והרל"ג במבואו שם (עמ' 169) תמה עליה ועל בה"ג, ברם הגאון בעצמו כתב שם (עמ' 181): ומסמכינן ליה על מימריה דשמואל (גיטין כ"ד ב') דאמר שמואל כל מקום שאמרו חכמים וכו' חליצה פסולה, פסולה ופוסלת, פסולה דאסורה לעלמא ופוסלת בין לו בין לאחים וכו'. ועיין בתוספות כאן צ"ו א', ד"ה ר"מ, תוספ' ישנים ק"ה ב', ד"ה זו, תוספ' גיטין כ"ה א', ד"ה קטן, שנדחקו מאד ליישב את הסתירה בדברי שמואל. ובירושלמי כאן פי"ב ה"א, י"ב ע"ג, מפורש גם בדברי ר' אלעזר (בניגוד למסורת הבבלי גיטין כ"ה רע"א) שחליצת קטן פסולה ואם רצה להחזיר **לא יחזיר**, כפסק הגאונים. ובס' המעשים לבני א"י (תרביץ ש"א ס"א, תשרי תר"ץ, עמ' 92): כל אדם שלא הביא סימנין אינו כשר לא לחלוץ ולא לייבם, ואם בהדיוטות (כלומר, אם חלץ בהדיוטות) תמתין עד שיביא סימנין ויחלוץ לה על כורחו פעם שנייה וכו'. ומפשוטה של לשון משמע שמוכרח לחלוץ ואינו יכול שוב לייבם, כפסק בה"ג והגאון. ועיין מ"ש בתרביץ ש"א ס"ב (טבת תר"ץ), עמ' 137, ונעלם ממני שכ"ה גם שיטת בה"ג (גנזי שכטר, עדיין לא הגיעו לידי באותו זמן). ועיין מ"ש להלן פי"ב, שו' 46, ד"ה באנפוליא.

68—69. **בא זה ובעל, בא זה ובעל** וכו'. משנתנו פ"י מ"ז בשינוי לשון.

69. **ר' שמעון או' הראשון יקיים** וכו'. וכן במשנתנו הנ"ל: ר' שמעון אומר לא פסל. וכבר תמהו הראשונים למה לא פסל, ואם ביאת הראשון ביאה, הרי זנתה תחתיו, עיין רש"י נ"א ב', בתוספות שם, ד"ה אי, רש"י למשנתנו פ"י הנ"ל, ד"ה ור"ש, ובגמרא שם (צ"ו ב'), ד"ה ביאת שני, ובתוספ' ישנים שם, ד"ה אי, ובפי' ר"א מן ההר, עמ' רל"ד. ורוב הראשונים נוטים לפרש שבא עליה השני בשוגג עסיקינן. והר"א אב"ד (לפי הרמב"ן נ"א ב' ועוד) מחדש שאפילו זנתה במזיד מותרת לחזור לו הואיל ונתמעטה ממיתה מגזירת הכתוב, אשת איש, ולא אשת קטן (קידושין י"ט א').

ולעצם העניין אמרו לעיל, שו' 59, שביאת בן תשע שנים ויום אחד כמאמר בגדול (עיין מש"ש), ומפשוטה של לשון משמע שמן התורה אינו קונה כלל,[60] אלא שהחכמים עשו את ביאתו כמאמר, לחומרא, עיין בתוספות ס"ח א', ד"ה קניא, קידושין י"ט א', ד"ה ומדאורייתא, ועוד.[61] וברמב"ן צ"ו א' האריך בזה, ונוטה לפרש שמדאורייתא קונה אותה[62] לכל דבר של

[59] בשם שמואל. וכן בבבלי ק"ה ב': אמר רב יהודה אמר **שמואל** וכו', כנירסת בה"ג (ד"ו נ' ע"ד, ד"ב עמ' 248), הגאונים (עיין אוה"ג, עמ' 205) והראשונים (תוספות צ"ו א', ד"ה ר"מ, גיטין כ"ה א', ד"ה קטן, ועוד).

[60] והטעם, כנראה, משום שאינו בר הקמת שם, אלא שהתורה ריבתה במפורש שהוא זוקק לייבום, והוא שייך בה, עיין בבלי קי"א ב', ובתוספ' שם, ד"ה קרי, ובתוספות ב' א', ד"ה ואחות אשתו.

[61] עיין רשב"א ותוספ' רי"ד קידושין י"ט א', ריטב"א כאן ס"ח א'.

[62] כדעת רש"י בקידושין י"ט א' (ועיין בלשונו כאן צ"ו א', וברמב"ן שם, ובפירושו לסנהדרין נ"ב ב'). ובנודע ביהודה מהדו"ק אה"ע סי' נ"ד מוכיח שכ"ה דעת הרמב"ם ברפ"ג מה' איסורי ביאה. וכ"ה שיטת הראב"ד (הביאו הרשב"א בקידושין י"ט א'), והוא מסתייע מבבלי קי"א ב' הנ"ל, עיי"ש. וכן סובר אף הר"א מן ההר כאן, עמ' קס"א. וכן היא, כנראה, דעת בעלי התוספות שהובאו בריטב"א ל"ט א' שפירשו את הבבלי שם "ביאת קטן" קטן ממש (בן תשע שנים ויום א'), ועיין במאירי שם, הוצ' דיקמן, עמ' 161. ועיין בקרן אורה נ"א ב', סד"ה אלא. ועיין שו"ת דברי חיים להגר"ח מצאנז ח"א אה"ע סי' ק' ובשו"ת עונג יו"ט אה"ע סי' קע"ט.

ייבום, אבל מדבריהם עשו אותה כמאמר לגמרי, והוא מסתייע מלשון התוספתא להלן בסוף פירקין, עיין מש"ש. ומדברי ר' שמעון להלן משמע שהוא מסתפק אם הראשון קונה מדאורייתא, כשם שהוא מסתפק במאמר של גדול, ובאמת לכאורה אינם דומים, ועיין בקרן אורה נ"א ב', ד"ה והא ביאה, ולהלן שם לדברי התוספות, ד"ה אי, עיי"ש.

69–70. אם ביאת הראשון ביאה וכו'. בבלי נ"א ב', צ"ו א'. ועיין לעיל, שו' 60–61, ד"ה שאם.

71–72. שבא על יבמתו וחזר ובא על צרתה וכו'. משנתנו פ"י מ"ח.

74. במי דברים אמורים וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל ח"א (דמאי), עמ' 227, הע' 14.

75–76. אבל חרש שוטה וקטן שבעלו, קנו ופטרו את הצרות. המלה "וקטן" היא אשגרה ממקומות אחרים שבהם באה קבוצה זו, ואינה בכי"ע. ועיין לעיל ספ"ב, שו' 43, ד"ה החרש והשוטה.

76. שוטה וקטן שנשאו נשים ומתו, נשיהם פטורות מן החליצה וכו'. במשנתנו פ"י מ"ח: בן תשע שנים ויום אחד וכו' נשא אשה ומת הרי זו פטורה. ובבבלי שם צ"ו ב': תנינא להא דתנו רבנן שוטה וקטן וכו'. ועיין גם לעיל שם ס"ט ב', קי"ב ב'. ועיין מ"ש לעיל פ"ט, שו' 23–24, ד"ה ובן תשע. ולעניין שוטה, עיין במשנתנו פ"ז ריש מ"ה ובבבלי ס"ט ב' הנ"ל, ומ"ש לעיל, ספ"ט שו' 32–33, ד"ה בת כהן פקחת.

76–77. זה הכלל כל ביאה שצריכה דעת אינה ביאה שאין צריכה דעת הרי זו ביאה. רמב"ן צ"ו א', והביאו במגיד משנה פ"ה מה' ייבום הי"ח. ופירשה הרמב"ן שהברייתא מבארת למה שוטה וקטן שנשאו נשים נשיהם פטורות וכו', משום שביאת נישואין צריכה דעת, אבל ביאת יבמה אינה צריכה דעת (כמשנתנו רפ"ו), ולפיכך שוטה (עיין לעיל, שו' 75–76, ד"ה אבל) וקטן (עיין במשנתנו פי"ג מי"ב) מייבמין. ועיין לעיל פ"ב, שו' 43, ד"ה החרש.

וברמב"ן שם מוסיף: וכן בירושלמי. וכוונתו לירושלמי פ"ה ה"ה, ז' ע"א, פ"י רה"ח (ד"ו רהי"ז), י"א ע"ב: ולמה עשו ביאת בן תשע שנים ויום אחד כמאמר בגדול, שכן ביאה בגדול קונה בין לדעת בין שלא לדעת. ועיין בשי"ק פ"י שם, ד"ה ולמה, שכתב שלא מצא כן בתוספתא, ותמה על דברי הרמב"ן. ברם עיקר ראיית הרמב"ן היא מן התוספתא כאן, והוסיף שגם מן הירושלמי משמע שהחילוק בין לדעת ובין שלא לדעת נאמר אף על הקטן. והוא מסתייע מן התוספתא שביאת קטן מדאורייתא קונה לגמרי, אלא שהחכמים החמירו ואמרו שהיא ביאה פסולה, עיי"ש. אבל הראשונים שסוברים שאין ביאת קטן כלום מן התורה, אלא שהחכמים נתנו לה כח של מאמר[63] יפרשו את כלל התוספתא שהוא מבאר למה אמרו לעיל: חרש שוטה שבעלו קנו ופטרו את הצרות, אעפ"י שנישואי שוטה אינן כלום.[64] אבל בקטן לא דברו כלל משום שאין ביאתו ביאה לעניין יבום.[65] ומן הירושלמי הנ"ל בוודאי שאין ראיה, משום שהוא מפרש למה החמירו חכמים ועשו אותו כמאמר, כמו שמבאר בשי"ק הנ"ל.[66]

[63] עיין מ"ש לעיל שו' 69, ד"ה ולעצם.

[64] ולעניין נישואי חרש, עיין מ"ש לעיל פ"ט, שו' 28, ד"ה והחרש.

[65] עיין מ"ש לעיל, שו' 69, ד"ה ולעצם.

[66] עיין בשי"ק שם שמעיד שכלשון הירושלמי משמע שביאתו אינה קונה מדאורייתא. ובירושלמי שם בשני המקומות נאמרו הדברים בשם שמואל.

פי"ב

1. ר' יהודה אוסר באנוסת אביו וכו'. במשנתנו רפי"א: נושא אדם אנוסת אביו וכו'. ר' יהודה אוסר וכו'. וכ"ה בספרי כי תצא פי' רמ"ו, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 275. ובירושלמי שנביא להלן אמרו שמודה ר' יהודה שאין בה מלקות, ושקידושין תופסין בה. וכן אמרו (לעניין קדושין) לעיל שם פ"א ה"א, ב' ע"ג. ועיין ביפה עינים ד' א'.

1–2. שנ' ערות אשת אביך לא תגלה וכו'. כלומר, נאמר איסור אשת אב בס' ויקרא, והיא אשת אב הנשואה לאביו, וכ"ה הפירוש גם בס' דברים, לא יקח איש את אשת אביו, שהיא נשואת אביו, אבל "לא יגלה כנף אביו" הסמוך לו פירושו כנף שראה אביו לא יגלה, והיינו אנוסת אביו. וכן בספרי הנ"ל מסיים בדברי ר' יהודה: לכך נאמר לא יקח איש את אשת אביו. והכוונה לסוף הפסוק. וכן פירשו בירושלמי כאן פי"א ה"א, י"א ע"ד, וסנהדרין פ"ט ה"א, כ"ז ע"א, ובבבלי כאן צ"ז א', ד' א', ולא הביאו את הברייתא.

3–4. ואו' ולו תהיה לאשה וגו'. בכי"ע מסיים: נתנו עיניין לו. כלומר, שהרי במקרא שם (דברים ספכ"ב) מדבר באנוסה: ולו תהיה לאשה וכו', לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו. ואף דרשה זו בבבלי ד' א', צ"ז א', שלא בשם הברייתא, ובספרי הנ"ל ליתא.

4. הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין. וכ"ה בד. והיא פיסקא ממשנתנו פי"א מ"ב. ופירשו בירושלמי פי"א ה"ב, י"א סע"ד, שאסור לייבם משום שלא יאמרו ראינו מצות יבום בגרים. ועיין בבלי צ"ז ב' ובשי"ק לירושלמי שם, ד"ה אפי' כן. ועיין במאירי צ"ז ב', הוצ' דיקמן, עמ' 353, ובהע' 23 שם. ונראה שהסופרים של ד וכי"ר השלימו את כל הפיסקא ממשנתנו, עיין מ"ש להלן בסמוך על גירסת כי"ע, קג"נ והרי"ד.

4–6. היתה הורתן שלא בקדושה ולידתן שלא בקדושה, לא חולצין ולא מייבמין, ואין חייבין משום אשת אח. וכע"ז בד. ובכי"ו: הורתן בקדושה והמלה "שלא" הושלמה בגליון. ובכי"ע: הגיורת שנתגיירו בניה עמה היתה הורתם ולידתן שלא בקדושה לא חולצין ולא מייבמין וכו'. ובקג"נ: [הגיורת] שניתגיירה ובניה עימה והיתה הורתה ולידתה שלא בקדושה [לא חולצת] ולא מתיבמת. וכן בפי' רי"ד צ"ז ב' (כ"ג ע"ג מן הספר): וכדתניא בתוס' בפ' ר' יהודה, הגיורת שנתגיירו בני' עמה והיתה הו"ל שלא בקדושה לא חולצת ולא מתיבמת. והגירסה "הורתה" "ולידתה" נכונה,[1] והכוונה לגיורת שהיה הריונה ולידתה שלא בקדושה. וכן בבבלי סוטה י"ב א': מקיש לידתה להורתה, מה הורתה שלא בצער, אף לידתה שלא בצער, והכוונה להריון האשה ולידתה, ועיין להלן בסמוך. ואגב "הורתה" ו"לידתה" כתב הסופר "לא חולצת ולא מתייבמת", והכוונה לאשת הבן שהרתה אותו אמו וילדתו שלא בקדושה.

ובבבלי צ"ז ב': שני אחים תאומים גרים, וכן משוחררין, לא חולצין ולא מייבמין, ואין חייבין משום אשת אח וכו'. ופירש"י: תאומים. דהני ודאי אחים נינהו מן האב וכו'. ובברייתא כאן לא נזכרו תאומים, ועיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה ובמשנתנו.

6–7. היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה, או חולצין או מיבמין אבל חייבין משום אשת אח. וכ"ה בד. וכ"ה בכי"ע, אלא ששם: הורתן וכו' ולידתן וכו'. ובקג"נ חסרה בבא זו. והנכון הוא בפי' רי"ד הנ"ל, היתה הורתן של"ב ולידתן בקדושה לא חולצין ולא מיבמין, אבל חייבים עליהם משום אשת אח.

[1] וכן, כנראה, היה גם בכי"ע, שהרי הכתיב "הורתם" במקום "הורתן" אינו מצוי כל כך בכי"ו זה.

וכ"ה בבבלי צ"ז ב' הנ"ל. ועל פיו הגיהו המפרשים. ועיין ריטב"א צ"ח א' ומ"ש בתשלום תוספתא, עמ' 44.

ובמשנתנו הנ"ל: אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה, והשני הורתו ולדתו בקדושה (כלומר, לא חולצין ולא מייבמין). ולא נתבאר במשנתנו אם בכגון דא חייבין עליו משום אשת אח. ובברייתא שבבבלי הנ"ל מפורש כן באחים תאומים, ואפשר היה לבעל דין לחלוק שדווקא בתאומים חייב משום אשת אח, כשיטת הש"ך ביו"ד סי' רס"ט ס"ק ד', אות ו'. אבל בתוספתא כאן לא נזכרו תאומים כלל, ולפי גירסת כי"ו וד "הורתה" "ולידתה" הכוונה לאשה שהרתה שלא בקדושה,[2] וילדה בקדושה לאחד מהן, והשני כבר היתה הורתו ולידתו בקדושה. ובספרי כי תצא פי' רפ"ט, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 308: מיכן אתה אומר שני אחים גרים שהיתה הורתן שלא בקדושה ולידתן[3] בקדושה פטורים מן החליצה ומן היבום וכו'. ואם הכוונה ששניהם היתה הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה, הרי בעל כרחינו בתאומים עסיקינן, אבל הברייתא לא הזכירה שם כלל תאומים, ושמא הורתן ולידתן לא דווקא, אלא של אחד מהם.

וכן, כנראה, הבין את התוספתא בפיסקי ריי"ד הנ"ל, שכתב: "אבל הורתו של"ב (=שלא בקדושה) ולידתו בקדושה חייב עליה כרת כישראל גמור כו', שאר האם יש לו, כדתניא לקמן בהל', וכדתניא בתוס' בפ' ר' יהודה וכו'" (התוספתא שלנו), ואין דרך הראשונים להביא מן התוספתא מה שמפורש בברייתא שבבבלי (והוא בעצמו הביאה בסמוך), אלא שרבינו הביא מכאן ראיה שאפילו באחים גרים שאינם תאומים שהיתה לידת שניהם בקדושה (אע"פ שאחד מהם היתה הורתו שלא בקדושה) חייבים כרת על נשותיהם, והוא כשיטת רוב הראשונים, עיין במאירי, הוצ' דיקמן, עמ' 354, ובהע' 27 שם. וכן נראה מן התוספתא לעיל פי"א, שו' 7, ד"ה וחייבין בקרבן, עיין מש"ש.

7—8. היתה הורתה ולידתה בקדושה הרי היא כישראל לכל דבר. וכ"ה בד (אלא ששם: הרי הם וכו'). וכ"ה בקג"נ, אלא ששם: הרי היא בת ישראל וכו'. ובכי"ע: היתה הורתן ולידתן בקדושה הרי היא כבת ישראל לכל דבר. ואף כאן הנכון כברוב הנוסחאות, והכוונה לגיורת שהרתה וילדה את שניהם בקדושה, הרי היא כבת ישראל ממש שילדה מישראל, ובניה או חולצין או מייבמין, וחייבין משום אשת אח, אם היו להם בנים.

8—9. חמש נשים שנתערבו ולדותיהן, מקצתן אחין ומקצתן אינן אחין וכו'. ארבע המלים הראשונות היא פיסקא ממשנתנו פי"א מ"ג. ובד, כי"ע וקג"נ הפיסקא יותר ארוכה: חמש נשים שנתערבו ולדותיהן הגדילו התערובות ונשאו נשים ומתו (ע"כ מן המשנה) מקצתן אחין וכו'. ובבבלי צ"ח ב': ת"ר (כגירסת כי"מ ור"ח)[4] מקצתן אחין ומקצתן וכו', והברייתא נסמכה למשנתנו הנ"ל.

ובמשנתנו מדברים שהתערובות אינם קרובים זה לזה, ובניהם הודאיים של חמש הנשים, כל אחד מהם הוא אח מן האב לאחד מן התערובות, ולפיכך נשי התערובות כל אחת מהן צריכה ארבע חליצות מארבעת האחים הוודאיים, כדי להוציאה מספק יבמה לשוק, והחמישי יכול לייבם, שאם היא אינה אשת אחיו, הרי הותרה בחליצה, ואם היא אשת אחיו מייבם כדין. ובנידון שלנו בתוספתא מפרש רב ספרא בבבלי שם שמדברים בשיש לו בתוך התערובות לאחד מן הודאין אח אחד מן האב ואח אחד מן האם גרידא, הרי הוא אינו יכול לייבם כלל את נשי התערובות

[2] עיין מ"ש לעיל שו' 4—6, ד"ה היתה, ולהלן שו' 7—8, ד"ה היתה.

[3] כ"ה בדפוסים וברוב כתה"י שבדקתי. ובכ"י ברלין שם: הורתם וכו', ולידתן וכו'. ועיין מ"ש לעיל בפנים, שו' 4—6, ד"ה היתה.

[4] עיין בתוספות צ"ח סע"ב. ובתוספות הרא"ש שם: ובפר"ח ת"ר תערובו' אלו מקצתן אחין וכו'.

אפילו אחר חליצת האחרים, שמא יפגע באשת אחיו מאמו, ולפיכך חולץ לכולן, אבל שאר הוודאים שלשה מהם חולצים לאחת והרביעי מייבם, וכן בשנייה וכו', כמשנתנו.

10. הכהנים חולצין וכו'. ואינם יכולים לייבם כלל, שהרי מתחילה כל אחת זקוקה לצאת מידי ספק יבמה לשוק ע"י חליצת האחים האחרים, וכבר נאסרה לכהנים, אבל שאינם כהנים נוהגים כדין משנתנו, כפירש"י בבבלי שם.

מקצתן אחין ומקצתן כהנים וכו'. בבבלי הנ"ל: מקצתן כהנים ומקצתן אחין מן האם אלו ואלו חולצין וכו'. והמלים „מן האם" הן ע"פ פירוש רב ספרא לעיל שם.

11. ספק שהיא אמו, ספק שהיא בתו וכו'. התוספתא מפרשת להלן את הספיקות הללו.

12. זה הכלל, כל הספיקות ביבמה חולצין ולא מיבמין. לעיל ספ"ב, שו' 43—44, ד"ה ספיקות, עיין מש"ש.

13. כיצד חולץ אדם לאמו מספק וכו'. כל הברייתא בבבלי צ"ט א'.

13—14. וחזרו וילדו שני זכרים במחוה וכו'. בד ובבבלי הנ"ל: במחבא. ובכי"ע: וחזרו וילדו שתי נקיבות בַּמַּחְבֵּא וכו' (הניקוד מורה שיש כאן תיקון). ובקג"נ: וילדו שנים אחרים נ]קיבות [במח]בא וכו'. והנכון כלפנינו, ואין צורך כאן בנקיבות.[5] והכתיב „מחוה" הוא גם להלן בסמוך (פעמים), ובקג"נ[2] שו' 17, וכ"ה בכי"ו להלן בכורות פ"ו ה"ב—ה"ט (שש פעמים). וכן בהלכות פסוקות, הוצ' ר"ס ששון, סוף עמ' קס"א: במחוא,[6] וכ"ה להלן שם, עמ' קס"ב, שורה 3. ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 1223 ואילך.

ולגופו של מאורע אנו יודעים עכשיו מן התגליות של פרופ' יגאל ידין ממדבר יהודה שמשפחות שלמות היו מתחבאות במערות בזמן מרד בר כוזיבה לזמן מרובה, ואין פלא שילדים היו מתערבים שמה במקרה של לידה. הדוגמאות של הברייתות על תערובת ילדים במחבא (כאן ולהלן בכורות ומקבילות) לקוחות איפוא מן המציאות (ועיין גם במשנת נדה ספ"ד).[7] לאחר זמן נתעוררו שאלות בקשר ליבום ועוד. ופשיטא שבכגון דא אין לחשוש כלל שמא יתברר הספק, עיין מ"ש לעיל ספ"ב, הערה 27, ועיין בערוך לנר צ"ט א' לרש"י שם (בעניין אחותו מספק).

15. זה חולץ לשתיהן וכו'. שהרי כל אחת מהן היא ספק אשת אחיו ספק אמו, כפירש"י.

16—18. כיצד אדם חולץ לאחותו מספק, אמו ואשה אחרת ולהן שתי נקבות, חזרו וילדו שתי נקבות במחוה, וניסו לשני אחין מאב אבל לא מאם, ומתו בלא ולד, זה חולץ לשתיהן וזה חולץ לשתיהן וכו'. וכע"ז בד. ונראה שצ"ל: ולהן שני זכרים,[8] חזרו וילדו שתי נקבות וכו'. והכוונה שכל אחת משתי הנשים יש לה בן מיעקב, ואח"כ מת יעקב ונישאת כל אחת מהן לאנשים אחרים, וילדו שתי נקיבות במחבא ונתערבו. ונישאו התערובות לבני יעקב מנשים אחרות (שהן זרים לגמרי לתערובות) ומתו, ונפלו לבני יעקב הראשונים לייבום, וכל אחת מן התערובות היא ספק אחותו של כל אחד מהם. ושתיהן צריכות חליצה משני הראשונים, שהרי יש כאן שתי יבמות משני בתים, וכל אחת היא ספק ערוה לכל אחד מן האחים, ואינו יכול לייבם, ואם אחד

[5] ובכי"ע הוא באשגרה מלהלן בסמוך.

[6] בה' ראו, עמ' 120 (פעמים): במהוא (=במחוא). ובס' המעשים לבני א"י הוצ' מהרי"ן אפשטין (תרביץ ש"א ס"ב, טבת תר"ץ, עמ' 39): ילדו שני זכרים במה הוא(!).

[7] מן התלמודים אנו יודעים שהנשים השתמשו במחבואות גם בתוך העיר, בשעה שבלשת נכנסה לעיר, או בשעת מצור. אבל הדוגמאות של החלפת ילדים בוודאי לקוחות מן המציאות, מן המחבואות שבמערות ששהו שם נשים רבות זמן מרובה.

[8] והסופר שראה שכתוב אח"כ: חזרו וילדו שתי נקיבות, סבר שאף הראשונות נקיבות.

חולץ לשתיהן, עדיין אחת מהן היא יבמה לשוק משום שחלץ לאחותו, ולפיכך גם השני חולץ לשתיהן, ונמצא שכל אחד חולץ לאחותו מספק. וכן פירש בערוך לנר את הברייתא בבבלי צ"ט א'.

ובבבלי צ"ט א' בכי"מ: כיצד, אמו ואשה אחרת שילדו שתי נקבות במחבא ועמדו שני אחין מן האב (ונשאו' אחיהם) שלא מאותה האם ונשאום, ומתו בלא בנים, זה חולץ לאחותו מספק וזה חולץ לאחותו מספק (וזה חולץ לאחותו מספק). ואין ספק שכן היתה הגירסא לפני רש"י שם בלישנא אחרינא ושעליו כתב "וזו שמעתי", עיי"ש מה שהקשה עליו, וכע"ז גרסו בהלכות גדולות בכל הנוסחאות.[9] וכן היתה הגירסא לפני המאירי שם (הוצ' דיקמן, עמ' 358), ופירש ששתי הנשים היה לכל אחת מהן בן מבעל אחר, ואח"כ נישאו התערובות לשני אחים מן האב וכו', עיי"ש. ולא זכיתי להבין את פירושו, ואין כל אחד חולץ לשתיהן, עיי"ש.

ברם רש"י הגיה את הנוסח ע"פ התוספתא, וכתב: ה"ג לאחותו מספק כיצד, אמו ואשה אחרת שילדו שתי נקבות במחבא, ועמדו שני אחים מן האב ונשאום חולץ לשתיהן, נמצא חולץ לאחותו מספק. כך שנויה בתוספתא. ועיין גם בפי' ר"א מן ההר, עמ' רמ"א. וכבר הראינו בכי"מ[10] שגירסאות חכמי צרפת בתוספתא מתאימות ע"פ רוב לכי"ע. ובאמת בכי"ע כאן: כיצד חולץ אדם לאחותו מספק, אמו ואשה אחרת ילדו שתי נקיבות במחבא, ונישאו לשני אחים מאב אבל לא מאם, ומתו בלא ולד, חולץ לשתיהן, נמצא אדם זה חולץ לאחותו מספק. וכע"ז גם בקג"נ.[11] ולפי גירסא זו לא נשאר בחיים אלא יבם אחד, והוא חולץ לשתיהן, משום שכל אחת היא ספק אחותו, ואחרי שחלץ נמצא שחלץ לאחותו וודאי מספק, כלשון התוספתא בכי"ע ובקג"נ, וכפירש"י בלשון ראשון.

19—21. אשתו ואשה אחרת ילדו שתי נקבות במחוה, וניסו לשני אחין מאב אבל לא מאם, ומתו בלא ולד, חולץ לשתיהן וכו'. צ"ל: לשני אחיו ומתו וכו', והמלים "אבל לא מאם" אינן בבבלי, שהרי מותר לו לאדם לישא את בת אחיו. והכוונה שאשתו של ראובן ואשה אחרת ילדו שתי נקיבות במחבא ונתערבו, ונישאו שתי הנקבות לשני אחיו של ראובן, ומתו בלא בנים, הרי כל אחת מהן ספק בתו של ראובן, והוא חולץ לשתיהן מספק, ונמצא שחולץ לבתו ודאי מספק. והתוספתא קיצרה בדוגמא זו, ואף כאן היה אפשר לצייר כמו בה"ג הנ"ל:[12] ובאו אחי אביהן ונשאום ומתו בלא בנים, זה חולץ לשתיהן וזה חולץ לשתיהן, נמצא זה חולץ לבתו מספק וזה חולץ לבתו מספק. ובבבלי אף בכי"מ: ובאו אחיהם ונשאום ומתו בלא בנים זה חולץ לבתו מספק וזה חולץ לבתו מספק, וכמו שפירש"י בלשון מורו.

21—22. כהנת שנתערבו ולדיה בולד שפחתה וכו'. וכן בד: שנתערבו ילדיה וכו'. ובקג"נ: שנתערבו וולדיה או ולד שפחתה וכו'. אבל בכי"ע: שנתערב וולדה וכו'.

---

9 ד"ו ס' ע"ד, ד"ב עמ' 290, הלכות פסוקות הוצ' ר"ס ששון, עמ' קס"ב (וכ"ה בה' ראו, עמ' 120, אלא שיש שם השמטה). ובה"ג, ד"ו ס"א ע"ד, ד"ב, עמ' 295, נותנים דוגמא אחרת (הרבה יותר פשוטה) לחליצת אחותו מספק, והיינו שני אנשים זרים, זה נשא אחותו של זה וזה נשא אחותו של זה, ואח"כ ילדו אמותיהם שני זכרים במחבא ונתערבו, ונמצא שכל אחד מן התערובות הוא ספק אח של כל אחד ואחד מן הראשונים, ונם ספק אח של נשותיהם, ואם מתו הראשונים, התערובות חולצים לשתי הנשים מספק, שמא הוא אחיו (ואם הוא אחיו, הרי היבמה אינה אחותו), וכל אחד חולץ לשתיהן, ונמצא שכל אחד מהן חלץ לאחותו. ברם דוגמא זו אינה מתייחסת לברייתא שלנו, שהרי לפי דוגמא זו האחים הם שנתערבו (ולא הנקיבות), ולפי הברייתא שלנו הנקיבות נתערבו. ולפלא על המוציאים של ה"ג, שלא הרגישו בכך שיש כאן דוגמא של הטאון עצמו, שלא ע"פ התלמוד והתוספתא.

10 עיין במבוא לתוספתא כפשוטה ח"א, עמ' י"ט, ובהע' 33 שם, ובמבוא לח"ג, עמ' י"ג.

11 הקטעים הללו ליבמות קרובים יותר לנוסח כי"ע מאשר לד וכי"ו.

12 לעיל, הע' 9.

וכן ברש"י כתובות כ"ח ב', ד"ה ה"ג: ורישא דברייתא כהנת שנתערב וולדה בוולד שפחתה וכו'.[13] וכ"ה במשנתנו פי"א מ"ה. אבל בה"ג ה' חלה, ד"ו ט"ו סע"ב, גורס גם במשנתנו: כהנת שנתערבו ולדיה וכו'. ועיין בח"ד מה שכתב על גירסת התוספתא.

22. אין אוכלין במורם מקדשי קדשים, שאין עבדי כהנים וכו'. ב"מורם" לאו דווקא (ולא נקטה, אלא אגב סיפא, כפירוש המפרשים), אלא אין אוכלין בקדשי קדשים, משום שאין עבדי כהנים אוכלין מהם. ובמשנתנו ליתא.

23. אבל אוכלין במורם מקדשים קלים, שעבדי כהנים אוכלין מהן. כלומר, במורם משלמים, מתודה ואיל נזיר, שהוא מותר גם לעבדי כהנים, כמשנתנו בזבחים פ"ה מ"ו—מ"ז. ובמשנתנו: הרי אלו אוכלים בתרומה. ובירושלמי שם: שכן עבדי כהנים אוכלין בתרומה.

23—25. שניהן יוצאין לגורן ונוטלין חלק אחד, שאין נותנין לעבד אלא אם כן היה רבו עמו. ר' יוסה אומ' וכו'. וברש"י כתובות כ"ח ב', ד"ה ה"ג: שניהן יוצאין לגורן ונוטלין חלק אחד שאין חולקין תרומה לעבד כו'. ובמשנתנו הנ"ל: וחולקים חלק אחד בגורן. ובבבלי צ"ט ב': חלק אחד פשיטא,[14] אימא חלק כאחד. תנן כמ"ד אין חולקין תרומה לעבד אלא אם כן רבו עמו, דתניא אין חולקין תרומה לעבד אא"כ רבו עמו דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר יכול שיאמר וכו'. וכ"ה ("דברי ר' יהודה") גם בבבלי כתובות כ"ח ב'. ובתוספתא לא נזכר בשום נוסח "דברי ר' יהודה". וכן סתמה התוספתא בכמה מקומות (עיין להלן) כר' יהודה.

ובירושלמי פי"א ה"ה, י"ב ע"א: וחולקין חלק אחד על הגורן. הדא היא דתני ר' חייה נשים ועבדים אינן חולקין על הגורן וכו'. ופירשו את משנתנו "וחולקין חלק אחד" ששניהם ביחד במעמד אחד חולקין, כפירוש הבבלי, וכמו שמפורש כאן בתוספתא. ועיין גם בירושלמי כתובות פ"ב ה"י, כ"ו ע"ד. ונראה שהברייתא שלנו ברייתא בבלית היא,[15] ולא היתה ידועה לירושלמי,[16] שאם לא כן למה הביאו כאן ממרחק לחמם, ולא הביאו את התוספתא שפירשה את משנתנו במקומה. והתוספתא עצמה סתמה במקומות אחרים כת"ק (=ר' יהודה שבבבלי), עיין פיאה פ"ד ה"ד והי"ה (ולהלן כתובות רפ"ג) ותרומות ספ"י ומ"ש שם לעיל ח"א, עמ' 480.

26. הגדילו התערובות ושחררו זה את זה וכו'. וכ"ה במשנתנו פי"א מ"ה הנ"ל. ופירשו בבבלי ק' א': אימא כופין ומשחררין זה את זה. וכן העתיקו בגיטין מ"ב ב' ותמורה ח' א': הגדילו התערובות משחררין זה את זה. וכן בירושלמי כאן פי"א ה"ה, י"ב ע"א:

[13] ורש"י כיוון לתוספתא כאן, וגירסתו כגירסת כי"ע, עיין מ"ש לעיל, שו' 16—18, ד"ה ברם רש"י. ורש"י תיקן את הגירסא משום שהיה לפניו בתלמוד "דתנן" (כגי' כי"מ שם) אין חולקין וכו', ותיקן "דתניא" וכו', משום שלפנינו קטע מן התוספתא כאן.

[14] ברש"י שם: חלק אחד ס"ד. חלק אחד משמע של כל אחד. ומחקוה בדפוסים. אבל אף בפיסקי ר"ד (כ"ד ע"א מן הספר): חלק א' ס"ד, פי' וכי הכהנים בחלק נוטלים על הגורן, הכל לפי דעתו של בעל הבית, אם רוצה להרבות לזה ולמעט לזה הרשות בידו, אלא אימא חלק בא' (צ"ל: כא'). ולפי פירושו מתורצת קושיית הראשונים בסוף פירקין, ק"א א', עיי"ש בתוספות, ברשב"א ובריטב"א. אבל עיין בתוספות ר"ד קידושין נ"ח ב', ומ"ש לעיל ח"א (פיאה), עמ' 179. וצ"ע.

[15] ועיין גם בבבלי כתובות כ"ד ב' ובתוספות שם, ד"ה ואיבעית אימא.

[16] ולא עוד אלא שלא מצאתי בירושלמי כלל את הדעה שחולקין לעבד תרומה בלא רבו. אמנם בירושלמי כתובות פ"ב ה"ז, כ"ו ע"ד: אמר ר' ישמעאל בי ר' יוסי מימי לא העדתי עדות, ופעם אחת היעדתי והעליתי עבד לכהונה. ופירשו המפרשים ע"פ הבבלי שם כ"ח ב' וכאן צ"ט ב', אבל מתוך העניין שם משמע שהעבד חלק בב"ד (כגון שהיה אפוטרופוס לישראל, עיין מ"ש בתוספתא כפשוטה ח"א, תרומות, עמ' 303, ובהע' 31 שם), עיי"ש. אבל עצם הדבר שר' יוסי סובר שאין מעלין מתרומה ליחסין מוכח אף מלהלן כתובות פ"ב ה"ג, שו' 39—40, עיין מש"ש, ד"ה ר' העלה.

כיני מתניתא משחררין זה את זה. ואין כאן הגהה אלא פירוש, ושחררו שעשו כהלכה, מפני שכן חייבים לעשות, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוסח המשנה, עמ' 385 ואילך, אלא שאני כמוסיף על דבריו, שכן מפורש בה"ג ה' חלה, ד"ו ט"ו ע"ג: אלא אמר רבא הכי קאמר (ולא: אימא!) הגדילו התערובות משחררין[17] זה את זה וכו'.

26—27. אינן אוכלין במורם מקדשים קלים, שאין הזרים אוכלין מהן. במשנתנו הנ"ל: ואינן אוכלין בתרומה, ועיין לעיל, שו' 23, ד"ה אבל אוכלין ומש"ש.

27—28. ר' יהודה או' מוכר הוא את התרומה ולוקח בדמיה חולין, שכל שאינו אוכל קדשי אחרים אינו אוכל קדשי עצמו. במשנתנו הנ"ל: ואינן חולקין על הגורן (כלומר, אפילו באו שניהם יחד, עיין בתוספות צ"ט ב', ד"ה ואינן) ומוכרין את התרומה (כלומר, שהם מפרישין מתבואתן) והדמים שלהם. ותמה בח"ד מה בא ר' יהודה להוסיף על משנתנו. ברם בה"ג ה' חלה ד"ו, ט"ו רע"ג, גורס במשנתנו: ואין מוכרין את התרומה, ואם מכרו הדמים שלהן. וכן בריטב"א למשנתנו: וי"ג (=ויש גורסים) אין מוכרין את התרומה, ואם מכרו הדמים שלהם. ובנוסחאות ישנות גרסי' כדגרש"י ז"ל. וכן במאירי שם (הוצ' דיקמן, ריש עמ' 362): ויש גורסין ואין מוכרין את התרומה, כלומר שצריכים הם ליתנה לכהן מספק,[18] ואם מכרו הדמים שלהם, שאין מוציאין ממון מספק. ואם גירסא זו נכונה, הרי בא ר' יהודה לחלוק על משנתנו, והוא סובר שמותר לו למכור את התרומה, ודווקא באכילה אסור מספק.

29. מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים, וניסית וילדה, ואין ידוע. פיסקא ממשנתנו פי"א מ"ו. וכאן הפירוש הוא שנישאת מיד אחר מיתת בעלה וילדה לאחר תשעה חדשים, הרי יש כאן ספק אם הוא בן תשעה חדשים לראשון, או לשני, ושמא הוא בן שבעה לשני (שנתעברה ממנו אחר חדשיים). וכן אם ילדה שבעה חדשים לאחר מיתת בעלה, הרי יש כאן ספק בן תשעה לראשון, בן שבעה לראשון, או בן שבעה לשני.

29—31. אם בחזקת הראשון הוא, הרי הוא בנו של ראשון, ואם בחזקת השני הוא, הרי הוא בנו של שני. כלומר, אם ילדה תשעה חדשים לאחר מיתת בעלה הראשון (עיין לעיל) ונבדקה (עיין בבלי מ"ב א') ולא הוכר עוברה לאחר ארבעה חדשים, הרי הוא בן שבעה לשני. ואם ילדה שבעה חדשים לאחר מיתת בעלה והוכר עוברה חודש לאחר הנישואין הרי בן תשעה לראשון. ועיין תשב"ץ ח"ב סי' צ"א. והוא הדין אם השני לא היה ראוי להוליד הרי הוא בחזקת הראשון, ואם הראשון לא היה ראוי להוליד הרי הוא בנו של שני.

31—32. ספק בן תשעה לראשון, ובן שבעה לאחרון, הכה את זה וחזר והכה את זה, קלל את זה וחזר וקלל את זה, פטור. וכ"ה בד ובכי"ע. ובמשנתנו פי"א מ"ז: ופטור על מכתו ועל קללתו של זה ושל זה. ובבבלי שם ק"א א': ת"ר הכה זה וחזר והכה זה קלל זה וחזר וקלל זה וכו' חייב. ולפ"ז משנתנו היא בשהכה וקילל אחד מהם, והוא פטור לכולי עלמא, או שהכה וקילל אותם זה אחר זה, ומשנתנו כר' יהודה בברייתא שם, שהוא חולק[19] על הת"ק. והגירסא בבבלי בדברי הת"ק בטוחה, שהרי כן הוא גם במכות ט"ז א' ובחולין פ"ב ב' וצ"א א'. וסובר הת"ק שהתראת ספק שמה התראה. ברם בירושלמי

[17] ואף לפניו חסר ,כופין אותן ו', כמו שחסר בפי' רי"ד (כ"ד ע"א מן הספר) שהעיר עליו מהרי"ן אפשטין שהזכרנו בפנים.

[18] ועיין בהגהות הרש"ש לסוטה מ"ח א', ד"ה מפריש. ועיין בתוספות רע"א דמאי פ"א לתיו"ט, אות ו', שם פ"ד סמ"ד להרע"ב, אות מ'.

[19] ולפי מסורת אחרת בדברי ר' יהודה, אפילו הכה או קלל אותם בבת אחת פטור, עיין מ"ש להלן, שו' 33—34.

ספי"א, י"ב רע"ב, גורס כגירסתינו כאן בתוספתא, ומפרשים שאפילו למ"ד התראת ספק שמה התראה, הרי כאן אי אפשר לעולם לעמוד עליו, ובכל אחד ואחד לא ידע לא הוא ולא המתרה אם הוא עובר עבירה, עיי"ש.

32–33. הכה שניהם כאחד, וקלל שניהם כאחד, חייב. וכ"ה בד ובכי"ע ובירושלמי הנ"ל. וכ"ה בבבלי הנ"ל, אלא ששם אינו מחלק הת"ק בין הכהום וקללום בזה אחר זה ובין הכהום וקללום כאחד.

33–34. ר' יהודה או' המכה את אביו ואת אחר כאחת חייב, המקלל את אביו ואת אחר כאחת חייב. בד: המכה את אביו ואת אחר כאחת פטור, המקלל וכו' חייב. ובכי"ע: המכה את אביו ואת אחר כאחד והמקלל את אביו ואת אחר כאחד פטור. ובבבלי הנ"ל: ר' יהודה אומר בבת אחת חייב, בזה אחר זה פטור. והתניא ר' יהודה אומר פטור בבת אחת? תרי תנאי אליבא דר' יהודה. מאי טעמא דמאן דפטר? א"ר חנינא נאמר ברכה למטה (כלומר, בקללת אביו ואמו) ונאמר ברכה למעלה (כלומר, כלפי מעלה, כי יקלל אלקיו) מה למעלה שאין בה שותפות, אף למטה שאין בה שותפות, ואיתקש הכאה לקללה.

ובירושלמי הנ"ל: הכה שניהן כאחת קילל שניהן כאחת חייב, ר' יהודה פוטר וכו', קריי דרש ר' יודה, אביו וודאי, ולא הספק וכו'. וכן במכילתא דעריות בספרא קדושים פ"ט סה"ח, צ"ב ע"א: אביו ודאי ולא הספק וכו', והכוונה למשנתנו הנ"ל, והיא סוברת שאפילו קילל את שניהם בבת אחת פטור, וכמו שראה לנכון בהגהות מהרי"ד שם, פ"ב ע"א (ופירושי הראשונים שם צ"ע). ולפ"ז אין ספק בעיני שגירסת כי"ע היא הגהה של ת"ח ע"פ הירושלמי והבבלי, כמו שרגיל בכ"י זה (עיין מ"ש במבוא לח"ג, ריש עמ' י"ד). ואשר לגירסת ד הרי לכאורה נראה שצ"ל להפך, והיינו בהכאה חייב ובקללה פטור, משום שאנו למדים ברכה מברכה, ומה למעלה אין בה שותפות אף למטה אין בה שותפות, והוא סובר ש ל א איתקש הכאה לקללה, כמו שהציע בח"ד. ועיין באור שמח פ"ה מה' ממרים ה"ג שפירש את התוספתא ע"פ גירסת הדפוסים, אלא שפירושו דחוק מאד.

ולפיכך נראה שגירסת כי"ו היא הנכונה, ואין לה שום יחס לא לירושלמי ולא לבבלי, שהרי בשני התלמודים מדברים בהכה את הספיקות בבת אחת, ועל כל אחד ואחד יש לו ספק שמא אינו אביו, וכל אחד הוא אביו ספק ולא ודאי, אבל בנידון שלנו הרי התוספתא שינתה את לשונה ואמרה: המכה את אביו ואת אחר וכו', כלומר אביו ודאי שהכהו עם אחר בבת אחת, ולפיכך מחייב ר' יהודה. והחידוש הוא שהייתי אומר שפטור על הקללה משום שיש כאן שותפות ולמדים ברכה מברכה של מעלה שאין בה שותפות, ומקישים הכאה לקללה, קא משמע לן שהפטור בהכה וקלל בבת אחת הוא רק בשאינו יודע מי הוא אביו, משום דילפינן כן מן הכתוב (כתו"כ וירושלמי הנ"ל), אבל אם אחד מהם הוא וודאי אביו לא איכפת לנו אם הוא מכה או מקלל אחר עמו. ועיין מ"ש זקן בקרן אורה ק"א א', ומדבריו למדתי לפרש את גירסת כי"ו.

34. היו לה בנים מן הראשון וכו'. כל הברייתא עד סוף ההלכה נשנית במשנתנו פי"א מ"ו.

35. הן חולצין וכו'. שהרי הוא להם והם לו ודאי אחין מן האם וספק אחין מן האב, ומספק חולצין ולא מייבמין.

36. הוא להן חולץ ומיבם. שאם הוא אחיו מן האב, הרי מקיים מצות יבום, ואם אינו אחיו, הרי היא זרה לו. ומספק אינה ניתרת לשוק בלי חליצה.

36–37. והן לו אילו חולצין ואילו מיבמין. כלומר, ספק אחיו מן הראשון חולצין (ואינם יכולים לייבם שמא אינם אחיו, והיא זקוקה לייבום לאחיו מן השני) וספק אחיו מן השני מייבמין, שאם הם אחיו הרי מייבמים כדין, ואם אינם אחיו, הרי הראשונים

אחיו, וכבר חלצו לה. והוא הדין להפך, שספק אחיו מן השני חולצין מתחילה, ואח"כ מותרת להתייבם לספק אחיו מן הראשון.

37—38. **האשה שיצא עליה שם רע, ולדות כשרין, מפני שהן בחזקת הבעל.** כלומר, דווקא בספק בן ט' לראשון בן ז' לאחרון חולצין ולא מייבמין, אבל אשה שיצא עליה שם רע אין חוששין שמא בניה הם מאדם אחר, ולא מיבעי שאינן ממזרין (שהרי מדאורייתא ספק ממזר כשר לבא לקהל), מפני שהן בחזקת הבעל, אלא מייבמין, ואין חוששין שיש כאן אח מן האם ולא מן האב, ומייבם אשת אחיו מאמו, והם כשרים לגמרי ובחזקת הבעל הן.

וביר'שלמי סוטה פ"א ה"ז, י"ז ע"א: שמואל אמר פורשים מן המזנה,[20] ואין פורשין מביתה (=מבתה). ואתייא כיי דמר ר' יוחנן אשת איש שזינתה הוולדות לבעל, מפני שרוב בעילות מן הבעל. ובבבלי סוטה כ"ו סע"ב: אמר שמואל ישא אדם דומה,[21] ואל ישא בת דומה[22] וכו', ור' יוחנן אמר ישא אדם בת דומה, ואל ישא דומה וכו', דתני רב תחליפא בר מערבא קמיה דר' אבהו אשה מזנה בניה כשרין. רוב בעילות אחר הבעל. בעי רב עמרם היתה פרוצה ביותר מהו וכו' תיקו. ולכאורה ברור משני התלמודים שדומה לאו דווקא אלא הוא הדין אפילו זנתה בוודאי, וכן יוצא מן הטעם שנתנו: רוב בעילות וכו'.

ברם גם הר"מ פט"ו מה' איסורי ביאה ה"כ העתיק: אשת איש שיצא עליה קול שהיתה זונה תחת בעלה, והכל מרננין אחריה אין חוששין לבניה שמא ממזרים הם, שרוב בעילות אצל הבעל, ומותר לישא בתה לכתחילה וכו'. והוא כלשון התוספתא: האשה שיצא עליה שם רע[23] וכו'. ויש מן האחרונים[24] שתפסו שדווקא ביצא עליה שם רע, אבל בזינתה וודאי חוששין לבתה. ומה שאמרו בגמרא אשה מזנה הוא לאו דווקא (והוא דחוק מאד),[25] או שפסקו את ההלכה רק בדומה (שיצא עליה קול), כר' יוחנן בבבלי (שמואל בירושלמי, לפי כי"ר), ובתלמוד הביאו ראיה שיש מכשירים אפילו בזנתה וודאי, ומכל שכן בדומה,[26] ולפ"ז מה שאמרו שם „פרוצה ביותר" הכוונה לסתם פריצות, אבל לא לזנות ממש. ובה"ג ה' מילה, ד"ו כ"ד ע"ד, ה' עריות, נ"ח ע"א, ד"ב, עמ' 279: ואפילו אשתו פרוצה ביותר, רוב בעילות אחר הבעל. ופסק לקולא, ומסתבר שאף הוא פירש פרוצה שעוברת על דת משה ויהודית, אבל לא זנתה ממש. אבל רוב הראשונים[27] והאחרונים פוסקים שאפילו בזנתה ממש בניה כשרים, אלא שבפרוצה ביותר חוששים. ועיין מ"ש בתשב"ץ ח"ג סי' ריז"ז, עיי"ש שהביא גם את דברי בה"ג הנ"ל מה' מילה.

38—39. **ר' יהודה או' שניהם ממשמר אחד שניהן מביח אב אחד, נוטלין חלק אחד.** במשנתנו ספי"א: אם היו שניהם במשמר אחד נוטל חלק אחד. ואמרו בבבלי שם ק"א א': מאי שנא שני משמרות דלא, דאזיל להא משמרה ומדחו ליה וכו' משמר אחד נמי אזיל להאי בית אב ומדחו ליה, אמר רב פפא הכי קאמר אם היו שניהם משמר אחד

[20] בכי"ר שם: המזומזת, כלומר, אשה שמזומזים ומרננים אחריה, עיין מ"ש בתרביץ ש"ה, עמ' 99. ועיין בבלי כתובות ל"ו ב', ניטין פ"ט א' (לענין כהונה). ועיין להלן, עמ' 588.

[21] כלומר מזומזת של הירושלמי, כגירסת כי"ר שם, עיין לעיל, הע' 20.

[22] עיין בעצי ארזים סי' ד' אות כ"ו (כ' ע"ב) מ"ש ליישב את הסתירה בין הירושלמי והבבלי. ומסתבר שיש כאן מחלוקת במסורת, כרניל בין שני התלמודים.

[23] ועיין בס' המעשים, תרביץ ש"א ס"ג, ניסן תר"צ, עמ' 13.

[24] עיין כנה"ג אה"ע, הגהות הטור אות כ"ד שהאריך בזה. ועיין בצמח צדק לרמ"מ מניקלסבורג סי' נ"ג.

[25] ולפלא שלא הביאו את לשון התוספתא כאן, ואפשר שהר"מ סמך עליה, כדי לפרש כן את הלשון בברייתא שבבבלי.

[26] עיין כנה"ג הנ"ל (לעיל הע' 24).

[27] עיין אוה"ג כאן, עמ' 166, סי' ש"פ. ועיין בהגהות מהר"ץ חיות סוטה כ"ז א'.

ובית אב אחד נוטל חלק אחד. ולא הביאו את הברייתא שלנו. ובירושלמי בסוף פירקין, י"ב ע"ב: תני והן שיהו שניהן מבית אב אחד.

39. מצות חליצה בשלשה, ובלבד שיהו יודעין לקרות. וכ"ה בד. ובכי"ע ובג'2: להקרות. וכ"ה בברייתא שבבבלי ק"א א', ועל פיה תוקן בכי"ע וג'2. ובירוש' פי"ב ה"א, י"ב ע"ג: אית תניי תני והן שיהו הדיינים יודעין לקרות (כגי' ד וכי"ו בתוספתא). והיא היא, שאם אין הדיינים יודעין לקרות, הקראה מניין להם. ועצם הדין של חליצה בשלשה היא במשנתנו רפי"ב ובמשנת סנהדרין פ"א מ"ג.

40. ר' יהודה אומ' בחמשה. וכ"ה בבבלי ק"א א'. אבל בירושלמי לא נזכרה דעה זו, ואף בבבלי ק"א ב' הוכיחו ממשנת סנהדרין הנ"ל שר' יהודה חזר בו. ולהלן שם אמרו בבבלי שרב ספא ורב הונא בריה דרב יהושע עבדו עובדא בחמשה. כמאן כר' יהודה? והא הדר ביה. לפרסומי מילתא.[28] וכן פסק הר"מ בפ"ד מה' ייבום ה"ה. ועיין בס' השטרות לרב האיי גאון, הוצ' ר"ש אסף, עמ' 39, ובהערה 10 שם. ועיין מ"ש להלן, שו' 42, ד"ה והנה טיב המוק.

40—41. מעשה וחלצה לפני ר' ישמעאל ביחידי, בלילה. בבבלי ק"ד א': דתניא א"ר ישמעאל בר' יוסי אני ראיתי את ר' ישמעאל בן אלישע שחלץ במוק[29] ביחידי ובלילה, ועיי"ש בתוספות, ד"ה אמר.[30] והוא שלא כר' אליעזר במשנתנו פי"ב מ"ב ושלא כסתם משנתנו שם מ"ה, ועיי"ש בבבלי. ולעיל שם בבבלי הביאו מעשה של רבה בר חייא קטוספאה, וכע"ז בירושלמי פי"ב ה"א, י"ב ע"ג, מעשה באחי אמו של רב כהנא.

41. חלצה בסנדל שנפחת ומקביל את רוב הרגל וכו'. כל הברייתא עד סוף ההלכה הובאה בבבלי ק"ב ב' ואילך.[31] ועיין הסדר להלן כלים ב"ב פ"ד ה"ו. ועיין במשנת כלים פכ"ו מ"ד. ועיין במשנתנו כאן פי"ב מ"ב.

42. במנעל שנפרס וכו'. צ"ל: שנפרם, כמו שהוא בד, בכי"ע ובבבלי. ועיין רש"י שם, וערוך ערך פרם,[32] ועיין להלן, שו' 45.

בסנדל של שעם, בסנדל של סיב, ובמוק. בבבלי הסדר הוא: בקב הקיטע במוק בסמיכת הרגלים וכו'. ומתוך סדר התוספתא משמע שמוק הוא דומיא דשעם[33] וסיב

[28] בפרקי דר' אליעזר פי"ט: עדות חליצה בעשרה. ובהגהות הרד"ל שם (מ"ד ע"ד, הע' כ"ז) העיר על סדר חליצה של הראבי"ה שבשו"ת מהר"מ מינץ סי' ס"א (ועכשיו זכינו לאורו, והוא בסי' תחצ"ד, סוף עמ' ל': ובפרקי' דר' אליעזר וכו'). ושם: ובפרק דר' אליעזר מפורש כל חליצה בעשרה, כדאמרינן (יבמות ס"ז א' ומקבילות) פוק ואייתי לי עשרה ואימא לך קמייהו וכו', ואנן לעיכובא סמכינן אנמרא דידן. ובס' המנהיג סי' קנ"ג, ד"ב ק"ט ע"א: ואעפ"י שבפרקי ר' אליעזר אמר עדות חליצה בי', לא סמכינן עליה.

[29] עיין מ"ש להלן, שו' 42, ד"ה בסנדל.

[30] אבל באו"ז ח"א סי' תרס"ח, צ"ג ע"ג, מעתיק בשם הבבלי: אני ראיתי את ר' שמעון בן אלישיב וכו'. ומסתבר שט"ס היא, ולא מצאתי תנא בשם זה במקום אחר.

[31] אלא ששם הסדר הוא: חלצה במנעל הנפרם וכו', בסנדל הנפחת וכו'. וכ"ה הסדר בסיפא. ועיין בתוספ' חד מן קמאי שם, ולהלן הע' 32.

[32] ומכאן פירושו של הריב"ן באו"ז ח"א סי' תרס"ו, צ"ג ע"א, עיי"ש. ועיין בתוספות חד מן קמאי הנ"ל, ונראה שיש שם ט"ס, אעפ"י שחחר על כך גם בסיפא. ועיין במאירי ק"ב א', הוצ' דיקמן, 371 ע"א.

[33] ועיין במשנת כלים פי"ד מ"ה ובגירסת הרשב"ם שבתוספות שבת נ"ט א', ד"ה סנדל. ועיין בתוספות שם ס"ו א', ד"ה טמא, וד"ה ור"י, ובתוספות כאן ק"נ א', ד"ה הקיטע. אבל בירושלמי פי"ב ה"ב, י"ב ע"ד, מחלק בין טומאה לחליצה, עיי"ש. וכבר העירו ברמב"ן וברשב"א שבת ס"ו א' שאין שיטת הבבלי כן. ועיין בבלי שבת קי"ב א'.

והייתי סובר לפוסלו לכתחילה מחמת שאינו מעור.[34] ובאמת בירושלמי בעובדא של אחי אמו של רב כהנא נקטו „שעם" ובבבלי במקבילה נקטו „מוק".[35] ולפ"ז הברייתא שלנו היא כר"מ (עיין בבלי ק"ג א', ק"ג ב'), אבל לחכמים[36] אפילו בדיעבד פסולה, עיין במאירי ק"ב ב', הוצ' דיקמן, עמ' 379, וברי"מ פ"ד מה' ייבום הי"ח. אבל עיין בתוספות ק"ד א', ד"ה אי מוק, ברשב"א שם, ד"ה מדאקשי', בריטב"א שם, ד"ה אי מוק, ובקרן אורה ק"ב ב'.

והנה טיב המוק לא נתברר. ובערוך ערך מק (האחרון) פירש שהוא מעץ מלמטה, והוא מין נעל בית (פיניילי, pianella), וכע"ז פירש גם בערך קרקא. ובאמת בסורית „מוקא נשיא" הוא בוודאי נעל בית של נשים, מין קורדייקוס, עיין מ"ש לעיל שבת ח"ג, עמ' 68, ובהן היו הכמרים משתמשים בשעת הפולחן שלהם, (φαικάσια?) והן בניגוד ל„סאונא", עיין במלונות ללשון סורית, ערך מוקא, ובתוספות לערוך השלם ערך מק3. וברש"י (ק"ב סע"ב) פירש שמוק הוא של לבד קשה ומגין.[37] וקצת סיוע לפירש"י מצאתי במדרש שהביא במחזור ויטרי, עמ' 333, אלא שנשתבש שם, ולפיכך אתקנו ואפרשו. וכ"ה שם: באיכה רבתי. חד ירושלמי הוה זכי (צ"ל: זבין, כתיקון המו"ל) לבדין. אמר לחבריותא (צ"ל: לחבריו תא) ונשיל קומוי רבנין, חלצה במוק מהו, לא נראה הרוק מהו, חלצה (=חליצה) בחמשה, או בשלשה, אתון בעון קומו (צ"ל: קומי) ר' זכאי, ואמר[י] לה קמוי דר' יודה, א' לון חליצה במוק פסולה, וכן נמי אם לא נראה הרוק,[38] וחליצה צריכה חמשה. [א]זלון רבנין בתחי (צ"ל: בתרי) דההוא בר נש למיזבן לבדין וכו'. כלומר החכמים ששמעו את השאלות של מוכר הלבדין, והבינו שהוא ת"ח, עיי"ש. ואע"פ שמדרש זה חשוד בעיני,[39] והוא, כנראה, לקוח מס' קבלה על איכה, מ"מ משמע ממנו קצת שמוק הוא של לבד, ומפורש בו שאם חלץ במוק חליצתו פסולה, והברייתא שלנו בתוספתא היא כר' מאיר, אבל ר' יהודה פוסל במוק,[40] ומצריך חמשה בחליצה.[41]

אבל עיין ערוך ערך מקס וערך סרבל ועה"ש שם, במלון למלים שאולות של קרויס ערך מוק ובהערת לעף שם, עמ' 328, ולהלן שם ערך מוקס, ובתוספות ערוך השלם ערך מקס.

43. ובקב של קיטע. עיין בבלי ק"ג א', ובבלי שבת ס"ו א' ובראשונים כאן ושם. ולמאן דאמר שקיטע אינו חולץ[42] מדברים כאן בקב של קיטע שנעלו אדם שלם, עיין בתוספות ק"ג א', ד"ה מאן. ובירושלמי שבת פ"ו ה"ח, ח' ע"ג: שמואל אמר יוצאין בו (כלומר, בקב הקיטע) משום סנדל וכו'. ופירש במה"פ שם, ד"ה שמואל, שיוצאין בו משום סנדל לעניין חליצה, ולאחר חזרתו (בבלי שם ס"ו א'), וכר"מ. ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 284—285. אבל פירוש בעל מה"פ אינו מוכרח כמו שראה המחבר בעצמו. ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין שם, עמ' 194 ואילך.

34 ועיין מ"ש לעיל ח"ד (יומא), עמ' 807, הע' 4. ולרבא (ק"נ א') כולם מגינים, אבל אם אינם מגינים פסולים אף לר"מ. ועיין להלן הע' 40.

35 עיין לעיל, שו' 40—41, ד"ה מעשה.

36 עיין ברמב"ן כאן ק"נ א', שבת ס"ו א' ומלחמות יומא פ"ח, ברשב"א שבת ס"ו א', ובתוספות ישנים יומא ע"ח ב', ד"ה בין לר"מ (השני).

37 ולפיכך אין דינו כאנפיליא של בגד שחליצתה פסולה, כמפורש להלן בסיפא.

38 עיין מ"ש להלן שו' 65, ד"ה ורקת קדמנא.

39 עיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 25.

40 והוא פוסל גם בקב הקיטע ובסנדל של עץ, עיין מ"ש להלן בפנים, שו' 47—48, ד"ה אמ' ר' יהודה. ולרבא (ק"נ א') אפילו ר"מ פוסל במוק אם הוא רך ואינו מגין, עיין בתוספות ישנים הנ"ל (לעיל הע' 36), וכן מוכרח, שהרי בכגון דא הוא מוק היא אנפיליא של בגד שבסיפא כאן.

41 עיין מ"ש לעיל, שו' 40, ד"ה ר' יהודה.

42 עיין אוה"נ, עמ' 202, ובשו"ע אה"ע סי' קס"ט ס"ק ל"ה.

בסמיכות הרגלים. פירש"י: מי שמהלך בידיו וגורר את רגליו עושה להם סמיכה של עץ, או של עור, ומכניס לתוכו. ובמשנת שבת פ"ו מ"ח: כסא סמוכות (עיין להלן) שלו טמאין מדרס, **ואין** יוצאין בהן בשבת ואין נכנסין בהן בעזרה. ופירש"י (ס"ו א'): סמוכות של אותו קיטע, עושה ל[י]ה סמוכות של עור, או של עץ, לראשי שוקיו או רגליו התלויין, וכשהוא נשען על ידיו, ועוקר עצמו, נשען גם על רגליו קצת. ובבבלי שם ס"ו ב': תני תנא קמיה דר' יוחנן, נכנסין בהן לעזרה, א"ל אני שונה אשה חולצת בו,[43] ואת אמרת נכנסין, תני אין נכנסין. ומכאן שכמה מן הדברים שנשנו כאן כשרים אף לכתחילה (עיין גם לעיל ולהלן). אבל עיין בפי' הגאונים למשנתנו (ערוך ערך סמך), אלא שפשוטם של דברים הם בוודאי כרש"י, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 284. והן "סמיכות" שכאן הן "כסא סמוכות" של משנת שבת, עיין במבוא לנוה"מ הנ"ל, עמ' 1101, והוכח שם שכן היא הגירסא הנכונה במשנתנו הנ"ל, והיו חולצים בכסא הסמוכות. ועיין בבלי כאן ק"ג א', שהעמידוה "דיהיב לה לאחר וחליץ", ועיי"ש. ועיין מ"ש להלן, שו' 46, ד"ה בסמיכות.

באנפליא של עור. במשנתנו רפי"ב: באנפילין חליצתה פסולה. והעמידוה בירושלמי פי"ב ה"א, י"ב ע"ג, ובבבלי ק"ב ב', באנפיליא של בגד, כמפורש להלן בסיפא, וכאן הרי מדברים באנפיליא של עור. ובאמת סתם אנפיליא (inpilia) הן נעלי לבד, כפי ששמן מוכיח, אלא שיש מהן מחופות עור (ועיין בבלי ק"ג א'), והן הן אנפיליא של עור שהוזכרו לעיל, כמו שפירש לנכון ר"ב מוספיא בערך אנפיליא. ועיין מ"ש לעיל יומא ח"ד, עמ' 807 ואילך.

43—44. והחולצת מן הגדול בין עומד, בין יושב, בין מוטה וכו'. בבלי ק"ג רע"א הנ"ל, מו"ק כ"א א'. ואעפ"י שאמרו בספרי פי' ר"צ, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 309: **ועמד ואמר**, מלמד שאינו אומר דבריו אלא בעמידה, פירשו הגאונים שאין מדברים אלא באמירה, אבל לא בחליצה, עיין רמב"ן ספי"ב, ובס' הזכות שלו כאן,[44] רשב"א וריטב"א ק"ג א', נ"י בסוגיין ועוד.[45] והקשו מבבלי מו"ק כ"א א', ומשם משמע שאם היינו דורשים "ועמד" היינו אומרים שהוא עונה גם על חליצה עצמה, עיי"ש שהסיקו שדרשת הספרי אינה אלא אסמכתא, ועיין בתוספות ק"ג א', ד"ה בין, ק"ו א', ד"ה בתי, סוטה כ"ז א', ד"ה רב אשי, ס' התרומה סי' קל"ג ועוד. ועיין בשיטה לתלמידו של ר"י מפריס מו"ק כ"א א', עמ' פ', ובהערה 10 שם.

44. והחולצת מן הסומא, חליצתה כשירה. הר"מ (פ"ד מה' ייבום ה"ח) פוסק: והסומא אינו חולץ, שנאמר וירקה בפניו, ואין זה רואה הרוק. ובהשגות שם מוסיף: והוא שיש שם אחר שיחלוץ. ומכאן שאף לפי הראב"ד לכתחילה עדיף שהיבם יראה את הרוק. ועיין במאירי ק"ג א', הוצ' דיקמן, עמ' 380, ק"ו ב', עמ' 393. אבל ברשב"א, בריטב"א ועוד כתבו שאפילו לכתחילה כשירה,[46] ולא אמרו אלא לעיני הדיינים, אבל אין צורך שהחולץ יראה

[43] וכן כותב במאירי כאן ק"ב ב' (הוצ' דיקמן 379 סע"א): אבל סמיכות של רגלים, הואיל ויש בהן רצועות וקשרים **לדברי הכל חליצתה כשרה**. וברי"ח שבת ס"ו ב': אני שונה אשה חולצת בסנדל של עץ וכו'. וכוונתו לירושלמי כאן פי"ב ה"ב י"ב ע"ד, שמפורש שם שלר' יוחנן אפילו הסנדל הוא כולו של עץ ורצועותיו של עץ חולצין בו לכתחילה.

[44] ושם הסיק שאם אינו יכול לחלוץ דרך עמידה אף בדיעבד מעכב, כדר' זירא (כאן ק"ד ב' ומקבילות) עיי"ש, ומיהו לכתחילה צריך לחלוץ בעמידה בכ"מ, והוכיח מן הבבלי מו"ק שאף בספרי הכוונה שגם החליצה צריכה להיות בעמידה.

[45] והם (חוץ מן הרמב"ן) סוברים שאפילו לכתחילה מותר בישיבה, ומה שאמרו כאן "כשירה" שמשמעותה ברגיל היא בדיעבד, לא נקטו כן אלא אגב סיפא שאמרו שם "פסולה". ועיין גם להלן הע' 46. והביאו ראייה מן הלשון "בין עומד" שבוודאי כוונתו לכתחילה. ובאמת יש כאן מטבע קבוע, עיין תוספתא מגילה פ"ב ה"ה, עמ' 349.

[46] ולא נקטו לשון זו אלא אגב סיפא, עיין לעיל הע' 45.

את הרוק. וכן משמע מן התוספות ק"ג א', ד"ה החולצת. ועיין בשו"ע אה"ע סי' קס"ט ס"ק מ"ח.

44—45. בסנדל שנפחת ואין מקבל וכו'. בבלי ק"ג א' הנ"ל. ועיין במשנת כלים פכ"ו מ"ד ובתוספתא שם ב"ב פ"ד ה"ו.

45. במנעל שנפרס וכו'. וכן בכי"ע: ניפרס ואין חופה וכו'. וצ"ל לפנינו: שנפרם, כמו שהוא בד ובבבלי, עיין מ"ש לעיל, שו' 42, ד"ה במנעל שנפרס.

46. בסמיכות הידים. פירש"י: שעושה לידיו בתים של עור, מפני שמכניסם בטיט וסומך עליהן וגורר את רגליו. והכוונה כאן שאם נתן בית כזה על רגלו וחלצה, חליצתו פסולה. ובמאירי ק"ב ב' (הוצ' דיקמן 379 סע"א): וכן סמיכות הידים אם חלצן מעל הרגל, כל שיש בהן רצועות וקשרים (כלומר, כשירה, דומיא דסמיכות הרגלים), ואם אין בהם כך פסולה. ולפי פירושו אין בין סמיכות הרגלים וסמיכות הידים אלא שהראשונה היא ברצועות והשני בלי רצועות. וצ"ע בדבר. ועיין מ"ש להלן, ד"ה ולשיטת רבא. ובכל פנים סמיכות הידים אינה עניין לאנקטמין שבמשנת שבת פ"ו מ"ח, עיין מ"ש לעיל שבת ח"ג, עמ' 71.

באנפיליא של בגד, והחולצת מן הקטן, חליצתה פסולה. במשנתנו רפי"ב: באנפילין חליצתה פסולה. והעמידוה בירושלמי ובבבלי באנפיליא של בגד, עיין מ"ש לעיל, שו' 43, ד"ה באנפליא. ובבבלי גיטין כ"ד ב': דאמר שמואל כל מקום ששנו חכמים וכו' חליצה פסולה, פסולה ופוסלתה מן האחין, במערבא אמרי משמיה דר' אלעזר שמאל ולילה פסולות ופוסלות, קטן ואנפיליא פסולות ואין פוסלות. ובירושלמי כאן פי"ב ה"א, י"ב ע"ג: אמר ר' לעזר יש מהן שאמרו חליצתה פסולה, ואם רצה להחזיר יחזיר, ויש מהן שאמרו כשירה (צ"ל: פסולה)[47] ואם רצה להחזיר לא יחזיר. באמפיליא והחולצת לקטן חליצתה פסולה, ואם רצה להחזיר לא יחזיר. ובתרביץ ש"א ס"ב (טבת תר"ץ), עמ' 137, הגהתי בירושלמי: באמפיליא [חליצתה פסולה ואם רצה להחזיר יחזיר] והחולצת לקטן חליצתה פסולה וכו', ואין צורך.[48] ובכל פנים ברור שהוא סובר שאם חלצה מן הקטן חליצתה פסולה, ולא יחזיר, כשיטת בני א"י, עיין מ"ש לעיל פי"א, שו' 68, ד"ה ר' מאיר או'. והרמב"ם פסק בפ"ד מה' חליצה הט"ז שחליצת קטן אינה כלום (כשיטת הבבלי, עיין מ"ש לעיל פי"א הנ"ל) ובהי"ח שם פסק שחליצה באנפיליא של בגד אינה כלום, כר' אלעזר בבבלי, עיי"ש בכ"מ. וכבר פירש כן בתוספ' חד מקמאי כאן ק"ג א' שהביא את הר"מ, עיי"ש. ועיין גם בשו"ת הריב"ש סי' תפ"ב שרמז לו בכ"מ בריש הט"ז. וברשב"א ק"ב ב', ד"ה אלא לאו ש"מ, נוטה לפסוק שאף באנפיליא פסולה ופוסלת (כשמואל בגיטין שם), ודינה איפוא כסנדל שנפחת ואין מקבל וכו', שאף הר"מ פוסק בו (פ"ד מה' ייבום הי"ח) שהיא חליצה פסולה ופוסלת. ועיין במאירי ק"ב ב', הוצ' דיקמן 379 ע"א, ובשו"ע אה"ע סי' קס"ט ס"ק כ"ב.

ולשיטת רבא בבבלי ק"ג א' שהברייתא שלנו ר' מאיר היא, הרי נראה שכל הסיפא כאן מתפרשת שהחליצה פסולה ופוסלת, ואף קטן בכלל, כשיטת ר"מ לעיל פי"א, שו' 68. ולפ"ז צריך לומר שגם בסמיכות הידים הדין כן, עיין מ"ש לעיל, שו' 46, ד"ה בסמיכות הידים.

[47] כמו שהגיהו המפרשים, וכן לכאורה מוכרח ע"פ הסיגנון, אבל עיין מ"ש להלן הע' 68.

[48] מתחילה סברתי שהלשון שלפנינו בירושלמי מגומגמת, והיה לו לר' אלעזר לפרש את שניהם, כסיגנונו בירושלמי יומא פ"ה ה"ז, מ"ג ע"א. עכשיו אני רואה שדברי ר' אלעזר דבוקים למה שנאמר למעלה בסמוך שם, והוא רומז לתוספתא כאן להלן, שו' 55, ד"ה נשמטה וכו'. ויש שם חליצות פסולות, שאם רצה להחזיר יחזיר, שאינן כלום. ור"א לא פירש את דבריו, משום שהוא רומז לברייתא (כסיגנונו בירושלמי חגיגה פ"ג ה"א, ע"ח סע"ד), והוסיף שאנפיליא וקטן לא יחזיר, כשיטת התוספתא כאן שחליצות אילו פסולות ופוסלות.

47—48. אמ' ר' יהודה אילו ראה ר' ליעז' בסנדל של עץ של עכשיו, היה אומ' עליו הרי הוא כסנדל לכל דבר. במשנתנו פי"ב מ"ב: חלצה וכו' בסנדל של עץ וכו' חליצתה כשרה. והעמידוה בבבלי ק"ג ב' ושבת ס"ו א' כר' מאיר. ונחלקו הראשונים (עיין רמב"ן ורשב"א שבת ספ"ו ועוד) אם לר"מ חולצת בסנדל של עץ לכתחילה, או דווקא בדיעבד חליצתה כשירה. ובבבלי כאן ק"ג ב' הנ"ל העמידה אבוה דשמואל ככולי עלמא, ובמחופה עור. ואפילו במחופה עור לא התירו אלא בדיעבד, אבל לכתחילה לא יחלוץ, כמפורש בפיה"מ להר"מ במקומו. ועיין גם בפ"ד מה' יבום הי"ט. וכן אמרו בירושלמי פי"ב ה"ב, י"ב ע"ד, בשם רב, שאינו כשר אלא אם היו חלקים מן הסנדל של עור.[49] ור' יוחנן אמר שם שאפילו כולו של עץ כשר. ולא נזכרה שם כלל מחלוקת ר"מ וחכמים. ומן הירושלמי שם מוכח שלר' יוחנן חולצת בסנדל של עץ לכתחילה.[50] והברייתא שלנו כאן לא נזכרה לא בירושלמי ולא בבבלי.

ברם מן הברייתא כאן ברור שר' אליעזר אמר שאין חולצין בסנדל של עץ (לכל הפחות לכתחילה), לפי שאינו מנעל גמור, ומשנתנו, איפוא, כר' אליעזר, ולכתחילה לא יחלוץ בסנדל של עץ, ור' יהודה שנה משנת ר' אליעזר[51] (עיין תוספתא זבחים ספ"ב ומקבילה), אלא שאח"כ תמה ר' יהודה ואמר: אילו ראה וכו'. ומן המציאות אנו יודעים שצורת הסנדלים השתנתה במשך הזמן,[52] ובזמנו של ר' יהודה היתה לו לסנדל של עץ צורה של מנעל גמור, ולפיכך אמר, שבסנדלים של זמנו אף ר' אליעזר היה מודה שחולצים בהם לכתחילה.

ובחידושי הרמב"ן שבת ספ"ו: עוד ראיתי בתוספתא דיבמות גבי ברייתי' דקתני חלצה בסנדל של שעם, בקב הקיטע חליצתה כשירה, אר"י אלו ראה ר' אלעזר (צ"ל: אליעזר) בסנדל של עץ עתה, היה אומר עליו הרי הוא כסנדל לכל דבריו, משמע דר"י גמר דפלוגתא דר' אלעזר (צ"ל: אליעזר) ורבנן הוא בסנדל של עץ לגבי טומאה, ועכשיו היה ר"א מסתייע, [אלו] ראה שחולצין בו, לעשותו גמי כסנדל לשאר כל הדברים, ובתוספתא דשבת קתני ר"א אומר קב הקיטע אם יש בו בית קיבול כתיתין יוצאין בו, ואם לאו אין יוצאין בו, פי' דסבירא ליה כיון דאית בה בית קבול כתיתין הדוקי מהדק ליה ברגלו ולא משתמיט מינה, וזה קצת סיוע לדברי שאני אומר סנדל של עץ רבנן פליגי עליה לומר לאו מנעל הוא.

ובראבי"ה סי' תתצ"ה,[53] ח"ד, עמ' ס"ג: וגם ר' יהודה מצינו בתוספת' ר' יהודה אומר אם ראה ר' אליעזר סנדל של עץ במנעל (כמנעל?) של עכשיו היה מכשירו בכל דבר, אלמ' ר' יהודה מכשיר של עץ.

48. אמ' ר' שמעון מצאתי זקן אחד מנציבין וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע ובקג"נ: ר' יוסי (במקום "ר' שמעון") וכו'. ובירושלמי פי"ב ה"א, י"ב ע"ג: תני אמר ר' יוסי מעשה שהלכתי לנציבין וראיתי שם זקן אחד וכו'. וכע"ז בבבלי ק"ב א'.

49. נמתי לו בקי היה לך וכו'. כל הברייתא ברמב"ן כאן ק"ב א' בשם התוספתא.

50—51. במה ראיתו, במנעל, או בסנדל. וכ"ה בירושלמי ובבבלי הנ"ל. ובמשנתנו רפי"ב: חלצה במנעל חליצתה כשרה. ובירושלמי שם (פי"ב ה"א, י"ב ע"ג): למי

[49] כני' הרמב"ן והרשב"א שבת ס"ו א'. ולפנינו בטעות: של עץ.

[50] ועיין גם בבבלי שבת ס"ו רע"ב, ומ"ש לעיל, הע' 43.

[51] ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 195—196, ומ"ש לעיל ח"ג (שבת), עמ' 70. ומדברי הרמב"ן שהבאנו להלן בפנים מוכח שפירש שאף לר' אליעזר סנדל של עץ מטמא מדרס, אלא שלעניין חליצה לא הכשיר בו, משום שאינו נעל.

[52] עיין במלונו של Daremberg-Saglio לעתיקות יון ורומי ח"ד, ערך Solea, עמ' 1387 ואילך, ובציורים שם, עמ' 1388, 1389.

[53] הבאתיו מכ"י בתס"ר ח"ב, עמ' 25.

נצרכה, לר' מאיר, ור' (צ"ל: דר') מאיר אמר אין חולצין במנעל (כלומר, ולפיכך אמרו שרק בדיעבד חליצתה כשירה).[54] תני אמר ר' יוסי מעשה שהלכתי וכו' (הברייתא שלפנינו בשינוי יסודי, עיין להלן). ר' בא רב יהודה בשם רב אם יבוא אליהו ויאמר שחולצין במנעל (כלומר, לכתחילה) שומעין לו, שאין חולצין בסנדל אין שומעין לו, שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל וכו'. ר' זעירה ר' ירמיה בשם רב אם יבוא אליהו ויאמר שאין חולצין במנעל שומעין לו, שאין חולצין בסנדל אין שומעין לו שהרי הרבים נהגו וכו'. וכן נחלקו אמוראים בשיטת רב בבבלי ק"ב א', ואמרו שם: מאי בינייהו, איכא בינייהו מנעל לכתחילה (ופירש"י שללשון אחרון חולצין במנעל לכתחילה, כל זמן שלא בא אליהו ואמר שאין חולצין). ואמרו שם שלמ"ד חולצין לכתחילה אף "חליצתה כשירה" שבמשנתנו פירושו לכתחילה ולא נקטו כשירה (דמשמע בדיעבד) אלא אגב סיפא ששנו שם חליצה פסולה. ולהלן שם פירשו למ"ד שאין חולצין במנעל לכתחילה הוא משום גזירה עי"ש.

נמצאנו למדים שלשיטת בני א"י עצמן (חוץ מדעתו של רב שנמסרה בירושלמי ע"י אמוראים בבליים) "חליצתה כשירה" שבמשנתנו היא בדיעבד, ולא נזכרה שם שום דיעה שאף לר"מ חולצין במנעל לכתחילה. ועיין להלן.

51. נם לי, וכי חולצין במנעל. וכע"ז בבבלי הנ"ל,[55] אלא שבהוצ' שלנו נוסף: והתורה אמרה נעלו ולא מנעלו. וכבר מחקוהו הגאונים והראשונים, עיין ברש"י במקומו, ברמב"ן ועוד. ובתוספות שם, ד"ה וכי: וגם רב יהודה גאון מחקו מן הספרים, ובתוספתא אינו.

ובירושלמי הנ"ל: אמר ליה רבי וכי יש סנדל במקומינו? והיינו שבנציבין באותו זמן לא היו משתמשים בסנדל, והרי ידוע שהנעל המסורתי של הפרסיים הוא מנעל. ובציורים של בית הכנסת בדורא אוירופוס מצויירים הפרסיים ברובם במנעלים, ואעפ"י שאנו מוצאים בתמונה של מרדכי ואסתר אף אנשים בסנדלים, אבל אין אנו יודעים מי הם.[56] היהודים בציורים הללו הם ברובם הגדול נעולים סנדלים. ובכל אופן נאמנת עלינו עדות הירושלמי שבנציבין לא היו סנדלים מצויין.[57]

וכבר העירו הרמב"ן והרשב"א שהמסורת בירושלמי היא בהפך מן הבבלי (והרמב"ן העיר שהיא גם להפך מן התוספתא), ולפי הירושלמי התפלא ר' יהודה על הדיעה שאין חולצין במנעל. ועיין במאירי ק"ב א', הוצ' דיקמן, עמ' 373, שהעיר על הירושלמי: ואני אומר שאין לסמוך עליו, שהרי בסוגיא זו ובתוספתא הדברים בהפך. ועי"ש הערה 77.

51–52. אמרתי לו, אם כן מה ראה ר' מאיר לומר שחולצין במנעל. וכ"ה ברמב"ן הנ"ל. ובבבלי הנ"ל: אם כן מה ראה ר' מאיר[58] לומר חלצה במנעל חליצתה כשירה.

אבל בירושלמי הנ"ל: מה ראה רבי מאיר לומר אין חולצין במנעל.

[54] ואף בבבלי ק"ב א': ומנעל לכתחילה תנאי היא וכו'. וברמב"ן שם: ומאן תנא ר' מאיר אליבא דמתני' דאמר חליצתו כשירה, ומשמע אבל לכתחילה לא.

[55] ועיין שם בהגהות המיוחסות להגר"א, והוגה שם נגד כל הנוסחאות והתוספתא. וספק גדול הוא אם יצאה הנהה זו מפי רבינו.

[56] ולא עוד אלא שהצייר השתמש בציורים של מחזות מחיי הרומאים, ואין לדעת מה היתה הדוגמא שלו.

[57] ומן התוספתא והבבלי אין סתירה לכך, משום שאפשר לומר שגם בבבל נהגו מנהג א"י, והיה להם סנדל של חליצה, כמו בזמן האמוראים הראשונים, עיין בבלי סנהדרין ז' ב'.

[58] ברמב"ן ק"ב א', ד"ה ומנעל, מעתיק משם: ה"ג רש"י ז"ל וכו' וכי מה ראה מאיר (בלי התואר רבי) וכו'. וכן, כנראה, נכון, וחברו ר' יוסי לא היה קורא לו "ר' מאיר". אבל בהבאה מן התוספתא גורס: ר' מאיר.

52–53. ר' יעקב אומ' משמו מודה היה ר' מאיר שאין חולצין במנעל. וכ"ה בכל הנוסחאות (לרבות קג"נ) וברמב"ן הנ"ל. ובכבלי הנ"ל: ר' יעקב אומר משמו חולצין במנעל לכתחילה. והלשון שלפנינו ("משמו") מגומגם. וקשה להניח שהכוונה שר' יעקב אמר כן בשמו של ר' יוסי, שלא מצאנו בשום מקום שר' יעקב ימסור הלכות בשמו של ר' יוסי. ושמא יש כאן (במלת "בשמו") אשגרה מן הבבלי כאן. וברמב"ן ק"ב א' כתב על התוספתא כאן: וזה הלשון יפה (כוונתו לעיקר המסורת) אלא שאין הנוסחאות בגמרא כן.

ובירושלמי לא נזכרו דברי ר' יעקב, אלא שהשיטה שם כדברי ר' יעקב, שלר' מאיר אין חולצין במנעל, עיין מ"ש לעיל.

53–54. קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל. אם לא חלצה, חליצתה פסולה, דברי ר' ליעזר. וחכמים אומ' אם לא חלצה, חליצתה כשירה. כל הברייתא בשם התוספתא ברשב"א ק"ה ב' ובנימוקי יוסף פי"ב בסוגיין, והובאה גם בריטב"א ובמאירי שם (הוצ' דיקמן, עמ' 387). ובמשנתנו פי"ב מ"ד: קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל, ואם לא חלצה חליצתה פסולה. וכבר הראינו לעיל פי"א, שו' 56–57, ד"ה ובמשנתנו, שזו היא כנראה מסורת בבלית. והעמידוה בבבלי (ק"ה ב') כר' מאיר, דאמר איש כתוב בפרשה, ומקשינן אשה לאיש. ומסתבר שהוא דאורייתא. וכן סובר ר' אליעזר כאן. וכן הביאו בבבלי ס"א ב': ותניא קטנה מתייבמת ואינה חולצת דברי ר' אליעזר. ומה שלא העמידו בבבלי את משנתנו כר' אליעזר כאן כבר העיר הרשב"א הנ"ל: ואפשר נמי דלהכי אוקמוה כר"מ, משום דסתם מתניתין ר"מ. אבל הראשונים (והרשב"א בכלל) גרסו גם במשנת הבבלי: חליצתה כשירה, ופירשו שלר' מאיר לכתחילה לא תחלוץ, משום ההיקש שאינו אלא אסמכתא דרבנן, אבל לר' אליעזר כאן הרי חליצתה פסולה אפילו בדיעבד.

ובירושלמי ובכל נוסחאות מטיפוס א"י גרסו במשנתנו הנ"ל: חליצתה כשירה, ואף שם העמידוה כר"מ, משום שבירושלמי מפורש שקטנה אינה חולצת לר"מ רק משום חשש שמא תימצא אילונית, ובדיעבד לא קנס בה, אבל לחכמים (ר' יוסי) חולצת לכתחילה, עיין מ"ש לעיל פי"א, שו' 56–57, ד"ה ובמשנתנו, הנ"ל. ולפ"ז משנתנו שלא כר' אליעזר שסובר חליצתה פסולה ולא כחכמים שמכשירים לכתחילה. ואפשר שאף החכמים בתוספתא מכשירים לכתחילה, ומשום דר' אליעזר נקט "אם לא חלצה חליצתה פסולה" אמרו הם "כשירה". אבל אפשר שחכמים שלפנינו הוא ר' מאיר של משנתנו לפי מסורת הירושלמי.

55. נשמטה לו רצועות מנעל, וסנדל וכו'. בד לנכון: נשמטו לו[59] וכו'. ובכי"ע: הותרו לו רצועות מנעל וכו'. ובקג"נ: התירו רצועות וכו'. ובקג"נ[2]: הותר . . צו . . . ובבבלי ק"ב א': מיתיבי הותרו[60] רצועות מנעל וכו'. אבל ברי"ף בסוגיין: התיר רצועות וכו', וכ"ה בפי' רי"ד. ובאו"ז ח"א סי' תרס"ז, צ"ג ע"ג, מעתיק: התיר הוא רצועות מנעל וסנדל וכו'. ועיין מ"ש להלן.

או שנשמט רוב הרגל וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע וקג"נ: או ששמט את רוב הרגל וכו'. וכ"ה בבבלי הנ"ל. ופירש ריב"ן באו"ז הנ"ל: או ששמט הוא, אעפ"י שהתירה היא, חליצתה פסולה, כלומר ופוסלת על האחין, עיין לעיל ולהלן שם. ועיין מ"ש להלן, הערה 65, על ההבדל בין הגירסאות.

55–56. אם רצה לחזור יחזור. בד: אם רצה לחזור לו יחזור. ובכי"ע: ואם

[59] אמנם, כשהפועל קודם לנושא אפשרית גם צורת יחיד (עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין תרביץ ש"ב, ניסן תרצ"א, עמ' 293), אבל יותר מחוור שבכי"ו היא ט"ס.

[60] וכ"ה ("הותרו") גם בכי"מ, וכן היה לפני רש"י (עיי"ש בפירושו), וכן במאירי, הוצ' דיקמן, 375 ע"ב: ואם הותרו הרצועות מאליהם, או התירם הוא (כלומר, דברי ר' יוסי שם) וכו'. ואף הר"מ בפ"ד מה' ייבום הט"ז מעתיק את דברי ר' יוסי, ולא את לשון הברייתא כאן. ועיין להלן, הע' 65.

רצה להחזיר לא יחזיר. וכ"ה (״לא ... ר״) בקג"נ[2]. ובקג"נ נשמטה בבא זו בטעות. ובירושלמי פי"ב ה"א, י"ב ע"ג: אמר ר' ינאי חלץ הוא והחזירה (צ"ל: והתירה, כהגהת המפרשים) היא. חלצה היא והתיר(ה) הוא חליצתה פסולה. אם רצה להחזיר לא יחזיר. למה משום שאין שתיהן בה, או משום שאינן על הסדר? מה נפק מן ביניהן חזרה והתירה, [אין] תאמר משום שאין שתיהן בה, הרי שתיהן בה, הוי לית טעמא דלא, משום שאינן על הסדר. וכעין מאמר זה לר' ינאי גם בבבלי ק"ב א', ושם מפורש שהפסול הוא משום שאין שתיהן בה, ולא נזכר שם הדין של ״אם רצה להחזיר״. ובירושלמי הפירוש ברור שאם הוא חלץ מתחילה, כלומר שמט את המנעל מן העקב, אבל עדיין היה קשור מלמעלה ברצועות, והאשה התירה אח"כ את הרצועות, או שהיא שמטה מתחילה את המנעל, והוא התיר אח"כ את הרצועות, החליצה פסולה. והיא פסולה אפילו אם חלצה היא וחזרה והתירה היא, משום שאינה על הסדר, לפי מסקנת הירושלמי.[61] ועיין מ"ש להלן.

ומתוך הלשון בברייתא שבבבלי שלא הזכירה מה דינו אם רצה לחזור, מוכח שאינו יכול לחזור, כברוב המקומות ששנו ״חליצתה פסולה״.[62] וכן פסק הר"מ בפ"ד מה' ייבום הט"ז שחליצתה פסולה, ובאר את דבריו בהכ"ו להלן שם. אבל מכל מקום וודאי גמור שיש כאן שיבוש בכי"ו אין כאן.[63] והרי בירושלמי אמרו שם בשם רב שעיקר חליצה היא התרת הרצועות, וכבר קבל הגר"א[64] את דעת הרא"ש פי"ב סי' ז' שהסנדלים שלהם אי אפשר היה להלך בהן אם הותרו הרצועות, משום שהיו נשמטים מאיליהן, וממילא אם הותרו הרצועות מאליהן, כבר ניטל מן הסנדל כושר ההליכה בו, ודינו כאילו כבר נשמט. וכן להפך, אם הוא שמט את הסנדל[65] מעל רוב רגלו, אבל לא הותרו הרצועות,[66] והיא התירה את הרצועות, לא עשתה כלום, שהרי כבר נשמט הסנדל מן הרגל, וממילא אפשר לומר בשתיהן שאין החליצה כלום, ואם רצה להחזיר יחזיר, והיא חולקת על הירושלמי הנ"ל. והפירוש בתוספתא הוא ששמט רוב הרגל, ואח"כ התירה את הרצועות, כדברי ר' ינאי בירושלמי. אבל בבבלי (ק"ב א') בוודאי שאין לפרש כן, ובין המנעל שלהם ובין קשרי המנעל היו באופן כזה שאי אפשר היה לשמוט את המנעל בלי התרת הרצועות ובהכרח צריך לפרש ששמט רוב הרגל אחרי שהתירה היא את הרצועות, וכמו שאמרו: הא שמטה היא חליצתה כשרה. והוא הדין שלפי מנהגם של אנשי בבל, אפילו אחרי שהותרו הרצועות עדיין אפשר היה להלך במנעל, ולפיכך אמר רב שם (ק"ב א') שהתרת יבמה

[61] ומתחילה סבר הירושלמי בשאלתו שעיקר הפסול לפי ר' ינאי הוא משום שלא עשתה את שתיהן, והוא בדווקא, וחזרו והסיקו שאפילו אם חלצה היא והתירה היא, אף בזה החליצה פסולה, משום שאיננה על הסדר.

[62] עיין בתוספות ק"ה א', ד"ה לאחין, והרי הברייתא שם היא הסיפא של הברייתא שלנו כאן, אלא שבתוספתא גורס ,לא עשה כלום' במקום ,אין כאן בית מיחוש', והיא היא. אבל הכרח גמור אין כאן מן הבבלי, עיין בפירש"י שם, ומ"ש להלן בסמוך (הע' 63) בשם או"ז, ומה שבארנו להלן, שו' 56–57, ד"ה חלצה.

[63] ולא עוד אלא שבאו"ז ח"א סי' תרס"ז, צ"נ ע"נ, פסק שבהתירה היא ושמט הוא אין כאן חליצה כלל ומותרת לאחים (ופשיטא שהוא הדין שמותרת גם לו), ובהתיר הוא ושמטה היא כתב: מסתבר דאפילו ר' אלעזר יסבור דפוסלת על האחין. ומלשונו מוכח שאין הדברים ברורים בוודאות, אלא ,מסתבר'. ולפי שיטתו בוודאי ובוודאי שאין להחליט שגירסת כי"ו הוא שיבוש ברור.

[64] בבאורו לאה"ע סי' קס"ט ס"ק ל"ג, אות קי"ז.

[65] וכגירסת כי"ע, קנ"נ והבבלי. ומדוייק בזה הסינון שברצועות נקטו ,נשמטו', ,הותרו' (כגירסת התוספתא והבבלי בכי"מ ובהוצאות שלפנינו, ושלא כגירסת הרי"ף ובעל או"ז, עיין מ"ש לעיל, שו' 55, ד"ה נשמטה, ובהע' 60 שם), והיינו אפילו נשמטו מאליהם, אבל בשמיטת הסנדל נקטו ,שמט', משום שרחוק הוא שהסנדל ישמט מאליו, כל זמן שלא הותרו הרצועות, עיין מ"ש להלן בפנים.

[66] אלא שע"י שימוש בכח נמתחו הרצועות והצליח לשמוט את הסנדל מעל רוב רגלו.

לשוק בשמיטת רוב העקב, ולעיל שם בסמוך הצריך הידוק הסנדל וקשר מעולה, ועיי"ש בתוספות, ד"ה ואע"ג. ולפי מנהג הבבלי בוודאי אין אפשרות להקדים את שמיטת הנעל לפני התרת הרצועות, ולפיכך לא הזכירו שם (ק"ה א') אם סדרן מעכב (כמו שאמרו בירושלמי הנ"ל),[67] ובין התרת הרצועות ובין השמטת הסנדל הם חלקים חשובין של החליצה, ומסתבר שאם עשתה היא חלק אחד והוא חלק אחר, החליצה פסולה ופוסלת, כשיטת רוב הפוסקים. אבל פשיטא שהמחוור הוא שיש לפנינו בכי"ו ט"ס, וצ"ל: לא יחזיר, וכצ"ל בד: לא (במקום: לו).

56—57. חלצה ולא רקקה ולא קראת, חליצתה כשירה, אם רצה לחזור בו יחזור. וכ"ה בד (אלא ששם: לו, במקום "בו"). וכל הברייתא שלנו בבבלי ק"ד סע"ב ואילך, ואף שם גרסו: חליצתה כשירה, אלא שלא הזכר שם התנאי: ואם רצה לחזור וכו', עיי"ש. ומסתבר[68] שהגירסא שלפנינו היא משובשת, שאם חליצתה כשירה, הרי הדברים ברורים שלא יחזיר, ואפילו אם נגרוס "לא יחזיר" לא נרויח, שהרי פשיטא היא.

ובכי"ע הגירסא היא: חליצתה פסולה, ואם רצה להחזיר לא יחזיר. וכע"ז נראית גם הגירסא בקנ"ב. ולפי גירסא זו הברייתא היא כר' אליעזר במשנתנו פי"ב מ"ג: חלצה וקראה אבל לא רקקה,[69] ר' אליעזר אומר חליצתה פסולה, ר' עקיבא אומר חליצתה כשרה. וכ"ה בספרי כי תצא פי' רצ"א, הוצ' ר"א פיקלשטין, עמ' 310. ולפיכך נראה שהגירסא "פסולה" היא בוודאי נכונה, ולפנינו תוקן ע"פ הבבלי, אבל ביחס לסיפא השאלה במקומה עומדת, אם הגירסא שבכי"ו "לחזור בו יחזיר" נכונה. ולשיטת רש"י (ק"ה א' ד"ה אלא לאו) הרי לר' אלעזר בירושלמי ובבלי הנ"ל[70] חליצה פסולה פעמים פירושה שאינה כלום, ויכול להחזיר. ואפילו לשיטת התוספות (שם ק"ה א', ד"ה לאחין) ועוד, אין לדייק מן הסיפא כאן ששינתה בלשונה ואמרה "לא עשה כלום", ומכאן שבבבות הקודמות[71] ששנו בהן "חליצה פסולה" היא פסולה ופוסלת. והטעם הוא שבבבלי שנו בסיפא: אין כאן בית מיחוש, ומכאן אפשר לדייק שבבבות הקודמות[72] יש כאן בית מיחוש. אבל התוספתא שנתה בסיפא: לא עשה כלום, והרי לא יכלה לומר "חליצתה פסולה" כמו ברישא, שאם לא רקקה ולא חלצה כיצד אפשר לומר "חליצתה פסולה", והרי אין הקריאה חלק מן החליצה, ואין כאן חליצה כלל,[73] ולפיכך אמרו "לא עשה כלום", אבל גם "חליצה פסולה" פירושה לא עשה כלום, וכשיטת ר' אלעזר בירושלמי ובבלי הנ"ל.

[67] ודווקא בחליצה עצמה (התרת הרצועות ושמיטת הסנדל) הסדר מעכב לשיטת הירושלמי, אבל בחליצה ורקיקה אין הסדר מעכב לכולי עלמא, עיין בירושלמי פי"ב ה"ג, י"ב ע"ד. ונראה שר' בא בירושלמי שם הוא ר' אבא בר ממל, עיין בבלי ק"ה א' הנ"ל.

[68] כתבתי "מסתבר", משום שאפשר לומר שצ"ל בסיפא: אם רצה לחזור לא יחזור (עיין גירסת ד וגירסת כי"ע וקנ"ב שהבאנו להלן בפנים, ד"ה ובכי"ע), ולבבא זו כיוון ר' אלעזר בירושלמי פי"ב ה"א, י"ב ע"ג: ויש מהן שאמרו חליצתה כשירה, ואם רצה להחזיר לא יחזיר, כלומר, כשירה כוונתה כאן שהיא מועילה לעניין שאם רצה להחזיר לא יחזיר, בניגוד לפסולה שפעמים אינה כלום, כשיטתו בירושלמי שם ובבלי ניטין כ"ה ע"א (אעפ"י ששני התלמודים חולקים בפרטים). ולפ"ז אין צורך להגיה בירושלמי "פסולה" (במקום "כשירה", עיין מ"ש לעיל שו' 46, ד"ה באנפוליא), והכוונה כמו בתוספתא כאן. אבל מסתבר יותר שבירושלמי הגירסא משובשת, וצ"ל: פסולה, כמו שהגיהו המפרשים, וכן צ"ל בתוספתא כאן, עיין מ"ש להלן בסמוך בפנים.

[69] ואעפ"י שבתוספתא כאן נוסף "ולא קראת" הרי הקריאה אינה מעלה ואינה מורידה לעניין דיעבד, ולר"ע חליצתה כשרה.

[70] לעיל, הע' 68.

[71] ולפי גירסת הבבלי רק בבבא הקודמת.

[72] עיין לעיל, הע' 71.

[73] אבל ברקקה גרידא אפשר לומר כן בהשאלה, כלשון משנתנו פי"ב מ"ג, עיין מ"ש להלן בפנים, שו' 57, ד"ה רקקה.

ובירושלמי פי"ב רה"ג, י"ב ע"ד: שמואל אמר חלצה ולא רקקה תרוק, ואתיא כר' ליעזר. ר' הילא בשם ר' לעזר חלצה אבל לא קראתה ולא רקקה חליצתה פסולה (כלומר, הברייתא שלפנינו), עוד היא דר' ליעזר. דברי חכמים ר' בא בשם רב יהודה [ר'] זריקן מטי בה בשם רב חלצה ולא רקקה, רקקה ולא חלצ' לא עשה כלום[74] עד שתחלוץ ותרוק. ואין "דברי חכמים" אלא פסק הלכה,[75] והלכה כר' אליעזר, ואף מה שאמר ר' אלעזר (כלומר, בן פדת) חליצתה פסולה, פירושו פסולה ואינה פוסלת, וכמו שכתבנו לעיל, והיא הברייתא שלפנינו וכגירסת ד וכי"ו בסיפא שמותר לו לחזור ולייבם אותם. ועיין מ"ש להלן, שו' 66—67, ד"ה ר' שמעון.

57. רקקה ולא קראת ולא חלצה, חליצתה פסולה. בבא זו חסרה בקג"נ. ובמשנתנו פי"ב מ"ג: קראה ורקקה אבל לא חלצה, חליצתה פסולה. ובר"מ פ"ד מה' ייבום הי"ד: רקקה בלבד שלא חלצה ולא קראה, או שרקקה וקראה ולא חלצה, הרי זו כחליצה פסולה. וכ"ה בכל הדפוסים הישנים ובכל כתה"י שבדקתי.[76] ועל פיו, כנראה, ניסח המאירי ק"ד א' (הוצ' דיקמן 383 ע"א). אבל נאמנת עלינו עדות ר"ב אשכנזי בשו"ת סי' כ"ח (ד"ו פ"ז ע"א) שהגירסא ברמב"ם כ"י המחבר עצמו היא: הרי זו חליצה פסולה (כעין לשון משנתנו והתוספתא כאן), ושכן צריך להגיה בקצת ספרי הרמב"ם שהגירסא שם "כחליצה". והטעם הוא שרקיקה אעפ"י שאינה מעשה בגוף האיש, אבל מ"מ מעשה היא, והיא חלק מן החליצה, ואפשר לומר עליה "חליצה" במשמעות מושאלת. ושיטת הר"מ היא שרקיקה פוסלת מדאורייתא, עיי"ש במגיד משנה (ולעיל שם בר"מ הי"א) מה שהקשה עליו מסוגיית הבבלי ק"ה א', ומ"ש בקרן אורה שם ובאור שמח על הר"מ, ובשו"ת ר"ב אשכנזי הנ"ל ועוד. והר"מ שפסק ע"פ הבבלי, חליצתה פסולה ופוסלת, אבל לפי הירושלמי הנ"ל (עיין מ"ש לעיל) חליצתה פסולה ואינה פוסלת, ואינה כלום, עיין מ"ש לעיל. ועיין מ"ש בשו"ת עונג יו"ט אה"ע סי' קע"ד, ולהלן שם סי' קע"ו.

57—58. קראתה, אבל לא רקקה ולא חלצה, לא עשה כלום, ויכול לחזור. בבבלי הגירסא: אין כאן בית מיחוש. ועיין מ"ש ע"ז לעיל בסמוך, סד"ה ובכי"ע. ולפי שכתבנו לעיל אפשר לומר בשיטת התוספתא שאף בבבות הקודמות יכול לחזור, אלא שכאן לא יכלה התוספתא לשנות "חליצתה פסולה", שהרי אם לא רקקה ולא חלצה, אין הלשון "חליצה" נופל כאן כלל, וקריאה אינה מעכבת לכולי עלמא,[77] שאינה מעשה, וכמו שכתבנו לעיל.

58—60. חליצה מוטעית כשירה. חלץ לה, הוא מתכוין, והיא אינה מתכוונת, היא מתכוונת, והוא אין מתכוין, חליצתה פסולה. כל הברייתא בירושלמי ספי"ב, י"ג ע"א, בבלי ק"ו א', כתובות ע"ד א', והסיפא גם בבבלי כאן ק"ב ב'. ופירש ריש לקיש בירושלמי הנ"ל חליצה מוטעית היא: כל שאומרי' לו חלוץ, והיא ניתרת לך לאחר זמן. ובבבלי הלשון הוא בדברי ריש לקיש: כל שאומרים לו חלוץ ובכך אתה כונסה. והר"מ בפ"ד מה' ייבום הכ"ד מביא את שתי הלשונות (לפסול), ומפרש את דברי

[74] וכ"ה גם לעיל שם ה"א, י"ב ע"ג, אבל בב"ב פ"ג ה"ג, י"ד ע"א: חליצתה פסולה. והנכון כלפנינו.

[75] וכ"ה בירושלמי ברוב המקומות (והכל לפי העניין), כמו שראה לנכון בעל פ"מ בכ"מ. עיין ברכות פ"ד ה"ד, ח' ע"ב, פ"ה ה"ב, ט' סע"ב, פ"ו סה"ב, י"א ע"ב, כלאים ספ"ד, כ"ט ע"ג, פ"ח ה"ג, ל"א ע"ג, שביעית ספ"א, ל"ג ע"ג (וכ"ה בכי"ר כלאים פ"ו רה"ב, ל' סע"ב), תרומות פ"ג ה"ה, מ"ב ע"ב, מעשרות רפ"ג, נ' ע"ב, מע"ש פ"ד ה"ד, נ"ה ע"א (ומקבילות), חלה פ"א סה"א, נ"ז ע"ג, שבת פ"י רה"ז, י"ב ע"ג, עירובין פ"א ה"ב, י"ט רע"א (ועיין מ"ש לעיל ח"ג, עירובין, עמ' 304, הע' 23), פ"י ה"ג, כ"ו רע"ב, פסחים פ"ד סה"ג, ל"ה ע"א (ומקבילה בע"ז פ"א), תענית ספ"ב, ס"ו ע"ב, ועוד בכמה וכמה מקומות. ועיין גם מ"ש בירושלמי כפשוטו, עמ' 100, ובפירושי לה' הירושלמי להר"מ, נ"ד ע"ב, סוף אות ש'.

[76] לרבות כ"י רבינוביץ על קלף שבביה"מ כאן.

[77] אם יכולים לקרוא, עיין מ"ש לעיל, ע' 116. אבל עיין בתוספות סוטה ל"ג סע"א.

ריש לקיש בירושלמי שאומרים לו שיקיים מצות חליצה ולא יפסיד כלום בזה, ואם ירצה אח"כ לייבם ייבם.[78] ור' יוחנן בין בירושלמי ובין בבבלי חולק על ריש לקיש וטוען שבכגון דא[79] חליצה זו היא בכלל הסיפא: הוא מתכוין והיא אינה מתכוונת[80] וכו', וחליצתה פסולה. ור' יוחנן מפרש חליצה מוטעית מעין "מטען" שבמשנת ב"מ רפ"ו: שוכר עליהן או מטען. ופירשו בתוספתא שם פ"ז סה"א (ובמקבילות בירושלמי ובבבלי שם): או מטען, כיצד אומ' לו סלע פסקתי לך הריני נותן לך שתים. ואף כאן: "אומרים לו חלוץ והיא נותנת לך מאה מנה",[81] כלומר מבטיחים לו ואינם מקיימים. ובבבלי אמרו: חלוץ לה **ע ל מ נ ת** שתתן לך מאתים זוז. והחליצה כשירה אעפ"י שאינו נותנת, משום שאין תנאי בחליצה. ונחלקו אמוראים בבבלי (כתובות ע"ד א') בטעמו של דבר. ועיין בבבלי כאן נ"ג א' ובראשונים שם. ובירושלמי לא נזכר בשום מקום שאין תנאי בחליצה, ולהלן שם אמרו: אמר ר' מנא אם אמר על מנת, נותנת. והרשב"א ק"ו א' פירש את הירושלמי שהיא מחוייבת ליתן מטעם שכירות, שהרי החליצה אינה מתבטלת בשום פנים. ופירושו מיוסד על ההלכה שבבבלי שתנאי אינו מבטל את החליצה אבל מסתבר שהירושלמי אינו סובר כן, אלא כשיטת רבינא[82] בבבלי כאן נ"ג א' (לפי פשוטן של דבריו),[83] ובתנאי כפול התנאי מבטל את החליצה, ואמר ר' מנא שאם היה תנאי גמור ("על מנת"), נותנת, שאם לא תתן, תתבטל החליצה.[84] ודברי ר' יוחנן הם בדווקא, כדי שלא תצטרך לתת לו כסף. ועיין אבני מלואים סי' כ"ט ס"ק ו' אות י"ד, סד"ה ובחי' הרשב"א ואילך.

ובבבלי מוכרחים היו לפרש שאומרים לו בתנאי גמור ("על מנת"), שהרי להלן שם שנו: ת"ר חליצה מוטעית כשרה, גט מוטעה פסול וכו', ואם כדברי הירושלמי הרי בכגון דא, שאין כאן תנאי כלל, אף גט מוטעה כשר.[85] ברם בירושלמי לא נזכרה ברייתא זו כלל, ואפשר לומר שהוא הדין בגט,[86] ובכגון דא (עיין הערה 79) שניהם פסולים.

[78] ובירושלמי שם ספי"ב מובא מעשה בר' חייא בר אבא שהטעה את החולץ, ואמר לו: בני, האשה הזאת אינה רוצה להינשא לו דרך ייבום, אלא חלוץ לה, עקור זיקתך ממנה, והיא נישאת לך דרך נישואין. ובשו"ת הריב"ש החדשות סי' י' הביא בשם הירושלמי: חלוץ לה **ו ב כ ך** אתה נושאה, וצ"ל שם: **ו א ח"כ** אתה נושאה, וכיוון למעשה ר' חייא בר אבא הנ"ל, כפי שיוצא מן העניין והכשיר. וכן פסקו הרשב"א, הריטב"א והמאירי ק"ו א' שבכגון דא החליצה כשרה, משום שאף ר' יוחנן מודה בה, הואיל וכיוון לעקור את הזיקה. אבל במגיד משנה על הנ"ל (בפנים) כתב שנראה לו מלשון הר"מ שהוא חולק. וכן נראה דעת רבינו שמחה באו"ז ח"א סי' תרע"ג, צ"ה רע"ג. ועיין בשו"ע אה"ע סי' קס"ט ס"ק נ"ב.

[79] כלומר, שאינו יודע טיב חליצה, שהיא מתרת לעלמא ואוסרת עליו.

[80] ולריש לקיש הפירוש בסיפא הוא שאינה מתכוונת לחליצה כלל, אלא לשרת את היבם בפשיטת הנעל, עיין בבלי ק"ב ב'.

[81] כ"ה הלשון בירושלמי. ועיין להלן בפנים.

[82] "רבינא אמר דכולי עלמא יש תנאי בחליצה, והכא בתנאי כפול קמיפלגי וכו' ". ובנידון שלפנינו שאמר "על מנת" אין צורך בתנאי כפול, עיין ר"מ פ"ו מה' אישות הי"ז. וכ"ה גם שיטת הירושלמי, עיין עירובין פ"ג ה"ה, כ"א ע"ב (ומקבילה), ומ"ש בירושלמי כפשוטו, עמ' 270 ואילך.

[83] וכן פירש הר"ח בכתובות (לפי או"ז ח"א סי' תרע"ג, צ"ה ע"ג; הנ"ל ב"מ פ"ז סי' ש'). ועל פיו גם הרמב"ן, הרשב"א והמאירי כאן נ"ג א'. והעיר הרמב"ן על פירוש התוספות שם, ד"ה רבינא: ובתוספות **ד ו ח ק י ן** וכו'.

[84] ועיין בפי' הר"ח לכתובות (באו"ז ב"מ הנ"ל, לעיל הע' 83) שנתן טעם חדש למה אין תנאי בחליצה (וקרוב בעיני שפירש כן את דבריו הסתומים של הגאון בשאילתות סי' קנ"ד, עיי"ש), והסיק שם שאם היבם מתנה על מנת היא ספק חלוצה, עיי"ש. וכבר תמה עליו באו"ז שם.

[85] ודברי הר"ח בכתובות הנ"ל (לעיל הע' 84) צ"ע גם מן הבבלי כאן.

[86] אמנם להלן חולין ספ"א שנינו: כשר בחלוצה פסול בגרושה. ויש שגרסו שם: כשר **ב ח ל י צ ה** פסול **ב ג ר ו ש י ן**. ופירשו הגאונים שהכוונה לחליצה מוטעית וגט מוטעה, כברייתא שבבבלי הנ"ל

ובשאילתות פ' כי תצא סי' קנ"ד מוכח שחליצה מוטעת כשירה אפילו אמר לה חלוץ לה ובכך אתה כונסה (כריש לקיש),[87] ואח"כ המשיך: ואם תמצא לומר חליצה מוטעת כשירה, גט מוטעה מאי, מי אמרינן לא שנא גט ולא שנא חליצה לרצונו בעינן. או דילמא שאני גט דבעינן לדעתו.[88] ומדבריו משמע שבחליצה לא בעינן דעת, אלא שלא יעשה בעל כרחו, עיי"ש בהעמק שאלה אות ג', ולעיל שם אות א' ואות ב'. ועיין בקרן אורה ק"ו א', ועיי"ש ק"ד רע"ב. ועיין מ"ש ר"י ענגיל ק"ו א', ד"ה חליצה, ומ"ש לעיל, הע' 84.

ובתשה"ג הוצ' קורוניל (וויען תרל"א) סי' קי"ב: חליצה מוטעת היכי דמי, כגון שאמרו לו חלוץ לה והיא תיתן לך מאתים זוז, או אמרו לו חלוץ לה ואח"כ אתה כונסה, ואע"פ שהיא מוטעת כשרה. והנה העתיק הגאון כאן את לשון הירושלמי,[89] ומסתבר[90] שהפסק[91] לקוח מס' המעשים לבני א"י.[92]

60—62. חליצה מעושית בבית דין של ישראל כשירה, בבית דין של גוים פסולה. בגוים חובטין אותו, ואומ' לו, עשה מה שר' פלני אומ' לך. כל הברייתא באו"ז ח"א סי' תרע"ד, צ"ה ע"ג. והביאוה כמה מן הראשונים (ונציין להם להלן), כדי לפרש על פיה את משנת גיטין פ"ט מ"ח: גט מעושה בישראל כשר ובגוים פסול. ובגוים חובטים אותו ואומרים לו עשה מה שישראל אומרים לך, וכשר. והנה המלה "וכשר" היא כנראה הוספת פירוש, ואינה בשום משנה מטיפוס א"י,[93] בתשה"ג הרכבי סי' תקל"ה, עמ' 263, תשה"ג שערי צדק סי' ל"ג, ה' ע"א, ועוד בכמה וכמה מן הראשונים. ואינה גם בהבאה שבירושלמי גיטין פ"ט ה"ט, נ' ע"ד, ובבבלי ב"ב מ"ח א' בהוצ' שלפנינו ובכי"מ.[94] ויש שפירשו את הסיפא של משנתנו כבאור לרישא, כלומר, ובגוים שאמרנו פסול, היינו אפילו אם חובטים אותו ואומרים לו עשה מה שישראל אומרים לך, כמו שהביאו

(עיין מ"ש על כל זה בתוספת ראשונים ח"ב, סוף עמ' 221), אבל זהו הכל לשיטת הבבלי, ולגירסא זו דווקא. ואפילו גירסא זו אפשר לפרש אחרת, והיינו שבחליצה אין צריך לחלוץ לשמה, ובגט צריך לכותבו לשמה.

87 וכן גם בפסיקתא זוטרתי כי תצא במקומו.

88 כ"ה בכ"י, עיין בהעמק שאלה שם אות ג'.

89 "והיא תיתן" (במקום "על מנת שתיתן"), "ואח"כ אתה כונסה" (בלשון הירושלמי: והיא ניתרת לך לאחר זמן").

90 אבל ראיה מוכרחת אין כאן, ושמא לא נקט "והיא תיתן לך" אלא לרווחא דמילתא, שהרי גם בס' התרומה סי' קל"ג, רד"ה הלכך (האחרון), הלשון כן. ובמקום "ואח"כ" שמא צ"ל: "ובכך" (כמו שהוא בשאילתות שהזכרנו בפנים). והרי גם בשו"ת הריב"ש החדשות סי' י' נשתבש כן (בשם הירושלמי), אלא ששם השיבוש הוא להפך, וצ"ל שם: ואח"כ (במקום: ובכך).

91 אני מכוין לפסק זה ולגידמת חולצת בשיניה גרידא, שהרי שאר הדברים שם בוודאי לקוחים מן השאילתות סי' קנ"ד, כמו שנוכיח להלן שו' 60—62, סד"ה ולא עוד, וד"ה עכשיו. ועיין לעיל הע' 90, ולהלן, הע' 92.

92 כמו ששער רב"מ לוין באוה"ג, עמ' 208, הע' א'. וכנראה שער כן על סמך דבריו בתרביץ ש"א ס"א (תשרי תר"צ), עמ' 84 ואילך. ועל גידמת חולצת בשיניה, עיין בהע' ב' שם.

93 משנה שבירושלמי, הוצ' לו, קויפמן ופרמה. ואינה גם בד' נפולי, משנה שברי"ף, משנה שבבבלי כי"מ, חמשה טופסים של משניות כי' עם פיה"מ להר"מ, וביניהם אחד על קלף ישן נושן (אלא שבשני טופסים נוסף בתוך השורה שלא בכי' הסופר: וכשר).

94 בכמה כי"י שם חסרה לגמרי פיסקא זו, עיין דק"ס שם במקומו. ובמכילתא ריש משפטים נמצאת מלה זו בהבאה מן המשנה, אבל בס' והזהיר משפטים, עמ' 90, שבוודאי העתיק מן המכילתא, חסרה מלה זו. וכן בחי' הרשב"א גיטין פ"ח ב' נמצאת המלה "וכשר" אבל היא אינה אלא הוספת סופרים כפי שנראה מהשואת לשונו בחידושיו כאן ללשונו בשו"ת שלו ח"א סי' שצ"ו.

בתוספות ב"ב מ"ח א', ד"ה גט, בשם "יש מפרשים",[95] ועיין גם בראש"ש שם פ"ג סי' נ"א, גיטי] פ"ט סי' י'. ובקטע של הלכות פסוקות שפרסם מהרי"ן אפשטין בצופה האנגלי סדרא חדשה ח"ד, עמ' 429: גט מעושה בגוים [שחובטין אותו ואו' לו עשה מה שישר' או'] לך פסול הוא, והיכא דנסיב הכי לא מפקינן לה. והשלמה זו של מהרי"ן אפשטין נראית כמעט וודאית. ולפי שיטה זו אפילו ב"ד של ישראל אין כופין אלא על ידי ישראל, ולא על ידי גוים.

ברם מלשון התוספתא כאן ששנתה בחליצה מעין לשון המשנה בגיטין משמע שאין לפרש שהסיפא היא פירוש של הרישא, שהרי רישא אומרת בפירוש "בבית דין של גוים", ולא גוים החובטים. ובתוספות ב"ב מ"ח א' ד"ה גט: והכי מוכח בתוספתא דקתני, ובגוים חובטין אותו ואומר לו עשה מה ש[ר'] פלוני אומר לך, משמע דעל פי ר' פלוני שהוא חכם חובטין אותו, וכשר וכו'. וכן מעתיק בסמ"ג עשין נ', קל"א ע"א: עשה מה שר' פלוני אומר לך. ובאו"ז ח"א, צ"ה ע"ג: הנ"ל: מה שישראל פלוני אומר לך. וכן מעתיק בראש"ש גיטין פ"ט סי' י', ב"ב פ"ג סי' נ"א, שו"ת שלו כלל מ"ג סי' ד', רבינו ירוחם, ס' חוה, נתיב כ"ד ח"א, והגה"מ פ"ב מה' גירושין ה"כ, אות ה'. ובחי' הרשב"א ב"ב מ"ח א': אלא הכי קתני, ובגוים פעמים כשר, כיצד כשחובטין אותו הגוים ואומרים לו, עשה מה שישראל חברך אומ' לך. והכין איתא בירוש' (עיין להלן) ובתוספתא. וכלשון זו גם בשו"ת שלו ח"ד סוף סי' מ' (מה שישראל חבריך וכו'). ואין כאן אלא תמצית הדברים ע"פ התוספתא והירושלמי. ועיין גם בריטב"א ב"ב מ"ח א' ובשו"ת הרשב"ש סי' תצ"ח שרמזו לתוספתא כאן. ועיין בשו"ת עונג יו"ט אה"ע סוף סי' קס"ח.

וכן הביאו כמה מן הראשונים הנ"ל מירושלמי גיטין פ"ט ה"י, נ' ע"ד: תני ר' חייה וגוים שעיסו כמעשה ישראל[96] כשר,[97] אפילו אמר איני זן ומפרנס.[98] אמר ר' יוסי מתניתא אמרה כן, והגוים אומרי' לו וחובטין אותו ואומרי' לו עשה מה שישראל אומ' לך. הרי לך שבירושלמי

[95] הרשב"א גיטין פ"ח ב' והר"ן על הרי"ף שם מביאים שאף רבינו תם פירש מתחילה כן, אלא שאח"כ חזר בו. ופירוש זה מנומנם לפי הגירסא: גט מעושה בישראל כשר, ובגוים חובטים אותו וכו', כמו שהוא במשנה שברי"ף שם, ועיין במלא"ש במקומו ובר"ן על הרי"ף שם ובס' והזהיר שצויין לעיל הע' 94. ובמשנה שבירושלמי, בכ"י פרמה: והגוים חובטים, וכן תוקן גם בכ"י קויפמן (אלא שבשלשתן נמצא גם: ובגוים פסול). ועיין להלן, ד"ה וכן, בהבאת הירושלמי מן המשנה.

[96] בתרביץ ש"ב, תרצ"א, עמ' 378, הנהתי בירושלמי "במעשה" במקום "כמעשה", כלומר בפסק דין של ב"ד ישראל, עיין מש"ש. ואעפ"י שאף הראשונים מעתיקים "כמעשה", הרי ברוב כתה"י קשה להבחין בין כ"ף וב"ת, ואין כאן הנהה אלא בחירה בקריאה.

[97] כ"ה הגירסא לפנינו, וכן מעתיק גם בעיטור, אות מ' מרד, הוצ' רמא"י ע"א ע"ב, ובתוספות גיטין פ"ח ב', ד"ה ובעכו"ם, ובחי' הרשב"א שם ובמרדכי גיטין פ"י, סי' ת"נ. ובתוספות גיטין הנ"ל גורס אף לעיל בירושלמי (בדברי ר' ירמיה בשם רב) "אפילו", עיי"ש. והפירוש הנכון הוא במהרש"א שם, והרש"ל הניח בתוספות. ובראש גיטין פ"ט סי' י' גרס כמו שהוא לפנינו בירושלמי (כלומר, "כשר" בדברי ר' חייא), אלא שקיצר, והנכון הוא בראש ב"ב פ"נ סי' נ"א: רב אשי (=רב אסי, כנ' התוספות בגיטין פ"ח ב' הנ"ל: ולפנינו: ר' יוסי, והוא הוא) אמר ישראל שעשה כמעשה העכו"ם כשר באומר (בשו"ת שלו כלל מ"נ סי' ד' גרס כנ' המרדכי הנ"ל: ובאומר) איני זן ואיני מפרנס, ומתניתין אמרה כן וכו', כלומר רב אשי (אסי) הביא ראייה מן המשנה שהוא כשר.

אבל הר"ח (לפי העיטור הנ"ל) גרס בירושלמי להפך, והיינו בדברי ר' ירמיה בשם רב גרס "כשר" ובתני ר' חייא גרס "פסול", וכ"ה בתוספות ב"ב מ"ח א', ד"ה נט, והיא היא, עיי"ש במהרש"א. אבל מ"ש שם שגם הרא"ש בב"ב גרס כמו בתוספות אינו מוכרח, אלא שהרא"ש תפס את דברי רב אסי שהביא ראייה מן המשנה שהוא כשר, וגרס גם אחרי תני ר' חייא "ובאומר", כנ' המרדכי הנ"ל (ועיין מ"ש לעיל בשם שו"ת שלו).

[98] כלומר, אפילו בהלכה זו שאין כופין לגרש מתחילה, שהרי אומרים לו זן או פרנס (עיין לעיל ולהלן שם בירושלמי ובבבלי כתובות ע"ז א') מ"מ אם פסקו ב"ד של ישראל לכפות כפייה כדין היא. ועיין מ"ש לעיל, הע' 97, בשם התוספות.

מפורש שהסיפא אינה מפרשת את הרישא „ובגוים פסול", אלא להפך, שאם הפסק דין הוא של ב"ד ישראל והעישוי הוא ע"י הגוים הגט כשר, שאין עישוי הגוים אלא כמקל ורצועה, ואין חיוב על ב"ד שהם בעצמם יהו המכים, כמו שהסבירו הראשונים במקומם.

ובתוספות גיטין פ"ח ב', ד"ה ובגוים, כתבו: וכן פירש רב יהודה גאון בהלכות גדולות דבגוים כשר בזה העניין וכו'. וכן הביאו בשם הלכות גדולות בתוספ' ב"ב מ"ח א', ד"ה גט, ברשב"א גיטין פ"ח ב' ועוד כמה מן הראשונים הנ"ל. והדברים נמצאים באמת בהלכות פסוקות הוצ' ר"ס ששון, עמ' קל"א, ה' ראו, עמ' 100, ה' קצובות הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' 108 (תורתן של ראשונים, הוצ' רח"מ הורוויץ ח"א, עמ' 26).[99] אלא שהדברים שם תמוהים מאד. וכ"ה שם: גט המעושה בישראל כשר ובגוים פסול, ואם חובטין אותו גוים על פי ישראל ואומרין לו עשה מה שישראל אומרין לך כשר, אבל חליצה המעשית (בהלכות קצובות: אבל חליצה מעושת בישראל) עד דאמר רוצה אני. והדברים תמוהים שהרי גם גט מעושה אינו כשר אלא אם אמר רוצה אני, כמפורש במשנת ערכין ספ"ה ועוד, ומאי „אבל".

ולא עוד שבפירוש אמרו בבבלי כאן ק"ו א': ת"ר חליצה מוטעת כשרה, גט מוטעה פסול. חליצה מעושית פסולה, גט מעושה כשר. היכי דמי, אי דאמר רוצה אני אפילו חליצה נמי. ואי לא אמר רוצה אני גט נמי לא. הכי קאמר חליצה מוטעת לעולם כשר וגט מוטעה לעולם פסול, חליצה מעושית וגט מעושה זימנין כשר וזימנין פסול, הא דאמר רוצה אני, הא דלא אמר רוצה אני וכו'. הרי לך מפורש שאין שום הבדל בין חליצה מעושה ובין גט מעושה. ואם נפשך לומר שהמקורות שהבאנו לעיל (ה' פסוקות ותרגומן וה' קצובות) אינן אלא מקור אחד, ושמא נפלה שם ט"ס, הרי יש לנו עוד עדים להלכה זו. וכן שנינו בתוספתא חולין ספ"א: כשר בגרושה פסול בחלוצה, כשר בחלוצה פסול בגרושה. ובעיטור ח"א אות פ' פרוזבול ד"ו, מ"ט ע"ג (הוצ' רמא"י ע"ו ע"ג): וגרסינן בתוספ' וכו' כשר בגירושין פסול בחליצה, כשר בחליצה פסול בגירושין וכו', וההיא תוספת איתשיל קמי גאון ופירש וכו' כשר בחליצה פסול בגירושין חליצה מוטעת כשירה, גט מוטעה פסול, חליצה מעושית פסולה, גט מעושה כשר.[100] ופירוש זה מתנגד למסקנת התלמוד כאן הנ"ל שאין הבדל ביניהם. ובתוספתא חולין הרי אין לפרש כמו שפירשו בבבלי, שהרי כל עיקר ההלכות השנויות בתוספתא שם אינן אלא ללמד אותנו מה שכשר בזה פסול בזה.[101] וכן בשאילתות כי תצא סוף סי' קנ"ד: ולענין שאילתא דשאילנא קדמיכון, ת"ש דאמר רבא[102] חליצה מוטעת כשירה, מעוסת פסולה, גם מעושה כשר, גט מוטעה פסול. והוינן בה גט מעושה כשר היכי דמי וכו', אלא אמר רבא חליצה מוטעת כשירה, גט מוטעה לעולם פסול, גט מעושה כשר, והוא דאמר רוצה אני, חליצה מעוסת, אמר רוצה אני כשירה, לא אמר רוצה אני פסולה. ודבריו אינם מובנים, עיי"ש בהעמק שאלה שנדחק מאד. וכן בתשה"ג, הוצ' רנ"נ קורונל (וויען תרל"א) סי' קי"ב: אמר רבא חליצה מוטעת לעולם כשרה, [חליצה מעושה כשרה], והוא אם אמר רוצה אני, ואם לא אמר רוצה אני פסולה, וכן הלכה נוהגת. ואעפ"י שלא נזכר שם גט, הרי ברור שרחפו לפניו דברי השאילתות הנ"ל, כמו שנראה להלן, אבל בהלכות פסוקות (הוצ' ר"ס ששון) עמ' קס"ב ואילך, ה' ראו, עמ' 121, העתיק מן הבבלי כגי' שלפנינו בערך.

[99] ודברי לוין באוה"נ גיטין, עמ' 250, הע' 1, צריכים תיקון.

[100] במקור, בשו"ת גאוני מזרח ומערב סי' ר"ל, וכן בס' השטרות לר"י הברצלוני, עמ' 71, חסרות שש מלים האחרונות. ושמא השמיטון בכוונה, מפני שהפירוש מתנגד לתלמוד. אבל השאלה היא למה הניח הגאון בבא זו בלי פירוש. ובוודאי שבעל העיטור לא בדה את הפירוש מלבו.

[101] ועיין באו"ש פ"ד מה' ייבום הכ"ה, ופירושו ז"ל דחוק, וקשה להכניסו לכוונת הגאון.

[102] כן גרס בגמרא כאן, במקום „ת"ר".

כרם עצם העניין של "רוצה אני" צריך ברור. ובבבלי ערכין כ"א ב' משמע ש"עד שיאמר רוצה אני" הכוונה שיבטל למודעיה,[103] משום שאנו חוששים הואיל ונותן את הגט ע"י כפייה שמא מסר מתחילה מודעא, אבל אם נתברר שלא מסר מודעא משמע לכאורה שמספיק אם מסר את הגט בשתיקה. וכשו"ת חוות יאיר סי' נ"ה האריך בזה והביא כמה ראיות לכך,[104] אלא שבסוף דבריו הסיק: ואי איכא לאקשויי נגד הכרעתי הנ"ל, ולומר דבעי אמירה ממש, הוא מגמ' פרק מצות חליצה, דק"ו ע"א, דאמר גט מעושה זימנין כשר, זימנין פסול, הא דאמר רוצה אני וכו', ואי ס"ד דלא בעי אמירה ממש, היכן מצינו גט מעושה שפסול, שהרי על כרחך ציוה לסופר לכתוב ולעדים לחתום ונתנו לה וכו'. אבל לגירסת השאילתות שכל ההלכה היא מאמר של רבא,[105] ורבא הרי הוא סובר (גיטין ל"ד א') שגילוי דעתא בגיטא מילתא היא, הוא הוא שמצריך שיאמר גם בשעת הנתינה רוצה אני (אבל מ"מ אפילו אמר כן, אם גילה דעתו שאומר כן באונס, הגט פסול לרבא, עי"ש בגיטין), משום שכולם רואים שאמר לעדים ע"י כפייה,[106] אבל לדידן שאנו פוסקים שגילוי דעת בגיטין לאו מילתא היא הגט כשר, אפילו אם לא אמר בשעת נתינה רוצה אני, כהכרעה הראשונה של בעל חוות יאיר.

עכשיו ניחזי אנן שכל העובדות שהובאו בתלמודים בחליצה מועטת הן בשהייבם רוצה לייבם ולא לחלוץ, ומסתבר שבהוה אף בחליצה מעושה מדברים כן שאינו רוצה לחלוץ אלא לייבם,[107] ואם כן למה צריך שיאמר רוצה אני, והרי הוא אומר לפני חליצת הנעל: ל א ח פ צ ת י ל ק ח ת ה, ובזה מבטל את דבריו הקודמים,[108] כפי שמוכח משיטת הגאונים. ועל פי זה, ורק על פי זה, נבין למה נדחקו הגאונים לפרש חליצה מעושה בפנים משונים, ולא פירשו שב"ד מכין אותו וכופין אותו לחלוץ, כדברי התוספתא כאן. וכן הוא הלשון בשאילתות ריש סי' קנ"ד: כרם צריך למימר, אילו מאן דאמר לא חליצנא, ו ש ק ל י ב י ד י נ א ל כ ר ע י ה ו א ח ת י ה, ואתת יבמה וחלצתיה, מי שמה חליצה, או לא, מי אמרינן וחלצה נעלו אמר רחמנא מדעתיה, או

[103] ולהלן, הע' 108, הבאנו תשובת גאונים, ומשמע ממנה ש"רוצה אני" מבטל את המודעא, עי"ש.

[104] אמנם בנתיבות המשפט ריש סי' ר"ח אינו סובר כן, אלא שהדברים נאמרו שם דרך אגב, ובלי ראיות לעניין גט.

[105] ואפילו לגירסא שלפנינו שהיא ברייתא (והיא בוודאי התוספתא שבחולין הנ"ל) הרי אף לפנינו רבא הוא שפירשה, והכל הוא מבית מדרשו של רבא. והגאון שהביא העיטור פירשה כפשוטה, ולפי ההלכה שגביא להלן בפנים.

[106] ועיין בתוספות ריי"ד גיטין מ"ו א', עי"ש היטב.

[107] ואפילו אם אינו רוצה לא לחלוץ ולא לייבם (כמשתנו פי"נ מי"ב, וכפירש"י שם. ועיין שו"ת מהר"ם ב"ב ד' קרימונה סי' רמ"ד), מ"מ נראה כיוון שאמר בב"ד "לא חפצתי לקחתה", דינו כאילו נתרצה לחלוץ והתחיל מרצונו, עיין מ"ש להלן בשם הגאונים.

[108] בשו"ת הגאונים הקצרות (ווילנא תרמ"ה) סי' רס"ז: המוסר מודעא על חליצה מהו, צריך לבטלה, אי לא משניחין ביה. תשובה. אחרי שכופין אותו לחלוץ, אחר שאמר בפיו ל א ח פ צ ת י ל ק ח ת ה, אין המודעא שמסר שוה כלום. וכנראה שפירש את הנמרא בערכין ספ"ה שהכוונה שם שאם אמר "רוצה אני" אמירה זו הוא בטול מודעא, עי"ש בנמרא. חה נגד שיטת כל הפוסקים, ועיין ריב"ש סי' תפ"ב. ובהערה לתשה"נ הנ"ל ציין לנכון לפרדס שגביא להלן, אבל לא עמד על הדברים, ואין שום שאלה במסירת מודעא על "גט חליצה" לאחר חליצה. ובתשובת הגאון שבפרדס לרש"י ד"ק, כ"ו ע"ג, מהדורת הרח"י עהרנרייך, עמ' קי"ז (אוה"נ, עמ' 208) על השאלה אם מודעא מועילה בגט חליצה הביא שם הגאון את שאלת האנשים ששואלים, אדם שכופין אותו לחלוץ והוא רוצה לייבם, כיצד מקבלים ממנו "לא חפצתי לקחתה". ותירץ הגאון שהיבם רצה מתחילה לעשות שלא כהלכה (מה שאין לו מן הדין), וכופין אותו שיחזור לדין אמת, ולא ירצה לעשות שלא כהלכה (מה שאין לו מן הדין), ואם הוא מודה וחזר [לציית] לפקודת ב"ד, ואמר בפיו לא חפצתי לקחתה [דינו כאילו אמר רוצה אני], ולא מהני מודעא וכו', "ומודעא לא מהני בגוה בתר דאמר לא חפצתי לקחתה" וכו'. והוא כפסק הגאון בשו"ת הקצרות הנ"ל. ועיין בשו"ת המיוחסות להרמב"ן סי' קכ"ג. והרח"י עהרנרייך והבאים אחריו לא השגיחו בתשה"נ הנ"ל. אבל בשאילתות ובתשה"נ שהבאנו בפנים אין המדובר כלל בסתם מודעה.

דילמא חליצה מכל מקום, אפילו בעל כרחיה.[109] והביא ראייה שהיא פסולה מסוגיית התלמוד הנ"ל. וכן בתשה"ג קורונל סי' קי"ב הנ"ל: וששאלתם כיצד חליצת מעושת, כגון שאמר איני חולץ, והכוהו ב"ד, והביאוהו את הסנדל ונתנו אותו ברגלו בעל כרחו, ובאת היבמה וחלצו (צ"ל: וחלצה) נעלו מעל רגלו, אם אמר רוצה אני כשרה. הרי לך שהם פירשו חליצה מעושה על עצם נתינת הסנדל ברגלו (או שב"ד הורידו את רגלו למטה) שהיתה בעל כרחו,[110] וכגון דא אם לא אמר בשעת החליצה רוצה אני, החליצה פסולה, אבל בגט צריך שיתרצה מתחילה לתת גט ולצוות לסופר שיכתוב ולעדים שיחתומו, אבל אח"כ הגט כשר אפילו אם נמסר בשתיקה, כהכרעה הראשונה של בעל חוות יאיר הנ"ל. והכוונה בשאילתות: גט מעושה כשר, והוא דאמר [מתחילה] רוצה אני, אעפ"י שהוא שותק בשעת המסירה. וממילא יש כאן הבדל בין גירושין וחליצה, והיינו בין מעשה הגירושין (הנתינה) ומעשה החליצה (חליצת הנעל).[111] ואפילו אם נוכיח שלהלכה אין הדין כן, וצריך שיאמר גם בשעת נתינת הגט רוצה אני, אבל אין לתמוה על הגאונים הקדמונים שלא סברו כן. אבל עיין מ"ש לעיל, סד"ה ולא עוד, בשם הלכות פסוקות. ושמא שאבו שם ממקורות שונים. ואף הסיום שבשאילתות הנ"ל צ"ע רב. ועיין היטב בלשון הר"מ פ"ד מה' ייבום הכ"ה ובהסבר הריב"ש בשו"ת סי' תפ"ב.

62—63. חולצין לאשה, אע"פ שאין מכירין אותה. ממאנין לאשה, אע"פ שאין מכירין אותה. בקג"נ (בטעות): אע"פ שמכירין (וכאן מסתיימים הקטעים שבידי). ובבבלי ק"ו א' נחלקו אמוראים בהלכה זו, ורב הונא אומר כשיטת התוספתא כאן, ומסיק: לפיכך אין כותבין חליצה אלא אם כן מכירין, ואין כותבין גט מיאון אלא אם כן מכירין, וכמו שמסיקה התוספתא כאן בסיפא. אבל רבא (שם וב"ב קל"ח ב') חולק וסובר שאין חולצין אלא אם כן מכירין ואין ממאנין אלא אם כן מכירין, לפיכך כותבין גט חליצה אעפ"י שאין מכירין וכותבין גט מיאון אעפ"י שאין מכירין. ובתוספות שם ק"ו א', ד"ה ורבא, הקשו (בשם הר"ר יהודה) מן התוספתא כאן, ותירץ (הנ"ל): דתוספתא מיירי מדאורייתא, ואמוראי דהכא איירי דרבנן. וכתב עליהם זקן זקני הגאון בעל קרן אורה ז"ל במקומו: ולא הבנתי, דהא תני התם נמי ממאנין אע"פ שאין מכירין, והתם ליכא למימר דמדאורייתא קאמר וצ"ע. ולא זכיתי לרדת לסוף דעתו ז"ל, וכי יש לנו פסוק במקרא על כך, והרי היינו יכולים לסבור שיש לחשוש מן התורה, אחרי שתקנו חז"ל מאון. וכן כתב בפסקי רי"ד במקומו, שאנו צריכים להכיר את הממאנת "שיש לחוש אע"פ שיודעים ב"ד שעכשיו היא ממאנת, שמא אביה קיבל קידושין בחייו, שהן קדושי

[109] וכוותתו הואיל וכבר אמר "לא חפצתי לקחתה" שמא אפשר לחלוץ את נעלו בעל כרחו.

[110] ולא יכלו לפרש כפשוטה של התוספתא וכמשנת ניטין פ"ט מ"ח, משום שאם כפאהו ב"ד ע"י איומים, או הלקאה, והסכים לחלוץ אינו צריך לומר רוצה אני, שהרי לפני החליצה אומר "לא חפצתי לקחתה", ואין כאן שאלה של חליצה מעושה כלל, כשיטת הגאונים שהבאנו לעיל הע' 108. וכל עיקר חליצה מעושה שיש להסתפק בה אינה אלא בשלא נתן שתחלוץ לו והורידו את רגלו בעל כרחו, ולפיכך צריך לומר רוצה אני בשעת החליצה, שהרי במעשיו בטל את "לא חפצתי לקחתה" שאמר לפני כן, והאמירה אינה כלום. ועיין ר"מ ושו"ת הריב"ש שהבאנו להלן בסמוך בפנים בסוף הדיבור.

[111] ותן דעתך שלפנינו מטבע של צורה ספרותית: "יש בזה מה שאין בזה, ויש בזה מה שאין בזה", ובכגון דא נכנסים לקבוצה כזו גם הבדלים חיצוניים ומלאכותיים, שהרי לאמיתו של דבר גם בגט אם אמר בשעה שצווה לסופר לכתוב ולעדים שיחתומו "רוצה אני", ובשעת הנתינה תבוא כפייה מצד ב"ד, יצטרך שוב לומר "רוצה אני" לכולי עלמא, אלא שיש כאן הבדל חיצוני, שאין מציאות של מסירת גט בעל כרחו ממש, שהרי הוא צריך לעשות מעשה, ואם עושה מעשה מרצונו ושותק אין צורך שיחזור ויאמר רוצה אני, אבל בחליצה היא היא שחולצת ואפשר להכריח אותו, להוריד את רגלו ולהחזיקה עד שיבמתו תשלוף את הנעל, ואין שאלה בחליצה מעושה בישראל לפי הגאונים והשאילתות אלא כדוגמא שנתנו, וממילא צריך בכגון דא לומר "רוצה אני" בשעת שליפת הנעל. ופשיטא שכל זה עדיין צריך עיון רב, ולא כתבתי כ"ז אלא לעורר, שמא ימצא מי שהוא את הפתרון הנכון.

תורה, ואין לה כח לעקרן במיאונה, ואם יכתבו גט מיאון יסברו העולם כי בעודה יתומה נתקדשה, ונמצאת אשת איש יוצאה בלי מאון וכו". וכע"ז כתב במאירי במקומו ("שמא אביה קדשה ומחזקת עצמה באחרת"). ועיין גם ברשב"א ובריטב"א במקומו. ולפיכך כתבו בתוספות שמ"מ מדאורייתא אין חוששין וכו'. ועיין בס' ישרש יעקב שהביא בשם גדולי האחרונים שמן התורה היבם והיבמה נאמנים, ואין צורך כלל בראייה, עיי"ש.

ברם הברייתא בעצמה קשה, ולמה באמת הזקיקו את האשה להביא אח"כ ראייה שחלצה, או מאנה, ולא אמרו שאין חולצין ואין ממאנין אלא אם כן מכירין, ונותנין לאשה גט חליצה, או גט מיאון, ולא תצטרך אח"כ לראייה. וכן הקשה בפיסקי רי"ד במקומו: וא"ת מה לה לזה הדוחק וכו', עיי"ש. ועיין גם באו"ז ח"א סי' תרע"ה, צ"ה ע"ג, מ"ש בשם רבינו שמחה. ולא עוד אלא שלהלן נראה[112] שבירושלמי כאן ומו"ק מביאין נוסח שטר חליצה בשם "תמן אמרין", והוא תמוה, ולמה לא הביאו את הנוסח שלהם. ואף השאלות במו"ק שם: אילו הן שטרי חליצה? אילו הן שטרי מיאונין? אינן מובנות, והרי הנוסח שלהם אינו מעלה ואינו מוריד, לעניין משנתנו שם.[113]

ולולא דברי רבותינו היה נ"ל שהלכה זו יסודה בשעת השמד, ובא"י לא כתבו לא שטרי חליצה ולא שטרי מיאון, כפי שנראה להלן. ואף בגט אמרו (בבלי קכ"ב א', גיטין ס"ו א'): תנא ר' ישמעאל בשעת הסכנה כותבין ונותנין אע"פ שאין מכירין, כלומר ב ש ע ת ה ש מ ד[114] כותבין גט אעפ"י שאין מכירין את הבעל, וכן מוכח מפסק הר"מ בפ"ב מה' גירושין ה"ד בהשוואה להי"ג שם.[115] אלא שקולא זו לא היתה אלא בשעת הסכנה גרידא, ומיד שעברה הסכנה חזרו לדין תורה, ואין כותבין גט אלא אם כן מכירין.[116] אבל את הגט עצמו קרעו מיד בשעת השמד ומשעת השמד ואילך (להלן כתובות פ"ט ה"ו, בבלי גיטין ס"ד א'. ועיין במשנת כתובות פ"ט מ"ט), ואעפ"י שכבר עבר השמד, ולא היה צורך בקריעת הגט.[117] ועדיין נשאר בא"י זכר למנהג השמד עד הזמן האחרון. וכ"ה בחילופי מנהגים שבין אנשי מזרח ובני א"י סי' י"ג: א"מ אין קורעין את הגט, ובני א"י קורעין אותו, עיין בהוצ' ר"מ מרגליות, סוף עמ' 120 ואילך. והפוסקים האשכנזים החזיקו במנהג א"י, ויפה שער הגאון מורו של בעל תרומת הדשן שמנהג זה מקורו משעת השמד,[118] והפוסקים מצאו אסמכתא למנהג זה גם בבבלי.[119]

[112] שו' 64–65, ד"ה בראשונה.

[113] ואם יתעקש המתעקש לומר להפך שבא"י כתבו שטרי חליצה ומיאונין בנוסח ארוך (עיין מ"ש להלן רפי"ג, ד"ה ונראה), ובמועד אמרו שלא יאריך, ויכתוב נוסח קצר (כנוסח בבל), אף אתה אמור לו שהעיקר חסר מן הספר. ולא עוד אלא שעדיין תישאר השאלה למה לא הביאו בירושלמי כאן פי"ב וסנהדרין פ"א את נוסח א"י.

[114] כמו שפירש לנכון במאירי כאן, הוצ' דיקמן, עמ' 497. ועיין מ"ש להלן כתובות פ"א, הע' 5.

[115] כפי שהוכיח בשו"ת הב"ח החדשות סי' צ"ב.

[116] עיין במשנת ב"ב פ"י מ"ג, בבבלי שם קס"ז ב', ובירושלמי שם בסוגיין ובגיטין פ"ד ה"ב, מ"ה ע"ג.

[117] „מן הסכנה ואילך" (משנת כתובות פ"ט מ"ט, תוספתא שם פ"ט ה"ו).

[118] תרומת הדשן, פסקים סי' מ': מה שנהגו לקרוע את הגט וכו', אבל מורי אומ' דשמא זה הטעם הוא כדאיתא פרק המקבל (גיטין ס"ד א') דבשעת השמד הוצרכו לקרוע, אע"ג דהאידנא השמד בטל, מ"מ נהגו לקרוע כבתחילה, וכן מצינו בתקיעת שופר שנהגו לתקוע אחר הקריאה משום שמד (ר"ה ל"ב ב'), ואע"ג דשמד בטל מנהג לא בטל (לשון הירושלמי בכתובות פ"א ה"ה, כ"ה ע"ג). ועיין ירושלמי שביעית פ"ד ה"ב, ל"ה ע"ב, תרומות פי"א ה"ו, מ"ח ע"ב (ומקבילה בשבת פ"ב ה"ב, ד' ע"ד), שבת פ"ו ה"ב, ח' ע"א. ועיין רש"י שבת כ"ד א', ד"ה המפטיר, ובאוה"ג שם, התשובות, עמ' 26, סי' פ' (אבל עיי"ש סי' ע"ט) ובגזי שכטר ח"ב, סוף עמ' 523 ואילך. ועיין להלן הע' 121.

[119] עיין בבלי ב"מ י"ח א', ב"ב קס"ח ב'. וכנראה ששם סמכו על המשניות (עיין גיטין ס"ו א') ועל הברייתות (ב"ב שם), ואסמכוה על טעם אחר (שלא תגבה בגט את כתובתה, כפירושם של כמה מן האחרונים).

והדברים הללו הם בגט גרידא, שהרי בלי כתיבת הגט ומסירתו לא תתגרש, אבל בחליצה ובמיאון שאין השטר אלא לראייה בעלמא, הרי הדעת נותנת שחז"ל גזרו בשעת השמד שלא יכתבו כלל לא שטרי חליצה ולא שטרי מיאונין, שלא יכניסו את עצמם בסכנה בחנם,[120] וכשתרצה להנשא תביא עדים על החליצה ועל המאון, כמפורש להלן בסיפא. ונראה שגזרה זו של חז"ל היתה קיימת גם אח"כ ולא בטלו בא"י[121] את גזרתם שלא יכתבו שטרי חליצה ומאון עד תקופת הגאונים.[122] ולפ"ז כל המשניות (עיין משנת מו"ק פ"ג מ"ג, ב"מ פ"א מ"ח) שנזכרו בהן שטרי חליצה ומאון הן מתקופה שלפני השמד, עיין להלן שו' 64—65 סד"ה בראשונה. והברייתא שלנו היא מתקופה שלאחר השמד, אחרי שגזרו שלא לכתוב שטרי חליצה ומאון. ועיין מ"ש להלן רפי"ג, שו' 1, ד"ה בראשונה. אבל בבבל מעולם לא הפסיקו לכתוב שטרי חליצה ומיאון, אלא שרב הונא סמך על הברייתא שלנו שחולצין אע"פ שאין מכירין, ואח"כ כותבין כשמכירין.

63. האשה שאמרה חלצתי, תביא ראיה לדבריה וכו'. בבבלי (ק"ו א'): לפיכך אין כותבין גט חליצה אלא אם כן מכירין וכו'. ובהגהות המיוחסות להגר"א הגיהו גם בתוספתא: לפיכך האשה שאמרה חלצתי וכו'. ובתוספתא אין הכרח לכך, עיין מ"ש לעיל בסמוך, ד"ה והדברים, והיא הלכה בפני עצמה. ועיין להלן רפי"ד. ובאו"ז ח"א סי' תרפ"ז, צ"ז ע"א: וכ"כ מורי הר' שמחה לכך צריכה גט לראיה שתנשא בו אפי' לכשתגדיל וכו', ותניא בתוספתא האשה שאמרה חלצתי תביא ראיה לדבריה, מיאנתי צריכה ראיה לדבריה. כלומר, כדי שלא תצטרך לטרוח להביא ראיה לדבריה תקנו גט מאון.

64—65. בראשונה היו כותבין שטרי חליצה, קרבת לקדמנא וכו'. עיין בח"ד שנדחק מאד בפירוש הכוונה של "בראשונה" כאן, ולבסוף הסיק שנ"ל שאח"כ הוסיפו על הנוסח, כתקנת רב יהודה בבבלי ל"ט ב'. ובירושלמי כאן פי"ב ה"ו, י"ג ע"א: תמן אמרין קרבת קדמנא ושלפת סיניה מעילוי ריגליה וכו'. וכן שם במו"ק פ"ג ה"ג, פ"ב ע"א: אילו הן שטרי חליצה? תמן אמר[ין] דקרבת קודמינא ושרת סיניה מעילוי ריגליה וכו'. ולא נזכרה שם המלה "בראשונה". ולא עוד אלא שהביאו את הנוסח בשם חכמי בבל, כאילו להם לא היו כלל שטרי חליצה. אבל בירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב, י"ט ע"א: תני בראשונה היו כותבין שטרי חליצה במותב פלוני ופלוני חלצה פלונית בת פלוני לפלוני בר פלוני בפנינו דקרבת לקדמנא ושחת (צ"ל: ושרת) סיניה מעילוי ריגליה וכו'. וכבר שערנו לעיל שמשעת השמד ואילך לא כתבו בא"י שטרי חליצה,[123] ולפיכך הביאו נוסח שטר חליצה שבבבל, ושם מעולם לא בטלו את שטרי חליצה ומיאון, שהרי לא היה שם שמד באותו זמן, ובסנהדרין הביאו ברייתא קדומה (מעין הברייתא שלפנינו כאן) ששנתה את נוסח החליצה מלפני תקופת השמד, והוא הפירוש גם בברייתא בתוספתא כאן, בראשונה היו כותבין שטרי חליצה וכו', כלומר, לפני תקופת הסכנה, השמד. ועיין להלן רפי"ג ומש"ש. ולפי הנחתנו כאן, צריך לומר שהמשניות (מו"ק פ"ג מ"ג, ב"מ פ"א מ"ח) שהזכירו שטרי חליצה ומיאון הן הלכות עתיקות מלפני תקופת השמד, כמו שכתבנו לעיל.

65. ורקת קדמנא רוק דמיתחזי. וכ"ה גם בד (אלא ששם: דמתחזה) ובכי"ע. ובמשנתנו ספי"ב: וירקה בפניו. רוק הנראה לדיינים. ולהלן סוטה פ"א סה"ח: רוק יבמה, כדי שיראה לעיני הזקנים. ובספרי כי תצא פי' רצ"א, הוצ' הר"א פינקלשטין,

[120] עיין בשטמ"ק כתובות ג' ב' מ"ש על קושיית הגמרא: נהגו, לגמרי ניעקריה.

[121] עיין מ"ש לעיל הע' 118. ובר"מ פ"ב מה' ממרים ה"ב: אפילו בטל הטעם שבגללו גזרו הראשונים, או התקינו. ועיין ר"מ פ"ט מה' שמיטה הכ"ד ובכ"מ שם.

[122] ומס' המעשים לבני א"י (תרביץ ש"א ס"א, עמ' 100) אנו רואים שבאותו זמן כבר כתבו שטרי חליצה (ובארמית של א"י). וכנראה, שסמכו על מנהג בבל.

[123] כבתוספתא שלעיל, עיין מ"ש לעיל שו' 62—63, ד"ה והדברים.

עמ' 310: לעיני הזקנים. רוק הנראה לעיני הזקנים (וכ"ה לעיל שם בריש הפיסקא, עמ' 309). אבל בכ"י ברלין שם: רוק הנראה לעינים. ובירושלמי סנהדרין פ"א הנ"ל: ורקת קדמנא רוקא דמיתחזי לנא על ארעא. וכ"ה הגירסא "על ארעא" גם בירושלמי יבמות ומו"ק הנ"ל, אבל שם חסרה המלה "לנא".[124] ובבבלי יבמות ל"ט ב' ברוב הנוסחאות: רוקא דמיתחזיא לבי דינא על ארעא. ובתוספות שם ד"ה דמתחזיא: נראה דל"ג על ארעא, דלא צריך, כדאמר בפרק מצות חליצה (ק"ו ב') וכו'. ועיין בתוספות ק"ו סע"ב שהעידו שגירסא זו ("על ארעא") היא בכל הספרים[125] והביאו גם את הירושלמי סנהדרין, והוסיפו: שמא למצוה מן המובחר הוא דבעינן הכי. ובפסיקתא זוטרתי סוף כי תצא (בכ"י שבידי): ושדיא רוקה מפומה על ארעא קדם יבם, וצריכי דייני למיחזי רוקא דנפיק מפומ' על ארעא.

ובסדר חליצה מהלכות גדולות[126] ועוד (עיין אוה"ג, עמ' 209): ושדיא רוקא נפישא על ארעא. ובס' המעשים לבני א"י (אוה"ג שם, עמ' 211): והיא רקקה רוק רב עד דמתחמי לדינא, ואין לא איתחמי היא חזרא ורקק' רוק רב וכו'. ועיין שו"ע שם סי' קס"ט ס"ק נ"ג.

ובירושלמי כאן במקומו, מיד אחרי נוסח גט החליצה של "תמן" ("רוק דמיתחזי על ארעא") אמרו: אמר ר' אבהו מכיון שנר' הרוק שיוצא מתוך פיה, אפי' הפריחתו הרוח כשר. ובבבלי ק"ו ב' הסיקו שאם קלטתו הרוח לפני שהגיע כנגד פניו (כגון שהיא היתה ארוכה והוא גרץ) לא עשתה כלום, אבל אם הגיע לאיזה מקום כנגד פניו, וקלטתו הרוח, יש כאן רקיקה כשירה. ומכאן שבין לפי הירושלמי ובין לפי הבבלי אין צורך שיגיע הרוק לארץ. ועיין ראבי"ה ח"ד סי' תתצ"ד, עמ' מ"ב.

ולהלן שם בירושלמי: רקה דם וכו' אם יש בו צחצוחית של רוק כשר. הגידמת וכו', אמ' ליה אם יש בו צחצוחית של רוק כשר. וכ"ה הגירסא בב"ר פפ"א, ב', הוצ' תיאודור־אלבק, ריש עמ' 971. ובבבלי ק"ה סע"א: יבמה שרקקה דם תחלוץ,[127] לפי שאי אפשר לדם בלא צחצוח רוק. ולהלן שם חילקו בין שתתה ומצצה, ובמצצה, לפי רוב הראשונים, הרקיקה כשירה (ואעפ"י שיש מפרשים להפך, הרי לענייננו כאן אין הבדל). ואפשר היה להדחק ולומר, שהתנאי בירושלמי ובמדרש "אם יש בו", הכוונה להבדל בין מציצה ושתיתה, שבשתיתה (או מציצה, לשיטת הר"ח) אפשר שלא תהא צחצוחית של רוק בדם.[128] אבל מפשוטה של לשון בוודאי הכוונה שבכל רקיקה קיים תנאי זה, וצריך לראות את צחצוח הרוק בדם. ובס' המעשים לבני א"י (אוה"ג, עמ' 206): ואם רקקת דם, יש ברוק צינורין של דם הרוק כשר, ואם אדם (=דם) רבי תחזור ותירוק. ויש כאן חומרא יתירה שאינו כשר אלא ביש בו צינורין של דם, אבל אם הדם הוא רב, אעפ"י שהרוק ניכר, פסול.[129]

ומכל מה שכתבנו לעיל אנו רואים שלמעשה החמירו שתרוק רוק רב (רוקא נפישא)

[124] וכבר הראינו לעיל, שו' 63–64, ד"ה בראשונה, שהירושלמי בסנהדרין היה לו מקור אחר.

[125] בס' התרומה סי' קל"ג, ד"ה הלכך (הראשון) כותב: "וגם יש ספרים שאינו כתוב", ומביא ראיות מיבמות ק"ו ב'.

[126] וכן היה גם בהלכות פסוקות אלא שחסר שם דף, עיין בהוצ' ר"ס ששון, עמ' קס"ב, הע' י"ד. ויש להשלימה ע"פ הלכות ראו, עמ' 121.

[127] ואינה צריכה רקיקה אחרת, עיין רש"י לעיל שם, ד"ה יבמה, ובתוספות שם, ד"ה יבמה, ובר"מ פ"ד מה' ייבום הכ"ג.

[128] וכן בפסיקתא זוטרתי, כי תצא, במקומו: ירקה דם. אם יש בה לחלוחית רוק יצאת. ותפס לשון הירושלמי והמדרש, ובוודאי שלא ראה סתירה ביניהם לבין הבבלי.

[129] ובכגון דא הרי אינו שייך ביטול ברוב, כקושיית הראשונים (רבינו ברוך בס' החכמה שהובא במרדכי סוף חולין סי' תשל"ז, הרי"ד בפסקיו בסוניין, כ"ה ע"ג מן הספר, או"ז ח"א סי' תרע"א, צ"ד ע"א), כמו שאמר רבינו ברוך (הנ"ל).

דמיתחזיא לבי דינא על ארעא. והנה אם רקקה דם בעניין שאי אפשר שלא יהא שם צחצוחי רוק, הרי לשיטת הראב"ד[130] ולפי הרי"ד בפסקיו כאן, אין צורך כלל שיראו את הרוק, ומספיקה הידיעה שאי אפשר לדם בלי צחצוחי רוק, עיי"ש. וכן מפורש באו"ז ח"א סי' תרע"א, צ"ד ע"א. אבל רבינו ברוך בס' החכמה סי' שס"ה (לפי מדרכי סוף חולין) בתירוצו הראשון כותב שבנידון שלנו „איירי כגון שהוא בעין, וניכר", וכן באו"ז הנ"ל אחרי שכתב שמספיק אם הדיינים יודעים שיש רוק בתוך הדם, אעפ"י שהרוק אינו נראה כלל, חזר וכתב: והיא וכו' דת"ר ג' צריכין שיראו עפר סוטה ואפר פרה ורוק יבמה (סוטה ט"ז ב'), והתם פי' צריך שיהא ניכר עפר סוטה בתוך המים, א"כ היה נראה לפרש צריך שיהא הרוק ניכר בתוך הדם, דומיא דעפר סוטה ואפר פרה, מיהו רבי' שלמה ופר"ח פירשו וכו', ואינם רוצים לפרש שיהא הרוק ניכר בתוך הדם, דומיא דעפר שניכר בתוך המים.

ונראה שהחומרות הללו יסודן בא"י, ושם הצריכו שיהא הרוק רב,[131] וניכר שהוא רוק. ובספרי כי תצא פי' רצ"א, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 310: ונקרא שמו בישראל, ר' ישמעאל אומר חליצה בשכיבה, ורקיקה כדי שכבת זרע (עיין מ"ש להלן). ובדפוסים וברוב כתה"י אין זכר ממאמר ר' ישמעאל, אבל כ"ה בספרי כת"י ברלין וכת"י מדרש חכמים. וספק גדול בעיני אם המאמר הוא מעיקר הספרי,[132] אבל הוא בוודאי בא ממקור חז"ל, ולכאורה ליתליה פיתרא. ובהגה"מ פ"ד מה' ייבום ה"ז אות ט' כתבו: ופירש הטעם בה"ג וז"ל וכו' וגם מטיפה סרוחה שבגופך[133] היית יכול לקיים לאחיך זרע, לכך וירקה בפניו, טיפה סרוחה. וכן בהגהות מרדכי בפירקין סי' ק"כ: ואני הכותב שמעתי שהרקיקה דומה לשכבת זרע, וסימן לדבר הוא, כמו שהרוק הזה נשחת[134] כך הוא משחית זרעו של אחיו. ואף הדברים שהביאו בשם בה"ג אינם נמצאים בשום נוסח שלפנינו. וכנראה, שאף ההוספה הנ"ל בספרי נובעת מאותם מקורות „והחליצה בשכיבה[135] והרקיקה כדי שכבת זרע", ויש לרקיקה שעור, כדי שכבת זרע,[136]

[130] הובא בס' הזכות להרמב"ן בסוגיין ובראש פי"ב סי' י"ב. ועיין בשו"ת דברי חיים ח"א אה"ע סי' ק"ה, ופשיטא שיש לחלק.

[131] אעפ"י שאמרו בירושלמי פיאה פ"א ה"א, ט"ו ע"א: אילו (כלומר, עפר סוטה, רוק יבמה וכו') אף על פי שהוא מוסיף אין בעשייתן מצוה, מ"מ הצריכו שיהא שיעור ניכר לעינים, ושיראו שהוא רוק. ועיין בלשון התוספתא סוטה פ"א ה"ח שהבאנו לעיל בפנים, רד"ה ורקת.

[132] ואף הר"א פינקלשטין הדפיס מאמר ר' ישמעאל באותיות קטנות לסימן שלדעתו אינו מעיקר הספר.

[133] במלא"ש ספי"ב מביא כן בשם הטור אה"ע סוף סי' קס"ט בסוף פי' סדר חליצה. ולא מצאתי את הדברים בטורים שלפנינו אלא בדרישה בסי' ההוא, אות י"ט. ומה שהביא בשם ר' יחיאל מפריס, עיין בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סי' שע"ו. ועיין ברמזי בעל הטורים על התורה במקומו.

[134] בס' התרומה סי' קל"ג ד"ה הלכך (הראשון): וצריך לחלוץ קודם שתאכל האשה, מפני הרוק, פן תאכל דברים הגורמים רוק לבא, כדאמר רבא (ק"ו ב') אכלה תומא וכו'. וכן כתבו כמה מן הפוסקים, עיין בב"י טור אה"ע סי' קס"ט. אבל רבינו בחיי, כי תצא, רכ"ז ע"ג, כתב: כי הרקיקה הנמאסת תרמוז לדבר הנמאס המתגלגל מן הגוף דרך חוט השדרה (כלומר, שכבת זרע), שהנפש מתלבשת ומתעטפת בו, ולכך הצריכו חכמי האמת ז"ל להיות הרוק תפל, קודם שתאכל היבמה, כדי שלא יהא מצד האכילה, אלא מן הלחות שבגופה, כעין אותו דבר הנמאס הבא מלחות הגוף". וכנראה, שכל הקשר בין הרוק ובין הזרע בא מחכמי האמת.

[135] והמוסיף בספרי לא מצא כאן שום סתירה למה שנאמר לעיל בספרי: ועמד ואמר, שאין אומר דבריו אלא בעמידה, משום שהכוונה לאמירה נרידא, אבל לא לעצם החליצה, עיין מ"ש לעיל, שו' 43–44, ד"ה והחולצת.

[136] בכעדשה, עיין בבלי נדה מ"ג ב'. ולר' ישמעאל עצמו, אם הוא מקיש בעל קרי לזב שיעורה בחתימת פי האמה, עיין פסחים ס"ז ב' ובתוספות שם, ד"ה ואיתקש.

וצריך שיהא ניכר שהוא רוק,[137] בדומה לשכבת זרע,[138] ולא מים.[139] ולפ"ז "רוקא דמתחזיא לבי דינא על ארעא" פירושו שהדיינים צריכים לראות את הרוק כשהוא על הארץ, ופירשוהו המחמירים שצריכים לראות שהוא רוק (קשור) ולא מים, ושיהא ניכר כן גם כשהוא על הארץ. וסיכום יפה לדעה זו בזוהר חדש, כי תצא, מ"ז ע"ב: ר' אבהו אמר ר' יוחנן צהבה (צריכה ?) רוקא דמתחזי לכולא דאיהו רוקא, ולא מים, ולא אתכסי בעפרא.

סוף דבר, נראה שנוסח גט חליצה חלו בו שינויים והוספות במשך הזמן. ודומה שהנוסחא "על ארעא" שבירושלמי ושבבבלי הוא מן הנוסח העיקרי, ומתחילה כתבו: ורקת קדמנא על ארעא רוק דמתחזי וכו'. והכוונה היתה שרקקה על הארץ, ולא בפניו ממש, כדעת הביתוסין.[140] ובספרי כי תצא פי' רצ"א, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 310: וירקה בפניו. יכול בפניו ממש. ת"ל לעיני הזקנים וכו'. ובמדרש תנאים, עמ' 176: וירקה בפניו. על הארץ, או בפניו כשמועו, הדין נותן וכו', עיי"ש משא ומתן בין ר' אליעזר ובין תלמידיו. ואח"כ: ר' יונתן אומר בפניו. על הארץ. אתה אומר בפניו על הארץ, או בפניו כשמועו וכו'. אבל אח"כ כשפסקה סכנת הביתוסין ונפסקה הלכה שאין צורך כלל שיגיע הרוק לארץ, אלא מכיוון שהגיע באיזה מקום כנגד פניו, אפילו הפריחת' הרוח, כשר, העבירו את "על ארעא" לבסוף, כלומר, רוקא דמיתחזי לנא (או: לבי דינא) על ארעא, והיינו רוק שאפשר היה לראות אותו על הארץ, למעט צינור כל כך דק שהיה מתאדה באויר, לפני שיגיע לארץ, ומכאן הנוסח: רוקא נפישא על ארעא, או: רוק רב עד דמתחמי לבי דינא, עיין מ"ש לעיל, ד"ה ובסדר.

66–67. ר' שמעון אומ' משם ר' עקיבא חליצה מעכבת, ואין רקיקה מעכבת. ודעת ר' עקיבא מפורשת במשנתנו פי"ב מ"ג. וכבר סתמה כן התוספתא לעיל, שו' 56–57, ד"ה חלצה ולא רקקה. ובספרי כי תצא פי' רצ"א הנ"ל: ר' שמעון (כנוסח כתה"י. בדפוסים: ישמעאל) אומר חליצה מעכבת ורקיקה מעכבת. והוא כפסק הירושלמי שהבאנו לעיל, שו' 56–57, ד"ה ובירושלמי. אבל בכ"י רומי בספרי (עיין בשנו"ס בהוצ' הר"א פינקלשטין): ואין הרקיקה מעכבת. והוא כבתוספתא כאן.

67–68. ר' שמעון בן לעזר אומ' הואיל ולא רצה להקים לאחיו שם בישראל, יבוא ויטול לו השם תחת השם וכו'. וכן במדרש הגדול כי תצא, כ"ה, י': ונקרא שמו בישר' ר' שמעון בן אלעזר אומ' הוא לא רצה להקים לאחיו שם בישראל, אף הוא יבוא ויטול לו שם[141] מתוך שם, מה יקרא, ונקרא שמו בישׂ' בית חלו' הנ'. ואין ספק שהעתיק מן התוספתא כאן, ובחנם הכניס הרד"צ הופמן פיסקא זו לתוך מדרש תנאים, עמ' 167–168. ובחסדי דוד ציין לנכון לירושלמי כאן ספי"ב, י"ג ע"א: מאן דאמר חליצה גנאי, על ידי שפגם דבר אחד מן התורה, יבוא ויטול פגמו, ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל.

69. מצוה בדיינין, לא מצוה בתלמ'. ר' יהודה אומ' מצוה על כל וכו'. פיסקא ממשנתנו ספי"ב, ספרי כי תצא פי' רצ"א.

70. חלוץ הנעל חלוץ הנעל. וכ"ה בכי"ע. ובד: חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל. וכ"ה במשנה שבמשניות. ובכמה נוסחאות פעמים, ובמשנה שבבבלי רק פעם אחת חלוץ הנעל. ועיין גם בספרי סוף פי' רצ"א, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 311, ובשנו"ס שם. ועיין

137 שיהא קשור, עיין תוספתא טהרות פ"ה סה"א וברי"ש שם פ"ד מ"ו, ומ"ש בתס"ר ח"ד, עמ' 62.
138 שהיא קשורה, כתוספתא זבים פ"ב ה"ד, בבלי נדה ל"ה ב'.
139 שמא מלאה פיה מים ורקקה.
140 מגילת תענית, ארבעה בתמוז.
141 הגירסא "השם" שבד ובכי"ו היא יותר מקורית, ויש כאן לענ לחולץ ע"פ המליצה שבמשנת ברכות ספ"ב.

להלן, שו' 71, ד"ה חלוץ. ובב"י טאה"ע סי' קס"ט (ד' וארשא, ק' ע"א): ומ"ש ומצוה לכל העומדים שם לומר חלוץ הנעל ג"פ (=ג' פעמים) שם במשנה ונקרא שמו וכו' לומר חלוץ הנעל ג"פ. והיה אפשר לפרש שהיה לפניו במשנה ג' פעמים חלוץ הנעל, אבל לא שבמשנה עצמה היה כתוב: ג' פעמים. אבל הוא ממשיך ומביא את הברייתא: ואמר לנו ענו כולכם חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל. ומכאן משמע שבמשנה עצמה היה כתוב לפניו: ג' פעמים, וכן במדרש הגדול (מדרש תנאים, עמ' 167): ר' יהודה אומ' מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל חלוץ הנעל ש ל ש ה פ ע מ י ם. ואפשר שהוא ניסח בעצמו ע"פ הגאונים (עיין אוה"ג, עמ' 211) והפוסקים. וכבר העיר בס' הישר לר"ת סי' קמ"ד, הוצ' הרש"ש שלזינגר סי' ק', עמ' 71: שכן רוב דברי חכמים משולשין מגל זו וכו' במנחות (פ"י מ"ג), וכן חלוץ הנעל ג' פעמים וכן רוב דברים. ועיין גם בס' המנהיג סי' קנ"ג, ד"ב, עמ' 109. והר"ח אלבק בס' האשכול ח"ב, עמ' 25, הערה ד', אסף את המקומות שבמשנה, תוספתא, תלמוד וראשונים על סיגנון זה.

ובספרי הנ"ל (עיי"ש בשנו"ס אצל הר"א פינקלשטין, עמ' 311) בכ"י לונדון ומדרש חכמים: לומר ב י ת חלוץ הנעל. וכן הכריע באו"ז ח"א סי' תרס"ט, סוף אות ח', צ"ג ע"ד, בשם מורו. ועיין לעיל שם בריש אות ח'. ועיין בשו"ע אה"ע סי' קס"ט, סדר חליצה, ס"ק נ"ד וס"ק נ"ה. ועיין בפי' ר' אליהו מזרחי כי תצא כ"ה י', ובתוספ' יו"ט למשנתנו.

א מ ' ר ' י ה ו ד ה מ ע ש ה ו ה י י נ ו י ו ש ב י ן וכו'. ספרי פי' רצ"א הנ"ל, בבלי ק"א ב', ק"ו ב', קידושין י"ד א'.

71. ח ל ו ץ ה נ ע ל ח ל ו ץ ה נ ע ל. וכ"ה בד ובכי"ע ובבבלי קידושין הנ"ל. ובבבלי כאן ק"א ב': חלוץ הנעל. ובבבלי ק"ו ב': חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל. ועיין בשנו"ס בספרי הנ"ל, ומ"ש לעיל, שו' 70, ד"ה חלוץ. ועיין ראבי"ה ח"ד סי' תתצ"ד, סוף עמ' מ"ד (בשם רב יהודאי).

פי"ג

1. ב ר א ש ו נ ה ה י ו כ ו ת ב י ן ש ט ר י מ י א ו נ י ן וכו'. וכ"ה גם בד ובכי"ע. וכן במנהיג סי' קנ"ב (ד' ברלין, עמ' 108): בתוספתא דיבמות בפרק בראשונה היו כותבין שטרי מיאונין.[1] ובירושלמי מו"ק פ"ג ה"ג, פ"ב ע"א: אילו הן שטרי מיאונין. ובסנהדרין שם פ"א ה"ב, י"ט ע"א: תני ב ר א ש ו נ ה היו כותבין שטרי מיאונין. במעמד פלוני ופלוני מיאנה פלונית בת פלו' בפלוני בר פלו' בפנינו. אבל בבבלי ק"ז סע"ב: אמר רב יהודה, ואמרי לה במתניתא תנא, בראשונה היו כותבין גט מיאון לא רעינא ביה ולא צבינא ביה ולית אנא בעיא להתנסבא ליה. כיון דחזו דנפיש דיבורא אמרי אתי לאיחלופי בניטא, תקינו הכי, ביום פלוני מאנה פלונית בת פלוני באנפנא. ומשמע לכאורה שרב יהודה הוא שמפרש את הברייתא, ובראשונה היו כותבים במעמד פלוני וכו' בפנינו לא רעינא ביה וכו', ותיקנו אח"כ להשמיט את הסיפא ולהניח את הרישא גרידא,[2] ואפשר שרב יהודה בעצמו תיקן את הנוסח החדש, עיין בבלי ל"ט ב' (בנוסח גט חליצה) ולעיל פי"ב, שו' 64—65, ד"ה בראשונה. וכבר תמהו הראשונים[3] על נוסח

[1] כ"ה בד"ק. ובד' ברלין בטעות: מיאוניי.

[2] וכן בס' והזהיר בחוקותי, ק"כ ע"א: וכיצד כותבין גט מיאון. ביום פלוני שהוא כך וכך בירח פלוני [בשנת פלונית], מיאנה פלונית בת פלוני בפלוני בעלה בפנינו. וחותמין. אבל הרי בוודאי לא פתחו ב.לא רעינא ביה' וכו' בלי הזמן ובלי השמות.

[3] עיין בס' השטרות לר"י הברצלוני, עמ' 28, עיטור סוף גט מיאון, ד"ו נ"ח ע"ד, הוצ' רמא"י ח"ב, ח' ע"ג, או"ז ח"א סי' תרפ"ז, צ"ז ע"א, תוספות ק"ח א', ד"ה אתי, ובים של שלמה פי"נ סי' ז'.

הגאונים[4] שסידרו בגט מיאון גם נוסח של „בראשונה" ועוד הוסיפו עליו, והרי כל שכן דנפיש דיבורא.

ונראה שהגאונים ז"ל פירשו „אתי לאיחלופי בגיטא" (שבבבלי ק"ח רע"א), היינו שמא יבואו להחליפו בגט, ויאמרו שאין קידושין תופסין בקרובותיה,[5] ולפיכך תקינו שיוסיפו הרבה לשונות של מיאון, שיהא ברור שאין כאן גט.

ואשר ללשון „בראשונה" אין הכוונה בניגוד למה שהוסיפו אח"כ, אלא הכוונה, בראשונה שהיו כותבין שטרי מיאונין, כלומר לפני תקופת השמד.[6] והבבלי הביא את הברייתא כלשונה.

1—2. **לא שפיא ליה, ולא רעיא ליה, ולית היא צביא להתנסבא ליה.** בירושלמי מו"ק פ"ג ה"ב, פ"ב ע"א הנ"ל: אילו הן שטרי מיאונין לא רעיינ' ליה, לא שוינא ליה, לא צבינא לאיתנסבא ליה. ובירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב, י"ט ע"א הנ"ל: תני בראשונה היו כותבין שטרי מיאונין במעמד פלוני וכו',[7] לא רעינא ביה, לא שוייהנא ליה ולא צבינא להיתנסבא ליה. ובבבלי ק"ז סע"ב הנ"ל: לא רעינא ביה ולא צבינא ביה ולית אנא בעיא להתנסבא ליה. ואף בבבלי יש כאן שלשה אברים במיאון, אלא שהשמיטו „לא שפיא ליה" („לא שוינא ליה") וחילקו „ולית היא צביא להתנסבא ליה" לשתים.

ואשר ללשון „לא שפיא ליה" נראה שהכוונה „אינה נוחה[8] ליה" (ושוינא שבירושלמי היא שפינא, חילוף „פ" ב„וי"ו"). ובספרי דברים פי' י"ב, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 20: מה ראה בן עמרם לצאת, שמא אינו שפוי בתוך ביתו. ועיין באוה"ג, עמ' 215, שהביא נוסח שטר מיאון מה' ראו, עמ' 113. ובאמת נוסח זה הוא גם בה"ג שלפנינו, בד"ו סוף ה' גיטין, פ"א ע"ב, ועכשיו בה' פסוקות הוצ' ר"ס ששון, עמ' ק"נ. ושם, אחרי שהביאו את דברי הבבלי ק"ח רע"א, מוסיפים: והשתא כתבין הכי ביום פלוני וכו'[9] איך פלונית בת פלוני אתא לקדמנא לבי דינא, וכן אמרת אנא לא **ניחא** לי דאהוי להדין פלניא[10] ולא רעינא ביה ולא צבינא ביה, ולית אנא בעיא לאתנסבא ליה, ובדיקנא בתר פלוניתא דא, ועדאן קטנה היא ולא אייתיאת סימני, וכיון דחזינא כן, כתבנא גט מיאון דנן ויהיבנא לה דתיהוי רשאה ושלטאה בנפשה למהך להתנסבא לכל גבר,[11] ואינש לא ימחה בידה מן יומא דנן ולעלם כדת משה וישראל. ולכאורה הוא תמוה מאד, שהרי כאן הוסיפו עוד הרבה לשונות של גט, ולא חששו לאיחלופי. אלא הואיל וכתבו בפירוש: ובדיקנא וכו', ועדאן קטנה היא וכו' כתבנא גט מיאון וכו', אין כאן חשש שיאסרו לו את קרובותיה, ולהפך. וכנראה שלכך כיון המאירי, ק"ח א' (הוצ' דיקמן, 405 ע"ב) שכתב: ומכל מקום בנסח הגאונים הוא כתוב כבראשונה, אלא שמסדרין את העניין, ומודיעין אותו, עד שאין לטעות בו בגט דעלמא. וכוונתו שמרבים בלשונות של מאון, שמודיעין על קטנותה, שלא הביאה סימנין וכו', עד שברור לכל שאין כאן גט. ועיין ר"מ פי"א מה' גירושין הי"א, במגיד משנה שם, ובס' השטרות להר"י ברצלוני, עמ' 28.

2—3. **בית הלל או' בבית דין ושלא בבית דין, ובלבד שיהו שלשה.** במשנתנו פי"ג מ"א: בית שמאי אומרים בבית דין, ובית הלל אומרים בבית דין ושלא

[4] עיין להלן, שו' 1—2, ד"ה ואשר.

[5] כפירוש הר"ח שבאו"ז הנ"ל (לעיל הע' 3) וכן פרשו גם הר"י הברצלוני ובעל העיטור הנ"ל. וכן פירש הריטב"א במקומו.

[6] עיין מ"ש לעיל פי"ב, שו' 62—63, ד"ה והדברים, ושו' 64—65, ד"ה בראשונה.

[7] והעתקנו אותו לעיל, שו' 1, ד"ה בראשונה.

[8] עיין גם במלונות ללשון סורית, ערך שפא. אבל עיין מ"ש לעיל פ"א, שו' 11—12, ד"ה ואשר ולהלן הע' 10.

[9] כ"ה בה"ג ד"ו. ובהלכות פסוקות: ביום פלוני דהוא כמה בירח פלו' במאתא פלונית.

[10] לא שוינא (שפינא) שבירושלמי הנ"ל?

[11] עד כאן גם בה"פ. ומכאן ואילך רק בה"ג.

בבית דין. ובבבלי ק"ז ב' הובאה ברייתא זו (עם כל הפיסקא של משנתנו) וההוספה היא: ואלו ואלו מודים שצרין שלשה. וכ"ה גם לעיל שם ק"א ב' בכי"מ, אבל בהוצאות שלפנינו שם: והתניא מיאון ב"ש אומרים ב"ד מומחין וכו'. והוא תיקון ע"פ פירוש אביי שם ק"ז ב'.

3. ר' יוסה בי ר' יהודה ור' לעזר בי ר' שמעון אומ' אפי' בפני שנים. וכ"ה בבבלי ק"ז ב'. ובבבלי ק"א ב': ר' יוסי בר' יהודה ור' אלעזר בר' יוסי (וכ"ה בכי"מ שם) וכו'. ופסקו בבבלי שם כמותם. ועיין בתוספות ק"ז ב', ד"ה מכשירין, וד"ה הלכה. ועיין בס' והזהיר בחקותי, עמ' ק"כ, ובענפי יהודה שם, אות א', וכן דייק מלשון הירושלמי גם בהגהות יפה עינים ק"ז ב', ד"ה ר' יוסי בר"י.

4. כיצד מצות מיאון וכו'. בבלי ק"ח א'.

5. אפי' היא יושבת באפריון והלכה אצל מי שנתקדשה לו וכו'. בבבלי הנ"ל: יתר על כן אמר ר' יהודה אפילו יושבת באפריון והולכת מבית אביה לבית בעלה וכו'. ופירש"י: דאיכא למימר אי לא בעיא ליה תיחות ותיזול, אפילו הכי הוי מיאון.

5–6. ואמרה לפניו, אי איפשי בפלוני בעלי וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע ובבבלי חסרה המלה „לפניו". ושמא צ"ל לפנינו: ואמרה לפלני וכו', עיין בתוספות ק"ז ב', ד"ה מכשירין, ומ"ש בס' ישרש יעקב שם. ועיין באו"ז ח"א סי' תרע"ח (צ"ו ע"א) וסי' תר"פ (צ"ו סע"ב). ועיין להלן.

6–7. ר' יהודה אומ' אפי' נכנסה ליטול חפץ מחנוני, ואמרה בפניו אי איפשי וכו'. וכ"ה („בפניו") גם בד. ובכי"ע ליתא, ואינו בירושלמי ובבבלי (עיין להלן). ואין צורך להגיה כאן, והכוונה שאמרה בפני החנוני, עיין מ"ש לעיל ולהלן בסמוך. ובירושלמי פי"ג ה"א, י"ג ע"ג: תני בשם ר' יודה אפילו לא נכנסה אלא ליטול חפץ מן החנוני ואמרה אי איפשי וכו'. ובבבלי ק"ח א' המציעתא של התוספתא היא הסיפא של הברייתא וגרסו שם: יתר על כן אמר ר' יוסי בר' יהודה[12] אפילו שיגרה בעלה אצל חנוני להביא לו חפץ משלו ואמרה וכו'. ופרש"י: דליכא אלא חנוני, ואיכא למימר משום דאטרחה הוא להביא לו חפץ משלו. והר"מ השמיט הלכה זו, ועיין בח"ד.

8–9. יתר על כן אמ' ר' יהודה אפי' אורחין מסובין, ואמרה בפניהם, אי איפשי וכו'. בכי"ע: מסובין בפניו ואמרה אי איפשי וכו'. ובבבלי הנ"ל היא המציעתא, וגרסו שם: אפילו היו אורחין מסובין בבית בעלה, והיא עומדת ומשקה עליהם, ואמרה להם אי אפשי וכו'. אבל בכי"מ, בה"ג ה' מיאון, ס"ב ע"ג, ד"ב, עמ' 297, בהלכות פסוקות, עמ' ק"נ, ברי"ף, בראש"ש וברא"מ פי"א מה' גירושין ה"ח חסרה המלה „להם", והוא כגירסת כי"ע בתוספתא. ועיין מ"ש לעיל. ובהלכות פסוקות ובה"ג ד"ב גרסו בבבלי כאן: ר' יוסי בר' יהודה. ועיין מ"ש לעיל, שו' 6–7, ד"ה ר' יהודה.

9–10. קטנה שקדשה את עצמה, ושהשיאה את עצמה, בחיי אביה, אין קידושיה קדושין, ואין נישואיה נישואין. בכי"ע: או שהשיאה וכו' (וכ"ה בס' המנהיג שנביא בסמוך). ובס' המנהיג סי' קנ"ב, ד"ב, עמ' 108: בתוספתא דיבמות בפרק בראשונה היו כותבין שטרי מיאונין (כ"ה בד' קושטא) מפר' דנשואי קטנה וקדושיה באמה, ואביה אע"פ שהוא במדינת הים אינן כלום, דתניא קטנה שקדשה את עצמה, או שהשיאה את עצמה בחיי אביה וכו'. וכן במאירי קדושין, עמ' 227: ובתוספתא של יבמות אמרו קטנה שקדשה עצמה[13] בחיי אביה אין קדושיה קדושין ואין נשואיה נשואין. וכוונת רבותינו היתה

[12] בהגהות הב"ח הגיה: ר' יהודה, והוא ע"פ הרי"ף מד"ו ואילך, אבל הנכון הוא כלפנינו, עיין מ"ש לעיל ח"ג (עירובין), עמ' 347, הע' 24 (וצ"ל שם: ה"פ עמ' ק"נ, במקום: ק"ג).

[13] והמלים „ושהשיאה את עצמה" חסרות שם.

להסתייע מן התוספתא שלנו נגד שיטת בה"ג סוף ה' קידושין, ד"ו פ"ד ע"ב שכתב: וקטנה דאיתיה לאביה במדינת הים, ואנסיבתה אמה, אשתאילת הדא מילתא קמי רבנן כמה זימני ואמרו דשפיר עבדת אמה, דנשואין תקינו לה רבנן לקטנה אי איתיה לאב מקדש לה קידושי תורה, ואי לא, מינסבא בתקנתא דרבנן, וכמה דגדלה גדלי נישואין דילה בהדה, וכד אתי אב לא צריך לקדושה. ודברי בה"ג הובאו אצל כמה מן הראשונים, עיין אוה"ג קידושין, עמ' 123, הערה ב'. ובתוספות שם מ"ה ב', ד"ה בפירוש, הביאו כן גם מן השאילתות, ולפנינו בשאילתות משפטים סי' נ"ט ליתא, ועיין בהעמק שאלה שם אות ז' שהעיר שהיא ט"ס בתוספות, עיי"ש ראיות חותכות, ועיין אוה"ג הנ"ל, סוף עמ' 122.

אבל כמה מן הגאונים (תשה"ג הקצרות ס' רכ"א, תשה"ג שערי צדק, ט"ז ע"ב, עיין אוה"ג, עמ' 123) פסקו במפורש שאפילו אם אביה במדינת הים אין קידושי אמה וקידושי עצמה כלום, שלא תיקנו חכמים נישואין אלא ביתומה גרידא.[14] והוא כפשוטה של התוספתא כאן, וכדברי בעל ס' המנהיג. ועיין שו"ע אה"ע סי' ל"ז ס"ק י"ד ובכנה"ג הגהות ב"י שם אות ל"ד—ל"ט.

ומדברי המנהיג משמע שהוא מפרש "או שהשיאה את עצמה" שבתוספתא, היינו שקידשה אביה והלך למדינת הים, והשיאה את עצמה, וציין למחלוקת בבבלי קידושין מ"ה ב' ולירושלמי שם פ"ב ה"א, ס"ב ע"ב. ועיין במאירי שם הנ"ל, ועיין בצפנת פענח פ"ג מה' אישות הי"ג.

11. הממאנת באיש אין לה כתובה, נתן לה גט יש לה כתובה. במשנתנו (כתובות פי"א מ"ו): הממאנת וכו' אין להם כתובה וכו'. ובבבלי (שם ק' ב'): שמואל תני ממאנת אין לה כתובה, אבל יוצאה בגט יש לה כתובה וכו', כבתוספתא כאן. וברשב"א כאן ק"ח סע"א: ויש ספרי' דגרסי בהדיא תניא כותיה דשמואל ממאנ' אין לה כתובה כו', יוצאה בגט יש לה כתובה[15] כו'. וכן בבבלי כאן קי"ג א': וקטנה מנלן דאית לה כתובה, דתנן הממאנת וכו', אבל יוצאה בגט וקטנה[16] יש לה כתובה. ורב (כתובות שם ק' ב') חולק וסובר שאף יוצאה בגט אין לה כתובה, ורצו לומר שם (ק"א א'): לימא כתנאי, היינו שחולקים במחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע שלהלן, ואמרו אליבא דרב: עד כאן לא אמר ר' יהושע התם אלא מדידה לדידיה (ופירש"י: כגון ירושתה ומעשה ידיה וכו'), אבל מדידיה לדידה (כגון כתובה) לא. ולכאורה משמע מהמשך התוספתא שעל בבא זו חולק ר' אליעזר להלן, והיינו כמו שרצו לומר בבבלי. אבל יותר נראה שלהלן היא פיסקא ממשנתנו, ואין המחלוקת דבוקה לבבא שלנו. ועיין במשנתנו פי"ג מ"ג, בירושלמי שם ה"ג, י"ג ע"ד, בבלי ק"ח א' (כאביי בר אבין ורב חנינא בר אבין). ועיין מ"ש להלן כתובות פי"א ה"ד, שו' 24, ד"ה ר' ליעזר ואילך.

11—12. ר' ליעזר או' אין מעשה קטנה כלום. פיסקא ממשנתנו פי"ג מ"ב (ושם מוסיף: אלא כמפותה).

12. אין זכיי לא במציאתה וכו'. ירושלמי פי"ג ה"ב, י"ג ע"ג, בבלי ק"ח א', כתובות ק"א א'.

13. אין יורשה, ואין מיטמא לה. וכ"ה בבבלי בשני המקומות הנ"ל. אבל

[14] ונחלקו בזה הפוסקים, עיין סיכום דבריהם בשו"ת מהר"י קולון שורש ל"ב מהראשון. אח"כ נכפלו שם שוב סי' ל"א, ל"ב. ובד"ר הוא שורש ל'). ועיין כנה"ג סי' ל"ז הגהות הטור, אות כ"ג—כ"ד, הגהות ב"י, אות כ'. ועיין בשו"ע אה"ע שם ס"ק י"ד ובנו"כ שם.

[15] וכן כתב הרשב"א קי"ב סע"ב: ואע"ג דתניא בהדיא ממאנת אין לה כתובה, יוצאה בגט יש לה כתובה. ואין לדעת אם כיוון לתוספתא כאן, או לברייתא שבבבלי שהביא. אבל מה שכתב ק"ח א' הנ"ל (לפני "ויש ספרים דגרסי בהדיא"): ותניא ממאנת אין לה כתובה, יצא בגט יש לה כתובה, ממאנת אינה צריכה להמתין שלשה חדשים וכו', כוונתו לא לברייתא, אלא לבבלי ק"א א', והוא קיצור ממאמר שמואל.

[16] בכי"מ: קטנה, ובריף ובראש רפי"ד חסרה לגמרי מלה זו.

בכי"ע ובירושלמי הנ"ל ליתא. ועיין היטב בבבלי פ"ט ב'. ושמא לא הגיה הירושלמי את הברייתא שם „משתגדיל",[17] ותיקנו לו ירושה כדי שיטפל בה במיתתה, ועיין במשנת גיטין פ"ה מ"ה ועדיות ספ"ז. וצ"ע.[18] ועיין לעיל פ"ב, שו' 25, ומש"ש, ד"ה ואין זכיי, וד"ה יורשה.

14—15. ויורשה, ומיטמא לה. וכ"ה בבבלי הנ"ל, אבל בכי"ע ובירושלמי ליתא. ועיין מ"ש לעיל.

16—17. אמ' ר' ישמעאל חיזרתי על כל מדת חכמים ולא מצאתי אדם שמדתו שוה בקטנות וכו'. וכ"ה בירושלמי פי"ג ה"ב, י"ג ע"ג. ובבבלי ק"ח א': אמר רב יהודה אמר שמואל חוזרני על כל צדדי חכמים ולא מצאתי אדם שהשוה מדותיו בקטנה כר"א, שעשאה ר"א כמטיילת עמו בחצר, ועומדת מחיקו וטובלת ואוכלת בתרומה וכו'. אמר רבי נראין וכו', עיין להלן בסמוך. ועיין מ"ש הרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 190, הערה 1.

17—18. ורואה אני את דברי ר' ליעזר מדברי ר' יהושע, שר' ליעזר השוה את מדתו, ור' יהושע חלק. בירושלמי הנ"ל ליתא. ובבבלי הנ"ל: אמר רבי נראין דברי ר' אליעזר מדברי ר' יהושע' שר' אליעזר השוה מדותיו בקטנה ור' יהושע חלק. ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' יהודה הכהן: וא"ר, ובתוספ' גר' א"ר ישמע', נראין דברי ר' אליעזר מדברי ר' יהוש', לכך הוצרכו להעיד (עדיות פ"ח מ"ב), שכמה עדיות נשנו שם להוציא מדבריו של ר' אליעז', וכ"ש בכאן, שהא אומ' ר' דנראין דבריו. ועיין ברי"ף בסוגיין ובאוה"ג, עמ' 218 ואילך, שם עמ' 330.

ובתשה"ג קהלת שלמה סי' ל"ז, עמ' ל"ו (אוה"ג, עמ' 225): דתניא ר' אליעזר אומר אין מעשה קטנה כלום, וכולה ברייתא (כלומר, כל הברייתא שבבבלי ק"ח א'), הכי אמרינן בסופה אמר רבי נראין דברי ר' אליעזר מדברי ר' יהושע, ור' עקיבא משניהן אבל הלכה כר' אליעזר. ואין זכר לדברים הללו לא בבבלי ולא בתוספתא ולא בירושלמי. ומצינו סיגנון זה להלן נדה פ"ט הי"ג (לעניין אחר): ר' יוסי ור' שמעון אומרים נראין דברי ר' אליעזר מדברי ר' יהושע ודברי ר' עקיבא משניהן, אבל הלכה כדברי ר' אליעזר. וכ"ה בתו"כ, זבים, פרש' ג' פ"ה ה"ה, ע"ז ע"ב, ובבלי נדה ז' ב', ס"ח ב'.

18—19. הממאנת באיש והחזירה אליו, ומת וכו'. כלומר, בזה כ"ע מודי שהיא חולצת או מתייבמת, ופשוטה היא, ולא נקטוה אלא כפתיחה לסיפא.

20. ר' ליעזר אומ' חולצת ולא מתייבמת, מפני שנאסרה עליו שעה אחת. וכן בד: ר' אליעזר וכו'. ובכי"ע: ר' אלעזר[19] וכו'. ובמשנתנו פי"ג מ"ו: המגרש את האשה והחזירה מותרת ליבם, ור' אליעזר אוסר. וכן המגרש את היתומה והחזירה מותרת

[17] ובס' יחוסי תו"א כת"י, ערך ר' יהודה הכהן, כתב: והא דקמסיק בהאשה (פ"ט ב') ואוכלת בתרומ' אליב' דב"ש ובי"ה הוא דמסיק הכי, ומיהו ליורשה וליטמ' לה אפי' ר' אליעזר מודה, דהא ר' אליעזר אירושה קאי, וכיון דיורשה מטעם הפקר ב"ד אף מיטמ' לה, משום דהויא לה כמת מצוה וכו'. ודבריו ז"ל אינם מובנים, שהרי בגמרא שם אמרו: אימא משתגדיל ותבעל. ושמא חסר לפניו כ"ז. אבל הרי בברייתא שבבבלי כאן ק"ח א' וכתובות ק"א א' מפורש בדבריו שאינו יורשה ואינה מיטמא לה.

[18] אמנם התוספתא אינה מזכירה את הלשון „אלא כמפותה", אבל אף „אין מעשה קטנה כלום" משמעותו שאינה כאשתו לשום דבר, כסיום הבבא שלנו. ובר מן דין, אפשר שאין לפנינו אלא התחלה מן הפיסקא של משנתנו.

[19] אבל להלן בסמוך אף בכי"ע: מודים חכמים לר' אליעזר וכו'. ואף במשנתנו הנוסחאות חלוקות. ובמלא"ש למשנתנו: „ונראה דר' אליעזר נרסי' ביו"ד, אע"פ שאינו כן ברוב הספרים". וכן מוכח בבבלי כ"ח א' (והסיפא הרי בוודאי ר' אליעזר, עיין משנת עדיות פ"ה מ"ד–מ"ה) ובירושלמי פי"נ סה"ו, י"ג ע"ד, כמו שהעיר בהגהות יפה עינים ק"ט א'.

ליבם, ור' אליעזר אוסר. ובבבלי ק"ט א' נחלקו אמוראים בטעמו של ר' אליעזר. ונקטו המפרשים בפירוש רב אשי שם שר' אליעזר גוזר אטו קטנה יתומה בחיי האב שנתקדשה מתחילה ע"י אביה וגירשה בעלה והחזירה שהיא אסורה מדאורייתא ליבם, כפירש"י. ועיין רשב"א, ריטב"א ונ"י במקומו, רמב"ן, רא"ה וריטב"א כתובות ע"ד רע"א.

ברם התוספתא שנתה כאן, וכן להלן (פעמים) את הטעם בפירוש: משום שנאסרה עליו שעה אחת, ובין בנשא גדולה וגירשה ובין נשא יתומה וגירשה הטעם הוא אחד, הואיל ונאסרה עליו שעה אחת, ולהלן, שו' 25–26, ד"ה ולפי, נתפרשו הדברים.

20–22. מודים חכמים לר' ליעזר בקטנה שהשיאה אביה, וגרשה, והחזירה אליו, ומת, שחולצת ולא מתיבמת, הואיל ונאסר' עליו שעה אחת מפני וכו'. וכ"ה בד (אלא ששם חסרה המלה „אחת"). אבל בכי"ע חסר הטעם, והוא חסר גם בכל המקבילות. ובמשנתנו פי"ג מ"ו: קטנה שהשיאה אביה ונתגרשה, כיתומה בחיי האב, החזירה דברי הכל אסורה ליבם. ובמשנה שבירושלמי מוסיף: ומודין חכמים לר' לעזר בזמן שגירשה קטנה והחזיר' קטנה, מפני שהיו גירושיה גירושין גמורין, ולא היתה חזרתה גמורה. אבל אם גרשה קטנה והחזירה גדולה, או שגידלה תחתיו מותרת ליבם. וכ"ה במשנה ד' נפולי ובמשנה שבמאירי הוצ' דיקמן, עמ' 409. וכן במלא"ש בשם ר' יוסף אשכנזי בשם רוב הספרים. וכן בפיסקא שבירושלמי, י"ג ע"ד: ומודין חכמים וכו'. וברור שזו היא הוספה במשנה על פי הברייתא כאן.

ובירושלמי פי"ג ה"ו, י"ג ע"ד: מודין חכמים לר' לעזר בקטנה שהשיאה אביה ונתגרשה שהיא כיתומה בחיי אביה, קידושיה וגירושיה תורה, חזרת' אינה תורה. וכ"ה גם בברייתא שבבבלי ק"ט א', אלא ששם מסיים: כיתומה בחיי האב והחזירה שאסורה ליבם, מפני שגירושיה גירושין גמורין וכו', כלשון התוספתא, בלי הטעם של נאסרה שעה אחת. ולא נתבאר לא במשנתנו ולא בירושלמי ולא בברייתא שבבבלי כאן, אם היא אסורה לייבם, ויוצאת בלי חליצה, שהרי היא ערוה עליו מן התורה, או שצריכה חליצה מדרבנן. ובעל המאור בסוגיין, ד"ה הא דבעי, כתב: ואל תתמה היאך יתומה זו חולצת והיא ערוה מן התורה, הרי לך דוגמתה בפ' ד' אחין (כ"ט א') איסור מצוה וכו', ומפורש בתוספתא ומודים חכמים לר"א בקטנה שהשיאה אביה וגרשה והחזירה ומת שחולצת ולא מתייבמת. וכך היא שנויה בגמרא בכתובות בפרק המדיר (ע"ג ב'). וכ"ה באמת בהוצאות שלפנינו שם וכ"ה בכי"מ שם. אבל ברא"ש פי"ג סוף סי' ה' תמה על דברי הראב"ד שכתב שיתומה בחיי האב חולצת, והרי היא ערוה דאורייתא, ותירץ שהוא משום גזירה, והביא ראיה מן התוספתא כאן, שהיא חולצת, ולא הזכיר כלל את הברייתא בבבלי כתובות. ונראה שלפניו היתה הגירסא שם, כמו שהיא לפנינו בבבלי יבמות, וכן נראה מדברי המאירי כתובות, עמ' 320. וכן מוכח מדברי תוספות חד מקמאי ק"ט א' שכתבו: לכאורה משמע שמותרת לעלמא בלא חליצה, מפני שהיא ערוה מן התורה, אלא דבירושלמי משמע שיתומה בחיי האב צריכה חליצה וכו', עיי"ש הטעם. ואף הם לא הזכירו כלל לא את התוספתא ולא את הבבלי בכתובות. ועיין גם בתוספות הרא"ש ק"ט א', ובפי' ריי"ד בסוגיין. ועיין בס' ישרש יעקב בסוגיין שהעיר על בעל המאור ועל הרא"ש, עיי"ש.

23. במה דברים אמורים בזמן שגירשה קטנה וכו'. בבלי ק"ט א', כתובות ע"ג ב'. ועיין בהוספה למשנתנו שהבאנו לעיל בסמוך, ד"ה מודים.

25–26. ר' ליעזר אומ' חולצת ולא מתיבמת, מפני שנאסרה עליו שעה אחת. בבבלי כאן וכתובות הנ"ל: משום ר' אלעזר[20] אמרו חולצת ולא מתיבמת, ולא נזכר שם הטעם. וברש"י כתובות ע"ד רע"א פירש שהרי ר' אליעזר אוסר לייבם אפילו נשא

[20] עיין לעיל, הע' 19.

גדולה וגירשה והחזירה, משום גזירה אטו יתומה בחיי האב (כרב אשי בסוגיין). ושאר כל הראשונים[21] נחלקו עליו בפירושו עיי"ש. ובירושלמי פי"ג רה"ו, י"ג ע"ד, נתנו טעם לדברי ר' אליעזר במשנתנו הנ"ל (המגרש את האשה והחזירה וכו'): מפני שעמדה עליו באיסור שעה אחת. וכן אמר עיפה בבבלי כאן ק"ט א', ושאלו עליו מן הברייתא הנ"ל שבבבלי (משום ר' אלעזר אמרו חולצת), ולמה חולצת, אפילו חליצה לא תיבעי, ותירץ רב אשי משום גזירה אטו יתומה בחיי האב והחזירה, והביאו ראייה לדבריו מן הברייתא שבתוספתא כאן.

ולפי טעם התוספתא כאן ולעיל, שו' 20 ושו' 22, ברור שהוא גם טעם המשנה לר' אליעזר שאוסר לייבם את המגרש את אשתו והחזירה. ובירושלמי פ"ג ה"א, ד' ע"ג, שם ה"ח, ה' ע"א, פ"ד ה"י, ו' ע"א, בבלי כ"ח א', מ"א א', מוכח שטעמו של עיפה הנ"ל קיים לר' אליעזר. ואביי פירש (ק"ט א') שר' אליעזר מספקא ליה אם מיתה מפלת, או נישואין הראשונים מפילים, ואם נישואין הראשונים מפילים, כבר עמדה עליו שעה אחת באיסור ושוב אינה ניתרת, ומספק חולצת ולא מתייבמת. ובנשא קטנה יתומה ממש, שאין כאן נישואין מדאורייתא[22] וגירשה והחזירה אסורה להתייבם, גזירה אטו יתומה בחיי האב, כפירוש רש"י בדברי רב אשי. ובירושלמי לא נזכר הטעם של נישואין הראשונים מפילים (עיין פ"ג ה"ח, ה' ע"א), ומ"מ נראה שאף לשיטתו צריכה חליצה לר' אליעזר, כפשוטה של לשונה של משנתנו, ועיין שי"ק פי"ג ה"ו ד"ה מפני.

26—27. זה הכלל, גט אחר מיאון אסורה לחזור לו, מיאון אחר גט מותרת לחזור לו. פיסקא ממשנתנו פי"ג סמ"ד. ולעיל שם אמרו: נתן לה גט והחזירה, מיאנה בו, ונישאת לאחר ונתארמלה, או נתגרשה, מותרת לחזור לו, מיאנה בו והחזירה נתן לה גט ונשאת לאחר ונתארמלה, או נתגרשה, אסורה לחזור לו. זה הכלל וכו'. ואנו רואים ממשנתנו שהמאון בו האחרון מבטל את הגט שלו. ובבבלי ק"ח ב' דייקו מן הסיפא של משנתנו ("הממאנת באיש ונישאת לאחר וכו'") שדווקא המאון בו מבטל את גטו, אבל המיאון בחברו אינו מבטל את גיטו של הראשון, ושוב דייקו מן הסיפא של הרישא (דווקא אם נתארמלה או נתגרשה מן השני אסורה, הא אם מאנה בשני מותרת לחזור לראשון אעפ"י שיצאה ממנו בגט בסוף) שאף המיאון בחברו מבטל את גיטו. ואמרו עלה: אמר ר' אלעזר תברא, מי ששנה זו לא שנה זו וכו'. ומיכאן שלא נחלקו אלא באם מאון חברו מבטל גט שלו, אבל מאון שלו מבטל גט שלו לכולי עלמא. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

27—29. רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בי ר' יוחנן בן ברוקא ור' יהושע בן קרחא אומ' בין כך ובין כך הואיל ויצאת המינו בגט אסורה לחזור לו. כלומר, בין שהגט היה בסוף, ובין שהיה מתחילה אין המאון מבטל את הגט, ואפילו המאון בו אינו מבטל את הגט. והם חולקים על משנתנו, לפי פירוש רבא (או רבה) בבבלי ק"ח ב'. עיין מ"ש להלן.

29—30. מעשה באחת שנשאת יתומה וגירשה, והחזירה אליו, ומיאנה בו וכו'. כלומר אף כאן הוא מקרה של מאון אחר גירושין באדם אחד.

30—31. ושאלו את ר' יהודה בן בבא מהו שתחזור לראשון, ואמ' להן בין כך ובין כך וכו'. כלומר, לא שנא יצאה מן הראשון בגט בסוף ולא שנא יצאת במאון בסוף אין המאון שבסוף מבטל את הגירושין שבתחילה, והיא אסורה לחזור לו. נמצאנו למדים שאף ר' יהודה בן בבא סובר כרשב"ג ור' ישמעאל בן ריב"ב ור' יהושע בן קרחה, וכולם חולקים על משנתנו. ועיין בבלי ק"ח ב', ושם הוא מעשה אחר,[23] והיינו שיצאה מן הראשון בגט

[21] עיין רשב"א, ריטב"א ונ"י כאן, רמב"ן, רא"ה וריטב"א כתובות ע"ד א'.
[22] בפרט לר' אליעזר הסובר שאין מעשה קטנה כלום, והיא כמפותה, עיין לעיל, הע' 18.
[23] ושאלו את ר' עקיבא בבית האסורים ור' יהודה בן בתירא בנציבין.

ומן השני במיאון, והשאלה היתה אם המאון של השני מבטל את הגט של הראשון, ואסרו ר' עקיבא ובן בתירא, ועיי"ש בפירש"י. וכבר העיר בקרן אורה במקומו שלדעה זו של ארבעת התנאים בתוספתא כאן רמז שמואל בבבלי ק"ח ב', שאמר שם תברא[24] וכו', והיינו שלפי הסיפא אין המאון מבטל את הגט, לא שנא מאון בו ולא שנא מאון בחברו.

32—33. רבן שמעון בן גמליאל אומ' אם מיאנה מיאנה, ואם לאו, תמתין עד שתגדיל ותחלוץ, ותצא הלזו משום אחות אשה. וכ"ה בד. אלא שבכי"ו חסרה בטעות המלה "ותצא". והנכון הוא בכי"ע: רבן גמל' או' וכו', אם לאו, ימתין עד שתגדיל ויכנוס ותצא וכו'. והגירסא שלפנינו "ותחלוץ" היא באשגרה מלהלן, וטעות ברורה היא. ובמשנתנו פי"ג מ"ז: שני אחים נשואין לשתי אחיות וכו' גדולה וקטנה, מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה, מת בעלה של גדולה וכו' רבן גמליאל אומר אם מיאנה מיאנה, ואם לאו, תמתין עד שתגדיל, ותצא הלזו משום אחות אשה. ומוסיפה התוספתא על משנתנו שאינה יוצאת משום אחות אשה מיד אחרי שגדלה אחותה, אלא ממתינה עד שיכנוס (כלומר, יבעול את הקטנה), ואין הקידושין של הקטנה חלים ממילא.

ובבבלי ק"ט ב': בעא מיניה ר' אלעזר מרב מאי טעמא דרבן גמליאל משום דקסבר קידושי קטנה מיתלא תלו, וכי גדלה גדלי בהדה, אע"ג דלא בעל,[25] או דלמא משום דקסבר המקדש אחות יבמה נפטרה יבמה והלכה לה, אי בעל אין, אי לא בעל לא. א"ל היינו טעמא דר"ג משום דקסבר המקדש וכו', אי בעל אין אי לא בעל לא. ושאלו שם מן הברייתא: המקדש את הקטנה קידושיה תלויין וכו' ואע"ג דלא בעל. ותירצו: מיתלא תליא וקיימא אי בעל אין, אי לא בעל לא. ושוב אמרו שם שרב סובר שאין אדם בועל על דעת הקידושין הראשונים, אלא סתמא מתכוין לבעול לשם קידושין מחדש.

וביר"מ פי"ג ה"ז, י"ג סע"ד: כיני מתניתא והקטנה תמתין[26] עד שתגדיל ותגיע לפרק[27] ותינשא (כלומר, תיבעל). אמר רבי לעזר לית כאן תינשא אלא תתארס. אמר רבי יוחנן זו דברי רבן גמליאל[28] המקדש אחות יבמתו נפטרה יבמתו מן החליצה ומן היבום. ופירש בפ"מ ע"פ הבבלי הנ"ל, שר"א סובר שאין צורך שתנשא אלא שהקידושין חלין מאליהן כשתגדיל. וכן פירש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 307: ובניגוד לרב ור' יוחנן אומר איפוא ר' אלעזר "לית כאן תינשא" אלא "אע"ג דלא בעל". וכפשוטה דברייתא שבבבלי ש"קידושיה תלויין". ולא נתחוורתי כלל בדבריהם ז"ל, שהרי ר' אלעזר אינו אומר "לית כאן תינשא" גרידא, אלא מוסיף "אלא תתארס". והרי בירושלמי פ"ג ה"ב, ב' ע"ד, ובבבלי נדה נ"ב א' פוסק ר' אלעזר כר' יהודה שאפילו הגדילה יכולה למאן עד שירבה שחור על הלבן ואין אומרים שהקידושין חלין ממילא (עיין רש"י שם, ד"ה שוב). ואף שאמרו בבבלי שם (והוא מסתם התלמוד): ומודה ר' יהודה שאם נבעלה לאחר שהביאה שתי שערות שוב אינה יכולה למאן, כמה אמוראים חולקים שם וסוברים שאפילו בנבעלה יכולה למאן.

וכן בירושלמי כאן פ"א ה"ב, ד' ע"ד: ר' זעורה בשם ר' חנינה מודיי ר' יהודה שאם

[24] ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 170.

[25] ועיין ההסבר בחי' הרשב"א ק"ט ב' ומ"ש בקרן אורה שם ולהלן שם ק"י א'.

[26] שלא כפירש"י בבבלי י"ח א', ד"ה ר"ג, אלא כפירושו במשנתנו ק"ט א' וכפי' התוספות י"ח א', ד"ה מיאנה. וכן מפורש בכי"ע כאן: ימתין, כלומר, הבעל אסור לו לבוא על הקטנה עד שתגדיל, משום שביאתה אינה פוטרת את אחותה, וכפירוש שבתוספות הנ"ל.

[27] עיין בבלי נדה מ"ח ב'.

[28] בס' מתיבות הוצ' רב"מ לוין, עמ' 139, מחקתי את המלה "זו" ע"פ ספר המקצועות שהביא באו"ז ח"א סי' תר"י. אבל בראבי"ה כת"י סי' תתק"מ (לפי ס' המקצועות הוצ' אסף, עמ' כ"א) מעתיק זו דברי ר"ג.

נתקדש' משהביא' שתי שערו' שאינה יכולה למאן. על דעתיה דר' זעורה דאמר נתקדשה משהביאה שתי שערות. הא אם נתקדשה עד שלא הביאה שתי שערות ונבעלה משהביאה שתי שערות יכולה היא למאן. הרי לך שלר' זעורה בשם ר' חנינה צריך שיקדש בפירוש מחדש. ואף שיטת שמואל בבבלי ק"י א' (וכתירוץ הראשון שבתוספות ק"י א', ד"ה קסבר) היא שצריך לבעול לשם קידושין. ולפיכך נראה שר' אלעזר מפרש שתינשא כאן (או "יכנוס" שבתוספתא כי"ע) פירושו שתתארס, כלומר שתתקדש (כר' זעורה בשם חנינה לעיל), או שתבעל בפירוש לשם קידושין. וכן סובר גם ר' יוחנן כאן,[29] וכשיטתו בירושלמי קידושין פ"ב ה"ו, ס"ב ע"ד. עיין מ"ש על כל זה (ועל שיטת ר"א בשם ר' חנינה בירוש' כתובות פ"א ה"ב, כ"ה ע"ב) בס' מתיבות הוצ' רב"מ לוין, עמ' 139.

33—34. שני אחין נשואין שתי יתומות, קטנה וחרשת וכו'. כלומר, שתי יתומות אחיות, או קטנה וחרשת אחיות, וחרשת אפילו אינה יתומה והיא גדולה דינה כן, אלא נקטו בשתיהן יתומות לאפוקי חרשת קטנה שקיבל אביה קידושין, שהיא מקודשת דאוריתא. ובמשנתנו פי"ג מ"ז: שני אחין נשואין לשתי אחיות יתומות קטנות ומת בעלה של אחת מהן תצא משום אחות אשה. וכן שתי חרשות. ובירושלמי שם רה"ז, י"ג סע"ד: כקניינה של זו כן קניינה של זו. וכקניינה של זו כן קניינה של זו. ובהלכה של שתי אחיות לא הזכירה משנתנו דין של אחת קטנה ואחת חרשת, ופירשוה בתוספתא כאן. ובירושלמי הנ"ל הביאוה בשם "תני ר' חייה", וכן הובאה כל הברייתא בבבלי קי"א א', ושם מפורש: שני אחים נשואין שתי אחיות יתומות, קטנה וחרשת וכו'.

34. מת בעלה של קטנה וכו'. והיבם נאסר באשתו החרשת, משום שמא הקטנה קנויה יותר מן החרשת (עיין מ"ש להלן בסיפא), ואין החרשת פוטרת אותה משום אחות אשה, ונאסר באשתו משום אחות זקוקתו.

חרשת יוצאה בגט. שהרי יכול לגרש אותה בעל כרחה, ואין צורך בדעתה.

35. מת בעלה של חרשת וכו'. וכאן יש לחשוש שמא החרשת קנויה יותר מן הקטנה, ואין הקטנה פוטרת אותה משום אחות אשה וכו', כלעיל.

וחרשת אסורה. שהרי אינה יכולה להתייבם משום אחות אשה, ואינה חולצת משום שהיא חרשת,[30] ולפיכך אסורה לעולם.

36. ואם בא עליה, יוצאה בגט והותרה. בבבלי קי"א א' מוכיח מכאן שקטנה קנויה ואינה קנויה,[31] וחרשת קנוייה ומשויירת, ולפיכך חרשת אינה מתייבמת, שמא הקטנה קנוייה לגמרי והיא אחות אשה, ואינה מותרת לעלמא שמא הקטנה אינה קנוייה כלל, והיא זקוקה לייבום, אבל אם בא עליה, היא מותרת ממה נפשך, שאם הקטנה קנויה לגמרי הרי נפטרה מן הייבום משום אחות אשה, ואם אינה קנוייה כלל הרי נפטרה החרשת בביאתה ולא היתה כאן ביאה פסולה.

אבל הירושלמי אינו מזכיר כלל את הבדל הבבלי בין חרשת וקטנה, ולשיטתו אין ביאת אחת מהן פוטרת את חברתה, משום שאינן שוות בקניינן, וכן שיטת התוספתא (אלא שהיא מחמירה יותר, עיין להלן), ואם היו אחיות אינן פוטרות אחת את השניה, משום שאין קיניין זו כקיניין זו,[32] ובנידון שלנו אם בא על החרשת היא באמת ביאה פסולה, אלא משום שאין לה תקנה להנשא

[29] ואף שר' יוחנן סובר בירושלמי כאן פ"א ה"ב, ב' ע"ד, שאין הלכה כר' יהודה, ואינה יכולה למאן אחרי שהביאה שתי שערות, אין הטעם משום שהקידושין חלין ממילא, אלא מדרבנן אינה יכולה למאן משתגדיל, עיין בתוספות כאן ק"ט ב', ד"ה הוא.

[30] עיין מ"ש לעיל פי"א, שו' 55, ד"ה והרמב"ם.

[31] ופירש"י ספק קנויה לגמרי ספק אינה קנויה כלל. ועיין ר"מ פ"ה מה' ייבום הכ"ג ובקרן אורה ק"י ב', ד"ה אמר ר"נ.

[32] עיין מ"ש לעיל, שו' 33—34, ד"ה שני אחין.

(שהרי אינה יכולה לחלוץ), הקילו ואמרו שביאה פסולה זו פוטרת את עצמה, וכמו שאמרו בירושלמי ה"ז הנ"ל במפורש: עבר ובא על החרשת יוציא בגט והותרה, כההיא דאמר ר' הילא (להלן שם ה"ח, י"ד ע"א) מפני תקנתה. ועיין בס' ניר במקומו שפירש לנכון בסוף דבריו שם.

36–38. מי שהיה נסוי שתי יתומות קטנות, ומת, בא יבם על הראשונה, וחזר ובא על השנייה נאסרו שתיהן עליו. וכן שתי חרשות. כלומר, שתי יתומות נכריות שאינן אחיות. ובמשנתנו פי"ג מ"ט מפורש שבכגון דא אין השנייה פוסלת את הראשונה. ובתוספתא אין להגיה, שהרי כן הוא גם בד ובכי"ע, ולהלן נראה שלתוספתא היתה כאן שיטה אחרת והיא היתה ידועה גם לגאונים. ושיטת התוספתא היא שבכל מקום שאין קניין היבמה שלם, אם בא היבם, או אחיו, על השניה פוסל את הראשונה. אבל אם לא בא על השנייה, הראשונה פוטרת צרתה, משום שאנו אומרים קניינה של זו כקניינה של זו, ואין היא חולקת על משנה ח', אלא על מ"ט גרידא. ועיין להלן.

38–39. קטנה וחרשת, בא יבם על הקטנה, וחזר ובא על חרשת, או שבא אחיו על חרשת, נאסרו שתיהן עליו. וכ"ה בברייתא שבבבלי קי"א א'. ובמשנתנו פי"ג מ"ט: קטנה וחרשת, בא היבם על הקטנה וחזר ובא על החרשת, או שבא אחיו על החרשת, לא פסל את הקטנה. בא היבם על החרשת וחזר ובא על הקטנה וכו' פסל את החרשת. וכ"ה הגירסא (ברישא „לא פסל", ובסיפא „פסל") בכל נוסחאות המשניות שבדקתי.[33] וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' יבום הכ"ז. וכן ברשב"א ק"י א': בספרי הגאונים ובהלכות רבינו אלפסי[34] ז"ל גרסי לא פסל את הקטנה, בא על החרשת וחזר ובא על הקט' גרסי פסל את החרשת. ועיין אוה"ג, עמ' 291. אבל בהוצאות שלנו במשנה ובבבלי קי"א ב': פסל את הקטנה. וזו היא גירסת רש"י והבאים אחריו, וכן הכריע גם הרשב"א מסוגיית הגמרא (ועיין גם בקרן אורה קי"א א'). והברייתא שבבבלי והתוספתא כאן הן בשיטת משנתנו. והקשה רש"י (קי"א א', ד"ה חרשת) למה פסלה החרשת את הקטנה שבא עליה מתחילה, והרי הקטנה מותרת ממה נפשך שאם היא קנויה לגמרי, הרי אין ביאת החרשת כלום, ואם הקטנה אינה קנויה כלל, הרי לא היתה קנויה לאחיו, והיא זרה לו, ואפילו אם קנה היבם את החרשת מותר לו לקיים גם את הקטנה, שאין כאן שתי יבמות מבית אחד. ותירץ רש"י שהחרשת פוסלת את הקטנה, גזירה שמא יבוא על החרשת תחילה, ובזה כולי עלמא מודה שאם בא אח"כ על הקטנה נפסלו שתיהן עליו, וכמו שאמרו אח"ב בבבלי שם על הברייתא שלנו.

ולפי רוב הנוסחאות במשנתנו שגורסים „לא פסל את הקטנה" הפירוש הוא משום „ממה נפשך" כדלעיל, או כמו שמנסח הר"מ פ"ה הכ"ז הנ"ל: שביאת הקטנה מעולה מביאת החרשת, שהקטנה ראויה לאחר זמן, לפיכך יקיים הקטנה שנבעלה תחלה. ובהשגות הראב"ד שם: טעות הוא זה, שהרי נאסרו שתיהן עליו, דילמא קדים ובעיל חרשת תחלה, והוא כרש"י וסייעתו. ולהלן נראה שלשיטת התוספתא אפילו אם הביאה הראשונה היא בוודאי מעולה מן השנייה, והיא פוטרת את צרתה בלי ספק, מ"מ הואיל ואין קניין שתי הנשים שוות, אם בא על השנייה פוסל את הראשונה, אעפ"י שהראשונה קנוייה לגמרי בלי שום ספק; ובהכרח עלינו לומר שהטעם הוא מחמת גזירה, שמא יבא על זו שאין קניינה שלם בתחילה, ואח"כ על זו שקניינה שלם, ויתיר לעצמו בטעות לקיים את הראשונה. ולפי זה התוספתא שלנו בוודאי חולקת על משנתנו. ובמשנתנו, וכן בתוספתא כאן, לא נתבאר מה יעשה, בנידון דידן, כשנפלו לו מאחיו שתי

[33] ד' נפולי, הוצ' לו, קויפמן, פרמה, משנה שבירושלמי, משנה שבבבלי כי"מ, כמה משניות כתי"י עם פיה"מ להר"מ.

[34] בר"ף ד' קושטא המשנה מקוצרת, ובד"ו ואילך הדפיסו, כנראה, ע"פ המשנה שבבבלי, עיין להלן.

יבמות קטנה וחרשת. שאין ביאת אחת מהן פוטרת צרתה. ופירשוה בירושלמי פי"ג ה"ח, י"ד ע"א, ובבבלי ק"י סע"ב, שכונס את החרשת תחילה ומוציאה בגט, וקטנה תמתין עד שתגדיל ותחלוץ.

39—40. חרשת יוצאה בגט, קטנה יוצאה בגט וחליצה, תמתין עד שתגדיל ותחלוץ. בד חסר "תמתין עד שתגדיל ותחלוץ", ובכי"ע יש כאן השמטה. ובבבלי הנ"ל: וקטנה תמתין עד שתגדיל ותחלוץ,[35] ולא נזכר שם גט. ובמאירי ק"י א', הוצ' דיקמן 418 סע"א: והוא הדין שצריכה גט, שמאחר שבא עליה, לא מיפטרה בחליצה לחודה, אלא שלא הקפיד להזכיר אלא חליצה, מצד שאינו מזכירה בחרשת.

ופירשו בבבלי ק"א א' שהחרשת ניתרת בגט, ואעפ"י שהיא ביאה פסולה, משום שמן הדין נפטרה לגמרי, או בביאת הקטנה (אם היא קנויה), או בביאתה (אם אין הקטנה קנויה), ולא אסרו את הקטנה אלא משום גזירה, ולפיכך ניתרת בגט. ולשיטת התוספתא והירושלמי היא ניתרת בגט, משום תקנתה, ואפילו בביאה פסולה פוטרת את עצמה בגט בלבד, עיין מ"ש לעיל, שו' 36, ד"ה אבל הירושלמי, ובירושלמי פי"ג ה"ח, י"ד ע"א.

40—41. פקחת וחרשת, בא יבם על פקחת, וחזר ובא על חרשת, או שבא אחיו על חרשת, נאסרו שתיהן עליו. וכ"ה הגירסא בד. וכן היתה הגירסא בכי"ע (אע"פ שיש שם השמטה) שהרי בסיפא בגדולה וקטנה בכל הנוסחאות הגירסא היא שהגדולה נאסרה עליו, אפילו בא עליה בתחילה. ושיטה זו תמוהה מאד, שהרי ביאת הפקחת, או הגדולה, הוא קניין גמור, ואפילו פקחת ופקחת וגדולה וגדולה אין השנייה פוסלת את הראשונה. ובמשנתנו פי"ג מ"י ומי"א, שנו בפירוש שאין ביאת החרשת, או הקטנה, פוסלת את הפקחת, או את הגדולה, שבא עליה בראשונה. ולכאורה אף זו קשה, והרי ק"ו הוא משתיהן שוות שאין השנייה פוסלת את הראשונה, מכל שכן בנידון דידן שהראשונה קנוייה קניין גמור, והשנייה אין קניינה שלם. אלא שאפשר לומר שלא שנו את הרישא אלא אגב הסיפא, והיינו אם בא על החרשת, או על הקטנה, תחילה שנפסלה. ומן התוספתא כאן אנו רואים שיש כאן חידוש אפילו ברישא, שהרי התוספתא חולקת.

ברם אין להגיה בתוספתא כאן, שהרי כן הוא בכל הנוסחאות, וכן מוכח גם מן הסיפא בגדולה וקטנה. וברור לי שדברי התוספתא כאן רחפו לפני הגאון בתשובתו[36] שנשאלה לפניו שאלה על שני אחים שייבמו שתי יבמות מבית אחד, והוא באר שם דרך אגב גם את כל הסוגייא שלנו. והוא כתב שם: ולא אשכחינן דמתסרא אשתו שייבם אותה, בביאת אחיו על צרתה, אלא היכא דההיא ביאה ראשונה לאו מעולה היא, ולא הוה מיפטרא בה צרתה, כגון קטנה או חרשת דביאתן אינה פוטרת אלא כמותן,[37] דאי בא תחלה על קטנה, או חרשת, וחזר ובא הוא, או אחיו, על פקחת, או על גדולה, ודאי מיפסלן תרויהי, אבל אם היתה ביאה ראשונה ביאה מעולה, על פקחת, או על גדולה, דביאתן פוטרת, דאי הדר בתרא בין הוא בין אחיו ובא על הצרה, ואפי' היא קטנה או חרשת, לא מפסלה גדולה ראשונה, ולא פקחת ראשונה, דתנן וכו', ובסוף מתני' תנן ר' אלעזר אומ' מלמדין את הקטנה שתמאן בו וכו', הלכה כר' אלעזר, וברייתא דתוספתא בהדא (באוה"ג, עמ' 100: דהדא) מילתא לא דיקא ולא משגחינן בה. ונראה שהכוונה להלכות שלנו כאן בתוספתא, ורמז להן באופן ברור בזה שהקדים: דאי הדר

[35] ולפנינו בכי"ו תרכובת של שתי הנוסחאות.

[36] נתפרסמה במדעי היהדות ספר ב', ירושלים תרפ"ז, עמ' 30 ואילך. אוה"ג, עמ' 99, וחבל שלא רמז לה בסוגיין.

[37] כצ"ל במקום "במותן", וכן צ"ל להלן שם: "ביאת כל אחת פוטרת כמותה" (ולא: במותה!), והכוונה כששתיהן שוות, שתי קטנות, או שתי חרשות, כמשנתנו פי"ג מ"ח.

בתרה בין הוא בין אחיו ובא על הצרה, ואפילו היא קטנה או חרשת, לא מפסלה גדולה ראשונה, ולא פקחת ראשונה. ודבריו אינם מובנים כלל, מאי "ואפילו היא קטנה, או חרשת", הרי אפילו אם השניה היא גדולה, או פקחת, אינה פוסלת את הראשונה, ומכל שכן אם השנייה היא קטנה, או חרשת. אבל בתוספתא כאן הרי מפורש שאם אינן שוות, אפילו אם השנייה יותר גרועה, והיא קטנה או חרשת, פוסלת את הגדולה ואת הפקחת, ובששתיהן שוות בקניין גמור, לא נחלק אדם מעולם, שאין ביאת השניה פוסלת את הראשונה. ולפיכך כתב הגאון שאין הדין כן, אפילו אם השנייה היא קטנה, או חרשת, אינה פוסלת את הגדולה, וכריתא דתוספתא בהדא מילתא לא דיקא ולא משגחינן בה,[38] והוא כיוון גם לרישא כאן שאפילו שתיהן שוות בקניין שאינו גמור, השניה פוסלת את הראשונה.

ואשר לטעם התוספתא, יפה שער בח"ד שטעמה כאן כמו הטעם שנתנו בבבלי קי"א א' לדין בא על הקטנה ואח"כ בא על החרשת שביאת החרשת פוסלת את הקטנה, אעפ"י שהקטנה צריכה להיות כשרה ממה נפשך לשיטת הבבלי,[39] מ"מ נפסלת, משום גזירה שמא יבא על החרשת תחילה, וסוברת התוספתא שבכל מקום שאחת מן היבמות אין קנייתה שלם, אפילו אחת מהן קנוייה לגמרי (כגון פקחת, או גדולה), זו שאין קנייתה שלם פוסלת את הראשונה, גזירה שמא יבואו להתיר להפך, בבא על החרשת, או על הקטנה תחילה. וכן באר באריכות במרכבת המשנה פ"ה מה' ייבום הכ"ז, עיי"ש.

41—42. חרשת יוצאה בגט. ואעפ"י שביאתה בוודאי פסולה לא גזרו בה, משום תקנתה, שהרי מן הדין אין ביאתה כלום, עיין לעיל, שו' 39—40, ד"ה ופירשו.

42. פקחת יוצאה בגט וחליצה. כלומר, יוצאה בגט מדינא, שהרי מדאורייתא אשתו היא לכל דבר, ויוצאת בחליצה, גזירה שמא יבוא על החרשת תחילה, ודינה כאן כאילו בא על החרשת תחילה, וצריכה גט וחליצה, עיין ר"מ פ"ה מה' ייבום הכ"ט.

42—43. גדולה וקטנה, בא יבם על הגדולה, וחזר ובא על הקטנה וכו'. דינה כמו לעיל, בפקחת וחרשת בא יבם על פקחת וחזר ובא על חרשת וכו', עיין מש"ש.

43—44. קטנה יוצאה בגט, גדולה יוצאה בגט וחליצה. ודינה כאילו בא על הקטנה תחילה ואח"כ על הגדולה (כמו בפקחת וחרשת, עיין מ"ש לעיל). ובמאירי ק"י א', הוצ' דיקמן 418 ע"ב: ומכל מקום בגדולה וקטנה שבא על הקטנה תחלה ונפסלו שתיהן, ולא הספיקה הקטנה למאן (כלומר, שגדלה בנתים), נותן גט לזו וגט לזו, והגדולה חולצת והקטנה נפטרת בחליצתה. כלומר, הקטנה יוצא בגט, והגדולה בגט וחליצה.

44—45. ר' ליעזר אומ' בכולן מלמדין את הקטנה שתמאן בו. וכן בד ובכי"ע: ר' אליעזר וכו'. ואף בכמה מנוסחאות המשנה הגירסא ר' אליעזר, והוכיחו רש"י (קי"א ב') ועוד מן הבבלי נדה ח' א' שבמשנתנו כאן פי"ג מי"א הגירסא הנכונה היא: ר' אלעזר. וההלכה שלנו היא פיסקא ממשנתנו הנ"ל.

ובמשנתנו הנ"ל לא מצאתי את המלה "בכולן" בשום נוסח של המשנה והתלמוד, ואף הגאון[40] לא גרס במשנתנו "בכולן". אבל בפירוש ר"ח מכ"י (אוה"ג, עמ' 332): ר' אליעזר אומר בכולן מלמדין וכו'. וכ"ה במשנה שברי"ף (גם בדפוס קושטא) וכן מעתיק בחי' הרמב"ן, במאירי ובריטב"א. ובס' הזכות להרמב"ן מסתייע מן התוספתא כאן (שגורסת "בכולן"), והביאו בראי"ש פי"ג סי' ח', ועיין בב"י טואה"ע סי' קע"א.

[38] בתס"ר ח"ב, עמ' 26, שערתי שכוונת הגאון היא למלה "בכולן" שבתוספתא להלן, שו' 44, עיין מש"ש. אבל עכשיו ברור לי שכוונת הגאון היא כמו שכתבנו כאן בפנים.

[39] עיין מ"ש לעיל, שו' 38—39, ד"ה קטנה וחרשת.

[40] שהעתקנו לעיל, שו' 40—41, ד"ה ברם.

ולפי הגירסא „בכולן" בוודאי משמע שאף בנפלו לו מאחיו חרשת וקטנה מלמדין את הקטנה שתמאן בו, ויוכל לקיים את החרשת. וכ"ה שיטת הרי"ף בפי"ג סי' קל"ד שאף בקטנה וחרשת מלמדין את הקטנה שתמאן בו. וכתב הרמב"ן בס' הזכות שם שאפילו לא גרסינן „בכולן" מסתבר שבחרשת וקטנה מלמדין את הקטנה שתמאן בו, ולא הוצרך ר"א לאשמעינן בה, משום שבנידון ההוא הרי אינו יכול לייבם את הקטנה משום עיגון החרשת,[41] והקטנה צריכה לחכות עד שתגדיל ותחלוץ ותפסל לכהונה, והרי בכגון דא שלא פשע היבם כלל, מסתבר שתמאן הקטנה, משום תקנת שתיהן, וייבם את החרשת ויקיים אותה, אבל בבא על הקטנה וחזר ובא על הגדולה שעשה שלא כהוגן הייתי יכול לומר שקנסינן ליה ואין מלמדין את הקטנה למאן בו, ולפיכך בא ר"א ללמדנו שאף בזה מלמדין את הקטנה למאן בו.

אבל הראב"ד (והביאו הרמב"ן הנ"ל בס' הזכות) סמך על גירסתו במשנתנו שלא גרסו שם „בכולן" והוא סובר שלא אמר ר' אליעזר אלא בגדולה וקטנה,[42] וממאנין את הקטנה כדי שיוכל לקיים מצות ייבום בגדולה מדאורייתא, אבל בקטנה וחרשת שאינה אלא מדרבנן, ועוד שמקיים מצות ייבום אפילו מדרבנן בביאה ראשונה, למה יפתו את הקטנה למאן. וכ"ה שיטת הריא"ז שהובא בשלטה"ג במקומו. ועיין בהשגות הראב"ד פ"ה מה' ייבום הכ"ד והכ"ח ובמגיד משנה שם. ושיטת הר"מ בכל העניין קשה מאד, וכבר התקשו בה הרשב"א, המאירי ועוד. ועיין באו"ש פ"ה מה' ייבום הכ"ה, ובערוך לנר קי"א א', ב'.

45—46. יבמה שאמרה בתוך שלשים יום לא נבעלתי, בין שאמ' בעלתי, ובין שאמ' לא בעלתי, כופין אותו שיחלוץ לה וכו'. בכי"ו בטעות: ובין שאמ' לא נבעלתי וכו'. וכל הברייתא בבבלי קי"ב א'. ובמשנתנו פי"ג מי"ב: היבמה שאמרה בתוך שלשים יום לא נבעלתי כופין אותו שיחלוץ לה. ופירשו בירושלמי פי"ג הי"ד, י"ד ע"א, בשגט יוצא מתוך ידו לתוך ידה, והיא אומרת שהוא גט יבמין, והוא אומר שבעל, והוא גט נישואין, הרי לדבריה כבר נאסרה עליו, והיא עשתה אותו על עצמה חתיכה דאיסורא, כופין אותו שיחלוץ לה. וכ"ה בבבלי קי"ב א', עיי"ש בפירש"י למשנתנו קי"א ב', וברשב"א קי"ב א' ועוד. ועיין במס' שמחות פ"ז הי"ח.

ואעפ"י שיש כאן חזקה המסייעת לו אם הוא טוען בעלתי, העמידוה בירושלמי (כאן הי"ד הנ"ל, וכתובות פ"א ה"ד, כ"ה ע"ג) כר' מאיר (להלן כתובות פ"א סה"ד) שעד שלשים יום אדם מעמיד את עצמו ונמנע ממנה. וכן העמידה ר' יוחנן בבבלי כאן קי"א ב'. ורבה העמידה ככולי עלמא, וביבמה כולם מודים שהוא נמנע ממנו עד שלשים יום עד שתתרגל לו.

46—47. אחר שלשים יום, מבקשים הימנו שיחלוץ לה. וכ"ה במשנתנו הנ"ל. ובשמחות הנ"ל: אין כופין אותו וכו'. וכאן חזקה אינו מעמיד את עצמו, וכיוון שהגט יוצא עכשיו מידו לידה, חזקה גט נישואין הוא, אלא שמ"מ מבקשים אותו שיחלוץ לה שלא תיעגן, שהרי היא טוענת שהוא גט יבמין (שלא בא עליה מקודם), והיא אסורה להנשא בלי חליצה.

47. היא אומרת נבעלתי, והוא אומ' לא בעלתי, הרי זו יוצאה בגט. בבבלי קי"ב א' הנ"ל. ופירש"י ורוב המפרשים „שלאחר שלשים עסיקינן", והחזקה מסייעת לה, והיא יוצאה בגט שתחת ידה, ונאמנת לומר שהוא גט נישואין. ועיין מ"ש להלן, שו' 47—49, ד"ה ברם ואילך.

47—49. [הוא אומר בעלתי, והיא אומרת לא נבעלתי, אע"פ שחזר ואמר לא בעלתי, הרי זו יוצאה בגט]. כ"ה בד, ולפנינו נשמט ע"י הדומות.

[41] וממילא אין כאן משום יתרחק מן המאון (בבבלי ק"ט א'), שהרי כל הטעם הוא שמא תתחרט בה אח"כ (בבבלי שם ק"ט ב'), וכאן הרי בין כך ובין כך לא תנשא לו משום תקנת החרשת.

[42] „ר' אליעזר אב[ת]רייתא בלחוד קאי".

ובכי"ע: הרי זה יוציא בגט ובחליצה. וכן בבבלי הנ"ל: צריך גט וחליצה. ופירש רבי אמי בבבלי שם שצריכה חליצה עם גיטה שבידה. ורב אשי אמר שצריכה גט חדש, שהרי הוא אומר בעלתי והחזקה מסייעת לו (שהרי לרוב הראשונים לאחר ל' יום עסיקינן), והגט הראשון אינו מועיל כלום,[43] ומבקשים ממנו שיתן גט וחליצה. ועיין בס' ישרש יעקב מה שכתב על דברי רש"י, ד"ה רב אשי, ועל הרי"ף. ופירש"י לדברי ר' אמי מה שאמרו ~אע"פ שחזר ואמר לא בעלתי~ פירושו שאעפ"י שחזר בו אח"כ אין כופין אותו אלא מבקשין הימנו, הואיל והחזקה מסייעת לדיבורו הראשון. אבל לדברי רב אשי הדברים מתפרשים כפשוטם, שאעפ"י שחזר בו ואמר לא בעלתי, אינו יכול לפוטרה בלי גט חדש.

ובירושלמי ספי"ג, י"ד ע"א, קידושין פ"ג ה"ב, ס"ג ע"ד: הרא אומר בעלתי והיא אומרת לא נבעלתי אף על פי שחזר ואמר לא בעלתי, לא הכל ממנו, שכבר משעה הראשונ' אמ' בעלתי. אבל אם אמר משעה הראשונה לא בעלתי שניהן יכולים לעקור חזקה.[44] וכבר ראינו לעיל, שו' 45—46, ד"ה יבמה, שהירושלמי מפרש את משנתנו כרב, ולפיכך אמרו ~לא הכל ממנו~, כלומר, שתצא בלי גט חדש, וכפירש"י הנ"ל.

ברם מן הירושלמי קידושין הנ"ל נראה שהברייתא שלנו אינה מדברת כלל בנתן גט (שמטעם זה אינו יכול לייבם), והיא אינה מפרשת את משנתנו, אלא נסמכת לה גרידא. וכן אמרו בירושלמי שם: הדא דאת אמר בשאין שניהן מודין, אבל אם היו שניהן מודין שניהן יכולין לעקור קידושין, כהדא, הרא או' בעלתי וכו', אבל אם לא אמ' משעה ראשונה בעלתי, שניהן יכולין לעקור חזקה. ואנו רואים שהברייתא הובאה שם משום הסיפא בלבד, והרא תמרה, שהרי משנה מפורשת היא לפנינו (פי"ג מי"ב): ובזמן שהרא מודה, אפילו לאחר שנים עשר חודש כופין אותו שיחלוץ לה, ולמה הביא הירושלמי ממרחק לחמו. ובעל כרחינו אנו אומרים שלא הכניסו את עניין הגט אלא במשנתנו ששנתה ~כופין אותו שיחלוץ לה"~, ולא שנתה ~כופין אותו שיעשה מעשה"~, ולפיכך פירשוה בגט יוצא מידו לידה, ואם לא בעל לפני כן מוכרח לחלוץ, כטענת האשה, אבל בשתי הבבות האחרונות של הברייתא כאן לא הוזכרה כפייה לחלוץ, ומדברים כאן מתחילה שהיא תובעת מזונות ואומרת נבעלתי, והרא מסרב לשלם לה את מזונותיה, ואומר לא בעלתי, ורוצה עכשיו לחלוץ, ופוסקת התוספתא שהרא צריך לתת לה גט, הואיל והחזקה (לאחר ל' יום) מסייעת לה. ובבבא האחרונה הרא טוען בעלתי, ורוצה לירש את נכסי אחיו, וטוען שאינה זקוקה אלא לגט גרידא, והיא אומרת לא נבעלתי, אעפ"י שאח"כ הודה לדבריה, ונמצא ששניהם מודים שלא נבעלה ואינה טעונה אלא חליצה גרידא, מ"מ יוצאה גם בגט, ואינם נאמנים לעקור את החזקה, הואיל וטען מתחילה בעלתי. אבל אם שניהם אמרו בתחילה שלא נבעלה אינה זקוקה לגט כלל, ונאמנים לעקור את החזקה (של יותר משלשים לא מוקים איניש אנפשיה) גם לקולא.

אבל ממשנתנו ששנתה ~ובזמן שהרא מודה אפילו לאחר שנים עשר חודש כופין אותו שיחלוץ לה"~ אין ראייה כלל, שהרי המשנה הזכירה כפייה לחלוץ, ואף היא ביוצא עכשיו הגט מתחת ידו לידה עסיקינן,[45] והם שניהם עוקרים את החזקה לחומרא שצריכה חליצה,[46] ואין ממנה שום ראייה שאף לקולא, בשאין גט יוצא מתחת ידה נאמנים שניהם לעקור את החזקה שתצא בלי גט גרידא.[47] אבל בברייתא כאן שלא נזכר בה שנתן לה גט מקודם, ובטוען מתחילה שבעל, לא

[43] שהיבם טעה וחשב שעדיין יבומים הראשונים עליה, ובא עליה אחר הגט, עיין בחי' הרמב"ן במקומו.

[44] ואף מכאן ברור שלאחר שלשים עסיקינן.

[45] כפירוש הריטב"א קי"א ב', ד"ה ובזמן, והובא גם בני' למשנתנו.

[46] שמן הדין סומכין על החזקה, וחזקה בעל, ויוצאה בגט שבידה שומנו הוא מלאחר ל' יום.

[47] ועיין בתוספות קי"ב א', ד"ה היא, שאמרו שם שאפילו בשניהם מודים מתחילה ועד סוף שלא

הכל ממנו להוציאה עכשיו בלי גט, שהרי אמר שבעל, אבל אם שניהם מודים מתחילה ועד סוף, יוצאת בלי גט, ונאמנים לעקור את החזקה אפילו לקולא.

49—50. ר' יהודה או' נדרה שלא תתיבם, אפי' בחיי בעלה, מבקשין הימנו שיחלוץ לה. במשנתנו ספי"ג: הנודרת הנאה מיבמה, בחיי בעלה כופין אותו שיחלוץ לה, לאחר מיתת בעלה מבקשין הימנו שיחלץ לה. ואם נתכוונה לכך, אפילו בחיי בעלה מבקשין הימנו שיחלוץ לה. ומדברי רש"י (ק"א ב', ד"ה בחיי) משמע שאין דברים אמורים אלא אם יש יסוד לחשוב שלא נתכוונה לעניין יבום, אלא נדרה הנאה מיבמה משום שרבה עמו, ולא חשבה כלל שמא תיפול לפניו לייבום (ועיין בבלי ק"ב ב'), כמו שהבין את דבריו במגיד משנה פ"ב מה' ייבום הט"ו. ולפי זה חולק ר' יהודה על משנתנו ואומר שאין כופין אותו, דווקא בנדרה שלא תתייבם,[9] ואפילו בחיי בעלה, אבל בסתם אנו מניחים שלא נתכוונה בנידרה שלא תתייבם לו, אם ימות בעלה (ח"ד). אבל בתשה"ג שערי צדק סי' ט"ז, ב' ע"ב, משמע שכל זמן שנדרה בחיי הבעל אנו אומרים שלא נתכוונה לעקור את עצמה מן היבם אם ימות בעלה, וכופין לחלוץ, ודווקא אם נתכוונה לכך בחיי בעלה,[10] מבקשין לחלוץ. ולשיטת הגאון אין ר' יהודה חולק על משנתנו, אלא מפרש.

50. כיצד מוציא ברמיזה, רומז ונותן לה גיטה. במשנתנו רפי"ד: חרש שנשא פקחת ופקח שנשא חרשת, אם רצה יוציא, ואם רצה יקים, כשם שהוא כונס ברמיזה כך הוא מוציא ברמיזה. ומפרשת התוספתא מהו מוציא ברמיזה. ובירושלמי רפי"ד, י"ד ע"ב: כיצד הוא עושה, רומז והוא נותן לה גיטה. כשם שהוא רומז כך הוא נרמז. ואף לפנינו הפירוש כן, שאם הוא פקח והיא חרשת רומז לה שהוא נותן לה גט (עיין גיטין פ"ח מ"ב), והיא מתגרשת בעל כרחה, ואם הוא חרש רומזים לו, ונותן לה את גיטה, וכשם שכונס כך מוציא. ועיין בבלי גיטין נ"ט א' וברי"מ פ"ב מה' גירושין הי"ז.

וכל ברייתות התוספתא כאן עד סוף הפרק בה"ג סוף ה' ערירות, ד"ו נ"ח ע"א ואילך, ד"ב עמ' 279, אלא שבד"ו פותח בטעות: כיצד מוציא בדמי זה נותן לה גט וכו', וצ"ל: כיצד מוציא ברמיזה [רומז ו]נותן לה גטה וכו', כמו שהוא בד"ב. ובשתי המהדורות לא נזכר לא "תניא" ולא "ת"ר", אבל ברור שבה"ג מעתיק מכאן, והוא כמעט מלה במלה, כמו שהוא בתוספתא.

50—51. פקחת לפקח ולו את פקח, פקחת לחרש ולו את פקח וכו'. בה"ג הנ"ל. ובמשנתנו פי"ד מ"ד: שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי נכריות פקחות, מת חרש בעל הפקחת וכו'.

51—52. פקחת לפקח ולו את חרש, כונס ואינו מוציא וכו'. משנתנו הנ"ל: מת פקח בעל הפקחת, מה יעשה חרש וכו'.

52—53. פקחת לחרש ולו את חרש, חרשת לפקח ולו את פקח וכו'. בה"ג הנ"ל. ובכל בבא זו הראיל ולכל הפחות יש כאן צד אחד בחרשות, הרי אין כאן חליצה ויש כאן ייבום, ואחרי הייבום אנו אומרים כשם שכונס הבעל ברמיזה כך מוציא היבם ברמיזה.

54. כונס, ואם רצה להוציא יוציא, אם רצה לקיים יקיים. וכ"ה

נבעלה אינה יוצאה בלי גט אם נתייחדו. ועיין במ"מ פ"ב מה' ייבום ה"ה שפירש בבבלי שם ב,הנהו שניהם מודים דאתו לקמיה דרבא' שהכוונה ששניהם הודו מתחילה ועד סוף שלא נבעלה, ומ"מ הביא רב שרביא מן הברייתא שצריכה גט, שלא כפירש"י והר"ח, עיין אה"ג, ריש עמ' 333. ועיין בישו"ש פי"ג סי' כ"ה וסי' כ"ו. ועיין בש"ק במקומו, ד"ה שניהן, ובס' ישרש יעקב בבבלי שם שתמהו על דברי התוספות מן הירושלמי הנ"ל.

[9] עיין בצפנת פענח פ"ג מה' נדרים ה"ו.

[10] רלומר, אם יש רגלים לדבר שנתכוונה, אבל בסתם אנו מניחים שלא נתכוונה, אפילו למשנתנו.

הסדר בד. ובכי"ע ובה"ג הנ"ל: כונס, אם רצה לקיים יקיים, אם רצה להוציא יוציא. וכ"ה להלן בסוף פירקין, עיי"ש. ונתבארו הדברים לעיל בסמוך, ד"ה פקחת.

55. שני אחין חרשין נשואין שתי אחיות פקחות וכו'. בה"ג הנ"ל. ואף כאן הואיל ויש כאן לכל הפחות צד אחד בחרשות בין באח המת בין ביבם, הרי נשואי האח המת הם מדרבנן, ונישואי הערוה ליבם הם מדרבנן, ואין כאן לא חליצה ולא ייבום, ואשתו נשארת עמו. והוא כעין משנתנו פי"ד מ"ג.

57. או לשני אחין חרשין. עיין מ"ש דז"ז בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' קכ"ה.

57–59. וכן שני אחין, אחד פקח ואחד חרש, נשואין שתי אחיות, אחת חרשת ואחת פקחת, חרשת לפקח ופקחת לחרש, אין כאן לא חליצה וכו'. כ"ה (ב"חרשת לפיקח ופיקחת לחרש") בכי"ע ובה"ג בשתי המהדורות הנ"ל. אבל בד ובכי"ו: פקחת לפקח חרשת לחרש וכו', והיא טעות, שהרי בכגון דא אם מת פקח בעל פקחת היא זקוקה לייבום מדאורייתא ונישואי אחותה אינן אלא דרבנן, ומוציא החרש את אשתו בגט והפקחת אסורה לעולם, כמבואר במשנתנו פי"ג מ"ד. ועיין ירושלמי פי"ג ה"ד, י"ד ע"ב, ומ"ש בשערי תורה א"י, עמ' 360. ודבר חכמה אמר, אבל אין הדברים נכונים, והוא סמך על גירסת ד וכי"ו בתוספתא.

59. לא חליצה ולא יבום. וכ"ה בד ובה"ג הנ"ל. ובכי"ע: לחליצה וליבום, והיא היא, עיין מ"ש לעיל ח"ב, עמ' 726, 728, הערה 78, 794, הערה 17, ח"ה, עמ' 1328, תוספת ראשונים ח"ב, עמ' 52, ועוד בכ"מ.

59–60. לזו תצא משם וכו'. בד ובכי"ע: הלזו תצא וכו', ובה"ג: והלזו תצא וכו'.

60. אם היו נכריות, יכניסו וכו'. כהלכות בסה"ז.

אם רצה להוציא יוציא וכו'. בכי"ע ובה"ג הסדר הפוך, כלעיל, שו' 54, ד"ה כונס.

פי"ד

1–2. האשה שאמרה גרשני בעלי, חלץ לי יבמי, נתיבמתי ליבמי ומת, הרי זו אין נאמנת. ההלכה הראשונה מפורשת במשנה כתובות פ"ב מ"ה. ואמרו בירושלמי רפט"ו, י"ד סע"ג, שאשה נאמנת לומר שמת בעלה, מאחר שאם יבוא הוא מכחישׁ, כלומר, והיא דייקא ומינסבא, שהרי אם יבוא המת ברגליו לא תוכל להכחישו, מה שאין כן בגירושין שתוכל לעמוד בדבריה ולטעון שהוא גירשה, עיין ר"מ פי"ב מה' גירושין הט"ו. ובחליצה צריך עדים (עיין בבלי ק"ה ב' ובתוספות שם ד"ה ר"ש), וכן אמרו לעיל פי"ב הי"ד: האשה שאמרה חלצתי תביא ראיה לדבריה. וכשם שצריכה ראייה לחליצה כך צריכה ראייה שנתייבמה.[1] ואפילו אם יש עדים שמת היבם (והיו לו בנים מאשה אחרת), ונשאר עוד אח, והיא טוענת שנתייבמה, והיא פטורה מן החליצה ומן הייבום, אינה נאמנת. ובזו הרי בודאי אינה נאמנת, שהרי לעולם אי אפשר להכחישׁ אותה. ואם היא טוענת לא נתייבמתי ומת יבמי, הרי משנה מפורשת היא (ספט"ו) שאינה נאמנת, אלא אפילו אם היא אומרת נתייבמתי, ועכשיו אני מעידה שמת בעלי אינה נאמנת, מפני שאין אנו מאמינים לה על הייבום, והיא כאומרת מת יבמי.

[1] ואינו עניין למחלוקת אם ייבום צריך עדים, עיין מ"ש לעיל פ"ו, הע' 12, ועדים כאן לראייה בעלמא.

ושמא הכוונה כאן שאמר' גרשני בעלי ומת, חלץ לי יבמי ומת (והמלה „ומת" שבסיפא עונה על כולן) אינה נאמנת.

ואמרו בירושלמי רפט"ו, י"ד ע"ד: אמר ר' בא בעלה שנישאת לו לרצונה נאמנת, יבמה שנפלה לו על כרחה אינה נאמנת. ר' הושעיה בעי הגע עצמך שנישאת לו על כרחה (כלומר, שאביה השיאה כשהיא קטנה בעל כרחה), מעתה לא תהא נאמנת? והירושלמי לא חש לתרצה, משום שבנשואה לא חלקו אלא ביש קטטה בינו לבינה אחרי הנישואין, ואין אנו נותנים לב כלל למה שהיה לפני הנישואין, והוא הדין אם בוודאי נתייבמה, אפילו בעל כרחה, נאמנת לומר שמת בעלה. ודווקא לפני שנתייבמה אנו חוששים שהיא אינה רוצה בו (עיין בכלי צ"ד א', קי"ח ב'). ועיין ר"מ פ"ג מה' ייבום הי"א, ומ"ש בקרן אורה ספט"ו. ומשיטת הגאונים (עיין אוה"ג, עמ' 183—186) בוודאי מוכח שהטעם משום דסניא ליה הוא לאו דווקא, שהרי בלאו הכי אין כאן הטעם של „משום חומר שהחמרת עליה בסופה היקלת עליה בתחילתה", שהרי אם נישאת ויש לה בנים מן השני לא תצא לשיטתם, ולפיכך כתב הר"מ הנ"ל לשיטתיה (בפ"ב מה' ייבום הי"ח) שהטעם הוא משום שאיסור לאו קל לה.

2. כל אילו שאין נאמנות להעידה, אף היא אין נאמנת להעידן. כלומר, כל אילו שנשנו במשנתנו פט"ו מ"ד: חמותה, בת חמותה, צרתה, יבמתה ובת בעלה. ואף הכלה ואשת האב אינן נאמנות להעיד לחמותה ולבת בעלה. ובירושלמי פט"ו ה"ד, ט"ו ע"א: תני כשם שאין נאמנות עליה כך אינה נאמנת עליהן. וכ"ה להלן שם ה"ח, ט"ו ע"ב. ובבבלי קי"ז א': והתניא (כ"ה בכי"מ) חרש משבע נשים, ההיא ר' יהודה היא, דתניא (כ"ה בכי"מ) ר' יהודה מוסיף אף אשת אב והכלה. אמרו לו אשת אב היא בכלל בת הבעל, כלה הרי בכלל חמותה וכו', כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כ"ז י"ט).

וכן בפי' רי"ד לבבלי שם (ל' סע"ג מן הספר): והכי תניא בתוספתא בפ' האשה והללו שאין נאמנות להעידה אף היא אינה נאמנת להעידן. ירושלמי. תני כשם וכו'.

2—4. עד אומ' מת ועד אומ' לא מת, אשה אומרת מת ואשה אומרת לא מת, הרי זו לא תנשא. פיסקא ממשנתנו פט"ו סמ"ה. ולא נתבאר במשנתנו מה דינה אם נישאת. ולעיל שם במ"ד: עד אומר מת, ונישאת, ובא אחר ואמר לא מת הרי זו לא תצא. ובבבלי שם קי"ז ב': טעמא דנשאת, הא לא נשאת לא תנשא, והא אמר עולא כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים, ואין דבריו של אחד במקום שנים. הכי קאמר עד אחד מת והתירוה להנשא, ובא אחד ואמר לא מת לא תצא מהיתירה הראשון. ולכאורה מוכח משם שאם באו בבת אחת ולא התירוה להנשא, אף אם נישאת תצא, עיין בתוספות שם, ד"ה הא, ובתוספות סוטה ל"א ב', ד"ה כאן. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

4—6. ר' מנחם בי ר' יוסה אומ' עד אומ' מת (ועד אומ' לא מת) ונשאת, ובא אחר ואמ' לא מת, הרי זו לא תצא, אבל כתחלה עד אומ' מת ועד אומ' לא מת, אשה אומרת מת ואשה אומרת לא מת, שאע"פ שנשאת תצא. הגירסא שלפנינו (וכ"ה בד) בוודאי משובשת, שהרי אם בא אח"כ עד ואמר לא מת יש כאן שנים במקום אחד, והיא אשת איש גמורה, כמשנתנו פט"ו מ"ד. ולפיכך הקפנו את המלים „ועד אומ' לא מת". וכן העתיק בפי' רי"ד קי"ז ב' (ל' ע"ד מן הספר): ומצאתי בתוספתא בפ' האשה ר' מנחם בר' יוסי אומר עד א' אומר מת ונשאת ובא אחר ואמר לא מת ה"ז לא תצא. בתחלה עד א' אומר מת ועד א' אומר לא מת וכו' אע"פ שנשאת תצא. פי' אם בתחלה קודם שתנשא, או שיתירוה להנשא, בא עד שני והכחישו אע"פ שנשאת תצא. וגרסינן בירושלמי (פט"ו ה"ד, ט"ו ע"א) עד אומר מת ונשאת, ובא עד אחר ואומר לא מת, ה"ז לא תצא (כלומר, משנתנו פט"ו מ"ד הנ"ל). מפני שאחר שנשאת, הא אם עד שלא נשאת ונשאת, תצא. א"ר יחנן זו דברי ר' מנחם בר' יוסי, אבל דברי חכמים בין שאמר משנשאת בין שאמר

עד שלא נשאת לא תנשא, ואם נשאת לא תצא.[2] ועיין בשי"ק ובמה"פ שם, ואין ספק שהירושלמי כיוון לתוספתא כאן, ועיין מ"ש להלן כתובות פ"ב שו' 25—27, ד"ה עד, בשם תוספ' רי"ד.

ובבבלי פ"ח ב', כתובות כ"ב ב', ב"ב ל"א ב', נשנית מחלוקת זו בשנים מכחישים את שנים.[3] והר"מ (בפי"ב מה' גירושין הי"ט) פסק כירושלמי, ואפילו בהכחשת עד בעד, ובתנאי שנישאת לעד עצמו, שאם לא כן הרי הבעל בעצמו באשם תלוי (עיין בבלי כאן וכתובות הנ"ל), עיין במגיד משנה במקומו. אבל הרמב"ן (קי"ח א') חולק וסובר שעד אחד בהכחשה לא כלום,[4] ואפילו אם נישאת תצא. ועיין ברשב"א, מאירי וריטב"א שם.[5] ועיין בשו"ע אה"ע סי' י"ז ס"ק ל"ז ובבית שמואל שם, ומ"ש לעיל פ"ד, שו' 21—22, ד"ה ואשר לתוספתא. ועיין בבלי כתובות כ"ב ב', ובמאירי שם, עמ' 113, ובהערות ג', ה' שם, ועיין בשטמ"ק שם.

ובכי"ע: ר' מנחם בר' יוסי אומ' תינשא. עד אומ' מת ונישאת ובא אחר ואמ' לא מת הרי זו לא תצא, אבל כתחילה עד אומר מת וכו'. ולפי גירסא זו יש לנו כאן שלשה תנאים, והיינו הת"ק (=פט"ו מ"ה) סובר שעד אחד בהכחשה לא תינשא לכתחילה, אבל אם נישאת לא תצא, ור' מנחם בר' יוסי סובר שאפילו לכתחילה תינשא, משום שבכל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא כשנים, ואין דבריו של אחד במקום שנים, ואפילו באו שניהם בבת אחת הדין כן (ועיין תוספות קי"ז ב', ד"ה הא). והתנא השלישי סובר שדווקא אם בא עד אחד ונישאת (או שהתירוה להנשא) ואח"כ בא עד השני לא תצא, אבל אם באו שניהם בבת אחת אפילו אם נישאת תצא, והוא כפשוטה של משנתנו פט"ו מ"ד. ולפי מסורת זו מ"ד ומ"ה של משנתנו אף הן במחלוקת שנויות. ועיין בבלי סוטה ל"א ב' ובתוספות שם, ד"ה כאן.

6—7. אחת אומרת מת ושתים אומרות לא מת, הרי שתי נשים כאיש אחד. בירושלמי פט"ו ה"ו, ט"ו ע"ב: גידל בר בנימין בשם רב בכל מקום שהכשירו עדו' אשה כאיש, האיש מכחיש את האשה והאשה מכחשת את האיש.[6] ניתני (כלומר, במשנתנו פט"ו מ"ה) עד אומ' מת ואשה או' לא מת, אשה אומרת מת ועד אומ' לא מת. תני דבית רבי כן.[7] תני בשם ר' נחמיה הולכין אחר רוב העדות וכו'. ולפי תני דבית רבי במשנתנו אין הבדל בין עד כשר ובין עד פסול, וכשהן מכחישין זה את זה דין האשה כבשני עדים כשרים המכחישים זה את זה.[8] ובברייתא שלפנינו הפירוש הוא שבפסולים אין הבדל בין אחד לשנים, ושתי נשים הן כאיש אחד, וכשם שאשה מכחישה את האיש, כך אשה אחת מכחישה שתי נשים, ואם התירוה להנשא ע"פ אשה אחת, ואח"כ באו שתי נשים ואמרו לא מת לא תצא. ועיין בבלי קי"ז ב' ומ"ש להלן בסמוך.

7—9. ר' נחמיה אומ' כל מקום שהכשירו חכמים עדות האשה כאיש אחד הכל הולכין אחר הדיעות, שתי נשים לאשה אחת כשני עדים לאיש אחד. בכי"ע: כאיש אם לאו[9] הולכין אחר הדיעות וכו'. והלשון מגומגמת.

[2] ועיין בשלטה"נ פט"ו בסוגיין שכתב בשם הריא"ז שדווקא אם אמר המתיר את עדותו (אעפ"י שעדיין לא הספיקו להתירה להנשא) לא תצא, אבל אם באו שניהם בבת אחת, אפילו אם נישאת תצא. ועיין בס' חוסן ישועות קי"ז ב'. ורוב הראשונים אין מחלקין בין באו בבת אחת ובין בא השני קודם שהתירוה. והארכנו בזה להלן כתובות פ"ב, שו' 25—27, ד"ה וכן כתבו.

[3] ועיין בירושלמי פ"י ה"ג, י' ע"ד—י"א ע"א, ובמקבילות.

[4] עיין בבלי קידושין ס"ה ב', ואין כאן אלא מליצה בפי רבינו.

[5] ועיין מ"ש לעיל, הע' 2.

[6] כ"ה בכי"ל ובראשונים, ובד"ו נשמט בטעות הדפוס.

[7] ועיין בירושלמי סוטה פ"ו ה"ד, כ"א ע"א, שם פ"ט ה"ח, כ"ד ע"א.

[8] ועיין בבלי כתובות כ"ג ב' ובחי' הרמב"ן כאן ק"ח א'.

[9] כ"ה ,אם לאו', במקום ,אחד הכל' שבד וכי"ו.

ובבבלי קי"ז ב' (ועיין לעיל שם פ"ח ב', סוטה ל"א ב', מ"ז ב'): דתניא ר' נחמיה אומר כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הלך אחר רוב דעות ועשו שתי נשים באיש אחד כשני אנשים באיש אחד. ואיבעית אימא וכו', ר' נחמיה אומר כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הלך אחר רוב דעות, ועשו שתי נשים באשה אחת כשני אנשים באיש אחד, אבל שתי נשים באיש אחד כפלגא ופלגא דמי. ובירושלמי הנ"ל: תני בשם ר' נחמיה הולכין אחר רוב העדות. היך עבידה שתי נשי' ואשה אחת עשו אותן כשני עדים ועד אחד, הדה את אמ' באשה ונשי', אבל אם היו מאה נשים ועד אחד, כעד[10] בעד אינון. ועיין ר"מ פי"ב מה' גירושין ה"כ והכ"ב ומ"ש בקרן אורה קי"ז ב'.

9–10. שנים אומ' מת, ומאה אומ' לא מת, הרי מאה כשני עדים. עיין ירושלמי פט"ו ה"ד, ט"ו ע"א, פ"י ה"ז, י"א ע"א, בבלי פ"ח א'. ולפי שיטת רב בירושלמי, אפילו בא המת ברגליו, ומאה אומרים הרא הרא, ולא מת, הרי שנים הראשונים כמאה, ודינם כתרי ותרי. אבל לפי הבבלי הפירוש הרא דווקא כשאינו לפנינו, או שאומרים מאה שבאותו זמן שהעידו השנים קיים היה ואח"כ מת, תרי כמאה, ודינם כשתי כתי עדיות המכחישות זו את זו. אבל בדבר הידוע לכל בוודאי שהעדים המכחישים את הידוע עדי שקר הם. ועיין בבלי ב"ק ע"ד ב' וכריתות כ"ד א'.

10–12. קדש אחת מחמש נשים ואין ידוע אי זו קידש, וכל אחת ואחת אומרת אותי קידש, לקח מקח מחמשה ואין ידוע מאי זה מהן לקח, וכל אחד ואחד אומ' ממני לקח. במשנתנו פט"ו מ"ז: קדש אחת מחמש נשים וכו', נותן גט לכל אחת ואחת ומניח כתובה ביניהן ומסתלק דברי ר' טרפון. ר' עקיבא אומר אין זו דרך מוציאתו מידי עברה עד שיתן גט וכתובה לכל אחת ואחת. גזל אחד מחמשה ואין ידוע לאיזה גזל וכו' מניח את הגזלה ביניהן ומסתלק דברי ר' טרפון. ר' עקיבא אומר אין זו דרך מוציאתו מידי עברה עד שישלם גזלה לכל אחד ואחד. והברייתא שלפנינו מקוצרת, והיא מפרשת את משנתנו הנ"ל שר' טרפון ור"ע נחלקו בקידש ולקח, כלומר בשלא עשה שום עבירה, ובזה דווקא סובר ר' טרפון שמניח את הממון ומסתלק, אבל אם עשה עבירה ופשע, או גזל, כולי עלמא מודי שמשלם לכל אחת ואחת (או אחד ואחד).

ובבבלי קי"ח ב' שאלו על לשון משנתנו הנ"ל ששנתה את המחלוקת בקדש וגזל, ומכאן שמחלוקת ר"ע ור"ט היא בין בעשה איסור ובין בשלא עשה איסור,[11] ולפי זה משנתנו היא שלא כת"ק כאן ושלא כר' שמעון בן אלעזר להלן שמחלקים בין עשה איסור ללא עשה איסור. ובבבלי לא הובאו אלא דברי ר' שמעון בן אלעזר, ודייקו מהם: מדקאמר ר' שמעון בן אלעזר בקידש ולקח לא פליגי, מכלל דתנא קמא סבר פליגי. ותמה בפי' ר"י על קושיית התלמוד, והרי אפשר לומר שלת"ק של ר"ש בן אלעזר חולקים גם בעשה איסור וגם בשלא עשה איסור, ומשנתנו כת"ק של הברייתא. ותירץ: ובתוספתא מצאתי בפירוש שהיה אומר ת"ק דוקא בקדש ולקח פליגי, אבל לא בבעל וגזל, דתניא בפ' האשה, קדש א' מה' נשים ואין ידוע איזו מהן קדש, כאר"א אא"ק[12] שמניח כתובה ביניהן ומסתלק, לא נחלקו אלא על שבעל וכו'. וברור שיש שם חסרון והשמטה בהבאה מן התוספתא, וכוונתו לדברי הת"ק כאן. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

12–13. אמ' ר' שמעון בן לעזר לא נחלק ר' טרפון ור' עקיבא על שקידש וכו'. בבלי קי"ח ב' הנ"ל.

[10] כ"ה במקבילות, ולפנינו ביבמות נשמטה מלה זו בטעות.
[11] כפירוש בעל פיסקי רי"ד. וכן פירש מדעתו בקרן אורה בלולי פירשי', עי"ש.
[12] כל אחת ואחת אומרת אותי קדש.

14. על מה נחלקו, על שבעל וכו'. עיין בבלי הנ"ל, ועיין ירושלמי ב"מ פ"ג ה"ג, ט' ע"א, ובמה"פ שם, ד"ה היא גוילה.[13]

ולא נחלקו על שלקח מקח מחמשה וכו'. בבלי הנ"ל, ב"ק ק"ג ב'.

16. מודה ר' טרפון באומ' לשנים גזלתי את אחד מכם וכו'. בבלי ב"ק הנ"ל, ב"מ ל"ז א', ל"ז ב'. ומשנת ב"מ פ"ג מ"ג כר' טרפון. ועיין תוספתא ב"מ פ"ג ה"ה. ובפירוש רבינו ברוך לב"מ:[14] דקתאני עלה בסוף תוספת יבמות מודה ר' טרפון באומר לשנים גזלתי וכול'.

17. או אביו של אחד מכם הפקיד אצלי מנה ואין יודע אי זו הוא. בבא זו ליתא בברייתא בבבלי ב"ק וב"מ הנ"ל, ולא היתה לפני הראשונים שם, עיין בתוספות ב"מ ל"ז א', ד"ה התם, ל"ז ב', ד"ה ומי, ארז"ו ב"מ פ"ג סי' ק"ג, י"ז ע"א, שטמ"ק שם ועוד. אבל בשאילתות ויקרא סי' ע"ב מעתיק כגירסת התוספתא כאן, וכ"ה במשנת ב"מ הנ"ל, וכולה ר"ט והוא מחייב מטעם אחד, משום שהודה מפי עצמו, כמפורש בסיפא. ועיין בראשונים הנ"ל. ולעצם העניין עיין בראשונים בב"מ שם, ובהעמק שאלה לשאילתות הנ"ל.

18. שהודה מפי עצמו. עיין בבלי הנ"ל, ודק"ס ב"מ, עמ' 108, הערה ק', ומ"ש לעיל בסמוך. ועיין להלן ב"מ פ"ג ה"ה, בירושלמי שם פ"ג ה"ד, ט' ע"א, וכאן פט"ו ה"י, ט"ו ע"ב.

18—19. האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו וכו'. ירושלמי פ"י ה"א, י' ע"ד, סוטה פ"א ה"ב, ט"ז רע"ד. ועיין מ"ש להלן, שו' 20, ד"ה אסור, על שייכות הברייתא לכאן.

19. והיה לו את. בכי"ע: היה לו את כאן. וכ"ה בירושלמי סוטה הנ"ל: והיה (כגי' כי"ר) לה יבם כאן. וביבמות הנ"ל: והיה לו יבם כהן (וצ"ל: כאן).

20. אסור בה ומותר בצרתה, אסור בה ומותר באשת אחיו. וכ"ה בירושלמי כאן ובסוטה הנ"ל. ולכאורה יש לתמוה מאי שיאטה לברייתא זו לענייננו. ונראה שברייתא זו נסמכה למשנתנו פט"ו מ"ו: האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובאה ואמרה מת בעלי, תנשא ותטול כתובתה, וצרתה אסורה. ואף כאן אם באו ואמרו לאשה מת בעלך, והעדים אינם לפנינו, הרי האשה עצמה נאמנת על כך שאמרו לה שמת בעלה, אבל צרתה אסורה. ונראה שיש כאן כפל לשון, והיא צרתה היא אשת אחיו האחרת, כמו שפירש בפ"מ בירושלמי יבמות הנ"ל.[15]

ואשר לאשת אחיו אחרת, הרי הייתי סבור שהיא אסורה לו משום צרת אשת הבועל,[16] ומלמדת אותנו התוספתא שלא נאסרה עליו, עיין בירושלמי שם. ועוד אמרו שם שלוא היה אחיו חי היתה צריכה גט מאחיו מדרבנן, וממילא נראית אשת אחיו האחרת כצרת סוטה, והייתי סבור לאוסרה עליו, קא משמע לן שהיא מותרת לו, עי"ש בירושלמי.

[13] ועיין עיטור אות ק' קידושין, הוצ' רמא"י ח'ב, ע"ט ע"ב, שכתב: והכי נרסינן בירושלמי בר"א שקידשה בשטר, אבל בכסף נותן נט וכתובה לזו וט וכתובה לזו, ומסתברא דלא נרסינן בה ביאה (עיין מ"ש ע"ז להלן), ואם קידשה בביאה קנסוהו חכמים, ונותן כתובה לכל אחת ואחת'. ומה שהביא רבינו בשם הירושלמי אינו נמצא לפנינו בירושלמי. ועיין בשער החדש שם, אות קכ"ב, ולא נתחוורתי כלל בדבריו ז"ל, והפירוש בעיטור במה שכתב 'דלא נרסינן בה ביאה' כותנו לא נרסינן שם שקידשה בשטר ובביאה, אלא 'שקידשה בשטר' נרידא.

[14] לפי ר' זכריה בר' יהודה אנמאתי הוצ' יעקב לוין (לונדון 1961), 85 ע"ב.

[15] וכע"ז פירש בח"ד, ועיין עיטור בכורים.

[16] שהרי אשתו נאסרה על אחיו משום 'כשם שהיא אסורה לבעל כך אסורה לבועל', ואם הוא ימות בלי בנים, אין אחיו יכול לייבם אותה.

20—22. האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים, ובאת ואמרה מת בעלי, והיה כאן זקן במדינה ומת, הרי זו אין נאמנת. וכ"ה בכי"ע.[17] ובד נשמטה הברייתא בטעות. ולפי פשוטה של לשון הכוונה שהזקן (כלומר, האב, אבי הבעל)[18] היה כאן במדינה ומת כאן, אלא שהאשה מעידה שבעלה מת לפני אביו, וחמותה זקוקה לייבום, אינה נאמנת,[19] וחמותה אסורה להתייבם בחזקת שבנה (בעל כלתה) קיים.[20] ובמשנתנו פט"ו מ"ז: אמרה מת בעלי ואחר כך מת חמי, תנשא ותטול כתובתה, וחמותה אסורה. היתה בת ישראל לכהן תאכל בתרומה דברי ר"ט. ר"ע אומר אין זו דרך מוציאתה מידי עברה עד שתהא אסורה לינשא ואסורה מלאכול בתרומה.

ובירושלמי למשנתנו (פט"ו סה"ח ט"ו ע"ב): ותהא נאמנת לומר מת חמי וכו', אמר ר' חנינא תיפתר[21] שהיה חמיה כן (=כאן) וסיימה. ונדחקו בו מאד כל המפרשים. ונ"ל שר' חנינא מפרש את משנתנו ע"פ התוספתא כאן, והיינו שהכלה אינה מעידה כלל שמת חמיה, משום שחמיה היה כאן, ואנו יודעים שמת, אלא שהכלה סיימה את השעה[22] ואמרה מת בעלי ואח"כ מת חמי, וחמותי זקוקה ליבום אינה נאמנת, וחמותה אסורה להתייבם[23] ואוכלת בתרומה מחמת בנה בחזקת שהוא קיים. ור"ע אוסרה להנשא (בין לאחר בין לייבם) ואף לאכול בתרומה, שמא מת בנה לפני בעלה והיא זקוקה לייבום, ואסורה להנשא לעלמא, ושמא מת בנה אח"כ, או שמא לא מת כלל, והיא אסורה להתייבם, וממילא אסורה להנשא ולאכול בתרומה.

ופשיטא שבבבלי לא פירשו כן, עיין בבלי קי"ז ב'. ועיין בתוספות רע"א למשנתנו מה שהעיר על דברי המשנה למלך פי"ב מה' גירושין הט"ז. ובוודאי שפשוטה של משנתנו היא כפירוש הבבלי וכסתם הירושלמי לעיל, ומן התוספתא אין ראייה, שהיא מוסיפה הלכה אחרת ואינה מפרשת את משנתנו, אלא שלפעמים נדחקו האמוראים ופירשו את המשנה ע"פ התוספתא, והוציאוה מידי פשוטה,[24] ואף ר' חנינא בירושלמי נהג כן.

22—23. האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים, ובאת ואמרה מת בעלי, היא מותרת וצרתה אסורה. משנתנו פט"ו מ"ו. ובבבלי ק"כ א' הובאה ברייתא זו כלשון משנתנו ממש. וכ"ה דרך הבבלי לשנות את פיסקאות המשנה המקוצרות בברייתא כלשון משנתנו ממש.

23. ר' ליעזר אומ' הואיל והותרה היא הותרה צרתה. בכי"ע: ר' אלעזר וכו'. וכ"ה בבבלי ק"כ א' הנ"ל, ועיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה נתיבמו. והעמידוה בבבלי שם בשנישאת לכהן, וממילא אין לחשוש שמא גירשה בעלה, והיא אומרת מת, כדי להכשיל צרתה, שאם יבוא בעלה תצטרך להראות את גיטה, ותצא מבעלה הכהן. וסובר ר' אליעזר שאינה

[17] אלא ששם .כן' במקום .כאן', כרניל, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 1236 ואילך.

[18] לשון רנילה בספרות א', עיין מ"ש בתרביץ ש"ד ס"ד (תמח תרצ"נ), עמ' 378. ויש להוסיף כהנה וכהנה.

[19] אבל אשה כשרה היתה נאמנת, עיין בבלי צ"נ ב' וירושלמי פ"י ה"ז (ה"ה), י"א ע"א.

[20] או שמת אחרי אביו.

[21] וכבר הלשון .תיפתר' מעידה שר' חנינא אינו מפרש את משנתנו כפשוטה הגלוי. ור' חנינא אינו מתרץ את קושיית הירושלמי שכבר נתרצה שם (כפירושו הנכון של בעל פ"מ), אלא שהוא מפרש את משנתנו ע"פ התוספתא שאינה מעידה כלל על חמיה שמת, ואנו יודעים בלעדיה שמת.

[22] בירושלמי ברכות ספ"ה, ט' ע"ד: וסיימו באותה שעה תבע מזון.

[23] והוא הדין שמותרת להנשא, אלא ששנו רבותא שאוכלת בתרומה בחזקת שבנה קיים גם עכשיו, וכלתה משקרת אפילו במילתא דעבידא לגלויי, אבל לעניין היתר חמותה להנשא הרי אנו מניחים שבעלה של הכלה באמת מת, אלא שהיא משקרת ואומרת שמת לפני חמיה, ואין כאן מילתא דעבידא לגלויי, ובוודאי שהיא חשודה לשקר. ועיין שב שמעתתא, ש"ז פ"ב ופ"ד.

[24] עיין בבלי ב"מ ס"ב סע"ב.

חשודה לקלקל את עצמה כדי להכשיל צרתה. ובריית׳א זו בבלית היא, ולא היתה ידועה לירושלמי, כמו שהעיר לנכון בהגהות יפה עינים ק"כ א'. ועיין מ"ש על כך להלן בסמוך.

24–25. נתיבמו ומתו יבמין, אסורות להנשא. ר' אליעזר אומ' הואיל והותרו ליבמין הותרו לכל אדם. בכי"ו חסרה המלה "אליעזר" בטעות, והיא ישנה בד ובכי"ע. וכל הבבא היא פיסקא ממשנתנו פט"ז סמ"ב. ושם הגירסא ברוב הנוסחאות: ר' אלעזר, עיי"ש במלא"ש, ועיין מ"ש לעיל בסמוך, ד"ה ר' ליעזר. ובבבלי ק"כ א' הנ"ל פשטו מן הברייתא שלעיל שר' אלעזר סובר שבמקום שמקלקלת לעצמה נאמנת גם על הצרה.

ועיין ירושלמי פט"ז ה"ב, ט"ו ע"ג, והדברים שם עמומים מאד, ועיין בפ"מ ובנועם ירושלמי שהגיהו ע"פ הבבלי, אבל מתוך דברי הירושלמי ברור שאין הוא הולך בשיטת הבבלי. ונראה שיש שם שיבוש קטן. וכן אמרו על משנתנו פט"ז סמ"ב הנ"ל: מה טעמ' דר' לעזר משו' שאינה חשודה (צ"ל: עשויה) לקלקל צרתה כל עיקר?[25] נשמעינ' מן הדא, האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובאתה ואמרה מת בעלי תינשא ותטול כתובתה, וצרתה אסורה, וסברין מימר חשודה היא לקלקל את עצמה כדי לקלקל צרתה ולית ר' לעזר פליג.[26] הוי לית טעמא ולא (צ"ל: דלא), משום שאינה חשודה (צ"ל עשויה) לקלקל צרתה כל עיקר. וחש לומר שמא שלח לה גיטא ממדינת הים?[27] הגע עצמך שהיה כהן?[28] אמר ר' בא בר זימנא חשודה היא לעשות כמה חללים כדי לעשות בני צרתה ממזרין.[29] ואפשר להדחק ולפרש את הירושלמי גם בלי הגהה, אבל ברור שהוא חולק על הבבלי.

25–26. שתי נשים, לזו עדים ובנים, ולזו אין עדים ובנים, שתיהן מותרות. בבבלי ק"ט ב': תנא לזו עדים ובנים וכו'. כלשון התוספתא כאן, ובנ"י פט"ז סי' קנ"ה: ובתוספתא תנא לזו עדים ובנים וכו'. ואפשר שלא היתה לפניו ברייתא זו בבבלי (אבל היא ישנה גם בכי"מ), ונוספה ע"פ הר"ח (?), או קדמון אחר (עיין מ"ש לעיל ח"ד, סוף יומא, עמ' 834). ובירושלמי פט"ז רה"ב, ט"ו ע"ג: שתי יבמו', לזו בני' [ועדים], ולזו אין כלו', זו ניתרת בבני', וזו ניתרת בעדיה. כלומר, היבמה שיש לה בנים ועדים מותרת להנשא שהרי יש לה עדים שמת בעלה, ואפילו אם אחי בעלה חי, אינה זקוקה לייבום. והשניה מותרת

[25] כלומר, שכאן אינה מקלקלת לצרתה כל עיקר, שאפילו אם בעלה חי, הרי יש כאן יבם אחר והיא מתייבמת לו כדין, ואם ינרשנה השני, או ימות ויש לו בנים, תוכל להנשא לשוק כדין. ואך אם גם השני ימות בלא בנים ותנשא לשוק תתקלקל אם בעלה של יבמתה חי. וסובר ר' אלעזר שכאן נאמנת משום שאינה עשויה לקלקל צרתה כל עיקר באותה שעה, ואין אשה חשודה שתקלקל עצמה ודאי באיסור אשת איש ואיסור אשת אח משום ספק הרחוק שיבמתה תתייבם, ואף השני ימות בלי בנים, ותנשא יבמה לשוק. ואינו עניין לשאלת הבבלי ק"ט ב'.

[26] והברייתא שלנו ברישא לא היתה ידועה להם.

[27] כלומר, אין ראיה ממשנתנו הנ"ל, ובאמת סובר ר' אלעזר שבכל מקום אין אשה חשודה לקלקל לעצמה כדי שתקלקל לצרתה (ואפילו במקום שמקלקלת לה מיד), והוא אינו חולק על משנתנו הנ"ל, מפני שאנו חוששים שהבעל חי, אלא שהצרה נתרשה, ולא תתקלקל כלל, שאם יבוא בעלה תראה את גיטה, אבל צרתה תהא מקולקלת, ומטעם זה אין אנו מאמינים לצרה, אפילו לר' אלעזר.

[28] כלומר, והרי משנתנו נשנית בסתם, ואפילו אם הצרה נישאת לכהן אין אנו מאמינים לה, וכאן אין לחשוש שמא יש לה גם, שהרי אם יבוא בעלה ותוציא את גיטה יוציאו אותה מבעלה כהן, ובניה יהיו חללים.

[29] ולפיכך אפשר שר' אלעזר אינו חולק על משנתנו, משום שאנו חוששים שמא יש לצרתה גם, והיא חשודה לעשות בניה חללין, ובלבד שתעשה בני צרתה ממזרים, אבל בנידון דידן שהיא מתייבמת, הרי אם בעלה חי מקלקלת לעצמה יותר מאשר לחברתה, ואפשר שבכל מקום שהיא מקלקלת לעצמה לא פחות מאשר לחברתה יסבור ר' אלעזר שאמנת, ולאו דווקא במקום שאתה מקלקלת עכשיו לחברתה כל עיקר. והוא שלא כבבלי ק"כ א'.

להנשא, שהיא נאמנת על עצמה שמת בעלה, והיא ניתרת בעדי השניה שיבמה מת. ועיין במשנתנו פט"ז מ"ב.

26. נפל לבור אריות, אין מעידין עליו. בירושלמי פט"ז ה"ג, ט"ו סע"ג: נפל לבור אריות אין מעידין עליו, אומר אני נעשה לו ניסים כדניאל. ובבבלי קכ"א א', ברכות ל"ג א': נפל לגוב אריות אין מעידין עליו, ומשמע שם שאין מעידין עליו משום שפעמים אינם הורגים אותו, עיין ר"מ פי"ג מה' גירושין הי"ז. ועיין בתוספות קכ"א ב', ד"ה אין, ולהלן בסמוך. ועיין בגליוני הש"ס לר"י ענגיל במקומו.

26—27. לתוך כבשן האש, מעידין עליו. וכ"ה בבבלי קכ"א ב'. ובירושלמי הנ"ל: אין מעידין עליו, אומר אני נעש' לו ניסין כחנניה מישאל ועזריה. ועיין מ"ש לעיל בסמוך. ועיין בשי"ק שם, ד"ה נפל לכבשן, ובמאירי הוצ' הר"ש דיקמן, עמ' 477, הע' 137. ועיין מ"ש הגרב"ז שאפראן בשו"ת הרב"ז סי' ב', י"א ע"א, והוא העיר שם על שו"ת מהר"מ מרוטנבורג [ד' פראג סוף] סי' תתקע"א שהביא: נפל לגוב אריות, נפל לכבשן האש אין מעידין עליו, וכנראה שגרס גם בבבלי כמו שהוא בירושלמי.

27—28. נצלב אין מעידין עליו, נתגייד מעידין עליו. ר' שמעון בן לעזר אומ' יכול הוא ליכוות ולחיות. במשנתנו פט"ז מ"ג: אין מעידין אלא עד שתצא נפשו, ואפילו ראוהו מגוייד וצלוב. ובירושלמי שם רה"ג, ט"ו סע"ג: אפילו ראוהו מגוייד, אני אומר בחרב מלובנת נכוה וחיה, וצלוב על הצלוב,[30] אומ' אני מטרונא עברה עליו ופדאתו. ועיין מדרש תהלים פמ"ה, ה', הוצ' בובר, קל"ה סע"ב. ועיין מ"ש בצופה האנגלי, סדרא חדשה, חל"ה (1944), עמ' 38, הערה 246.

ובבבלי ק"כ ב': דתניא מעידין על המגוייד ואין מעידין על הצלוב. ר' שמעון בן אלעזר אומר אף על המגוייד אין מעידין, מפני שיכול לכוות ולחיות. ועיין להלן חולין פ"ג ה"ו, ומ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 229. ומסיק בבבלי כאן ק"כ ב': רבא אמר בסכין מלובנת ודברי הכל, והוא כירושלמי הנ"ל.

28. נפל לבור שמלא נחשים, ועקרבים, מעידין עליו. וכ"ה בבבלי קכ"א סע"א, ברכות ל"ג א' (אלא שבבבלי: לחפורה, לחפירה). אבל בירושלמי הנ"ל: אין מעידין עליו.[31] ולשיטת הירושלמי לעיל שם, צריך לומר שהטעם הוא, שאני אומר נעשה לו נס כיוסף,[32] ור' יהודה ב"ב להלן חולק וסובר שאין צורך להזכיר מעשה נסים. ועיין מ"ש רמ"מ כשר בתו"ש וישב, עמ' 1420, בהערות.

29. ר' יהודה בן בתירא אומ' חוששין שמא חבר הוא. וכע"ז בבבלי הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: ר' יהודה בן בבא[33] אומר אומר אני חבר היה.

29—30. נפל ליורה של שמן, ושל יין, מעידין עליו. ר' אחא אומ' של שמן מעידין עליו, של יין אין מעידין עליו. וכ"ה לפנינו בבבלי קכ"א ב'. ובירושלמי הנ"ל: נפל ליורה בין של מים ובין של שמן אין מעידין עליו.[34] ר'

[30] כ"ה הגירסא במשנה שבירושלמי, ועיין מ"ש בלשונו כרך כ"ט (ירושלים תשכ"ה), עמ' 59.

[31] וכן מעתיק בשם הירושלמי באו"ז ח"א סי' תשד"מ, ק"ד רע"ד.

[32] עיין ב"ר פפ"ד, ט"ו, הוצ' תיאודור-אלבק, עמ' 1020, בבלי שבת כ"ב א' ומקבילות.

[33] כנראה, שמלה זו היא באשרה מלמטה שם, וצ"ל: בתירא, אבל כ"ה גם באו"ז הנ"ל (לעיל, הע' 31).

[34] וכן מעתיק בשם הירושלמי באו"ז הנ"ל (לעיל הע' 31). ומדברי הרשב"א קכ"א ב', ד"ה ליורה, והריטב"א שם, ד"ה א"ל, משמע קצת שגרסו בירושלמי בדברי הת"ק: מעידין עליו, כמו שהוא בבבלי לפנינו, עיי"ש ברשב"א וברטב"א. אבל יש שגרסו גם בבבלי ברישא: אין מעידין עליו, עיין בתוספות קכ"א ב', ד"ה א"ל, ובמאירי שם, הוצ' דיקמן, עמ' 478.

אבא[35] אמר של שמן מעידין עליו של מים אין מעידין עליו. ובבבלי קכ"א ב': משום ר' אחא אמרו של שמן מעידין עליו מפני שהוא מבעיר, של יין אין מעידין עליו מפני שהוא מכבה, אמרו לו תחלתו מכבה וסופו מבעיר.

31. אלעזר בן מהבאי אומ' מעידין על השומא. וכ"ה בכי"ע.[36] ובמשנתנו פט"ז מ"ג: אין מעידין אלא על פרצוף הפנים עם הזקן, אף על פי שיש סימנין בגופו וכו'. ובבבלי ק"כ א' (ב"מ כ"ז ב'): דתניא אין מעידין על השומא, ר' אליעזר בן מהבאי אומר מעידין וכו', בשומא העשויה להשתנות לאחר מיתה קמיפלגי וכו'. ובירושלמי כאן ה"ג, ט"ו ע"ג: שנייא היא, שהסימנין דרכן להשתנות (כלומר, לאחר מיתה).

מת פלו'. וכן בד: מת פלוני. אבל בכי"ע חסר. ואף לפנינו היא פיסקא שלא במקומה ממשנתנו פט"ז מ"ה. וגם בירושלמי ה"ה, ט"ו ע"ד, הובאה הברייתא כאן למשנתנו הנ"ל.

31–32. אבד פלני, נתרז פלני, אין פלני בעולם, אין ממנו כלום, תנשא אשתו, אין מעידין עליו. וכ"ה בד, אלא ששם בטעות: נהר' פלוני, וצ"ל: נתר'(=נתרז) פלוני וכו'. ובכי"ע: עָבַר פלוני וכו' (כלפנינו). והניקוד שבכי"ע מורה שיש כאן תיקון. ובירושלמי הנ"ל: אבד פלוני, נהרג (צ"ל: נתרז) פלוני, אינו בעולם. אבד פלו'. אינה א' רבך (צ"ל: אנה א' אבד) מן עלמא.[37] נתרי (צ"ל: נתרז)[38] פלוני, אנא אמ' אתרין (צ"ל: אתריז) פלוני מאכ'.[39] פלוני אינו בעולם. טיפח[40] רוחיה עליה.[41] ושאר הדברים לא הובאו בירושלמי,[42] הם פשוטים, שאם אדם אומר "אין ממנו כלום" אין כאן אלא מליצה, והכוונה שפלוני רזה במדה כזו שלא נשתייר ממנו כלום, וכן אם אדם אומר "תנשא אשתו" אינו כלום, ואין עד פוסק הלכות, ואפשר שהגזים, שראה אותו צלוב וכדומה, שאין מעידין עליהן. ומ"מ אין כל הלשונות שוין, עיין בשורת דברי מלכיאל ח"ה סי' רע"ה, ד"ה ולפ"ז.

ועיין במנ"ב שהגיה בתוספתא, וכן הגיה בס' חקקי לב אה"ע סי' נ"ז סק"ד, והסיק להלכה ע"פ הגהה זו, וכבר השיג עליהם בשורת הרב"ז (ירושלים תשכ"ב) סי' ר', אות א'.

32–33. נפל למים, בין שיש להן סוף בין שאין להן סוף, אשתו

[35] באו"ז ובריטב"א הנ"ל הנ"ל נרסו גם בירושלמי: ר' אחא.

[36] וצוקרמנדל העתיק בטעות: ר' אלעזר. ואף בד אין לו תואר "רבי", אלא ששם: אליעזר וכו'. ועיין מ"ש על שמו של תנא זה לעיל ח"ג (שבת), עמ' 187.

[37] כלומר, אני אומר, שהמעיד כיוון לומר שפלוני אבד מן העולם, ואינם יודעים היכן הוא.

[38] כלומר, אם אמרו נתרז פלוני, שכוונתו ברגיל נקרע פלוני, נבקע פלוני, כמשמעותו בסורית, עיין במלונו של פיין–סמית, ערך תרז "תרזה חיד ברא, ועוד). ועיין מ"ש להלן בסמוך.

[39] ונראה שאף הלשון להתריז מאכל, להתריז רעי, הוא מן השורש הנ"ל (לעיל הע' 38), והיינו פתיחת והתרת המעים. ובמכילתא בשלח (ויסע פ"ג, הוצ' הרח"ש הורוביץ, עמ' 165): הכשר שביניהם אוכלו ונתרז מיד וכו'. ובמקבילה במכילתא דרשב"י, הוצ' אפשטין–מלמד, עמ' 110: אכלו ונותרו מיד וכו' ניתרו וכו'. ואף "נותרו" פירושו הותרו מעיהם, דוגמת יתותרון בני מעוהי, עיין מ"ש ר"ח ילון בתרביץ ש"נ (תשרי תרצ"ב), עמ' 104, ר"מ זולאי, עיתי לשון בפיוטי יניי בידיעות המכון לחקר השירה העברית ח"ו (ירושלים תש"ו), עמ' קפ"ט ואילך. ועיין מ"ש להלן פ"ח סה"ז.

[40] צ"ל: טפח. עיין ב"ר פפ"א, ב', הוצ' תיאודור–אלבק, סוף עמ' 971, ובמקבילות. ובעברית בספרי האזינו פי' של"ד, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 384: שצפת דעתו עליו. ובהבאה של הירושלמי אצל רב נסים ("רב נסים גאון" של ר"ש אברמסון), סוף עמ' 83, צ"ל: וטפת (במקום: וטפח), וכצ"ל בירושלמי שם.

[41] כלומר, נתנאה, או נשתנע, עיין מ"ש בגמי קדם של רב"מ לוין ח"ה, עמ' 178 ואילך, ולעיל ח"ה (תענית), סוף עמ' 1294.

[42] וכנראה ששם מנו בברייתא זו גם "שקעה ספינתו בים", והטעם שאין מעידין עליו משום שאנו אומרים "הוא לא היה בתוכה", כמעשה באבא סימאי. ועיין בבלי קט"ו א'.

אסורה. פיסקא ממשנתנו פט"ז מ"ד. ור' מאיר שם הביא ראייה לכך. ופירשו בבבלי (קכ"א א') מים שיש להם סוף „כל שעומד ורואה מארבע רוחותיו".

33–34. דברי ר' מאיר. וחכמים אומ' מים שיש להן סוף וכו'. ירושלמי פט"ז ה"ד, ט"ו ע"ד, בבלי קכ"א א'.

34–35. שמא גל טורד אותו ומעלה אותו ליבשה. טעם זה לא נזכר בירושלמי ובבבלי בברייתא שלנו, אבל כן יוצא מן המעשה שלהלן שהובא בירושלמי ובבבלי שם.

35. אמ' ר' עקיבא כשהייתי בא בים וכו'. ירושלמי ובבלי הנ"ל, מדרש קהלת רבה רפי"א.

36. על תלמידי חכמים שבתוכה. בד: על ת"ח וכו', ובכי"ע: על תלמיד חכם וכו'. ולפנינו צ"ל: על תלמיד חכמים שבתוכה וכו'. והוא כתיב נכון, עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו, מבוא, סוף עמ' כ"ב ואילך.[43] ובבבלי הנ"ל: על תלמיד חכם שבה, ומנו ר' מאיר. אבל נראה שבא"י לא סברו כן, עיין בקה"ר הנ"ל.

36–37. וכשבאתי למזגת קפוטקיא וכו'. בירושלמי הנ"ל: וכשבאתי למגיזה של קפודקיא וכו'. ובבבלי ובקה"ר הנ"ל: למדינת קפוטקיא וכו'. ועיין מ"ש לעיל פ"ד, שו' 24, ד"ה שנתפש בקפוטקיא, ולעיל ח"ג שבת, עמ' 250, שו' 29.

40. אמ' ר' מעשה בשנים שהיו מכמרין וכו'. ירושלמי פט"ז ה"ד, ט"ו ע"ד, בבלי קכ"א א'.

41. למחילה של דגים. פירש"י: שחוטטים סמוך לשפת הנהר בין למטה מן המים, בין למעלה מן המים בגובה שפתו, ואין מתמלאת כולה, ואדם הנכנס שם מגביה צוארו בתוך המערה למעלה מן המים. וסיפור זה מקורו במציאות, וא' מנדל נון בספרו הדיג העברי הקדום, עמ' 97, כותב: סיפור זה אופייני מאד לירדן, שניתן לדוג בו במכמורת כל השנה, ובהרבה מקומות גם ללא סירה. נראה שהשניים פרשו מכמורתם בפתח אחת המחילות שנחפרו ע"י זרם הירדן באפיק המתפתל והמשתנה, ושלפי טבען חביבות הן על הדגים. המחילה מבפנים לא היתה מוצפת כולה, ואדם הנכנס שם וכו' (כלשון רש"י הנ"ל). לא כן פתח המחילה, שהיה חסום כולו במים, ולא ניתן לעבור בו אלא בצלילה. והיו הדייגים נוהגים לצלול פנימה לכוון את המכמורת, או לגרש את הדגים למכמורת. הפעם צלל אחד, ולא מצא דרכו לשוב, משום שבנתים שקעה השמש, ומאחר שלא חזר בזמנו סבר חבירו שהלה טבע בשעת הצלילה. אבל הדייג שהה כל הלילה במחילה וראשו מעל למים, ולאור הבקר מצא את הפתח. גם בימינו וכו' סיפרו דייגים מנסיונם, שכבר קרה להם שצללו לגרש את הדגים אל רשתם, ובקושי מצאו את דרכם בחזרה.

43. ובא ומצא הספד קשור בתוך ביתו. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. ובבבלי: ומצא הספד גדול בתוך ביתו. וכבר הראו בגליון הירושלמי בד' קרוטושין שהביטוי לקשור הספד נמצא גם בירושלמי יומא פ"א ה"א, ל"ח ע"ב (ובמקבילה בסוטה ספ"א, י"ז ע"ג), ובאיכה רבה, פתיחה [כ"ד, הוצ' בובר, עמ' 24], ועיין בבלי מו"ק כ"ז ב' ובגליון שם ובדק"ס שם, עמ' 99, הערה ק'. ועיין מ"ש ר"נ ברילל בהוספות ליאהרבוך שלו ח"א, עמ' 240. ונראה שהוא הספד קשור שבתוספתא הוא הספד גדול (=נָדוֹל)[44] שבבבלי, הספד קלוע. וכן אומרים ביוונית[45] *ἐγκώμιον πεπλεγμένον*, *πλέκειν ὕμνον*, ואף כאן בא ומצא בתוך ביתו, כלומר הספד קלוע, וכבר קשרו הספד בביתו.

[43] על כתיב זה העירו כמה חכמים, אבל בלי שום הוכחות פנימיות שהוא כתיב נכון, ואין כאן שיבוש מקרי.

[44] עיין מ"ש לעיל ח"ד (סוכה), עמ' 845, שו' 33–35, ותוספות קידושין מ"ט א, ד"ה מאי.

[45] עיין במלתו של Liddell and Scott ערך *πλέκω* II.2.

43—44. אמר ר' מאיר מעשה באחד שנפל לבור הגדול ועלה לאחר שלשה ימים. משנתנו פסז"ז מ"ד, ומביא ראיה שאף במים שיש להם סוף פעמים והוא ניצל.

44. אמרו לו אין מזכירין מעשה נסים. ירושלמי פסז"ז ה"ד, ט"ו ע"ד, בבלי קכ"א ב'. ופירשו בבבלי שם שהנס הוא שחי שלשה ימים בלי שינה, עי"ש. ולעצם הביטוי אין מזכירין מעשה נסים. עיין בבלי ברכות ס' א', חולין מ"ג א', ירושלמי שקלים פ"ו ה"ד, נ' סע"א.

44—45. אפי' שמע קול מקוננת שמזכרתו בין המתים, אין עדות גדולה מזו. חי' הרשב"א קכ"א ב', ד"ה אפילו שמע, שו"ת שלו ח"ב סי' ל"ב, מאירי קכ"א ב', הוצ' דיקמן, עמ' 478, ריטב"א שם, ד"ה מתניתין, נ"י שם סי' קנ"ז, מ"מ פי"ג מה' גירושין ה"ט, רשב"ש סי' רס"ד, מ"ח ע"א, סי' תקי"ג, ק"א ע"א, מהר"י קולון שרש קע"ה (בד"ח קע"ב), שו"ת בנימין זאב סי' א', כ"ג ע"א, סוף סי' י"ט, נ"ז ע"א, כולם בשם התוספתא.

ובירושלמי פסז"ז ה"ה, ט"ו ע"ד: שמע קול המקוננת מיבבתו בין המתים אין עדות גדול מזו. אבל הגירסא "מזכרתו" שבתוספתא מקויימת ע"י כל הראשונים הנ"ל, והוא העירור שנזכר במשנת מו"ק פ"א מ"ה, וכמו שמפורש בירושלמי שם, ס' ע"ד: אי זהו העירור מזכירתו בין המתים, כלומר המקוננת מעוררת בבת אחת על הרבה מתים שמתו מקרוב, עיין בבלי שם ח' א'. ובשו"ת הרשב"א ח"ב סי' ל"ב הנ"ל: ועל שהזכירו נשמתו בקהלות אין נ"ל מזה ראיה שאפי' שאמרו בתוספתא שמע קול מקוננת שמזכירתו בין המתים אין עדות גדולה מזו, אין הנדון דומה לראיה, דהתם באינש דעלמא שהלך למדינת הים ושלום בעולם, אבל במלחמה בעולם לא וכו'. ועיין היטב בשו"ת רי"ן בן הרא"ש סי' צ"ב, מ"ז סע"א.[46] ועיין שו"ע אה"ע סי' י"ז ס"ק ה' בהגהת הרמ"א, ומ"ש בט"ז שם אות ג'.

45—46. שמע בית דין של ישראל שהיו אומ' וכו'. וכ"ה בחי' הרשב"א הנ"ל, והוסיף: והא ברייתא דשמע ב"ד וכו' אייתינן לה בפרק כל הגט (כ"ח ב', כ"ט א') וכו'. אבל הרי"ף כאן ושאר מפרשים הביאו מן הבבלי גרידא. ובירושלמי כאן ה"ה, ט"ו ע"ד הנ"ל, הוא המשך הרישא שלפנינו, אלא שהסדר בבבא זו מהופך שם: מקמנטריסי המלך וכו' מב"ד שלישי (צ"ל: שלישי, של ישראל) וכו'.

46—47. בקונטרוסון של מלכים שהיו או' פלוני בן פלוני מת, או נהרג, לא תנשא אשתו. כ"ה בד, וכע"ז בכי"ע ובחי' הרשב"א הנ"ל. ובכי"ו נשמטה בבא זו ע"י הדומות. ובירושלמי הנ"ל: מקמנטריסי המלך שמע מת פלוני נהרג פלוני אין משיאין את אשתו. ובבבלי גיטין כ"ח ב', כ"ט א' הנ"ל: מקומנטריסין של גוים איש פלוני מת וכו'. והעמידו שם שאינם נאמנים אעפ"י שמסיחים לפי תומם שכבר מת, או נהרג, אין נאמנין משום דעבידי לאחזוקי שיקרייהו. ובא"י היו ה־commentarienses פקידים של משרד הנציב בקיסרין, והם היו גם המוציאים לפועל את פקודת ההריגה, עיין מ"ש עליהם במאמרי Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, VII ב־ (1939—1944) עמ' 397, הערה 12. וע"י שוחד היו מוציאים על ידיהם את הפרוטיכולים (הרשימות) של הערכאות (עיין מש"ש במאמרי הנ"ל). וכמה מן האחרונים סוברים שדווקא אם שמע מן הקומנטריסים בעל פה אינם נאמנים, משום שמתפארים או שכוונתם להטיל אימה, אבל על כתב רשמי של הערכאות סומכים, ומתירים את האשה.

[46] ח"ל שם: על דבר ראובן שהביא ראי' לדבריו ממה שהזכירו נפש הקדוש עם שאר ההרוגים אין זה דומה ראי', שהרי קורא החזן מה שכתוב לפניו, ואיהו לא ידע במילתא, וא"ת נסמוך על הסופר שכתב זה ספר הזכרונות הא נמי לא היא, דאמר בתוספתא דכתובות יפה כח העד וכו', עיין מ"ש להלן כתובות פ"ב, שו' 8—9, ד"ה יפה כח עדים.

47–48. **ומשיאין על בת קול.** פי' ממשנתנו פט"ז מ"ו, כגי' המשנה שבירושלמי, הוצ' לו, ומשניות עם פיה"מ להר"מ בכמה כת"י שבדקתי. וברוב נוסחאות המשנה: על פי בת קול, וכן תקנו גם בתוספתא בד"ח. ולהלן נזיר רפ"א: בית שמיי אר' אין מעידין על בת קול, ובית הלל אומ' מעידין על בת קול. ועיין בבלי כאן קכ"ב א'. ועיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה אבל.

48–49. **מעש' שעמד אחד על ראש ההר, ואמ' איש פלוני בן איש פלוני נשכו נחש ומת. הלכו ומצאוהו שתפחו פניו, והשיאו את אשתו.** במשנתנו הנ"ל: ומשיאין על בת קול. מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת, הלכו ולא מצאו שם אדם, והשיאו את אשתו. ושוב מעשה בצלמון באחד שאמר אני איש פלוני בן איש פלוני נשכני נחש והרי אני מת, והלכו ולא הכירוהו, והשיאו את אשתו. ופי' בפיה"מ להר"מ שם ששתי הדוגמאות שהביאה המשנה הן פירוש לבת קול. ולפי הגירסא שלפנינו במשנה בעובדא בצלמון אין היא דוגמא לבת קול. ובמאירי שם הוצ' דיקמן, עמ' 479, מעתיק ממשנתנו: ושוב מעשה בצלמון באחד שאמר איש פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת, והלכו ולא מצאו שם אדם, והתירו את אשתו. ולפי גירסא זו אין הבדל בין שני המעשים ובשניהם השיאו על פי בת קול.

ושוב הביא המאירי את נוסח המשנה כמו שהוא לפנינו, ופירש: ולא הכירוהו, ר"ל שנשתנית צורתו, מצד שאיפשר שנשכו בפנים ונתפחו וכו', **ובברייתא** שנאוה בנוסח זה, **מעשה שעמד אחד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן איש פלוני מת[47] נשכו נחש ומת, הלכו ומצאוהו שתפחו פניו, והשיאו את אשתו.** ולפי נוסח התוספתא איש אחר העיד על נשוך הנחש, ואח"כ לא מצאו את המעיד (ואת הנשוך אי אפשר היה להכיר), ומכאן שסומכין על בת קול.

אבל עיין בתיר"ט פט"ז מ"ו מ"ש על פירוש הר"מ ועל מהות ה"בת קול", ועיין בדברי ר' משולם שהביא בשו"ת ר"י בן הרא"ש סי' צ"ב, נ"א ע"א (ולתשובה זו כיוון בשו"ת הר"י בי רב סי' י"ג), ומ"ש הגרב"ז שאפראן בשו"ת הרב"ז סי' ר', אות ח'.

49–50. **ובגוי אם היה מתכוין להעד אין עדותו עדות.** פי' משנתנו פט"ז סמ"ה. ונחלקו בירושלמי ה"ה, ט"ו ע"ד, ובבבלי קכ"א ב', מהו מתכוין (עיין ביפה עינים קכ"א ב'), והסיקו שבגוי אינו כשר אלא במסיח לפי תומו. והתוספתא נתנה דוגמא להלן בסמוך. ועיין בשו"ע אה"ע סי' י"ז ס"ק ט"ו ובאחרונים שם.

50. **אבא יודן איש צידן אומ' מעשה בגוי וכו'.** בבלי קכ"ב א'. ועיין בתשובת ר' חייא מאיר בר' דוד שהעתיק ר' בנימין זאב בשו"ת שלו סי' ט"ו, מ"ח ע"ב.

52. **וספדתיו וקברתיו.** וכן בבבלי הנ"ל: שמת בדרך וקברתיו. ועיין מ"ש להלן בעניין אם גוי מסיח לפי תומו צריך לומר "וקברתיו".

52–54. **אמ' רבן שמעון בן גמליאל מעשה בקולר של בני אדם שהלכו לאנטוכיא, בחזירתן אמרו, לא נהרג ממנו אלא פל' יהודי, ובא מעשה וכו'.** בבבלי קכ"ב א': ושוב מעשה בקולר של בני אדם שהיו מהלכין לאנטוכיא ובא גוי אחד ואמר חבל על קולר של בני אדם שמתו וקברתים והשיאו את נשותיהם. וכתב ר' חייא מאיר בר' דוד הנ"ל: ותוספתא זו היא כנגד הרמב"ם (פי"ג מה' גירושין הכ"ה) קצת, שהרי רשב"ג התיר אף על פי שלא אמר וקברתיו. והנה רוב הראשונים נחלקו על הר"מ בזה, והרשב"א במקומו (קכ"א ב') פירש שלא הזכירו בבבלי בכל העובדות שלנו "וקברתים"

[47] שלש מלים אילו אינן בשום נוסח של התוספתא, והארכנו בעניין זה להלן, שו' 56–57, ד"ה וברי"ם.

אלא משום שמעשה היה כך היה.[48] ובשו"ת הר"ן סי' ג' ובמגיד משנה להר"מ הנ"ל ובתרומת הדשן פסקים וכתבים סי' רכ"ג ועוד סוברים שלא הצריך הר"מ "וקברתיו" אלא במקום שהעד אינו מכיר את המת. ויש שהסתייעו בסברא זו מתשובת הר"מ עצמו, עיין בהוצ' רא"ח פריימן סי' קנ"ט, עמ' 156, ובהערות שם. ועיין גם בריטב"א שחידש שאפילו לדעת הר"מ אין צורך שיאמר וקברתיו אם העד טרח להכריז מתחילה על מיתת הבעל, עי"ש, והדברים ידועים. ועיין בשו"ע אה"ע סי' י"ז ס"ק י"ז ובאחרונים שם.

וכל גדולי האחרונים שנשאו בעניין ההיתר של אשת ר' משה סוסי,[49] וכן הראשונים שחלקו על הר"מ בעניין קברתיו, לא הזכירו כלל את מסורת התוספתא[50] כאן ולהלן בסמוך כראייה שאין צריך לומר "וקברתיו". והוא מובן מאליו שאין לסמוך על התוספתא במקום שהיא מתנגדת לבבלי. וכן כותב מהר"מ אלאשקר בשו"ת שלו סי' כ"ה, נ"ב ע"ב: ואע"ג דהגי עובדי (כלומר, שבבבלי כאן קכ"ב א') לא אתו בתוספת' הכי, מ"מ הכי איתנהו בגמרא כמו שכתבנו, וכן הביאום כל המפרשים והמחברים ז"ל. ולהלן נראה שהראשונים פירשו שהתוספתא קיצרה, עיין מ"ש להלן, שו' 55–56, ד"ה שוב.

ולעצם השינוי בין מסורת התוספתא והבבלי נראה ברור שלפי התוספתא נתפסו כולם למלכות ונשלחו בקולר להגמון שבאנטוכיא כדי לדון אותם שם, וכל הגרים שבקולר זוכו, והיהודי היחידי שביניהם נהרג. ודרכם היה שלא לקבור את הנידונים למות אלא להשליך אותם לבור (עיין מ"ש בסה"י לכבוד וולפסון עמ' 515 ואילך). וכנראה שהגוי העיד שראה איך שהשליכו את ההרוג לבור, וקברתיו שבבבלי לאו דווקא, ואין הבדל לדינא. ועיין מ"ש להלן.

55–56. שוב מעשה בששים בני אדם שירדו לכרקום ביתר ולא עלה אחד מהם, ובא מעשה לפני חכמים והשיאו את נשיהם. בבבלי הנ"ל: ושוב מעשה בששים בני אדם שהיו מהלכין לכרכום ביתר, ובא גוי ואמר חבל על ששים בני אדם שהיו מהלכין לכרכום[51] שמתו וקברתים והשיאו את נשותיהם. ואף כאן לא נזכר בתוספתא "וקברתים". ורבני שפיירא[52] מעירים שבתוספתא כאן, שהוא עיקר הברייתא שהביא הבבלי, לא נזכר "וקברתים" אלא שהתלמוד מפרשה כן, והוא הדין במתניתין (פס"ז מ"ז, בהרוגי תל ארזא) אעפ"י שלא הזכירו שם "קבורה" במפורש, מ"מ מדברת בכעין זה, עי"ש. ובמלחמות להרמב"ן פס"ו הוכיח מסיגנון התוספתא כאן שעד אחד נאמן במלחמה, ועיין ריב"ש סי' שע"ח.

ובברייתא כאן ובבבלי לא נזכר אם הגוי הכיר את היהודים. וכתב הר"מ פי"ג מה' גירושין הכ"ו: וכן אם יצאו עשרה בני אדם כאחד ממקום למקום הן אסורין בקולר, או נושאים גמלים, וכיוצא בדברים אילו, והסיח הגוי לפי תומו ואמר שעשרה אנשים שהלכו ממקום פלוני למקום פלוני והם נושאים כך וכך מתו כולם, וקברנום, משיאין את נשותיהן. ומקורו הן הברייתות כאן, ומסתבר מן הסיגנון שהגוי לא הכיר ולא הזכיר את שמות האנשים.

ברם באור"ז ח"א סי' תשד"מ, ק"ד ע"ד, כתב: "והיא דקולר של בני אדם ומעשה דששים בני אדם התם העכו"ם מסיח לפי תומו ומזכירם בשם, ואומר פ' ופ' (=פלוני ופלוני) שאני מכירם בטוב מתו וקברתים, וכ"כ בפר"ח מעשה בקולר של בנ"א שהיו מהלכי' וכו', וכן הלכתא

[48] במגיד משנה להר"מ שהזכרנו בפנים, בד"ח: והרשב"א נראה שסובר כדעת רבינו שהוא מצריך וכו'. והיא טעות הדפוס, וצ"ל: בדעת רבינו וכו', כמו שהוא בדפוסים ישנים.

[49] הרדב"ך בית כ"א, ר' יוסף טייטצאק ועוד, ותאספו התשובות בשו"ת בנימין זאב סי' א'–י"ז.

[50] חוץ מר' חייא מאיר בר' דוד הנ"ל (עיין מ"ש לעיל, ריש ד"ה אמ' רבן שמעון בן גמליאל) והראשונים שבאו להלן, שו' 55–56.

[51] כ"ה בריב"ף ובראשונים. ולפניו: בדרך. ובכ"מ חסר כל המעשה.

[52] ראבי"ה ח"ד סי' תת"ק, עמ' קכ"ט, ובשו"ת מהר"ח אור זרוע סוף סי' צ"א, כ"ח ע"ד.

עכו"ם מסל"ת כשר לעדות אשה. והוא שאומר ראינוהו שמת ודאי ואנו מכירין אותו עכ"ל". ולשיטה זו העיד הגוי שהכיר את כל הקבוצה של היהודים.

ולשון התוספתא הוא סתום. ולכאורה משמעותו שקבוצה של ששים בני אדם הגיחו ממבצר ביתר וירדו למטה לקמפון המבוצר (χαράκωμα) של הרומאים להלחם אתם, או להכנע, והרומאים הרגו אותם, ולא עלו מן הקמפון, והעיד גוי על כך, והשיאו את נשותיהם. ובוודאי שקשה להניח שהגוי הכיר אותם, אלא הואיל וידעו שלא יצאו מביתר אלא הם, התירו את נשותיהם, וכמפורש להלן בסמוך: אם לא יצא משם אלא הוא תנשא אשתו. ומה שאמרו באבות דר"ן פל"ח, הוצ' שכטר, נ"ז סע"ב: "אלא אלמנות ולא אלמנות, שלא ימצאו להן עדים להתירם להנשא, כגון ביתר שלא נמלט ממנה נשמה להתיר אשת איש", הוא לאו בדווקא, שהרי בהכרח שנשארו יהודים מביתר שהעידו שלא יצאו משם אלא ששים האיש הללו, והגוי לא העיד אלא על ההריגה.

אבל את לשון הברייתא שבבבלי (וגם מלשון התוספתא אין סתירה לכך) אפשר לפרש שקבוצה של יהודים הלכה ממקום אחר לקמפון של ביתר (עיין לקמן ע"ז פ"ב ה"ו וה"ז ובמקבילות. ובמקומו יתבאר אי"ה) להסגיר את עצמם, או להשתדל בשביל אחרים ("מפני ישוב מדינה", תוספתא שם, ה"ז. ועיין רש"י ע"ז י"ח ב' ד"ה מפני ישוב), וגוי שהיה מכירם הלך אתם (כדרך העולם, כדי שימליץ עליהם בפני הרומאים), והרומאים הרגו אותם והשליכו אותם לבור כמנהגם[53] ובא הגוי וסיפר אח"כ את המעשה ואמר "חבל על ששים בני אדם", והצטער על כך משום שהיה מכירם מכבר, וכפירוש רבינו חננאל. ולפי השערה זו המסורת באבות דר"ן פל"ח הנ"ל היא בדווקא, ומביתר עצמה לא נמלטה משם נשמה להתיר אשת איש. ועיין ב"מ ל"ח ב' ומ"ש להלן כתובות פ"ח, הע' 48.

56—57. אין מעידין עליו עד שיהו מזכירין שמו ושם אביו, שמו ושם עירו וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע חסרות המלים "שמו ושם עירו". ולא מצאתי נוסחא שלנו, וכן של כי"ע, בשום ספר של הראשונים, וכבר העירותי על הראשונים ועל גדולי האחרונים בתס"ר (ירושלים תפרח"י) ח"ב, עמ' 28 ואילך. ובתשובת הראבי"ה שבאו"ז ח"א סי' תרצ"ג, צ"ח רע"ב: ובתוספתא תניא סוף יבמות אין מעידין עליו עד שיכירו שמו ושם עירו וכו'. ובראבי"ה ח"ד סי' תת"ק, עמ' ק"ה: עד שיהו מכירין (והעתקנו את לשונו להלן). וכן באו"ז הקצר סוף יבמות: בתוספתא פרק בתרא דיבמות אין מעידין עליו עד שיהו מכירין שמו ושם עירו וכו'. וכן ברשב"א קכ"ב א': תוספתא אין מעידין עד שמכירין שמו ושם עירו וכו'. וכ"ה במאירי שם, הוצ' דיקמן, עמ' 482, מרדכי סוף יבמות, שו"ת הר"ן סי' ל"ג (ד' קושטא סי' ל"ט), נ"י פט"ז ריש סי' קנ"ח,[54] מ"מ פי"ג מה' גירושין הכ"ז,[55] ריב"ש סי' תק"ח, שו"ת מהרי"ק סי' קע"ה, ר' אליהו מזרחי סי' ל"ח, מ"ח ע"א, סי' ע"ו, קל"ב ע"ד ואילך ועוד. וכן בשו"ת הרדב"ז ח"ו (דברי דוד) סי' כ': שנינו בתוספתא אין מעידים עד שמכירין שמו ושם עירו וכו', וכתבוה הפוסקים ובעלי ההלכות. והוא חוזר על כך גם בסי' כ"א, סי' כ"ג וסי' כ"ה. ועיין גם בשו"ת שלו ד"ו ח"א סי' ס"א. וכן בשו"ת ר"י בן לב ח"א סי' ד', ח"ג סי' י"ח וסי' צ', שו"ת הרשד"מ אה"ע סי' מ"ז ועוד.

[53] ואף כאן ,וקברתים' שבבבלי הוא לאו בדווקא. ובכל אופן הרוגי ביתר עצמם הרי בוודאי שלא ניתנו לקבורה, כמפורש בירושלמי תענית פ"ד ה"ח, ס"ט א', ובבלי ברכות מ"ח ב' ומקבילות. ועיין מ"ש בס' היובל לכבוד צבי וולפסון, עמ' 520, הע' 48.

[54] בד' קושטא ובד"ו רפ"ו. אבל בד"ח תיקנו: עד שמזכירין.

[55] בד' קושטא ובד"ו, וכן מוכרח מן העניין. אבל בד"ח שיבשו: עד שיהו מזכירין שמו ושם אביו ושם עירו.

ובתשובת רבני שפיירא שבראבי"ה ח"ד סי' תת"ק, עמ' קכ"ו: הזכיר עירו ושם שמו ושם עירו, כמו ששנינו בתוספת'. אבל לעיל שם, עמ' ק"ה:[56] ובתוספת' תניא בסוף יבמות אין מעידין עליו עד שיהו מכירין שמו ושם עירו וכו'. ועיין לעיל, ד"ה אין מעידין, הגירסא באו"ז. וכן בתשובת ר"י טייטצאק שבשו"ת בנימין זאב סי' ז', מ' ע"ב: ובעדות האיש אמר שמו ולא הזכיר שם עירו, ואנן קי"ל בתוספתא אין מעידין עד שמזכירין שמו ושם עירו. ואף כאן העתיק ~מזכירין~ משום שנקט מקודם ולא ~הזכיר~ שם עירו. ואעפ"י שלמעשה אין הבדל בין הגירסא ~מכירין~ ו~מזכירין~, אבל אנו מדגישים שכל הראשונים והאחרונים, הם מארצות שונות, כולם כאחד העתיקו: אין מעידין עד שיהו מכירין שמו ושם עירו, ולא הזכירו כלל שם אביו.

והנה לפי גירסת התוספתא שבכל הראשונים, אין לדעת אם מספיק שמו ושם עירו לבד, או שצריך שמו ושם אביו ושם עירו, ומה שאמרו בתוספתא ~שמו~ הכוונה לשמו ולשם אביו (ששמו ושם אביו הוא בכלל שמו), כמו שנסתפק ר"א מזרחי בתשובתו סי' ע"ו הנ"ל. וכן נוטים לפרש כמה מן האחרונים. והמעשה שבסיפא ביחנן בן יונתן דמכפר שחרא הוא דוגמא להלכה שלנו, ויש כאן שמו, שם אביו ושם עירו. ובשלטה"ג פט"ו (בריי"ף ד' ראם, מ"ג ע"א): לשון ריא"ז ואם אמרו העדים יוסף בן שמעון מת, ולא ידענו מאיזה עיר היה, אע"פ שלא החזק יוסף בן שמעון אחר בעיר הזאת, חרשין ליוסף בן שמעון אחר בעולם, ואין מתירין אשתו של זה יוסף בן שמעון הידוע לנו. ונראה בעיני שאם הזכירו שם עירו אע"פ שלא הזכירו שם אביו אם לא החזק אחר כיוצא [בו] באותה העיר כגון שהיה מיוחד בשמו מתירין את אשתו, ואם לא היה מיוחד בשמו צריך להזכיר שמו ושם אביו ושם עירו, ואם הזכיר שמו ושם עירו ולא הזכיר שם אביו מפשפשין באותה העיר, ואם לא יצא משם מי ששמו כך אלא הוא תנשא אשתו, כמבואר בקונטרס הראיות. ועיין מ"ש להלן בסיפא. ועיין בשו"ת מהרי"ק סי' קפ"ד שהביא את דבריו.[57]

ובר"מ פי"ג מה' גירושין הכ"ז: ישראל שאמר מת איש יהודי עמנו במקום פלוני, כך וכך צורתו וכך היו סימניו, אין אומרים באומד הדעת פלוני הוא, עד שיעיד העד שהוא פלוני ויכיר[58] שמו ושם עירו, אבל אם אמר אחד יצא עמנו מעיר פלונית ומת, מחפשין באותה העיר וכו'. ומקורו מן התוספתא כאן, וגרס בגירסת כל הראשונים שהבאנו לעיל, עיין במ"מ במקומו ובנ"י פט"ז הנ"ל.[59] ואף בכוונת הר"מ נחלקו האחרונים, כשם שנחלקו בכוונת התוספתא. והרשד"ם אה"ע סי' מ"ז הנ"ל הסתייע מלשונות הר"מ שמספיק שמו ושם עירו, או שמו ושם אביו, וכן בשו"ת ר"י אבן לב ח"א סי' ד' הנ"ל ועוד. והם סמכו את דבריהם גם על לשון הר"מ פי"ג מה' גירושין הכ"ג שפסק: ראו אחד עומד מרחוק ואמר שהוא פלוני בן פלוני, או פלוני ממקום פלוני, והרי נשכו נחש וכו'. ברם בר"מ כ"י על קלף (כ"י רבינוביץ) ובר"מ כת"י תימני עתיק (מן המאה הארבע עשרה) שבביה"מ כאן הגירסא בר"מ שם היא: שהוא פלוני בן פלוני ממקום פלוני, והרי נשכו נחש וכו'. וכן מעתיק בשם הר"מ במהרי"ק קולון שרש קע"ה. וכן הכריע בשו"ת הר"א מזרחי סי' ע"ו הנ"ל שהגירסא שבספרי הר"מ שלפנינו משבשתא היא. ועיין בשו"ע אה"ע סי' י"ז ס"ק כ"ג ובחלקת מחוקק ובבית שמואל שם. ומשאר מקומות שבר"מ שם אין ראיה לא לכאן ולא לכאן, עיין שם בשו"ת ר"א מזרחי הנ"ל. ואפילו לגירסת הר"מ כת"י: ~שהוא פלוני בן פלוני ממקום פלוני~ אין ראיה שצריך שלשתם, שהרי כאן יש ריעותא שלא מצאוהו, או שמצאוהו ולא הכירוהו, כמו שכתב במהרי"ק סי' קע"ה הנ"ל. ואפשר שהר"מ נקט את לשון המקורות, ובמקורות עצמם הגירסא אינה ברורה, עיין מ"ש מהרי"י אבן לב ח"א סי' ד'

[56] כלומר, בתשובת הראבי"ה עצמו.
[57] אבל עיי"ש בסי' קע"ה הנ"ל, וכבר העירו האחרונים על הסתירה שבין התשובות.
[58] כ"ה בד' רומי, קושטא, ווניציאה ובכל כתה"י שבדקתי.
[59] עיין לעיל, הע' 54, והע' 55.

הנ"ל, ומ"ש לעיל, שו' 48—49, ד"ה ושוב הביא, על גירסת המאירי בתוספתא שם. ועיין בתיר"ט פס"ז סמ"ו מ"ש בעניין זה. סוף דבר, מדברי הר"מ אין הוכחה לא לכאן ולא לכאן. ועיין בשו"ת משיב דבר ח"ד סי' פ"ד.

ובשו"ת מהר"מ אלשקר סי' ס"ז, קל"א ע"א, העיר על תשובת הרמב"ם (הוצ' הרא"ח פריימן סי' ק"ס, עמ' 157 ואילך) שהסיק: לפי ששמוס ושם עירו עם אלו הסימנים שבלתי מובהקים יהיו במקום ההודעה הגמורה לענין התרת עגונה. ולפי זה פסק הר"מ בפי"ג מה' גירושין הכ"ז פירושו שאם העיד כך וכך צורתו וכך היו סימניו אינו מספיק עד שיאמר גם שמו ושם עירו, כדבריו בתשובה. וכן בס' המעשים לבני א"י (תרביץ ש"א ס"א, עמ' 93): אבל אם בא הגוי לתרומו בלא כוונה, אלא כמשיח שיחה אמר, ראיתי אחד יהודי נידון לפני השלטון במקום פל', ואמר אני פל' מעיר פל' ונהרג, בודקין אותו אם נתן עידות בין בגופו וכו'. והוא כפסק הר"מ הנ"ל, שהרי אין חילוק בזה בין יהודי לגוי מסיח לפי תומו.

ואף משאר פסקי הראשונים (עיין בשתי תשובות הרא"ש כלל נ"א) לא נתברר באופן גמור אם צריך שמו ושם אביו ושם עירו, או שאחד מהם מספיק, או שדווקא שמו ושם עירו מספיק בלי שם אביו, אבל שמו ושם אביו אינו מספיק, עיין מ"ש מרן בשו"ת שלו אה"ע, דיני גוי מסל"ת, ד"ש ק"ג ע"ד, ואילך. ועיין בשו"ע אה"ע סי' י"ז ס"ק י"ח, בס' עצי ארזים שם אות ע"ה ועוד.

ולפי הגירסא שבתוספתא כי"ו ודי"ז הרי ברור שאחד מהם מספיק. והעיר על כך בראשונה ר' יעקב לוי:ס אבל אני חפשתי ומצאתי התוספתא של מסכת יבמות ומצאתיה בפי"ד בלשון הזה אין מעידין עליו עד שיהו מזכירין שמו ושם אביו, שמו ושם עירו, אבל אמר א' וכו', אשר מגירסת תוספתא זו נראה מפורש ששמו ושם עירו, דוקא שמו בלא שם אביוסא וכו'. והרב ז"ל העתיק כאן מגוסת הדפוס שהרי התשובה נכתבה לא יותר מוקדם משנת שי"ג (עי"ש צ"ח סע"ב), והיינו כשלשים שנה אחרי שיצאה התוספתא מן הדפוס. וכן העירו על התוספתא במעשה רוקח על הר"מ במקומו, ועוד כמה מן האחרונים. ובס' עצי ארזים סי' י"ז אות ע"ו כתב: ואפשר שתלמיד אחד הגיה כן בתוספת' ע"פ דעת מהרי"ק הנ"ל. אבל כי"ו וכי"ע נכתבו לפני שנולד הרי"ו קולון, ומכאן שאין יסוד להשערה הנ"ל. והארכנו כאן, מפני שאינה ידועה לי דוגמא אחרת מן התוספתא הנוגעת הלכה למעשה, ושהוכאה בראשונים מארצות שונות שאינה מקויימת ע"י שום כי"ו של התוספתא שבידינו.

57—59. **אבל אמ' אחד יצא מעיר פלני, מפשפשין באותה העיר, אם לא יצא משם אלא הוא, תנשא אשתו.** וכ"ה ברוב הראשונים הנ"ל (לעיל, שו' 56—57, ד"ה אין מעידין). ובראבי"ה חסרה המלה "יצא", והגירסא שם "משמע"ס במקום "משם". ובאו"ז הקצר שבסוף מכילתין: בתוספתא וכו', אבל אמרו אחד יצא מעיר פלוני ונהרג אם פשפשו באותה העיר ולא היה חסרסי אלא אחד תלינן דהיינו שנהרג. ובתשובת הר"י

ס ושם מפורש שהזכירו שמו גרידא, בלי שם אביו, ובלי כינוי.

סא וכן, כנראה, היתה גירסת כי"ע, אלא שנשמט שם "שמו ושם עירו".

סב תולדות אדם, שו"ת הרשב"א ח"ב, בסוף הספר, שו"ת מהרי"ה, ק"נ ר"ע"ב.

סג והמעשה שבסיפא ביוחנן בן יתנן דמכפר שחרא משמש פתיחה למה שכתוב אח"כ, לעניין בדיקת העד בדרישה וחקירה, והחכר שם שמו, שם אביו ושם עירו משום מעשה שהיה כך היה.

סד ח"ל שם: אבל אמרו אחד יצא מעיר פלוני ופישפשו באותה העיר, אם לא משמ' (באו"ז: אם לא משם, וצ"ל: אם לא יצא משם, כמו שתיקנו באו"ז) אלא הוא תינשא אשתו. פי' כשפישפשו לא היה חסר אלא אחד, תלינן דהיינו ההוא שנהרג. וכע"ז באו"ז שם.

סה מלשונו משמע כאילו היה לפניו כן בנוף התוספתא, אבל באמת אין כאן אלא ניסוח תורף התוספתא, ע"פ פירוש הראבי"ה, כמו שכתבנו להלן.

וויל סי' ע"ט: והבאת (כלומר, ר' פרץ) ראייה מהתוספתא אמר אחד יצא מעיר פלוני ונהרג ופשפשו באותה העיר ולא היה חסר אלא זה תלינן האי הרא שנהרג וכו', וכן משמע מלשון הרמב"ם וכו', מדנקט אם לא יצא משם אלא הרא, משמע דברור לנו שלא יצא משם אלא הרא, מדלא נקט לישנא דתוספתא דנקט ולא היה חסר אלא אחד וכו', עי"ש. וכבר דנו האחרונים בדברי הר"י וויל. ונראה שהשואל והר"י וויל העתיקו מאו"ז הקצר הנ"ל, ושם נוסח תורף התוספתא, כפי שנראה מלשונו.

ובר"מ פ"ג מה' גירושין הכ"ז: אבל אם אמר אחד יצא עמנו מעיר פלונית ומת מחפשין באותה העיר אם לא יצא משם אלא הרא תנשא אשתו. ועיין גם בשו"ת הריב"ש סי' שע"ת. והמלה "עמנו" אינה נמצאת בשום נוסח של התוספתא, ולא בשאר הראשונים שהביאו אותה. ובעל הטורים אה"ע סי' י"ז ובשו"ע שם ס"ק י"ט העתיקו, כנראה ע"פ לשון הרמב"ם הנ"ל. ועיין בס' משפטי שמואל לר"ש קלעי סי' פ"ב, ע"ח ע"ד, מה שדייק מלשון זו.** ברם בכ"י הר"מ על קלף (כ"י רבינוביץ) חסרה המלה "עמנו". ובר"מ כ"י סאראייבו הגירסא היא: אחד יצא מעמנו וכו'. וכן בכ"י תימני (כ"י שיף): אחד יצא עמנו, ובין השורות תלויה "מ"מ", כלומר קרי: מעמנו. ועיין בבלי קט"ו ב' ובמפרשים שם.

ולעיל, שו' 56–57, ד"ה והגה, העתקנו את דברי הרא"ז שהביא בשלטה"ג פט"ו שכתב: "ואם הזכיר שמו ושם עירו ולא הזכיר שם אביו מפשפשין באותה העיר, ואם לא יצא משם מי ששמו כך אלא הרא תנשא אשתו". ובשו"ת מהר"י אבן לב ח"א סי' ד' כתב עליו: ולכאורה יש לתמוה על דבריו ז"ל דהא בתוספתא איתמר אין מעידין עד שמכירין שמו ושם עירו אבל אמרו א' יצא מעיר פלו' מפשפשין באותה העיר אם לא יצא אלא הרא תנשא אשתו ע"כ, נראה מהתוספתא דדוקא בשלא הזכיר שמו הרא דמחפשין, אבל כשהזכיר שמו לא נזכר בתוספתא חיפוש. ודייק רבינו וכתב "ולכאורה", שבודאי אין להניח שהר"ד לא השגיח בתוספתא שלנו שהרי העתיק את לשונה כאן, אלא שפירש את הר"שא ששמו היינו שמו ושם אביו (או שם המיוחד שאינו מצוי, עיין לעיל שם בדבריו, וה"ה בשם עם כינוי), ולפיכך הוסיף שאם לא הזכיר שם אביו מפשפשין, ודינו כאילו לא הזכיר שמו כלל, אע"פ שהזכיר שם עירו, משום שבעיר אחת בודאי מצויים (החזקו) הרבה אנשים בשם אחד. ועיין בשו"ת מהר"י אבן לב ח"ג סי' צ' שהביא את דברי הר"ד והתוספתא, וכבר לא ראה שיש כאן סתירה.

59–60. מעשה בשנים שהיו רצין אחר הגייס ונתלה אחד בזית ופשחו ורדף וכו'. התוספתא מקדימה את עיקר המעשה שבא אח"כ לפני ר' טרפון, ועיין בבלי קכ"ב ב', ומשם מוכח שהיו לפניהם שני מקורות, ושניהם בשם ר' טרפון, עי"ש ועיין להלן.

61. שני אריא. בד ובכי"ע: שאני וכו', ולפנינו כתיב עתיק של א"י, ודגיל בייתוד במשנה ובתוספתא נדרים.

61–62. דמכפר שחרא. בד: דמכפר שחרה. ובכי"ע: דמכפר שהדא. ועיין להלן, שו' 68, בעדותו לפני ר' טרפון.

62–63. אין בודקין לעידי נשים בדרישה ובחקירה. ר' טרפון ור' עקיבא אומ' בודקין וכו'. וכ"ה בבבלי קכ"ב ב', בכ"מ (אלא שחסרה שם המלה "אומ'"), וכן מעתיקים בה"ג ה' ייבום וחליצה, ד"ו ס' ע"א, ד"ב, עמ' 287. וכן בעיטור אות ק', בדיני קרובים הפסולים להעיד, ד' ויציאה, ל"ט ע"א (הצ' רמא"י, אות ק', קבלת העדות, ס"א ע"ב): ואין בודקין עידי נשים בדרישה וחקירה, וכן פסק רבינו האיי דלאו הילכתא כר' טרפון ור' עקיבה (ויש להוסיף פסק רב האיי באוה"ג, סוף עמ' 242). וכן הרא ברשב"א, במאירי ועוד. אבל בבבלי בהרצאות שלפנינו: אין בודקין עדי נשים בדרישה וחקירה דברי ר"ע. ר' טרפון אומר

** ועיין מ"ש על תשובת מהר"ם מרוטנבורג שבתשובות מיימוניות דשייכי לה' אישות סי' ט'.

בודקין וכו'. וכן בחי' הרמב"ן שם: מ"מ כר"ע ק"ל דאמר אין בודקין. ובירושלמי פט"ז ה"ה, ט"ו ע"ד: אין בודקין עידי מיתה בדרישה וחקירה, מעשה באחד שבא להעיד לפני ר' טרפון וכו', אשכח תני אין בודקין עידי מיתה בדרישה וחקירה דלא כר' טרפון, דר' טרפון אמר בודקין וכו'. ודעת ר"ע לא נזכרה שם כלל.

והנה הגירסא שלפנינו בבבלי: "דברי ר"ע. ר' טרפון אומר בודקין" היא קשה, שהרי הברייתא השנייה אומרת ברורות שר' טרפון בדק בדרישה וחקירה, ומה הוסיף "כתנאי", עיין במהרש"א. ואף גירסת רוב הנוסחאות אינה מיישבת את הקושי. ברם כבר ראינו שרוב הנוסחאות מקדימים את ר' טרפון לר' עקיבא.[67] ובב"י טור אה"ע סי' י"א, ד' ווארשא, כ"א ע"ב, הביא בשם תשובת הרא"ש כלל מ"ו סי' ד' (צ"ל: סי' א'): דברי ר"ע, ר' טרפון אומר וכו', והוא תיקון ע"פ הבבלי בדפוסים. ובב"י ד"ר לנכון: ר' טרפון ור' עקיבא אומרים בודקין עדי נשים וכו'. וכ"ה בתשובת הרא"ש שם בכל הדפוסים. ואף גירסת תוספות ישנים במקומו: "ר' עקיבא ור"ט אומרים בודקים" חשודה בעיני, וכנראה שאף שם קרבו את הגירסא לנוסח הבבלי בהוצאות שלנו, וצ"ל: ר' טרפון ור"ע וכו', כברוב הנוסחאות.

ומכאן רק פסיעה קטנה לגירסא אחרת, והיינו: אין בודקין עדי נשים בדרישה וחקירה [דברי] ר' טרפון, ור' עקיבא אומ' בודקין. ולפי זה מיושב נוסח הבבלי, והיינו שהברייתא הראשונה שהביאו שם שר' טרפון לא דרש וחקר, היא כתנא של ברייתא זו הסובר שלר' טרפון אין בודקין עדי נשים בדרישה וחקירה. וכן באו"ז ח"א סי' תשד"מ, ק"ד ע"ד: ושנינן תנאי היא ואליבא דר"ט, דתניא אין בודקין עידי נשים בדרישה וחקירה דברי ר"ט, ר"ע אומר בודקין, פי' לברייתא קמייתא פליגי ר"ט ור"ע, דלר"ט אין בודקין ולר"ע בודקין וכו'. וכן היתה הגירסא לפני האגודה בסוף מכילתין סי' קמ"ד, צ"א ע"ב, וכן מעתיק בב"י טור חו"מ סי' ל', ד' ווארשא מ"ד ע"ד. ועיין בקרן אורה במקומו כאן. ובשאלה להרשב"א ח"ג סי' קי"א: כתבת במה שאמרו ביבמות לדעת ר' עקיבא שעידי נשים צריכין דרישה וחקירה ראית לרב רבי משולם שכת' בה שאע"פ שאין הלכה כר' עקיבא וכו'. נראה קצת שאף הם גרסו כגירסת בעל האו"ז ולפיכך הזכירו את ר"ע גרידא.[68]

64. מעשה באחד שבא לפני ר' טרפון וכו'. ירושלמי פט"ז ה"ה, ט"ו ע"ד, בבלי קכ"ב ב'. ואין ספק שהוא המעשה שלפנינו ברישא כאן, אלא שלפי הבבלי נחלקו תנאים כיצד נהג ר' טרפון, ועיין מ"ש לעיל, שו' 59—60, סד"ה מעשה.

65. עמנו היה בשיירה. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. ובבבלי: אני והוא היינו הולכין בדרך.

66. ונתלה הוא ביחור של תאנה. וכ"ה בד, בכי"ע ובבבלי הנ"ל בברייתא השנייה (שלנו). אבל לעיל בתוספתא כאן מפורש שהוא נתלה בזית. וכ"ה בירושלמי בברייתא שלנו ובבבלי בברייתא הראשונה שם.

67. יפה אמרת, כיונתה לשמי. וכ"ה בד. ובכי"ע, בירושלמי ובבבלי חסרה המלה "אמרת".

68. דמכפר שחרא. וכ"ה בכי"ע. ובירושלמי הנ"ל (לעיל שו' 64): מכפר שיחלה. ובבבלי בשתי הברייתות: דמכפר שיחיא. וכן להלן בדברי ר' טרפון אותם השינויים בין התוספתא הירושלמי והבבלי. ועיין לעיל, שו' 61—62, ד"ה דמכפר.

[67] ובגליון הבבלי העירו לדברי המ"מ פי"נ מה' גירושין הט"ו שגרס: ר"ע ור"ט אומרים בודקין וכו', והוא "תיקון" כדי לקרב את הגירסא לגירסא שלפנינו בבבלי. אבל במ"מ ד' קושטא וד"ו לנכון: ר' טרפון ור"ע וכו'.

[68] אבל פשיטא שאפשר שגרסו כגירסת רוב הנוסחאות "ר' טרפון ור' עקיבא", ותפסו "ר' עקיבא", משום שבדעת ר' טרפון נחלקו תנאים.

72—73. מיכן והלך הונהגו שיהו בודקין לעידי נשים בדרישה ובחקירה. ליתא בירושלמי ובבבלי. ועיין באו"ז ח"א סי' תשד"מ, ק"ד ע"ד.

73—74. אמ' להן ר' עקיבא לכשתהא סונדקית תהא נאמנת. במשנתנו בסוף מכילתין: ר' עקיבא אומר לא על פי אשה (כלומר, אין משיאין) וכו'. אמרו לו מעשה בבני לוי וכו', והניחוהו בסונדק, וכחזרתם אמרו לסונדקית, איה חברנו? אמרה להם מת והשיאו את אשתו. אמרו לו, ולא תהא כהנת כסונדקית? אמר להם לכשתהא הסונדקית נאמנת. הסונדקית הוציאה להם מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו.[69] ובבבלי קכ"ב ב': מאי גריעותא דסונדקית. אמר רב כהנא סונדקית גויה היתה, ומסיחה לפי תומה היתה, זה מקלו וזה תרמילו, וזה קבר שקברתיו בו, וכן תני וכו', והא איה חברנו קאמרי לה (כלומר, ואין כאן מסיחה לפי תומה): כיון דחזיתינהו בכיא, אמרו לה איה חברנו וכו'.

ברם בירושלמי במכילתין משמע שהסונדקית היתה יהודיה, שאמרו שם בסוף פירקין, ט"ז ע"א: עשו אותה כגוי מסיח לפי תומו, ושאלו שם כעין שאלת הבבלי, שהרי לרשב"ל כל ששואלין אותו והוא משיב אינו מסיח לפי תומו, ודחו את הטעם של מסיחה לפי תומה, והסיקו שעשו את הסונדקית כחיה שהיא נאמנת על אתר.[70] ועיין בפירוש הראב"ה ח"ד סי' תת"ק, עמ' צ"ה, והובא באו"ז ח"א סי' תרצ"ג, צ"ז ע"ד, במרדכי פט"ז סי' פ"ז וכהגה"מ פי"ג מה' גירושין הי"א.

ולולא דברי המפרשים היה נראה שלשיטת הירושלמי החיה נאמנת משום שהיא אומנת, ואומן לא מרע נפשיה, ודווקא על אתר, לפני שחשבה חשבונות הרבה,[71] נאמנת, משום הרגלה לדייק בדברים השייכים לאומנותה.[72] והסונדקית היא יהודית, כשם שהחיה היא יהודית, ומה שאמרו במשנתנו "ולא תהא כהנת כסונדקית" כוונתו שלא תהא המיוחסת בישראל פחות נאמנת מזונה.[73] והאמינו לסונדקית משום שמעניינה היה לדאוג לאכסנאים, לזון אותם ולספק את צרכיהם. ואם אמרה שהאכסנאי מת דינה כאומן דלא מרע נפשיה, וממנהגה היה להודיע לקרובים, אם ידעה היכן הם. ולפיכך אמר ר' עקיבא כאן בתוספתא: לכשתהא סונדקית תהא נאמנת, כלומר אם אותה הכוהנת המיוחסת תרד למדרגת סונדקית ותפתח סונדק אף היא תהא נאמנת, משום שלסונדקית מאמינים בתוקף אומנותה.

[69] מן הירושלמי מוכח שאין זה עיקר הטעם, ואף אין כאן וודאי שבבא זו היא מן המשנה עצמה, ולא תוספת ע"פ ברייתא, ובמשנה שברי"ף חסרה בבא זו.

[70] ירושלמי קידושין פ"ד ה"ב, ס"ה ע"ד, ב"ב פ"נ ה"א, י"נ ע"ד, ב"ר פפ"ה, י"נ, עמ' 1048, בבלי קידושין ע"נ ב'.

[71] עיין להלן ב"ב פ"ז ה"ב ובבבלי קידושין ע"נ ב' (איכא ביניהו דאהדר אפה). ולהלן כתובות פ"נ, שו' 16, ואילך: נאמנת אשה וכו', במי דברים אמורים בזמן שהעידו על מעמדן, אבל אם יצאו וחזרו אין נאמנין, שלא אמרו אלא מתוך הפיתוי ומתוך היראה. ובירושלמי שם ספ"ב, כ"ז ע"א: לא מסתברא (אלא) על אתר וכו' (עיין מש"ש להלן כתובות במקומו). ומכאן שאף במקום שהאמינו לאשה, פעמים לא האמינו לה אלא אם העידה לאלתר (על אתר), אחרי שראתה את המעשה.

[72] בירושלמי ובב"ר הביאו ראיה לכך מן הכתוב (בראשית ל"ח, כ"ח): ויהי בלדתה ויתן יד ותקח המילדת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה, כלומר צא וראה עד כמה החיה מדייקת באומנותה, ומיד כשהוציא העובר את ידו נתנה עליו סימן, שמא יכנים את ידו, והשני יצא ראשונה. ועיין במה"פ בקידושין שם, ד"ה חיה, ולפי פירושנו אין מקום לדיוקו.

[73] וכבר העירו רבים שפונדקית בלשון א"י הוא כינוי לזונה, כמו שמתרגמים התרגומים, וכמו שיוצא מדברי יוסיפוס, עיין מ"ש ביכלר בספרו דיע פריעסטער אונד דער קולטוס, עמ' 63, הע' 3. ועיין גם רד"ק שופטים י"א, א'. ועיין בהגהות יפה עינים קכ"ב א'.

מסכת כתובות

פ״א

1—2. מפני מה אמרו בתולה ניסית ליום הרביעי, שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין. וכ״ה בבבלי ג׳ ב׳. ובמשנתנו פ״א מ״א: בתולה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי, שפעמים בשבת כתי דינין יושבין בעירות ביום השני וביום החמישי, שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין. וכבר העיר ביפה מראה בירושלמי רפ״א שמסוגיית הירושלמי מוכח שבמשנתם לא שנו שום טעם, למה בתולה נישאת ליום רביעי ואלמנה ליום החמישי, ובמשנתנו הוסיפו את הטעם ע״פ התוספתא כאן. וכן הסיק מדעתו ר׳ זכרי׳ פרנקל במבוא הירושלמי, כ׳ ע״א. ואנו רואים מתוך התלמודים שיש לפנינו מנהג עתיק שפירשוהו באופנים שונים.

ובירושלמי רפ״א, כ״ד ע״ד: בר קפרא אמר מפני שכתיב בם ברכה וכו׳. וכן בב״ר ספ״ח, עמ׳ 66: תמן תנינן בתולה נישאת ביום הרביעי ואלמנה ביום החמישי, למה, לפי שכתוב בהן ברכה וכו׳. ועיין גם בבבלי ה׳ א׳. ולפי דברי בר קפרא המנהג נעוץ בדעות אסטרולוגיות, שיום רביעי ויום חמישי הם ימים מוצלחים, ואין כאן משום דרכי האמורי,[1] משום שמקורו הוא במקרא (בראשית פ״א, כ״ב, כ״ח), ובשני הימים, יום חמישי ויום ששי, כתוב ברכה, והם ימים מוצלחים, לפיכך בתולה נישאת ביום רביעי ונבעלת בליל חמישי, ואלמנה נישאת ביום חמישי ונבעלת בליל ששי. ועיין בחילוקים שבין אנשי מזרח ובני א״י סי׳ ל״ח, הוצ׳ ר״מ מרגליות, עמ׳ 158. ולפי הברייתא שלנו, וכן היא דעתו של ר׳ אלעזר בירושלמי פ״א ה״א, כ״ד ע״ד, הטעם העיקרי שהחכמים קיימו את המנהג של נישואין ברביעי הוא מפני שלמחרתו בתי דינין יושבין בעיירות, ואם לא ימצאו בתולים לאשתו ילך מיד לבית דין לפני שיתקרר כעסו ויתפייס עם אשתו, ויתבררו הדברים שמא זנתה תחתיו. ואמרו בירושלמי שטעמו של בר קפרא קיים אפילו לטעם שנתנו בברייתא (ועל פיה במשנתנו). וכבר ראו בתוספות ב׳ א׳, ד״ה ותנשא, שיש הבדל בין טעמו של בר קפרא ובין הטעמים האחרים (עיין להלן בסמוך), משום שלבר קפרא אין כאן אלא עצה טובה משום סימן טוב, ואם אינו נותן דעתו למנהג זה אינו עבריין, אבל לפי הטעם שלנו כאן, וכן להלן בסמוך, אין לו רשות לעבור על המנהג. ועיין מ״ש ר״י הלוי בדורות הראשונים ח״ב ס״ב פל״א, ובדברי בעל התם סופר בירושלמי הוצ׳ ראם בסוגיין.

2—3. אם כן תנשא לאחר שבת, אלא מפני שמתקין צרכיו כל ימות השבת התקינו וכו׳. וכ״ה בכי״ע. ובד: אם כן תנש׳ באחד בשב׳, אלא מפני וכו׳. ובבבלי ג׳ ב׳: ותנשא באחד בשבת (כלומר, שהרי גם ביום שני בית דין יושבין) ואם היה לו טענת בתולים היה משכים לב״ד, שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא אדם טורח בסעודה שלשה ימים, אחד בשבת, ושני בשבת, ושלישי בשבת, וברביעי כונסה. ועיין לעיל שם ב׳ א׳.

ובירושלמי פ״א ה״א, כ״ד ע״ד: שוין שאינה נישאת לא בערב שבת ולא במוצאי שבת, לא בערב שבת מפני כבוד שבת, ולא במוצאי שבת, תברייא אומרין מפני הטורח, ר׳ יוסי אומר מפני כבוד שבת. מתניתא מסייעא לתברייא מפני מה אמרו בתולה נישאת ביום הרביעי, כדי שיהא אדם מתקין צרכיו ג׳ ימים זה אחר זה. והפירוש ״מפני כבוד שבת״ ברור, והכוונה שאם ישא

[1] עיין מ״ש לעיל ח״ג (שבת), סוף עמ׳ 97 ואילך.

אשה בערב שבת יכין את הסעודה בעיקר לסעודת הנישואין ולא לשבת, ואין כאן כבוד שבת, ולר' יוסי מטעם זה אינו נושא אשה גם במוצאי שבת, שהרי יצטרך להכין את הסעודה מערב שבת, ונמצא נראה כאילו אינו מכין לשבת עצמה (ואינו עניין לבבלי ה' א'), או שמא ימעט בסעודת שבת כדי שישאר לו יותר לסעודת נישואין.

ועניין "מפני הטורח" כוונתו שלא תהא דעתו טרופה בשבת בעניין צרכי הנישואין,[2] וטעם זה קיים רק לנישואין במוצאי שבת, אבל בערב שבת כבר עבר הטורח.[3] והביאו ראייה מן הברייתא שלנו שאין לישא לפני יום רביעי, כדי שיוכל להתקן צרכיו לסעודת נישואין בריוח, ולא יהא טרוד כלל בשבת. ואף בתוספתא הפירוש הוא, שדרכו של אדם להתקן צרכי עצמו כל ימות השבוע, ואם ישא אשה באחד בשבת יעסוק בצרכיו כל ימות השבוע ובשלשת ימים האחרונים (לרבות שבת) תהיה דעתו טרודה בסעודה, ולפיכך נתנו לו שלשה ימים לאחר השבת להתקן את סעודת הנישואין, ותהיה דעתו מיושבת עליו בשבת. ופירשו בבבלי "שמתקין צרכיו כל ימות השבת" היינו צרכי עצמו שהוא טרוד בהם, ולפיכך התקינו לו ג' ימים לצרכי הסעודה, אבל לפני הירושלמי היתה מסורת אחרת בברייתא זו, והיינו: אלא כדי שיתקן צרכיו ג' ימות השבת התקינו שיהא נושא אותה ברביעי.

3—4. מן הסכנה ואילך התקינו שיהא נושא אותה בשלישי, ולא מיחו בידן חכמים. בכ"ו בטעות "בחמשי", אבל בד ובמקבילות "בשלישי", וכע"ז גם בכ"ע כאן, וכן יוצא מן ההמשך, ובכ"ו נשתבש בסירכת הסופר מלהלן, שו' 7. ונראה שאף בד יש כאן סירכא מלהלן, שאם "התקינו" שיהא נושא אותה בשלישי, איך אפשר לסיים "ולא מיחו". והנכון, איפוא, הוא בכ"ע: נהגו לעשות ליום השלישי וכו'. וביר' פ"א ה"א, כ"ד ע"ד: מן הסכנה והילך נהגו לשאת בשלישי ולא מיחו וכו'. ובבבלי ג' ב' מפורש בברייתא זו: נהגו העם לכנוס בשלישי וכו'.

ולעצם העניין לא נתברר בברייתא מהו "מן הסכנה", וסתם סכנה במשנה ובברייתות הוא שמד של אדריינוס.[4] וכן הבינו בבבלי ג' ב' שאמרו שם: מאי סכנה, אילימא דאמרי בתולה הנישאת ליום רביעי תיהרג, נהגו? לגמרי ניעקריה! אמר רבה דאמרי בתולה הנישאת ליום רביעי תיבעל להגמון תחילה וכו', ותקנתא דרבנן מיקמי גזירה לא עקרינן. אי הכי בשלישי נמי אתי ובעיל. מספיקא לא עקר נפשיה. ועי"ש בתוספות, ד"ה בתולה. ברם בר"ה כתב: "ומסתברא דמתניתין משמע להו הכי דקתני ומן הסכנה ואילך נהגו העם ליכנוס בשלישי, כלומר, אף בשלישי, ולא מיחו בידם חכמים אפילו שלא בשעת הגזירה לאחר שנתבטל(ה), דאפילו אח"כ נהגו לכנוס בין בשלישי בין ברביעי, ואהא קאמר ובשני לא יכנוס לעולם". ולפי פירוש זה כוונת התלמוד בקושייתו "אי הכי בשלישי נמי אתי ובעיל" היא, הואיל ונהגו לכנוס בימים קבועים (ברביעי, או בשלישי) אף כאן יש מנהג ישראל, ובשעת השמד ירצו להעבירם על דתם בזה שיבעלו מתחילה את האשה, ותירצו, הואיל וכבר שינו את מנהגם הראשון, ויש כאן ספיקות, מספיקא לא עקר נפשיה. והכל הוא משום הרצון להעביר על הדת, ולא משום שמתכוין להנאתו, כפירושם של התוספות הנ"ל. אבל ברור שהבבלי פירש "נהגו העם" גם על שעת השמד עצמה (אלא "שלא מיחו וכו'" כוונתו על "מאילך", לפי פירוש הר"ה), שאם לא כן אין להקשות "נהגו לגמרי ניעקריה".

[2] כפי שיוצא ברור מירושלמי מרק פ"א ה"ז, פ' ע"ד, ובבלי שם ח' סע"ב.

[3] "עלת כלתא נפקת טרחותא", בירושלמי שם, או "עיקר מירתא חד יומא הוא", בבבלי שם.

[4] ופירשו "צרכיו" צרכי הסעודה, סעודת הנישואין.

[5] וברתי את מהות הדיבור הטכני "סכנה" במאמרי ב- Annuaire de l'Inst. de Phil. et d'Hist. Orient. et Slaves ח"ז (1939—1944), עמ' 427. ועיין גם מ"ש לעיל יבמות פ"ב, הע' 114.

ברם בירושלמי לא פירשו כלל מה היא הסכנה, משום שמהותה היתה ברורה ופשוטה להם, ועניין „תיבעל להגמון תחילה" לא נזכר כאן כלל, אלא להלן על מ"ה (האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים, מפני שהוא מתייחד עמה) אמרו: ב ר א ש ו נ ה גזרו שמד ב י ה ו ד ה, שכן מסורת להם מאבותם ש י ה ו ד ה הרג את עשו וכו', וגזרו שיהא איסטרטיוס בועל תחילה וכו', אף על פי שבטל השמד המנהג לא בטל. ואין כאן עניין כלל לנישואין ביום הרביעי,[6] ועיי"ש שאמרו שאת הכהנות היו מטמינים, ולא ידעו כלל על נישואיהם. ועיין במגילת תענית לשבעה עשר באלול. ועיין בשאילתות הוצ' רש"ק מירסקי סי' כ"ז, עמ' קפ"ז, במדרשות לחנוכה (עיין בהערות שם) ומ"ש בה' הירושלמי להר"מ, מ"ד ע"ב. ועיין בספרות שציין ליכטנשטין בהוצאתו של מגילת תענית,[7] עמ' 49. ומ"ש בב"ר פכ"ו, ה', תיאודור, עמ' 248 (ועיין מ"ש מרמורשטין[8] במדרש חסירות ויתירות, עמ' 24, הערה 101) אינו עניין לכאן אלא למנהג מכוער שייחסו אותו למלכי המזרח, עיין, לדוגמא, מ"ש הירודוטוס בס"ד סי' קס"ח על בני לוב.

סוף דבר בירושלמי לא נזכר כלל (בעניין נישואין ליום הרביעי) אונס ההגמון, ושעת הסכנה היא כפשוטה, שבשעת השמד גזרו שלא תינשא ביום רביעי, ויש כאן סכנת הריגה, ומה שאמרו „נהגו לשאת" הכוונה ל„סכנה ואילך", כלומר, לתקופה שלאחר השמד, שלא היתה כבר סכנה כלל לכנוס ביום רביעי, וכעין מה שכתב בראי"ה הנ"ל, וכמו שהקשה בשטמ"ק על הבבלי, עיי"ש. ועיין מ"ש רצ"מ פיניליש בדרכה של תורה, עמ' 46 ואילך, ודבריו מעורבבים, ודברי הירושלמי אינם עניין כלל לבבלי שלנו.

4. ר צ ה ל י ש א ב ש י נ י א י ן ש ו מ ע י ן ל ו. כלומר, אעפ"י שכבר עקרו זמנו של רביעי, מ"מ אסור לו להרחיק יותר מיום אחד מזמן התקנה הראשונה, וכמו שמפורש בירושלמי הנ"ל: מה בין שני לשלישי. לא דומה משתהא יום אחד למשתהא שני ימים שלא[9] יערב עליו המקח.[10] ומן הירושלמי ברור שאפילו בשעת הסכנה ולאחריה לא ישא בשני (כפירש"י ג', ב', ד"ה ובשני, הרא"ה ועוד), שלא כפירוש הר"י בתוספות ג' ב', ד"ה ובשני, וכמו שהעיר בשי"ק במקומו, ד"ה מה. וכבר הקדימו בראיה זו בעיטור ברכת חתנים, הוצ' רמא"י, ס"ג ע"ב, ודברי העיטור לקוחים, כנראה, מס' המתיבות, עיין שם, עמ' 12.

5. א ם מ ח מ ת א ו נ ס מ ו ת ר. בבבלי ג' ב' פירשו (בלשון שני) שאונס הוא אבל (עיין במשנת מו"ק רפ"ב, טהרות פ"ט מ"ב, להלן נדרים פ"ד ה"ח), עיי"ש. ובירושלמי הנ"ל: מהו מפני האונס. מפני הכשפים. ומן הספירוסים המגיים אנו יודעים שהכשפים הללו, כשפי

[6] ומתוך הירושלמי ברור שגייסות המלכות הרשעה התעללו בבנות ישראל (השוה גם לשון הירושלמי בניטין פ"ה ה"ו, מ"ז ע"ב), ובבני ישראל שלא ישאו בתולות אלא בעולות, והתעללו בהם בלי קשר עם יום קבוע של נישואין (וכן אמרו שם: מכל מקום אין סופה להבעל מאיסטרטיוס), ולפיכך אמרו שם שהבעל מקדים את הרשע, כדי שתהא נגדרת עיי"ש. ועיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להרכב"ם, עמ' מ"ד, אות מ'. אבל נישואין ביום רביעי הוא מנהג יהודי, והיו עונשים עליו, כשם שענשו בשעת השמד על קיום שאר המצות. ועיין בתשה"נ הרכבי סי' שס"א, עמ' 183, שהעתיקו בשם הירושלמי: שיהא ה נ מ ו ן בועל החלה (ומהם שאבו כמה מן הראשונים, עיין מ"ש בבאורי הנ"ל, עמ' מ"נ, אות י'), והוא תיקון ע"פ הבבלי, והנכון כלפנינו: איסטרטיוס, וכן יוצא מהמשך הירושלמי, וכן העתיק רב נסים גאון (עיי"ש בבאורי הנ"ל), והכוונה לחיל פשוט, ומכל שכן שהקציצים התעללו בהן.

[7] בשנתון של בי"ס של צינצינטי, כרך ח'–ט', 32–1931, עמ' 305.

[8] ומה שמביא שם בהע' 101 בשם החזקוני הוא גם בילקוט בראשית רמז ק"ט בשם מדרש.

[9] בס' המתיבות והעיטור (עיין להלן בפנים): שמא. אבל באו"ז (עיין להלן, הע' 10) כלפנינו.

[10] כ"ה בכי"ל, ומה שבאמצע הסר שם, והושלם בגליון בכ"י אחר, ואינו גם בס' המתיבות, הוצ' רב"מ לוין, עמ' 12, ובאו"ז ח"א סי' תרט"ו, פ"ד ע"א. וכנירסת הגליון והירושלמי בד"ו, כ"ה גם בעיטור שהבאנו להלן בפנים.

אהבה, היו מצויים מאד באותו זמן, והאמינו שיש בכחם לאסור את החתן ואת הכלה. ועיין בתרגום יונתן וירושלמי לדברים כ"ד, ו', ובפי' בעל חתם סופר בירושלמי הוצ' ראם ומ"ש בספרי יוונית ויוונות בא"י, עמ' 83.

5—6. מפני מה מפרישין את החתן מן הכלה לילי שבת תחלה, מפני שהוא עושה חבורה. בירושלמי פ"א ה"א, כ"ד ע"ד: לא כן תני לא יבעול אדם בעילה בתחילה בשבת, מפני שהוא עושה חבורה, אלא כאחרים, מפני שאחרים מתירים. וכן בירושלמי ברכות פ"ב ה"ו, ה' ע"ב: תני לא יבעול אדם בעילה לכתחילה בשבת, מפני שהוא עושה חבורה, ואחרים מתירין. ועי"ש בירושלמי שנחלקו אמוראים בכך הלכה למעשה. ובבבלי ו' ב': דתניא הכונס את הבתולה לא יבעול בתחלה בשבת וחכמים מתירין. עי"ש ה' ב'—ז' א'.

6—8. שאם נושא אותה באחד מכל ימות השבת מניחה והולך למלאכתו, התקינו שיהא נושא אותה בחמשי, שיהא בטיל שלשה ימים, חמישי בשבת, וערב שבת וכו'. ובירושלמי פ"א ה"א, כ"ה ע"א: אף הוא משכים ויוצא למלאכתו. מתוך שאת אומר לו בחמישי בשבת, אף הוא שמח עמה חמישי שישי ושביעי וכו'. ובבבלי ה' א': שאם אתה אומר תיבעל בחמישי, למחר משכים לאומנותו והולך לו, שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא שמח עמה שלשה ימים, חמישי בשבת וערב שבת ושבת וכו'. ובירושלמי ובבבלי אפשר לפרש שמן הדין הוא מותר במלאכה, אלא שחכמים שקדו על תקנת האלמנה, וחיקנו זמן בחמישי, כדי שממילא יבטל ממלאכתו.

אבל בחי' הרמב"ן ה' א' כתב: ומיהו צ"ע, שאין הדבר נראה שמותר במלאכה, וחקנו לו נשואים בימים שלא יעשה מלאכה, וראיתי תוספ' כתבו ז"ל התקינו שיהא בטל ג' ימים ה' וע"ש ושבת ג"י בטלם (צ"ל: בטלה)[11] ממלאכה, נמצא שמח ג' ימים עכ"ל תוספ', וממנה אתה למד דז' של בתולה שהם אסורים במלאכה וכו'. ואעפ"י שאף כמה ראשונים אחרים (ונציין להם להלן) העתיקו בשם התוספתא כלשון הרמב"ן, נראה שכולם נגררו אחרי לשונו, ואין כאן אלא תורף לשון הברייתא כאן, ועיקר הראייה היא מן הלשון "התקינו שיהא נושא וכו' שיהא בטל" וכו', ומכאן שהתקנה היתה שיהא בטל, ולא שהתקנה היתה שישא בחמישי, וממילא יהא בטל.

וכן בראי"ה ז' א': ושמחה זו דאמרינן מסתברא, דהיינו שיהא בטל ממלאכתו, והא דאמרינן לעיל למחר משכים לאומנותו והולך, שקדו חכמים וכו', דמשמע דמן הדין הוא מותר במלאכה, איכא למימר דמשום דתקון רבנן שיהא בטל ממלאכתו, תקנו לו בימים שאינן בני מלאכה. ובתוספתא אמרו התקינו שיהא בטל שלשה ימים חמישי וערב שבת ושבת, שלשה ימי בטלה,[12] נמצא שמח עמה שלשה ימים. וכ"ה גם בריטב"א ה' א', בר"ן פ"א סי' קס"ו ובמ"מ פ"י מה' אישות הי"ב. וכן בפי' הכתובה להרשב"ץ (תשב"ץ ח"ג סי' ש"א, נ"ט ע"ג): וכן תקנו חז"ל לאלמנה שתנשא ביום חמישי שלא ישכים למלאכתו, שהרא אסור בעשיית מלאכה, כמו שנזכר בתוספתא, ויהיה שמח עמה שלשה ימים וכו'. והנה בראי"ה מפורש שבטול מלאכה היא משום שמחה, ועיין בלשון הר"מ בפ"י מה' אישות הי"ב הנ"ל. ובמאירי ד' א', עמ' 20, כתב שהוא

[11] וכן מעתיק בשטמ"ק משמו: שלשה ימי בטלה. וכ"ה בראי"ה. עיין להלן בפנים. ומלשון התוספתא בודאי משמע שאנו מניחים שלא יתחיל במלאכה ביום ששי. וכן כתב במאירי, עמ' 6, גם על הבבלי: ולמחרתו ערב שבת אינו נותן לב למלאכתו. ברם מלשון הבבלי שאמר "שאם אתה אומר תיבעל בחמישי למחרת משכים לאומנותו והולך לו" משמע שלא היה נמנע מלהתחיל במלאכה בערב שבת, ודווקא אם נבעלת בליל ששי לא יצא למלאכתו למחר, משום חיבת ביאה, כפירש"י, ד"ה ושמי בשבת. אבל מלשון התוספתא והירושלמי משמע יותר כפירוש המאירי, ודווקא אם נשא אותה באחד מכל ימות השבת מניחה והולך למלאכתו למחר, אבל אם נשא אותה בחמישי, לא יצא למלאכתו ביום ששי.

[12] עיין לעיל, הע' 11. ובשיטה להר"ן, עמ' כ"ו, מקוצר.

מותר במלאכה (ועיי"ש גם עמ' 6),[13] והוסיף: שאע"פ שבתוספתא אמרו התקינו שיהא בטל שלשה, פירושו התקינו דבר שיהא גורם להיות בטל שלשה ימים. ולדבריו התקינו שבתוספתא כאן עונה רק על יום הנישואין, וממילא יהא בטל, והוא לתקנת האשה, ולא שהוא אסור מחמת עצמו. ועיין בשו"ע אה"ע סי' ס"ד ס"ק א'—ב' ובמפרשים שם.

וברמב"ן ה' א' הנ"ל: ואמרו שנמצא באגדה שהוא דומה למלך שאינו יוצא מפתח פלטרין שלו, וכן נהגו, אבל בפרקי ר' אלעזר ראיתי החתן דומה למלך מה המלך משתה ושמחה לפניו, כך החתן שמחה ומשתה לפניו כל ז' ימי המשתה, מה המלך אינו יוצא לשוק לבדו, כך החתן אינו יוצא לשוק לבדו, בס' י"ו. ועיין בהוצ' הרד"ל ספט"ז, ל"ט ע"א, הע' נ"ז.

ובמאירי, עמ' 6: ואף בדרש אמרו שהחתן דומה למלך בהרבה דברים, ואחת מהן שאינו עסוק במלאכה, וכן היא בפרקי דר' אליעזר. וכן בר"ן פ"א סי' קס"ו הנ"ל: והכי איתא בפרקי ר"א בפט"ז החתן דומה למלך מה מלך אינו יוצא לשוק לבדו אף חתן אינו יוצא לשוק לבדו, מה מלך אינו עושה מלאכה[14] אף חתן אינו עושה מלאכה, ובאגדה אמרו החתן דומה למלך מה מלך אינו עושה מלאכה אף חתן אינו עושה מלאכה.[15] ועיין בשיטה להר"ן, עמ' כ"ו.

ומדברי הרמב"ן הנ"ל שכתב ו"אמרו" שנמצא באגדה שהוא דומה למלך שאינו יוצא מפתח פלטרין שלו, מוכח שהוא בעצמו לא ראה את האגדה ואפשר היה לשער שהכל הוא נוסח אחר מפרקי דר"א הנ"ל. וכן כתב בחי' הרא"ה ז' א' הנ"ל: ובאגדה איתא החתן דומה למלך, מה מלך אינו יוצא מפתח ביתו אף חתן אינו יוצא מפתח ביתו, מה המלך הכל מקלסין לפניו וכו', מה מלך לובש בגדי כבוד וכו', מה מלך שמחה ומשתה לפניו[16] וכו'. וכן בעיטור, ברכת חתנים, הוצ' רמא"י, ס"ג רע"ג: הגדה. חתן דומה למלך, מה מלך אינו יוצא מביתו אף חתן אינו יוצא מביתו, מה המלך מקלסין וכו'. ובריטב"א ז' א': וכדאמרינן בהגדה ובפרקי דר' אליעזר (אומר) החתן[17] דומה למלך, מה המלך אינו יוצא מפתח ביתו וכו'. והכל הוא נוסח קצת שונה מפרקי דר"א ספט"ז הנ"ל, וסופר ת"ח תיקן את הנוסח "מפתח ביתו" ע"פ משנת סנהדרין פ"ב מ"ג: אינו יוצא מפתח פלטרין שלו,[18] ומ"מ מידי ספק לא יצאנו.[19] ובמאירי, עמ' 6, הנ"ל הסיק מאגדה זו שבבתולה באמת אסור במלאכה כל שבעה, אבל לא באלמנה. ועיין שטמ"ק ז' א'. ובנימוקי יוסף ה' סע"א כתב על פרקי דר"א הנ"ל: ואע"פ שאתה יכול לפרש בנושא בתולה, ממנה אתה דן לכל שהוא חתן. ועיין בס' עצי ארזים סי' ס"ד, סוף אות ב', ובס' המקנה, קונטרס אחרון, ה' קידושין סי' ס"ד ס"ק א'.

[13] עיין לעיל, הע' 11.

[14] ועיין ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו, כ' ע"ג, בבלי קידושין ע' א', ב"מ ל' ב', שבת קכ"ז א', וברש"י שם, ד"ה רבי, ועוד.

[15] ועיין בבאור הרד"ל לפרקי דר"א ספט"ז הנ"ל, הע' י"א. ומדברי המאירי הנ"ל אנו רואים שאין לשבש את דברי הר"ן.

[16] ואפשר שמכאן הסיקו שחתן אסור בעשיית מלאכה, שהרי לפי הרא"ה לעיל שם היינו שמחה, היינו בטול מלאכה, וכמו שהעתקנו לעיל, ד"ה וכן ברא"ה.

[17] אבל בשטמ"ק שם מעתיק משמו: וכדאמרינן בהנדה בפרקי ר' אליעזר חתן דומה למלך וכו'. ולפי נירסא זו האגדה היא בפרקי דר"א.

[18] אבל הנכון הוא "מפתח ביתו", והכוונה שאין המלך יוצא מפתח ביתו לשמחה, ולא לאבל, ולא לעסק, אלא הכל באים אליו, אף חתן כן, אינו יוצא מפתח ביתו אלא יושב שם ומשמח את אשתו. וכן אמרו גם על אבל (בבלי מו"ק כ"נ א'): שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו, והרי בכמה דברים יש דמיון בין חתן לאבל, עיין מ"ש לעיל ח"א (ברכות), עמ' 50, עמ' 51, הע' 67, עמ' 52, הע' 76, והוא הדין לאיסור מלאכה.

[19] שהרי העיטור להלן שם, סוף ברכת חתנים, ס"ה ע"ד, הסתייע מפרקי דר' אליעזר, וקראו בשמו, ולמה אמר כאן "הגדה", שמע מינה לכאורה שהיה לפניו כן בספר אגדה אחר. ועיין יש"ש במכילתין פ"ב סי' ד'. אבל מלשון הריטב"א שבשטמ"ק הנ"ל משמע כמו ששערנו.

9–10. **גדול הבא על הקטנה, וקטן הבא על הגדולה, ומוכת עץ, כתובתן מאתים מאתים.** פיסקא ממשנתנו פ"א מ"ג. ושם סיימו: דברי ר' מאיר. חכמים אומרים מוכת עץ כתובתה מנה. והנה במשנתנו חסרה המלה "מאתיים", ואינה גם בתוספתא ד, אבל היא ישנה כאן גם בכי"ע. ופירושה שלאו דווקא אם קיימו אותן אח"כ כתובתן מאתים, עיין להלן במשנתנו ספ"ט ובבבלי שם צ' א', שהרי אפילו אם הקטן היה יותר מט' שנים ויום א' כתובתה מאתים אם קיימה אח"כ, אלא כאן מדברים שבא עליה קטן (פחות מבן ט', וכמו שהוא מפרש להלן), וכתובתה מאתים, אם נישאת אח"כ לאחר. ועיין ירושלמי פ"א ה"ג, כ"ה ע"ב, ובבלי י"א ב'. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

10–11. **משום ר' יהודה בן אגרא אמרו אי זו היא קטנה, ואי זהו קטן, קטן פחות מבן תשע וכו'.** בירושלמי הנ"ל: משום ר' יהודה בן תגרא אמרו וכו', והרא הוא. וכן בירושלמי פיאה ספ"ד, י"ח ע"ג: ר' יהודה בן תגרא מחייב וכו', כך היה משיב ר' מאיר את ר' יהודה בן תגרא וכו'. ובבבלי חולין קל"ד א': דתניא ר' יהודה בן אגרא אומר משום ר' מאיר. ולעצם הדין עיין במשנת נדה פ"ה מ"ד ומ"ה ועוד בכ"מ. ור' יהודה בן אגרא מפרש את משנתנו שלא נסעה לחשוב שמדברים כאן בגדול שנשא קטנה, וקטן שנשא גדולה,[20] דומיא דמוכת עץ שהכוונה למי שנשא מוכת עץ, וכתובתן מאתים, אפילו היתה יתר משלש שנים ויום אחד, והקטן היה יותר מט' שנים ויום אחד, אלא בכתובתה מאחר עסיקינן, וכמו שמפורש לעיל, עיין מש"ש. ועיין מ"ש בפירושי להי' הירושלמי להר"מ, עמ' מ"ג הערה ט' ד"ה ולהלן.

12–13. **הנושא ונותן בכהונה, והנותן בה, תקנה שהתקינו בבית דין, בת ישראל לכהן, ובת כהן לישראל, נותן ארבע מאות זוז.** וכ"ה בד. וכע"ז גם בכי"ע. וקרוב לוודאי שהמלה "ונותן" היא באשגרת הסופר, וצ"ל: הנושא בכהונה, והנותן בה, כמו שהגיה בח"ד. ובמשנתנו פ"א מ"ה: בית דין של כהנים היו גובים לבתולה ארבע מאות זוז, ולא מתו בידם חכמים. ועיין בתוספות י"ב ב', ד"ה ב"ד. ובמשנתנו לא נתבאר אם הדין דווקא בבת כהן לישראל, או להפך, או בשתיהן. ובירושלמי פ"א ה"ה, כ"ה ע"ג: תני אחד אלמנת ישראל ואחד אלמנת כהנים כסדר הזה. א"ר יוסי מסתברא בת כהן לישראל תגבה ששבטה גובה וכו', לא מסתברא דלא חלופין, בת ישראל לכהן תגבה דסליקא לכהונתא וכו', אחת זו ואחת זו קנסו בהן וכו'. ובבבלי י"ב ב': מיתיבי הרוצה לעשות כדרך שהכהנים עושין, כגון בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל עושין וכו'.

14. **פקח שנשא חרשת, או שוטה, כתובתן מאתים וכו'.** כל הברייתא, עד סוף ההלכה, נעתקה בשם התוספתא בהי"ג ס' ה' עריזת, ד"ו נ"ח רע"ג, ד"ב, עמ' 280. ובבבלי יבמות קי"ג א' הובא חלק מברייתא זו בשינוי סדר ובשינויים בגירסא, וגרסו בבבא זו: ופקח שנשא חרשת, או שוטה, אפילו כתב לה מאה מנה כתובתה קיימת. ואף בתוספתא מדברים שכתב לה כתובה, והרבותא היא גם בזה שיש להן כתובה מאתים, ואעפ"י שאין להן טענת בתולים (עיין להלן, שו' 22), משום שהן תבוטות ומוכות עץ (כפירוש ר"י בתוספות ל"ו א', ד"ה החרשת), מ"מ כתובתן מאתים,[21] אפילו לרבנן במשנתנו (פ"א מ"ג). ובמאירי כאן, סוף עמ' 50: אבל חרשת אע"פ שתקנו בה נשואין מדבריהם, לא תקנו לה כתבה (כמפורש ביבמות קי"ג א' הנ"ל), אבל השוטה לא תקנו לה אפילו נשואין כלל, ומכל מקום כל שכתב לה כתבתן

[20] ותקטו בלשון "הבא" משום שמדאורייתא אין תופסין בהן קידושין, אם לא קידשה אביה.

[21] שיטת התוספתא היא ששוטה וחרשת חזקתן מוכות עץ (עיין מ"ש להלן, שו' 21–22, ד"ה הבא), אבל הואיל וכתב להן כתובה מדעתו, וידע שהיא חרשת, או שוטה, סבר וקבל והזקיק להן את נכסיו (עיין מש"ש), ומכל שכן שאם לא היו מוכות עץ שכתובתן מאתים.

קיימת, ונראה שזהו שאמרו בברייתא פקח שנשא חרשת, או שוטה, כתבתן מאתים וכו'.

ובירושלמי פ"א ה"ב, כ"ה ע"ב: א"ר יוחנן ותני כן וכו', פיקח שנשא חרשת יש לה עליו מזונות וכתובה וכו', והעמידוה שם בשנתפקחה החרשת אח"כ, עיי"ש אלא שהגירסא בירושלמי משובשת, עיין בפירושי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' מ"ג, אות ח'—ט', עיין מש"ש. ובירושלמי לא נזכרה שוטה, וכנראה שלשיטתו שם לא תהיה כתובה לשוטה, אפילו נשתפית, אם לא שבא עליה אח"כ לשם קידושין. וכן משמע מלשון הר"מ פי"א מה' אישות סה"ד,[22] אבל בטור אה"ע סי' ס"ז ובשו"ע שם, ס"ק ח' לא חילקו.

14—15. מפני שרוצה להחזיק להם את הנכסים. וכ"ה בד ובמאירי הנ"ל. ובכי"ע: מפני שרצה לזוק לה נכסיו. וכן מעתיק בה"ג ד"ו הנ"ל. ובה"ג ד"ב: מפני שרוצה לחלק נכסיו, והיא כנראה ט"ס. ובירושלמי ובבבלי הנ"ל: לזוק, ועיין בהגהות הב"ח בבבלי שם. ושמא צ"ל לפנינו: להזיק (=להזקיק), כמו שהוא בר"מ פי"א מה' אישות ה"ה, והסופרים שחשבו שהוא מלשון "נזק" תקנו: להחזיק.

ועל עניין זכייה לשוטה, עיין רא"ש פ"ב סי' י"ד (בשם הרמ"ה), במאירי, עמ' 91, ומ"ש בעל מחנה אפרים בהערות להר"מ פ"ב מה' זכייה ומתנה ה"ז, ומ"ש הר"י אלגזי בקהלת יעקב, תוספת דרבנן, אות ז' סי' קי"ט.

15. חרש ושוטה שנשאו פקחת, אע"פ שחזר חרש ונתפקח וכו'. ירושלמי כאן פ"א ה"ב, כ"ה ע"ב, בבלי יבמות הנ"ל.

16. רצו לקיים, נותנין כתובה מנה. וכע"ז בירושלמי ובבבלי הנ"ל,[23] ואמרו בירושלמי שם: והוא שבא עליה משנתפקח ומשנשתפה, אבל אם לא בא עליה משנתפקח ומשנשתפה, אפילו כתובת מנה אין לה.

16—17. גוי ועבד הבא על בת ישראל, אע"פ שחזר הגוי ונתגייר וכו'. בה"ג ד"ו וד"ב הנ"ל, ולא הובאה ברייתא זו לא בבבלי ולא בירושלמי. ופשוטה היא ולא נשנית אלא אגב הסיפא. אבל עיין מ"ש להלן בשם תוספות רי"ד.

17—18. רצו לקיים נותנין כתובה מנה. כבר הבאנו לעיל, שו' 16, את דברי הירושלמי ש"רצה לקיים" פירושו אחרי שכבר בא עליה, אבל בוודאי שלכתחילה אסור לכנוס אותה, כמפורש לעיל יבמות פ"ד, שו' 29, עיין מש"ש, ד"ה גוי. ובמשנתנו ספ"ט: גר שנתגיירה אשתו עמו כתובתה קיימת שעל מנת כן קיימה. ובתוספות שם, צ' א', ד"ה לא שנו, וכן בפי' תלמידי רבינו יונה שבשטמ"ק, כתבו שיש לה כתובה מאתים אם כתב לה בגיותו כשנשאה בתולה, אבל הר"מ בפי"א מה' אישות ה"ז פסק שאין לה אלא מנה, וכמו שמפורש בתוספתא כאן, כמו שהעיר בח"ד כאן. ואפשר שיש לחלק בין גר שנתגיירה אשתו עמו, ובין גוי ועבד הבא על בת ישראל, ובה כולם יודו שאין לה אלא מנה.

ברם בתוספות רי"ד[24] פ"ט ב' פירש את משנתנו הנ"ל בגוי שנשא בת ישראל וכתב לה כתובה בגיותו, ואח"כ נתגייר וכנסה, כתובתה קיימת ויש לה מאתים אם נשאה כשהיא בתולה, והוא הנידון של התוספתא שלפנינו, אלא שכאן מפורש שלא כדברי רבינו ז"ל. ונכדו ר' ישעיה השני תפס עליו (עיין בשלטה"ג סוף פ"ט), וכתב שאין כתובתה כלום, שהרי אין כאן נישואין, אלא שבגר וגיורת עסיקינן, עיי"ש. וכן השיג עליו הריב"ש (עיין בשטמ"ק שם), וכתב שבכל מקום בש"ס שמזכירים גר שנתגיירה אשתו עמו הכוונה שאף היא היתה גויה ונתגיירה, וגם כתב

[22] עיין שם במגיד משנה ומ"ש בהפלאה בקונטרס אחרון סי' ס"ז, אות ו'.

[23] כגירסת הרי"ף והרא"ש. ובהוצ' שלפנינו ובכי"מ חסרה המלה "מנה".

[24] במצפה שמואל העיר על שלטה"ג שהביא את דברי הרי"ד, ועכשיו הרי זכינו לפירושו. ועיין גם בשטמ"ק שנציין להלן.

כמו שכתב ר' ישעיה השני, אלא שהוסיף שמדברים שנשאה בשעה שהיתה פחותה משלש שנים. ועיין מ"ש בס' הפלאה ק"א סוף סי' ס"ז, עי"ש היטב. ועיין מ"ש לעיל יבמות פ"ב, שו' 17, ד"ה העריות. ולשיטת הר"מ שכתב שאין לה אלא מנה, כמו שהוא בתוספתא כאן, עיין מ"ש בריטב"א צ' א' ובס' הפלאה הנ"ל אות ז'.

19—20. רצה לקיים, נותן כתובה מנה. עיין מ"ש לעיל יבמות פ"ד, שו' 30, ד"ה ישראל, ודי"ה אבל.

20. בוגרת, ואילונית, כתובתן מאתים. בה"ג הנ"ל. וכן פסק הר"מ בפי"א מה' אישות ה"ד. ודין בוגרת מבואר גם בירושלמי פ"א ה"ג, ובבבלי ל"ו א' (הברייתא שלהלן). ודין אילונית אם הכיר בה מפורש במשנתנו כאן ספי"א, שיש לה כתובה, והיא כשאר נשים שמנו שם שיש להן כתובה (והיינו אם היא בתולה יש לה מאתים), ויש לה טענת בתולים, כמפורש להלן בסמוך ובבבלי הנ"ל.

20—21. נשאת בחזקת שהיא כשירה, ונמצאת אילונית אין להן כתובה. משנתנו הנ"ל. והלשון כשירה הוא מפני שאינה ראויה למי שאין לו אשה ובנים, ולר' יהודה היא זונה האמורה בתורה לגבי כהן, עיין במשנת יבמות פ"ו מ"ה. ועל הלשון "כשירה" במשמעות "מוכשרת" עיין מ"ש בתוספת ראשונים ח"ב, עמ' 148. ועיין מ"ש ר"ש שפיגל בסה"י לכבוד ר"ל גינצבורג (אנגלית), עמ' 313. ועיין מ"ש לעיל, עמ' 58, שו' 62.

21. רצה לקיים נותן כתובה מנה. ודינה כמו הנשים שנשנו לעיל (עיין מ"ש לעיל, שו' 16, ד"ה רצו לקיים), ואם הוא כונס אותה עכשיו מחדש אין לה אלא מנה, כנושא בעולה מתחילה.

21—22. הבא על החרשת, ועל השוטה, ועל הבוגרת, ועל מוכת עץ, אין להן טענת בתולים. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: החרשת והשוטה בוגרת ומוכת עץ אין להן וכו'. וכן מעתיקים בשם התוספתא בה"ג הנ"ל בשתי המהדורות, וכ"ה בבבלי ל"ו א'.[25] והגירסא שלפנינו היא באשגרה מלהלן פ"ג, שו' 21—22. ובבבלי שם העמידוה כר"ג (בפ"א מ"ו), ופירש"י שאנו טוענים בשביל החרשת והשוטה "משארסתני נאנסתי".[26] וכמה מן הראשונים חולקים על רש"י ומפרשים שלר"ג טוענים בשבילה שהיתה מוכת עץ (עיין בפי' ר"י בתוספות ל"ו א', ד"ה החרשת). ואף שמפורש בירושלמי פ"ב סה"א, כ"ו ע"א, שמוכת עץ הוא דבר שאינו מצוי, הרי אפשר לקבל את סברת הרא"ש בתוספותיו שם, שבחרשת ובשוטה הוא דבר מצוי (שאינן יודעות להזהר), ולפי סברא זו יש קנס לחרשת ושוטה, שהרי לא יאמינו לו שלא מצא להן בתולים.[27]

ובמלחמות להרמב"ן ספ"ג ובחידושיו מפרש שאפילו אם קידש ובעל לאלתר, שאין שום חשש שנבעלו תחתיו, אין להן טענת בתולים, משום שהרי מן הדין אין להן כתובה כלל, וכאן מדברים שכתב לה מדעתו, ובכנסה בחזקת בתולה ונמצאת מוכת עץ אין כאן מקח טעות, וממילא נתחייב במאתים. ומן התוספתא להלן פ"ג ה"ה אנו רואים שחרשת ושוטה אין להן קנס, ובהכרח שהן בחזקת מוכת עץ, וממילא אין להן טענת בתולים, שהרי כל הכתובה היא מדעתו

[25] ולעיל שם הביאו ברייתא: החרשת והשוטה והאיילונית יש להן קנס ויש להן טענת בתולים. אבל ברוב הספרים לא היה כתוב שם "ויש להם טענת בתולים", כעדותן של בעלי התוספות שם, ד"ה חרשת. וכן לא היתה גירסא זו לפני כמה מן הראשונים, ועי"ש בתוספות.

[26] רש"י תפס את לשון משנתנו. ובחרשת ובשוטה כל בעילה אונס היא.

[27] ועיין במלחמות להרמב"ן שהבאנו להלן בפנים ום"ש להלן פ"נ, שו' 21—22, ד"ה ולפי זה. אבל במל"מ פי"א מה' אישות ה"ח, ד"ה ולעניין קנס, כתב בדרך אפשר שלסברת הרא"ש אף קנס אין להן.

וסבר וקבל, כסברת הרמב"ן הנ"ל. ועיין בראשונים בכתובות שם שהביאו את גירסת ר' שמואל הנגיד: הא ר' מאיר[28] אליבא דר"ג (כלומר, ר' מאיר שסובר בפ"א מ"ג שמוכת עץ כתובתה מאתים)[29] וכו'. ולגירסא זו בודאי אין לפרש כמו שפירש"י. ועיין במשנה למלך פי"א מה' אישות ה"ח שהאריך בזה ובאר את כל השיטות.

ובברייתא שלנו אינו מבואר אם מדברים בנתקדשו כשהן קטנות ע"י אביהן, ויש להן כתובה מדאורייתא, והוא הדין אם נתקדשו כשהן פקחות ואח"כ נתחרשו, או נשתטו, לפני שנכנסו לחופה,[30] או שאנו עוסקים בנתקדשו ע"י עצמן כשהן חרשות, או שוטות, ובעליהן כתבו להן כתובה מדעתן, כפירוש הרמב"ן במלחמות הנ"ל. ואף לא נתברר מתוך הברייתא עצמה, אם היא כרבנן (במשנתנו פ"א מ"ג), ואין להן טענת בתולים פירושו שאינו יכול לטענן שהיו בעולות ושמקחו מקח טעות, אלא חזקתן מוכות עץ ויש להן כתובה מנה, או שהיא כר"מ (במשנתנו הנ"ל), ואין להן טענת בתולים וכתובתן מאתים, כדין מוכת עץ לשיטתו. וכן מסתבר, ואין לחלק בין בוגרת ששנו כאן ובין שאר הנשים שנשנו בברייתא זו, וכולן כתובתן מאתים.[31] ועל טענת בתולים בבוגרת, עיין בירושלמי פ"א ה"א, כ"ד סע"ד ואילך, בבלי ל"ו רע"ב, באוה"ג, עמ' 110—111, ובראשונים שם.

23. סומא, **ואילונית** וכו'. בה"ג ובבלי ל"ו א' הנ"ל, ירושלמי פ"א ה"ד, כ"ה ע"ג. ועיין בשטמ"ק ל"ו א', ד"ה הסומא, מ"ש בשם שיטה ישנה ובשם הרשב"א.

23—24. **סומה אין לה טענת בתולים.** המקורות הנ"ל.[32] ופירשו בירושלמי שם: ומה טעמא דר' מאיר, אני אומר מצא ואיבד. מה טעמא דרבנן יכולה היא לתופשו. מה עבד לה ר' מאיר יכול הוא לחזותן ברוק. אבל בבבלי ל"ו ב' פירשו את טעמו של ר"מ משום שסומא פעמים נחבטת בקרקע ונעשית מוכת עץ מבלי שתרגיש בכך,[33] ולפ"ז דין סומא כדין כל הנשים שנשנו לעיל (חוץ מבוגרת) שאין להן טענת בתולים, מפני שהן בחזקת מוכת עץ, ואף הרישא היא בשיטת ר' מאיר, ואין להן טענת בתולים וכתובתן מאתים, עיין מ"ש לעיל, שו' 21—22, ד"ה ובברייתא. ועיין מ"ש להלן פ"ג, שו' 22, ד"ה סומה.

24—25. **אמ' ר' יהודה ביהודה בראשונה היו מפשפשין את החופה, ואת החתן, ואת הכלה, שלשה ימים** וכו'. וכ"ה בד, אלא שחסר שם "החופה ואת". ובכי"ע הסדר אחר: בראשונה היו מיחדין וכו' ביהודה היו מפשפשין את החתן ואת הכלה שעה אחת קודם שיכנס לחופה וכו'. ובירושלמי פ"א ה"א, כ"ה ע"א, ובבבלי י"ב א' הסדר בשתי הבבות האילו הוא כמו בכי"ע. ובבבא שלנו גורס בירושלמי: ביהודה בראשונה היו השושבינין מפשפשין **במקום** החתן ובמקום הכלה (ולא נזכר שם אימתי מפשפשין). ובבבלי: בראשונה היו מעמידין להם שני שושבינין, אחד לו ואחד לה, כדי למשמש את החתן ואת הכלה בשעת כניסתן לחופה. ובבבלי צורפו שתי בבות (העמדת שושבינין ופשפושן) לבבא אחת, עיין להלן.

[28] ור' מאיר לאו דווקא, אלא תנא שסובר כר"מ במוכת עץ, אבל חולק עליו בקטנה וסובר שיש לה קנס, והוא הדין באילונית שיוצאת מקטנותה לבגר, עיין מ"ש להלן, עמ' 226, ד"ה והר"מ.

[29] ולפ"ז גם חרשת ושוטה, אפילו אין להן בתולים, הן בחזקת מוכות עץ, וכתובתן מאתים, ואין להן טענת בתולים. ועיין מה שהקשה רשב"א לפירוש ר"י בתוספות ל"ו א', ד"ה החרשת.

[30] וכן רצו לפרש כמה מן האחרונים, עיין בישו"ש פ"ג סי' ז', ובמשנה למלך הנ"ל בסוף דבריו ובפתחי תשובה אה"ע ריש סי' ס"ו.

[31] ועיין מ"ש להלן בסמוך, שו' 23—24, סד"ה סומה, ולהלן פ"ג, שו' 22, ד"ה סומה.

[32] בה"ג ד"ו בטעות: סומא **ואיילונית**. אבל בה"ג ד"ב חסרה המלה "ואילונית", וכצ"ל בה"ג בד"ו.

[33] ועיין בתוספות ל"ו ב', ד"ה כולהו.

ור' יהודה מוסר כאן מנהגות ממקומות שונים ביהודה, כמו שאמרו בבבלי הנ"ל, ופשיטא שבמקום שמפשפשין לא היו מייחדין, שהרי במקום שמייחדין לא יועיל חיפוש, ועיין להלן.

25. **ובגליל לא נהגו כן.** כלומר, אנשי גליל לא היו חשודין על תחבולות רמאות, ולא נהגו לפשפש.

26. **היו מיחדי' את החתן ואת הכלה שעה אחת קודם לחופה וכו'.** כ"ה בד. וכעי"ז בבבלי: שעה אחת קודם כניסתן לחופה. ובכי"ו נשמט ע"י הדומות. ובכי"ע ובירושלמי חסר "קודם לחופה", ולא הזכירו שם אימתי ייחדו אותם. ואף לגירסת הבבלי כתב המאירי, סוף עמ' 54: ולאו דוקא שעה אחת הסמוכה לכניסה, אלא שעל כל פנים היו מיחדים אותם באי זו שעה קודם שתכנס לחפה, הן בימים הסמוכין לאירוסין, הן בימים הסמוכים לחפה, הן בימים שבנתים. ועיין בפ' המשניות להרי"ם למשנתנו. ועיין מ"ש רצ"מ פינילישׁ בספרו דרכה של תורה, עמ' 48, בפירוש ברייתא זו.

27–29. **בראשונה היו מעמידין שושבינין שנים, אחד משל בית חתן, ואחד משל כלה, ואע"פ כן לא היו מעמידין אלא לנישואין.** כאן יש לפנינו מנהג של מקום שלישי, שלא היו מייחדין אותן ואף לא היו מפשפשין, אבל מכל מקום היו מעמידים שושבינין בשעת נישואין. וכעי"ז גם בירושלמי. אבל בבבלי כלול מנהג זה עם מנהג הפשפוש, עיין מ"ש לעיל, שו' 24–25, ד"ה אמ'. ועיין מ"ש פינילישׁ הנ"ל.

29–30. **ביהודה בראשונה היו שושבינין ישנין במקום שחתן וכלה ישינין וכו'.** וכ"ה בירושלמי ובבבלי (ושם: בבית שחתן וכלה וכו') הנ"ל. ויש לנו מנהג רביעי, שלא זו בלבד שהעמידו שושבינין אלא שהיו ישנים שם באותו בית.

30–31. **כל שאינו נוהג כמנהג זה אינו יכול לטעון טענת בתולים.** בירושלמי הנ"ל לא נתקשו כלל בלשון הברייתא ופירשו, כל שאינו נוהג מנהג יהודה ביהודה (הייינו שלא העמיד שושבינין במקום שנהגו לעשות כן, או שלא פשפשו) אינו יכול לטעון טענת בתולים, וכן מי שלא נהג מנהג גליל בגליל, אלא נתייחד עם הכלה לפני החופה (כמנהג מקומות ידועים ביהודה) אינו יכול לטעון טענת בתולים. ועיין גם בבבלי י"ב א', אלא שנתקשו שם בלשון בבא זו (עיין ברש"י, בבעל המאור, וביתר הסבר ברא"ה במקומו), והסיקו שכל שלא נהג הוא כל שלא מישמש. ורבא שם תפס את החלק השני שבירושלמי, והייינו כל שלא נהג מנהג גליל בגליל, אלא מנהג יהודה בגליל.

31–32. **כנסה בחזקת שהיא כשירה ונמצאת אילונית, אע"פ שנסתרה, ויש עדים שלא נתייחדה עמו כדי בעילה, אין השיני וכו'.** בכי"ע: כנסה הראשון לשום נישואין, אף על פי שלא נסתרה, אם יש עדים שנתייחדה עמו כדי בעילה אין השיני וכו'. ובד מביא גירסא זו בשם "ספר אחר": "כנסה הראשון וכו' כדי בעילה." וברור שהסופר (או המגיה) העיר שבמקום "כנסה בחזקת שהיא כשרה ונמצאת אילונית וכו'" שלהלן שם, מצא נוסח שונה בספר אחר, והייינו גי' כי"ע. וברור שיש לפנינו שתי נוסחאות, גי' כי"ו וגי' כי"ע, ובד היה לפניו גי' כי"ו, אלא שהעירו גם על גי' כי"ע בשם "ספר אחר".

ולמעשה אין הבדל בין הנוסחאות, ולפנינו צ"ל: כנסה בחזקת שהיא כשירה (כלומר, בתולה) ונמצאת בעולה[24] אע"פ ש ל א נסתרה (כגי' ד וכי"ע) ויש עדים שלא נתייחדה (כלומר, או שיש עדים שלא נתייחדה) עמו כדי בעילה, אין השני וכו'. והברייתא דבוקה למשנתנו פ"א מ"ד: בתולה וכו' מן הנשואין כתובתן מנה. ומוסיפה הברייתא שאעפ"י שכנסה בחזקת שהיא בתולה, מפני שטמך על העדים שלא נתייחדה עם בעלה אחרי החופה, מ"מ כתובתה מנה. ובבבלי י"א סע"ב: ת"ר כנסה ראשון לשום נישואין, ויש לה עדים שלא נסתרה, אי נמי נסתרה

[24] והמלים כשירה, איילנית הן באשרה מלעיל, שו' 20–21.

ולא שהתה כדי ביאה, אין השני יכול לטעון טענת בתולים, שהרי כנסה ראשון. ובירושלמי פ"א רה"ד, כ"ה ע"ב: אי זו היא בתולה מן הנישואין. א"ר יוחנן כל שנכנסה לחופה ועידיה מעידין אותה שלא נבעלה. א"ר יוסי הדא אמרה נשא אשה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה אין זה מקח טעות להפסידה מכתובת מנה. ולעיל שם בה"ג: בתולה מן הנישואין בטל חינה (כלומר, ולא תיקנו לה חכמים אלא מנה אפילו היא בתולה). ולעיל שם ה"א, כ"ה ע"א, אמרו שדווקא לעניין כתובה אינו יכול לטעון כלום. אבל לקיימה אינו רשאי מפני ספק סוטה. ועיין בבלי י"ב א', וברש"י למשנתנו י"א א', ד"ה מן הנישואין. ועיין בשטמ"ק שם. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

32—33. אין השיני יכול לטעון טענת בתולים, לפיכך אין כתובתה עליו אלא מנה. כלומר, שני הדברים תלויים אחד בשני, ובכגון דא אם אינו יכול לטעון טענת בתולים כתובתה מנה, וכן להפך, וכניסוח הר"מ בפי"א מה' אישות ה"ח. ועיין בס' חקרי לב אה"ע סי' ל"ג, ס"ח ע"ד ואילך.

33—34. טענת בתולים שלשים יום דברי ר' מאיר, ר' יוסה אומ' אם נסתרה מיד, לא נסתרה אפי' לאחר שלשים. בעיטור ח"א, אות מ' מרד, הוצ' רמא"י, ס"ט ע"ג, הביא ברייתא זו בשם התוספתא, ולעיל שם הביא את הירושלמי (פ"א ה"ד, כ"ה ע"ג, יבמות ספי"ג, י"ד ע"א): טענת בתולים עד שלשים יום דברי ר' מאיר וחכמים אומרים מיד. ופירשו שם בירושלמי שאם בעל כולי עלמא מודי שאין טענת בתולים אלא מיד, והמחלוקת היא בנסתרה גרידא, ור' מאיר סובר אדם מעמיד את עצמו שלשים יום, ואפילו בסוף שלשים יכול לטעון שהעמיד את עצמו ולא בעל אלא עכשיו, אבל החכמים (ר' יוסי שלפנינו) סוברים שאם נסתרה חזקה בעל, ואינו יכול לטעון טענת בתולים אלא לאלתר, ואם לא טען לאלתר בוודאי משקר. ובבבלי יבמות קי"א ב' הובאה הברייתא כעין לשון התוספתא כאן. ולא ידעתי למה הביא בעל העיטור את התוספתא ולא את הבבלי. ואף הר"מ בפי"א מה' אישות הט"ו העתיק כלשון התוספתא, וכר' יוסי. ובמס' שמחות פ"ז הט"ז, הוצ' היגר, עמ' 145, סתמו כר' מאיר.

ולעניין נסתרה אם צריך לברר שלא נסתרה, או אם יכול לטעון שלא נסתרה, עיין בתוספות יבמות שם, ד"ה לא, במאירי שם, הוצ' דיקמן, עמ' 422, ובקרן אורה במקומו.

35. המוציא שם רע, ונמצאו עדיו זוממין, הוא לוקה ונותן ארבע מאות זוז. בבבלי מ"ה ב': לוקה ונותן מאה סלע. ובפי' ר' יהונתן לב"ק צ' א' (שטמ"ק שם): דדרך התנאין לקרות דינרין זוזין, דתניא בתוספתא של כתובות המוציא שם רע ונמצאו עדיו זוממין לוקה ונותן ת' זוזי וכו', וזה הלשון במקום לוקה ונותן מאה סלע. ולפי פירוש זה קנס ר' עקיבא (ב"ק פ"ח מ"ו) את מבייש האשה (שפרע ראשה בשוק) במאה סלע, כקנס של מוציא שם רע. אבל שאר פוסקים חולקים על רבינו יהונתן ומפרשים שם ד' מאה זוז פשיטי (זוזי מדינה), כפירוש הראשן של רבינו יהונתן.

36. והזוממין מקדימין לבית הסקילה. עיין רש"י מ"ה א', ד"ה מקדימין, ובתוספות מכות ב', א', ד"ה כל. ועיין במשנ' סוף סנהדרין (פרק הנחנקין)[35] ובמפרשים שם. והשתמשו במליצה זו בייחוד לגבי עדים זוממים, והטעם הוא משום שאם הרגו את הנאשם אינן נהרגין (להלן סנהדרין ספ"ו ומקבילות), ונמצא שהזוממין תמיד מקדימין לאותה מיתה שזממו להרוג את הנקי. אבל לשיטת הצדוקים אין מקדימין לאותה מיתה אלא מאחרין.

ואם היתה יתומה, הוא לוקה וכו'. כלומר, אף אם היתה יתומה לוקה ונותן מאה סלע. ועיין בירושלמי פ"ד ה"ד, כ"ח ע"ג, ובבלי מ"ד ב'. ועיי"ש בתוספות, ד"ה המוציא.

37—36. וכתובתה קיימת, ונותן ארבע מאות זוז וכו'. כלומר, אעפ"י

[35] בבלי פ"ט א'.

שהיא יתומה וקנסה לעצמה, אין אנו אומרים שיצא כסף קנסה בכתובתה (עיין להלן פ"ג ה"ו), ואין לה כתובה, אלא נותן קנס (מאה סלע, ארבע מאות זוז), ואם מת נותן לה כתובה, שהרי כבר נתחייב בכתובתה לפני שהוציא עליה שם רע, מה שאין כן באונס שלא תקנו לה כתובה בשעת נישואין, משום שאינו יכול להוציא, עיין בבלי ל"ט ב'. ועיין צפנת פענח פט"ז מה' אישות סה"י.

37–38. לא אמ' לעידים שיעידו וכו'. ירושלמי פ"ד ה"ד, כ"ח ע"ג, בבלי מ"ו א'. ודייקו מלשון זו שאם אמר להם שיעידו חייב אפילו אם לא שכרן, דלא כר' יהודה.

38. הוא אין לוקה וכו'. וכ"ה בד, בירושלמי ובבבלי הנ"ל. ובכי"ע בטעות: הוא לוקה וכו'.

39–40. זינתה כשהיא נערה, ומשבגרה הוציא עליה שם רע וכו'. בירושלמי פ"ד ה"ד, כ"ח סע"ג: והא תני ר' חייה זינת עודה בבית אביה, ומשבגרה וכו'. ובבבלי מ"ה א': נערה המאורסה שזינתה, ומשבגרה וכו'.

40. הוא אין לוקה וכו'. שהרי הוא מתחייב על דבורו, וכשהוציא שם רע כבר היתה בוגרת, והכתוב לא חייבו אלא כשהוציא שם רע על נערה.

40–41. והיא וזוממיה מקדימין לבית הסקילה. וכ"ה בבבלי הנ"ל, ואמרו: היא וזוממיה סלקא דעתך? אלא או היא (כלומר, אם לא הזמו עדי הבעל), או זוממיה. והכוונה שהוי"ו של "וזוממיה" הוא וי"ו המחלק.[36] ובבבלי מ"ו א' גרסו גם בברייתא שלעיל: היא וזוממיה, ופירשו: אלא או היא, או זוממיה. ובירושלמי הנ"ל מפורש בבבא זו וגם בבבא שלעיל: אלא או היא או זוממיה וכו'.[37] ועיין מ"ש במרכבת המשנה פ"ג מה' איסורי ביאה ה"ח, ופירושו בתוספתא כאן (לשיטת הר"מ) לא נתחוורתי בו.

41–42. היתה מעוברת, אמרו לה מה טיבו של עובר זה וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"א מ"ט.

42–43. שהיא עדות שהאשה כשירה לה. ירושלמי פ"א ה"ח, כ"ה רע"ד, בבלי י"ג ב', כל הברייתא עד סוף הפרק. ועיין בשטמ"ק י"ג ב', ד"ה זו. ובר"ח שם (אה"ג, עמ' 11): ומותבינן הא דתניא בתוספתא בהא ענייננא, זו עדות שהאשה כשרה לה וכו', והעתיק את לשון הבבלי, אלא שציין למקור הברייתא. ועיין בשטמ"ק ובס' הפלאה (י"ג א' במשנה) שנשאו ונתנו בדבר לענין מה היא נאמנת, ואם היא נאמנת גם על האיש המיוחד, עי"ש. ועיין מאירי, עמ' 63. ובתוס' רי"ד י"ד א' פסק שאפילו פלוני מכחיש נאמנת.

45–46. אמרו לו לא אם אמרתם בשבויה שיש לה עדים, תאמר בזו שאין לה עדים וכו'. בבבלי י"ג ב' הנ"ל הסיקו מלשון זו שהכוונה כאן לא למשנתנו הנ"ל, אלא למ"ח "ראוה מדברת עם אחד" וכו' (וכפירוש זעירי שם י"ג א') ואין לה עדים כלל שנבעלה. ועל זה ענה להם ר' יהושע: אף לזו יש עדים, שהרי כריסה בין שיניה, כלומר, אף במחלוקת שלנו יש אחת שיש לה עדים (והיינו מעוברת), ואתם חולקים עלי, עי"ש. ועיין מ"ש בריטב"א י"ג ב', ד"ה השבתנו, בפירוש הבבלי.

ברם לפי לשון התוספתא להלן: אמ' להם וכי מה עדות גדולה מזו וכו', ברור שזו היא תשובה ל"זו", למה שאמרו החכמים לעיל, לטענת המעוברת. ולא עוד אלא שבירושלמי לא נזכרה כלל השיטה ש"מדברת" שבמ"ח היא נסתרה, אלא שלכולי עלמא שם "מהו מדברת נבעלת", וממילא גם במ"ח יש כאן עדים, ואין להסב עליה את תשובת ר' יהושע.[38] ובעל כרחנו אנו מפרשים

[36] כמשנת יבמות פ"ה מ"ג, קידושין רפ"א (עיין בירושלמי שם, נ"ח ע"ב) ועוד בכ"מ. ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 1062 ואילך.

[37] ברם בבבלי נראה שהמלה "אלא" היא מן התירוץ, ובירושלמי היא מלשון הברייתא.

[38] ואף שגם בירושלמי ישנה שיטה שלא הכשירו רבן גמליאל ור"א אלא אותה, ולא את בתה, ומצא ששתי המשניות מדברות על האשה עצמה, מ"מ לא הקשו שם, מה לי ראוה שנבעלה, מה לי ראוה

שהכוונה היא שבשבויה יש עדים שהיא היתה בין הגרים, והגרים פרוצים הם, ובוודאי באו עליה ופסלוה, אבל במעוברת אין עדים שזנתה עם פרוצים.

46. וכי מה עדות גדולה מזו, שהרי כריסה בין שיניה. כלומר, הרי בשבויה עדיין אין עדים שנבעלה, וכאן הרי כריסה בין שיניה,[39] ובוודאי נבעלה, ואין אשה בודקת ומזנה, וזנות רצה אחר הפסולים.

47. מפני שגוים חשודין על עריות. ופירש"י: והא ודאי נבעלה.

אמ' להן אין אפטרופוס לעריות. ופירש"י: אין אתם יכולים להיות לה אפוטרופוס לומר לא נבעלה.[40] ופירוש זה יתכן רק לפי שיטת הבבלי שהויכוח בעניין נסתרה. אבל לפי הירושלמי והתוספתא הויכוח הוא בעניין מעוברת שבוודאי נבעלה (והוא הדין במ"ח שראוה מדברת, כלומר שנבעלה), וכל השאלה היא אם לכשר נבעלה, או לפסול. וכוונת ר' יהושע, איפוא, שאין אפוטרופוס לעריות, ואין אשה בודקת ומזנה, ואם כבר זנתה יש לתלות שזנתה עם פסול.

וברי"ח (אוה"ג, עמ' 11): ואמר להם הוא אין אפוטרופוס על העריות. פי' אפי' חסיד שבחסידים אין ממנין אותו אפוטרופוס על העריות. ואפשר שצ"ל שם: בירי' (כלומר, בירושלמי, והוא בפ"א, סה"ח, כ"ה ע"ד) אפי' חסיד וכו'. ברם בירושלמי הכוונה לסייע לדברי רבן גמליאל ור' אליעזר, שאפילו כשרים מזנין (כפירוש בעל פ"מ. ופירוש בעל ק"ע דחוק), ובבבלי מבאר הר"ח בזה את דברי ר' יהושע, והבבלי הרי מפרש שהויכוח כאן הוא בנסתרה גרידא, ועל זה אומר ר' יהושע שאין אפוטרופוס לעריות, ובוודאי נבעלה, ומה שייך כאן חסיד שבחסידים. ונראה שהר"ח מפרש שכוונת ר' יהושע לומר, שנבעלה, ושנבעלה לפסול, ואין להניח שאשה בודקת ומזנה, שהרי חסיד שבחסידים בוודאי אינו חשוד על העריות, מ"מ כשהוא אפוטרופוס עליהן יש לחשוש שמא יתקפנו יצרו ויכשל בהן, קל וחומר לאשה שכבר נסתרה שלא תבדוק בזנותה. ובירושלמי השתמשו בסברא זו להפך שאין להניח שהזנות רצה אחר הפסולים דווקא, מפני שכשרים לא יתפתו לה, אלא אומרים שגם כשרים מזנים, ואין כאן חזקה שנבעלה לפסול.

48. כמי דברים אמורים בעדות שבגופה, אבל בולד הכל מודים שהוא שתוקי. וכן בירושלמי פ"א רה"ט, כ"ה ע"ד: ותני כן במה דברים אמורי' בעידות גופה (כ"ה בכי"ל, ובגליון הרשלם בכ"י אחר: אשה) אבל בוולד הכל מודין וכו'. ובבבלי בסיום הברייתא שלנו: בד"א בעדות אשה בגופה אבל עדות אשה בבתה דברי הכל הולד שתוקי. וכ"ה להלן שם בקושיית ר' אלעזר לר' יחנן. ועיין בשטמ"ק שם בשם הרא"ש שבאר למה אמרו "פוסל בבתו" ולא "פוסל בזרעו", עי"ש, ד"ה לדברי המכשיר, ולהלן שם, ד"ה מאי לאו שתוקי ופסול. ובירושלמי וכן בבבלי נחלקו אמוראים אם הכוונה היא שהוולד שתוקי וכשר, או שתוקי ופסול. ועיין ירושלמי פ"א סה"ט, ובגוע"י שם, כ"ז ע"א, ד"ה עוד שם.

מעוברת, ואם חולקים בראשונה פשיטא שחולקים גם בשניה, עיין בבלי י"נ א'. ובוודאי שבירושלמי סברו שיש רבותא במעוברת מה שאין בראה שנבעלה, עיין בלשון הר"מ בפי"ח מה' איסורי ביאה הי"נ ובמה"פ כאן פ"א ה"ח, ד"ה מהו, ובהפלאה למשנתנו.

[39] הביטוי "כריסה בין שיניה" הוא גם במשנת ר"ה פ"ב מ"ח. וחכם אחד הציע להגיה: "כריסה בין שדיה", ואין צורך בכך, והנכון כלפניו, והכוונה שהאשה לא תוכל לשקר ולהכחיש שלא נבעלה שאו שכבר ילדה אחמול, כמשנת ר"ה), שהרי כריסה יכנס לבין שניה ולא יתן לה לשקר. ואין לקלקל מליצה ציורית זו.

[40] עיין מ"ש להלן בשם הירושלמי. אבל בבבלי נדה ל' ב' מפורש: אין אפוטרופוס לעריות, אימא שומר נופא בא עליה. ועיין גם בבלי חולין י"א ב'. וכן מלונג יובינלים (Sat. פ"ו, 347) על העצה לנעול דלת על האשה בבריח: ומי ישמור על השומרים נופא? (quis custodiet ipsos custodes).

פ"ב

1. עדים שאמרו מעידין אנו בפלני שהוא בן גרושה, או בן חלוצה וכו'. כל הברייתות עד "מה שאין כן בשטר" (להלן, שו' 13) נעתקו בה"ג ה' נחלות, ד"ו ק"ח ע"א. וכן הובאה תוספתא זו בתוספות ר"ד ר"ח סע"ב (והביאן בשו"ת ר"א מזרחי סי' כ"ד) והביאה הר"י לפי המרדכי סנהדרין פ"ד סי' תשי"א (ועי"ש בהגהות הב"ח, וכ"ה "במרדכי ישן כתיבת יד מונה" כעדותו של ר"ב אשכנזי בשו"ת שלו סי' ה', ד"ו כ"ז סע"ב) והאגודה שם סי' מ"ב, נ"א ע"ד.

ובח"ד התקשה למה נקטה התוספתא דווקא בן גרושה וכו', אבל הדברים פשוטים, שהרי כאן אנו עוסקים בענייני יוחסין, ולפיכך תפסה דוגמא של יוחסין (וכלשון התוספתא במכות פ"א סה"ז, ועיין במשנה שם רפ"א). תדע לך שהוא כן, שהרי להלן בסנהדרין פ"ו סה"ד שאנו עוסקים בענייני עדות בכלל, שנו בלשון כללי: לעולם העדים וכו', עי"ש. ועיין מ"ש להלן הערה 6.

2–3. עד שלא נחקרה עדותן בבית דין אמרו בדאין אנו, הרי אילו נאמנין וכו'. וכ"ה ("בדאין") גם בתוספות ר"ד הנ"ל ולהלן כמה פעמים. אבל בכי"ע: מבודין אנו וכו'. וכן בה"ג הנ"ל: מכירי' אנו וכו', וברוך שצ"ל: מבודי' אנו, כגי' כי"ע. ובאגודה הנ"ל: מבדין אנחנו וכו'. ולהלן, שו' 4–6, נעמוד על ההבדל בין הגירסאות הנ"ל, ונברר את כל העניין. ותוכן ההלכה במשפטי שבועות לרב האיי ש"ב, י' רע"א.

ובענייני יוחסין (עיין מ"ש לעיל, ד"ה ובח"ד) בשעה ש"ש עוררין (עיין להלן ה"ג) בודאי צריך דרישה וחקירה. וגדולה מזו אמרו בירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ח, כ"ב ע"ב: אף בפסול משפחי מתחילין מן הצד, כלומר, כבדיני נפשות. ועיין מ"ש להלן, הערה 6.

3–4. זהו כללו של דבר וכו'. להלן סנהדרין פ"ו ה"ה.

4–6. עדים שהעידו לטמא, ולטהר, לרחק, ולקרב, לאסור, ולהתיר, לפטור, ולחייב, עד שלא נחקרה עדותן בבית דין אמרו בדאין אנו, הרי אילו נאמנין, משנחקרה עדותן בבית דין אמרו בדאין אנו, אין נאמנין. וכ"ה בתוספות ר"ד ר"ח ב' הנ"ל. ובכי"ע: מבודין אנו וכו'. וכ"ה בה"ג הנ"ל (ושם בסעות: מכירין). וכ"ה להלן סנהדרין פ"ו ה"ה הנ"ל בכל הנוסחאות. וכן מביא בתוספות הרא"ש סנהדרין ל"ב ב' (לפי חמרא חזי, קל"ו ע"ד): כדתניא בתוספתא וכן העדים שהעידו לטמא ולטהר לאסור ולהתיר בין לזכות בין לחובה (לשון הירושלמי, עיין להלן), עד שלא נחקרה עדותן אמרו מבודין היינו נאמנין וכו', ומייתי לה בירושלמי פ' האשה שנתארמלה. ובשטמ"ק ר"ח רע"ב: וז"ל הגאונים ז"ל וכו' תוספת'. וכן העדים שהעידו בין לטמא בין לטהר, בין לרחק בין לקרב בין לאסור בין להתיר בין לזכות בין לחובה, עד שלא נחקרה עדותן לב"ד אמרו מבדין היינו הרי אלו נאמנין וכו', ע"כ מלקוטי הגאונים, ובתשובת ר' מרדכי קמחי שפרסם הר"מ בלוי בסוף ס' המכתם על פסחים, סוכה וכו', עמ' רמ"ו (ואני מעתיק מצילום הכ"י שמסר לי בטובו ידידי הר"א סופר): "דגרסי' בירושי' פ' האשה שנתארמל, ובברייתות (כלומר, בתוספתות) בכתובות ובמסכת סנהדרין העדים שהעדים (צ"ל: שהעידו) בין לטמא בין לטהר בין לאסור בין להתיר בין לרחק בין לקרב בין לזכות בין לחובה עד שלא נחקרה עדותן בב"ד אמרו מבדין אנו נאמנין, משנחקרה עדותן בב"ד אמרו מבדין אנו [אינן] נאמנין ע"כ, עי"ש. [ולהלן שם, עמ' רנ"ד, בתשובת ר' שמריה בר' מאיר: כמו העדים קודם שנגמר דין על פיהם (הלשון הזא שלא בדיקדוק, והלכה זו היא רק בעדי מגדף. ושמא יש כאן ט"ס) דיכולין לומר מבדין אנחנו]. ובריטב"א י"ח ב': הא דריש לקיש בתוספת היא, דתניא העדים שהעידו בין לזכות בין לחובה, בין

לטהר ובין לטמא אם עד שלא נחקרה עדותן בב"ד אמרו עבדים היינו נאמנין וכו', אם משנחקרה עדותן בב"ד אמרו אנוסין[2] אנו אינן נאמנין.

והנה בירושלמי בנוסחאות שלנו (וכן מביאים רוב הראשונים בשמו) מבדין היינו וכו'. ובתשובת ר' אביגדור כ"ץ שהעתיק בהגהות מרדכי סוף קידושין סי' תקס"ט[3] הביא את הירושלמי, והוסיף: "וכברייתא זו שנוייה פרק שני דכתובות בתוספתא ובסנהדרין פ"ו". והמלה "מבדין" חסרה שם. ובאו"ז ח"א סי' תשמ"ה, ק"ה סע"ב, הביא את הירושלמי, וכתב: עד שלא נחקרה עדותן בב"ד אמרו מבודין היינו הרי אלו נאמנין. פי' מדלא קתני מבדין היינו, אלא מבודין היינו משמע שאומר מעושין היינו מתחיל' לשקר. וכל התשובה נעתקה בסתם בשו"ת מהרי"ק סי' ע"ד,[4] ושם: פי' מדלא קתני מעושים היינו, אלא מבודין, משמע מעושים היינו, אי' נאמנים. וכנראה, שיש כאן טעות בלשון. ברם בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י, ערך ר' יהודה נשיאה: דה"ג בתוספתא דכתובות פ"ב כללו של דבר העדים שהעידו לטמא ולטהר, לרחק ולקרב, לאסור ולהתיר, לפטור ולחיוב, עד שלא נחקרה עדותן אמרו אנוסין (עיין לעיל בלשון הריטב"א) הרי אלו נאמנין משנחקרה עידותן אינן נאמנין, ואיתא נמי בירושלמי. וכנראה שהמלה "אנוסין" אינה אלא באשגרה ממשנתנו פ"ב מ"ג.

וכמה מן הראשונים העתיקו רק את עיקר ההלכה בשם התוספתא, והוא בר"ח סנהדרין ל"א ב', ס"ה א' (ונעתיק אותו להלן), תוספות סנהדרין ל"ב ב', ד"ה היכי, סמ"ג עשין ק"ט, ק"צ ע"א (עיין ר"מ פ"ג מה' עדות ה"ה), מהר"מ בר' ברוך בתשובות מיימוניות דשייכי להי' אישות סי' י' ובהגהות מרדכי כתובות פי"ב סי' ש"ו, ובשו"ת ר"י בן הרא"ש סי' פ"ב, ל"ז סע"א.

וכמה מן הראשונים הביאו הלכה זו בשם הירושלמי כאן פ"ב רה"ג, כ"ו ע"ב. והוא בר"ח כאן (אוה"ג, עמ' 18), בעיטור, אות ק' קיום, הוצ' רמא"י, נ"ג ע"ד, או"ז ח"א סי' תשמ"ה, ק"ה ע"ב הנ"ל, הרמב"ן והרא"ה כאן י"ח ב', מאירי שם, עמ' 82, שו"ת הר"ן סי' ל"ד וסי' מ"ז (ושם: מאותה ששנינו העדים שהעידו וכו'), ובשם הרשב"א בשו"ת ר"א מזרחי סי' כ"ד, ספר חקת הדיינין סי' רכ"ט (חמשה קונטרסים של רנ"ג קורוניל, פ' ע"ב), שו"ת הריב"ש סי' רס"ו (בשם ירושלמי דראש השנה),[5] בתשב"ץ ח"ב סי' ק"כ, שם סי' רכ"ד, שו"ת הרשב"ש סי' תקנ"ב, ובשו"ת יכין ובועז סי' מ"ו.

ולעצם העניין כבר שאלו הראשונים והאחרונים, מה עניין חקירה בב"ד לעניין טהרה וטומאה ואיסור והיתר. ועיין בח"ד כאן וסנהדרין פ"ו שפירש שבדיני ממונות מדברים בדין

[1] צ"ל: מבדים היינו, כמו שמעתיק בשטמ"ק בשמו. ושיבוש זה גם בעיטור אות קוף, קיום, הוצ' רמא"י, נ"ג ע"ד, בשם הירושלמי: עבדין היינו. ונשגר הסופר מלשון הגדה של פסח.

[2] בשטמ"ק שם בשמו: מבדין, אבל עיין מ"ש להלן.

[3] ועיין בתשובות בעל או"ז לר' אבינדור כ"ץ בח"א סי' תשמ"ה, ק"ה ע"א ואילך. ולכאורה באותו מעשה עסיקינן. ועיין מ"ש ר' אבינדור בהגהות מרדכי שם (שהזכרנו בפנים), ומ"ש בשו"ת הרשב"ש סי' תקנ"ב, ד"ה ויש כאן מקום עיון. ובאו"ז שם הוכיח שלא כשיטת הר"א כ"ץ, ועיין גם ברשב"ש הנ"ל. ועיין בש"ך שהבאנו להלן הע' 4. ולעצם הפירוש בירושלמי שביעית פ"י, עיין מ"ש הראשונים שהביא באהצו"י שביעית, עמ' 105–106. ופירוש חדש בירושלמי שם בתומים סי' מ"נ ס"ק ח', סוף אות ז', עיין לעיל שם מ"ש רבינו בשם ר' אבינדור בפירוש הירושלמי שביעית.

[4] והעירותי על כך בתוספת ראשונים ח"ב, עמ' 68. ונעלם ממני שעל עיקר הדבר כבר עמד הש"ך בחו"מ סי' מ"ו אות ט', שכתב: ומ"מ נם דברי הרב בד"מ תמוהים בעיני, לפי שהרב סביר דהך דחשוב' מהרי"ק שרש ע"ד מתשובת מהרי"ק היא וכו', ונראה לעין למי שמעיין שם בתשובה ההיא, שאותה תשובה חיבר איזה נדול אחד שהיה זמן רב קודם ההנ"ה מרדכי וכו', עי"ש. ועכשיו זכינו לדעת שהתשובה היא לר"י בעל או"ז.

[5] וכן מביא בשמו בשו"ת מהר"מ אלאשקר סי' ס"א, והוא מוסיף: והכי נמי איתא בתוספתא פ"ב דכתובות. ולפנינו בירושלמי ר"ה ליתא.

מרומה, ובטהרה ובטומאה, וכן באיסור והיתר, מדברים באיתחזק איסורא, וכן פירשו כמה מן האחרונים מדעתם.[6] ובשו"ת הר"ן סי' ל"ד (ד' קושטא סי' מ') כתב: ואל תחשוב שנשתמשו בזה הלשון אם עד שלא נחקרה, ומשנחקרה, בדקדוק גמור, ותלמוד ממנו שאפ' בדיני ממונות דלא בעיא חקירה ודרישה אחר שנתקבל עדותן יכולין לחזור בהן, כיון שלא נחקרה עדותן, שזה בודאי אינו, שכיון שנגמר עדותו, **ואין אנו צריכין עוד לדבריו**, הרי הגיד ושוב אינו חוזר ומגיד, אלא מפני שכל העדיות מן הדין צריכים דרישה וחקירה תפסו הלשון שהרא שוה בכלם. ועוד דבדיני ממונות גופייהו איכא בהו שצריכי' דרישה וחקירה, בדין מרומה וכו'. וכן מביא בשו"ת ר"א מזרחי סי' כ"ד בשם תשובת הרשב"א. וכן במרדכי כת"י שהבאנו לעיל, שו' 1, סד"ה עדים. ועיין מ"ש להלן בשם תשובת הר"ן סי' מ"ז. ולפ"ז משמע שבדיני ממונות שאין בהם חשש של דין מרומה מכיון שהעידו אין חוזרין ומגידים. ועיין בשו"ע חו"מ ריש סי' כ"ט ובאור שמח פ"ג מה' עדות ה"ה.

ובשו"ת ר"א מזרחי סי' כ"ד הנ"ל כתב שיש כאן מחלוקת בין הראשונים, אם העד יכול לחזור בו בדברים שאינם צריכים דרישה וחקירה. ועיין גם בשו"ת מהר"ם אלאשקר סי' ס"א הנ"ל. ועיין בשו"ת ר"י אבן לב ח"א כלל ג' סי' י"ח, קרוב לסופו, והוא ציין שם לשו"ת הריב"ש סי' רס"ו, עיי"ש. והנה בריטב"א י"ח ב' כתב על התוספתא כאן: במידי דבעינן חקירה ודרישה, שאין גמר עדותן עד שיהא שם דרישה וחקירה, ולפיכך היו מסיעי' אותם ממקום למקום[7] כדאיתא התם (סנהדרין ל"ב ב', מ' ב'). ומדבריו מוכח שפירש "עד שלא נחקרה עדותן בבית דין" בדבר דבעינן דרישה וחקירה דווקא, והביא דוגמא מדיני נפשות,[7a] אבל במידי דלא בעינן דרישה וחקירה אינו יכול לחזור בו משגמר עדותו. וכן ברא"ה שם כתב: ומיהו דהא דקתני במתני' נחקרה עדותן לאו דוקא, אלא במדי דבעי חקירות, [אי] נמי בשאר מילי, ובשעשו חקירות, אבל בעלמא כיון שהעידו שוב אין יכולין לחזור בהן, וכן דעת רבינו נ"ר. ותורף דבריו הוא שהכל תלוי בב"ד, והעיקר הוא, אם בדעתם עדיין לחקור את העדים, עדיין לא נגמרה עדותן, ואפילו בדברים שאין צורך מן הדין בדרישה וחקירה. וכן בס' חקת הדיינים סי' רכ"ט הנ"ל: עדים שהעידו בפני ב"ד, ולא נחקרה עדותם, **ויש דברים בתוך עדותן שאין יודעים מה יאמרו בהם העדים**, הרי אלו יכולין לחזור ולהגיד בפניהם ולהפך בעדותם[8] ממה שהעידו בפניהם וכו', אבל אם עדיין לא נחקרה עדותן בב"ד הרי הוא כאילו לא העידו כלל וכו'. הרי לך שכל זמן שב"ד עדיין זקוקים ועתידין לשאל שאלות מן העדים לא קרינן ביה "נחקרה עדותן". וכן בספרי שופטים סי' ק"צ, הוצ' ר"א פינקלשטין, עמ' 230: יכול אף משנחקרה עדותם בבית דין וכו', מעתה **כל זמן שבית דין צריכים להם**, ולא משנחקרה עדותם בבית דין. והוא כלשון הר"ן הנ"ל: שנגמר עדותו, **ואין אנו צריכין עוד לדבריו**. ועיין היטב בשאלת ר' יצחק בר' אברהם (רבו של הרשב"א) להרמב"ן סי' פ"ה ובתשובת הרמב"ן שם.[9] ועיין במאירי, סוף עמ' 83 ואילך.

[6] ולפלא שנעלמה מהם לפ"ש התוספתא בעדיות פ"ג סה"ב: "נאמנת עיסה לטמא ולטהר לאסר ולהתיר לרחק ולקרב", והכל לעניין יוחסין, עיין בתוספות י"ד א', ד"ה ת"ר, ובשטמ"ק שם, ובמלא"ש עדיות פ"ח סמ"ג. ועיין לעיל, עמ' 198, ד"ה ובעניני. אבל גם הראשונים לא פירשו כן. וצ"ע.

[7] בגמרא שם: מסיעין את העדים ממקום למקום, כדי שתיטרף דעתן, **ויחזרו בהן**. ופירש רבינו שמסיעין אותן אחרי עדותן בב"ד ולפני הבדיקה, או בשעתה, כפירש"י בסוטה ח' א'. אבל רש"י במקומו פירש שהיו מסיעין אותן קודם קבלת העדות. ולפ"ז "ויחזרו בהן" פירושו ולא יעידו כלל. ואף רש"י מודה בהלכה שלנו, עיין בתוספות שם, סד"ה היכי.

[7a] ועיין ר"ם פ"א מה' עדות ה"ד ובמרגליות הים סנהדרין ל"ב ב', אות כ"ט.

[8] השוה לשון הר"ן בשו"ת שלו סי' ל"ד הנ"ל: וכל שלא נגמרה, מפני שעדיין אינו נקרא שהגיד, הרי הוא יכול **להפך עדותו** כמו שירצה.

[9] ספרן של ראשונים הוצ' ר"ש אסף (ירושלים תרצ"ה), עמ' 116–117.

נמצאנו למדים מכאן שני דברים שאפילו בדבר שאין צורך בדרישה וחקירה מן התורה, מכל מקום כל זמן שאין הפרטים מבוררים אצל הדיינים, ועדיין הם צריכים לעדים, לא קרינן ביה "נחקרה עדותן". ואין הבדל כאן בין דיני ממונות, איסור והיתר וטומאה וטהרה. ומאידך גיסא במקום שאנו זקוקים לדרישה וחקירה, וכבר נחקרו העדים בשבע החקירות, אבל ב"ד עדיין מפקפקים בעדותן וממשיכים בחקירה, אף בזה קרינן לא נחקרה עדותן. תדע לך שהרא כן, שהרי החקירה בדין מרומה אינה דומה לחקירה בדיני נפשות, עיין מ"ש בחי' הר"ן סנהדרין ל"ב בשם ר' דוד. וכן כתב שם: "וכן נמי אע"פ שקבל הדיין עדות העדים, אם הדיין חרשש בדבר, (ו)אין בעל הדין יכול לטעון הרי העידו עדותן. ומעתה אין הדרישה וחקירה בדין מרומה אלא לפי ענין הרמאות". ועיין בשו"ת הריב"ש סי' רס"ו הנ"ל, ובשו"ת ר"ב אשכנזי סי' ה'. סוף דבר "נחקרה עדותן" בנידון שלפנינו אינן השבע חקירות במשמעותן הרגילה, אלא חקידת בית דין כדי לברר את הדבר, וכמו שפירשו בתוספות ישנים סוף יבמות דרישה וחקירה בעדות אשה.[10] וכל זמן שלא נתבררו דברי העדים אצל הדיינים עדיין לא נגמרה עדותן.[11] ואין הבדל בזה בין דיני נפשות ובין איסור והיתר.

ובשו"ת הר"ן סי' מ"ז:[12] תחלה אני דן על מה שאמר העד הראשון בתחלה תרן לב"ד שהיתה זקוקה ליבם, אם יש לסמוך עליו במה שהעיד בב"ד ששמע שמת זה זמן רב, מי אמרינן כיון דבעדות אשה אינו צריך שיעיד העד בב"ד, הרי עדותו תרן לב"ד כאילו העיד בב"ד, וכי היכי דבעדות שנתקבל לפני ב"ד אמרינן דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, והכי נמי בעדות זו כיון שהגיד תרן לב"ד שוב אינו מגיד אפילו לב"ד, או דילמא אפילו הכי כל שלא העיד בב"ד חוזר ומגיד בב"ד, אע"פ שמכחיש דבריו הראשונים, לפי שאין אדם מדקדק בדבריו במה שאומר תרן לב"ד. ומסתברא דהכי קושטא דמילתא שאפילו בעדות אשה אע"פ שהגיד תרן לב"ד חוזר ומגיד בב"ד אע"פ שמכחיש דבריו הראשונים, ויש ראיה לזה מאותו' ששנינו העדים שהעידו בין לטמא בין לטהר וכו', הרי שכללו כאן כל מיני עדויות, אפ' אותן שאינן צריכי' שיהו נעשין בפני ב"ד, שהרי שנינו בין לאסור בין להתיר, ואפ' הכי אמרינן שאע"פ שהעידו בב"ד, כל שלא נחקר' עדותן עדין יכולין לומר מבדין אנו, לפי שאין העדים מעידים עד שעת גמר עדותן בב"ד, וזו ראיה שאין עליה תשובה. וכמה מן האחרונים ראו כאן סתירה לדבריו בתשובה ל"ד הנ"ל,[13] ועיין מ"ש בשב שמעתתא ש"ו פי"ג ופי"ד.

ולאמיתו של דבר אין דבריו בסי' מ"ז עניין לדבריו בסי' ל"ד, וכאן הוא רוצה להוכיח שאין הגדה שהיא מתרן לב"ד הגדה כלל, לעניין מכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, ואין הבדל בין שהרא משקר לבנו או לבתו ובין שהרא משקר לשבעים חברי הסנהדרין, וכל זמן שאין השקר בעדות בבית דין יכול לחזור בו, ומביא ראיה מן הירושלמי (=התוספתא כאן) שאפילו בדברים שאינם שייכים כלל לבית דין, כל זמן שלא קבלו בית דין את עדותו, יכול לחזור בו. ורבינו

[10] ואע"פ שרוב הראשונים חלקו עליהן. המחלוקת היא מצד ההלכה, אבל לא מצד הלשון.

[11] בארו"ח סי' תשמ"ה, ק"ה סע"ב-רע"ג, כתב: סי' הא דקתני כמי שנחקרה עדותן, היינו שנחקרה עדותן ונמצאת מכוונת שאינם מכחישין זה את זה, דאי נחקרה דקתני שהעידו האמת פשיטא שאינם יכולים לומר מבדין היינו, ה"פ משנחקרה עדותן בב"ד שהיא מכוונת, ששניהם מכוונים ואינם סותרים זה את דברי זה, אבל קודם לכן נאמנים, מינו דאי בעו הוו מכחשי אהדדי, ונמצאת עדותן בטילה מאליה. ומינו שנקט רבינו הוא לאו בדווקא, והכוונה שאם העד מכחיש את עצמו, אינו נרוע ממכחיש את חבירו (ואפילו במקום שהכשידו עדות מיוחדת שאינו מכחיש את חבירו), ואין תועלת בדרישה וחקירה נוספת. והוא הדין בכל מקום שעדיין לא נתבררה עדותן, והם תחרים בהן אין מקום לברור נוסף, וממילא עדותן בטלה.

[12] בד' קושטא סי' נ"ב.

[13] בד' קושטא סי' מ'.

מדגיש: לפי שאין העדים מעידים עד שעת גמר עדותן בב"ד. ודברי רבינו מתורת ראשונים הם. וכן שנינו בסנהדרין ס"ה ב' (כריתות ד' א'): אלא אמר רבא שאני עדים זוממין הואיל וישנן בא"מ (כגירסת הרי"ף והגאונים שם, ועיין להלן). וכתב ע"ז בפירוש הר"ח:[14] הואיל וישנן בא"מ, פיר' כיון דעדות תליא בהגדה, דכת' אם לא יגיד ונשא עונו, ולא מיקימא בבית דין אלא אחרי דרישה וחקירה, שנא' משפט אחד וגו', מיכן אמ' רבות' (אם עד שלא בבית דין אמרו) בתוספתא מפורש במסכת[ין, אם עד שלא נחקרה עדותן בבית דין אמרו] מכרין[15] היינו, הרי אלו נאמנין, וכיון שיש להם (כלומר, לב"ד) לחקור, עד שתיחקר עדותן נמצאת שלא היתה הגדתם הגדה, וכי לא (=וכלא) נגמרה עדותן עדיין, וכיון שהדבר כך נמצאו כי לא עשו מעשה באמירתם פל' חיב לפל' כך וכך, שאם לא תחקר ותתכוון העדות אין מחיבין זה לשלם. אבל מדברי התוספות סנהדרין ס"ה ב', סד"ה יצאו, מוכח שהעדות נגמרה בהגדתן, אלא שחזרתן מבטלתה. ועיין תשה"ג אסף (הוצ' מק"ג תש"ב), עמ' 123, הערה 10.

ובתוספות כריתות ד' א' כתבו בשם רבינו נסים: עדים זוממין וכו', דאין מתחייבין אלא בב"ד, ולהכי מעקימת שפתים לא מחייבי, דאם כן אפילו חוץ לב"ד נמי, והגדתן לחוד דהיינו פיהן לא גרמא להו וכו'. ודבריו נתבארו בארוכה בקטעים מספרו שנתפרסמו בתרביץ שי"ב, עמ' 33 ואילך, עיי"ש. ופירושו קשה, ומה בכך שאינו מתחייב אלא בב"ד, והרי התורה לא ענשה על שקר גרידא, אלא על עדות שקר, ואין עדות אלא בב"ד. וצ"ע. ומצאתי בס' חזון נחום לתמורה, קכ"ט ע"ב, בשם קונטרס [לר"א קשטרו]: כתב הרמב"ם בפי' המשנה ריש פ"ג דמכות וז"ל ועדים זוממין חשיב להם דבריהם מעשה, לפי שהם צריכין להגיד עדותם בב"ד. והדברים תמוהים, עיי"ש. וג"ל שנוסחא משובשת נזדמנה לו, וצ"ל בפיה"מ: [לא] חשיב וכו'. והוא ממהדו"ק הראשונה, וסולק אח"כ (עיין בהוצ' ר"י קאפח, מכות פ"ג, הע' 27), ומתורת רבינו נסים היא, עיין מ"ש במבואי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' י"ד, ובהע' 116 שם.

וברא"ח סנהדרין ל"א ב': תוספתא וכו' לעולם אין העדים יכולין לחזור בהן משתחקר עדותן בב"ד וכו', עד אם לא יגיד ונשא עונו, כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. וכוונת רבינו שכל העניין של אינו חוזר ומגיד לא נאמר אלא בבית דין. וכן בשאילתות ויקרא סי' ס"ט (בכ"י הנצי"ב): דאמר רחמנא אם לא יגיד ונשא עונו, כיון שלא הגיד שוב לא יגיד,[16] וממילא כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. וכ"ה בה"ג ה' שבועה, ד"ו קי"ט ע"א, ד"ב, עמ' 498: דאמר מר אם לא יגיד ונשא עונו, כיון שלא הגיד שוב אינו חוזר ומגיד, וממילא וכו'. ובתשובות ג"ק סי' נ"ח (אוה"ג כאן, עמ' 61): אם לא יגיד ונשא עונו, ופירשו חכמים כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. ומדברי הרשב"ם ב"ב קס"ח רע"א משמע שהיה לפניו מפורש בגמרא כן. וכל

[14] פרסמו ר"ש אסף בספר 'לאיש התורה והמעשה', ירושלים תש"ו, עמ' י"ד.

[15] צ"ל: מברין. והשוה גירסת בה"נ שהבאנו בתחילת העניין כאן, ד"ה העדים.

[16] וכ"ה בה"נ שנביא להלן בפנים. ומכאן שאפילו אם אמר בב"ד איני יודע לך עדות אינו חוזר ומגיד יודע אני, כשיטת בעלי התוספות בב"ק נ"ו א', ד"ה פשיטא. ומכאן קשה על שיטת הר"ן בשבועות פ"נ הסובר שבאומר איני יודע יכול לחזור בו, עיין בב"י טחו"מ, סי' כ"ט ובאחרונים שציין הש"ך שם סוף סי' כ"ט. ויש להוסיף שו"ת ר"ב אשכנזי סי' ה', ד"ו ל"א ע"ג ואילך. ועיין בס' עצי ארזים סי' י"ז, אות ע"ט, ותירוצו קשה לשאילתות ולבה"נ, שהרי כאן אפילו בלא שבועה עסיקינן, דומיא דכיון שהגיד, דילפינן מיניה. וכן משמע קצת מן הבבלי ב"מ כ"ח ב', עיי"ש ברש"י, ד"ה מסתברא, ובריטב"א שם. ולכאורה דבריהם תמוהים, שהרי העדים אמרו שהם יודעים שהוא רמאי, ובודאי בכגון דא צריכים לשאול אותם מניין הם יודעים שהוא רמאי, וממילא יכולים לחזור לפני השאלה. אלא שמסתבר לומר שבנידון של ב"מ שם על הבעלים להביא ראייה שאינו רמאי, ואם העדים אמרו שהוא רמאי מיד נתקיימה עדותן שאינם יודעים שהוא אינו רמאי, ואין שום מקום לחקירות מניין הם יודעים שהוא רמאי, שהרי אין לנו שום נפקא מינה מזה, וכאילו אמרו בפירוש אין אנו יודעים שהוא אינו רמאי, וכבר נגמרה עידותן בב"ד, וכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, לולא דלא מייתי איניש חובתא לנפשיה.

הדרש הזה הוא בב"ד דווקא, אבל מחוץ לב"ד חוזר ומגיד, כמו שפירשו בתוספות ב"ק נ"ו א', ד"ה פשיטא הנ"ל, וזו היא גם כוונת הר"ח הנ"ל.

נמצאנו למדים שלכל הראשונים הקדמונים הנ"ל, כל עיקר של אינו חוזר ומגיד הוא בב"ד דווקא, אבל מחוץ לב"ד אין לחוש, ומגיד וחוזר ומגיד. ומרן ר"י קארו בשו"ת אה"ע סי' ד' פסק שבעדות אשה אפילו אם העיד חוץ לב"ד אינו יכול לחזור, מכיון שעדותו אינה צריכה ב"ד כלל, וכבר הרעישו עליו מתשובת הר"ן סי' מ"ז הנ"ל. ועיין בס' עצי ארזים סי' י"ז אות פ' ובעוד כמה מן האחרונים. ואעפ"י שנידון הר"ן הוא אחר לגמרי, אבל מלשון הר"ן משמע שלא כדברי מרן. ברם מדברי שאר הראשונים שהבאנו לעיל, וכן מדברי התוספתא כאן אין סתירה לדבריו, שהרי כל עדות עד אחד באשה שמת בעלה אינה אלא מדרבנן,[17] וכעדות בב"ד שויוה רבנן. ועיין ריטב"א שבועות ל"ב ב', ובשו"ת צמח צדק לאדמו"ר השלישי אה"ע סי' י"ט.

6—7. יפה כח שטר מכח עדים וכו'. בה"ג ה' נחלות, ק"ח ע"א הנ"ל, רמב"ן כאן כ' א', מלחמות להרמב"ן יבמות ספ"ג, חי' הרשב"א כ"י כאן כ' א', ר"ן כאן פ"ב ריש סי' קצ"ג. והברייתא שלנו הובאה (בשינויים) בירושלמי סוף יבמות, ט"ז ע"א. ובחי' הרמב"ן יבמות ל"א ב' הביא את הירושלמי ואת הברייתא שבירושלמי, והוסיף: ואיתא נמי בתוספתא כתובות, ומסיים בה וכו', עיין להלן.

ורוב הראשונים הביאו את העניין מן הירושלמי, מפני שנחלקו אמוראים בהלכה שלנו להלן, וכן הביאו הר"ח,[18] הרי"ף סוף יבמות, וממנו ברמב"ן, רשב"א, ריטב"א, מאירי, רא"ש ותוספות הרא"ש שם, ובתשובות שלו כלל נ"א סי' ב', תוספות חד מקמאי שם (ק"כ א'), ורשב"א ומאירי גיטין ע"א א'. וכן הביאוהו בעיטור את ק', קבלת עדות, הוצ' רמא"י ח"א, נ"ו ע"ד, הראבי"ה ח"ד סי' תתצ"ו, עמ' ע"א ואילך, או"ז ח"א סי' תרצ"ו, צ"ח ע"ד, סי' תשמ"ה, ק"ה ע"ג, הגהות מרדכי יבמות פ"ב סי' ק', שו"ת הרשב"ש סי' תקי"ב ועוד. ולהלן נביא כמה מן הראשונים ביחס לגירסת הרי"ף הנ"ל בירושלמי.

8—9. יפה כח עדים, שהעדים שאמרו מת פל' תנשא אשתו, כתב בשטר מת פל' לא תנשא אשתו וכו'. לפי הגירסא שלפנינו ("כתב בשטר") היה אפשר לפרש שהכוונה היא לאותו עד עצמו שאם העיד על פה עדותו קיימת, ואם כתב בשטר את עדותו אינה כלום, אבל אם מעיד בעל פה על מה שכתוב בשטר, אעפ"י שהשטר הזכיר לו מה ששכח עדותו קיימת, כפי שמסיימת התוספתא בסמוך. וכן ברא"ה כתובות כ' א': דהא בההוא מתנית' קתני נמי ובשטר כתב מת פלוני לא תנשא אשתו. אבל בד ובכי"ע: כתוב בשטר וכו', וכ"ה בה"ג הנ"ל, וכן הוא בתשובת ר' אביגדור כ"ץ שבהגהות מרדכי סוף קידושין ריש סי' תק"ע (בשם רבינו שמחה) בד' קושטא ובד"ו (בד"ח: כתב בשטר, כגי' כי"ו כאן) ובשו"ת ר"י בן הרא"ש סי' צ"ב, מ"ז טע"א.

ובחי' הרמב"ן כאן כ' א': מצאו כתוב (כ"ה בשטמ"ק. ולפנינו ברמב"ן: כתב) בשטר מת פלוני לא תנשא וכו'. אבל במלחמות להרמב"ן הנ"ל: מצאו כתוב בשטר מת פלוני נהרג פלוני וכו'. וברור שרבינו הרכיב כאן את נוסח הירושלמי בנוסח התוספתא, כמי שמוכיח "נהרג פלוני" (וכן הוא מזכיר גם אצל עדים "נהרג פלוני") שאינו נזכר בשום נוסח של התוספתא אלא בירושלמי הנ"ל בכל הנוסחאות. ובחי' הרשב"א כת"י כאן הנ"ל ובר"ן כאן פ"ב ריש סי' קצ"ג, וכן בריטב"א וחי' הר"ן גיטין ע"א מעתיקים בשם התוספתא: מצאו כתוב בשטר וכו'.

[17] כשיטת רוב הפוסקים. והדרשה בספרי שופטים פי' קפ"ח (עיין תשב"ץ ח"א סי' פ"ד) אינה אלא אסמכתא. ושיטת בעל נודע ביהודה אה"ע מהדו"ק סי' ל"נ (ועוד בכ"מ) נדחתה ע"י רוב האחרונים.

[18] כפי שנראה מתשובת הרי"ד כת"י שנביא להלן.

וקרוב לוודאי בעיני שהרשב"א, הריטב"א והר"ן העתיקו ע"פ הרמב"ן הנ"ל אלא שהשמיטו „נהרג פלוני".

ובשו"ת הר"י דטרני סי' צ' כ"י קנטבריא, 166 ע"ב: ומאי דקשיא ליה למר על מאי דתניא בתוספתא דכתובות יפה כח העדים מכח השטר, העדים שאמרנו (צ"ל: שאמרו) מת פל' תינשא אשתו, נמצא חתום (עיין מ"ש להלן על גירסא זו) בשטר מת פל' לא תנשא אשתו, מיהא דאמרי' [ב]מי שאחזו (ע"א א') אמ' רב חרש שיכול לדבר מתוך הכתב כותבין ונותנין גט לאשתו וכו', אמר רב ששת בעדות אשה דאקילו בה רבנן וכו'.[19] ולהלן שם (168 סע"א) הוא ממשיך: ומאי דכתב מר כי רבינו יצחק ורבינו חננאל ז"ל לא הביאו בריתא זו בספריהם לפסק הלכה,[20] כמה נכון לחכם כמוך לדבר כן, הם מתכוונים לפסוק ולהורות, ונאמר כי לא כתבו אותה לפסק כי אם דברים בטלים כתבו! וגם הירושלמי שהביאה בחלוקת האמוראים (העתיקו הרי"ד לעיל שם בשם הרי"ף) ר' ירמיה ור' בון, אם לא היתה עיק[ר] היה מביא אותה?

ולמעשה אין הבדל גדול בין הגירסאות, ומתוך סיום התוספתא להלן מוכח שהעדים מעידים בעל פה מתוך השטר גרידא, ואין הפרש בין מצאו אותו כתוב, או שכתבוהו בעצמם, אלא ששכחו את המעשה, ולפיכך מסיימת התוספתא: אם אמרו מה שכתוב בשטר זה שמענו ושכחנו תנשא אשתו (עיין מ"ש להלן שם). וכן הבין הרמב"ן במלחמות הנ"ל ובחידושיו לכתובות וליבמות ל"א ב' והרשב"א כ"י והרא"ה והריטב"א והר"ן כאן הנ"ל את התוספתא שלנו, וכן הבינו כמה מן הראשונים, עיין להלן. ובחי' הריטב"א גיטין ע"א א' כתב: ולפי [זה][21] מ"ש בתוס' מצאו כתוב בשטר איש פ' מת, לא תנשא אשתו משבשת' היא, א"נ י"ל דהתם כשלא בא להגיד, אלא שמצאו כן כתוב, אבל הכא כשבא להעיד, אעפ"י שמעיד בשטר [כשר], דעדות חשיבא טפי. וכע"ז בחי' הר"ן שם.

נמצאנו למדים שאין משיאין את אשתו ע"פ הכתוב בשטר, מפני שלא הכשירו מפי כתבם אלא בשטר שמעצם טבעו הוא נמסר לבעליו (למלוה או ללוקח), והוא נכתב ע"פ ציווי המתחייב (הלוה או המוכר), אבל שטר שעדים כותבים לעצמם אינו אלא שטר משמוש, וזכרון דברים גרידא, ואם העדים אינם מעידים בעל פה השטר הוא פיסת נייר בעלמא, ומפיהם ולא מפי כתבם אנו קורין עליו, כבאור הרי"ף ביבמות הנ"ל, ועיין שם בס' הזכות, בבעל המאור ובמלחמות. ולפ"ז היתה התוספתא יכולה לנקוט גם דיני ממונות, אלא שתפסה דוגמא מינה ובה: האשה ניתרת בגט ובמיתת הבעל, בגט היא ניתרת בכתב ולא בעדים, ובמיתת הבעל בעדים ולא בכתב.

ברם בירושלמי נחלקו בזה אמוראים, ואמרו שם: מצאו כתוב בשטר מת פלו', נהרג פלו', ר' ירמיה אמ' משיאין את אשתו, ר' בון בר כהנא אמר אין משיאין את אשתו וכו', מתניתא מסייע' לר' ירמיה על פי עדי', לא ע"פ כתבן, ולא ע"פ מתורגמן, ולא עד מפי עד,[22] ועכשיו אין משיאין עד מפי עד (כלומר, בתמיהה), ודכוותה על פי כתבן ועל פי מתורגמן מסיאין (וכ"ה בכי"ל). ומתניתא מסייעא לר' בון בר כהנא יפה כח העדים מכח השט' וכח השטר מכח העדים,

[19] והוא כותב שם: תשובה דכל [ד]מצי להניד על פה כשר בכתיבה וכו', וכל שאינו יכול להניד בפה אינו כשר בכתיבה, ולהכי אלם פסול לעדות בכתיבה משום דליתיה בעל פה וכו', כלשונו בפסקיו ליבמות ל"א ב', ח' ע"א מן הספר. ולהלן שם מבאר כדברי הרי"ף ביבמות פ"נ סי' ל"ב, וכמו שבאר גם בפסקיו לעיל שם, ז' ע"ד מן הספר.

[20] כלומר, העתיקוה, אבל לא לפסק הלכה. והרי"ף הביא בריייתא זו מן הירושלמי, וכנראה שאף הר"ח הביאה משם.

[21] כלומר, הואיל ומן הבבלי משמע שעדות בכתב כשירה בעדות אשה.

[22] ספרי שופטים פי' קפ"ח, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 228. ולפנינו חסר שם „ולא עד מפי עד". ולפני „מעכשיו" היו עד מפי עד פסול אפילו לעדות אשה, ולא האמינו לו על מיתת האיש. ועיין בס' מושב זקנים על התורה סוף נח, הוצ' ששון, עמ' ט"ו.

שהעדים שאמרו מת פלוני נהרג פלוני משיאין את אשתו, מצאו כתוב בשטר מת פלוני נהרג פלוני אין משיאין את אשתו וכו'.

והואיל ובירושלמי נחלקו אמוראים בדין זה, הרי רוב הראשונים הביאו מן הירושלמי[23] ונחלקו בפירושו. ובעיטור אות ק' קבלת העדות, הוצ' רמא"י, נ"ו, ע"ד, הביא את הירושלמי הנ"ל, והוסיף: ורבינו יעקב אמר[24] מנהג הוא לשלוח באיגרת, והא דירושלמי, כגון ההוא דאמרינן (כאן כ"ד ב') מהו להעלות משטרות ליחסין, שכתב בו ביום שמת פלוני לוה פלוני מפלוני,[25] והא דמי שאחזו (ע"א א') דוקא שאינו ראוי להגיד וכו'. ומדבריו למדנו שבעדות בעל פה בכי האי גוונא משיאין את אשתו. ועיין בס' עצי ארזים סי' י"ז, אות ל"ה.

ובאו"ז ח"א סי' תרצ"ו, צ"ח ע"ד, הביא את הירושלמי, וכתב: ונראה בעיני המחבר דה"פ מצאו כתוב בשטר אני ראובן עד שמת שמעון, ר' ירמיה אמר משיאין את אשתו, מתוך עיגונא, דמתוך חומר שהחמרת עליה בסופה וכו', ה"ה שיש לנו להשיא ע"פ זה השטר, אע"ג דלא ידע ממנו[26] ראובן החתום על השטר,[27] דמד"ת[28] לא שרינן לה, אפ"ה משום עיגונא התירו. מתניתא מסייעא לי' לר' בון בר כהנא, דתניא יפה כח העדים מכח השטר וכו'. ונראה בעיני דהלכה כר' בון בר כהנא, דהואיל והברייתא מיתניא בפירוש כותיה, וברייתא דר' ירמיה לא מסייעא ליה אלא מדיוקא.[29] ורבינו משה בר מיימון זצ"ל כתב ס"פ י"ג בה' גיטין מצאו כתוב בשטר מת איש פלוני בן פ', או נהרג פלוני, ונודע שזה כתב ישראל ה"ז תנשא אשתו עכ"ל וכו', וגם א"י[30] מ"ש ונודע שהוא כתב ישראלי, אם הוא שלנו פשיטא שישראל כתבו, וכי מפני מה נאמר שהעכו"ם כתבו, אלא הואיל שהוא כתוב כתיבה שלנו פשיטא שישראל כתבו, או שמא אם הוא בא להתיר, אפי' הוא כתב בכתב עכו"ם, וכיון שנודע שישראל כתבו, וא"כ הוא הרי יש כאן עד אחד ישראל שמעיד עליו שמת, ופשיטא שאשתו מותרת (כלומר, לשיטת הר"מ), דכיון שאנו יודעים שישראל כתבו, וכי דמשום שכתב בלשון עכו"ם גרע[31] וכו', הלכך נראה בעיני כדפרישית, והלכה כר' בון, כך נראה בעיני יצחק בר' משה. ובסי' תשמ"ה, ק"ה ע"ג, הביא את הירושלמי, וכתב: והלכה כר' בון בר כהנא דאין משיאין, ודוקא על השטר כה"ג שייך לומר מפיהם ולא מפי כתבם, אבל עדות הבא בשטר חתום בו חנוך בן ראובן (כלומר, חתימה גמורה) והכיר לסהדותא ולא אתנשי לביה,[32] בהא לא ש י י ך[33] מפיהם ולא מפי כתבם. ובאו"ז הקצר שבש"ס

[23] וצויין להם לעיל, שו' 6–7, ד"ה ורוב.

[24] עיין שיטת ר"ת בתוספות יבמות ל"א ב', ד"ה דחזו, ועוד, עיין בשער החדש על העיטור במקומו.

[25] ואף כאן פירושו שכתבו בשטר הלואה ביום שמת פלוני. ועיין לעיל שם בעיטור, מאמר ראשון, זמן, ט' ע"א.

[26] שמא צ"ל: דלא ידעינן מָנו.

[27] ועיין מ"ש להלן, הע' 36, בשם תוספות חד מקמאי.

[28] דמדבר תורה.

[29] וכלשון זו כתב גם במאירי סוף יבמות.

[30] איני יודע.

[31] ומדבריו ברור שלא עלה על דעתו לומר שכוונת הר"מ היא שצריך לקיים את כתיבת העד, כמו שפירשו הרשב"א, הריטב"א (בסוף יבמות) ועוד את דברי הר"מ. וברמב"ן שם: ,ואיכא מאן דאמר דווקא היכא דמקויים', ומתוך דברי תלמידיו נראה שפירשו שכוונתו להרמב"ם הנ"ל. ועיין במגיד משנה שם הכ"ח שכתב בדרך אפשר: שכוונתו היא למעוטי אם היה כתב עכו"ם וכו', והוא כמו שכתב באו"ז שהבאנו בפנים.

[32] במהרי"ק סי' ע"ד: ולא איתנשי ל י ה, והנכון כלפניו, והיא מליצה ע"פ סנהדרין ל"ה א': ליבא דאינשי אינשי.

[33] כ"ה במהרי"ק הנ"ל ולעיל הע' 32).

הוצ' ראם סוף יבמות: מצא בשטר כתוב אני ראובן מעיד שמת שמעון אין משיאין את אשתו. ואם נודע שישראל כתבו, או מי הוא הכותב, אפי' כתב בלשון עכו"ם משיאין את אשתו (והוא ע"פ סי' תרצ"ו הנ"ל). וכן בשו"ת תרומת הדשן סוף סי' ר"מ: דהא כתב בא"ז מצא כתוב בלשון גוים פלוני מת מתירין את אשתו.

ובחי' הרמב"ן יבמות ל"א ב' הביא את הירושלמי ואת סיום התוספתא כאן, והוסיף: איפשר לומר דההיא נמי דווקא בשמצאו שטר בשוק,[34] או ברשות אחר, אבל כתבו עדים ונתנו לאשה משיאין אותה, ולא מיחוור, אלא איכא למימר כיון דאין זה עושה מעשה שטר וכו' כשטר משמוש דמי, ואין למדין ממנו אלא כשזוכרה לאחר מכן שמה שכתוב בשטר זה כתבו לעדות בלא שנוי וכו'.

ורבינו ירוחם בס' חוה נתיב כ"ג ח"ג כתב: ועוד בירו' שאם כתב בשטר כך **בלא חתום**, איש פלוני בן פלוני מת אין משיאין את אשתו, זולתי אם שלחו עד[35] בכתב. וכבר עמדו האחרונים על דבריו "בלא חתום", וחתימה מאן דכר שמיה? ולפיכך שערו שרבינו ירוחם סמך על הרי"ף שהעתיק (בסוף יבמות) מן הירושלמי: מצאו בשטר כתוב **וחתום** מת איש פלוני, או נהרג איש פלוני, ר' ירמיה אומר וכו', ובברייתא שלהלן גרס כלפנינו, עיין מ"ש בס' עצי ארזים סי' י"ז אות ל"ה. ובאמת המלה "וחתום" חסרה בראשונים שהעתיקו מן הרי"ף (עיין לעיל, שו' 6—7, ד"ה ורוב). וכן במגיד משנה פי"ג מה' גירושין הכ"ה, בד"ק ובד"ו (רפ"ד וש"י): בירושלמי, וכתב כאן בהלכות, מצאו שטר כתוב בו איש פלוני מת וכו', אלא שבד"ח של הרב המגיד: בירושלמי, ונכתב כאן בהלכות, מצאו בשטר כתוב **וחתום** וכו'. ואין לבטל לגמרי גירסא זו, שכן מצאתי גם ברי"ף כ"י על קלף (נכתב בערך ה' אלפים ק' ליצירה) בבית המדרש שלנו כאן (כ"י ענעלאו 413): כתוב **וחתום** וכו'. וכן מעתיק בשם הרי"ף בשו"ת הרי"ד כת"י קנטבריא (167 מ"ב): מצאו בשטר כתוב **וחתום** (ועיין מ"ש לעיל ד"ה ובשו"ת הר"י) מת פלו' וכו'. אבל ברי"ף כת"י עתיק על קלף שנכתב, כנראה, בסוף האלף החמישי (כ"י זולצברגר) חסרה המלה "וחתום".[36] ולפיכך ספק גדול הוא אם רבינו ירוחם גרס ברי"ף "וחתום", והוא כנראה ניסח ע"פ פסק בעל או"ז ח"א סי' תשמ"ה, ק"ה ע"ג שהעתקנו לעיל, שעדות הבאה

[34] ועל פיו הוא בש"ך חו"מ סי' מ"ו, סוף אות ט': וכן בשטר קידושין **שמצאו בשוק** נמי צריך קיום וכו', והיינו הך דירושלמי דשלהי יבמות במצאו כתוב מת פלוני, דאף מ"ד משיאין את אשתו לא מתיר אלא משום עיגונא וכו'.

[35] כ"ה הגירסא ("אם שלחו עד", כלומר, אם שָׁלְחוּ וכו', עיין להלן בפנים) בד' קושטא ובד"ו ואילך. וקרוב לוודאי שזו היא הגירסא הנכונה, וכוונתו שאם מצאו כתוב בשטר **אין** משיאין את אשתו (ופסק לחומרא כבעל או"ז, המאירי ועוד, עיין מ"ש לעיל בפנים. והואיל ורבינו ירוחם נמשך כרגיל אחרי הרא"ש, הרי מסתבר שנטה לפרש שאף הרא"ש מחמיר, כמו שהבין גם בנו בטואה"ע סי' י"ז, אעפ"י שמשו"ת שלו כלל נ"א סי' ב' לא משמע כן), אבל אם העד עצמו שלח את כתבו לב"ד בתורת עדות משיאין את אשתו. ובתוספות הרא"ש סוף יבמות הביא את המחלוקת שבירושלמי מבלי להכריע, וסיים: ולפר"ת שמתיר בכל דיני ממונות **לשלוח** כתב ידן לב"ד, אם כן לכ"ע נמי משיאין ע"פ הכתב. ועל פיו ניסח רבינו ירוחם. וכן הסיקו כמה מן הראשונים, עיין מ"ש לעיל בפנים. ברם בב"י טאה"ע סי' י"ז העתיק בשם רבינו ירוחם: אין משיאין את אשתו, זולתי אם **מצאו** עד בכתב. וכע"ז מעתיק בים של שלמה יבמות פ"נ סוף סי' י"ג, ומתפרש ע"פ או"ז הנ"ל. ובס' עצי ארזים סי' י"ז אות ל"ה כותב שהגירסא בהוצאות שלפנינו בס' רבינו ירוחם היא משובשת, והנכון הוא כמו שהעתיק בב"י, אבל פירושו שם דחוק מאד. ועיין בשו"ת הרב"ז להגרב"ז שאפראן סי' י"ב.

[36] ובתוספות חד מקמאי ק"כ סע"א: גרסי' בפ' מי שאחזו (ע"א א') וכו', שמעינן מהא דמפי כתבם בעדות אשה כשר, ומיהו לא דמי האי מפי כתבם דניטין למפי כתבם דירושה (צ"ל: דירוש', דירושלמי) שכתב רב אלפס מצא כתוב בשטר איש פלוני מת, איש פלוני נהרג וכו', דבההיא דניטין מיירי, כגון שכתב לפני [נ]ו בשטר איש פלוני מת, ובההיא מכשרי', אבל בנמצא כתוב בשטר איש פלוני מת לא, אפשר דלא מכשר וכו', ועיין בבדקי בתים להר"י לובעצקי, עמ' כ"ט-ל'.

בשטר וחתום בו חנוך בן ראובן וכו' בהא לא שייך מפיהם ולא מפי כתבם, עיין מ"ש לעיל, סד"ה ובאו"ז.

9—10. אם אמרו מה שכתוב בשטר זה שמענו ושכחנו וכו'. בה"ג ה' נחלות, ק"ח ע"א הנ"ל, רמב"ן יבמות ל"א ב', ד"ה ורחמנא, מלחמות שם פ"ג, רמב"ן, רשב"א כת"י, רא"ה, ריטב"א כ' א', הר"ן על הרי"ף כאן פ"ב ונ"י שם (אשי ה', פ"ד ע"א). ופירשו הראשונים הנ"ל[37] שבבא זו דבוקה לרישא, ומשלימה אותה, והסתייעו מכאן לפירוש הרי"ף ורש"י בבבלי שם,[38] שהכוונה ברישא לעד שרושם את עדותו לעצמו, לזכרון דברים, עיי"ש. ובחי' הרשב"א כאן כת"י מסיים: ודברי התוספת' כרב הונא וכו'.

10. כותב אדן עדותו בשטר וכו'. הראשונים הנ"ל.[39] ובבבלי כ' א': ת"ר כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה וכו'. ובס' והזהיר ח"ב, עמ' 72: ת"ש שנינו בתוספתא כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה וכו'. ואין כוונת רבינו לתוספתא כאן, שכן דרכו להביא את הברייתות שבבבלי בשם תוספתא, עיין מ"ש בתשלום תוספתא, עמ' 6. ועיין בשאילתות יתרו סי' נ"ה ובהעמק שאלה שם אות ט', ובשאילתות הוצ' רש"ק מירסקי סי' ס"ב, עמ' ק"ס. ובירושלמי פ"ב ה"ד, כ"ו ע"ג: תני כותב אדם עדותו ומעידה וכו'.

10—11. לאחר מאה שנה. וכ"ה ברמב"ן כאן כ' א' וברי"ן שם ובמלחמות יבמות פ"ג. אבל בה"ג הנ"ל: לאחר כמה שנים. וכ"ה בירושלמי[40] ובבבלי הנ"ל. ועיין להלן שם כ' ב'.

11. יפה כח שטר מכח כסף וכו'. בה"ג ורמב"ן כאן הנ"ל. ובירושלמי סוף יבמות, ט"ז ע"א: יפה כח השט' מכח העדים שהמלוה את חבירו בעדי' גובה מנכסים בני חורין, בשטר גובה מנכסים משועבדין. ובבבלי קידושין כ"ז א': תניא כותיה דרבא יפה כח הכסף מכח השטר, וכח השטר מכח הכסף. יפה כח הכסף, שהכסף פודין בו הקדשות וכו', והחילוק שברישא כאן לא נזכר שם.

11—12. שהשטר גובה מנכסים משועבדין, מה שאין כן בכסף. עיין בלשון הירושלמי שהעתקנו לעיל בסמוך, ואף לפנינו הפירוש כן, שאם הלוה כסף בפני עדים אינו גובה מנכסים משועבדים, ואם נתן לו הלוה שטר, אעפ"י שהעדים לא ראו את ההלואה, גובה מנכסים משועבדים, שהרי כותבין שטר ללוה אעפ"י שאין מלוה עמו, כמשנת ב"ב פ"י מ"ג. ועיין בש"ס הוצ' ראם במכילתין בחלופי גרסאות ע"פ נ"י ממסכת כתובות (אחרי נמוקי הגרי"ב על מהרש"א).

12—13. יפה כח הכסף, שהכסף פודה את הערכין, ואת החרמין, ואת ההקדשות, ואת מעשר שני וכו'. בה"ג הנ"ל בטעות (באשגרה מלמעלה): שהכסף גובה את הערכין וכו'. ובברייתא שבבבלי קידושין כ"ז א' הנ"ל שהכסף פודין בו הקדשות ומעשר שני, מה שאין כן בשטר. ועיין לעיל שם ה' א'. ובתו"כ בחוקותי סוף פרש' ז', קי"ד ע"ג, למדים מן הכתוב שאין פודין ערכין והקדשות (והחרמים שהם בפדיון הרי הם בכלל הקדש לבדק הבית) בשטרות. ועיין במשנת בכורות פ"ח מ"ח, וכפירוש התלמוד שם. ומעשר שני אינו נפדה אלא בכסף (במטבע שיש עליו צורה) גרידא, כמע"ש פ"א מ"ב ועדיות פ"ג מ"ב,

[37] בריטב"א שלפנינו חסר ההמשך, אבל הוא ישנו בשטמ"ק בשמו. ובראי"ה שם: וה"נ תני סיפ' כות' אד' עדותו על השט', וכן נמצ' כתו' למקצ' הגאוני' ז"ל שכך היא הגירסא. וכנראה שכוונתו לגירסא בבבלי, ובנינוד לגירסת השאילתות שהבאנו להלן בפנים (שו' 10, סד"ה כותב) שגרס: כותב אדם עדותו על השטר ומניחה וכו'.

[38] נגד פירושו של רב האיי גאון, עיין אוה"ג, עמ' 77—80.

[39] ושם „אדם", כני' ד וכי"ע. ועל כתיב „אדן", עיין מ"ש לעיל ח"א (ברכות), עמ' 1.

[40] בר"ח שבאוה"ג, עמ' 21, חסרה המלה „כמה", אבל גם הראשונים גרסו בירושלמי „כמה".

וכל שכן שאינו נפדה בשטר, ועיין לעיל שביעית פ"ז ה"ג, מע"ש פ"ב ה"ח ובמקבילות שציינו שם (עמ' 251).

13—14. יפה כח שטר וכסף מכח חזקה וכו'. בבבלי הנ"ל: ויפה כח שניהם מכח חזקה וכו'.

14—15. ששטר וכסף קונין עבד עברי. בבלי הנ"ל, וכמשנתנו שם פ"א מ"ב.

15. מה שאין כן בחזקה. בבלי הנ"ל. ועיין בירושלמי שם פ"א ה"ב, נ"ט ע"א, בבלי שם ט"ז א'.

15—17. שאם מכר לו עשר שדות, כיון שהחזיק באחת מהן קנה את כולן, אבל לא נתן לו אלא דמי אחת מהן, או לא כתב לו אלא על אחת מהן, לא קנה אלא אותה שדה בלבד. וכ"ה בד, ועיין מ"ש הרי"ץ גיאת בשם התוספתא (עיין להלן). וכן בירושלמי קידושין פ"א ה"ה, ס' ע"ג: מתניתא מסייעה וכו', מכר לו עשר שדות כאחת כיון שהחזיק באחת מהן החזיק בכולם, אבל אם לא נתן לו אלא דמי אחת מהן, או שלא כתב לו אונו אלא על אחת מהן, לא קנה אלא אותה שמכר לו בלבד. ולפי פשוטה של לשון ברור שהכוונה היא שאם נתן כסף בעד שדה אחת ואמר לו "קנה בכסף של זו האחר,[41] אינו קונה, וכן בשטר, אבל בחזקה אם אמר לו החזיק בזו וקני כולן, אי נמי אמר לו סתם החזק בזו וקני, קנה את כולן",[42] ובכסף ובשטר בכגון דא לא קני, משום שאין קרקע נקנה אגב קרקע,[43] מה שאין כן בחזקה שאם החזיק באחת מהן קנה כולן. ואין כאן זכר שאף הקונה בחזקה צריך לתת דמי כולן. וכן מוכיח הירושלמי הנ"ל מכאן שקונה בשטר לחוד, ובכסף לחוד.[44]

ובבבלי קידושין כ"ז א' שנינו: אמר רבא לא שנו אלא שנתן דמי כולן, אבל לא נתן דמי כולן לא קנה אלא כנגד מעותיו. תניא כוותיה דרבא יפה כח הכסף מכח השטר וכו' (הברייתא שלפנינו), יפה כח חזקה, שחזקה מכר לו עשר שדות בעשר מדינות כיון שהחזיק באחת מהן קנאם כולם. במה דברים אמורים שנתן לו דמי כולן, אבל לא נתן לו דמי כולן לא קנה אלא כנגד מעותיו. מסייע ליה לשמואל דאמר שמואל מכר לו עשר שדות בעשר מדינות כיון שהחזיק באחת מהן קנה את כולן. ולפי גירסא זו מוכח שרבא שמצריך נתינת דמי כולן אין כוונתו למוכר עשר שדות בעשר מדינות (שהם דברי שמואל) אלא למוכר מטלטלין אגב קרקע (עיין לעיל שם בבבלי), וכמו שפירש"י וסייעתו. והראייה מן הברייתא שלנו פירש"י: ומטלטלין הנקנין עם קרקע נמי כשדה שאינה סמוכה לה דמי, והיינו דרבא. וכן בעיטור מאמר ג', אגב, הוצ' רמא"י ח"א, ט"ו ע"א: ועשר שדות שאין סמוכות זו לזו כמטלטלין הניקנין באגב דמי.

אבל הרי"ף בקידושין פ"א ריש סי' תר"ג גרס בבבלי את דברי שמואל (מכר לו עשר

[41] ברשב"א (קידושין כ"ז סע"א): האחרת (כלומר, קנה בכסף של זו את השדה האחרת).

[42] לשון הרמב"ן בקידושין כ"ז סע"א.

[43] כשיטת רוב הראשונים, עיין ב"ק י"ב א', תוד"ה בעינן, וד"ה למה לי, חידושי הרשב"א שם ובתשובותיו ח"א סי' תתקנ"ד, ועוד. ועיין ב"י טחו"מ סי' ר"ב, וכמו שהסביר במרכבת המשנה פ"נ מה' מכירה ה"ט. ועצם הדין שאין קרקע נקנה אגב קרקע אינו מוכרח מן הגמרא, ואפשר שעבדים שאני, ואפילו אם הם כקרקעות אינן נקנים באגב, ועיין במאירי ב"ק, עמ' 38. ובחידושים לא נדעו למי בקידושין כ"ז א', ד"ה איבעיא, הביא המחבר בשם מורו כדבר פשוט שקרקע נקנה באגב. ועיי"ש בחידושין שתמה על רבו, וכתב: וצ"ע אי אשכחן אגב במקרקעי בשום דוכתא, דנראה דלא מהני אלא במטלטלי וכו', כדברי התוספות בב"ק הנ"ל.

[44] והפירוש הנכון בירושלמי הוא בשער החדש לעיטור ריש מאמר שלישי, אגב, י"ג ע"א, אות ז'. ועיין מ"ש בהנהות יפה עינים קידושין כ"ז ב'. והנהת בעל שדה יהושע בירושלמי אין לה על מה לסמוך, וכתב על סמך דברי הראשונים שמפרשים את הבבלי.

שדות וכו') לפני דברי רבא (ברי"ף כת"י: רבה), ורבא אינו אלא מפרש את דברי שמואל,[45] ולא גרס אח"כ: מסייע ליה לשמואל וכו'. ולפ"ז אין מדברים שם בקניין אגב כלל, ובמוכר מטלטלים אגב קרקע אין צורך שיתן דמי כולם, כמו שנראה גם מדברי הר"מ ספ"א מה' מכירה, ועיין מ"ש הרב המגיד בפ"ג שם ה"ח. וכבר העירו במאירי קידושין, עמ' 164, וברי"ן על הרי"ף הנ"ל שהר"מ גרס בבבלי כגירסת הרי"ף. ועיין גם בשאילתות סוף בהר, סוף סי' קט"ו ובס' המקח והממכר לרב האי שי"ג, ד"ו כ"ח ע"א, ד' ווין ל' ע"א.

ונחלקו הגאונים והראשונים, אם חזקה מועילה בלי כסף ובלי שטר (אפילו במקום שכסף אינו קונה בלי שטר, ושטר אינו קונה בלי כסף), ואם מדברים כאן דווקא במקום דעייל ונפיק אזוזי (עיין בבלי ב"מ ע"ז ב'), או אפילו במקום דלא עייל ונפיק אזוזי, ומה דינו אם נתן מקצת כסף אם קנה כנגד מעותיו, או לא קנה כלל, עיין בשאילתות פ' בהר סי' קט"ו, אוה"ג קידושין, עמ' 54 ואילך, שם עמ' 73, וברמב"ן, רשב"א, חידושין לא נודעו למי, מאירי, תוספות הרא"ש ועוד בקידושין שם,[46] ובראשונים לעיל שם כ"ו א', ובתוספות כתובות צ"ג א', ד"ה עד, ובמקבילות ובשטמ"ק ב"ק ח' א' ועוד. וכל הדברים נוגעים רק לשיטת הבבלי,[47] אבל התוספתא בוודאי מתפרשת כפשוטה כנ"ל, ואינה מדברת כלל על פרעון כסף (או שטר) נוסף לקניין אחר, ואין להתאים אותה למסורת הבבלי.

ברם הרי"ץ גיאת היה לו פירוש אחר וגירסא אחרת בבבלי קידושין, שכן מביא ר' זכריה אגמאתי בפירושו לב"מ ע"ז ב' (הוצ' יעקב לוין, עמ' 124): גרסינן בקידושין פרק ראשון מכר לו עשר שדות בעשר מדינות כיון שהחזיק באחת מהן קנה כולן וכול'. רבי יצחק בן יהודה ז"ל יפה כח חזקה מכח כסף ושטר, דבחזקה מכר לו עשר שדות בעשר מדינות משהחזיק באחת מהן קנה כולן, ובכסף ובשטר לא קנה עד שיתן דמי כולן, אבל לא נתן לו אלא דמי אחת ולא כתב לו שטר אונו אלא על אחת מהן, לא קנה אלא כנגד מעותיו,[48] ומתניתין דקתני נקנין בכסף ובשטר האמרבא (=האמ' רבא) לא שנו אלא בנותן לו דמי כולן, אבל לא נתן לו דמי כולן לא קנה אלא כנגד מעותיו,[49] ובדעייל ונפיק אזוזי הוא, וכדאמרינן, אבל בדלא עייל ונאפיק אזוזי קנה כולה, ואפילו בשוה פרוטה הקרקע נקנית,[50] ויש שסוברין דהא דרבא אכולהי מתניתין הוא דאיתה, בין כסף ושטר וחזקה,[51] וכיון דאקשו עליה אי הכי מאי אהניא לה חזקה, וקימא לן דכסף לחודיה קני בלא חזקה, ומתריץ דבאתרא דלא קנו בכסף לחודיה עד דכתבי שטרא מהניא לה חזקה, דאי יהיב דמי כמה שדות ומחזיק בחדא לקנותן כולן קונה את כולן בההיא חזקה, ואע"ג דלא כתיב ליה

[45] ורבא השתמש בלשון "לא שנו" משום שדברי שמואל ברייתא היא, כמו שאמרו אח"כ, עיין במאירי שם, עמ' 164.

[46] ברמב"ן וברשב"א שם חילקו שדווקא אם לא עשה קניין בגוף הדבר הנקנה צריך דמים, אבל אם עשה קניין בגוף הדבר אין צורך בדמים. ועיין גם במגיד משנה פ"א מה' מכירה ה"כ.

[47] ומקצתם גם לשיטת הירושלמי מההלכה של עייל ונפיק אזוזי לא נזכרה בירושלמי).

[48] כנראה שכל זה הוא ניסוח הרי"ץ גיאת עצמו ע"פ התוספתא, הירושלמי והברייתא שבבבלי, עיין להלן.

[49] ויש כאן פירוש חדש, שרבא אינו מדבר בקניין מטלטלין אגב קרקע, ואינו מפרש את דברי שמואל, אלא מפרש את משנתנו שהזכירה קניין כסף, ועלה אמר רבא שאין קניין כסף אלא בנתן את כל הכסף, אבל אם נתן מקצת כסף אינו קונה אלא כנגד מעותיו. ולפירוש זה כיוון בעל ס' העיטור, מאמר ג', אגב, הוצ' רמא"י, ט"ז ע"א, שכתב: ואית דמפרשי ארישא דמתניתין, דקתני בכסף, וליתא. ותניא נמי הכי יפה כח הכסף וכו', וגרס כגירסא שלפנינו בבבלי, ולפיכך דחה פירוש הרי"ץ בשתי ידים, עיי"ש.

[50] קידושין י"ג א', ירושלמי שם פ"א ה"ג, נ"ט ע"ד, ה"ה, ס' ע"ג, ובמקבילות במע"ש ובעירובין.

[51] כלומר, שאף בחזקה לא קנה אם לא נתן דמי כולה. ואף לפירוש זה רבא מפרש את משנתנו.

שטרא,[52] ולא היא, דבהדיא תנינא בתוספה (ב"ב פ"ב הי"ב) לקח הימנו עשר שדות כיון שהחזיק באחת מהן **החזיק** בכולן (כלומר, עיקר החידוש שמעשה החזקה באחת מהן נחשב כאילו עשה מעשה בכולן), ותניא נמי יפה כח חזקה מכח שטר וכסף דחזקה קנה עשר שדות והחזיק באחת[53] החזיק בכולן, אבל לא נתן לו אלא דמי אחת מהן ולא כתב לו אלא על אחת מהן לא קנה אלא כנגד מעותיו,[54] והכי פירוש, החזיק בכולן מה שאין כן בכסף ושטר, דאילו התם אם לא נתן לו אלא דמי אחת ולא כתב לו שטר אלא על אחת לא קנה אלא כנגד מעותיו (כלומר, אבל בחזקה קנה את כולן, אפילו לא נתן מעות). ויש שגורסין במה דברים אמורים שנתן לו דמי כולן, אבל לא נתן לו דמי כולן לא קנה אלא כנגד מעותיו, וטעות היא בידן, דעיקר הא בריתא בתוספת כתובות, ואיתה נמי בגמרא דארץ ישראל בקידושין בפרק ראשון (הנ"ל בתחילת דברינו), וסוגייה כדאמרינן, עד הנה מדברי רבי יצחק בן יהודה ז"ל. ור' זכריה אגמאתי לא העיר כלל על גירסת ספרי הבבלי שהיו בידו, ולא מצאתי חבר לגירסת הרי"ץ גיאת בבבלי,[55] אלא שגירסתו בבבלי מתאימה לתוספתא ולירושלמי.

18. **מאתים לבתולה, ומנה לאלמנה** וכו'. בירושלמי פ"ד ה"ט, כ"ט ע"א, מפורש שאפילו ר' מאיר מודה בה, ואפילו לא כתב לה שטר כתובה, גובה מנכסים משועבדים. אבל בבבלי נ"א ב' אמרו שר' מאיר חולק, ואם לא כתב לה כתובה אינה גובה אלא מבני חורין.

18–19. **נזק, וחצי נזק, תשלומי כפל, תשלומי ארבעה וחמשה, כולן אע"פ שאינן כתובין בשטר** וכו'. ירושלמי גיטין פ"ה ה"א, מ"ו ע"ג. ועיין בבלי ב"ק ח' א' ובתוספות שם, ד"ה כולן, חי' הרשב"א שם, ד"ה מדאמרינן, בבלי שם י"ד ב', בפי' הראב"ד והמאירי שם, בתוספות שם, ד"ה ש"מ, ערכין ו' ב' (לעניין נזיקין). ונחלקו הראשונים אם גובה ממשועבדים משום שמלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמיא, או משום דנזיקין קלא אית להו, ועיין בבאור הגר"א חו"מ, סי' ל"ט אות ג' (לדברי הש"ך שם אות ב'), בש"ך שם סי' קי"ט אות ז' ובשער המלך לדברי הר"מ בפי"ט מה' מלוה ולוה ה"ה.

20–21. **האשה שאמרה אשת איש אני, וחזרה ואמרה איני אשת איש, נאמנת, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר.** במשנתנו פ"ב מ"ה: האשה שאמרה אשת איש הייתי וגרושה אני נאמנת שהפה שאסר וכו'. ובבבלי כ"ב א': ת"ר האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני נאמנת, והא שוויה לנפשה חתיכה דאיסורא וכו', כגון שנתנה אמתלא לדבריה.[56] ובה"ג ה' מיאון, ד"ו ס"ד ע"א, ד"ב, עמ' 304: תניא (בד"ב:

[52] עיין בתוספות קידושין כ"ז ב', ד"ה במה, ועוד.

[53] בין השורות תלוי: מהן.

[54] כן גרס הרי"ץ גיאת בברייתא שבבבלי, עיין להלן.

[55] ואף בשאילתות סוף בהר גרס כבהוצאות שלפנינו, וכן היתה הגירסא לפני כל הראשונים שבדקתי.

[56] בבבלי שם מביא מעשה רב: ומעשה נמי באשה אחת גדולה, שהיתה גדולה בנוי וכו'. והלשון מגומגמת, וגראית כאילו יש כאן פירוש למלה "גדולה". אבל אשה גדולה פירושה אשה חשובה, כפירש"י במלכים ב' ד', ח'. ואשה חשובה לאו דווקא אשה יפה (עיין מ"ש ר"י ענגיל בגליוני הש"ס פסחים ק"ח א'). וכן בירושלמי שבת פי"ד, י"ד ע"ד (ובמקבילה בע"ז פ"ב ה"ב, מ' ע"ד): **איתה רבה** הוות וכו', ושם בוודאי אין פירושה אלא "אשה חשובה היתה". ונראה שעיקר הגירסא היא: באשה אחת גדולה בנוי, והכוונה לעיר נוי, דאיתקריא גם ניתה. וכן בריף כאן בשני כת"י על קלף: באשה אחת שהיתה גדולה בנוי, **ואמרי לה בנינוה** וכו'. וכע"ז בה"ג שהבאנו להלן בפנים. וכן מעתיק בשו"ת הריב"ש סי' תצ"ח. והיא נוי היא ניתה. וכן מעיד איזיאוס באונומסטיקון שלו, הוצ' קלוסטרמן, ריש עמ' 136, ובתרגומו של רע"צ מלמד, עמ' 66: ויש גם עיר [אחרת] של יהודים, נקראת ניתה בפנת ערביא. ועיין בבלי תענית י"ד ב', ובהערות מלטר שם, עמ' 51, שו' 1, ובהערה 1 לירושלמי ברכות

תניא בברייתא) אמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה אין אשת איש אני (כגי' התוספתא כאן) נאמנת. אמרי בשלמא היכא דאמרה אשת איש הייתי גרושה אני נאמנת, דקא תליא נפשה במילתא דשכיחא, דכולהי נשי מינסבן לגברי ומיגרשן, אלא אמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה אין אשת איש אני אמאי נאמנת, כל כמינה? אמר רבה בר רב הונא כגון שנתנה אמתלא לדבריה. ובאמת "שוויה לנפשה חתיכה דאיסורא" לאו דווקא, והקושיא היא, למה מאמינים לה כשסותרת את דבריה, וע"ז אנו מתרצים כשנתנה אמתלא נאמנת לסתור את דבריה, כמפורש להלן שם בגמרא, וכן בכ"מ. ובאמתלא נאמנת אפילו בזו, וכבר האריכו האחרונים בזה. ובעיטור סוף ח"ב, אות ק' קידושין, הוצ' רמא"י ע"ט סע"ג:[57] ואם אמר (כלומר, שהאב אמר) בב"ד[58] קידשתיה (כלומר, את בתי קטנה), וחזר ואמר לא אמרתי בפניהן הרי זו בחזקת מקודשת, אבל לא כפר באמירתו, אבל[59] אמר לא קידשתיה, אם נתן אמתלא לדבריו נאמן,[60] ואם לאו, אינו נאמן, כדאמר באמירה[61] אשת איש הייתי. ומכאן שבכל מקום שמכחיש את דבריו אינו נאמן בלי אמתלא, אבל באמתלא נאמן, משום הפה שאסר הפה שהתיר. ועיין מ"ש בס' בית מאיר סי' י"ז ס"ק מ"ו ובס' ישרש יעקב לתוספות יבמות קי"ח א', ד"ה סד"א.[62]

ובאמת בכל מקום שאמרו במשנה ובברייתא הפה שאסר הפה שהתיר,[63] אין האמירה האחרונה סותרת את הראשונה, אבל להלן ב"מ פ"א ה"י: הודאת בעל דין כמאה עדים. אימתי, בזמן שטענו והודה, אבל אם הודה מפי עצמו יכול לחזור בו, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר. וכתב הש"ך בחו"מ סי' פ"ט: והא דקתני בתוספתא יכול לחזור בו, נראה דהתוספתא לא מיירי מהשטאה, דהא לא הזכיר בתוספתא כלל משטה, ועוד דא"כ לא שייך לשון יכול לחזור בו, וגם לא שייך הפה שאסר הפה שהתיר, דהא בהשטאה לא אסר כלל, אלא נראה דה"פ יכול לחזור מהודאתו

פ"ה ה"ב, הוצ' לונץ, נ"ג ע"א. ובחנם תיקנו שם, והיא נינוה היא נוי. אבל צ"ע אם בעיר זו שבעבר הירדן יורד נשם בתקופת תמוז (לפי הבבלי), או אחר הפסח (לפי הירושלמי).

[57] והביאו אותו ר' שמריה בר' מאיר ור' יעקב מההר (בתשובות שפרסם הר"מ בלוי בסוף ס' המכתם לפסחים, סוכה וכו', עמ' רנ"ד–רנ"ה) וחלקו עליו. אבל דברי העיטור דברי גאונים הם, והיא תשובת רב האיי שפרסם הר"ש אסף בס' מדעי היהדות ח"ב, ירושלים תרפ"ז, עמ' 65. ועיין בחשה"ג הקצרות סי' ק"פ ואוה"ג קידושין, עמ' 153.

[58] וכן בבית דין בתשובות הנ"ל (לעיל, הע' 57), ואפילו אמר בב"ד מועילה אמתלא, עיין בשו"ת ר"י אבן לב ח"א כלל ו' סי' מ"א (בד"ר), והעיר שם על התשובות הנ"ל שחולקות על בעל העיטור. ועיין בשער החדש שציין לאחרונים בעניין זה (אם מועילה אמתלא אחרי שאמר בב"ד). ועיין בהעמק שאלה לשאילתות סי' צ"ו, ד' ירושלים, סוף עמ' קפ"ד ואילך. ועיין היטב בלשון רב האיי הנ"ל ועיין בשו"ת הרשב"א ח"ז סי' רנ"ח, ושם לא החכר ב"ד. ועיין מאירי, עמ' 108, ובהע' ז' שם.

[59] צ"ל: אלא, כמו שמעתיק בשו"ת ר"י אבן לב הנ"ל, וכ"ה בתשובת רב האיי הנ"ל (לעיל, הע' 57).

[60] ועיין בשער החדש הנ"ל, אות כ' שכתב שדברי בעל העיטור נעלמו מעיני האחרונים, עיי"ש. אבל כבר העיר עליו בשו"ת ר"י אבן לב הנ"ל והביאו בהעמק שאלה הנ"ל (ווילנא, תרכ"א), נ"ב ע"ד. ועכשיו אנו רואים שדברי בעל העיטור דברי רב האיי הם, כלעיל הע' 57. ועיין בס' שב שמעתתא ש"ו פ"ח, ומה שהשיג עליו בשו"ת חמדת שלמה אה"ע סי' נ"ו. ומדברי ר' שמרי' בר' מאיר שהבאנו לעיל בפנים, שו' 4–6, סד"ה עדים, משמע כדברי בעל שב שמעתתא.

[61] צ"ל: באמרה. ובתשובת רב האיי הנ"ל: כי דומה הדבר כאילו היא אמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני וכו' אינה נאמנת, ואם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת. ובעל העיטור קיצר את התשובה.

[62] עיי"ש שהסבירו את דברי התוספות שאין אמתלא מועילה אלא במקום שהשתיקה אינה אוסרת, כלומר, דווקא במקום שאנו אומרים הפה שאסר הוא הפה שהתיר, וכדברי התוספתא כאן לפי פירוש התלמוד.

[63] עיין במסורת התוספתא דמאי פ"א, עמ' 63, שו' 13 (וצ"ל שם: כתובות פ"ב [מ"ב], מ"ה).

ולומר כשהודיתי חשבתי כך ועכשיו אני חושב כך, ונזכרתי וטעיתי וכו', עיי"ש. ברם שאר הראשונים[64] פירשו את התוספתא גם בחזר ואמר משטה הייתי כך, כמפורש בדברי רב האיי (עיי"ש בתוספת ראשונים), ואף משטה הייתי בך הוא בכלל אמתלא, ואף על כך אפשר לומר הפה שאסר הוא הפה שהתיר, כמפורש כאן, ובנותנת אמתלא שמעולם לא היתה אשת איש, וכדברי הבבלי. ומטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר נאמנת באמתלא. ולפ"ז אפשר לומר שאם האב אמר שלא בפני ב"ד שקדש את בתו יכול לומר משטה הייתי. ועיין בהפלאה כ"ב א', ד"ה והא שוויא, בהעמק שאלה שהבאנו לעיל, הע' 58, ובתשובות שצוינו שם. ועיין בס' חקרי לב אה"ע סי' פ"ג, פ"ד.

21—23. אמרה נשביתי וטהורה אני, ויש לי עדים שטהורה אני, אין אומרי' נמתין עד שיבאו עדים ויתירוה, אלא מתירין אותה מיד. אם משהותרה באו עדים ואמרו נשבית היא הרי זו לא תנשא וכו'. ברייתא בבבלי כ"ג א', אלא ששם מסיים: התירוה לינשא, ואחר כך באו עדים ואמרו לא ידענו הרי זו לא תצא. ופירשו הראשונים (ועיין גם בתוספות שם, ד"ה באו) שלא תצא מהיתרה הראשון, ותנשא לכתחילה. אבל ברי"ף פ"ב סי' ר"ו ובראי"ש שם סי' כ"ז: ואח"כ באו עדים שנשבית הרי זו לא תצא, והמלים "ואמרו לא ידענו" חסרות שם. וכן במאירי שם, עמ' 119: התירוה לינשא ואח"כ באו עדים לא תצא מהיתירה, כמו שביארנו. ולפי זה אפשר לפרש שאעפ"י שאח"כ באו עדים שנשבית (ואין הם העדים שאמרה שהם יודעים שהיא טהורה) לא תצא, הואיל והותרה הותרה, והוא דין משנתנו פ"ב סמ"ה, וכפירוש הירושלמי והבבלי, עיין להלן. וכן נראה מפסק הר"מ פי"ח מה' איסורי ביאה הכ"ג שגרס בברייתא שלנו כגירסת הראשונים הנ"ל,[65] ועיקר הרבותא שאין ממתינים לעדים, ואם אח"כ באו עדים הוא דין משנתנו הנ"ל שפסקה לעיל שם הכ"ב. ובמשנתנו הנ"ל: אם משנישאת באו עדים לא תצא. ובבבלי כ"ג א': אמר אבוה דשמואל לא נישאת נישאת ממש, אלא כיון שהתירוה לינשא אע"פ שלא נשאת. והא לא תצא קתני, לא תצא מהתירה הראשון. ובירושלמי פ"ב ה"ו, כ"ו ע"ג: רב הונא אמר לא סוף דבר משנישאת, אלא אפי' התירוה ב"ד להינשא.[66] ואעפ"י שבירושלמי לא נזכר "לא תצא מהיתירה הראשון" אין לפרש שהחידוש הוא שאפילו באו עדים לפני שנישאת ונישאת לא תצא (ובמשנתנו הרי אמרו דווקא אם באו עדים אחרי שנישאת), אבל אם לא נישאת לא תנשא לכתחילה, שהרי במעשה בבנותיו של שמואל מפורש גם בירושלמי שם שהותרו להנשא לכהן לכתחילה אפילו אחרי שבאו העדים, ואם כן הירושלמי והבבלי שוים הם בהלכה זו, והוא נגד התוספתא כאן שמפורש בה שלא תינשא לכתחילה. ועיין בתוספות כ"ג א', ד"ה לא.

ברם גירסת הבבלי בהוצאות שלנו: ואח"כ באו עדים ואמרו לא ידענו יש לה על מה לסמוך, שכ"ה גם בכי"מ, וכן בתוספות רי"ד שם כ"ג ב': התירוה לינשא ואח"כ באו עדים ואמרו לא ידענו ה"ז ל"ת (=לא תצא). פי' אע"פ שבאו אותם העדים שאמרה האשה ושאלנו אותן ואמרו לא ידענו, אין אומרים כיון שנמצאו דבריה שקר תצא, אלא ל"ת (=לא תצא) וכו'. ובה"ג ה' כתובות, ד"ו ע"א ע"א: התירוה לינשא ואחר כך באו עדים, עידי טהרה, הרי

[64] וציינתי להם בתס"ר ח"ב, עמ' 105 ואילך. ועיין גם בחמרא וחיי שהבאתי שם שנשא ונתן בעיקר דברי הש"ך.

[65] ועיין רש"י, ד"ה ואח"כ. ונראה שגרס כגי' המאירי. ולא כמ"ש הרש"ש. ועיין בשו"ת הרשב"ץ ח"ג סי' קע"ח (וציין לו הר"י ענגיל בגליוני הש"ס כ"ב א') שכתב: ואפילו יש עדים שנשבית נאמנת לומר יש לי עדים שלא נטמאתי, עיי"ש. והדברים תמוהים, כפי שנראה מן התוספתא כאן ומן הברייתא שבבבלי כ"ג א' שמוכח ממנה שאינה נאמנת אלא דווקא אם אמרה כן לפני שבאו העדים.

[66] הלכה זו נאמרה גם לעיל שם ה"ה לעניין אשת איש. ועיין בבלי כ"ג א', ועיין מ"ש הר"ח אלבק בסה"י לכבוד ר"א וויים, עמ' ק"א, הע' 15.

זו לא תצא. וגרס כגי' רש"י והמאירי הנ"ל,[67] אלא שפירש עדים "עדי טהרה", כלומר אותם העדים שאמרה האשה יש לי עדים שטהורה אני, וכפירוש הרי"ד הנ"ל. וכן הפירוש גם בתוספתא כאן. ומתוך דברי הרי"ד משמע שפירש לא תצא בדיעבד, אבל לכתחילה לא תנשא, משום שנמצאו דבריה שקר. וכן בירושלמי פ"ב ה"ה, כ"ו ע"ג: ר' יודן בעא אשת איש הייתי ונתגרשתי במקום פלוני, ובאו שנים ואמרו לא נתגרשה אשה במקום פלוני, מכחישין הן אותה? והשאלה היא משום שהאשה טענה מה שאינה צריכה ("במקום פלוני"), וכפירושו של הנוב"י, כ"ח סע"ג עי"ש. ומכל מקום מסתבר שלכתחילה לא תינשא, אעפ"י שהוסיפה בדבריה מה שאינה צריכה, שהרי הוכחשה בדבריה,[68] ודברי הברייתא בבבלי "לא תצא" מתאימים לתוספתא כאן שלכתחילה לא תנשא. ובזה מיושבת גם קושיית הרא"ה והמאירי למה לא הביא הבבלי ראייה מברייתא זו לדברי אבוה דשמואל שם, עי"ש שנדחקו ביישובה. אבל לפי פירושנו בבבלי ובתוספתא אין כאן עניין לאבוה דשמואל, ואדרבה בנידון שלנו לא תינשא. ועיין להלן בסמוך.

23—24. (נשבית וטהורה אני וכו'). כל המוקף אינו בד ובכי"ע, ומוכח שהיא טעות סופר, אבל השארתיה בפנים, משום שאפשר שיש כאן שריד מגירסא אחרת בתוספתא שגרסה "הרי זו לא תצא" (במקום "הרי זו לא תנשא"), וכגירסת הברייתא שבבבלי הנ"ל, כלומר, אין אומ' [נמתין עד שיבאו עדים ויתירוה, אלא מתירין אותה מיד. אם משהותרה באו עדים ואמ' נשבית היא] הרי זו לא תצא.

24. נשבית וטמאה היא וכו'. בבלי כ"ג א'.

25—27. עד אומ' נשבית וטמאה היא, ועד אומ' נשבית וטהורה היא, אשה אומרת נשבית וטמאה היא, ואשה אומרת נשבית וטהורה היא, הרי זו לא תנשא, ואם נשאת לא תצא. במשנתנו פ"ב מ"ו: שתי נשים שנשבו. זאת אומרת נשביתי וטהורה אני וכו'. ובתוספות שם, ד"ה שתי: אומר ר"י דלא גרסינן זאת אומרת נשביתי וטהורה אני, דהא בדאיכא עדים שנשבו איירי.[69] ומיהו יש לקיים הגירסא וכו'. ואף כאן בשיש עדים אחרים שנשבו עסיקינן, אלא שיש כאן עוד איש ואיש, או אשה ואשה, בהכחשה. ועיין בבלי כ"ג ב' וברש"י שם שכתב שבשבויה שהאמינו חכמים עד אחד להקל, אין דברי אחד שכנגדו לטמא עומד במקום שנים. ובתוספות רי"ד כ"ד א'[70] תמה עליו ממשנת יבמות פט"ו מ"ה, וכתב: אבל היכי דקיימי תרוויהו ומכחשי להדדי אמרינן לא תנשא, והכא (כלומר בבבלי שם כ"ג ב') היכי אמרי' דהיא נאמנת אע"פ שהעד מכחישה. ובתוספתא דכתובות ברישא דהא מתני' (כלומר, דברייתא שבבבלי שם כ"ג ב') תני הכי עד אומר נשבית וטמאה היא, ועד אומר נשבית וטהורה היא, אשה אומרת נשבית וטמאה היא ואשה אומרת נשבית וטהורה היא, אין משיאין אותה,[71] ואם נשאת ל"ת (=לא תצא). וא"כ בעל כרחינו מאי

[67] שלא גרסו בברייתא כבהוצאות שלפנינו ("ואמרו לא ידענו") ולא כגירסת הרי"ף והרא"ש ("שנשבית"), אלא סתם: ואח"כ באו עדים, עיין לעיל, הע' 65.

[68] ועיין בבלי ב"ב ק"ע א'. ועיין בהפלאה כ"ג א', ד"ה "תוספת ד"ה לא תצא".

[69] שאם לא כן אין כאן אלא עד אחד על טומאה, ומותרת להנשא לכתחילה. ועיין ירושלמי פ"ב ה"ב: מתניתא פליגא על ר' יוחנן שנים אומרים נשבית והיא טהורה, ושנים אומרים נשבית והיא טמאה, לא תינשא, ואם נישאת לא תצא. א"ר יוסי מאחר שאילו אומרים טהורה ואילו אומרים טמאה, כמי שאילו אומרים נשבית ואילו אומרים לא נשבית ואנן חיים מפיה. וכתב בפ"מ שם: שנים וכו'. תוספתא פ"ב דמכילתין, ושם גרים עד אומר נשבית כו' לא תצא. ולא ידעתי מה עניין התוספתא לברייתא שבירושלמי, ובתוספתא בודאי אין לומר כמו שאמר ר' יוסי, שהרי יש עדים שנשבית, כפי שהוכח לעיל, ולא עוד אלא שעד טהרה נאמן יותר. ועיין בבבלי קידושין ס"ו א' וברש"י שם, ד"ה סמוך אהני.

[70] בתס"ר במקומו צייתי בטעות: כ"א א'.

[71] וכן ("אין משיאין") גם בקנ"ב. והסדר שם (באשה): וטהורה... וטמאה.

דתני הכא (כלומר, בבבלי שם) נאמנת, הכי בעי' לפרושי, כגון שהתירוה לינשא על פיה, ובתר הכי אתא ע"א (=עד אחד) ואמר נטמאת, אי נמי כגון שהלכה ונשאת, דאמרינן ל"ת. ומפרש רבינו את התוספתא שמכחישים זה את זה לפני שהתירוה להנשא, וכסתם התוספתא לעיל יבמות רפי"ד, שו' 2—4, ד"ה עד אומ', אי נמי אפילו בא לפני שהתירוה להנשא, כגון שהלכה ונישאת, וכשיטתו שאפילו באשת איש לא תצא, עיין מ"ש להלן ביבמות שם, שו' 4—6, ד"ה ר' מנחם, בשם הרי"ד, וסמך על הירושלמי, עיי"ש.

וכן כתבו הרמב"ן והריטב"א בחידושיהם כ"ג ב' שהברייתא בבבלי שם מדברת בשהתירו את האשה ואח"כ בא העד השני, אבל בבאו בבת אחת, (או לפני שהתירוה) אין עד אחד בהכחשה כלום.[72] וכן כתבו הרשב"א (בחי' כת"י כאן) והרא"ה כ"ג ב' אלא שהסיקו בדרך "אי נמי" שבשבויה הקילו, ואפילו בא עד טומאה בתחילה אנו מאמינים לעד טהרה הבא באחרונה, ומקולי שבויה שנו כאן, דאע"ג דבעלמא לא מהימן, בשבויה הקילו. ועיין גם בר"ן בסוגיין ובמגיד משנה פי"ח מה' איסורי ביאה הכ"א. ובשלטה"ג כאן פ"ב סי' ר"ז מביא בשם הריא"ז (ר' ישעיה השני) שהוא חולק על זקינו (שהבאנו לעיל בתחילת ההלכה), והוא סובר שאם בא העד המתיר תחלה, אעפ"י שעדיין לא התירוה ואח"כ בא השני האוסר, תנשא לכתחילה, דבשבויה הקילו, והיא דעה שלישית. והרב לשיטתו ביבמות פט"ו סי' קמ"ח[73] שאף באשת איש בכגון דא לא תצא, ובשבויה הקילו שתנשא לכתחילה. ומ"מ מוכח מדבריו שהוא מחלק בין בא המתיר בתחילה, ולא הספיקו להתירו עד שבא השני, שהיא מותרת כאן לכתחילה, ובאשת איש לא תצא, ובין באו שניהם בבת אחת, והוא שלא כדברי רוב הראשונים שלא חילקו בזה, עיין בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תשמ"ח ובמיוחסות סי' קי"ט. וכן היא דעת הרמב"ן בחי' ליבמות קי"ז ב', כפי שהוכיח בשו"ת הריב"ש סי' שע"ט. וכן משמע מלשונו ומלשון הרשב"א כ"י כאן שדווקא אם כבר התירוה להנשא נאמן הראשון. ועיין בבית שמואל סי' י"ז ס"ק ל"ז, אות קי"א ומ"ש עליו בקרן אורה יבמות קי"ז סע"ב, ד"ה תוס'.

27—29. שתי נשים שנשבו, זאת אומרת אני טמאה וחבירתי טהורה, נאמנת, אני טהורה וחבירתי טמאה, אין נאמנת, אני וחברתי טמאות נאמנת על עצמה ואינה נאמנת על חברתה, אני וחברתי טהורות וכו'. כל הברייתא בבבלי כ"ג ב'. ואמר רב ספא שם: כולה דאיכא עדים, ואיכא עד אחד דקא אפיך וכו'. ונראה בפירושו שרב ספא סובר שכל הברייתא שלנו דבוקה לרישא,[74] כלומר, שיש כאן הכחשה בין עד לעד, או בין אשה לאשה, והברייתא מוסיפה שאם האשה עצמה מעידה על עצמה ועל חברתה ועד אחד מכחישה, כברישא, נאמנת על עצמה לחומרא, משום ששויה לנפשה חתיכה דאיסורא, ואינה נאמנת על חבירתה לחומרא, שהרי עד אחד מסייע לחברתה, ואם נישאת לא תצא, ואם כבר הותרה, תנשא לכתחילה. ולהפך, אם מעידה על חברתה לקולא היא נאמנת נגד היחיד, כברישא, ואם מעידה על עצמה לקולה אינה נאמנת, שהרי יש עדים שנשבית.

30—31. וכן שני אנשים, זה או' חברי כהן וזה אומ' חברי כהן, נותנין להן, אבל לחזקה אין נאמנין עד שיהו שלשה כדי שיהו שנים וכו'. במשנתנו פ"ב מ"ז: וכן שני אנשים זה אומר כהן אני וזה אומר כהן אני אינן

[72] ולשיטתם אפילו אם נישאת תצא, ושלא כרישא בתוספתא כאן, עיין מ"ש לעיל יבמות פי"ב, שו' 4—6, ד"ה ובבבלי, וד"ה ובכי"ע.

[73] שלטה"ג ברי"ף הוצ' ראם שם מ"נ ע"ב, אות ו'.

[74] בספר קובץ מדעי לזכר מ' שור, עמ' 184 ואילך, הבאתי כמה דוגמאות של אוקימתות הבבלי שנראות לכאורה דחוקות מאד, אבל אם אנו יודעים את המקורות שמהם לוקחו ההלכות אנו רואים שאין שום דוחק באוקימתות הבבלי, עיי"ש.

נאמנין, ובזמן שהן מעידין זה את זה הרי אלו נאמנין. ובד כאן: וכ' שני אנשים שנשבו, זה אומר וכו'. ואף במשנתנו (לפי הגירסא במאירי, עמ' 119): וכן שני אנשים שנשבו וכו'. וכן הוגה בין השורות במשנה עם פיה"מ להר"מ כ"י ברלין (לפי הוצ' ש. פראנקפורטער, עמ' 13, עיי"ש בשנו"ס), וכן היה לפני רש"י במשנתנו, אלא שהגיה. ועיין בפי' הר"ח (בתוספות כ"ד ב', ד"ה בשכלי), ופירושו קשה מאד, שאם חוששין לגומלין כל שכן שיש לחשוש שהערימו בכליהן. ושמא גרס "שנשבו", ופירש שנשבו בכליהן. וקרוב בעיני שהר"ח גרס בבבלי: בשאין כלי אומנותו בידו וכו' בשכלי אומנותו בידו (להפך ממה שהוא לפנינו).

ובהלכות דרב אבא (מדעי היהדות ח"ב, ירושלים תרפ"ז, עמ' 158): שנו חכמים במשנה שני אנשים שבאו זה אומר חברי כהן וזה אומר חבירי כהן הוא נאמנין להן, נותנין להם תרומה, אבל ליחס אסור עד שיהו לה שלשה, כדי שיהו שנים מעידים על אחד. ובבבלי כ"ד א': ת"ר אני כהן וחברי כהן נאמן להאכילו בתרומה ואינו נאמן להשיאו אשה עד שיהו ג', שנים מעידין על זה ושנים מעידין על זה וכו'. ומתוך לשונו של ר' אבא[75] מוכח שהעתיק ע"פ התוספתא (ולא מן הברייתא שבבבלי), וגרס: נאמנין להן, נותנין להן וכו'.

ובירושלמי רה"ז, כ"ו ע"ד: מתניתא לעניין קדשי הגבול, אבל לעניין משפחה ולקודשי המזבח צריך שני עדים. ועיין מה"פ שם, ד"ה מתניתא. ועיין מ"ש להלן על מהות החזקה.

32—33. ר' יהודה או' אף אין נותנין להם עד שיהו שנים וכו'. בבלי כ"ד א' הנ"ל, ופירשו שם (כ"ד ב') שר' יהודה סובר שמעלין מתרומה ליוחסין, ולפיכך מצריך גם לתרומה שני עדים. ועיין בתוספות שם, ד"ה ואיבעית אימא. ועיין להלן, שו' 34—35, ד"ה ר' יהודה.

33—34. מעלין לכהונה לוים וישראל על פי עד אחד. ירושלמי פ"ב רה"ו, כ"ו רע"ד, ושאלו שם על ברייתא זו: ניחא לכהונה ללויה (כלומר, מעלין אותן לעניין נתינת תרומה ומעשר ראשון), לישראל? ולא לעניין משפחה (כלומר, והרי הסקנו לעיל שליוחסין אין מאמינין לעד אחד)? ליתן לו מעשר עני. ולמדנו מכאן שלעניין יוחסין אין מעלין אפילו ישראל על פי עד אחד, אם אין מכירין את המשפחה, וחוששין שמא גוי הוא, עיין ב"ח אה"ע סי' ב' (מ"ש בשיטת הרמ"ה), ש"ך יו"ד סי' רס"ח ס"ק י', אות כ"א, ועוד. ושוב מוכח מכאן שאם אין לו עדים כלל, ואין מכירין אותו אין נותנין לו מעשר עני,[76] ובמקום שיש עניי ישראל וודאיים אין נותנין מעשר עני לאדם שאין מכירין אותו כלל (אם אין לו אפילו עד אחד), וחוששים שמא גוי הוא. ועיין בירושלמי כאן פ"ב ה"ד, כ"ו ע"ג.[77] ואפילו לרוב הפוסקים שאין חוששין לאדם שאין מכירין אותו, והוא מחזיק את עצמו כישראל, שמא גוי הוא, הרי מהם שחוששים שמא פסול הוא,[78] וכשרים קודמים למעשר עני,[79] ובכל מקום ששנו "להחיות"[80] הכוונה גם למעשר עני. ובבבלי כאן ט"ו ב' (לעניין מצאו תינוק מושלך ורוב ישראל): לא שנו אלא להחיותו. ובהלכות דרב אבא,[81] עמ' 158: לחייתו, וליתן לו מתנות (כלומר, מתנות עניים). ופשיטא שבשעה שיש לו מתנות מספיקות לכולם שנותנין מעשר עני גם לפסולים.

34. אבל אין מורידין אלא על פי שנים. בירושלמי פ"ב רה"ט, כ"ו ע"ד:

[75] תלמידו של רב יהודאי גאון, עיין במדעי היהדות שם, עמ' 152.

[76] כמפורש לעיל פיאה פ"ג ה"א: אין נותנין מעשר עני לעניי גוים, ועיין מש"ש בח"א, עמ' 158.

[77] ועיין בש"ק בירושלמי ר"ה פ"ב ה"א, ד"ה אלו.

[78] ועיין רש"י כאן כ"ה סע"ב, ד"ה להשיאו, בתוספות כ"ד א', ד"ה אבל, ובשו"ע אה"ע סי' ב' ס"ק ב', בפתחי תשובה שם, ועוד.

[79] עיין במשנתנו סוף הוריות, בתוספתא, ירושלמי ובבלי שם, ור"מ ספ"ח מה' מתנות עניים.

[80] עיין במשנה ובבבלי הנ"ל.

[81] עיין לעיל, הע' 75.

ר' חייה בשם ר' יוחנן אין ערער פחות משנים. ועיין בבלי כ"ו א' ובתוספות שם, ד"ה והאמר, גיטין ט' א', ד"ה והאמר, ב"ב ל"ב א', ד"ה והאמר, וכבר העירו הראשונים[82] שמן הירושלמי מוכח שעיקר דברי ר' יוחנן נאמרו על משנתנו כאן. ועיין קידושין ע"ג ב' ומ"ש הריטב"א כאן וב"ב ל"ב א'. ועיין מ"ש על זה להלן, שו' 35—36, ד"ה וברשב"ם.

34—35. ר' יהודה או' כשם שאין מורידין אלא על פי שנים, כך אין מעלין אלא על פי שנים. במשנתנו פ"ב מ"ח: ר' יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד. ועיין בח"ד שהעיר שהתוספתא מוסיפה ללמד שטעם ר' יהודה במשנתנו אינו משום גומלין, אלא שמצריך שנים כדי להעלות ליוחסין, וגזר באכילת תרומה שמא יעלו אותו ליוחסין, כבבלי כ"ד ב'. ועיין בדברי ר' יהודה שבספרי דברים פי' קפ"ח, עמ' 228.

35—36. אמ' ר' לעזר אימתי, בזמן שיש עוררין, אבל בזמן שאין עוררין מעלין לכהונה על פי עד אחד. בכי"ע ובקג"נ: במקום שיש וכו' אבל במקום וכו'. והיא פיסקא ממשנתנו פ"ב מ"ח, ושם כגי' כי"ע. אבל בבבלי ב"ב ל"א ב' בכי"ר, ובה"ג ב"ב, ד"ו ק"א רע"א, ועוד[83] גרסו במשנתנו כגי' כי"ו וד.

וברשב"ם ב"ב ל"א ב' באר שר' אלעזר מפרש את דברי ר' יהודה, אבל מתוך דברי שאר הראשונים מוכח שפירשו שר' אלעזר חולק על ר' יהודה. ור' אלעזר סובר אימתי אין מעלין על פי עד אחד במקום שיש עוררין וכו'. ומהות הערעור מתבאר להלן בסמוך בתוספתא, ואמרו בסמוך: היאך קפץ פלוני לכהונה שלא נשא כפיו מעולם וכו' אין זה ערער, ומכאן שמערערים על אדם שקפץ זה לא כבר לכהונה שלא ראוהו מעולם נוהג ככהן, והשאלה היא באמת כיצד קפץ פלוני לכהונה. והואיל ור' יוחנן אמר על משנתנו שאין ערער פחות משנים שאלו עליו בירושלמי (פ"ב ה"ט, כ"ו ע"ד): מה אנן קיימין אם בשהעלו אותו באחד (כלומר, שפלוני קפץ לכהונה ע"י עד אחד) יורידו אותו באחד (ולמה אמר ר' יוחנן שאין ערער פחות משנים), ואם בשהעלו אותו בשנים אפילו כמה לא יורידו אותו.[84] ותירצו: אתייא כרבנין דתמן (כלומר, הקושיא היא רק לרבנן דתמן), ברם [כ]רבנין דהכא וכרב נחמן בר יעקב כשם שמעלין אותו בשנים כך מורידין אותו בשנים.[85] ולפי הירושלמי מתבארים דברי ר' אלעזר במשנתנו ובתוספתא כאן: אימתי אין מעלין לכהונה ע"פ עד אחד בזמן שיש עוררין על קפיצתו לכהונה, ואפילו קפץ לכהונה ע"י שנים, הואיל ויש שני עדים שמערערין ואומרים שיש לעז במדינה עליו, צריכים לברר את הלעז, ואין עד אחד נאמן לסלקו, אבל מתחילה שאין עוררים, מעלין לכהונה ע"פ עד אחד. ועיין בבלי כ"ו א—ב' ומ"ש לעיל, שו' 34, ד"ה אבל, ולהלן, שו' 41—42, ד"ה רבן שמעון בן גמליאל.

36—37. היאך ערער, אמרו היאך קפץ פל' לכהונה. בד: איזהו ערער וכו'. וכע"ז בכי"ע ובקג"נ. וכ"ה בה"ג ב"ב, ד"ו ק"א ע"א, ד"ב, ריש עמ' 410, ספר המפתח לרבינו נסים בתשה"ג אסף הוצ' מק"נ ירושלים תש"ב, עמ' 198.

37—38. שלא נשא כפיו מעולם, שלא נטל חלקו מימיו. וכ"ה בה"ג ד"ו הנ"ל בשינוי סדר (כסדר כי"ע וקג"נ). ובכי"ע ובה"ג ד"ב: שלא נטל חלקו מימיו ושלא נשא כפיו מימיו. ובקג"נ: שלא נטל חלק (סוף שורה, והשאר קטוע). ובד בטעות הדפוס: שלא נשא כפיו מימיו שלא נטל כפיו מימיו. וכמה מן המפרשים נדחקו בחנם.

[82] הרמב"ן, הרשב"א כ"י, הרא"ה, הריטב"א, ועוד, עיין בשטמ"ק.

[83] עיין דק"ס שם, עמ' 129, הע' פ'. ועיין ברי"ף במשנתנו כאן ובתוספ' רי"ד כאן כ"ד א'.

[84] כלומר, שהרי המערערים אינם טוענים שיודעים בוודאי בעצמם שהוא בן גרושה, או בן חלוצה, אלא שטוענים שכן הוא הלעז, ודורשים שיבררו את הדבר, ואם העלו אותו בשנים, למה מורידים אותו, והרי אפילו יבואו כמה עדים לא יורידו אותו. ועיין בש"ק, ד"ה אתיא.

[85] כלומר, ולפיכך אם שנים ערערו מורידין אותו, שאם יתברר בעדים שהוא בן גרושה ובן חלוצה, יורידו אותו מכהונתו, אעפ"י שקפץ לכהונה ע"י שנים.

38. שהוא בן גרושה וכו'. בה"ג ד"ו וד"ב וס' המפתח הנ"ל.

39—40. ר' העלה לכהונה על פי עד אחד. [ר' יוסי העלה לכהונה על פי עד אחד]. בכי"ו נשמט המוסגר ע"י הדומות, והשלמתי ע"פ ד. ובכי"ע: רבי העלה לכהונה וכו', ר' יוסי העלה ללויה על פי עד אחד. ונראה שבכי"ע מתוקן ע"פ הירושלמי פ"ב ה"ז, כי"ו ע"ד (ועי"ש בשי"ק, ד"ה חד) ובבלי כ"ה ב'. ובירושלמי מסורת כעין זו על רבי ור' שמעון ברבי, ובבבלי על רבי ור' חייא. ועיין מ"ש בהגהות יפה עינים כ"ה ב', ד"ה תסתיים. ונראה שגירסת ד נכונה, ור' יוסי העלה לכהונה ע"פ עד אחד, משום שבמקומו לא היו מעלין מתרומה ליוחסין, עיין בבלי כ"ח ב' ויבמות צ"ט ב'. ועיין לעיל יבמות פי"ב, שו' 23—25, ד"ה שניהן, ומש"ש בהערה 16.

40—41. נפלה חלזון בעיר, אמ' ר' יוסה אין חלזון ראיה, אלא כל שיש לו ערער יבוא ויאמר. בד: נפלה חלזה בעיר וכו' אין חלזה ראיה וכו'. ובכי"ע: ונפלה הלזה בעיר וכו', אין הלזה ראויה וכו'. והכל אחד, והיא חלזון, היא חלזה, היא הלזה, היא הלעזה. ובירושלמי יבמות פ"ג ה"ט, ה' ע"א (ובמקבילה בגיטין פ"ט) הכתיב הוא: ליזה (=לעיזה), ובגיטין פ"ד רה"ד, מ"ה, ע"ד: שלא להוציא לוזה (=לעוזה). ועיין מ"ש לעיל ח"ב, עמ' 661, שו' 47. וחלזון, הלזה כאן אינה אלא רינה, הברה,[86] וכמו שאמרו:[87] נפלה הברה בעיר, כלומר נפלה שמועה בעיר. ובבבלי גיטין פ"ט א': לא ששמעו קול הברה, אלא כדי שיאמרו פלוני מהיכן שמע, מפלוני ופלוני מפלוני וכו'. ובין הלזה ובין הברה היא שמועה בלתי מבוררת,[88] והוא קול בעלמא, "וקול לאו עוררין הוא",[89] ואין עוררין אלא כשבאו עדים לב"ד והעידו על מהות השמועה.

41—42. רבן שמעון בן גמליאל או' משם ר' שמעון בן הסגן מעלין לכהונה על פי עד אחד. פיסקא ממשנתנו פ"ב מ"ח. ובבבלי כ"ו א' תפסו שרשב"ג חולק על ר' אלעזר שם, ושאלו: מאי ביניהו, עי"ש. אבל בירושלמי לא דנו כלל בכך, ואף מן התוספתא כאן מוכח שדברי רבן שמעון בן גמליאל אינם דבוקים לדברי ר' אלעזר, והוא מאמר בפני עצמו, ואף הוא סובר שמעלין לכהונה על פי עד אחד. והתוספתא הוסיפה מה שהוסיפה בסמוך. ועיין בשטמ"ק כ"ו א' מ"ש על גירסת הבבלי, ועיין רי"ף שם.

42—43. ולא על פי עד אחד, אלא על פי אשה. לא כשתבא אשה לבית דין, אלא כשתאמר יתנו לו. כ"ה ("יתנו לו") בד ובכי"ע. ובקנ"נ: ויתנו לו. ובכי"ו בטעות: יתנו לה. ובקנ"נ חסר "ולא על פי עד אחד אלא". והתוספתא מוסיפה שאפילו אשה נאמנת להאכילו תרומה, ואינה צריכה לבוא ולהעיד בבית דין אלא סומכין עליה כמו שסומכין עליה בשאר איסורין. ועיין ירושלמי פ"ב ה"ח, כ"ו ע"ד, ובבלי כ"ה ב', אם קרוב נאמן. ומי שאומר שקרוב אינו נאמן, אפשר שגם אשה אינה נאמנת. ועיין ירושלמי פ"א סה"ט, כ"ה ע"ד, פ"ב רה"ז, כ"ו רע"ד.

[86] בין שהוא אמת בין שהוא שקר, ואף בסורית לעזה פירושה הברה. ועיין בתוספות סנהדרין ח' א', ד"ה מוציא.

[87] ירושלמי דמאי פ"א ה"ג, כ"ב ע"א; ר"ה פ"ד רה"ד, נ"ט ע"ב.

[88] בירושלמי קידושין פ"ג ה"ד, ס"ד סע"ג: אין למדין מעשה מהברה.

[89] רש"י כ"ו ב', סד"ה ואנן, תוספות כ"ו א', סד"ה ואתא.

פ"ג

1. שתי חזקות לכהונה בארץ ישראל, נשיאות כפים, וחילוק גרנות וכו'. לעיל פיאה פ"ד ה"ו, סוף עמ' 56, ירושלמי כאן פ"ב ה"ז, כ"ו ע"ד, בבלי כ"ה א'. ועיין מש"ש בח"א, עמ' 181.

2. ובסוריא עד מקום ששלוחי ראש חדש מגיעין וכו'. בירושלמי מפורש: עד נמרין. ועיין מ"ש בח"א הנ"ל. וביוצר לשבת ראשונה של חנוכה (אודך כי אנפת): מעכו לנמרים רדף המחנה. ומקורו בשאילתא לחנוכה סי' כ"ז, הוצ' רש"ק מירסקי, עמ' קפ"ח: "ויצאו יהודה וחביריו ורדפו אחריהם מעכו ועד נמרים", כלומר מגבול א"י לסוריא עד מקום ששלוחי החודש מגיעין.

2–3. נשיאות כפים, אבל לא חילוק גרנות. משום שהתרומה בסוריא מדרבנן, ואין מדקדקין בה כ"כ, אבל נשיאות כפים היא ראייה, משום שבכל מקום ששלוחי החודש מגיעין היה שם ב"ד ודקדקו שזר לא ישא את כפיו. ועיין בבלי כ"ה א' הנ"ל. ועיין בצפנת פענח פ"כ מה' איסורי ביאה ה"ג.

3. בבל כסוריא. מפני שהיו שם בתי דינין קבועין.

ר' שמעון בן לעזר או' אף באלכסנדריא וכו'. וכ"ה ("בן לעזר", "בן אלעזר") בכל הנוסחאות כאן ולעיל פיאה פ"ד הנ"ל ובירושלמי. אבל בבבלי הנ"ל נתחלפו הגירסאות וגרסו כאן: בן גמליאל ולהלן, שו' 4: בן אלעזר.

3–4. באלכסנדריא בראשונה, מפני שהיה בית דין שם. אפשר שהכוונה עד זמנו של טריינוס הרשע, עיין מ"ש בח"א, עמ' 182.

4. רבן שמעון בן גמליאל או' כשם וכו'. וכ"ה בכל הנוסחאות כאן ולעיל פיאה פ"ד ה"ה ובירושלמי כאן, אבל בבבלי כ"ו א' ר' שמעון בן אלעזר וכו', עיין מ"ש לעיל, שו' 3, ד"ה ר' שמעון בן לעזר.

5. כך מעשר ראשון חזקה ללויה. וכ"ה ("ללויה", "ללוים") בד כאן ובד ובכי"ו לעיל פיאה הנ"ל, אבל בכי"ע כאן ושם ובירושלמי ובבבלי הנ"ל: חזקה לכהונה. ופירשו בבבלי שהתנא שלנו סובר כר"א בן עזריה, ובתר דקנסינהו עזרא ללוים אין נותנין להם מעשר, אלא לכהן גרידא. ולעיל ח"א, עמ' 181, הכרענו שהגירסא שלפנינו נכונה, עיין מש"ש.

5–6. והחולק בבית דין אין לו חזקה לכהונה. בירושלמי מסיים: אני אומר תרומה נפלה לו מאבי אמו כהן, כלומר, הרואה שב"ד נתנו לו תרומה כיורש לא ראה כלום, ושמא נפלו לו בירושה מקרובו כהן מצד אמו. ועיין בשטמ"ק כ"ו א', ד"ה והחולק, במה שדייק מן הלשון והחולק ("מדקתני והחולק וכו', ולא קתני החולק"), אבל בפיאה הנ"ל הגירסא בד ובכי"ו: החולק. ובבבלי כ"ו א': אמר רב ששת הכי קאמר החולק תרומה בנכסי אביו עם אחיו וכו', והוא מעמיד לה שידעו שאביו ואחיו כהנים, אלא שעליו היה חשש חללות, עיין בבלי לעיל שם, ובר"מ פ"כ מה' איסורי ביאה הי"ב. ועיין בריטב"א ובהגהות יפה עינים כ"ו א'.

6–7. הכל נאמנין להעידה, אפי' בנה, אפי' בתה, חוץ ממנה, ומבעלה, שאין אדם מעיד על ידי עצמו. במשנתנו פ"ב מ"ט: עיר שכבשוה כרכום, כל כהנות שנמצאו בתוכה פסולות, ואם יש להן עדים, אפילו עבד, אפילו שפחה, הרי אילו נאמנין. ואין נאמן אדם על ידי עצמו. ובבבלי כ"ז ב': לימא כתנאי זו עדות איש ואשה, תינוק ותינוקת, אביה ואמה, ואחיה ואחותה, אבל לא בנה ובתה, לא עבדה ושפחתה. ותניא אידך הכל נאמנין להעיד, חוץ מהימנה ובעלה וכו'. ובס' יחוסי תנאים ואמוראין ערך זכריה [בן

הקצב], עמ' קע"ז, מעיר על ה"תניא אידך": וכך היא בתוספת' פ"ב[1] דכתובות על מעשה דר' זכריה בן הקצב. ועיין בירושלמי פ"ב ה"י, כ"ו ע"ד, ומ"ש בפירושי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' מ"ו, אות ד'.

7—8. אמ' ר' זכריה בן הקצב, המעון הזה, לא זזה ידה מתוך ידי משעה שנכנסו גוים לירושלם עד שיצאו. פיסקא ממשנתנו פ"ב מ"ט. ובשה"ש זוטא (אגדת שה"ש) בסופה: אותה שעה שלחו אנשי אורחמו[2] והושיבו קסתרא על ירושלם והיו מטמאין כל הנשים שהיו בתוכה, ועלה אלעזר והתלמידים עמו והכו (כ"ה בכ"י פרמה שם) את אנשי קסתרא. ומעשה זה קרה לפני חורבן הבית כנשכנסו גדודי פלורוס לעיר, כמו ששערו לנכון כמה חכמים.[3] ונראה שאנשי פלורוס חפשו בחורים ובסדקים, ולא אמרו בבבלי בסוגיין: אם יש שם מחבואה אחת מצלת על הכהנות כולן, אלא במקום שלא חפשו במחבואות. ובס' יחוסי תנאים ואמוראים, עמ' קע"ו הנ"ל, תמה למה אסרו אותה "והלא כמה מחבואות ומערות היו בירושלם וכו', וכן מחילות עזרה וכמה.[4] ואין לומר מפני שהיא לא טענה נחביתי משום הכי אסרוה, דא"כ תפשוט דבעי רב אשי (שם כ"ז א') אמרה לא נחביתי ולא נטמיתי מהו וכו'".[5] ובשטמ"ק הביא קושיא זו בשם קונטריסין, ותירצו בשהושיבו שומרין, ואין כאן מיגו. ובקונטריסין אחרים תירצו בשבאו הגוים לירושלים פתאום ולא יכלו להטמן.

9—10. ואע"פ כן ייחד לה בית בפני עצמה, היתה ניזונת מנכסיו, ולא נתיחדה עמו אלא על פי בניה. וכן מעתיק בשם התוספתא ביחוסי תנאים ואמוראים הנ"ל, עמ' קע"ו, אלא שחסר שם "היתה ניזונת מנכסיו". ובירושלמי פ"ב ה"י, כ"ו ע"ד: אף הוא שכר לה את הבית והוא מעלה לה מזונות, ולא היה מתייחד עמה אלא בפני בניה, וקרא על עצמו הפסוק הזה יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ירמיה מ"ה, ג'). וכ"ה בסוטה פ"א ה"ג, ט"ז ע"ד. ובבבלי כ"ז ב': תנא ואעפ"כ ייחד לה בית בחצרו, וכשהיא יוצאה, יוצאה בראש בניה, וכשהיא נכנסת, נכנסת בסוף בניה. וכתב בס' יחוסי תו"א הנ"ל: ועשו ייחוד זה כיחוד שכיב מרע הכותב גט על תנאי, דגר' בפ' מי שאחזו (גיטין פ"ז מ"ד) דאפילו על פי עבד ושפחה יכולה להתייחד, ומפר' בירושלמי (שם ה"ד, מ"ח ע"ד) ועבד ושפחה נאמנין? ומשני יודעין הן העדים שבשעה שנתייחדה עמו היה שם עבד, או שפחה. ובתוספתא דגיטין (פ"ה ה"ד) מסיק: ולא תתייחד עמו על פי בנה קטן שאינה בושה לשמש כנגדו וכו'.

ובס' יחוסי תו"א, עמ' קע"ו הנ"ל, העיר על מדרש תהלים פ"ו, ז' (הוצ' בובר, ל"א ע"א): יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה, זה שאמר ר' זכריה בן הקצב לחכמים, המעון הזה לא זזה ידה מתוך ידי משעה שנכנסו גוים להיכל עד שיצאו. אמרו לו חכמים אין אדם מעיד על עצמו. התחיל בוכה וממסה מטתו בדמעות שהיתה אשתו ישנה אצלו,[6] והיה יודע שהיא טהורה, ולא היה מכירה מפני גזירת חכמים, והיה קורא עליו הפסוק יגעתי באנחתי. והעיר בס' יחוסי תו"א הנ"ל: "בשוחר טוב חולק על הכל"

[1] קרא את התוספתא ע"פ מניין הפרק במשנה, וכן מצוי אצל הראשונים. ועיין להלן פ"ד הע' 84, פ"ה הע' 27.

[2] –אורהמי, רומי, עיין מ"ש בספרי יוונית ויוונות בא"י, עמ' 138.

[3] עיין מ"ש בספרי הנ"ל, עמ' 140, הע' 225.

[4] במדרש תהלים שנביא להלן גרס: משעה שנכנסו גוים להיכל עד שיצאו. וספק גדול הוא אם גירסא זו מקורית היא.

[5] ובירושלמי פ"ב ה"י, כ"ו ע"ד, ניטין פ"ג ה"ד, מ"ה ע"א, נסתפקו אם מחבואות מצילות, ואף לפי הירושלמי יש להקשות למה לא פשטו את השאלה ממשנתנו, והרי יש לה מיגו לומר: נחביתי.

[6] כ"ה ברוב כתה"י, וכן מעתיק בס' יחוסי תו"א, ואף במדרש תהלים ד"ו שבידי שהונה ע"פ כמה כתבי יד הגירסא כן.

(כלומר, גם על הבבלי וגם על הירושלמי והתוספתא), שהרי לפי המסורת שלו נתייחד עמה, אלא שלא הכירה. ונראה שלפי המסורת העתיקה קרא על עצמו את הפסוק „יגעתי באנחתי", ואח"כ נחלקו אם הכוונה לפסוק בירמיה מ"ה, ג', או לתהלים ו', ז'.

10—11. נאמן אדם לומר שאמ' לי אבא משפחה זו טמאה, ומשפחה זו טהור'. בבלי כ"ח ב'. ושאלו שם: טהורה וטמאה סלקא דעתך? אלא משפחה זו כשרה ומשפחה זו פסולה. ולשון זו גם במשנת עדיות פ"ח מ"ג ומ"ז. ובבבלי קידושין ע"א א' לא שאלו עליה כלום, ועיין בתוספות כאן י"ד א' מה שתירצו. ופירשו שם שטומאה וטהרה היא לעניין ממזרות ונתינות, עיי"ש. ועיין בפי' הראב"ד סוף עדיות ובחי' הרמב"ן קידושין ע"א א' וברי"ף על הרי"ף שם. אבל בה"ג ד"ו, כתובות ע' רע"ב: אלא משפחה זו כשירה לכהונה וכו'. ועיין מ"ש לעיל, עמ' 200, הערה 6.

ובריטב"א כ"ח ב': פירשו בתוספות דאין [כאן] נאמנות גמורה, שהרי אין הקטן נאמן לאסור ולא להתיר, אלא לומר שחוששין לדבריו, כקול בעלמא, כדי להתרחק מאותה משפחה. וכע"ז הביא הר"ן בספ"ב בשם הראב"ד: ואי חד הוא חיישינן לה, ולא מכרזינן עלה.[7] ושוב כתב בריטב"א שם: א"נ נאמן ממש, וכגון שתי משפחות שהיתה אחת מהן משפחה בפסול, אלא דלא ידעינן דהי מינייהו, ונאמן לומר זו היא פסולה. אבל בר"ן ספ"ב חלק עליו, ופירש שאינו נאמן בכגון דא אלא להכשיר גרידא, ולהאכיל בתרומה דרבנן ו„ברייתא זו על דרך משנתינו היא, משפחה זו פסולה דקתני בשביל הכשר האחרת נקטה, כדקתני במתניתין שהמקום הזה בית הפרס היה, כמו שפירשתי", כלומר שהוא נאמן לטהר ולומר „המקום הזה בית הפרס הוא" ולא יותר, ומטהרינן את שאר הבקעה שהיתה כולה בחזקת ספק בית הפרס, ואף כאן פירושו משפחה זו פסולה ולא יותר, ושאר בתי אבות שבה כשרים, אבל אינו נאמן לפסול וודאי את השאר. ועיין ר"מ פי"ד מה' עדות ה"ג ומ"ש להלן בסמוך. והכל לעניין תרומה גרידא, אבל לא לעניין יוחסין, כמו שמסיים בסמוך.

11. שאכלנו בקציצה של פלוני. בירושלמי פ"ב ה"י, כ"ו סע"ד: תני שאכלנו בקציצת פלוני ופלוני. מהו בקציצת (צ"ל: בקציצה)? בשעה שהיה אדם מוכר את שדה אחוזתו וכו'. והשאלה „מהו בקציצה" אינה עונה על העניין שלנו (על נאמנות בראייה בקטנות), אלא עיקרה בירושלמי קידושין פ"א ה"ה, ס' ע"ג: בראשונה היו קונין בשליפת המנעל וכו' חזרו להיות קונים בקצצה. מהו בקצצה?[8] בשעה שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו וכו'. וכ"ה ברות רבה פ"ז, ז'.[9] וכל הסוגיא הובאה כאן (כדרך הירושלמי) משום הסיפא: א"ר יוסי בר' בון אף מי שהיה נושא אשה שאינה הוגנת לו קרוביו ממלין חביות קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות, והתינוקות מלקטין ואומרים נקצץ פלוני ממשפחתו. וכע"ז בבבלי כ"ח ב': דת"ר כיצד קצצה, אחד מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו וכו', וזו היא קצצה שהתינוק נאמן עליה. ושדה אחוזה לא נזכרה שם כלל, מפני שאינה עניין לכאן.

[7] ועיין מ"ש להלן, שו' 11, ד"ה ואשר, בשם המאירי, עמ' 133. ובזה אין צורך שיהא גדול אתם (כלומר, שראה בגדלותו), עיין בתוספות כ"ח א', ד"ה והוא, בגליון רע"א שם ובמה"פ ספ"ב, ד"ה ובלבד שיצטרף. ופי' הראב"ד שהביא בשו"ת הריב"ש סי' קפ"נ (בשם הריטב"א) הוא למ"ש במשנתנו.

[8] כלומר, כיצד קונים בקצצה? ופירשו שהיו מפרסמין את המכירה והקנייה ע"י תינוקות, ובכגון דא אף קצצה בלי קניין אחר מועיל. ודרך אגב מוסיפים שהיו עושים כן גם בשעה שהיה חבר וקונה את השדה. ומעולם לא אמרו בזה שגדול נאמן להעיד שכן ראה בקוטנו.

[9] וכ"ה שם: ומהו דין קצצה? א"ר יוסי בר אבין כל מי שהוא מוכר שדהו לנכרי (כ"ה בילקוט ובאשכול הכופר, ל"א ע"ב. ופירושו לאדם זר שאינו מן המשפחה) היו קרוביו מביאין חביות וכו'. ובירושלמי (עיין להלן) מפרש ר' יוסי בר' אבין את עניין הקצצה במשפחה (ולא בשדה אחוזה), ועניין הקצצה בשדה אחוזה הוא מסתם התלמוד.

ואשר לפירוש העניין הרי הדבר תלוי במחלוקת הראשונים שהבאנו לעיל, שו' 10—11, ד"ה ובריטב"א. ובמאירי, עמ' 133: וזו היא קצצה שתינוק נאמן עליה. ובזו פירשו גדולי המחברים[10] שבעדות אחד שיעיד בה על מה שראה בקטנו חוששין לו, ובשנים פוסלין אותו. והר"ן בספ"ב חולק, עיין מ"ש לעיל. ובשי"ק ספ"ב, ד"ה ואומרים, הביא ראיה לשיטת הראב"ד מן הירושלמי, וכבר פירשנו לעיל בסמוך שמעולם לא אמרו בירושלמי שהם נאמנים גם לעניין שדה אחרוה, ועיי"ש גם בהערה 8. ובירושלמי שם מסיק: ובשעה שהיה מגרשה היו עושין לו כן, ואומרים חזר פלוני למשפחתו. ועל זה לכ"ע נאמנים.

11—12. ושאמ' לו רבו לפל' צא וטבול לתרומתך. במשנתנו פ"ב מ"י: ושהיה איש פלוני יוצא מבית הספר לטבול לאכול בתרומה. ואף כאן רבו שלימדו תורה אמר לו כן, וכיוון שלימדו תורה סימן שלא היה עבד (עבד כהן), עיין בירושלמי פ"ב ה"י, כ"ו ע"ד, ובבלי כ"ח סע"א. ובכי"ע: ושאמר ר' לפלוני וכו'. ואצל צוקרמנדל בטעות: ושאמר ר' פלוני.

12. ושהיינו מוליכין תרומות ומעשרות לפלני. בברייתא שבבבלי הנ"ל: ושהיינו מוליכים חלה ומתנות לפלוני כהן על ידי עצמו, אבל לא על ידי אחר. ועיין להלן בסמוך.

12—13. נאמנין ליתן לו, אבל לא להחזיקו לכהונה. כלומר, כל אילו שמנינו לעיל נאמנים לעניין ליתן לו מתנות כהונה גרידא, אבל לא ליוחסין, אפילו למ"ד שעד אחד נאמן ליוחסין. ועיין ר"מ פי"ד מה' עדות סה"ג.

13. או שהיו אחרים מוליכין לו, אין נאמנין. בד חסרה המלה "אין", ובכי"ע: את שאחרים מוליכין לו נאמן. ונראה שצ"ל: את (כגי' כי"ע) שהיו אחרים וכו', כלומר, דווקא כשאמרו ושהיינו מוליכין תרומות ומעשרות וכו', אבל אם העידו שראו בקטנותן את שהיו אחרים מוליכין וכו' אין נאמנין, כמפורש בברייתא שבבבלי הנ"ל, עיין לעיל, שו' 12, ד"ה ושהיינו.

13—14. אבל אם היה גוי ונתגייר, עבד ונשתחרר וכו'. בבלי הנ"ל. ועיין להלן, שו' 16, ד"ה ר' יוחנן.

14—15. אין נאמנין לומר זכור הייתי בפלני שחייב לפלנית מנה. וכ"ה ("לפלונית") בד. ובכי"ע: לפלוני, וכנראה שכן נכון. ונראה שהברייתא נסמכה למשנתנו, והכוונה שאעפ"י שקטן נאמן להעיד בגודלו זה כתב ידו של אבא (משנתנו פ"ב מ"י), ומצטרף עם גדול (שראה בגדלותו) לקיים את השטר, אבל אם אינו מכיר את החתימה, אלא מעיד על המנה שבשטר,[11] אינו נאמן לומר זכור הייתי וכו'. אבל בלי שטר פשיטא שאין גדול נאמן להעיד בדיני ממונות על מה שראה בקטנותו, שהרי צריך תחלתו וסופו בכשרות, כלהלן סנהדרין פ"ד ה"ד ובבלי ב"ב קכ"ח א', ערכין י"ז ב'.

15. ודרך פל' עוברת בשדה פלני, מפני שהוא כממון. במשנתנו ספ"ב: אבל אין נאמן לומר דרך היה לפלוני במקום הזה. מעמד ומספד היה לפלוני במקום הזה. ובבבלי כ"ח ב': מאי טעמא, אפוקי ממונא לא מפקינן. ומלשון התוספתא "מפני שהוא כממון" משמע שאינו ממון ממש. ונראה שאף כאן הכוונה שידוע שיש לפלוני דרך עליו,[12] ובעל השדה יש לו רשות לתת לו דרך "בקצרה באי זו שדה שירצה",[13] ויש כאן עדות של גדולים שראו

[10] צ"ל: המפרשים, כמו שהניה הר"א סופר.

[11] עיין בבלי כ"א רע"א ובתוספות שם, ד"ה על, ואינו עניין לכאן, שהרי שם החתום עצמו מעיד.

[12] דומיא דבית הפרס, או משפחה זו טמאה, עיין מ"ש לעיל, שו' 10—11, ד"ה ובריטב"א. ועיין במשנתנו להלן פי"ג מ"ז ובירושלמי ובבבלי שם.

[13] לשון הר"ם בפט"ו מה' טוען ונטען סה"א. ועיין רשב"ם ב"ב ק' א', ד"ה כי אתו לקמיה דר' יצחק, מ"ש בשם הר"ח.

בקטנותם שדרך פלוני עוברת בשדה פלונית, ואינם מוציאים ממון ממש, שהרי בעל השדה חייב ליתן לו דרך, מ"מ אינם נאמנים, מפני שאף ברור הדרך בשדה פלונית הוא כממון. ולפ"ז אף "מעמד ומספד היה לפלוני במקום הזה" פירושו שידעו שיש לו לפלוני מעמד ומספד אלא שהמקום לא היה מבורר,[14] והעידו שהמעמד והמספד היה "במקום זה" אינם נאמנים, משום שאף ברור המקום דינו כהוצאת ממון, והבעלים יכולים לדחותו למקום שהם רוצים.

16. **ר' יוחנן בן ברוקה אומ' נאמנין.** בבבלי כ"ח ב' פירשו שר' יוחנן בן ברוקא חולק על הרישא, על גוי ונתגייר עבד ונשתחרר, והם נאמנין להעיד שראו בגיותן, או בעבדותן, בדברים שגדולים נאמנין להעיד על מה שראו בקטנותם. וטעמו משום הואיל ודעתו להתגייר (ובעבד הואיל וידע שדעת בעל הבית לשחרר אותו) מידק הוה דייק. ולפני רש"י היו דברי ר' יוחנן במשנתנו, ומחקם רש"י, שהרי לפי גירסא זו ברור שר' יוחנן ב"ב חולק על דרך ומעמד, ובמשנה לא נזכר כלל גוי ונתגייר וכו'. ועיין מאירי סוף עמ' 133, וכנראה, כיוון לברייתא, ולא למשנתנו. ומלשון התוספתא שמסמיך דברי ר' יוחנן בן ברוקה בנאמנות אשה וקטן בנחיל של דבורים משמע קצת שהוא חולק על מה שסמוך לו, והיינו בדרך פלוני עוברת בשדה פלוני, וכמו שכתבתי לעיל שו' 15, ד"ה ודרך. ועיין מ"ש להלן, שו' 16–17, ד"ה אמ' ר' יוחנן.

ובירושלמי לא נזכרו כלל דברי ר' יוחנן בן ברוקה, אבל אפשר שגרסו כן במשנתנו (כגירסא שהיתה לפני רש"י), ולפיכך שאלו שם (ספ"ב, כ"ז רע"א): אין נאמנין אלא בגודלן מה שראו בקוטנן. הא בקוטנן לא. תמן תנינן (ב"ק פ"י מ"ב) נאמנת אשה או קטן לומר מיכן יצא נחיל וכו', וכה הוא אומר כן? ואפשר שהקשו מר' יוחנן בן ברוקה על ר' יוחנן ב"ב, שבמשנתנו לא האמין אלא בגודלן, ובמשנת ב"ק האמינן אף בקוטנן, ותירצו שנחיל של דבורים אין גזילו מדבר תורה, עיין להלן בסמוך. ופשיטא שאין כאן אלא השערה בעלמא. ועיין להלן בסמוך.

16–17. **אמ' ר' יוחנן בן ברוקה נאמנת אשה, או קטן, לומ' מיכן יצא נחיל זה.** משנת ב"ק פ"י מ"ב, ועיין מ"ש לעיל בסמוך בשם הירושלמי. ובתשובה שבראבי"ה ח"ד סי' תת"ק, סוף עמ' קי"ח, תמה הכותב על קושיית הירושלמי שהעתקנו לעיל בסמוך, והרי בנחיל של דבורים לא האמינוהו אלא במסיח לפי תומו (ככבלי ב"ק שם קי"ד ב') ולפיכך אף בקטנותו נאמן, מה שאין כן בכתובות שבמתכוין להעיד עסיקינן, ולא האמינוהו אלא בגדלו, אף שהם דרבנן, עי"ש, והוא מוסיף שם: **ובתוספת' דכתובות** מחבר אותה דר' יוחנן בן ברוקה דנחיל עם המעידים בגודלן מה שראו בקוטנן. וכע"ז גם באו"ז ח"א סי' תרצ"ה, צ"ח ע"ג.[15] ולפי פירושנו לעיל בסמוך יש כאן חיבור ממש, שהרי לפי פירוש הבבלי בברייתא שם מדבר ר' יוחנן בן ברוקה לעיל בגרים ומשוחררים שמעידים מה שראו בגיותן ובעבדותן. ברם רחוק הוא לשער שגם רבותינו פירשו כן בתוספתא, וכוונתם לרישא של הברייתא.

17–18. **כמי דברים אמורים בזמן שהעידו על מעמדן, אבל אם יצאו וחזרו אין נאמנין, שלא אמרו אלא מתוך הפיתוי ומתוך היראה.** וכ"ה בירושלמי ספ"ב, כ"ז רע"א, אלא שנשתבש בדפוסים, ותיקנתיו (תלמודה של קיסרין, עמ' 41) ע"פ העיטור ח"א, הוצ' רמא"י, נ"ח ע"א. וכ"ה שם: תני ר' אושעיא ובלבד במפריח,[16] אבל בשכן (לפנינו בירושלמי: בשוכו) לא. ר' זעירא בעא קומי ר' מנא לא מסתברא אלא

[14] עיין לעיל, הע' 12.

[15] וצ"ל שם: [בתוספתא] דכתובות מדכר ר' יוחנן ב"ב דנחיל עם המעידים בקוטנן מה שראו בגודלן (צ"ל להפך: בגודלן מה שראו בקוטנן).

[16] עיין מ"ש להלן הע' 18. ועיין מ"ש בתלמודה של קיסרין, עמ' 41, הע' 48, על דברי הרשב"א ב"ק קי"ד ב'.

(לפנינו בירושלמי חסרה מלה זו) על אתר. הא לאחר זמן לא. אמר ליה אף אנא סבור כן, ותני כן[17] בד"א שהעידו במעמדן[18] (לפנינו בירושלמי: במאמרן), אבל יצאו וחזרו אני אומר מפני יראה ופיתוי אמרו כן. ועיין בירושלמי ב"ק פ"י ה"ב, ז' ע"ב, ומ"ש בתלמודה של קיסרין הנ"ל.[19]

19—20. אחד אנשים, ואחד נשים, אחד עבדים, ואחד קטנים, נאמנין לומ' מקום זה טמא, ומקום זה טהור. בכי"ע: אחד אנשים ואחד העבדים וכו' (ולא נזכרו שם נשים). ושמא צ"ל: אחד הנשים ואחד העבדים וכו'. ובריייתא זו קשה מאד, שהרי במשנתנו לא נזכר אלא שגדול נאמן לומר שראה בקוטנו שמקום זה בית הפרס, אבל בקוטנו אינו נאמן. וכן אם נניח שמה שאמרו לעיל, שו' 14 "עבד ונשתחרר הרי אילו אין נאמנין" עונה גם על כל ההלכות של משנתנו, הרי מפורש שעבד שלא נשתחרר אינו נאמן לכולי עלמא. ואף לענייני תחומין הסיקו רוב רובן של הראשונים שקטן אינו נאמן.[20] ומה שאמרו במשנתנו ספ"ב: ועד כאן היינו באין בשבת, אינו אלא כשהיה גדול, ומעיד על זמן קטנותו. וכן מוכח מפסק הר"מ בפי"ד מה' עדות ה"ג.

ברם בס' המכתם לפסחים ד' ב', הוצ' הר"א סופר, עמ' 359: בכתובות אמרינן אלו נאמנין בגדלן על מה שראו בקטנן, ומוקים לה במילי דרבנן, ואפילו הכי דוקא בגדלן הוא שנאמנין על שראו, בקטנן אין נאמנין. ותירץ הרב ר' משלם[21] ז"ל דהתם איירי במה שראה בקטנו שעדיין לא הגיע לחנוך, ולפיכך צריך שיהא עכשיו גדול, אבל הכא איירי בקטן שהגיע לחנוך, או יש לומר דהתם קא משמע לן שנאמנין על אותן הדברים, אף על פי שעבר זמן רב משראה אותן, ולא ראה אלא בקטנן וכו'. ובמאירי פסחים שם הביא שיטה זו בשם "ויש מחלקין", וכתב עלה: ואין הדברים נראין.

ולשיטת ר' משולם קטן שהגיע לחינוך נאמן גם על עירובי תחומין,[22] כשם שאשה ועבד נאמנין (עירובין פ"ה מ"ה), וכן נאמנין גם על בית הפרס, וכלשון התוספתא כאן: מקום זה טמא ומקום זה טהור, וכמו שכתבנו לעיל, שו' 10—11, ד"ה והריטב"א. וכן מסתבר שאשה ועבד יהיו נאמנין על בית הפרס, שהרי הם בהלכות טומאה וטהרה, עיין מ"ש בשטמ"ק כאן כ"ח א' בשם שיטה ישנה. ברם קשה לשער שתוספתא זו נעלמה מעיני כל הראשונים, ור' משולם הרי דעה יחידית היא. ונראה שהם פירשו שאף היא מדברי ר' יוחנן בן ברוקה היא, והוא סובר שאף

[17] כ"ה בעיטור ד"ו, ל"ז ע"א. ובהוצ' רמא"י: ואני כן. ובהוצאות שלפנינו בירושלמי: ותנינן.

[18] כלומר, שאמרו מכאן יצא נחיל זה בשעת מעשה, מיד כשראו אותו שכן בשדה אחר, והוא חולק על ר' הושעיא הסובר שאין נאמנין אלא בזמן שמעידים בשעה שהנחיל עדיין פורח, אבל אם כבר שכן, אינם נאמנים. ולדעת ר' זעירא נאמנים אם העידו מיד על אתר, אבל אם יצאו מן המקום ולא אמרו כלום, שוב אינם נאמנים. ובבבלי ב"ק קי"ד ב': כגון שהיו בעלים מרדפין אחריהן ואשה וקטן מסיחין לפי תומם. והוא כעין מה שאמרו בירושלמי הנ"ל, אבל לא כמותו, ואין שם זכר למסיח לפי תומו בעניינים שלנו כאן, עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' מ"ו, אות ד'. ועיין בח"ד כאן שהאריך בעניין מסיח לפי תומו. ועיין מ"ש לעיל יבמות פי"ד, הע' 71.

[19] תיקנתיו שם ע"פ או"ז ב"ק סי' תנ"א וס' ההשלמה שם פ"י סי' ז'.

[20] עיין בשטמ"ק כאן כ"ח א', בתוספות פסחים ד' ב', ד"ה הימנוהו, ובשאר הראשונים שם.

[21] כנראה שהכוונה לר' משולם בר' נתן ממלון, שר"ת התווכח אתו, והפירוש המחודש מתאים לדרכו בפירושיו. ועיין בהערות הר"א סופר שם שכתב שנראה לו שר' משולם זה אינו בעל ההשלמה. ועכשיו שזכינו לספרו של בעל ההשלמה אנו רואים שיפה כיוון.

[22] בתוספתא עירובין ספ"ד, עמ' 110, שו' 81 (בכי"ל): מעשה בקטן אחד רועה שבא לפני ר' ואמ' לו וכו'. ברם נירסא זו בודאי משובשת היא, וצ"ל שם: בזקן אחד רועה וכו', כמו שהוא בכי"ע, בכי"ע, בד, בראשונים ובירושלמי, שהרי מתוך העניין ברור שהרועה העיד על מנהג שהיה נוהג לפני הרבה זמן, ורק זקן היה יכול להעיד על כך, עיין מ"ש שם בח"ג, עמ' 385, ד"ה ולעצם.

בדאורייתא נאמנים,[23] וחוששים בטומאה לחומרא, ובטהרה הקילו,[24] כדי לטהר ארץ ישראל. והוא חולק על משנתנו, ואין הלכה כמותו, ואין קטן נאמן לומר המקום הזה בית הפרס, כדי לטהר את השאר, ומכל שכן בטומאה דאורייתא.

20—21. ר' יהודה אומ' קטנה בת ישראל שנשבית אפי' היא בת עשר שנים, הרי היא בקדושתה וכתובתה קיימת. במשנתנו פ"ג מ"ב: ואילו שאין להן קנס וכו' ועל השבויה וכו'. ר' יהודה אומר שבויה שנפדית הרי היא בקדושתה אע"פ שגדולה. ובירושלמי פ"ג ה"ב, כ"ז ע"ג: א"ר יוחנן לא ריבה אותה ר' יהודה אלא לקנס, תני ר' חייא (כלומר, הברייתא שלפנינו) אף לכתובת מנה ומאתים. ר' שמעון בן לקיש אמר אף להאכילה בתרומה. על דעתיה דר' שמעון בן לקיש ר' יודה ור' דוסא שניהן אומרי' דבר אחד, דתנינן תמן (עדיות פ"ג מ"ו) השבויה אוכלת בתרומה דברי ר' דוסא. ובבבלי ל"ו ב' המסורת הפוכה, ואמרו שם: א"ר יוחנן ר' יהודה ור' דוסא אמרו דבר אחד וכו', אמר רבא (כצ"ל) דלמא לא היא, עד כאן לא קאמר ר' יהודה הכא (כלומר, במשנתנו, לעניין קנס), אלא שלא יהא חוטא נשכר וכו'. ושאלו שם מן הברייתא שלנו, ותירצו שאף לעניין כתובה חשש ר' יהודה שמא ימנעו מלישא אותה, אבל לעניין תרומה אף ר' יהודה מודה שאינה אוכלת. ולהלן שם (ל"ז א') שאלו מן הברייתא בתוספתא יבמות פ"ו ה"ו שמפורש בה שר' יהודה סובר ששבויה צריכה להמתין ג' חדשים, ומכאן שאף לדעתו היא בחזקת בעולה, עיי"ש שהעמידוה בנבעלה וודאי. ברם נראה ששיטת הירושלמי אינה כן, והחמירו בהבחנה מבתרומה, עיין מ"ש לעיל יבמות פ"ו, שו' 37—38, ובהערה 42 שם.

21—22. הבא על החרשת, ועל השוטה, ועל בוגרת, ועל מוכת עץ, אין להן קנס. בבבלי ל"ו א': החרשת והשוטה והאיילונית יש להן קנס ויש להם טענת בתולים[25] וכו', דאית ליה למירמי אחריתי עילויה, החרשת והשוטה והבוגרת ומוכת עץ אין להן טענת בתולים וכו', אמר רב ששת לא קשיא הא רבן גמליאל והא ר' יהושע וכו'. ורבו בה הפירושים, עיין רש"י, בפירוש בעל המאור ספ"ג,[26] ברמב"ן במלחמות ובחידושיו (עיי"ש גירסת ר"ש הנגיד) ובשטמ"ק ועוד. ועיין מ"ש להלן בסוף דברינו בשם תוספות רי"ד, שגרס גם בברייתא השניה בבבלי: אין להם קנס וא"ל טענת בתולים.

והנה בבוגרת כולי עלמא מודים שאין לה קנס, כמפורש במשנתנו פ"ג מ"ח, אבל בשאר הנשים שנמנו כאן נחלקו הראשונים. והר"מ פסק בפ"א מה' נערה בתולה ה"ט ובפ"ב שם ה"ט שחרשת ושוטה אין להן קנס. וכ"ה בסמ"ג עשין נ"ד, קל"ח ע"א. וכ"ה דעת ר"י לפי טאה"ע סי' קע"ז, וכן היא דעת המאירי כאן, עמ' 49, 143, 149. ובמשנה למלך פי"א מה' אישות ה"ח נטה לכך שכ"ה גם דעת הרי"ף והרא"ש שהשמיטו את הברייתא שבבבלי שהחרשת והשוטה יש להן קנס. והוא כתוספתא כאן שאין להן קנס. והתוספתא השוותה את מדותיה, וכשם שאין להן טענת בתולים כך אין להן קנס.

אבל הראב"ד בהשגות לפ"א מה' נערה בתולה ה"ט, חלק על הר"מ, וכתב: אף זו טעות דלהדיא לרבנן יש לה קנס ופיתוי, וכמו שבאר כוונתו במאירי, עמ' 149. וכ"ה דעת הרמ"ה (הביאו בטאה"ע סי' קע"ז), בעל המאור, הרמב"ן במלחמות ובחידושיו בסוגיין ל"ו א', הריטב"א

[23] כמו שנראה מפשוטה של לשון "מקום זה טמא' וכו'. אבל עיין בבלי ברכות י"ט ב', ע"ז י"ג א', בכורות כ"ט א', ועוד.

[24] עיין בבלי שבת ל"ד א'.

[25] ארבע מלים אחרונות לא היו ברוב הספרים, כעדותן של בעלי התוספות שם, ד"ה החרשת, ועוד.

[26] והביאו הריטב"א בסוגיין בשם "ויש שפירשו".

שם והרא"ה.[27] ולפירוש הראב"ד הנ"ל, ועוד, שהברייתות שם תלויות במחלוקת התנאים הרי אין כאן קושי, והתוספתא כחד מינייהו, אבל הרמב"ן שפירש בחידושיו ובמלחמות: והא דקתני יש לה קנס ר' יהושע, כלומר אף ר' יהושע, דלא שייכא בפלוגתא וכו', לא היתה לו דרך אחרת אלא לסיים (במלחמות הנ"ל): וזו ששנויה בתוספתא הבא על החרשת ועל השוטה ועל הבוגרת ועל מוכת עץ אין להן קנס אינה משנה, שאלמלא כן לא שתקו בגמ' מלהקשות מקנס לקנס.[28] ברם בתוספות רי"ד ל"ו א' גרס בברייתא השניה: א י ן ל ה ם ק נ ס ואין להן טענת בתולים. ולפ"ז שאל התלמוד באמת גם מקנס על קנס.

ובבבלי ל"ב א': השתא דאתית להכי אפי' תימא אחותו נערה, ביתומה ש ו ט ה ומפותה.[29] ור"ש הנגיד מקיים גירסא זו,[30] ומפרש שמדברים ביתומה בחיי האב שנתארסה ונתגרשה שאין לה קנס (אבל לוא היה לה קנס לא היתה יכולה למחול אפילו היתה יתומה ממש, עיין בחי' הרמב"ן שם), ושוטה שאין לה בושת ופגם, ובמפותה שאין לה צער.[31] הרי לך ברור לפי גירסא זו ששוטה יש לה קנס, שאם לא כן אין צורך להכניס כאן יתומה. ואם גירסא זו שבבבלי וודאית (וכן מסתבר לפי העדיות), הרי מוכח מכאן ששוטה יש לה קנס. ברם הרמב"ן טוען שם: אבל גרסת הנוסחאות אפשר שהיא כן[32] מן המקומות שנהגו בתלמוד לתפוס השטה שלא לצורך, מפני שהזכירה שם (כלומר, לעיל בסמוך שם, לעניין בוגרת), או אשגרת לשון ממקום אחר. וטענה זו בוודאי אין לה תשובה, ואין לפיה שום הוכחה שהבבלי סובר ששוטה יש לה קנס, אלא שלכל הפחות למדנו שגם ר' שמואל הנגיד סובר ששוטה יש לה קנס.

ובירושלמי פ"א ה"ב, כ"ה ע"ב: אילו מי שבא על החרשת שמא א י ן לה קנס (כ"ה בכי"ל ובד"ו). אבל קרוב לוודאי שצ"ל שם: שמא א י ת לה קנס,[33] כפי שמוכח מהמשך הסוגייא, אבל וודאי גמור אין כאן. סוף דבר לא נתברר בוודאות איך היא שיטת שני התלמודים בעניין קנס לחרשת ושוטה.

ואשר למוכת עץ, הרי צדק במשנה למלך פי"א מה' אישות ה"ח שהרמב"ן לא כיוון לומר על כל הברייתא שאינה משנה,[34] והרמב"ן סובר שמוכת עץ וודאית אין לה קנס כדברי התוספתא, וחרשת ושוטה יש להן קנס לדעתו, משום שאינם מאמינים לו אם הוא אומר שלא היתה בתולה, עי"ש בדבריו, ועיין במל"מ הנ"ל. אבל אם היתה בוודאי מוכת עץ אין לה קנס. וכן מפורש בספרי כי תצא פי' רמ"ד, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 274, ובמכילתא דרשב"י, הוצ' אפשטין־מלמד, עמ' 208: ב ת ו ל ה פרט למוכת עץ. וכן אמרו בירושלמי פ"ג ה"ד, כ"ז ע"ג: על דעתיה דר' יוסי הגלילי וכו', מוכת עץ נותן לעצמו, כלומר, בתמיה, והרי למוכת עץ אין

[27] ל"ן ב' שכתב למשנתנו שם: ואפשר לומר דכולה כר"ע דמתני', ו ב ש ו ט ה ובמפותה, עי"ש. ודבריו לקוחים מן הרמב"ן בחידושיו, אבל הרמב"ן הרי כבר דעתו מפורשת שיש לה קנס.

[28] ובפרט לגירסתו (שהיא גירסת רוב הספרים) שלא גרסו בברייתא ראשונה "ויש להם טענת בתולים", ולפי גירסא זו שאלו בגמרא מקנס של הברייתא הראשונה על טענת בתולים של הברייתא השניה, ואם התוספתא שלנו בת סמכא היא, הרי תמוה למה לא שאלו מקנס על קנס.

[29] כ"ה הגירסא בכל הנוסחאות לפי עדות הרמב"ן בחידושיו שם. וכן בריטב"א שם בשם גירסת ר"ח וגירסת הספרים. וכן היה לפני רש"י והמאירי במקומו, אלא שמחקו את המלה "שוטה". אבל הרמב"ן כותב על גירסת רש"י: וכן אמרו בשם רב האי גאון ז"ל.

[30] עיין בחי' הרמב"ן והרא"ה שם, ובס' הלכות הנגיד, הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' 166.

[31] עיין במאירי, סוף עמ' 156 ואילך, ובהערות שם.

[32] – כאן.

[33] כעין הגהת פ"מ. ובירושלמי מצויים מאמרים מעורבים מעברית וארמית. ועיין במה"פ שם, ד"ה שמא.

[34] וראיה לדבריו בגרת שנשנית כאן, והרי בה כולי עלמא מודים שאין לה קנס.

קנס,[35] עיי"ש. והוא כתוספתא כאן. ועיין גם בתוספות ל"ו א', ד"ה החרשת. אבל מתוך דברי הר"מ פ"ב מה' נערה בתולה ה"ט והסמ"ג עשין נ"ד, קל"ח ע"א, והחינוך מצוה תקנ"ז, מוכח שהם סוברים שמוכת עץ יש לה קנס. וכ"ה דעת הרמ"ה (לפי הטור אה"ע סי' קע"ז).

ולפי זה אין לומר שחרשת ושוטה אין להן קנס (לפי שיטת הר"מ והסמ"ג) משום שהן בחזקת מוכות עץ,[36] שהרי מוכת עץ יש לה קנס לשיטתו, עיין במש"ל הנ"ל שתמה על שיטת הר"מ, אבל במאירי, עמ' 149, פירש שחרשת ושוטה הן בחזקת בעולות, וכן כתב לעיל שם, עמ' 49: אבל החרשת והשוטה אין להן טענת בתולים, שהרי בחזקת בעולות הן, מתוך שאינן בנות דעה מופקרות הן לכל.

22. סומה ואילונית יש להן קנס. וכן אמרו לעיל בפ"א ה"ג ובברייתא בבבלי כאן ל"ו א' הנ"ל שיש להן טענת בתולים. ואעפ"י שר"מ חלק שם בסומא, ואמר שאין לה טענת בתולים, הטעם הוא משום שאין מאמינים לו, ואומרים מצא ואיבד, כשיטת הירושלמי, או משום שמא היתה מוכת עץ, ולא ידעה בעצמה, עיין מ"ש לעיל פ"א, שו' 23—24, הנ"ל, ד"ה סומה אין לה. ובקנ"ב בטעות: על המפותה ועל אילונית יש להן קנס. ובכי"ע: על הסומא ועל אילונית וכו'.

ואשר לאילונית שנו בברייתא בבבלי ל"ה ב' שאין לה קנס, והעמידוה בבבלי ל"ו א' כר' מאיר שסובר שקטנה אין לה קנס (להלן סוף פירקין ומקבילות), ואילונית יוצאת מקטנות לבגרות.

והר"מ בפ"א מה' נערה בתולה ה"ט פסק שאילונית אין לה קנס. וכ"ה בסמ"ג עשין נ"ד, קל"ח ע"א. וכבר השיג עליו הראב"ד בהשגות במקומו, ובמאירי, עמ' 149, ובטור אה"ע סי' קע"ז. ובמהרי"ק שורש קל"ח (וציין לו מרן שם במקומו): ועוד הקשו עליו על המיימון וכו', בא בעל אבי העזר ולא תרצה הגהות ולא תרצוה, חדושי' ספרדים אשר מצאתיה בהם מאז ולא תרצוה וכו'. והוא מפרש לעיל שם, שמה שאמרו שם בבבלי: האי תנא סבר לה כר' מאיר בחדא ופליג עליה בחדא הכוונה שהוא סובר כר"מ באיילונית דאין לה קנס, ופליג עליה בחדא בקטנה דיש לה קנס, עיי"ש מה שתירץ לשון התלמוד. ודבריו מסתברים מאד, עיין בשטמ"ק ל"ו א', ד"ה מני, שתמה מעצמו מניין לנו שהחכמים סוברים שאילונית אין לה קנס, אעפ"י שהם סוברים שקטנה יש לה קנס, שהרי מן הכתיב "נער" אפשר רק ללמוד שאפילו אינה עדיין נערה, אלא שעתידה לבוא לכלל נערות יש לה קנס, פרט לאילונית שלעולם לא תבוא לכלל נערות, עיי"ש שהאריך לתרץ. ועיין בח"ד כאן ובים של שלמה כאן פ"ג סי' ז' ובאור שמח ובצפנת פענח במקומם.

23—24. [ר' נחוניא בן הקנה אומר הבא על אחותו, ועל אחו' אביו, ועל אחו' אמו, ועל אחות אשתו, ועל אשת אחיו, ועל אשת אחי אביו, ועל הנדה, אין להן קנס]. כל המוסגר חסר בכי"ו, אבל ישנו בד ובכי"ע. ובקנ"ב נשרדו: ר' נח . . . (קרוע כחמש תיבות) ס. וכן היתה ברייתא זו לפני מהר"מ, הובא בגליון התוספות ל' א'.[37] וקשה להגיה שמי שהוא יוסיף בתוספתא ברייתא מן הלב, ובוודאי יש לפנינו בכי"ו השמטה ע"י הדומות, ועיין מ"ש להלן, שו' 25, ד"ה וכן. אבל וודאי גמור אין כאן, ואפשר שלפנינו ברייתא בבלית, ושנאוה בישיבות הבבליות מפני שלפי המסורת שלהם

[35] ועיין בעמק הנצי"ב לספרי שם, רפ"ה ע"ב ואילך, שנדחק ליישב את דעת הרמב"ם.

[36] עיין מ"ש לעיל פ"א, שו' 21—22, ד"ה הבא על החרשת.

[37] ושם: בתוספתא פרק אלו נערות ר' נחוניא אומר הבא על אחותו ועל אחות אביו כו' אין להן קנס. וקרוב לוודאי שרבינו קיצר בעצמו. ואעפ"י שכל השורה כאן הן עריות שנשנו במשנתנו פ"נ מ"א שיש להן קנס, רחוק מאד לשער שהסופרים השלימו מן המשנה, ואפשר שלא נשנו כאן אחות אשה ונדה (עיין מ"ש להלן בפנים בשם הירושלמי), שהרי ברור שלפני הירושלמי חסרה כאן כל בבא זו, שאלמלי לא חסרו בה אלא אחות אשתה ונדה נרידא היה מסתייע בה ואומר: ותני כן.

ר' נחוניא בן הקנה פוטר מקנס כל חייבי כריתות, אבל מתוך הירושלמי בסוגיין[38] מוכח שלא היתה לפניהם בבא זו שהרי אמרו שם מפורש שלא פטר ר' נחוניא בן הקנה מקנס בנדה ובאחות אשתו (בניגוד לבבלי ל' א'), משום שיש להן היתר לאחר איסורין, ואינן דומות ליוה"כ שאין לו היתר לאחר איסורו. וכבר העירונו בכמה מקומות (עיין מ"ש במבוא לח"א, ריש עמ' כ') שטיפוסי כתה"י השונים שמרו לנו הבדלים בין הבבלי והירושלמי, ואף כתה"י של התוספתא שבידינו מעורבים הם, ופעמים נשרדו בהן מסורות שונות שעיקרן בתלמודים ובבתי המדרש של הגאונים, ואינם תקוני סופרים. ועיין גם בתוספות ובתוספות הרא"ש ל' א', ד"ה הכל מודים, ובשטמ"ק שם, ולהלן ל"ה ב', ד"ה אי הכל.

25. וכן היה ר' נחוניא בן הקנה אומ' יום הכפורים הרי הוא כשבת לתשלומין. וכ"ה ("וכן") גם בד, בקג"נ, ובכי"ע.[39] ולפי מה שכתבנו לעיל בסמוך (על גירסת כי"ו) הברייתא סמוכה למ"ב: אין להן קנס וכו', וע"ז אמרו וכן היה וכו', כלומר, שלאו דווקא פטר בקנס בעריות, אלא פוטר בכל חייבי כריתות מן התשלומין, עיין להלן ב"ק פ"ז הי"ח, מגילה פ"א ה"ז, עמ' 345, ובמסורת התוספתא שם. ואצל מהר"מ:[40] וכן היה עושה יוה"כ כשבת. והעתיק חלק ממנה ע"פ לשון הבבלי כאן ומקבילות, עיין במסורת התוספתא הנ"ל. אבל הנכון הוא כמו שהשלמנו בכי"ו, וכרוב הנוסחאות, ודבריו דבוקים לרישא.

26. אחד האונס ואחד המפתה. כלומר, שווים בתשלומין.

מה בין אונס למפתה וכו'. משנתנו פ"ג מ"ד.

27. ר' שמעון אומ' זה וזה אין נותנין וכו'. בבבלי ל"ט א' וב"ק נ"ט א': והתניא ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון אונס אינו משלם וכו'. ובירושלמי פ"ג רה"ה, כ"ז סע"ג: ודלא כר' שמעון, דר' שמעון פטר את האונס מן הצער, למה זה דומה לחותך יבלת חבירו ועתיד לחתכה, למה זה דומה לקוצץ נטיעות חבירו ועתיד לחתכן.

28. אמרו לו אין דומה וכו'. בבלי וירושלמי הנ"ל.

28–29. אע"פ שאמרו אונס נותן מיד, אבל לכשיוציא אין נותן כלום. כלומר, אעפ"י שאמרו במשנתנו (פ"ג מ"ד. ועיין מכילתא משפטים פי"ז). והברייתא שלפנינו בבבלי ל"ט ב', ובארו שם שהכוונה לכשיוציא מדעתה. ואשר ל"אעפ"י" שלפנינו פירש"י שאעפ"י שכבר נתן את כסף קנסה לאביה לפני שכנסה, והיינו אומרים שבנישואיה נתחייב בכתובה כמו כל הנשים, קא משמע לן שבאונס אין לה כתובה, עיי"ש הטעם בבבלי. ובשו"ת הרי"ף ד' ליוורנו סי' ל"ו: ופירוש הדבר אע"פ שדין אונס חמור מן המפתה שהרי אונס נותן מיד וכו'.

29–30. ר' יוסה בי ר' יהודה אומ' נותן כתובה מנה. ירושלמי פ"ג סה"ה, כ"ז ע"ד, בבבלי ל"ט ב', נ"ד א'.

30–31. אע"פ שאמרו מפתה לכשיוציא נותן, אבל בושתה ופגמה נותן מיד. כלומר, אעפ"י שאמרו במשנתנו פ"ג מ"ד הנ"ל "והמפתה לכשיוציא", אין כוונתה אלא לקנס, ולא לבושת ופגם. ובבבלי ל"ט ב' דייקו במשנתנו הנ"ל: לכשיוציא? אשתו היא?[41] אמר אביי אימא לכשלא יכנוס. תניא נמי הכי אע"פ שאמרו המפתה נותן לכשלא יכנוס, בושת ופגם נותן מיד. אבל לפנינו בתוספתא בכל הנוסחאות: לכשיוציא, כשיוציא. וכן במכילתא דרשב"י, הוצ' אפשטין־מלמד, עמ' 209: לפי שמצינו באונס שנותן קנסה מיד, יכול

[38] ובמקבילות בתרומות פ"ז ה"א, מ"ד ע"ד, מגילה פ"א ה"ח, ע"א ע"א.

[39] ואצל צוקרמנדל בטעות: שכן.

[40] גליון התוספות ל' א' ושטמ"ק שם ול"ה ב'.

[41] בשטמ"ק הביא הרשב"א פירוש מחודש בשם הראב"ד, והיינו ששאלו: לכשיוציא, אשתו היא! כלומר, אם כבר כנס אותה הרי היא אשתו, ואין לה אלא מנה (עיין להלן הע' 45), וכיצד אפשר לומר שהוא משלם קנס (שהוא חמשים שקל). ותירצו: לכשלא יכנוס.

אף זה כן, ת"ל לתתה לו מגיד שאינו חייב עד שעה שיוציא. יכול אף בשתה ופגמה כן וכו'. ובוודאי שאף אביי לא כיוון לתקן את לשון משנתנו, אלא כיוון לפרשה[42] והסתייע מלשון הברייתא שנשנתה בישיבות הבבליות, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוסח המשנה, עמ' 372 ואילך.

ובירושלמי פ"ג ה"ה, כ"ז ע"ד: אמר רב חסדא בשלא רצה לקיים, אבל אם רצה לקיים אינו נותן כלום. והמפרשים פירשוה ע"פ דברי אביי בבבלי, וכבר הראיתי בפירושי לה' הירושלמי להרמב"ם, עמ' מ"ח, אות נ', שמאריכות לשון רב חסדא ("אבל אם רצה לקיים אינו נותן כלום") משמע שאין לפרש כן, שהרי דבר זה מפורש במשנתנו, ודוחק לפרש שהוא חולק וסובר שאף בושת ופגם אינו נותן אם רוצה לקיים ולשתות בעציצו, שהרי מן הכתוב אנו למדים שהמהר (חמשים כסף של קנס גרידא) בלבד הוא כתובה. ומהרי"ן אפשטין שם, עמ' 372, הע' 4, הסתפק בזה, שכתב: אבל אין זו כוונת רב חסדא, ולא באר מה היתה כוונתו.[43] ועיין מ"ש בפירושי לה' הירושלמי הנ"ל. ושמא כוונתו שאם אמרה "היא לא בעינא לך" (עיין בבלי ל"ט ס"ב) אינו נותן לה כלום. ובכל אשה אם היא אומרת כן והוא מגרשה סתם נותן לה כתובה (כמפורש בבבלי הנ"ל), והוא משום שכן כתב בכתובתה: לכשתפיסי ותנשא לאחר טלי מה שכתוב בכתובתיך וצאי,[44] אבל הקנס, שהוא במקום כתובה, אינו נותן אלא אם הוא אינו רוצה לקיימה, ומסוגיית הירושלמי שם מוכח, שאף למפותה אין כתובה, אלא קנס במקום כתובה,[45] עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי הנ"ל, עמ' מ"ח אות פ'.

31–32. מה בין נותן מיד לנותן לאחר זמן, נותן מיד אם מתה אביה יורשה, נותן לאחר זמן אם מתה בעלה יורשה. ופירשו המפרשים מה בין בושת ופגם שנותן מיד לכסף קנס שנותן לאחר זמן, והוא קשה שהרי זמן הנתינה בבושת ופגם הוא פרט קטן חיצוני, ובושת ופגם הוא ממון, וקנס אינו ממון, והמודה פטור, ועוד כמה הבדלים. ולא עוד שהחילוק עצמו אינו מובן בין לשיטת הר"מ פ"ב מפ' נערה בתולה הט"ו ובין לשיטת הראב"ד שם עיי"ש במשנה למלך שבאר את דבריו, ועיין בח"ד כאן.

ושמא הכוונה כאן מה בין קנס של אונס, שהוא נותנו מיד, ומה בין קנס של מפותה, שנותנו לאחר זמן, והוא חוזר לרישא, או למשנתנו, ושונה התנא שפעמים וקנס של מפותה אינו משתלם כלל; והוא מבאר שקנס של אונס משתלם, אפילו מתה האנוסה ואביה יורשה,[46] מה שאין כן מפותה שאם נישאת למפתה ומתה אינו משתלם כלל, משום שבעלה יורשה.[47]

[42] וכן בריטב"א ל"ט ב' (והלשון בשטמ"ק שם יותר מתוקנת): ופרקינן אימא לכשלא יכנוס, כלומר, דלאו לכשיוציא בגט קאמר, אלא לכשיוציא עכשיו בב"ד, שיאמר שאינו רוצה בה. ולפירוש הראב"ד הנ"ל אף הבבלי לא ראה קושי בלשון, אלא שאל על עצם העניין, אם כבר כנס הרי אינו משלם חמשים שקל אלא מנה, ופירש אביי שהכוונה היא לכשלא כנס אותה, שיאמר שאינו רוצה בה. ואין צורך לפרש כפירוש מהרי"ן אפשטין ז"ל שהזכרנו בפנים שאביי מפרשה כשפיתה לשם אישות (כדבריו בקידושין מ"ו א'), אלא העיקר הוא כפירוש הריטב"א. תדע לך שהוא כן, שהרי במכילתא משפטים פי"ז, הוצ' הורוביץ, ריש עמ' 309, נקט גם באנוסה: שאם לא רצה האב יוציא, רצה האב יקיים, ובאונס הרי אינו שייך לומר שאנס לשם קידושין.

[43] ספרי הלכות הירושלמי להרמב"ם בא לפניו באמצע ההדפסה, עיי"ש סוף עמ' 1308.

[44] להלן עדיות פ"א סה"ו, ועיין במשנה שם פ"א סמי"ב ויבמות פט"ו סמ"נ.

[45] ולשיטת הירושלמי בוודאי יש לה כתובה מאתים, ולא נחלקו הראשונים (עיין במשנה למלך פ"א מה' נערה בתולה ה"ג, ד"ה ואם רצה, ואילך. ועיין לעיל, הע' 41) אלא לפי שיטת הבבלי שהקנס בטל אם כנסה, וממילא אפשר לומר שחייב לתת לה כתובה ככל הנשים שכנסן בעולות. ועיין בס' חקרי לב אה"ע סי' ל"ב.

[46] "יורשה" לאו דווקא, שהרי בזכותו מקבל את הקנס ואינו יורש אותו ממנה, אלא שכל הלשון ברישא הוא בהקבלה ואגב הסיפא, ושם "יורשה" בדווקא.

[47] בכתובה ממש אינו שייך לומר לשון יורשה (והקדמונים לא נקטו לשון זו אלא בהשאלה ובהעברה בעלמא), שהרי אם מתה לא נתחייב לה כלל (עיין מ"ש תלמידי רבינו יונה בשטמ"ק מ"ז ב'.

32—33. אחד האונס ואחד המוציא שם רע שגרשו כופין אותו להחזיר, אם היו כהנים לוקין ארבעים. ירושלמי פ"ג ה"ו בשם תני ר' חייא. ובשינוי לשון גם בבבלי מכות ט"ו א', ט"ז א', תמורה ד' ב', ה' א', ושם לא נזכר מוציא שם רע. ועיין ר"מ פ"ג מה' נערה ה"ד ומ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' מ"ח, אות ק', בשם האחרונים. ועיין ספרי כי תצא פיס' רל"ח, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 270, שם עמ' 275, שו' 9, בשנו"ס.

33—35. אחד האונס ואחד המפתה בין היא בין אביה יכולין לעכב, שנ' ואם מאן ימאן אביה ואומ' ולו תהיה לאשה, מדעתה. בכי"ע חסר "ואם מאן ימאן אביה ואומ". והמלה "מדעתה" חסרה בין בכי"ע ובין בד. אבל הנכון כלפנינו, והכוונה שבמפתה אנו דורשים מאן ימאן, שבין היא ובין אביה יכולין לעכב, ובאנוסה כתוב מפורש "תהיה לאשה" מדעתה, ואנו למדים אונס ממפתה, עיין במכילתא משפטים פי"ז הוצ' הורוביץ, עמ' 308 ואילך. ובבבלי ל"ט ב' וקידושין מ"ו א' הובאה הברייתא (לעניין מפותה), ובעניין הלימוד באנוסה נחלקו אביי ורבא כאן ל"ט ב', וכדברי רבא מפורש במכילתא הנ"ל. ובמכילתא דרשב"י, הוצ' אפשטין־מלמד, עמ' 208: ואם מאן ימאן אביה, מלמד שהרשות ביד אביה למאן, אין לי אלא ביד אביה, בידה מנין, ת"ל אם מאן ימאן, אבל הוא אין יכול למאן, שנ' ולו תהיה לאשה וגומ'. וכנראה שיש שם חסרון, וצ"ל: ת"ל אם מאן ימאן [וק"ו בתפושה], אבל הוא אין יכול וכו'. ועיין מ"ש הרמ"מ כשר בתורה שלמה משפטים כי"ח, מילואים, עמ' 189 ואילך, על שיטת הקדמונים מפרשי התורה שכופין אף במפתה שישא אותה, אלא שאינו ב"לא יוכל לשלחה", ומותר לו לגרש אותה אח"כ. וצ"ע בדבר.

ולעצם העניין נחלקו הראשונים בפירוש הברייתא. ורוב הראשונים בכתובות וקידושין הנ"ל פירשו שהכוונה כאן שאם היא ממאנת, אעפ"י שאביה אינו ממאן ומקדש אותה בעל כרחה, מ"מ משלם קנס, עיין בראשונים בכתובות ובקידושין שם. וכן מסתבר, שהרי נעשה רצונו שנשא את הבתולה שחשק בה, ואלמלי פתה אותה ובא עליה, לא היה האב משיא אותה בעל כרחה. ואשר לאונס, שבין כך ובין כך משלם קנס, פירש הר"ן על הרי"ף בסוגיין, שהכוונה היא שאם היא ממאנת אין האב יכול לכופה שתנשא לו בעל כרחה, מגזירת הכתוב "ולו תהיה לאשה" מדעתה. וכן מסתבר, שאף האב אינו רוצה שתנשא לו אלא משום שהאונס יותר רופא פצעה מישאנה זולתו,[48] אבל אם היא אינה רוצה בו הרי רופאה "דומה לה כארי אורב".[49] ועוד פירש הר"ן שם שאם הוא אינו רוצה בה והיא אינה רוצה בו אין כופין אותו לישא אותה בעל כרחה, אעפ"י שאביה מוכן לקדש אותה בעל כרחה. ופירוש זה של רבינו בונדאי מסתבר. ואעפ"י שהברייתות מדברות בעניין מאון גרידא הרי ברור שתשלומי הקנס במפתה היא תוצאה ישרה מכאן, ואם אינו נושא אותה משלם קנס, כמפורש בכתוב.

אבל כמה מן הראשונים[50] סוברים שממאן ימאן אנו למדים שאם אין לה אב, היא יכולה למאן. וכן בפירוש רבינו מיוחס על התורה:[51] ואם מאן ימאן אביה וכו', אבל אם אין האב רוצה אינו נושאה, ואפי' אין לה אב והיא עצמה אינה רוצה אינו נושאה, והוא הדין באנוסה בין היא בין אביה יכולין לעכב וכו'. ובמכילתא משפטים פי"ז, עמ' 309: אם מאן ימאן אביה. אין לי אלא בזמן שיש לה אב, בזמן שאין לה אב מנין, תלמוד לומר אם מאן ימאן מכל מקום, דברי

ד"ה וקבורתה), אבל בנידון שלפנינו שהוא קנס בצורת כתובה (עיין מ"ש לעיל, שו' 30—31, סד"ה ובירושלמי), הרי בעלה יורש אותה ממש. והד"ה למ"ד שכתובה דאורייתא (שהיא במקום מוהר).

48 עיין מורה נבוכים ח"ג פמ"ט.

49 בבלי ב"ק פ"ה א'.

50 עיין בתוספות כאן ל"ט ב', סד"ה אין, ובמהרש"א שם, וקידושין מ"ו א', סד"ה קרא.

51 הצופה לחכמת ישראל חי"ג, בודאפעשט תרפ"ט, עמ' 79.

ר' יוסי הגלילי. ובבבלי מ"ד ב': ואם מאן ימאן אביה לרבות יתומה לקנס דברי ר' יוסי הגלילי. וברש"י שם: במפתה הכתוב מדבר, דמצי למכתב ואם ימאן, וכתב ואם מאן ימאן, בין אביה קיים וממאן, בין שאין אביה קיים והיא ממאנת וכו', הכא נמי לאו יתומה משמע מרבוי, אלא דבין היא ובין אביה יכולין לעכב, כדאמרינן באלו נערות וכו', ועיין בתוספות ל"ט ב', ד"ה אין, הנ"ל. ובחי' הרמב"ן והרא"ה מ"ד ב' הביאו את המכילתא, ורמזו לה גם בתוספות שם, ד"ה המוציא, ועיי"ש מה שפירשו בה.

35. לו אתה כופה ואי אתה כופה ליבם. בכי"ע: דבר אחר ולו תהיה לאשה, לו את כופה וכו', ובירושלמי פ"ג סה"ו, כ"ז ע"ד: מת אין כופין את היבם. והיא הברייתא שלפנינו, כמו שהעיר בפ"מ במקומו. ופשוט הוא שחיוב הבעל "לא יוכל לשלחה" אינו עובר ליבם, אעפ"י שהקנו לו אשה מן השמים.

ובספרי כי תצא פי' רמ"ה, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 275 (לעניין אונס): לא יוכל שלחה כל ימיו, משלחה הוא ליבם.[52] ויש שהגיהו: משלח הוא היבם, והיא ההלכה שבתוספתא כאן, ועיין בהגהות ובאורים לספרי ווילנא תרכ"ו, קל"ג ע"א, ובעמק הנצי"ב במקומו. ואין ספק שהפירוש הנכון הוא במשך חכמה להגרמ"ש מדווינסק, עמ' 376, שהכוונה היא שמשלח הוא במקום יבם,[53] ואמרה תורה לא יוכל לשלחה כל ימיו, אבל אם הוא רוצה שלא תתייבם (אעפ"י שהיא רוצה ביבם) יכול הוא לשלחה בגט שכיב מרע, שהוא חל עם גמר מיתתו (עיין בבלי ב"ב קל"ז א'), ועדיין קיים לא יוכל שלחה כל ימיו, שהגירושין חלין עם כלות ימיו. ועיין גם במאיר עין לר"מ איש שלום בספרי שם פי' רל"ח, אות ו', שכבר עמד על עיקר הפירוש הנכון. ולפ"ז אינו עניין לתוספתא שלפנינו.

36–37. קטנה מבת יום אחד ועד שתביא שתי שערות יש לה מכר ואין לה קנס דברי ר' מאיר. וכ"ה בבבלי כ"ט א', מ' ב', חולין כ"ו ב', ועיין בבלי כאן ל"ו א'. ועיין בתוספות רי"ד כאן כ"ט, א', שהיתה לו גירסא אחרת. ובירושלמי פ"ג ה"ט, כ"ז ע"ד, הובאה ברייתא זו אלא שנשתבשה שם מאד, ותוקנה לנכון ע"י המפרשים ע"פ התוספתא והבבלי. ועיין גם בירושלמי רפ"ד, כ"ח רע"ב.

37. שהיה ר' מאיר אומ' כל מקום שיש מכר אין קנס, וכל שיש קנס וכו'. משנתנו פ"ג מ"ח, חולין פ"א מ"ז.

38. וחכמים אומ' קטנה מבת שלש שנים ויום אחד ועד שתבגור יש לה קנס. וכ"ה בבבלי הנ"ל. ושאלו שם בבבלי: קנס אין מכר לא, ותירצו: אימא אף קנס במקום מכר. ועיין בשטמ"ק שם. ועיין בירושלמי הנ"ל ובתיקוני המפרשים שם.

פ"ד

1. יפה כח הבעל מכח האב וכח האב וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע הסדר הפוך: ייפה כוח האב מכח הבעל וכוח הבעל מכח האב. וכן בס' מגילת סתרים לר"ן ובס' יחוסי תו"א שנביא להלן, שו' 23–24, קוראים לפרק שלנו: יפה כח האב. ועיין במשנת נדרים פ"י מ"ב.

1–2. יפה כח הבעל, שהבעל [אוכל פירות בחייה, מה שאי' כן באב]. כ"ה בד, ובכי"ו יש כאן השמטה ע"י הדומות. ובקג"נ נשרדה מבבא זו רק המלה

[52] וכע"ז לעיל שם פי' רל"ח, עמ' 270, לעניין מוציא שם רע.

[53] ושמא "ליבם" הוא "ביבם", בחילוף הרגיל במקורות בין למי"ד ובי"ת, ואין "ביבם" אלא: במקום יבם.

„בחיה", ומכאן שאף שם היתה הלכה זו. ובכי"ע: שבעל אוכל פירות ירושתה בחייה מה שאין כן באב, וכע"ז בריטב"א שנביא להלן. ובמשנתנו פ"ד מ"ד: האב זכאי בבתו וכו', נישאת יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה. והוא כסיגנון התוספתא כאן לפי גירסת ד.

ובמשנתנו ריש פ"ו: וירושתה הוא אוכל פירות בחייה. ונחלקו הראשונים[1] בפירוש משנתנו, והיינו אם יש לנו שם שני דברים: וירושתה, הוא אוכל פירות וכו', כלומר, שירושתה היא של הבעל, וכמו כן הוא אוכל פירות מקניין האשה, כגון שקבלה מתנה, או ירושה; או שאין שם אלא דבר אחד, והיינו: וירושתה הוא[2] אוכל פירות בחייה, כלומר, בירושתה הוא אוכל פירות, ועניין ירושת הבעל לא נזכרה במשנתנו שם כלל.[3] וכן פירש רש"י בלשון ראשון, וכן הכריעו בתוספות ועוד. וכן מוכח בירושלמי פ"ו ה"א, ל' ע"ג: למי נצרכה לר' מאיר, אף על גב וכו', זכת האשה זכת בעלה, מודה שאין עליה אלא אוכל פירות בלבד.[4]

ובריטב"א ס"ה ב' (והובא גם בשטמ"ק שם): ולא עוד אלא שבתוס' יש סיוע על פי רש"י ז"ל (כלומר, ללשון ראשון הנ"ל) דגרסי' יתר עליו הבעל (נקט לשון משנתנו) שהוא אוכל פירות בירושתה (כעין גי' כי"ע) בחיי', משא"כ באב. ופשיטא שרבינו דייק בלשונו וכתב „סיוע", אבל ראייה אין כאן כלל, שהרי הברייתא שלנו אינה מקבילה לריש מציאת האשה, אלא לפ"ד מ"ד, והיא הוסיפה את הפירוש „ירושתה" למשנתנו, כמו שפירשו המפרשים שם. ובמשנה שברי"ף בריש מציאת האשה (בד"ק ובד"ו): וירושה ואוכל פירות בחייה, והיא בוודאי כפירוש שני שברש"י, ויש לפנינו שני דברים. ועיין בהפלאה ס"ה ב', תוספ' ד"ה וירושתה, בסוף הדבור. ובספרי זוטא מטות, עמ' 329: בין אב לבתו. יכול יהא זכאי בירושתה משל אבי אמה. ת"ל אלה, באלה הוא זכאי, ואינו זכאי בירושתה משל אבי אמה, מה הוא [עושה], מוכר פירות ולוקח קרקעות.

ובכי"ע מוסיף כאן: ר' יוסי בר' יהודה אומ' אף האב. וכן בבבלי מ"ז א': ת"ר האב אינו אוכל פירות בחיי בתו. ר' יוסי בר' יהודה אומר האב אוכל פירות בחיי בתו.

2–3. שהבעל] חייב במזונותיה, בפרקונה, ובקבורתה. במשנתנו פ"ד מ"ד הנ"ל: האב זכאי בבתו וכו', נישאת יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה. וחייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה. ומסיגנון המשנה אין להוכיח כלל שהאב אינו חייב במזונות בתו (בחייו), בפרקונה ובקבורתה, שהרי המשנה מדברת בזכיות האב, והיא אומרת שאם נישאת יתר עליו הבעל בזכות אחת שהוא אוכל פירות בחייה. ואח"כ מונה המשנה את חיובי הבעל, ואינה משוה אותם כלל לחיובי האב. אבל בתוספתא כאן סיימו במפורש: מה שאין כן באב.[5] וההלכה שהאב אינו חייב במזונות בתו (בחייו) נשנית במשנתנו להלן שם מ"ו.[6] ודין פרקונה ע"י האב לא נזכר כלל במשנה. ובבבלי מ"ז א': ור' יוסי בר' יהודה סבר אב נמי מימנע ולא פריק, סבר כיסא נקיטא עילוה תיזיל ותפרוק נפשה. ולא נחלק ר' יוסי בר' יהודה על הת"ק שסובר: אב בלאו הכי (כלומר, בלי אכילת פירות) פריק לה, אלא שחושש למקרה שיש לה נכסים, ואם הפירות יהיו לעצמה, יאמר האב, והרי יש לה כיסים של דינרים תפרוק את עצמה, ואם לא יספיק, לא ירצה להוסיף מעצמו, אבל אף ר"י בר' יהודה מודה שאין האב חייב בפרקונה אם אינו רוצה. וכן

[1] עיין ברש"י, בתוספות, ברא"ה במאירי, ועוד, בריש פירקין שם, ס"ה ב'.
[2] המלה „הוא" חסרה בכמה נוסחאות.
[3] עיין בתוספות ס"ה ב', ד"ה וירושתה.
[4] ועיין בשי"ק שם, ד"ה למי, ובהגהות יפה עינים ס"ה ב'.
[5] וכן במס' שמחות פי"ד ה"ו, הוצ' היגר, עמ' 206: אביה אומר וכו', ובעלה אומר וכו', קוברין אותה אצל בעלה, מפני שבעלה חייב במזונותיה ובפירקונה ובקבורתה, כלומר מה שאין כן באב.
[6] ואינו זן אותה אלא מפני התקנה, אבל עיין מ"ש להלן, עמ' 245, שו' 29–30.

בתשב"ץ ח"ב סי' רצ"ב, סוף תיקון ג', ס"ד ע"ד: שהרי בתוספתא שנו שאינו חייב (כלומר, בפרקונה)[7] וכו'.

ואשר לקבורתה מפורש כאן שאין האב חייב בקבורת בתו, ומדברים בשעה שאין האב יורש ממנה כלום (שלא היו לה נכסים משלה), אבל הבעל חייב לקוברה אעפ"י שלא ירש ממנה כלום (ואעפ"י שמחלה לו כתובתה), כמפורש בירושלמי פ"ח סה"ט, ל"ב ע"ב (יבמות פ"ד ה"ג, ה' ע"ד), שמחלק בזה בין חיוב הבעל בקבורה, ובין חיוב שאר יורשים. ועיין בטור יו"ד סי' שמ"ח, בר"מ פי"ח מה' אישות ה"ו ומ"ש בה' הירושלמי להר"מ, עמ' ס"ו (וצ"ל שם: בב"ש סוף סי' פ"ט).[8] ולשיטת הסוברים שאפילו הבעל אינו חייב בקבורת אשתו אם לא ירש ממנה כלום,[9] הרי שאר יורשים (והאב בכלל) אינם חייבים אלא בקבורה פשוטה אפילו אם ירשו, והבעל חייב בקבורה לפי כבודו,[10] כמו שחילק בהפלאה מ"ז ב', ד"ה עוד נראה. ועיין בטיו"ד סי' שמ"ח ובשו"ע שם, אבל שם מדברים בירשו נכסיו,[11] עיי"ש. ועיין הגה"מ פי"ז מה' אישות סוף אות ד'.

ובראב"ן סי' ל"ג, ט"ו ע"ג, פסק שהאב חייב בקבורת בניו מן התורה, וכותב שם: והא דהזכירו חכמים בתלמוד קבורת האשה ולא קבורת שאר ז' מתים וכו', משום דלא מיפרשא חיובא דאשה בהדיא, דמלשארו נפקא, דאמרו חכמים (תו"כ ריש אמור ה"ד, צ"ג סע"ג, בבלי יבמות כ"ב ב' ועוד) שארו, זו אשתו, הילכך הוצרך לתקן, דאיכא למאן דאמר שארו לאו אשתו,[12] כדתניא (זבחים ק' א') מעשה ביוסף הכהן[13] שלא רצה ליטמא לאשתו וכו'. ומכאן שלא נחת לסברת בעל ההפלאה הנ"ל, וסובר שעיקר התקנה היא משום שבעל אינו כשאר קרובים מן התורה לעניין קבורה. ובתוספתא כאן מפורש שהאב אינו חייב בקבורתה, בניגוד לבעל. ועיין בשו"ת הרא"ש כלל ט"ו סי' ג' ובחי' הר"ן סנהדרין מ"ו ב', ד"ה אי נמי לאפוקי מיורשים. ועיין מ"ש להלן פ"ט, שו' 11—12, ד"ה מי שמת.

3. מקום שנהגו להספיד מספידין. וכן בירושלמי פ"ד סה"ו, כ"ח ע"ד: תני כל מקום שנהגו להספיד מספידין. ובמשנתנו פ"ד מ"ד: ובקבורתה. ר' יהודה אומר אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילין ומקוננת. ופירש רש"י: משני חלילין. להספד. והספד החלילין והמקוננת הן חלק מן הקבורה, וכאן מדברים בהספד דברים. וכן במס' שמחות פי"ד ה"ז, הוצ' היגר, עמ' 206: ובקבורתה. ר' יהודה אומר בשני חלילין ומקוננות.[14] מקום שמספידין הוא מספיד על אשתו. ועיין ר"מ פי"ד מה' אישות הכ"ג.

[7] ואפילו אם רצה לפדות אפשר שאסור לו לפדותה יותר מכדי דמיה (ולוי בר דרנא שלא ברצון חכמים עבד, עיין בבלי גיטין מ"ה א'), מה שאין כן בבעל שפודה אפילו עשרה בדמיה לת"ק, עיין בבלי כאן נ"ב סע"א ובתוספות שם, ד"ה והיו.

[8] ועיין מ"ש להלן פ"ט, שו' 11—12, ד"ה ואשר לגירסא.

[9] עיין תוספות צ"ה ב', ד"ה ואין, ושטמ"ק מ"ז ב', ד"ה וקבורתה.

[10] ועיין בשו"ת מהר"מ ב"ב, הוצ' מק"נ (ברלין 1891), עמ' 158. ולא עוד אלא שנראה שהבעל חייב בקבורתה אעפ"י שאח"כ יצטרך להתפרנס מן הצדקה, ומוטב שהוא יתפרנס מן הצדקה, ואל תקבר היא מן הצדקה, שהרי קבורתה הוא חוב ממש עליו, אבל בשאר יורשים אין לחייב אותם לקבור את מתיהם אם הם עניים, ויצטרכו אח"כ להתפרנס מן הצדקה. ועיין ר"ש פיאה פ"א מ"א, ד"ה ירושלמי דתני רשב"י.

[11] ומתשובת מהר"י מינץ סוף סי' נ"ד לא משמע כן, עיי"ש.

[12] אבל אלמלא כן היה הבעל חייב בקבורתה אפילו במקום אב, או בנים, שהרי כתב רבינו לעיל שם: "והקרוב קרוב קודם" (לעניין קבורה), ושארו הקרוב אליו הוא הראשון בכתוב (ועיין תוספות כאן נ"ב א', ד"ה והיו), ובתוספתא כאן מפורש שהאב אינו חייב בקבורתה, אעפ"י שאין לה בעל ואין לה בנים (שהרי בנערה פנויה עסיקינן), וממילא הוא הקרוב ביותר. ויש לחלק בין טיב החיובים.

[13] עיי"ש בסוגיית התלמוד, ובעיקר במס' שמחות פ"ד ה"ו, הוצ' היגר, עמ' 117, וברור משם שלא מטעם רבינו ז"ל לא רצה יוסף הכהן להיטמא. ועיי"ש בתשובה זו עוד דברים תמוהים, עיין בהוצ' ר"ש אלבק, עמ' 27, אות ה'.

[14] צ"ל: ומקוננת. וכן נשתבש בריב"ף בהוצאות החדשות ובמאירי, עמ' 176.

5. שהאשה אוכלת בתרומה כיון שנכנסה לחופה, אע"פ שלא נבעלה. במשנתנו פ"ה מ"ג ובמקבילות: בית דין של אחריהם אמרו אין האשה (כלומר, בת ישראל ארוסה לכהן) אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה. ובמשנת עדיות פ"ח מ"ב ובספרי קרח פי' קי"ז (הוצ' הורוביץ, עמ' 137) מפורש: אע"פ שלא נבעלה. ומן התורה ארוסה אוכלת בתרומה. וכן היתה ההלכה לפי משנה ראשונה,[15] וחכמים הם שגזרו שלא תאכל כשהיא ארוסה (עיין בבלי נ"ז ב'). ושאלו בבבלי (הנ"ל): אי הכי נכנסה לחופה ולא נבעלה נמי (כלומר, לא תאכל בתרומה). התם מיבדק בדיק לה והדר מעייל. ועיין בבלי יבמות נ"ח א'.

5—6. מה שאין כן ביבמה. כמפורש להלן פ"ה, שו' 9: והיבמה עד שתיבעל, עיין משנ"ש. ואעפ"י שנכנסה לחופה[16] אינה ניקנת אלא בביאה כמפורש במשנת קידושין פ"א מ"א, ועיין בבלי סוטה כ"ד סע"א, וחופה אינה קונה בה.[17]

6. שהבא על יבמתו בין בשוגג, בין במזיד וכו'. כמפורש במשנת יבמות רפ"ו וספרי כי תצא פי' רפ"ח. ואפילו בביאה גרועה זו אוכלת בתרומה, לשיטת התוספתא והירושלמי, עיין מ"ש לעיל יבמות רפ"י, שו' 2, ד"ה מת. ובמזיד פירש"י (יבמות נ"ג ב'): לשם זנות ולא לשם מצוה. ועיין בתוספות שם, ד"ה הבא.

7. אפי' היא בבית אביה, קנה, מה שאין כן באשה. לפי פשוטה פירושה, אעפ"י שאשה ויבמה שתיהן נקנות בביאה, יפה כח היבמה שהיא נקנית בין בשוגג בין באונס, בין שנתכוין לשם זנות, ואפילו היא בבית אביה, מה שאין כן באשה שאינה נקנית באונס ובשוגג ולשם זנות אפילו היא בבית בועלה. ובאשה פנויה עסיקינן. אבל הגר"א ז"ל פירש את הבבא שלנו שהיא דומיא דרישא, ובאשה ארוסה עסיקינן, ובביאה של נישואין אנן קיימין, עיין בבאורו לאה"ע סי' נ"ה ס"ק א', אות ו', וציין שם לבבלי יבמות נ"ח סע"א ולרש"י שם, ד"ה, ופרכינן, ודי"ה קנה לכל (נ"ח רע"ב שם). וביבמה קונה אפילו בביאת אונס ושוגג וכו' ואפילו היא בבית אביה,[18] אבל בארוסה אינו קונה אפילו בביאה שלמה אם היא בבית אביה ובא עליה סתם, ולא פירש לשם נישואין (ועיין בבלי מ"ח ב'). ואם בא עליה לשם נישואין קנה בכל מקום לכל הפחות לעניין ירושה, עיין מ"ש להלן, שו' 13—14, ד"ה במי דברים אמורים.

ובירושלמי פ"ד רהי"ד, כ"ט ע"ב: רבין בר חייה בעא קומי ר' זעירא בא עליה עודה בבית אביה, מעכשיו נתקיימו בה תנאי כתובה, או אינה אלא דרך נישואין.[19] ועיי"ש בשי"ק[20] ובמה"פ, ד"ה בא. ובירושלמי פ"ג ה"ו, כ"ז ע"ד: כהדא דתני בעולת בעל. להביא את המקבלת בעלה בבית אביה והיא ארוסה, והבא אחריו בחנק וכו'. ומכאן שאינה כנשואה, שאם לא כן תיפוק ליה שהיא כבר נשואה, עיין במשנת סנהדרין סוף פרק הנחנקין. ולהלן בהלכה הבאה אנו

[15] ירושלמי פ"ה ה"ד, כ"ט ע"ד, תרומות רפ"ח, מ"ה רע"ב, קידושין פ"ב ה"א, ס"ב ע"ב. ועיין ספרי קרח הנ"ל (בפנים), עמ' 136, ומקבילות, ומה שהאריך הרי"ז יאסקאוויטש בבאור הספרי בפירושו לספרי זוטא, קרח, סוף עמ' 404, ד"ה גם. ועיין מ"ש להלן, עמ' 258, ולעיל, עמ' 83.

[16] מדרבנן צריכה חופה, עיין מ"ש לעיל יבמות פ"י, הע' 4.

[17] עיין מ"ש בהע' הנ"ל ובהע' 6 שם.

[18] כרב בבבלי שם. וכן בירושלמי יבמות פ"ו ה"א, ז' ע"ב: מה פליגין בבא עליה בבית אביה (ולר' יוחנן קנה את יבמתו בכל ביאה) וכו'.

[19] כלומר, בביתו, ועיין להלן. ובירושלמי פ"א ה"ה, כ"ה ע"ג: כלתו של ר' הושעיה נכנסה (כלומר, לחופה) מעוברת. ומכאן שארוסה שביהודה שהיו מייחדין אותה בבית אביה, כדי שיהא לבו גס בה, צריכה חופה. ועיין ירושלמי יבמות פי"ג ה"א, י"ג ע"ב, גיטין פ"ח סה"א, מ"ט ע"ד (והטעם הוא משום שלבו גס בה, עיין בבלי כאן כ"ח א'. אבל אינה כנשואה ממש). ועיין מאירי קידושין, עמ' 75.

[20] עיין בריטב"א יבמות נ"ח א', ד"ה הדר, ודבריו תמוהים, כמו שהעיר בקרן אורה שם נ"ז ב', ד"ה ובדברי הריטב"א.

רואים שכל זמן שאינה בבית בעלה, סתם ייחוד אינו לשם נישואין, ואפילו בא עליה וודאי, הדין כן. ועיין רשב"ם ב"ב קמ"ו ב'. ועיין מ"ש להלן, שו' 8—9, ד"ה וביד רמה.

7—8. הלך האב עם שלוחיה, או עם שלוחי הבעל וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: הלך האב עם שלוחי הבעל וכו', וכ"ה בבבלי מ"ח ב', וכן, כנראה, נכון, ושלוחיה מאי עבידתייהו. ובמשנתנו פ"ד מ"ה: לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לחופה.[21] מסר האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל. הלך האב עם שלוחי הבעל, או שהלכו שלוחי האב עם שלוחי הבעל, הרי היא ברשות האב. מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל. הרי היא ברשות הבעל. ולפי גירסא זו אפשר לומר שהמשנה מחלקת בין נכנסה לחופה ובין מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל, עיין מחלוקת האמוראים בירושלמי פ"ד ה"ז, כ"ח ע"ד, ובבלי מ"ח ב', ועיין מ"ש להלן.

8—9. או שהלכו שלוחי האב עם שלוחי הבעל, היתה לה חצר בדרך ונכנסה ולנה בתוכה. וכ"ה בד. ובכי"ע: או שהיתה לה חצר וכו'. וכ"ה בבבלי מ"ח ב' הנ"ל. ולפי גירסא זו, אפילו אם לא הלכו שלוחי האב עם שלוחי הבעל, כל זמן שנכנסה עמו ללון, אין כאן נישואין. ומשמע שאפילו בא עליה דינו כמו שבא עליה בבית אביה, עיין מ"ש לעיל בסמוך. ובבבלי מ"ח ב' פירש רב אשי ברייתא זו שאם היתה החצר שלה סתמה נכנסה ללון, אבל אם היה החצר שלו סתמה לשם נישואין, כמו בסיפא. אבל הרי"ף והר"מ בפכ"ב מה' אישות ה"ב השמיטו חילוק זה, ועיקר ההבדל בשיטת הר"מ הוא בין אם נכנסו ללון, או לשם נישואין, ואם נכנסו לשם נישואין, אפילו היה האב עמה בעלה יורשה, אבל אם נכנסה ללון, אם האב או שלוחיו עמה, אין בעלה יורשה, ואם כבר מסר האב בעלה יורשה, ועיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה ובמאירי, וד"ה ביד רמה.

והר"ח (עיין ברמב"ן[22] ובראי"ה מ"ח ב') גרס גם בברייתא שבבבלי כגי' התוספתא בכי"ו ובד (היתה חצר), אלא שגם לגירסא זו צריכים לפרש ברישא שאו, או קתני, שהרי לשיטתו אינו יורשה אלא אם יש כאן מסירה לחופה וחצר שלו, עיין מ"ש להלן בסיפא.

ובראי"ה הביא בשם "מקצת נוסחי" שגרסו ברישא של הברייתא שבבבלי: לו חצר בדרך וכו', ובסיפא: לה חצר בדרך וכו'. ולפי גירסא זו הכל תלוי במסירת האב, ואם לא מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל (כברישא כאן) אפילו אם היתה חצר שלו אינו יורשה (כשיטת הר"ח הנ"ל), ואם מסר, אפילו אם לנו בחצר שלה יורשה (כשיטת הר"מ הנ"ל). וגירסא זו קשה, כפי שהעיר בראי"ה הנ"ל.

ובמאירי, עמ' 181: כל שנכנסה לחפה, והוא שנתייחד עמה לשם נשואין, אפילו עדין האב, או שלוחיו עמו, אפילו היה חצר שלה, או של אביה, הרי היא נשואה, וכל שנתייחד שלא לשם נשואין אלא דרך לינה, כגון שנכנסו ללון בפונדק, הואיל והאב, או שלוחיו עמו, עדין אין זו כניסה לחפה, אפילו היה חצר שלו.[23] ואם נכנסה סתם, ולא נודע אם ללון אם לנשואין, כל שבחצר שלה סתמה ללון וכו', והוא כשיטת רב אשי בבבלי מ"ח ב' שהרי"ף והר"מ השמיטוה, ורבינו תפס בשתי השיטות. ואם היתה חצר של אחרים דינה כחצר שלה לעניין זה, עיין בחי'

[21] כ"ה במשנה ד' נפולי, כ"י מינכן, משנה הוצ' לו, קויפמן, פרמה, בהבאה שבבבלי מ"ח ב', במשניות כי"י עם פיה"מ להר"מ שבבית המדרש כאן, ובהוצ' ר"י קאפח. ועיין בפיה"מ הוצ' פראנקפורטער, עמ' 9, בשנ"מ. וכ"ה בר"ף בדפוסים ובשני כתי"י על קלף. וכן היה לפני הירושלמי רה"ו, כ"ח ע"ד, שאמרו שם: לא סוף דבר לחופה וכו', עיין במלא"ש למשנתנו. וכן היה לפני כמה מן הראשונים, עיין בתוספות מ"ח א', ד"ה לעולם, ברמב"ן בראש, במאירי ועוד. אבל במשנה שבבבלי ובירושלמי: עד שתכנס לרשות הבעל לנשואין. וכ"ה בהוצאות שלנו במשניות, וכן היה לפני רש"י, וכן הביא בחי' הרמב"ן בשם "יש נוסחי".

[22] וכמו שהעתיק בשטמ"ק בשמו, ולפנינו בחי' הרמב"ן השמטה ע"י הדומות.

[23] כל זה הוא ניסוח המאירי של שיטת הר"מ בפכ"ב מה' אישות ה"ב.

הרמב"ן, הרא"ה והמאירי הנ"ל. ולפי שיטת הראשונים הנ"ל משמע שאין חופה אלא אם מוכח מתוך הכניסה שהוא ייחוד לשם נישואין, ואם אינו מוכח, אפילו בא עליה וודאי אין כאן נישואין, עיין מ"ש לעיל, שו' 7, ד"ה אפילו, וד"ה ובירושלמי, ולעיל בסמוך, ד"ה או שהלכו.

וביד רמה ב"ב קמ"ו ב': "נכנס אחריה לחורבה לבודקה וכו', כלומר, הואיל ולא נכנס אחריה לשם נישואין אלא לבודקה, אין זו חיבת חופה שקונה, ואם מתה אינה יורשה. וש"מ דאי הוה עייל בתרה סתמה ומתה הוה קני לה, דסתמא לשם נישואין הוא וכו', וש"מ דכניסה לחופה דקי"ל דקני לא תימא דוקא עד דעיילי לחופה, אי נמי לבית המיוחד לנישואין, אלא אפילו מאן דעייל בתר איתתיה סמוך לנישואין סתמא, אפילו לחורבה קני לה, ולא צריך לגלויי דעתיה, דאדעתא דאישות קא עייל". וכנראה שלא אמר רבינו אלא בכניסה לחורבה, שסתמה לאותו דבר, שאם לא כן מה עניינם שם.[24] אבל אף הוא מודה שבפונדק אין לינה עושה נישואין.[25] אבל בתוספות ב"ב שם, ד"ה נכנס, מעמידים אותה בחורבה שלו דווקא, ובחי' הרמב"ן שם משמע קצת שכן פירש גם רבינו חננאל, עיי"ש. ולפי דעתם אין חופה סתם אלא בכניסה לרשותו דווקא.

9. או שנכנס לחופה שלא לשם נישואין. בבא זו חסרה בבבלי הנ"ל. וביד רמה ב"ב הנ"ל (לעיל בסמוך): מיהא שמעינן דלא קני איניש איתתא בכניסתו לחופה אלא דעייל סתמא, דסתמיה לשם נישואין הוי, אבל היכא דמגליא מילתא דלא עייל אלא אדעתא דמידי אחרינא לא קני. ועיין מ"ש לעיל יבמות פ"י, הערה 5.

11—12. או היתה לה חצר בדרך ונכנסה ולנה בתוכה. בד חסרה המלה "או". ובכי"ע: או שהיתה לו חצר בדרך נכנסה לחופה לשום נישואין וכו'. ופירושו, שנכנסה לחצר לחופה לשם נישואין, וכן בבבלי הנ"ל: או שהיתה לו חצר בדרך ונכנסה עמו לשום נישואין וכו'. ועיין מ"ש לעיל, שו' 8—9, ד"ה או שהלכו. והר"ח גרס בבבלי הנ"ל: והיתה לו חצר וכו', עיין מ"ש לעיל שם. וכנראה שהר"מ גרס כאן: היתה לה חצר בדרך (כגירסת ד)[26] ונכנסה ולנה בתוכה וכו'. ומכאן שאם מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל, אפילו אם נכנסו לחצר שלה ללון בעלה יורשה, כמו שפסק בפכ"ב מה' אישות ה"ב הנ"ל, וכסתם משנתנו פ"ד מ"ה, וכשמואל בבבלי מ"ח ב', עיי"ש בפירש"י. ולפי גירסת התוספתא בד אין סתירה בין המשנה והתוספתא, ודברי רב אשי בבבלי הנ"ל הוא שינוייא בעלמא, כמו שכתב במגדל עוז במקומו. ועיין בעצי ארזים סי' נ"ו אות ג', ולדבריו אין צורך לפרש שדברי רב אשי הם שינוייא בעלמא, עיי"ש.

12. או שנכנסה לחופה לשם נישואין. עיין גירסת הבבלי וגירסת כי"ע שהעתקנו לעיל בסמוך, ד"ה או היתה. וכבר כתבנו לעיל שם שגירסת כי"ע הוא תיקון ע"פ הבבלי, ומפשוטה של לשון התוספתא "או שנכנסה לחופה וכו'" משמע שאפילו אם לא מסר האב לשלוחי הבעל, כל שנכנסה לחצר לחופה לשם נישואין, ואפילו לנה שם ומתה, בעלה יורשה, בין שהיתה החצר של אחרים, ובין שהיתה שלה, כפסק הר"מ בפכ"ב מה' אישות ה"ב הנ"ל, שלא הזכיר כלל בעלות החצר. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

13—14. במי דברים אמורים [בכתובתה, אבל בתרומה אין אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה]. בכי"ו יש כאן השמטה ע"י הדומות והשלמתיה ע"פ ד, וכע"ז גם בכי"ע. ובבבלי מ"ח ב': בד"א לירושתה, אבל לתרומה אין אשה אוכלת וכו'. ועיין בתוספות מ"ז א', ד"ה כתב, ובס' עצי ארזים סי' נ"ז אות ב'. ומדברי התוספתא כאן משמע

[24] בירושלמי סוטה פ"א ה"ב, ט"ז ע"ג: לחורבה ביום. ועיין בבלי ברכות ג' ס"א ואילך, כאן י"ג ר"ע"ב וברש"י שם, ועוד.

[25] ועיין בס' עצי ארזים סי' נ"ו, אות ג', שכיוון מדעתו לדעת הרמ"ה, עיי"ש.

[26] הגירסא "לו" שבכי"ע וההמשך שם הוא תיקון ע"פ הבבלי, כרגיל בכי"ו זה.

ש"במה דברים אמורים" עונה על כל הבבות, ואפילו נכנסה לחצר לחופה לשם נישואין, אינה כאשתו אלא לעניין ירושת כתובתה, אבל לעניין תרומה, אינה אוכלת עד שתיכנס לחופה ממש, וכדברי הר"מ בריש פ"י מה' אישות: שיביא אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה ויפרישנה לו. וייחוד זה הוא הנקרא כניסה לחופה, והוא הנקרא נישואין בכל מקום.

14. [נשבית אין חייב לפדותה]. אף זה חסר בכי"ו, אבל כ"ה בד, ברמב"ן נ"א ב' (וכ"ה בשטמ"ק בשמו), בראי"ה ובריטב"א (לפי שטמ"ק שם) שם, בר"ן פ"ד סי' רמ"ו ובנ"י נ"א ב' (אשי ה', צ"א ע"ב). ובבבלי נ"א ב' לא נתבאר אלא ששבויות ידועות אסורות לבעליהן, עיין מ"ש להלן, וכאן מפורש שאינו חייב לפדותן. וכן הוכיחו מכאן הראשונים הנ"ל, שאע"פ שבשעת שביה היה חייב לפדותה, מ"מ כל שנאסרה עליו אח"כ פקע ממנו חיוב פדיון. וכן במגיד משנה פכ"ד מה' אישות ה"כ: וכתבו המפרשים ז"ל שכל שהיא אסורה לבעל מחמת מעשה, כגון זו שכתב רבינו אם הניחום והלכו לליסטים מעצמן (בבלי נ"א ב'), שאין הבעל חייב לפדותן, ודבר ברור הוא, והוכיחו כן מן התוספתא, ואע"פ שבתחלה באת ביד לסטים זה באונס. וכן בריא"ז (לפי שלטה"ג כאן פ"ד): ואם היא אסרה עצמה עליו, אפילו אם אסרה עצמה לאחר שנשבית, אינו חייב לפדותה, כמבואר בקונטרס הראיות. ומ"ש הרב המגיד לעיל שדבר ברור הוא, כוונתו שפשוט הוא שאינו חייב לפדותה, הואיל ונאסרה עליו משום שזינתה ברצון והפסידה כתובתה, וממילא הפסידה גם כל תנאי כתובה, ואינו חייב לפדותה. ועיין בהפלאה נ"ב א', ד"ה בגמרא א"ל רב הכי אמר חביבי.[27] ועיין בבאור הגר"א אה"ע סי' ע"ח אות ט'.

ובכי"ע בטעות: נשבית חייב לפדותה, והיא פיסקא מן המשנה פ"ד מ"ט, ומן ההמשך שבכי"ע מוכח שצ"ל: אין חייב[28] וכו'. ולעצם העניין עיין מ"ש להלן בסמוך, ועיין מ"ש בפירושה להלן, שו' 16, ד"ה ברם, ואילך עד סוף העניין.

14–15. [במה ד"א] בשבוית מלכות, אבל בשבוית ליסטות פודה. בבבלי נ"א ב': ת"ר שבויי מלכות הרי הן כשבויין, גנובי ליסטות אינן כשבויין. והתניא איפכא ?[29] מלכות אמלכות לא קשיא, הא במלכות אחשורוש, הא במלכות בן נצר וכו'. וברור שהתלמוד לא נקט אלא דוגמא בעלמא, ולא כיוון לומר שהברייתות מדברות בשבויות אחשורוש, או בשבויות של בן נצר (אדינת) כלומר, בראשית מחציתה השניה של המאה השלישית למספרם. ומסתבר שהברייתא מכוונת למאורע ידוע שקציני המלכות שבו נשים לזנות, ועל אותו זמן אמרו: נשבית אין חייב לפדותה, ואפשר שהטעם הוא שהיה בידן של הנשים להנצל לוא התעצמו. ועיין בחי' הרמב"ן וסייעתו שרמזו לאיכה רבה פ"ה, י"א, הוצ' בובר, עמ' 157. ולפ"ז הפסידו כתובתן מיד, ופשיטא שאינו חייב לפדותן, עיין מ"ש לעיל. והוסיפה התוספתא שאפילו באותו זמן חילקו בין שבויות מלכות ובין שבויות ליסטות (כלומר, של החיילים הפשוטים), ובשבויות ליסטות חייב לפדותן. ועיין מ"ש בפירוש כל הברייתא להלן, שו' 16, ד"ה ברם ואילך עד סוף העניין.

15–16. אם רצה לקיים יקיים, ואם לאו יוציא וכו'. בר"מ פי"ד מה'

[27] אלא שבפסק הר"מ הדברים פשוטים, שהרי ברור שזינתה ברצון, אבל בנידון דידן (כלומר, בשבויי מלכות) שאין כאן אלא ספק, והיא טוענת ברי שלא נתרציתי, מסתבר שהוא חייב בכתובתה, שהרי בבעל הוא ספק אינני יודע אם פרעתיך, אלא שאינו חייב בפדיונה, משום דלא קרינן בה "ואותבינך לאינתו". וכן הסיק בהפלאה בקונטרס אחרון סי' ע"ח ס"ק ה'. ועי"ש בס"ק ו'. ועיין באו"ש פי"ד מה' אישות סהי"ח שתמה למה אינו חייב בפדיונה, עיי"ש.

[28] ועיין באו"ש הנ"ל (לעיל סוף הע' 27) שמקיים גירסת כי"ע, אבל פירושו קשה מאד, ולא עוד אלא שאינו מסתבר להגיה גירסת הדפוסים שהיא מקויימת ע"י כמה מן הראשונים. ועיין מ"ש להלן, שו' 16, ד"ה ויותר נראה.

[29] וכבר פירשו הראשונים הנ"ל (בפנים, ריש שו' 14) שהכוונה לתוספתא כאן.

אישות הי"ח: אם היה בעלה ישראל שהשבויה מותרת לו, מחזירה לו לאשה כמו שהיתה, ואם רצה אח"כ מגרשה ונותן לה כתובה. וכ"ה בשו"ע אה"ע סי' ע"ח ס"ק ו'. ובחלקת מחוקק אות ז': דלא תימא הואיל ורוצה לגרשה אינו צריך לטפל בה, רק שולח לה הגט וכתובה למקום שנשבית קא משמע לן דצריך להחזירה על כל פנים לביתו, דלא גרעת אשת ישראל מאשת כהן דצריך להחזירה למדינתה.[30] ואף כאן פירושו שפודה ומחזירה, ואם רצה לקיים וכו'. ועיין להלן, הערה 40, ושם נתבארו הדברים בפרוטרוט.

16. יוציא ויתן כתובה מנה. וכ"ה (=כתובה מנה") בד, בכי"ע ובחי' הרמב"ן הנ"ל.[31] והדברים אינם מובנים, ולמה כתובתה מנה דווקא, ולא מאתים. ושמא צ"ל: [אל]מנה, ומלה זו שייכת להלכה שלהלן: אלמנה, נשבית לאחר מיתת בעלה וכו'. אבל קשה מאד להניח שמלה זו נשתבשה בכל הנוסחאות, לרבות נוסח הרמב"ן.

ברם כל הברייתא כאן קשה מאד, והסיגנון =נשבית אין חייב לפדותה, במה דברים אמורים בשבוית מלכות וכו'= מגומגם מאד, וכי דרך התנא לפרש את דברי עצמו בכגון דא, והרי סתם שבויות הן שבויות ליסטים, והיה צריך לשנות =נשבית חייב לפדותה= כסיגנון המשנה, ולפרש את משנתנו: במה דברים אמורים בשבויות ליסטים, אבל בשבויות מלכות אינו חייב לפדותה. ובבבלי נ"א ב': שבויי מלכות הרי הן כשבויין וכו', ולפי התני איפכא (הברייתא שלפנינו) שנו שם: שבויי מלכות אינן כשבויין, והוא סיגנון יפה ומובן.

ולולא דברי רבותינו ז"ל היה נראה לפרש שהבבא =נשבית אין חייב לפדותה= היא מן הברייתא שלעיל ודבוקה לה: אין אוכלת בתרומתה עד שתכנס לחופה. נשבית אין חייב לפדותה. והכוונה לזו שלא נכנסה לחופה גמורה, כמו ששנו שם. ואעפ"י שלכאורה פשוט הוא, שהרי בארוסה אין לבעל פירות (עיין בבלי פ"ג א' ועוד), ולא עוד אלא ששערנו להלן שהתוספתא סוברת שאין כתובה לארוסה אם לא כתב לה, ומכל שכן שאין לה תנאי כתובה, מ"מ הואיל ובעלה יורשה[32] אפי' כשהם בבית אביה (כלעיל שו' 12), וה"ה שאוכל פירות[33] מיד (אם לא מתה) אפשר לומר שחייב בפדיונה,[34] ומי שאוכל פירות ויכול לומר ואותבינך לאינתו חייב בפדיונה, כמו שהוא מתחייב בשאר דברים שהם כנגד ירושתה (ועיין בתוספות מ"ח ב', ד"ה ושמואל), אעפ"י שעדין אין לה כתובה, ואם מת בעלה אינה גובה כלל.[35] וזו היא באמת שיטת מסדר התוספתא, והוא מפרש: במה דברים אמורים בשבוית מלכות וכו', והברייתא מדברת בשבויי מלכות, והיינו כשקציני מלכות הרשעה היו שובים נשים בתולות לפני כניסתן לחופה, כעין מה שעשו ביהודה בתקופת השמד, ועדיין לא היתה אימת בעלה עליה ולא נגדרה,[36] ויש לחשוש שמא נתרצית. תדע לך שהוא כן שהרי השלטון לא שבה אותה על מנת לקבל דמי פדיונה, אלא לשם זנות, ואם אינו משחרר אותה בלי כסף, סימן שערב עליו המקח, ושמא נתרצית לו (ועיין בהגהות וחידושים להרד"ל לבבלי נ"א ב').[37] והברייתא דברה בהווה, והרומאים רדפו אחרי בתולות פנויות, ואף ארוסות היו אצלם בכלל פנויות (עיין מ"ש ר"ב כהן בספרו Jewish and

[30] עיין בירושלמי פ"ד ה"י, ובש"ק שם, ד"ה מה, ובמה"פ שם, ד"ה ליישוב.

[31] בדברי הרמב"ן שבשטמ"ק לא נעתקה המלה "מנה", וברור שאין כאן אלא השמטה מקרית (או בכוונה), ועיקר הנידסא ברמב"ן היא כמו שהיא בכל נוסחאות התוספתא.

[32] ונראה שלא דווקא הנדוניא, אלא גם נכסי מלוג.

[33] אם הניעו הנכסים לידו. ועיין רש"י מ"ח ב', ד"ה שמואל אמר, ובארש"י פי"א מה' אישות ה"ז (צ"ל: ה"ד, ונסתרסו שם ההלכות), ד"ה סוף דבר, וסוף ד"ה אבל.

[34] ויש לה תנאי כתובה, אעפ"י שאין לה כתובה, כמו שכתבנו להלן בפנים.

[35] אם לא כתב לה, ועיין באוה"ג, עמ' 143, סי' שס"ב, ובמאירי, עמ' 176, ד"ה יתבאר.

[36] עיין מ"ש לעיל פ"א, הע' 6.

[37] ושמא אין הוא חייב לפדותה משום שבשבויי מלכות לא נשבית אלא לזמן קצר, ובין כך ובין כך יחזירה לבעלה, ואין כאן חשש שמא תטמע בין הגויים, ואינו מחויב לפדותה כדי להצילה מביאת

Roman Law, עמ' 336–342. ועיין במדרש איכה שצויין לעיל, עמ' 236, והדרש לקוח מן המציאות). אבל בשבויי ליסטים, שאין לחשוש שתתרצה לו, חייב לפדותה.

והתוספתא סוברת שאין לארוסה כתובה אם לא כתב לה,[38] ולפיכך אם נאנסה אחר האירוסין אין לה אלא מנה, וכמו שהקשה בתוספות רי"ד י"ב ב' על משנתנו שם (היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדהו) אם ארוסה אין לה כתובה, הרי נסתחפה השדה שלה (כלומר, ואין לה אלא מנה, אפילו לטענה שלה), ובעת הנישואין היתה בעולה. אלא שהרי"ד לשיטתו שם (ולהלן נ"ד א', פ"ט ב', קידושין ס"ה א') שארוסה יש לה כתובה, אבל לשיטת הגאונים וכמה מן הראשונים הנ"ל[39] עוסקת משנתנו בשכתב לה (כשאר המשניות), אבל אם לא כתב לה ונאנסה, וכנסה אין לה אלא מנה, ולפיכך גם בנידן דידן, ששבוה ליסטים לפני שנכנסה לחופה כהלכה אם רוצה לקיימה מקיים, ואם לאו, יוציא ויתן כתובתה מנה,[40] שהרי נשבית לפני שחל עליו חיוב כתובה, ושבויה כתובתה מנה.[41]

ויותר נראה שהתוספתא סוברת שארוסה יש לה כתובה (כתוס' רי"ד הנ"ל), ואעפ"י שאין לה תנאי כתובה חייב בפרקונה, שלא תטמע בין הגוים.[42] והואיל ומחזירה לביתו שלא ילעזו עליה[43] לא חייבו אותו בכתובה החדשה אלא מנה, אם רוצה לגרשה מיד אחרי הכניסה, משום שלא היתה בעולת עצמו, שמכניסה בראשונה כשהיא בעולה. ופשיטא שאיני כותב כל זה אלא מן קושיי ומתוך הסתייגות והיסוס רב.[44]

אונס. אבל בשבויי ליסטים שנשבית לשם ממון, ואם לא יפדוה תטמע בין הגויים, חייב לפרותה. ובבבלי פירשוה אחרת לפי מקומם חמגם, ולמעשה שתיהם אמת. אבל עיין מ"ש להלן בפנים, ד"ה ולפי דבריהם.

[38] עיין בבלי פ"ט ב' וב"מ י"ז ב'. והיא שיטת בה"ג וכל הגאונים, עיין אוה"ג, עמ' 142 ואילך, סי' שנ"ט–שס"ו, הנ"ל קידושין, עמ' 158, סי' שנ"ח–שנ"ט, תשה"ג אסף, הוצ' מק"ג ירושלים תש"ב, עמ' 26 ואילך. וכן פסק הר"מ בה' אישות פ"י הי"א. ועיין רמב"ן ורשב"א קידושין ס"ה א' ורמב"ן כאן מ"ז א', ועוד.

[39] לעיל הע' 38.

[40] הלשון הרגיל בתוספתא הוא: "רצה לקיים נותן כתובה מנה", עיין לעיל פ"א ה"ג (ד' פעמים וכ"ה בכ"מ), אבל אם לא רצה לקיים אין לה כלום. ולכאורה, הרי אף כאן כן, לפי מה שהסקנו שאין לארוסה כתובה, ולמה אמרו שיתן כתובתה מנה. ברם באו"ש דייק מלשון הר"מ פי"ד מה' אישות הי"ח שבשבויה חייב להחזירה לביתו, כדי להסיר ממנה לזות שפתים. ואעפ"י שאין בכוחו של דיוק זה לחדש לנו הלכה חדשה, אבל כן מצאתי בס' השטרות לר"י הברצלוני, עמ' 30, שמביא כתובת שבויה שכותב לה בעלה אחר שנשבית: ויהיבנא ליכי מהריכי כסף זוזי מאתן וכו'. ולהלן שם, עמ' 31, אחרי שהביא דעה חולקת הסוברת שאין צורך לכתוב כתובה מחדש לאשתו השבויה (וכ"ז הוא מאמר המוסגר שם), ממשיך: גרושה דידיה, כגון שגרשה ומחזירה הא תנינן בכגון זה בכתובות וכו', שהמגרש את אשתו והחזירה על מנת כתובתה הראשונה החזירה (כלומר, ואף בכתובת שבויה כן). וכן ראיתי בעיטור אות כ' כתובות, הוצ' רמא"י, ל' סע"ד: וכתובת שבויה וכתובת אשה שגירשה בעלה שתיהן שוות, כדתנן המגרש את אשתו והחזירה על מנת כתובה החזירה, וכן שבויה. ובשער החדש שם הגיה פעמים: גיורת (במקום: שבויה). ומדברי ר"י הברצלוני שהבאנו לעיל ברור שאין להגיה בעיטור, ודבריהם הם בוודאי דברי נאותים. נמצאנו למדים שנשואה שנשבית חייב להחזירה לביתו ולקיים בה "ואותביתך לאינתו", ולא עוד אלא שכותב לה כתובה מחדש, כאילו גירשה והחזירה. ומסתבר שאף בארוסה נהגו כן כדי להסיר ממנה לזות שפתים, שלא יאמרו שונתה במיד ונאסרה לו. ולפיכך שינתה כאן התוספתא בלשונה ושנתה: אם רצה לקיימה מקיים, כלומר, מחזירה לביתו, ואם רצה לקיימה מקיים, ואם לאו, כלומר, אם רצה לגרשה, יוציא ויתן כתובתה מנה, שהרי כשהחזירה נתחייב לה עכשיו כתובה בפעם הראשונה, ואין לה אלא מנה כשאר שבויות שנישאו.

[41] עיין לעיל פ"ג, שו' 20–21, ד"ה ר' יהודה, ומש"ש.

[42] טעם הבבלי שפרקונה תחת פירות אינו בירושלמי, עיין בפירושי לה' הידוש' להר"מ, עמ' נ"ב, אות ה' (וראיית בעל יפה עינים אינה מוכרחת) ואות ו' (וגירסת הראשונים "מתוקנת").

[43] עיין מ"ש לעיל הע' 40.

[44] לעיל, הע' 28, צויין לבאור התוספתא באו"ש לפי גירסת כ"ע, עי"ש שנדחק מאד. וכבר

נשבית לאחר מיתת בעלה, אין יבמין חייבין לפדותה. כ"ה ("יבמין") בד ובכי"ע (ושם: היבמין), ובכי"ו נשמטה מלה זו. וכן בירושלמי פ"ד רהי"א, כ"ט ע"א: תני יבמה שנשבית אין היורשין חייבין לפדותה. ובבבלי נ"ב א', בהוצאות שלפנינו ובכ"י מינכן: אין היתומין[45] חייבין לפדותה וכו'. אבל במלחמות להרמב"ן יבמות פ"ד (למשנה: שומרת יבם שנפלו לה נכסים וכו'): דגרסי נוסחי דוקאני במסכת כתובות אין היבמין חייבין לפדותה, וגירסא דתוספתא נמי הכי וכו'. ועיין גם בחידושיו שם ל"ט רע"א. וכ"ה בה"ג ה' כתובות, ד"ו ע"א ע"ד, וברי"ף פ"ד בדפוסים ובשני כת"י של קלף.[46] וכ"ה בראב"ן, ק"ל ע"א, ברש"י מהדו"ק (לפי שטמ"ק במקומו), ברשב"א יבמות ל"ח ב', בפירוש הר"א מן ההר שם, עמ' פ"ה, ובפי' תלמידי רבינו יונה שהובא בשטמ"ק כאן. ולעיל, הע' 46, הבאנו גם את הגירסא: אין היורשין וכו'. וכ"ה בעיטור ח"א אות כ', כתובות, [התנאי] השלישי, הוצ' רמא"י, ל"ב ע"ג, וברא"ש כאן פ"ד סי' כ"ב, ובאגודה סי' נ"ד, קי"א ע"ב. וכן כותב בפי' הר"א מן ההר הנ"ל: ואפילו לנסחי דאית בהו ואין היורשין וכו'. נמצאנו למדים שיש לפנינו ג' נוסחאות: אין היבמין, אין היתומים, אין היורשין.[47] ועיין מ"ש ע"ז להלן בסמוך.

ואמרו בבבלי נ"ב א' הנ"ל שאין חייבין לפדותה: שאין אני קורא בה ואותבינך לאינתו. וטעם זה מבואר לכל הגירסאות הנ"ל. ולפי גירסת ההוצאות שלנו וכי"מ ("היתומים"), הרי אין קידושין תופסין בה (משום אשת אב),[48] ולגירסת העיטור ועוד ("היורשין") היורשין יכולים להיות אחי האב, או בני אחי האב, והיא מותרת להם, מ"מ אף הם בכלל שאין אני קורא בה ואותבינך לאינתו, וכי משום שנשבית הם מתחייבים לישא אותה? ולגירסת רוב הנוסחאות ("היבמין") נחלקו הראשונים בפירושה. וכן כותב בפי' הר"א מן ההר ליבמות הנ"ל: "שאין אני קורא בה ואותבינך לי לאינתו, ומקמיה שביה לאו איתתיה הואי. ואפילו לנסחי דאית בהו ואין היורשין, והוא הדין ליבם, דחד טעמא הוא". ולפי פירוש רבינו הדיוק הוא משום שכותב בכתובתה: ואשיב אותך לי לאשה. ובכתובה הירושלמית (קובץ על יד ש"ט): ויחזירנה לו לאשה כבתחילה. וכן בכתובה אחרת בארמית:[49] ואתיבנך לי לאינתו היך כמין שרויא, ועיין תרביץ ש"ט (ירושלים תרצ"ח), עמ' 25. וטעם זה שייך בין ביבמין בין בשאר יורשין, שהרי לא היתה אשתו מתחילה. ובפירוש תלמידי רבינו יונה (לפי שטמ"ק נ"ב א'): ומאי דקתני אין היבמין חייבין לפדותה לאו דוקא וכו', יורשים נמי אינם חייבים לפדותה, אלא דנקט יבמים לרבותא, שאפילו היכא שהיא זקוקה לו אינו חייב לפדותה, וכ"ש שאר יורשים וכו'. וכוונתם שביבמים הייתי יכול לטעות שאפשר לקיים ואחזירנך לאשה, משום שהיא זקוקה לו.[50]

ובתוספות רי"ד נ"ב א' גרס כבהוצאות שלנו ("היתומים"),[51] אבל בפירושו: פי' שאע"פ שהיבם מייבמה, לא איקרי לי לאינתו, שיבמה נקראת ולא אשה, והא דכתיב ולקחה לו לאשה,

אמרנו שם שגירסת כי"ע אין לה על מה לסמוך. ואפשר לקיים את פירושו גם לפי רוב הגירסאות, אלא שנפרש את הרישא, כמו שפירשנו, עיי"ש.

45 וכ"ה בתשובת רב סעדי' באוה"ג, התשובות, עמ' 248, ד"ה ולעניין הוצאות.

46 אלא שבכת"י אחד שם מוסיף: נסחא אחרינא, אין היורשין (כני' הירושלמי שהבאנו לעיל בפנים), וכגירסת הברייתא הראשונה בבבלי לעיל שם. ועיין מ"ש על נוסחא זו להלן.

47 ואעפ"י שאף היתומים פירושו היורשים (כמשנתנו רפי"א ועוד), אבל היורשים הם לאו דווקא יתומים, עיין מ"ש להלן בפנים.

48 עיין מ"ש לעיל הע' 47.

49 נתפרסמה ע"י ר"ש אסף, הצופה לחכמת ישראל ח', בודאפעשט תרפ"ו, עמ' 29.

50 ומלמדת הברייתא שאין היבמה אשה, וכמו שאמרו במכילתא משפטים ספ"א, הוצ' הרח"ש הורוביץ, עמ' 250: ת"ל אשתו, להוציא שומרת יבם שאינה אשתו.

51 אבל נראה יותר שהיא ט"ס, וצ"ל: היבמים.

לדרשה [אתא], שיגרשנה בגט ומחזירה ככל אשה דעלמא. אבל יבמתו נקראת (כלומר, אפילו אחר שייבמה), וכדכתיב ויבמה וכו', וכיון שאין חייבים לפדותה אין להם פירות לא ליבם ולא ליורשים. ולפירוש רבינו הדיוק מלשון הכתובה היא משום שכתב "לאינתו", ואין היבמה אינתו. וכן מפורש בירושלמי פ"ד הי"א, כ"ט ע"ב: ואתיבינך לי לאינתו, אין כאן אינתו.[52] ולפי פירוש זה אפשר היה לומר שאפילו אם כבר ייבם אותה ונשבית אינו חייב לפדותה,[53] משום שאין כאן "אינתו".[54] סוף דבר הטעם שנתנו בבבלי מתפרש לכל הגירסאות, ואפילו אם אנו גורסים "יבמין" הדין דין גם בשאר יורשין, וכ"ה בר"מ פי"ח מה' אישות ה"ה, ובמאירי כאן, עמ' 194, וכמו שכתבו הראשונים הנ"ל.

ברם אם אנו גורסים בכל המקורות "יבמין" הרי משמע מכאן שאין היבם אוכל פירות, הואיל ואינו חייב בפרקונה, כשיטת רב סעדיה,[55] והרי"ף כאן בפ"ד סי' רמ"ח בסוגיין, וכמו שהסתייע ברמב"ן במלחמות יבמות פ"ד ובחידושיו שם הנ"ל.[56] ורוב הפוסקים סוברים שאין היבם חייב לפדותה אלא בשעה שהיא זקוקה לו ועדיין לא ייבמה, אבל כשכבר ייבמה היא כאשתו לכל דבר. אבל ברשב"א יבמות ל"ח ב' כתב: "וכדתניא נשבית אין היבמין חייבין לפדותה, ואפילו כנסה משמע שאינו חייב לפדותה, שהרי אין לה כתובה עליו, וכל שאין לה כתובה אין לה תנאי כתובה,[57] וא"כ היאך יאכל פירות.[58] וצריך לי עיון." ועיין גם בבעל המאור יבמות שם בסוגיין ובמאירי שם, הוצ' דיקמן, ריש עמ' 154, ומ"ש לעיל בשם תוספ' רי"ד. והרשב"א הנ"ל סיים שם: ובכתובות פרק האשה שנפלו לה נכסים הארכתי יותר. ודבריו נעתקו בר"ן שם (פ"ח סי' שכ"ה) עיי"ש, והר"ן דחה את דבריו, והסיק כרוב הפוסקים. אלא שלפי דבריו אין בכלל ראייה שאין אכילת פירות באנשים שאינם יכולים לקיים "ואותבינך לי לאינתו", אלא שמסתבר שלא יתקנו להם פירות בנכסים שגופן שייך לאשה, בשעה שאינם חייבים בפרקונה, ובשעה שאינה נשואה להם. ועיין מ"ש להלן פ"ה, שו' 21, ד"ה ירושתה.

17—18. ולא עוד אפי' נשבית בחיי בעלה ולאחר מיכן מת בעלה, אין יבמין חייבין לפדותה. וכ"ה בבבלי נ"ב א' הנ"ל (עיין מ"ש לעיל על הגירסה "יבמין" בברייתא שבבבלי). ובירושלמי פ"ד הי"א, כ"ט ע"א: ר' חייה בר אשי בשם

[52] והעתקנו את כל לשון הירושלמי להלן, שו' 17—18, ד"ה ולא עוד. ולפי הגירסא שלפנינו בירושלמי מוכח שטעם זה ניתן לרישא, למה אין יבמין חייבין לפדותה, כשנשבית לאחר מיתת בעלה. אבל מסתברת הגהת בעל ק"ע שבירושלמי נסתרסה הגירסא, וצ"ל שם להפך: לא סוף דבר שנשבית לאחר מיתת בעלה (כפשוטה של לשון הברייתא: יבמה שנשבית), אלא אפילו נשבית בחיי בעלה וכו', כמו שאמרו להלן בתוספתא ובברייתא שבבבלי. והטעם "אין כאן אינתו" דבוק, איפוא, לנשבית בחיי בעלה, והיבם אינו חייב לפדותה, משום שאף מאחיו המת נפקע חיוב הפרקון, שהרי אין כאן "ואותבינך לאינתו", ועל הבעל המת אנו אומרים "אין כאן אינתו". ועיין בשו"ת חכם צבי סי' קט"ז ומ"ש הגר"י ענגיל בס' אתוון דאורייתא כלל ח' ובהוספות שם לכלל ח'. ולפ"ז אין כאן אינתו, ובודאי אין כאן "ואותבינך". ואף בבבלי הפירוש כן. אבל נשבית לאחר מיתת בעלה פשיטא שאין חייבין לפדותה, משום שהיבמין והיורשין לא נתחייבו בתנאי כתובה של פרקון, ולא תקנו להם פירות.

[53] כשיטת הרשב"א שנביא להלן בפנים, ד"ה ברם.

[54] ומה שאמרו להלן בסמוך: ולא עוד אלא אפילו נשבית בחיי בעלה וכו' היא רבותא יותר גדולה, משום שהייתי אומר שכבר נתחייבו הנכסים, כדעת הברייתא הראשונה שבבבלי לעיל שם.

[55] אוה"ג, התשובות, עמ' 248: כי כן שנינו היבם אינו אוכל פירות וכו'.

[56] לדעת הרמב"ן יש לו פירות מחלקו בנכסי צאן ברזל, אלא שלא תיקנו פרקון אלא כנגד פירות נכסי מלוג, ולא נגד פירות נכסי צאן ברזל, עיי"ש בחי' הרמב"ן. ועיין ר"מ פכ"ב מה' אישות ה"י ובהשגות שם, ובאוה"ג יבמות, התשובות, עמ' 64.

[57] כלומר, ובתנאי כתובה של בעלה כתוב ואותבינך לי לאינתו, כמו שבאר בעצמו במכילתין פ"ח, לפי הר"ן שם, עיין מ"ש להלן בפנים. ועיין לעיל, הע' 52.

[58] כלומר, והרי מפורש במשנתנו פ"ח מ"ז שהוא אוכל פירות, עיי"ש בפירש"י פ' ב', ד"ה ילקח.

רב לא סוף דבר שנשבית בחיי בעלה, אלא אפילו שנשבית לאח' מיתת הבעל אין היורשין חייבין לפדות'. ר' חייה בר אחא מתני' מסייעא לרב ואתיבינך לי לאינתו. אין כאן אינתו. ומסתבר שנסתרסה הגירסא בירושלמי, וצ"ל להפך, כמו שהוא בתוספתא ובברייתא שבבבלי, וכמו שהגיה בק"ע שם. ועיין מ"ש לעיל, הערה 52.

18—20. היתה ניזונת מנכסיו וצריכה רפואה, הרי היא כמזונות. רבן שמעון בן גמליאל אומר רפואה שיש לה קצבה מתרפא מכתובתה, ושאין לה קצבה הרי היא כמזונות. בכי"ו נשמטו בטעות (ע"י הדומות) המלים "הרי היא כמזונות רבן שמעון בן גמליאל אומר", אבל כן הוא בד, בכי"ע, בקנ"נ (אלא ששם נשמט "בן גמליאל") ובבבלי נ"ב ב'. וכן מוכח גם מן הירושלמי פ"ד הי"א, כ"ט ע"א, וב"ב פ"ט ה"ו, י"ז ע"א. ועיין גם להלן ב"ב פ"י ה"ו, והירושלמי בב"ב הנ"ל הסמיכה לדברי רשב"ג כאן, ויתבאר אי"ה במקומו. ועיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 149.

ובברייתא שבבבלי נ"ב ב': תנו רבנן אלמנה ניזונת מכנסי יתומים וצריכה רפואה הרי היא כמזונות. רבן שמעון בן גמליאל אומר רפואה שיש לה קצבה וכו'. וכתב בתוספ' רי"ד שם: ונ"ל דוקא יורשים שאין חייבים בפרקונה אין חייבים ברפואה שיש לה קצבה, אבל בבעל שחייב בפרקונה חייב אפי' ברפואה שיש לה קצבה. וסברא זו כתב גם הרא"ש פ"ד סי' כ"ג. ולפיכך אפשר לפרש גם את הברייתא שלנו שהיא דבוקה לשלפניה "אפילו נשבית בחיי בעלה וכו' אין יבמין חייבין לפדותה". וממשיכה הברייתא: היתה ניזונית מנכסיו[59] וצריכה רפואה וכו', ואין רפואה כפדיון, ורשב"ג סובר שרפואה שיש לה קיצבה דינה כפדיון, וכשם שאין היורשין חייבין לפדותה כך אין חייבין ברפואתה שיש לה קיצבה, כסברת בעל תוספ' רי"ד והרא"ש. ובמשנתנו פ"ד מ"ט: לקתה חייב לרפאותה, ולא הזכירה שום חילוק בין רפואה שיש לה לשאין לה קיצבה. ואם התוספתא מדברת בבעל עצמו, הרי היה מספיק לשנות: רפואה הרי היא כמזונות. רבן שמעון וכו'. ולפיכך מסתבר שאף התוספתא מדברת באלמנה גרידא, וכמו שכתבנו לעיל.

וכשיטה זו שהברייתא בבבלי אינה מדברת אלא באלמנה גרידא, אבל הבעל חייב ברפואתה בין שאין לה קיצבה בין שיש לה קיצבה הביא בריטב"א נ"ב ב' בשם "ועוד אומרים בשם רבינו חננאל",[60] אלא שבאר אחרת שלא כתוספ' רי"ד והרא"ש הנ"ל.[61] וכן היא שיטת הרי"ף כאן במקומו, הר"מ פי"ח מה' אישות ה"ה[62] (ובשו"ע אה"ע ריש סי' ע"ט), הרמב"ן (לפי הריטב"א), הרא"ה, המאירי (עמ' 194), הר"ן (על הרי"ף בסוגיין), תוספ' רי"ד (עיין גם בשלטה"ג בשם הריא"ז) והרא"ש שהבאנו לעיל, ד"ה ובברייתא.

ובעיטור אות כ', כתובות (קרוב לסופן), הוצ' רמא"י, ל"ז ע"ב: ורשב"ג אומר רפואה שיש לה קצבה וכו', והילכתא כותיה, ומסתברא הוא הדין בחיי בעלה, מדגרסי' בירושלמי בפרק מי שמת[63] קריבתיה דר' שמי (צ"ל: שמ'—שמעון) בר אבא חששה עיניה, אתת קומי ר' יוחנן, אמר אין קציץ, הן פורנך, אי לא, בעליך יהיב לך וכו'. והביאו אותו הרא"ה והר"ן הנ"ל (ועיין גם בריטב"א שנביא להלן). והם דחו את דברי העיטור, ופירשו את הירושלמי שהכוונה לנכסי

[59] כלומר, מנכסי בעלה, שהרי אם לא הניח נכסים אין היורשין חייבין במזונותיה. והברייתא שבבבלי נקטה את לשון משנתנו רפי"א.

[60] בשטמ"ק נ"א א' למשנתנו שם, ד"ה אמר הרי ניטה, העתיק בשם הריטב"א: ועוד אמרו ז"ל בשם רבינו הגדול, וא"כ הכוונה להרמב"ן, ולא להר"ח. ולא מצאתי במקום אחר שהר"ח פירש כן.

[61] והיינו שדווקא לגבי יורשים חיוב הרפואה הוא משום מזונות (ואם יש לה קיצבה אינה דומה למזונות), "אבל בעלה חייב לרפאותה משום תקנתא דרבנן, ולא משום מזונות". ולפי דבריו חיוב רפואתה הוא מתנאי בית דין, ולא מתנאי כתובה.

[62] ועיין מ"ש להלן, הע' 70.

[63] ב"ב פ"ט ה"ו, י"ז ע"א. ועיין בירושלמי כאן פ"ד הי"א, כ"ט ע"א.

בעלה, ובעל לאו דווקא. וכ"ה בראי"ש הנ"ל. ובריטב"א נ"ב ב' הביא שיטה זו בשם ה ר א " ם[64] שהסתייע מן הירושלמי הנ"ל. ובראי"ה, בריטב"א ובראי"ש שם מביאים גם את המשך הירושלמי בב"ב הנ"ל: בעלה בעי הן דקצץ,[65] והיא בעייה הן דלא קצץ, למאן שמעין, לא לבעלה? ומלשון זו מוכח שמדברים בבעלה ממש.[66] ועיין גם במאירי, עמ' 195. ולפיכך הסיק הריטב"א בשם רבינו הגדול (הרמב"ן) שהירושלמי חולק על הבבלי,[67] ואתלמודא דידן קא סמכינן. ובירושלמי בסוגיין לא נזכרו דברי הת"ק, ולכאורה רשב"ג מפרש את משנתנו המדברת בבעל, אבל אפשר שדברי רשב"ג סמוכים לרישא של הברייתא שלנו, וכמו ששערנו בתחילת דבריו, ועיי"ש בירושלמי. אבל מתוך סמיכות המעשה בר' יוחנן ברור שהירושלמי אינו מחלק בין הבעל והיורשים.

ובמאירי, עמ' 195, כתב: וגדולי המפרשים (=הראב"ד) נסתפקו בה במסכת בבא בתרא, ואין הדברים נראין לי, הואיל ושמועה זו לא נאמרה אלא באלמנה. ופירוש הראב"ד הובא בשטמ"ק ב"ב קמ"ד סע"א[68] בשם "השמטה שבסוף מציעא מחידושיו". והוא כותב שם: אבל אני מסופק בדברי רשב"ג עצמו, ואם נאמר כן לגבי בעל עצמו, או דילמא לא אמרינן הכי אלא גבי יורשין, משום דגמרא דילן גבי יורשים קתני לה בברייתא, אבל במתניתין דקתני לקתה חייב לרפאת' לא קמפליג ולא מידי, ועוד דלא אשכח ליה פתרא אלא דאמר לה הרי גיטה וכתובתה ותרפא עצמה (כלומר, משנתנו שם הביאה רק יוצא מן הכלל אחד), אבל בלא הכי בכל רפואתה מחייב, ועוד אי בבעל עצמו, היכי אמרינן מתרפאת מכתובתה, וכי גובה כתובתה מחיים (ראייה זו הביא גם הרא"ה),[69] אלא שאין זו ראיה,[70] א ב ל

[64] ר' אליעזר ממיץ? ובשטמ"ק הנ"ל (ולעיל הע' 60) מעתיק משמו: אבל הרב בעל העיטור ז"ל כתב. וכאן נראה שהעיקר הוא כמו שהוא בריטב"א שלפנינו, ובשטמ"ק תוקן ע"פ הבאת שאר הראשונים.

[65] כלומר, בעלה רוצה בזה (היינו ברופא זה) שקוצץ את שכרו בעד כל הרפואה, כפירוש הרא"ף שם. ופשוט הוא להם שהרשות ביד הבעל לבחור באיזה רופא שהוא רוצה.

[66] בריטב"א שם: "ובעלה בעי היינו יורשים הבאים מכח בעלה, חה דחוק". ועיין בשיטה להר"ן, עמ' קי"ב. ועיין במה"פ במקומו, ד"ה אין.

[67] שהרי בבבלי נ"ב ב' הובא המעשה בר' יוחנן בשינויים, ומוכח משם שבאלמנה עסיקינן.

[68] יד רמה שלוניקי ח"ב, ספר שיור שטמ"ק, ט' ע"א.

[69] ודברי רבותינו נראים לכאורה תמוהים, שהרי ברייתא ערוכה היא בספרי נשא ריש פי' ח', הוצ' הרח"ש הורוביץ, עמ' 13: הרי זה מביא משלו ואין מקיץ (=מקיז, מנכה, עיין חי' הרמב"ן ב"מ ס"ז א', סד"ה וראיתי, ובמלונו של יסטרוב ערך קזז) מכתובתה וכו', מביא משלו ו מ ק י ץ מכתובתה, אבל עיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה ובעיטור. ועיין עיטור אות ש"ן שובר, והעתקנו אותו להלן, שו' 42–43, ד"ה וברמב"ן.

ובעיטור שם מביא ראייה מן הירושלמי פסחים ספ"ד, ל"א ע"ג. ובשו"ת הרשב"א ח"ו סי' ד' (והובא בס' משרים לר' ירוחם נכ"ג ח"י): ומה שאמרת בשם הרב בעל העיטור דנדוניא ניתנה לגבות מחיים, אין דעתי נוטה לכך וכו'. ועיין בשו"ע שציין רמא"י בהערות לעיטור שם. ומן הספרי שהבאתי לעיל אין ראייה לעצם דין העיטור שהרי בנידון ההוא הבעל הוא שרוצה לשלם מחיים, ומנכים לה מכתובתה, כשם שמנכים למורדת, שהרי פשעה וקפחה מירות על ראשה, או ששגגה בחילול שבת, ברם הירושלמי בפסחים שהביא בעיטור מוכיח שהאשה יכולה לגבות מחיים כשתרצה. אבל עיין מ"ש להלן, שו' 42–43, ד"ה וברמב"ן. ועיין להלן הע' 70.

[70] בר"מ פ"ד מה' אישות הי"ז: האשה שחלתה חייב לרפאות אותה עד שתבריא. ראה שהחולי ארוך ויפסיד ממון הרבה לרפואה, ואמר לה הרי כתובתיך מונחת, או רפאי את עצמך מכתובתיך, או הריני מגרשך ונותן כתובה והולך, שומעין לו. והדברים מובנים שאם לא ירצה לרפא אותה יצטרך לשלם לה את כל הכתובה ותוספת כתובה מיד, אבל אם תתרפא מכתובתה, שמא לא תכלה את כל התוספת וישאר לו מקצת ולא יגרש את אשתו. וכן בנידון שלפנינו אם קיצבת הרפואה היתה אלף דינר, ותוספת כתובתה היתה אלפים דינר, הרי אם לא ירצה לרפא אותה יצטרך לגרשה ולשלם מיד

מסעד הוא. ומכאן משמע שאף הראב"ד הכריע כשיטת רוב הראשונים, ואף לא השיג כלום על הר"מ פי"ח מה' אישות.[71]

20—21. היו שני בצרות, אמ' לה טלי גיטיך וכתובתיך צאי ופרנסי את עצמיך, הרשות בו. לפי מה שפירשנו לעיל שהברייתא הקודמת מדברת באלמנה, עלינו לפרש שבבא זו נסמכה למשנתנו פ"ד מ"ט: ואם אמר הרי גטה וכתובתה תפדה את עצמה אינו רשאי. לקתה חייב לרפאותה. אמר הרי גטה וכתובתה תרפא את עצמה רשאי. ומלמדת הברייתא שאפילו בשני בצרות שהאשה לא תמצא להרויח, והמזונות הם חיי נפש ממש, אין דינן כפדיון, אלא כמזונות בשאר שנים וכרפואה, ועיין בשטמ"ק נ"א א' (למשנתנו) מה שהביא בשם הרמ"ה. ועיין בתוספות נ"ב ב', ד"ה אמר.

21. לא כתב לה בנין דיכרין דיהויין וכו'. משנתנו פ"ד מ"י. ועיין ירושלמי פ"ד הי"ב, כ"ט סע"א, ב"ב פ"ח ה"ו, ט"ז ע"ב, בבלי כאן נ"ב ב', נ"ה א', ב"ב קל"א א'.

23. כל הארצות היו כותבין כאנשי ירושלם. במשנתנו ספ"ד נתבאר שאנשי ירושלים היו כותבים בכתובה שהאלמנה תשב בבית בעלה וניזונית מנכסיו כל ימי משך אלמנותה בביתו, ואפילו אם לא כתב, הדין כן משום תנאי ב"ד. וכן היו אנשי הגליל כותבין. אבל אנשי יהודה היו כותבים שהיא ניזונת מנכסיו עד שירצו היורשים לסלק לה את כתובתה, ולפיכך ביד היורשים לתת לה את כתובתה ולסלק אותה ממזונותיה. ובבבלי נ"ד א' נחלקו רב ושמואל, רב אמר שהלכה כאנשי יהודה (כלומר, במקום שאין מנהג), ושמואל אמר שהלכה כאנשי גליל. ואמרו שם שבבבל היו מקומות שנהגו כאנשי גליל, והיו שנהגו כאנשי יהודה.

והראשונים שנביא להלן הביאו את התוספתא כגי' שלפנינו (בשינויים בלתי חשובים), וכ"ה גם בכי"ע ובד (אלא ששם חסרה המלה „היו". וכן לא היתה לפני הראשונים). אבל בחי' הרמב"ן ספ"ד[72] ובריב"ש סי' ת"פ העתיקו בשם התוספתא: שאר כל הארצות כותבין כירושלים. והוא כסיגנון המשנה בשביעית פ"ט מ"ג ותוספתא שם פ"ז ה"י, והכוונה איפוא לשאר כל הארצות שבא"י. וכן בירושלמי ספ"ד (והביאו אותו בראשונים הנ"ל): קיסרין כיהודה, ושאר כל הארצות כירושלם. ולפ"ז אין סתירה מן הבבלי שמפורש שם שבבבל היו מקומות שכתבו כאנשי יהודה. ועיין להלן ידים פ"ב הט"ו ומ"ש בתס"ר שם ח"ד, עמ' 157.

ובעיטור, כתובות, תנאי הששי, הוצ' רמא"י, ל"ד רע"ד, מאה שערים שלו כאן סי' י"ז,[73] מלחמות וחידושין להרמב"ן ספ"ד, מאירי, עמ' 205, רא"ש פ"ד סוף סי' ל"א (ועיין גם בשו"ת יכין ובועז ח"א סי' קמ"ה, נ"ט ע"א), שו"ת הריב"ש סי' ת"פ, תשב"ץ ח"ב סי' רצ"ב, תיקון ז', ס"ה ע"א, הביאו מכאן ראיה לשיטת הגאונים (עיין אוה"ג, עמ' 149 ואילך) והרי"ף ספ"ד שהלכה כשמואל, ובמקום שאין מנהג, אין היורשין יכולים לסלק אותה. ובחי' הרמב"ן הנ"ל: ואע"ג דלא אותבה מינה בגמרא דילן, מיהא שמעינן מינה דמנהגא הכי. וכוונתו, שאעפ"י שבתלמוד לא הקשו ממנה על רב, שהרי כאן אמרו ששאר ארצות כותבין במפורש כן, מ"מ שמעינן מכאן שכן

אלפים ומאתים דינר, ונוח לו שישלם אלף דינר מכתובתה (ותכתוב לו: התקבלתי אלף דינר מן התוספת), ולא ינרשנה. ונמצא שאף לשיטת הר"מ אם היתה רפואה שיש לה קיצבה וכתובתה מרובה, ביד הבעל לסדר שתתרפא מכתובתה. וזהו דווקא אם אמר לה כן ונתרצתה בכך, אבל בסתם חייב ברפואתה אפילו אם יש לה קיצבה.

[71] אבל פשיטא שאין זו ראיה כלל, שהרי ידע הראב"ד ששיטת הרי"ף ועוד מסייעים לו להר"מ.

[72] אבל במלחמות ספ"ד לא העתיק את המלה „שאר".

[73] וכ"ה שם: וגרסי' בתוס' כל הארצות כותבין כאנשי ירוש'. ובירוש' (כלומר, ובירושלמי) קסדין (צ"ל: קסרין) כיהודה, שאר כל המקומות כירושל' (=כירושלים). וכ"ה גם בעיטור שהזכרנו בפנים. ובהוצאות הרי"ף שם הגיהו ושיבשו, ומחקו את המלה „קסדין" והגיהו במקומה „כותבין", כלומר, ובירושלים(!) כותבין(!) כיהודה.

הוא המנהג, וממילא במקום שאין מנהג הולכין אחר רוב הארצות. ובתשב"ץ הנ"ל דייק וכתב: וכן מצאו סמך בתוספתא וכו'. והוא שלא כשיטת בעל המאור בספ"ד.

23—24. נושא אדם אשה על מנת שלא לזון וכו'. כל הברייתא בשם התוספתא בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י, ערך יהושע איש עוזא. ובירושלמי פ"ה ה"ב, כ"ט ע"ד: ר' יודה בשם רב זו דברי ר' מאיר ור' יהודה, אבל דברי חכמים נושא אדם אשה ומתנה עמה על מנת וכו', כל הברייתא שלפנינו. ופירשו המפרשים (עיין בשדה יהושע ופ"מ) שדברי רב יהודה בשם רב עונים על משנתנו (פ"ה מ"א), על מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה באשה שכותבת התקבלתי חלק מעיקר כתובתה, עי"ש. וכבר העירותי בפירושי להי' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ד, אות ש', שהגאונים לא פירשו כן, ולדעתם דברי רב עונים על המחלוקת של ר' מאיר ור' יהודה בפילגש שנזכרה בירושלמי לפני דברי רב יהודה בשם רב שם, עיין מש"ש. ודברי הירושלמי הובאו במגילת סתרים לרבינו נסים,[74] והוסיף שם: ועיקר ברייתא זו בתוספת כתובות [פרק] יפה כח האב מכח הבעל. והירושלמי הובא גם אצל רב האיי גאון, ואף הוא פירש כפירוש הנ"ל, עיין מה שהביא רב"מ לוין באוה"ג לראש השנה, עמ' 90, בהערה, מכ"י תוספות על התורה סוף פרש' וירא.

ולפי פירוש הגאונים הנ"ל כוונת התוספתא כאן ללמד, שאעפ"י שאמרנו שתנאי כתובה קיימין אע"פ שלא כתב לה בכתובתה, אבל אם וויתרה עליהם במפורש דבריה קיימים, ובדבר שבממון אפילו אם מתנה על מה שכתוב בתורה דבריו קיימים,[75] כר' יהודה בברייתא שבבבלי נ"ו א' ומקבילות, ועיין ירושלמי קידושין פ"א ה"ב, נ"ט ע"ג. ועיין בירושלמי כאן פ"ה ה"ח, ל' סע"א ואילך, שם סה"י, ל' ע"ב ומקבילות. ועיין ירושלמי פ"א רה"ב, ל"ד ע"ב, נדרים פ"י ה"ה, מ"ב ע"א.[76]

25. מעשה ביהושע בנו של ר' עקיבא שנשא אשה וכו'. ס' יחוסי תר"א הנ"ל. וביוחסין השלם, ערך ר' יהושע בן קרחה, הוצ' פיליפאווסקי, 40 ע"ב: ובפרק ארבע דכתובות בתוספתא מעשה ביהושע בנו של ר' עקיבא וכו' (כל הברייתא). ועי"ש שהביא את השערת הראשונים שר' יהושע בן קרחה הוא ר' יהושע בנו של ר"ע, והכריע כדברי רבינו תם שאינו כן. ועיין במגילת סתרים לרבינו נסים בתרבץ שי"ב, עמ' 44, שציין לבראשית דרב הושעיא,[77] שר' אלעזר בן עזריה נקרא קרח, ולא ר"ע. ובמדרש תהלים פנ"ט, ג', הוצ' בובר, עמ' 302: מעשה בבנו של ר' עקיבא שנשא אשה וכו' היה עומד כל הלילה וקורא בתורה ושונה בהגדות, אמר לה סבי לון בוצינא ומנהרין לי וכו'. ושמא אותה צדקת היתה, עי"ש.

ובס' יחוסי תנאים ואמוראים ערך בר קפרא הוצ' רי"ל מימון, עמ' י': בר קפרא וכו', ומפורש באגדה[78] שי"ב נשים היו וקבלו עליהן לפרנסו כדי שישא אותן מרוב חכמתו.

26—27. היו שני בצרות, עמדו וחלקו, התחילה קובלת עליו לחכמים וכו'. וכע"ז גם בס' יחוסי תר"א כת"י וס' יחסין הנ"ל. ובירושלמי הנ"ל: וכיון שבאו שני רעבון וחלקו (במגילת סתרים: עמדו וחילקו) הנכסים ביניהן התחילה קובלת וכו'. וכנראה שהתנאי שביניהן היה שתפרנס אותו, והיא כיוונה להכנסה ממעשה ידיה ומהכנסת נכסיה שהיא היתה מפקחת עליהם, אבל בשני רעבון לא הספיקה ההכנסה, וחילקו את הנכסים כדי למכור

[74] סה"י לכבוד ברליר, עמ' 46, תרביץ שי"א, עמ' 250, סי' קע"ח.
[75] חוץ משלשה דברים, עיין ר"מ פי"ב מה' אישות ה"ז.
[76] וצ"ל שם: נשא אשה על מנת ללזון (=לא לזון).
[77] ב"ר פס"ה, הוצ' תיאודור־אלבק, עמ' 718, שו' 8, בשנ"ס. ועי"ש במנחת יהודה שהעיר על התוספות בבכורות נ"ח א', ד"ה חוץ.
[78] בתס"ר ח"ב, עמ' 33, העירותי שמעשה כע"ז (באופן אחר) נזכר בירושלמי יבמות פ"ד הי"ב, ו' ע"ב, ולא נזכר שם בר קפרא, ונאמר שם שיבמות היו.

חלק מהם לפרנסה, ולפיכך התחילה לקבול עליו לחכמים בטענה שלא כיוונה לחסל את נכסיה למזונות.

28—29. אמרו לה חכמים אין כלום אחר הקיצה. וכ"ה בד ובקנ"נ. וכן בכי"ע: הקיצא. וכ"ה בס' יחוסי תנאים ואמוראים הנ"ל ("הקצה"). וביוחסין השלם נשמטו המלים "אחר הקיצה" בטעות. ובירושלמי הנ"ל: אין אחר קניין כלום. אבל במגילת סתרים הנ"ל לנכון: אמרו חכמים[79] אין אחר קצה כלום. וכן להלן ב"מ פ"ג הכ"א: אבל אם קצץ עמו, אין כלום אחר הקצה. וקצצה, קצה, הוא דבור תכני, ופירושו חוזה, תנאים, pactum, עיין במלונו של ברוקלמן ללשון סורית, עמ' 686, ערך קצצא א'. ואף "קיצתן" שלהלן ב"מ פי"א הכ"ג ומקבילות פירושו התנאים שלהם.

29—30. מצוה לזון את הבנות ואין צריך לומר את הבנים. ר' יוחנן בן ברוקה אומ' חובה לזון את הבנות. וכ"ה בירושלמי פ"ד רה"ח, כ"ח ע"ד. ולפי פשוטה חולק ר' יוחנן בן ברוקה על משנתנו פ"ד מ"ו: האב אינו חייב במזונות בתו. זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה וכו', הבנים יירשו והבנות יזונו, מה הבנים אינן יורשין אלא לאחר מיתת האב, אף הבנות אינן ניזונות אלא לאחר מיתת אביהן. ור' יוחנן ב"ב אינו דורש לשון הכתובה[80] ומפרש את לשונה כפשוטה (פ"ד מי"א): בנן נקבן דיהוין ליכי מינאי יהוין יתבן בביתי ומתזנן מנכסי עד דיתנסבן לגברין. והכוונה בין בחיי האב בין במותו. ור' אלעזר בן עזריה הוא הוא שעשה כתובה מדרש, עיין בירושלמי במקומו.

אבל בבבלי מ"ט א': דתניא מצוה לזון את הבנות, קל וחומר לבנים (דעסקי בתורה)[81] דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר מצוה לזון את הבנים וקל וחומר לבנות (משום זילותא). ר' יוחנן בן ברוקא אומר חובה לזון את הבנות לאחר מיתת אביהן, אבל בחיי אביהן אלו ואלו אינן ניזונין. וכבר ראה בהגהות יפה עינים מ"ט א' שהירושלמי חולק על הבבלי. ועיין במכילתא דרשב"י שהביא הרמב"ן בפירושו למשפטים כ"א, ג', ובלב"ג שם, פ"א ע"ד (ולדבריו הברייתא נשנית אחרי תקנת אושא). והעיקר כדברי הרמב"ן, שהרי גם במכילתא דר' ישמעאל מוציאים שומרת יבם וארוסה לעבד עברי (משפטים ספ"א) מן הכתוב, ואלמלי הדרשה הייתי אומר שהאדון חייב במזונותיהם, אע"פ שהעבד אינו חייב במזונותיהם, כמכילתא דרשב"י. ועיין ריטב"א קידושין כ"ב סע"א, ד"ה מכאן שרבו חייב במזונות אשתו ובניו.

30. דרש הלל הזקן לשון הדיוט וכו'. ברייתא זו נסמכה למשנתנו הנ"ל (פ"ד מ"ו): זה מדרש דרש וכו', הבנים יירשו והבנות יזונו, מה הבנים אינן יורשין אלא לאחר מיתת האב, אף הבנות אינן ניזונות אלא לאחר מיתת אביהן. וכן מפורש בירושלמי פ"ד ה"ח, כ"ח ע"ד (יבמות פט"ו ה"ג, י"ד ע"ד, בשינוי סדר): ר' לעזר בן עזריה עבד לה כתובה מדרש שדרשה וכו', דבית הלל עבדין לה כתובת מדרש (עיין במשנת יבמות פט"ו מ"ג ומקבילה בעדיות), דרש הלל הזקן[82] לשון הדיוט וכו'. ועיין בבלי ב"מ ק"ד א'. וכתב הרמב"ן שם: וה"ר יהודה אל ברגלוני כתב, תשובה לרבי' האיי, עיקר הדבר כי הלל הזקן ור' יוסי וכו' היו מדקדקים בלשון ההדיוטות שכותבין בשטרותיהן, ודורשין אותן כמו שהם מדקדקים בדברי תורה, ודורשין אותם, ולא פשוטן אלא מדרשות אחרים, כאותה האמורה להלן, זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה הבנים יירשו והבנות יזונו וכו'.[83] והוסיף הרמב"ן להלן שם: ומצאתי סיוע לדבריו

[79] שתי מלים אילו נשמטו בטעות בירושלמי שלפנינו.

[80] ובייחוד כאן שהדרש הוא לגרוע כחה של האשה, עיין בתוספות נ"ג ב', ד"ה שאין.

[81] זהו פירוש התלמוד, כדברי הרשב"ם ב"ב קמ"א א'.

[82] עיין תוספות כאן נ"ג רע"ב ויבמות קי"ז א', ד"ה ב"ה.

[83] כלומר, דורשים היקש כמו בדברי תורה, ומוציאים את התנאי של "הבנות יזונו" מידי פשוטו, ומגבילים אותו לאחר מיתת האב גרידא.

בתוס' במס' כתובות פרק נערה[84] שנשנו שם מדרשות הללו על מדרש הבנים יירשו והבנות יזונו, וכן בירושלמי התם גרסי' ר' אלעזר בן עזריה עבד כתובה מדרש וכו', דב"ה עבדין כתובה מדרש וכו', וזה מוכח כדברי הגאון ז"ל. ותשובת רב האיי הובאה גם בפירוש ר' זכריה בר' יהודה אגמאתי לב"מ, עמ' 143, עיי"ש תוספת דברים על "לשון הדיוט". והברייתא הוסיפה כאן שלא זו בלבד שדרשו לשון הכתובה שהיא מתקנת חכמים, אלא גם לשונות שנהגו לכתוב בשטרי הדיוטות.[85] ושוב כתבו שם בשם רב האיי שדרשו לשון הדיוט כתנאי בית דין, ואע"פ שלא כתב כן בשטר, כמו שכתב דמי. וכן הסיק גם הר"ח, עיי"ש. ועיין בתוספות שם, ד"ה היה, ובראי"ש שם סי' ג'. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

31. כשהיו בני אלכסנדריא מקדשין נשים, אחר בא וחוטפה מן השוק וכו'. ירושלמי כאן ויבמות הנ"ל, בבלי ב"מ ק"ד א'. ובבבלי שם: ובשעת כניסתן לחופה באין אחרים וחוטפין אותן מהן וכו'.

32–33. אמ' להם הלל הזקן הוציאו לי כתובת אמותיכם, הוציאו לו, וכתוב בה כשתכנסי לביתי וכו'. וכ"ה ("לביתי") בירושלמי ובבבלי הנ"ל בכ"י פריס. אבל בהוצאות שלנו בבבלי ובשאר כתה"י שם: לחופה, והיא היא, עיין ר"מ רפ"י מה' אישות.

ואשר לדרשת לשון הדיוט כאן, פירש רב האיי (לפי הרמב"ן שם): לפי שלא תפסו בהן קידושין לפי הלשון הזה אלא כשתכנס לחופה. וכן בר"ח שם (לפי ר"ז אגמאתי, עמ' 143 הנ"ל): ודרש בה לשון הדיוט, ואמ' אע"פ שמקדשין, כיון שכותבין בכתובותיהן הדברים הללו, לא חיילא עלה הוויא (=הויה) דאישות עד שתיכנס עמו בחופה.[86] ומדבריו מוכח שפירש שאעפ"י שהכתובה היו כותבין אחר הקידושין דרש אותה ולמד ממנה שהיו מקדשין על תנאי. ובתוספות ריי"ד שם: הביאו לי כתובת אמן וכו', פי' זו היא כתובת נשואין, וכך היו כותבין בה. איך פלוני החתן אמר לפלונית וכשתכנסי עמי לחופה הרי לי לאינתו. ובפנינו כנסה. וכיון שראה הלל זה התנאי בכתובותיהן ידע שגם קידושיהן על זה התנאי היו, שלא יהיו נגמרים אלא אם כן נכנסה עמו לחופה, ואם נחטפה ממנו מקודם לכן, לא חלו עליה הקידושין. והמורה (=רש"י) שפירש שטר אירוסין אינו נראה לי.

ולעיל, שו' 30, סד"ה דרש, הבאנו בשם רב האיי והראשונים שדרשו לשון הדיוט ותפסוהו כתנאי ב"ד, ואעפ"י שלא כתבו כן ככתבו דמי. ופירש הרמב"ן בב"מ: ונראה מכאן דהא דאמרינן דורש לשון הדיוט, ה"ק שהיה עושה מנהג ההדיוטות עיקר, ודן על פיהם כאלו נהגו ע"פ חכמים, ואע"פ שמעצמן הורגלו לכתוב כן שלא על פי חכמים, היה עושה אותו מנהג כתנאי [ב"ד], שאע"פ שלא נכתב כנכתב דמי, הואיל והוא מנהג פשוט וכולם עושים כן (כלומר, באותו מקום), וכל המקבל, על דעת כן קבל, והלל הזקן אפילו למי שלא ראה כתובת אמו מכשיר וכו'. וביתר באור בחי' הרשב"א שם (לפי שטמ"ק). וכן כותב הרשב"א בתשובה ח"ג סי' י"ז: וכן כתבו בשם הגאון רבינו האיי ז"ל, דכל הנך מילי שדורשין בהן לשון הדיוט לית בהו מידי דכתב וכו'. והרשב"א מוסיף: והא דהלל, לא הוציאו כתובת אמותיהן של אלו שהיו עושין אותן ממזרין, אלא הוציאו לו כתובות של אנשים אחרים מאותו מקום קאמר, ומשם למד שהיו מורגלין לכתוב רובן

[84] כ"ה דרכם של הראשונים לקרוא את פרק התוספתא ע"פ שם הפרק במשנה, כפי שהעירותי בכ"מ. ועיין לעיל פ"ג הע' 1, להלן פ"ה, הע' 27.

[85] עיין לעיל שבת רפי"ג ומקבילות בירושלמי ובבבלי. וציין למקוד זה רב האיי הנ"ל (בפנים).

[86] וכתב בחי' הרמב"ן שם: וכן נמי במדרש הלל, אין פשטן של דברים כן, שהיה לו לומר דהכי קאמרי, לכשתכנס תהוי לי לאינתו נשואה גמורה, וקודם לכן ארוסה, אלא שדרש הלל ואמר, א"כ לא היו צריכין לכתוב כן, ועל כרחך לא באו לומר אלא שלא יחולו קידושין כלל עד שעת כניסה לחופה. וממנו בחי' הר"ן ובני' על הריף שם.

כן, והכשיר על ידי אלו אף כל השאר שלא כתבו כן ממש, אלא סתם, שכל הכותב שם על דעת מה שהורגלו לכתוב השאר הוא כותב. ועיין מ"ש הרשב"א בשו"ת ח"ב סי' רס"ח.

ולעצם מנהג אלכסנדריא הנ"ל עיין מ"ש ר"א גולאק בתרביץ ש"ג, עמ' 362, 368, שם ש"ה, עמ' 127 ואילך. ועיין מ"ש הר"ח אלבק בס' קובץ מדעי לזכר משה שור (ניו־יורק תש"ה), עמ' 16 ואילך, ובעיקר מ"ש ר"ב כהן ב־Proceedings of the American Academy for Jewish Research, חי"ח (1948—49), עמ' 92—93.

34—35. דרש ר' מאיר המקבל שדה מחבירו ומשזכה בה הבירה, שמין אותה כמה היא ראויה לעשות ונותן לו. עיין במשנת ב"מ פ"ט מ"ג ובירושלמי כאן ויבמות הנ"ל, בבלי ב"מ שם ק"ד א'. ולעניין הדרש כאן עיין בחי' הרמב"ן ובפי' ר"ז אגמאתי בשם הר"ח. ושוב כתב הרמב"ן שם: גם זה לא נתברר. דהא דר"מ מאי מדרש עיקר, והלא הדבר מפורש בשטרי הדיוטות. ואפשר לומר מפני שלא נתפרש בשטר מה ישלם והיה אפשר לומר שלא קבל עליו אלא שאם הוביר (כלומר, שלא חרש) וזרע והכסיף הקרקע שישלם דמי פחת הקרקע, ונימא יד בעל השטר על התחתונה, וכיון שהוא לשון שנהגו בו כל מקבלי אריסות, דרש ר"מ שהכל קבל עליו. ועוד שלענין פחת קרקע לא היה צריך תנאי, כיון שקבל עליו לעבוד, וכיון דאתני לטפויי מילתא קאתי. ועיין בחי' הר"ן שם. ובתוספ' רי"ד שם: פי' מן הדין הי' שלא יתן לו כלום, שזה שהוביר שדהו אינה אלא גרמא בעלמא, שלא הזיקו בידים, אלא מחמת זה הלשון שכתב לו נתחייב לשלם. ועיין בחי' הרמב"ן שם מה שהביא מן הירושלמי ב"מ פ"ט ה"ג, י"ב ע"א. ועיין מ"ש תלמידי הרשב"א שהביא בב"י טחו"מ סי' שכ"ח, ומ"ש בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' רס"ח, ד"ה והא, וד"ה אבל.

35—36. אם אוביר ולא אעביד וכו'. וכ"ה במשנתנו הנ"ל. ועיין מ"ש ר"ח ילון במבוא לניקוד המשנה ספ"ו, עמ' 87.

36—37. דרש ר' יהודה מביא אדם על אשתו כל קרבנות שהיא חייבת, אפי' אכלה את החלב, ואפי' חללה את השבת שכך וכו'. וכ"ה בירושלמי כאן ויבמות הנ"ל, וסוטה פ"ב ה"א, י"ז ע"ד. אבל בבבלי הנ"ל לא נזכר קרבן של אכילת חלב וחילול שבת, וכן ליתא גם בבבלי נדרים ל"ה ב' ונזיר כ"ד א', אלא: כל קרבן שהיא חייבת. וכ"ה בשם ר' יהודה במשנתנו סוף נגעים (פי"ד סמי"ב). ובתוספות ב"מ ק"ד א': הכי גרסינן בתוספתא דכתובות אדם מביא קרבן עשיר על אשתו, וכן כל קרבנות שהיא חייבת, שכך וכו'. וכ"ה גם בתוספות הרא"ש שם בשם התוספתא, וחסר לפניהן "אפי' אכלה את החלב ואפי' חללה את השבת". ואין לומר שיש לפנינו בתוספות השמטה בט"ס, שהרי בתוספות (וכע"ז גם בתוספות הרא"ש) שם מוסיפים: ודווקא בקרבנות שהן חובה לכפרתה, כגון לידה וזיבה וצרעת, או להכשירה לאכול בתרומה,[87] או לשתות ביין אם היא נזירה, והכי איתא בירושלמי בכתובות בפרק נערה, דקתני התם אפילו אכלה חלב, או חיללה שבת, משמע בהני שצריכה להביא, אבל קרבנות שנדרה קודם נישואין, או לוותה ואכלה לא ישלם וכו'. ומכאן שלא היתה לפניהם בתוספתא אכילת חלב וחילול שבת, שאם לא כן למה שבקו את התוספתא שהתחילו בה והביאו ראייה מן הירושלמי. וחכמים חולקים על ר' יהודה כמפורש בבבלי נזיר כ"ד א'. והם סוברים[88] שכל קרבן שאינו מכשירה לו (כגון חיללה את השבת) הרי זה מביא משלו ומקיץ מכתובתה,

[87] בתוספות הרא"ש ליתא, וברש"ש תמה היכן מצינו שקרבנה מעכבה מלוכל בתרומה. ושמא כיוונו התוספות לקרבן סוטה שהחליט לגרשה אחרי השקאתה (משום שנמאסה עליו) מ"מ מנחתה קרבה משלו, משום שהקרבן מכשירה לאכול בתרומה, שאם לא ירצה להשקות אותה ולהקריב קרבנה תאסר לאכול בתרומה (אם היא בת כהן, או שיש לה בן מכהן), עיי"ש במשנת סוטה פ"א מ"ג. ואם רוצה לקיימה הרי פשוט שמקריב עליה, שהרי הוא מכשירה לו, עיין ירושלמי סוטה פ"ב ה"א, י"ז ע"ד.

[88] ספרי נשא פי' ח', הוצ' הרח"ש הורוביץ, עמ' 13.

עיי"ש. ועיין בירושלמי סוטה פ"ב ה"א, י"ז ע"ד, ובספרי זוטא שהביא בר"ש נגעים פי"ד מי"ב. ועיין בר"ן נדרים ל"ה סע"ב, והבבלי שם כיוון לספרי. ועיין בקרן אורה נדרים ל"ה ב' ונזיר כ"ד א'.

37—38. שכך כותב לה ואחרי די איתאי ליך עליי מן קדמת דנא. וכע"ז בד ובכי"ע. וכן מעתיקים בתוספות ובתוספות הרא"ש בב"מ ק"ד א' בשם התוספתא כאן. וכ"ה בבבלי ב"מ הנ"ל ובנדרים ל"ה ב' בהוצאות שלנו ובנזיר כ"ד א' גם בכי"מ.[89] אבל בכי"מ בנדרים הנ"ל: שכך כתב' לו ואחריו' דאית לי עלך מן קדמ' דנא. וכן גרסו בבבלי כמה מן הראשונים. וכע"ז גם להלן בסיפא בתוספתא. ובתוספות הרא"ש נזיר כ"ד א' (לפי שטמ"ק שם): והכי גריס רש"י שכך כותבת לו כל אחריות דאית לי עלך מן קדמת דנא הכל קבלתי, ובספרים יש גירסא אחרת, שכך כותב לה כל אחריות דאית לך עלי מן קדמת דנא, ושני הגירסאות בתוספתא. ועיין מ"ש להלן, שור' 38—39, ד"ה שברה.

ובתו"כ מצורע סוף פרש' ד', ע"ב ע"ד: אמר ר' יהודה לפיכך אם פטרה אינו חייב בה, שכן היא כותבת לו ואחרן די איתיין לי עלך מן קדמת דנא. וכ"ה בירושלמי כאן, יבמות פט"ו וסוטה פ"ב הנ"ל. וכע"ז בבבלי ב"מ ק"ד א' הנ"ל בכי"מ ועוד כתי"י, עיין דק"ס שם, עמ' 304, ובהערה ש' שם. וכן הגיה רש"י.

ואשר לפירוש הגירסאות הרי ראשית כל אין משמעותה של הנוסחא שלנו "שכך כותב לה" שכן הנהיגו חז"ל לכתוב בכתובה, שאם כן הדבר אין כאן "לשון הדיוט", אלא שכן נהגו פעם ההדיוטות, ואפשר שבזמן התנאים כבר לא כתבו כן, וכן כותב הרשב"א בחידושיו לב"מ שם (לפי שטמ"ק), ובתשובה ח"ג סי' י"ז: וכן כתבו משם הגאון רבינו האיי ז"ל דכל הנך מילי שדורשין בהן לשון הדיוט לית בהו מידי דכתב, כגון ר' יהודה אדם מביא קרבן עשיר על אשתו שכן כותב לה, וליכא מאן דכתב,[90] ושאר הנך מילי כיוצא בהן. והכוונה משום שהתנאי נעשה תנאי ב"ד, כמו שכתב הגאון בפירוש, עיין מ"ש לעיל, שור' 30, סד"ה דרש. וכן כתב במאירי (בשם רבותיהם של רבותיו) כאן, עמ' 270 (בעניין אחר), על תנאי שחידשו הגאונים: ומאחר שנתפשט המנהג, קבעוהו לעשותו אף בזמן שלא נכתב כאילו נכתב, כשאר תנאי כתובה. ומן הירושלמי אנו יודעים שבזמן האמוראים לא היה מנהג זה שהזכיר המאירי מנהג קבוע בא"י, אלא שכן נהגו במצרים כחמש מאות שנה לפני חורבן הבית השני, עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להרמב"ם, עמ' ס"א, אות ר', ובהערה 79 שם. וחז"ל דרשו לשון הדיוט, וכמו שכתב הרמב"ן: וכן בדר' יהודה אלמלא המדרש עיקר לא היה במשמע אחריות קרבן, שהוא כפרה,[91] אלא שכיון שנהגו, יד בעל השטר על העליונה.

ופירשו רבותינו את הגירסא שלפנינו "ואחרי די איתאי ליך עלי מן קדמת דנא" שהכוונה לקרבנות שנתחייבה לפני שנישאת ("מן קדמת דנא").[92] אבל רש"י וסייעתו סברו שאינו מסתבר

[89] וכן גרס גם רב האיי (לפי הרמב"ן והרשב"א ב"מ שם ובתשובה ח"נ סי' י"ז): כגון ר' יהודה אדם מביא קרבן עשיר על אשתו שכך כותב לה. וכן בר"ח שם (לפי ר"ן אנמאתי שם, עמ' 143): הואיל וכתב לה ואחרן דאית לך מקדמת דנה עלי'. וכן הביא בפירוש הראב"ד לתו"כ, ע"ב סע"ד, בשם הר"ח, עיי"ש הלשון.

[90] בחי' הרמב"ן שם: וליכא מידי דכתב, וכ"ה בשטמ"ק שם, בשם חי' הרשב"א.

[91] כלומר, והיינו אומרים שהכוונה היא לחובותיה שלוותה לפני הנישואים ("מקדמת דנא"), אבל לא לחובות כפרה (קרבנות). ולאחרי המדרש אין לדעת אם גם הלוואתה נכללת באחריות "מקדמת דנא", ונחלקו הראשונים בזה, עיין בתוספות ב"מ ק"ד א', סד"ה ה"נ, ובגליון שם, ובתוספות הרא"ש שם, רנ"ה ע"ב, ובהע' כ"ז שם.

[92] וחייב להביא קרבן עשיר, ואין דינו כעשיר שאמר קרבנות עני זה עלי (משנת ערכין פ"ד מ"ב), אלא מכיוון שנישאת דינה כעני והעשיר (עיין נגעים פי"ד מי"ב). ברם מן הברייתא עצמה אין ראייה,

שהבעל חייב להביא קרבנות אשתו שנתחייבה לפני הנישואין, ולפיכך קבלו את הגירסא: שכך היא כותבת לו וכו'. והיינו שהיא פוטרת אותו מאחריות הקרבנות שנתחייבה בהן בשעת הנישואין, ועל הגירסא שלנו כתב רש"י: ולשון הספרים איני יודע לפרשו כראוי. ועיין מ"ש על גירסא זו להלן בסמוך. ועיין מ"ש הריי"ן אפשטין בתרביץ ש"ד (תרצ"ג), עמ' 158.

38—39. שברה לו מקצת כתובתה שברה לו על כולה, שכך היא כותבת לו אחרי די איתאי ליך עליי מן קדמת דנא. מלשון הרישא משמע שאם שברה מקצת כתובתה בטלו כל תנאי הכתובה, וכבר נפטר ממזונותיה, שלא כירושלמי כאן פ"ו ה"א, ל' ע"ג, וב"מ פ"א ה"ה, ח' ע"א. וכן פסקו הרי"ף (רפי"ג, ב"מ פ"א), העיטור (אות כ' כתובות, הוצ' רמא"י, ל"ז ע"א), או"ז ב"מ סי' ל"ב ועוד, שלא כירושלמי. ולשיטת שמואל (גיטין י"ח א') אם שברה לו מקצת כתובה נהפך השאר לחוב, והשביעית משמטתה, כאילו שברה לו את כולה, אבל שיטת התוספתא אינה כן, עיין לעיל שביעית פ"ח, עמ' 201, ומ"ש בתוספתא כפשוטה שם ח"ב, סוף עמ' 586 ואילך. ועניינה לכאן הוא שאם שברה לו מקצת כתובתה נפטר מכל האחריות, ועיין הפירוש להלן. ואינו עניין לשיטת ר"ש (פי"א, שו' 4) באלמנה.

והנה בספרי הבבלי שגרסו שם כעין גירסת התוספתא בבבא שלנו הנוסח הוא: ואחריות דאית לי עלך מן קדמת דנא. והיינו האחריות שבזכות האשה על בעלה. וכע"ז הגירסא במקבילות שנביא להלן. ולפי הגירסא שלפנינו בתוספתא, שהיא גם גירסת ד, וכע"ז גם בכי"ע (אלא שיש שם כפילות מוטעית), פירושו, האחריות שיש לך (כלומר, לבעל) עלי (כלומר, בשבילי, עבורי), והיא היא. וכבר הבאנו לעיל, שו' 37—38, ד"ה ובתו"כ, את גירסת המקורות שגרסו: אמר ר' יהודה לפיכך אם פטרה אינו חייב בה, שכן היא כותבת לו ואחרן די איתיין לי עלך מן קדמת דנא (כלומר, בטלים מכאן ואילך). ולפי גירסא זו פירשו הראשונים שאינו חייב אלא בקרבנותיה שנתחייבה בהם בשעה שהיתה נשואה. והמדרש הוא שהקרבנות הן בכלל ה"אחרן". ובפירוש הראב"ד לתו"כ מצורע, ע"ב ע"ד: ומאי לפיכך, הכי קאמר, כיון דאמרת דבעל חייב להביא קרבנות אשתו, כשהיא כותבת לו שובר, על כל החוב שיש לה עליו היא כותבת לו, והכל נכנס בכלל ואחרן דאית לך עלי, שאילו לא היה בעל חייב עליהם אלא שהוא רוצה מהם כדי להאכילה בזבחים, כאדם שרוצה לפטור חבירו מקרבנותיו, זה מכיון שאמר הריני מביא עליה, אעפ"י שפטרה בגט וכתבה לו שובר אינו פטור מקרבנותיה, שאם אינם מכלל חוב כתובתה, אלא נדר בפני עצמו הוא (כלומר, למה יפטר). ועכשיו שאמרנו לה מחוב כתובתה חייב בתנאי בית דין כשאר תנאי כתובתה, ולפיכך הוא מביא עליה קרבן עשיר, כי הוא שחייב בקרבנות, והרי הוא עשיר, הילכך כי כתבה ליה שובר, על כל תנאי כתובתה כתבה ליה איתא בב"מ וכו', וכן הקרבנות שהיא חייבת, פי' קודם נישואיה, שכן כתבה אחריות דאית עלך וכו'.

ועיין בחי' הראב"ד לב"מ ק"ד א' (לפי שטמ"ק שם) שהביא את התו"כ ופירשו, וכתב שם: א"נ מן התורה בקרבנות שנתחייבה משנשאה, ומלשון הדיוט אפי' אותם שהיו עליו (צ"ל: עלי', עליה) קודם נישואין, ולשון ת"כ דקתני לפיכך, נראה דל"ג פטרה במפיק ה"א אלא פטרה ה"א רפויה, כלומר אם פטרתו בשעת גירושין פטור מהם, ואם לאו חייב, שהתורה חייבתו. ובאמת בתו"כ כי"ר הוצ' הר"א פינקלשטין, סוף עמ' ש': לפיכך אם פטרה וכו', כתוב בגליון: פָּטְרָה אותו. והוא כפירוש הראב"ד הנ"ל. וע"פ זה מתפרשת התוספתא כאן, ובריש אנו למדים שהוא מתחייב בקרבנותיה שמלפני הנישואין ("מקדמת דנא"), ובסיפא אנו למדים שאם היא פוטרת אותו מן האחריות, אף הקרבנות שכבר נתחייבה בהם מכבר ("מקדמת דנא") בכלל הפטור, ואין

ור' יהודה שני דברים אמר, אחד, שהוא מביא על אשתו קרבן עשיר (כלומר, אם נתחייבה אחרי שנישאת), והשני, שהוא מביא קרבנותיה שנתחייבה בהן לפני נישואיה.

דינן כנדרי הבעל שאינם שייכים לתנאי כתובה, וכפירוש הראב"ד הנ"ל. ועיין מ"ש לעיל, שו' 37—38, סד"ה שכך כותב. וכתבו אותו לשון בכתובה ובשובר, וכל אחד כענייננו.

40—41. דרש ר' יהושע בן קרחא המלוה את חבירו לא ימשכננו יותר מחובו, שכך כותב לו תשלמתא מנכסיא דאית לי מנכסיא דקניתי מן קדמת דנא. ובירושלמי כאן פ"ד ה"ח, כ"ט ע"א: לא ימישכננו אלא בבית דין, לא יכנס לביתו ליטול את משכונו וכו'. ובירושלמי יבמות פט"ו ה"ג, י"ד ע"ד, כלפנינו, ומסיים: שהוא כותב לו תשלמתה מן ניכסיי דיאתיין לידי דאקנה[93] לקבל דנה. ובבבלי ב"מ ק"ד א': שכך כותב לו תשלומתא דאית לך עלי כל קבל דיכי. וכנראה שאף בתוספתא צ"ל כגירסת הירושלמי, וכעין גירסת הבבלי, והמלים "מן קדמת דנא" הן באשגרה מלעיל.

והראשונים ז"ל נחלקו בפירוש הדברים, ומי כותב למי, עיין בחי' הראב"ד, הרשב"א ושאר ראשונים שהביא בשטמ"ק במקומו. והמחוור הוא כפירוש הר"ח[94] שדרש ר"י בן קרחה הוא מן המלים "כל קבל דיכי" שהן מיותרות, שהרי הלוה כותב למלוה בשטר ההלואה שכל נכסיו אחראין בעד החוב, ופשיטא שאינו גובה יותר מחובו, ולמה כתב "כל קבל דיכי" (כלומר כנגד החוב), אלא "ש"מ כי זה ששעבד לו והקנה למלוה למשכן כנגד חובו מנכסיו העמיד' לו כמו פרעון, לפיכך אין לו יותר מכדי חובו". פירוש לפירושו, שאעפ"י שאין כוונת המלוה לגבות מן המשכון יותר מחובו, מ"מ הואיל והוא קונה את המשכון "כמו פרעון" אסור לו למשכנו יותר מחובו. ושאלו בבבלי ב"מ שם, שאפילו לא כתב לו כן הוא קונה את המשכון, שהרי אם השיב המלוה את המשכון ללוה ומת שומטו מעל גבי בניו, ואין דינו כמטלטלי דיתמי אלא כרכוש המלוה, שכבר קנה אותו. ומתרץ התלמוד: מהני כתיבה לגירעון. ונראה שהכוונה היא שאלמלא כתב בשטר ששאר נכסיו אחראין, אם מת הלוה, והמשכון שוה פחות מן ההלואה לא היה גובה מנכסי היורשין, ועכשיו מהני כתיבה לגבות את הגרעון משאר נכסים. ומ"מ דרש ר"י בן קרחה קיים ולולא הכתיבה "כל קבל דיכי" היה מותר לו למשכנו יותר מחובו, משום שאינו מתכוין לפרעון אלא כנגד החוב, כדין התורה, והעודף אינו אלא משכון בעד המשכון שמא יפחות מדמיו עד הגבייה. ועכשיו אנו דורשים מייתור הלשון שאסור לו למשכנו יתר מחובו, אפילו אם מתכוין להחזיר ללוה את העודף אם המשכון יחלט בידו.

וכ"ז הוא לפי סוגיית הבבלי בב"מ, אבל לפי פשוטה של לשון הכוונה היא שכן כותב לו הלוה וכו', כלומר, לשון זו נוהגת בכל שטרי הלואה, ומכאן שאם נטל ממנו משכון, אע"פ שלא כתב לו שטר לא ימשכננו יתר על חובו וכו', עיין בפירושו של ר"א גולאק בספרו תולדות המשפט וכו' ח"א, עמ' 66. ועיין מ"ש בתוספות רי"ד בפירוש הסוגיא בבבלי, ומה שפירש בתירוץ הבבלי וברש"י ק"ד רע"ב. ועיין בשטמ"ק שהביא כמה גירסאות שונות בסוגיית הבבלי שם.

41—42. דרש ר' יוסה הגלילי. וכ"ה ("הגלילי") גם בד ובכי"ע. אבל בירושלמי כאן פ"ד ויבמות פט"ו: ר' יוסי עבד כתובה מדרש, דרש ר' יוסי וכו'. וכן בבבלי ב"מ ק"ד ב': ר' יוסי היה דורש לשון הדיוט, דתניא ר' יוסי אומר מקום וכו'.

42—43. מקום שגובין כתובה מלוה, גובין אותה מלוה ואין גובין את הכתובה, מקום שכופלין את הכתובה, אין גובין אלא מחצה. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: מקום שכותבין כתובה מלוה גובה מלוה ואין גובה כתובה, מקום שכופלין כתובה אינו גובה אלא מחצה. ובירושלמי הנ"ל: מקום שנהגו לעשות כתובה מלוה גובה את הכל, לכפול אינו גובה אלא מחצה. ובבבלי הנ"ל: מקום שנהגו לעשות כתובה מלוה גובה מלוה, לכפול גובה מחצה. ומלשון התוספתא בכי"ו וד ("גובין"), וכן מלשון הבבלי

[93] בנוף כי"ל: אקנה, והדל"ת תלויה, וצ"ל: דיאתיין לי די (בשתי מלים) אקנה. וכע"ז בירוש' כאן.

[94] שטמ"ק ור"ן אנמאתי, עמ' 143.

(„גובה") אין לדעת אם הכוונה לאשה (גוֹבָה), או לבעל (גוֹבֶה). אבל מלשון הירושלמי ותוספתא כי"ע (א י נ ו גובה) מוכח שאנו מדברים בבעל שגובה את הנדונייא מן האב. והדרש הוא שאנו למדים גביית הנדונייא מן האב מגביית הכתובה ע"י האשה מן הבעל, כפירוש הרמב"ן ובעל נ"י. ועיין רש"י ק"ד ב'.

והנה בירושלמי ובבבלי לא נזכר „ואין גובין את הכתובה" (או: ואין גובה כתובה, כגי' כי"ע), ואין שם אלא הרישא גרידא, והיא מתפרשת כפירוש הרי"ף, רש"י ושאר ראשונים שנזכרו בשטמ"ק, שגובה כל מה שכתוב בכתובה, כאילו יש כאן הלואה. ולהלן פ"ו ה"ו: אמ' ר' י ו ס ה וכו' מקום שנהגו שלא לפחות על השום ושלא להוסיף על הכספים אין משנין ממנהג המדינה. ודברי ר' יוסה שם נסמכו למשנתנו פ"ו מ"ג: פסקה להכניס לו אלף דינר, הוא פוסק (כלומר, החתן כותב בכתובה) כנגדן חמשה עשר מנה. ובירושלמי שם פ"ו ה"ג, ל' רע"ד: שמו דעתו של איש רוצה לישא וליתן בהן ולעשותן באחד ומחצה.[95] ור' יוסי סובר שבמקום שנהגו שהחתן אינו מוסיף על הכספים אין משנין ממנהג המדינה. ולפנינו כאן מדברים במקום שנהגו להוסיף שליש, אלא שעשו את הכתובה מלוה, וכתבו מפורש שהבעל רשאי להשתמש בהם, מפני שעשו עליו מלוה (אלא שהוסיפו בכתובה וכתבו שליש יותר), אין האשה גובה אלא מלוה ופוחתת שליש, כמו שפסק הר"מ בפכ"ג מה' אישות הי"א. ולפיכך אף הבעל גובה מן האב מלוה (שליש פחות ממה שכתוב בכתובה), ואינו גובה מן האב את כל הכתוב בכתובה. עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ח, אות ס' ואות ע'.

ולפי גירסת הירושלמי „גובה את הכל" מדברים כאן במקום שנהגו שלא להוסיף על הכספים (כדברי ר' יוסי בפ"ו) וכותבין בכתובה מלוה, והאשה גובה כבעלת חוב (לא יותר מאשר הכניסה), אף הבעל גובה מן האב הכל מה שכתוב בכתובה.

וברמב"ן ב"מ שם ועוד הביאו את פירוש רב האיי גאון: מן הדין שכתובה לא ניתנה ליגבות מחיים (בבלי כאן פ"א א'), ויש לה דתות אחרים, אבל מקום שנהגו שכותבים אותה בלשון מלוה דרש ר' יוסי לשון הדיוט ואמר כי נגבית כאשר תגבה מלוה. ואעפ"י שהרמב"ן והר"ן בחידושיו תמהו על פירוש זה, מ"מ דברי הגאונים דברי קבלה הם. ולמסורת זו צריך לפרש „ואין גובין את הכתובה" שבתוספתא שאינה גובה מחיים אלא את המלוה, את הנדונייא, את תוספת הכתובה, אבל אין גובין מחיים את עיקר הכתובה.[96] והדרש הוא מן הלשון „מלוה" שהכתובה נגבית כאן מחיים, ופשוט שהכוונה היא לתוספת כתובה גרידא.[97] ולפ"ז אולי נבין את השיטה המחודשת שהביא בעל העיטור (ח"א, אות ש', שובר, הוצ' רמא"י מ' סע"ד—מ"א רע"א) בשם רב שרירא: כי אמרינן לא ניתנה כתובה ליגבות מחיים, הני מילי בעיקר כתובה, וקא בעיא למישקל ומיפק, אבל כי טענה הב לי מאי דכתיב בכתובתי דאיעביד ת כ ש י ט י ן[98] ואותיב תחותיך ואישמעך, דינא הוא דיהיב לה כל מה דכתב לה. ושמא היתה כוונתו למקום שכתבו כתובה מלוה, וכפירוש בנו בבבלי ב"מ הנ"ל. וצ"ע בדבר. ועיין מ"ש ר"א גולאק בספרו Das Urkundenwesen in Talmud, עמ' 67, עמ' 73. ועל כפילות הכתובה, עיין מ"ש בה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ח סוף אות ע'. ועיין שה"ש רבה פ"ד י"ג: כדרך חתן להיות כופל כתובה של כלה.[99]

[95] ועיין בר"ן שם ובתיו"ט במקומו שבארו למה אין כאן משום רבית. והארכנו בזה להלן פ"ו, שו' 14–16, ד"ה הכניסה. ועיין מ"ש לעיל, עמ' 77, הע' 4.

[96] ומה שאמרו להלן: מקום שכופלין וכו', הוא עניין אחר, כמו שמוכרחים לפרש גם את הבבלי בשיטת הגאון, עי"ש בחי' הרמב"ן וחי' הר"ן.

[97] שהרי אסור לשהות עם אשתו בלי כתובה.

[98] מלה זו נשמטה בדפוסים של העיטור, וישנה בעיטור כת"י, עיין אוה"ג כאן, התשובות, עמ' 249. ועיין מ"ש לעיל, הע' 69, ד"ה ובעיטור.

[99] ועיין מ"ש ר"א גולאק בתרביץ ש"ה (ניסן–תמוז תרצ"ד), סוף עמ' 384 ואילך, ובספרו תולדות המשפט בישראל, החיוב ושעבודיו (ירושלים תרצ"ט), עמ' 87 ואילך.

43–45. אבי הבן שנעשה ערב לכתובת כלתו, אם יש שם נכסים לבן גובין משל בן, ואם לאו גובין משל אב. וכן היא שיטת הבבלי בגיטין מ"ט ב', ב"ב קע"ד ב', ערכין כ"ג ב', שאבי הבן שערב לכתובת כלתו חייב לשלם אם אין נכסים לבן, אבל אדם אחר אינו חייב לשלם, משום דמצוה קעביד ולא התסיר לו (או לה) כלום. ועיין ר"מ פכ"ה מה' מלוה ולוה ה"ו ובהשגות שם, בפי"ז מה' אישות ה"ט ובהגה"מ שם, ובשו"ע אה"ע סי' ק"ב ס"ק ו', בבאור הגר"א ובשאר מפרשים שם. ועיין ירושלמי ב"ב פ"י הט"ו, י"ז ע"ד.

45–46. עשה האב בית, או שדה, הפותיקי לכתובת כלתו, בין כך ובין כך גובין מהן. לא מצאתי דין זה מבואר בפוסקים, ועיין מ"ש להלן פי"ב, שו' 24–25, ד"ה רבן שמעון בן גמליאל, וד"ה ברם ואילך.

46–47. מי שיצא למדינת הים, אמרו לו מת בנך, עמד וכתב כל נכסיו במתנה, ואחר כך נודע שבנו קיים וכו'. וכ"ה בד. ובכי"ע: מי שהלך בנו למדינת הים, ובאו ואמרו לו מת בנו וכו', ואחר כך בא בנו וכו'. וכע"ז גם בירושלמי פ"ה ה"א, כ"ט ע"ד, ובבבלי ב"ב קל"ב א', וקמ"ו ב'. ולשון ג' כי"ע (שהיא גם נוסחת הירושלמי והבבלי) יותר נוחה ואמרו לו שמת בנו, משום שהבן היה במדינת הים, וכסיגנון משנתנו ביבמות רפ"י, שם מ"ג, מ"ד ועוד בכ"מ. אבל גירסת ד וכי"ו משמעותה נתינת טעם למה הוא כותב את נכסיו לאחר, והיינו מי שיצא למדינת הים ואין דעתו לחזור (מחמת אימת מלכות), ואמרו לו שבנו מת, והוא אינו יכול ליטול את הנכסים אתו, ולפיכך נתנם במתנה. וכתב ביד רמה ב"ב קמ"ו ב: הרי שהלך בנו למדינת הים וכו', והוא הדין בבריא שכתב כל נכסיו במתנה לאחרים מחמת שהיה צריך לברוח לארץ אחרת, מפני בעלי חובותיו, או מפני אויביו וכו'. ועיין מ"ש להלן שם, והם דברי הרי"ף גיטין פ"ו סי' תקכ"ג. וברמב"ן ב"ב ק"נ ב': ונראין הדברים דהא ליתא אלא בשכיב מרע, דאלו בריא כיון דשביק נפשיה ויהיב לאחריני בניה נמי שביק. ועיין בב"י טחו"מ ריש סי' רמ"ו שכתב שאין הרמב"ן חולק על הרמ"ה. אבל בב"ח ובפרישה שם הסיקו שהרמב"ן חולק על הרמ"ה, עי"ש. וכן נחלקו כמה מן הראשונים על הי"ף גיטין הנ"ל, עיין ברשב"א, בריטב"א, בשטמ"ק לב"ב קמ"ו ב' ועוד. ומגוסח התוספתא כאן בד ובכי"ו משמע כשיטת הרמ"ה. ועיין ר"מ רפ"ו מה' זכיה ומתנה.

ומדברי הירושלמי כאן הנ"ל אנו למדים שהברייתא נסמכה למשנתנו רפ"ה, לדברי ר"א בן עזריה שם: שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה.

47–48. ר' שמעון בן מנסיא או' אין מתנתו קיימת וכו'. ופסק רב נחמן בב"ב קל"ב א' כמותו. ועיין בירושלמי כאן פ"ה ה"א, כ"ט ע"ד הנ"ל, ובשי"ק שם, ד"ה סימן. וכן פסקו הגאונים רב שרירא ורב האיי (לפי תשב"ץ ח"א סי' פ', מ' ע"א, וסי' פ"ד מ"ה ע"ג, והובא בשו"ת מהר"מ אלאשקר סי' קי"ו) ושאר פוסקים.

48–49. היה חולה ומוטל במטה, אמרו לו נכסיך למי וכו'. והיינו כד קציר ורמי בערסיה (בבלי ב"ב קנ"ד א'). וכל הברייתא בבבלי ב"ב קמ"ו סע"ב ואילך. ומתחילה רצו לומר שברייתא זו אף היא מדברי ר' שמעון בן מנסיא, והת"ק חולק עליו, ודחו: דומה שאני, ופירש ביד רמה: דומה שאני דגלי אדעתיה. ועיין בפירוש רבינו גרשם שם. ועיין ר"מ פ"ח מה' זכיה ומתנה ה"ז וטחו"מ סי' רנ"ג שסיימו: אע"פ שהפילה, או מת הבן אח"כ, אין מתנתו מתנה. ואין ללמוד הלכה זו מן הסיפא שלהלן (גר שמת וכו'), עיין בב"ח שם. ועיין מ"ש ד"ר ראובן ירון בספרו Gifts in Contemplation of Death, עמ' 222 ואילך.

52–53. גר שמת ובזבזו ישראל את נכסיו וכו'. ירושלמי יבמות פ"ד ה"א, ה' ע"ג, ב"ב פ"ט ה"א, ט"ז ע"ד, בבלי שם קמ"ב א'.

54. החזירו הכל, ומתו בניו, והפילה אשתו וכו'. וכן בירושלמי הנ"ל: החזירו הכל, אחר כך מת הבן, או שהפילה וכו'. וכן בבבלי ב"ב הנ"ל בכי' פריס (עיין

דק"ס שם, עמ' 385, הע' א'): החזירו הכל, ואח"כ מת וכו'. ומכאן ברור שהכוונה היא שמתו בניו אחרי שהחזירו וכו'. אבל בבבלי הנ"ל בהוצאות שלנו, בשאר כי"י ובראשונים: החזירו הכל, ואח"כ שמעו שמת בנו, או שהפילה אשתו וכו'. וברי"מ ספ"ב מה' זכיה ומתנה: גר שמת ובזבזו ישראל את נכסיו ושמעו שעדיין לא מת, או שיש לו בן וכו', החזירו כולן, ואח"כ שמעו שמת, ששמועה ראשונה אמת היתה, ובראשונה מת, או מת בנו מקודם וכו'. וכן מעיד במגיד משנה שם: גר שמת וכו', זה נמצא בספרי המחבר[100] וכו', ובפ' מי שמת וכו', ואח"כ שמעו שמת בנו, פי' שכבר היה מת וכו'.

אמנם דברי הרב המגיד קשים מאד, ואין ספק שהר"מ כיוון להמשך התלמוד בבבלי שם: איכא בינייהו ששמעו בו שמת ולא מת, ואח"כ שמעו בו שמת, כמו שמעתיק הריטב"א שם, אלא שהריטב"א פירש שהכוונה לעובר, ופירש בדרך אחרת לגמרי. אבל הר"מ פירש שהכוונה לגר, וכמו שפירש הגר"א בחו"מ סי' ער"ה ס"ק ל', אות כ"ט, ושער מדעתו שהר"מ גרס בבבלי: איכא בינייהו ששמעו בו שמת ולא מת, ומת (לפנינו: ולא מת ואח"כ מת), כלומר, שאח"כ שמעו שבאמת מת הגר מכבר, והשמועה הראשונה היתה אמת (והיא כעין גירסת הריטב"א), ותפסו את הפשוט ביותר, והוא הדין להפילה ומת הבן, עיי"ש. ובתוספ' רי"ד שם קמ"ב ב', ד"ה האומר, פירש גם את הגירסא שלפנינו: האי "ולא מת ואח"כ מת" אשמעו קיימי ששמעו בו שמת והלכו והחזיקו בנכסיו, ושמעו שלא מת ושקר היתה השמועה הראשונה ונרפית החזקה בידם, ואח"כ שמעו ונתברר להם כי מת בעת החזקה, והשמועה הראשונה היתה אמת וכו'. ולפ"ז אפשר לפרש גם את הברייתא שבבבלי בשיטה זו כמו שפירש בתורת חיים, עיין באו"ש פ"ב מה' זכיה ומתנה הי"ח. ועיי"ש שהעיר גם על הירושלמי יבמות הנ"ל שמפורש בו "החזירו הכל, ואח"כ מת הבן".[101]

54—55. המחזיק בשניה זכה, בראשונה לא זכה. ובירושלמי יבמות הנ"ל: כל הקודם באחרונה זכה בראשונה לא זכה. וכע"ז בב"ב שם. ובבבלי הנ"ל: החזיק בשניה קנה, ובראשונה לא קנה. ושאל שם התלמוד: ואי סלקא דעתך עובר לא קני, למה להו אחזוקי בשניה, הא אחזיקו להו חדא זימנא. וברור מתוך הקושיא שהם פירשו את הברייתא שאם החזיק המחזיק שנית קנה, ואם לא החזיק אלא בראשונה לא קנה, ובאדם אחד עסיקינן. ברם בכי"מ, כי"ר א' וב' וכ"י קהיר חסרה לגמרי שאלת התלמוד: ואי סלקא דעתך וכו'. וכן מוכח גם מן הראשונים. והשאלה מובנת מאליה, שלמ"ד עובר לא קנה למה לא קנה המחזיק בראשונה, ובאנשים שונים עסיקינן, ועיי"ש גם ברבינו גרשום ובפי' הרא"ם (בשטמ"ק) ועוד. ולמ"ד שבירושה הבאה מאליה זכה העובר ממילא הרי דברי הברייתא פשוטים. ולמי שסובר שאף בירושה לא קנה, כל זמן שלא נולד, תירצו בירושלמי יבמות הנ"ל שמשום ייאוש אתינן עלה, שהרי רוב נשים אינן מפילות, ולכשתלד כו"ע מודים שהוולד יזכה בהם, ולפיכך כשהחזירו הראשונים כבר נתייאשו. ולפי הבבלי שם בשעה שזכו הראשונים "רפוי מרפיאן בידייהו", ורבו בה הפירושים, עיין בר"ג, ברשב"ם, ביד רמה, במאירי, עמ' 593, ובשאר ראשונים במקומו. ועיין מ"ש באו"ש ספ"ב מה' זכיה ומתנה הנ"ל.

55—56. הבנות, בין שניסו עד שלא בגרו, ובין בגרו עד שלא ניסו, אבדו מזונותיהן ולא אבדו פרנסתן. וכ"ה בירושלמי פ"ד הי"ג, כ"ט ע"ב, בשם "תני ר' חייה" (פעמים שם). ובבבלי ס"ח ב' הובאה כל הברייתא שלנו, וסיימו ברישא כאן: דברי רבי. ובמשנתנו פ"ד מי"א: בנן נוקבן וכו' ומיתזנן מנכסיי עד דתנסבן לגוברין. ובבבלי שם נ"ג ב': רב תני עד דתלקחן לגוברין, ולוי תני עד דתבגרן וכו', כי פליגי בארוסה

[100] כ"ה בד"ק ובד"ו. ובד"ח נשתבש: בספרי במדבר!

[101] והירושלמי שם הובא בחי' הרמב"ן ב"ב קמ"ב א'. ועיין מ"ש בתלמודה של קיסרין, עמ' 77.

ולא בגר. וכן תני לוי במתניתיה עד דתבגרן, וימטי (כלומר, או ימטי, כמפורש בבבלי שם) זמניהון לאיתנסבא. כתנאי. עד מתי הבת ניזונת עד שתתארס, משום ר' אלעזר אמרו עד שתבגר. תני רב יוסף עד דיהוויין. איבעיא להו הויה דאירוסין או הויה דנישואין. תיקו. וכל זה הוא במזונות, אבל בפרנסה (עישור נכסים) אם ניסת כשהיא נערה ולא גבתה רשאית היא לגבות אח"כ, אם מחתה, וכן אם בגרה ולא נישאת, עי"ש בבבלי ס"ח ב'. ובקטנה כולי עלמא לא פליגי שגובה גם את הפרנסה. ועיין ירושלמי ב"ב רפ"ט, ט"ז ע"ד, ובבלי שם קל"ט ב'.

56—57. ר' שמעון בן לעזר אומ' אף אבדו וכו'. וכ"ה בבבלי ס"ח ב'. ובירושלמי הנ"ל: רב חסדא אמר בגרו איבדו מזונות, נישאו איבדו פרנסתן.

58. אחד נכסים שיש להן אחריות וכו'. ירושלמי פ"ד ה"ח, כ"ט א', יבמות פט"ו ה"ג, י"ד סע"ד, בבלי כאן נ"א א', כל הברייתא. והרישא גם להלן שם ס"ח ב'.

59. דברי ר'. וכ"ה בכי"ע ובירושלמי ובבבלי הנ"ל. ובד בטעות: דברי ר' יוסי.

ר' לעזר בי ר' שמעון אומ' נכסים וכו'. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: ר' שמעון בן אלעזר אומ' וכו'. וכן בקנ"ג...אלעזר אומר נכסין וכו'. וכ"ה בירושלמי בשני המקומות הנ"ל ובבבלי נ"א א' הנ"ל.

60. בנים מוציאין מידי בנים, ובנות מידי בנות. וכ"ה בירושלמי הנ"ל ובבבלי (בשינוי סדר). ופירושו שאם הגדולים החזיקו בנכסים מוציאין הקטנים מהם, וה"ה במקום שאין בנים אלא בנות, והחזיקו הגדולות.

60—61. ובנות מידי בנים, אבל לא בנים מידי בנות. וכ"ה בד. וכע"ז בכי"ע. ובירושלמי הנ"ל: והבנים מן הבנות והבנות מן הבנים. ופירושו שהבנים מוציאים את הנכסים מן הבנות אם תפסו אותן למזונות בשעה שהנכסים מרובים, והבנות מוציאות מן הבנים בנכסים מועטין. ובבבלי הנ"ל: מוציאין לבנות מן הבנים וכו' ולבנים מן הבנות בנכסים מרובין, אבל לא לבנים מן הבנות בנכסים מועטין. ופירש"י: מוציאין לבנות מן הבנים למזונות ולפרנסה.

ולפי גירסת התוספתא נראה שהכוונה שהבנות מוציאות מידי בנים בנכסים מועטין ונותנין להן מיד את כל הראוי להן, כשיטת הרשב"ם בב"ב ק"מ א'. וכן משמע בפי' ר"ג שם שכתב: אלא אמר רבא מוציאין מיד שיעור מזונות וכו'. אבל אם הבנות תפסו והבנים מכרו, אין הבנים מוציאין מידן, וכשיטת הר"ח בתשובה שהביא בעיטור, אות כ', כתובות, הוצ' רמא"י, ל"ג סע"ג, שאם מכרו הבנים אחרי שהגבו ב"ד לבנות לא עשו ולא כלום, וכ"ה שיטת הרשב"ם ק"מ א' הנ"ל, ועוד. ומדברי הרמב"ן שם קל"ט ב' מוכח שאין הבדל בין אם הגבו ב"ד את הבנות ובין אם תפסו בעצמן, עי"ש. ועיין גם במאירי שם, עמ' 586.

62. ובנים מידי בנות וכו'. כלומר, אפילו אם תפסו מטלטלין למזונות.

62—64. בין ששעבד האב בחייו, בין ששעבדו יורשין לאחר מיתת אביהן, אין נפרעין מהן לענין כתובה, אבל לפרנסה גובין מהן. והלשון "לענין" כתובה פירושו תנאי כתובה, כלומר, מזונות וכסות,[102] אבל לפרנסה (עישור נכסים) גובין ממשועבדים. ובירושלמי גיטין פ"ה ה"ג, מ"ו ע"ד: תנא לוי אחד שיעבוד האב ואחד שיעבוד הבן גובין מן הפרנסה ואין גובין מן המזונות.[103] אמר ר' אבא לית כאן בשיעבוד האב, אלא בשיעבוד הבן, אם בשיעבוד האב, אם בחיי האב אינו גובה, לא כל שכן לאחר מיתת האב. ועיין לעיל שם בירושלמי ובבבלי ס"ט א', ושם ס"ח ב' ובפירש"י, ד"ה ממשעבדי, ובמה"פ בירושלמי שם, ד"ה רב. ועיין באוה"ג שם, התשובות, עמ' 207, ובליקוטים מפי' הר"ח שם. עמ' 53, ומ"ש בחידושי הרמב"ן שם ובר"ן על הרי"ף.

[102] עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ג, אות מ'.

[103] חו היא התוספתא שלפנינו, ובחנם נדחקו המפרשים.

ובירושלמי כאן פ"ו ה"ו, ל' ע"ד, ובירושלמי גיטין הנ"ל נחלקו אמוראים אם גובין לפרנסה ממשועבדים. ורמזו למחלוקת זו גם בירושלמי כאן פ"י ה"א, ל"ג ע"ד, פי"ג ה"ג, ל"ו ע"א. וכן חלק עליה ר' יוחנן בבבלי כאן ס"ט א', עיי"ש.

פ"ה

1. הבגר בתביעה, נותנין לה שנים עשר חדש. וכן בס' יחוסי תנאים ואמוראים ערך ר' טרפון, הוצ' רי"ל מימון, עמ' תפ"ב: דה"ג בתוספת' דכתובות פ' הבגר בתביעה. ובכי"ע: הבגר כתביעה, וכצ"ל לפנינו. ובד: הבגרת בתביעה וכו', וצ"ל שם: הבגרת כתבועה, וכ"ה בשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף רל"ב: בתוספתא כתובות פרק חמישי שמתחיל הבוגרת כתבועה. ולגירסת כי"ו וד משמע שצריך בגרות ותביעה, ועיין להלן.

ובמשנתנו פ"ה מ"ב: נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה וכו', ולאלמנה שלשים יום. ובירושלמי שם ה"ג, כ"ט ע"ד: תני הבגר בשעה (צ"ל: כתביעה, כמו שהגיהו המפרשים) שנים עשר חדש. ובבבלי נ"ז ב': בגרה הרי היא כתבועה. מאי לאו כתבועה דבתולה. לא כתבועה דאלמנה. תא שמע וכו', ובגרה היא כתבועה, כיצד בגרה יום אחד ונתקדשה נותנין לה שנים עשר חדש. כלומר, אם תבעה להנשא נותנין לה י"ב חודש מיום שבגרה. ועיין ברש"י בסוגיין ומ"ש בהפלאה שם. ועיין נדרים פ"י מ"ה, בבלי שם ע' ב', ע"ג ב', כאן נ"ז ב', ובתוספתא נדרים פ"ו סה"ד. ועיין מ"ש ר"ח אלבק בקובץ לזכר ר"מ שור, עמ' 21 ואילך.

1–2. אם היתה קטנה, בין היא בין אביה יכולין לעכב. בבלי נ"ז ב'. ובירושלמי פ"ה ה"ג, כ"ט ע"ד: היא קטנה ורוצה להגדיל שומעין לה. ואעפ"י שאמרו בבבלי מ"ז א': דזכי ליה רחמנא לאב למימסרה לחופה, כבר כתב הר"י מיגאש (שטמ"ק כאן): ואע"פ שאביה רוצה למסור אותה לבעלה כשהיא קטנה מציא מעכבא עליה, וטעמא מאי משום דכי זכי ליה רחמנא לאב לממסרה לחופה הני מילי כשהיא נערה דבת מסירה לחופה היא, אבל כשהיא קטנה דלאו בת מסירה היא לאו כל כמיניה הוא. ועיי"ש בתוספות מ"ז א', ד"ה דזכי, ובשטמ"ק שם. ועיין במאירי, עמ' 233, שכתב כן, והוסיף: אי נמי מדינא קאמר (כלומר, שיכול למסור אותה בעל כרחה), והכא מחמת איסור אתינן עלה.

2. ר' טרפון או' נותנין לה הכל תרומה. כל הברייתא בס' יחוסי תנאים ואמוראים, ערך ר' טרפון, הוצ' רי"ל מימון, עמ' תפ"כ, בשם התוספתא. ובמשנתנו פ"ה מ"ב הנ"ל: הגיע זמן ולא נישאו, אוכלות משלו ואוכלות בתרומה. ר' טרפון אומר נותנין לה הכל תרומה. ופירש"י: "הכל תרומה. אם ירצה, וכשיגיעו ימי טומאה תמכרנה ותקח חולין".[1] וסובר ר' טרפון שצריכה לצמצם במזונותיה,[2] שהרי כשיגיעו ימי טומאתה תצטרך למכור את התרומה שהיא בזול, ולא תקבל בדמיה אלא חולין מועטין. ועיין להלן. ויש לפנינו כאן פיסקא ממשנתנו, והתוספתא מוסיפה להלן את פירושיה. והובאה בבבלי נ"ח א' ושם הפיסקא מן המשנה גדולה יותר (כדרך הבבלי), ונוסף: ר"ע אומר מחצה חולין ומחצה תרומה. ועיין מ"ש להלן.

[1] ובמהדו"ק (לפי שטמ"ק) וכן בתוספות רי"ד פירשו שאם תיטמא יחליף לה אביה חולין בתרומה, שהרי בארוסה בת כהן לכהן עסיקינן (עיין להלן בסמוך). ובירושלמי פ"ה ה"ג, כ"ט ע"ד: תני ר' טרפון אומר נותנין לה הכל תרומה, שהתרומה מצויה בכל מקו'. ושמא הכוונה שהתרומה מצויה אצל כהנים בכל מקום, או שצ"ל: מצויה [למכור] בכל מקום.

[2] זו היא שיטת רש"י ועוד. ויש מפרשים אחרת, עיין בשטמ"ק.

2—3. במי דברים אמורי' וכו'. עיין מ"ש על צורה זו לעיל ח"א, דמאי, עמ' 227, הערה 14.

3—4. מן האירוסין, אבל מן הנשואין מודה ר' טרפון שנותנין לה מחצה חולין ומחצה תרומה. וכ"ה גם בס' יחוסי תו"א הנ"ל. וכ"ה בבבלי הנ"ל (אלא שהבבות שם בשינוי סדר). ופירש"י: אבל בנשואה שנותן לה בעלה מזונות בביתה, כגון משרה אשתו ע"י שליש וכו', לפי שכל כבודה של בת מלך פנימה (תהלים מ"ה, י"ד), ואביה ואחיה אינן אצלה שיתעסקו בצרכיה. וכן משמע מדברי הר"מ בפי"ב מה' אישות הי"ב והי"ג. ובנשואה אין הבדל בין בת ישראל לבת כהן, ואין האשה מחוייבת להזהר בכל מזונותיה, שהרי טומאה מצויה באשה, ואם תטמא את התרומה תפסיד אותה לגמרי, ואף באשה זקנה שאין לה וסת הדין כן. ועיין בירושלמי פ"ה ה"ג, כ"ט ע"ד הנ"ל.

ולפ"ז מפורש בין בתוספתא ובין בבבלי שמחלוקת ר"ט ור"ע היא רק בארוסה, ולפי פשוטו המחלוקת היא למשנה האמצעית, וכשהגיע זמן ולא נשא משום שהיה העיכוב מחמתו, או כשהתנה במפורש לזון מן האירוסין (עיין להלן), אבל בנשואה אין מחלוקת. ועיין בפיה"מ להר"מ למשנתנו ומה שכתב הרב המגיד בפי"ב מה' אישות הי"ג. וצ"ע רב.

4—5. במי דברים אמורים בבת כהן לכהן, אבל בת ישראל לכהן הכל מודים שמעלין לה כל מזונותיה מן החולין. וכ"ה בד, בכי"ע וביחוסי תו"א, עמ' תפ"ב הנ"ל, וקשה להגיה. אבל בבבלי הנ"ל: דברי הכל מחצה חולין ומחצה תרומה. ונוסח התוספתא מובן יפה. והכוונה שדווקא בארוסה בת כהן לכהן שהיא רגילה להזהר בתרומה, ויש לה אב, או אחין, נותנין לה הכל תרומה לר' טרפון ומחצה חולין ומחצה תרומה לר"ע, אבל בבת ישראל שנתארסה לכהן אין להטיל עליה את הטרחה שתזהר בתרומה שלא הורגלה בה כלל. ובבת ישראל נשואה לכהן אפשר שבין ר"ע ובין ר"ט יודו שנותנין לה מחצה חולין ומחצה תרומה, שהרי צריכה עכשיו להרגל להזהר בתרומה. ואפשר שאפילו בבת כהן נשואה לכהן יודה ר' טרפון שנותנין לה מחצה חולין, אעפ"י שכשהיתה ארוסה היו נותנין לה הכל תרומה, והטעם הוא שמשום חייובי הבעל לאשתו אתינן עלה, והואיל והשרה אותה ע"י שליש ואינו זן אותה בביתו, אין להטיל עליה טרחה למכור את התרומה בימי נדתה, ונותנין לה מחצה חולין. נמצאנו למדים שבנשואה אין מחלוקת בין התוספתא והבבלי, ובין בת כהן לכהן ובין בת ישראל לכהן נותנין לה מחצה חולין ומחצה תרומה לכולי עלמא.

5—6. ר' יהודה בן בתירה או' שתי ידות תרומה ואחת חולין. שהרי ימי נדותה של אשה היא בערך שליש מימי טהרתה. וכתב הרא"ה (נ"ח א'): מסתברא דר"י ב"ב אפי' אנשואה פליג, ואפשר דלא שני לן בין ארוסה לנשואה, והכי נמי לר' יהודה ורשב"ג דלא אתמר ההוא הפרישא אלא לר' עקיב' ור' טרפון. ועיין בבבלי הנ"ל.

6—7. ר' יהוד' אומ' מוכרת את התרומה ולוקחת בדמיה חולין. ופירש"י: לר' יהודה נותנין לה תרומה כשיעור שאם באת ליקח מחצה חולין לא תפחות מן דמי מחצית חולין, אבל טורח מכירה מוטל עליה למכור לתתה תחת חולין. ולפ"ז סובר ר' יהודה שאפילו בנשואה נותנין לה הכל תרומה כשיעור דמי חולין ומטילין עליה את הטרחה למכור את התרומה, אם היא אינה רוצה להזהר בה שלא תטמא אותה.

7—8. רבן שמעון בן גמליאל או' כל מקום שהוזכרו שם תרומה נותן כפול חולין. וכ"ה בד. ובכי"ע: כל מקום שנזכרו שם תרומה וכו'. ובירושלמי פ"ה סה"ג, כ"ט ע"ד: תני רבן שמעון בן גמליאל אומר כל מקום שהזכיר תרומה וכו'. ובבבלי הנ"ל: כל מקום שהוזכרה תרומה וכו'. ולדברי רשב"ג נותנין לה תרומה בריוח שיקפצו עליה קונים לקנות אותה בזול ולא תהא לה טירחה במכירתה.

8—9. זו משנה ראשונה. רבותינו אמרו אין האשה בת ישראל

אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה. וכ"ה בד, בכי"ע ובס' יחוסי תו"א, עמ' תפ"ב הנ"ל. וכן („רבותינו אמרו") מעתיקים בשם התוספתא בס' הישר לר"ת כתובות סי' מ"ט, ט' ע"ב (הוצ' הרש"ש שלזינגר, עמ' 18), בתוספות נ"ח א', ד"ה ואפילו, יבמות ס"ז ב', ד"ה קנין, ושטמ"ק נדרים ע"ג ב' (בשם שיטה). וברי"ן כאן פ"ה סוף סי' רס"ח: בתוספתא זו משנה ראשונה בית דין של רבותינו חזרו ואמרו וכו'. אבל ברמב"ן נ"ז א', ד"ה והא דתנן: מדתניא בתוספת' משנ' ראשונ' ב"ד של אחריה' אמרו אין האש' אוכלת וכו'. וכ"ה גם ברא"ה (ומובא גם בשטמ"ק) נ"ח א'. וכן כותבים תלמידי רבינו יונה (שטמ"ק שם): ומה שמקשים מהתוספות ז"ל דקתני וב"ד של אחריהם אמרו וכו'. וכנראה שכולם נמשכו אחר לשון המשנה, עיין מ"ש להלן. ובריטב"א נ"ח א', ד"ה מתני' היכם: ותו בתוספת אמרי משנה אחרונה אמרו אין האשה וכו' ובתוס' כך אמרו משנה אחרונה שאין האשה אוכלת וכו'. ודברי הריטב"א הובאו גם בשטמ"ק שם, עיי"ש שהסמיך את שיטת הרשב"א לדבריו.

ובמשנתנו פ"ה מ"ב—ג': הגיע זמן ולא נשאו אוכלות משלו ואוכלות בתרומה וכו', זו משנה ראשונה,[3] ב"ד של אחריהן אמרו אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה. ומהרי"ן אפשטיין במבוא לנוה"מ, עמ' 972 ואילך, הסיק שאף בתוספתא אין „רבותינו" ב"ד של רבי וחבריו, שהרי ר"י בן בתירא נוקט הלכה זו (עיין להלן, שו' 17—18, ומקבילות) בשם „אמרו חכמים", ועיין ירוש' תרומות רפ"ח מ"ה סע"א ואילך, נדרים פ"י ה"ה, מ"ב ע"א, ובבלי שם ע"ג ב'. ברם להלן, עמ' 259, ד"ה ולפ"ז, הסקנו שריב"ב מכוין למשנה האמצעית, ולא למשנה האחרונה.

9. והיבמה עד שתיבעל. כל הראשונים הנ"ל, תוספ' רי"ד נ"ח א', תוספ' הרא"ש שם, סד"ה היכם, תשובת הר"ש משאנץ שהובאה בהגהות מרדכי קידושין סי' תקמ"ה,[4] ורוב הראשונים הנ"ל הסתייעו מברייתא זו שלמשנה ראשונה יבמה אוכלת בתרומה, אם כבר אכלה בחיי בעלה, שהרי דווקא רבותינו אמרו שאין יבמה אוכלת בתרומה עד שתיבעל, בניגוד למשנה ראשונה. וזו היא שיטת ר"ת ורבינו אפרים וסייעתם. והביאו ראייה גם מלשון המשנה: ואפילו כולן בפני הבעל חסר יום אחד בפני היכם וכו', ומכאן שאם עשתה כולן בפני הבעל ומת ונפלה לפני יבם אוכלת לפי משנה ראשונה. והראשונים הסתייעו גם מן הירושלמי כאן למשנתנו. ועיין בבלי יבמות נ"ו א' ובראשונים כאן ושם. ועיין להלן, שו' 18—20, ומש"ש.

והר"י חלק על רבינו תם, ודחה את ראייותיו, ופירש את התוספתא: שאין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה, כשם שאין היבמה אוכלת עד שתבעל,[5] כמו שהביא הריטב"א כאן בשמו. ותלמידי רבינו יונה פירשו: „עד שתבעל, לאו למימרא דקודם לכן (כלומר, לפי משנה ראשונה) היתה אוכלת, אלא איידי דאיצטריך למימר דלמשנה אחרונה אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה שנה כל הדין ואמר ולא היבמה עד שתבעל, אבל ה"ה דקודם משנה אחרונה לא היתה היבמה אוכלת עד שתבעל, דאין חילוק בין משנה ראשונה למשנה אחרונה ביבמות אלא בארוסה". וכן פירש את התוספתא גם בתוספות הרא"ש הנ"ל, והוא בשיטת רש"י, שאפילו עשתה כולם בפני הבעל ונפלה לפני יבם אינה אוכלת בתרומה אפילו למשנה ראשונה.

ובמאירי בסוגיין ונדרים ע"ג ב' ויבמות ס"ז ב' דבר בעניין זה, ולא הזכיר כלל את התוספתא. ושמא היתה לו גירסא אחרת כאן, שהרי כן הוא כותב בקידושין י' א', עמ' 75: וכן אמרו בתוספתא אין ארוסה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחפה, או שתבעל לשם נשואין. ועיין לעיל פ"ד ה"ד. וצ"ע.

[3] ראשונה לאו דווקא, שהרי למשנה ראשונה ארוסה אוכלת בתרומה, אלא משנה אמצעית, כמו שהסיקו בירושלמי במקומו, אלא שלגבי „ב"ד של אחריהן" קראו לה „משנה ראשונה".

[4] עיין מ"ש לעיל יבמות פ"י, שו' 7—8, ד"ה אין אוכלת.

[5] כלומר, אפילו למשנה ראשונה.

אם מתה בעלה יורשה. וכ"ה בד. אבל בכי"ע ובס' יחוסי תו"א, עמ' תפ"ב הנ"ל, חסר. וכנראה שבבא זו חסרה גם לפני תלמידי רבינו יונה ותוספ' הרא"ש הנ"ל, שהרי יכלו להסתייע ממנה לשיטתם שההלכה "והיבמה עד שתיבעל" היא גם לפי משנה ראשונה דומיא ד"אם מתה בעלה יורשה", שאף למשנה ראשונה אין בעלה יורשה לפני שנכנסה לחופה. ואף שבעלה יורשה אם מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל (עיין לעיל פ"ד ה"ד, שו' 10 ואילך) לפני שנכנסה לחופה, הרי דין זה הוא גם לפי משנה אחרונה, ואין הבדל בין המשנה הראשונה והאחרונה בהלכה זו. ועיין להלן, שו' 18, ומשנת גיטין פ"ה מ"ה ועדיות ספ"ז.

9–10. אמ' ר' מנחם בן נפח וכו'. כ"ה בד, בכי"ע ובס' יחסין השלם, 56 סע"א. ובכי"ו בטעות: בן בן נפח, ובס' יחוסי תו"א הנ"ל חסר "בן נפח". ולא מצאתי זכרו במקום אחר.

10–11. מעשה בר' טרפון שקידש שלש מאות נשים להאכילן בתרומה וכו'. ס' יחוסי תו"א ויחסין השלם הנ"ל, ולעיל שם, 24 ע"ב, רש"י קידושין ע"א סע"א, רשב"ץ אבות פ"ב מט"ו, ל"ז ע"ב. והמעשה עצמו גם בירושלמי יבמות פ"ד הי"ב, ו' ע"ב, ובמדרש שה"ש הוצ' גרינהוט, ו' ע"ב.[6]

ופירש בס' יחוסי תו"א הנ"ל שלר' טרפון היו הרבה תרומות משלו שהיה עשיר גדול ובעל נכסים מרובים, ולא עוד אלא שהיה מקבל תרומה מכל אדם כל השנה, כמפורש לעיל תגיגה פ"ג הל"ג, עמ' 393.

והנשים הללו היו בנות ישראל, והלכה זו היא לפי המשנה האמצעית שארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה כשהגיע זמן ולא נישאו, ולפנינו הרי התנה מתחילה שיזון אותן מיד, ודינן כהגיעו זמן ולא נישאו, ועיין ירושלמי נדרים פ"י ה"ה, מ"ב ע"א: קידש אשה על מנת לזון הבעל מיפר לה וכו'. ואין כאן חשש של סימפון, שהרי לא היה בדעתו לישא אותן, ומכיון שחייב במזונותיהן ייחד להן מקום לאכילתן. ואף שאמרנו לעיל, שו' 4–5, שבת ישראל שנתארסה לכהן נותנין לה הכל חולין, הלכה זו היא לטובתה, והיא יכולה לתבוע ממנו שיתן לה הכל חולין, אבל אם היא מתרצית בתרומה, פשיטא שאין מוחין בידה, ובנידון שלפנינו שהיו שני בצרות, וכל עצם הקידושין היה כדי להאכילן בתרומה, הרי בוודאי שנותנין להן הכל תרומה, ויאכלו ממנה בשעת טהרתן. ועיין מ"ש הר"ח אלבק הנ"ל (לעיל, עמ' 255, סד"ה ובמשנתנו).

11–12. וכבר שלח יוחנן בן בגבג אצל ר' יהודה בן בתירה לנציבין וכו'. ספרי קרח פי' קי"ז, עמ' 137, ירושלמי פ"ה ה"ד, כ"ט ע"ד, בבלי קידושין י' ב'.

17–18. שהרי אמרו חכמים אין ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומ' עד שתכנס לחופה. אם מתה בעלה יורשה. וכ"ה בספרי הנ"ל, אלא שנוסף שם באמצע "נכנסה לחופה, אע"פ שלא נבעלה אוכלת בתרומה", כמפורש לעיל פ"ד, שו' 5. ובירושלמי ובבבלי הנ"ל חסר "אם מתה בעלה יורשה", אלא שבירושלמי מוסיף: וסמכו להם מקרא כמה שנאמר כל טהור בביתך יאכלנו. והפסוק אינו אלא אסמכתא בעלמא, עיין לעיל שם בספרי, עמ' 136, ובס' הישר לר"ת סי' מ"ט, הוצ' הרש"ש שלזינגר, עמ' 17, ובתוספות יבמות ס"ח א', ד"ה קנין, ובתוספות הרא"ש קידושין י' ב'. אבל עיין רש"י שם. וכן אמרו בירושלמי יבמות פ"ט ה"ו, י' ע"ב: מאורסת לכהן. כל טהור בביתך יאכלנו, ולית היא גו בייתה וכו', לשומרת יבם לכהן, כל טהור בביתך יאכלנו, ולי' היא גו בייתה. וכ"ז אינו אלא אסמכתא בעלמא. אבל עיין תשב"ץ ח"ב סוף סי' רכ"א. ובספרי זוטא קרח, הוצ' הרח"ש הורוביץ, עמ' 295: בביתך. פרט לבת ישראל עד שלא זכו במעשה ידיה.

[6] ומשם בלקח טוב שם, הוצ' גראינוף, עמ' 15.
[7] ועיין גם בירושלמי כאן פי"א רה"ב, ל"ד ע"ב.

ומניין אתה מרבה משזכו במעשה ידיה, אמרת, כל טהור בביתך יאכל אותו. ונראה שברייתא זו היא לפי המשנה האמצעית. ומשזכו במעשה ידיה, פירושו משנתחייבו במזונותיה, עיין להלן, שו' 18—20, ד"ה יבמה ומש"ש. ועיין מ"ש לעיל עמ' 233, הע' 15.

ולפ"ז נראה שגם "אמרו חכמים" מתייחס למשנה האמצעית, כמו שפירשו כמה ראשונים.[8] וכן משמע מלשון התוספתא כאן שצרפו לה "אם מתה בעלה יורשה", ודין הירושה הוא לאו דווקא בחופה אלא גם במסירת האב, עיין לעיל פ"ד שו' 10—13. ומה שאמרו כאן "עד שתכנס לחופה" הכוונה היא, פרט לארוסה.[9] וכן כתבו בראשונים הנ"ל: ולפי שבהגעת זמן רגילים לעשות חופה נקט חופה. ועיין מ"ש לעיל, שו' 10—11, ד"ה והנשים.

18—20. יבמה מה היא למזונות? כל זמן שנתחייב הבעל, יבמין חייבין, לא נתחייב הבעל, אין יבמין חייבין. בחי' הרמב"ן נ"ג סע"א, פירש שברייתא זו סמוכה למשנתנו פ"ה מ"ב הנ"ל, כלומר למשנה האמצעית שאנו עוסקים בה גם בתוספתא לעיל בסמוך, והכוונה ליבמה ארוסה אם יש לה מזונות מנכסי בעלה, ופירשה התוספתא שכל זמן שנתחייב הבעל, והיינו אחרי שהגיע זמן ולא נשא, ונתחייב במזונות, אף היבמים חייבים לזון אותה (מנכסי בעלה, כל שלשה חדשים ראשונים, עיין מ"ש להלן), ואם עדין לא הגיע זמן בחיי בעלה, ואף הוא לא נתחייב במזונותיה, אין היבמין חייבין. והביאו בס' חקת הדיינין סי' ש"ב, פ"ט ע"ב. וכן פירש הרשב"א נ"ג ב' (לפי שטמ"ק שם), נ"ח א' (לפי הנ"ל) והר"ן פ"ד סי' רנ"ג. ובריטב"א נ"ח א': ותו דבהדיא אמרינן ביבמות (בבלי שם נ"ו א') כל שהבעל מאכיל היבם מאכיל, והיינו כמשנה ראשונה וכו', וסתמא קתני לה ואפילו בארוסה.

ובבבלי נ"ג ב' שאלו: ארוסה יש לה מזונות, או אין לה מזונות וכו'. ופירשו הר"ח והרי"ף שהכוונה לארוסה שהגיע זמנה להנשא ולא נישאת, ומת בעלה וכו'. ובתוספתא כאן מפורש שאם הגיע זמנה בחיי בעלה ניזונית משל יורשין, ופירש הרמב"ן שם: ומיהו לפר"ח ברייתא לא שמיע להו. והרשב"א (בשטמ"ק) שם חילק בין יבמה שאגידה בו ואינה יכולה להנשא מחמת היבם אפילו לאחר שלשה חדשים נזונית מן הנכסים, מה שאין כן שאר ארוסות, ולפיכך לא הסתייעו בבבלי שם מן התוספתא כאן שמדברת ביבמה.

וכל הפירושים הנ"ל הם בתנאי שאנו מניחים שעיקר מקום התוספתא היא כאן, וביבמות פ"ו, שו' 11, הובאה מכאן דרך אגב. אבל אפשר שעיקר מקום התוספתא היא ביבמות שם (וכאן הובאה דרך אגב), ואף הר"ח הביא תוספתא זו ביבמות מ"א ב' (עיין רשב"א נ"ג ב' הנ"ל), ושם אפשר לפרש שהכוונה "כל זמן שנתחייב הבעל" פירושו יבמה שנפלה מן הנישואין, ו"לא נתחייב הבעל" כוונתו יבמה מן האירוסין, ואין מדברין כאן כלל בהגיע זמן ולא נישאו. ולפ"ז אין לפשוט מתוספתא זו את שאלת הבבלי הנ"ל. והנידון כאן הוא ביחס לג' החדשים הראשונים בלבד, עיין מש"ש ביבמות פ"ו שו' 11, ד"ה מה היא, ושו' 46, ד"ה יבמה.

20. מעשה ידיה של מי? אם היתה נזונת משלהן, הרי הן שלהן וכו'. בתוספות יבמות מ"א ב', ד"ה עמד, כתבו שאם ברח היבם והיא ניזונת משלו לאחר ג' חדשים, אין מעשה ידיה שלו. ובשו"ת הרא"ש כלל נ' סי' ד' כתב: ובאותם ג' חדשים שהיא ניזונית, מעשה ידיה ליבם בכל מה שתרויח וכו'. ועיין במשנתנו כאן רפי"א, ובשו"ע אה"ע ריש סי' ק"ס. ובטור שם פסק: מעשה ידיה שלה לעולם אפילו היא ניזונית, ועיי"ש בב"י, ב"ח פרישה ודרישה.

ולפי פירוש הראשונים ברישא הכוונה כאן שאם הגיע זמן ולא נשאה בעלה, והיבמין

[8] עיין בתוספות ותוספות הרא"ש קידושין י"א א', ריטב"א שם, ועוד.

[9] ולא נכנסו כאן לפרטים יוצאים מן הכלל, דומיא דירושתה, שאפילו במסירת האב לשלוחי הבעל, הבעל יורשה.

חייבין במזונותיה (מנכסי בעלה) ג' חדשים הראשונים, מעשה ידיה שלהן, ואם נפלה מן האירוסין לפני שהגיע זמנה להנשא, ואין היבמין חייבין במזונותיה כלל (עיין מ"ש לעיל), מעשה ידיה של עצמה.

21. [ירושתה ומציאתה בין כך ובין כך הרי הן של עצמה]. כ"ה בכי"ע, וכן היה בג', ולפנינו נשמט. ובד נשמטו המלים "ירושתה ומציאתה" גרידא. ודין ירושתה נתבאר בין בירושלמי[10] ובין בבבלי (יבמות ל"ט א'). ועיין ר"מ פכ"ב מה' אישות ה"י ובשו"ע אה"ע סי' ק"ס ס"ק ה' ובנו"כ שם. ועיין מ"ש לעיל, עמ' 240, ד"ה ברם.

ואשר למציאתה דינה כשאר אלמנות, עיין ירושלמי רפ"א, ל"ד ע"א, ובבלי צ"ו א', ע"ש.

22. המקדיש מעשה ידי אשתו, הרי זה מעלה לה פרנסה מתוכן, והשאר הקדש. וכ"ה להלן ערכין פ"ג ה"ח. ובמשנתנו פ"ה מ"ד: המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה ואוכלת. המותר, ר' מאיר אומר הקדש, ר' יוחנן הסנדלר אומר חולין. ופירש"י (נ"ח ב', ד"ה המותר): הקדיש את מותר מעשה ידי אשתו, מה שהיא עושה לו יותר על הראוי שפסקו חכמים (משנתנו ספ"ה), ולא הקדיש מעשה ידיה עצמן, והמותר קנוי לו וכו'. ברם מלשון התוספתא כאן וערכין הנ"ל משמע שהבעל הקדיש את כל מעשה ידיה, אלא שההקדש אינו חל על אותו חלק ממעשה ידיה שממנו היא צריכה להתפרנס, והמותר הוא הקדש.[11] וכן כתבו בתוספות ר"י ד נ"ח ב':[12] המקדיש מעשה ידי אשתו וכו', פי' אפילו למ"ד שאין האשה יכולה לומר לבעלה איני ניזונת ואיני עושה אתיא מתני', וטעמא דמילתא מפני שיכול להערים ולומר איני רוצה לזונך, והיא זקוקה להתפרנס ממעשה ידיה, הלכך הרי זו עושה ואוכלת, ואין ההקדש חל על מעשה ידיה, מפני שמעשה ידיה הרי שלה, שאם לא יפרנסנה בעלה תתפרנס היא ממנו, והמותר מה שעשתה יתר על מזונותיה, שאותו המותר הוא של בעל, והכי תניא בתוספתא המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זה מעלה לה מתוכן פרנסה, והשאר הקדש. ר"מ אומר הקדש, דקסבר אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם, ר' יוחנן הסנדלר אומר חולין, דקסבר אין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם.

וכן פירשו את משנתנו (שהסיפא דבוקה לרישא) בתוספות (עיין שטמ"ק), בתוספות הרא"ש, רבינו יהונתן בפירוש המשנה (עיין להלן) ובמאירי, עמ' 235. אבל בפירושו לגמרא כתב ר' יהונתן הנ"ל שמסוגיית הגמרא משמע כפירוש רש"י.[13] ברם בתוספות ר"י ד נ"ח ב', ובתוספות (לפי שטמ"ק) יישבו את סוגיית התלמוד נ"ח ב', נ"ט א', גם לפירושם הם. ולא עוד אלא שלפירש"י קשה קצת יישוב התלמוד נ"ח ב' "סיפא איצטריך ליה", ואם הסיפא היא הלכה לעצמה ("הקדיש המותר"), הרי יכול היה התנא לשנותה לבד, עיין בשטמ"ק שם, ד"ה סיפא. ועיין בפי' תלמידי רבינו יונה ובהפלאה במקומו.

ואעפ"י שסוגיית התלמוד מתיישבת בדוחק לפי פירוש התוספות ועוד, הרי קשה להוציא את לשון המשנה מפשוטה, אפילו אם נניח שהתוספתא שלנו לא היתה ידועה לתלמודים. וראיתי לחכם אחד שהוכיח מהמשך התוספתא בערכין פ"ג ה"ח הנ"ל[14] ששנתה מיד אחר הבבא שלנו:

[10] פ"ח ה"ט, ל"ב ע"א; יבמות פ"ד ה"ג, ה' ע"ד, אלא שהגירסא נסתרסה שם. עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"ם, עמ' ס"ה, אות א'.

[11] ואפשר לפרש "המותר" היינו כל מה שנשאר ממעשה ידיה לאחר מיתתה הוא הקדש, עיין במחלוקת האמוראים בירושלמי ובבבלי בסוגיין. ועיין במאירי, עמ' 235, הע' ה'. אבל בעבד (עיין בתוספתא ערכין פ"ג ה"ח הנ"ל ומ"ש להלן) אין לפרש כן, וכל אחד כדינו.

[12] והגירסא הנכונה היא בשטמ"ק, ולפנינו בש"ס הוצ' ראם לקוי בחסרון.

[13] מן הירושלמי אין הוכחה לפירושו, ופירוש בעל פ"מ אינו מוכרח, וטעמו של ר' יוחנן הסנדלר אינו משום שסובר שמעשה ידיה תחת מזונות.

[14] עיין מ"ש בחס"ד ח"ב, עמ' 33, סד"ה המקדיש.

המקדיש מעשה ידי עבדו, הרי זה מעלה לו פרנסה מתוכן, והשאר הקדש[15] שכל הברייתא לא היתה ידועה לתלמוד, שהרי העבד אינו יכול לומר איני ניזון ואיני עושה, עיי"ש בבבלי נ"ח ב'.

ברם ברור שכל הראייה ממשנתנו היא משום שתפסו שהיא מדברת בניזונת מבעלה שאם לא כן "מאי למימרא" וכו', עיי"ש בבבלי הנ"ל. אבל בעבד בוודאי שמדברים באינו ניזון, ויש כאן חידוש שאין הרב יכול לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך. וכל הסוגיא הרי היא אליבא דרב, והוא סובר (בבלי גיטין י"ב ב') שאין הרב יכול לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך (ועיין בירושלמי שהבאנו לעיל), ולפי דחיית התלמוד שאפשר לפרש את משנתנו בשאינה ניזונית, הרי בוודאי שאין להכניס כאן את ההלכה של עבד, ושתי הבבות מדברות בשאין הבעלים מעלין מזונות.

23—24. מלאכות שהאשה עושה לבעלה, שבעה גופי מלאכות מנו, ושאר לא הוצרכו לימנות. במשנתנו פ"ה מ"ה נשנו שבע מלאכות: טוחנת, אופה, מכבסת, מבשלת, מניקה את בנה, מצעת לו את המטה, ועושה בצמר. והן הן גופי מלאכות, וכנגדן פוחתין לה שבעה דינרין בשבת אם מרדה (פ"ה מ"ז), כמו שאמרו בירושלמי שם. אבל בוודאי שהאשה עושה עוד כמה מלאכות, כגון מכבדת את הבית וכדומה. והברייתא שלנו גם בירושלמי פ"ה רה"ו, ל' ע"א.

24. [הכניסה לו בין משלו ובין משלה, לא טוחנת, ולא אופה, ולא מכבסת]. כ"ה בכי"ע. וכן בקג"נ ובריטב"א, עיין להלן. ובד ובכי"ו נשמטה בטעות. ובבא זו מבארת את ההלכה הראשונה שבמשנה הנ"ל: הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת, ולא אופה ולא מכבסת. ובבבלי ס"א א': תנא אחד שהכניסה לו ואחד שצמצמה לו משלה. אבל הגאונים (אוה"ג ח"א, עמ' 171) והרי"ף (פ"ה סי' רע"ח) גרסו בבבלי: ואחד שמצאה לו משלו, ועיי"ש בתוספות, ד"ה ואחת. ובכי"מ: ואחת שמצאתה לו משלו. ועיין באוה"ג ח"ב, עמ' 35. ובריטב"א שם, סד"ה לא: ובתוס' תניא אחת שהכניסה לו משלה ואחת שהכניסה לו משלו. וניסוחו הושפע ע"פ הברייתא שבבבלי. ואמרו בירושלמי (פ"ה ה"ו, ל' ע"א) ובבבלי ס"א א', שאפילו לא הכניסה שפחה ממש, אלא ראויה להכניס דינה כן. ופירש"י: שראויה להכניס. שהכניסה נדוניא רבה. ומלשון התוספתא (הכניסה לו משלו) משמע כפירש"י, והיינו אפילו לא הכניסה לו שפחה ממש משלה, אלא הכניסה לו נדוניא שהיא שלו, אף היא כמו שהכניסה לו משלה. אבל ברמב"ן ס"א רע"א, בריטב"א נ"ט סע"ב ובר"ן פ"ה סי' רע"ח, השיגו על פירושו מן הירושלמי הנ"ל שהמשיך: כהדא דתני אשתו עולה עמו וכו', שהכוונה שהוא עשיר ומצאת לו משלו וכו', עיי"ש. ומרן ר"י קארו בתשובה דחה את הראייה מן הירושלמי, עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ה, אות ע'.

ובכי"ע ובקג"נ נוסף אח"כ "מקום שנהגו שלא לעשות וכו' ", והיא נשנית להלן בסמוך בד ובכי"ו, ושם נתפרשה.

25. כופה לעשות לבנו, ולבתה, לאחיו, ולאחיה, ולהטיל לפני בהמתו. וכ"ה ("כופה") גם בד. והנכון הוא[16] בכי"ע ובקג"נ: אין (ואין) כופה וכו'. ובשטמ"ק נדרים פ"א ב', סד"ה לפי אבא: ועיינתי בתוספתא דכתובו', ול"ג אבל כופה לתת לפני בקרו, אלא ה"ג ואינו כופה להטיל לפני בהמתו. ובבבלי ס"א ב': דתניא אינו כופה לא לעמוד לפני אביו ולא לעמוד לפני בנו ולא ליתן תבן לפני בהמתו, אבל כופה ליתן תבן לפני בקרו. ובתוספות שם, ד"ה לא, גרסו בבבלי שם: לא ליתן תבן לפני בהמתו ולא ליתן תבן לפני בקרו. והביאו ראייה מבבלי נדרים פ"א ב'. אבל בספרי ספרד ובר"ף היתה הגירסא בבבלי: ולא ליתן

[15] ובריייתא זו הובאה גם בירושלמי כאן פ"ה ה"ה, ל' ע"א, ובב"ק פ"ח ה"ה, ו' ע"ב.

[16] וודאי נמור אין כאן, ואפשר שמדברים בסמוכים על שולחנו, עיין ריטב"א ס' ב' (ס"א א') בשם "ודייקינן רבני' ז"ל' ובמאירי, עמ' 256. ואשר "להטיל לפני בהמתו' הרי לפי כמה נוסחאות בבבלי כופין אותה להטיל תבן לפני בהמתו, עיין מ"ש להלן בפנים.

תבן לפני בקרו, אבל כופין אותה ליתן תבן לפני בהמתו, עיין באוה"ג ח"ב, עמ' 35. וכן היתה הגירסא לפני הר"מ, עיין פכ"א מה' אישות ה"ה, ה"ו וה"ז. ועיין מ"ש להלן נדרים פ"ז, שו' 3—4, ד"ה שני מטילה.

25—26. מקום שנהגו שלא לעשות אחת מכל אילו, אינו יכול לכופה. בבא זו דבוקה למשנתנו, והיינו בכל מקום שנהגו שלא לעשות מן המלאכות שנמנו במשנתנו (חוץ מעשייה בצמר, עיי"ש במשנתנו) אינו יכול לכופה. וכן מביאים תוספתא זו הר"ש משאנץ (בתשובת מהר"מ ב"ב, ד' פראג, סי' שי"ח), הרשב"א בשו"ת ח"ד סי' קס"ט, רבינו ירוחם בס' משרים נכ"ג ח"ה והרב המגיד פכ"א מה' אישות ה"א, והוא מציין שמכאן הוא מקור הר"מ שם. ועיין באוה"ג כאן ח"א, עמ' 171. ועיין בבלי נ"ט ב' ובתוספות שם, ד"ה תני ר' חייא.

ובבא זו נשנית בכי"ע ובקנ"ג לעיל לפני הבבא "[אין] כופה לעשות לבנו וכו' ", עיין מ"ש לעיל, שו' 24, ד"ה ובכי"ע.

26—27. ר' יהודה או' אף אין כופה לעשות פשתן, מפני שמסריח את הפה, ומשרביט את השפתים. וכע"ז בבבלי ס"א ב'. ובירושלמי פ"ה סה"ו: ותני כן, כופה לעשות בצמר אבל לא בפשתן, מפני שהיא מסרחת את הפה ומשלבקת את השפיות. ור' יהודה ששונה משנת ר' אליעזר (להלן זבחים ספ"ב ומקבילה בבבלי מנחות י"ח א') סובר שבמקום שנהגו שהאשה אינה עושה אחת ממלאכות האילו, מכל מקום כופה לעשות בצמר, ודינה כאילו הכניסה מאה שפחות, וכר' אליעזר בפ"ה מ"ו. ועיין מאירי, עמ' 249. ור' יהודה מבאר שלא נשתעבדה לו אלא לעשות בצמר, אבל אינו כופה לעשות בפשתן. ומדברי הר"מ בריש פכ"א מה' אישות מוכח שהלכה זו אינה אלא בשלא נהגו הנשים לעשות את המלאכות האילו (או שהכניסה לו ארבע שפחות), אבל בסתם כופה לעשות בפשתן. ובירושלמי ב"מ פ"א ה"ה, ח' ע"א: דתנינן תמן כופה לעשות בצמר, ואינו כופה לעשות בדבר אחר. והכוונה לדברי ר' אליעזר במשנתנו פ"ה מ"ה, והמלים "ואינו כופה לעשות בדבר אחר" הן הוספות באור של הירושלמי. ובהגהות יפה עינים ס"א ב' כתב: ובירושלמי ב"מ פ"א ה"ה מבואר דשולל גם כל המלאכות זולת בצמר. ולא נתחוורתי בדבריו, והירושלמי תפס לדוגמא את דברי ר' אליעזר במשנתנו, והיינו בשהכניסה לו כמה שפחות,[17] שאינו כופה אלא לעשות בצמר, אבל לא במלאכה שאינה רגילה בה. והוא הדין בשאר נשים שלא הכניסו כלום אינו יכול לשנותה למלאכה שאינה שלה,[18] אבל יכול לכופה לכל המלאכות שהיא רגילה בהם, כגון אריגה ורקימה וכיוצא בהן. ולפי הר"מ הנ"ל כופה אף לעשות בפשתן, במקום שנהגו הנשים לעשות את כל המלאכות. ועיין במשנת ב"ק פ"י מ"ט וברש"י שם קי"ח ב', ד"ה צמר.

ואשר לטעמו של ר' יהודה פירושו שהפשתן פוצע ומסרט את הפה, "שהיא צריכה לשרות החוט תמיד ברוק"[19] (לשון רש"י ס"א ב'), והחוט החד פוצע את החיך ואת הלשון, אם אינה נזהרת יפה, כמו שפירש מהרי"ן אפשטין בתרביץ ש"ח (תרצ"ז), עמ' 120, עיי"ש שהעיר על כמה דוגמאות וביניהן תוספתא כלים ב"ב פ"ז ה"י: הכוסות (הקיצין) הסידניים טהורין מפני שסורחין את הפה. וכן משמש "סרח" גם בסורית המזרחית ושל א"י. ועיין גם בערוך ערך סרח ובעה"ש שם. ו"סרח" כאן הוא דומיא ד"משרביט" (מנפח), או משלבק (שבירושלמי), שאף הוא פירושו מנפח ("שולבנא, נופחא זעירא", עיין אפשטין הנ"ל), כלומר מזיק בפועל.

[17] והוא הדין דברי ר' יהודה כאן, ובשלא נהגו הנשים לעשות המלאכות האילו.

[18] ואינה גרועה מעבד עברי, עיין במכילתא ריש משפטים, הוצ' הרח"ש הורביץ, עמ' 248, ובירושלמי כאן פ"ו ה"א, ל' ע"ג, וב"מ פ"א הנ"ל. ועיין בבלי ב"מ י"ב ב'.

[19] ועיין בבלי זבחים ע"ט ב', ומ"ש בתס"ד ח"ד, סוף עמ' 61 ואילך. ועיין בספר Studies in Ancient Technology של A. J. Forbes ח"ד, עמ' 163, ציור 16, ומ"ש שם, עמ' 165, בשם Catullus.

אמנם ר"ח ילון[20] ערער על פירוש זה, וטען שכבן כפר הוא יודע שסתם פשתן ריחו רע,[21] וצריך להוכיח תחילה הוכחה ברורה, שפשתן בשעת טוייתו כבר כלה ריחו הרע וכו', מ"מ מסתבר פירושו של מהרי"ן אפשטין הנ"ל.[22] ואשר לפליאתו של ילון שם על אשר נעלם מאפשטין ירושלמי מפורש:[23] „אפונין חיים מערבין בהן מזון שתי סעודות. למי נצרכה לר' מאיר, שלא תאמר הואיל ומסריחין את הפה אין מערבין בהן", אין מכאן סתירה לפירושו של מהרי"ן אפשטין. ואף שהמפרש בפיאה הוצ' לונץ, מ"ה ע"ב, כתב: „לר"מ שאומר בתוספתא שם שאסור לערב בבצלים מפני שמסריחין את הפה", אין הדבר כן, וטעמו של ר"מ לא נזכר בתוספתא (עירובין פ"ו ה"ו, עמ' 119 ומקבילות) כלל. ובבבלי עירובין כ"ט סע"א אמרו: לא שנו אלא בעלים, אבל באימהות לית לן בה, ובעלין נמי לא אמרן וכו'. הרי לך שאין טעמו של ר' מאיר משום סרחון, אלא משום הארס שבבצלים שאינן ראויין לאכילה כמו שהם (עיין בירושלמי שם רפ"ג, כ' ע"ג). ולפי הבבלי מערבין באימהות של בצלים, אעפ"י שמסריחין את הפה, ואף לפי הירושלמי אין הטעם משום סרחון הפה. ולא עוד אלא שאין אפונין חיים מסריחים את הפה יותר מאפונין מבושלים. ולפיכך ברור שמירושלמי זה ראייה לפירושו של אפשטין, והכוונה שאפונים חיים מתוך שהם קשים מסרטין את הפה, והייתי יכול לטעות שאין מערבין בהן, כשם שאין מערבין בבצלים לר"מ משום הארס שבהן, קא משמע לן שאין אנו חוששין לכך. ואף כאן מסריחין = מסרחין.

28—29. נדרה שלא להניק את בנה, בית שמיי או' שומטת את דדיה מפיו, ובית הלל אומ' כופה אותה להניק וכו'. כל הברייתא בירושלמי פ"ה ה"ו, ל' ע"א, ובבבלי נ"ט ב'. ושומטת את דדיה מפיו היא מליצה, כלומר מונעת את היניקה מן הולד. ובמשנת ר' אליעזר פט"ו, עמ' 291: יונקי שדים. מכאן ששומטין דד מפי התינוקות (כלומר, בתענית ציבור). והאגדה שם היא בשיטת ב"ש, עיין מ"ש לעיל ח"ג (יומא), עמ' 813. ועיין להלן סוטה פ"ו סה"ד ומקבילות.

29—30. אם היה בנה מכירה וכו'. ירושלמי ובבלי הנ"ל. ובתוספתא נדה פ"ב ה"ה: תינוק המכיר את אמו אין נותנין אותו למיניקת אחרת, מפני סכנות נפשות. ובשיעור ההכרה, עיין ירושלמי הנ"ל ובבלי ס' א'.

30. אין האיש כופה את אשתו וכו'. בכ"י תימני קדום:[24] ודבר זה נאמר בתוספתא מפורש, אין האיש כופה את אשתו שתניק את בן חבירו, ואין האשה כופה את בעלה שתניק את בן חברתה. ותמצא זה בתלמוד ארץ ישראל בפרק אע"פ (ה"ו, ל' ע"א). ותוספתא שלנו כלשונה נעתקה גם בה"ג ה' כתובות, ד"ו ע"א ע"ב. וממנו, כנראה, בס' השרשים לר"י

[20] קונטרסים ש"א, ירושלים תרצ"ז, עמ' 37 ואילך.

[21] ומסריח, איפוא, פירושו כפשוטו. ובוודאי שצדק בעיקר דבריו (שהפשתן מסריח), וכן מוכח גם מן המקורות, עיין משנת ברכות פ"ג מ"ה ובפירש"י שם כ"ה ב', ד"ה מי המשרה, וכן בכמה וכמה מקומות. אבל בבבלי ס"א ב' העמידוהו „בכיתנא רומאה", ולעניין ריח רע הרי אין הבדל בין פשתן רומאי ובין פשתן של א"י. ועלינו להניח שחוטי הפשתן הרומאי היו יותר חדים וקשים מפשתן אחר, ולאו משום ריח רע אתינן עלה. ברם הגבלת הבבלי קשה, עיין בתוספות שם, ד"ה וה"מ, ובשטמ"ק שם בשם תלמידי רבינו יונה. ושמא היה נפוץ בא"י מין פשתן שקראו לו (ע"פ דמיונו): כיתנא רומאה. ועיין בבלי ב"מ כ"ט סע"ב, חולין פ"ד ב'. וצ"ע. ועיין מ"ש הנרב"ז שאפראן בשו"ת הרב"ז סי' מ"ב.

[22] וריחו הרע של הפשתן בשעת שרייתו במים בא בעיקר מחמת פעולת ההפרדה ותחילת רקבון, מה שאין כן בחוט נמור ויבש שנותנין אותו לתוך הפה. ולאו מחמת ריח רע אתינן עלה.

[23] פיאה פ"ח ה"ה, כ' סע"ד, עירובין פ"נ ה"א, כ' ע"ד.

[24] הוצ' ר"י קאפח בתלפיות ח"ח, ניורק ניסן תשכ"א, עמ' 132, והם קטעים ממגילת סתרים לר"נ, עיין מ"ש הר"ש אברמסון בספרו „רב נסים גאון" וכו', עמ' 200, ועיי"ש עמ' 273, הע' 189.

בן ג'נח שרש כפה, הוצ' בכר, עמ' 228: ועוד מאמרם אין האיש כופה את אשתו להניק את בן חברו, ואין האשה וכו'.

ובסמ"ג לאוין פ"א, ל"ג סע"ג: תניא בתוספת' הרי שרצתה האשה להניק בן חבירת' עם בנה הבעל מעכב, ואינו מניחה אלא להניק בנו בלבד. ורבינו העתיק את לשון הר"מ פכ"א מה' אישות הי"ב (כדרכו תמיד), ופתח בשם המקור. ובאמת לא נזכר לא בירושלמי ולא בתוספתא "עם בנה". ולפי פשוטה פירושו שהבעל יכול לעכב את אשתו אם היא רוצה להניק את בן חברתה לבדו (כגון שמת בנה). ובבבלי ס"א א': היא אומרת להניק, והוא אומר שלא להניק, שומעין לה. צערא דידה הוא. ופירש"י: החלב רב בדדיה ומצערה. ולפי זה אין הבדל בין רוצה להניק את בנה או בן חברתה, אבל בר"מ פכ"א מה' אישות סהי"ג: שצער הוא לה לפרוש מבנה. ולפ"ז אין הבעל יכול לעכב אותה מבנה דווקא, אבל יכול לעכבה מלהניק בנה של אחר. ונמצא שרבינו פסק את שתי ההלכות שיכול לעכבה מלהניק בנה של אחר גרידא, ומעכבה גם מלהניק את של אחר יחד עם בנה, עיין בבלי ס' ב', ותוספתא נדה פ"ב ה"ד.

ובמאירי, עמ' 250: נשאלה שאלה בימי הגאונים במי שהיו לו שתי נשים וילדו שתיהן, ומתה האחת, ונשאר הבן, ומת הבן של אשה אחרת, אם כופה להניק את בנו שיש לו מאותה שמתה, והיה מי שהורה שחייבת בכך, והביאה ממה שאמרו בתלמוד המערב וכו' שתניק את בנה של חבירתה, אלמא דוקא בבנו של חברו הוא דאינו כופה, הא בבנו שלו כופה. ומכל מקום רבם (=רובם) הסכימו שאינו כופה אותה בכך, שנוח לנו לדקדק בלשון הבבלי וכו', ולא עוד שהם מפרשים בו שלא תניק בנה של חברתה אפילו היה בנו של בעלה. ועיין בהערה ט' שם. ועיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ה, אות ל'.

32—33. המדיר את אשתו מתשמיש המטה, בית שמיי או' שתי שבתות, כלדת נקבה, בית הלל או' שבת אחת, כלדת זכר, וכימי נדתה. וכ"ה להלן עדיות פ"ב ה"ד ובירושלמי פ"ה ה"ח, ל' ע"א. ובמשנתנו פ"ה מ"ו ועדיות פ"ד מ"י נשנית מחלוקת זו של ב"ש וב"ה בלי נתינת טעם לדבריהם. ובבבלי ס"א ב': מ"ט דב"ש גמרי מיולדת נקבה, ובית הלל גמרי מיולדת זכר. ובית הלל נמי נגמרו מיולדת נקבה (כלומר, שהוא אסור באשתו שבועיים)? אי מיולדת גמרי לה הכי נמי, אלא ב"ה מנדה גמרי לה.

ואשר ללשון המדיר, שהדיר את אשתו בדבר שהוא משועבד לה כתב הגאון (לפי שטמ"ק ע' א') שאסר על עצמו הנאה ממנה, וכמו שתירצו בנדרים ט"ו ב'. וכ"ה בר"מ פי"ד מה' אישות ה"ו. והרשב"א בנדרים שם כתב שאפילו אם אמר קונם שאני משמשך נאסר, משום דנעשה כאומר הנאת תשמישך עלי, עיי"ש, וכן כתב במאירי שם בשם "יש מפרשים". ועיין בשטמ"ק בסוגיין. ומ"מ התקשו הראשונים למה לא אמרו כן בתלמוד בסוגיין בפירוש, כמו שאמרוה בנדרים. ור' דן אשכנזי יצא לידון בדבר חדש, וגרס בתוספתא כאן בסוף ההלכה דברי ר' יהודה, ופירש שר' יהודה סובר שעונה היא מדרבנן, אם פירש ונתן קצבה לנדרו[25] ולפיכך מפקיע הקונם מידי שעבוד, ומשום כך לא הקשו כאן כלום, אבל משנת נדרים היא כר' מאיר, והוא סובר עונה דאורייתא אפילו במפרש, ולפיכך שאלו שם כיצד חל הנדר והרי הוא משועבד לה. והרשב"א חולק עליו וכותב בתשובתו אליו (ח"א סי' אלף רל"ב): גם מה שכתב מר דמפרש פלוגתא דר' מאיר ור' יהודה, דלר' יהודה דרבנן, ומתני' דפרק אף על פי ר' יהודה, ומתני' דנדרים ר' מאיר, וסבירא ליה דאף במפרש דאורייתא, ואליבא דידיה פרכינן התם בפרק ואלו נדרים

[25] כלומר, עד שבועיים לב"ש ועד שבוע לב"ה. ומדברי הרשב"א (בסוף התשובה שהבאנו בפנים) אנו רואים שר' דן טען שכיוון שחל הנדר עד שתי שבתות לב"ש ועד שבת אחת לב"ה תו לא פקע לעולם. ופירש הרשב"א שם את כוונתו, משום דהוי ליה כאיסור כולל, שכלל דברים מותרים עם דברים אסורים, עיי"ש שהשיג עליו.

(ט"ו ב'). גם זה לא ידעתי היכן מחלוקת זו שנויה.[26] עוד אמרת שמצאת בתוספתא בפרק אף על פי[27] המדיר את אשתו מתשמיש המטה וכו', דברי ר' יהודה, ואיהו סבירא ליה דעונה במפרש דרבנן. גם זה לא ידעתי היכן היא שנויה, דאלו בתוספתא כתובות פרק חמישי שמתחיל הבוגרת כתבועה שנו שם מחלוקת ב"ש וב"ה ששנויה במשנתינו, אלא שהוסיפו שם טעם דבריהם כטעם שאמרו בגמרא שם, ב"ש אומרים שתי שבתות כיולדת נקבה, וב"ה אומרי' שבת אחת כיולדת זכר. ולא נזכר שם ר' יהודה כלל, אלא בסוף, במורדת על בעלה, כדרך ששנויה גם כן במשנתינו.

ודברי ר' דן אשכנזי קשים גם מצד אחר, שהרי משנת עדיות פ"ד מ"י שהיא משנת אעפ"י כאן היא כר' מאיר, כמפורש בתוספתא עדיות פ"ב ה"ב (עיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 183), ושוב נשארת הקושיא למה לא פירשו בגמרא כאן כמו שפירשו בנדרים.

33—34. יתר על כן, יוציא ויתן כתובה. במשנתנו ליתא. ולפי פשוטה של לשון משמע, שאם הדירה יותר משבוע לב"ה, ושבועיים לב"ש, יוציא ויתן כתובה, וכפירש"י למשנתנו (ס"א ב'): אם הדירה ב' שבתות תמתין, ואם יותר יוציא ויתן כתובה, וכן משמע מלשון הר"מ פי"ד מה' אישות ה"ו. ואף ששמואל סובר (ס"א ב') שאף בהדירה סתם ימתין שבועיים לב"ש ושבוע לב"ה, אינו חולק על רב אלא על הדין, אבל לא על פירוש המשנה,[28] ואם הדירה בפירוש יותר מן השיעור שקבעו במשנתנו, יוציא ויתן כתובה מיד. ועיין במאירי, עמ' 257, ובהערה ה' שם, ואינו מוכרח. ובמשנתנו כאן רפ"ז: המדיר את אשתו מלהנות לו, עד שלשים יום יעמיד פרנס, יתר מכן יוציא ויתן כתובה. ושם אפשר לפרש שיתר משלשים יום[29] לא יעמיד פרנס אלא יוציא ויתן כתובה.

ובריטב"א בסוגיין כתב: פרש"י ז"ל שהדירה שבת אחת, או שתי שבתות, אבל אם הדירה יותר לא תמתין וכו', לכך הנכון דמתניתין קתני סתם המדיר את אשתו, דב"ש אומר שתמתין שתי שבתות וכו', וזה שנחלקו בה רב ושמואל וכו'. ולפירוש הריטב"א לכאורה היה צריך לומר בתוספתא כאן: מכאן ואילך יוציא ויתן כתובה, כמו שכתב רש"י במהדו"ק, עיין בשטמ"ק שם. ובאמת אין לדייק כלל מן הלשון, שהרי גם להלן, שו' 38, אמרו: יתר על כן אפי' כתובתה מאה מנה וכו', והכוונה שם "מכאן ואילך".

ובירושלמי בסוגיין לא נזכרה מחלוקת רב ושמואל כלל, אלא להלן פ"ז ה"א, ל"א ע"ב (והשיטות שם הפוכות), במדיר את אשתו מליהנות לו.[30] והואיל ואין זה מצוי כלל בירושלמי שלא יביאו את המחלוקת במקומה ויסמכו על מקום אחר מבלי לציין לכך, הרי אפשר שבנידון שלנו לא נחלקו כלל, וכצריכותא שבבבלי ס"א ב', ע"א א', וכאן, הואיל ואי אפשר בפרנס, אף שמואל יודה לרב שבין בסתם ובין במפרש יותר מן השעור (יותר מכאן) יוציא ויתן כתובה מיד.

34. הפועלין שתים בשבת. פיסקא ממשנתנו פ"ה מ"ו, והתנא מבאר כאן את שיעורי העונה.

אם היו עושין מלאכה בעיר אחרת וכו'. בבלי ס"ב סע"א. ובירושלמי פ"ה ה"ח, ל' רע"ב, הקשו מן הרישא של משנתנו שאמרו שם: הפועלים שבת אחת, על הסיפא שם שאמרו: הפועלין שתים בשבת. ותירצו: תני בר קפרא הפועלין יוצאין למלאכתן שלא

[26] ועיין מ"ש בהפלאה בקונטרס אחרון סי' ס"ט, ס"ק ו'.

[27] קרא את פרק התוספתא בשם פרק המשנה, כרגיל אצל הראשונים, עיין מ"ש לעיל פ"ד, הע' 84.

[28] וכן בשטמ"ק שם, סר"ה ב"ש: מחלוקת במפרש כו' פי' פלונתייהו לכ"ע הויא במפרש וכו', ושמואל אמר אף על גב דפלונתייהו הויא במפרש וכדכתי', ומיהו ה"ה נמי בסתם וכו'.

[29] כלומר, יתר מכאן, מכאן ואילך, עיין מ"ש להלן בפנים. ועיין מ"ש להלן פ"ז, הע' 1.

[30] ועיין מ"ש להלן רפ"ז.

ברשות בתיהן שבת אחת, כלומר, הרישא דבוקה לשלפניה: התלמידים יוצאין שלא ברשות וכו' הפועלין יוצאין וכו', והוא כבתוספתא כאן. ועיין בתוספות ובראשונים שהביא בשטמ"ק ס"ב א', ד"ה והתניא הפועלים.

35. **החמרים אחת לשתי שבתות.** במשנתנו פ"ה מ"ו הנ"ל: החמרים אחת בשבת. ובשטמ"ק ס"א ב', ד"ה התלמידים, כתב: ושל פועלים שתים בשבת אפ"ה רשאין לשנות וכו', וכן הפועלין ז' ימים, אבל החמרים והגמלין והספנין אינן רשאין להוסיף יותר על שיעור עונתן, דדוקא פועלין דעונתן שתים בשבת רשאין לשנות עד שבוע וכו'. ובח"ד ציין לב"ש באה"ע (סי' ע"ו ס"ק ב' אות ג') שכתב: החמרים פעם אחת בשבת, היינו ודאי כשהם בעירם בכל לילה (ועיין בתוספות ובשטמ"ק ס"ב א' הנ"ל).

וכנראה שבזמנו ומקומו של התנא של משנתנו לא היו משתמשים בחמרים להעביר סחורות למרחק יותר מג' ימים (אלא היו משתמשים בגמלים), וברוב רובן של הובלות משא היו החמרים יוצאים למקומות קרובים (עיין ירושלמי ב"מ פ"ה ה"ה, י' ע"ב). ובמקומו ובזמנו של התנא שלנו כאן היו משתמשים בחמרים למהלך שבוע (שבועיים ללכת ולחזור). ועיין בבלי ס"ב סע"א ומ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ו, אות ד'.

35–36. **הגמלים אחת לשלשים יום, הספנין אחת לששה חדשים.** וכ"ה בד. ובכי"ע ליתא, והיא פיסקא ממשנתנו, ולפיכך השמיטוה הסופרים בכי"ע. אבל באמת הכוונה היא שאעפ"י שבפועלים ובחמרים פעמים שעונתן משונה מעונה שקבעו חכמים במשנתנו, אבל הגמלים והספנין עונתן קבועה.

36. **המורדת על בעלה וכו', זו משנה ראשונה.** בכי"ע חסרה המלה "וכו'", ואין הוא רגיל כלל בתוספתא לקצר את הפיסקאות במלה "וכו'", אלא שסופר כי"ו ראה שאין משמעות לשלשת מלים אילו בלי המשך הדברים, ולפיכך הוסיף את המלה וכו'. וכע"ז להלן, שו' 39–40, עיין מש"ש, ד"ה המשרא. אבל גירסת כי"ע נכונה, וכן דרך התוספתא, עיין מ"ש לעיל ח"ב (כלאים), עמ' 553, ובהערה 26 שם. ואשר למהות המרידה, עיין בירושלמי ובבבלי למשנתנו. וכל העניין מוכיח, שבמורדת מתשמיש עסיקינן.

ובד: המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרי' בשבת. ר' יהודה אומר שבעה טרפעקי. זו משנה ראשונה וכו'. והשלים הסופר את כל הפיסקא ממשנתנו פ"ה מ"ז. ועיין גם בבבלי ס"ג ב'. ובתוספ' רי"ד שם גרס: ת"ר (במקום "גופא" שלפנינו). וכן היה בתוספתא לפני הרשב"א, שכ"ה כותב בתשובה (ח"א סי' אלף רל"ב): ולא נזכר שם (כלומר, בתוספתא לעיל) ר' יהודה כלל, אלא בסוף, במורדת על בעלה, כדרך ששנויה כן במשנתנו. וסופר התוספתא גרס במשנתנו פוחתין לה **מכתובתה** וכו', כגירסת רוב הנוסחאות (עיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 34), אבל בשטמ"ק ס"ג א', ד"ה מתני': ובקצת ספרים **דוקני** איתה פוחתין לה ז' דינרין.[31] וכ"ה גם בתשה"ג חמדה גנוזה סי' פ"ט (אוה"ג, עמ' 189), ובב"ר כת"י אוקספורד (לפי מהדורת תיאודור־אלבק, עמ' 552, בשנו"ס).

36–38. **רבותינו התקינו שיהו בית דין מתרין בה ארבע וחמש שבתות זו אחר זו פעמים בשבת.** יתר על כן, אפי' כתובתה מאה מנה אבדה את הכל. וכ"ה בד אלא ששם חסרות המלים "בית דין" וכן אינן בשום נוסח, ואף בכי"ו נקוד עליהן מלמעלה (כנראה, לסימן מחיקה). ובכי"ע: רבותינו התקינו שמתרין בה ארבע שבתות זו אחר זו וזו אחר זו **פעם אחת** בשבת וכו'. ובקג"נ הדף קטוע כאן, אלא שנשאר שם, **ארבע שבתות** (כגי' כי"ע). ותלמידי רבינו יונה (בשטמ"ק ס"ג ב' ד"ה שתי) כתבו: אבל מורי הרב נר' אומר דשתי פעמים על כל הכרזה והכרזה קאמר (כלומר, רמי בא אבא

[31] כלומר, בלי המלה "מכתובתה", עי"ש הטעם לשבח בגירסא זו.

בבבלי שם), דהוו להו שמונה הכרזות, וסיועא למילתיה מן התוספות, דתנינן התם ורבותינו חזרו ונמנו שיהיו מכריזין עליה ארבע שבתות (כגי' כי"ע וקג"נ), ושולחין לה פעמים (כגי' ד וכי"ו) בכל שבת.[32] ורמי בר אבא בא לפרש התוספות ולומר, לא תחשוב שאלו השתי פעמים שתיהן קודם הכרזה, או שתיהן אחר הכרזה, אלא אחת קודם הכרזה, ואחת אחר הכרזה. ודברי תלמידי רבינו יונה נעתקו מכ"י (בשינויים קלים) בנתיבות משפט לס' משרים, רי"ג ע"א, עיין מש"ש בפירוש דבריהם.

ובמאירי בסוגיין, עמ' 264: אלא שבבריתא ראיתי מתרין בה ארבע וחמש שבתות. ובתוספות ס"ג ב', ד"ה דיקא: דליכא למימר שמכריזין ד' שבתות בכל יום, דבהדיא תני בתוספתא דפעם אחת בשבת מכריזין. וכן בסמ"ג לאוין פ"א ל"ב ע"ג, והובא גם בהגה"מ פי"ד מה' אישות סה"ט, השיג על הר"מ שם שפסק שמכריזין עליה ארבע שבתות בכל יום: ולא בכל יום, דהא בהדיא קתני בתוספתא פעם אחת בשבת. וכ"ה בר"ן פ"ה סי' רפ"א.

וביר'שלמי פ"ה ה"י, ל' ע"ב: בית דין שאחריהן מתירין בה ארבע שבתות, והיא שובר' כתובתה ויוצאה. וכן מעתיק במאירי, ריש עמ' 265: בתלמוד המערב בית דין שאחריהם אמרו מתרין בה וכו'. ובבבלי ס"ג ב': רבותינו חזרו ונמנו שיהו מכריזין עליה ארבע שבתות זו אחר זו, ושולחין לה ב"ד הוי יודעת שאפילו כתובתיך מאה מנה הפסדת. ולהלן שם: אמר רמי בר חמא אין מכריזין עליה אלא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. אמר רבא דיקא נמי דקתני ארבע שבתות[33] זו אחר זו. שמע מינה. אמר רבי בר חמא (או: בר אבא) פעמים שולחין לה מבית דין, אחת קודם הכרזה ואחת לאחר הכרזה.

עכשיו נברר את הגירסאות השונות שבתוספתא. הגירסא "מתרין" היא בכל נוסחאות התוספתא, וכן מעתיק משם במאירי הנ"ל, וכ"ה בירושלמי הנ"ל. וגירסת תלמידי רבינו יונה בתוספתא "מכריזין" גירסא בודדת היא,[34] והוא, כנראה, תיקון ע"פ הבבלי הנ"ל. ובמאירי, עמ' 264 הנ"ל, העיר על התוספתא: ושמא ההכרזה קרויה התראה. ולא כתב רבינו אלא בדרך "שמא", ולפי פשוטו בוודאי שבא"י לא הכריזו על העובדא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אלא היו מתרין באשה בחשאי ובצינעא. ואפשר מאד שרמי בר חמא בבבלי הנ"ל סמך על התוספתא כאן, ולפיכך אמר שפעמים שולחין לה מבית דין וכו', כלומר ב"ד מתרין בה פעמים בכל שבוע, עיין בפי' תלמידי רבינו יונה הנ"ל. ואפשר שגירסת כי"ו "שיהו בית דין מתרין בה" אינה ט"ס, אבל אפשר שיש כאן תיקון ע"פ הבבלי הנ"ל.

ואשר לגירסא "ארבע וחמש שבתות", הרי גירסת כי"ע ("ארבע שבתות") מקויימת ע"י קג"נ, תלמידי רבינו יונה והירושלמי והבבלי. אבל דווקא מטעם זה גירסת ד וכי"ו ("ארבע וחמש שבתות") שהיא מקויימת ע"י המאירי אין לדחותה בהחלט (ואפשר שבכי"ע מתוקן ע"פ שני התלמודים). ואשר לפירושה נראה שרבותינו נתנו לה ארבעה שבועות שלמים, ואם מרדה בליל שבת הרי אם מתרין בה ארבע שבתות אין כאן אלא שלשה שבועות בנתים, ומתרין בה חמש שבתות, אבל אם מרדה בתחלת השבת הרי מספיק להתרות בה ארבע שבתות.

והראשונים נחלקו אם לפי רבותינו מפסידה חלק מכתובתה עד ההתראה האחרונה, אלא שאח"כ מפסידה את הכל בבת אחת, או שאינה מפסידה כלום עד ההתראה האחרונה, ואם חזרה

[32] בנתיבות משפט שנביא להלן, מעתיק: פעמים בשבת ורמי בר חמא בא לפרש, והנכון הוא בשטמ"ק, וכגירסת כי"מ ועוד.

[33] ופירש"י: שבתות, ימים שאינם של מלאכה, והכל מצויין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. והר"מ בפי"ד מה' אישות הנ"ל פירש אחרת, עיין במגיד משנה במקומו ובר"ן הנ"ל (בפנים, סד"ה ובמאירי).

[34] מדברי התוספות ס"ג ב', ד"ה דיקא, אין ראייה כלל, משום שעיקר כוונתן שם מרוכז במלים „פעם אחת", כלומר, משם ראייה שמשמעות הבבלי היא שפעם אחת בשבת מכריזין, ולא בכל יום, עיי"ש.

בה מקבלת את כל הכתובה (אלא שאם תמרוד שוב אפילו פעם אחת תפסיד את הכל), עיין בר"ן מ"ש בשם גאון, בחי' הרמב"ן, הרא"ה ועוד.

ואשר לגירסא "פעמים בשבת" שבד ובכי"ו הרי היא מקויימת ע"י תלמידי רבינו יונה הנ"ל, וכן משמע מן הבבלי (אם אין כאן תיקון על פיו), עיין מ"ש לעיל. וגירסת כי"ע ("פעם אחת") מקויימת ע"י התוספות.[35] ואין להכריע.

38—39. **אחת ארוסה, ואחת שומרת יבם** וכו'. ירושלמי פ"ה ה"י, ל' ע"ב (פעמיים), קידושין פ"א ה"ב, נ"ט ע"א, בבלי כאן ס"ג א', ס"ד א'. ומן הבבלי (ס"ד א') משמע שאין בבא זו מדברי רבותינו, והיא מבארת את משנתנו פ"ה מ"ז ("המורדת על בעלה"), והיא כמשנה ראשונה, שמצות ייבום קודמת, ולפיכך כותבין אגרת מרד על יבמה שאינה רוצה להתייבם. אבל בירושלמי משמע שסברו שבבא זו היא מדברי רבותינו (וכפירוש בעל ק"ע במקומו), והוכיחו מכאן שאפילו למשנה אחרונה כותבין אגרת מרד על יבמה. עיין במה"פ, ד"ה אפילו, ברם בירושלמי אין זכר למאמר ר' יצחק (בבלי יבמות ל"ט ב') שחזרו לומר מצות ייבום קודמת למצות חליצה.

39. **אפי' נדה, ואפי' חולה.** ואמרו בירושלמי כאן וקידושין הנ"ל: שמרדה עד שלא באת נידה.

39—40. **המשרא את אשתו על ידי שליש, כולם במדה האיטלקי.** וכ"ה (בשינויי כתיב) גם בכי"ע. ובתוספ' ריי"ד ס"ד סע"ב: תניא בתוספתא בפרק הבוגרות המשרה את אשתו ע"י שליש וכו', וכולן במדת איטלקי. וממש כעין זה לעיל, שו' 36, ד"ה המורדת, עיין מש"ש. ואף כאן בד: המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחו' לה מקביים חטין, או מארבע קבין שעורים, וכולם במדה האיטלקי. והשלים הסופר את כל הפיסקא של משנתנו פ"ה מ"ח. ובתוספות ריי"ד הנ"ל אין לדעת אם היתה לפניו הגירסא בתוספתא כמו שהעתקנו לעיל מדבריו שבגליון הש"ס (והוא ממש כלעיל, שו' 36, בכי"ו), או שהיתה לפניו בתוספתא כגירסת ד, ורבינו בעצמו קיצר. ובשטמ"ק ס"ה א' העתיק בשם תוספות ריי"ד: תוספתא המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין וכו' כולם במדת האיטלקי וכו'.

ובמשנתנו הנ"ל נזכרו מדות היבש (קב, חצי קב) ומדות הלח (חצי לוג שמן) ומשקל (מנה דבלה), ופירשה התוספתא שכולן במדה האיטלקית. ואמרו במשנת כלים פי"ז מי"א: ויש שאמרו במדה דקה. מדות הלח והיבש שיעורן באיטלקי, זו מדברית. ולפי התוספתא שעורי המשנה הם במדות הקטנות ביותר. ואשר ל"מנה דבלה" אמרו במשנת שביעית פ"א מ"ב: ככר דבלה של ששים מנה באיטלקי, ועיין בר"ש שם. ועיין בבלי עירובין פ"ג א', פ"ג ב' ("האוכל במדה זו"), וכאן ס"ד ב', ובאוה"ג שם, עמ' 197, ובברכי יוסף או"ח סי' קס"ח (בשיורי ברכה).

40. **אפי' נדה, ואפי' חולה, ואפי' שומרת יבם.** וכ"ה בד ובכי"ע ובתוספ' ריי"ד הנ"ל (אלא ששם נשמט "ואפי' חולה"). וכנראה שהמלים "אפי' נדה" הן באשגרה מלעיל, שו' 39, והתוספתא מלמדת שאפילו חולה שאוכלת מעט, ואפילו שומרת יבם (עיין לעיל רה"ב, שו' 18 ואילך) שמן הדין אינה אוכלת עמו, ולא פשע כלום בזה שהשרה אותה ע"י שליש, נותן לכולן כשיעור ששנו במשנתנו.

40—41. **נתן לה כוס, חביות, וקדירה, פך, נר, ופתילה.** תוספ' ריי"ד הנ"ל, ס' יחוסי תו"א כת"י ערך יהודה איש כפר גבורייא, ריטב"א ס"ד ב', ד"ה נכנסה (ובשטמ"ק שם בשמו), ר"ן פ"ה סי' רפ"ו, נ"י ס"ד סע"ב (אשי ה' צ"ז ע"ג), מ"מ פי"ג מה' אישות ה"ג.

[35] הסמ"ג יונק מתוספות שנץ בכל מקום, עיין מ"ש ראי"א אורבך בספרו "בעלי התוספות", עמ' 391. ומהן, כנראה, שאב גם הר"ן.

ובמאירי, עמ' 274: ונשוב לביאור משנתנו, והוא שנותן לה גם כן כלי אכילה ושתיה. ולא היה כן במשנה לפני רבינו, אלא הוא באר את המשנה והוסיף עליה, והעתיק את לשון הר"מ בפי"ג מה' אישות ה"ג הנ"ל. ועיין ירושלמי פ"ה הי"ב, ל' ע"ב, ומ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ו אות ח'.

41—42. יין אין לה, שאין נשותיהן של עניים שותות יין. כל השיעורים שנשנו במשנתנו, ולעיל כאן, הם רק בעניים, וכמו שפירשה המשנה בסוף פירקין: במה דברים אמורים בעני שבישראל, אבל במכובד הכל לפי כבודו. ובוודאי שלפי פשוטה של משנתנו הכוונה לבעל שהוא עני,[36] וכמו שאמרו כאן: שאין נשותיהן של עניים וכו'. והביאו תוספתא שלנו בס' יחוסי תו"א הנ"ל, תוספות רי"ד הנ"ל (לפי שטמ"ק),[37] רשב"א (בשטמ"ק) ס"ה א', ד"ה הא, ריטב"א שם, סד"ה ת"ר. והברייתא שלנו גם בירושלמי פ"ה הי"ב, ל' ע"ב, ועיין מ"ש להלן בשם הירושלמי רפי"א.

אבל בבבלי ס"ד סע"ב: אלו יין לא קתני (כלומר, במשנתנו), מסייעא ליה לר' אלעזר, דאמר ר' אלעזר אין פוסקין יינות לאשה (כלומר, לשום אשה, אפילו עשירה) וכו', רגילה נותנין לה לציקי קדירה. ולפ"ז אין הבדל בין אשת עני לאשת עשיר, אלא ברגילה ואינה רגילה, ואם אינה רגילה אפילו לאשת עשיר אין פוסקין. ואע"פ שאין סתירה מכאן לדברי הבבלי, שהרי סתם נשותיהן של עניים אינן רגילות ביינות לציקי קדירה, מ"מ מוכח שהבבלי לא ידע מברייתא זו. ואף בירושלמי הנ"ל, הסיקו שהכוונה ליין לתבשילה, עי"ש. ובירושלמי פי"א ה"א, ל"ד סע"א: אשת איש אין לה יין, אלמנה יש לה יין.

42. כר אין לה, שאין נשותיהן של עניים ישנות על כר. במשנתנו פ"ה מ"ח: ונותן לה מיטה מפץ ומחצלת. ובבבלי ס"ה א': ת"ר אין נותנין לה כר וכסת. משום ר' נתן אמרו נותנין לה כר וכסת וכו', כגון דאורחיה דידיה ולאו אורחא דידה, ת"ק סבר אמר לה כי אזילנא שקילנא להו, וכי איתינא מייתינא להו בהדאי, ור' נתן סבר אמרה ליה זימנין דמיתרמי בין השמשות ולא מצית מייתי להו ושקלת להו לדידי ומגנית לי על ארעא. וכבר נתקשו הראשונים למה לא יתן לה, והרי עולה עמו ואינה יורדת עמו, עיין בשטמ"ק בשם הרשב"א, בתוספות הרא"ש ובריטב"א שם. ופירשו הר"י מיגאש (לפי מאירי, עמ' 274, בשם גאוני ספרד) והראב"ד (לפי הרשב"א והריטב"א הנ"ל) שהמחלוקת הוא בכר יתירא (מחוץ לכר אחד שמגיע לה). אבל הרשב"א והריטב"א הנ"ל השיגו על פירוש זה מן התוספתא כאן, עי"ש.

ובירושלמי פ"ה הי"ב, ל' ע"ב: ר' יוסי אמר כר אין לה, שאין נשי העניים ישינות על הכר. והמלים "ר' יוסי אמר" אינן בגוף כי"ל והוסיפן המגיה בגליון, ואף הרשב"א (בשטמ"ק) לא העתיקן,[38] ואינן בשום נוסח של התוספתא. בכל אופן ברור שהברייתא שהביאו בבבלי היא ברייתא בבלית ("משום ר' נתן אמרו") ולא היתה ידועה בא"י.

42—43. מותר מזונות שלו, ומותר בלאיות שלה. וכ"ה בד וברשב"א הנ"ל. ובכי"ע הסדר הפוך, והיא היא. ובירושלמי פ"ה סהי"ב, ל' ע"ב (בכי"ל): ר' חייה בשם ר' יוחנן הותירה מזונות שלה, הותירה בליות שלו, הותירה בליות שלה. והמגיה מחק את המלים "בליות שלו הותירה". ולא תיקן כהוגן, וצ"ל שם: הותירה מזונות שלו, הותירה בליות שלה, כפי שמוכח מירושלמי שם רפי"א, ל"ד סע"א. וכן בבבלי ס"ה ב': ת"ר מותר מזונות לבעל, מותר בלאות לאשה וכו', אמר רחבה שמתכסה בהן בימי נידתה, כדי שלא תתגנה על בעלה. ועיין רש"י, ד"ה מותר מזונות, ומ"ש בח"ד. ובתוספ' רי"ד פירש: פי' אם נתן לה מזונות מרובים, כדתנן וכו' אבל במכובד הכל לפי כבודו. ועיין מ"ש לעיל, שו' 39—40, סד"ה ובמשנתנו הנ"ל.

[36] ולא לאב, עיין בתוספות הרא"ש ס"ה א' וריטב"א שם.
[37] בתוספ' רי"ד שבגליון הש"ס ס"ד סע"ב נשמטו כמה מלים.
[38] אבל אפשר שקיצר את לשון הירושלמי, והשמיט את השם.

43. העשיר עולה עמו, העני אין יורדת עמו. רשב"א בשטמ"ק הנ"ל. ובבא זו מבארת את משנתנו ספ"ה: במה דברים אמורים בעני שבישראל, אבל במכובד הכל לפי כבודו. ופשיטא שאפילו היה עני והעשיר, כופין אותו לפרנס לפי עושרו (עיין בלשון הר"מ פי"ב מה' אישות הי"א), ואם היה עשיר וכבר הורגלה במזונות מרובים והעני, אינה יורדת עמו,[39] ויטרח ויעלה לפי הרגלה, או שתהא מגלגלת אתו בביתו אם אינו יכול להמציא לה לפי הרגלה. ועיין ירושלמי פ"ה ה"ו, ל' ע"א, בבלי מ"ח א', ס"א א'.

44. מעשה בבתו של נקדמון בן גוריון וכו'. וכ"ה בבבלי ס"ו ב'. ובירושלמי ספ"ה, ל' ע"ג: מעשה במרים בתו של שמעון[40] בן גוריון וכו'. ובאיכה רבה פ"א מ"ח (לפסוק על אלה אני בוכיה): מעשה במרים בתו של נקדימון וכו'. וכ"ה בפסי"ר פכ"ט—ל', הוצ' רמא"ש, ק"מ ע"א.

44—45. שפסקו לה חכמים חמש מאות דינרי זהב בכל יום לקופת בשמים. וכ"ה בירושלמי ובאיכה רבה הנ"ל. ובכי"ע: לקופת[41] בשמים של יום. ובפסיקתא רבתי הנ"ל: ובאתה אצל ר' צדוק ופסק לה מכ"ה ליטרות של כסף לקופות בשמים למזונותיה וסאתים יין לתבשילה בכל שבת ושבת (עיין להלן). ובבבלי הנ"ל: שפסקו לה חכמים ארבע מאות זהובים לקופה של בשמים לבו ביום. ועיין מ"ש להלן, שו' 45, בשם ילקוט אבות כ"י.

45. ולא היתה אלא שומרת יבם. וכ"ה בירושלמי הנ"ל. וכן בפסיקתא הנ"ל: שהיתה שומרת יבם. אבל בבבלי ובאיכ"ר הנ"ל לא נזכר שהיתה שומרת יבם. ובבבלי ס"ה א' אמרו על כלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדירה מערב שבת לערב שבת. ועליה אמרו: תנא שומרת יבם היתה. ובירושלמי פ"ה הי"ג, ל' ע"ב, ספרו כע"ז על מרתא בת בייתוס, ולא הזכירו שהיתה שומרת יבם. ועיין גם איכ"ר הנ"ל סי' מ"ז. ובאבות דר"ן נו"א פ"ו, ט"ז ע"א: אמרו על בתו של נקדימון בן גוריון שהיתה מטתה מוצעת בשנים עשר אלפים דינרי זהב, ודינר צורי של זהב היה יוצא בה מערב שבת לערב שבת לציקי קדירה, ושומרת יבם היתה. ובילקוט אבות כ"י (הוספ' א' לאבות דר"ן בהוצ' שכטר, עמ' 138): אמרו על בתו של נקדימון בן גוריון שהיתה מטתה מוצעת בשנים עשר אלפים דינרי זהב, ושנים עשר אלפים דינרי זהב היתה מוציאה מערב שבת לערב שבת בבשמים לפסיפוך[42] קדירה, ושומרת יבם היתה, וחמיה נקרא בן כלבא (הכוונה כנראה לכלבא בן שבוע) וכו'. ובפירוש אלדמארי הנ"ל (לעיל, הערה 40): אמרו על בתו של נקדימון בן גריון אשת בן ציצית הכסף[43] שהיתה מטתו מוצעת שנים עשר' אלפים דינרי זהב טהור, ומאה דינרי זהב היו לה מערב שבת לערב שבת לסיפוק[44] הקדירה וכו'. ולא נזכרו שם לא בשמים ולא שומרת יבם.

[39] ועיין בם' הפלאה ס"ה סע"א מ"ש על שיטת הרמב"ן. ושוב כתב שם: ותו קשה לי, דא"כ בר"פ המדיר דפריך אי דלא ספקה היכא מצי מדיר לה, ה"ל לשנויי בעני והעשיר, דכיון שהיה עני בשעת הנדר לא היה מחוייב ליתן לפי כבודו, והיתה מספקת במעשה ידיה, חל הנדר. מיהו בזה י"ל דא"כ באמת אין הנדר חל אח"כ, כיון דנתחייב לפי כבודו, ואינה מספקת וכו'. וכדבריו מפורש בתוספתא כאן.

[40] בבבלי תענית כ' א': תנא לא נקדימון שמו, אלא בוני שמו. ובפירוש על התורה של מנצור אלדמארי סוף ויקרא (לפי הנספח לקטעים מפירושו, הוצ' קאהוט, ניריורק 1898, עמ' V) לכך נקרא שמו נקדימון, ויוסף היה שמו (כלומר, יוסף בן גוריון!).

[41] אצל צוקרמנדל בטעות: וקופת בשמים. וטעות זו הכשילה את מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, סוף עמ' 494.

[42] צ"ל: לסיפוק, עי"ש ט"ז סע"א, הע' נ"ז. ועיין להלן בפנים.

[43] עיין בהערת שכטר לאבות דר"ן פ"ו, ט"ז ע"א הנ"ל, סוף הע' נ"ו.

[44] עיין לעיל, הע' 42.

46–47. אמ' ר' לעזר בר' צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתיה וכו'. וכ"ה בירושלמי ספ"ה הנ"ל ובבבלי ס"ז א'. וכ"ה באיכ"ר פ"א סי' מ"ז וסי' מ"ח ובפסיקתא רבתי הנ"ל. ומסורת אחרת בר' יוחנן בן זכאי במכילתא יתרו בחודש פ"א, הוצ' הרח"ש הורוביץ, עמ' 203, ספרי נצבים פי' ש"ה, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 325, אבות דר"ן נו"א פי"ז, ל"ג ע"א, בבלי כאן ס"ו ב'.

ובסיום טוב בפירוש אלדמארי הנ"ל ובס' המעשיות הוצ' גסטר, סוף עמ' 93.

פ"ו

1–2. מי שמת והניח בנים ובנות, בזמן שהנכסים מרובין הבנים יירשו, והבנות ניזונות ומתפרנסות. פיסקא ממשנתנו פי"ג מ"ג וב"ב רפ"ט,[1] ובשתיהן חסרה המלה „ומתפרנסות". וברשב"ם ב"ב קל"ט ב': והבנות יזונו מזונות ופרנסת נישואין וכו'. ובאו"ז ב"ב רפ"ט סי' ק"נ: „ורישא דקתני בנכסים מרובים הבנים ירשו והבנות יזונו כתב רבינו יצחק בר מרדכי זצ"ל, כלום (צ"ל: כלומ', כלומר), כל הנכסים בחזקת ירושת בנים,[2] ואין לבנות עליהם כי אם מזונות, והא דפי' בקונטרס מזונות ופרנסת נישואין אין נראה, דמה ענין פרנסת נישואין אצל מזונות, בכל מקום שמזכיר מזונות בתלמוד היינו אכילה ושתיה ובנות,[3] אבל פרנסת נישואין היינו בכלל עישור נכסים, כדאמרי' בפ' מציאת האשה (ס"ח א') וכו', הא ניזונות ומתפרנסות קתני, מאי לאו אחד פרנסת הבעל ואחד פרנסת עצמה. לא אידי ואידי בפרנסת עצמה, ולא קשיא הא באכילה ושתיה, הא בלבושא וכיסויא, אלמא מזונות לחוד ופרנסת הבעל לחוד, ועוד, הלא הבנות אינן ניזונות אלא עד שיבגרו ואפי' לא נישאו, נמצא שאין פרנסת נישואין בכלל מזונות עכ"ל. מיהו כדברי רבינו שמואל זצ"ל קיימא לן, דתניא להדיא בתוספתא דכתובות, כדפרי' לקמן". והביא בעל או"ז (להלן שם סי' קנ"ד, כ"ג ע"ב) את כל התוספתא שלנו עד סוף ה"ג, והסתייע ממנה שפרנסת הבעל בכלל מזונות הבנות, עיין מ"ש ע"ז להלן.

ודברי הריב"ם ברורים שבכל מקום שמזכיר בתלמוד מזונות (והיינו מזונות האשה והבנות) אף כסות בכלל. והוא משיג על הרשב"ם שכלל גם פרנסת נישואין בתוך מזונות, והרי בוודאי שמזונות לחוד ופרנסת נישואין לחוד, ומביא ראיה ממסיכתין (ס"ח א') שניזונות לחוד ומתפרנסות לחוד, ואעפ"י שאח"כ דחו שמתפרנסות פירושו „בלבושא וכיסויא" הכוונה היא ללבושא וכיסויא לשם נישואין, וכמו שאמרו (בבלי נ"ב ב'): דנלבשה וניכסה וניתיב לה מידי כי היכי דקפצי עלה ואתו נסבי לה, וזו היא פרנסת עצמה, כלשון המשנה (פ"ה מ"ב: לפרנס את עצמה). ולא אמר שמואל שם שלפרנסה שמין באב אלא בנדונייא, שפעמים עשיר קמצן עינו צרה בחתנו ואינו רוצה ליתן לו נדוניא גדולה, אבל ביחס למלבושי הבת כשהגיעה לפרקה, חזקה שאין אדם עשיר מקמץ בבגדי בתו שהגיעה זמנה להנשא, ולפיכך אף לשמואל שמין את הנכסים.

וכן בתוספות ב"ב רפ"ט, קל"ט ב': מה שהזכיר רשב"ם בהדי מזונות פרנסה אין נראה לריב"ן,[4] דהא מזונות היינו אכילה ושתיה, ופרנסה היינו מלבושין וצרכי הנשואין, ותרי

[1] ולהלן, שו' 4–5, ר"ה סוף דבר, נעמוד על סמיכות הברייתות למשנתנו כאן, עיי"ש.
[2] עיין יד רמה, רמב"ן, רשב"א וריטב"א, ועוד, ב"ב קל"ט ב'. ועיין תוספות רי"ד כאן ק"ח ב'.
[3] ברור שצ"ל: וכסות, כהגהת המו"ל, ולא כמו שהגהתי בבאורי להלכות הירושלמי להר"מ, נ"נ סע"א, אות מ'.
[4] צ"ל: לריב"ם, כמפורש באו"ז הנ"ל וברשב"א שנביא להלן.

מילי ניגהו, כדאמר וכו', וקתני נמי הבנות נזנות ומתפרנסות וכו'. ואף כאן הכוונה למלבושין של הנישואין ושאר צרכי הנישואין, שהרי הרשב"ם לא הזכיר מלבושים כלל אלא פרנסה. כללו של דבר, לא מצאנו רמז בדברי הריב"ם שהיתומים אינם חייבים בכסות הבנות מחמת תנאי כתובה, ואדרבא לפי תיקון המור"ל שהוא קרוב לוודאי,[5] הרי מפורש שם שכסות הבת היא בכלל מזונות, והיתומים חייבים גם בכסות הבנות כשם שחייבים במזונות, וכל ההשגה נגד הרשב"ם היא שהזכיר פרנסת נישואין בכלל המזונות. אבל הרמב"ן (הובא בריטב"א כאן נ"ב ב') הבין בדברי הריב"ם[6] שאין כסות הבנות בכלל מזונות, עיי"ש שתמה עליו מכמה מקומות. וכן בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' קט"ז: דעו כי יש מחלוקת ישנה, ואמרו משמו של רבינו שמואל ז"ל שהמלבושים וצרכי הנישואים בכלל מזונות. ור' יצחק בר מרדכי ז"ל כתב שאין בכלל מזונות אלא מאכל ומשתה, אבל המלבושים והנדוניא פרנסה מיקרו, ובכלל פרנסה הן. ועיין גם בשו"ת המיוחסות להרמב"ן סי' ק"ח. ואף רבינו העתיק מדברי התוספות בב"ב הנ"ל (שהרי הרשב"ם לא הזכיר מלבושים כלל), והבין את שיטת הריב"ם כדעת הרמב"ן הנ"ל, והדברים קשים.

והרשב"א והריטב"א (וממנו בנ"י) בב"ב ריש פ"ט תפסו בדברי הרשב"ם שאינו מדבר אלא בנכסים מרובים, ואין כאן אלא שאלה של לשון, שהרי למעשה כולי עלמא מודים שיש להן לבנות פרנסת נישואין אם יש להם בעלים. אבל הרמב"ן שם הבין שיש כאן מחלוקת הלכה למעשה, ולדברי הרשב"ם שפרנסת נישואין בכלל יזונו, הרי בנכסים מרובים צריך שיהא מזון י"ב חודש לבנים ולבנות מחוץ לפרנסת נישואין, ופרנסת נישואין ממעטת ממזון י"ב חודש. וכן מפורש בפי' הרשב"ם בגמרא: כדי שיזונו. פרנסה ומזונות. וכן בפירוש המיוחס לר"ג שם: והבנות יזונו מן הנכסים עד שינשאו ונוטלות עישור נכסים. כדי שיזונו אלו ואלו כל סיפוקן בין בפרנסה בין במזונות וכו'. הרי לך מפורש שאם אין בנכסים כדי מזונות הבנות י"ב חודש וכדי פרנסת נישואין, נכסים מועטין הן. ועיי"ש ברמב"ן שחולק על הרשב"ם. ובחי' הרשב"א ברפ"ט, אחרי שפירש את לשון הרשב"ם כמו שהבאנו בתחילת הדבור כאן, הוסיף: ומיהו בירושלמי (כתובות פי"ג ה"ג, ל"ו ע"א. ועיין ב"ב פ"ט ה"א, ט"ז ע"ד) אמרו שהפרנסה ממעטת בנכסים (כלומר, כדברי הרשב"ם לפי הבנת הרמב"ן), אלא שאין לוקחין משם ראיה, שכן אמרו שבעל חוב בין מלוה על פה בין מלוה בשטר ממעטין, ואילו בגמרין (ב"ב ק"מ א') בעיא ולא איפשיטא, ואין ממעטין. ועיין גם בראי"ש שם פ"ט סי' ג'.

ומלשון התוספתא כאן ניזונות ומתפרנסות הרי ברור שמדברים בפרנסת נישואין, כמפורש להלן בסמוך: כיצד הבנות ניזונות ומתפרנסות וכו'. ומכאן הוכיח באו"ז ב"ב סי' ק"נ וסי' קנ"ד שאף במשנת כתובות וב"ב פרנסה היא בכלל מזונות, וממילא משמע מלשון הגמרא "כדי שיזונו אלו ואלו" שאף כאן הכוונה שיזונו ויתפרנסו וכו'. ופשיטא שמלשון המשנה עצמה אין שום הוכחה.

2–3. כיצד הבנים יירשו, אין אומ' אילו היה אביהן קיים נותן להם כך וכך, אלא רואין את אחד כאילו הוא אביהן קיים ונותנין להן. המלה "קיים" (השנייה) חסרה בד ובכי"ע (באו"ז הנ"ל יש כאן השמטה קטנה ע"י הדומות), ואפשר שנכנסה לכי"ו בט"ס מלעיל, אבל הכרח אין כאן.[7] וכוונת הברייתא היא שאם היורשין לא חלקו, והם האחין השותפין שניזונין מתפוסת הבית, אין אומרין אילו היה אביהן קיים היה נותן הרבה מזונות לקטנים והרבה מלבושים לגדולים משום שהיה עשיר (שהרי כל הנכסים היו שלו) ופזרן, אלא רואים את אחד מן האחים (שהוא המפקח על הנכסים) כאילו הוא אביהן ונותנין

[5] עיין לעיל הע' 3.
[6] ושם בשם התוספות שהביאו בשם ר"י, ואין ספק שהכוונה לריב"ם.
[7] שהרי בדמיון אפשר לראות גם את האח כאילו הוא „אביהן קיים".

להן כדרך שהוא נוהג בבניו ובבנותיו. ובברייתא זו אינה עניין למשנת ב"ב פ"ח מ"ז ולתוספתא שם פ"ח הי"ח (ושם מדברים ברוצין לחלוק, ובהוצאות הנישואין).

4—5. כיצד הבנות ניזונות ומתפרנסות, אין אומ' אילו היה אביהן קיים היה נותן להם כך וכך, אלא רואין שכנגדן היאך מתפרנסות ונותנין להן. כל הברייתא באו"ז הנ"ל, ברמב"ן, רא"ה וריטב"א ס"ח א', בר"ן פ"ו סי' ש"א (במשנה), ובקיצור במאירי ס"ח א', עמ' 290, ובחי' הריב"ש בשטמ"ק שם. וברא"ה שם: האיך ניזונת (צ"ל: ניזונות) ומתפרנסות. וכ"ה בריטב"א ובר"ן הנ"ל. אבל המלה "ניזונות" (אחרי "היאך") חסרה בכל הנוסחאות ובאו"ז וברמב"ן הנ"ל. והרא"ה ז"ל, כנראה, הוסיפה מדעתו (וממנו בריטב"א ובר"ן) ע"פ העניין.[8] ולפי פשוטה סמך התנא על הרישא והוא הדין במזונות הבנות שמין את הנכסים ורואין היאך שכנגדן ניזונות. ובכל אופן "מתפרנסות" כאן משמעותה פרנסת נישואין כפי שמוכח מן המחלוקת להלן, ולפיכך אף ברישא הכוונה כן, ומכאן ראיית בעל או"ז הנ"ל.

ובבבלי ס"ח א': אמר שמואל לפרנסה שמין באב.[9] מתיבי הבנות ניזונות ומתפרנסות מנכסי אביהן כיצד, אין אומרים אילו אביה קיים כך וכך היה נותן לה, אלא שמין את הנכסים ונותנין לה. מאי לאו פרנסת הבעל וכו'. ומדברי התוספות (ד"ה מאי לאו) מוכח שפירשו שמין את הנכסים כדי ליתן לה עישור נכסים, וכן משמע מדברי רש"י ותוספ' רי"ד שבנידון דידן אין לפנינו אלא שתי מחלוקות, והיינו אם שמין את דעתו של אב (ר' יהודה במשנתנו ולהלן בסמוך), או שנותנין לה עישור נכסים (חכמים שבמשנתנו ורבי להלן) אבל אין משגיחין בריבוי הנכסים. ברם שאר הראשונים[10] פירשו שיש ג' מחלוקות בדבר. והם הביאו את התוספתא כאן לראייה[11] ש"שמין את הנכסים" בברייתא שבבבלי (והוא הדין במשנתנו פ"ו סמ"ו) פירושו כדי לתת לה לפי ריבוי הנכסים, והיא "שמין את הנכסים" (שבמשנתנו הנ"ל ושבברייתא שבבבלי) היא "רואין שכנגדן היאך מתפרנסות" (שבתוספתא כאן),[12] עיין בראשונים הנ"ל. ובמאירי, עמ' 291 מסיים:

[8] אבל באמת אפשר לומר שהפתיחה בבבא זו "כיצד הבנות ניזונות ומתפרנסות" היא באשנרא מן הרישא, ובבנות עוסקים בפרנסה גרידא, אבל במזונותיהן אין מתחשבין בנכסים, כשיטת הר"מ בפי"ג מה' אישות ה"ו ובפי"ט שם הי"א. ואעפ"י שבבבלי ס"ח א' אמרו: שמין את הנכסים וכו', באכילה ובשתייה וכו', כבר תירצה ר"ב אשכנזי בשטמ"ק שם, והר"מ יפרש "שמין את הנכסים", כדי לברר אם יש כאן נכסים מרובים (כדי מזונות י"ב חודש), או נכסים מועטים, עיי"ש. וכן כיוון מדעתו הר"פ גירון בספרו תיקון סופרים על העיטור, קס"ב ע"ב ואילך, עיי"ש שהסביר את הדברים באריכות.

[9] ופירש"י: נותנין לה נדוניא כפי אומד שאנו בקיאין באביה, ווותרן או קמצן.

[10] הרמב"ן, הרא"ה, המאירי, הריטב"א, הר"ן וחי' הריב"ש הנ"ל (בפנים ריש ד"ה כיצד).

[11] ובמשנתנו פ"ו מ"ו: יתומה שהשיאתה אמה, או אחיה וכו', יכולה היא משתגדיל להוציא מידן מה שראוי להנתן לה. ר' יהודה אומר וכו', וחכמים אומרים וכו'. ופירש"י והרי"ד "מה שראוי להנתן לה" היינו עישור נכסים. וכן הביא בשטמ"ק שם בשם ליקוטי הגאונים. ופירוש רש"י והרי"ד הוא לפי שיטתם שאין בפרנסת הבת אלא שתי מחלוקות, וממילא אם ר' יהודה חולק על הת"ק הרי בהכרח שהת"ק סובר כרבי וחכמים של משנתנו. אבל לפי שיטת שאר הראשונים יכול לסבור הת"ק כתנא של התוספתא כאן (-חכמים של משנתנו), או שהת"ק סתם את דבריו, ור' יהודה וחכמים פירשו אותן, עיין בשטמ"ק בשם ליקוטי הגאונים, בר"ן למשנתנו, ד"ה מה שראוי, ובחי' הריב"ש בשטמ"ק שם. ועיין ר"מ פ"כ מה' אישות הי"ב וה"ג שם. וכל זה הוא רק ביחס לפירוש במשנתנו, אבל מן התוספתא הרי ברור ששלש מחלוקות בדבר.

[12] ובבבלי שם שרצו להעמיד את הברייתא במזונות ובכסות גרידא, היו יכולים לשאול מן הסיפא כאן שמוכח מתוכה שמדברים כאן בפרנסת נישואין, אלא שהעדיפו לשאול מן המשנה. ולפי תירוץ הבבלי שם, אף הברייתא מתפרשת כפשוטה, בפרנסת נישואין.

שמין את הנכסים ונותנים לה כפי מה שכנגדן מתפרנסות ועיי"ש עמ' 290. ור' יהודה סובר שאומדין דעתו של אב אם הוא וותרן או קמצן, ורבי סובר שנותנין לה עישור נכסים.

סוף דבר מתוך בבא זו מוכח שזנים את הבנות לפי רוב הנכסים,[13] וכן מפרנסים אותן לפי גודל הנכסים (לכל הדעות). והלכה שלנו אין לה עניין לתוספתא ב"ב ספ"ח (משנה שם ספ"ח), ושם מדברים בבנות יורשות, במקום שאין בן, ואם נישאו בנות בחיי אביהן ומת, אין הפנויות מקבלות פרנסת נישואין, אלא כולן יורשות בשוה. אבל בנידון דידן יש כאן בנים (או בן) יורשים, והבנות ניזונות ומתפרנסות אצל הבנים, ולפי התוספתא כאן הכל לפי גודל הנכסים. ומכאן נעמוד על סמיכות הברייתות שלנו למשנתנו, והיא נסמכה למשנתנו ספ"ה: אבל במכובד הכל לפי כבודו, ועיין רש"י ס"ח א', ד"ה הא באכילה, רבינו ברוך במרדכי פ"ו סוף סי' ק"צ. ומהלכה ה' ואילך להלן נסמכו הברייתות למשנתנו פ"ו מ"ג ואילך.

5—6. רבי אומר כל אחת ואחת וכו'. כ"ה בד, בכי"ע, באו"ז, ברמב"ן, בראי"ה, בריטב"א וברי"ן הנ"ל, ובכי"ו בטעות: כל אחת ואחד והמלים "רבי אומר כל" נשמטו. ודברי רבי גם בירושלמי פ"ו ה"ו, ל' ע"ד, ובבלי ס"ח א' (ועיי"ש נ"ב ב') ונדרים ל"ט ב', ופירשו בירושלמי ובבבלי, שכל אחת נוטלת עישור נכסים ממה שהשאירה הבת שנישאת לפניה. והסיקו בירושלמי שאם היו עשר בנות ובן אחד, הבנות נוטלות פחות קצת משני שלישים של הנכסים והבן נוטל קצת יותר משליש. ועיין במיוחס לרש"י נדרים ל"ט, ב', ד"ה כעישורייתא.

6—7. ר' יהודה אומ' אם השיא את הבת הראשונה ינתן לשנייה וכו'. וכ"ה ("ינתן") בד, בכי"ע, בקנ"נ (יינתן), באו"ז, בראי"ה (ברמב"ן מקוצר), בריטב"א וברי"ן הנ"ל. ועיין הגירסא במשנתנו פ"ו מ"ו, בירושלמי שם רה"ו, ל' ע"ד, ומ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 472 ואילך. ועיין באוה"ג, עמ' 204, וברי"מ פ"כ מה' אישות ה"ג.

7—8. אמרו לו יש ששיא את בתו ונוטל מעות וכו'. בד: ונוטל מעותיו וכו', ובכי"ע: ונוטל אחריה מעות וכו'. וכ"ה בירושלמי הנ"ל (בשינוי סדר): ונוטל עליה מעות, עיי"ש. ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין הנ"ל.

8—10. וכן היה ר' יהודה אומ' המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמש סלעים, שבראשונה היה לוקח לה בהן כל צרכה. וכ"ה בכי"ע (אלא ששם: בראשונה). ובד: שבראשונה היה לוקח בה כל צרכ'. והפירוש הוא שר' יהודה נותן טעם למה קבעו חכמים "חמש סלעים" משום שבראשונה, שהיה הכסף ביוקר, היו חמש סלעים מספיקים לכל צורכיה, והשאירו את השיעור לפי התקנה העתיקה. ובמשנתנו פ"ו מ"ה: המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמשים זוז, ופירש אביי (בבלי ס"ז א'): חמשים זוז פשיטי. אבל בירושלמי לא נזכרו בשום מקום "פשיטי",[14] ובירושלמי סתם זוזים שבדברי חכמים הם במטבע היוצא (עיין ירושלמי כאן פ"א רה"ב, כ"ה רע"ב), בדינר רומאי. ועיין תוספות ס"ז א', ד"ה אמר.

וכבר הסקנו לעיל, שו' 4—5, ד"ה סוף דבר, שהברייתות שלנו נסמכו למשנתנו ספ"ה ולא לפ"ו, ועיין להלן ה"ז ואילך, ושם אמרו (במשרה את אשתו ע"י שליש): נותן לה כלים של חמשים זוז (ואף שם אמר אביי חמשים זוזי פשיטי, עיי"ש ס"ה ב'). ומכאן שבגדים של חמשים זוז מספיקים לה לשנה. והר"מ ברפ"כ מה' אישות פסק: המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מכסות שפוסקין לעני שבישראל כמו שביארנו,[15] הרי לך שפירש "לא יפחות לה מחמשים זוז"

[13] לשיטת רוב הראשונים, עיין לעיל, הע' 10.

[14] בירושלמי חגיגה פ"א ה"ב, ע"ו ע"ב: רב חונה אכל פשוט כל שבעה, אבל שם הרי הכוונה לרב הונא בבבל.

[15] ברפי"נ: כמה הכסות שהוא חייב ליתן לה בגדים של חמשים זוז משנה לשנה וכו'.

שבמשנתנו פ"ו מ"ה, לצורך בגדיה. ולפ"ז מתפרשים גם דברי ר' יהודה כאן, והוא היה אומר: וכן[16] אמרו שמחייבים את האב ליתן לה כסף לצרכי הבגדים לשנה, אלא שבזה לא שינו את התקנה העתיקה של נתינת חמש סלעים שהיו מספיקים באותו זמן לבגדים לשנה שלמה. ועיין בס' הפלאה ס"ז א', ד"ה מתני', שנתן טעם לשבח לפירוש הר"מ הנ"ל ברפ"כ.

10. פסקה להכניס לו שתי סלעים, נעשית ששה דינרין. בד: נעשות ששה דינרין. ובכי"ע: שני סלעים נעשית ששה דינרים. ובמשנתנו פ"ו מ"ג: פסקה להכניס לו אלף דינר הוא פוסק כנגדן חמשה עשר מנה. ולפי הלכה זו עלינו להניח שאף בתוספתא הכוונה היא שכל סלע נעשית ששה דינרין (או "מששה" דינרים, כגי' כי"ע), כלומר, החתן כותב בכתובה ששה דינרין לכל סלע שהכניסה לו. והקושי הוא שהלכה זו נשנית להלן, שו' 16–17: פסקה להכניס לו כספים, סלעים נעשות (כגי' ד) ששה דינר. ואע"פ שאף במשנתנו פ"ו מ"ד נכפלה הלכה זו[17] מ"מ קשה השינוי בלשון (אפילו אם נניח שיש לנו שני מקורות) כאן שסתמה את דבריה ולא ברורה אם הכוונה היא לשום, או לכספים.

ושמא חולקת הברייתא על משנתנו וסוברת שאם הכניסה "שום" שמין אותו לכבודה רביע יותר,[18] ולפיכך אם הכניסה שתי סלעים נעשות ששה דינרין, כלומר כל סלע נעשה שלשה דינר, וכותב לה החתן בכתובה פחות רבע. והרי הדבר היה תלוי במנהגות המקום, עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי, עמ' נ"ד, אות ס'. ועיין מ"ש להלן בסמוך ולהלן, שו' 19–21, ד"ה פסקה.[19] ובירושלמי פ"ו ה"ג, ל' סע"ג: שמין דעתה של אשה שהיא רוצה לכלות את כליה ולפחות אותן חומש. והיו מקומות ששמו דעתה שהיא תסכים לפחות אותן רבע.

11. מה שחתן פוסק פחות מחומש, חוץ ממאתים לבתולה ומנה לאלמנה. צ"ל: פחות חומש, כמו שהוא בד ובכי"ע, והיא פיסקא ממשנתנו פ"ו מ"ג, אלא שהתוספתא מוסיפה שפיסוק זה אינו כולל את עיקר הכתובה שתיקנו חכמים. ולפי פירש"י במשנתנו שם הרי הלכה זו סותרת את הרישא כאן (לפי השערתנו הנ"ל, שמוסיפין על השום רביע). ברם רב האי,[20] הר"ח[21] ועוד (עיין שטמ"ק) פירשו שאין מדברים כאן בפיסוק החתן כנגד שום הכלה, אלא במה שהחתן פוסק מעצמו, שאף הוא הכניס לה שום משלו וכו', ולפי זה בשום הכלה מוסיפין רביע (לכבודה) ובשום החתן כשהוא כותב את השום בכתובה פוחת חומש "לפי ששמין אותם יותר מכדי שויים לכבוד החתן" (לשון הר"ח).

12. פסקה להכניס לו זהב, הרי זהב ככלים. דינרי זהב, הרי זהב ככספים. בבלי ס"ז א', עיי"ש הפירוש. ובירושלמי פ"ו ה"ג, ל' ע"ד: שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן הכניסה לו זהב בשוויו. ותני כן תקשיטין לעשותן דינר באחד ומחצה. דינר לעשותן תקשיטין בשווייהן.

13. וכן הוא דבר. וכ"ה בד.[22] ובכי"ע: כן הדבר. ובקג"נ ובבבלי ס"ז א' חסר כ"ז. ועיין מ"ש ע"ז להלן בסמוך.

[16] כלומר, כשם שאמרו במשרה את אשתו ע"י שליש שנותנים לה בגדים לכל השנה.

[17] ותירוץ הבבלי ס"ו ב' אינו מיישב את הכפילות שבתוספתא.

[18] ועיין בנוסח הנט (מראשית המאה השנייה למספרם) שנתפרסם בספר Les Grottes de Murabba'at (אוקספורד 1961), עמ' 105. ומשלם לרבעין' שם בוודאי פירושו שמוסיף רובע (כמו בחמש', עמ' 101 שם), ושלא כמסקנת המו"ל שם, עמ' 109. אבל עצם התנאי שם סתום, וכנראה שאינו עניין לנידון שלנו כאן.

[19] ושם יתברר החילוק בין שיטת הירושלמי לבין השיטה המשוערת של הבבלי בפחיתת השום.

[20] עיין אוה"ג, התשובות, עמ' 200, סי' תצ"ט.

[21] עיין תוספות ס"ו ב', ד"ה וכשחתן, אוה"ג, לקוטי פירוש ר"ח, עמ' 51.

[22] כסיננון המשנה בנדרים פ"ו מ"ו. ועיין מ"ש להלן בפנים, שו' 13–14, ולהלן, הע' 31.

13—14. מקום שנהגו שלא לפרוט דינרי זהב, מניחן כמות שהן, והזהב הרי הוא ככלים. כ"ה (שלא לפרוט") בד, בכי"ע ובבבלי הג"ל, ובכי"ו בטעות: שלא לפרוס. ומלשון התוספתא "מניחן כמות שהן" משמע שחייב להניחן כמות שהן, משום שהמנהג הוא שלא לפרוט דינרי זהב שהאשה מכניסה לבעלה, אבל במקום שאין מנהג, מסכים רשב"ג לת"ק, ואומר "וכן הוא דבר" שדינרי זהב ככסף, אבל במקום שנהגו שלא לפורטן הרי מניחן כמות שהן, ודינן כאילו הכניסה לו גרוטאות של זהב, והרי אמרו שזהב הרי הוא ככלים. ובבבלי ס"ז א' פירשו אחרת לפי הגירסא שלהם בברייתא כאן.

14—16. הכניסה לו בין שום בין כספים, ונתן עיניו לגרשה, היא לא תאמר לו תן לי שומי, והוא לא יאמר לה טלי כספך, אלא נוטלת כל מה שכתב לה בכתובתה. מן הלשון "ונתן עיניו לגרשה" מוכח שנתן עיניו לגרשה מיד אחרי הנישואין, והיא עדיין לא השתמשה בכליה, והוא לא השתמש בכספים שנתן לה. ובשו"ת מהרי"ק סי' פ"א (ד' קרימונא, נ"ח ע"ד, ד"ו, פ"א ע"ב) הביא תוספתא זו לראייה לפירוש ר' שמואל בר' ברוך שהקשה כיצד מותר לבעל להוסיף על הכספים שהכניסה לו אשתו, ולמה אינו חושש משום רבית, ותירץ שאין כאן רבית שהרי צריך להוסיף לה אפילו מגרשה מיד, ועדיין לא השתמש כלל בכספים, ואין כאן אגר נטר (מרדכי פ"ו סי' ק"צ), ועיין מ"ש לעיל פ"ד, הערה 95. ועיין בשו"ת דברי חיים להגר"ח מצאנז ח"א יו"ד סי' כ"ט. והנה בעניין הוספת הבעל על הכספים שהכניסה לו כולי עלמא מודי שהטעם הוא כמו שמפורש בירושלמי (פ"ו ה"ג, ל' ע"ד): שמין דעתו של איש, רוצה לישא וליתן בהן ולעשותן באחד ומחצה. וממילא בנידון דידן שעדיין לא השתמש בהם הוא טוען שאינו מן הדין שיוסיף שליש, ופוסקת התוספתא שנוטלת כל מה שכתב לה. ועיין גם בשו"ת בנימין זאב סי' קי"ד, קצ"ב ע"א. ובקג"נ יש כאן כפילות מוטעית.

וכן לפי פירוש הירושלמי (הג"ל): "שמין דעתה של אשה שהיא רוצה לכלות את כליה ולפחות אותן חומש", הרי מובן שהיא טוענת עדיין לא השתמשתי כלל בכלי ותן לי אותן בשומן האמיתי, בשוויין. ברם לפי פירש"י במשנתנו ששמין את הכלים ביתר משוויין (ולעיל הנחנו שכ"ה שיטת התוספתא) כיצד תאמר תן לי שומי (כלומר, שווין האמיתי), והרי היא מפסידה על ידי כך, ולמה יתנגד בעלה לכך? ואפשר שהכוונה שהיא טוענת שישומו את הכלים כמו שהם שוים עכשיו (והם נתייקרו), אין שומעין לה אלא נוטלת כמו שכתוב בכתובה. ואעפ"י שהדין עמה, והיא נוטלת את כליה, מ"מ חייבת לשלם לבעלה את העודף על הכתוב בכתובה, עיין מ"ש לעיל יבמות פ"ט, שו' 4, ד"ה ולעיל. ולא עוד אלא שיתכן והכל הוא מדברי רשב"ג הג"ל, והוא הרי סובר (במשנתנו פ"ו מ"ד) שהכל כמנהג המדינה,[23] והיו מקומות שנהגו לפחות משוויין האמיתי, והיא רוצה לקחתן בשוויין.

16—17. פסקה להכניס לו כספים, סלעים לעשות ששה דינר. צ"ל: נעשות (כנ' ד) ששה וכו'. ועיין מ"ש לעיל, שו' 10, ד"ה פסקה. ולפנינו פיסקא ממשנתנו פ"ו מ"ד.

17. חתן מקבל עליו עשרה דינרין למנה לקופת בשמים. בכי"ע חסרה המלה "למנה". ובמשנתנו הג"ל: החתן מקבל עליו עשרה דינרין לקופה לכל מנה ומנה. אבל במשנה שבירושלמי, הוצ' לו, קויפמן, פרמה, ר' יהוסף אשכנזי (במלא"ש) בשם ס"א: מקבל עליו עשרה דינר, וקופה לכל מנה ומנה. ובירושלמי פ"ו ה"ד, ל' ע"ד: כיני מתניתא וקופת בשמים הכל מנה. ונראה שהירושלמי לא בא כאן להעמיד את נוסח המשנה, אלא בא

[23] עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"ם, עמ' נ"ח, אות ס'.

לפרשה[24] שאין נותנים לה יותר ממנה[25] לקופת בשמים, אעפ"י שהכניסה לו אלפי אלפים.[26] ואף שבבבלי ס"ו ב' הביא רב יהודה בשם רב את המעשה בבתו של נקדימון בן גוריון, הרי לא משום דין משנתנו הנ"ל אתינן עלה, אלא משום שגם בעלה היה עשיר מופלג, ופסקו לה בשמים משום „עולה עמו ואינה יורדת עמו". תדע לך שהוא כן, שבתוספתא לעיל ספ"ה ובירושלמי ספ"ה הביאו מעשה כעין זה על שומרת יבם ופסקו לה כן לאחר מיתת בעלה, והוא מטעם הנ"ל. ואשר ל„וקופת בשמים" אין כאן אלא פירוש למלה „וקופה" שבמשנתנו שקופה היא קופת בשמים, כבתוספתא כאן, ובבבלי ס"ו ב'.[27] והירושלמי גרס במשנתנו: עשרה דינרים וקופה וכו', ואין „וקופה" אלא „קופה",[28] והיינו עשרה דינרים קופה (=לקופה). וכן בירושלמי ספ"ה ל', ע"ג: שפסקו לה חכמים בחמש מאות דינר קופה בשמים. ועיין מה שהאריך מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 494 ואילך, והוא הגיה בירושלמי „לכל מנה" במקום „הכל מנה", וסמך על „גירסת כי"ע" בתוספתא כאן ספ"ה, ובאמת אין שם אלא טעות הדפוס בהוצ' צוקרמנדל.[29] ולפירושו „לכל מנה ומנה" שבמשנתנו נמשך על „עשרה דינרין" (שכוונתם לצרכים מיוחדים), ואינו עניין לקופה של בשמים, עיי"ש, והכל דוחקי דוחקין, ובאמת אין שום הבדל למעשה בין „לקופה" ובין „וקופה", ואף „וקופה" היא „קופה" ופירושו „לקופה" כמו שכתבנו לעיל.

17—18. אמ' ר' יוסה וכן השום, הלכה מקום שנהגו שלא לפחות וכו'. ופירושו, אמנם כן הוא השום, אבל הלכה, מקום וכו'. ובכי"ע: כן הלכה מקום וכו'. ובד: וכן כל מקום שנהגו וכו'. ובמשנתנו פ"ו מ"ד: החתן מקבל עליו עשרה דינרין לקופה לכל מנה ומנה. רבן שמעון בן גמליאל אומר הכל כמנהג המדינה. ורבותינו הראשונים[30] הביאו את התוספתא כאן לראייה שרבן שמעון בן גמליאל אינו חולק על הסיפא גרידא אלא על כל משנתנו שם (והראשונים אינם מעתיקים את המלים „כן הלכה"),[31] כלומר, גם על הפחיתה מן השום ועל

[24] בירושלמי רגיל „כיני מתניתא" גם כפירוש, ולא כהגהה, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 441, ובכמה דוגמאות שהביא להלן שם.

[25] ו„הכל מנה" פירושו: טפי לא, ועיין במשנת יומא פ"ג מ"ז („הכל שלשים מנה") ובבבלי שם ל"ה א'. ולעצם העניין עיין בתוספות כאן ס"ו ב', ד"ה ליום.

[26] ובדרך שמא ואולי נ"ל לשער שצ"ל בירושלמי: הכל [כ]מנה' (=כמנהג), והיא פיסקא קטועה ממשנתנו: הכל כמנהג המדינה. ועל פיסקא זו אמר ר' יוחנן שם: עשו הניית בשמים כהניית כספים. ואח"כ אמרו בירושלמי (וכ"ז אינו בגוף כי"ל, ונוסף בגליון ע"י המגיה): א"ר אבין (כלומר, והוא מפרש את דברי ר' יוחנן) עשו הניית פריה ורביה כהניית כספים. ונראה שהדברים משובשים, וצ"ל: עשו הניית[ן ב]סוריה ו[ע]רביה כהניית כספים, כלומר, עשו הנייתן של בשמים בסוריה ובערביה וכו', עיין בבלי ס"ז א' וירושלמי פ"י סה"ג, ל"ג ע"ד. וממשיך הירושלמי: כהדא תלמידוי דר' יוסי סלקון לקדשין (כנראה, שם מקום) אשכחינן ערירין (ביחס לבשמים אם דינן ככספים), אמרון אתניתון ביניכון? אם התניתם ביניכם הרי יפה, ואם לאו הכל כמנהג המדינה.

[27] מאי קופה. אמר רב אשי קופה של בשמים. ועיין בבלי גיטין ס"ז א'.

[28] והוי"ו הוא וי"ו הפירוש, כרגיל במשניות מטיפוס א"י, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 1086 ואילך, והוא דוגמת מדות פ"ד מ"א: חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן, כגירסת הוצ' לו, והכוונה: חצי אמה מזוזה וכו', וכדומה.

[29] עיין מ"ש לעיל ספ"ה, הע' 41.

[30] הרמב"ן למשנתנו ס"ו א', הרשב"א (בשטמ"ק) והרא"ה שם, הרא"ש פ"ו סי' ד', המאירי, עמ' 284—285, הר"ן פ"ו סי' רצ"ו, נ"י ס"ו ב', שיטה להר"ן, עמ' ק"נ, שו"ת מהרי"ק סי' פ"א, ד' קרימונא, נ"ט רע"ב, ותשב"ץ ח"ג סי' רס"ב.

[31] בשו"ת בנימין זאב סי' קי"ד, קצ"ב ע"א, העתיק כגירסת הדפוסים, ונראה שהעתיק מן התוספתא הנדפסת. ואף לפי הגירסא שבכי"ע „כן הלכה" פירושו: אמנם כן הלכה כדברי משנתנו שפוחתים מן השום ומוסיפים על הכספים (כסיגנון משנת ב"ק פ"ג מ"ט. ועיין גם לעיל הע' 22), אבל

ההוספה בכספים עיי"ש. ועיין בפיה"מ להר"מ למשנתנו ומ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ח, אות ס', שם סוף אות ע'. וכתב הרמב"ן (וממנו גם ברשב"א ועוד) שהכוונה בתוספתא שלא נהגו לפחות,[32] שאם היה מנהג מפורש שלא לפחות אין מי שיחלוק על רשב"ג. ובמאירי, עמ' 285: איפשר שת"ק סובר שכל שלא התנו אנשי העיר במנהגם שלא לפחות ושלא להוסיף (כלומר, שאם בני העיר התנו במפורש שלא לפחות ולא להוסיף, כולם מודים שהמנהג קובע) אלא שאין נוהגין לפחות ולהוסיף, כל שבאין לדין על כך מוסיפין ופוחתין, שהרי צד דין יש בדבר, שהגישום ראוי לפחות, והמעות ראויים להוסיף. ומכל מקום הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, או שמא אף רבן שמעון בן גמליאל לא בא אלא לפרש[33] וכו'.

19—21. **פסקה להכניס לו חמש מאות דינר שום, וכתב לה אלף דינר בכתובתה, אם עשת קיצתה נוטלת מה שכתב לה, ואם לאו גורע כנגדן שלשה דינרין לכל סלע וסלע.** וכ"ה (בשינויים קלים) בד. וכ"ה גם בכי"ע, אלא ששם מסיים: אם לאו, גורע כנגדן ששה דינרין לכל סלע וסלע. ובתחילת הבבא ובסופה תלויים עיגולים לסימן מחיקה. והסופר מחקה בטעות, שהרי לשיטתו חסרה לגמרי שם ההלכה של "שום". וכנראה שהמלה "ששה" הטעתו, וקרוב לוודאי שצ"ל שם: "ש[ל]שה דינרין", כמו שהוא בד ובכי"ו. וכבר אמרנו לעיל, שו' 10, ד"ה ושמא, שלשיטת התוספתא פוחתין רבע מן השום (ולא חומש), כמפורש שם ששתי סלעים נעשות ששה דינרים, כלומר, כל סלע נעשית שלשה דינרין.

ולפ"ז מתפרשת גם התוספתא כאן, והיינו אם עשת קיצתה וקיימה מה שקצו ביניהן נוטלת מה שכתב לה, אבל אם לא עשתה קיצתה אינו נוטלת אלא מה שהוסיף לה. ומן הדין היה צריך לכתוב לה שלש מאות ושבעים וחמשה דינרין בכתובתה (והיינו שלשה דינרין לכל סלע, שהרי פסקה להכניס מאה ועשרים וחמשה סלעים שום), והוא כתב לה אלף דינר, נמצא שהוסיף לה מרצונו שש מאות ועשרים וחמשה דינרין על כתובתה, והוספה זו קיימת אפילו אם לא הכניסה לו כלום. ומבארת התוספתא שאם לא עשתה קיצתה, והכניסה לו פחות, אינו גורע אלא שלשה דינרין מכל מה שהחסירה מקיצתה הראשונה. כן, לדוגמא, אם לא הכניסה לו אלא מאה דינר, והחסירה מקיצתה, מאה סלע, מנכה לה מכתובתה שלש מאות דינר, וכותב לה שבע מאות דינר בכתובתה, והן שבעים וחמשה דינרין כנגד מאה דינר שהכניסה לו, ושש מאות ועשרים וחמשה דינרין תוספת משלו. וכן אם החסירה פחות, או יותר. הכל לפי חשבון זה.

ובירושלמי פ"ו ה"ד, ל' ע"ד: פסקה להכניס לו בחמש מאות דינר שום, עשה אותו ארבע מאות, לא עשה כן אלא עשה אותו אלף, אם עשה קיצותא גובה את הכל, ואם לאו מיגרע ח מ ש ה דינר לכל סלע ואינו נוגע בתוספת, והירושלמי מפרש את משנתנו, ובה מפורש שהחתן פוחת חומש מן השום. ובארו בירושלמי (ה"ג, ל' רע"ד): שמין דעתה של אשה שהיא רוצה לכלות את כליה ולפחות אותן חומש וכו', שאין אדם רשאי למכור כלי אשתו. נמצא שלמעשה השום שוה פחות חומש בשביל הבעל (שאין רשאי למכור את כליה, והם מיוחדים לשימושה), ומן הדין כותב לה ארבע מאות במקום חמש מאות שהכניסה. אבל הבעל לא עשה כן, ובמקום ארבע מאות כתב לה אלף, ויש לחקור אם התוספת שלו שכתב מדעתו היא שש מאות (כשיטת התוספתא לעיל), או רק חמש מאות, ומה שהוסיף לה שש מאות (במקום חמש מאות) הוא משום שאף לדידיה ניחא ליה שיהו לו כלים בביתו ואשתו תשתמש בכליה, ולפיכך לא השתמש בזכותו ולא פחת לה את החומש.

במקום שנהגו שלא לעשות כן הכל כמנהג המדינה. ורשב"ג מפרש ואינו חולק, עיין בדברי הרמב"ן והמאירי שהבאנו להלן בפנים.

[32] כלומר, מקום שנהגו שלא לפחות כותבו מקום שלא נהגו לפחות".

[33] עיין מ"ש לעיל הע' 31.

מעתה אפשר לומר ששמין את דעתו שכדאי לו להוסיף חומש, ובלבד שאשתו תכניס לו כלים לביתו, ומשום זה כתב לה אלף דינר,[34] אבל אם לא תכניס כלום לא היה כותב לה אלא שלש מאות ושבעים וחמשה דינרים. ולפיכך אם עשתה קיצותה והכניסה לו שום בחמש מאות דינר גובה את כל מה שכתב לה, והיינו חמש מאות בעד הכלים שהכניסה, שמתקבלים בשוויים, וחומש שהסכים להוסיף כנגד הכלים (כלומר מאה ועשרים וחמשה דינרין), ותוספת משלו, שלש מאות ושבעים וחמשה דינרין. אבל אם לא עשתה קיצותה, והכניסה פחות ממה שקצתה, גורע מכל סלע שלא הכניסה חמשה דינרין, שיכול לטעון לא הוספתי לה אלא משום שאף היא קצתה להכניס שום, ואינו יכול לטעון אלא עד חומש, ואם הכניסה לו מאה דינר (במקום חמש מאות שקצתה) גורע לה חמש מאות (במקום ארבע מאות שהחסירה), ואינו נוגע בשאר התוספת. ואח"כ שואל הירושלמי: הכא את מר מיגרע. והכא את מר אינו מיגרע? כלומר, למה אם עשתה קיצתה גובה את הכל, ואינם גורעים לה כלום, והכא כשלא עשתה קיצותא גורע לה הבעל יותר ממה שהחסירה? ומתרץ הירושלמי: כאן בנטלה (נ"ל שצ"ל: בבטלה)[35] מקצת. כאן בשלא נטלה (נ"ל שצ"ל: בטלה) מקצת. כלומר, אם לא עשתה קיצותה הרי בטלה מקצת מהתחייבותיה ולפיכך גורעים לה, אבל אם עשתה קיצותה הרי לא בטלה כלום מהתחייבותיה ולפיכך אינו גורע לה כלום ונוטלת מה שכתב לה.

21–22. פסקה להכניס לו חמש מאות דינר כספים, כת' לה אלף דינר בכתובת', אם עשת קיצתה וכו'. כ"ה בד ובכי"ע. ובכי"ו בטעות ובאשגרה מלמטה: הכניסה לו אלף דינר בכתובתה וכתב לה שדה משנים עשר מנה אם עשת וכו'.

23. ואם לאו, גורעת כנגדן חמשה דינרין לכל סלע וסלע. וכ"ה בד ובכי"ע (אלא שבכי"ע: גורע). ונראה שיש כאן ט"ס, וצ"ל: ששה דינרין לכל סלע, כמו שהוא בירושלמי, שהרי אף התוספתא סוברת (לעיל, שו' 16) שאם פסקה להכניס לו כספים, סלעים נעשות ששה דינר, כשיטת משנתנו. ושמא יש כאן מקור אחר, ולפי מנהגן הוסיפו על הכספים חומש, כשם שגרעו מן השום חומש.

ובירושלמי פ"ו ה"ד הנ"ל: פסקה להכניס לו חמש מאות דינר כספים עושה אותן שבע מאות ומחצה, לא עשה כן אלא עשה אותן אלף, אם עשת קיצותא גובה את הכל, ואם לאו מיגרע ששה דינר לכל סלע, ואינו נוגע בתוספת.[36]

23–25. הכניסה לו אלף דינר בכתובתה, וכתב לה שדה משנים עשר מנה, אם עשת קיצתה נוטלת מה שכתב לה, ואם לאו, לא יפחות לבתולה ממאתים ומנה לאלמנה. ובירושלמי הנ"ל: פסקה להכניס לו אלף זוז צריך לעשותן ט"ו מנה, לא עשה כן אלא כתב לה שדה שוה בשנים עשר מנה תחת אלף זוז, אם עשתה קיצותא וכו'. ושואל הירושלמי: הכא את מר נוגע בתוספת (כלומר, בנידון דידן אם לא עשתה קיצותה אין לה כלל תוספת) והכא את מר אינו נוגע בתוספת (כלומר, בשתי הבבות הראשונות אינו נוגע בתוספת אפילו אם לא עשתה קיצותא). ומתרץ הירושלמי: תמן (כלומר, בשתי הבבות

[34] כלומר, מכיון שהוסיף לה במקום לפחות לה, אנו אומדים את דעתו שמקבל את הכלים בשוויים, ואף מוסיף חומש משום שאף הוא ניחא ליה שתשתמש בכליה (ולא יצטרך לקנות כלים) ומוסיף לה חומש כנגד הכלים. וסברת הירושלמי היא בהפך משיטת התוספתא הסוברת שתוספת הבעל קבועה, ומנכים לה לכל סלע שלא הכניסה שלשה דינרין.

[35] החילוף בין ב"ת ונו"ן רגיל מאד בכתי"ב.

[36] כלומר אינו יכול לטעון לא הוספתי לך עד אלף אלא משום שהבטחת להכניס לי כספים, ועכשיו שלא הכנסת לא תקבל שום תוספת, אלא אם לא הכניסה כלום עדיין יש לה תוספת, ואינו מנכה לה מן האלף אלא שבע מאות וחמשים זוז, וכן אם הכניסה לו פחות מחמש מאות מנכה לה לפי החשבון: ששה דינרין בעד כל סלע שהחסירה מקיצותה.

הראשונות) הוסיף ולא פיחת (כלומר, שהרי כתב לה יותר ממה שהיה חייב, ורצה להוסיף מדעתו), ברם הכא פיחת ולא הוסיף (כלומר, שהרי היה חייב לכתוב לה ט"ו מנה, והיא קבלה עליה שיפחות ולא יוסיף, וממילא אם לא עשתה קיצותא אין לה תוספת).

25—27. המשיא את בתו ופסק עם חתנו שיעמוד ערום וילבישנה, אין אומ' יעמוד ערום וילבישנה, אלא מכסה את הראוי לה. וכ"ה בד, אלא שבכי"ו בטעות: המשיא את אשתו וכו'. ובכי"ע: המשיא את בתו סתם וכו'. והמלה "סתם" היא באשגרה ממשנתנו פ"ו מ"ה. ובמשנתנו שם: פסק להכניסה ערומה, לא יאמר הבעל כשאכניסה לביתי אכסנה בכסותי, אלא מכסה ועודה בבית אביה. ובירושלמי (ה"ה, ל' ע"ד) שואל עלה: לא כן תני מניין אפילו אמר הריני עומד ערום ומכסה, אין אומרי' לו שיעמוד ערום ויכסה, אלא מכסה בראוי לה (כלומר, ובמשנתנו אמרו שחייב לקיים כמו שהתנה). ומתרץ הירושלמי: תמן (כלומר, בתוספתא כאן) אורחה דבר נשא מימר הני לי מיקום ערטילייי ומכסייא איתתי (כלומר, כן דרכם של בני אדם להגזים, ו"ערום" לאו דווקא, ואין כאן אלא מליצה), ברם הכא (כלומר, במשנתנו) לכן התנה עמה מתחילה. ובמאירי, עמ' 268, הביא את הירושלמי ופירש בשם "קצת רבנים" שהירושלמי הבין את "אכסנה בכסותי" (של משנתנו) שהבעל מכוין לומר שילבוש קרועים ויכסה את אשתו בלבוש שלו, אפילו אם יצטרך לעמוד ערום, ותירצו שבמשנתנו "לכך התנה מתחילה", אבל בברייתא היא "דרך גוזמא ופטוטי[37] מילי". והכוונה שעצם לשון התנאי אינה אלא מליצה, אבל אין הבדל בכך אם האב התנה בתחילה, או שהבעל אמר כן מעצמו (כפי שאפשר לפרש בלשון הברייתא שבירושלמי), עיין תוספות ב"מ ס"ו א', ד"ה פטומי.

27. וכן המשיאין את היתומה וכו'. פיסקא ממשנתנו פ"ו מ"ה, ושם המלה "וכן" מקשרת בבא זו עם הרישא. ובירושלמי (ה"ה, ל' ע"ד): כיני מתניתא וכן המפרנסין את היתומה, כלומר, בגבאי צדקה עסיקינן שהם הם המפרנסים (שנותנין לה נדוניא), ואעפ"י שיש לה אם ואחים עניים שהם משיאין אותה, עיין להלן בסמוך. ועיין במבוא לנוה"מ למהרי"ן אפשטין, עמ' 495.

28—30. יתומה שהשיאתה אמה או אחיה, וכתבו לה מאה או חמשים זוז, אע"פ שכתב להן הבעל דין ודברים אין לי עמה, יכולה היא כשתגדיל להוציא מידן מה שראוי להנתן לה. במשנתנו פ"ו מ"ו: יתומה שהשיאתה אמה או אחיה מדעתה וכתבו לה במאה, או בחמשים זוז, יכולה היא משתגדיל להוציא מידן מה שראוי להנתן לה. ובקטנה הרי כולי עלמא מודים ששחיקתה אינה כלום,[38] ואפילו הגיעה לעונת הפעוטות (עיין מ"ש להלן פ"י, שו' 10—11). ומוסיפה התוספתא שאפילו אם הבעל הוא גדול ומחל בפירוש אין מחילתו כלום, ואשתו מוציאה מה שראוי להנתן לה, שהרי היא לא מחלה. וברשב"א ס"ח א' (לפי שטמ"ק שם): וגרסינן בתוספות אע"פ שכתב לה הבעל דין ודברים אין לי עמה (בכי"ע כאן: עמכם) יכולה היא משתגדיל להוציא מידן מה שראוי לינתן לה. ובמאירי, עמ' 290: וכן אפילו מחל הבעל, שאין מחילת הבעל מפקעת זכותה.

31. האיש פוסק על ידי בתו, ואין האשה פוסקת על ידי בתה. וכ"ה בירושלמי פ"ה ה"א, כ"ט ע"ג, ושם מוסיף: ולא אח על ידי אחותו. ופירושו, אעפ"י שאמרו שאם האב פסק נדונייא לבתו מתחייב באמירה, ואינו צריך קניין (עיין ירושלמי לעיל שם ובבלי ק"ב א' ובמקבילות) הדין דין באב שפסק לבתו דווקא, אבל האם והאח אינם מתחייבים בפסיקה בדברים בעלמא. וכן פסקו רוב הקדמונים, והבאתי אותם בבאורי לה' הירושלמי, עמ' נ"ד,

[37] יותר נראה שצ"ל: ופטומי.
[38] עיין בבלי ס"ח ב'.

אות ר'. ועיין עכשיו בס' "רב נסים גאון" הוצ' הר"ש אברמסון, עמ' 273, ובהערה 187 שם. אבל הראב"ן בסי' ל"ח ועוד (עיין בבאורי הנ"ל) פסקו שאב לאו דווקא, אלא אפילו אחרים מתחייבים בדברים. ואשר לירושלמי ותוספתא כבר יישב בשו"ת הקצרות למהר"ם ב"ב (ד' קרימונא סי' קנ"א): "וההיא דירושלמי אינו קשיא דמירי דפסק האח ממון אביו, דאותו פיסוק אינו כלום" וכו', "ועתה לא קשיא הירושלמי ודברי הגאונים אהדדי", עיין מש"ש בבאורי הנ"ל.

31—32. יתום ויתומה שמבקשין להתפרנס מפרנסין את היתומה תחלה ואחר כך מפרנסין את היתום. וכ"ה בבבלי ס"ז א'. ופירש"י: להתפרנס מזונות של צדקה. וכבר הקשו הראשונים והאחרונים ממשנת הוריות פ"ג מ"ז: האיש קודם לאשה להחיות. אבל הרשב"א (בשטמ"ק) כתב: להתפרנס, פי' פרנסת כסות, מפרנסין את היתומה, ואח"כ מפרנסין את היתום, וכדתנן בהוריות (במשנה הנ"ל) האשה קודמת לכסותה ולפדותה, אבל במזונות מפרנסים את היתום ואחר כך מפרנסין את היתומה, וכדתנן התם האיש קודם להחיותו וכו'. ברם אף הר"מ בפ"ח מה' מתנות עניים הט"ו פסק: האשה קודמת לאיש להאכיל ולכסות וכו'. ומכאן שפירש כפירש"י כאן, ואשר למשנת הוריות כבר פירשה בב"י טיו"ד סי' רנ"א: והא דתנן בסוף הוריות האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה והאשה קודמת לאיש לכסותה ולהוציאה מבית השבי, צ"ל דלהחיות היינו להצילם אם הם טובעים בנהר וכיוצא, אבל אכילה לאו בכלל להחיות הוא, אלא דינה כדין הכסות, ותנא כסות והוא הדין לאכילה, דחד טעמא הוא, כדאמרן. ועיין גם בבאר שבע בהוריות שם ובתוספות נזיר מ"ז ב', ד"ה והתניא. ברם מתוך הירושלמי בהוריות שם שהביאו מרן בעצמו בסמוך לפירושו הנ"ל משמע שפירשו "להחיות" לעניין מזונות, כמו שהעיר בשער יוסף להרחיד"א במקומו שם, קי"ג ע"א, עיי"ש שהאריך.

ובמאירי כאן, עמ' 287, והוריות, עמ' 168, פירש שמשנתנו מדברת במקום שאין האיש יכול לחזר (כלומר, על הפתחים), ולפיכך הוא קודם. ועיין בליקוטי הגאונים שהבאנו להלן בסמוך.

33. מפני שהיתום יכול לחזר מכל מקום, ואין היתומה יכולה לחזר מכל מקום. בד: מפני שהיתום יכול לחזור בכל מקום ואין יתומה יכולה לחזור בכל מקום. ובכי"ע: מפני שהיתום יכול לחזר בכל מקום ואין האשה יכולה לחזר בכל מקום. ובבבלי ס"ז סע"א הנ"ל: מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים ואין אשה דרכה לחזור. והמלים "על הפתחים" פירוש הוא שהוסיפו בדפוסים החדשים, ובבבלי ד"ו רפ"ג חסרות המלים "על הפתחים". ובכי"מ: מפני שהאיש דרכו להחזיר, האשה אין דרכה להחזיר. וכמעט כל הראשונים[39] מעתיקים מן הבבלי: דרכו לחזר וכו' אין דרכה לחזר (ופתחים לא נזכרו שם כלל). ובשטמ"ק ס"ז א' מביא בשם ליקוטי הגאונים: להתפרנס מזונות וכסות, ואח"כ מפרנסי' את היתום, פי' ואחר כך גובין ומפרנסין, והאשה אין דרכה לחזר, כלומ' האשה אין דרכה לחזר על הבעל שישא אותה, הלכך כשיבוא אדם לתובע' לישא אותה אין אנו מאחרין את הדבר שמא יחזור בו, אבל האיש אין אנו חוששין לו שאפילו אם תחזור בו האשה ימצא לו אחרת ע"כ. ולפי פירוש הגאונים מדברים כאן במזונות וכסות לפרנסת נישואין. ופירוש זה קשה קצת, שהרי הלכה זו נשנית להלן בסיפא, ואף הלשון של התוספתא "לחזר מכל מקום" אינו הולם יפה פירוש זה. ועיין גם בבבלי קידושין כ"ב סע"א. וצ"ע. ועיין בשנו"ס כאן. ובמאירי, עמ' 287: שהרי דרכו לחזר האמור כאן פירושו לחזר על הפתחים, אלא שהם[40]

[39] בה"ג ה' כתובות, ד"ו ע"א ע"ג, הרי"ף כאן פ"ו סי' ש', תוספ' רי"ד ועוד.

[40] כלומר, יש מפרשין" שהביא לעיל שם, והיינו הרשב"א שהבאנו לעיל, שו' 31—32, ד"ה יתום.

מפרשים בו לחזר על צדדיו ולהרויח לצורך מלבושיו יותר מן האשה. ולשון התוספתא כאן „לחזר מכל מקום" מסייעת קצת לפירוש זה. וברי"מ פ"ח מה' מתנות עניים הט"ו הנ"ל: האשה קודמת לאיש להאכיל ולכסות ולהוציא מבית השבי, מפני שהאיש דרכו לחזר, לא האשה ובושתה מרובה.[41] ובטיו"ד סי' רנ"א: ומקדימין האשה לאיש בין להאכילה בין לכסותה מפני שמתביישת לשאול. וכנראה שפירש כן את דברי הרי"מ הנ"ל, שכוונתו שהאיש דרכו לחזר על הפתחים (או על הגבאים) ולא האשה, שבושתה מרובה ומתביישת לשאול.[42] ועיין בלשון הרי"מ פכ"א מה' סנהדרין סה"ו.

33–34. יתום ויתומה שמבקשין לישא משיאין את היתומה וכו'. בבלי ס"ז רע"ב. ובקנ"נ: . . . אחר כך משיאין את היתומה שדרכה של . . . לימות.

35. מפני שבושתה של אשה יותר מן האיש. בבלי הנ"ל. ועיין להלן פי"ב, שו' 14, ומשם מוכח שהכוונה שבושתה של אשה בלי בעל יותר מאשר של איש בלי אשה.

35–36. יתום שמבקש לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה, ואחר כך משיאין לו אשה. בבבלי ס"ז ב': ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין וכו'. ועיין בבלי ברכות נ"ה א'. ולהלן סוטה פ"ז ה"כ (ומקבילות): יקח לו בית וכו', יקח לו שדה וכו', יקח לו אשה. ובכתובת יהודית בלשון יון (ספר הישוב כ"א ח"א, עמ' 175): *καὶ ὁ βουθέσας εἰς τὴν οἰκοδομὴν βοηθήση κὲ ἐς τοὺς γάμους* „ומי שעזר לבנות (לבנייה) יעזור אף לנישואין". וכנראה שיש כאן פתגם עממי.

36–37. שנ' די מחסורו אשר יחסר לו, אפי' עבד, אפי' סוס. וכ"ה בד ובקנ"נ ולעיל פיאה פ"ד ה"י, ועיי"ש בתוספתא כפשוטה ח"א, עמ' 185. ובכי"ע חסר „אפי' עבד אפי' סוס". ובבבלי ס"ז ב': די מחסורו זה הבית. אשר יחסר זה מטה ושולחן. אבל להלן בסמוך הובא הספרי ראה (פי' קט"ז, הוצ' הר"א פינקלשטין, עמ' 175): אשר יחסר לו. אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו.

37. לו, זו אשה שנ' להלן אעשה לו עזר וכו'. תוספתא פיאה וספרי ראה הנ"ל, בבלי הנ"ל בברייתא שלנו.

38–40. המשליש מעות לחתנו ליקח בהן שדה לבתו והיא אומרת ינתנו לו, מן האירוסין יעשה שליש מה שהושלש בידו, מן הנשואין הרשות בידה דברי ר' מאי'. וכעי"ז בבבלי ס"ט ב'. ובמשנתנו פ"ו מ"ז: המשליש מעות לבתו (פירש"י: מסר מעות ביד שליש לצורך בתו לקנות שדה, או נדוניא, לכשתנשא), והיא אומרת נאמן בעלי עלי, יעשה השליש מה שהושלש בידו. ולא נזכר במשנתנו אם ר"מ מדבר באירוסין, או בנישואין, בגדולה, או בקטנה (עיין ע"ז להלן). ובירושלמי למשנתנו (ה"ז, ל' סע"ד): מתניתא בפסק מן האירוסין, אבל אם פסק מן הנישואין אף ר' מאיר מודה. השליש מן הנישואין היא המחלוקת. ונ"ל שהירושלמי מפרש את משנתנו בשפסק האב לחתן נדוניא מן האירוסין, ומסר מעות לשליש שיקנה שדה וימסרנה לארוס, וארוסתו אומרת יינתנו לבעלי, והוא יעשה בהן מה שרוצה, בזה סובר ר' מאיר שיעשה שליש מה שהושלש בידו, אבל אם האב פסק לחתן נדוניא לכשיכניס את בתו לחופה, ומסר מעות לשליש שיקנה שדה וימסרנה לחתנו אחרי הנישואין (פסק מן הנישואין), ולא נזדמנה לו שדה, ונישאת בתו, והיא דורשת שימסרו את המעות לבעלה בזה אף ר"מ מודה שימסור לו את המעות, מפני שכוונת האב היתה שהשליש יקנה את השדה לפני

[41] הטעמים הללו, כנראה, עומים על אכילה וכסות נרידא, אבל בשביה הרי הטעם פשוט שאשה עומדת לקלקלה אם תשאר בשבי, אבל לא האיש.

[42] אבל „בושתה של אשה מרובה משל איש" שבבבלי ס"ז ב' ולהלן בתוספתא בסמוך נאמר לעניין נישואין, ובושתה של אשה בלי בעל מרובה משל איש בלי אשה, עיין מ"ש להלן שו' 35.

הנישואין ויכניסנה לחתנו אחרי נישואי בתו, אבל אם לא הספיק לקנות שדה, ועדיין מעותיו בידו, הרשות ביד הבת לדרוש שימסרו לבעלה את המעות. ברם אם האב השליש את המעות ביד השליש אחרי הנישואין וצוה לו לקנות שדה, היא המחלוקת, ולר"מ יעשה שליש את שלישותו, שהרי האב ידע שבתו כבר נשואה, ומ"מ אמר לו לשליש לקנות שדה, ור' יוסי סובר הואיל ובתו גדולה, מי ימחה בידה וביד בעלה למכור את השדה אחרי שקיים השליש את שלישותו, ולמה להפסיד ממונן של ישראל במקח וממכר, ולפיכך הרשות בידה. ואין צורך להגיה בירושלמי (כמו שעשה בשערי תורה א"י) ואין כאן „מלה משובשת" (כמו שהסיק מהרי"ן אפשטין ז"ל במבוא לנוה"מ, עמ' 637).

ובתוספתא כאן אפשר לפרש שר"מ מדבר בין בגדולה ובין בקטנה (כמו שרצו לפרש בבבלי ס"ט ב'), ואינו מחלק אלא בין אירוסין ובין נישואין. ועיין מ"ש להלן.

40—42. ר' יוסה אומ' אם היתה קטנה (מן הנשואין הרשות בידה גדולה) בין מן האירוסין בין מן הנשואין יעשה שליש מה שהושלש בידו. ובד: אם היתה קטנה בין מן הארוסי' בין הנישואי' יעשה שליש שלישיתו, אם היתה גדולה מן הארוסין יעשה שליש שלישיתו, מן הנשואי' הרשות בידה. וכע"ז גם בכי"ע. אבל בקג"נ חסרה הסיפא. ואפשר שכן היה גם בכי"ו (ומי שהוא רצה לתקן את הגירסא והכניס מה שהכניס שלא במקומו ושיבש), ולפי גירסא זו לא נזכרה כאן דעת ר' יוסי בגדולה, ואפשר לפרש שר' יוסי סובר שבגדולה בין מן האירוסין בין מן הנשואין הרשות בידה, כמסורת הבבלי בברייתא זו.

ובמשנתנו ספ"ו הנ"ל: אמר ר' יוסי[43] וכי אינה אלא שדה והיא רוצה למכרה, הרי היא מכורה מעכשיו. במה דברים אמורים בגדולה, אבל בקטנה, אין מעשה קטנה כלום. ולפי פשוטה של משנתנו (ואף הירושלמי לא פירש בה כלום) הכל הוא מדברי ר' יוסי, ור' יוסי חולק על ר' מאיר בין בגדולה מן האירוסין (ולדעתו הרשות בידה) ובין בקטנה מן הנישואין, כמו שרצו לומר בבבלי ס"ט ב'. אבל לפי גירסת ד וכי"ע צריך לומר שהתוספתא חולקת על משנתנו.

ובבבלי ס"ט ב' גרס בברייתא זו: ר' יוסי אומר הגדולה בין מן הנשואין ובין מן האירוסין הרשות בידה, קטנה בין מן הנשואין בין מן הארוסין יעשה השליש מה שהושלש בידו. אלא שבבבלי ייחסו את הסיפא של משנתנו („בד"א בגדולה אבל בקטנה" וכו') לר' מאיר, ולפיכך פירשו את משנתנו בדרך חסורי מחסרא, ואף ר"מ מודה שבקטנה מן הנישואין אין מעשיה כלום, ולא נחלקו אלא בגדולה מן האירוסין, עיי"ש. ולפי גירסת ד וכי"ע של התוספתא הברייתא שלנו אינה לא כמסורת הבבלי ולא כפשוטה של משנתנו.

42—43. האומ' תנו שקל מנכסי לבני בשבת והן ראויין ליטול סלע וכו'. ירושלמי פ"ו ה"ז, ל' סע"ד, בבלי ס"ט ב', תענית כ"א א', ב"ב קכ"ט א'.

44. אמ' אם מתו וכו'. פירש"י: אם מתו. בלא בנים. אין נותנין להן אלא שקל. שאין לנו להפסיד את הבאים אחריהם, והואיל ועשה את האחרים יורשים אחריהם, ודאי דווקא שקל קאמר, כדי שתפול ירושה לאותן אחרים.

45—46. למזון האשה והבנות, בין שאמ' תנו בין שאמ' אל תתנו נותנין להן סלע. וכ"ה בד ובכי"ע. ובקג"נ חסרה בבא זו, וליתא גם בבבלי. ובירושלמי הנ"ל: נותנין להן שקל. ובבבלי ס"ח ב': לכדתניא האומר אל יזונו בנותיו מנכסיו אין שומעין לו, אל יתפרנסו בנותיו מנכסיו שומעין לו, שהפרנסה אינה כתנאי כתובה. ואף בתוספתא כאן הואיל וחייב במזון האשה והבנות בתנאי כתובה לאו כל כמיניה למעט במזונותיהן אם הן ראויות ליטול סלע.

[43] כ"ה במשנה שבירושלמי ובמשניות מטיפוס א"י ועוד. עיין במבוא לנוה"מ למהרי"ן אפשטין ז"ל, עמ' 636.

ברם הגירסא שלפנינו בבבלי הנ"ל היא הגהת המפרשים, אבל לפני הגאונים והר"ח היתה הגירסא: האומר אל יזונו בנותיו מנכסיו, שומעין לו, אל יתפרנסו בנותיו מנכסיו, אין שומעין לו. וכן מעיד עליה רב האיי (לפי שטמ"ק שם): "אלא כך היא הגירסא שמקובל' מפי רבותי' אנשי מסמך". וכן גרס רבינו חננאל (עיין שטמ"ק, רמב"ן ועוד), וכן מעיד בעיטור אות פ', פסיקתא, הוצ' רמא"י ח"א, ס"ז ע"ג: והכי גרסינן בחדשים וישנים, וכן כתב ר"ח וכו'. וכן היתה הגירסא גם לפני רש"י, אלא שהגיה. ואף שגירסא זו קשה, כבר העיר על כך רב האיי (בשטמ"ק שם): "ואין לנו לתקן את המשניות ואת התלמוד בעבור קושיא שקשה לנו". וגירסא זו של הגאונים מתאימה לנוסח הירושלמי כאן: נותנין להן שקל. אבל פירוש רב האיי שם, וכן פירוש ר' חננאל שם, אינם מסלקים את הקושי בתוספתא (אם נגרוס בה כגירסת הגאונים בבבלי), שהרי בברייתא זו שנו גם מזון אשה (ולא רק מזונות הבנות) ואשה חייב במזונותיה גם בחייו, והיא עולה עמו ואינו יורדת עמו. וכבר עמד ע"ז הרי"ט אלגאזי בשו"ת שמחת יו"ט סי' ט"ו, ס' ע"א ואילך.

46–47. רבן שמעון בן גמליאל אומ' מאיר היה אומ' האומ' תנו שקל מנכסי לבני וכו'. כל הברייתא עד סוף הפרק בירושלמי הנ"ל. ובירושלמי להלן שם אמר אילפא שהלכה זו של ר' מאיר כבר רמוזה בדעתו במשנתנו שבסוף פירקין: יעשה שליש מה שהושלש בידו. אבל בבבלי ע' רע"א (ובמקבילות) משמע שלא היתה להם כל הסיפא שלנו. ולפי התוספתא והירושלמי חולק רבן שמעון בן גמליאל על הת"ק שלעיל.

פ"ז

1. עד שלשים יום יעמד פרנס, ובכהנת שלשה חדשים דברי ר' מאיר. כ"ה בכל הנוסחאות, וכן העתיק הרשב"א (לפי שטמ"ק) ע"א א' בשם התוספתא, ובכי"ו בטעות: ובכהנת שלשים יום יעמד פרנס, ובכהנת שלשה חדשים וכו'. ובמשנתנו פ"ז מ"א: "המדיר את אשתו מלהנות לו עד שלשים יום יעמיד פרנס. יתר מכאן יוציא ויתן כתובה", וכהנת לא נזכרה כלל בדברי הת"ק, ועיין מ"ש ע"ז להלן, שו' 1–3, ד"ה ר' יהודה. ופירשו בבבלי (ע' ב') שנוהג כמשנת נדרים פ"ד מ"ז, ואומר: כל הזן אינו מפסיד, וכן משמע בירושלמי פ"ז ה"א, ל"א ע"ב. ועיין בירושלמי ובבבלי שם שבארו כיצד חל הנדר, והרי משועבד לה למזונות, עיי"ש.

ולשון משנתנו "המדיר את אשתו מלהנות לו עד שלשים יעמיד פרנס" משמעותה שהדיר את אשתו ליום, יומים, ג' ימים וכו', עד שלשים יום (ועד בכלל), יעמיד פרנס, ו"עד שלשים" עונה על "המדיר", ואם הדירה יתר מכאן, כלומר יתר משלשים יום יוציא מיד. וכן מוכח מדברי ר' יהודה להלן במשנה שם, ובתוספתא כאן: ר' יהודה אומר בישראל חדש אחד יקיים, ו"חדש אחד" הרי בודאי על זמן הנדר קאי, ומכאן שאף "עד שלשים יום" על זמן הנדר קאי. וכן דייק הרשב"א (לפי שטמ"ק ע"א א') מדברי ר' יהודה, וכן כתב לעיל שם בסמוך: מדקתני עד שלשים, דמשמע שהנדר היה מפורש עד שלשים יום, דאי לא, הוה ליה למתני יעמיד פרנס שלשים יום, מכאן ואילך יוציא.[1] ומלשון התוספתא כאן שפתחה "עד שלשים יעמד

[1] מדברי רבינו משמע קצת שדייק גם ממה שאמרו "יתר מכאן" (שפירושו אם נדר יותר משלשים יום), ולא אמרו "מכאן ואילך" (שפירושו אחרי ל' יום לא יעמיד פרנס, אלא יוציא). אבל עיין מ"ש לעיל פ"ה, הע' 29.

פרנס"[2] אין שום הוכחה ששלשים יום עונים על העמדת פרנס, משום שאין כאן אלא פיסקא מן המשנה.[3]

ובבבלי (ע"א א') שנו: אמר רב לא שנו אלא במפרש, אבל בסתם יוציא לאלתר ויתן כתובה, ושמואל אמר אפילו בסתם לא יוציא, שמא ימצא פתח לנדרו. ופירש הרשב"א שלא נחלקו רב ושמואל בפירוש משנתנו, שהרי לא אמרו „מתניתין במפרש", וכולי עלמא מודו שמשנתנו מדברת במפרש, כלומר, ו„עד שלשים יום" אנדר קאי, כפי שמוכח מלשונה (עיין מ"ש לעיל), אלא שרב סובר שדין המשנה הוא בדווקא, ושמואל סובר שהוא הדין אפילו בנדר סתם, ולא הזכיר זמן קבוע, יעמיד פרנס שלשים יום.

ובירושלמי (פ"ז ה"א, ל"א ע"ב) שנו: שמואל אמר במדירה שלשים יום, אבל במדירה לעולם, מיד יוציא ויתן כתובה. ר' זעירא ר' אבינה בשם רב ואפילו במדירה לעולם מגלגלת עמו שלשים יום, שמא ימצא פתח לנדרו. אית תניי תני שלשים יום, אית תניי תני עד שלשים, מאן דמר שלשים מסייע לרב. ומאן דמר עד שלשים מסייע לשמואל. והוכיח הרשב"א מדברי הירושלמי שלפי הגירסא שלנו „עד שלשים יום" מוכח שמשנתנו מדברת במדירה שלשים יום,[4] וכמו שהוכיח הרשב"א מאליו מלשון משנתנו. אבל בברייתא אחרת[5] שנו כנראה, במפורש: יעמיד פרנס שלשים יום, ומכאן מוכח כדברי רב[6] שאפילו במדירה סתם יעמיד פרנס שלשים יום, אעפ"י שאף הוא יודה שמשנתנו מדברת במפרש, כפי שמוכח מלשונה.[7]

אבל בראי"ה ע"א א' ובריטב"א ס"א ב' (ולפי שטמ"ק ע"א א' פירש כן גם בסוגיין) פירשו שהמחלוקת של רב ושמואל היא בפירוש משנתנו, והביאו את הירושלמי שלנו, אלא שברור שהם „גרסו" בירושלמי מחלוקת רב ושמואל כמו שהיא בבבלי (או שהגיהו כן מעצמם, עיין להלן), ורב סובר שמשנתנו במפרש שלשים יום, וממילא „מאן דמר שלשים מסייע לרב" פירושו, שהדיר את אשתו שלשים יום. ואשר לגירסא „עד שלשים יום" כתב בראי"ה הנ"ל: „ומאן דתני עד שלשים מסייע ליה לשמואל, למימרא דלא מפקא מיניה דאידך, והוא הדין נמי דלא מפקא מיניה דרב". וכע"ז הביא בשטמ"ק שם בשם הריטב"א. ולשיטת הרא"ה והריטב"א לשון משנתנו („עד שלשים יום") מתפרשת בין לרב ובין לשמואל.

ברם הגירסא בירושלמי בהוצאות שלנו (במחלוקת רב ושמואל) היא להפך מגירסת הבבלי, וממילא אי אפשר לפרש את המשך הירושלמי כפירוש רבותינו הנ"ל. וקרוב לוודאי בעיני שאף הם גרסו בירושלמי כבהוצאות שלפנינו, אלא שהגיהו, ומשום כך לא העתיקו כלל את דברי

[2] וכן היתה הגירסא לפני הרשב"א ע"א א' הנ"ל, ולפני התוספות ב"מ פ' א', ד"ה היו, שכתבו: דהכי תניא [בפרק] עד שלשים יום יעמיד פרנס.

[3] כלומר, פיסקא קטועה ממשנתנו, כרגיל בתוספתא, עיין מ"ש לעיל ח"א (ברכות), ריש עמ' 6, ח"ב (שביעית), עמ' 552, ובהערה 26 שם, ועוד בכ"מ.

[4] וממילא „יתר מכאן יוציא ויתן כתובה" פירושו אם הדירה יתר משלשים יום יוציא מיד, אעפ"י שקבע זמן לנדרו, עיין להלן שם ברשב"א. אבל הרא"ה והריטב"א סוברים שאם נתן זמן לנדרו, אעפ"י שהזמן הוא יותר מל' יום, יעמיד פרנס ל' יום, שמא ימצא פתח, ואינו מוציא מיד לשיטת רב אלא אם לא נתן זמן והדירה לעולם, עי"ש ע"א א'. ועיין מה שכתבו לעיל בבבלי ס"א ב'.

[5] על „אית תניי תני" כברייתא חולקת על משנתנו, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 75.

[6] כלומר, כדברי רב בירושלמי שהם דברי שמואל בבבלי.

[7] וגירסא זו „עד שלשים יום" היא בטוחה בהחלט, שהרי כ"ה בכל הנוסחאות, ובהבאות בירושלמי ובבבלי ובמס' שמחות פ"ז הי"ט, עמ' 145, עיין במבוא לנוה"מ למהרי"ן אפשטין, עמ' 114. ולעיל שם במס' שמחות ה"ח אמרו: המדיר את אשתו שלשים יום, סתם נזירות שלשים יום. ואעפ"י שההלכה השניה היא פיסקא ממשנתנו (נזיר פ"א מ"ג, פ"ו מ"ג), ההלכה שלנו הוא קיצור המסדר, דוגמת ההלכות שנשנו לעיל שם בסמוך, וכפי שיוצא מפירוש בבא זו בהי"ט שם.

הירושלמי במחלוקת רב ושמואל. תדע לך שהוא כן, שהרי גם הרשב"א (לפי שטמ"ק שם) מתחילה הסתייע מן הירושלמי, כשם שהסתייעו ממנו הרא"ה והריטב"א, אלא שכנראה חזר בו אח"כ (אם אין טעות בשטמ"ק בשם "הרשב"א"), והעתיק מן הירושלמי כגירסא שלפנינו במחלוקת רב ושמואל, ומוכרח היה לפרש גם המשך הירושלמי בהפך ממה שהוא פירש בעצמו לעיל שם.

1—3. ר' יהודה אומ' בישראל חדש אחד יקיים, שנים יוציא ויתן כתובה, ובכהנת שנים יקיים, שלשה יוציא ויתן כתובה. וכן מעתיק הרשב"א ע"א א' בשם התוספתא, והיא פיסקא ממשנתנו פ"ז מ"א. וכבר העירונו לעיל, שור' 1, סד"ה עד, שבמשנתנו לא הזכיר הת"ק (שהוא ר"מ של הרישא כאן) כהנת כלל. ושאלו בבבלי ע"א א': ר' יהודה וכו', הייני ת"ק (ופירש"י: דאיהו נמי שלשים יום קאמר)? אמר אביי כהנת אתא לאשמעינן. רבא אמר חדש מלא וחדש חסר איכא ביניהו. ודייק הרשב"א (לפי שטמ"ק) מדלא נקט אביי כלשונו של רבא ("איכא בינייהו") "משמע לכאורה דת"ק לא פליג בה כלל, ומשתק הוא דשתיק מינה, ואתא ר' יהודה ולימד, וכן מצאתי בתוספות דקתני עד ל' יום יעמיד פרנס" וכו'.[8] ואעפ"י שלהלן אמרו בבבלי (ע"א ב'): אמר אביי סיפא אתאן לכהנת ור' יהודה היא, ומשמע שאביי סבר שסתמא דמתניתין דלא כר' מאיר בתוספתא, תירצה הרשב"א שם שאפשר לומר שתלה בר' יהודה, משום שאמר כן בפירוש במשנתנו, עיי"ש. ועיין בהפלאה ע"א א' ונעלמו ממנו לפ"ש דברי הרשב"א הנ"ל.

וביר'מ פ"ז ה"א, ל"א ע"ב: ר' יוסי אומר בכוהנות פליגין וכו', ותני פליג בסוף שלשה דברי ר' מאיר. אמר ליה ר' מנא הן דלא תניתה פליגא את עבד ליה פליגא, אלא בישראל פליגין וכו', ותני כן בסוף שלשה דברי הכל.

3—5. הדירה שלא תטעום אחד מכל המינין, בין מאכל רע ובין מאכל יפה, אפי' לא טעמה אותו המין כל ימיה, יוציא ויתן כתובה. וכ"ה בד. וכ"ה ("מכל המינין") בשטמ"ק ע"א א', ד"ה תנן, בשם תוספות (ועיין בתוספות ע"א א' ד"ה שלא), בר"ש פ"ז סי' ב', בתוספות הרא"ש רפ"ז,[9] בר"ן פ"ז סי' שי"ג,[10] ד"ה באלו נדרים אמרו, ובנ"י רפ"ז. ועיין מאירי, עמ' 303, ר"מ פי"ב מה' אישות הכ"ד ובמגיד משנה שם. ובכי"ע: הדירה שלא תטעום באחד מכל הפירות וכו'. ובמשנתנו פ"ז מ"ב: המדיר את אשתו שלא תטעום אחד מכל הפירות יוציא ויתן כתובה. והראשונים הנ"ל הסתייעו מן התוספתא כאן ש"שלא תטעום אחד מכל הפירות" במשנתנו פירושו אפילו ממין אחד של הפירות, כמו שמסיים כאן: אפילו לא טעמה אותה המין כל ימיה.[11] וכן הסתייעו מכאן שאפילו אם הדירה ממאכל רע[12] יוציא ויתן כתובה (עיין ר"מ הנ"ל), ואף חרובין הם בכלל פירות שיש בהם עינוי נפש (עיין ר"ן הנ"ל). ועיין בשיטה להר"ן, עמ' קנ"ח, שהביא תוספתא זו.

[8] והעתיק את כל הברייתא כאן.

[9] ושם: כדמוכח בתוספת' דתניא שלא תטעון (וכן בפי' ר"א מזרחי על התורה מטות ל, י"ד, בשם תוספתא נדרים: אפי' לא טענה אותו המין מימיה. ובירושלמי מצינו "טען" במקום "טעם", עיין מ"ש במבוא לירושלמי כפשוטו, עמ' כ"ב. ועיין לעיל ח"א, עמ' 1) אחד מכל המינין. ובשטמ"ק ע' א' (בשמו) כבר מתוקן: תטעום.

[10] עיי"ש שהוכיח מכאן שאם נדרה כשהיא תחתיו, אין חילוק בין נדרה שלא לאכול בשר וכו' (עיין להלן שו' 34, ד"ה באלו, ומש"ש) לבין שאר נדרים של עינוי נפש, ועל כולם הבעל מקפיד. ועיין מה שתמה עליו באור גדול למשניות פ"ז מ"ז.

[11] וכ"ה בד ובמאירי שהזכרנו בפנים. אבל בכי"ע: מימיה, וכ"ה בשאר הראשונים שהבאנו בפנים, וכ"ה בתוספתא נדרים שהבאנו להלן בפנים, עיין מש"ש.

[12] בט"ז יו"ד סי' רל"ד ס"ק ס"א, אות נ"א פירש "מאכל רע" שבתוספתא נדרים (שהבאנו להלן בפנים) מאכל שהוא מזיק לה, אלא שהוא ערב עליה. ולפי לשון הטור והשו"ע שם "ממין שהוא רע לה" בודאי מסתבר לפרש כן, ומכל מקום יכול להפר לה, כדי שתהא לה פת בסלה ולא תתענה אם

והעמידוה בירושלמי (פ"ז ה"ב, ל"א ע"ב) ובבבלי ע"א א' (אליבא דשמואל) בנדרה היא וקיים הוא,[13] שאם לא כן כיצד יכול להדירה. ועיין בה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ח ומש"ש. ולהלן נדרים פ"ז ה"ב: נדרה שלא לטעום אחד מכל הפירות בין מאכל רע[14] בין מאכל יפה,[15] אפי' לא טעמה אותו המין מימיה יפר. ועיין בבלי שם פ"ב ב' ומ"ש להלן בתוספתא נדרים שם. ובאור שמח פי"ג מה' אישות ה"ח שער שהר"מ פירש במדירה ממש, אלא שהכוונה שלא תטעום אחד מן המינין מנכסיו, ובכגון דא הרי חל הנדר. ועיין גם ריטב"א ע' א', ד"ה המדיר את אשתו שלא תטעום.

והתוספתא מתפרשת ג"כ בהדירה הוא ותלה את נדרו בנכסיו, או בתשמיש, כלומר יאסרו נכסי עליך, או הנאתך עלי, אם תטעמי וכו', וכרב בבבלי (או שמואל בירושלמי) שאם הדירה סתם יוציא מיד.

5—6. אמ' ר' יהודה רוצות בנות ישראל שלא לטעום תבשיל ופירות ואל יצאו יום אחד מתחת בעליהן. וכ"ה בד. ובכי"ע: שלא תטעום טעם תבשיל ופירות, ואל יצאו מתחת בעליהן יום אחד. ומלשון התוספתא ברור שר' יהודה חולק על כל הדין, ואפילו הדירה שלא תטעם אחד מן המינין כל ימיה אינו מוציא, ומוטב להן לבנות ישראל שלא לטעום טעם תבשיל ופירות כל ימיהן, ואל יצאו מתחת בעליהן יום אחד, ורוצה אשה בקב ותיפלות מעשרה קבין ופרישות (בבלי ס"ב ב'), כמו שהבין לנכון בח"ד כאן. ובתוספתא הוצ' שלמה ליב פריעדלענדער, עמ' 80: רוצות בנות ישראל שלא לטעום תבשיל ופירות יום אחד ואל יצאו מתחת בעליהן. והיא הגהת מנב"כ (בפירוש, אבל לא בפנים הנוסח) ע"פ משנתנו פ"ז מ"ב: ר' יהודה אומר בישראל יום אחד יקיים, שנים יוציא ויתן כתובה. ובשיטה להר"ן, עמ' קנ"ח (בשם התוספתא): שלא לטעום תבשיל יום אחד ופירות, ואל יהו יוצאות מתחת בעליהן.

אבל עדיין הגירסא במשנתנו עצמה אינה בטוחה; ובמשנה ד' נפולי, במשנה שבירושלמי ובכ"י פרמה הגירסא היא: בישראל חד ש אחד יקיים[16] וכו'. ובבבלי ע"א א': וסבר ר' יהודה היא נתנה, והתנן ר' יהודה אומר בישראל יום אחד יקיים וכו'. וכ"ה בכי"מ, והוא, כנראה ע"פ הגהת רש"י. אבל ברא"ה שם מעיד: "ה"ג בנוסחי וסבר ר' יהודה היא נתנה, והתנן, ר' יהודה אומר בישראל חד ש אחד יקיים" וכו', עיי"ש שנדחק מאד ליישב גירסא זו ע"פ ההנחה שהכוונה לר' יהודה ברפ"ז. ובריטב"א שם (והגירסא בשטמ"ק מיושבת יותר, ומשם אני מעתיק): "ויש ספרים שגורסי' והתנן ר' יהודה אומר בישראל חד ש אחד וכו', וטעותא היא, דההיא סיפא דהמדיר את אשתו מליהנות לו מיירי אפילו לשמואל בשהדירה הוא". ובוודאי שקשה מאד להניח שהתלמוד כיוון לריש פירקין, שהרי בין בירושלמי ובין בבבלי העמידו את

תתאפק. אבל בכל נוסחאות התוספתא שם ובראשונים (לרבות הרא"ש עצמו שבעל הטורים שם מביא את ההלכה בשמו) הגירסא היא "מאכל רע" (בלי המלה "לה". ועיין גם ר"מ פי"ב מה' נדרים ה"ה). ומאכל רע פירושו מאכל שאינו טעים לרוב בני אדם, אלא שהוא ערב עליה, ועינוי נפש הוא לה אם לא תוכל לטעום ממנו. תדע לך שהוא כן, שהרי בנידון שלנו, אם נדרה ממאכל רע שהוא מזיק לה ולא הפר לה הבעל, או שהבעל הדיר אותה ותלה את נדרו בדבר אחר, למה יוציא מיד, וכיצד אפשר להסיק מכאן שהוא שונא אותה? ועיין מ"ש להלן נדרים פ"ז, הע' 6.

13 ופירשו בבבלי ע"א ב' שבהדירה הוא סבורה היא שמתוך כעסו נדר, אבל נדרה היא ולא הפר לה משמע לה שהוא שונא אותה, ואינה סובלת להמתין שלשים יום, ויוציא מיד.

14 ברי"ף פ"ז סי' שי"ג: אבל נדרים שאין בהן עינוי נפש, כגון קליות ואגוזים וכיוצא בהן שאין בהן עינוי נפש, ולא קפדי בהו אינשי וכו'. וכבר כתב הר"ן שם במקומו שהלשון "אינו מדוקדק, דודאי נדרה תחתיו מצי מפר משום נדרי עינוי נפש וכו', אלא רצה לומר דכיון שאין בהם עינוי נפש כל כך, לא קפדי בהו אינשי".

15 עיין מ"ש להלן נדרים פ"ז, שו' 7—8, סד"ה נדרה.

16 כשם שהוא סובר ברפ"ז במדיר את אשתו מליהנות לו.

המשנה בריש פירקין בשהדירה הוא, ולא בשנדרה היא ונתן אצבע בין שניה. ומכאן מוכח שגרסו במשנה שלנו (במשנה ב'), בהדירה שלא תטעום באחד מכל הפירות: ר' יהודה אומר ח ד ש[17] אחד יקיים וכו', ומשנה זו הרי העמידוה בנדרה היא וכו', ולפיכך שאל התלמוד מה ששאל מן המשנה שלנו, ולא מריש פירקין.

נמצאנו למדים שיש שלש מסורות בדברי ר' יהודה; א. שאינו מוציא כלל בהדירה שלא תטעום אחד מן המינין, ואפילו הדירה שלא תטעום ממנו כל ימיה, ולפיכך אין הבדל בין ישראלית לכהנת. ב. הדירה חודש אחד יקיים, ובכהנת שני חדשים. ג. הדירה יום אחד יקיים, ובכהנת שני ימים.

6–7. **הדירה שלא תתקשט באחד מכל המינין, אפי' היא ילדה והדירה שלא תלבש בגדי זקנה וכו'.** במשנתנו פ"ז מ"ג: המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין יוציא ויתן כתובה. והבבא שלנו נשנית כדוגמת הרישא שלאו דווקא אם הדירה שלא תתקשט בדברים הנאים לה, אלא אפילו הדירה שלא תלבש בגדים שאינם נופלים לבשרה, יוציא ויתן כתובה. ואף כאן לפי פירוש התלמוד בנדרה היא וקיים הוא עסיקינן, דוגמת הרישא. ובשיטה להר"ן, עמ' קס"ג, הביא בבא זו, אבל לא מצאתיה במ"א. ועיין ח"ד.

ונראה שתוספתא זו אינה הלכה, והיא אינה דומה כלל לרישא שפסקה הר"מ, וברישא הרי מפורש בתוספתא נדרים פ"ז ה"ב שאפילו נדרה לאכול מאכל רע מפר לה, הואיל והיא אוהבת את המאכל הרע (כלומר, שאינו טעים),[18] הוא מה איכפת ליה, ויכול להפר. אבל בנדרה שלא ללבוש בגדים שאינם נאים לה אפשר שאינו יכול להפר, שהרי אין כאן לא נדרי עינוי נפש[19] ולא דברים שבינו לבינה, ואדרבה הרשות בידו למחות בילדה שרוצה להתקשט בבגדי זקנה, ומישך שייך בהו, שלא תתגנה עליו, ובנידון שלנו למה יוציא ויתן כתובה.

ואשר לתוספתא עצמה אפשר לפרש שהכוונה שהיא נדרה שלא ללבוש בגדי זקנה,[20] אעפ"י שהם נאים לגופה,[21] ועכשיו היא מתחרטת, והבעל היה יכול להפר, ואם לא הפר לה יוציא ויתן כתובה. ו"בגדי זקנה" הם דומיא ד"מאכל רע" שברישא שהוא אינו ערב לרוב בני אדם, אבל ערב עליה. תדע לך שהוא כן שהרי התוספתא נקטה בלשונה שלא "תתקשט" בבגדי זקנה, ואם אינם נאים לה תכשיט קרית להו "לכלוך הוא"! ולפי פשוטה של התוספתא[22] אף כאן פירושו שהדירה בעלה שלא תתקשט בבגדי זקנה שהן נאין לה יוציא ויתן כתובה.

8–9. **ר' יוסה אומ' בעניות שלא נתן קצבה, ובעשירות שלשים יום.** פיסקא ממשנתנו פ"ז מ"ג הנ"ל. ואמרו בירושלמי פ"ז ה"ג, ל"א ע"ב: עולא בר ישמעאל אמר וכו' אם נתן קצבה אפי' עד עשר שנים מותר, שאין שועל עפר פרין מת.[23] ובבבלי ע"א ב', נדרים פ"א ב': שלא מצינו שועל מת בעפר פיר. ופירש"י: בעפר פיר. בעפר חור שהוא גדל שם, בדבר שהוא רגיל, בקי הוא להשמר שאינו מזיקו. ובערוך כ"י לוין (לפי אוה"ג, הפירושים, עמ' 42): שלא מצינו שועל בעפר אפר דמת. ובס' הקנה הגדול, ד' קארעץ, ע' סע"ב, הביא: "וגדולה מזה אמרו שאינו זקוק להפר לה שאין השועל מתעפר אלא בעפר פר, ר"ל שאין לו עינוי וצער מהשערות". וגירסת הירושלמי נראית מקורית, ואין לתקן אותה.[24] ומתוך העניין נראה

[17] כגירסת רוב הספרים, שהרי הקושיא היא ממשנה ב', ולא מריש פירקין.
[18] עיין מ"ש לעיל הע' 12.
[19] דוגמת בגדי צבעונין, עיין בבלי ע"א סע"א, ולהלן שו' 34–35, עיין מש"ש.
[20] שהם צרים, עיין רש"י כאן מ"ח א'.
[21] אלא שאין כן דרך רוב העולם.
[22] עיין מ"ש לעיל, שו' 3–5, ד"ה והתוספתא.
[23] בכי"ל: עפרפרין (במלה אחת), וחילק הסופר את המלה "עפרפרין" בנקודות לשתי מלים.
[24] ופירשתי את הירושלמי בלשונו חכ"ט (ניסן תשכ"ה), עמ' 132 ואילך.

שאין מדברים בקישוט פנים של מטה, ובריטב"א ע"א א' פירש: אין השועל מת בעפר חפירה שלו, כיון שהורגל בה אינו חושש לה, הכי נמי אין הבעל מקפיד בקישוט ורחיצה שלה, כיון שיכול להרגיל עצמו בכך.

9—10. הדירה שלא להשאיל נפה וכברה רחים ותנור יוציא ויתן כתובה, מפני שמשיאה שם רע בשכינותיה. כ"ה ("יוציא ויתן כתובה מפני שמשיאה שם רע בשכינותיה") בד. וכע"ז בכי"ע, בירושלמי פ"ז ה"ה, ל"א ע"ב, ובבלי ע"ב א'. ובכי"ו יש כאן חסרון ברור ע"י הדומות. ואף כאן לפי פשוטה הכוונה שהדירה הוא.[25] וכבר פירשוה בתוספות ע"ב א', ד"ה המדיר, והריטב"א שהכוונה שאסר את כליו על אחרים, שלא תוכל להשאילם. ועיין מ"ש להלן, שו' 12—13, ד"ה הדירה שלא תלך לבית האבל, בשם הר"י מיגש.

10—12. וכן היא שנדרה שלא להשאיל נפה וכברי רחיים ותנור תצא שלא בכתובה, מפני שמשיאתו שם רע בשכונתו. כ"ה ("וכן היא שנדרה שלא להשאיל נפה וכברי רחיים ותנור תצא שלא בכתובה") בד. וכע"ז בכי"ע, בירושלמי ובבבלי הנ"ל.[26] ובכי"ו יש כאן חסרון ברור ע"י הדומות. ואף כאן פירש הריטב"א הנ"ל שהכלים הם מנכסי נדונייתה, או מנכסי מלוג שלה, ובידה לאסרם על אחרים. ועיין בתוספות הנ"ל ובהגהות אשרי פ"ז ס' ח' בשם מהרי"ח.

12—13. הדירה שלא תלך לבית האבל, או לבית המשתה, יוציא ויתן כתובה. פיסקא ממשנתנו פ"ז מ"ה. ואף כאן במדירה הוא אנן קיימין. ופירש הר"י מיגאש (בשטמ"ק ע' ב'): ואפ"ה חייל נדריה, ואע"ג דלאו מידי דאיתי בידיה היא וכו', אלא דהאי דקתני יוציא ויתן כתובה, לאו משום דקא חייל נדריה הוא, אלא משום דלא שביק לה למיזל לבית אביה הוא, ובכל זימנא וזימנא דבעיא למיזל לא שביק לה, ואפילו אמרינן ליה נמי האי נדרא דידך לאו כלום הוא, לא שביק לה איהו, לפיכך יוציא ויתן כתובה, אבל אילו אתא לבי דינא לשיולי אי חייל נדריה, או לא, הוה אמרינן ליה האי נדרא ולא כלום הוא. ומדברי הר"מ פי"ג מה' אישות הי"א משמע שפירש שאסר עליה את הכלים שהיא הולכת בהן לבית המשתה, או לבית האבל, כמו שהוכיח לנכון באו"ש פי"ג מה' אישות ה"ח, עיי"ש.

וברושלמי פ"ז ה"ה, ל"א ע"ב, מסיים: וכן היא שנדרה שלא תלך לבית האבל, או לבית המשתה, תצא שלא בכתובה, שלמחר מתו מוטל לפניו ואין ברייה משגחת עליו. אבל בתוספתא ובבבלי חסרה בבא זו, ואף הר"מ בחיבורו השמיטה. ועיין מ"ש ע"ז בה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ט, אות א', ומ"ש להלן נזיר פ"ו, הערה 43.

13. שלמחר תהא מוטלת ואין כל בריא סופנה. במשנתנו הנ"ל: מפני שנועל בפניה, ומפרשת התוספתא את מהותה של נעילת הדלת. וברושלמי הנ"ל: שלמחר מתה מוטל לפניה ואין ברייה משגחת עליה. ובבבלי ע"ב א': למחר היא מתה ואין כל בריה סופדה, ואיכא דאמרי אין כל בריה סופנה. ופירש"י: סופנה. קוברה. ובפי' רבינו הלל לספרי ואתחנן פי' ל"ג, י' סע"ב: בפ' המדיר בג' דהמדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל, ואין כל בריה צופנה, דהיינו שאין בריה מביטה להתעסק בקבורתה. וכן גרס רבינו גם בנוסח הספרי שם: שאין [אדם] צופנה, עיי"ש, ולפנינו שם ברוב הנוסחאות: סופנה. והנכון כפירוש הערוך ערך ספן ב', וסופנה פירושה מחשיבה,[27] ועיין בתוספת מו"ק כ"ח א', ד"ה ספין. ואף הנוסח של

[25] עיין לעיל, הע' 22.

[26] בירושלמי: על שכניו, ובבבלי: בשכיניו. אבל בה"ג ה' כתובות, ד"ו ע"ב ע"א: בשכונתו (כבתוספתא).

[27] "אין ברייה משגחת עליה" כבירושלמי הנ"ל.

רבינו הלל "צופנה" פירושו מחשיבה, וכן באבות דר"ן נר"ב פ"כ, כ"ב ע"א: על מנת שיתבעו את הדין ויקבלו את הדין ויינפו את הדין. אבל בכי"ה לנכון: ויצפנו את הדין (ולפנינו נתפרדה הצד"י ליו"ד ונר"ן, כרגיל בכי"). ועיין בהערות שכטר שם, הערה י"א, שפירש בשם מהריט"ץ: שיצפנו את הפתקא, שלא יראוהו לשום דיין אחר שיהא חולק עליו. אבל ברור שהפירוש הוא כמו לפנינו כאן: שיחשיבו, שיכבדו את הדין.

13–14. היה ר' מאיר או' מה ת"ל והחי יתן אל לבו, עביד דיעבדון לך וכו'. לעיל מגילה פ"ג הט"ז, עמ' 357: ר' מאיר אמ' משם ר' עקיבא מה ת"ל וכו'. וכי"ה ("משום ר' עקיבה") בירושלמי כאן פ"ז ה"ה, ל"א ע"ב. אבל בתוספתא כאן ובבבלי ע"ב א', מו"ק כ"ח ב', נדרים פ"ג ב' לא נזכר ר' עקיבא. ובלי שם האומר בקה"ר פ"ז, ב'. ועיין מ"ש לעיל ח"ה (מגילה), עמ' 1190.

16. הדירה שתהא מטעמת תבשילה לכל אדם וכו'. פירש בח"ד שיש כאן מליצה לדבר של פריצות. ואין הכרח להוציא את הדברים מידי פשוטם, והכונה שהבעל מדיר אותה מהנאתו אם לא תטעים את תבשילה להרבה בני אדם, ועושה כן כדי לקנטרה בשעה שמקדיחה את תבשילה, ולמנעה מלהקדיחו להבא. וכן מצינו מפורש בבבלי נדרים ס"ו ב': ההוא דאמר לה לדביתהו קונם שאי את נהנית לי עד שתטעימי תבשילך לר' יהודה ולר' שמעון. ר' יהודה טעים וכו', ר"ש לא טעים.

16–17. או שתהא ממלא ומערה לאשפות. פיסקא ממשנתנו פ"ז מ"ה. ובמשנה שבבבלי ושבירושלמי: ממלאה וכו'. אבל הנכון כלפנינו, וכי"ה בכל נוסחאות התוספתא, וברוב נוסחאות המשנה ובפיסקא שבירושלמי, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין בתרביץ ש"ו ס"א (תשרי תרצ"ה), עמ' 64, הערה 1, ועיין במבוא לנוה"מ שלו, עמ' 1248.

ופירשוה בירושלמי פ"ז סה"ה, ל"א ע"ב: תמן אמרין כגון מעשה ער, ורבנין דהכא אמרין דברים של בטלה. וכן בבבלי ע"ב א': א"ר יהודה אמר שמואל שתמלא ונופצת[28] (=תמן אמרין שבירושלמי). במתניתא תנא שתמלא עשרה כדי מים ותערה לאשפה וכו', אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מפני שנראית כשוטה. ובאמת "דברים של בטלה" הללו שמשו עונש לרשעים בגיהנם, עיין מ"ש בסה"י לכבוד גינצבורג, עמ' רנ"ו.

17–18. ושתאמר לכל אדם דברים שבינו לבינה, יוציא ויתן כתובה, מפני שלא נהג עמה כדת משה וישראל. במשנתנו הנ"ל: על מנת שתאמרי לפלוני מה שאמרת לי, או מה שאמרתי לך וכו' יוציא ויתן כתובה. ובירושלמי הנ"ל מפרש: מה שאמרת לי ביחיד, או מה שאמרתי לך ביחיד. ובבבלי ע"ב א': אמר רב יהודה אמר שמואל דברים של קלון.

18–19. וכן היא שיוצא' וראשה פרוע, יוצא ובגדיה פרומים וכו'. בד כאן וכן להלן בסמוך: יוצאה (בה"י) וכע"ז בכי"ע. וכן במשנתנו (ברוב הנוסחאות): ואיזוהי דת יהודית, יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק וכו'. והנכון כלפנינו: יוצא, וכן הוא להלן בסמוך, ואף סימן הקיצור על האל"ף במלה "שיוצא" הוא מיותר, וצ"ל: שיוצא, עיין מ"ש לעיל, שו' 16–17, ד"ה או.

ולהלן סוטה פ"ה ה"ט: זו מדת אדם רשע שראה את אשתו יוצאת וראשה פרוע, יצאת וצדדיה פרומים וכו'. ובבבלי גיטין צ' א': שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ופרומה משני צדדיה וכו'. ובה"ג סוף ה' גיטין, ד"ו פ"א ע"א: ובגדיה פרומין משני צדדיה וכו'. ובמדרש במ"ר פ"ט, י"ב: יוצאה לשוק וראשה פרוע ופרומה משני צדדיה. ובירושלמי סוף גיטין: וראשה פרוע צדדיה פרומין (במקבילה בסוטה פ"א ה"א, ט"ז ע"ב: מפורמין) וזרועותיה חלוצות.

[28] עיין בבלי נדה ס"ו א' (עליוני הש"ס לר"י ענגיל).

ובבית הרביעי של גיהנם:[29] אלו נשים שפורעות את ראש[יה]ן ופורמות את **סטריהן**. וצדדיה פרומין אין פירושו שצדי הבגדים היו קרועין, אלא שהיו פתוחין,[30] ובשעת תנועות האשה היה בשרה מתגלה, ויש כאן כינוי לגנאי על דרך הכתוב (ויקרא י' ו', ועיי"ש י"ג, מ"ה): ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו. וכותונות כאלה שהצדדים שלהם היו מחוברים ע"י לולאות, או ע"י כפתורים, היו לובשים אף הגברים. ובבבלי מו"ק כ"ו ב': והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא. ועיין גם מס' שמחות פ"ט הי"ח, הוצ' היגר, עמ' 174 ואילך, ובגירסת הרמב"ן בתורת האדם, עניין הקריעה, ד"ו י"ט ע"א.[31]

19. **ולבה גס בעבדיה ובשפחותיה, בשכנותיה.** בד: ובשכינותיה. ונראה שהמלה „בשכנותיה" שבכ"י הוא תיקון למלה „ובשפחותיה", וצ"ל: ובשכיניה (במקום: ובשפחותיה). וכ"ה בכי"ע: ליבה גס בעבדיה וליבה גס בשכיניה. וכ"ה גם בכי"ע בתוספתא סוטה פ"ה הנ"ל. אבל בד ובכי"ו שם: לבה גס בעבדיה לבה גס בשפחותיה. וכ"ה בירושלמי שם פ"א ה"ז, י"ז ע"א. ובמדרש במ"ר פ"ט, י"ב, הנ"ל: לבה גס בעבדיה. וכנראה שהנכון הוא בכי"ע כאן ושם,[32] שהרי אף אשה כשרה לבה גס בשפחתה, עיין במשנת גיטין פ"ז מ"ד. ושפחתה כעצמה, עיין בבלי כאן כ"ז ב'. ואעפ"י שאמרו במשנת סוטה פ"א מ"ו: חוץ **מעבדיה** ושפחותיה מפני שלבה גס בהן, שאני פרוצה שבאה לשתות שבוודאי לבה גס בעבדיה. ולא אמרו לעיל שם (בתוספתא ובירושלמי) באשה כשירה אלא **שמדברת** עם שכיניה, אבל אם לבה גס בהן פרוצה היא. ועיין להלן, סד"ה יוצא וטווה.

20. **יוצא וטווה בשוק, רוחצת ומרחצת במרחץ עם כל אדם תצא שלא בכתובה וכו'.** וכ"ה בד, אבל בכי"ע כאן ובסוטה פ"ה הנ"ל חסרה המלה „ומרחצת". ובבבלי גיטין צ' סע"א הנ"ל: וטווה בשוק וכו' ורוחצת עם בני אדם. אבל בד ובכי"ו בסוטה הנ"ל: רוחצת **ומשחקת** עם כל אדם. ובירושלמי כאן פ"ז סה"ז, ל"א ע"ג: שניהם טופחות על יריכה במרחץ, כאור הדבר תצא. אבל עיין מ"ש בה' הירושלמי להר"מ, עמ' ס', אות ט'. ובבבלי גיטין הנ"ל: עם בני אדם סלקא דעתך? אלא במקום שבני אדם רוחצין. ופירש"י: והיא נכנסת לעיניהם לאחר יציאתן כשהן לובשין בגדיהן. וע"פ פירוש הבבלי הוא גם במדרש במ"ר פ"ט, י"ג הנ"ל. ועיין בהגהות אשרי פ"ה סי' כ"ד, ואינו עניין לכאן. ובמשנתנו פ"ז מ"ו: ואיזוהי דת יהודית יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ומדברת עם כל אדם. ועיין בבלי ע"ב ב'.

21—22. [**ר' מאיר אומ' אם יודע בה שמדירה ואינה מקיימת אל ישנה להדירה**]. כ"ה בכי"ע ובקג"נ. ובבבלי ע"ב א': תניא היה ר"מ אומר כל היודע באשתו שנודרת ואינה מקיימת יחזור וידירנה. ידירנה, במאי מתקן לה? אלא יחזור ויקניטנה כדי שתדור בפניו ויפר לה. ואעפ"י שאין זו ממש הברייתא שלנו,[33] ולפנינו פירושו שאם מדירה ואינה מקיימת, אין דינה כנודרת ואינה מקיימת שיוצאת שלא בכתובה (משנתנו פ"ז מ"ו), אלא הבעל מצווה שלא להדירה יותר, מ"מ ראינו שר"מ הוא ששנה עניין דומה. אבל בד: **ר' יהודה** אומר אם היה יודע בה וכו'. וקרוב לוודאי שאף בכי"ו היתה הגירסא כן, ולפיכך נשמט שם מ„ר' יהודה" עד „ר' יהודה", וכי"ו הרי ע"פ רוב מתאים לנוסח הדפוסים. ברם לא רציתי לשנות

[29] לפי ביה"מ של יעלליגעק ח"ה, עמ' 51; גנזי שכטר ח"א, עמ' 198. ועיי"ש, עמ' 204.

[30] בקג"נ כאן: ובגדיה **פרועים**. ובירושלמי סוטה פ"א ה"א, ט"ז ע"ב, **בכי"ר**: צדדיה מופרעין. ונראה שבשניהם ט"ס.

[31] והצדדין הם דומיא ד„חיפת", עיי"ש ברמב"ן.

[32] ובד ובכי"ו, וכן בירושלמי, הוא באשגרה ממשנת סוטה פ"א מ"ו שהבאנו להלן בפנים. ושם הכוונה שלבה גס בהן ותקבל עידוד מחמתן.

[33] ושמא לא גרסו בבבל בברייתא זו את המלה „לא", אלא: ישנה וידירנה, כלומר, יחזור וידירנה.

מן המנהג, והשלמתי ע"פ רוב הנוסחאות (כי"ע וקג"נ) המקויים קצת גם ע"י הבבלי. ברם בריטב"א ע"ב א' הביא: וי"א (=ויש אומרים) דלא גרסי' הכא ר"מ, אלא ר' יהודה וכו'. וכוונתו לר"ת שהביאו בתוספות ע"א א', ד"ה אימא, ומשם אנו רואים שלא היתה לר"ת גירסא אחרת בגמרא, אלא הגיה כן מחמת קושיא, עיי"ש. ושמא הגיה ע"פ התוספתא, והייתה לפניו כגירסת ד. ולגירסת התוספתא שבמדירה הוא אנן קיימין כאן, משנתנו היא כר"מ,[34] ולא ידיר אותה שוב. אבל הגירסא בברייתא שבבבלי בטוחה, שהרי השיבו לו החכמים: אין אדם דר עם נחש בכפיפה, ובהכרח שבנודרת היא הדברים אמורים.

22–23. ר' יהודה או' אם היה יודע בה שאינה קוצה לה חלה וכו'. בבלי ע"ב א'. ואף שם השיבו לו חכמים: אין אדם דר עם נחש בכפיפה.

23–24. אי זו היא קולנית, כל שמדברת בביתה ושכיניה שומעין את קולה. במשנתנו פ"ז מ"ו: ואיזוהי דת יהודית וכו', ר' טרפון אומר אף הקולנית. ואיזו היא קולנית לכשהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין את קולה. אבל פירוש זה ל"קולנית" היא הוספה במשנתנו ע"פ התוספתא, ובמשנה הוצ' לו, ובערוך ערך קל ה' מפורש: תוספה, ועיין במלא"ש, וכן מוכח מן הסוגייא בירושלמי ובבבלי, ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 950. וממקום ההלכה במשנתנו משמע שמחמת צניעות אתינן עלה, והיא מדברת בביתה בדברים שבינו לבינה ושכניה שומעים את קולה, או כדברי שמואל בבבלי ורב בירושלמי שם. ועיין בפירוש הרי"ף שם, והיא קולנית מדעתה, ויכולה לדבר גם בקול נמוך, אבל לפי הברייתא שבבבלי שם אינה יכולה לדבר אלא בקול רם, ומחמת מום גרידא אתינן עלה, עיי"ש.

ובמדרש במדבר רבה פ"ט, י"ג: וחוטא ילכד בה (קהלת ז', כ"ו) זה שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית ורגלה רמה[35] ופרוצה בשחוק ואינו מקנא בה, לפי שדרכן של בנות ישראל לא קולניות ולא רגל רמה ולא פרוצות בשחוק. ועיין גם תנחומא נשא סוף סי' ב.[36] ומשמע שכולן מחמת דת יהודית אתינן עלה. ועיין מלא"ש פ"ז, מ"ו, סד"ה אף המקללת, ובבלי גיטין פ"ט א'. ועיין היטב בבבלי כאן ע"ב ב', ומ"ש מהרי"ן אפשטין בתרביץ ש"ב (תמוז תרצ"א), עמ' 412 ואילך, ולפ"ז "אף" של ר' טרפון פירושו אף זו יוצאת שלא בכתובה, ולא בדת יהודית עסיקינן, וכן הרי צריך לפרש גם את ה"אף" של אבא שאול שם: אף המקללת יולדיו בפניו, שלאו משום דת יהודית אתינן עלה. ועיין תשב"ץ ח"ב סי' ק"ג. ועיי"ש סי' קע"ה, ולעניין התראה שוו אהדדי.

24–25. כל אילו נשים שעברו על הדת צריכות התראה, ויוצאות שלא בכתובה. לא התרה בהן, יוציא ויתן כתובה. כל הברייתא שלנו היא בירושלמי פ"ז ה"ז, ל"א ע"ג, אלא שיש שם השמטה גדולה ע"י הדומות, וע"י כך נשתבשה שם כל הסוגיא, ואני משלים במרובעים את ההשמטה ע"פ הרי"ף פ"ז סוף סי' ש"י, עטור ח"א, מרד, הוצ' רמא"י, ס"ט ע"ב (ועיין להלן שם, ע"א רע"ב), תוספות רי"ד ע"ב ב', ק"א א', או"ז ח"א סי' תרט"ו, פ"ג סע"ד, רמב"ן בס' הזכות ספי"א (אלא שיש שם חסרון בדפוס), וריטב"א ע"ב א'. ועיין גם סמ"ג עשין מ"ח, קכ"ח ע"א. וכצ"ל שם: תני ר' חנין בשם (ר') שמואל אחד נשים שאמרו אין[37] להן כתובה ואחד נשים שאמרו יוצאות שלא בכתובה, כגון היתומה והשנייה

[34] עיין בריטב"א הנ"ל שהזכרנו בפנים.

[35] כנראה שהוא ההפך הקיצוני משפל ברך (ירושלמי תענית פ"ב רה"ב, ס"ה סע"ב, בבלי שם ט"ז א', סנהדרין פ"ח ב'). ואמרו בבבלי (סנהדרין הנ"ל): ושפל ברך. שיף עייל, שיף ונפיק וכו'. ובתנחומא הוצ' בובר, וישלח סוף סי' י"ב: אבל אם הרבתה רגל, והיתה יוצאה לשוק, סוף באה לידי קלקל. ועיין ב"ר סוף פ"ח, עמ' 66.

[36] הוצ' בובר סוף סי' ד'.

[37] כ"ה בריטב"א ספי"א ובר"ן שם. ולפנינו בטעות: יש.

והאילונית לא שנו אלא כתובת מנה מאתים [אבל כתובה של אלף דינר נוטלת.[38] תמן תנינן נשים שאמרו יוצאות בלא כתובה צריכות התראה, ואם לא התרה בהן יוציא ויתן כתובה, ולא מנה ומאתים] אלא אפי' היתה כתובה של אלף דינר מאבדת ונוטלת בליות ממה שיש לפניה.[39] הרי לך שם כל הברייתא שלפנינו.

ובבבלי סוטה כ"ה א': איבעיא להו עוברת על דת צריכה התראה להפסידה כתובתה או אינה צריכה וכו'. וכבר תמהו בתוספות שנץ שם (=תוספות הרא"ש במקומן) על שאלת התלמוד, והרי תוספתא ערוכה היא בכתובות, ותירצו: ושמא דלא הוה ידע לה. ובסמ"ק ריש סי' קפ"ד:[40] ואמרו בתוספות שצריך התראה להפסידה כתובתה, ואם לא התרו בה יוציא ויתן כתובה, ומתקנת רבינו גרשם ואילך וכו'. וכ"ה בה' גיטין של בעל הסמ"ק בכל בו ריש סי' ע"ו וארחות חיים ח"ב, עמ' 155 (בשם הר"ף?).

ויש שחילקו בין עוברת על דת יהודית לבין עוברת על דת משה, וכבר האריכו בזה האחרונים, ועיין מ"ש הגרב"ז שאפראן בשו"ת הרב"ז סי' ל"ג, אות ט' ואילך.

ובה' ראו, עמ' 87: וכולי צריכות התראה ועדים בבית דין. והלשון מגומגמת קצת (וכל הפיסקא חסרה בה' פסוקות, הוצ' ששון, עמ' קי"ג), ופשיטא שהעדים צריכים להעיד בבית דין, ואם כוונתו שגם ההתראה צריכה להיות בב"ד, דומיא דמורדת, ואחרת אינה מפסידה כתובתה, הרי מדברי הפוסקים מוכח שאינו צריך להתרות בב"ד. ועיין ר"מ פכ"ד מה' אישות הי"ד, שו"ע אה"ע סי' קט"ו ס"ק ד'. ונחלקו הראשונים אם צריך להתרות בה שהיא מאבדת כתובתה, או להתרות בה שלא תתנהג יותר כך, עיין מ"ש בשלטה"ג בסוגיין בשם הריא"ז ובשו"ת מהר"מ שבשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתס"ו (ועיין בשו"ת מהר"מ ב"ב הוצ' רנ"ב רבינוביץ סי' רמ"ה) ובשו"ת הרא"ש כלל ל"ב סוף סי' ח' ומה שהאריך במשל"מ רפ"ב מה' סוטה. ובתנחומא נשא סוף סי' ב' (הוצ' בובר סי' ד'): דרך בנות ישראל לא קולניות וכו', ולא פרוצות בשחוק. ואם היתה פרוצה באחת מהן[41] מתרה בה על פי שנים עדים, ואומר לה מה לך לשחוק עם פלוני, מה לך לדבר עמו. אם דברה עד עכשיו מותרת לביתה ואוכלת בתרומה. נכנסה עמו בסתר וכו'. והמדרש התחיל בדברים מכוערים וסיים במשנת סוטה פ"א מ"ב! מ"מ משמע קצת מדבריו שאין צורך להתרות בה בשעת מעשה, שלא כדברי השואל בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתס"ד שנסתפק בכך, ועיי"ש בסי' תתס"ו הנ"ל.

25–26. (כל אילו שאמרו יוציא ויתן כתובה) אין צריך לומ' מאתים לבתולה וכו'. המוקף ליתא בכי"ע ובקג"נ (אבל ישנו בד), והכל הוא המשך מן הברייתא שלעיל, וכ"ה בירושלמי שהעתקנו לעיל, שהביאו את כל הברייתא, עיי"ש. ועיין בבלי ק"א א', נ"ד סע"ב.

28. המקדש את האשה על מנת שאין לה נדרים וכו'. פי' ממשנתנו פ"ז מ"ז, קידושין פ"ב מ"ה. ועיין מ"ש להלן בסמוך בשם הירושלמי.

[38] כ"ה בריטב"א ובר"ן ספי"א. ומכאן ואילך ההשלמה היא ע"פ הרי"ף ושאר הראשונים שהזכרנו לעיל, ואף הריטב"א ע"ב א' בכלל.

[39] וכל מה שכתבתי בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ט אות ה', וכן מ"ש בהע' 70 שם, הוא בטל ומבוטל. ומש"ש: אבל מן המאירי, עמ' 313, נראה שהיתה לפניו הגירסא כמו שהיא לפנינו" אינו נכון, והמאירי כיוון שם לחלק שנשמט לפנינו בהוצאות, ולפניו היתה הגירסא שלמה, כשם שהיתה לפני שאר הראשונים, והרי מבואר שם שעוברת על דת וכיוצא בה מאבדת את הכל.

[40] בד' קושטא סי' קפ"ב.

[41] מן הלשון משמע קצת שאינה מפסידה כתובתה אלא דווקא אם היתה פרוצה בהן, אבל אם לא נהגה כן אלא באקראי (עיין בריטב"א בסוגיין ע"ב א', בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תקע"א ובבאור הגר"א אה"ע סי' קט"ו ס"ק ד', אות י"ב), אינה מפסידה כתובתה. ואין מביאין ראייה מן האנדות.

29. הלכה אצל חכם והתיר לה את נדרה וכו'. ירושלמי פ"ז ה"ט, ל"א ע"ג, קידושין פ"ב ה"ה, ס"ב ע"ג, בבלי כאן ע"ד ב'. ופירשו שם שהיא מקודשת, משום שהחכם עוקר את הנדר מעיקרו, ונמצא כאילו לא היה עליה נדר בשעת קידושין. ובירושלמי שם הביאו שיש מי שאומר שאסורה להנשא בלי גט אפילו לא הלכה אצל חכם, שמא תלך אח"כ. ועיין בבלי ע"ד ב', ע"ה א', רמב"ן, רשב"א,[42] רא"ה וריב"ש (בשטמ"ק שם).[43]

29—30. כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה. פיסקא ממשניות הנ"ל. ופירשוה בבבלי ע"ג א' (אליבא דרב) שבבא זו דבוקה לרישא שאפילו קדשה על תנאי וכנסה סתם אינה אלא מפסידה כתובתה, אבל צריכה גט. ועיין בתוספות שם, ד"ה לא. ועיין בירושלמי הנ"ל ובשי"ק שם, סד"ה אבל, ובמה"פ, ד"ה וצריכה.

30—31. הלכה אצל חכם והתיר הרי זה יקיים. לפי פשוטה משמע שהבבא דבוקה לרישא, שאם הלכה אצל חכם אחרי שנמצאו עליה הנדרים, כלומר שנודעו לבעל, הרי זה יקיים, הואיל והותרו לפני שהספיק לגרש אותה.[44] ואין הבדל בין הותרו לפני שידע עליהם הבעל ובין שהותרו אח"כ, וכן מוכח מן הירושלמי שהבאנו לעיל, שו' 29, ד"ה הלכה, כמו שהבינו הרמב"ן ע"ד ב', והר"ן בפ"ז סוף סי' שי"ג[45] ועוד. וכמה מן הפוסקים תפסו שלא כשיטת הירושלמי, עיין תוספות ע"ד ב', ד"ה חכם, במאירי, עמ' 322, בשם חכמי ההר (רבינו אברהם ?), הרא"ש פ"ז סי' י"ג ובראשונים שהביא בשטמ"ק שם. ועיין מאירי שם שהכריע שלא כשיטת רבותינו הנ"ל, ועיין בהערה י' שם. ועיין בשו"ע אה"ע סי' ל"ט ס"ק א' ובחלקת מחוקק שם אות ב'. ובחי' הרמב"ן ע"ד ב' כותב שלפי משמעות התלמוד שלנו לא נתקיימו הקידושין אלא אם התיר לה החכם "ביום שתבעוה לינשא, או לפטור, אבל מכיון שבא לב"ד ואמר אי אפשי באשה נדרנית ופסקו ב"ד שקידושין בטלין, ולא הלכה לב"ד להתיר הרי הקידושין בטילין מעתה ואינם חלים לעולם". וכע"ז כותב גם הריטב"א שם ע"ד סע"א. ולפ"ז בנידון דידן שכבר נישאת, וצריכה גט, הרי כל זמן שהתירה את נדריה לפני שנתגרשה, יקיימה, כמפורש בתוספתא.

31. על מנת שאין בה מומין ונמצאו בה מומין אינה מקודשת. כ"ה בכי"ע, בד ובמשנתנו פ"ז מ"ז וקידושין פ"ב מ"ה הנ"ל. ובכי"ו בטעות ובאשגרה מלמטה: תצא שלא בכתובה.

31—32. (אע"פ ש)הלכה אצל רופא וריפאה הרי זו מקודשת. המלים המוקפות ליתא בד ובכי"ע. ובכי"ו יש כאן אשגרה מלמטה, עיין מ"ש לעיל בסמוך. ובכי"ע: וריפא אותה אינה מקודשת. וכ"ה בירושלמי כאן ה"ט, ל"א ע"ג, קידושין פ"ב ה"ה, ס"ב ע"ג, ובבלי ע"ד ב'. אבל הואיל וגם בד הגירסא היא: "הרי זו מקודשת" לא שלחתי יד בפנים. ולא עוד שבבבלי אין הגירסא בטוחה, ולפני רש"י היתה הגירסא להלן שם: "והתניא אצל חכם והתירה אינה מקודשת, אצל רופא ורפא אותה מ ק ו ד ש ת",[46] אלא שרבינו הגיה, עיין בשטמ"ק שם, ד"ה והתניא. ולפ"ז אפשר שהתנא שלנו סובר שבשניהם מקודשת,[47] ובהתיר לה חכם מקודשת, משום שהחכם עוקר את הנדר מעיקרו, ובמומים מקודשת, משום שהאשה הרי לא פשעה

[42] הביאו הרב המגיד בפ"ז מה' אישות ה"ח.

[43] ועיין תוספות ע"ד ב', ד"ה חכם, ובשו"ע אה"ע סי' ל"ט סוף ס"ק א' וס"ק ב', ובנו"כ שם.

[44] שאם לא כן בבא זו מיותרת, שהרי כבר אמרו כן ברישא, ומה לי הותרו אחרי הקידושין מה לי הותרו אחרי הנישואין.

[45] סד"ה גרסי' בגמרא הלכה אצל חכם.

[46] ועיין היטב בבבלי ע"ה א' ובראי"ה שם, ד"ה אי הכי. ולפי הגירסא מקודשת (אצל רופא) אין קושי. אבל עיין בתוספות שם, ד"ה אי הכי.

[47] אבל בוודאי שאין זו הברייתא שבבבלי, כפי שמוכח מן הרישא כאן, ולא עוד אלא ששנו בה בסיפא (בבלי ע"ה א'): אבל הוא שהלך אצל חכם והתירו וכו', ולפנינו אין זכר מהלכה זו.

כלל במומיה, אלא שמאוס הוא בעיניו לישא אשה בעלת מום, אבל כל זמן שנתרפאה לפני שכנס אותה, אין הבעל מקפיד בכגון דא,[48] ודינה כאילו אמר על מנת שלא יהיו בך מומין, עיין שו"ע אה"ע סוף סי' ל"ט.

32—33. כנסה סתם ונמצאו בה מומין תצא שלא בכתובה. פיסקא ממשניות הנ"ל. ואף כאן (לשיטת רב) הבבא דבוקה לרישא, שאפילו קדשה על תנאי שאין בה מומין וכנסה סתם אין לה כתובה, אבל צריכה גט. וכן מוכח מן ההלכה להלן, שו' 41, ד"ה כנסה סתם, כמו שראה בעיטור בכורים, ד"ה כנסה. וכל המשא והמתן שבבבלי (בקדשה על תנאי וכנסה סתם) עונה גם על מומין, ולא על נדרים בלבד, עיין במלא"ש למשנתנו כאן, סד"ה ע"מ שאין בה מומין, וכן מוכח מסוגיית הירושלמי.

33. אע"פ שהלכה אצל רופא וריפאה תצא שלא בכתובה. וכ"ה בכי"ע, אבל בד חסרה בבא זו. ולפי גירסת ד וכי"ו לעיל שבהלכה לפני הנישואין מקודשת, ובוודאי יש לה גם כתובה, צריך לפרש שדווקא שנתרפאה לפני שכנסה אינו מקפיד על כך (עיין מ"ש לעיל), אבל אם כבר כנסה במומין בוודאי מקפיד (והרופא אינו מרפא אלא מיכאן ולהבא), ונהי שצריכה גט לחומרא (עיין בבלי ע"ג ב'), אבל כתובה אין לה.

34—35. באילו נדרים אמרו, כגון נדרה שלא לוכל בשר, ושלא לשתות יין, ושלא ללבוש בגדי צבעונין. וכ"ה בירושלמי כאן פ"ז ה"ט, ל"א ע"ג, קידושין פ"ב ה"ה, ס"ב ע"ג, ובבבלי ע"ב ב', בשם ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק, אלא שבבבלי הוסיפו: תניא נמי הכי באלו נדרים אמרו דברים שיש בהן עינוי נפש,[49] שלא תאכל בשר וכו'. ונחלקו בבבלי שם אם בבא זו מפרשת את הרישא, ואפילו התנה בפירוש ע"מ שאין עליך נדרים, אין כוונתו אלא לנדרים הללו, או שבבא זו מפרשת את הסיפא „כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים", וסיפא זו אינה דבוקה לרישא (כדעת שמואל שם),[50] ובקדשה סתם וכנסה סתם עסיקינן, ודווקא בכגון דא אנו אומרים שמדברים בנדרי עינוי נפש גרידא, אבל במתנה במפורש, כל הנדרים שווים. ובירושלמי הנ"ל מפורש: מתניתא כשאמר לה על מנת שאין עליך נדרים, אבל אם אמר על מנת שאין עליך כל נדר, אפילו נדרה שלא לוכל חרובין נדר הוא. והביאו הרמב"ן בחידושיו ע"א ב', וכתב: והאי ירושלמי אריישא קאי. ועיין רשב"א (בשטמ"ק), רא"ה וריטב"א שם. ושיטת הרי"ף כאן (פ"ז סי' שי"ג, קידושין פ"ב סי' תרל"ה) שדווקא באחד משלשה נדרים הללו קידושיו בטלים, אבל בשאר נדרים לא קפדי אינשי. וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' אישות ה"ו. ופשיטא שהמניין הוא לאו דווקא,[51] ובוודאי הוא הדין שלא תאכל לחם, או שלא תשתה מים (ותתקיים על שאר משקין), כמו שמסיק במאירי,[52] עמ' 315. אבל הרא"ה, הריטב"א והריב"ש (בשטמ"ק) שם חולקין וסוברים שבכל נדרי עינוי נפש הקידושין בטלין. ועיין ברשב"א שהביא בשטמ"ק שם וברי"ן פ"ז סי' שי"ג.[53]

35. כל המומין הפוסלין בכהנים פוסלין בנשים. פיסקא ממשנתנו פ"ז מ"ז, קידושין פ"ב מ"ה. ואפילו התנה בפירוש על מנת שאין בה מומין אין מום אלא זה שפוסל בכהנים. ומשום כך כתב המאירי, עמ' 316, שמום שאינו פוסל בכהנים אינו פוסל

[48] וכסברת השואל (בקדשה סתם) בשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף רי"ח. והרשב"א השיב שם לפי ההלכה, אבל הברייתא שלנו (בגירסא: מקודשת) הרי בוודאי שאינה הלכה.

[49] חמש מילים אילו חסרות בר"ף. ובכי"מ חסר לגמרי תניא נמי הכי באלו נדרים אמרו וכו'. וקרוב שנשמט ע"י הדומות. אבל אינו מן הנמנע שבהוצאות שלנו הוסיפו ע"פ התוספתא.

[50] עיין בתוספות ע"ב סע"ב, ד"ה אלא. אבל עיין בשטמ"ק שם.

[51] ועיין בבלי ע"א סע"א.

[52] ואין שם שיטה חדשה, ועיין גם במאירי קידושין, עמ' 245.

[53] ועיין לעיל, הע' 10.

בנשים, אפילו אמר על מנת שאין עליך שום מום, שמאחר שהזכיר לשון מום אין מום אלא באלו. וכוונת רבינו שאינו דומה לנדר, ובנדר אם התנה על מנת שאין עליך שום נדר, הרי כל נדר פוסל,[54] שהרי אפילו נדר שאין הבעל מקפיד עליו נדר הוא, מה שאין כן מום, כל שאינו פוסל בכהנים אינו מום.[55] והוא שלא כדעת ב"ש בסי' ל"ט ס"ק ג' אות ח', כמו שהעיר לנכון הרב סופר במקומו. ועיין בבלי ב"ב קמ"ו א', ובפי' הרשב"ם שם. ועיין בב"ש סי' צ' ס"ק ה', אות כ"ב.[56]

ובתוספתא הגירסא בכל הנוסחאות: כל המומין וכו', אבל במשנתנו כאן הגירסא בד' נפולי, משנה שבירושלמי, בפיסקא שם, בהוצ' לו, קויפמן, פרמה, ריי"ף ועוד: שכל המומין וכו'. וכ"ה הגירסא במשנתנו בקידושין פ"ב בנוסחאות הנ"ל וגם במשנה שבבבלי שם נ' א'. ואין הבדל והיא "שכל" היא "כל", כידוע, ועיין מ"ש מהריי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 652 ואילך. ואני מעיר על כך משום שכן גרס גם הרמ"ה ע"ב ב' (לפי שטמ"ק) ופירשה שהיא דבוקה לסיפא, ונותן טעם למה תצא שלא בכתובה אפילו כנסה סתם (וכל שכן אם קדשה על תנאי, עיי"ש), משום שכל המומין וכו'. ועיין מאירי, עמ' 316, ודבריו הם דברי הרמ"ה הנ"ל. ועיין גירסתו במשנה לעיל שם, עמ' 315.

35—36. **יתר עליהן הנשים ריח הפה, וריח זיעה, ושומה שאין לה שער.** ירושלמי פ"ז ה"ט, ל"א ע"ג, קידושין פ"ב ה"ה, ס"ב ע"ד. ובבבלי ע"ה א': הוסיפו עליהן **זיעה** ושומא וריח הפה וכו', עיי"ש. וברי"ף פ"ז סי' שי"ד גרס בבבלי: הוסיפו עליהם

[54] כמפורש בירושלמי שהבאנו לעיל בפנים, ופסקו המאירי, עמ' 315.

[55] נראה שהכוונה למומין של נוי גרידא, אבל מומין המעכבין את המלאכה, או נוגעים לענייני אישות, אינם עניין לכאן, ובזה אשה דינה כשפחה. תדע לך שהוא כן, שהרי חולה אינו מום בכהנים (כמפורש בתוספתא מנחות פי"ג הי"ז, ירושלמי יבמות פי"א ה"ו, י"ב ע"א, בבלי ב"ק ק"י רע"א), ולהלן, שו' 37, מפורש שאם היתה חולה הרי זה מקח טעות. יתר על כן, טריפה בוודאי מום באשה, אעפ"י שאינו מום בכהנים, כמפורש במשנת בכורות ספ"ו. ועיין מ"ש להלן, הע' 56, בשם רב האיי. ובב"י טואה"ע סי' ל"ט הביא בשם הרשב"ש (בהגהת הרמ"א בשו"ע אה"ע סי' קי"ז ס"ק ה' בטעות: ב"י בשם הרשב"א) שאשה מצורעת אינה בעלת מום, והוא חולק עליו, וכתב: דאין מום גדול מזה, אי משום דמאיסה, ואי מפני שהוא חולי המדבק. ובכנה"ג הסכים לדעת הרשב"ש. ובבאור הגר"א אה"ע סי' קי"ז ס"ק ה', אות ט', תמה ממשנה מפורשת בבכורות פ"ו מ"ו: ובעלי נגעים טהורים, הרי לך מפורש שאפילו צרעת טהורה הוא מום בכהנים, וממילא הוא מום באשה. ותמיהה זו היא רק לדעת הר"מ בפ"ח מה' ביאת מקדש הט"ו שפירש: שנשתנה העור מחמת עצמו, כמו הבוהק, שנשתנה העור מחמת דבר אחר, כמו צרבת המכוה. וממילא אין לך צרעת שלא נשתנה העור, וכולן מום בכהנים. אבל שמא פירושו של נגעים טהורים נגעים שנזכרו בתורה, והתורה טהרה אותם, משום שהם למטה ממראות נגעים, אבל נגעים הללו שלא נזכרו בתורה כלל, אלא שבני אדם קוראים להם צרעת, אינו מום אפילו בכהנים. וגדולה מזו כתב בתוספ' ריי"ד שבת קל"ב ב' שבוהק אינו נגע כלל, ונגעים טהורים הם נגעים העומדים שני שבועות ולא פשו ולא הביאו סימן טומאה, עיי"ש. והוא הדין בנגעים טמאים שעלו בהם סימני טהרה, או פרח בכולו מתוך הסגר, או החלט, שהוא טהור ומותר לו להכנס למקדש, אבל הוא פסול לעבודה כבעל נגעים טהורים. אבל מין צרעת שלא נזכר בתורה, שאין כהן צריך להזקק לו כלל, אינו בכלל נגעים, וכשר אפילו בכהנים. וכן מומין שבאשה שהם נוי בגברים (ואף קולה עבה בכלל, עיין בבלי ע"ב ב', ע"ה א') אף הם אינם בכלל המשנה שלנו, כמפורש בירושלמי כאן וקידושין פ"ב, עיין מ"ש בה' הירושלמי להרמב"ם, עמ' ס"נ. ובנודע ביהודה מהדו"ק אה"ע סי' נ"נ נסתפק אם חרש שאינו שומע ומדבר הוא מום בכהן, וממילא הוא גם מום באשה, עיי"ש. ברם עיין מ"ש להלן הע' 56, בשם ס' המקח והממכר לרב האיי. ועיין בשו"ת משיב דבר ח"ד סי' פ"ב (בעניין משתנת במטה).

[56] ומ"ש שם: לא מצינו דתותרנית היא מום, הרי מפורש בס' המקח והממכר לרב האיי סוף שער מ"ה: ומה שמתבטל מן האדם, כגון הריח והנשוש והשמיעה וכו', אין צריך לפרש דאין לו מום גדול מזה. ולפ"ז מפורש שתתרנות הוא מום. וכן חרש שאינו שומע ומדבר (שבטל ממנו חוש השמיעה). ובס' חצי מנשה, עמ' 48: ולא זכר החרש והאלם, ובלא פוזה הם מומים.

ריח רע וזיעה ושומא וריח הפה. וכן פסק הר"מ בפ"ז מה' אישות ה"ז, ונתבארו דבריו בפיה"מ במקומו. ועיין גם במאירי, עמ' 316. ועיין בפסקי הלכות להגר"ד מקרלין ח"ב, קמ"ז ע"א, ומ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' ס"ב אות ו'. ואשר לשומא שאין לה שער, עיין מה שהארכתי בזה בבאורי הנ"ל לה' הירושלמי להר"מ, עמ' ס"ב, אות ז', בברור שיטת הירושלמי, הבבלי והר"מ.

36–37. האומר לחבירו קדש לי בתך זו על מנת שאין בה מומין. וכ"ה בד וכע"ז בכי"ע. ובריייתא כעין זו נשנית להלן ב"ב פ"ד ה"ה (לעניין שפחה): המוכר שפחה לחברו על מנת שיש בה מומין. ובפי' ר' זכריה אגמאתי לב"מ פ' א' (הוצ' לוין, 126 ע"ב): "תניא נמי הכי בתוספת בבא בתרא דנזיקים המוכר שפחה לחבירו על מנת שאין בה מומים. ס"א על מנת שיש בה. ס"א סתם". ובבבלי ב"מ שם הובאה התוספתא של ב"ב "סתם" (כגירסת ס"א השני). ולמעשה אין הבדל, עיין מ"ש ע"ז להלן בסמוך. ולפנינו כאן מדברים באב שמקדש את בתו קטנה, או נערה.

37–39. אמ' לו בתי זאת חולה היא, שוטה היא, נכפית היא, משוממת היא, היה בה מום אחר וסנפו בין המומין הרי זו מקח טעות. המומין הללו ומום אחר עמהן, אין זה מקח טעות. וכ"ה בד, אלא ששם גורס ברישא: היה בה מום אחד מהן. ולפי גירסא זו הרי מפורש שהיה בה אחד מן המומין שפרט והזכיר בפירוש. אבל גירסא זו אין לה על מה לסמוך והיא מבוטלת ע"י המקבילה בב"ב הנ"ל (גם לגירסת ד) והבבלי בב"מ פ' א' הנ"ל, עיין מ"ש להלן בסמוך. ובכי"ע גירסא אחרת ונביא אותה להלן בסוף הדיבור.

ובבבלי ב"מ הנ"ל: תניא נמי הכי המוכר שפחה לחבירו ואמר לו שפחה זו שוטה היא ניכפית היא משועממת היא והיה בה מום אחד,[57] וסנפו בין המומין הרי זה מקח טעות. מום זה ומום אחר אין זה מקח טעות. א"ל רב אחא וכו' היו בה כל המומין הללו מהו וכו', היו בה כל המומין הללו אין זה מקח טעות. ורבו הפירושים בברייתא זו ובדברי ר' יוחנן שלעיל שם. ונביא את שלשת הפירושים העיקריים, והם תלויים בגירסת התוספתא כאן.

הפירוש הראשון הוא של בעל הלכות גדולות, אלא שדבריו קצרים, ולפיכך נעתיק מתחילה את דברי רב האיי שהם מפורשים יותר, והם בשיטת בה"ג. ונעמוד מתחילה על פירוש המלה "וסנפו". ובגליון פי' ר' זכריה אגמאתי הנ"ל: "רבי האיי ז"ל. סניפין, פי' לשון זה ברור בלשון ארמית שחכמים רגילין בה, ואומרין אותו על כל דבר שמטמעין בין כמה דברים, כדי להחביאו ביניהן, ומן הלשון הזה שנו, היה בה מום אחר וסנפו בין המומין שאין בה". ולפי באור זה פירש רב האיי ש"עינף" והחביא בין הענפים מום שלא הזכיר אותו כלל. וכ"ה כותב בס' המקח והממכר שער מ"ה (על דברי ר' יוחנן בבבלי ב"מ שהם אותם הדברים שבברייתא שלנו, עיי"ש): אם הזכיר המוכר בשעת המכר שיש בה מומים, ופירש מקצתם, ולא חשש לפרש האחרים, וכגון שהיא פרה, ואמר פרה זו נגחנית היא, נשכנית היא וכו', ולא הזכיר אם יש בה מום אחר, ואף לא הזכירו בכלל (כלומר, שלא כינה את שם המום, ואף לא אמר בסתם שיש בה עוד מום אחר), אלא ששתק לאחר שהזכיר אותן שהזכיר, יש על הלוקח להחזיר אותה וכו', כדגרסינן אר"י המוכר פרה לחברו ואמר לו פרה זו נגחנית וכו' היה בו מום אחר וסנפו בין המומין הללו הרי זה מקח טעות. הענין השני. היכא שהזכיר המוכר בשעת מכירת החפץ קצת מן המומין, ופי' אותם בפירוש, ושאר המומין הזכיר סתם ולא פירש בפירוש, כגון שאמר יש בה מום פלוני, ויש בה נמי מום אחר ולא הזכיר איזה הוא, כי האי גונא ודאי לא הטעהו המוכר והוי המכר קיים,

[57] בנוסחאות הטובות ובראשונים: אחר. ולמעשה אין הבדל, שהרי בבבלי לא נאמר אחד מהן, ואף מום אחד אפשר לפרש: מום אחד שלא מאותן המומין שמנה.

כדגרסינן מום זה ומום אחר אין זה מקח טעות. העניין השלישי. לא פירש בפירוש שום מום, אבל אם אמר לו בסתם חפץ זה יש בו מומים, אפילו שימצא בו כל מומים שבעולם אין יכול להחזיר, והוי המכר קיים, כדגרסינן א"ל רבא לרב אשי היו בו כל המומים הללו מהו. א"ל רב מרדכי וכו' אפילו[58] היו בה כל המומים הללו אין זה מקח טעות. ובפי' ר' זכריה אגמאתי הנ"ל הביא פירוש זה בערבית בשם רב האיי וגם הפירוש על "סנפיר" שנמצא שם על הגליון.

ובה"ג ה' רבית ד"ו, צ"ז ע"א:[59] תניא נמי הכי המוכר שפחה לחבירו ואמר לו שפחה זו שוטה היא וכו', היה בה מום אחר וסנפיר בין המומין הרי זה מקח טעות, מום זה ומום אחר אין זה מקח טעות, אי מפיק תרי מומי הרי זה מקח טעות.[60] א"ל רב אחא וכו' היו בה כל המומין הללו מהו? א"ל רב מרדכי וכו' היו בה כל המומין האילו אין זה מקח טעות.[61] פירוש כי פרשינהו למומי כולהו אין זה מקח טעות, אי פרשינהו לכולהו ולא אמר מום אחר, ואישתכח מום אחר דלא פרשיה, הרי זה מקח טעות. ולפ"ז ברור שאף בה"ג פירש "וסנפיר בין המומין" שלא הזכיר את המום שהיה בה, כפירוש רב האיי.[62] וכן פירש הראב"ד (בשטמ"ק): וסנפיר בין המומין הללו. פי' שלא הזכיר, הרי זה מקח טעות, שלא תאמר הואיל וקבל עליו מומין גדולים וכו'. וכן בס' ההשלמה שם פ"ו סי' ג': ויש מפרשים בין המומין, שלא הזכירו. וכן במאירי ב"מ, עמ' 309: ויש מפרשים סנפיר בין המומין, שלא הזכירו, וכן פירשו מום זה ומום אחר בדרכים אחרים.

ולפי פירוש הגאונים הנ"ל מתפרשת התוספתא ברישא שהיה בה מום אחר שהחביאו בין המומין ולא הזכיר אותו, הרי זה מקח טעות, אבל בסיפא לא החביא את המום, אלא שסתם ולא הזכיר את מהותו, אין זה מקח טעות, אעפ"י שלא פירש את המום.

אבל רש"י פירש את הרישא: היה בה מום אחד, אחד מן המומין הללו היה בה (כגי' ד' בתוספתא). ואף הוא כנראה מן הגאונים.[63] והרי"ף (בב"מ שם) פירש ברישא שמנה בה כל המומין הללו והיה בה מום אחד שאינו ניכר, אעפ"י שהזכירו בפירוש,[64] הרי זה מקח טעות, שיכול הלוקח לטעון כשראיתי שרוב המומין שמנית אינן בה כסבור הייתי שאף המום האחר אין

[58] כגירסת כמה נוסחאות, עיין דק"ס. וכן היה לפני רש"י, אלא שמחקו.

[59] בד"ב, עמ' 390, ושם משובש.

[60] כלומר, דווקא אם מצא בה מום אחד שלא הזכירו המוכר, אבל אם מצא שני מומין הרי זה מקח טעות, שהרי לא אמר לו אלא "ומום אחר" בלשון יחיד.

[61] בד"ב הנ"ל (לעיל הע' 59): הרי זה מקח טעות. וכן בהלכות קצובות הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' 128: אם אמר לו הרי בהמתי בכל מומין שבעולם ואח"כ יראה בו מום אחד חבר. ובמיוחס להריטב"א ב"מ שם: א"נ נרסי' אפילו היו כל המומין, שנראה דלא קפיד, אפילו הכי הרי זה מקח טעות, דכולי האי לא הוה מקבל. אבל הנכון הוא בה"ג ד"ו (וכגירסת רש"י בבבלי), כפי שנראה מן הפירוש שם. ואף בהלכות קצובות הנ"ל בכ"י אדלר (עיי"ש בהערות לעמ' 85): אינו חבר, עיין בשנ"ס שם, עמ' 129.

[62] אעפ"י שכנראה לא פירש כמותו את דברי רב מרדכי (עיין בפירושים שבשטמ"ק), אבל אין מכך סתירה לפירוש בעצם הברייתא.

[63] וכן כותב הגאון (ניאוניקה של נינזבורג, עמ' 106): ודכתבת אי שמואל (כלומר, אם הלכה כשמואל הסובר שהמוכר שור לחבירו ונמצא נגחן אינו מקח טעות, שיכול לומר לו לשחיטה מכרתיו לך, עיין ב"ק מ"ו א') קשיא הא, מום אחד וסנפיר בין המומין, מאי קשיא וכו', גברא אגברא קא רמית. ובהכרח שפירש כרש"י שנמצא בה מום אחד מן המומין שמנה שם (ואף נגחנית בכלל, והמקח בטל), אבל לפי שאר מפרשים שמצא מום אחר, הרי אפשר שמצא מום שעושה אותה מאוסה גם לשחיטה, כגון צרעת וכדומה (עיין בבלי כאן ס"א ב'), ואינו עניין כלל לדברי שמואל. ועיין בס' המקח והממכר שער מ"ה הנ"ל שיישב דרך אגב גם את הקושיא הנ"ל שהקשו לגאון.

[64] אלא שהבליעו וסנפיר (חיברו) בתוך המומין האחרים שלא היו בה.

בה, ולא אמרת לי כן אלא כדי להשביח את דעתי (כלומר, ראה אני מוכר לך בזול מפני שיש בה הרבה מומין). וכן פירש את הרישא גם רבינו ברוך הספרדי (הביאו ר' זכריה אגמאתי הנ"ל). ובסיפא פירש הרי"ף שהראה לו את המום, "מום זה", (אלא שהלוקח קבל אותו) ואמר לו שיש בה מום פלוני[65] אחר, שאינו ניכר (ועליו היה מקפיד), אין זה מקח טעות. ועיין בבאור הגר"א חו"מ סי' רל"ב ס"ק ח', אות ט"ז. ולפירוש זה ההבדל בין הרישא ובין הסיפא הוא, שברישא לא היו בה כל המומין שהזכיר, ובסיפא היו בה, שאמר לו: "המומין הללו", כלומר, שאתה רואה אותם.

ובכי"ע: נכפית היא, אם א' לו אותו המום ומום אחר עמו אין זה מקח טעות. היה בה מום אחר וסנפו בין המומין הרי זה מקח טעות.[66] ובתוספות ב"מ פ' א': בתוספתא דכתובות משמע דאם הזכיר שני מומין, אחת יש בה ואחת אין בה, דלא הוי מקח טעות, אלא דווקא כי סנפו בין מומין הרבה שאין בה, דהכי תניא [בפרק] עד שלשים יום יעמיד פרנס, א"ל קדש לי בתך על מנת שאין בה מומין, א"ל שוטה היא שעמומית היא נכפית היא, אם א"ל אותו המום ומום אחר עמו אין זה מקח טעות, היה בה מום אחד וסנפו בין הרבה מומין הרי זה מקח טעות.[67] ופירשו רבותינו את התוספתא שבין ברישא ובין בסיפא פירש לו את המום שמקפיד עליו, אלא שברישא לא הזכיר אלא עוד מום פלוני אחד (והשני לא היה בה), אינו יכול לטעון הואיל והשני לא היה בה כסבור הייתי שאף הראשון לא היה בה, שאין זה נקרא "סינוף", והיית צריך לבדוק, אבל בסיפא סינפו במומין הרבה שלא היו בה, יכול לטעון כסבור הייתי שאף האחד שאני מקפיד עליו אין בה. ועיין במהרש"א לתוספות שם.

ונראה שאף לרש"י היתה גירסא זו (גירסת כי"ע) בתוספתא כאן, אלא שפירש "אותו המום" מום זה שאתה מקפיד עליו, ועוד מום אחר, אין זה מקח טעות, אעפ"י שלא נמצא בה עוד מום, ואינו יכול לטעון כסבור הייתי שאף המום שאני מקפיד עליו אינו בו. שכן הוא כותב בב"מ שם: מום זה ומום אחר. שפירש לו שם אותו מום לבדו, ואמר לו מום זה בה ועוד מומין אחרים. אין זה מקח טעות, דכיון דאותו המום הזכיר לו לבדו, בו[68] היה לו לבדוק.[69] ובסנפו בין המומין פירש[70] שאם היה בה אחד מן המומין הללו שמנה (כגירסת ד בתוספתא כאן) הרי זה מקח טעות, לפי שהכיר הלוקח בשאר מומין שאינן, וכסבור בכולן הוא משקר.

ברם ברש"י שברי"ף חסרה המלה "בו" ברש"י שהעתקנו לעיל, וגרס שם: דכיון דאותו המום הזכיר לו לבדו, היה לו לבדוק. ולפי גירסא זו אפשר לפרש שאף כאן לא היה בה המום שפירש לו, אלא "דכיון דאותו המום הזכיר לו לבדו, היה לו לבדוק" כלומר, היה לו לבדוק אם אין בה

[65] כלומר, אמר לו בפירוש גם את טיב המום. ובין ברישא ובין בסיפא הזכיר בפירוש את המום שהלוקח מקפיד עליו.

[66] אבל במקבילה בב"ב, לעניין שפחה, הסדר הוא שם כלפנינו, אלא נראה שיש שם ט"ס בסיפא.

[67] והיתה לפניהם בתוספתא גירסת כי"ע כדרך הצרפתים, עיין מ"ש לעיל במבוא לח"א, סוף עמ' י"ט.

[68] וכן מעתיק בשם רש"י במיוחס להריטב"א במקומו. וכן פירש באו"ז ב"מ סוף סי' רנ"ו, ל"ו ע"ד, וכנראה שהעתיק מרש"י.

[69] וצ"ל לפי גירסא זו שהמום לא היה ניכר, ודווקא במום זה היה מקפיד, אלא שהמום השני שסתם אותו לא היה בה. וכן פירש במאירי שם, סוף עמ' 308: הזכיר לו זה המום לבד בפרט, ובכלל ספר לו שהיא בעלת מומין הרבה, וראה שאין שם שאר מומין, הואיל ומכל מקום מום זה הזכיר לו בפרט אין זה מקח טעות. הרי לך שפירש שאותו מום שפרט לו היה בה (והשאר לא היו בה), ובו (כלומר, במום שהזכיר לו ושהיה בה) היה לו לבדוק. וניסח ע"פ רש"י בהוצאות שלפנינו.

[70] לעיל שם. ובברייתא שבבבלי הסדר הוא כמו שהוא במקורה, בתוספתא ב"ב, וכסדר שבכי"ו וד גם כאן.

עוד מומים שהזכיר לו המוכר בסתם (ואין הבדל בין אמר לו מום אחר, או מומים אחרים), שהרי לא סגפן בין הרבה מומין, והוא כעין פירוש התוספות[71] בתוספתא כאן, וכגי' כי"ע.

39—41. מודי' חכמים לר' מאיר במומין שדרכן לולד עמה שאע"פ שהיא אצל בעלה אביה צריך להביא ראיה. וכ"ה בד. וכן בחי' הרמב"ן ע"ו א': דתניא מודים חכמים לר"מ במומין הראוים לבא עמה מבית אביה שעל האב להביא ראיה. וה"ג[72] בנסחי כלהו ובנוסחי דילן בתוספתא, אלא דהתם קתני בהדיא אע"פ שנכנסה לרשות הבעל. ופי' מודים שאע"פ שחכמים מגרעין כחו[73] של בעל לומר שהוא בודק יותר מלר' מאיר, וכ"ש משנכנסה לרשות הבעל הם מטילים עליו הראיה, אפ"ה מודים במומים הראוים לבא עמה, שעל האב להביא ראיה, הראיל ומומים שבסתר הם, ואמאי כל מנה לי בידך לר"ג נאמנת ברישא, ואוקמא ביתרת ברגליה, שהן מומים שבסתר, אבל שבגלוי (כלומר, בידיה) בכלן על הבעל הראיה. וכ"ה גם גירסת הרא"ה בתוספתא, ופירש כפירוש הרמב"ן. ותמה בשטמ"ק שם: ועדיין אינו מיושב דלא שייך לומר מודים חכמים, כיון דלא פליגי בכה"ג. ועי"ש שציין לחידושי הרשב"א ב"מ כ"ד א', ד"ה ומודה, והדברים דחוקים מאד, שהרי הרשב"א בעצמו הכריע שלא כפירושו שם, עי"ש ועיין בשטמ"ק. וכעין גירסת התוספתא כאן היתה בבבלי לפני הגאונים (אוה"ג, התשובות, עמ' 227), הר"ח (תוספות ע"ו א', ד"ה ומודה), וכן מעיד הריטב"א בשם גירסת הראשונים, והרמב"ן הנ"ל בשם כל הנוסחאות, וכן היה לפני הריטב"א והרב המגיד פכ"ה מה' אישות ה"ד.

אבל בכי"ע: ומודה ר' מאיר במומין שדירכה ליולד עמה, שאפילו היא בבית בעלה, שאביה צריך להביא ראיה. וכן כותב רש"י (ע"ו א'): מודה ר"מ גרסי' בתוספתא. ובתוספות שם, ד"ה ומודה, מביאים גירסת רש"י וגירסת הר"ח, ואינם מעירים על גירסת התוספתא ברישא כאן. ולהלן שם, סד"ה אמאי, כתבו: דגרסינן בתוספתא במומין הראויין להוולד עמה בבית אביה, אבל את הרישא לא הביאו כסיוע לגירסת רש"י. וכוודאי סמכו על רש"י עצמו שהביאה, ואף לפניהם היתה בתוספתא כגי' רש"י, שאם לא כן היו מסתייעים ממנה לפירוש הר"ח. ואף כאן גירסת הספרים הספרדיים (הרמב"ן, הרא"ה ועוד) מתאימה לתוספתא כי"ו וד, וגירסת הצרפתיים מתאימה לכי"ע, עיין מ"ש לעיל, הערה 67.

והנה מדברי רש"י שהגיה וכתב: "מודה ר"מ גרסינן בתוספתא" אין לדעת אם בא להוציא מגירסת הספרדיים בתלמוד (ובתוספתא) "ומודים חכמים לר' מאיר", או שהיתה לפניו הגירסא בתלמוד: ומודה ר' מאיר לחכמים,[74] ומחק את המלה "לחכמים". וכן מביא בשטמ"ק בשם רש"י מהדר"ק: מודה ר"מ גרידתא גרסינן, ועיין בתוספות שם, סד"ה ומודה. ברם בריטב"א שם, ד"ה איתיביה:[75] גרסת רש"י ז"ל מודה ר"מ לחכמים, ואומר דה"ג בתוס'. ולפי גירסא זו מוכח שאף לפני רש"י היתה הגירסא בבבלי כגירסת ספרד הנ"ל, שהרי בוודאי לא הוסיף את המלה "לחכמים" שאינה מוסיפה כלל להבנת הענין, אלא מקשה עליו, ותיקנה ע"פ ספרי צרפת והתוספתא.

וכבר ראינו לעיל שכל הגירסאות קשות. ומהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ הנ"ל (לעיל

[71] מלשון התוספות משמע שהזכיר לו בפירוש את שני המומין, אבל בוודאי שלמעשה אין הבדל, ואף שלא הזכיר לו את המום השני בפירוש צריך היה לבדוק, ואין זה מקח טעות. ומכל שכן לפירש"י אם הזכיר את השני בפירוש עליו היה לבדוק, ואין זה מקח טעות.

[72] כ"ה בשטמ"ק בשמו.

[73] כ"ה בשטמ"ק שם.

[74] כגירסת בעלי התוספות וכי"ר, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 296, הע' 2, שאר ציונים לראשונים שם כבר נמצאים בתס"ר ח"ב, עמ' 36, שו' 24, עד סוף העמוד.

[75] והעירותי עליו בתס"ר הנ"ל.

הערה 74) מניח שהברייתא שלנו מתיישבת ע"פ שיטת ר' אלעזר במשנתנו (בבלי ע"ה ב') ששני תנאים שנו אותה, ותנא אחד אליבא דר"מ סובר שאף אם היא בבית בעלה על האב להביא ראיה (דומיא דרישא), אבל חכמים חולקים עליו וסוברים שעל הבעל להביא ראיה, ולפיכך אמרו שבמומים שדרכן לולד עמה, אף הם מודים לר"מ שעל האב להביא ראיה אפילו היא בבית בעלה. וכן אפשר לפרש (אלא בכיוון הפוך) גם את הנוסח בתוספתא כי"ע "ומודה ר' מאיר", שהתנא שלנו אליבא דר"מ סובר שבכל מקום על הבעל להביא ראייה (כשיטת ר"ג ור"א), וחכמים חולקים עליו וסוברים שבכל מקום אפילו אם נכנסה לרשות הבעל על האב להביא ראייה, ולפיכך אמרו "ומודה ר' מאיר" (ומודה ר' מאיר לחכמים), כלומר במומין שדרכן לולד עמה מודה הוא לחכמים שעל האב להביא ראייה, ואעפ"י שהיא כבר אצל בעלה. ברם ברור שהבבלי לא פירש כן, עיי"ש. ובהכרח שעלינו לקבל את יישוב הרמב"ן.

ולא עוד אלא שמהרי"ן אפשטין ז"ל (שם, עמ' 296) הסתייע מן הירושלמי פ"א ה"ו, כ"ה ע"ג, ומניח שר' אלעזר שם לא קיבל את תירוצו של ר' יוחנן, והוא סובר כשיטתו בבבלי, שמשנתנו תרי תנאים שנו אותה, ומי ששנה את הרישא לא שנה את הסיפא. וכן כתב שם: וודאי שפשוטה של משנתנו היא כר' אלעזר; שכן מ"ז כנסה וכו' תצא שלא בכתובה, פירושה כפשוטה: קידשה סתם וכנסה סתם (כר' יוחנן בירוש' פ"ז, ל"א ע"ג, ובבלי ע"ג ב') וכו'. ולהלן שם (עמ' 297, הערה 4) כתב שהמקבילה בירושלמי לתוספתא שלנו (ונביא אותה להלן) מוכיחה שהירושלמי שנה בה "מודה ר"מ" כגי' כי"ע בתוספתא.

וכל דבריו ז"ל צריכים תיקון, דברי ר' יוחנן ור' אלעזר בירושלמי אינם עניין כלל לסוגיית הבבלי כאן, והמשותף שביניהם היא הקושיא על משנתנו גרידא. ור' יוחנן אמר מפורש שמשנתנו "דברי הכל היא, שנייא היא מומין שדרכן להיוולד". ולפי הירושלמי בין רבן גמליאל ור' אליעזר ובין ר' יהושע מודים בה, ושאני מומין מבתולים, שבטוענת משארסתני נאנסתי הרי אונס לא שכיח (עיין ירושלמי פ"א ה"א, כ"ד ע"ד), והוא הדין מוכת עץ, אבל מומין שכיחין הן[76] ודרכן להוולד, ולפיכך אם נכנסה לרשות הבעל עליו להביא ראייה, מה שאין כן טענת בתולין, שאין דרכן להאבד מאליהן, על האב להביא ראיה לר' יהושע. ובמומין אנו הולכים אחרי הרשות שנמצאו בה, והמוציא מחברו עליו הראייה. וכן יוצא ברור גם מסוגיית הירושלמי בקידושין פ"א ה"ו, ס' ע"ד (והפי' הנכון שם בק"ע. ובמקבילה בב"מ פ"ד מקוצר ומשובש), שהיא שונה מן הסוגייא שלנו בבבלי כאן ע"ו א'—ב', עיי"ש. וכן מה שכתב "וודאי שפשוטה של משנתנו היא כר' אלעזר" אינו מוכרח כלל, שאם נפרש שהסיפא דבוקה לרישא, כלומר: המקדש את האשה על מנת וכו', כנסה סתם וכו' הרי פשוטה של משנתנו הוא: כנסה סתם, אעפ"י שקדשה על מנת.[77] ומה שכתב שם שכן פירש ר' יוחנן בירושלמי פ"ז וכו', אין הדברים מדוייקים, שכן שנינו שם: ר' שמעון בן לקיש אמר מתניתא (אמרה)[78] בשקידשה על תנאי וכנסה סתם אבל אם קידשה סתם וכנסה סתם יש לה כתובה. ר' יוחנן אמר אפילו קידשה סתם וכנסה סתם אין לה כתובה. א"ר חייה בשם ר' יוחנן וצריכה ממנו גט אפילו קידשה על תניי וכנסה סתם.[79] ומפשוטה של לשון הירושלמי משמע שר' יוחנן לא חלק על רשב"ל בפירוש המשנה, שהרי לא אמר: מתניתא אפילו קדשה סתם וכנסה סתם, אלא חולק על ההלכה של ריש לקיש, וסובר שאפילו קדשה סתם וכנסה סתם אין לה כתובה. אבל אף הוא מודה שמשנתנו מדברת בקדשה על תנאי וכנסה סתם, ולפיכך דייק ממנה שאף בכגון דא צריכה גט, שהרי משנתנו לא שנתה אלא "תצא שלא בכתובה" ולא אמרה אינה מקודשת. ובסוגיין בירושלמי לא נחלקו כלל אם צריכה הימנו גט

[76] כמו שפירש לנכון בס' דרכה של תורה, עמ' 62 ואילך.
[77] וכן מוכח מן התוספתא, עיין מ"ש לעיל, שו' 32–33, ד"ה כנסה.
[78] מלה זו חסרה במקבילה בקידושין פ"ב ה"ה, ס"ב ע"ד. וכן נכון.
[79] בקידושין הנ"ל: אפילו קידשה על תנאי וכנסה על תנאי.

בקדשה על תנאי וכנסה סתם, אלא בכתובה גרידא. ור' חייא שבירושלמי חולק במפורש על רב אחא בר יעקב שבבבלי ע"ד א'. ועיין גם בירושלמי קידושין פ"ב ה"ו, ס"ב ע"ד. ועיין בבלי ע"ג ב' וברשב"א (בשטמ"ק שם) ומ"ש להלן קידושין פ"ג ה"ז, פ"ד ה"ד.

ובירושלמי כאן פ"ז סה"ט, ל"א ע"ד: מתניתא במומין שאין דרכן להיוולד [עמה],[80] אבל במומין שדרכן להיוולד אפילו משכנסה לרשות הבעל (הבעל),[81] צריך להביא[82] ראייה ולומר התניתי (עמה).[83] ומהרי"ן אפשטין הנ"ל (מבוא לנוה"מ, עמ' 297, הע' 4) הביא ראייה מכאן שהירושלמי שנה בתוספתא שלפנינו "מודה ר' מאיר" (כגי' כי"ע).[84] אבל כבר הראינו לעיל שלשיטת הירושלמי כל משנתנו אין מחלוקת בה (במומין שבסתר), ולא שייך בה "הוצאה" כלל, והירושלמי אינו אלא מפרש את משנתנו שבמומין שאין דרכן להיוולד עמה אנן קיימין, ולפיכך על הבעל להביא ראייה כשנכנסה לרשותו. ואין להביא ראייה מן הירושלמי לגירסת התוספתא שלפנינו לא לכאן ולא לכאן.

41. כנסה סתם ונמצאו בה מומין ונדרים הרי זה יקיים. וכ"ה ("בה") גם בד ובכי"ע, אלא שבכי"ע מחק מגיה את ההי"א ותלה וי"ו בין השורות (קרי: בו). ולפי ההגהה בכי"ע הדברים פשוטים והכוונה להלכה שבמשנתנו פ"ז מ"ט: האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא. ברם קשה להגיה שלש נוסחאות ושמא פירושה כמו שפירשו בח"ד ובמנחת בכורים שמדברין בכנסה סתם ואף הקידושין היו סתם, הרי זה יקיים, ומשמע שאם רוצה להוציא יש לה כתובה, וכדעת ר' שמעון בן לקיש בירושלמי כאן פ"ז ה"ט, ל"א ע"ג (קידושין פ"ב ה"ה, ס"ב ע"ד). ועיין בשי"ק שם, ד"ה אבל אם. ולעיל, שו' 29—30, נשנית בבא זו אחרי "המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים" (אלא שהפסיקו שם באמצע במאמר המוסגר של התרת חכם) והיא דבוקה לה, כלומר אם כנסה סתם אחרי שקידש אותה על תנאי,[85] וה"ה בהלכה שלעיל, שו' 32—33 (והפסיקה ברפואת הרופא), אבל כאן היא הלכה כשהיא לעצמה, וכנסה סתם פירושה קידשה סתם וכנסה סתם כפירושו של שמואל (בבלי ע"ג רע"ב).

41—42. רבן שמעון בן גמליאל אומ' אם היה חיגר מאחת מרגליו, וסומא באחת מעיניו וכו'. ירושלמי פ"ז ה"י, ל"א ע"ד, בבלי ע"ז א'. ובמשנתנו פ"ז מ"ט: האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא. אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים במומין הקטנים, אבל במומין הגדולים כופין אותו להוציא. ובבבלי הנ"ל גרס בברייתא זו: ואלו הן מומים גדולים, פירש רשב"ג ניסמית עינו וכו'.

43—44. אי זהו מקמץ, זה בורסי, ויש או' זה המקמץ צואה. מצרף נחושת, זה המתיך. וכ"ה בד ובכי"ע,[86] ובשניהם בסיום: זה המתיך נחושת.[87] והיא היא. וברש"י ע"ז א': דתניא מקמץ זה בורסקי, ויש אומרים זה מקמץ צואת כלבים. והכי גרס' לה בתוספתא,[88] והא דר' יוסי בר' יהודה מלתא אחריתי קאמר, ושם היא שנויה (ועיין ע"ז להלן).

[80] כן הגיה לנכון בס' דרכה של תורה, עמ' 63. והמלה "עמה" שלמטה נכנסה מגליון שלא במקומה, והיא שייכת לכאן. וכבר עמד על עיקר הדברים בעיטור בכורים במקומו, ד"ה ומודה.

[81] מלה זו נשמטה בירושלמי ד"ח. ומלות כפולות בסוף הדף, ואפילו בסוף השורה, מצויות מאד בכי"י, וכמעט שאין כאן הגהה.

[82] כלומר, האב.

[83] עיין לעיל הע' 80.

[84] וכיוון בזה לדעת בעל עיטור בכורים, ד"ה ומודה, הנ"ל.

[85] עיין מ"ש לעיל, שו' 32—33, ד"ה כנסה, ולעיל שו' 39—41, ד"ה וכל דבריו.

[86] אצל צוקרמנדל בטעות: המקמץ את הצועה.

[87] בכי"ע: מתיך נחשת.

[88] מלשונו של רש"י אין ראייה שהיתה לפניו הגירסא בתוספתא: צואת כלבים, משום שעיקר דבריו הוא להוציא מגירסת כי"מ ועוד שגרסו בבבלי "ר' יוסי בר' יהודה" (במקום "ויש אומרים"), עיין

ובשטמ"ק ע"ז א': וז"ל התוס' מדוייקת איזהו מקמץ זה בורסי, וי"א מקמץ צואת כלבי'. מצרף נחוש' זה מתוך (צ"ל: מתיך) נחוש'. ובתוספ' רי"ד ע"ז ב' (וכ"ה בשטמ"ק הנ"ל): תניא בתוספת' מצרף נחושת זה המתיך נחושת.

ובמשנתנו פ"ז מ"י: ואלו שכופין אותן להוציא וכו', והמקמץ והמצרף נחשת והבורסי. וכן בבבלי חגיגה ד' א', ז' ב': דתניא אחרים אומרים המקמץ והמצרף נחשת והבורסי פטורין מן הראייה משום שנאמר כל זכורך, מי שיכול לעלות עם כל זכורך, יצאו אלו שאינן ראויין לעלות עם כל זכורך. ופירש"י: וכל אלו ריחן רע, ואין יכולין לעלות עם חביריהם. ובירושלמי בסוף פירקין, ל"א ע"ד: המקמץ, זה המקמץ צואה, ויש אומרים זה הבורסי. אמר ר' זעירא מתניתא אמרה כן זה המקמץ צואה, דתנינן והמקמץ [ו]הבורסי (כלומר, שהרי שנו מקמץ לחוד ובורסי לחוד).[89] וצורף נחושת, שמואל אמר מתיך נחושת מעיקרו.

ומתוך התוספתא והירושלמי ברור שנחלקו בפירוש מהותו של מקמץ. ואין ספק שפועל זה היה מיוחד למי שמוציא את הלכלוך ע"י ריצוץ,[90] ניפוץ וחביטה. ואשר למוצא המלה שנתייחדה לשימוש זה שמא יש לשער שנגזרה משם האומן שנקרא קַמֵּץ צאה, ואח"כ בקיצור „קמצאה", ומכאן הפועל קמץ ושם התואר מקמץ. ובאלפא ביתא דבן סירא, הוצ' שטיינשניידר, עמ' ג': דהבא צריך לקמצאה ועולימא להלקאה. ובהוצ' פריידמן ולאווינגר:[91] דהבא צריך לקומצא ואולימא (=ועולימא) להלקאה.[92] ופירושו: זהב צריך למרצץ שיוציא את הפסולת[93] מתוכו, ועלם צריך להלקאה שתוציא את המגונה מתוכו. ואף בורסי הוא מקמץ שמוציא את הצואה מן השלחין (העורות). וכן שנינו במשנת מכשירין פ"ה מ"ו: החובט על השלח וכו', מפני שהוא מתכוין שיצאו עם הצואה. וכן בתוספתא כלים ב"ב פ"א הי"א: דפין שחובטין עליו את השלחין.[94] והבורסי קלט את הריח הרע בשעה שחבט על השלח. ויש אומרים שהמקמץ הוא המחבט את הצואה (=הצואֶה), והוא המנקה את חררת הנחושת המלוכלכת בתערובת גפרית ועוד (עיין להלן). ומצרף נחושת הוא המתיך את החררה, וכמו שפירש שמואל הנ"ל: מתיך נחושת מעיקרו. ובין החובט את החררה לנקות אותה ובין המתיך אותה קולט ריח רע.[95]

ובבבלי ע"ז א': מאי מקמץ אמר רב יהודה זה המקמץ[96] צואת כלבים. מתיבי מקמץ זה בורסי. ולטעמך תיקשי לך מתניתין, המקמץ והמצרף נחושת והבורסי. בשלמא מתניתין לא קשיא, כאן בבורסי גדול כאן בבורסי קטן, אלא לרב יהודה קשיא, תנאי היא, דתניא מקמץ זה בורסי, ויש אומרים זה המקמץ צואת כלבים. ולפ"ז אפשר שאף רב יהודה כיוון לומר שמקמץ

מ"ש להלן שו' 44–45, ד"ה ר' יוסי בי ר' יהודה. אבל עיין מ"ש להלן בסמוך בפנים בשם שטמ"ק. ובס' מישרים לרבינו ירוחם נתיב כ"ג ח"ח, בד"ח: ובתוספ' קתני גבי מצרף נחשת ומקבץ צואת כלבים ובורסי יוציא ויתן כתובה (עיין מ"ש להלן, שו' 45, סד"ה אימתי). והנכון הוא בד' קושטא שם: ובתוספתא קתני גבי מצרף נחשת ומקמץ ובורסי וכו'. וכ"ה ברא"ש, שממנו שאב את דבריו.

89 והירושלמי קיצר את משנתנו ולא הזכיר אלא מה שצריך לו לעניינו, כרגיל בירושלמי (ולא היה לו סדר אחר במשנתנו, עיין במלא"ש למשנתנו, ד"ה והמקמץ). ומה שכתוב שם אח"כ „וצורף נחושת" אינו מדברי ר' זעירא, אלא היא פיסקא ממשנתנו ששמואל מפרש אותה.

90 השווה ירושלמי נזיר פ"ט רה"ג, נ"ז ע"ד: אם מצאו קמצון, אני אומר גל נפל עליו והרגו.

91 הצופה לחכמת ישראל ח"י, בודאפעשט תרפ"ו, עמ' 274.

92 והעיר עליו ר"ח ילון בלשוננו ח"א, עמ' 123, בקשר עם העניין שלנו.

93 כלומר, את הסיגין, עיין מ"ש פליניאוס בתולדות הטבע סל"ג פ"ד, סי' 69.

94 כ"ה בכי"ו. ובד: את השלחי'. ואצל צוקרמנדל בטעות: את השלחן. עיין מ"ש בתס"ר ח"ג, עמ' 74.

95 באנציקלופידיא בריטניקא, ערך Copper: [חררת] הנחושת מוציאה ריח רע מאד בשעה שמחממין אותה, או בשעה ששפין אותה.

96 כ"ה בכי"מ, ברי"ף, ברש"י ועוד. ובדפוסים: מקבץ.

הוא החובט ומוציא את צואת הכלבים, שהרי את העורות עבדו בצואת כלבים.[97] והקשו עליו מן הברייתא ששנתה שמקמץ זה בורסי, ואעפ"י שיש לו פועלים והוא אינו מקמץ את הצואה. ואמרו שמן המשנה אין קשיא על הברייתא שמשנתנו מדברת בין בבורסי קטן שיש לו מעט עורות, והוא קולט ריח רע מן החיבוט בלבד, והוא נקרא מקמץ, ובין בבורסי גדול שאינו מקמץ בעצמו את העור, אבל קולט ריח רע מריבוי העורות השרויין,[98] אבל הברייתא הרי אומרת מפורש מקמץ זה בורסי, ולפ"ז כל בורסי הוא מקמץ. והמחוור שבבבל פירשו אחרת, וכפירוש הראשונים בסוגיית הבבלי.

ואשר למצרף נחושת אמרו בבבלי שם: מאי מצרף נחושת, רב אשי אמר חשלי דודי. רבה בר בר חנה אמר זה המחתך נחושת מעיקרו. תניא כוותיה דרבה בר בר חנה איזהו מצרף זה המחתך נחושת מעיקרו. ופירש"י: חשלי דודי. מחשלין ומרדדין (בתוספ' רי"ד: שעושים היורות ע"י הקשת הקורנוס) נחשת, ועושין ממנו יורות ומסריח הוא. מעיקרו. ממקום מוצאו, מן הארץ. וכבר ראינו שבתוספתא ובירושלמי שנו "המתיך" במקום "החותך" שבבבלי, ובין המתיך ובין החותך קולטים ריח רע, עיין מ"ש לעיל, הערה 95.

44—45. ר' יוסה בי ר' יהודה בעל פלפס זה ריח הפה. וכע"ז בד. אבל בכי"ע: בעל פוליפוס זה ריח הפה. ר' יוסי בר' יהודה אומ' מקמץ וצורף נחשת ובורסי. וכנראה שהמלים "בעל פוליפוס זה ריח הפה" בכי"ע היא נוסחא אחרת שנשתרבבה שלא במקומה. וכן מביא בשטמ"ק ע"ז א' בשם תוספתא מדוייקת: מצרף נחוש' זה מתוך (צ"ל: מתיך) נחוש'. ר' יוסי בר יהודה אומר מקמץ מצרף נחושת והבורסי. אימתי אמרו יוציא ויתן כתובה וכו'. ובבבלי ע"ז א' בכי"מ: תנאי היא, דתניא המקמץ זה בורסי, ר' יוסי בר' יהוד' אומ' זה המקמץ צואת כלבים. וגירסא זו היתה לפני רש"י שכתב: "ויש אומרים זה המקמץ צואת כלבים, והכי גרסי' לה בתוספתא, והא דר' יוסי בר' יהודה מלתא אחריתי קאמר, ושם היא שנויה". והיתה לפני רש"י הגירסא בתוספתא כגי' כי"ו וד, ולפיכך אמר שר' יוסי בר' יהודה אמר דבר אחר, ולא פירש את המקמץ של משנתנו.

ובשטמ"ק שם: "תנאי היא דתניא מקמץ זה בורסי, ר' יוסי בר יהודה אומר המקמץ צואת כלבים והמצרף נחושת והבורסי, ה"ג במקצת ספרים". ודבריו תמוהים, וברור שהמלים "והמצרף נחושת והבורסי" אינן מדברי ר' יוסי בר' יהודה אלא היא פיסקא ממשנתנו, כמו שהוא בהוצאות שלפנינו. ולא עוד אלא שלפי גירסת התוספתא המדוייקת שהביא שם כוונת ר' יוסי בר' יהודה היא שהמקמץ פירושו מצרף נחושת ובורסי. וכן בכי"ע הוי"ו של "וצורף נחשת" הוא וי"ו הפירוש,[99] והיינו המקמץ הוא צורף נחושת ובורסי, ולדבריו נקטה משנתנו את הכלל, ואח"כ פירשה בפרט. והמחוור הוא שגירסת כי"ע משובשת, והנכון כלפנינו.

ובמשנתנו שנו "מוכי שחין ובעל פוליפוס" לפני "המקמץ וכו'". ובבבלי ע"ז א': מאי בעל פוליפוס אמר רב יהודה אמר שמואל ריח החוטם.[100] במתניתא תנא ריח הפה. והם דברי ר' יוסי בר' יהודה בתוספתא כאן. ובמס' כלה פ"ב, הוצ' היגר, עמ' 197: מאי פוליפוס, אביי אמר ריח הפה ורב אסי אמר ריח החוטם. ורבותינו ידעו שהפוליפס (πῶλυψ) הוא גידול, אלא שייחסו ריח החוטם לגידול זה.[101] וכן באבות דר"ן נו"א פ"ט, הוצ' שכטר, כ"א ע"א: ג' מוכי שחין נבראו

[97] עיין מ"ש לעיל ח"א (ברכות), סוף עמ' 23.

[98] עיי' ב"ב פ"ב מ"ט.

[99] עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 1086 ואילך, ועיי"ש, עמ' 1101.

[100] במדרש תהלים פ"ז, הוצ' בובר, ל"ד ע"ב: לאשה כעורה וחוטמה מעלה פוליפוס, כלומר שאפשר להרגיש בסרחונה אפילו אם אין רואין אותה, עיי"ש.

[101] וקראו לכל ריח רע שיוצא מחלל הראש: פוליפוס, עיין מ"ש להלן הע' 103. ועיין מ"ש ר"ב מוספיא בערך פליפוס. ובסוף דבריו: כי אם על הפושה, וכוונתו שפושה ומתפשט עד שמגיע לפה.

בעולם לח, יבש, בעל פוליפוס. ואף במשנתנו הנ"ל באו יחד: מוכי שחין ובעל פוליפוס. וכן בירושלמי חגיגה פ"א ה"א, ע"ו ע"א: מוכי שחין ופולפסין פטורין מן הראייה[102] (והשוה בבלי שם ד' א', ז' ב' שהזכרנו לעיל). ואף מה שאמרו בבבלי שבת ק"ח ב' ואילך: "יד לחוטם תיקצץ, יד לפה תיקצץ וכו' יד מעלה פוליפוס" הכוונה שגירוי ע"י הידים שתוחבים לשם תכופות ומוציאים את השערות ואת החטטים מביא לידי הגידול פוליפוס. וגלינוס (Med. 19, XIV, 785) כותב שאפשר להקל על ריח החוטם בסילוק הפוליפים מתוכו.[103] ועיין גם במלונות של Liddell and Scott וסופוקליס ערך ὄζαινα.

45. **אימתי אמרו יוציא ויתן כתובה, בזמן שהוא רוצה והיא אינה רוצה וכו'.** וכ"ה בשטמ"ק ע"ז א' בשם תוספתא מדוייקת. ורבינו גרשם כתב בתשובה[104] שמוכה שחין וחבריו, מקמץ ובורסקי שכופין אותן להוציא אינו אלא לעניין גט, אבל אינו נותן כתובה. והר"י (לפי שו"ת מהר"מ בר ברוך הנ"ל)[105] הביא תוספתא זו, וכתב: ועוד תניא בהדיא בתוספתא דכתו' בבורסקי וכיו"ב (=וכיוצא בו) דכופין להוציא וליתן כתובה אם רוצה לקיימה והיא אינה רוצה. וכן הביאו תוספתא זו בתוספות יבמות ס"ד א', סד"ה יוציא, תוספות הרא"ש שם, פסקיו שם פ"ו סי' י"א,[106] סמ"ג עשין מ"ח, קכ"ח ע"ד, מרדכי כאן פ"ז סי' ר"ב, אגודה סי' ק"ז, קט"ו ע"ג, וס' משרים לרבינו ירוחם נתיב כ"ג ח"ח,[107] כראיה נגד שיטת רבינו גרשום הנ"ל.

46. **אם היו שניהן רוצין יקיימו.** הבבא הראשונה כוונתה שאם נולדו בו מומין לאחר שנישאת, והיא רוצה, והוא אינו רוצה נותן כתובה,[108] ונקטוה אגב הסיפא שבכל המומין אם שניהם רוצין יקיימו, כמפורש בבבלי ע"ז ב'.

46—47. **מוכי שחין אע"פ ששניהם רוצין לא יקיימו.** ובמשנתנו ספ"ז: וחכמים אומרים מקבלת היא על כרחה (כלומר, אם סברה וקבלה), חוץ ממוכה שחין מפני שממקתו. ואף כאן אם רוצה לדור אתו בעדים (שלא תתייחד עמו) יקיים, עיין בבלי ע"ז ב' הנ"ל. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

---

102 ועיין להלן שם בירושלמי.

103 ודברי יוליאוס פרוים בספרו המצויין Biblisch-talmud. Medizin, עמ' 340, צריכים תיקון, ונעלמו ממנו כל המקורות הנ"ל. וכן ב' Corpus Gloss. Latin. הוצ' Goetz ח"ג, עמ' 604, שו' 22: Polypum ozenas. ואפשר שכיוון לדברי פליניאוס (תולדות הטבע ס"ט פ"ל, סי' 89) המתאר מין פוליפוס (בעל חי) שנקרא Ozena על שם הריח החריף שנודף מראשו. ועיין גם בתולדות בעלי חיים של אריסטו ס"ד פ"א ^{525a}. ולפ"ז אין פלא שקראו לריח רע (בין מן הפה ובין מן החוטם): פוליפוס.

104 שו"ת מהר"מ בר ברוך ד' בודאפעסט סי' רס"א. ובהערה שם כתב הרמ"א בלאך שבשני כתי"י מיוחסת תשובה זו לרבינו גרשם, וציין לכמה ראשונים. ברם בראשונים שציין להם אין זכר לתשובה זו, אבל בתוספות יבמות ס"ד א', ד"ה יוציא, ובריטב"א כאן ע"ז א' הובאה בפירוש שיטת רבינו גרשום. ולהלן שם בתשובה הנ"ל מביא מהר"מ שיטת ר"י שבתוספות וריטב"א (עיין להלן) הנ"ל, ומפורש שם: דאם לא כן לא נמצא בורסקי נושא אשה, כמו שפי' מאור הגולה. ועיין בשו"ת רבינו גרשם, הוצ' ר"ש אידלברג סי' מ'.

105 בריטב"א ע"ז א': ופי' ז"ל אלו כופין אותן להוציא וליתן כתובה והביא ראיה לדבריו וכו'. וכ"ה גם בריטב"א כ"י אדלר שבביה"מ כאן. ובשטמ"ק (בשם הריטב"א): ופירש"י אלו שכופין וכו', וצ"ל: ופי' ר"י ז"ל, עיין בתוספות יבמות הנ"ל (לעיל הע' 104).

106 ושם: ומיהו בתוספתא תני מקמץ ומצרף נחושת ובורסי יוציא ויתן כתובה, וצ"ל: בתוספתא תני [וגבי] מקמץ וכו', כמו שהוא בתוספותיו הנ"ל (בפנים) וברבינו ירוחם.

107 והעתקנו את לשונו לעיל הע' 88.

108 כדין כל בעל המגרש שלא בפשיעתה.

47–49. אמ' רבן שמעון בן גמליאל מצאנו זקן אחד ממוכי שחין סמוך לציפורי ואמ' לי, עשרים [וארבעה] מיני מוכי שחין הן, ואין לך בכולן שהאשה רעה לו אלא בעלי ראתן בלבד. וכע"ז בב"ר פ"מ, י"ז, הוצ' תיאודור, עמ' 388, ומסיים שם: ואין לך מכולם שהאשה רעה לו אלא רותן בלבד. ומוסיף במדרש שם: ובו לקה פרעה הרשע. וכ"ה בירושלמי כאן ספ"ז, ל"א ע"ד[109] (אלא ששם: ואין לך קשה מכולם ושהאשה רעה לו אלא ראתן בלבד). ובוי"ר פט"ז, א', הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' שמ"ח: אמר רבן שמעון בן גמליאל פעם אחת הייתי מהלך מטיבריא לציפורי מצאני זקן אחד (בנוסחאות אחרות נוסף: מוכה שחין) ואמר לי וכו', ואין לך לתשמיש המיטה רע אלא רתן בלבד. ולפי הגירסאות האילו מגביל רבן שמעון בן גמליאל את דין המשנה למוכה שחין של ראתן[110] בלבד, אבל שאר מוכי שחין אין האשה רעה להם, ולפיכך לקה פרעה בראתן כדי שימנע מליגע בבשרה. וסתם משנתנו שסתמה את דבריה, ושנתה "מוכה שחין" סתם, חולקת על רשב"ג.

אבל בבבלי ע"ז ב': תניא אמר ר' יוסי שח לי זקן אחד מאנשי ירושלים עשרים וארבעה מוכי שחין הן. וכולן אמרו חכמים תשמיש קשה להם, ובעלי ראתן קשה מכולן. ולפ"ז סתם משנתנו כר' יוסי. ובתס"ר במקומו העירותי למדרש ל"ב מדות הוצ' ענעלאו, עמ' 351, שהוציאו את כ"ד המינין מן הכתובים, עיי"ש.

ועל גירסת קג"נ, עיין מ"ש להלן, עמ' 371, ד"ה ובצילום.

פ"ח

1–2. אמ' ר' יהודה אמרו לפני רבן גמליאל הואיל וארוסה אשתו ונשואה אשתו, מה זו מוכרה בטל אף זו מוכרה בטל. אמ' להם בחדשים אנו בושין וכו'. במשנתנו רפ"ח: האשה שנפלו לה נכסים עד שלא תתארס,[1] מודים בית שמאי ובית הלל שמוכרת ונותנת וקיים. נפלו לה משנתארסה, בית שמאי אומרים תמכר, ובית הלל אומרים לא תמכר. אלו ואלו מודים שאם מכרה ונתנה קיים. אמר ר' יהודה אמרו לפני רבן גמליאל הואיל וזכה באשה לא יזכה בנכסים. אמר להם על החדשים אנו בושין וכו'. וכלשון התוספתא גם בירושלמי פ"ח סה"א, ל"ב ע"א, ופאה פ"ו סה"ב, י"ט ע"ג, ומסיים שם: אילו הן חדשים משנישאת, ואילו הן ישנים עד שלא נישאת ונישאת.[2]

[109] בירושלמי הוא בשם ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן ובוי"ר שהבאנו להלן בפנים בשם ר' פרת.

[110] מוצא המלה לא נתברר לי. ועיין בהערות תיאודור לב"ר הנ"ל. ומתוך המקורות (וי"ר ובבלי כאן) רואים שהיא צרעת מדבקת מאד.

[1] בירושלמי, לפי הלכות הירושלמי להר"ם, עמ' ס"נ: כיני מתניתא עד שלא נתארסה ונתארסה. ועיין מ"ש בבאורי שם, אות ל'. ודברי מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 474, צריכים תיקון.

[2] ועיין מ"ש להלן בשם הבבלי ובפירושים שם. וברש"י מהדו"ק בפי' המשנה (לפי שטמ"ק ע"ח א', ע"ט סע"ב–ע"נ מן הספר בד"ר; מוסף התרביץ נ', ירושלים תרצ"ג, עמ' 61): "את הנכסים הישנים שנפלו לה עד שלא נשאת, בארוסין, דלא תמכור לאחר נשואת, שאם אתם אומרים דמכרה בטל בעודה ארוסה, דאכתי חדשים הם, כ"ש דמכרה בטל לאחר שנשאת, קרי להם ישנים לאחר שנשאת". וכן פירש הראב"ן סי' פ"ב והר"ן בריש פירקין. ופירוש הירושלמי לכאורה חמוה, ומה בין ר' יהודה לר' חניא בן עקביא להלן במשנה. ואפשר לומר שהתוספתא להלן מפרשת את דבריהם,

ובבבלי ע"ח סע"א: איבעיא להו ר' יהודה אלכתחילה או אדיעבד.[3] ת"ש דתניא א"ר יהודה אמרו לפני ר"ג הואיל וזו אשתו וזו אשתו זו מכרה בטל, אף זו מכרה בטל. אמר להן על החדשים וכו', שמע מינה דיעבד קאמר שמע מינה. ברם נוסח הגאונים והראשונים[4] בבבלי היה: דתניא אמר ר' יהודה וכו' אף זו מכרה בטל. אמר להן אף זו לא תמכור, ואם מכרה ונתנה קיים, אמרו לו הואיל וזכה באשה לא יזכה בנכסים. אמר להם על החדשים וכו'. וכ"ה גם לפני רש"י שלפנינו, אלא שהגיה וכתב: ולא גרסינן אמר להם אף זו לא תמכור. וכן מצאתי בתוספתא.[5] ולפי גירסא זו פירשו הראשונים את השאלה בתלמוד אחרת, והיינו אם ר' יהודה עונה על הרישא של משנתנו (כלומר, על שנפלו לה נכסים עד שלא תתארס) ששנתה שמוכרת לכתחילה, או על הסיפא (כלומר, על שנפלו לה נכסים משנתארסה), ששנתה שאינה מוכרת לכתחילה לב"ה.[6] אבל ברי"ף בפירקין ובמאירי, עמ' 336, ובתוספות ע"ח א', סד"ה איבעיא, פירשו שהשאלה היא על הבבא השניה, אעפ"י שגרסו כגירסת הספרים הישנים.[7]

ובס' הישר לר"ת כתובות סוף סי' נ"ט, י' ע"ב, הוצ' הרש"ש שלזינגר, סוף סי' ל"א, עמ' 33: "וגם מה שאומרים שבתוספת' לא גרסינן אף זו לא תמכור וכו' עד על החדשים אנו בושים וכו' אינו ראי', דהא הוגהו מספרינו".[8] אבל הנוסחא בתוספתא בטוחה, והיא מקויימת ע"י הירושלמי בפאה וכאן הנ"ל, וכן במאה שערים לבעל העיטור סי' כ"א: כנוסחא דגרסי' בתוספתא ובירושלמי ובמשניות, וה"ג התם, א"ר יהודה הואיל וזו אשתו וזו אשתו, מה זו מכרה בטל אף זו מכרה בטל, אמר להן על החדשים אנו בושין אלא שאת מגלגל עלינו את הישנים, ולא גרסינן אף זו [לא תמכור וכו'] בירוש', לא בפאה, ולא בכתובות. וכן בחי' הרמב"ן בריש פ"ח: מצאתי בירו' כגרסתו של רש"י ז"ל (כלומר, בפירושו מהדו"ב לבבלי) דא"ל דר' יהודה וכו', וירושלמי לא עבר עליו קולמוס של מגיה ספרים.[9]

3—4. אמ' ר' חנינא בן עקביא לא כך השיבן רבן גמלי' אלא כך אמ' להם, לא אם אמרתם בנשואה שהוא זכיי במציאתה וכו'. ירושלמי פ"ח ה"ב, ל"ב ע"א, בבלי ע"ח ב'. ופירש"י: בשעה שדנו לפניו במוכרת בעודה ארוסה לא כן הוצרך להשיבם על החדשים אנו בושים, שהרי תשובת נצחת יש כאן וכו'. ועיין בפירוש הרי"ף והמאירי.

6—7. אמרו לו הרי שנפלו לה נכסים עד שלא נשאת, ונשאת.

ואין בין ר' יהודה לר"ח בן עקביה אלא מחלוקת בלשון, אבל לא בהלכה, וכמו שכתב הרשב"א (לפי שטמ"ק ע"ח ב', סד"ה והאנן תנן): וליכא בין ר' יהודה ור' חנינא אלא שזה אומר בדרך זה השיבן, ור' חנינא אומ' לא בדרך זה השיבן, אלא בטעם השיבן וכו'. אבל בתוספות ע"ח א', ד"ה איבעיא, כתבו בשם ר"ת: את הישנים. פי' לא שהם ישנים בשעת מכירה, דהא בנפלו לה משנתארסה ומכרה באירוסין אירי, דחדשים הם, אלא שהם ישנים כשניסת.

[3] ופירש"י: הנך רבנן דאמרו לו, אלכתחילה פליגי, ואמרי אמאי מוכרת לכתחילה לב"ש וכו', או דילמא אדיעבד נמי פליגי, ובעי למימר מכרה בטל.

[4] עיין ברי"ף בריש פירקין בהוצאות החדשות ובמלא"ש למשנתנו, ומ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' ס"ד, הערות 97—98, בבעל המאור בריש פירקין, בראב"ן סי' פ"ב, בתוספות ובריטב"א ע"ח א', ד"ה איבעיא, במאירי, עמ' 336 (והוא גרס ופירש כפי' הרי"ף, נגד רב נסים גאון), תלמידי רבינו יונה (בשטמ"ק) בשם "רוב הספרים", בחידושי הריב"ש (בשטמ"ק שם), ועוד.

[5] ועיין בריטב"א ובשטמ"ק הנ"ל.

[6] עיין בפירוש רב נסים שהביא הרי"ף הנ"ל (לעיל ריש הע' 4), בתוספות הנ"ל ועוד.

[7] עיין לעיל הע' 4.

[8] כלומר, נוסחאות התוספתא הוגהו ע"פ ספרי הבבלי.

[9] וכן דרכו של רבינו לסמוך על נוסחאות הירושלמי מטעם הנ"ל, עיין בחידושיו לגיטין מ"ז א' ובמלחמות ביצה פ"ב ברי"ף הוצ' ראם, י"א ע"א.

אמ' להם אף זו לא תמכור, אם מכרה ונתנה קיים וכו'. וכן בירושלמי הנ"ל: אמרו לו הרי עד שלא נשאת ונשאת תוכיח שהוא זכאי במציאתה וכו' ואת מודה לנו שלא תמכור ולא תתן, אמר להן כך אני מודה לכם שלא תמכור ולא תתן ואם מכרה ונתנה מכרה קיים. והנכון כגי' התוספתא. ובמשנתנו פ"ח מ"א: עד שלא נשאת ונשאת רבן גמליאל אומר אם מכרה ונתנה קיים (כ"ה ברוב הנוסחאות, ועיין ע"ז להלן). אמר ר' חנינא בן עקביא אמרו לפני רבן גמליאל הואיל והואיל וזכה באשה לא יזכה בנכסים. אמר להם על החדשים וכו'.

ובבבלי ע"ח ב' נחלקו הנוסחאות במשנה ובברייתא זו ובדברי רב זביד שם ונתפרשה הסוגיא בפנים שונים. ונציע אותן אחת אחת.

א. הגירסא שלפנינו בבבלי ובכי"מ, לפי רש"י במהדורא שלנו: אמרו לו, רבי, מכרה עד שלא נשאת, נשאת ואח"כ מכרה מהו? אמר להן אף זו מוכרת ונותנת וקיים.[10] אמרו לו הואיל וזכה באשה וכו'. והאנן תנן עד שלא נשאת ונשאת ר"ג אומר אם מכרה ונתנה קיים. אמר רב זביד תני מוכרת ונותנת וקיים. ומפירוש רש"י מוכרח שכוונת רב זביד היא: תני במתניתין, ורב זביד מגיה את המשנה לפי הברייתא, עיין תוספות ע"ח ב', ד"ה תני. ולפי נוסחא זו שנה הבבלי בברייתא שלפנינו: מוכרת ונותנת וקיים, ובמשנתנו שנה כרוב נוסחאות המשנה, וכמו שהוא לפנינו, אלא שרב זביד הגיה את המשנה ע"פ הברייתא, ושנה גם במשנתנו, מוכרת ונותנת וקיים.

ב. גירסת רוב הספרים בבבלי, וכ"ה גירסת ר"ן גאון,[11] הרי"ף,[12] הר"ח,[13] המאירי, עמ' 336 (כנראה ששאב כאן מן הרי"ף וגרס ופירש כמותו) ועוד. וכן גרס רש"י (בספרים ישנים) והעיד שכן מצא בספרים מדוייקים.[14] ומסורת זו שנתה בבבלי בברייתא שלפנינו: אף זו לא תמכור ואם מכרה ונתנה קיים. ושאלו עלה: והא אנן תנן עד שלא נישאת ונישאת רבן גמליאל אומר מוכרת ונותנת וקיים.[15] ותירצו: אמר רב זביד תני אם מכרה. ופירש הר"ח (עיין בתוספות ע"ח ב', ד"ה תני) שרב זביד מגיה את משנתנו לפי הברייתא.[16] ולפי מסורת זו

[10] ואף לפני הראב"ן (סי' פ"ב) היתה הגירסא בברייתא של ר"ח בן עקביא, בהבאה מן המשנה, ובתירוץ) כגירסת רש"י שלפנינו, אלא שתירוץ רב זביד שלפנינו (ושל רוב הנוסחאות) היה לפניו מסתם התלמוד, ודברי רב פפא שלפנינו (ושל רוב הנוסחאות) הם דברי רב זביד שלפניו, עיין בראב"ן הוצ' הר"ש אלבק, ל"ב ע"ב, הע' ג'.

[11] עיין בקטעים מרי"ף כ"י, שצוינו לעיל, ריש הע' 4.

[12] עיין ברי"ף הוצ' ראם שהעתיקו משו"ת הרמ"ע מפאנו סי' קכ"ז ומשו"ת תמים דעים סי' רי"ט, ובצופה האנגלי שציינתי בהערות לה' הירושלמי להר"מ הנ"ל (לעיל הע' 4).

[13] עיין תוספות ע"ח ב', ד"ה תני, וס' הישר לר"ת הוצ' הרש"ש שלזינגר סי' ל"א, עמ' 32, ועוד.

[14] ריטב"א ע"ח א' בשמו. ועיין שטמ"ק שם ופירוש הריב"ש בשם רש"י בפירושים הישנים. ועיין גם בתוספות הרא"ש ע"ח ב' בשם רש"י ובס' הישר לר"ת הנ"ל. וברש"י שלפנינו הניה את הסוגיא, וכתב ה"ג. ובשטמ"ק ע"ח ב', ד"ה והאנן, הביא פירוש רש"י שלפנינו, וסיים: והא כתיבנא לעיל לשון רש"י הכתוב בספרי ישנים וכו', וכך היה לו לריב"ש בפירש"י, וכן הריטב"א, וכדכתיבנא לעיל.

[15] וכן הגירסא במשנתנו במשנה שבמאירי, עמ' 333, במשנה שבראש, ובראה רפ"ח. וכן במשנה ד' נפולי: ב מ ו כ ר ת ונותנת קיים. ועיין מ"ש להלן בשם הירושלמי. וברי"ף ד' קושטא, וכן בשני כת"י על קלף שבביה"מ כאן חסרה בבא זו של המשנה. ור"ן גאון אמנם גרס במשנתנו אם מכרה ונתנה קיים (עיין בצופה האנגלי מהדורא חדשה כי"ט, 1929, עמ' 372, וכע"ז במלא"ש למשנתנו), אלא שהוא פירש שבכל מקום שאינו מפורש ל א תמכור, ואם מכרה וכו', הכוונה שמותר למכור לכתחילה, עיי"ש.

[16] ולפי גירסא זו סובר ר' חנינא ב"ע שדווקא בדיעבד מכירתה קיימת, אבל לכתחילה לא תמכור. ונוסחא זו קשה, שהרי אמרו להלן בבבלי: ור' חנינא בן עקביא כבית שמאי, ולפי הגירסא הנ"ל, הרי ר' יהודה כב"ש. ובאמת ברש"י בספרים ישנים (לפי הריטב"א ע"ח א') מביא בשם עיקר נוסחו: ור' יהודה כב"ש. ועיין גם בשטמ"ק שם ובתוספות ע"ח ב', ד"ה תני. ובריי"ף גרס כלפנינו (ור' חנינא ב"ע כב"ש), ולשיטתו שם הרי ר' יהודה סובר (לפי שיטת רב פפא) שאפילו נכסים

גרס הבבלי בברייתא שלפנינו כגירסת התוספתא, וכן מסתייע רש"י (לפי הריטב"א ושטמ"ק) מן התוספתא כאן.

ג. הרא"ה ע"ח א' גרס בבבלי בהבאה ממשנתנו ומן התוספתא כאן כנ"ל (כגירסא ב'), אלא שבדברי רב זביד גרס: תני מוכרת ונותנת וקיים (כגי' שלפנינו בבבלי). ופירש שרב זביד מגיה את הברייתא כאן ע"פ משנתנו (בגירסא שלו). וגירסא זו בוודאי חשודה, משום שהיא בודדת ונוחה יותר מדאי.

ד. בעל העיטור במאה שערים סי' כ"א גרס בבבלי: והא אנן [תנן] עד שלא נשאת ונשאת ר"ג אומר אם מכרה ונתנה קיים.[17] א"ר זביד תני אם מכרה ונתנה קיים. ופירש: ופרכינן מדקתני בברייתא אף זו, ש"מ ארוסה שלא נשאת ונשאת לא תמכר, ואם מכרה ונתנה קיים, והרי במשנה שנינו "עד שלא נישאת ונישאת ר"ג אומר אם מכרה ונתנה קיים", שמע מינה הא ארוסה שלא נישאת מוכרת, ותירץ רב זביד תני אם מכרה ונתנה קיים, כלומר לא תיתני בברייתא "אף זו", אלא הכי תנינן עד שלא נישאת ונישאת מהו, אמר להן לא תמכור ואם מכרה ונתנה קיים, אבל ארוסה מוכרת וכו' עיי"ש. ולבסוף הוסיף: "והתלמידים שלא ירדו לעומק הסוגיא שהקשו והא אנן תנן עד שלא נשאת ונשאת ר"ג אומר אם מכרה ונתנה קיים והתירוץ שאמר תני אם מכרה ונתנה קיים (כלומר, שלא הבינו מה שינה רב זביד במשנתנו) שבשו הספרים,[18] זה מחק המשנה וזה מחק הגמרא, ונשתבש כולה. ולשון אחר קבלתי מרבותי ולא דייק לן. ופי' ר"ש (כלומר, רש"י בהוצאות שלנו) גריס בברייתא דר' חנינא אף זו מוכרת ונותנת, לית האי גירסא לא בספרים, ולא בתוספתא ולא בירושלמי, ולא מצינו מי שיאמר בעד שלא נשאת ונשאת מוכרת, ואיכא מ"ד התם מכרה בטל".

ובירושלמי פ"ח רה"ב, ל"ב ע"א: אנן תנינן מוכרת ונותנת וקיים. תני ר' חייה לא תמכור ולא תתן, ואם מכרה ונתנה קיים. אמר ר' חנינה בן עקיבה לא כן השיבן רבן גמליאל וכו', אני מודה לכם שלא תמכור ולא תתן, ואם מכרה ונתנה מכרה קיים. ונראה שברייתא זו היא היא "תני ר' חייה", והירושלמי מעתיק את התוספתא ומוכיח ממנה שר' חייה חולק על משנתנו.

נמצאנו למדים שהגירסא "מוכרת ונותנת וקיים" במשנתנו (עיין לעיל הערה 15) מקויימת במפורש ע"י הירושלמי, וע"י הבבלי בנוסח ב' וג' שהבאנו לעיל, והגירסא "אם מכרה ונתנה קיים" בתוספתא מקויימת ע"י הירושלמי וע"י הבבלי בכל הנוסחאות (חוץ מנוסח א'). ועיין בשי"ק ובמה"פ לירושלמי הנ"ל. וכבר עמד על כך הרמב"ן בחידושיו בריש פירקין (שהביא את הירושלמי כעדות לנוסח הבבלי). ועיין גם בחי' הרא"ה שם. ואף הרשב"א (לפי שטמ"ק ע"ח ב', סד"ה והאנן תנן) הביא את הירושלמי כסיוע לגירסת הר"ח בבבלי, וכפירושו (כלומר של הרשב"א) בגירסא זו, וסיים: ואתיא הא דירושלמי כאוקמתא דרב זביד.

9—10. ורבותינו חזרו ונמנו בנכסים שנפלו עד שלא נשאת, ונשאת שאם מכרה ונתנה בטל. וכ"ה בד, וכע"ז בירושלמי פ"ח ה"ב, ל"ב ע"א.

שנפלו לה משנישאת אם מכרה ונתנה קיים, והוא אינו בא בחשבון כלל במחלוקת ב"ש וב"ה, ולפיכך לא אמרו ר' יהודה כב"ש (כ"ה תוכן דבריו שם). וכ"ה במאירי, סוף עמ' 336, והכל לקוח מן הרי"ף. ועיין במאה שערים לבעל העיטור סי' כ"א מה שהקשה על הרי"ף, ונראה שלא היו לפניו דברי הרי"ף בשלמות.

[17] ולעיל שם מעיד: ואנן ככולהו נוסחאי דוקא[י] במשניות ובירושלמי בפאה (והיתה לפניו שם הגירסא יותר שלמה מאשר היא לפנינו) ובכתובות גרסינן במשנה ר"ג אומר אם מכרה ונתנה קיים. ולפי הנוסח שלו גרסו בבבלי בין במשנה ובין בברייתא: אם מכרה ונתנה קיים. וכנראה, שלנוסחא זו כיוון ר"ת בס' הישר הוצ' הרש"ש שלזינגר סי' ל"א, עמ' 32, שכתב: ויש פיר' משובש, ועושין בשני הלשונות לשון אחד, ומקלקלין הספרים.

[18] עיין מ"ש לעיל סוף הע' 17, בשם ר"ת.

אבל בכי"ע ובקג"נ: שאם מכרה (בכי"ע: שמכרה) ונתנה קיים. וכנראה שיש כאן ט"ס ואשגרה מלעיל. ובבבלי ע"ח ב': רב ושמואל דאמרי תרוייהו בין שנפלו לה נכסים עד שלא נתארסה, בין שנפלו נכסים משנתארסה, וניסת, הבעל מוציא מיד הלקוחות. כמאן דלא כר' יהודה ודלא כר חנינא בן עקביה? אינהו דאמרי כרבותינו, דתניא רבותינו חזרו ונמנו בין שנפלו לה עד שלא תתארס, ובין שנפלו לה משנתארסה, וניסת, הבעל מוציא מיד הלקוחות. ועיין בריטב"א ע"ח ב' ובשטמ"ק שם, ד"ה אינהו. ולפי הגירסא בתוספתא ובירושלמי, חידשו רב ושמואל שאפילו בנכסים שנפלו לה עד שלא נתארסה ונישאת מכרה בטל. ועיין בתוספות ע"ח ב', ד"ה לא, ע"ח א', ד"ה האשה.

ובירושלמי הנ"ל סה"ב הסיקו: רבותינו (הורו) חזרו ונמנו, שעד שלא נמנו לא היו חולקין עלוי (כלומר, על רבן גמליאל).[19] ומכאן מוכח שהירושלמי פירש שהחכמים שאמרו לר"ג, לא אמרו כן אלא דרך שאלה בלבד, אבל למעשה לא חלקו עליו, כמו שכתב הריב"ש בסוגיין (לפי שטמ"ק כאן). וכן בראי"ה רפ"ט: דאע"ג דאמרי' אמרו לו הואיל וזכה באשה וכו', בעיא הוא דקא בעו לה ולא חש לה רבן גמליאל וכו'. וכן פירשו כמה מן הראשונים, עיין רמב"ן, רשב"א (והביאו בשטמ"ק בסוגיין ע"ח ב'), ר"ן ונ"י בריש פ"ט, והוא דלא כפירוש התוספות ע"ח ב', ד"ה לא, והרא"ש ברפ"ט שבנכסים שנפלו עד שלא נשאת (כלומר, משנתארסה) ונישאת מכרה בטל לשיטת החכמים שאמרו לו לר"ג. ובמשנתנו רפ"ט אמרו: אם כן למה כתב לה דין ודברים אין לי בנכסין, שאם מכרה ונתנה קיים, והעמידוה בבבלי פ"ג א' בכותב לה ועודה ארוסה (וכן מוכח גם בירושלמי רפ"ח שם), וקשה הרי משנתנו נשנתה לפני מניין רבותינו, ואפילו בלא כתב לה מכרה קיים? ולפי הירושלמי הרי אין שום חולק על ר"ג לפני המניין הנ"ל? כבר תירצה הרשב"א הנ"ל: דנ"מ למכור לכתחילה, דאילו לא התנה לא תמכור לכתחילה וכו', והשתא אפילו לכתחילה יועצין אותה שתמכור. וכן כתב בתיו"ט רפ"ט מדעתו, עיי"ש. ועיין בתוספות פ"ג ב', ד"ה רב אשי, ובתוספות הרא"ש, ד"ה למה. ועיין בתוספות ר' עקיבא איגר מה שתמה על בעל תיו"ט הנ"ל, וכן כתב גם הריטב"א ברפ"ט. ועיין בחי' הרמב"ן, הרא"ה ועוד שתירצו תירוץ אחר, עיי"ש.

10–13. ר' שמעון חולק בין נכסין לנכסין. נכסין הידועין לבעל לא תמכור, אם מכרה ונתנה בטל, שעל מנת כן נשא', ושאין ידועין לבעל לא תמכור, ואם מכרה ונתנה קיים, שעל מנת כן קיימה. המלים "שעל מנת כן קיימה" חסרות בד, בכי"ע ובקג"נ. וכל הלכה זו של ר' שמעון אינה אלא משנתנו פ"ח מ"ב, ושם חסר גם הטעם של "שעל מנת כן נשאה". ובירושלמי (פ"ח ה"ג, ל"ב ע"א) ובבבלי (ע"ח ב') נחלקו אמוראים בטיבן של נכסים שאינן ידועין, ולמ"ד אחד ידועין הן קרקעות ואינן ידועין הן מטלטלין, ולמ"ד אחר אינן ידועין הן נכסים שנפלו במדינת הים והיא יושבת כאן. וברש"י ע"ח ב': ידועין מקרקעי. ועל מנת אותן נכסים נשאה,[20] לפיכך מכרה בטל, שהיה מצפה שתפול לה אותה ירושה. ולהלן (לעניין שטר מברחת) ע"ט א' כתב: כנכסים שאינן ידועין. שהרי על מנת שאינן שלה נשאה, דסבר שהמתנה גמורה.

ומלשון התוספתא בכל הנוסחאות משמע כלשון רש"י הנ"ל שנכסים ידועים הם נכסים שהיו בידה בשעה שנשאה, או לכל הפחות שידע וציפה שיפלו לידה אח"כ. אבל אם לא היו בידה בשעה שנשאה, ואף לא ציפה מעולם שיפלו לידה, הם נכסים שאינן ידועין, ואם נפלו לה

[19] עיי"ש בירושלמי בדברי ר' אמי. ועיין בירושלמי פ"ט ה"א, ל"ב ע"ד, מה שאמר שם ר' אימי בשם ר' יוחנן, ובפ"ם שם, ד"ה בדין היה.

[20] הניסוח שבנימוקי יוסף ע"ח ב' עוד יותר קרוב ללשון התוספתא: שיכול לומר שעל מנת כן נשאה, שהיה מצפה שתפול לה אותה ירושה.

נכסים לאחר שנישאת וידע הבעל על נפילה זו, והאשה מכרה אותם אח"כ, נכסים שאינן ידועין הן, שהרי לא ידע הבעל עליהן בשעה שנשאה, ואף לא ציפה שיפלו לה.

והר"י מיגאש[21] מפרש שאין הבדל בין המקומות שנפלו לה הנכסים, ולא דברו אלא בהווה, והעיקר הוא שהבעל לא ידע עליהם בשעת הנפילה ובשעת המכירה, אבל אם ידע עליהם בשעת הנפילה, כבר ברשותו הם, ומכרה בטל אם מכרה אותם אחר ידיעתו.[22] ועיין בראי"ה ובריטב"א ע"ח ב', בראי"ש פ"ח סי' א', בר"ן ובנ"י בריש פ"ח. ובתוספות הרא"ש ע"ח ב' הבין בשיטה זו שכל זמן שהבעל לא ידע על נפילת הנכסין ועל מכירתן, אע"פ שציפה להם מתחילה, נכסים שאינן ידועין הן. וכן כתב בבית שמואל אה"ע סי' צ' ס"ק י"א, אות מ"ב: וכתב הר"ן בשם הרשב"א לאו דוקא במדינת הים, אלא כל שלא ידע משעת הנפילה אף שהיה מצפה עליהם. והמלים "אף שהיה מצפה עליהם", אינן בלשון הר"ן, ואין הכרח לדייק כן מלשונו, ועיקר החידוש הוא שאם ידע עליהם הבעל בין נפילה למכירה מכרה בטל, אע"פ שלא ידע עליהן בשעת נפילה ולא ציפה להן.[23]

ולשיטה זו[24] קשה קצת לשון התוספתא "שעל מנת כן נשאה", שהרי אפילו לא ידע בשעת הנישואין על הנכסים ולא ציפה להם כלל מכרה בטל, אם נודע לו לפני מכירתה, ומה שייך לומר כאן "שעל מנת כן נשאה". וצריך לפרש ש"נשאה" לאו דווקא, אלא הכוונה היא שעל מנת כן קיימה, וטוען שדעתו לא היתה נוחה בה, וגלגל עמה וקיימה משום שדעתו היתה על הנכסים, ולא היתה איבה בבית (ועיין בהסברו של הרמ"ה בראי"ש פ"ח הנ"ל). ושמא גירסת כי"ו בסיפא "שעל מנת כן קיימה" הוא נוסח אחר לרישא כאן, והכניסוהו הסופרים שלא במקומו.[25]

ובחי' הרא"ה פירש שדברי ר"ש "אסיפא קאי דאמרי עד שלא נשאת ונשאת, אבל בשנפלו לה משנשאת בהא דכולי עלמא מודי שאם מכרה ונתנה הבעל מוציא מיד הלקוחות, ולא שני לן בהו כלל אלו הן ידועין ואלו הן שאינן ידועין".[26] ודברי רבינו קשים, עיין מ"ש לעיל, שו' 9—10, ד"ה ובירושלמי, ומ"ש רבינו בעצמו ברפ"ט.[27] אבל רבינו יהונתן (בשטמ"ק) ושאר מפרשים חולקים עליו, ור"ש מדבר אפילו בנכסים שנפלו לה אחרי שנישאת.

13—14. היורד לנכסי אשתו ונתן עיניו לגרשה, אם קדם ותלש מן הקרקע כל שהוא הרי זה זריז ונשכר. וכ"ה ("כל שהוא") גם בד ובכי"ע.

[21] לפי תשובת הרשב"א ח"ב סי' ק"ח, והמאירי, עמ' 334. ובר"ן רפ"ח בד' קושטא: הרב 'ן מינש, ובד"ו: הרמב"ן מינש.

[22] ובזה מתרצים הראשונים את הקושיא ממשנתנו כאן רפ"ו, שמוכח ממנה שאף אם נפל לה ריוח לאחר נישואין ממקום שלא ציפה לו הבעל, אף הוא אוכל פירות. והוא הדין בשנתן לה אחר מתנה סתם. ועיין גם במשנתנו פ"ח מ"ג, והרי אף ר' שמעון מודה בה, והמטלטלים הם של הבעל, אפילו למ"ד שמטלטלים הם נכסים שאינן ידועין.

[23] אבל אם ציפה להן, הם נכסים ידועים, אעפ"י שלא ידע לא על הנפילה ולא על המכירה, כפירש"י. וכן מוכח מלשונו של בעל נ"י שמשתמש ברגיל בדברי הר"ן. אבל כבר כתבנו לעיל שהראי"ש בתוספותיו הבין שיטה זו כדעת בעל בית שמואל. וצ"ע.

[24] וביחוד לפי הבנת הראי"ש בתוספותיו בדעת שיטה זו, עיין מ"ש לעיל הע' 23.

[25] ובדוחק אפשר לפרש גי' כי"ו כמו שהיא לפנינו, וכשיטת הר"י מינש (וכמו שפירשנו לעיל שאינו חולק על רש"י בהיה מצפה), והיינו אם לא ידע הבעל על הנכסים לא בשעת נפילתן (ואף לא ציפה להן) ולא בשעת מכירתן אין לו שום טענה, שהרי על מנת כן קיימה כל הזמן עד אחרי המכירה. והסיפא מגלה על הרישא.

[26] פשיטא שלפי שיטה זו מתורצת הקושיא שהקשו רבותינו מן המשניות לעיל ולהלן, עיין מ"ש לעיל הע' 22. ואף לשיטת רש"י אין הקושי גדול, עיין רמב"ן ע"ט א', ד"ה והא, ובקרבן נתנאל על הראי"ש רפ"ח, אות א'. אבל עיין מ"ש בהפלאה ע"ח ב', ד"ה ור' יוחנן אמר.

[27] ועיין מ"ש במלא"ש למשנתנו, והסתייע בסדר שבתוספתא כאן. ודבריו תמוהים שמניח ששיטת ר' שמעון דבוקה לדברי רבותינו, עיי"ש.

ובקג"נ: כל שהן, וכ"ה בהשגות הראב"ד שנביא להלן. ואין הבדל בין הגירסאות[28] והכוונה שכל מה שתלש תלש, אפילו תלש הרבה.[29] ובברייתא זו נסמכה למשנתנו פ"ח מ"ה: המוציא הוצאות על נכסי אשתו וכו' קמצא ואכל הרבה וכו' ומה שאכל אכל.[30] והברייתא שלנו גם בירושלמי כאן פ"ד ה"ח, כ"ט ע"א, ויבמות פט"ו ה"ג, י"ד סע"ד—ט"ו רע"א, ושם חסר "כל שהוא". ועיין מ"ש להלן בסמוך ובבבלי גיטין י"ח א', ב"מ י"ט א' (בשיטת ר' שמעון), ומ"ש להלן הערה 38.

ובמשנתנו פ"ח מ"ג—מ"ד: וחכמים אומרים המחוברין לקרקע שלו, והתלושין מן הקרקע שלה, וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות. ר' שמעון אומר וכו' פירות המחוברין לקרקע בכניסתה שלו וביציאתה שלה, והתלושין מן הקרקע בכניסתה שלה וביציאתה שלו. ובבבלי ע"ט ב': ר"ש היינו ת"ק? אמר רבא מחוברין בשעת יציאה איכא בינייהו.[31] ופירש"י: דקסברי מה שגדל ברשותו שלו. ובחי' הריטב"א כתב שם: "ותלושין דאמרינן, לה (צ"ל: לא) סוף דבר תלושין לגמרי, אלא ה"ק כל היכא דלא צריכא לארעא כלל, שכל העומד לתלוש כתלוש דמי". וכן משמע מדברי הרא"ה שם, עיי"ש. ולפ"ז אף ר"ש מודה באינן צריכין לארעא שהן שלו, משום שהן כתלושין, עיין ב"ק נ"ט ב' ובתוספ' שם, ד"ה ופסק. אבל שאר המפרשים חולקין עליו, עיין להלן.

והנה מלשון הגמרא בהוצאות שלנו ("איכא בינייהו") מוכח שהחכמים חולקים על ר' שמעון, ונחלקו הראשונים אם הלכה כר"ש,[32] או כחכמים.[33] ובה"ג ה' כתובות, ד"ו ס"ט סע"א: כל פירי דתלישין בההיא שעתא דקא יהיב לה גיטא, כגון חיטי וחצידן, תמרי וגזירן, כל דתליש דבעל הוא, וכל מידי דמיחבר בארעא, דאכתי לא תליש, אף על גב דלבתר הכין סופיה לאיתלושי, כיון דבההיא שעתא דקא יהיב לה גיטא לאו תלוש הוא, דידה הוא וכו'. וכע"ז בהלכות פסוקות, הוצ' ר"ס ששון, עמ' ק"ד, ובהלכות ראו, עמ' 88, ועיין אוה"ג, התשובות, עמ' 244. וכן היא שיטת רבינו יונה (שטמ"ק במקומו), והביא ראייה[34] מן הירושלמי כאן פ"ח ה"ד, ל"ב ע"א (אבל עיין בשי"ק שם, ד"ה והתלושין). והטעם הוא משום שגוף הקרקע שלה אף בחזי הבעל, ואינו אוכל פירות אלא מתקנת חכמים, וכל זמן שלא תלש ממש ברשותה הן, כבאור הראב"ד בתמים דעים שנביא להלן. ועיין מאירי, עמ' 335.

[28] עיין מ"ש להלן הע' 30.

[29] עיין להלן בסיפא לעניין נכסי שבויין.

[30] ברשב"א ב"מ ל"ט רע"א: והא המוציא הוצאות על נכסי אשתו שהוא זרז ונשכר. ועיין גם בחי' הרמב"ן שם. וכן מדוייקת לשון התוספתא כאן "היורד לנכסי אשתו", והכוונה שירד להשביחן ("המוציא הוצאות על נכסי אשתו") ותלש מן המחובר כל שהוא (או "כל שהן"), כלומר, בין אכל קימעא ובין אכל הרבה (כלשון המשנה). ועיין על לשונות "כל שהוא", "כל שהן" במשנת תרומות פ"ח מ"ה, עירובין פ"ב מ"ב, מ"ג, כלים פ"ט מ"ג, פכ"ט מ"ג ועוד. ואשר ל"אכל" שבמשנתנו כתבו תלמידי ר' יונה (לפי נתיבות משפט לס' משרים, קצ"ז ע"ג, ושטמ"ק ע"ט ב', סד"ה מחוברין) שאכל דווקא. ועיין מה שתמה עליהם בנתיבות משפט (הנ"ל), ועיי"ש שהעיר על הראב"ד בתמים דעים (עיין להלן הע' 31) שאכילה לאו דווקא, עיי"ש בנתיבות משפט. ועיין להלן הע' 40.

[31] בה"ג ה' כתובות ד"ו ס"ט רע"ב: המחוברין בקרקע בשעת יציאה איצטריכא ליה. ובעל המאור והראב"ד בהשגות על הרי"ף (תמים דעים סי' רל"ח, נ"ג ע"ב) הביאו בשמו: מחוברין בשעת יציאה אתא לאשמעינן. ובבבלי כי"מ הובאו שתי הנוסחאות (אתא לאשמועי' וכו' איכא ביניהו). ועיין אוה"ג, התשובות, עמ' 243, ובהערות שם.

[32] הר"ח (לפי הרא"ש פ"ח סי' ז' ותוספותיו ע"ט ב'), הרי"ף, הר"מ בפיה"מ ובפכ"ב מה' אישות הכ"ד, ועוד. ועיין מאירי, עמ' 335.

[33] ר"ש הנגיד, הרי"ז מיגאש (לפי הראב"ד הנ"ל, לעיל הע' 31), בעל המאור הנ"ל, תוספות ריי"ד ע"ט ב'.

[34] לפי הרא"ש פ"ח סי' ז'. ועיין בס' משרים לרבינו ירוחם נכ"ג ח"ז.

והראב"ד בהשגות על הרי"ף במקומו (תמים דעים סי' רל"ח, נ"ג ע"ג) הביא ראיות שהלכה כר"ש,[35] וכתב שוב: ועוד דקתני לה בתוספת' דכתובות פ' האשה שנפלו לה נכסים גבי הלכת' פסיקת',[36] וסתמא נמי קתני לה, דתניא בתוספת' היורד בנכסי אשתו ונתן זה (צ"ל: בה) עיניו לגרשה אם קדם ותלש מן הקרקעות אפילו כל שהן[37] הרי זה זריז ונשכר, היורד לנכסי שבויים וכו', דקתני בתוספתא אם קדם ותלש הרי זה זריז ונשכר, תלש אין לא תלש לא, ובדלא צריכי לארעא נמי קאמר שאם תלש הרי זה זריז ונשכר, לא תלש הוו להו כקרקע, וכאש' (צ"ל: ודאשה) הוו, וכדאמרינן במילתי' דר' שמעון. והובאו דבריו בראי"ש פ"ח סי' ז', ובתוספותיו ע"ט ב' ובר"ן פ"ח סי' ש"כ. ובנ"י שם הביא ראייה מן התוספתא כדברי הראב"ד, אבל לא הזכיר את שמו.[38]

14—15. היורד לנכסי שבויין ושמע בהן ממשמשין ובאין, אם קדם ותלש מן הקרק' כל שהוא הרי זה זריז ונשכר. וכע"ז בד ובכי"ע. ובראב"ד הנ"ל: היורד לנכסי שבויים ושמע שהם באים, אם קדם ותלש מן הקרקעות הרי הוא זריז ונשכר. וכנראה שרבינו קיצר. ובירושלמי הנ"ל חסר "כל שהוא" כשם שהוא חסר שם גם ברישא. וכאן הרי הכוונה ברורה שכל מה שקדם ותלש[39] נשכר, ומה שנשאר חוזר לבעלים. ובבבלי ב"מ ל"ח ב': דתניא היורד לנכסי שבוי אין מוציאין אותו מידו, ולא עוד אלא אפי' שמע שממשמשין ובאין וקדם ותלש ואכל[40] הרי זה זריז ונשכר. עיי"ש בתוספות, ד"ה היורד, וברשב"א שם.[41] ועיין גם בסמ"ע חו"מ ריש סי' רפ"ה. ופשיטא שכל זה אינו עניין לא לתוספתא ולא לירושלמי, שהרי כאן לא נזכרה כלל הרישא שבבבלי, והלשון ("היורד") היא דוגמת הרישא (היורד לנכסי אשתו). ועיין מ"ש להלן.

[35] ובתוכן ראייה נפלאה מן המשנה עצמה כאן (מ"ה) שהברייתא שלנו נסמכה לה, עיי"ש. וכעין זה הביא רבינו יונה (לפי שטמ"ק ע"ט ב', סד"ה מחוברין) בשם רבו (הר"ש מן ההר?). ועיין בס' נתיבות משפט לס' משרים, קצ"ז ע"ג, שהביא כן בשם תלמידי ר"י.

[36] כלומר, שאר הבבות שלהלן הן הלכות פסוקות, והובאו גם בבבלי, עיין להלן.

[37] לעיל, ד"ה היורד, העירונו שהגירסא "כל שהן" היא גם בקנ"נ, אבל המלה "אפילו" חסרה בכל הנוסחאות. ולגירסא זו ("אפילו") אפשר היה לפרש שהכוונה אפילו הפירות הן כל שהן, שלא הגיע זמנן ליקצר, וכלשון הטור באה"ע סי' פ"ח: תלשן הבעל קודם הגירושין וכה בהן אפי' לא הגיע זמנן ליקצר. אבל המחוור הוא כמו שפירשנו לעיל שם, וכן בוודאי פירש הראב"ד שהרי פירשה בפירות העומדים להתלש ("ואין לפרש "אפילו כל שהן", אפילו גמורים, שאם כן מאי אפילו, כל שכן הוא שהם של הבעל). ולהלן שם (בהבאה מן התוספתא) השמיט את המלים "אפילו כל שהן" משום שאינן מעלין ואינן מורידין.

[38] ועיין באו"ש פכ"ב מה' אישות הכ"ד, ואף שהדברים ראויים למי שאמרם, מ"מ קשה לפרש כפירושו המחודד, ולא עוד אלא שבירושלמי לא נזכר כלל מאמרו של רבא שר' שמעון סובר שאין לבעל פירות משעה שנתן בה עיניו לגרשה.

[39] עיין לעיל הע' 30 והע' 37.

[40] וכ"ה ("ואכל") בכל הנוסחאות שראיתי וכ"ה בר"ח, ברי"ף ועוד. ובבבלי ב"מ ס"ו סע"ב (לעניין מוכר דבר שלא בא לעולם): דאי שמיט ואכיל לא מפקינן מיניה. ובריטב"א שם, הוצ' ר"א האלפערן: פר"י דלאו דוקא שמיט ואכיל, אלא כיון שהגביהן, או שנתנם בכליו וכו', וכ"ה בשטמ"ק בשמו. ועיין גם בספר התרומות שער ס"ד סח"ב, בטור חו"מ סי' ר"ט ובדרישה שם סוף אות ה'. אבל במיוחס להריטב"א ב"מ שם: ופירש הרב בעל התוספות דווקא אכיל, דאינן בעין, הוא דלא מפקינן מיניה, אבל ישנן ברשותיה אע"ג דתליש מפקינן מיניה. וכן הביא במאירי שם, עמ' 245 (אלא שהוסיף: ויש חולקין בזו). וכ"ה דעת הרא"ה בכתובות ע"ט א', ד"ה והנכון (קרוב לסופו). ולא העירותי אלא לעניין הלשון. ברם בתוספתא ובירושלמי חסרה כאן המלה "ואכל" בכל הנוסחאות. ועיין לעיל, הע' 30.

[41] ודברי הרשב"א לקוחים, כנראה, מבעל המאור ב"מ פ"נ, סוף סי' של"ח.

15–17. אילו הן נכסי שבוין, כל שהלך אביו, או אחיו, או אחד מן היורשין, למדינת הים ושמע בהן שמתו וכו'. ובראב"ד הנ"ל: "כל שהלך אביו או אחד ממורישיו למדינת הים וכו'". וכע"ז ("ממורישיו") גם בירושלמי ובבבלי הנ"ל. ואף לפנינו צ"ל: אחד מן המורישין. ובכי"ע: ושמע בהם שממשמשין ובאין. וכן בקג"נ: או [אחיו למדינת הים ו]שמע שהן באין. וכנראה שהיא אשגרה מן הרישא.

ובבבלי (בהוצאות שלפנינו, וכע"ז גם בכי"י): ואלו הן נכסי שבויין הרי שהיה אביו, או אחיו, או אחד מן המורישין כאן[42] והלכו (כ"ה ברוב הנוסחאות) להם למדינת הים, ושמעו בהן שמת.[43] ובתשובות גאוני מזרח ומערב סי' ט"ז: ואלו הן נכסי שבויים הרי שנשבה אביו, או אחיו, או אחד מן המורישין, ושמע בהם שמתו. וכן מעתיק גם הרב המגיד בפ"ז מה' נחלות ה"ד. וכן ברי"ף ב"מ פ"ג סי' של"ג, אלא שהוא מוסיף באמצע: והלכו להן למדינת הים, והעיר ע"ז הרב המו"ל של תשה"ג הנ"ל. ונראה שברי"ף הורכבו שתי הנוסחאות.[44] ולפ"ז אין הבדל בין נכסי שבויין לנכסי נטושין, אלא שבנכסי שבויין שמע בהן שמתו ובנכסי נטושין לא שמע בהן שמתו,[45] כמפורש להלן בתוספתא. וכן כותב הגאון הנ"ל: "אעפ"י שמי שיצא למדה"י לא דמי לשבוי,[46] כששמעו בו שמת כשבוי ששמעו בו שמת דמי, דכ"ע מודו דמורידין קרוב לנכסיו". אבל בנכסי רטושין מוציאין אפילו כששמעו בו שמת.[47]

ואף הברייתא שלפנינו פירושה: אילו הן נכסי שבויין וכו', כלומר, כל שהלך אביו וכו', נכסי שבויין הן, ופשיטא שאם נשבה ממש בוודאי שנכסי שבויין הן. ובתוספתא כאן, וכן ברוב הנוסחאות של הברייתא שבבבלי, לא נזכר במפורש מה דינו של שבוי ממש שלא שמעו בו שמת, ונחלקו בה רב ושמואל בבבלי ב"מ ל"ח ב'. והביאו שם ברייתא, והוכיחו ממנה שאין מורידין קרוב לנכסי שבוי (שלא שמעו בו שמת),[48] ותירצו: ומורידין קרוב לנכסי שבוי תנאי היא, והביאו את הברייתא שלנו. ופירש"י ל"ח סע"ב: והיינו תנאי, דרבן שמעון [בן גמליאל] סבר מורידין, ורבנן סברין אין מורידין. וכן מוכח מתוך התוספות שם, סד"ה היורד, שהכוונה למחלוקת הת"ק ורשב"ג בברייתא שלנו. אבל מתוך דברי האו"ז[49] מוכח שפירש שבברייתא זו כ"ע מודי שמורידין קרוב לנכסי שבוי ממש שלא שמעו בו שמת, והכוונה ב"תנאי היא" שברייתא זו חולקת על המכילתא ואבות דר"ן שהביאו לעיל שם. ועיין מ"ש להלן, עמ' 316, ד"ה ברם.

[42] כ"ה בכי"ר א' וב' בבבא זו ובבבא שלהלן (עיין דק"ס). וכ"ה באו"ז ב"מ סי' קכ"א, י"ז ע"ד. וכן, כנראה, היה גם לפני הראב"ד שהובא ברשב"א. ואין שם הבדל בין שבויין ונטושין, אלא שבשבויין שמע בהן שמתו ובנטושין לא שמע, כמו שכתבנו להלן בפנים.

[43] על טיב השמיעה, עיין בתוספות שם, ד"ה בששמעו, ובתוספות יבמות קט"ז ב', ד"ה שאין, ובשאר הראשונים בב"מ שם.

[44] והראב"ד (לפי הרשב"א במקומו) פירש: והלכו להם למדינת הים, כלומר בשביה. והרשב"א פירש שהלכו לסחורה ע"מ לשוב, וכשהיו שם נשבו. וכ"ז לכאורה שכמותי דחוק מאד.

[45] עיין לעיל, הע' 42, ובאו"ז שהבאנו שם.

[46] ובנירסתו הרי לא היתה בבבא זו "והלכו להן למדינת הים".

[47] כשיטת הרמב"ן והרשב"א ב"מ ל"ח סע"ב, והרגב"ד שהובא בנ"י שם.

[48] ושם בשבוי ממש עסיקינן, דוגמת ביתר שהקיפוה לגיונות, עיין באבות דר"ן פל"ח, נ"ח ע"א. ועיין מכילתא משפטים פי"ח, הוצ' הורביץ, עמ' 314, מכילתא דרשב"י, הוצ' אפשטין־מלמד, עמ' 211. ובבבלי שם: לירד לנכסי אביהן ואין מניחין אותן. אמר רבא לירד ולמכור תנן. ועיי"ש שדחו פירוש זה. ובמכילתא הנ"ל: שאין בית דין מניחין אותם למכור בנכסי אבותיהן, בחזקת שהן קיימין. ובאבות דר"ן הנ"ל: שיהיו נכסיהן עומדים בחזקת אבותם, ולא יהיו מניחין אותן לירש (בנו"א שם: לירד) ולישא וליתן בהן. ועיי"ש בשנו"ס. ובמכילתא דרשב"י הנ"ל (לפי מה"ג שם): בניהן יושבין ומשמרין כשבויין אינן יכולין לירד לנחלה. ועיין במדרשים מן הניזה, הוצ' מאן־זנה (בס' The Bible As Read וכו') ח"ב (1966), סוף עמ' קי"א.

[49] ב"מ פ"ג סי' קכ"א, ל"ח ע"א, ד"ה ונראה בעיני.

17. וירד לנחלה. וכ"ה בד, בכי"ע, בקנ"נ ובירושלמי הנ"ל. אבל בבבלי חסר כ"ז. ועיין מ"ש להלן, שו' 17—18, ד"ה אילו הן. ולפי פשוטה מגדירה הברייתא מה הן נכסי שבויין שאנו עוסקין בהן, והיינו כל שהלך אביו וכו' ושמע בהן שמתו וירד לנחלה, כלומר לנחלה ממש,[50] ושלא ברשות ב"ד.[51] ובכגון דא אם שמע שהשמועה הראשונה כוזבת וירד ותלש הרי זה זריז ונשכר. אבל אם לא באו הבעלים מחזיק בנחלתו. ואף בברייתא שבבבלי הפירוש כן, וההגדרה „ואילו הן נכסי שבויין" חוזרת לפתיחת הברייתא: היורד לנכסי שבויין אין מוציאין מידו (כפירוש רש"י במקומו. ועיין גם בפי' ר"ח) כלומר, אם ירד לנחלה שלא ברשות אין מוציאין מידו, ועיין מ"ש להלן בסמוך, ד"ה אילו הן. ועיין בשי"ק יבמות פט"ו ה"ג, ד"ה היורד לנכסי שבויין, מ"ש על הר"מ פ"ז מה' נחלות ה"ד. ועיין מ"ש הסמ"ע חו"מ ריש סי' רפ"ה.

17—18. אילו הן נכסי נטושין, כל שלא שמע בהן שמתו, וירד לנחלה. בירושלמי הנ"ל: אבל ניכסי נטושין מוציאין מידו. ואילו הן נכסי נטושין כל שהלך אביו, או אחיו,[52] או אחד מכל המורישין אותו למדינת הים, ולא שמע עליהן שמתו, וירד לו לנחלה. וכע"ז גם בבבלי ב"מ הנ"ל,[53] אלא שלא נזכר שם „וירד לו לנחלה". אבל בכמה כי"י הבבלי וברי"ף שם: ולא שמעו בהם שמתו וקפץ וירד לתוך הנחלה.[54] ואף שם פירושו שירד לתוך הנחלה לירש.[55] ובריטב"א לא הזכיר הבבלי „נחלה", שהרי פשוט הוא שאם שמע שמת אביו וירד לנכסיו, לירושה ירד, אבל כאן שלא שמעו בו שמת אמרו במפורש „שקפץ וירד לתוך הנחלה". ובין בירושלמי ובין בבבלי (לפי רוב הנוסחאות) אין הבדל בין נכסי שבויים לנכסי נטושים, אלא שבשבויים שמע בהם שמתו, ובנטושים לא שמע בהם שמתו. ולשון התוספתא עוד יותר ברור, והכוונה שנכסי נטושין הם כמו ששנינו לעיל, אלא שלא שמע בהן שמתו,[56] ופשוט שמוציאין מידם, כשם שמוציאין מכל יורש שירד לנכסי מורישיו בשעה שהם חיים.[57]

18. רבן שמעון בן גמליאל אומ' שמעתי שהנטושין כשבוין. וכע"ז גם בירושלמי ובבבלי הנ"ל, והכוונה שאף בזה אין מוציאין מידן, אלא מניחין אותן ושמין להם כאריס,[58] עיין מ"ש להלן.

18—20. היורד לנכסי רטושין מוציאין מידן. וכולן שמין להן כעריס. אילו הן רטושין, כל שלא יודע היכן הן. וכ"ה בד[59] ובכי"ע (ושם: כאריס, והיא היא). ובירושלמי הנ"ל: מוציאין מידו, ואילו הן נכסי רטושין כל שהלך אביו,

[50] השוה לשון המכילתא דרשב"י שהבאנו לעיל סוף הע' 48. ובלשון המשנה „נכנס לנחלה". ועיין בס' המקח והממכר לרב האיי שער ב'.

[51] שהרי אין כאן שני עדים, ואין יורדין לנחלה ברשות ב"ד אלא ע"פ שני עדים, כמשנת יבמות פט"ו מ"נ ועדיות פ"א מי"ב, ועיין מ"ש לעיל הע' 43.

[52] „או אחיו" נשמט בירושלמי כתובות בטעות.

[53] וכ"ה גם בתשובת הגאון הנ"ל (תשובות גאוני מזרח ומערב סי' ט"ז, ו' ע"ב).

[54] עיין דק"ס שם.

[55] כפי שמשמע מן המקבילה בתוספתא כאן ובירושלמי.

[56] עיין מ"ש לעיל, שו' 15—17, ד"ה ובבבלי.

[57] ואין מניחין להם לרדת, אפילו לרדת ולתקן, עיין בפי' הר"ח שם ל"ח ב'.

[58] ושאר פירות יהו מונחין, כפירש"י שם ל"ט א', סד"ה דאילו התם. ועיין בתוספות שם, ד"ה וכולן. וכן כתב הראב"ן, ד' פראג צ"ה ע"ב (בנשבה למדינת הים, וירד קרוב לנכסיו): וכיוון דקי"ל כשמואל, דאכל שפיר אכל, וגם אין ראובן יכול לסלקו בולא כלום, דשמין לו בעדי' (צ"ל: כערי', כעריס).

[59] אלא ששם בטעות: בעדית, וכ"ה שם גם להלן שו' 33. והשוה לשון הירושלמי שהעתקנו להלן בסוף הפירוש לברייתא זו, ד"ה ואשר.

או אחיו, או אחד מכל המורישין אותו, למדינת הים ואין ידוע היכן הם (ביבמות: הוא). ובבבלי: מוציאין אותו מידו. ואלו הן נכסי רטושים הרי שהיה אביו, או אחיו, או אחד מן המורישין כאן, ואינו יודע להיכן הלכו. ועיין דק"ס שם ור"ח ל"ח סע"ב. והברייתא "וכולן שמין להן כעריס" לא היתה לפניהם בבבא זו אלא להלן (עיין מ"ש להלן). ולכאורה מסתבר שאף בתוספתא צ"ל כן: אילו הן רטושין כל שלא יודע היכן הן, וכולן שמין להן כעריס, כמו שהגיה הגר"א. אבל עיין מ"ש להלן, ד"ה עכשיו.

ואף כאן התוספתא בסיגנונה הקבוע שאין בין שבויין ונטושין ורטושין אלא שבשבויין שמעו בהן שמתו, בנטושין לא שמעו בהן שמתו, וברטושין אינו יודע היכן הן, כמפורש בירושלמי. והירושלמי אינו מפרש מהו "רטושין", ושם הכירו מהו רטושין, ועדיין השתמשו בדבור זה לשדה שעזבוה בעליה מדעת,[60] כמשנת ערכין פ"ז מ"ד, ועיין בבלי ב"מ ל"ט רע"א. והכוונה כל שלא ידעו איכן הן, ואף היורד אינו טוען שהבעלים מתו. ובירושלמי שם ממשיך: שמואל אמר שבוי זה שיצא שלא לדעת, שאילו לדעת יצא היה מצויהו, נטוש[61] זה שיצא לדעת, תדע לך שעילה (כ"ה ביבמות, אבל בכתובות בטעות: שעליה) היה רוצה להבריחו מנכסיו שהרי לדעת יצא ולא ציוהו. ובבבלי ל"ט א': דאמר רב נחמן אמר שמואל שבוי שנשבה (כלומר, אעפ"י שלא שמעו בו שמת) מורידין קרוב לנכסיו, יצא לדעת אין מורידין קרוב לנכסיו. ועיין מ"ש ע"ז להלן בסמוך.

ואשר לבבא "וכולן שמין להן כאריס" אמרו בבבלי (ל"ט א') שהיא עונה על נטושין לדברי רשב"ג שהוא סובר שאין מוציאין מידו, ושמין לו כאריס, ואם קפץ ותלש לעצמו מוציאין מידו. ושוב אמרו שם: וכולן לאיתויי מאי, לאיתויי הא דאמר רב נחמן אמר שמואל שבוי שנשבה מורידין קרוב לנכסיו, יצא לדעת אין מורידין קרוב לנכסיו. ורב נחמן דידיה אמר בורח הרי הוא כשבוי. ופירש רש"י: לאיתויי הא דרב נחמן. בורח מחמת מרדין. ופירוש זה מסתבר מאד לפירושו (ל"ח סע"ב) ולפירוש בעלי התוספות (שם), ולכאורה אין לומר שהכוונה לאיתויי הא דשמואל עצמו, שהרי לחכמים מוציאין ממנו, ולרשב"ג כבר פירשו בבבלי לעיל שהכוונה לנטוש שלא שמעו בו שמת ושמין לו כאריס, ולדבריו הרי נטושים כשבויים. ושבוי ממש לא נזכר בברייתא כלל, וק"ו הוא מנטוש, ואין צורך בריבוי.[62] ומוכרחים לפרש שהכוונה לבורח מחמת מרדין.

ברם בפי' הר"ח שם: ודייקינן וכולן לאתויי שבוי שנשבה שמורידין קרוב לנכסיו. וקרוב שרבינו פירש ש"תנאי היא" הכוונה למחלוקת הברייתא שלנו והברייתא במכילתא ובאבות דר"ן,[63] ובברייתא שלנו אף רבנן מודים בשבוי ממש שנשבה אין מוציאין מידו, אעפ"י שלא שמעו בו שמת, אלא שלא הזכירוהו בפירוש, ולפיכך אמרו: לאתויי שבוי שנשבה.[64] וכן באו"ז (ב"מ פ"ג, סי' קכ"א, י"ח ע"א, סד"ה ונראה בעיני): הילכך קיימא לן כרבנן דאין מורידין קרובין לנכסיהן (כלומר, לנכסי נטושין), והשתא שייך שפיר למימר לאתויי הא דאמר רב נחמן אמר שמואל דשמין להם כאריס, עיי"ש הפירוש בברייתא שבבבלי.

עכשיו נשוב לבאור התוספתא ולסדרה התמוה. וכבר כתבנו לעיל שהגיהו אותה ע"פ סדר הבבלי והירושלמי (עיין על הירושלמי להלן). אבל קשה להגיה שלש נוסחאות של התוספתא. ולפיכך נראה שבא"י פירשו שכל הבבא היא מדברי רשב"ג, וחכמים שנו: אילו הן נכסי שבויין

[60] ובאמת אין בין נטוש ורטוש ולא כלום, עיין במלונות ערך רטש, אלא שבא"י נתנו לפעל "רטש" משמעות יותר מופלגת מאשר ל"נטש".

[61] בק"ע מגיה: רטוש. ובפ"מ מקיים גירסא זו, ומפרש ששמואל מבאר את דברי הת"ק.

[62] אבל עיין ביד מלאכי סי' של"ו.

[63] כפירושו של בעל או"ז, עיין מ"ש לעיל, שו' 15–17, סד"ה ואף הברייתא.

[64] ולזה כיוונו לעיל שם ל"ח ב': כיון דאמר מר שמין (כני' כי"מ) להן כאריס, עיי"ש בפירש"י.

וכו', אבל נכסי נטושין מוציאין ממנו. ורשב"ג חלק ומסר שמועה אחרת ("שמעתי"), והוא שנה: הנטושין כשבויין, היורד לנכסי רטושין מוציאין ממנו, וכולן שמין להן כאריס, ואילו הן נכסי רטושין וכו'. ודברו שם בשבויין ממש, ולא שמעו בהן שמתו,[65] ואין מוציאין מהם, והיורד לנכסי רטושין מוציאין מהם[66] וכולן[67] שמין להן כאריס. והירושלמי דלג כאן על בבא זו, כדי שלא להפסיק באמצע העניין. ובבבלי ב"מ ל"ט א' לא פירשו כן.

ואשר ללשון "וכולן" פירשו בא"י שהכוונה לכל מה ששנו בברייתא זו, ולכל אלה שמחזירין קרקע ופירותיה, ליורד לנכסי אשתו שלא נזדרז להקדים ולתלוש, ועדיין לא נהנה מן הנכסים, לשבויין ממש ולנטושין שלא שמעו בהם שמתו. וכן בירושלמי כאן פ"ח ה"ח, ל"ב ע"ב: מתניתא פליגא על אסי וכולהן שמין לה בעדים (צ"ל: כעריס,[68] וכמו שהגיהו המפרשים), ועיין שם הפירוש בק"ע. ועיין בבלי ל"ט א' ומ"ש בהגהות יפה עינים שם.

20—21. הגנב והגזלן שנטל מזה ונתן לזה, מה שנטל נטל ומה שנתן נתן. הגזלן שנטל וכו'. המלה "והגזלן" חסרה בכי"ע, וכן היא חסרה במקבילה להלן ב"ק פ"י הכ"ג בכי"ע. וכד ובכי"ו שם חסרה כל הבבא של "גזלן". ונראה שיש לפנינו תערובת של שתי נוסחאות וצ"ל: הגנב והגזלן שנטל וכו' (והבבא השניה הושלמה, כנראה, ע"פ הגליון). וכ"ה הגירסא בבבלי ב"מ כ"א סע"ב בכי"ר ב' (עיין דק"ס שם, כ"ח ע"א, הערה נ'). ולפנינו שם: הגנב שנטל מזה ונתן לזה וכן גזלן שנטל וכו'. ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקס"ח: והיינו דתניא בתוספתא, ומייתי בריש פרק אלו מציאות, הגנב שנטל מזה ונתן לזה מה שנטל נטל ומה שנתן נתן. ולפי פשוטה הברייתא היא כרבי הסובר שסתם גנב וגזלן הוי יאוש בעלים, ויש כאן ייאוש ושינוי רשות.[69] עיין בתוספות ב"מ כ"ב א', ד"ה מה, ובגליון שם. ועיין מ"ש לעיל ח"א (תרומות), עמ' 297.

21—22. הירדן שנטל מזה ונתן לזה, מה שנטל נטל ומה שנתן נתן'. כ"ה בד. וכע"ז גם בכי"ע. וכן להלן ב"ק פ"י הכ"ג בכי"ו ובכי"ע. וכ"ה בבבלי ב"מ כ"ב רע"א הנ"ל ובירושלמי חלה פ"ד ה"ח, ס' ע"א.[70] ובכי"ו כאן וכן בד בב"ק חסרה בבא זו. ורש"י פירש: ירדן, ותנא זה על יד הירדן היה יושב. וכבר העירו (עיין הערה 70) שהירושלמי פירש בבא זו לעניין קדושת הארץ, והיינו שהירדן שינה את מהלכו, ונטל מן הארץ ונתן לסוריא וכן להפך, מה שנטל נטל ומה שנתן נתן. ומה שאמרו להלן בבבלי בסמוך שם: בשלמא גזלן וירדן דקא חזי להו, כתב הרמב"ן ועוד דלא גרסינן "וירדן". ועיין מ"ש בשטמ"ק שם בשם הריטב"א ובריטב"א הוצ' ר"א האלפערן. ובמיוחס להריטב"א שלפנינו: "ואית דגרסי (כלומר, בברייתא זו) ירדן (צ"ל: רדן, או: הרדן), כלומר אנס שהוא רודה". ולפי גירסא זו נשנו כאן: גנב, גזלן, אנס, כמו לעיל תרומות פ"א ה"ו, וכסדר שבד שם ובבלי ב"ק ס"ז א', קי"ד א', ב', ופשיטא שגירסא זו "מתוקנת" היא.

22—23. שטף נהר עצים, ואבנים, וקורות, מזה ונתן לזה, אם נתיאשו הבעלים הרי אילו שלו. וכ"ה להלן ב"ק פ"י הכ"ד הנ"ל בכל הנוסחאות.

[65] "והן שבויין הן נטושין", כלשון הירושלמי כאן, והיינו שאף בשבויין לא שמעו בהן שמתו.
[66] כלומר, במקום שאתם שניתם "נטושין" שמעתי אני "רטושין", עיין בעה"ש ערך רטש.
[67] כלומר, שאין מוציאין מהן, עיין ע"ז להלן.
[68] עיין לעיל, הע' 59.
[69] ולפי ההלכה (ייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש) העמידוה בבבלי שם בליסטים מזויין, ותרי נווני גזלן.
[70] והעירו עליו הראשונים בב"מ שם, והיינו ראב"ד (בשטמ"ק), רמב"ן, רשב"א, ריטב"א (בשטמ"ק) והוצ' ר"א האלפערן, תוספות הרא"ש, חי' הר"ן והרשב"ץ בשו"ת ח"ג סי' קצ"ח.

והראשונים[71] גורסים בתוספתא שם: אם הרגישו הבעלים וכו'. ולפי הגירסא שלפנינו פירושה, אם נתיאשו הבעלים בפירוש, שהרגישו בשטיפה, ונתרפו[72] ולא רדפו אחרי הקורות הרי אילו שלו, אבל אם לא הרגישו ולא ידעו לא זכה בהן, וייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש, כמפורש בסיפא.

ובבבלי ב"מ כ"ב א': ת"ש שטף נהר קוריו עציו ואבניו ונתנו בתוך שדה חבירו הרי אלו שלו מפני שנתייאשו הבעלים וכו'. ויש כאן הגהה של רש"י, אבל ברוב הנוסחאות:[73] אם נתייאשו הבעלים הרי אלו שלו, והמלים "ונתנו בתוך שדה חבירו" אינן שם,[74] ולא היו לפני רש"י גם אחרי שהגיה. ופירש הר"א אב"ד[75] אם נתייאשו, כלומר ששמעו ששטפו ונתייאשו, מפני שהוא דבר שאין בו סימן, ומכאן שאם לא שמעו, אעפ"י שאם היו שומעים היו מתייאשים, חייב להחזיר, משום שייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש, וקשיא לרבא. ואוקמא רבא בשיכולין להציל, ואם נתייאשו ממש הרי אילו של מוצאם, אבל בסתם אין כאן ייאוש, ואקשינן אי הכי, אימא סיפא וכו', והדר אוקימנא ביכולין להציל על ידי הדחק, ומאי אם נתייאשו הבעלים דקתני ששמעו ששטפם נהר ולא רדפו אחריהם, ואם לא שמעו אינם שלו, דדילמא אי שמע מרדפי וכו', ודוקיא דרישא היינו סיפא. עיין בחי' הרמב"ן שם, בבעל המאור ובמלחמות ב"מ רפ"ב, בס' ההשלמה שם סי' ג' ובהערות שם, ועוד. וכ"ז הוא לרבא שאין הלכה כמותו, אבל לאביי הכל מתפרש בפשיטות, ומן התוספתא להלן מוכח שהיא סוברת שייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש.

23–24. ואם היו בעלים מרדפין אחריהן, או שהיו במקום אחר, הרי אילו של בעלים. וכ"ה ("או שהיו במקום אחר") גם להלן בב"ק פ"י הכ"ד בכל הנוסחאות, וכן מעתיקים משם הראשונים הנ"ל (לעיל, הערה 71). אבל בבבלי הנ"ל חסר "או שהיו בעלים במקום אחר". ולפי פשוטו פירושו כאן שהבעלים היו במקום אחר, ולא ידעו על השטיפה, והוי ליה ייאוש שלא מדעת, ואפילו אם ידעו היו בוודאי מתיאשים, ואפילו אם היה אפשר להציל, הרי הם במקום אחר ואינם יכולים להציל, כפירוש התוספות שם כ"ב א' ד"ה שטף.[76] אבל אם היו באותו מקום ולא שמעו אין כאן ייאוש כלל, שהרי עכשיו לא שמעו, ואם היו שומעים היו טורחים ומצילים ע"י הדחק, ואפילו רבא מודה שאין כאן ייאוש, עיין בבבלי שם ובפירוש הר"א אב"ד שהבאנו לעיל.

ובתוספתא תרומות פ"א ה"ו: הגנב וכו', אם היו בעלים מרדפין אחריהם אין תרומתן תרומה. ובירושלמי בכורים פ"א ה"ב, ס"ג ע"ד, מוסיף: אם אין הבעלים מרדפים אחריהם תרומתן תרומה וכו'. ועיין מ"ש לעיל שם, ח"א, עמ' 297.

24–25. הכותב נכסיו לבנו, צריך שיכתוב לו וכו'. וכ"ה ("לבנו") בד וברשב"ם ב"ב קל"ט רע"א, ובאו"ז שם סי' קמ"ז, כ"ב ע"ד, בשם התוספתא. אבל בכי"ע ובקג"נ: לבניו וכו', וכ"ה ברוב נוסחאות המשנה בב"ב פ"ח מ"ז, וכן הובאה בירושלמי גיטין פ"ז ה"ג, מ"ח ע"ד. ובכמה נוסחאות (וכן בראשונים) אף שם: לבנו, והיא נוסחא משובחת, והכוונה

[71] רמב"ן ב"מ כ"ב א', ד"ה וראיתי, רשב"א וחי' הר"ן שם, ד"ה הגרש"י, ריטב"א בשטמ"ק שם.

[72] במלת "נתייאשו" רמחה אף משמעות נתרפו ונתעצלו (עיין מ"ש לעיל ח"א, ברכות, עמ' 3, ח"ב, כלאים, עמ' 623, לשו' 10–11), כלומר התייאשו ממש, ואינו כדאי לטרוח בחנם.

[73] עיין דק"ס במקומו, בתוספות שם, ד"ה שטף, בר"ח ובשאר הראשונים שם.

[74] וכן מוכח מתוך פירושם, עי"ש בחידושי הרמב"ן, ועוד.

[75] לפי חידושי הרמב"ן שם, ועוד.

[76] ח"ל שם: אם נתייאשו הבעלים, דהיינו שהיו שם בשעת שטיפה ולא רדפו, ואפילו אומרים שאין מתייאשים אין בכך כלום, דוקא הן מתייאשין בלבן (עיין ירושלמי ב"ק פ"י ה"ה, ז' ע"ג, ובבלי ב"מ כ"ד ב'), הא סתמא, שלא היו בעלים בשעת שטיפה, ולא נתייאשו עד שידעו הבעלים ששטפה נהר, ואז כבר אין יכול להציל, לפי שאין בו סימן לא וכו', אלמא ייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש.

לבן בין הבנים, שאם לא כתב היה יורשו בין שאר הבנים. ועיין ברשב"ם קל"ו א' שפירש את הנוסח "לבניו". ועיין בפי' ר"ג שם. ומשנת ב"ב הנ"ל הובאה לכאן, אגב המחוברין והשומא שנפרטו להלן.

25. מהיום ולאחר מיתה וכו'. אבל אם לא כתב "מהיום", הויא לה מתנה לאחר מיתה, וכבר אין הנכסים ברשותו, ויורש יחד עם שאר הבנים.

25—26. מפני שזמנו של שטר מוכיח עליו. טעם זה לא נזכר במשנת ב"ב הנ"ל. וביר׳שלמי הנ"ל: מה טעמא של ר' יוסי זמנו של שטר מוכיח עליו. וכן בבבלי ב"ב קל"ו א': א"ל היינו טעמיה דר' יוסי וכו', אלא שהבבלי מוסיף: תניא נמי הכי ר' יוסי אומר אינו צריך, מפני שזמנו של שטר מוכיח עליו. ועיין בבלי גיטין ע"ב א', ע"ב ב', ע"ו ב', ע"ז א', פ"ה ב', ע"ז ל"ז א'. ופירש"י שהזמן מוכיח שנתן לו את גוף הנכסים מעכשיו ושייר לעצמו פירות עד שעת מיתתו, שאם כיוון לתת לו את הכל לאחר מיתתו למה כתב זמן בשטר.

26—27. אמ' לו ר' יהודה והלא אין זמנו של שטר מוכיח עליו אלא משעה שנכתב. וכ"ה בד ובכי"ע. ולפי גירסא זו ("משעה") הכוונה שאין הזמן מוכיח אלא על הנכסים שבידו בשעת כתיבת השטר, אבל אינו נותן לו את הנכסים שיקנה משעה שנכתב השטר ואילך, והמשך התוספתא בסמוך: אף הכותב וכו', הכל הוא מדברי ר' יהודה. כן פירש באו"ש סוף ה' זכיה ומתנה. ותשובת ר' יהודה היא שלכל הפחות בשעה שלא פרט את שם הנכסים שנותן, אין זמנו של שטר מוכיח. אבל בוודאי בזמן שפרט את שם הנכסים, וכן בגט אשה (שלא כתב בו מהיום), אין מקום לתשובת ר' יהודה לפי הגירסא שלנו בתוספתא.

27—28. אף הכותב נכסיו לבנו וחזר וקנה נכסים אחרים, כל שלא היה בכלל מתנה ראשונה, הרי אילו של יורשין. וכ"ה בד. ובכי"ע חסרה המלה "אף".[77] ועיין מ"ש בפירושה לעיל בסמוך. ובס' התרומות שער מ"ג ח"ד סי' ו': והיכא דיהיב מתנה לחבריה ממה שקנה ומה שיקנה הרי זה פשוט שלא זכה במה שיקנה שאין אדם יכול לתת מה שאינו ברשותו וכדאיתא בתוספתא הכותב נכסיו לבנו וחזר וקנה נכסים אחר כך, אף שכתב לו דאקנה, כל שלא היה לו בשעת מתנה ראשונה הרי היא של יורשין. והמלים "אף שכתב לו דאקנה" ליתא בשום נוסח. וכנראה שרבינו הוסיף מעצמו כן,[78] שהרי פשוט הוא שאפילו אם כתב כן אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ואפילו ר"מ מודה בכגון דא, עיין בבלי ב"ב קכ"ח ב' וברשב"ם שם, ד"ה ובנכסים של עכשיו.[79] וכן בה"ג סוף ה' נדוי, ד"ו ק"ה ע"ד (ד"ב, עמ' 432): מאן דכתב בשטר מתנה יהבית לפלוני ברי, או לברתי, או לאינתתי, כל דאית לי ודהוי לי, לא קני אלא מאי דהוה ליה בההיא שעתא וכו'. ודברים אלו הובאו בשם רב פלטוי בעיטור ח"א,[80] קניין, הוצ' רמא"י ע"א, והובא בהגהות מרדכי ב"ב פ"ט סוף סי' תרע"א. ועיין בשו"ת הרי"ף סי' ג'. ועיין בשער החדש על העיטור הנ"ל אות ל"ב.

28—29. מכר הבן, או שמת האב, אם יש שם נכסין מחוברין בקרקע שמין לו. וכ"ה בד. אבל בכי"ע: מכר הבן ומת האב, אם יש נכסים מחוברין שמין לו. ובגליון

[77] אצל צוקרמנדל: הכותב נכסיו לבנו וקנה וחזר וקנה וכו'. אבל בכ"י נמחק "וקנה" (הראשון) ע"י נקודות, ואינה גם בס' התרומות שהבאנו בפנים.

[78] ועיי"ש שהמשיך: אך יש לברר אם מקבל אחריות להעמיד מתנת מה שאקנה בידו אם מהני ליה. ומסתברא דלא מהני ליה וכו'. ועיי"ש שהביא את תשובת הרמב"ן אליו, ולא הסכים עמו. ותשובת הרמב"ן היא בספרן של ראשונים, הוצ' ר"ש אסף (ירושלים תרצ"ה) סי' ל"ח, עמ' 83, עיי"ש.

[79] ועיין בגידולי תרומה במקומו שהעיר על תשובת הרא"ש סוף כלל פ"ד שכתב: וכן בקרקע שקנה אחר שנכתבה המתנה זכתה בו, כי כתוב בשטר ושאני עתיד לקנות. והוא תמוה מאד, עיי"ש בגידולי תרומה.

[80] בתס"ר ח"ב, ריש עמ' 38, כתבתי: ועל דברי העיטור העירני ידידי הרמ"מ כשר נ"י.

נוסף: לקרקע. ובפירוש רבינו חננאל[81] ב"ב קל"ט רע"א: והתניא בתוספתא במסכת כתובות מכר הבן ו מ ת האב אם יש מחוברין[82] בקרקעות שמין לה. וברשב"ם שם: ובתוספתא דכתובות היא שנויה מכר הבן ו מ ת האב אם יש ב נ כ ס י ם מחוברים לקרקעות שמין לו. ובאו"ז ב"ב סי' קמ"ז, כ"ב ע"ד: והתניא בתוספתא דכתובות מכר הבן ו מ ת האב אם יש מחוברין לקרקעות שמין לו. ובבעל המאור שם פ"ח סי' תתנ"ז,[83] ד"ה תנן התם הכותב (והובא במ"מ פי"ב מה' זכיה ומתנה הי"ג): ה"ג לה בתוספתא דכתובות מכר הבן בחיי האב ו מ ת האב אם היו שם פ י ר ו ת מחוברים שמין לו. ועיין בתוספות שם קל"ט רע"א שציינו לתוספתא ולא העתיקוה. ולפ"ז ברור שאף לפנינו צ"ל: ו מ ת האב.[84]

ובמשנתנו ב"ב פ"ח מ"ז: הכותב נכסיו לבניו וכו', מכר הבן אין ללוקח בהן כלום עד שימות האב. האב תולש ומאכיל לכל מי שירצה, ומה שהניח תלוש הרי הוא של יורשין. ואמרו עלה בבבלי שם קל"ח סע"ב: תלוש אין מחובר לא, והא תניא שמין את המחוברין ללוקח. כלומר, במשנתנו מוכח שדווקא התלושין הן של האב, וכל היורשין יורשין ממנו, אבל כל מה שהניח במחובר הוא לבן שניתנה לו הקרקע במתנה, ובברייתא שנינו שהמחוברין שמין ללוקח. ופירשו הראשונים הנ"ל שהכוונה לתוספתא שלנו, ששנו בה שאם מכר הבן שמין לו ללוקח, ומשלם את דמי התבואה המחוברת ליורשין, וקשה והרי כל התבואה המחוברת של הבן (שניתנה לו הקרקע במתנה) היא, והיא כבר מכורה כולה ללוקח, ולמה ישלם דמיה ליורשין? ומתרץ התלמוד: כאן בבנו כאן באחר, הואיל ודעתו של אדם קרובה אצל בנו. ופירשו הנ"ל, שאלמלא מכר הבן היו המחוברין שלו לגמרי שדעתו של אדם קרוב אצל בנו, אבל אם מכר הבן הרי המחוברין לקרקע של כל היורשין, משום שלגבי הלוקח לא וויתר האב.

אבל הר"י מיגאש,[85] הרי"ף והרמב"ם (פי"ב מה' זכיה ומתנה הי"ג) פירשו את הברייתא בבבלי במכר האב את הנכסים והיא סמוכה לרישא של משנת ב"ב הנ"ל, והיינו: "מכר האב מכורים עד שימות", וכשמת האב, הבן מסלק את הלוקח מן הנכסים, עיי"ש הפירוש. וביד רמה הביא את שני הפירושים הנ"ל והקשה עליהם, ופירש שברייתא זו אינה מדברת כלל בכותב נכסיו לבנו, אלא בכותב נכסיו לאחר, שאם מכרן הנותן מכורין עד שימות וכו', עיי"ש הפירוש. ובפירוש המיוחס לר"ג מפרש ברייתא זו באדם שמכר שדה לחבירו לעשר שנים, וכשהשלימו עשר שנים היתה תבואה של מוכר מחוברת לקרקע, ועדיין לא נגמר בישולה וכו', ואין מדברים כלל בכותב נכסיו למי שהוא, לא לבן ולא לאחר, עיי"ש הפירוש. וכן מביא הרב המגיד (פי"ב מה' זכיה ומתנה הי"ג) בשם רש"י.

ועכשיו נשאלת השאלה למה מיאנו ארבעת הראשונים הנ"ל בפירוש הר"ח שבוודאי ראוהו, והוא הרי כבר הביא את התוספתא שלנו, שהיא סמוכה למשנת ב"ב (עיין מ"ש לעיל, שו' 24—25, ד"ה הכותב), ולמה דחו את פירושו. וביד רמה הנ"ל (רד"ה הרי אמרו) גילה את טעמו, וכתב: שמין אותן כמה הן שוין בשעת מיתת האב ולוקח נותן דמיהם ליורשין. והא

[81] הביאו ר' זכריה אנמאתי, הוצ' יעקב לוין (לונדון 1961), 302, ע"א.

[82] וחסרה שם המלה "נכסים". וכן היא חסרה באו"ז שהבאנו להלן בפנים. ועיין מ"ש ע"ז להלן בפנים, ד"ה ברם.

[83] בתס"ר ח"ב (ירושלים תפרח"י), עמ' 38, כתבתי בטעות: תתס"ט.

[84] ושמא צ"ל: או שמכ' (=שמכר) האב, [ומת האב] אם יש שם פירות מחוברים וכו', וכל אחד כדינו, עיין מ"ש להלן, ד"ה אבל הר"י מיגאש.

[85] במקומו. וכן מוכח מפירושו כאן ע"ט ב' (לפי תמים דעים סי' רל"ח, נ"ג ע"ב, הרא"ש פ"ח סוף סי' ז', רבינו ירוחם, משרים, נכ"ג ח"ז). ובס' נתיבות משפט, קצ"ז סע"א, השמיט את המלים "מן האב" מנוסח רבינו ירוחם, ועיי"ש קצ"ז סע"ד ואילך. ונעלם לרגע קטן מהגאון הנפלא פירוש הרי"ף והר"מ (חי' הר"י מיגאש ויד רמה עדיין לא נדפסו בימיו).

לישנא בעלמא לאו הכי הוא, דכל היכא דאמרינן שמין לו, לההוא דשיימינן הוא דיהבינן דמי ומסלקינן ליה וכו', וכי תימא לעולם בלוקח מן הבן, ומאי שמין דשיימינן להו למחוברין ניהליה ומסלקינן ליה מינייהו בדמים (כלומר, שהפירות עצמן הם ליורשים, ושיימינן ללוקח ומסלקין אותו מן הפירות), לא סלקא דעתך, דהא לוקח מן הבן במקום בן קאי, דקנה ליה גופא מחיי האב וכו', עיי"ש.

ברם בתוספתא כאן מפורש "שמין לו", ולהלן בסמוך אמרינן "וכולן שמין להם כעריס" ובוודאי הכוונה ששמין ללוקח, או למקבל. ולא עוד אלא שהלשון בתוספתא בכל הנוס' "נכסין מחוברין" הוא משונה. וברשב"ם הלשון "מתוקן": בנכסים מחוברים. ובר"ח ובאו"ז הנ"ל חסרה המלה "נכסין". ובמאור הנ"ל: פירות מחוברים, וקרוב לוודאי שיש כאן "תיקון". תדע לך שהוא כן, שבסיפא להלן (בכל הבבות) חסרה המלה "נכסים", מפני שבפירות גרידא עסיקינן שם. ולפיכך נראה שמדברים כאן בכל נכסים, בין בבניינים ובין בפירות, והיינו שהלוקח בנה בניינים בנכסים שמכר לו הבן, והבניינים הללו הרי לא ניתנו לבן, כמפורש ברישא ("כל שלא היה בכלל מתנה ראשונה הרי אילו של יורשין"), וכן בפירות שצמחו בחיי האב, ולפיכך הנכסים והפירות שייכים לכל היורשין, אלא הואיל והלוקח טרח בטיפולן שמין לו בפירות כעריס, ודינו כיורד ברשות,[86] ובפירות נותנין לו כעריס, ובבניין לפי שכר הקבלנים, עיין להלן ב"מ פ"ט סה"א ובר"מ פ"י מה' גזילה ואבידה ה"ו, ומ"ש בבאורי להלכות הירושלמי להר"מ, עמ' ס"ד, אות ק'. ואשר לקושיית הרמ"ה הנ"ל: "דכל היכא דאמרינן שמין לו, לההוא דשיימינן הוא דיהבינן דמי ומסלקין ליה", הרי בוודאי שכן הוא ברוב המקומות, אבל להלן בסמוך נראה שאין כאן כלל גמור. וממילא פירוש הר"ח והרשב"ם וסייעתו (וכן פירש גם הריטב"א במקומו) המקויים ע"י התוספתא כאן אינו סתור.

29—30. המקבל שדה מחבירו, והיא בית השלחין, או בית האילן, אם יש שם מחוברין בקרקע שמין לו. כבר צייתי בתס"ר במקומו לתוספתא ב"מ רפ"ט ששנו שם: השוכר שדה מחבירו והיה בה תבואה לקצור, וענבים לבצור, זתים למסוק, הרי אילו שמין אותה, ושמין[87] לו. תבואה קצורה, וענבים בצורות, זתים מסוקין, אין שמין לו. ונתבאר לעיל (דמאי פ"ו ה"א): שוכר במעות.[88] והכוונה בתוספתא ב"מ שאדם שכר שדה מחבירו בסכום ידוע והיתה בה תבואה לקצור, ועדיין היא צריכה לקרקע,[89] אין השוכר רשאי לומר, טלו את התבואה וכו', אלא נוטל אח"כ את התבואה ומשלם דמיה ומקבל לפי שכירותו (עיי"ש בסיפא), כמו שפירש לנכון בח"ד שם. ואף לפנינו הפירוש כן, שאם קבל שדה בית השלחין שהיא צריכה השקאה וטיפול מרובה, וכן בית האילן שצריך טיפול מרובה[90] וכבר היו בו מחוברין לקרקע (תבואה, או פירות), שמין לו בעודך כאריס, והוא משלם את דמי המחוברין לבעליהם, ודינו, כמו ברישא לעיל, ויותר נראה לפרש כאן כמו שנתבאר בבה"ק.

30—33. המקבל שדה מחבירו, והגיע שנת השמטה, אם יש שם מחוברין בקרקע שמין לו. [המקבל שדה מחבירו, והגיע זמנו לצאת, אם יש שם מחוברין לקרקע שמין לו]. הוספתי את המוסגר ע"פ כי"ע. ומסתבר שנשמטה ברייתא זו לפנינו ע"י הדומות. ובבבלי ב"מ ק"ט א': המקבל שדה מחבירו והגיע

[86] שהרי גוף הקרקע שלו היא, ולא עוד אלא שגם בנכסים ובפירות יש לבן שותפות, עיין רשב"ם קל"ח סע"ב, ד"ה הרי הוא של יורשין.

[87] שתי המלים האחרונות חסרות בכי"ע שם.

[88] עיין מ"ש לעיל שם ח"א, עמ' 265.

[89] ומה שאמרו בסיפא: תבואה קצורה הוא לאו דווקא, שא"כ פשיטא הוא, כמו שכתב בח"ד שם.

[90] עיין במשנת מו"ק פ"א מ"ד ועוד בכ"מ. ועיין גם להלן ב"מ פ"ט הי"א, ופשיטא שפירות שהן נוחין להתלש ולהגנב צריכין שמירה. ועיין בבלי ב"מ ק"נ ב' ובח"ד במקומו.

זמנו לצאת שמין לו. מאי לאו שמין לו בשבח שקמה וכו', המקבל שדה מחבירו והגיע שביעית שמין לו. שביעית מי קא מפקעא ארעא, אלא אימא המקבל שדה מחבירו והגיע יובל שמין לו. ואכתי יובל מי מפקעא קבלנות וכו', אלא אימא הלוקח שדה מחבירו והגיע יובל וכו'. וכ"ז הוא לפירושי הבבלי שם. אבל בתוספתא הפירוש כפשוטו, שאם הגיעה שנת השמיטה ויש שם פירות שכבר הגיעו לעונת המעשרות והם מותרים בשביעית,[91] וכן פירות האילן, שהן מותרין בשביעית אעפ"י שלא הגיעו לעונת המעשרות בששית, אלא שאסור לעשות כמה עבודות שהאריס רגיל לעשותן בשאר שנים, כמו שאמרו במשנת שביעית פ"י מ"א: ר' יוסי אומר כל מלאכה שפוסקת בשביעית וכו'. ובירושלמי שם פירש ר' יוחנן כגון חרישה. ובפיה"מ להר"מ שם: כגון החריש והקציר[92] וזמירת האילנות והנטיעות. וממילא אינו כדאי להחזיק אריסים בשביעית,[93] שמין לו למקבל (לאריס, עיין ירושלמי דמאי רפ"ו) כל מה שטיפל עד עכשיו.

והוא הדין באם הגיע זמנו לצאת (לפי התנאים שביניהם) בשאר שנים, שמין לו מה שעשה עד עכשיו (כגירסת כי"ע והברייתא שבבבלי). וכן להלן ב"מ רפ"ט: הניחה ויצא, והיה בה תבואה לקצור, ענבים לבצור, זתים למסוק, הרי אילו שמין לו. אם היה שוכר נותנין לו לפי שכירותו, קבלן לפי קבלנותו (כלומר, כאריס).

33. וכולן שמין להם באריס. בד בטעות: בעדית. וצ"ל: כעריס. ובכי"ע: כאריס. ועיין לעיל, שו' 18–20, ד"ה היורד ומש"ש. וכבר נתפרשה ברייתא זו לעיל.

33–34. היורד לחורבתו של חבירו ובנאה שלא ברשות וכו'. כל הברייתא להלן ב"ק פ"י ה"ו. ועיין מ"ש להלן בסמוך. ועיין מ"ש להלן, עמ' 363, סד"ה היא.

34. כשהוא יוצא אומ' תן לי עציי ואבני, אין שומעין לו. ירושלמי גיטין פ"ה ה"ה, מ"ז ע"א, ב"ק פ"ט ה"א, ו' ע"ד, עיין מ"ש בתלמודה של קיסרין, עמ' 38, ובהערות שם. ובבבלי ב"מ ק"א א' נחלקו בה אמוראים ותנאים, עיין להלן. ובכי"ע מוסיף כאן: רבן שמעון בן גמל' אומ' בית שמאי אומ' הרשות בידו ובית הלל אומ' אין שומעין לו. וכן הגירסא גם בקג"נ כאן, ולהלן ב"ק פ"י ה"ו הנ"ל.[94] ובבבלי ב"מ הנ"ל: מיתיבי אין שומעין לו.[95] רשב"ג אומר בית שמאי אומרים שומעין לו, וב"ה אומרים אין שומעין לו וכו'. הוא דאמר כי האי תנא, דתניא שומעין לו דברי ר' שמעון בן אלעזר, ר' שמעון בן גמליאל אומר בית שמאי אומרים שומעין לו, וב"ה אומרים אין שומעין לו. מאי הוי עלה. א"ר יעקב אמר ר' יוחנן בבית שומעין לו, בשדה אין שומעין לו, בשדה מאי טעמא משום ישוב א"י. איכא דאמרי משום כחשא דארעא. מאי בינייהו. איכא בינייהו חוצה לארץ. ועיין מ"ש בתלמודה של קיסרין הנ"ל.

34–36. היורד לחרבתו של חבירו ובנאה שלא ברשות שמין לו וידו על התחתונה. ברשות, שמין לו וידו על העליונה. להלן ב"ק פ"י ה"ז, ירושלמי שם פ"ט ה"א, ו' ע"ד. והרישא גם בירושלמי גיטין פ"ה ה"ה, מ"ז ע"א. ועיין בבלי כאן פ' א' וב"מ ק"א א'. ובמלחמות להרמב"ן ב"מ ספ"ח: ומצאתי מפורש בתוספתא במסכת כתובות היורד לחורבתו של חבירו וכו', כלפנינו כאן. ועיין מ"ש על כ"ז להלן בסמוך.

36–37. כיצד ידו על התחתונה, אם השבח יתר על ההוצאה נותן לו את ההוצאה, ואם הוצאה יתירה על השבח נותן לו את השבח.

[91] לעיל שביעית פ"ב הי"ג.

[92] כלומר, בתבואה שלא הביאה שליש לפני ר"ה שאסור לקוצרה בשביעית, והיא אסורה גם משום ספיחין. עיין ירושלמי מעשרות פ"ה ה"ד, נ"א ע"ד, ובפאת השלחן סי' כ"ב, אות ט"ו.

[93] והרי אף שמירה אסורה בשביעית.

[94] ועיין בתוספתא לעיל שם ה"ה, ירושלמי גיטין ובב"ק שהזכרנו בפנים ובבלי גיטין נ"ה א'.

[95] כ"ה בכי"י שם ובה"נ ה' רבית, ד"ו צ"ו ע"ד, בתשה"נ חמדה נגוזה סי' מ', ס' המקח והממכר לרב האיי ש"ז, ד"ו כ"א ע"א. והכוונה לתוספתא כאן, עיין דק"ס.

וכ"ה בד ובמלחמות הנ"ל. וכ"ה בעיטור, חלוקת קרקעות, הוצ' רמא"י, כ"ו ע"ג, בחי' הרמב"ן, בריטב"א (לפי שטמ"ק), בחי' הר"ן ב"מ ק"א א', ובנ"י שם פ"ח סי' תקכ"ו. אבל בכי"ע: כיצד ידו על העליונה, אם השבח יותר על ההוצאה, נותן לו את השבח, אם הוצאה יתירה על השבח נותן לו את החוצאה. וכן היתה הגירסא בקג"נ. וכ"ה להלן ב"ק פ"י ה"ז הנ"ל בד, בכי"ו ובכי"ע. ונמצא שבכתובות כאן (לפי רוב הנוסחאות) מפרשת התוספתא את „ידו על התחתונה", ובב"ק מפרשת את „ידו על העליונה" ומסתבר שלפנינו נשמטה הסיפא (ע"י הדומות) ובכי"ע ובקג"נ כאן, וכן בכל הנוסחאות בב"ק, נשמטה הרישא. ועיין מ"ש להלן.

והנה רש"י (ב"מ ק"א א') פירש „ידו על התחתונה" (לעניין יורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות): השבח יתר על הוצאה יש לו הוצאה, ואם הוצאה יתירה על השבח אין לו אלא שבח. ובעל המאור (ספ"ח שם) חולק ומפרש ידו על התחתונה שמשלם לו כפחות שבשכירים, ועי"ש שהביא גם את פירוש רב האיי בס' המקח והממכר ש"ז. ובמלחמות שם, וכן כל הראשונים הנ"ל, מביאים תוספתא שלנו כאן שמפורש בה כפירש"י בידו על התחתונה.

ואשר לידו על העליונה, הרי בד ובכי"ו לא נזכר כאן כלום, וכן במלחמות הנ"ל: „ו מ כ ל ל אתה למד פירוש ידו על העליונה כמנהג אריסי העיר". ולא הזכירו הראשונים הנ"ל את התוספתא ב"ק פ"י הנ"ל שמפורש גם כיצד ידו על העליונה, והוא כדברי הרמב"ן הנ"ל שאם השבח יותר על ההוצאה נוטל את השבח, והיינו כמנהג האריסים. ועיין בבאור הגר"א חו"מ סי' שע"ה ס"ק ד', אות ז' ואות י'. והלשון „שלא ברשות" ברור, אבל „ברשות" כאן הכוונה שלא שכרו לעשות, אלא היורד עשה לעצמו ונטל רשות מבעל החורבה, או השדה, ואח"כ רצו הבעלים לסלק אותו. ואם אמרו לו הבעלים לבנות, או ליטע, הרי בוודאי עליהם לשלם משלם.[96] ובמאירי ב"ב מ"ב ב', עמ' 246, כתב: ואם נטל רשות בפרט ליטע נעשה כעריס ליטול חלק בפירות. ואף „ידו על העליונה" במקום שגילו הבעלים שניחא להו בעבודתו של היורד שלא ברשות אינו דומה ל„ידו על העליונה" שיורד ברשות, עיין בבלי ב"מ ק"א א',[97] בשטמ"ק שם ובבאור הגר"א הנ"ל אות ט'. ועיין להלן בתוספתא ב"מ פי"א ה"ד ובירושלמי שם פ"י ה"ג, י"ב ע"ג.

[96] במאירי עבודה זרה ג' א', עמ' 5: ודרך צחות אמרו בתלמוד המערב שהמצוה ועושה הוא כיורד לתוך שדה חברו ברשות שנפרע משלם, ואת שאינו מצוה ועושה הוא כיורד שלא ברשות ששמין לו שבח והוצאה (ואף שכר פעולה בכלל הוצאה) וידו על התחתונה. ואף שהדברים אינם בירושלמי, אבל בוודאי היו לפניו הדברים הללו במקור חז"ל. והמשל שם הוא לענין הגויים שאם היו מקיימים כל הזמן את שבע מצות בני נח היו מקבלים שכרם משלם, כפי הבטחת הקב"ה, אבל הואיל ולא קיימו אותן, הרי שינו ולא קיימו את החוזה, ובטלה ההתחייבות נגדם (אע"פ שלא בטלה ההתחייבות שלהם ונענשים עליהם), ואפילו אם יקיימו את החוזה מכאן ולהבא וישמרו את שבע המצוות שנצטוו עליהן, הרי הצד השני אינו מחוייב לשמור על התנאים שהבטיח (וכל המשנה ידו על התחתונה, כמשנת ב"מ פ"ו מ"ב), ודינם כיורדים לשדה שלא ברשות ומשביחים אותה, ששמין להם שבח והוצאה בלבד. והסבר זה ל„עמד וויתר להם" אינו עושה רושם של מקור אמוראים.

[97] אבל עיין בירושלמי גיטין פ"ה וב"ק פ"ט ומ"ש בתלמודה של קיסרין, עמ' 39.

פ"ט

1–2. מי שמת והניח אשתו שומרת יבם, אפי' הניח נכסים של מאה מנה ואין כתובתה אלא מנה, אין היורשין יכולין למכור וכו'. כל הברייתא בבבלי פ"א ב'. ואמר רב יוסף שם שאפילו בדיעבד אין מכירתן מכירה, והביא ראייה מן הסיפא להלן, וכפירש"י במהדו"ק (לפי שטמ"ק שם). ואפילו ייבמה אינו יכול למכור, כמפורש להלן בסמוך ובבבלי פ"א א', ועיין ההסבר בתוספות שם, ד"ה הרוצה. והברייתא נסמכה למשנתנו פ"ח מ"ז.

2–3. מפני שכל נכסים אחראין לכתובתה. משנתנו פ"ח מ"ח. ועיין בתוספות הנ"ל.

3. כיצד יעשה, כונסה ומגרשה, ושוברת לו על כתובתה. וכ"ה בד. ובכי"ע: ומגרשה והיא שוברת לו על כתובתה. ובקג"נ: והיא שוברת לו כתובתה. ובפי' תלמידי רבינו יונה (שטמ"ק פ"א א'): וכן שנינו בתוספתא כונס ומגרש והיא שוכרת (צ"ל: שוברת) לו כתובתה. ובראי"ש פ"ח סי' י"ג: וכן שנינו בתוספתא כונס ומגרש ושוברת לו כתובתה. ולפי הלשון "והיא שוברת וכו'" משמע שאנו זקוקים לשניהם, כלומר, שמתחילה מגרש ואח"כ שוברת לו על כתובתה, ואח"כ יוכל להחזיר ויכתוב לה כתובה משלו.[1] ולפי הגירסא שלנו "ושוברת" אפשר לפרש שיש לפנינו וי"ו המחלק,[2] והכוונה: או מגרשה ופורע לה כתובתה, או שהיא כותבת לו שובר על כתובת היבמין כשהיא תחתיו, והוא כותב לה כתובה משלו,[3] עיין על כ"ז להלן.

ובירושלמי פ"ח רהי"א, ל"ב ע"ב, יבמות פ"ד רה"ד, ה' ע"ד: כיצד הוא עושה כונס ומגרש ומחזיר, והיא שוברת לה כתובתה. אמר ר' יוסה לצדדין היא מתניתא, או שוברת לו כתובתה. והלשון "לצדדין היא מתניתא" פירושו שיש כאן שני ענייניים,[4] ואינו עניין למעין וי"ו המחלק, ובכגון דא הירושלמי אומר ע"פ רוב: כיני מתניתא[5] או היא שוברת לו כתובתה. והירושלמי הרגיש בקושי הסיגנון, ולא עוד אלא שמלשון הברייתא בירושלמי

[1] ואפשר לומר ששבירה מועילה אפילו בלא גירושין, ולא הזכירו כאן את שניהן (גירושין ושבירה) אלא משום שאם לא יגרשנה לא תתרצה לשבור את כתובתה, ובגירושין מכריח אותה לשבור, אם היא רוצה לחזור אליו, עיין בראי"ש שם. ברם לשיטת הרמב"ן נ"ז א' אין שבירה מועילה בלי גירושין, ואם הוא כהן אין לו תקנה אלא פיוס והרשאה למכור בנכסים. ועיין ב"ש אה"ע סי' ס"ו ס"ק ג', אות ט'. ועיין בס' נתיבות משפט לס' משרים, קי"ו ע"א ואילך, ועיי"ש מה שכתב על דברי הריטב"א נ"ז א'.

[2] אבל לפי הגירסא "והיא", וי"ו המחלק פוגם את הסיגנון, שהרי פשיטא הוא שהיא שוברת ולא הוא, אבל אם אנו מניחים את שתי הפעולות יחד הרי הסיגנון יפה: הוא כונסה ומגרשה והיא שוברת לו את הכתובה. ועיין מ"ש להלן בפנים בשם הירושלמי.

[3] ועיין מ"ש להלן, שו' 39–40, ד"ה שברה.

[4] עיין לדוגמא פאה פ"ד ה"ו, י"ח ע"ג (ומקבילה במע"ש פ"ה), תרומות פ"ו רה"ד, מ"ד ע"ב, שם רפ"ז מ"ד ע"ג (ומקבילה בכתובות פ"נ), בכורים פ"ב ה"א, ס"ד ע"ד, עירובין פ"ו ה"ב, כ"נ סע"ב ועוד בכ"מ. ועיין מ"ש על "לצדדין איתאמרת" בסה"י לכבוד ר"ח אלבק, עמ' 301. ועיין גם בבלי עירובין מ"א ב', ב"ק ט"ז ב', ב"מ ט"ו א', קי"א א', ב"ב פ"ו סע"א, שבועות מ"ח סע"א, ועוד. אבל עיין להלן הע' 5.

[5] עיין ירושלמי ר"ה רפ"ג, נ"ח ע"ג, נזיר פ"א ה"ב, נ"א ע"ב, קידושין רפ"א, נ"ח ע"ב. ובב"ב רפ"ב, י"ג ע"ב: כיני מתניתא וסד בסיד, וצ"ל כמו שהגיה הראי"ף שם: או סד בסיד. אמנם בירושלמי נדרים פ"א ה"א, ל"ו ע"ד: שמואל אמר לצדדין היא מתניתא או בנזיר או בקרבן או בשבועה, אבל עיין בבלי שם ט' א' ותראה ששמואל כיוון לשלשה עניינים נפרדים.

מוכח שאינה יכולה לשבור את כתובתה אלא אחרי שמחזירה, והוא בודאי תמוה.[6] והפירוש הנכון בירושלמי הוא בנועם ירושלמי במקומו שבארה ע"פ הבבלי. וכן שנינו שם (פ"א א'): הרוצה שימכור בנכסי אחיו כיצד הוא עושה, אם כהן הוא (שתאסר לו אם יגרשה), יעשה סעודה ויפייס, אם ישראל הוא מגרש בגט ויחזיר. וזו היא גם כוונת הירושלמי והיינו שהברייתא מדברת בשני עניינים, ואם הוא ישראל כונס ומגרש ומחזיר, ואם הוא כהן, כונס והיא שוברת לו כתובתה, כלומר יפייסנה ותשבור לו את כתובתה.

ולעצם העניין נחלקו הראשונים אם גירשה והחזירה ולא פרע לה בנתים את כתובתה, אם יכול למכור בנכסים. ורש"י במהדו"ק (לפי שטמ"ק) פירש שהוא מגרשה, פורע לה כתובתה, מוכר את שאר הנכסים, ומחזירה. וברש"י שלפנינו הביא שני פירושים, עיי"ש. ובשטמ"ק הביא בשם ר"מ הלוי (לפי פירוש תלמידי רבינו יונה) שמגרש ופורע לה כתובתה, ומכניסה וכותב לה כתובה חדשה משלו, ויכול למכור בנכסים, עיי"ש. אבל רבו של רבינו יונה (לפי שטמ"ק הנ"ל) והרא"ש הנ"ל הביאו ראייה מן התוספתא כאן שאין צורך לפרוע לה כתובתה, אלא מגרשה ואינה מחזירה אלא אם היא שוברת לו כתובתה הראשונה,[7] והוא כותב לה כתובה מחדש. ולפלא שרבותינו העלימו עיניהם מן הירושלמי שמפורש בו שיכולה לשבור את כתובתה אפילו אם אינו מגרשה. ושמא סמכו על הבבלי הנ"ל ששנו שם: אם ישראל הוא מגרש בגט ויחזיר, ומשמע שבישראל אין עצה בשבירת הכתובה. ועיין בהפלאה שם, ד"ה שלח ליה.

3–5. הניח אחיו מעות, או שהיה יבמה חייב לבעלה מעות, לא יאמר הואיל שאני יורש החזקתי, אלא מוציאין מידו, וילקח בהן קרקע וכו'. ברייתא בבבלי פ"א ב' (בסיגנון אחר קצת). ובמשנתנו פ"ח מ"ז: הניח אחיו מעות ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות. פירות התלושין וכו'. ובירושלמי שם רה"י, ל"ב ע"ב: ר' אבהו בשם ר' יוחנן לכן צריכא במופקדים אצלו, שלא תאמר הואיל ואני הוא היורש שלי הן. ומשנתנו כר' מאיר הסובר שמטלטלין משתעבדין לכתובה, ואף הברייתא שלנו הסמוכה לה כמותו. ועיין בבלי פ"א ב' ואילך.

5–6. הרוצה להבריח נכסיה מפני בעלה, כותבתן בטפיח לאחר וכו'. בד: בטפוס וכו'. ובכי"ע: כותבתן שטר פסיס, ובין השורות תלויה "ט", כלומר, קרי: פסטיס. ובקג"נ: כותבת פסטם לאחר. ובבבלי ע"ט א': כותבת שטר פסים לאחרים. והנכון כמו שהוא בכי"ע: פסטיס, והיינו שטר אמנה, שהיא מאמינה לו שלא יחזיק את הנכסים לעצמו. ושטרות הללו היו רגילים בזמן העתיק והשתמשו בהן למטרות שונות, והיו ידועים בלשון המשפט היוני πίστις, עיין מ"ש על כ"ז ר"א גולאק בספרו תולדות המשפט בישראל ח"א (ירושלים תרצ"ט), עמ' 63 ואילך, שהביא גם כמה מקורות מספרות התלמודית.

7. אלא כותבתן במתנה מהיום עד שעה שארצה. וכ"ה בד ובכי"ע. ובקג"נ: מהיום עד שארצה. ובבבלי ע"ט א' הנ"ל: עד שתכתוב לו מהיום ולכשארצה. ופירש"י (כפי שהעתיק הריטב"א בשמו): מהיום ולכשארצה שתהא מתנה, [ואם] יבא הבעל לזכות בהם תאמר הריני רוצה שתהא מתנה וזוכה הלוקח למפרע, ואם יזכה (צ"ל: ירצה) הלוקח לזכות בה שלא מדעתה תאמר איני רוצה, או תשתוק, שלא נתקיימה המתנה עד שתאמר רוצה

[6] אבל אפשר שהיא אינה מאמינה לו שיחזירנה, ולפיכך אינה שוברת לו את כתובתה הראשונה אלא אחרי שהוא מחזירה.

[7] כ"ה הפירוש בדברי רבו של רבינו יונה (כלומר, אינו מחזירה אלא בתנאי שתשבור לו וכו'). והכוונה שאינו צריך לפרוע לה את כתובתה, אלא הוא מאים עליה שלא יחזירנה אלא אם תשבור לו את הכתובה. ועיין גם בראש.

אני. ובראי"ש פ"ח סי' ב': פי' מהיום תחול המתנה לכשארצה לקיימה, אבל בכל פעם שארצה הרשות בידי לבטלה.

ברם הר"ח (לפי שו"ת הרשב"א ח"ג סי' ר"ה והר"ן בסוגיין) פירש: הקנתה לו נכסים הללו מהיום ועד שארצה (בגירסת קג"נ בתוספתא) ולא אחזור בי, אבל לכשארצה ואחזור בי תהא מתנה זו בטלה.[8] וכן בתוספות רי"ד בסוגיין: מהיום ועד זמן שארצה (כעין לשון התוספתא בשאר הנוסחאות), דמשמע דכל זמן שארצה אבטל מתנתך. ולא היתה לרבותינו גירסא אחרת בבבלי אלא שפירשו כן את הלשון "מהיום ולכשארצה". וכן בריטב"א ע"ט רע"א: "יש שפירשו מהיום מתנה גמורה תהא, וכשארצה לחזור בי אחזיר, ואין הלשון הולם פי' זה". ובה"ג ה' כתובות ד"ו ע"ב ע"ג, ה' נחלות (קרוב לסופן), ק"ח סע"ב: והכין כתבא בשטרא הרי הן לך במתנה מהיום לכשאני רוצה, דאמור רבנן דכי האי גוונא קני עד ההוא יומא דבעיא להו מיניה. ומלשון התוספתא משמע כפירוש הקדמונים הנ"ל (שלא כפירש"י וסייעתו), וכן העיר בח"ד שהביא את פירוש הר"ח שבר"ן.

ומלשון בה"ג משמע קצת שהלוקח קונה את השדה עד שתחזור ואוכל פירותיו מדין המתנה. ועיין בשו"ת הרי"ף שבתשה"ג הרכבי, עמ' 293, סי' קל"ה שפסק שהמקבל אוכל פירות אם כתבה לו "מעכשיו ולכשארצה". ובראי"ה בסוגיין כתב: ומברחת אחר שנתגרשה שחוזרת במתנתה וכו', נראה שאינה יכולה להוציא מיד מקבל מתנה פירות שאכל עד עכשיו, דמסתמא מחלה גבי פירות דאכיל בתר דאכלינהו, ולא דזכי בהו מדין מתנה כלל, אלא מדין מחילה, ודווקא בתר דאכלינהו וכדאמרי' בבא מציעא (ס"ו סע"ב) ומודה רב נחמן דאי שמיט ואכל לא מפקינן מיניה, אבל אלו היו שם פירות תלושין נראה שהיא מוציאה מידו (ועיין מ"ש לעיל פ"ח, הע' 40). ועיין בשו"ע אה"ע סי' צ' ס"ק ז' ובמפרשים שם, ועיין בשו"ת הרי"ף סי' פ"ו,[9] ועיין בתוספות ב"ב קל"ה ב', ד"ה כל, ובטור חו"מ סוף סי' רנ"ז, אבל שמא יש לחלק בין הלשון "מהיום אם לא אחזור בי" ובין "מהיום עד שארצה".

7—8. ר' יהודה או' לעולם אוכל פירי פירות. פיסקא ממשנתנו פ"ט מ"א, שאמרו שם: הכותב לאשתו וכו' דין ודברים אין לי בנכסיך ובפרותיהן, הרי זה אינו אוכל פרות בחייה ואם מתה יורשה. ר' יהודה אומר לעולם אוכל פרי פרות עד שיכתב לה דין ודברים אין לי וכו', ובפרי פרותיהן עד עולם.

8—9. כיצד, מוכר (אוכל) פירות, וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות. בכי"ע: כיצד, מוכר פירות ילקח בהן קרקע וכו'. ובד חסרות המלים "כיצד מוכר אוכל פירות". ובראי"ש פ"ט סי' א' מעתיק בשם התוספתא: כיצד, מוכר פירות, וילקח בהן קרקע וכו'. וכ"ה במגיד משנה פכ"ג מה' אישות ה"ג (בד"ק ובד"ו) ובר"ן רפ"ט סי' שכ"ז ובנ"י שם. וכצ"ל לפנינו, והמלה "אוכל" היא באשגרה מלמטה. ובירושלמי פ"ט ה"א, ל"ב ע"ד: מתניתא אמרה כן[10] אילו הן פירי פירות מוכר פירות ולוקח קרקע והוא אוכל פירות. וכן פסק הר"מ בפכ"ג מה' אישות ה"ג. ובבבלי פ"ג ב': תנו רבנן וכו' מכר פירות ולקח מהן קרקע ועשתה פירות הרי הן פירי פירות וכו', כיון דאכלינהו לפירי, פירי פירות מהיכא, אלא בדשיירא וכו'. וכבר העירו הראשונים הנ"ל שהר"מ סמך על התוספתא והירושלמי.[11] וכן מביא הריב"ש (לפי שטמ"ק פ"ג ב') בשם ר' יהודה בר' חסדאי שהר"מ סמך על התוספתא, ומיהו מגמרא דילן לא משמע אלא בדשיירה. וכן כתבו הראשונים הנ"ל.

[8] וכע"ז באו"ז ב"ק סי' שנ"ח, כ"ה ע"ד, והכל לקוח מן הר"ח, עיי"ש בריש סי' שנ"ט.
[9] שהתנה עמו כל זמן שיצטרך קודם מיתה שיחזור באותן הקרקעות.
[10] לפי הגירסא שלפנינו צריך לפרש בתמיה. ובראי"ש רפ"ט מעתיק: מתניתא לא אמרה כן.
[11] אעפ"י שהירושלמי חולק שם על הבבלי בעניין נותן מתנה לאשתו, עיי"ש.

9–10. רבן שמעון בן גמליאל ור' יוחנן בן ברוקה אומ' אם מתה יירשנה, שהתנה על מה שכת' בתורה, וכל המתנה וכו'. בד: רשב"ג ור' ישמעאל בן ר' יוחנן בן ברוקה או' וכו'. וכע"ז בכי"ע, אלא שמוסיף שם גם את "ר' יהושע בן קרחא". וכל הברייתא היא פיסקא ממשנתנו פ"ט סמ"א, אלא ששם לא נזכר אלא ר"ש בן גמליאל גרידא, והתוספתא הוסיפה שאין הוא יחידי בשיטתו. ובבבלי פ"ד א' אמרו שרשב"ג של משנתנו ור' יוחנן בן ברוקא (במשנת בכורות ספ"ח) שניהם סוברים שירושת הבעל מדאורייתא. ובמשנת ב"ב פ"ח מ"ה משמע שגם ר' יוחנן בן ברוקה סובר שהמתנה על מה שכתוב בתורה (אפילו בדיני ממונות) תנאו בטל, ואף בנו ר' ישמעאל כנראה סובר כמותו, עיין בבלי ב"ב ק"ל א'.

ולעצם העניין של מתנה על מה שכתוב בתורה, עיין גם במשנת ב"ב פ"ח מ"ה הנ"ל (פעמים) וב"מ ספ"ז. ועיין להלן בתוספתא נזיר פ"ב ה"ב, גיטין פ"ז ה"א, קידושין פ"ג ה"ז וה"ח. ועיין ירושלמי בסוגיין ה"א, ל"ב ע"ד (ובמקבילה בב"ב פ"ח ה"ו, ט"ז ע"ב), פיאה ספ"ו, י"ט ע"ד, גיטין פ"ט ה"א, נ' ע"א, קידושין פ"א ה"ב, נ"ט ע"ג, ב"מ ספ"ז, י"א ע"ג, בבלי בסוגיין פ"ג ב', פ"ד א', ולעיל שם נ"ו א', ב', גיטין פ"ד ב', קידושין י"ט ב', נזיר י"א א', ב"מ נ"א א', צ"ד א', ב"ב קכ"ו ב', מכות ג' ב'.

11–12. מי שמת, והניח נכסים ומטלטלין, ויצתה עליו כתובת אשה ובעל חוב, כל הקודם בהן זכה, והוא נקבר מן הצדקה. וכ"ה ("ומטלטלין") בד. וכן מעתיק בשם התוספתא בשו"ת מהר"ם ב"ב ד' פראג סי' קע"ו[12] ובהגהות מיימוניות פי"ז מה' אישות אות ד'. אבל בכי"ע: והניח נכסים מטלטלין וכו'. וכ"ה בשו"ת מהר"ם ב"ב הנ"ל סי' תתקס"ד,[13] ד' קרימונא סי' קפ"ד, תשובתו בשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף ק"ג ותשב"ץ קטן תצ"א, וכ"ה בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' ע"ז, ח"ז סי' תי"ב, מיוחסות סי' ס"ד, שו"ת הריב"ש סוף סי' ק"ד. ועיין בהגהות מרדכי כאן פ"ד סי' קנ"ח (הגהות אשרי פ"ט סי' כ"ז), אגודה כאן סי' קל"ה, קי"ח ע"ד, תשב"ץ ח"ב סי' צ"ד ורשב"ש סי' תס"ה, ד"ה ולעניין. ועיין בשו"ת הרא"ש כלל ט"ו סי' ג' ובפיסקי ריקנטי סי' תקי"ז. ועיין בבאור הגר"א אה"ע סי' קי"ח ס"ק י"ח, אות כ"א, ובהגהת הרמ"א חו"מ ק"ז ס"ק ב'.

ובכל בו ה' אבל סי' קי"ד ובארחות חיים ח"ב, עמ' 597: תניא בתוספתא מי שמת ולא הניח נכסים יותר מכתובת אשתו יכולה היא לומר יקבר מקופה של צדקה, דקבורת אשה על בעלה תקון רבנן, אבל קבורת בעל על אשתו לא תקון. ואין כאן אלא ניסוח הרב עצמו ע"פ ההלכה שבתוספתא. ובשו"ת מהר"ם ב"ב כ"י פראג סי' שמ"ז:[14] וה"ר משה הדרשן הביא ראי' מפ' נערה שנתפתתה (מ"ח א') דאמ' התם האומר אל תקברוני מנכסי אין שומעין לו, לאו כל הימנו שיעשיר את בניו וכו', ולא קאמר שיעשיר אשתו ובניו, ש"מ אשתו אינה חייבת בקבורתו. וחיים לכל ישראל.

ואשר לגירסא "נכסים מטלטלין" כבר כתב הרשב"א בשו"ת ח"ה סי' ע"ז הנ"ל: ודאי דנקט מטלטלין, מפני שרצה לשנות כל הקודם, לפי שאין דין קדימה במטלטלין (כלומר, ואפילו המאוחר בשטר מה שתפס תפס), אבל לעניין קבורת הבעל אחד מטלטלין ואחד קרקעות שוין.

[12] ושם: ועוד ה ב י א ראייה מתוספת דכתובות וכו'. וכ"ה ("הביא") בד' קרימונא סי' קפ"ד (ולעיל שם בריש סי' קפ"ב: מתשובות הגאונים), בתשובתו שבשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף ק"נ ותשב"ץ קטן סי' תצ"א. ומלשונו משמע שכוונתו לגאון שהביא ראייה לשיטת בעל הלכות גדולות ("וראייה מה"נ"). ולהלן שם בסי' תתקס"ד: ועוד ה ב א ת י ראייה וכו', והכל הוא, כנראה, מלשונו של רב כהן צדק, עיי"ש. ולפ"ז הביאו הגאונים את התוספתא. ועיין מ"ש להלן בפנים, ד"ה ולעצם.

[13] ועיין שם בהערת הרמ"א בלאך בהוצאת בודאפעסט. וכן בהגהות מרדכי שהבאנו להלן בפנים: וכ ה"ג מי שמת וכו', וצ"ל: ו ב ה"ג, מי שמת וכו'.

[14] לפי הרמ"א בלאך בהערה הנ"ל (לעיל הע' 13).

ועיין גם בשו"ת שלו ח"ז סי' תי"ב. ואף לפי הגירסא "ומטלטלין" צריך לפרש שהוא וי"ו הפירוש והמשלים, והיינו נכסים שהם מטלטלין, ועיין במבוא לנוה"מ למהרי"ן אפשטין, עמ' 1086 ואילך. ועיין בבלי ב"ב ק"נ ב' ובתוספות שם ס"ב א', ד"ה ואי, ביד רמה ס"א ב', ועוד. ועיין להלן פ"י, הע' 56.

אבל בירושלמי פי"א ה"א, ל"ד ריש ע"ב, שנו: רב אמר המת אמר אל תקברוני, נקבר בצדקה וכו', מתניתא פליגא על רב יורשיה היורשין כתובתה חייבין בקבורתה. פתר לה בשירשו קרקע.[15] כהדא דתני הניח עבדים ושפחות ושטרות ומטלטלין כל הקודם בהן זכה, והלה נקבר בצדקה, מפני שקדם ותפס, הא אם לא קדם ותפס מוציאין מידו. פתר ליה באומר קברוני וכו', במלוה בעדים, אבל במלוה בשטר בין שתפשו קרקע בין שתפשו מטלטלין אין מוציאין מידן. ועיין לעיל שם בירושלמי רפ"י, ל"ג רע"ד: כתובה וקבורה מי קודם? ועיין בשי"ק שם שפירש שהשאלה היא בכתובת בנין דכרין. אבל אפשר ששאלת הירושלמי בשהנכסים לפנינו ולא נתפסו, עיין מ"ש לעיל בשם הירושלמי. ומן הירושלמי מוכח שכל זמן שהנכסים ברשות היורשין נקבר מנכסיו אפילו יש עליו בעל חוב בשטר, ובכתובה נסתפקו מי קודם.

ולעצם העניין כבר דנו בעניין זה הגאונים.[16] וכן בתשה"ג הוצ' רנ"נ קורונל סי' נ"ג: וששאלתם מי שמת והניח אלמנה ולא הניח [אלא][17] שליש כתובה[18] מי קוברו. תשובה מקופה של צדקה. ועיין באוה"ג, התשובות, עמ' 128, סי' שכ"ו וסי' שכ"ח. וכן הזכיר מהר"ם ב"ב הנ"ל בשם בה"ג. ומכאן משמע קצת[19] שכבר בזמן הגאונים הקדמונים תיקנו שאשה גובה שליש כתובתה שלא בשבועה (עיין אוה"ג, התשובות, עמ' 291 ואילך), אם לא הניח נכסים בכדי כתובתה, ומטעם זה הרי כל שכן הוא שהנכסים ברשותה, משום שאינה צריכה שבועה.[20] והר"ש אסף ב"אזכרה לנשמת מרן הרא"י הכהן קוק זצ"ל" ח"ד, עמ' נ"א, פקפק בזמנה של תקנה זו.

והברייתא שלנו נסמכה למשנתנו (פ"ט מ"ב): מי שמת, והניח אשה ובעל חוב ויורשין, והיה לו פקדון, או מלוה, ביד אחרים. ר' טרפון אומר יתנו לכושל שבהן וכו'. הניח פירות תלושין מן הקרקע כל הקודם בהן זכה. זכתה האשה יותר על כתובתה וכו', ר"ע אומר אין מרחמין בדין, אלא יתנו ליורשים, שכולם צריכין שבועה ואין היורשין צריכין שבועה. ולשיטת הבבלי (פ"ד סע"א) חולק ר"ע על הכל ולאו דווקא על מותר, והמטלטלים תמיד ברשות היתומים, ולפ"ז הברייתא שלנו כר' טרפון.[21] ובירושלמי פ"ט ה"ג, ל"ג ע"א, משמע שאם תפס בעל חוב כנגד חובו, או אשה כנגד כתובתה, אין מוציאין מידה. ובה"ב בירושלמי שם משמע שהלכה כר"ע, שהרי כשמסרו מטלטלים לקרובתו של ר' שמואל בר אבא דינה כאילו תפסה, ור"ל הוציא מידה, עי"ש. אבל עי"ש בנועם ירושלמי[22] ומ"ש לעיל יבמות פ"ד, שו' 17—18, סד"ה בעל חוב, ודי"ה ובירושלמי.

12—13. אילו הן יורשין הבאין ברשותה, כל שמכרה להן, או נתנה להן במתנה. וכי"ה בד. אבל בכי"ע חסרה המלה "יורשין", ואינה בתוספתא שהביא הר"ח,

[15] ועיין מ"ש לעיל פ"ד, שו' 2—3, ד"ה שהבעל, וד"ה ואשר. וגם מן התוספתא כאן משמע קצת שאין היורשין חייבין בקבורתו אם לא ירשו קרקע. ושמא ביורשין עניים עסיקינן.

[16] עיין לעיל, הע' 12.

[17] כנ"ל לתקן ע"פ תשובת רב כהן צדק שהביא בשו"ת מהר"ם ב"ב הנ"ל (ועיין לעיל הע' 12) וע"פ הלכות גדולות שהביא שם.

[18] בזמן הגאונים הנבו בין לאלמנה ובין לבעל חוב מן המטלטלין. ועיין מ"ש להלן בפנים.

[19] כלומר מן הדוגמא שנקט "ולא הניח אלא שליש כתובתה".

[20] אבל הוא הדין אפי' הניח לה כל כתובתה, עיין בשו"ת מהר"ם הנ"ל סי' קע"ז, ד' קרימונה סי' קפ"ד, ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף ק"נ הנ"ל, ועוד.

[21] ומלשון הברייתא מוכח שהתפיסה היתה לאחר מיתתו, ולא בחייו.

[22] אבל עיין בפי' הר"ח, אוה"ג, עמ' 63.

הרי"ף וכל שאר הראשונים שנביא להלן, אבל כן הוא הסיגנון גם להלן פי"א, שו' 8 ואילך, פי"ב, שו' 34. ועיין הסיגנון בירושלמי שהבאנו להלן, ד"ה ולפיכך. ובס' התרומות (שנביא להלן): ואף על גב דתנן בתוספתא אלו הן הבאין ברשותה כל שמכרה, או נתנה, לאו למעוטי יורשין, אלא אתא לאשמועינן דאפילו לקוחות בכלל אותו לשון. ועיין בשו"ת הריב"ש סי' תצ"ד.

והתוספתא שלנו הובאה בר"ח (לפי ס' הזכות ועוד, עיין להלן), ברי"ף פ"ט סי' שמ"ה (בסוף המשנה), בערוך ערך בא, בהשגות הראב"ד על הרי"ף פ"ט (תמים דעים סי' רל"ח, נ"ה ע"ב), בבעל המאור שם, בעיטור ח"א, נאמנות, הוצ' רמא"י, כ"ג ע"א וע"ג, בראבי"ה כת"י סי' תתקכ"ה, בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' תקע"ז ובמרדכי כאן פ"ט סי' רכ"ז (בשם הראבי"ה), ועיין גם בהוצ' רנ"נ רבינוביץ סי' תנ"ה, בס' הזכות להרמב"ן, במלחמות על הרי"ף שם ובחידושיו פ"ז א', ד"ה בין הוא (בשם הר"ח), ס' התרומות שער י"ד ח"ב סי' ח', תוספות רי"ד פ"ח ב', רשב"א (בשטמ"ק) פ"ו ב', ד"ה אבל יורשיו, תלמידי רבינו יונה (לעיל שם, ד"ה אבל משביע), ריטב"א פ"ו ב', פ"ז א' (ד"ה רב נחמן), מאירי, עמ' 390, רא"ש פ"ט סי' י"ח וסי' כ"ב וסי' כ"ח ושו"ת שלו כלל ע"א סי' ו' (בשם ר"ח), ר"ן פ"ט סי' שמ"ה, נ"י פ"ו ב', שו"ת הריב"ש סי' תצ"ד.

וכן פירש"י במשנתנו (פ"ו ב'): "ואת הבאים ברשותה. אם מכרה כתובתה לאחרים, ונתגרשה ומתה והלקוחות תובעין אותו, נשבעין אף הן שבועת היורשין", כלומר, שלא אמר לנו, ושלא מצאנו ששטר זה פרוע (עיין משנת שבועות פ"ז מ"ז). ועיין בשטמ"ק מ"ש בשם תלמידי רבינו יונה והריב"ש ובראש ובנ"י במקומו. ועיין מה שהאריך בזה בנתיבות משפט לס' משרים, קע"ד ע"ג ואילך. וכמה מן הראשונים הנ"ל הביאו תוספתא זו כראייה לפירש"י. אבל בעיקר הסתערו על הרי"ף (שם סי' שמ"ח) שפסק שדווקא מיורשי הבעל מועיל הפטור מן השבועה, אבל אם מכר הבעל את נכסיו נשבעת ללקוחות אעפ"י שפטרה בעלה מן השבועה. וכן הביא גם הר"ח בשם יש אומרים, וכן פסק הר"מ בפט"ז מה' אישות ה"כ וספט"ו מה' מלוה ולוה. והנה בתוספתא זו מפורש שהבאים ברשותה הם הלקוחות, ודכוותיה גם הבאים ברשותו הם הלקוחות, והרי מפורש במשנתנו שהפטור שלו מועיל גם לגבי הבאים ברשותו, וממילא אם פטרה משבועה לפני שמכר את הנכסים, ואח"כ גירשה, או מת, אינה נשבעת ללקוחות, עיי"ש בבעל המאור, בהשגות הראב"ד ועוד. והרמב"ן טען שאין להקשות מן התוספתא על הר"ח והרי"ף, שהרי הם בעצמם הביאו את התוספתא כפירוש לבאים ברשותה, ובעל כרחינו שחילקו בין באים ברשותה לבין באים ברשותו. ויפה העיר הר"א סופר בהערותיו למאירי, עמ' 390, הערה י"ד (בשם החתם סופר) שאין מקום לקרוא ללקוחות באים ברשותו, שהרי כבר מכר את נכסיו והסתלק מהם, והם באים מכח עצמם, אבל במוכרת כתובתה אין הלקוחות באים אלא מכוחה, שהרי יכולה למחול את כתובתה אף אחרי שמכרה, והלוקחים באים ברשותה. ועיין להלן, הערה 25, בשם ס' הזכות.

ולפיכך פירשו הר"ח, הרי"ף, בעל העיטור הנ"ל ועוד שהבאים ברשותו הם האפוטרופסים שלו. ובריטב"א (פ"ז סע"א) כתב בשם מקצת הגאונים[23] שהבאים ברשותו הם ב"ד שנפרעין ממנו שלא בפניו.[24] ואף זה מדברי הרמב"ן בס' הזכות שהבאנו להלן, הע' 25. ואף מה שכתב שם בשם "דעת רוב הגאונים" הוא מס' הזכות, ושם: "וכן מצינו בגליוני ראשונים". ובירושלמי פ"ט ה"ה, ל"ג ע"א: והוא שנתן לה רשות שיהו בניה אפיטרופי'.[25] וכ"ה בקידושין

[23] בשטמ"ק לנכון: מקצת הראשונים. והכוונה לס' הזכות שהבאנו להלן.

[24] והוסיף רבינו: והדין דין אמת, ואע"פ שאין הראיה הזאת ברורה, שכבר פירשנו (כ"ה בשטמ"ק) דבאין ברשותו היינו לקוחות שלו.

[25] עיין מ"ש לעיל בתחילת הדיבור, ד"ה אילו הן. ועיין בתוספות פ"ו ב', ד"ה נדר, חי' הרמב"ן פ"ז א', סד"ה הא דמקשה, מלחמות וס' הזכות להרמב"ן בר"ף שם, רשב"א ותלמידי רבינו יונה (בשטמ"ק פ"ו ב'), רא"ש פ"ט ריש סי' כ"ט, ועוד. וכתב בס' הזכות שם: ובודאי למאי דקאמרינן מעיקרא

פ"א ה"ד, ס' ע"ב. ובירושלמי ב"מ פ"ג ה"ג, ט' ע"א: והוא שנתן לו (צ"ל: לון) רשות לעשו' בה אפיטרופא. ובעיטור הנ"ל, כ"ג ע"א, כתב: תוספות. אלו הן הבאים ברשותה כל שמכרה להן, או שנתנה להן במתנה. ירושלמי יורשין שנתן להן רשות שיהיו בניה אפוטרופין וכו'. ולהלן שם (כ"ג ע"ג) כתב: והא דתניא בתוספתא אלו הן הבאים ברשותה וכו', דווקא הבאין ברשותה, דליכא למימר שמינתה אפוטרופוס, דאם כן היינו יורשיה כדאיתא בירושלמי, אבל הבאין ברשותו לא שמכר ונתן במתנה, אלא יורשין יורשיו ממש, והבאין ברשות אפוטרופא שמינה הבעל וכו'.

13—15. כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך, אין היורשין יכולין להשביעה בדברים שנשתמשה בהן לאחר מיתת בעלה. וכן מביא הרשב"א בחידושיו (לפי שטמ"ק) פ"ו ב' בשם "גירסא אחרת בתוספתא". וכן היתה הגירסא בתוספתא לפני רבינו יונה, כפי שמביאים תלמידיו בשמו בשטמ"ק פ"ז א', ד"ה בנכסי. אבל בד ובכי"ע הגירסא היא: בדברים שנשתמשה בהן בחיי בעלה. וכן מעתיקים בשם התוספתא הרמב"ן בחידושיו פ"ו ב', הרשב"א בשו"ת שלו ח"ג סוף סי' ל"ח (ועיי"ש בסי' ל"ט), וכן בחידושיו (לפי שטמ"ק פ"ו ב'): וגרסינן [בתוס'] כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך אין היורשין יכולין להשביעה בדברים שנשתמשה בהן בחיי בעלה וכו'. וכן מעתיק להלן שם פ"ז א' (שטמ"ק, ד"ה א"ל), וכן מעתיקים הרא"ה והריטב"א שם.

ובמשנתנו פ"ט מ"ה: כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך אינו יכול להשביעה וכו', אבל יורשיו משביעין אותה. וכתב הרמב"ן על התוספתא שלנו (לפי גירסתו שהיא גי' ד וכי"ע): וזו התוספתא צריכה לפנים, דקתני דכי אמר לה נדר ושבועה אין לי עליך פטורה, והא מתניתין (הנ"ל) קתני היורשין משביעין אותה וכו', ופירש שהתוספתא היא בשיטת ר' יוסי בירושלמי (פ"ט ה"ו, ל"ג ע"ב), והוא הרי מפרש את משנתנו (מ"ו) "הלכה מקבר בעלה לבית אביה, או שחזרה לבית חמיה ולא נעשית אפטרופא, אין היורשין משביעין אותה" אפילו במקום שלא פטר את יורשיו, כמפורש בירושלמי שם. ולפ"ז דין התוספתא מפורש במ"ו. וכן כתב בהרשב"א לפי גירסא זו. ועיין במה שהאריך בנתיבות משפט לס' משרים, קע"ו ע"ג ואילך.

אבל לפי גירסת התוספתא כי"ו[26] פירש הרשב"א שהכוונה כאן לדברים שהשתמשה בהן בין מיתה לקבורה,[27] וכדרב מתנה (בבלי פ"ז א'). וכן בירושלמי הנ"ל, והביאו הרשב"א לעיל שם. ורבינו יונה (לפי שטמ"ק פ"ז א', ד"ה בנכסי) כתב: "דאבא שאול (בבלי פ"ז א') חולק הוא על המשנה ששנינו כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך הוא אינו יכול להשביעה, אבל יורשיו משביעין אותה וכו', סבירא ליה לאבא שאול שאפילו היורשין אין משביעין אותה[28]

פטורה על אפוטרופיא דוקא (כלומר, ולא על גביית הכתובה) וכו', הבאין ברשותה, שמכרה להם זכות שיש לה בנכסים (כלומר, ולא שמכרה להם כתובתה), וכן פירשו בירושלמי והוא שנתן לה רשות שיהיו בניה אפטרופסין וכו', הגאונים מפרשים באין ברשותו על דרך זו, דומיא דיורשיו, כלומר שנתן להן נכסיו במתנת שכיב מרע, או במתנת בריא מעכשיו ולאחר מיתה וכו', בנאמנות מפורש מועיל לה וכו', אבל שאר לקוחות, דשבועתן משום חשש קנוניא, כמו שמפורש בשבועות (מ"ב ב'), לא מהני לה נאמנות. ועיין בריטב"א פ"ו ב' (שהזכיר את ס' הזכות בפירוש) ולהלן שם פ"ז א', סד"ה רב נחמן. ועיין בראשונים הנ"ל.

[26] שהיא גירסת רבינו יונה וגירסא אחרת בתוספתא שהביא הרשב"א.

[27] וכמו שמפורש להלן בסיפא: בד"א בזמן שהלכה מקבר בעלה לבית אביה, וממילא דברים שנשתמשה בהן לאחר מיתת בעלה הוא בין מיתתו לקברו. ומ"מ שמעינן מהכא שאף בכנון דא אין היא פטורה, אלא דווקא אם פטרה משבועה ממנו, כמפורש ברמב"ן בשיטת הירושלמי. וכן צ"ל ברשב"א שם: והא דקתני הלכה מקבר בעלה לבית אביה אין היורשין משביעין אותה על שעבר כו', בשלא כתב לה [אלא] נדר ושבועה אין לי עליך, ולפיכך אין היורשין משביעין אותה לשעבר, אבל משביעין אותה על העתיד, לפי שלא פטרה אלא ממנו.

[28] עיין היטב בלשון רב שרירא שהעתיק רב האיי (אוה"ג, התשובות, עמ' 282), ועיי"ש בלשון רב האיי ובפי' הר"ח (שם, עמ' 68).

וכו', ויש סיוע לזה מן התוספתא, דתנינן התם כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך לא הוא ולא יורשיה (צ"ל: יורשיו) משביעין אותה בנכסים שאחר מיתה, וכיון דבנכסים דאחר מיתה אין משביעין אותה כל שכן בנכסים שנשתלטה בהן בחייו אין משביעין אותה". ופירוש זה בדברי אבא שאול קשה, עיין בראשונים במקומם, אבל תירוץ הרשב"א מרווח, עיין מ"ש, לעיל הערה 27.

15. במי דברים אמורי' בזמן שהלכה מקבר בעלה לבית אביה וכו'. במשנתנו פ"ט מ"ו הנ"ל: הלכה מקבר בעלה לבית אביה, או שחזרה לבית חמיה ולא נעשית אפטרופא, אין היורשין משביעין אותה. נעשית אפטרופא היורשין משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על מה שעבר. ופירשו הגאונים והרי"ף בתשובה סי' ס"ג[29] שמשנתנו אינה דבוקה למשנה שלפניה, אלא מילתא באפי נפשא היא, ובלא פטרה משבועה כלל עסיקינן. ולשיטת הרי"ף[30] אף המשנה הקודמת אינה מדברת בשבועת אפוטרופיא, עיי"ש בסי' שמ"ה, ובהשגת הראב"ד שם, ד"ה עוד כתב הרב ז"ל כתב לה נדר וכו'. אבל הראשונים הנ"ל הוכיחו מלשון התוספתא "במי דברים אמורים" שבפטרה מן השבועה עסיקינן, וכן הוכיח מכאן רש"י במשנתנו (פ"ו ב', ד"ה הלכה), בעל העיטור, נאמנות, הוצ' רמא"י, כ"ג ע"ד, מכריע סי' מ"ח, ל"ח ע"ב, רא"ש פ"ט סוף סי' י"ח, מאירי,[31] עמ' 391, ר' יהודה אלמנדרי בסוגיין, שו"ת הריב"ש סי' ק"ח, ד"ה אמנם, ובחידושיו לפי שטמ"ק פ"ו ב' (בסוף המשנה). ועיין גם בר"ן פ"ט סי' שמ"ה ובנ"י פ"ו ב'. וכן מפורש בירושלמי פ"ט ה"ו, ל"ג ע"ב, בין לר' יונה ובין לר' יוסי. ומשיטת התוספתא והירושלמי משמע שאף במשנה הקודמת בשבועת אפוטרופוס גרידא עסיקינן, ודברי רב נחמן בשם רבה בר אבוה (בבלי פ"ז א') לא נזכרו בירושלמי.

15—17. אבל אם הלכה מקבר בעלה לבית חמיה, אפלו כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך, היורשין יכולין להשביעה בדברים שנשתמשה בהן לאחר מיתת בעלה. וכ"ה בד. וכן בכי"ע, אלא ששם הסדר אחר. והיא היא. וכן ("לאחר מיתה") מביא הרשב"א בחידושיו (לפי שטמ"ק פ"ו ב') בשם מקצת ספרים של התוספתא (כלומר, שגרסו כגי' ד וכי"ע בין ברישא ובין בסיפא) ובשם גירסא אחרת שגרסה בין ברישא ובין בסיפא "לאחר מיתת בעלה", כלומר גירסת כי"ו.

אבל הרמב"ן, הרשב"א (לעיל שם), הרא"ה והריטב"א הנ"ל והרשב"ץ (עיין להלן) גרסו כאן בסיפא: בדברים שנשתמשה בהן בחיי בעלה. ולפי הגירסא שלנו בתוספתא הרי הדברים פשוטים, שאם הלכה מקבר בעלה לבית חמיה והשתמשה אח"כ בנכסי בעלה, היורשין משביעין אותה לכולי עלמא, שהרי עכשיו נכסי יורשין הן, ובעלה לא פטרה אלא מנכסיו. אבל לפי גירסת כל הראשונים הנ"ל שהיורשין משביעין אותה אפילו על דברים שנשתמשה בהן בחיי בעלה קשה והרי בעלה פטרה מן השבועה, ואמרו ברישא שהיורשין אין משביעין אותה בדברים שנשתמשה בהן בחיי בעלה (כגי' ד, כי"ע וכל הראשונים הנ"ל). וכתב הרמב"ן הנ"ל על הסיפא: "שבוש. אבל מצאתי בחבור מן המחברי' אחרוני' ז"ל[32] אסכימו רבותא ז"ל שטר שיש בו נאמנות יכול הוא לגלגל אותה על מקום אחר, ולפי זה נפרש מה ששנינו (כלומר, במשנתנו פ"ט מ"ו) ואין משביעין אותה לשעבר שבועה באפי נפשא (כלומר, שלא ע"י גלגול.

[29] עיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 39. ועיין עכשיו באוה"ג, התשובות, עמ' 275, עמ' 280.

[30] ועיין גם ר"מ פט"ז מה' אישות ה"כ ופ"ט מה' שלוחין ושותפין סה"ד.

[31] מה שכתב שם: "שכתב לה נאמנות בין ממנו בין מיורשיו, וכן הוא בתוספתא" הוא לאו בדווקא, וכיוון לעיקר הדבר שמשנתנו דבוקה לשלפניה. ועיין רשב"א בשטמ"ק.

[32] וכ"ה גם ברמב"ן כת"י ובשטמ"ק בשמו. ובנ"י העתיק בשם הרמב"ן: מצאתי בחבור הגאונים ז"ל וכו'. ונראה שהיא ט"ס, והנכון כלפנינו ברמב"ן, ורבינו כיוון לס' העיטור. נאמנות, הוצ' רמא"י, כ"ד ע"ב. ועיי"ש בשער החדש אות ע"ה. ועיין להלן הע' 34

ועיין מ"ש להלן) וכו'". וכן כתב הרשב"א על בבא זו (לפי גירסת הראשונים): ואפשר שעל ידי גלגול קאמר, וכדברי מי שאומר דמי שפטר את חברו מן השבועה בדבר, ונתחייב לו שבועה ממקום אחר מגלגל עליו את הכל, ויהיה להם סיוע מכאן. וכן כותב הרשב"ץ בשו"ת שלו ח"ב סי' קנ"ה: שהרי הפוטר חבירו משבועה ונתחייב לו שבועה על טענה אחרת יכול להשביעו מאותה טענה שפטרו ע"י גלגול, כדמוכח בתוספתא דפ' הכותב. וגרס כאן כגירסת הראשונים הנ"ל. ועיין בשו"ע חו"מ סי' ע"א ס"ק ה', ובש"ך שם אות י"ד, ובשו"ע אה"ע סי' צ"ח ס"ק ד'.

אבל הגאונים פירשו את משנתנו (פ"ו מ"ו) "ואין משביעין אותה על מה שעבר", כלומר, אפילו ע"י גלגול,[33] כמו שכתבו הרא"ה, הריטב"א והריב"ש (בשטמ"ק) בשם הגאונים.[34] וכתב הרא"ה: ואי משום תוספתא ההיא משבשתא מדלא מייתינן לה בגמ'. ואשכחן בירושלמי דפליג עלה ר' יונה. וביתר ביאור בחידושי תלמידו דון וידאל קרישקאש כת"י, לפי נתיבות משפט לס' משרים, קע"ז רע"ב, עי"ש בנתיבות משפט שהאריך בטוב טעם. וכבר ראינו שאף הרמב"ן אמר בתחילה כן. וכן בריטב"א הנ"ל: ומשמע דסבר להו דלית להך תוספת'. ומסקנא זו (לפי שיטת הגאונים), שהתוספתא משובשת, היא לפי גירסת הראשונים בתוספתא, אבל לפי גירסת כי"ו, ד כי"ע ושתי הנוסחאות שהביא הרשב"א בשם התוספתא כבר העיר הרשב"א שם: ולפי גירסא זו לא יהא לנו ראיה מכרעת על אחת מן הפירושין כלל.

ובסוף יש לציין שביד הרשב"א היו טופסים שונים של התוספתא, ויש שגרסו כגי' כי"ו, ומהם שגרסו כגי' ד וכי"ע, ומהם כגירסת כל הראשונים (והיינו ברישא ובסיפא: בדברים שנשתמשה בהם בחיי בעלה).

17–18. אין האיש משביע את אשתו עד שיושיבנה חנונית, או עד שיעשנה אפטרופיא. כת"ק בפ"ט מ"ד, ולאפוקי מדברי ר' אליעזר שם.

18–21. האשה כל זמן שתובעת כתובתה יורשין משביעין אותה, אינה תובע' כתובתה אין היורשין משביעין אותה דברי ר' שמעון, וחכמים או' בין כך ובין כך היורשין משביעין אותה. וכ"ה בכי"ע. ובד: האשה כל זמן שתובעת כתובתה אין היורשין יכולין להשביעה בדברים שנשתמשה בהן לאחר מית' בעלה. אין האיש משביע את אשתו עד שיושיבנה חנונית או עד שתיעשנה אפוטרופיא. האשה כל זמן שתובעת כתובתה אין היורשין משביעין אותה דברי רבי שמעון וכו'. כ"ה הגירסא בד"ר, והכפילות מלעיל ברורה, והחסרון בדברי ר' שמעון נראה לעין. ובד"ח השמיטו חלק מן הכפילות ושבשו יותר. והנכון הוא בלי ספק כגי' כי"ו וכי"ע.

ובמשנתנו פ"ט סמ"ח: ר' שמעון אומר כל זמן שהיא תובעת כתובתה היורשין משביעין אותה, ואם אינה תובעת כתובתה אין היורשין משביעין אותה. ובבבלי פ"ח א' שאלו ר' שמעון אהייא, ונשאו ונתנו בדבר, ואמרו שם: אלא אמר רב ששת אהא, הלכה מקבר בעלה וכו', ר"ש כאבא שאול, ורבנן כרבנן. מתקיף לה אביי האי כל זמן שתובעת כתובתה, אם תובעת כתובתה

[33] והראשונים למדו ממשנתנו (לפי פירוש הג"ל) שמי שפטר את חבירו משבועה אינו יכול להשביעו אפי' על ידי גלגול, עיין בלשון הרא"ה, הריטב"א בסוגיין ובראש פ"ט סי' י"ח. וכן בוודאי פירש הרא"ש שם את דברי רב האיי, שהרי רב האיי פסק (משפטי שבועות שער ה', ד"ו ה' ע"ב) שהבעל אינו יכול להשביע את אשתו בחייו על אפיטרופסות, וכאן כתב: דכיון דלא השביעה הבעל בחייו מחל לה השבועה, ובהכרח שכוונתו שהיורשים אינם יכולים להשביע אף ע"י גלגול. ועיין בס' נתיבות משפט לס' משרים, קע"ז ע"ג ואילך.

[34] ולפלא שבמאירי שבועות, עמ' 211, כתב: הסכימו כל הגאונים שאם נתחייב לו שבועה ממקום אחר מגלגל עליה את שפטרו הימנה. ובכל הראשונים הנ"ל מבואר בשם הגאונים להפך. ושמא פירש את דברי הרמב"ן הנ"ל "ואסכימו רבוותא" שהכוונה לגאונים. ועיין לעיל הע' 32, בשם הג"י, וכבר הסקנו שם שהיא ט"ס בדבריו. ועיין מאירי כאן, עמ' 387, וסוף עמ' 391 ואילך.

מיבעי ליה, אלא אמר אביי אהא, כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך וכו', אלא אמר רב פפא לאפוקי מדר"א ומחלוקתו. ופירש"י: "האי כל זמן שתובעת. בתמיה, הואיל ור"ש לקולא, מאי כל זמן, אם תובעת מיבעי ליה, אבל כל זמן משמע דשמעיה לת"ק דפטר לה משבועה אפי' תובעת כתובתה, וא"ל איהו כל זמן שתובעת כתובתה לא תפטרנה". ולפי גירסתנו פירש"י מוכרח, והתלמוד דייק מן הלשון "כל זמן" שדברי ר' שמעון כוללים גם חומרא, ולפיכך תירץ אביי שר"ש כאבא שאול, ומשביעין אותה כשגובה מן היתומין אפילו פטרה מן השבועה, ורב פפא הקשה על תירוץ זה ותירץ: לאפוקי מדר"א ומחלוקתו, ובהכרח שהוא לא דחה לגמרי את תירוץ אביי, שהרי אחרת אין למצוא חומרא בדברי ר' שמעון, ולפיכך פירשו רש"י וסייעתו שרב פפא הוסיף על דברי אביי ואמר, שר"ש חולק גם על כתב לה נדר ושבועה וגם על הרישא.

ברם פירש"י קשה, ויש לשאול כיצד מוכח מן הדיבור "כל זמן" שיש כאן חומרא? אבל הר"ח (לפי תוספות הרא"ש ותלמידי רבינו יונה בשטמ"ק) גרס בקושיית אביי: [האי כל זמן שתובעת כתובתה], אם אינה תובעת מיבעי ליה. ופירש: דלא הוה ליה למיתני אלא סיפא דמתניתין לחוד, דמרישא משמע כל זמן שתובעת כתובתה כו' יורשין משביעין אותה אפילו על האפוטרוסיא, ולאבא שאול כשמינהו אבי יתומים אין עליו שבועה כלל קאמר, הלכך אין על אשה זו שבועה אלא על כתובתה שתובעת.[35] ולפי גירסא זו לא דייק הבבלי כלל מלשון "כל זמן" שר"ש מחמיר בדבר אחד, וממילא אין שום הכרח להניח שרב פפא קבל את דברי אביי והוסיף עליהם, ובוודאי מפשוטה של לשון סובר רב פפא שאין שום חומרא בדברי ר' שמעון, וחולק על אביי.[36]

וכן כתבו הגאונים:[37] ואמרינן הא דר' שמעון אהידי קתני לה, ומדחינן לכולהו, ומסקינן אמ' רב פפא הא דר' שמעון לאפוקי מדר' אליעזר ורבנן, דר' שמעון סבר אע"ג דהושיבה חנונית ומינה אפוטרוסיא בעל כלל לא מצי משבע לה וכו'. וכן מוכח מדברי רבותא[38] שהביא הרי"ף בפ"ט סי' שד"מ (ואשר להשגת הרי"ף שם עליהם ממשנת שבועות, עיין מ"ש ע"ז להלן, הע' 46) ומס' משפטי שבועות לרב האיי שער ה', ד"ו ה' ע"ב, ומס' שערי שבועות המיוחסות לבן בנו של הרי"ף שער ס"ז סוף אופן א'. ועיין בס' הזכות להרמב"ן על הרי"ף כאן.[39]

[35] והוסיפו תלמידי רבינו יונה: ונראה מדברי הרב דמינהו אבי יתומים אפילו על ידי גלגול אין משביעין אותו, וטעמא דמסתבר הוא, דאי משביעין ליה אפי' בגלגול, אתי לאמנועי.

[36] וכן משמע מן הלשון "אלא" אמר רב פפא, וכגירסא שלפנינו, וכ"ה גירסת כמה מן הגאונים ושל כל נוסחאות ספרד, עיין אה"ג, הפירושים, עמ' 52 ואילך.

[37] הלכות פסוקות רוצ' ר"ס ששון, עמ' קט"ז, בה"נ ה' כתובות ד"ו ס"ט ע"ג. ועיין אוה"ג, התשובות, עמ' 274. ובניאוניקה של ניצברג, עמ' 390: מדקא אמ' ר' שמע' יורשין משביעין אותה ואין הבעל משביע אותה, והוא תיקון סופר שלא הבין את העניין, והנכון הוא בהוצ' ששון ובה' ראו: ואין יורשים משביעים אותה. והכוונה לר"ש במשנתנו שלא הזכיר אלא יורשין משביעין וכו' אין יורשין משביעין, ומכאן שבעל אינו משביעה אפילו אם הושיבה וכו', עיי"ש.

[38] לפי ר' יהודה אלמנדרי הכוונה לר"ח, ולפ"ז שיטתו ברורה מתוך פירושו הנ"ל, ועיין אוה"ג, ר"ח, עמ' 70.

[39] רבינו השיג שם על דברי הראב"ד, וכתב: ומ"מ אין פירוש הרב נכון, דלר"ש כיון דבשעת תביעה של כתובה משביעין אותה, פשיטא שכל הדברים מתגלגלין עליה, שהרי משביעין עליה שלא עכבה מכל בעלה אפילו שה פרוטה שיעלה לה לפירעון כתובה, ואין מוציאין לה מן השבועה מה שנטלה כפלכה ועיסתה ושאר הוצאות של ביתו. וכן כותב רבינו להלן שם: ומתגלגלת עליה שבועה דחנות ושל פלך ועיסה וכו'. וכן להלן שם בס' הזכות סי' ל"ז, ד' ליוורנו, ל"ה ע"ב: שאם תבעה כתובתה הכל חוזר ומתגלגל עליה, דנשבעת בשעת גביית כתובתה שלא עכבה משלהם ומשל אביהם כלום. וכן בשו"ת שלו (ספרן של ראשונים הוצ' ר"ש אסף ירושלים תרצ"ה סי' י"ט, עמ' 73): שכשתבוא לגבות כתובתה על כרחה נשבעת שלא עכבה משלהם כלום, ונמצאת שבועת אפוטרופיא נעורת עליה (ואעפ"י שהמאירי בשבועות, עמ' 208, כתב: חוזרת ונעורה ע"י גלגול, אין

וכן נראה שפירש גם הר"מ בפיה"מ למשנתנו, והמאירי, עמ' 393, ועמ' 401, ועיי"ש בהערה א' בשם גליון הכת"י. וכן כתב הריטב"א פ"ח ב' (וכגירסא הנכונה שבשטמ"ק שם): "אבל יש שפירש דרב פפא סתר ליה לכולא אוקימתא דאביי, למימר דלא פליג ר' שמעון על כתב לה נדר ושבועה" וכו' "וכולה פלוגתא דר"ש אינה אלא אריש דעשאה אפוטרופיא". ועיין מ"ש בנתיבות משפט לס' משרים, קע"א ע"ג ואילך.

והנה מסמיכות דברי התוספתא כאן, ומדברי חכמים שאמרו בין כך ובין כך היורשין משביעין אותה מוכח כפירוש הנ"ל,[40] ואף ר' שמעון לא אמר שהיורשין משביעין אותה בשעת גביית כתובתה אלא אם הושיבה חנוונית, או עשאה אפיטרופיא, אבל על פילכה ועל עיסתה אינו משביעה כלל אפילו ע"י גלגול, מפני שהבעל מוחל לה.[41] ואף בבבלי הנ"ל הפירוש כן, ולאפוקי ממחלוקת ר' אליעזר וחכמים, כלומר, לאפוקי ממשנתנו פ"ט מ"ד, ואומר ר' שמעון דווקא כל זמן שתובעת כתובתה היורשין משביעין אותה שבועת אפיטרופוס, אבל אם אינה תובעת כתובתה אין משביעין אותה כלל אפילו שבועת אפיטרופוס.

ואין בפירוש זה שום דוחק אפילו במשנתנו, ור"ש נקט כלל[42] שאין שבועה על האשה (בדברים הרגילים בין בעל לאשתו) אלא דווקא אם תובעת כתובתה. ובירושלמי פ"ט סה"י, ל"ג ע"ב (שבועות פ"ז סה"ט, ל"ח ע"א): אשכחת אמר חנן ור' שמעון אמרו דבר אחד, כמה דמר (רבי) חנן לא תשבע אלא בסוף כן ר' שמעון אמר לא תשבע אלא לבסוף. כמה דאת אמר הלכה כחנן והכא הלכה כר' שמעון. ואף הירושלמי כיוון לפירוש הנ"ל (כלומר, שיש כאן הלכה כללית) ולפיכך לא באר כלום. ואין לומר שדברי הירושלמי הם דברי הבבלי פ"ח רע"ב, שאם כן למה הסתפקו אם הלכה כר"ש.[43] ואף סוף דברי הירושלמי (כמה דאת אומר הלכה כחנן וכו') מוכיחין שאין דברי ר"ש ודברי חנן דבר אחד ממש.[44]

כאן אלא מליצה, והנכון כמו שפירשנו, כפי שמוכח מדברי הרמב"ן לעיל שם). וכן כותבים תלמידי רבינו יונה בשטמ"ק פ"ז ב': וכשתבא לגבות כתובתה צריכה לישבע שבועת כתובה, דהיינו שלא גבתה כלום, ולא תפסה ממון, ונמצא כי בכלל שבועה זו נכללה שבועת האפוטרופי' מאלי"ה. ברם הגאונים (והעתקנו את לשונם להלן בפנים, ד"ה ובתשובת רב צמח) כתבו במפורש שאין שבועת האשה בגביית כתובתה כוללת את הגניבה שגנבה בחיי בעלה. ואף שהגאונים ז"ל פירשו את משנתנו שם אחרת, מ"מ שמעינן מהכא מפורש שיתכן שלא תהיה שבועת האפוטרופיא כלולה בתוך שבועת גביית הכתובה.

[40] ואין ר"ש מדבר כלל בפטרה מן השבועה, וכפירוש הגאונים הנ"ל.

[41] ויש שפירשו שאף לחכמים אינה נשבעת על פילכה ועל עיסתה אפילו ע"י גלגול, עיין מאירי, סוף עמ' 387, ובהע' י"א שם. ועיין בס' הזכות להרמב"ן, אלא שלדבריו מחמיר ר"ש וסובר שמגלגלין על פלכה ועל עיסתה, והוא ז"ל לשיטתו בפירוש הבבלי. ועיין בהשגות הראב"ד על הרי"ף שם. ומדברי רבינו עזריאל נזיר כ"ד ב' (לפי שטמ"ק) מוכח שפירש שהבעל מוחל לה, מה שקימצה מעיסתה, עיי"ש ועיין במאירי הנ"ל. ובפיה"מ להר"מ פ"ט מ"ג פסק שמשביעה ע"י גלגול.

[42] בכל האוקימתות שקדמו לאוקימתא דרב פפא נקטו: [ר"ש] "אהא", עיי"ש פ"ח סע"א, פ"ח ב' (פעמים), אבל רב פפא לא אמר "אהא" אלא סתם "לאפוקי". ועיין מה שאמרו על הלכות אחרות של ר' שמעון בבבלי עירובין ק"ה א', ב"ק ע"ו א', סנהדרין ע"ט א', חולין קכ"ט א', שם קכ"ט ב'.

[43] ועיין בק"ע בירושלמי ובשי"ק שם, ד"ה אשכחת. ברם הלשון בסוף משנתנו הוא: אין נפרעת אלא בשבועה, והכוונה לכתובה. ואם הירושלמי רצה להכניס אף מזונות בדברי המשנה, היה לו לפרש את דבריו (עיין בבלי פ"ח סע"א) ולא לסתום.

[44] הר"מ בפיה"מ רפי"נ מפרש תשבע לסוף: כשיבא בעלה ויכחישנה ויאמר אני הנחתי לך מזונות, או לא נצרכת לכלום, וכל כיוצא בזה (כ"ה הגירסא הנכונה שם לפי הגד"נ וכע"ז בהוצ' הר"י קאפח), וכן מוכח מלשונו בפי"ב מה' אישות הכ"א (שהיא נשבעת בנקיטת חפץ), כמו שכתב הרב המגיד שם (וכדבריו מפורש בפיה"מ הנ"ל), ולפ"ז אין דברי ר"ש ודברי חנן דבר אחד ממש. ברם מלשון הירושלמי פי"נ ה"א, ל"ה ע"ד "מאן דמר באשת איש היא מתניתא... בסוף שלא הטמינה ושלא הערימה. מאן

ברם כל מה שכתבנו בפירוש המשנה והתוספתא הוא רק לפי ההלכה שאם תובעת כתובתה היורשין משביעין אותה ע"י גלגול גם על אפיטרופסות בחיי בעלה אם לא פטר אותה מן השבועה, אבל הגאונים מפרשים את כל הסוגייא אחרת, ולשיטתם אין היורשים משביעים את האשה על האפיטרופסות בחיי בעלה אפילו על ידי גלגול, אף שלא פטר אותה משבועה, משום שהבעל מוחל, ומשום כך אף הוא אינו יכול להשביעה לשיטת ר' שמעון. וכן אמרו בהלכות פסוקות הנ"ל (לעיל, ד"ה וכן כתבו): מדקא אמ' ר' שמעון יורשין משביעין אותה, ואין יורשין משביעין אותה, היכא דנפלא לבהדי יורשין הוא דמשביעין לה, אבל בעל, אע"ג דהושיבה ומינה אפטורפיא לא מצי משבע לה וכו'. ואתא רב פפא נמי, דבתרא הוא, ותרצה לדר' שמעון דבעל כלל לא מצי משבע לה לאשתו, אילא יורשים דיליה לאחר מיתתו,[45] וסתם נמי מתניתין (שבועות פ"ז מ"ח) ואילו נישבעין שלא בטענה השותפין והאריסין והאפטורפין והאשה נושאה ונותנת בתוך הבית[46] ובן בית, אלמא בעל לא מצי למימר לאישתו אישתבע לי דלא גזלת מידי מן ממונאי, ולא אשכחן שבועה גבי אשה לבעלה אילא פוגמת כתובתה וכו'.

ובתשובת רב צמח גאון (עיין אוה"ג, התשובות, עמ' 280) מפורש: בלשון הזה משביעין אותה שלא נתן ליך בעליך בצנעא כספים ולא השתלמת כתובתך כולה, או מקצתה וכו', ואגב דמשביעין אותה שלא נטלת כתובתיך מגלגלין עליה ומשביעין אותה שלא גנבת ושלא גזלת כלום אחרי מיתת בעליך, אבל אם רצו להשביע אותה שלא גנבה בחיי בעלה אינן יכולין, שכך שנינו (כאן פ"ט מ"ו) הלכה מקבר בעלה לבית אביה וכו' ואין משביעין אותה על לשעבר, במה דברים אמורים בזמן שתבעה כתובתה, אבל לא תבעה כתובתה אין יכולין להשביעה, דתנן ר' שמעון אומר כל זמן שתובעת כתובתה וכו'. וכע"ז בתשה"ג שערי צדק, ס"ה ע"ב (אוה"ג, התשובות, עמ' 273). והם מפרשים את משנתנו הנ"ל (הלכה מקבר בעלה וכו') אפילו בשלא פטרה מן השבועה.[47] ומכאן שמ"ו של משנתנו חולקת על מ"ד ("המושיב את אשתו חנונית וכו'") ואין הלכה כמשנה ד'.[48]

דאמר באלמנה היא מתניתא . . . (ב)שלא מחלה ליתומים על כתובתה' מוכח שהכוונה לשבועה בשעת נביית הכתובה.

[45] בתשובת רב צמח שהבאנו להלן בפנים מפורש שהכוונה לאפטרופסות שלה לאחר מיתתו.

[46] ופירשו בה"ג שהכוונה לאלמנה אצל היורשים, דוגמת הברייתא בבבלי ב"ב נ"ב ב' (ששנו בה אותו לשון). וכן במשפטי שבועות לרב האיי שער ה', ד"ו ו' ע"א: אם הרשו היתומים אלמנת מורישם בנכסיהם והיתה נושאה ונותנת בבית משביעין אותה על טענת שמא, ואינן דומין בהרשאת אביהם. ובזה אמרו האשה הנושאה ונותנת בתוך הבית, והוא ששנינו במשנתינו וכו'. וכן מפורש בשערי שבועות המיוחסות לבן בנו של הרי"ף שער ט"ז, אופן ז'. והרי"ף כאן פ"ט סי' שד"מ הקשה ממשנה זו על הר"ח, וכתב: ועוד הא קתני לה נבי הילכתא פסקתא, דתנן (כלומר, משנת שבועות הנ"ל) ואלו נשבעין שלא בטענה וכו', והאשה הנושאת והנותנת בתוך הבית ובן בית, וקי"ל דהני כולהו הילכתא נינהו, ולא מצית למימר דהאי אשה אלמנה היא, דאשה סתם קתני, בין אלמנה בין אשת איש וכו'. ומדברי בה"ג הנ"ל אנו רואים שדווקא ממשנה זו הביאו ראייה לדבריהם, ופירשוה באלמנה דווקא. ועיין בתשובת ר' קלונימוס שבתשה"ג הוצ' קאסטעל שרצה לפרש את משנתנו בשבועות באשה שנשאה ונתנה בממונם של אחרים, עיי"ש היטב.

[47] עיין מ"ש לעיל, שו' 15, ד"ה במי דברים. ואף הרי"ף מפרש כן (עיין מש"ש), אלא שהוא חולק על הגאונים בזה שהוא סובר שדווקא אם הבעל לא השביע אותה בחייו אין היורשים יכולים להשביעה על האפיטרופסות בחיי בעלה, אבל הבעל עצמו יכול להשביעה, כמו שמפורש במשנת שבועות, עיין מ"ש לעיל, הע' 46.

[48] אלא שהרי"ף סובר שאין מחלוקת ביניהן, ומשנה ד' מדברת כשהבעל משביעה בחייו, והרי לא מחל לה. ועיין בפני יהושע בסוגיין פ"ח ב' שתמה כיצד יפרש הרי"ף את דברי רב פפא, ברם הרי"ף כתב מפורש (פ"ט סי' שד"מ) דרב פפא לא אתא לאפסוקי הלכתא, אלא לפרושי בעלמא הוא דאתא וכו', ולעולם הלכתא כת"ק.

נמצאנו למדים לשיטת בה"ג והגאונים הנ"ל שהמשניות חולקות: לפי משנה ד' יכול הבעל להשביע בחייו את אשתו אם הושיבה חנוונית, או עשאה אפיטרופיא, והיא הרישא של התוספתא שלנו, ולפי משנה ו', ר' שמעון, ומשנת שבועות פ"ז מ"ח, אינו יכול להשביעה, ואפילו היורשין אין משביעין אותה על מה שעשתה בחייו, ואפילו ע"י גלגול בשעת גביית כתובתה מן היורשין אינה נשבעת על מה שעשתה בחיי בעלה, לשיטת ר' צמח ועוד.

וכבר ראינו לעיל, שו' 15, ד"ה במי דברים, שהתוספתא חולקת על שיטת הגאונים, ואף כאן לפי פשוטה דברי ר"ש דבוקים לרישא ממש, והוא חולק על החכמים וסובר שדווקא אם תובעת כתובתה מן היורשין, היורשין משביעין אותה על האפיטרופסות בחיי בעלה, הואיל והיא בין כך וכך צריכה להשבע על כתובתה, ממילא מגלגלין עליה גם שבועת האפוטרופסות, אבל כשגירשה בעלה אינו משביעה אפילו בשעת גביית כתובתה, שהרי ממנו גובה בלא שבועה,[49] וכן היורשים כל זמן שאינה תובעת כתובתה אין משביעין אותה על מה שעשתה בחיי בעלה. וחכמים כאן סוברים שבין תובעת כתובתה ובין שאינה תובעת היורשין משביעין אותה. ונראה שהן הן החכמים שברישא, והוא הדין בעלה משביע אותה, ואגב דנקט ר' שמעון יורשין נקטו אף הן יורשין. ועיין תוספות פ"ח ב', ד"ה לאפוקי.

21–22. **עריס, כל זמן שהוא עריס. יצא מעריסותו הרי הוא כאחד מכל אדם. שותף, כל זמן שהוא שותף** וכו'. ההלכות האילו הובאו כאן אגב שבועת האפוטרופסות של האשה. ובמשנת שבועות פ"ז מ"ח: ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין והאפוטרופין והאשה הנושאת והנותנת בתוך הבית ובן הבית וכו', חלקו השותפין והאריסין אין יכול להשביען. נתגלגלה לו שבועה ממקום אחר מגלגלין עליו את הכל. וברי"ף שם סי' אלף קפ"ב: חלקו השותפין וכו', והוא הדין לשאר, שאם חלקו אינו יכול להשביען. והתוספתא מוסיפה כאן על משנתנו גם את האפוטרופוס שיצא מאפוטרופסותו. ולהלן ב"ב פ"ב ה"ה: אימתי אמרו עריס נשבע שלא בטענה כל זמן שעריס וכו', כל זמן ששותף[50] וכו', כל זמן שאפוטרופוס וכו'. ובכל הנוסחאות שם נוסף: **הבן שחלק**, והאשה שנתגרשה הרי הן כאחד מכל אדם. ובעל כרחנו אנו אומרים שהסיפא אינה מדברת כלל בעניין שבועה,[51] והיא נסמכה למשנתנו שם (ב"ב פ"ג מ"ג): "אין לאיש חזקה בנכסי אשתו, ולא לאשה חזקה בנכסי בעלה, ולא לאב בנכסי הבן, ולא לבן בנכסי האב", ועלה אמרו הבן שחלק וכו'.

ובבבלי שם מ"ז א' פירשו את כל הברייתא בעניין חזקה, עי"ש נ"ב א'. ופירשו כל הראשונים "הבן שחלק" כלומר, הפליג, או פירש, משולחן אביו. וביר"ש ב"ב פ"ג ה"ה, י"ד ע"א: ולא לאשה בנכסי בעלה. בחייו, אבל לאחר מותו יש לה חזקה. ולא לבן בניכסי האב, בחייו, אבל לאחר מיתת האב יש לו חזקה. וברשב"ם שם נ"ב ב' הביא את הירושלמי הנ"ל, והוסיף: ואיכא לדמויי להך דתניא לעיל (נ"ב א') בן שחלק ואשה שנתגרשה וכו'. וכן בעיטור אות מ' מודעא, הוצ' רמא"י, מ"ט ע"א: ותניא נמי בן שחלק ואשה שנתגרשה הרי הן כשאר כל אדם. ירושלמי אין לאיש חזקה בנכסי אשתו וכו' בחייהן אין להם חזקה, אבל לאחר מיתה

[49] כשיטת התוספות שהבאנו להלן בפנים. ועיין בשו"ת הרי"ף סי' מ"ח, הוצ' הרז"ו לייטער, ובהערות שם. ועיין בשו"ע אה"ע סי' צ"ז ס"ק ב', בחלקת מחוקק שם ובקרבן נתנאל על הרא"ש פ"ט סי' כ"ח, אות ה'.

[50] הבבא של שותפות נשמטה בכי"ע שם ע"י הדיומות. אבל היא ישנה גם בד. וכן בשלטה"ג על המרדכי כאן פ"ט (בשם צפנת פענח): ותני' בתוספתא בב' (כ"ה בד"ר, והכוונה: בבא בתרא. ובד"ח תקנו: במה!) [אימתי] אמרו נשבע שלא בטענה כל זמן שהוא שותף, יצא משותפות הרי הוא ככל אדם.

[51] שהרי אצל הבן לא מכרה שבועה כלל במשנתנו.

יש להן חזקה. ושמא הכוונה גם בברייתא שלנו הבן שחלק אחר מיתת אביו יש לו חזקה, שהרי לפני החלוקה כל האחים שותפין הן,[52] ושותף אין לו חזקה.[53]

ובתוספתא כאן לא נזכר כשום נוסח דין האשה שנתגרשה לעניין שבועה. ולשיטת הגאונים אין לה כאן כלל מקום, שהרי אפילו בחיי בעלה אינו יכול להשביעה בטענת שמא, כמפורש במשנתנו פ"ט מ"ו, לפי פירושם.[54] ובחי' הרמב"ן פ"ו סע"א, ד"ה והא דתנן (קרוב לסופו): ואחרים אמרו דהך מתני' דקתני הלכה מקבר בעלה בשלא פטרה קיימא, וטעמא דמילתא, משום דכיון דלא תבעה בעל פטורה, כאריס ושותף שאם חלקו אינו יכול להשביען, וכן בן הבית וכן האשה. ולשיטה זו הבעל יכול להשביע את אשתו אם מינה אותה אפוטרופסית, אבל כיוון שמת הרי היא ככל אדם, והוא הדין אם גירשה. וכן הר"מ שפסק (רפ"ט מה' שלוחין ושותפין) שהבעל משביע את אשתו בחייו, אם עשה אותה אפיטרופיא, הביא (בפ"ט שם ה"ז): חלקו השותפין והאריסין ונתגרשה האשה ונפרד מעליו בן הבית וכו' אינו יכול לחזור ולהשביעו בטענת ספק וכו'. וסמך על פירוש הרי"ף בשבועות פ"ז הנ"ל (לעיל, ד"ה עריס) שכתב: והוא הדין לשאר וכו', כמו שהעיר במגיד משנה במקומו.[55]

24—25. בן בית שאמרו, לא זה שנכנס ויוצא, אלא מכניס פירות ומוציא פירות, שוכר פועלין ופוטר פועלין. בבבלי שבועות מ"ח ב': תנא בן בית שאמרו לא שנכנס ויוצא ברגליו, אלא מכניס לו פועלין ומוציא לו פועלין, מכניס לו פירות ומוציא לו פירות. ובתשובות גאונים קדמונים הוצ' קאסטעל סי' ק"ו, ל"ד ע"ב (בשם ר' קלונימוס): שכך שנינו האשה הנושאת ונותנת בתוך הבית, ובתוספתא אנו אומ' עלה, בן הבית שאמרו לא שנכנס ויוצא ברגליו אלא שמכניס לו פירותיו ומוציא לו פירותיו וכו'. ועיין בתשובות ר' קלונימוס מלוקא, הוצ' מיללער, עמ' 9. וכנראה שרבינו לא כיוון לתוספתא כאן, אלא לבבלי הנ"ל, כדרך הקדמונים לקרוא לברייתות שבבבלי תוספתא, עיין מ"ש בתשלום תוספתא, עמ' 6 ואילך.

25—27. לוה ממנו בערב שביעית ושביעית, ומוצאי שביעית נעשה לו שותף, או עריס, פטור. אבל נעשה לו שותף, או עריס, בערב שביעית ושביעית, ולמוצאי שביעית חזר ולוה הימנו, מגלגלין עליו את הכל. בד: לוה ממנו בערב שביעית, ומוצאי שביעית (שביעית)[56] נעשה לו שותף, או אריס, פוטר, אבל נעשה לו שותף, או אריס, בערב שביעית ולשביעית, ולמוצאי שביעית חזר ולוה וכו'. ובכי"ע: לוקח (צ"ל: לוה) הימנו ערב שביעית ושביעית וכו', אבל נעשה לו אריס ערב שביעית, ולמוצאי שביעית לוה הימנו מגלגלין עליו את הכל. ובבבלי

[52] עיין ירושלמי ב"ב פ"ט ה"ד, י"ז ע"א, ור"מ רפ"ט מה' נחלות.

[53] ואף שבירושלמי הנ"ל: א"ר אימי בן שנראה חלוק בחיי אביו מה שסינל סינל לעצמו, ומכאן שמסתבר יותר לפרש ,שחלק' בבבלי הנ"ל, כפירוש הראשונים הנ"ל, אבל ,חלוק בחיי אביו' לחוד, ,והבן שחלק' לחוד, וסתם ,בן שחלק' משמעותו שחלק בנכסים. וצ"ע.

[54] עיין מ"ש לעיל, שו' 18—21, ד"ה ובתשובת רב צמח.

[55] אלא שהרי"ף עצמו בוודאי לא כיוון לומר שמשנת שבועות (,חלקו השותפין והאריסין אין יכול להשביען') כיוונה אף לאשה שנתגרשה, שהרי המשנה ממשיכה: נתגלגלה לו שבועה ממקום אחר מגלגלין עליו את הכל, ולשיטת הרי"ף בתשובה סי' ס"ג אם נתגרשה אין משביעין אותה אף ע"י נילנול, משום שכבר מחל לה. ועיין מ"ש בנתיבות משפט לס' משרים, קע"ז סע"ג ואילך. ועיין לעיל, הע' 33.

[56] מלה זו היא בתחילת השורה ונכפלה בטעות מסוף השורה שלפניה. ואף בכי"י רגילים הסופרים לכתוב בקיצור מלה בסוף השורה כדי למלא ולהשוות את השורה. והם כופלים את המלה בתחילת השורה שלאחריה.

שבועות מ"ח ב': ת"ש לוה הימנו ערב שביעית, ולמוצאי שביעית נעשה לו שותף, או אריס, אין מגלגלין וכו', נעשה לו שותף, או אריס, ערב שביעית, ולמוצאי שביעית לוה הימנו מגלגלין. והנה לעניין השמטת מלוה אין הבדל בין ערב שביעית ושביעית שהרי אין שביעית משמטת אלא בסופה,[57] וגירסת כי"ו וכי"ע ברישא („ושביעית") נכונה, ובד, וכן בבבלי, מקוצר. ולעומת זה נראית גירסת כי"ע והבבלי בסיפא שלא גרסו בה „ושביעית" (לעניין נעשה אריס בשביעית), ודברו בהווה, שהרי אינו כדאי להוריד אריסין בשביעית.[58]

ולעצם העניין אמרו במשנתנו (שבועות ספ"ז): והשביעית משמטת את השבועה. ופירשו הראשונים[59] שאם הודה במקצת לפני שמיטה ונתחייב שבועה, השביעית משמטת אותה, אעפ"י שעצם החוב (אם הוא חייב לו) אינו משתמט, שהרי אין שביעית משמטת מלוה כפרנית, ולוא היה מודה היה חייב לשלם, אבל השבועה משתמטת, ואינו יכול להשביע אותו אחר שביעית. וכן הפירוש גם לפנינו: לוה ממנו בערב שביעית, או בשביעית, ותבעו וכפר בו,[60] ובמוצאי שביעית נעשה לו אריס[61] אינו יכול לגלגל עליו שבועה על ההלואה שכפר לו לפני מוצאי שביעית משום שאפילו נתחייב לו שבועה באותו זמן, היתה משתמטת למוצאי שביעית.

אבל אם נעשה לו אריס בערב שביעית (או בשביעית),[62] ולמוצאי שביעית לוה הימנו ונתחייב לו שבועה יכול לגלגל עליו גם שבועת האריסין, אעפ"י שכבר יצא מאריסותו[63] ואינו יכול להשביעו בטענת שמא (כמפורש לעיל), משביעו ע"י גלגול אפילו לאחר שמיטה. ואין שביעית משמטת שבועת השותפין והאריסין, כשם שאינו משמטת את שכרן. וכן מפורש לעיל שביעית פ"ח ה"ו: דבר שהשביעית משמטתו משמט שבועתו, ודבר שאין השביעי' משמטתו אין משמטת שבועתו. ועיין מ"ש לעיל ח"ב, עמ' 588.

28. הפוחתת כתובתה נפרעת שלא בשבועה. כיצד וכו'. ירושלמי פ"ט ה"ז, ל"ג ע"ב, סנהדרין פ"ח ה"ו, כ"ו ע"ב (ובקיצור בשבועות פ"ז ה"ו, ל"ח ע"א), בבלי כאן פ"ז ב'. ואמרו בירושלמי: מה בין פוגמת מה בין פוחתת? אמר ר' חנינה פוגמת בא משא ומתן בנתיים, פוחתת לא בא משא ומתן בנתיים, ועיין בשטמ"ק פ"ז ב' בשם תלמיד הרשב"א. ובבבלי שם: במאי גביא בהאי שטרא, האי שטרא חספא בעלמא הוא (ופירש"י: שהיא אומרת מזוייף הוא). אמר רבא בריה דרבה באומרת אמנה היתה לי ביני לבינו, ופירש"י שהשטר נכתב ונחתם כהוגן ע"פ ציווי הבעל, אלא שהוא האמין לי שלא אתבענו אלא מנה. ועיין תשב"ץ ח"ג סי' קע"ח, ואף כאן כתב הבעל „בתולתא" (שלא לבייש אותה), והאמין לה שלא תתבע יותר ממנה.

30. נכסים משועבדין, אין צריך לומר לאחר מיתת בעלה וכו'. הברייתא סמוכה למשנתנו כאן (פ"ט מ"ז): מנכסי יתומים ומנכסים משועבדין וכו', לא תפרע אלא בשבועה. ועיין בתוספות רי"ד פ"ח ב', ויש שם השמטה בפיסקא מן התוספתא.

[57] עיין מ"ש לעיל ח"ב (שביעית), עמ' 592.

[58] עיין מ"ש לעיל ספ"ח, שו' 30–33, ד"ה המקבל, ואנב אריסין נקטו גם שותפין. ואף הגירסא שבד ובכי"ו („ושביעית") מתפרשת יפה, והכוונה לתבואה שהביאה שליש בערב שביעית שמותר לקוצרה בשביעית (עיין פאת השלחן סי' כ"ב ס"ק ט', אות נ'), או לכמה עבודות שמותרות בשביעית (עיין לעיל שביעית פ"ג ה"ז), או לתיקון השדה בשביעית לצורך מוצאי שביעית, כמשנת שביעית פ"ג מ"ח.

[59] עיין מ"ש לעיל ח"ב, עמ' 587, הע' 20.

[60] לשון הר"ח בשבועות מ"ח סע"ב, ועיין בשו"ת הרי"ף הוצ' ביעדנאוויץ סי' י"ג ובהערות הגרא"ז מעלצער זי"ל שם, כ"א ע"א, מ"ש על לשון הר"ח.

[61] כלומר, שיכול להשביעו בטענת שמא.

[62] עיין מ"ש לעיל, הע' 58.

[63] עיין מ"ש לעיל פ"ח, שו' 30–33, ד"ה המקבל.

31–32. נכסי יתומין, אין צריך לומ' מן הגדולים, אלא אפי' מן הקטנים. וכ"ה בד, בכי"ע ובקג"נ. ובתוספ' רי"ד הנ"ל (והעירותי עליו בתס"ר ח"ב, עמ' 40): תניא בתוספתא בפ' מ"ש (=מי שמת) נכסים המשועבדין [וכו'] א"צ לומר מן הקטנים אלא אפילו מן הגדולים. וכן בבבלי צ"ד א' (גיטין נ' א', שבועות מ"ב ב'): דתני אביי קשישא יתומים שאמרו גדולים ואין צ"ל קטנים.[64] וקרוב לוודאי שבספר שהיה לפני הר"י דטראני הוגה ע"פ הבבלי הנ"ל, וקשה מאד להגיה ארבע נוסחאות התוספתא. ושמא הכוונה כאן ל"נפרעין" (ולא ל"בשבועה"), ואפילו מנכסי יתומים קטנים נפרעין לכתובה מפני מזונות (שאם ימתינו עד שיגדילו יצטרכו לתת מזונות לאשה מנכסיהם שירשו מאביהם), או מפני חנה, עיין ירושלמי פ"ט ה"ח, ל"ג ע"ב, גיטין פ"ה ה"ב, מ"ו ע"ד, שבועות פ"ז ה"ט, ל"ח ע"א, בבלי ב"ק ל"ט א', ערכין כ"ב א'.

32–33. הוציאה גט ואין עמה כתובה, בתולה גובה מאתים, ואלמנה מנה. במשנתנו פ"ט מ"ט: הוציאה גט ואין עמו כתובה גובה כתובתה. ולפי פשוטה "הוציאה גט" פירושה גט ממש, כפירוש רוב הראשונים (ושלא כפירוש התוספות פ"ח ב', ד"ה הוציאה, ועוד), ואינה גובה אלא עיקר כתובה משום מעשה בית דין, עיין בבלי פ"ט א'. וכן פסקו הר"ח והרי"ף, עיין עיטור, אות תי"ו, תנאי, הוצ' רמא"י, מ' ע"ד, בעל המאור ב"מ פ"א סי' ע"ר, מלחמות להרמב"ן שם וחידושיו שם י"ז א', רשב"א שם ועוד. ועיין תוספות שם י"ז א', ד"ה הטוען.

אבל בעיטור הנ"ל הביא בשם הר"י מיגאש שאף תוספת גובה.[65] וכן כותב בתוספות ר"י הלבן כאן ט"ז ב', עמ' ל': וכן נמצא בפסקים של רבי יב"א ובתספות הרב ר' יצחק בר' מרדכי שהלכה כר' יוחנן דאמר (ב"מ י"ז א') הטוען אחר מעשה ב"ד לא אמר כלום, כיון (צ"ל: בין) במנה מאתים בין בתוספת, ואפי' אין ידועה כמה היא גבין אותה לפי מנהג המקום[66] וכו', והא דתניא בתוספת' דכתובות הוציאה גט ואין עמו כתובה גובה מנה מאתים, לאו לאפוקי תוספת, אלא ההוא תנא מילתא דפסיקא, דאין כתובה בלא מנה ומאתים, ויש כתובה בלי תוספת.

ועיין בירושלמי פ"ט ה"א, ל"ג ע"ג, ובבבלי פ"ט א', שנחלקו בה אמוראים אם ההלכה היא דווקא במקום שאין כותבין כתובה, או אפילו במקום שכותבין כתובה אינו נאמן לומר פרעתי כל זמן שאין לו שובר, עי"ש, וכבר האריכו בזה הראשונים בסוגיין ובב"מ י"ז ב'.

33–34. כתובה ואין עמה גט, אין גובה כלום, מפני שהיא אומרת אבד גיטי, והוא אומ' אבד שוברי. במשנתנו פ"ט מ"ט: כתובה ואין עמה גט, היא אומרת אבד גיטי והוא אומר אבד שוברי וכו', הרי אלו לא יפרעו. ולשון התוספתא ("מפני שהיא") הוא מגומגם, אבל אין להגיה, שכ"ה גם בד ובכי"ע, וכן נראה גם מקג"נ. ובשטמ"ק פ"ח ב' הביא בשם תוספות שאנץ בפ' שנים אוחזין: הוא אומר אבד שוברי, פירוש דבלאו הכי לא הוי מהימן לומר פרעתי, דאמרינן ליה אחוי שוברך, שהרי לא היה פורע בלא שובר, פן תגבה פעם אחרת ע"י הכתובה לאחר מיתה, או מחיים ובעדי גירושין. ועיין שם בשטמ"ק פ"ח סע"ב. ולפ"ז נתנה התוספתא טעם לדבריה שאינה גובה כלום ובעלה נאמן, משום שטוען אבד שוברי, אבל מבלי זה אינו נאמן לומר פרעתי. ועיין הלשון ברש"י פ"ט א' ובתוספות רי"ד

[64] בשבועות מ"ב ב' מוסיף: בין לשבועה בין לזיבורית. ברם בכי"מ חסר כ"ז, ואינו מלשון הברייתא, כפי שכוכח מן הבבלי גיטין נ' סע"א, והוסיפוה ע"פ ההילכתא שם נ' רע"ב.

[65] וצריך לפרש במקום שיש עדים שהוסיף לה, או שכן הוא מנהג המקום, עיין להלן, ועי"ש בעיטור ה' מלוה על פה, הוצ' רמא"י, ט"ז רע"ג.

[66] וכצ"ל באו"ז ב"מ פ"א סי' מ"ח, ח' ע"ג, ועי"ש מה שכתב רבינו יצחק בר אשר (הריב"א), ובהערות שם, אות י"ז, לא הניה יפה. ועיין אוה"נ כאן, התשובות, עמ' 50 ואילך, ובס' המתיבות הוצ' רב"מ לוין, עמ' 27 (לעניין אחר קצת).

שם. ובבבלי שם העמידוה (אליבא דרב) בשאין שם עידי גירושין, ועיין בתוספות שם, ד"ה מיגו.[67]

ובעל המאור בב"מ פ"א ס' ע"ר מפרש את הרישא (אליבא דר' יוחנן שם) בשהבעל אינו מכחיש כלל שלא פרע, אלא טוען לא אפרע לה עד שתחזיר לי את הכתובה, ולפיכך גובה את הכתובה, אבל בסיפא הוא נאמן, מפני שהוא אומר שפרע, והגט שאבד היה שוברו כתוב על גביו (עיין בבלי פ"ט ב'). ולפי זה הלשון בתוספתא מתפרש כפשוטו, אלא שפירושו דחוק מאד, וכבר השיג עליו במלחמות שם.

34–36. בראשונה היו אומ' המוציאה כתובה צריכה שתוציא עמה גט דברי ר' מאיר, וחכמים אומ' מן הסכנה ואילך התקינו שתהא מקרעתו בבית דין וגובה בה. בד, כי"ע וקג"נ: וגובה בו. ועיין להלן. ובמשנתנו פ"ט מ"ט: רבן שמעון בן גמליאל אומר מן הסכנה ואילך אשה גובה כתובתה שלא בגט. והלשון בתוספתא מגומגם, וצריך לפרש שר"מ שנה משנה ראשונה (כסתם משנתנו, וכבבא שלפניה כאן), ואם לא הוציאה גט נאמן לומר שובר היה לי ואבד, אפילו היו לה עידי גירושין, כשמואל בבבלי פ"ט א' (עיי"ש ברש"י ד"ה במקום), וחכמים (שהם רשב"ג של משנתנו) מוסיפים שמן הסכנה ואילך שפחדו לשמור על הגט מקרעת את הגט בב"ד ומשמידה אותו וגובה בו, כלומר, בעדי גירושין, וכותבין לו שובר לכולי עלמא. ולפי גירסת כי"ו הכוונה שגובה בכתובתה, ובעדי גירושין.

ובבבלי פ"ט ב' העמידו את משנתנו (אליבא דרב) בשאין שם עדי גירושין, וכולה רשב"ג ובדרך חסורי מיחסרא, עיי"ש. אבל את התוספתא כאן אין ליישב בדרך זו, ובעל כרחה מתפרשת כשמואל, כמו שהעיר בעיטור בכורים, ד"ה דר"מ. ועיין בראי"ה ובריטב"א.

36. שתי כתובות, וגט ומיתה, גובה שתי כתובות. במשנתנו פ"ט מ"ט: שני גטין ושתי כתובות גובה שתי כתובות. ובירושלמי פ"ט רהי"ג, ל"ג ע"ד: והוא שיהא הגט יוצא מכתוב' לכתובה. ואף לפנינו כן הואיל ויש לה שתי כתובות, וכתובה שנייה בין גט למיתה, הרי מוכח שכתב לה כתובה מחדש, ולא החזירה על מנת כתובה הראשונה גרידא וגובה את שתיהן.

36–38. גט וכתובה ומיתה, אם הגט קודם לכתובה גובה שתי כתובות, אם כתובה קדמה את הגט אינה גובה אלא כתובה אחת. הגירסא משובשת ברוב הנוסחאות, וברור שהנכון הוא כגי' קג"נ: אם הגט קודם לכתובה וכו', וכן בבבלי פ"ט סע"ב: ת"ר הוציאה גט וכתובה ומיתה, אם גט קודם לכתובה וכו'.

38–39. שהמגרש את האשה והחזירה, על מנת כתובה הראשונה החזירה. וכ"ה בבבלי הנ"ל. ולפיכך אם כתובה קדמה את הגט, ואין לה כתובה אחרת, הרי כשהחזירה אין צורך לכתוב לה כתובה חדשה ומחזירה על מנת הכתובה הראשונה. ובמשנתנו פ"ט מ"ט: כתובה ושני גיטין וכו', אינה גובה אלא כתובה אחת, שהמגרש את אשתו והחזירה וכו'. ועיי"ש ברש"י ובתוספ' ריי"ד. ומשנתנו הובאה בירושלמי פ"ח הי"א, ל"ב ע"ב, דמאי פ"ו ה"ג, כ"ה ע"ד, יבמות פ"ד ה"ד, ה' ע"ד, בבלי כאן פ"ב ב'.

39–40. [שכרה לו כשהיא תחתיו, וגרשה והחזירה אליו ומת, גוטלת כתובתה מנה]. בבא זו נשמטה בד ובכי"ו, וישנה בכי"ע, וצ"ל: שברה. ואף בד נשאר שריד מגירסה זו, עיין מ"ש להלן, שו' 40–41, ד"ה ובכי"ע. ומלשון התוספתא משמע שדווקא אם גרשה והחזירה אין לה אלא מנה, ודינה ככל אשה שנתגרשה מן הנישואין ופרע לה כתובתה והחזירה שאין לה אלא מנה, כדברי הגאון שהביא בעל העיטור באות כ', כתובות, הוצ'

[67] ועיין להלן, שו' 34–36, ד"ה ובבבלי.

רמא"י, ל"א רע"א. ועיין באוה"ג, התשובות, עמ' 250—251. אבל אם שברה לו כשהיא תחתיו ולא גרשה, כתובתה מאתים, כמפורש בטור אה"ע סוף סי' ס"ו. ובשו"ת הרדב"ז ד"ו ח"א סי' תרי"ב נסתפק באשה שמחלה כתובתה לבעלה, והוא כותב לה כתובה חדשה, והסיק: ופשיטא לי דבתר מעיקרא אזלינן וכו', כיון דנשאה בתולה לעולם שמה עליה עד שתתגרש, או תתאלמן, ואם גירשה והחזירה אין לה אלא מנה, אלא אם כן החזירה סתם, דעל דעת כתובה הראשונה החזירה. ודין זה דווקא במחלה וקיימה, אלא שאח"כ נמלך לגרשה, אבל בשברה וגרשה מיד, דינה כאילו נפרעה, ואף הרמב"ן נ"ז א' מודה בזה (עיין מ"ש לעיל הערה 1) ועיין בבית שמואל אה"ע סי' ס"ו ס"ק ג', אות י', שנוטה לפסוק בשוברת כתובתה, שצריך לכתוב לה כתובה אחרת מנה. ועיין בק"א לבעל הפלאה סי' ס"ו, אות ח', שהביא ראיה מב"ק פ"ט א', שאינה יכולה למחול אפילו מנה, וכתובתה מאתים, אם נישאת כשהיא בתולה, והתוספתא כאן מסייעת לו. ועיין בנתיבות משפט לס' משרים, קי"ו ע"א ואילך, שצויין לעיל סוף הע' 1.

40. אם חידש, נוטל מה שחידש. כלהלן בסיפא. ואף כאן אם כתב לה כתובה חדשה נוטלת מה שחידש, אבל הראשונה אין לה, שהרי כבר שברה לו. ועיין מ"ש להלן, שו' 41, ד"ה ואם חידש.

40—41. קטן שהשיאו אביו, כתובתו קיימת, שעל מנת כן קיימה. פיסקא ממשנתנו ספ"ט. ופירשו בירושלמי בספ"ט, ל"ג ע"א: שבא עליה משהגדיל. ומן הלשון כתובתו קיימת היה משמע שכל הכתובה קיימת, אבל בירושלמי הנ"ל נחלקו בה אמוראים. ועיין גם בדמאי פ"ו ה"ג, כ"ה ע"ד, ולהלן בירושלמי פי"ב ה"ב, ל"ד ע"ד. ובבבלי צ' א' נחלקו בה, והסיקו: הוא סבר כתובתה קיימת אכולה מילתא קאי, ולא היא, אעיקר כתובה קאי. ודווקא אם השיאו אביו יש לה כתובה מאתים (עיין להלן), אבל אם נשא מעצמו, ובא עליה כשהוא בן ט' וקיימה, אין לה אלא כתובה מנה, מתנאי ב"ד, עיין מ"ש בעל הפלאה בק"א סי' ס"ז אות ח'. ועיין בתוספות צ' א', ד"ה לא שנו. ועיין בשטמ"ק בשם תלמידי רבינו יונה. ועיין בה' קצובות, הוצ' ר"מ מרגליות, ריש עמ' 119 (ושם בקידש גרידא).

ובכי"ע כאן סדר הבבות הפוך: גר שנתגייר וכו' קטן שהישיאו וכו', אבל עצם הגירסא היא כלפנינו. ובד: כתובתו קיימת ומת (כ"ה בד"ר) נוטלת כתובתה מנה. ובד"ח השמיטו את הוי"ו (של ומת), ונמצא כאילו לפנינו הלכה חדשה שיש לה כתובה, אבל אין לה אלא מנה, אבל הלשון שבד"ר ("ומת") מוכיח שיש כאן שריד שלא במקומו מן ההלכה שלעיל, שו' 39—40, ד"ה שכרה, עיין מש"ש. ועיין בשו"ת צפנת פענח (ירושלים תשכ"ה סי' נ"ז) שטרח ליישב את הגירסא המשובשת שבדפוסים.

41. ואם חידש, נוטל מה שחידש. צ"ל: נוטל', נוטלת. ובבבלי צ' א': חידשו נוטלת מה שחידשו, לא חידשו, בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה, והכוונה לקטן וגר. ובתוספתא אין זכר להוספה זו, והיא לא היתה ידועה אף לירושלמי הנ"ל (לעיל ד"ה קטן), ומי שסובר שכתובתו קיימת אף לתנאין מפרש את התוספתא שאם חידש וכתב לה עוד כתובה על כתובתה הראשונה,[68] נוטלת אף מה שחידש, כמו שרצו לפרש בבבלי צ' א'. וכנראה שאף בבבלי הן שתי ברייתות, ומתחילה הביאו את התוספתא שלנו בצורתה ופירשוה כנ"ל, ואח"כ אמרו: והא לא תני הכי וכו', והיא ברייתא אחרת, בבלית.

41—42. וכן גר שנתגייר ואשתו עמו כתובתו קיימת, שעל מנת כן קיימה. ואם חידש, נוטל מה שחידש. פיסקא ממשנתנו ספ"ט, והוסיפה התוספתא "ואם חידש נוטל מה שחידש", ואף כאן צ"ל: נוטל', נוטלת. ועיין בשו"ע אה"ע

[68] וכן משמע להלן רפ"י, עיין מש"ש, שו' 2—3, סד"ה גירש. ולפ"ז לפנינו ההלכה שלמעלה, שו' 36, כלומר, שתי כתובות וגט בנתים, וגובה את שתיהן, ונוטלת אף מה שחידש.

סוף סי' ס"ז, ומ"ש המפרשים שם בדעת הר"מ, ומ"ש להלן בסמוך. ופשוטה של משנתנו ושל התוספתא הוא בגר שנתגייר ואשתו הגויה שנתגיירה עמו, ועיין מ"ש לעיל פ"א ה"ג, שו' 17–18, ד"ה רצו וד"ה ברם בתוספות רי"ד.

פ"י

1. מי שהיה נשוי שתי נשים ומת וכו'. פיסקא ממשנתנו רפ"י.

2–3. גירש את הראשונה והחזירה אליו, וחידש לה כתובה, כתובת ראשונה של ראשונה קודמת לשניה ויורשיה וכו'. וכע"ז בכי"ע. ובד חסרה המלה „כתובת", והיא היא, ו„ראשונה של ראשונה" כוונתו כתובה ראשונה של ראשונה. ובירושלמי רפ"י, ל"ג ע"ד: דתני נשא אשה וכת' לה כתוב', גירשה ולא נתן לה כתובה, נשא אחרת וכתב לה כתובה, החזיר את הראשונה וכתב לה כתובה על כתובתה, הראשונה של ראשונה קודמת לשנייה ויורשיה, והשנייה ויורשיה קודמין [לכתובה שניה של ראשונה. שנייה ויורשיה קודמין] ליורשי הראשונ'. והמוסגר נשמט ע"י הדומות, והשלימו לנכון בשדה יהושע במקומו. והברייתא שלנו נגמרת במלים „לכתובה שניה של ראשונה", ואח"כ מתחילה שם פיסקא ממשנתנו פ"י סמ"א. ומן הירושלמי אנו רואים שחידש לה כתובה שבתוספתא פירושה שכתב לה כתובה אחרת על הראשונה, והואיל ולא גבתה את הראשונה והוא חידש וכתב לה כתובה אחרת בנישואין שניים, הרי הכתובה הראשונה קיימת ושעבודה מזמן נישואין ראשונים, אבל השניה מן השניים. וכל הברייתא בשיטה להר"ן, עמ' ר"א, בשם התוספתא.

3–4. שניה ויורשיה קודמין לכתובה שניה של ראשונה. וכ"ה בכי"ע. ובד נשמטו המלים „שניה ויורשיה" ע"י הדומות.

4–5. במי דברים אמורים בכתובה, אבל במזונות שתיהן שוות. כלומר, דווקא לעניין גביית הכתובה, הראשונה קודמת, אבל לעניין מזונות שתיהן שוות, שהרי חיוב המזונות לאחר מותו חל לשתיהן בבת אחת, כהסבר הראב"ד פי"ח מה' אישות הי"ד. והתוספתא הובאה במאירי רפ"י, סוף עמ' 409, ריטב"א ונ"י שם ומ"מ בפי"ח הנ"ל. ובירושלמי רפ"י, ל"ג רע"ד: מתניתא לעניין כתובה, אבל לעניין מזונות שתיהן שוות, כלומר, ואין זכות קדימה לראשונה על השנייה.

5. האשה והבנות שתיהן שוות. בירושלמי פי"ג ה"ג, ל"ו ע"א, ב"ב פ"ט ה"א, ט"ז ע"ד: אלמנה ובנות שתיהן שוות. אין אלמנה דוחה לבנות, ולא בנות דוחות לאלמנה.[1] וכן הביאו בשם הירושלמי בתוספות מ"ג א', ד"ה עשו, וב"ב ק"מ ב', ברמב"ן וברשב"א שם ובראי"ש שם פ"ט סי' ג' ועוד. וכתבו בתוספות שם: פירוש לעניין מזונות. ובבבלי כאן מ"ג א', ב"ב ק"מ ב': עשו אלמנה אצל הבת כבת אצל אחין בנכסין מועטין, מה הבת אצל אחין הבת ניזונת, והאחין ישאלו על הפתחים, אף אלמנה אצל הבת, אלמנה ניזונת והבת תשאל על הפתחים. והר"מ בספי"ט מה' אישות ועוד פסקו כבבלי. אבל הראשונים הנ"ל פירשו שלא אמרוה בבבלי אלא במקום אלמנה ובנים ובנות, ובנכסים מועטים מעבירים את המזונות מן הבנים לבנות ומן הבנות לאלמנה, והואיל ושתיהן ניזונות מתנאי כתובה אלמנה עדיפא משום זילותא, אבל במקום שאין בנים, והבנות יורשות דבר תורה, האלמנה והבת שוות. ובהגהות מימוניות ספי"ט מה' אישות

[1] כ"ה בירושלמי ב"ב, וכע"ז מעתיקים הראשונים שנביא להלן בפנים. ובירושלמי כתובות: אין אלמנה דוחה את הבנים ואין אלמנה דוחה את הבנות, והיא היא.

(בד"ו רפ"ט ואילך) הביאו את הירושלמי והוסיפו: וכן בתו', והכוונה לתוספתא כאן. אבל בהגה"מ ד"ק מסתיימות ההגהות בראייה מן הירושלמי.

5–8. נשא את הראשונה ומתה, נשא את השניה ומת הוא, והיה שם יתר דינר, אילו נוטלין כתובת אמן ואילו נוטלין כתובת אמן, ושאר חולקין. ואם אין שם יתר דינר, שניה ויורשיה נוטלין כתובת אמן, והשאר חולקין בשוה. הברייתא דנה כאן בכתובת בנין דיכרין, תנאי כתובה שנתבאר במשנתנו פ"ד מ"י, והיינו אם האשה מתה בחיי בעלה והוא יורשה, ויש לו בנים מאשה אחרת, אחרי מותו יירשו בני הראשונה את כתובת אמן, ושאר נכסיו יחלקו בשוה. ואמרו במשנתנו כאן פ"י מ"ב: מי שהיה נשוי שתי נשים ומתו, ואח"כ מת הוא, והיתומים מבקשים כתובת אמן (היינו כתובת בנין דיכרין), ואין שם אלא שתי כתובות, חולקין בשוה (כלומר, חולקין את כל הנכסים בשוה, ואין נוטלין כתובת בנין דיכרין, שלא תתבטל ירושה דאורייתא). היה שם מותר דינר (כלומר, על שתי הכתובות) אילו נוטלין כתובת אמן ואילו נוטלין כתובת אמן. ובסוף מ"א שם: נשא את הראשונה ומתה (כלומר, וירש כתובתה) נשא את השניה ומת הוא, השניה ויורשיה קודמים ליורשי הראשונה, כלומר, שהרי הן כבעלי חובות, ואף יורשי הראשונה חייבין לפרוע חוב אביהן.

ומוסיפה התוספתא שאף כאן אם יש שם מותר דינר על שתי הכתובות נוטלים יורשי ראשונה את כתובת אמן מחמת תנאי כתובה, ויורשי שנייה גובין כתובת אמן כבעלי חוב, ואח"כ מתקיימת ירושת תורה במותר דינר העודף. אבל אם אין שם מותר דינר על שתיהן, יורשי שנייה גובין מתחילה את כתובת אמן כבעלי חוב, וכל שאר הנכסים חולקים בשוה, ואין יורשי ראשונה נוטלים כלום מכתובת אמן, שבפחות מדינר לא תתקיים ירושה דאורייתא.

ובבבלי צ' ב': דתניא נשא את הראשונה ומתה, נשא את השניה ומת הוא . . . ר' שמעון אומר אם יש שם מותר דינר אילו נוטלין כתובת אמן ואילו נוטלין כתובת אמן, ואם לאו, חולקין בשוה. והברייתא שלפנינו בתוספתא ר' שמעון היא. וסוברת התוספתא שאחת בחייו ואחת במותו יש כאן כתובת בנין דיכרין, ואין כתובה נעשית מותר לחברתה, שהרי יש מקום לומר שאחת בחייו ואחת במותו אין צורך במותר דינר על שתי הכתובות, משום שיורשי שנייה נוטלין כבעלי חובות, והיינו שפורעין מנכסי אביהן חוב שנתחייב לאמן, בלשון אחר, כל הבנים, הם ואחיהם מאם אחרת, פורעין חוב מנכסי אביהן שירשו, ואין לך ירושת תורה גדולה מזו. ובבבלי שם נחלקו תנאים בכך, ועיין גם בירושלמי פ"י ה"א, ל"ג ע"ד, והפירוש הנכון שם הוא בשדה יהושע, ואין צורך בהגהות.

ובתשובות גאונים קדמונים (בשם ר' קלונימוס), הוצ' קאסטעל, ל"ט ע"א: "וקא טענין בני שנייה כי תקנו רבנן כתובת בנין דיכרין דווקא דמיתו תרויהו אחת בחייו ואחת במותו דשקלי בני ראשונה ובני שנייה, אבל היכא דשנייה איתה (כלומר, ישנה בחיים) ושקלתה לכתובתה ואינסיבא, לית להו לבני ראשונה כתו' בנ' דכרין, הכי סבירא לן דטענתיהו לאו טענה היא, דהכי תנינן במתניתין, נשא ראשונה ומתה, שנייה ומת הוא, שנייה ויורשיה קודמין ליורשי ראשונה, ולא קא מיפליג תנא דמתניתין בין דידה ליורשיה וכו', מיקדם הוא דקדמי, הא איכא שקלי וכו'". ומלשון התוספתא כאן "ואם אין שם יתר דינר שניה ויורשיה נוטלין" מוכח עוד יותר, שאף אם השנייה בחיים יש כאן כתובת בנין דיכרין, אם יש שם מותר דינר. אבל כמה מן הגאונים סוברים כטענת יורשי ראשונה (עיין אוה"ג, התשובות, עמ' 302), ושלא כפסק ר' קלונימוס וכתיובאתא דמר רב משה גאון[2] שהביא ר' קלונימוס שם (ל"ט סע"א).

ובבבלי צ"א פסקו שכתובה נעשית מותר לחברתה, וכן פסקו הראשונים, עיין ר"מ פי"ט

[2] ותשובה זו של רב משה הושמטה באוה"ג.

מה' אישות ה"ז ושו"ע אה"ע סי' קי"א ס"ק ח'. ולפ"ז אין הלכה כברייתא שבתוספתא, ואפילו אין שם מותר דינר על שתי הכתובות נוטלין בני הראשונה כתובת בנין דיכרין אחרי שגבו יורשי שנייה את כתובת אימן כבעלי חוב. ועיין רא"ש פ"י סי' ב' מ"ש בשם ר"ראיתי מן הגדולים שכתבו", בריטב"א צ' ב', במאירי, עמ' 411, ומגיד משנה פי"ט מה' אישות ה"ז.

8—9. כתב לזון את בת אשתו, ואת בן אשתו, הרי הן כבעלי חוב, וקודמין לכל. כל הברייתא בעיטור ת"א, פסיקתא, הוצ' רמא"י ס"ז ע"א, מאירי, עמ' 467, רא"ש פי"ב סי' א'. ובמשנתנו רפי"ב: הנושא את האשה ופסקה[3] עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים וכו', מתו, בנותיהן ניזונות מנכסים בני חורין, והיא ניזונת מנכסים משועבדים, מפני שהיא כבעלת חוב. ופשוט שהוא הדין לאמה, שאם מת, בתה ניזונית מנכסים משועבדים ואמה מבני חורין דווקא. ואם אין נכסים אלא כדי מזונות הבת דוחה גם את אמה, כמפורש כאן שהן קודמין לכל. וכן בריטב"א בב"ב ק"מ ב': ובת אשתו ובת, אי נמי בת אשתו ואלמנה, בת אשתו קודמת שהיא כבעלת חוב. ובמאירי ב"ב, עמ' 587: אבל בת האלמנה שפסק הוא וכו', הרי הוא חוב גמור, ויש אומרים אף בזו שהאלמנה קודמת.[4] ודברי היש אומרים תמוהים מאד,[5] שהרי היא כבעלת חוב, וניזונית מנכסים משועבדים, ואמה אינה ניזונית אלא מתנאי כתובה, וכמפורש כאן. ושמא יש לפנינו שיטת גאונים הסוברים שהבעל פוסק לאם בשביל בתה ובידה למחול,[6] כשם שיכולה למחול על תנאי כתובה בפירוש (עיין בחלקת מחוקק ובבית שמואל סי' קי"ב אות ד'), ושיטה זו חולקת על התוספתא להלן שהאם אינה יכולה למחול, ועיין מ"ש להלן, שו' 10, ד"ה כתב, ובהע' 10 שם.

9—10. לא יאמר להן צאו ועשו מלאכה, ואני זן אתכם, אלא יושבין ומעלה להן מזונות. המלה "זן" נשמטה בכי"ו בטעות, וישנה בכי"ע ובעיטור וברא"ש הנ"ל. וכ"ה בשם התוספתא בריב"ש סוף סי' ת"פ ובתשב"ץ ח"ג סי' ק'. ובד: ואני אזון. ובמאירי נשמט "ואני זן אתכם". והכוונה שלא יטען שאמנם התחייב לזון אותם, אלא שחייבים לעשות מלאכה ומעשה ידיהם שלו. וביר"ש פי"ב ה"א, ל"ד ע"ד: מעשה ידי הבת של מי. נישמעינה מן הדא, נישאת הבעל חייב במזונותיה, והן נותנין לה דמי מזונות (משנה שם), הדא אמרה זנה ומעשה ידיה של בעלה. כלומר, אין מעשה ידיה של הפוסק, בעל אמה, כמפורש כאן. ובשר"ת הריב"ש הנ"ל הביא מעצמו ראייה ממשנה הנ"ל שמעשה ידיה שלה, וסיים: וכן מפורש בתוספתא כתב לזון בן אשתו ובת אשתו לא יאמר להן וכו'. ועיין גם בתשב"ץ הנ"ל.[7] ופסקה בטור אה"ע סי' קי"ד ובשו"ע שם ס"ק ב'.

10. כתב לזון את בת אשתו, ושברה לו, לא כל הימנו. וכ"ה

[3] בבבלי ק"ב א': בשטרי פסיקתא. וכאן מפורש: כתב לזון וכו'. ועיין גם בירושלמי רפי"ב, ל"ד ע"ד.

[4] ואין להניח שהם פירשו בגמרא שם "אלמנתו ובת אי זה מהן קודמת" שהכוונה לבת אשתו שנזכרה לעיל בסמוך שם, שהרי מפשיטות ר' אבהו שם מוכח שהכוונה לבתו שניזונית מתנאי כתובה.

[5] ומ"ש ידידי הרב המו"ל שם בהע' ה' ובהע' ז' היא פליטת הקולמוס, ודין המאירי היא משנה ותוספתא מפורשת, ודברי היש אומרים אינם עניין לר"מ פי"ט מה' אישות הכ"א ושאר פוסקים, שם מדברים בבתו הוא מאלמנה זו, או מאשה אחרת, שניזונות מתנאי כתובה.

[6] וכשאין שם נכסים אלא כדי מזונותיה היא מוחלת לבעלה את התנאי, ועכשיו הנכסים ברשותה למזונותיה, ונפשה עדיפא לה (עיין בבלי כאן ע"ט א'). ולפ"ז לא דברו ה"יש אומרים" אלא באם ובתה, אבל לא באלמנה ובת אשה אחרת שפסקו לה מזונות.

[7] מרן בב"י טור אה"ע סי' קי"ד כתב: והריב"ש בתשו' סי' ת"פ כתבו בשם התוס', ונתן טעם לדבר, ומסיים בה בירושלמי הפוסק לזון כלתו מעשה ידיה של בנו. והסוף ("ומסים בה בירושלמי וכו' ") אינו בריב"ש, אלא בתשב"ץ הנ"ל (בשינוי לשון קצת), ואף התשב"ץ הביא את סוף הירושלמי (הנ"ל בפנים), ולא הביא את תחילתו.

("הימנו")[8] גם בד, כי"ע, עיטור ושו"ת מהר"מ[9] שהבאנו להלן. ובשאר ראשונים מקוצר, או "מנוסח". והתוספתא הובאה בעיטור, במאירי ובראי"ש הנ"ל, בשו"ת מהר"מ בר' ברוך סי' ע"ז, ד' קרימונא סוף סי' קכ"ה, הוצ' הרנ"נ רבינוביץ סי' ר"ה ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתע"ג, מרדכי ב"מ פ"ו סי' שמ"ו והגה"מ פכ"ג מה' אישות הי"ז. ופסקה בטור אה"ע בסי' קי"ד וכן בשו"ע שם ס"ק ג'. ועיין בשאלה לרדב"ז ח"ד (ליוורנו תי"ד) סי' רנ"ד. ועיין רשב"א, מאירי ור"ן נדרים כ"ד א' ובצפנת פענח פ"ח מה' נדרים הי"ד.[10] והר"מ השמיט את ההלכה שלפנינו כאן, וכבר תמה בח"ד על כך. ואם השערתנו לעיל, שו' 8–9, סד"ה כתב, נכונה, הרי אפשר שהר"מ סמך על פסק גאון שחולק על תוספתא זו.

10–11. שזכין לקטן ואין חבין לו. הראשונים הנ"ל, רשב"ש סי' תק"ה, ד"ה אמנם הקטב השני. וכמה מן הראשונים הנ"ל ציינו לתוספתא להלן פי"ב, שו' 43–44, עיין מש"ש. ובמאירי הנ"ל: שזכין לקטן ואין חבין לו, ונראה דהוא הדין לגדול (עיין במשנת ב"ב פ"ט סמ"ז), שזכין בשביל אחר ואין חבין בשבילו. ובתוספתא, כאן, כנראה הכוונה שאפילו מדעת הבת, או הבן, לאו כל כמינה להפקיע זכותן, משום שהם קטנים, ולאו בני מחילה הן, אפילו כשהגיעו לעונת הפעוטות, כשיטת הראב"ד בפכ"ט מה' מכירה ה"ח ועוד, ועי"ש במגיד משנה. ועיין ר"מ שם ומ"ש במרדכי כאן פ"ו סי' ק"צ (בשם רבינו ברוך) ובשטמ"ק ס"ח א', ד"ה מתני' יתומה, ובהפלאה בק"א סי' קי"ג ס"ק ז', אות י"ב, ובצפנת פענח פי"ט מה' אישות הי"ב. ולעניין מחילת האם, עיין מ"ש בצפנת פענח פ"ח מה' נדרים הי"ד הנ"ל (לעיל שו' 10), ומ"ש הר"ח אלגזי בנתיבות משפט, קי"ז ע"א. ועיין מ"ש לעיל פ"ו, שו' 28–30.

11. האשה שאמרה מת בעלי, או נזונת, או נוטלת כתובה. ירושלמי פי"ג ה"א, ל"ה ע"ד, בבלי ק"ז ב'. ופשוטה היא, שהרי האשה נאמנת לומר מת בעלי וליטול כתובה, כמשנת יבמות פט"ו מ"ג ומקבילות.

12. גרשני בעלי, ניזונת עד כדי כתובה. ופירשו בירושלמי ובבבלי שהיא נוטלת מזונות כדי כתובה ממה נפשך, אם גרשה בעלה הרי חייב לפרוע לה כתובתה, ואם לא גירשה הרי חייב במזונותיה.

12–13. מה בין מיתה לגירושין, במיתה אין יכול' להכחיש, ובגרושין יכולה להכחיש, ושתאמר לו גירשתני. סיום זה חסר בירושלמי ובבבלי. והשאלה היא למה אשה נאמנת לאמר מת בעלה ואינה נאמנת לומר שגירשה אם היא בחזקת אשת איש, כמפורש במשנת כתובות פ"ב מ"ה. ובירושלמי יבמות רפט"ו, י"ד סע"ג, הקשו קושיא זו למה נאמנת במיתה ואינה נאמנת בגירושין, ותירצו שנייה היא בעידי מיתה, מאחר שאם יבוא הוא מכחיש. והביטוי "בעידי מיתה" הוא באשגרה מלעיל שם פ"י ה"ד, י' ע"ד, כתובות פ"ב ה"ב, כ"ו ע"ב, וכאן צ"ל: שנייא היא מיתה וכו'. ועיין בבלי כאן כ"ב ב'. ומן התוספתא כאן אין ראייה שאין האשה יכולה לומר לבעלה גרשתני, שהרי בנידון שלנו היא אומרת כן שלא בפניו, ולכולי עלמא אינה נאמנת להנשא לכתחילה, עיין בבלי כ"ג א' ותוספות שם, ד"ה אית, תוספות גיטין פ"ט ב', ד"ה ואידך, יבמות קט"ז ב', ד"ה באותה.

13–14. שלשה שהטילו לכיס ונגנבו מהן, מביאין השאר לאמצע

[8] ולכאורה צ"ל: הימנה, כמו שהוא בשו"ת מהר"מ, ד' קרימונא שהבאנו בפנים. ובשו"ת הרשב"א: לא כל כמינה. ועיין להלן, הע' 9.

[9] בד' פראג, בהוצ' רנ"נ רבינוביץ ובהגה"מ (עיין להלן בפנים). ובמרדכי ד' קושטא: לאו כ' כ'. ובד"ו רפ"ב שם: לאו כל כמיניה.

[10] ועי"ש גם בפי"נ ה"ד. וכיוון לדעתו של בעל נתיבות משפט לס' משרים שהבאנו להלן בפנים, סוף שו' 10–11. ועיין לעיל, הע' 6.

וחולקין. וכ"ה בד. ובכי"ע: ונגנב הימנו[11] וכו'. וכן בקג"נ... מנו. ובשו"ת מהר"ם (הוצ' ר"א בלאך, מק"נ ברלין תרנ"ב), עמ' 278: ועוד דתניא בתוספתא ג' שהטילו לכיס זה מנה וזה מאתים ונגנב מהם, השאר מביאים לאמצע וחולקים, פי' כל א' בשוה, הינו דוקא לפי שבתחלה.[12] וקרוב לוודאי שהמלים "זה מנה וזה מאתים" הוא פירוש רבינו,[13] ואינן בשום כת"י, לרבות קג"נ. ובמרדכי פ"י סי' רל"ו: ועוד יש בתוספתא שלשה שהטילו לכיס ונגנב ממנו (כעין גי' כי"ע וקג"נ) השאר מביאין וחולקין לאמצע. ובאגודה כאן סוף סי' ק"ל, קי"ח ע"ג: עוד יש בתוספות שלשה שהטילו לכיס ונגנב ממנו השאר מביאין לאמצע וחולקין.

עכשיו לעצם העניין, בכל מקום במשנה, בתוספתא ובתלמוד בהלכות דומות, לאמצע פירושו, לשותפות, ובאופן שוה לכל השותפין,[14] והגירסא בסוף התוספתא "מביאין השאר לאמצע וחולקין" היא גם להלן ב"ב פ"ח סה"ו (בד ובכי"ו) ושם פ"י ה"ז, כמו שהוא כאן בכל נוסחאות התוספתא (לרבות קג"נ, ושם: את השאר). ופירושה כפירוש מהר"ם הנ"ל שא' הביא מנה וא' מאתים [וא' שלש מאות], ואין משגיחין בגניבה, וכל מה שנגנב נגנב מן השותפות, והשאר לאמצע באופן שוה לכל אחד.

ובמשנתנו כאן פ"י סמ"ד: וכן שלשה שהטילו לכיס, פיחתו או הותירו, כך הן חולקין, כלומר, לפי מעות,[15] והכוונה לשלשה שהטילו לכיס, לשם עסק, כמו בשאר מקומות.[16] ולא נתברר במשנתנו מהו "פיחתו או הותירו", אם הכוונה לגוף המטבע, או ליוקרא וזולא של הפרקמטיא.[17] ובירושלמי כאן פ"י ה"ד, ל"ג ע"ד: אמר ר' אלעזר הדא דאת אמר בשהיתה הסלע חסירה או יתירה, אבל לשכר והפסד כולהן חולקין בשוה. ובסוף ההלכה, ל"ד ע"א, הסיקו שר' זעירא חולק על ר' אלעזר, וסובר שסתמן (שאם לא התנו בפירוש) זה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו. ובירושלמי ב"ק פ"ד ה"א, ד' ע"א: תמן תנינן וכן שלשה שהטילו לכיס הותירו או פחתו כך הן חולקין.[18] אמר ר' בון [בר חייא],[19] נראין דברים בשנטלו מרגלית דיכול מימר ליה אילולי עשרתי דינריי לא הויתה מזבין כלון (=כלום), אבל דבר שדרכו לחלק מביאין לאמצע וחולקין (כלומר, בתמיה).[20] אמר ר' לעזר ואפי' דבר שדרכו לחלק, דיכיל מימר ליה את פרגמטיא

11 כלומר, מן הכיס. ולפי גירסת ד וכי"ו הכוונה למעות.

12 המו"ל מעיר: כאן איכא חסרון בכ"י. וברור שכוונת רבינו היא: היינו דווקא לפי שבתחלה [נשתתפו ברצונם, אבל לקח זה בשלו וזה ונתערבו זה נוטל לפי מעותיו וזה נוטל לפי מעותיו] וכו', כברייתא שבבבלי כאן צ"נ ב' ולהלן בסמוך בתוספתא, עיין במרדכי שהבאנו להלן בפנים.

13 ונקט לשון התלמוד כאן צ"נ א' ולשון הברייתא (להלן בתוספתא) שם צ"נ ב'.

14 אמנם ברש"י ב"ק קט"ז ב': הציל לאמצע. כל אחד מכיר את שלו ונוטל, ברם לפי רמי בר חמא שם הכוונה: לשותפות, ונוטלים בשוה. ואפילו לפי ההוה אמינא שבתלמוד אין הקדמונים מסכימים לפירש"י. וכבר העיר בשו"ת מהר"י אבן לב ח"נ סי' מ"ב: ויש להסתפק אם זאת הסברא וכו' הוא מוסכם משאר כל הפוסקים וכו'. וכוונתו להרי"ף בב"ק שם והרמ"ם פי"ב מה' גזילה ואבדה ה"ח (ועיי"ש ה"ט) שהביאו את לשון הברייתא בלי שום פירוש. ובתשה"נ הוצ' קורוניל סי' ז' (אוה"נ שם, עמ' 110): [ואותו הממון] "אשר הודה בו כי השיבו הליסטים עליו, יחלוק אותו עם ראובן, לפי שאמרו שירה שהיתה מהלכת במדבר ונפלה עליה נייס, והלך האחד והציל, מה שהציל לאמצע". ומדברים בפרקמטיא אחת שאין כל חלק של כל אחד ואחד ניכר בה. ועיין שו"ת מהר"ח או"ז סי' ר"ו.

15 עיין בתוספות צ"נ א', ד"ה וכן, ולהלן שם, ד"ה רבי, ועיין בריי"ף.

16 עיין לדוגמא בבלי סנהדרין י"ד ב' ועוד בכ"מ.

17 עיין להלן ב"מ פ"ד סה"כ ומקבילות, ומ"ש לעיל יבמות פ"ט, שו' 2–3, ד"ה אילו הן, וד"ה במשנתנו.

18 וקיצרו שם את מאמר ר' אלעזר שבירושלמי כתובות, כדרכו של הירושלמי בנזיקין.

19 כ"ה בעיטור אות שני, שיתוף, הוצ' רמא"י, מ"א ע"ד, מאה שערים שלו על הרי"ף כאן סי' ל', רמב"ן כאן ספ"י, רא"ה, ריטב"א ור"ן בסוגיין צ"נ ב'. ובמאירי כאן, עמ' 429: אמ"ר בון אמ"ר חייא, וצ"ל: אמ"ר בון בר חייא, כבשאר הראשונים.

20 ומאמר ר' בון בר חייא הוא מאמר בפני עצמו, והוא אומר שאם לקחו מרגלית נראין הדברים

דידך סגין ואת מנעה[21] מזבנתא וכו'. ואף שם הסיקו (ד' רע"א) שר' זעירא חולק וסובר שזה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו, והיינו כר' בון בר חייא הנ"ל.

ובבבלי צ"ג סע"א: אמר שמואל שנים שהטילו לכיס, זה מנה וזה מאתים, השכר לאמצע. אמר רבה מסתברא מילתיה דשמואל בשור לחרישה ועומד לחרישה, אבל בשור לחרישה ועומד לטביחה זה נוטל לפי מעותיו וזה נוטל לפי מעותיו,[22] ורב המנונא אמר אפילו שור לחרישה ועומד לטביחה השכר לאמצע.[23] ואח"כ הביאו את התוספתא שלהלן בסמוך שמוכח ממנה שלא כרבה, ותירצו מה שתירצו. ובסוף הביאו את משנתנו („וכן שלשה שהטילו לכיס וכו'") ותירצוה שהכוונה למטבע עצמו, כעין פירוש ר' אלעזר בירושלמי כאן. ועיין הפירוש של סוף הסוגיא ברש"י מהדו"ק (לפי שטמ"ק).

ונראה שהאמוראים סמכו על ברייתות, ואף הן חולקות, וכן אמרו בירושלמי ב"ק פ"ד ה"א, ד' ע"א: תני שלשה שהטילו לכיס ונגנבו כך הן חולקין. ונראה שברייתא זו נשנית על משנת השוורים שם, שחולקין לפי מעות. וכן אמר ר' זעירא הנ"ל[24] (על משנת השוורים): וכן לשכר, וחולק על ר' אלעזר, כמו שאמרו מפורש בירושלמי שם. ושאלו שם על ברייתא זו: והתני באילו (צ"ל: באילין)[25] אבנים ונגנבו, מחצה לזה ומחצה לזה. אמר ר' שמי אבנים[26] גסות הן ואיפשר[27] לבלול לצאת ידי כולן, אבל סלעים[28] דקות הן, ולית ידע אי מן הדין נסב, אי מן הדין נסב. [ואם][29] מספק כל אחד נוטל לפי כיסו.[30] והחסרון שבירושלמי ניכר מתוכו, ושמא צ"ל: דקות הן [והן נבללין, ברם באבנים] לית את ידע אי מן הדין נסב, אי מן הדין נסב, ואם מספק כל אחד ואחד נוטל לפי כיסו, כלומר, בתמיה. והרמב"ן שם מסמיך את דברי הירושלמי שם לירושלמי מע"ש פ"ב ה"ו, נ"ג ע"ג,[31] ועיי"ש בחי' הר"ן ובשו"ת שלו הנ"ל. ושואל הירושלמי: מה חמית מימר בגניבה מימר אנן קיימין,[32] או אינן[33] קיימין אלא במשתייר (כלומר, שכל אחד

שיכול לומר לו וכו'. ור"י לוי במחברתו המצויינת על ירושלמי ב"ק פ"ד, עמ' 104, בפירושו, כתב את הירושלמי מחדש, אבל אין להגיה נגד הנוסחא שלנו המקויימת ע"י כל הראשונים הנ"ל, לעיל הע' 19.

21 צ"ל: מעני, כגירסת המאירי הנ"ל, כלומר, שוהה, מלשון עינוי הדין, עיין במלונו של יסטרוב, ערך ענא, עני. וכן בירושלמי פאה פ"א ה"א, ט"ו ע"ג: כתיב ומשפט ורב צדקה לא יענה (איוב ל"ז כ"ג), אין הקב"ה משהא מתן שכרן של עושי מצות בגוים. וברמב"ן, רא"ה ור"ן (בד"ק) הנ"ל (לעיל הע' 19): מעני, ופירשוה מלשון מענן, דוגמת ענונה וכו'. ולבסוף כתב הרמב"ן: ואיכא דגרסי מענה מלשון עינוי. ובמאה שערים לבעל העיטור על הרי"ף הנ"ל הכניסו המגיהים בסוגרים: [מנעה], ובוודאי היה כתוב בכ"י „מענה", ותיקנו בסוגרים „מנעה", כדרכם בתיקוניהם להגיה ע"פ הדפוסים.

22 והוא כר' בון בר חייא וכר' זעירא בירושלמי הנ"ל.

23 ועיין בפירוש דבריו בר"ח (אוה"נ, עמ' 74), ברי"ף, ברש"י שם, ברמב"ן, במאירי, סוף עמ' 428, ועוד.

24 שם ד' רע"א.

25 כ"ה בנ"י ב"מ רפ"י בד"ק. וכן בשו"ת הר"ן סי' י', ד"ק סי' י"א: באלין. ובחי' הרמב"ן ב"מ קט"ז ב': באילן, ובחי' הר"ן שם: באילון.

26 כ"ה בחי' הרמב"ן, בשו"ת הר"ן ובחידושיו בד"ק הנ"ל, ולפנינו בטעות: סלעים.

27 -ואי אפשר (עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 1213 ואילך). וכן מפורש ברמב"ן ור"ן בחידושיו ובשו"ת שלו הנ"ל.

28 כ"ה בראשונים הנ"ל (לעיל הע' 26), ולפנינו בטעות: אבנים.

29 כ"ה ברמב"ן הנ"ל. ובר"ן: אי.

30 וכתב הרמב"ן: ואין הירושלמי הזה ברור אצלי.

31 ועיין מ"ש לעיל ח"ב (מע"ש), עמ' 732–733, ובהע' 9 שם.

32 כלומר, מה שאמרו בברייתא: אבנים ונגנבו מחצה לזה, ומחצה לזה הכוונה שהגניבה היא מחצה לזה ומחצה לזה.

33 -אין נן, אין אנן.

נוטל מחצה מן המשתייר). אמר ר' יוסי בי רבי בון ואפילו[34] תימר בגניבה אנן קיימין, נמצאת מידת הדין לוקה, הגע עצמך דהוה לדין חמשין ולדין מאה (וחמשין),[35] גנבו חמשין, אישתכח דהדין דחמישיתה (צ"ל: דחמשתין, של החמישים) דלא מפסד כלום.[36]

סוף דבר ראינו שהברייתות והאמוראים חולקים בשותפין שהטיל אחד מהם מרובה ואחד ממועט, ולא התנו ביניהם, כיצד חולקין בריוח ובהפסד. ולא עוד אלא שבריטב"א גיטין י"ג א' כתב: והכי תניא בתוס' דמס' ב"מ, ב' שהטילו לכיס זה ק' וזה ר' וגנבו מהן ונאבד חולקין לפי חשבון. וכן מעתיק (בשינויים קלים) בר"ן שם פ"א סי' תי"ד, ובחידושיו י"ג סע"א. ועיין ב"י בטור חו"מ סי' רנ"ג, ד"ה וכתב הר"ן, ובבאור הגר"א חו"מ סי' קע"ו ס"ק ז', אות ל"ה. ובחי' הר"ן ב"מ קט"ז ב' העתיק (בשם הירושלמי ב"ק הנ"ל): תני כך שנים שהטילו לכיס זה מנה וזה מאתים ונגנבו כך הם חולקים, כלומר, לפי דמים. אבל בירושלמי שלפנינו, וכן ברמב"ן ב"מ שם לא נזכר "זה מנה וזה מאתים". ונראה שאף כאן שאב הר"ן מריטב"א לב"מ (לפנינו אין ריטב"א לפ"י של ב"מ).

14—15. שנים שהטילו לכיס זה מנה וזה מאתים, ועשו פרקמטיא, שכר לאמצע. בכי"ע: אם עשו בפרקמטיא. וכן מעתיק במרדכי פ"י, סי' רל"ו, בשם התוספתא. ובבבלי צ"ג ב':[37] מיתיבי שנים שהטילו לכיס זה מנה וזה מאתים השכר לאמצע. וחסר שם "ועשו פרקמטיא", ומשום זה תירצוה אליבא דרבה: בשור לחרישה ועומד לחרישה.[38] ומטעם זה הביאה המרדכי בשם התוספתא. ובאגודה סי' ק"ל, קי"ח ע"ג: "תוספתא שנים שהטילו לכיס זה מנה וזה מאתים ועשו בפרקמטיא, השכר לאמצע, ואם התנו ביניהם זה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו". והסיום הוא מן הירושלמי כאן פ"י ה"ד, ל"ד רע"א, וב"ק פ"ד סה"א, ד' רע"ב. ושמא יש לפנינו השמטה, או קיצור, באגודה.

15—16. לקח זה בשלו ולקח זה בשלו ונתערבו וכו'. בבלי הנ"ל. והטעם הוא שלא נשתתפו בכוונה, ודינם כאילו התנו שכל אחד יטול לפי כיסו, וכמו שאמרו בירושלמי הנ"ל: שאם התנו ביניהן, שזה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו. שוורים (כלומר, שהמזיק והניזק נעשו שותפים שלא מדעתם) כמותנין הן.

16—17. יצאו עליהן שלשה שטרות כאחד, הראשון נשבע לשיני, והשיני נשבע לשלישי. בכי"ע: יצאו עליו וכו'. וכנראה שכן צ"ל לפנינו. ובמשנתנו פ"י מ"ה: מי שהיה נשוי ארבע נשים ומת, הראשונה קודמת לשניה וכו', הראשונה נשבעת לשניה, והשניה לשלישית, והשלישית לרביעית, והרביעית נפרעת שלא בשבועה. בן גנס אומר וכו' אף היא לא תפרע אלא בשבועה וכו'. ונחלקו הראשונים בפירושה. לפי רש"י וסייעתו הכוונה שבאה הראשונה לגבות, ואין בנכסים כדי שיעור כל הכתובות, ולפיכך נשבעת הראשונה לשניה שלא נפרעה כלום, שאם נפרעה, הרי הנכסים הם ברשות השניה, וכן השנייה לשלישית וכו'. אבל האחרונה אינה נשבעת לחברותיה. ולדברי בן גנס אף האחרונה

[34] נ"ל שצ"ל: ואילא, ואי לא.

[35] ר"י לוי מחק מלה זו מדעתו ע"פ העניין שסיימו "דלא מפסד כלום", ולפי גירסתנו הרי הוא מרויח. ויפה כיוון שכן כותב בשו"ת הר"ן סי' י' (בד"ק סי' י"א): מן הירושלמי שהזכרתי למעלה, דקאמר והתני באלין אבנים ונגנבו מחצה לזה ומחצה לזה, פירוש אף על פי שיש לאחד מאה אבנים ולחברו חמשים.

[36] והעתקתי את כל לשון הירושלמי, משום שהניהו בו הרבה, ור"י לוי במחברתו לב"ק פ"ד, בפירושו עמ' 106—107, כתבו מחדש. ומן המשא והמתן בירושלמי ב"ק ברור שפירשו את העניין אחרת מאשר בבבלי ובירושלמי כתובות.

[37] ברש"י מהדו"ק (לפי שטמ"ק): מיתיבי שנים. בריתא היא.

[38] אבל עיין מ"ש רש"י במהדו"ק (לפי שטמ"ק) בשם "לשון אחר". ועיין גם בתוספ' ר"ד בסוגיין.

נשבעת, שמא תמצא אחת מן השדות שאינו שלו (כאוקימתא של שמואל בבבלי צ"ד א', וכפירוש הר"ח, עי"ש בתוספות, ד"ה שנמצאת), ובעל חוב מאוחר שקדם וגבה מה שגבה גבה, ולא תוכל הראשונה להוציא מידי האחרונה, ונמצאת מפסידה. עיין ברש"י שלפנינו וברש"י מהדו"ק שהביא בשטמ"ק.

אבל הרמ"ה ותלמיד הרשב"א (לפי שטמ"ק) מפרשים שאעפ"י שיש שם נכסים מספיקים לכולן נשבעות, משום שמא ימצא חלק מן הנכסים שאינו שלו, וראשונה ראשונה משתכרת, לפיכך נשבעת הראשונה לשנייה שלא נפרעה וכו', שאם נפרעה הרי באה השנייה במקום הראשונה[39] וכו'. ועיין במאירי, עמ' 431.

ואעפ"י שמשנתנו מדברת בכתובות, הרי ברור שהוא הדין בבעלי חובות, כמפורש בתוספתא כאן. וכתב בס' התרומות סוף שער כ"א (ח"ה סי' ו'): ויש לנו לברר היכא שהוא חייב לשנים לזה מנה ולזה מנה, והאחד מוקדם בשטרו והשני מאוחר ממנו, ואין ללוה נכסים שיספיקו כי אם לראשון (כשיטת רש"י במשנתנו), בודאי בזה אע"פ שזכה בהן הראשון, אין מורידין הראשון בנכסי לוה עד שישבע שבועת המשנה שלא נפרע ממנו כלום כדין טורף, שהרי טורף לשני את שלו וכו', ואינו נפרע הראשון עד שיעשה שבועה לשני ממנו, שהרי היו משועבדין לו אלא שטרפה ממנו, מפני שזכה בקדימתו, וכדאמרי' בפרק מי שהיה נשוי, מי שהיה נשוי ד'[40] נשים, ראשונה נשבעת לשנייה ושנייה לשלישית וכו'. וכן כותב הריטב"א (צ"ג ב'): ושמעי' מהכא כי מלוה מוקדמת שבא לגבות תחלה (דומי')[41] לב"ח מאוחר שנשבע מקודם שבועה בנקיטות חפץ שאינו פרוע, כאילו בא ליפרע מנכסים משועבדים. וכן פסק בטור חו"מ סי' פ"ב ומרן בשו"ע שם ס"ק ב'. ולפלא שרבותינו לא הביאו את התוספתא כאן שמפורש בה כדבריהם.

ומלשון התוספתא "שלשה שטרות כאחד"[42] מוכח שכולם באו לגבות בזמן אחד, ולפיכך נשבע הראשון לשני, ומשמע קצת שאם בא הראשון לגבות, והניח מקום לשני ולשלישי, ועדיין לא הגיע זמנם לפרעון אינו נשבע.[43] וכן לא נתברר כאן אם היו כאן נכסים רק כדי מקצת החובות,[44] או אפילו אם היו כדי כל החובות צריכים להשבע. והוא תלוי במחלוקת הראשונים בפירוש משנתנו שהבאנו לעיל. והברייתא שלנו כת"ק, לפי פירוש שמואל ורבה בר אבוה בבבלי צ"ד א'. ולפי פירוש אביי היא ככולי עלמא, וכאן מדברים בגובים מן הלוה עצמו, ולפיכך השלישי אינו צריך שבועה. ולכל הפירושים הם דברי המשנה הם דברי הברייתא, ובוודאי אין חילוק בין כתובות לשאר שטרי חובות, ולא באה אלא להשמיע לנו את החידוש שבסיפא.

17—18. רצה שיני שלא להשביע את הראשון, שלישי יכול למחות בידו. לפירש"י וסייעתו במשנתנו שדווקא אם אין בנכסים (או שיש חשש שלא יהא בנכסים) כדי החובות משביע השני לראשון וכו', אף כאן אפילו אם אין בנכסים אלא כדי חוב הראשון, אין השני יכול למחול לראשון את השבועה. ואף אם נניח שהראשון כבר נפרע, והרי בין כך ובין כך לא יהא לשלישי כלום, משום שהשני יגבה אותם, מכל מקום אין השני יכול למחול את השבועה (ואפילו אם השני ישבע לשלישי שלא נפרע כלום), שהרי הראשון כשהוא נשבע הוא נשבע גם לשני וגם לשלישי, ואין צורך בשבועה מיוחדת, משום ששבועה לאחד שבועה למאה (עיין בבלי צ"ד א'), וממילא אין השני יכול למחול לראשון את חלק השלישי, וכל זמן שלא

[39] רבינו יונה (לפי שטמ"ק) דחה פירוש זה, וכתב: "דאם איתא דאע"פ שיש נכסים שיעור כל הכתובות משביעות זו את זו, אם כן אף הרביעית היתה נשבעת מפני זה הספק."

[40] כ"ה בד"ר, ובד"ו בטעות: נ'.

[41] בשטמ"ק: ודומה, אבל בפיסקא שבב"י טחו"מ, סוף סי' ע"א, חסרה מלה זו.

[42] עיין בתוספות צ"נ ב', ד"ה מי שהיה, ומאירי, סוף עמ' 430.

[43] עיין רש"י במשנתנו, ד"ה הראשונה, ובהפלאה בקונטרס אחרון סי' צ"ו, אות כ"ה.

[44] עיין בס' התרומות סוף שער כ"א שהבאנו לעיל בפנים.

נשבע לשני חייב להשבע לשלישי. ולפירוש הרמ"ה במשנתנו שמדברים שיש כאן נכסים כדי כל החובות, וכל השבועה היא שמא תמצא שדה אחת, או שתים, שאינן שלו ויוציאו הראשונים מן האחרון, הרי אף כאן השלישי רשאי להשביע את הראשון ואת השני שלא נפרעו, ולאו כל כמיניה של השני למחול לראשון. ואינו עניין לשטר שכתוב בו נאמנות שהזכירו בעל ס' התרומות והריטב"א הנ"ל (לעיל, שו' 16—17, ד"ה ואעפ"י), שהרי שם הנאמנות ומחילה על השבועה היא מצד הלוה, ואינו עניין לכאן.

18—20. לוה מאחד, ומכר שדהו לשנים, וכתב בעל חוב לשיני דין ודברים אין לי עמך, אין השיני יכול לגבות, מפני שהניח לו מקום לגבות ממנו. בד ובכי"ע: אין השיני יכול לגבות מן הראשון וכו'. וכן בקג"נ: אין השיני ... הראשון, מפני שהניח וכו'. ויש כאן ט"ס ברורה, וצ"ל: אין הוא יכול לגבות מן הראשון, והכוונה לכותב. וטעה מי שהוא וחשב ש"הוא" כוונתו "לשיני" שכתבו לו, ונכנס הפירוש בפנים. וכן בבבלי צ"ה א': ועוד תניא לוה מן האחד (כלומר, חמשים זוז) ומכר נכסיו לשנים (כלומר, בשוי חמשים זוז לכל אחד ואחד) וכתב בעל חוב ללוקח שני דין ודברים לי עמך, אין לו על לוקח ראשון כלום, מפני שיכול לומר הנחתי לך מקום לגבות הימנו.

20—22. גר שמת ובזבזו ישראל את נכסיו, ויצתה עליו כתובת אשה, ובעל חוב, גובין מן האחרון שבהן, אין להן, גובין משלפניו, אין להן, גובין משלפני פניו. בתוספתא כאן לא נתבאר באילו נכסים אמרו, בקרקעות, או במטלטלין. ובעיטור סוף ה' מלוה על המשכון, הוצ' רמא"י, כ"ד ע"א: ואם ישראל יש לו מלוה בשטר, או בעדים,[45] על הגר ומת בתוך זמנו הרי הוא כמשכון של גר ביד ישראל, ואם בא ישראל והחזיק בנכסיו של גר אינו יכול להחזיק כשיעור החוב (בבלי ב"ק מ"ט ב'), והמחזיק בנכסי הגר הרי הוא כיורש, וצריך שבועה (כלומר, הגובה ממנו) כדין הבא ליפרע מנכסי יתומים, כתב בסוף הספר (לפנינו ליתא שם). ולא באר רבינו אם המדובר הוא בקרקעות, או אפילו במטלטלין (וממשכון אין ראייה, עיין להלן).

ובס' התרומות שער מ"ט חלק י"ח סי' ג' כתב: עוד יש לברר אם מתחייב הגר לאחרים בשטרי חוב שיש להם עליו ומת, ואין יורשין לגר, ובא א' והחזיק בנכסים, זה פשוט שכל מלוה שנגבית מן היורשין, או ממשועבדין, נגבית כמו כן מזה שהחזיק בהן, אך צריך בירור אם משתבע כדין שאר טורף, או כדין הנפרע מנכסי יתומים,[46] ובזה כתב הרב דכיון דזכה בהן המוחזק לא מפקינן מיניה אלא בשבועה, ואם הם רבים, אחרון אחרון נפסד, ואין לו גובה משלפניו. והוא ממש דין התוספתא כאן, אלא שרבינו לא הזכירה. ובטור חו"מ סוף סי' ער"ה העתיק כלשון ס' התרומות, עיין מ"ש מרן שם. ועיין בשו"ת הרא"ש כלל ט"ו סי' ג'.

ומרן הנ"ל לעיל שם ציין לתשובות הרמב"ן (כלומר, המיוחסות) סי' ס"ט. ברם התשובה שם משובשת ומקוצרת, והיא נמצאת במלואה ומתוקנת בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' רנ"ב, ומשם אנו יודעים מי הוא השואל. וכ"ה שם: עוד שאלת[47] גר שמת בלא בנים, והיתה לו אשה ובא אחר וקדם וזכה בנכסים, אם תטול האשה כתובתה מאותן הנכסים, או לא וכו', ובתר איבעיא ליה למר איפשיטא ליה דאינו מפקיע, מדאמר בפרק שור שנגח את הפרה משכונו של גר ביד

[45] כ"ה בעיטור כת"י על קלף שבביה"מ כאן, וכן מעתיק בשמו במ"מ פ"ב מה' זכייה ומתנה הט"ז, וכן הניה בשער החדש מדעתו. ולפנינו בטעות: בערב.

[46] עיין מ"ש רבינו בסוף שער כ"א.

[47] הכוונה לר' יונה בר' יוסף, ועי"ש ריש סי' רמ"ז. ור' יונה זה היה שני בשני של הרמב"ן ורבינו יונה גירונדי, עיין מ"ש ר"ח מיכל באור החיים, סוף עמ' 497 ואילך. והיה קשיש מרבינו, ולפיכך כתב לו הרשב"א בכבוד רב, עיין להלן.

ישראל וכו', אלמא לא פקע שעבודיה שיש לישראל עליו. וכתב רבינו עוד[48] ומיהו נראה לי שאם תפס מטלטלין של גר, דלא גביא כתובתה מהם, ואפילו לתקנת הגאונים ז"ל דתקינו שתגבה כתובה מן המטלטלין. אלו דברי רבינו.[49] תשובה. אנא קטר"[50] קא חזינא בהא מלתא, דבתר דפשיט מר מההיא דמשכונו של גר ביד ישראל דאין שעבודו של המלוה נפקע היכי הדר פשיט, אבל במטלטלין אם קדם וזכה אין מוציאין מידו, וכי משכונו של גר ביד ישראל לאו משכון מטלטלי הוא וכו', ואם כן לפי שהיה מדקדק ממנו רבינו[51] שאין השעבוד נפקע וכו'. אבל מה שהביא רבינו[52] ראיה ממשכונו של גר אינה ראיה, דשאני התם דקני ליה למשכון, מדר' יצחק (כלומר, ולפיכך לא נפקע שעבודו) וכו', דקשיא לי הא דתניא בתוספתא דבפרק מי שהיה נשוי, ואף רבינו כתבה,[53] גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו ויצא עליו כתובת אשה ובעל חוב גובין מן האחרון, אין בהן, גובין משלפניו, אין בהן, גובין משלפני פניו. ובוודאי בזבזו מטלטלי משמע וכו'. ועיין במ"מ פ"ב מה' זכייה ומתנה הט"ז.

ואח"כ חידש רבינו מחמת הקושיא מעובדא דאיסור גיורא (ב"ב קמ"ט א') שאם היו המטלטלין בידי אחר לפני שמת הגר[54] זכה בהם, ואין אשה ובעל חוב גובה מהן, אבל אם לא היו בידי אחר בשעת מיתת הגר חל שעבוד האשה ובעל חוב עליהן, ואם זכה בהן אחר גובין מהן, ואין הזוכה דומה ליורש שיורש ממילא עי"ש. ועיין במחנה אפרים ה' זכיה מהפקר סי' ה', ועיין מ"ש הר"י אלגאזי בקהלת יעקב, תוספת דרבנן, אות ש', שעבודא, ד' שאלוניקי, ק"ג ע"ב ואילך.

ומתוך תשובת הרשב"א אנו רואים את שיטת השואל ר' יונה בר' יוסף, והוא הביא ראייה מב"ק מ"ט ב' שאין ההפקר מפקיע מידי שעבוד (שזו היתה השאלה שלו), ודחה הרשב"א ששאני משכון הגר ביד ישראל שהוא קונה אותו.[55] והביא רבינו יונה את התוספתא שלנו ופירשה במקרקעות גרידא, אלא שהרשב"א דחה את פירושו, וכתב: "בזבזו מטלטלי משמע",[56] ומסיק ממנה שאשה ובעל חובין גובין מן המטלטלין שזכה בהן לאחר מיתת הגר. ובראי"ה פ"ד סע"א: ומיהו היכא דליכא יורשים, כגון גר, קיימא לן כר' טרפון. ובפי' הריב"ש שם (לפי שטמ"ק ד"ה כושל) כתב: "יש מי שאומר שכתבה הריא"ף משום דנפקא מינה לגר דלית ליה יורשין,[57] ויש מי שאומר דהא לא אפשר, דגר כיון דלית ליה יורשין, ולא נשתעבדו מטלטלי לאחר מיתה, זכה הלה במה שבידו", והעיר עליהם באבני מלואים ה' כתובות סי' ק"ב ס"ק א'.

48 במיוחסות: וכת' רב עירא!

49 שלש מלים אילו הושמטו במיוחסות. וכנראה הושמטו בכוונה, עיין מ"ש להלן הע' 53.

50 במיוחסות בטעות הדפוס: קל ודיקא. ובד"ח שם: קלישא! ועיין להלן, סוף הע' 53.

51 כאן הניחו מלה זו גם במיוחסות, וכנראה שלא הרגישו בה.

52 במיוחסות השמיטו מלה זו.

53 כאן הניחו את המלה "רבינו" גם במיוחסות. ונראה שלא הבינו למי מכוין הרשב"א, אבל ברור שהכוונה שר' יונה השואל (שהרשב"א קורא לו בתשובה זו בקביעות: רבינו) בעצמו הביא את התוספתא. ובמיוחסות השמיטו מסוף השאלה "אלו דברי רבינו", ולעיל שם שבשו את המלה "רבינו" ל"רב עוירא", ולהלן השמיטו פעם אחת את המלה "רבינו", משום שהיה קשה להם כיצד יאמר הרשב"א על דברי רבו "קטרי קא חזינא", אבל באמת לא היה ר' יונה בר' יוסף רבו של הרשב"א אלא קשיש ממנו, וכתב לו דרך כבוד "רבינו", ובביטוי "קטרי קא חזינא" אין כאן פגם נמור, שאפילו על צדיק אפשר לומר כן, עיין תוספ' ב"ב כ"א ע"א, ד"ה זכור.

54 עיין מ"ש להלן, הע' 59.

55 ואפילו אם לא יקנה אותו "השתא ודאי לפירעון קאי גביה, דמאן (ד)פריק ליה" (לשון הראב"ד בחי' לב"ק, עמ' ק"ל).

56 אבל עיין לעיל פיאה פ"ב ה"י. ומן המלה "נכסים" אין לדייק כלום, עיין מ"ש לעיל פ"ט, שו' 11–12, סד"ה ואשר.

57 וכן כתב בקרבן נתנאל על הרא"ש פ"ט סי' ב', אות י'.

ובאמת הרשב"א בעצמו בב"ק מ"ט ב', ד"ה משכונו, כתב: מסתברא לי דה"ה אם אין לו משכון אלא שיש לו מלוה על גר זה גובה מנכסיו כנגד חובו וכו', וכן נ"ל אפילו אין לו אלא מטלטלין, והא דקאמר משכונו של גר ביד ישראל, משום דקא בעי למימר ובא ישראל אחר והחזיק בו קנה את השאר, ואע"פ שהמשכון ביד ישראל חברו וכו'. ולא העיר רבינו כלל על עובדא דאיסור גיורא (ב"ב קמ"ט א') שהביא בתשובתו הנ"ל. ונראה שסבר שאין משם ראייה גמורה, שהרי אודיתא יותר נוחה ויותר פשוטה, ואינו צריך שבועה. ועיין באבני מלואים הנ"ל, אלא שנעלמה ממנו לפ"ש תשובת הרשב"א בח"ב הנ"ל, שהיא היא התשובה שבמיוחסות סי' ס"ט, עיי"ש.

וגדולה מזו כתב המאירי בב"ק מ"ט א', סוף עמ' 150: זה שאמרו בגיורת שהוא פטור (כלומר, מדמי וולדות), דוקא כשחבל בה בחיי הגר ומת הגר, שמאחר שחבל בה בחיי הגר זכה הגר בהם, וכשמת זכה בהם המחזיק, הואיל ויש לגבות כתבתה מצד אחר וכו'. ומכאן שאם אין לה לגבות כתובתה מצד אחר גובה אפילו מחיוב ניזקין שחייבין לגר.[58] ושיטה זו תמוהה מאד.

סוף דבר שיטת ר' יונה בר' יוסף היא שאין בעל חוב ואשה גובין מן המטלטלין שזכו אחרים לאחר מיתת הגר. וכ"ה שיטת ה"יש אומרים" השני שהביא בריב"ש הנ"ל שהרי דחו פירוש זה על הרי"ף, שאינו יכול להתבאר גם למשנה ג' בפ"ט. וכן נראה מחידושי הראב"ד לב"ק מ"ט ב', הוצ' ר"ש אטלס, עמ' קכ"ט ואילך, שכתב: זה קנה כנגד מעותיו, ואע"ג דליתיה בחצרו וכו', אפילו הכי שיעבודיה קנה ליה, עיי"ש שהאריך בטעמו, ומדבריו מוכח שאם לא היה משכון אלא סתם מטלטלין בידו, ולא היו בחצרו, וזכה בהם אחר קנה הזוכה, ואין בעל חוב גובה מהם, אעפ"י שהזוכה זכה לאחר מיתת הגר עיי"ש.

שיטת הרשב"א בתשובה הנ"ל שיש לחלק בין היו המטלטלים ביד הנפקד בשעת מיתת הגר שאין גובין מהן,[59] ובין שזכו בהם לאחר מיתת הגר שגובין מהן. שיטתו בחידושיו לב"ק שאין לחלק, ובין כך ובין כך גובין מהן. וכן היא, כנראה, שיטת הרא"ה כאן פ"ד סע"א הנ"ל.

שיטת המאירי שאפילו אם היה אחר חייב לגר חיוב ניזקין, גובין ממנו. ועיין בשו"ע חו"מ סוף סי' רע"ה ובבאור הגר"א שם.

ועיין בתוספות מנחות נ"א ב', ד"ה יש, ובהגהות הרש"ש שם. ובעונג יו"ט, ריש סי' פ"ן, בהגהה, כתב שלא חל על המקדיש חיוב נסכים לפני ההקרבה. ועיין בפי' הראב"ד לתו"כ, ל"ד רע"א, ומשמע שם שלא כדבריו.[60]

[58] והעיר עליו בס' אמרי צבי לב"ק מ"ט ב'.

[59] ח"ל שם: ועל כן אני אומר דמטלטלי דגר כל שהיו ביד אחרים עם גמר מיתתו קנו אותם המופקדים אצלם, חה פירש למיתה, חה זוכה (ע"פ בבלי קידושין כ"ג רע"א, כלומר, ולא היו הפקר אפי' רגע אחד), והוו להו כמטלטלי דיתמי, ולא גבו מיניהו כתובת אשה לרבנן ובעל חוב לכולי עלמא. ובפרישה (בטור חו"מ סי' ער"ה, אות ד') כתב: "משום דהזוכה בנכסי הגר זכייתו היא מדין חכמים(?), וזוכה בו קודם יציאת נשמתו, מה שאין כן מקבל מתנה דזוכה מכח הנותן, והנותן אין כוונתו שיזכה כי אם לאחר מותו". ושמא סבר שבשעת נסיסתו נכסיו הפקר, שהרי הנוסס אינו יכול להקנות את נכסיו לאחר (עיין בבלי ב"ב קכ"ז ב', בראשתים שם, בס' התרומה סי' ק"ל ומ"ש לעיל ח"ג, עירובין, עמ' 405, הע' 55), והוא בעצמו מתייאש מהן. אבל מתוך הבבלי קידושין הנ"ל אין סתירה, שהרי אין הבדל אם העבד קונה את עצמו בשעת מיתה, או בשעת נסיסה.

[60] אבל בפירוש הרש"ס שקלים פ"ו, נ"ה סע"א: ממשכנין את מוצאיה. להביא נסכים שלה, דכיון דזכה בה, דידיה מקריא, ומחייב. ועיין מ"ש בהר אפרים שם, ד"ה היו. ואשר לפירוש הראב"ד הנ"ל (בפנים) בסוגיית הבבלי זבחים ק"ג א', כתב שם בפירוש המיוחס להר"ח, עמ' י"ג: "ר' יוסי בר' יהודה או' פרט לעולת נרים, נר שמת ואין לו יורש, דהוו הנהו עולות שהקדיש הנר להההיא משמרה" (כלומר, למשמר המשמש בשעה שמת), "והכת' או' עזלת איש, עולה שיש לה בעלים,

ובמס' גרים פ"ג, הוצ' היגר, סוף עמ' ע"ד: גר שמת וכו', ר' אליעזר אומר לא בחזקה בלבד וכו', היו עליו כתובת אשה ובעל חוב, ואמרה האשה אלו שלי ואלו כתובתי זכתה, אלו כתובתי ואלו שלי, אין לה אלא כתובתה, וכן בעל חוב שאמר אלו שלי ואלו חובי זכה, אלו חובי ואלו שלי אין לו אלא חובו. ולפי פשוטה משמע שבשתי קבוצות של מטלטלין עסיקינן. ואם תפסה האשה קבוצה אחת של המטלטלין, ואמרה עליהם אילו שלי, והשאר לכתובתי זכתה בכל,[61] אבל אמרה מתחילה[62] אילו לכתובתי, לא זכתה אלא בכתובתה. ועיי"ש בפירוש נחלת יעקב שפירשה ע"פ ב"ק מ"ט ב'[63] (היה משכונו של גר ביד ישראל עיי"ש). ונראה שרבינו יונה בר' יוסף וסייעתו[64] יפרשוה בקרקעות, והיינו שהניח הגר שמת בלי יורשין קרקעות והחזיקה האשה בקרקע, ואמרה בתחילה אלו כתובתי ואלו שלי אין לה אלא כתובה, משום שהחזיקה לא בכוונה לקניין, אלא בכוונה לתפיסה לשם גבייה, ואינה קונה בנכסי הגר אלא אם כיוונה לקנייה מן ההפקר, ואפילו אם חשבה שהוא גר אחר קנתה (עיין ר"מ פ"ב מה' זכייה ומתנה פ"ב הי"ג) שמ"מ נתכוונה לקנייה, אבל אם חשבה לקניין של תפיסה וגבייה אין לה אלא כתובתה. אבל אם אמרה מתחילה אלו שלי, ונתכוונה לקניין כדי לזכות מנכסי הגר קנתה את הכל. ועיין מאירי כתובות, עמ' 371, שחידש "שתפיסת בעל חוב, או אלמנה, במטלטלין בזמן שהיא מועלת אינה צריכה קניין גמור כדרכי הקניות שבמקח וממכר וכו'". ואף שגם הקניינים בנכסי הגר אינם כקניינים של לקוחות,[65] מ"מ הרי אף בנכסי הגר צריך כוונה לקניין של זכייה, אבל הכוונה של תפיסה בחוב אינה מועילה בהם.[66] ועיין בשו"ת מהר"י מינץ סי' ע"ז.

מ"מ למדנו מהלכה זו שבמס' גרים שאף היא הולכת בשיטת התוספתא שיש לאשה שעבוד על הנכסים כדי כתובתה, שאם לא כן,[67] הרי דין נכסי הגר כאן כולן שווין, ואם לא קנתה את השאר, משום שלא נתכוונה לקניין, אלא לגבייה, אף כתובתה לא היתה קונה אם זכה בהם אחר, שהרי לא נתכוונה לקניין זכייה. אבל לשיטת התוספתא קנתה כדי כתובתה, משום שהנכסים באמת משועבדים לכתובתה.

והני נכסי הפקר', כלומר, ואינן אלא לכהן שזוכה בהן ומקריבן בכל עת שירצה, ועורותיהן שלו. ולפי פירוש זה הנסכים באים משל ציבור, כדין המוצא קרבן, עיי"ש במשנת שקלים פ"ז מ"ה.

[61] בראשונים כפני שעשתה קניין ומן האחרונים נובה כתובתה אעפ"י שזכה בהם אחר אח"כ, כדין התוספתא שנובין מן האחרון. ועיין בקצות החושן סי' רמ"ה, אות ג', ולעיל שם. ויש לחלק.

[62] כלומר, אמרה ועשתה קניין, עיין רשב"ם ב"ב נ"ד א', ד"ה אדעתא דחיותא.

[63] עיי"ש שציין לחו"מ סי' ער"ה (בעניין משכון), ולפלא שלא ציין לסוף הסימן שם, שהיא התוספתא כאן.

[64] כלומר, הסוברים שאין אשה ובעל חוב נובין ממטלטלים שהניח הגר שמת בלי יורשין. ועיין להלן שם בנס' גרים, ושם הדונמא בעבדים ובצאן, עיי"ש.

[65] עיין ר"מ פ"ב מה' זכייה ומתנה ה"ג ואילך, וכולן מבוארות בבבלי ב"ב נ"ג ב' ואילך.

[66] ועיין ירושלמי כאן פ"ט ה"ג, ל"ג ע"א, ואינו ענין לכאן, ושם חשבה האשה שהשפחות שהניח לה הן עדיין ברשותה כמו שהיו בתחילה, ולא נתכוונה לא לקניין ולא לתפיסה (ועיין ירושלמי שביעית פ"ד ה"ב, ליה ע"ב), והוא ממש עדר בנכסי הגר וכסבור שהם שלו, כבבלי יבמות נ"ב ב'.

[67] כלומר, אם נאמר שכיון שמת הגר, הפקר מפקיע מידי שעבוד, כמו שרצה לומר רבינו יונה בר' יוסף בתחילה בשאלתו להרשב"א.

פי"א

1–3. אלמנה שתובעת כתובתה, והיורשים אומ' לה התקבלת כתובתיך, עד שלא נשאת, הן צריכין להביא ראיה שנתקבלה כתובתה, משנשאת, צריכה להביא ראיה שלא נתקבלה כתובתה. בכי"ו ובד הגירסא הפוכה: עד שלא נשאת היא צריכה להביא ראיה שלא נתקבלה כתובתה, משנשאת צריכי' הן להביא ראיה שנתקבלה כתובתה. והוא שיבוש ברור, והעתקתי בפנים כגי' כי"ע. ובקג"נ: עד שלא נישאת הן צריכין להביא ראייה, משנישאת היא צריכה להביא ראייה, והיא כגי' כי"ע. וכן בראב"ן סי' ק"ז (ד' פראג ל"ה סע"ב, הוצ' הר"ש אלבק, מ' ע"ד): שכך היא שנויה בתוספת, אלמנה שתובעת כתובתה, ויורשין אומרין לה התקבלת כתובתיך, עד שלא ניסת הן צריכין להביא ראייה שנתקבלה, משניסת היא צריכה להביא ראייה שלא נתקבלה כתובתה. וכן מעתיק רבינו ברוך:[1] משום דבתוספתא דמכילתין תניא, אלמנה שתובעת כתובתה ויורשין אומרין התקבלת כתובתיך, עד שלא ניסת הן צריכין להביא ראיה,[2] משנשאת עליה להביא ראיה. וכע"ז גם בעיטור, כתובות, הוצ' רמא"י ל"ה ע"ב (צריכין הן להביא... עליה להביא), כת"י ששון, עמ' 302 (לפי אהל דוד ח"ב 731 ע"א). וכן כותב ר"י הלבן במכילתין ט"ז ב', עמ' ל': דהכי תניא בתוספת' דמסכת כתובות, אלמנה התובעת כתובתה מן היתומין, אם עד שלא נישאת על היתומים להביא ראייה שנפרעה, משנישאת עליו (צ"ל: עליה) להביא ראייה. וכן בירושלמי פ"ד הי"ג, כ"ט ע"ב: כהדא אלמנה שהיא תובעת מן היורשין, היא אומרת לא נתקבלתי מכתובתי,[3] והיורשין אומרי' לה נתקבלת כתובתך, עד שלא נישאת היורשין צריכין להביא ראייה שנתקבלה כתובתה, נישאת עליה להביא הראייה שלא נתקבלה כתובת'.

נמצאנו למדים שאין ספק שגירסת כי"ע וקג"נ נכונה. ועכשיו נעבור לעצם העניין. בבבלי צ"ו סע"א: בעי ר' יוחנן יתומים אומרים נתננו (כלומר, מזונות, ועיין בתוספות שם, ד"ה יתומים), והיא אומרת לא נטלתי, על מי להביא ראייה, נכסי בחזקת יתמי קיימי, ועל אלמנה להביא ראיה, או דילמא נכסי בחזקת אלמנה קיימי, ועל היתומים להביא ראייה. ת"ש דתני לוי אלמנה כל זמן שלא ניסת על היתומים להביא ראיה, ניסת עליה להביא ראיה. ופירש רש"י וסייעתו: נישאת, והיא באה לתבוע מזונות של שנים שעברו. כלומר, הברייתא של לוי לעניין מזונות נשנית. ורב האיי גאון (אוה"ג, התשובות, עמ' 336) נושא ונותן בעניין שלנו, ומדבריו משמע קצת שאף הוא מבאר את דברי לוי במזונות, אלא שאח"כ מסיים (שם, עמ' 337): ולעניין כ[תובתה גם כן] כל זמן שלא נישאת, ללוי אלים כוחה ותביעתה גלויה, ועל היתומים להביא ראיה שגבתה כתובתה וכו', אבל עתה כשנישאת הורע כוחה ונחלשה ראיתה, ועליה להביא ראיה שלא גבתה כתובתה, ולא מחלה כתובתה, ולא עשתה פשרה אודותה, ובשעת נישואיה (כלומר, לבעל שני) היתה תובעת עוד כתובתה.[4] ואם לא תוכל להביא ראיה והוכחה לזה, אין לה

[1] לפי מרדכי פי"א סי' רנ"ג, ואני מעתיק מהנהות אשרי פי"א סי' ה', ד"ו רפ"ז.

[2] עד כאן במרדכי ד' קושטא וד"ו רפ"ב, אבל בד' סביוניטא ממשיך כמו שהוא בהנהות אשרי הנ"ל.

[3] וכן מעתיק בשם הירושלמי גם ר' יצחק הלוי בראב"ן סי' ק"ז (ד' פראג, ל"ו ע"ג, הוצ' הר"ש אלבק, מ"ב ע"א), והכוונה: לא נתקבלתי כלום מכתובתי. ועיין להלן בפנים, ד"ה אבל להלן שם, והבאנו שם פי' הראב"ן לתוספתא זו.

[4] ומכאן שאם הביאה ראייה שתבעה כתובתה לא איבדה אותה. וממילא אין כאן סתירה מבבלי ניטין ל"ה ב' שהעיר עליו רש"י בתשובתו שהביא הראב"ן סי' ק"ז הנ"ל. ועיין ב"ח טאה"ע ריש סי' ק"א. ועוד מוכח מדברי הגאון שאינה נאמנת לומר תבעתי, אלא צריכה עדים לכך. ועיין בקונטרס אחרון לבעל הפלאה סי' ק"א אות ה' (לעניין כ"ה שנה) ובבית יעקב לר"י מליסא שם ריש סי' ק"א.

כתובה.[5] אבל ההשלמה הנ"ל אינה בטוחה, ואפשר שצ"ל: ולעניין כ[תובה נשנית] כל זמן שלא נישאת וכו', ומפרש הגאון שעיקר הברייתא נשנית לעניין כתובה, אלא שהתלמוד למד ממנה גם עניין מזונות, עיי"ש לעיל. אבל מכל מקום ברור שרב האיי פירש שדין לוי הוא גם לעניין כתובה, ואם כן הדבר, מסתבר שהיא הברייתא שלפנינו, ולעניין כתובה נשנית. וכן מביא בעיטור הנ"ל (ל"ה ע"ב): תני לוי אלמנה כל זמן שלא נישאת וכו', ובעל מתיבות פי' לה בכתובה, והכי איתא בתוס' אלמנה שתובעת וכו', עיין מ"ש לעיל, ד"ה אלמנה.

ובטור אה"ע ריש סי' ק"א: "ובעל התרומות כתב שאם נשאת שוב אינה נאמנת, ואין נותנין לה אלא אם כן תביא עדים שלא קבלתה, וכ"כ בעל העיטור". וכבר ראינו לעיל שכן כתב בעל העיטור. אבל בס' התרומות לא מצאתי שיטה זו, ועיי"ש שער ל"א, ח"א, סי' ה', ולא הזכיר כלל שיש הבדל בין נישאת ללא נישאת. ונראה שכוונתו לרבינו ברוך בעל התרומה[6] שהביא במרדכי פי"א סי' רנ"ג (שהעתקנו לעיל). ומ"מ הראשונים הנ"ל מדברים בשאין כתובה יוצאת מתחת ידה, אבל אם הכתובה בידה, אין לך ראייה גדולה מזו, וכמו שכתב בבאורי הגר"א הנ"ל (לעיל הערה 5). ועיין מ"ש להלן בסמוך.

ורש"י בתשובה[7] פסק שאשה גובה כתובתה אפילו אחר שנישאת, אעפ"י שלא נשבעה קודם שנישאת, ואעפ"י שהיורשים טוענים שתפסה הרבה מטלטלין בכתובתה. ורבינו יצחק הלוי[8] פוסק שאלמנה כל זמן שלא ניסת נאמנת היא בין למזונות בין לכתובה, אע"פ שאין כתובה בידה וכו', אבל לאחר שניסת אינה נאמנת על הכתובה אלא אם כן שטר כתובה יוצא מתחת ידה. וכן מביא בתוספות ר"י הלבן, עמ' ל' הנ"ל: "וכן פסק רבינו יב"א הלוי בפסקיו דמשנישאת אין לה כח מעשה בית דין". כלומר, ואפילו במקום שאין כותבין כתובה פקע כח מעשה ב"ד אחרי שנישאת.

ורבינו יצחק הלוי מביא ראייה מן הירושלמי[9] וכותב: דהכי קתני לה בירושלמי בפרק נערה שנתפתתה (הי"ג, כ"ט ע"ב, הנ"ל) תני ר' חייא בגרו ולא נשאו, או נשאו ולא בגרו, איבדו מזונותיה ולא אבדו פרנסתיה, דר' אבין בשם ר' הילא ו מ ו ר י ן[10] ל ה,[11] כהדא אלמנה שהיא תובעת מן היורשין וכו', ונ"ל דהכי אמר ר' אבין בשם ר' הילא, הא דתני ר' חייא נישאו לא איבדו פרנסתן הוא שמודין להן האחין (כלומר, "ומודין לה" פירושו: והוא שמודין לה) שלא נתנו להן נדוניית כשניסו, ואשמעינן ר' חייא דלא אמרינן הואיל ולא תבעו פרנסתן מן האחין כשנישאו ויתרו, אבל אם אין מודין להן האחין, אלא אומרים כבר נתננו להן קודם שנישאו, עליהן להביא ראיה שלא נתקבלו נדוניתן, דומיא דאלמנה, מה אלמנה שדינה ליטול כתובה כשהיא באה להנשא, אם תובעת באותה שעה על היתומין להביא ראייה כשאין שטר כתובתה בידה וכו'. ולפי פירוש רבינו מביא הירושלמי תוספתא זו לראייה על פרנסת הבת, והבבלי על מזונות האלמנה.

[5] ומדברי הגאון שם משמע שאפילו אם כתובתה יוצאת מתחת ידה עליה להביא ראייה שלא גבתה ושלא מחלה וכו'. ועיין בבאור הגר"א אה"ע סי' ק' ס"ק ו', אות כ"ה, ומ"ש להלן בפנים, ד"ה ובטור. ומה שאמרו כאן בתוספתא "צריכה להביא ראייה שלא נתקבלה כתובתה" הוא לאו בדווקא שלא גבתה, אלא הוא הדין שלא מחלה ולא נתפשרה, כדברי הגאון.

[6] באו"ז קורא לו "תרומות", עיין או"ז ח"א סי' תרע"א, תרע"ה, ח"ב סי' ל"ח, סי' ס"ב, ועוד.

[7] לפי הראב"ן סי' ק"ז הנ"ל. ועיין בשו"ת רש"י הוצ' אלפנביין סי' רט"ו, עמ' 245 ואילך.

[8] לפי הראב"ן סי' ק"ז, ד' פראג ל"ו סע"א, הוצ' הר"ש אלבק, מ"א סע"ג ואילך.

[9] לפי הראב"ן הנ"ל, ד' פראג, ל"ו ע"ג, הוצ' אלבק, מ"ב ע"א. ואני מעתיק מד' פראג בתיקונים ברורים של אותיות בודדות, כפי שהוא בהוצ' אלבק.

[10] צ"ל: ומודין, כמו שהוא לפנינו, וכמו שיוצא ברור מפירושו.

[11] לפנינו בירושלמי בטעות: להך.

ברם הראב"ן לעיל שם (ל"ה ע"א, אלבק מ' ע"ב) טוען שבשום אופן אין להביא ראייה מכתובה למזונות, וכותב: "ולא יעלה על לב איש לומר דהא דלוי לעניין כתובה שנויה, דא"כ מאי פשיטא מיניה לר' יוחנן, איהו בעי לעניין מזוני, ואיהו מייתי לה ראייה מכתובתה". והוא מסביר שלעניין כתובה הרי היא בתוך זמנה, "אבל מזונות דשנה, או שנתים, שעברו והיא תובעתן, אימא לך דעליה הראייה [אפילו] לא נישאת, משום דמזוני זימנייהו כל יומא, וכיון דעבר זמן המזונות של אותן ימים שעברו, היתומין בחזקת שנתנו[12] עד שתביא היא ראייה שלא נתנו וכו', ומניחין כל אילו משניות וברייתא ואמוראים הנזכרים בתלמוד בבלי שלנו וסומכים על ברייתא השנויה בירושלמי, שלא הוזכרה ולא נתפרשה בתלמוד שלנו, אלא בתוספת היא שנויה, ולא דיקדקו בה האמוראים בתלמוד שלנו, ואנן ניקו ונסמוך עלה".

אבל להלן שם (ל"ה סע"ב, אלבק מ' ע"ד) הוא כותב: ואם ישכיל המשכיל ויזהיר המזהיר ויבין המבין יכול לתרצה ולפשרה דלא נדחית, ולא קשיא על הני דלעיל, שכך היא שנויה בתוספת אלמנה שתובעת כתובתה וכו', מכרה כתובתה (המשך הברייתא שלהלן) וכו', וה"פ דברייתא אשה שתובעת כתובתה ויורשים אומרים התקבלת כתובתך, שכך וכך קרקע מכרת וקבלת דמיהן לכתובתיך, ויש עדים שמכרה שיעור כתובתה, אבל אין יודעים אי לכתובה מכרה או למזונות, או היא עצמה מודה שמכרה, אלא שטוענת למזונות מכרתי ואכלתים, אם עד שלא ניסת תובעת כתובתה, דנכסי בחזקתה, על היורש להביא ראייה שמכרה לכתובה (כלומר, ולא למזונות), ואי יש עדים שמכרה לכתובה אינה יכולה לטעון שוב למזונות [מכרתי], דכיון שקיבלה כתובתה אין לה מזונות, ואי לא מייתו ראייה, תשבע שמכרה למזונות והוציאה את הכל, ותגבה כתובתה וכו', אבל אם נישאת, דהנכסים קיימי בחזקת יתמי עליה להביא ראייה, כיון שיש עדים שמכרה שעור כתובתה, אם לא תביא עדים שמכרה למזונות אמרינן ודאי לכתובה מכרה ולא למזונות, ולא גביא השתא, כיון דניכסי בחזקת יתמי קיימי המוציא מחבירו עליו הראייה וכו', עי"ש שמאריך, ומסיים: וה"נ מסתברא דפירושא דברייתא כדפרישית, מדקתני וכותבת אילו למזונות מכרתי ואילו לכתובה. וכל הברייתא לעניין מזונות שנויה.

3—5. מכרה כתובתה, משכנה כתובתה, עשת כתובתה הפותיקי, אבדה מזונותיה. ר' שמעון או' אפי' מכרה מקצת, אפי' משכנה מקצת, אפי' עשת מקצת כתובתה הפותיקי, אבדה מזונותיה. וכע"ז בראב"ן הנ"ל (אלא שיש שם ט"ס ברורה), ועיין מ"ש לעיל בסמוך, ד"ה אבל. ובבבלי צ"ז ב' הביאו ברייתא זו, וסיימו ברישא: דברי ר"מ.[13] ועי"ש נ"ד א'. ועיין בתוספות רי"ד גיטין י"ח א'. ובמשנתנו פ"א מ"ב: ר' שמעון אומר מן הנשואין מוכרת שלא בבית דין וכו', וכל שאין לה מזונות לא תמכור אלא בבית דין. מכרה כתובתה, או מקצתה, משכנה כתובתה, או מקצתה, נתנה כתובתה לאחר, או מקצתה, לא תמכר את השאר אלא בבית דין. ובבבלי שם אמרו על הסיפא: מתניתין מני ר"ש היא, והביאו את הברייתא שלנו. ועיין בשטמ"ק, ד"ה מתני' מני. וממילא לר"ש כיון שאבדה מזונותיה לא תמכור אלא בב"ד.

5—6. אין צריך לומר לאחר מיתת בעלה, אלא אפי' בחיי בעלה. והעיר בח"ד שבבא זו כ"ע מודים בה, וכן פסק הרמב"ם בפי"ח [מה' אישות ה"א]: וכן אם מכרה כתובתה כולה,[14] או משכנה כתובתה, או עשתה כתובתה אפותיקי וכו', בין ששתה בחיי בעלה, בין ששתה לאחר מיתת בעלה, אין לה מזונות מן היורשין. ועיין בטור אה"ע סי' צ"ג ובמפרשים שם, ובשו"ע שם ס"ק ח' ובחלקת מחוקק ובב"ש שם, ובבאור הגר"א שם, אות כ'. ועיין בקונטרס אחרון לבעל הפלאה סי' צ"ג אות י"ב, וכנראה שנעלמה ממנו לרגע קטן

[12] ועיין ירושלמי פי"א ה"ב, ליד ע"א, ובשי"ק שם, ד"ה בסוף.
[13] וכ"ה בכמה מן הראשונים. אבל בס' המקח והממכר שער ו', ד"ו י"ד ע"א, חסר "דברי ר"מ".
[14] פסק כחכמים, שלא כר"ש.

התוספתא שלנו. ובראב"ן הנ"ל דלג על בבא זו, ואפשר שקיצר מפני שאינה צריכה לענייננו. ועיין בבלי נ"ג א' ובראשונים שם.

6—8. וכותבת אילו לכתובה מכרתי ואילו למזונות מכרתי, דברי ר' יהודה. ר' יוסה או' מוכרת וכותבת סתם, לכך כוחה יפה. בד: מוכרת סתם, ולכך כחה יפה. וכן בכי"ע ובראב"ן הנ"ל: מוכרת סתם וכך כוחה יפה.[15] ובירושלמי פי"א רה"ג, ל"ד ע"ב: תני מוכרת וכותבת וכו', ר' יוסי או' מוכרת וכותבת סתם, ובזו כוחה מיופה, באת מלוה בעדים, אומרת למזונות מכרתי, באת מלוה בשטר, אומרת לכתובה מכרתי. ואפילו[16] באת מלוה בעדים, מוכרת למזונות וחוזרת וטורפת לשם כתובה וכו', שהוקיר המקח. ועיין מאירי, עמ' 444 ועמ' 445, ובבית יעקב לר"י מליסא צ"ז א', ד"ה הרא"ש. ובבבלי צ"ו ב': כתנאי, מוכרת וכותבת וכו' דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר מוכרת וכותבת סתם, וכן כחה יפה. ופירשו שם ששניהם מתכוונים להשביח כח האשה, ולר' יהודה צריכה לכתוב במפורש שמכרה למזונות, שאם לא כן יאמרו לה היתומים שמכרה לכתובה וכבר קבלת כתובתך, ומזונות נתננו לך לחוד, והוא סובר שנכסים בחזקת יתומין, אבל ר' יוסי סובר שנכסים בחזקת האלמנה, ועל היתומים להביא ראייה, ולפיכך מוטב לה למכור בסתם, כדי שתוכל לטעון שמכרה למזונות, עיי"ש ברש"י ובתוספ', ד"ה ור"י. ואח"כ אמרו שאף ר' יהודה סובר שנכסים בחזקת אלמנה, מ"מ מוטב שתפרש שמכרה חלק לכתובתה, כדי שלא יצא לה שם של רעבתנית שמוציאה הרבה למזונות, ושוב אין אדם נושאה. ועיין בראב"ן הנ"ל שפירש בבא זו באורך.

8—9. כשם שאלמנה מוכרת שלא בבית דין, כך יורשיה הבאין ברשותה מוכרין שלא בבית דין. בבבלי צ"ז ב': ת"ש כשם שמוכרת שלא בבית דין, כך יורשיה יורשי כתובתה מוכרים שלא בבית דין. ולא נזכר שם "הבאין ברשותה". וברש"י שם: יורשיה יורשי כתובתה גרסינן, ולא גרסינן ויורשי. ומכאן שלפני רש"י היתה הגירסא: יורשיה ויורשי כתובתה. ושמא צ"ל שם: מורשיה ויורשי כתובתה, והן הן מורשיה הן הן הבאין ברשותה. ואעפ"י שהמלה "מורשה" מצויה בעיקר בספרות הגאונים ואילך, אבל כבר אמרו בירושלמי פ"י ה"ד, ל"ג ע"ד: שמואל אמר במרשות זו את זו, בשהרשת השלישית את השנייה לדון עם הראשוניה. ופירש לנכון בפ"מ: ובשהרשת השלישית את השנייה, שנתנה לה כח והרשאה לדון עם הראשונה. ובבבלי הקשו רק מיורשיה, אבל ממורשיה אין קושי שהרי במקומה הם עומדים, ואם לא יוכלו למכור שלא בבית דין, תלך בעצמה ותתבזה. אבל בתוספתא אין לפרש כן, כפי שמוכח מדברי ר' שמעון להלן, שו' 11, ועיין מש"ש. וכלשון זו גם לעיל פ"ט שו' 12—13, ולהלן פי"ב, שו' 34. ועיין מ"ש לעיל פ"ט, שו' 12—13, על הבאין ברשותה. ואמרו בבבלי ב"מ ל"ב א' שמ"מ צריכה בית דין של הדיוטות, כלומר, שיהו נאמנין ויודעין בשומת הקרקע.[17]

9—10. ר' שמעון או' אלמנה מוכרת שלא בבי' דין, ואין יורשיה הבאין ברשות' מוכרין שלא בבית דין. אמר ר"ש מפני מה וכו'. כ"ה בד ובכי"ע. ובכי"ו: ר' שמעון או' מפני מה וכו', ומה שבנתים נשמט בטעות ע"י הדומות. ובברייתא זו איננה בבבלי הנ"ל. והוכיח ממנה בח"ד שלר"ש מוכרת שלא בבית דין

[15] וחסרה בכולן המלה .וכותבת'.

[16] נ"ל שצ"ל: ואפי' לא (במקום: ואפילו) באת וכו'. ועיין ב.כתוב שם' להראב"ד ב.הסגלה' של הרמ"ז חסידה חכ"ו, עמ' 11.

[17] לשון הר"מ בפי"ז מה' אישות הי"ג. וברי"ף כאן פי"א סי' ש"ע: כגון גברי דמהימני ובקיאי בשומא. ומ"ש .גברי דמהימני' לקוח, כנראה, מס' המקח והממכר ש"ו, ד' ווניציאה, י"ג ע"ב: שתהי' מכירתה במעמד ג' שיהו ראוין להעיד. ובתוספות צ"ח א', ד"ה דאמרי: דיושבי קרנות הם (עיין סנהדרין ג' א'), ואינן אלא בקיאין בשומא בעלמא.

אפילו לכתובתה, ולא דווקא למזונות, ולא כמו שמשמע מפירש"י למשנתנו צ"ז סע"א, שלר' שמעון אינה מוכרת שלא בבית דין אלא למזונות דווקא, אבל לא לכתובה, שהרי לעניין מזונות אין כאן יורשים.[18] וכבר נחלקו על רש"י בזה, עיין במאירי, עמ' 447 ובהערה י"ד שם, ובשטמ"ק צ"ז ב', ד"ה מתני' מני, ובר"ן למשנתנו הנ"ל, מ"ש בשם אחרים ובפני יהושע שם. ועיין מ"ש להלן בסמוך בשם הירושלמי, ומפורש שם שלר' שמעון מוכרת גם לכתובתה שלא בב"ד.

10–12. מפני מה אמרו אלמנה מוכרת שלא בבית דין, ליפות כחן של יתומין, שלא תבזבז את נכסיהם. כבר כתבנו לעיל שלפי פשוטה של תוספתא הכוונה לכתובה, ומוכרת כתובתה שלא בבית דין ליפות כוחן של יתומים שלא תבזבז נכסיהן, כלומר, במזונות, שאם תחכה עד שתמצא ב"ד תתפרנס בנתים מנכסי יתומין, והרי ר"ש לשיטתו שסובר (פי"א מ"ב) שאינה מוכרת לכתובתה שלא בב"ד אלא אם היא אלמנה מן הנישואין, שהיא ניזונית מנכסיו. וכן מפורש בירושלמי פי"א רה"ב, ל"ד ע"ב: מיסבר סבר ר' שמעון במזונות הדבר תלוי, פסק לזון מן האירוסין מוכרת שלא בב"ד, פסק לזון[19] מן הנישואין לא תמכור אלא בב"ד.[20] וממילא ביורשין, או בבאין ברשותה (שמכרה, או שנתנה, להם כתובתה), אין טעם זה קיים, ולא ימכרו אלא בבית דין. ור"ש בא להוציא מטעם החכמים שהיא מוכרת שלא בבית דין משום חינא, או משום שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בב"ד, עיין ירושלמי פי"א ה"ב, ל"ד ע"ב הנ"ל, ובבבלי צ"ז ב'.

ועל מכירת מזונות שלא בבית דין לא נתן טעם כלל, שהרי פשיטא היא שלא חייבוה לרעוב עד שתמצא ב"ד מומחין, וכמו שכתב רש"י במשנה צ"ז סע"א, ד"ה מוכרת. ואף טעם זה אינו שייך ביורשין ובלקוחות. ועיין בבלי צ"ז ב'. וכל דברי ר' שמעון כאן לא היו ידועים בבבל.

12–13. ירדה לשדה העשויה הפותיקי ואכלה, והוציאוה הוצאות, שמין לה מה שאכלה, ושמין לה מה שהוציאה. פירש בח"ד (בלשון שני) שהשדה היתה עשויה אפותיקי לכתובתה, וירדה והחזיקה בה בתור גבייה שלא על פי ב"ד, מנכין לה מכתובתה מה שאכלה, ושמין ונותנין לה הוצאותיה, כדין היורד לשדה חבירו שלא ברשות שנותנין לו את ההוצאה אם השבח יותר עליה.[21] ועיין שו"ע חו"מ סי' ק"ג ס"ק ו' וס"ק ח', ובבאור הגר"א שם, אות י"ז ואות י"ח, ועיין בס' התרומות (שציין לו הגר"א הנ"ל) שער מ"ג ח"ב סי' ד'. ועיין בשו"ע אה"ע סי' צ"ג ס"ק כ"ז ומ"ש להלן בסמוך.

13. אם שמו לה בבית דין, מה ששמו שמו. כלומר, דווקא אם שמה לעצמה מוציאין ממנה (אעפ"י שהשומא היתה נכונה), משום דאמרינן "מאן שם ליך" (בבלי צ"ח א'), אבל אם שמו בית דין, ואפילו של הדיוטות, מה ששמו שמו, ואין מוציאין ממנה. ובס' המקח והממכר לרב האיי ש"ו, ד' ווינציאה י"ג ע"א: כדג' א"ר זיר' א' רב נחמן אלמנה ששמתה לעצמה לא עשתה ולא כלום, וזה הדין שפי' כשהיא מחזקת החפץ לעצמה וכו', יתומים יכולים להחזירו מידה אלא אם כן שמו אותו ב"ד והניחו בידה, ויחשוב אותו דמי כתובה, דכי האי גונא אין

[18] כלומר, יורשי האשה הבאין ברשותה. ואם יורשי הבעל מודים שלא נתנו לה, והיא לא מחלה להם, אלא נתפרנסה משלה, הרי לפנינו חוב ככל החובות. וכן מוכח להלן מדברי ר' שמעון שמבאר את דבריו למה מוכרת שלא בב"ד, וטעמו הוא במוכרת לכתובה.

[19] צ"ל: ללזון-לא לזון. וכצ"ל בנדרים פ"י ה"ה, מ"ב ע"א.

[20] ומכאן מפורש שבמכירה לכתובה עסיקינן. ובבבלי צ"ז סע"א ואילך נשאו ונתנו בשיטת החכמים, כפי שמוכח מן העניין שם, ולפיכך אפשר היה לפרש (רש"י ועוד, עיין מ"ש לעיל, שו' 9–10, ד"ה ר' שמעון) שלר' שמעון אינה מוכרת לכתובה אלא בב"ד.

[21] והפירות הן ליתומין, שהרי מנכין אותן מכתובתה.

כח ביתומים להוציאו מידה וכו'. ומוכח מדבריו (עיין להלן שם) שדווקא אם שמה לעצמה בלי בית דין מוציאין מידה, אבל אם שמו ב"ד אין מוציאין מידה, ואפילו הדיוטות אלא שהם נאמנים ובקיאים בשומא. ועיין ר"מ פי"ז מה' אישות סהי"ד ובמגיד משנה שם. אבל עיין בריטב"א צ"ח א' מ"ש בשם הגאונים. ועיין שו"ע אה"ע סי' צ"ג ס"ק כ"ח, ובבאור הגר"א שם, אות נ"ג. ועיין בתוספות צ"ח א', ד"ה דאמרי, ובתוספ' ב"מ ל"ב א', ד"ה ב"ד.

14. שלשה שירדו לשום, אחד או' במנה ושנים אומ' במאתים וכו'. כל הברייתא בשינויים קלים בבבלי ב"ב ק"ז א'. ומתוך מקום הברייתא בתוספתא כאן נראה שהכוונה לשמאים ששמים את השדה לאשה עצמה שהיא רוצה לרדת לתוכה. וברשב"ם שם מפרש: שלשה שירדו לשום נכסי יתומין למזון האשה והבנות. ובריטב"א כתב עליו: ולא נהירא, דההיא הכל תלוי ברצון הלוקח, דאנן לאו ארעא אית לן למיתן להו. ור"י ז"ל פירש לשום ב"ח וכתובת אשה. ועיין בפי' הר"י מיגאש שם. ומן התוספתא כאן ראייה לפירוש ר"י.

14—15. אחד או' במאתים ושנים אומ' במנה, בטל יחיד במיעוטו. וכ"ה ברוב הנוסחאות בבבלי. ויש שחלקו את הרישא לשנים, ושנו בשניהם: בטל יחיד במיעוטו, והיא היא. אבל בה"ג ד"ב, עמ' 426: אחד אמ' במנא ושנים אומרי' במאתים, בטל יחיד במיעוטו, אחד אומ' במאתים ושנים אומ' במנא בטל אחד ברבויו. וכ"ה בעיטור, שומא, ד"ו ל"ב ע"ג, הוצ' הרמא"י, נ"א ע"ב, ובס' התרומות שער ג' ח"ג סי' ג'.[22] ולפ"ז הפירוש הוא ברישא שבטלה דעת היחיד במה שמיעט, ובסיפא בטלה דעתו במה שריבה, ובבבא שלהלן בסמוך קיימת דעת היחיד במיצועו, עיין מש"ש.

15—16. ואחד אומ' בעשרים, ואחד אומ' בשלשים. בעיטור הנ"ל: ואחד אומר במאתים ואחד אומר בשלשה. גרסא אחרינא אחד אומר במנה ואחד אומר בעשרי' סלעי' (כלומר, שמונים זוז) ואחד אומר בל' סלעי' (כלומר, מאה ועשרים זוז).

16. שמין אותה במנה. לפי הגירסא הראשונה שהביא בעיטור שמין אותה במאתים, אלא שרבינו לא סיים את סוף הגירסא הראשונה,[23] ותפס בגירסא אחרינא. ואמרו בבבלי שם: מאן דאמר נדון במנה מילתא מציעתא. ונחלקו הראשונים בפירושה. יש שאמרו שהכוונה לעין דוגמא שלנו שהאומר במנה הוא הממצע בין השמנים למאה ועשרים, והוא הדין אם אחד אומר במנה, ואחד אומר בתשעים, ואחד אומר במאה ושלשים, שמין אותה במאה ועשר, שהרי ההבדל בין שתי הקצוות הוא ארבעים זוז, וחולקין את הארבעים, ומוסיפין עשרים על התשעים, וגורעין עשרים מן המאה ושלשים, כלומר שמין במחיר האמצעי „מילתא מציעתא", וזו היא דעת הר"מ בפכ"ב מה' מלוה ולוה הי"ד. אבל רוב הפוסקים חולקים, וכן פירש"י שברי"ף שם: נדון במנה. דתרווייהו, האי דאמר שלשים והאי דאמר מנה מודו דמנה שוה, נמצא דהך דאמר עשרים הוי יחיד ובטל במיעוטו. וכן פירש הר"י מיגאש לפי עדותו של ר' זכריה אגמאתי בב"ב, עמ' 274. ועיין רשב"ם במקומו, ומאירי, עמ' 470. ועיין בשלטה"ג ב"ב פ"ז סי' תתכ"ח, בשם הריא"ז. ולפי דעה זו אנו הולכים אחרי הדיין הממצע שהוא מצטרף עם המוסיף ויש כאן רוב. וממילא בדוגמא שתפס הרמב"ם שמין אותה במאה שיש כאן רוב, אבל לא במאה ועשר, שהרי השם אותה בתשעים והשם אותה במאה שניהם מודים שאינה שוה מאה ועשר. ועיין חו"מ סי' ק"ג ס"ק ב'. ושיטת הר"מ באמת קשה שאנו תלוים בשמאי אחד שיוכל להגזים ונביא את דעתו בחשבון לשם „מילתא מציעתא" נגד הרוב. ועיין מ"ש בשו"ת מהר"י אבן לב ח"ב סי' כ"ט (בעניין מכריע).

16—17. ר' לעזר בר' צדוק אומ' שמין אותו תשעים דינר. ופירשו בבבלי שאנו הולכים אחרי השנים הממעטים, ומניחים שאחד מהם (מי שאמר עשרים סלע, שמונים זוז) טעה ופיחת מן הערך האמיתי, ואחד מהם (מי שאמר מנה) הותיר על הערך האמיתי,

[22] אלא שבשניהם: ברובו.

[23] אלא שלפי גירסא ראשונה צריך גם להניה בדברי ר' אלעזר בר' צדוק. וצ"ע.

וממצעים את ההבדל שביניהם, ונמצא שהשורי הוא תשעים דינר. ואין אנו משגיחים בזה ששם שלשים סלע, מפני שבטלה דעתו נגד השנים שמיעטו.

17. אחרים אומ' עושין אותו שומה ביניהן ושמין אותן שליש. כלומר, נוטלין את ההבדל בין שתי הקצוות ומחלקין אותו לשלשה, ובנידון שלפנינו שהראשון אומר שמנים והשני אומר מאה, והשלישי אומר מאה ועשרים, הרי החילוק בין הקצוות הוא ארבעים, ומחלקים את ההבדל לשלשה חלקים ומוסיף חלק אחד על הממעט, נמצא שהוא נדון בתשעים ושלש ושליש, כלומר, שמונים וזו ושליש של ארבעים וזו. וטעמם היה נראה שחולקים את ההבדל ע"פ מספר הדעות, ומכיוון שיש כאן שלש דעות מחלקים את ההבדל שבין הקיצוניים לשלשה חלקים. אבל בבבלי שם ק"ז ב' פירשו אחרת, עיי"ש. ואמרו שם: טעמא דאחרים לא ידעינן.

17—18. אי זו היא איגרת בקורת, שום היתומים שלשים יום, ושום הקדש ששים יום וכו'. במשנתנו פי"א מ"ה: שום הדיינים וכו', אם עשו אגרת בקורת אפילו מכרו שוה מנה במאתים, או שוה מאתים במנה, מכרן קיים. ומפרשת התוספתא שאגרת בקורת היינו שנהגו כדין משנתנו בערכין רפ"ו,[24] ובנידון דידן — שלשים יום. ואמרו בירושלמי (פי"א ה"ו, ל"ד ע"ג): ולמה שלשים, כדי לייפות כחן של יתומין (כלומר, שמא ימצא מי שהוא שיתן יותר). ויכריזו יותר? עד שלשים את מייפה כחן, מיכן ואילך את מריע כחן (שיראו המציעין שאין קופצין יחזרו בהן). ואחרי כן שאלו: מהו איגרת בקורת? ר' יהודה בר פזי אמר אכרזה. ועיין גם בירושלמי מגילה פ"ד ה"ד, ע"ה ע"ב, וסנהדרין פ"א סה"ב, י"ט ע"ב, ובערוך ערך אגרת בקורת. ולפ"ז הפירוש הוא כאן שמתחילה שמין את הנכסים ואח"כ מכריזין על השום שלשים יום, עיין בתשובת הרמב"ן לבעל ס' התרומות בספרן של ראשונים הוצ' ר"ש אסף סי' י"א, עמ' 68, ובס' התרומות שער ג' ח"ב סי' ד', ובציוניו של ר' חיים פאלאגי לשו"ת הרשב"א ח"ה סי' קצ"ז.

ומקורה הראשון של המלה איגרת בקורת נתפרש לנכון ע"י פרופ' אפרים שפייזר בסה"י לכבוד יחזקאל קויפמן (החלק הלועזי), עמ' 43, וכוונת המלה "בקר" הוא לתבוע, לדרוש.[25]

18—19. מכרו שוה מנה במאתים, או שוה מאתים במנה, מכרו קיים. וכע"ז בד. ובכי"ע: אפילו מכרה מנה במאתים, או שווה מאתים במנה, מיכרה קיים, והכוונה לאשה שמכרה אחרי ההכרזה. ועיין בלשון משנתנו שהעתקנו לעיל, שו' 17—18, ריש ד"ה איזו היא. ועיין במשנתנו פי"א מ"ד.

[24] והובאה בירושלמי נזיר פ"ה ה"א, נ"ג סע"ד.

[25] והיא גם המלה "פיקאר" תביעה וריב. וכ"ה בבבלי תענית כ"ד ב', לפי גירסת הערוך (ערך פקר א'): לא ליהוי לך פיקאר בהדי יהודאי. ולפנינו בכל הנוסחאות: עסק דברים, עיין בהוצ' מלטר, עמ' 108, שו' 20, ובהערות שם. ועיין בס' השטרות לרב האיי, הוצ' ר"ש אסף, עמ' 23, ובהערות שם, ובתוספות הערוך השלם של קרויס, עמ' של"ג, ערך פקר. ובמשמעות זו צריך לפרש את הפועל בשקר בבבלי. וכן ביבמות ק"כ א': אבא בר מרתא וכו', והה מסקי ביה דבי ריש גלותא זחי וכו', חלף קמייהו, ולא בשקרוה, כלומר, ולא תבעוהו. וכן בעירובין י"ט א': ואתי אברהם אבינו ומסיק להו (ושמא אף כאן פירושו: תובע ודורש אותם) ומקבל להו, בר מישראל שבא על בת נוי דמשכא ערלתו, ולא מבשקר ליה, כלומר, אינו תובע ודורש אותו. וכן בב"מ קט"ז ב': אדרבה, הא ריע טפי, מדהני ידע, טפי לא ידע וכו'. והנכון הוא בכ"י פריס (עיין דק"ס שם, עמ' 347, הע' ט'): אדרבה מדלא קא מבשקר אלא חמשין האי ריע טפי וכו', והכוונה מדלא תבע אלא חמשין (שהוא מכיר אותן) וכו'. ובוודאי שבשקר הוא בקר בעברית, וכן מתרגמים התרגומים את המלים בקר וחקר שבמקרא, עיין עה"ש ערך בקר. ולא ידעתי איך כללו את המשמעות של הכרה במלה בשקר.

ומאידך גיסא, כשם ש"בקר" משמעותו לתבוע, לחפש, לבדוק, כן אף "תבע" פירושו לפעמים לחפש, לבדוק, עיין במלונו של לוי לתרגומים ואצל יסטרוב ערך תבע.

19—20. רבן שמעון בן גמליאל אומ' שום הדיינין שפחת שתות, או הותיר שתות, מכרן קיים. וכ"ה בד. ובכי"ע: אף שום היתומים הדיינין שפיחת שתות וכו', ונמחקה המלה "היתומים" ע"י קוים זקופים באלכסון על תחילת המלה וסופה. ויש כאן שריד מנוסחא משובשת של משנתנו, שכן העתיקו השואלים להר"י מיגאש בשו"ת שלו סי' קפ"ח, והוא השיב להם: שבשתם המשנה ופירושה וכו', אתם גורסים שום היתומים שפחת שתות, והגירסא היא שום הדיינין שפחת וכו'. וכן גרס ("שום היתומים") בחי' הרמב"ן צ"ט רע"ב. ועיין בס' קול הרמז למשנתנו ששאל: הא דלא תנן שום היתומין כרפ"ו דערכין וכו', עיי"ש.

ובמשנתנו פי"א מ"ה הנ"ל: שום הדינין שפחתו שתות, או הוסיפו שתות, מכרן בטל, רבן שמעון בן גמליאל אומר מכרן קיים, אם כן מה כח בית דין יפה, אבל אם עשו אגרת בקרת אפילו מכרו שוה מנה במאתים, או שוה מאתים במנה, מכרן קיים. ופירושה שאם שמו הדיינין ומכרו בלי בקורת,[26] וטעו בשתות, מכרן בטל. אבל אם עשו איגרת בקורת אפילו טעו הרבה מכרן קיים, ודברי רשב"ג הוא מאמר המוסגר. ולפ"ז היה אפשר לפרש שרשב"ג אינו חולק אלא על טעות בשתות, אבל ביותר משתות אף הוא מודה שמכרן בטל, כמפורש בתוספתא כאן.[27]

וכן פירש בח"ד, והעיר על הברייתא בבבלי ק' ב': אמר רשב"ג ב"ד שמכרו שוה מאתים במנה, או שוה מנה במאתים, מכרן קיים, ופירש שהברייתא שבבבלי חולקת על התוספתא כאן. וכן פירש רב הונא בר יהודה בשם רב ששת שם שרשב"ג סובר שאף אם מכרו שוה מאתים במנה מכרן קיים, אפילו בלי הכרזה.[28] ואף שהברייתא שבבבלי חולקת על התוספתא כאן בשיטת רשב"ג, מ"מ משתיהן מוכח שהסיפא של משנתינו הנ"ל: "אבל אם עשו אגרת בקורת אפילו מכרו וכו'" היא מדברי החכמים, וכמו שפירש רש"י במהדו"ק (לפי שטמ"ק צ"ט סע"ב): "אבל אם עשו, סתמא היא ולת"ק", ודברי רשב"ג הוא מאמר המוסגר.

וברע"ב למשנתנו הנ"ל: אגרת בקורת. הכרזה וכו', ובהא מודה תנא קמא לר' שמעון בן גמליאל. ומפירושו אינו ברור אם כוונתו לומר שהסיפא היא בשיטת הת"ק, כפירש"י הנ"ל, או שאף הסיפא היא מדברי רשב"ג, אלא שהת"ק מודה לו בזה. ואני מעיר על כך משום שברוב כתי"י המשניות עם פירוש המשניות להרמב"ם הגירסא במשנתינו היא: אם כן מה כח בית דין יפה אלא אם כן עשו איגרת בקרת[29] וכו'. והרע"ב הרי השתמש הרכה במשניות עם פיה"מ להר"מ, ולפי גירסא זו משמע שהכל הוא מדברי רשב"ג, והכוונה: אם כן מה כח בית דין יפה אלא אם כן עשו אגרת בקורת, אפילו מכרו שוה מנה במאתים או שוה מאתים במנה מכרן קיים (כלומר, ולאו דווקא בשתות). ולפי פירוש זה הרי בהכרח שרשב"ג חולק על טעות בשתות גרידא, אם לא עשו אגרת בקורת, והוא בניגוד לשיטת הבבלי, ולפיכך ברור שאף הרע"ב כיוון לומר שבהא מודה ת"ק לרשב"ג (לפי שיטת הבבלי), והיא שיטת רשב"ג בלי אגרת בקורת, היא שיטת הת"ק באגרת בקורת, ואין ההמשך מדברי רשב"ג.

וגירסא זו ("אלא אם כן עשו אגרת בקורת") היא גירסת משניות הוצ' לו, וכן בכת"י

[26] לפי הירושלמי, משום שמצאו שומן, עיין בירושלמי פי"א ה"ו, ל"ד ע"ג. ולפי הבבלי בדברים שאין מכריזין עליהן, ועיין בהנהות יפה עינים שם. ועיין אוה"נ, התשובות, עמ' 352, הפירושים, עמ' 55, רמב"ם ספי"ב מה' מלוה ולוה, מאירי, עמ' 456, ובמלא"ש למשנתנו.

[27] ועיין להלן ב"ב פ"ו הכ"ו, בבלי שם ק"ו א', ברשב"ם ובראשונים שם.

[28] ועיין בהפלאה כאן ק' ב', ד"ה רשב"ג אומר, ובתוספות קידושין מ"ב ב', ד"ה ה"נ.

[29] עיין בפיה"מ להר"מ הוצ' נעבענצאהל (חלק הגרמני), עמ' 13, הע' 83, וכ"ה בכ"י פריס שם (עיי"ש בהע' הנ"ל), ומתוך שלשה כי"י עם פיה"מ להר"מ שבדקתי הגירסא בשנים מהם: אלא אם כן וכו'. וכ"ה במשנה שבמאירי, עמ' 454, ואף היא לקוחה ממשניות עם פיה"מ להר"מ.

קויפמן: אלא אם עשו איגרת ביקורת.[30] וכן בירושלמי כאן פי"א ה"ו, ל"ד ע"ג: מן דבתרה, אלא אם כן עשו איגרת ביקורת. והסיגנון מגומגם קצת, ועיין במשנת כלים פכ"ז מ"ט ומ"י, ואין הסיגנון דומה לגמרי. ברם אף לפי גירסא זו אפשר לפרש שהכל הוא מדברי חכמים, ושיעור משנתנו הוא: או הוסיפו שתות מכרן בטל, אלא אם כן עשו אגרת בקורת, אפילו מכרו וכו', ודברי רשב"ג הוא מאמר המוסגר. אבל בירושלמי הנ"ל, סה"ו, וכן במגילה פ"ד ה"ד, ע"ה ע"ב, וסנהדרין פ"א סה"ב, י"ט ע"ב: לא כן לימדתנו בשם זקינך אלא אם כן עשו איגרת בקורת, ומכאן מוכח שהם פירשו שהכל הוא מדברי רשב"ג. ובירושלמי אין להגיה בשלשה מקומות. ולא עוד אלא שכן מעתיק גם בעל העיטור[31] בשם הירושלמי. אבל הלשון בירושלמי קשה מאד והיה צ"ל: לא כן לימדתנו בשם זקינך מה כח בית דין יפה, כמו שהוא בבבלי כאן ק' א' וגיטין ל"ג ב', וכמו שהגיהו בק"ע ובפ"מ. ובשדה יהושע כאן, ס' ע"א כתב: "זקנך רשב"ג. אא"כ עשו אגרת בקורת, אבל אם לא עשו, מה כח ב"ד יפה". והוא דחוק, ולמה לנו לתפוס את הדיוק, בשעה שהדברים מפורשים במשנתנו.

ולפיכך נראה שהירושלמי והתוספתא שוים, ולא חלק רשב"ג אלא בלא טעו יותר משתות, אבל בטעו יותר משתות אף הוא מודה שמכרן בטל, כמו שמוכח כאן. והרישא בתוספתא אינה מדברת כלל בטעו הדיינין בשום, אלא אם שמו לנכון והכריזו, ולא מצאו קופצים אלא בחצי המחיר, ולהפך, כשהכריזו רבו קופצים ושלמו פי שתים, מה שעשו עשו, שהרי כדין שמו, ומחיר הקרקע נקבע ע"י הקונים, ופעמים שאין קונים, והקרקעות פוחתות עד מחצה.[32] והירושלמי הרי מפרש את שיטת החכמים במשנתנו "שום הדיינין שפחתו שתות, או הוסיפו שתות, מכרן בטל" שלא הכריזו, משום שמצאו שומן, והוא הדין כשהכריזו ומצאו שומן מחליטין מיד, ואין מכריזין יותר.[33] ולפי זה אין הבדל לחכמים בין לא הכריזו להכריזו, אלא החילוק הוא בין טעו ללא טעו. ואם לא טעו בשומא, הרי הכל תלוי בקונים, ואם הכריזו ל' יום נקבע המחיר ע"י הקונים (עד החצי). אבל אם טעו בשומא בין בחסר בין ביתר, אפילו הכריזו מכרן בטל לדברי החכמים, שהקונה יכול לטעון סמכתי על ב"ד הבקיאין בשומא, ולפיכך נתתי יותר. ואם שמו בפחות, אף שהכרייזו, אנו אומרים שלא שלמו יותר מן השומא שלהם, מפני שהקונים הניחו שב"ד בוודאי יודעין שאין המקח שוה יותר, ואם טעו בשומא בשתות אפילו אם הכריזו מכרן בטל.[34] ורשב"ג סובר שאם טעו בשתות מכרן קיים, משום מה כח בית דין יפה, אלא אם כן עשו איגרת ביקורת, אפילו טעו במחצה מכרן קיים.[35]

ולפי זה מתפרש הירושלמי באופן אחר, והיינו: אתא עובדא קומי רבי (כלומר, שטעו

[30] ושם חסר "מכרן קיים", והגירסא היא: אמר רבן שמעון בן גמליאל אם כן מה כוח בית דין יפה אלא אם וכו'. וכ"ה הגירסא במשנה שבמאירי הנ"ל ובפיה"מ להר"מ כ"י פריס הנ"ל (עיין בהוצ' נעבענצאהל, עמ' 16, הע' c) ומ"ש לעיל הע' 29.

[31] אות ח', חלוקת שותפין, הוצ' רמא"י, כ"ח ע"ג וע"ד. ואחרי שהביא את הירושלמי הוא חוזר וכותב: וגרסינן התם אמר לפניו פרטא בן בנו של פרטא הגדול והלא לא תקנו אלא אם כן עשו איגרות בקורת, והחזיר ר' את המעשה. וכ"ה גם בעיטור כת"י על קלף בביה"מ כאן. ודבריו אינם ברורים. ושמא יש כאן פירוש ל"אלא אם כן", כלומר, לא תיקנו חכמים שיהא כח ב"ד יפה אלא אם כן עשו אגרת בקורת. וצ"ע.

[32] עיין בבלי ב"ק ז' ב', והמספרים שנקטו במשנתנו הם בדווקא, כשיטת הרמב"ן בחידושיו ק' סע"א.

[33] עיין לעיל שם בירושלמי במאמר ר' יודן ובק"ע ובפ"מ שם. ואף הסברא מחייבת כן.

[34] ואף שיטת הבבלי היא כן, לגירסת הגאונים והריף בבבלי ק' ב' (עיין במקורות שצוינו לעיל הע' 26), אבל דעת הבבלי שונה בהחלט בפירוש דברי רשב"ג וטעם החכמים.

[35] והברייתא שבבבלי ק' רע"ב קיימת גם לשיטת הירושלמי, אלא שהוא יפרשה בעשו אגרת בקורת.

הדיינין בשומא יותר משתות, ועשו איגרת ביקורת)[36] בעא מיעבד כרבנן (וכמו שפירשנו לעיל שמכרן בטל אפילו אם עשו איגרת ביקורת), אמר לו ר' אלעזר בן פרטא בן בנו של ר' אלעזר בן פרטא לא כן לימדתנו בשם זקינך[37] אלא אם כן עשו איגרת בקורת, וקיבלה וכו', כלומר, הרי לשיטת אביך אם עשו אגרת בקורת מכרן קיים, אפילו טעו ביותר משתות. והגירסא בירושלמי קיימת כמו שהיא. ועיין מ"ש ד"ר דוד הלבני בתרביץ שכ"ט (תשרי תש"ך), עמ' 43 ואילך.

20–21. היא שמכרה שוה מנה ודינר במנה, אפי' אומרת אני אחזיר וכו'. משנתנו פי"א מ"ד. ואלמנה שמכרה הואיל והנכסים הם של יתומים, אפילו בפחות מכדי אונאה מכרה בטל. ועיין בבלי צ"ט א', ק' א'. ובקג"נ כאן: . . . חורבתו של חבירו ובנא . . . והוא שייך לריש עמ' 86, עיין בצילום שם.

21–23. רבן שמעון בן גמליאל אומ' לעולם מכרה קיים, ותחזיר את הדינר ליורשין, ובלבד שתשייר מקצת. במשנתנו הנ"ל: רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם מכרה קיים (ופירש"י: והיא תחזיר את הדינר ליורשין), עד שתהא שם כדי שתשייר בשדה בת תשעה קבין וכו'. ופירש"י: עד שיהא באונאה כדי שאילו לא היתה האונאה היה משתייר בשדה בת תשעה קבין וכו', וה"ה אם נשאר ליתומים שם לבד האונאה ט' קבין, דכיון דיש ליתומים קרקע שם כשיעור שדה יאמרו לה אין רצוננו למכור קרקע הראוי לנו, אבל אם אין האונאה ראויה להצטרף כדי שדה לא הפסידתן כלום.

ונראה שאף בתוספתא הפירוש כן, "ובלבד שתשייר" כוונתו "ובלבד שלא תשייר",[38] כלומר מכרה קיים, כתנאי שמכרה את כל הקרקע ולא שיירה אפילו מקצת, ובכגון דא אם היא מחזירה את הדינר ליתומים אינה מפסידה אותם כלום, שהרי קרקע בדינר אינה שדה שכדאי לטפל בה, ואדרבה הם בעצמם רוצים שתמכור את הכל, ותחזיר להם את הדינר, שאם תמכור בדיוק כדי כתובתה, תשאר ליתומים חלקה קטנה שאינה ראויה לכלום. והתוספתא לא נחתה לפרש את שיעור המקצת, ומקצת זה יש לו שיעור, דוגמת "מודה במקצת" שיש לו שיעור ממון (פרוטה), כמשנת שבועות רפ"ו, ואף כאן "מקצת" שיש לו שיעור שדה. ואפילו "כל שהוא" פעמים ויש לו שיעור, עיין עין זוכר להחיד"א, מערכת הכ"ף סי' כ"א.

23. לפיכך אם פחתה, או הותירה, אין לה אלא כשער שמכרה. וכ"ה בד, אלא ששם חסרה המלה "אלא".[39] ובכי"ע: אין לה אלא בשער שמכרה, וצ"ל: כשער שמכרה. ונראה שהדברים חוזרים לריש, כלומר, הואיל ואינה מוכרת את שלה, אלא של היתומים, אם פיחתה מן המחיר, או שהותירה על המחיר,[40] אין לה אלא כשער שמכרה, ומחזירה את העודף ליתומים, או אם מכרה בפחות, וכתובתה יותר מן הקרקע שמכרה, מנכים לה מכתובתה (ונקטו "אלא כשער שמכרה" על "הותירה"). וגירסת ד (אם אין שם ט"ס) יותר נוחה, והכוונה שאין לה כשער שמכרה, אלא כשער הנכון, ואם פיחתה מן המחיר האמיתי אין לה כשער שמכרה אלא מנכים מכתובתה את המחיר הראוי, וכן אם הותירה אין לה כשער שמכרה, אלא כשער הראוי ומחזירה את השאר ליתומים. ולפנינו דין המשנה פי"א מ"ד: אלמנה שהיתה כתובתה מאתים

[36] ואף בבבלי ק' א' וניטין ל"ג ב' אפשר לפרש כן, עיין בגירסת הגאונים והרי"ף בבבלי, שצויינו לעיל, הע' 26.

[37] כלומר, בשם אביך, עיין מ"ש בתרביץ ש"ד, עמ' 378.

[38] כסיגנון המשנה והתוספתא ומדרשי הלכה במקומות רבים, עיין ברשימה שלי לעיל ח"ב (שביעית), עמ' 567, ח"נ (שבת), עמ' 72, שו' 7, שם (עירובין), עמ' 457, שו' 24–25, ח"ד (פסחים), סוף עמ' 605. ועיין בכשנת הלה פ"ג סמ"א ובשינויי נוסחאות שם.

[39] ועיין מ"ש על נירסא זו להלן בפנים.

[40] ואפילו אם אין בה כדי אונאה, שאינה צריכה להחזיר ללוקח, ואפילו בקרקע שאין לה אונאה לכל הפחות עד מחצה, לשיטת הירושלמי וכמה מן הראשונים.

ומכרה שוה מנה במאתים, או שוה מאתים במנה, נתקבלה כתובתה. אלא שעל ניסוח התוספתא אין להקשות את קושיית הירושלמי על משנתנו, עיין בתוספות צ"ח א', ד"ה אלמנה. ועיין בבלי צ"ח ב' ואילך מה שנשאו ונתנו במשנתנו.

24—25. ר' ליעזר או' יתומה יש לה בלאות. ר' יהודה אומ' משם ר' ליעזר יתומה יש לה פירות. וכע"ז בכי"ע. ובד: ר' אליעזר אומר יתומה יש לה פירות, ומה שבנתים נשמט בטעות ע"י הדומות. ובמשנתנו פי"א מ"ו: הממאנת וכו' אין להן כתובה ולא פרות ולא מזונות ולא בלאות. אבל ברוב הנוסחאות: היתומה[41] וכו'. וכן בירושלמי במקומו: יתומה. ויתומה אין לה כתובה וכו', תיפתר בממאנת. ובבבלי ק' ב': רב תני קטנה יוצאה בגט אין לה כתובה, וכל שכן ממאנת, שמואל תני ממאנת אין לה כתובה, יוצאה בגט יש לה כתובה. ולעיל יבמות פי"ג ה"ג, שו' 71, שנינו: הממאנת באיש אין לה כתובה נתן לה גט יש לה כתובה וכו', עיין משי"ש בשם הרשב"א יבמות ק"ח סע"א. והביאו כאן בבבלי ק"א א' את המשך התוספתא ביבמות הנ"ל, והסיקו שלר' אליעזר כ"ע מודים שאין לה כתובה, שהרי לדבריו אין מעשה קטנה כלום, והיא כמפותה בעלמא. ועיין מה שהאריך בזה מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 188 ואילך.

ור' אליעזר חולק וסובר שיתומה אינה מפסידה את הבלאות, אעפ"י שאין מעשיה כלום, ולא תפסו בה קידושין כלל, עיין בתוספות יבמות פ"ה ב', ד"ה ולר"ע, ומ"ש לעיל יבמות פ"ב, שו' 17, ד"ה אין להן כתובה, ולהלן שם, שו' 24, ד"ה אין להן כתובה. ועיין מ"ש ר"א גולאק בתרביץ ש"ג ס"ג (ירושלים תרצ"ב), עמ' 256 ואילך.

ור' יהודה הוסיף בשמו שאף פירות יש לה, והכוונה שהיא יכולה להוציא ממנו את הפירות שאכל, שהרי לא היתה אשתו מעולם. ובמשנתנו שאמרו שאין לה פירות פירושו שאינה יכולה להוציא את הפירות שאכל, כפירוש הרמב"ם, והרמב"ן ועוד, וכמו שמשמע קצת בירושלמי, עיין מ"ש לעיל יבמות פ"ב, שו' 21, ד"ה ופירות.[42] ור' יהודה בשם ר' אליעזר חולק על משנתנו.

25—26. בן שמת אביו, אמו אומר' יתגדל אצלי, ויורשין אומ' יתגדל אצלינו, אין מניחין אותו להתגדל אצל מי שראוי ליורשו. בכי"ו חסרה המלה "אצלינו" (והשלמתיה ע"פ ד, כי"ע ואו"ז), וכן כתוב שם בטעות: אלא מי שראוי וכו', ותקנתי: אצל וכו', כמו שהוא בנוסחאות הנ"ל ובקנ"ב. ולפי הגירסא "אין מניחין אותו להתגדל" ברור שהכוונה שאין נותנים לו רשות להתגדל, כמו בכל מקום שבא "מניח" "מניחים" לפני מקור הפועל.

אבל בכי"ע גורס: אין כופין אותו שיתגדל אצל מי הראוי ליורשו. ומגירסא זו הסתייע באו"ז ח"א סי' תשמ"ו, ק"ו ע"ד, שאם הקטן רוצה להשאר אצל מי שראוי ליורשו אין מחזין בידו. וכן כתב שם: דתניא (בבלי ק"ב ב') מי שמת והניח בן קטן אצל אמו, יורשי הבן אומרים יגדל הבן אצלינו, ואמו אומרת יגדל בני אצלי, מניחין אותו אצל אמו, ואין מניחין אותו אצל מי שראוי ליורשו וכו', ואפילו בברייתא גופא דחיישה לרציחה, היינו דווקא היכא שהבן אינו חפץ להיות אצל האחין, כדמוכח בתוספתא פרק אלמנה דתניא בן שמת אביו, ואמו אומרת יתגדל בני אצלי, והיורשין אומרין יתגדל אצלינו אין כופין (כנ' כי"ע) אותו שיתגדל אצל מי הראוי ליורשו וכו', מדקתני אין כופין אותו, משמע הא אם חפץ הוא ה"ג שהוא דר אצל אחין, ולא חיישינן לרציחה. וגמרא דידן דקתני ואין מניחין אותו אצל מי הראוי ליורשו, ולא קתני אין כופין, אגב דתני רישא מניחין אותו אצל אמו תני נמי סיפא אין מניחין אותו אצל מי שראוי ליורשו. ועיין היטב בשו"ת מהר"מ פדואה סי' נ"ג.

אבל הגירסא שלפנינו בבבלי אינה מקויימת ע"י רוב הנוסחאות. ובה"ג ה' כתובות (קרוב

[41] עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 188.

[42] עיין מ"ש ר"א גולאק בתרביץ ש"ג הנ"ל (בפנים), עמ' 249 ואילך.

לסופן), ד"ו ע"ד ע"ג: והאם אומרת יהא גדל אצלי, אין מניחין אותו אצל מי שראוי ליורשו, ולא נזכר שם „מניחין אותו אצל אמו", וכ"ה בכי"מ, ברי"ף כאן פי"ב סי' שפ"ה, בפיה"מ להר"מ (שנביא להלן), בשו"ת המיוחסות סי' ל"ח ועוד. וממילא אזל ליה תירוץ בעל או"ז ששנו „אין מניחין" אגב הרישא. ברם אפילו לגירסת בה"ג וכי"מ הנ"ל עדיין אין ראייה שאין נותנין לו רשות להתגדל אפילו אם הקטן בעצמו רוצה בכך שהרי „מניחין" שאין אחריו מקור הפועל פירושו „שמים" „משכנים", והפירוש בבבלי הוא אין משכנים אותו בעל כרחו. אבל לפי הגירסא בתוספתא בד ובכי"ו: „אין מניחין אותו להתגדל" מוכח שהכוונה היא שאין מרשין לו להתגדל. ובקנ"נ: [א]ין מניחין [אותו] אצל מי שראוי לי... ובמאירי, עמ' 474: אין מניחין אותו אצל הראוי ליורשו כ ל ל, ודבר זה תקנת חכמים כדי שלא יהו פושעים בו כ ל ל וכו'.

וחידש באו"ז הנ"ל: ותו אני אומר דאפי' ברייתא דחיישה לרציחה היכא שהבן אינו רוצה להיות אצל הראוי ליורשו, ה"מ שראוי ליורשו וכשר להעידו, שאין רחמיו מרובין עליו, [אבל הראוי ליורשו שפסול להעידו, רחמיו מרובין עליו], ולא חיישינן לרציחה כלל וכו'. נמצא שרבינו נותן בהלכה שלנו שתי קולות, שדווקא אם הבן בעצמו אינו רוצה, אין כופין אותו לדור אצל מי שראוי ליורשו, משום חשש רציחה, ודווקא שהראוי ליורשו הוא קרוב רחוק והוא כשר לו לעדות (ויורשו מפני שאין לו קרובים ממנו), אבל אם פסול לו לעדות חזקה שמרחם עליו, ואם קרוב זה יכול ללמדו תורה כופין אותו לגור אצלו עיי"ש.

לעומת זה כתב הר"מ בפיה"מ גיטין פ"ז (מי שאחזו) מ"ו: ואם מת הולד תנשא, ולא נחוש שמא תהרגנו (כלומר, שנגזור שלא תנשא אפילו מת הולד, שמא תהרגנו כדי שתוכל להנשא), לפי שזה רחוק מן האפשרות, אלא אם כן היתה האם יורשת, כגון שתהיה בת דודו, שאז נחוש ממנו שמא תהרגנו בשביל הירושה וכו', ולשון התלמוד מי שמת והניח בן קטן אין מניחין אותו אצל מי שהוא ראוי ליורשו וכו'. ולפי שיטה זו אפילו אמו חשודה שתהרגנו כדי ליורשו (אם היא קרובתו מצד האב). והדברים תמוהים מאד, ויש לשאול כיצד מניחין קטן יתום אצל אביו (אם יש לו נכסים מאבי אמו), אם לא שנאמר שרחמי האב מרובין משל האם.

והאריכו האחרונים בהלכה זו, ובשו"ת מהר"י בי רב סי' י"ט כתב: אמנם אנו רואים מעשים בכל יום שאין חוששין לזה, ובודאי שחששה היא רחוקה, ולא ראיתי מי שהביא זה הדין אלא רבי' ירוחם[43] שכתב וז"ל, אין מניחין הקטן אצל מי שראוי ליורשו שמא יהרגנו ע"כ. אבל הרמב"ם וכל הפוסקים שראיתי לא מצאתי מי שהביא זה הדין. והשיג עליו ר' שמואל קלעי במשפטי שמואל סי' צ', עיי"ש שהאריך בזה. ועיין כנה"ג אה"ע סי' פ"ב בהגהות הטור ובהגהות ב"י שציין להרבה מגדולי האחרונים שנשאו ונתנו בעניין.

26—27. מעשה היה באחד ושחטוהו בערבי פסחים. בד: ערב פסחים, ובכי"ע: בערב הפסח, וכן באו"ז הנ"ל: ערב הפסח, וכ"ה בבבלי בכל הנוסחאות והראשונים שהבאנו לעיל. ומעשה שהיה כך היה.[44] ועיין רד"ק ש"ב י"ד, ז', ומ"ש באור שמח סוף ה' ממרים.

27—28. האשה שמת בעלה, יושבת בבתים כדרך שישבה בהן בחיי בעלה. בבבלי ק"ג א': ת"ר משתמשת במדור[45] כדרך שמשתמשת בחיי בעלה. ובירושלמי פי"ב

[43] מישרים נתיב כ"ו, ח'ב. ודברי בעל נתיבות משפט שם, רס"ב ע"ב, ד"ה והנה, צריכים תיקון.

[44] והרבה דברים בטלים נאמרו בפתרון „ערב הפסח" שלנו, ולא ערבו עלינו.

[45] כלומר, בלשון יחיד, וכן בירושלמי שהבאנו להלן בפנים: דרה בבית וכו'. ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקכ"ג שהבאנו להלן בפנים הביא את משנתנו „ונותנין לה מדור לפי כבודה", ודייק ממנה: „אלמא אינה יכולה לומר אני משתמשת בכל הבתים, כדרך שהייתי משתמשת בחיי בעלי". ומלשון התוספתא כאן יושבת „בבתים" אין להוכיח כלום, משום שהשתמשה בלשון רבים אנב עבדים ושפחות וכלים.

ה"ג, ל"ה רע"א (כלאים פ"ט ה"ד, ל"ב ע"א): רבי ציוה שלשה דברים בשעת פטירתו, אל תזוז אלמנתי מביתי וכו', ולא מתניתא היא וכו', אמר ר' דוסא דלא יימרון לה ביתא דנשוותא משתעבד לנשוותא. אמר ר' לעזר בן יוסי כהדא דתני דרה בבית כשם שהיתה דרה ובעלה נתון במדינת הים. ונראה שדברי ר' אלעזר בר' יוסי אינם עניין למעשה רבי,[46] אלא הוא מפרש את משנתנו (פי"ב מ"ג): ונותנין לה מדור לפי כבודה, ומפרשה שרואים את בעלה כאילו הוא נתון במדינת הים. וכוונתו אינה ברורה לגמרי.[47] ומדברי בעל העיטור, כתובות (התנאי הששי), הוצ' רמא"י, ל"ד ע"ב, מוכח שמפרשו למעליותא, שעולה עמו ואינה יורדת אפילו לאחר מיתה,[48] ורואין אותו כאילו הוא בחיים, ונתון במדינת הים. אבל הרשב"א בתשובה ח"א סי' תתקכ"ג[49] פסק שהאשה אינה יכולה להשתמש בכל הבתים כדרך שהשתמשה בחיי בעלה, ובכל הכלים והשפחות שהשתמשה בחיי בעלה, דבחיי בעלה נפישי ארחי ופרחי (עיין בבלי ס"א א'), עיי"ש. ובמגיד משנה פי"ח מה' אישות ה"ב הביא ראייה לדבריו מלשון הירושלמי הנ"ל,[50] כפי שהכריע לנכון במקרא סופרים על העיטור, קס"ז ע"ג ואילך. ועיין בהגהת הרמ"א אה"ע סי' צ"ד סוף ס"ק א', בט"ז ובבאר היטב שם אות ג'. ועיין בבאור הגר"א שם אות ה'. ועיין בח"ד.

28. **משתמשת בעבדי' ושפחות.** בירושלמי ליתא וחסר גם בבבלי בדפוסים ישנים ובכי"מ.[51] וכן יוצא ברור משו"ת מהר"מ ב"ב, הוצ' הרנ"נ רבינוביץ סי' רמ"ד, וכ"ה שם: ועל האלמנה שאינם רוצים לפרנס כל בני ביתה, נ"ל אם הי' לה שפחה בחיי בעלה גם עתה צריכים להעלות לה מזונות ולשפחתה, כדאי' בפרק הנושא דמשתמשת במדור כדרך שנשתמשה בחיי בעלה, בכרים וכסתות וכלי זהב וכסף, ותניא **בתוספתא** ומשתמשת בעבדים ושפחות כדרך שנשתמשה בחיי בעלה. וכע"ז גם בשו"ת שלו ד' קרימונא סי' רע"ה.

28—29. **בכלי כסף, בכלי זהב, כדרך שמשתמשת בהן בחיי בעלה.** ירושלמי ובבלי הנ"ל, אלא שבירושלמי: כשם שהיתה משתמשת ובעלה נתון במדינת הים, ועיין

[46] בב"ר פ"ק, ב' הוצ' הר"ח אלבק, סוף עמ' 1284, מתרץ: אלא לפי שדרכו של נשיא להיות כל חפציו משל ציבור, וזה על ידי שלא נהנה משל ציבור כלום, לפיכך הוא אומר אל תזוז אלמנתי מתוך ביתי. אמר רבי דוסתאי דלא יאמרון לה ביתא דנשיאותא הוא, ישתעבד לנשיאותא (ודברי ר' אלעזר בר' יוסי לא הובאו שם). ברם בכ"י וותיקן, כתה"י המשובח ביותר, לא הובאו דברי ר' דוסתאי, ולפ"ז יש שם ניסוח אחר, והיינו שלפיכך לא תזוז מביתו, מפני שביתו לא היה משל ציבור, אלא משל עצמו, ולפיכך ציווה כן שלא יחשבו שהבית שייך לנשיא (לר"ג ברבי) שבא אחריו, עיין בפירוש מהרז"ו שם (אבל אם היה הבית משל ציבור, אין בידי הנשיא לצוות שאשתו תדור שם). והם דברי ר' דוסא שבירושלמי, אלא בניסוח אחר, עיין בנזר הקדש בב"ר שם. ועיין מאירי, עמ' 475.

[47] ועיין להלן פי"ב, שו' 26—27, ד"ה שכך, ומ"ש שם.

[48] בבבלי מ"ח א' אמרו: **מי שהלך למדינת הים** ומתה אשתו וכו', וקוברין אותה לפי כבודו. לפי כבודו, ולא לפי כבודה? אימא, אף לפי כבודו, הא קמ"ל עולה עמו ואינה יורדת עמו, ואפילו לאחר מיתה. אבל שם מדברים לאחר מיתתה ובעלה חי, ומסתבר שבחיוב הקבורה לא פקע ממנו הדין של "עולה עמו". אבל מן הירושלמי משמע שדין זה הוא אפילו במת הוא. ובר מן דין, בתוספות שם, ד"ה מי שהלך, הביאו בשם אית דגרסי: וקוברין אותה לפי **כבודה**, לפי כבודה אין, לפי כבודו לא, אימא אף לפי כבודה. וכ"ה הגירסא בריי"ף כ"י עתיק על קלף שבביה"מ כאן. ועיין מ"ש בב"ח טאה"ע סי' פ"ט, ולפי זה פירש שלאחר מיתה אינה יורדת דווקא, אבל לא עולה עיי"ש. אבל בריי"ף שלפנינו מסיים: אף לפי **כבודו**, ועיין בהנהות הב"ח, וכ"ה בריי"ף אחר כת"י על קלף שבביה"מ כאן. וכ"ה בה"ג כתובות, ד"ו ע' ע"נ. ועיין מאירי, עמ' 79. ועיין בתיקון סופרים על העיטור, קס"ז ע"א ואילך, ובס' נתיבות משפט לס' משרים, קמ"ב ע"א ואילך.

[49] והעיר עליו בח"ד כאן במקומו.

[50] עיין לעיל הע' 45.

[51] ואינו גם בתשובת הגאון (אוה"ג, עמ' 361), ברש"י מהדו"ק, ועוד. ובהוצאות שלפנינו הוסיפו ע"פ הרש"ל בחכמת שלמה, ד' קראקא. והרב הוסיף, כנראה, ע"פ הריי"ף.

מ"ש לעיל, שו' 27—28, ד"ה האשה. ובשו"ת הרשב"א שהבאתי שם: אבל אם היא ומשפחתה אינן רגילות בכך, אעפ"י שהיו לה שתים ושלש בחיי בעלה, אין נותנין לה אלא אחת, שאינה משתמשת בכל מה שהיתה משתמשת בבית בעלה בחיי בעלה וכו', וכל שכן הוא בשפחות, דבחיי בעלה הוו נפישי אורחי ופרחי וכו'. ועיין מ"ש לעיל.

29—30. שכך כותב לה תהא יתבה בביתי ותתזני מנכסאי כל יומי מיגד אלמנותיך בביתי. בבלי הנ"ל, ושם: ימי מגר, וכלפנינו כ"ה גם בכי"ע. ובד: כל יומי מגר. ועיין במשנתנו פ"ד מי"ב ובשנו"ס בהוצ' ראם. ובכ"י קויפמן שם: ימי מגר, והיו"ד הראשונה של "ימי" מנוקדת בחולם. וכ"ה בכ"י פרמה, אלא ששם תלויה וי"ו בין השורות (קרי: יומי).

30—32. האומ' תנו בית ארמלות לבתי, בית לפלני לישב בו, ונפל, היורשין חייבין לבנותו. האומר בית זה בית ארמלות לבתי, בית זה לפל' לישב בו, אין היורשין חייבין לבנותו. ירושלמי נדרים פ"ה ה"ב, ל"ט סע"א ואילך,[52] ויש שם חסרון וצריך להשלימו ע"פ הרמב"ן, הרשב"א והר"ן מ"ז א'. ועיין מ"ש על כל העניין שם בהערותי לוי"ר, הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' תת"פ—תתפ"א. ועיין מ"ש בתס"ר ח"ב ריש עמ' 78. ועיין במשנת ב"מ ספ"ח, ובבבלי שם ק"ג א': אי דאמר ליה בית זה, נפל אזל ליה. ועיין שטמ"ק שם, וכאן במתנה עסיקינן, ואין התנאים ההם קיימים כאן. ועכשיו מצאתי שכל העניין נתבאר בבאור מפולש בס' חקרי לב ח"ב לחלק יו"ד סי' מ"ה, עיי"ש שהביא את גירסאות הראשונים בירושלמי נדרים ובאר אותן, עיי"ש.

ומלשון התוספתא משמע שהאומר תנו בית לפלני לישב בו, אעפ"י שישב בו[53] שעה אחת ונפל, חייבים לבנותו, ומכאן משען וסעד לשיטת הש"ך בחו"מ סי' רי"ב ס"ק א' אות ב', שהאומר תנו בית לפלוני וידור בו קנהו לעולם (ולא לשעה אחת).[54]

32—34. האומ' תנו בית ארמלות לבתי, אין נותנין לה אלא אם כן קבלה עליה לישב בתוכו, ויכולין יורשין לעכב על ידה, שמא תשכירנו לאחר, לפיכך אם מתה הן יורשין אותה. וכ"ה ("בית ארמלות לבתי") גם בד ובכי"ע (אלא שבכי"ע: בית אלמנות). ופירושה שהיורשין מעכבין על ידה עד שתקבל עליה לישב בתוכו בעצמה משום חשש שמא תשכירנה לאחר.

ובר"ן פי"ב סי' שפ"ו בד"ח: גרסינן בתוספתא האומר תנו בית ארמלות אין נותנין אלא אם כן קבלה עליה שתשב בתוכו, יכולים יורשין לעכב על ידה שמא תשכירנו. ובשו"ת הרשב"א ח"ה סי' ק"ו (ח"א סי' אלף נ"ג, ושם משובש קצת) כתב: ועוד נר' לי ראיה ממה שאמרו בירושלמי דכתובות גבי מדור אלמנה, אלמנה שאמרה תנו לי מדור ואשכירנו אין שומעין לה, ואם איתא, דבכל מקום שניתן דירה לאחר לא ניתן לו אלא לו, ואינו יכול להשכירו, מה צורך להשמיענו כאן, דין זה פשוט. מי עדיפא אלמנה משואל דעלמא, או ממי שנתנו לו מדור בבית חבירו, שאינו רשאי להשכיר, אלא ודאי מפני שיש מן הדין בעלמא דאם רוצה להשכיר יכול להשכיר, הוצרך כאן בדין אלמנה ללמד שאין שומעין לה, לפי שאין לאשה זו דירה מחמת

[52] ושם: האומר ליורשיו תנו בית חתנות לבני, או בית ארמלות לבתו, ונפל יורשין חייבין לבנותו. ועיין במשנת ב"ב פ"ו מ"ד.

[53] שאם עדיין לא ישב בה כלל, והנותן הרי לא סיים איזה בית (כפי שמוכח מן הסיפא), בוודאי שלא קיימו את הצוואה, ומי מיפס שהבית של המקבל נפל. ודוחק לפרש שקבל עליו ולא ישב.

[54] ועיין בבלי ב"ב קמ"ז ב'. ונחלקו גדולי האחרונים בדין האומר תנו בית לפלוני וידור בו אם הכוונה לדור בו כל ימי חייו, או אפילו שעה אחת, עיין בפירוש הגאון (שהביא בעיטור, מאמר שני קניין, הוצ' רמא"י י' ע"א, שם מתנת שכ"מ, ס"א ע"ג) לבבלי הנ"ל. ועיין מה שהאריך בס' בני יעקב על העיטור שם, ס"א ע"ב ואילך. ועיין בשו"ת דברי חיים להנר"ח מצאנז ח"א, חו"מ סי' ל"ה. ועיין מ"ש

מתנת הבעל, אלא מתנאי ב"ד, כדי שלא תתבזה ותנהוג אלמנותה לחוץ, ולא[55] לבדה התנו, ולא על דעת שישכירנו.[56]

והנה הירושלמי שהביא רבינו אינו לפנינו, ומדברי התוספתא כאן מוכח להפך, שהרי אם צוה ליתן בית ארמלות לבתו, הרי היתה נשואה, ויש לה בנים, כמפורש בסיפא: הן יורשין אותה, ואם אין לה בנים הרי האב יורש אותה (ואפילו בקבר), ויורשי האב הם גם יורשיה. וממילא אין כאן תנאי ב"ד כלל שתשב בביתו, ויש כאן מתנה ככל המתנות. ולכאורה נראה שהלכה זו קיימת גם באומר: תנו בית לפלוני לישב בו[57] (כלומר, רק לדירה לעצמו), דוגמת מה ששנינו ברישא אלא שהתוספתא קיצרה. ובח"ד פירש שמן הלשון "בית ארמלות" משמע שכיוון רק לזמן אלמנותה, אבל אלה הם דברים שבלב, ואפשר שאין כאן אלא נתינת טעם,[58] שאם לא כן אם נישאת המדור חוזר, ולמה שנו בסיפא "לפיכך אם מתה הן יורשין אותה", והרי אפילו בחייה, אם נישאת אח"כ, המדור חוזר ליורשין, שלא נתן לה אלא לשעת ארמלותה, לפירוש בעל ח"ד.

ובר"ן הנ"ל בד' קושטא: גרסי' בתוספ' האומרת תנו ארמלותי אין נותנין אלא אם כן קבלה וכו'. וכ"ה גם בר"ן ד"ו רפ"ב.[59] ולפי גירסא זו (וצ"ל: תנו בית ארמלותי), האלמנה היא שתובעת שיתנו לה בית ארמלות, והיא ממש ההלכה שהביא הרשב"א בשם הירושלמי, אלא שלפי גירסא זו אין לפרש את הסיפא: לפיכך אם מתה הן יורשין אותה, ומאי "לפיכך", והרי פשיטא שמדור האלמנה אינו קניינה, ויורשי האב יורשין אותו. ודווקא במתנת האב שלא מתנאי ב"ד הייתי יכול לטעות שיורשיה יורשין את הבית.[60]

ובשאלת הרמ"א שהובאה בשו"ת הרש"ל סי' ט"ז נשאלה שאלה באחד שנתן במתנת שכיב מרע לבתו חזקה לדור בביתו אחריו כל ימיה עם בעלה, כמו שהיו דרים בחייו, אם היא יכולה להשכיר את הבית לאחרים. ורבינו פוסק שיכולה להשכיר לאחרים, וכותב: ולא דמי להא שכתב הר"ן פרק הנושא שאין אלמנה יכולה להשכיר דירתה, דשאני התם דכתב לה את תהא יתבא בביתי, דמשמע את דוקא וכו'. כלומר, שהרי היא יושבת בבית הארמלות רק מחמת תנאי כתובה, ובתנאי כתובה מפורש: את תהא יתבא בביתי.

ונראה שרבינו סמך על גירסת הר"ן שלא גרס בתוספתא "לבתי",[61] ופירש: האומר תנו בית ארמלות לאשתי,[62] ודין הרשב"א בתשובה הנ"ל והר"ן כאן אחד הוא, והבעל ציוה לתת לה בית מיוחד, ועיקר החיוב הוא מתנאי כתובה, ואין כאן מתנה ממש, ולפיכך אינה יכולה להשכירו,

להלן, הע' 57, ולפלא שלא מצאתי למי שהעיר על התוספתא כאן. ולא עוד אלא שבתוספתא כתוב "לישב בו" (ולא: לדור בו), ועיין בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תרס"ו.

55 צ"ל: ולה, כמו שהוא בח"א סי' אלף נ"ג הנ"ל.

56 בח"א הנ"ל לנכון: שתשכירנו.

57 עיין מ"ש לעיל, שו' 30–32, ד"ה ומלשון התוספתא, ובהע' 54 שם. ובבני יעקב על העיטור, ס"א ע"ב–ע"ג, תפס כדבר פשוט שהאומר תנו בית זה לפלוני וידור בו יש כאן מתנה גמורה, והוא שלו לגמרי, אבל אין הדבר ברור כל כך. ועיין בשו"ת הראנ"ח סי' ק"כ ועוד ובשו"ת דברי חיים הנ"ל (לעיל הע' 54).

58 כלומר, שהוא נותן לה את המדור משום שמרחם עליה, ונותן לה מדור לכל ימי חייה, אבל מכל מקום לא נתכוון אלא לשם דירה לכל ימי חייה, אבל לא לשם מסחר, שתשכידנו ותקבל ממון, ואין כאן מתנה גמורה.

59 בר"ן ד' סביונטה שי"ד: האומרת תנו בית ארמלות לבתי אין נותנין וכו'.

60 ועיין בח"ד שהעיד על הרשב"א והר"ן.

61 ואפשר שבאמת צ"ל בר"ן (כגירסא שבד"ח): האומר (ונשתבש "האומרת" בהשפעת התי"ו שלאחריה) תנו [בית] ארמלות, והכוונה שמצווה כן לפני מיתתו שיתנו בית ארמלות לאלמנתו.

62 ואפשר שהמלה "לבתי" היא באשגרה מן הרישא.

ויורשי בעלה יורשין את המדור כשהיא מתה. ומשום זה כתב בהגהתו באה"ע ריש סי' צ"ד: „ואין האלמנה יכולה להשכיר מדור שלה לאחרים (תשו' הרשב"א ובהר"ן פרק הנושא)".

35–36. המלוה את חבירו על גבי חבלה, ואבדה חבלה, גובה משאר נכסים. אם אמ' לו על מנת שאין לך פרעון אלא מזו, אין גובה משאר נכסים. עיין בבלי ב"מ פ"ב א' ושבועות מ"ג ב' ואילך בעניין המלוה על המשכון, ובמשנת שבועות ספ"ו. וכאן מדברים במלוה את חברו על גבי סחורה, והסחורה נשארה אצל הלוה ואבדה, והסחורה היתה מעין אפותיקי (על מטלטלים), ודינה כדין שדה ששנינו להלן. ועיין מ"ש ר"א גולאק בספרו תולדות המשפט בישראל, החיוב ושעבודיו (ירושלים תרצ"ט), עמ' 55 ואילך.

36–38. העושה שדהו הפותיקי לכתובת אשתו, ושטפה נהר, גובה משאר נכסים, אם אמ' לה על מנת שאין לך פרעון אלא מזו, אין גובה משאר נכסים. בבלי גיטין מ"א א'. ופירש הר"ח (לפי הרמב"ן והרשב"א שם): אפותיקי סתם, כגון משכנתא. ובשו"ת הרי"ף סי' ר"ד: ושטפה נהר גובה משאר נכסי, בדלא אמר לו לא יהא לך פירעון אלא מזו, אבל אם פירש לו לא יהא לך פירעון אלא מזו אינה גובה משאר נכסים, אע"פ ששטפה נהר, לא מנכסים משועבדים, ולא מנכסים בני חורין,[63] ועיין בראשונים לגיטין שם. ועיין מ"ש להלן, עמ' 373.

פי"ב

1–3. בראשונה כשהיתה כתובתה אצל אביה, היתה קלה בעיניו להוציאה, התקין שמעון בן שטח שתהא כתובתה אצל בעלה, וכותב לה כל נכסין די איתאי לי אחראין ומערבין לכתובתיך דא. בירושלמי בסוף מכילתין (ל"ו סע"ב) ובבבלי י' א' נחלקו אם כתובת אשה מן התורה, או מדרבנן. ועיין ירושלמי פ"ג ה"ה, כ"ז רע"ד, מכילתא משפטים פי"ז, הוצ' הורוביץ, עמ' 309, ובהערות שם, ובמכילתא דרשב"י הוצ' אפשטין־מלמד, עמ' 209. ואף מי שאומר שכתובת אשה דרבנן מודה שהיא תקנה עתיקה מאד. ובבבלי שבת י"ד ב' (ט"ז ב') אמרו: שמעון בן שטח תיקן כתובה לאשה. ובס' המפתח לר"ן גאון שם ט"ז ב' (הוצ' גאלדענטהאל, כ"ט ע"א): שמעון בן שטח וכו', תמצא דבריו מבוארין במסכ' כתובות בפרק האשה שנפלו לה נכסים וכו', ועיקר זאת הברייתא בתוספ' כתובות בראש פר' י"ב, והוא אחרון המסכ'.[1] ועיי"ש ברש"י י"ד ב'. ו„תיקן" פירושו „ערך" דוגמת „מתני' מאן תקין רבי" ועוד, עיין בספרי יוונית ויוונות, עמ' 218 ואילך.

והתוספתא כאן דברה על „בראשונה" ולא על בראשונה שלפני הראשונה, ולפנינו כבר שלב אמצעי. ובבבלי פ"ב ב': תניא נמי הכי בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה, והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים, התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה, ועדיין כשהוא כועס עליה אומר לה לכי אצל כתובתיך, התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה, עשירות היו עושות אותה קלתות של כסף ושל זהב וכו', ועדיין כשכועס עליה אומר לה טלי כתובתיך וצאי, עד שבא שמעון בן שטח ותיקן שיהא כותב לה כל נכסי אחראין לכתובתה. ובירושלמי פ"ח הי"א, ל"ב ע"ב, לא נזכר השלב הראשון, אלא: בראשונה היתה מונחת כתובתה אצל אבותיה והיתה קלה בעיניו לגרשה וכו', וחזרו והתקינו שיהא אדם לוקח בכתובת אשתו כוסות וקערות

[63] ועיין עיטור ריש אות פ"ה, פותיקי, הוצ' רמא"י, ס"ג ע"ד.

[1] והיתה לפניו חלוקת הפרקים כמו שהיא לפנינו ובד, ולא כמו שהיא בכי"ע.

ותמחויים[2] וכו', חזרו והתקינו שיהא אדם נושא ונותן בכתובת אשתו, שמתוך שאדם נושא ונותן בכתובת אשתו והוא מאבדה היא קשה בעיניו לגרשה, והוא התקין שמעון בן שטח שלשה דברים, שיהא אדם נושא ונותן בכתובת אשתו וכו'. ועיין בראשונים לבבלי ספ"ח ובשטמ"ק שם. ובערוך ערך שלחן הביא בשם ר"ח: בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים פי' שהיו נותנין לה כתובה קודם שתכנס, ולפיכך לא היו הנשים נושאות אותן וכו'. ועיין בתוספות שם, ד"ה בתחלה. ולא ברר רבינו למה לא היו הנשים נושאות אותן. וחכמי זמננו פירשו "שהיו מזקינין ולא היו נושאין נשים" משום שקשה היה להם להוציא מאתים זוז כדי לישא אשה, ולא עוד אלא שלא היו נושאים נשים בוגרות, והכסף היה שייך לאביה, והבעל לא יהנה כלל מן הממון. חזרו והתקינו שיהו מניחין את הכתובה בבית אביה בשביל האשה, ואם תמות אח"כ בניה יורשין אותה, ויחזור הכסף לבני הבעל. אבל הואיל והבעל לא השתמש כלל בכסף נוח היה לומר לה בשעת כעסו טלי כתובתיך וצאי, התקינו לטובת האשה שיהיו מניחין את הכתובה בבית חמיה [וכשנישאת, היתה עוברת לבית בעלה] והיו קונים כלים בכתובתה והיתה משתמשת בכלים הללו בבית (כפירוש הירושלמי), ועדיין לא היה קשה לו להוציאה, עד שבא שמעון בן שטח ותיקן שיהא נושא ונותן בכתובת אשתו, וכותב כל נכסי אחראין[3] וכו'. ותנאי זה נעשה לתנאי בית דין, ואפילו לא כתב לה כמי שכתב לה, עיין במשנתנו פ"ד מ"ז. ועיין שם ספ"ח. ועיין להלן.

3–5. אין עושין כתובת אשה מן המטלטלין, מפני תיקון העולם. אמ' ר' יוסי וכי מה תיקון העולם יש בזו, אלא לפי שאין לה קצבה. בבלי נ"ו ב', עי"ש הפירוש, ועיין בראשונים שם ולסוגיין פ"ב ב'. ברם לפי פשטות לשון הברייתא ולפי ההמשך להלן נראה שבא"י פירשו "מפני תיקון העולם" מפני תיקון הלקוחות, כרגיל. ולת"ק אין מייחדין מטלטלין לכתובה אפילו קיבל עליו אחריות, שמא יסמכו הלקוחות על המטלטלין (שאינו יכול למוכרן ולהטמינן), ויקנו קרקעות המשועבדין לכתובה, ובנתים יאבדו המטלטלין. ור' יוסי תמה "מה תיקון העולם יש בזו", והרי הם בין כך ובין כך לא יסמכו על דבר שאין לו קצבה, והוא לשונו בבבלי גיטין נ"א א' (עיין בהפלאה כאן נ"ו ב'), ועי"ש בפירש"י.

5. מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית וכו'. וכ"ה (סתם) גם בירושלמי גיטין פ"ה ה"א, מ"ו ע"ג. ובבבלי שם מ"ט ב': ור"ש היא דדריש טעמא דקרא, ומה טעם קאמר, מה טעם הניזקין שמין להן מעדית, מפני תיקון העולם, דתניא אמר ר' שמעון מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית וכו'. ועי"ש בבבלי מ"ח ב'. ובמשנתנו שם: הניזקין שמין להן בעידית ובעל חוב בבינונית וכו', מנכסים משועבדים מפני תיקון העולם. ובאו ההלכות האילו כאן אגב "תיקון העולם" שברישא.

7–8. סמכו על המקרא מיטב שדהו וכו'. אבל מדאורייתא שמין בשל ניזק, עיין בבלי גיטין מ"ח ב'. וכן בירושלמי שם הנ"ל: מנין לר' עקיבה הניזקין שמין להן בעידית, ליתא מן התורה, איתה מן התקנה, מפני מה אמרו הניזקין שמין להן וכו'. וסומכים אותה למקרא וכו'. אבל בבבלי שם מ"ט ב' מסיים: לפיכך אמרה תורה הניזקין שמין להן בעידית. ור"ש טעמא דקרא דריש. ועיין מ"ש לעיל, שו' 5, ד"ה מפני מה.

8. מפני מה אמרו בעל חוב בבינונית וכו'. ירושלמי ובבלי הנ"ל.

[2] בירושלמי שם ממשיך: הדה דתנינן (משנתנו שם ספ"ח) לא יאמר לה הרי כתובתיך מונחת על השולחן, אלא כל נכסיו אחראין לכתובתה. והוא מאמר המוסגר, כדי לבאר "מונחת על השולחן".

[3] עיין מ"ש א"ל אפשטין בספרו תולדות הכתובה בישראל (ניריורק תשי"ד), עמ' 13 ואילך.

[4] כני' השאילתות משפטים סי' ס"א, עי"ש בהעמק שאלה.

10. וקופץ ונוטלה. בירושלמי הנ"ל: ועוקף (כלומר, עוקף עליו) ונוטלה ממנו. ובבבלי: ויאמר אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי.

10—12. אם כן ישומו לה בזיבורית, שלא לגדור דרך בפני לוין, שלא יהא אדם מבקש ללות, ואין אדם מלוהו. ובירושלמי הנ"ל: מעתה לא ישומו לו אלא בזיבורית. אמר ר' יודה, וכיני, אלא שלא לנעול דלת בפני בני אדם, שלמחר הוא [מבקש] ללוות ואינו מוצא. ור' יודה זה הוא אמורא, עיין בירושלמי שם פ"א סה"ה, מ"ג ע"ד. ובבבלי הנ"ל: א"כ אתה נועל דלת בפני לווין. ובשאילתות הנ"ל[5] (כסיגנון הבבלי בכ"מ): כדי שלא תנעול דלת בפני לווין, עיין בהוצ' רש"ק מירסקי, עמ' קצ"ג ובשנו"ס שם. ועיין בכלי ב"ק ח' א' ובאוה"ג שם, התשובות, עמ' 3.

12—13. כתובת אשה בזיבורית דברי ר'. ר' יהודה אומ' משם ר' שמעון מפני מה אמרו וכו'. בד: דברי ר' יהודה שאמר משם ר' שמעון מפני מה אמרו וכו'. ובכי"ע: דברי ר' יהודה, א' ר' שמע' מפני מה וכו'. ובבבלי מ"ט ב' הנ"ל: כתובת אשה בזיבורית דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר בבינונית.[6] אמר ר' שמעון מפני מה אמרו וכו'. ושמא צ"ל לפנינו ובד: דברי ר' יהודה [ר' שמעון בן יהודה] אומ' משם ר' שמעון וכו', כדרכו למסור הלכות בשם ר' שמעון. ועיין בבלי י' א' ובתוספ' שם, ד"ה הואיל. ועיין בחי' הרשב"א גיטין רפ"ה (לעניין עצם שאלת ר' שמעון).

13. יתר ממה שהאיש וכו'. בבלי הנ"ל, יבמות קי"ג א', כאן פ"ו א'.

ובצילום קג"נ: . . . שה רעה לו אלא בעל ראת . . . והוא שייך לעיל ספ"ז.

14. ועוד בושתה של אשה יתר מן האיש. לעיל פ"ו, שו' 35, בבלי ס"ז רע"ב. והכוונה שאפילו היא בעלת נכסים, ואינה זקוקה למזונות בעלה, בושה אשה לשבת בלי איש, וכמו שאמרו (ע"ה א'): איהי בכל דהו ניחא לה וכו', טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו. ועיין במקבילות שצוינו במסורת הש"ס שם.

14—16. אם כן לא תהא לה כתובה אלא שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונו. כלומר, מכיוון שהאשה אינה מקפידה אם יפרעו לה כתובתה מזיבורית, ובלבד שיהא לה בעל, מפני שבושה לשבת לבדה, אם כן למה תיקנו לה כתובה. ומפרשת התוספתא (ע"פ משנת יבמות פי"ד סמ"א) שהדין נותן שתהא לה כתובה, שהרי הבעל יכול לגרש אותה בעל כרחה, והיא תהא זקוקה לפרנסה, ועוד שאם לא תהא לה כתובה תהא קלה בעיניו להוציאה, אבל הבעל אינו מוציא אלא לרצונו, והיא אינה יכולה לגרש אותו. ועיין מ"ש בח"ד, ודבריו קשים, שהרי לר"ש אנן קיימין, והוא דריש טעמא דקרא (וכ"ש של תקנות חכמים), והוא מסביר "מפני מה אמרו", ולפיכך שאלו: אם כן לא תהא וכו'.

ובבבלי גיטין מ"ט ב': דבר אחר אשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונו. מאי דבר אחר? וכי תימא כי היכי דכי מפיק לה איהו תקינו לה רבנן מיניה, כי נפקא איהי נמי ליתקני ליה רבנן כתובה מינה, ת"ש אשה יוצאה לרצונה וכו'. ועיין מ"ש הר"ש פרידמאן בבית תלמוד של ווייס ח"א, עמ' 388, שרצה להגיה בבבלי ביד חזקה. אבל הגירסא בבבלי בטוחה, וכ"ה בשאילתות (בשינויים קלים) משפטים סי' ס"א הנ"ל. ובבבלי הבינו מתשובת התוספתא שהברייתא קיצרה בשאלתה, וכוונתה אם כן, אם היא רוצה יותר ממנו, לא תהא לה כתובה ממנו [או שאף הוא תהא לו כתובה].

16—17. אין שם אלא עידית, כולן גובין מן העידית, בינונית,

[5] לעיל, הע' 4.

[6] וכ"ה ברוב הנוסחאות במשנתנו שם רפ"ה. ובמשנה שבירושלמי: רבן שמעון בן גמליאל.

כולן גובין וכו'. ירושלמי גיטין פ"ה ה"א, מ"ו ע"ג; בבלי ב"ק ז' סע"ב, כל הברייתא. ובעיטור מאמר רביעי, אחריות, הוצ' רמא"י, י"ז ע"ב: ובתשובה לרבינו משה בר' חנוך[7] גאון זצ"ל, יתומין שבאו ליפרוע כתובה ואין להן אלא עידית אין יכולין לקנות זיבורית ולפרוע, שכך מצינו בתוספתא אין לו אלא עידית כולן גובין מן העידית. וכן היה דרכם של הגאונים והראשונים לכנות לברייתא שבבבלי "תוספתא" בין שישנן בתוספתא בין שאינן בה, עיין מ"ש בתשלום תוספתא, עמ' 6 ואילך.

17—18. עידית ובינונית, הנזקין שמין להן בעדי' וכו'. כל הברייתות בבבלי הנ"ל בשינוי סדר הבבות. ובבא זו גם בירושלמי הנ"ל.

18. עידית וזיבורית וכו'. בבלי הנ"ל, ובירושלמי חסרה בבא זו.

19—20. בינונית וזיבורית, הנזקין ובעל חוב בבינונית, וכתובת אשה בזיבורית. וכ"ה בירושלמי ובבבלי הנ"ל. ובירושלמי שם שאלו: היתה עידית שלו בינונית של כל אדם? כלומר, אם שמין בשלו, או בשל עולם. ופשטוה מן הברייתא שלנו, שהרי אם נשום בשלו, שאין לו עידית, הבינונית שלו היא עידית, ולמה יגבה בעל חוב מן הבינונית, ולא מן הזיבורית, כבבא שלפניה. ואמרו שם: ר' יוסי בר בון בשם רב חסדא תיפתר שהיתה לו עידית ומכרה, וכבר נדחו לבעלי חוב לגבות בבינונית. וכן פשטו בבבלי ב"ק ח' א' הנ"ל מן הברייתא שלפנינו, ודחו שם, והסיקו: וכן אמר רב חסדא כגון שהיתה לו עדית ומכרה, והביאו ראייה מברייתא אחרת ששנתה: בינונית וזיבורית, נזקין בבינונית ב"ח וכתובת אשה בזיבורית. ועיין מ"ש ר"א גולאק בספרו תולדות המשפט העברי, דיני קרקעות (ירושלים תרפ"ט), עמ' 32 ואילך, ועי"ש, עמ' 34, הערה 2.

20—21. מכרן לאחד, או לשלשה כאחד, ונכנסו תחת הבעלים. וכ"ה ("ונכנסו") גם בד, והוא וי"ו הנשוא, כרגיל במשנה ובתוספתא (עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנזה"מ, עמ' 1077 ואילך). ובכי"ע: נכנסו וכו'. וכל הברייתא בקיצור בבבלי ב"ק ח' א'. ולפי פשוטה פירושה שמכרן לאחד בבת אחת, או לשלשה בבת אחת, ולפיכך נכנסו כולן תחת הבעלים, ואין כאן ראשון ואחרון. אבל בבבלי שם דקדקו ואמרו: השתא לשלשה דאיכא למימר חד מינייהו קדים אמרת כולן נכנסו תחת הבעלים, מכרן לאחד מיבעיא, והעמידוה בלקח בזה אחר זה אלא שלקח עידית באחרונה, עי"ש, ועיין בריי"ף ובמלחמות שם. ועיין ר"מ פי"ט מה' מלוה ולוה ה"ה וה"ו וכמ"מ שם.

22—23. אפי' נזקין מזיבורית, וכתובת אשה מן העידית, גובין מן האחרון. וכ"ה בכי"ע. ובד: וכתובת אשה ובעל חוב מן העידית. ואף בכי"ו יש סימן בין השורות (אחרי "וכתובת אשה") להכניס מן הגליון. והנכון כלפנינו וכי"ע, והוא סיגנון יותר יפה, ותפסו את שתי הקצוות, ובבבלי בקיצור: כולן גובין מן האחרון.

23. אין להן, גובין משלפניו וכו'. וכ"ה בבבלי הנ"ל. וכס"ז לעיל ספי"ג, ב"ב פ"ט סה"ו (בבלי שם קל"ח א').

24—25. רבן שמעון בן גמליאל או' העושה שדהו הפותיקי לכתובת כלתו, ידה על העליונה, רוצה גובה ממנו, רוצה גובה משאר נכסים. וכ"ה בד. ולעיל פ"ד, שו' 45, שנינו: "עשה האב בית, או שדה, הפותיקי לכתובת כלתו בין כך ובין כך גובין מהן", כלומר, בין אם יש נכסים לבן, בין אם אין לו נכסים לבן (עיין ברישא שם), אינה גובה אלא מן ההיפותיקי של האב. ובמאירי גיטין מ"א א', עמ' 173:

[7] כ"ה בעיטור כי' על קלף בביה"מ כאן, עמ' 10. ובעיטור כ"י ששון (לפי אהל דוד ח"ב, ריש עמ' 729): ששת בר חנוך. ובהוצאות העיטור שלפנינו: ששת בר מנוח.

וכן היא שנויה בתוספת כתבות בלשון זה רשב"ג אומר עשה שדהו אפותיקי לכתבת כלתו ומכרה ידה על העליונה, רצתה גובה וכו'. ובנוסח שלו כבר נוסף: ומכרה.

ברם נראה שלפנינו אשגרה מלעיל פ"ד הנ"ל, ובכי"ע: העושה שדה אפותיקי לכתובת אשה מכרה לאחר ידה על העליונה, רצה גובה ממנו רצה גובה משאר נכסים. וכן בקג"נ: רבן שמ.....ה שדהו חנות לכתובת אשתו מכרה לאחר, ידה על העליונה וכו'. וכן גרסו כל הראשונים (חוץ מן השיבוש „חנות") שנביא להלן.

ובבבלי גיטין מ"א א': תניא אידך העושה שדהו אפותיקי לבעל חוב ולכתובת אשה גובין משאר נכסים. רשב"ג אומר בעל חוב גובה משאר נכסים, אשה אינה גובה משאר נכסים, שאין דרכה של אשה לחזר על בתי דינין. ופירש"י: כלומר, דווקא הטילה אחריות כתובתה על שדה זו וכו'. ומשמע מתוך דבריו שאינה יכולה לגבות משאר נכסים. ובס' המקח והממכר לרב האיי ש"ד (קרוב לסופו), ד' וויניציאה, ט' רע"ב: ואח"כ מכרה לאחר, ונשתיירו לו נכסים למוכר שיכולים ליפרע ממנו כדי אותו (בעל) חוב, והאשה ידם (צ"ל: ידה) על העליונה, רצו גובין (צ"ל: רצה גובה) מאותן נכסים שנשתיירו למכור, רצו גובים (צ"ל: רצה גובה) מאותו שדה הנמכר לזה שנעשה עליו אפותיקי, כדגרסי' (כלומר, בתוספתא) רבן שמעון אומ' העוש' שדהו אפותיקי לכתובת אשתו ומכר', ידה על העליונה, רצתה גובה ממנה, רצתה גובה משאר נכסים. וכן כותב הראב"י בתשובה:[8] וסבורני שאם תעיין בספר מקח וממכר וכו' תכיר משם שרב האיי גאון פסק כרשב"ג, והביא ראיה מן התוספתא. ואפשר שלפניו היה מפורש שם: כדגרסי' בתוספתא וכו'. וכן בעיטור ריש אות פה, פותיקי, הוצ' רמא"י ס"ג ע"ד: והכי איתא בתוספתא דכתובות רשב"ג אומר העושה שדיהו אפותיקי לכתובת אשה ומכרה ידה על העליונה.

וכן מעתיק את התוספתא כגי' כי"ע וקג"נ גם בשו"ת הרשב"א ח"ג סי' מ"ג ובחידושיו לגיטין מ"א א', ד"ה תניא, ובנימוקי יוסף שם, עמ' ק"ה. וכן היתה הגירסא לפני הרמב"ן, עיין במלחמות יבמות רפ"ז ובחידושיו לגיטין מ"א א', ועיי"ש בחי' הר"ן. ובריטב"א גיטין שם: ובתוס' נמי גרסי' בההיא (התם) דבמכרה עסקי', דגרסי' התם דעושה (צ"ל: העושה) שדהו אפותיקי לב"ח ולכתובת אשה ומכרה גובה משאר נכסים,[9] רשב"א (צ"ל: רשב"ג) אומר העושה שדהו אפותיקי לאשה בכתובתה ומכרה, ידה על העליונה, היינו לומר שאם תרצה לגבות אפילו מאפותיקי שלה יכולה לבטל המקח מיד וכו', והיינו דווקא באשה, אבל בב"ח אפי' רשב"ג מודה דאפילו (צ"ל: דאם) מכרה מכורה.

ובירושלמי יבמות פ"ז ה"א, ח' ע"א: נישמעינה מן הדא העושה שדהו אפותיקי לאשה בכתובתה ולבעל חובו על חובו, מכרה הרי זה מכורה, הלוקח יחוש לעצמו. רבן שמעון בן גמליאל או' לאשה בכתובתה אינה מכורה, שלא עלת על דעת שתהא אשה מחזרת על בתי דינין. והרי"ף בגיטין פ"ד סי' תע"ב הסמיכו לברייתא שלנו בבבלי גיטין מ"א א' הנ"ל, ופירשו בתשובתו סי' ר"ד הנ"ל. ועיין ירושלמי שביעית פ"י ה"א, ל"ט ע"ב, ובס' הזכות על הרי"ף הנ"ל במקומו ובמלחמות יבמות פ"ז ובחידושיו לגיטין מ"א א', ברשב"א בתשובה ובחי' הנ"ל, במאירי הנ"ל, עמ' 173 ואילך (באריכות), בריטב"א שם ועוד. ועיין לעיל ספי"א. ועיין מה שהאריך בזה בנתיבות משפט לס' משרים, רע"ב ע"ד ואילך, ועיי"ש רע"ג ע"א ואילך.

25–26. אלמנה שאמרה אי אפשי וכו'. פיסקא ממשנתנו פי"ב מ"ג.

26–27. שכך הוא כבודו של בעלה. במשנתנו הנ"ל: ונותנין לה מדור לפי כבודה. ופשיטא שאין כאן סתירה, עיין מ"ש לעיל פי"א, שו' 27–28, ד"ה האשה. והתוספתא מלמדת שאינם יכולים להוציאה מבית בעלה בעל כרחה, ואפילו אם רוצים לשכור לה בית

[8] הוצ' הר"ש אסף בספרן של ראשונים סי' ו', עמ' 9, הוצ' הר"י קאפח סי' קט"ז, עמ' צ"ד.
[9] ע"כ הוא לשון הבבלי בגיטין שצרפה רבינו לתוספתא.

מרווח. ובח"ד ציין ל„יש אומרים" שהביא הרמ"א באה"ע סי' צ"ד ס"ק א' (ועיין בס' המקצועות הוצ' ר"ש אסף סי' ל"ט, סוף עמ' ל"ג ואילך). ועיין בבית שמואל שם אות ג'. ועוד אנו למדין מכאן שאם היורשים הם בני הבעל אינם רשאים לדחוק עליה שתתפייס, מפני כבוד אביהם.

27. אמרה אי איפשי לזוז מבית אבה וכו'. פיסקא ממשנתנו פי"ב מ"ג הנ"ל.

28. שכן היא ברכת הבית מרובה. כלומר, מזונות לשנים מזונות לשלשה, ונר לאחד נר למאה, כפי' רש"י במהדו"ק ק"ג א', ר"ח כאן[10] ור"ג בב"ב קמ"ד ב' (ע"פ שבת קכ"ב א'). והוא מאמר רב הונא (כאן ק"ג א' וב"ב קמ"ד ב'): ברכת הבית ברובה. ועיין ברע"ב פי"ב סמ"ג, ובהערה ב' בהוצ' ראם שם.

28—29. כל זמן שהיא בבית אביה גובה כתובתה לעולם וכו'. פיסקא ממשנתנו פי"ב מ"ד, ולא נוספו כאן אלא דברי ר' ישמעאל.

31. ר' ישמעאל אומ' שלשים שנה. וכ"ה בד. ועיין במלא"ש למשנתנו ספי"ב. ולפי חוק רומי משנת 424 למספרם חל חוק התיישנות על חובות אחרי שלשים שנה, Praescriptio triginta annorum, עיין מ"ש ר"ז ורהפטיג בספרו החזקה במשפט העברי, סוף עמ' 264 ואילך. וחוק זה הוא כשלש מאות שנה אחרי ר' ישמעאל. ובכי"ע: ר' ישמע' אומ' שלש שנים. ועיין בבלי צ"ו א' (לעניין מזונות).

31—32. וחכמים אומ' כל זמן שהיא בבית בעלה גובה כתובתה לעולם. משנתנו ספי"ב.

32—33. וכל זמן שהיא בבית אביה משכרת כתובתה עד עשרים וחמש שנים. בד, כי"ע וקנ"נ: גובה כתובתה וכו',[11] ובוודאי שכצ"ל לפנינו, והיא פיסקא ממשנתנו הנ"ל. וכנראה שהנוסח „משכרת" הוא תיקון ע"פ הסיפא: „כשם שהיא משכרת", עיין מ"ש להלן. ובירושלמי ובבבלי נחלקו אמוראים אם הלכה זו היא דווקא באין שטר יוצא מתחת ידה, או אפילו אם שטר כתובה יוצא מתחת ידה אנו מניחים שמחלה. וכן גם לעניין תוספת כתובה, עיין שם ק"ד ב' (ועי"ש נ"ה א') ובירושלמי ספי"ב ומקבילות.

33—34. כשם שהיא משכרת כתובתה עד עשרים וחמש שנים, כך יורשיה הבאין ברשותה משכירין כתובתה עד עשרים וחמש שנים. וכ"ה בד, אלא שבסיפא: יורשים הבאים ברשותה מוכרים כתובתה עשרים וחמשה שנים. ובכי"ע: כשם שהיא מזכרת כתובתה וכו' כך יורשין הבאין ברשותה מזכירין כתובתה עד עשרים וכו'. ובמשנתנו ספי"ב: מתה יורשיה מזכירין[12] כתובתה עד עשרים וחמש שנים.

ונחלקו הראשונים בפירושה; רש"י (שבועות מ"ח א') פירש: יורשיה מזכירין ותובעין וגובין כתובתה עד עשרים וחמש שנים משמת בעלה, ואם עברו כ"ה שנים ולא תבעוה הפסידוה. ובמאירי, עמ' 479, הביא בשם יש מפרשים: משעת מיתתה, וכ"ה בטור אה"ע סי' ק"א. ולכאורה הדברים קשים לכל הפירושים, שאם מתה לפני שעברו כ"ה שנים, הרי אין שום הוכחה שמחלה, ולמה נצרף את השנים שאחרי מיתתה לשנות חייה; ולפירוש השני קשה למה לא נדון את היורשין כשאר בעלי חוב שהם גובין לעולם. ואם אמרו כן באשה שהיתומים זנין

[10] לפי תוספות ק"ג א', ד"ה ברכת, ב"ב קמ"ד ב', ד"ה ברכת, אוה"נ לקוטים מפי' ר"ח, עמ' 80.

[11] בכל הנוסחאות של המשנה והתוספתא הגירסא היא „עשרים וחמש שנים". אבל בהלכות קצובות. שימוש ב"ד, הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' 126: אשה יכולה לגבות כתובתה עד עשרים וארבע שנים. ועיין בשנו"ס שם מכי"ר. ומה שתמה בהע' מ"ח שם הוא מפורש בבבלי ק"ד א': לר' מאיר מהו שתשלש, עיין ברש"י ובשאר מפרשים שם.

[12] במשנה שבירושלמי ובד' נפולי: מוכרין, כני' ד. ובשנו"ס לספרי בלק, הוצ' הורוביץ, עמ' 173, שו' 12: „דטר מוכרין ל מזכירין בוי"ר משכירין". והיא משכירין היא מזכירין.

אותה, מה נשתנו היורשין משאר בעלי חובות. ואפילו לשיטת הירושלמי, הר"ח ועוד שמדברים בשאין היתומין זנין אותה,[13] שאפשר לומר כשם שמוחלת על המזונות (שאינה רוצה לעבור לבית חמיה) כך מוחלת אף על הכתובה, אין טעם זה קיים ביורשין.

ולא עוד אלא שבתוספתא כאן מפורש „יורשיה הבאין ברשותה", וכבר נתבאר לעיל פ"ט, שו' 12—13, שלשיטת רוב הראשונים הכוונה כאן ללקוחות, והיינו שמכרה להם כתובתה, או שנתנה במתנה, וכאן בוודאי אינו מסתבר להניח שעברה על איסור ומחלה על כתובתה אחרי שמכרה אותה (עיין תוספות פ"ו א', ד"ה תיזיל), וכיצד נצרף את השנים שבחייה עם השנים שלאחר מיתתה. ואפילו אם נמנה כ"ה שנה לאחר מיתתה, הרי הלקוחות ששלמו בעד כתובתה למה יגרע דינן מבעל חוב. יתר על כן אם מכרה כתובתה הרי אין לה מזונות בין שמכרה בחיי הבעל בין שמכרה לאחר מותו[14] (כמפורש לעיל פי"א, שו' 5—6), ואין לה עניין לא למזונות ולא לכתובה, ובוודאי שאין לצרף את ימי חייה לשנים שלאחר מיתה.

ונראה שמטעם זה פירש הר"ח שהבבא האחרונה במשנתנו („מתה יורשיה מזכירין כתובתה וכו'") היא מדברי ר"מ, שכן הוא כותב (שבועות מ"ח א'): יורשיה מזכירין כתובתה עד כ"ה שנה וכו', נתאלמנה וישבה לה בביתו, ואם מתה בתוך כ"ה שנה לאלמנותה יורשיה מזכירין כתובתה, כלומר, נפרעין כתובתה,[15] אבל אם היתה בחיים אחרי מות אישה יותר מכ"ה שנה אין לה, שיש בכלל כ"ה שנה שתעשה טובת הנאה כדי כתובתה, כאשר מפורש בכתובות וכו'. ולפ"ז הפירוש הוא שאין היורשין גובין אלא בתוך כ"ה שנה לאלמנותה, אבל לאחר מיכן אינן גובין, משום שכבר נתקבלה כתובתה, והוא הדין אם מכרה כתובתה, והלקוחות לא תבעו את היורשין הפסידו, שכבר נתקבלה כתובתה, ואינה גרועה ממחלה להם.[16] והר"מ השמיט את דין הסיפא, וכנראה סמך על הר"ח שהיא אליבא דר"מ, ואינה הלכה.

35. ובעלי חוב גובין לעולם, אע"פ שאין משכירין. וכ"ה בד. ובכי"ע: שאין מזכירין, ובקג"נ: מפני שאין מזכירין. ובכבלי ק"ד א': אפילו שטר כתובה יוצא מתחת ידיה אינה גובה אלא עד עשרים וחמש שנה. מתיב רב ששת ב"ח גובה שלא בהזכרה וכו', הכא במאי עסיקינן כשחייב מודה. והאמר ר' אלעא שונין גרושה הרי היא כבעל חוב וכו', הכא נמי כשחייב מודה. ומכאן ברור שההלכה היתה ידועה בבבל כברייתא.

ובירושלמי פי"ב ה"ה, ל"ה ע"ב: באשה שיש לה כתובה גובה לעולם וכו', אפילו אשה שיש לה כתובה אינה גובה אלא עד כ"ה שנה. מילתא דר' אלעזר אמרה [כן, דאמר ר' אלעזר][17] ב"ח גובה לעולם, לא אמר אלא בעל חוב, אבל אשה אינה גובה אלא עד עשרים וחמש שנה (כלומר,

[13] כלומר, לפי רש"י בשיטת החכמים, עיין תוספ' רי"ד ק"ד א', ועיי"ש מ"ש בשם הר"ח, וציין גם לרש"י כאן נ"ה א', ד"ה כל זמן. ויש להוסיף גם פירש"י בשבועות מ"ח א'. וכן כתב בשם הר"ח בעיטור אות כ', כתובות, הוצ' רמא"י ל"א ע"ב (ורבינו ציין שם לעובדא שבבבלי ק"ד ב', עיי"ש). וכן במרדכי ספי"ב סי' רס"ה: נרסינן בירושלמי (פי"ב ה"ה, ל"ה ע"ב) אמר ר' אבין לא מסתברא אלא באשה שאין לה מזונות, אבל ביש לה מזונות אומר אני משום מזונותיה לא תבעה. וכ' פ' ר"ח. וכ"ה שיטת הראב"ן בתשובתו לר' יצחק הלוי סי' ק"ו, ד' פראג ל"ז ע"ב, הוצ' הר"ש אלבק, מ"ב ע"ד.

[14] ולא עוד אלא אם מכרה לאחר מותו אין לך תביעה גדולה מזו.

[15] זכרון של פרעון.

[16] והתוספתא לא נכנסה כאן לעניין תביעת הלקוחות מיורשי האשה (ואפשר שלא הניחה נכסים) אלא לתביעת הלקוחות מיורשי הבעל. ובירושלמי פי"ב ה"ה, ל"ה ע"ב, מפורש שאף לר"מ הטעם הוא משום מחילה, שכן אמרו שם: בטובה שעשו לה, שנחלטה (צ"ל: שנשלטה, כמו שהוא בד' קושטא) [ב]ניכסיה בחיי בעלה עד כ' וחמש שנה מחלה כתובתה. ועיין מ"ש בשטמ"ק ק"ד א' בשם תלמידי רבינו יונה, והוא, כנראה, ע"פ הירושלמי.

[17] כנ"ל להניה, ועיין בפ"מ.

דומיא דבעל חוב, דנקיט שטרא בידיה). ומכאן שבא"י אמרוה בשם אמורא. וכן היא ההלכה שכל זמן שאין ריעותא, והחזיב מודה אין אצלנו חוק התיישנות בחוב.

36–38. מי שהלך למדינת הים ובא, ואשתו תובעת מזונות, אם אמ' הוציאו לה מעשה ידיה במזונותיה, הרשות בידו. ואם פסקו לה בית דין מזונות, מה שפסקו פסקו. וכ"ה בד. ובכי"ע: מי שהלך למדינת הים ובאה אשתו ותובעת מזונות, אמ' להם צאו לה וכו'. ומגירסת כי"ע מוכח שהכוונה היא, שאמר עכשיו להם (כלומר לב"ד), צאו לה מעשה ידיה במזונותיה, שאינה יכולה לתבוע ממני בעד המזונות שהוציאה משלה, או שלותה ואכלה, שהרי יכלה להרויח במעשה ידיה, הרשות בידו לטעון כן, אבל אם כבר פסקו לה בית דין מזונות לפני כן מה שפסקו פסקו, ומפסיד את מעשה ידיה, אם לא עשתה. ועיין בר"מ פי"ב מה' אישות הכ"א, ובחי' הרמב"ן ק"ז א'. ולהלן נראה שהראשונים הבדילו (לכל הפחות בנוסח הברייתא שבבבלי) בין "ואמר" (שכוונתו שהוא טוען עכשיו: צאי מעשה ידיך וכו') לבין "אם אמר" (שכוונתו שהוא טוען שכבר אמר כן לאשתו לפני צאתו למדינת הים), עיין מ"ש להלן.

וביר'למי פי"ג ה"א, ל"ה ע"ד: הרי משבא ממדינת הים ואשתו תובעת מזונות, ואמר יצאו מעשה ידיה במזונותיה שומעין לו, ואם פסקו בית דין מה שפסקו פסקו. ר' ירמיה אמר בשאין מעשה ידיה כדי מזונה. כהדא שומעים לו? כמאן דמר אין מזונות לאשה מדבר תורה וכו'. ר' יוסי אומר בשיש מעשה ידיה כדי מזונ'. כהדא מה שפסקו פסקו? תיפתר בשפסקו יתר. ואף כאן פירושו שהוא טוען עכשיו יצאו מזונותיה וכו', ולר' ירמיה אפילו אם לא ספקו כדי מזונותיה יכול לטעון היית צריכה להדחק ולהצטמצם, למ"ד אין מזונות האשה דבר תורה. ולר' יוסי אינו יכול לטעון כן אלא דווקא אם ספקו, אלא שהוציאה בריות.

ובבבלי ק"ז א': ת"ש מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות ואם בא ואמר[18] צאי מעשה ידיך במזונותיך רשאי, קדמו בית דין ופסקו וכו'. ואף לפי גירסא זו ("ואם בא ואמר") משמע קצת[19] שהוא עכשיו טוען: צאי מעשה ידיך וכו', כפי' התוספות, ד"ה ואם בא (השני). ברם בריי"ף רפי"ג הגירסא היא: אם אמר לה צאי וכו', ולפי גירסא זו מסתבר יותר לפרש, אם אמר לה לפני שיצא: צאי מעשה ידיך במזונותיך רשאי, ואעפ"י שלא ספקה, הואיל וקבלה עליה (ולשיטת הר"מ אפילו שתקה ולא אמרה כלום), עיין להלן.

וכן מדייק ומבדיל הרמב"ן בין שתי הלשונות, אלא שדבריו "תוקנו" בחידושיו, והנכון הוא ברמב"ן כת"י ביה"מ כאן (וכן מעתיק גם בשטמ"ק בשמו), וז"ל: "ואמרי' בברייתא מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות ואמ' צאו לה מעשה ידיה במזונותיה, כלו' שלותה היא ואכלה, ואמ' הוא הרי היתה יכולה לעשות ולאכול, הדין עמו. ואם קדמו ב"ד ופסקו" וכו'. "ובנוסחא של ר"ח ז"ל ובהלכות[20] אם אמ' צאי מעש' ידיך[21] במזונותך רשאי, וכן בתוספת' אם אמ' הוציאו לה מעשה ידיה במזונותיה, ולפי זו הגרס' שאמ'

[18] בכי"מ חסרה כל הברייתא. ובחי' הרמב"ן מעתיק: ואמ' צאו לה מעשה ידיה וכו'. וברש"י מהדו"ק: ואמר לה בחזירתו (מלה זו היא הוספת פירוש של רש"י) צאי מעשה ידיך וכו'. ומהרי"ן אפשטין במוסף התרביץ ש"נ (פירושי רבינו יהודה בר נתן לכתובות, ירושלים תרצ"ג), עמ' 157, הע' 2, מביא בשם הבבלי כי"ר: ואמר לה. אלא שדבריו ז"ל אינם מדוייקים ואינם ברורים. ומה שתיקן בתוספתא הוציא[1] סמך על שנ"ס אצל צוקרמנדל ועל התוספתא בד"ח. ובד ובכי"ו מפורש: הוציאו. ומש"ש שנם בריטב"א הגירסא היא "ואמר לה' אין הדברים כן, ובריטב"א עצמו הגירסא היא "ואמר" (אלא שבשטמ"ק מביא בשמו: ואמר לה). וכן מש"ש "אבל בירוש' שלנו, ל"ה רע"ד, חסרה סיפא' אינו מדוייק, ובירושלמי אינו חסר כלום, וכמו שהעתקנו לעיל בפנים.

[19] אבל עיין מ"ש להלן, הע' 31, בשם הרא"ה.

[20] כלומר, בריי"ף רפי"ג.

[21] כ"ה בהוצ' שלפנינו ובשטמ"ק. ובכי' בטעות: צאי ידך.

להבא וספקא, אבל בלותה ואכלה ורוצה לחשב עכשו מעשה ידיה, והיא לא[22] עשתה כלום, יש לומ' הרשות בידו, וי"ל שאינו רשאי". ומפרש רבינו לפי הגירסא "אם אמר" שהכוונה לפני שיצא אמר לה להבא: צאי מעשה ידיך וכו'.[23] ורבינו כנראה לא הסתייע מן התוספתא אלא ללשון "אם אמר" שזו היא הגירסא הנכונה גם בברייתא שבבבלי.

אבל בחי' הרמב"ן שבדפוס (ק"ז א'): ובנוסחא של ר"ח ז"ל ובהלכות אם אמר לה צאי מעש' ידיך במזונותיך רשאי, וכן בתוספתא אם א"ל צאי מעש' ידיך במזונותיך וכו'. והוא "תיקון" מגיה מלומד שחשב שרבינו הבדיל בין הנוסח של הברייתא שבבבלי "ואמ' צאו לה מעש' ידיה במזונותיה" לבין נוסח הרי"ף והתוספתא שגרסו "א"ל צאי מעשה ידיך במזונותיך" שכוונתו שאמר לה כן לפני שיצא: צאי וכו', כלומר להבא.

ותיקון זה יש לו סמך במגיד משנה פי"ב מה' אישות הכ"א, בד"ק ובד"ו, וכ"ה שם: "מי שהלך למדינת הים ובא,[24] ואשתו[25] תובעת מזונות ואמ' צאי[26] מעשה ידיה במזונותיה רשאי. קדמו ב"ד ופסקו וכו'. ודעת רבינו בפירוש בריתות אלו כך הוא, מי שהלך למדינת הים ואחר חזרתו, אשתו שדחקת עצמה וניזונת תובעת מזונות, והוא אמ' צאו (כ"ה בד"ק) מעשי ידיה למזונותיה, רשאי, שכיון שנתפרנסה בלא הלואה אינו חייב ליתן לה כלום. ויש שם גרסא אחרת ואמר לה (כ"ה בד"ק ובד"ו) צאי מעשה ידיך במזונותיך (כ"ה בד"ו רפ"ד. ובד"ק בטעות: במזונותיה) רשאי, ופירוש שכבר אמר לה בצאתו, והיא שתקה. ובירושלמי (הנ"ל) מצאתי כגרסה הראשונה". ולפי גירסא זו במגיד משנה ברור שההבדל בין הגירסאות הוא בין "צאו מעשה ידיה במזונותיה" לבין "צאי מעשה ידיך במזונותיך", ממש כמו ברמב"ן בחידושין הנדפסין. ברם נראה שיפה תיקנו במ"מ שבד"ח של הרמב"ם: ויש שם גירסא אחרת: ואם אמר לה וכו', וההבדל הוא בין "ואמר" לבין "ואם אמר", כברמב"ן כת"י, וכמו שהוא בשטמ"ק.

וכן בר"ן רפי"ג: ואפשר דהיינו נמי ברייתא שהביא הרי"ף ז"ל בסמוך, מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות, ואמ' לה צאי[27] מעשה ידיה במזונותיה[28] רשאי, ואם קדמו ב"ד ופסקו, מה שפסקו פסקו. כך הגירסא במקצת ספרים ובירוש' ובתוס', אע"פ שאינה כן בהלכו' הרי"ף ז"ל. [והכי קאמר] מי שהלך וכו' ולותה היא ואכלה, וכשבא אמ' הוא לב"ד הרי היתה יכולה לעשות ולאכול, רשאי כלו' דהדין עמו, אבל אם קדמו ב"ד ופסקו מה שפסקו פסקו, ואינו יכול לטעון כלום וכו'. ולפי גירס' ההלכו' שגורסי' אם אמ' לה [ה"ק שאם הוא אומ' שכבר אמר לה][29] הוא בצאתו [צאי][30] מעשה ידיך והיא שתקה, הדין עמו אפי'

[22] כ"ה בגדפס ובשטמ"ק, ובכ"י בטעות: לו.

[23] וכן בריטב"א ק"ז א': ואמר צאי מעשה ידיך במזונותיך רשאי. פי' לישנא קלילא נקט, והכי פירושו שאם אמר שכן אמר לה כשהלך, וקבלה עליה רשאי לומר כן, כיון שעדיין לא פסק לה ב"ד.

[24] כגירסת כי"ו וד בתוספתא. וכן, כנראה, גרס גם הרא"ש בבבלי, כפי שיוצא מתוספותיו ק"ז א', אלא שיש שם חסרון, וצ"ל: [מי שהלך למדינת הים] ובא, ואשתו תובעת מזונות וכו'. וכן ברש"י מהדו"ק (לפי שטמ"ק): מי שהלך בעלה למדינת הים וחזר ובא (המלה ,וחזר' הוא פירושו של רש"י למלה ,ובא') ואשתו תובעת וכו'. ובפי' ר' יהונתן על הרי"ף: מי שהלך למדינת הים וחזר, ואשתו וכו', הכל כפרש"י במהדו"ק, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במוסף התרביץ ג' (פירושי ריב"ן), מבוא, עמ' II.

[25] כ"ה בד"ו רפ"ד. ובד"ק: אשתו.

[26] צ"ל: צאו, כפי שיוצא ברור מפירושו להלן.

[27] הנכון הוא בדרך חמים שבתמת ישרים, ל"ו ע"א: ואמר צאי (צ"ל: צאו) לה מעשה ידיה.

[28] כ"ה בד"ק ובד"ו רפ"ב. ובד"ח: ואמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך.

[29] כ"ה בדרך חמים הנ"ל (לעיל הע' 27). והוא מוסיף: בס"א הונה ה"ק שאם אמר לה הוא בצאתו צאי וכו'.

[30] כ"ה בדרך חמים הנ"ל.

בשלותה, לפי שהוא נאמן בכך וכו'. וברור שרבינו מבדיל בין הלשונות, כמו שהוא ברמב"ן בכת"י ובשטמ"ק. אלא שהר"ן גרס בתוספתא: ואמ' לה צאו מעשה ידיה וכו', כעין גירסת כי"ע, ולפיכך הבדיל בין גירסת התוספתא לבין גירסת הרי"ף, אבל הרמב"ן גרס בתוספתא: אם אמ' הוציאו לה מעשה ידיה במזונותיה (כגי' רמב"ן כת"י ושטמ"ק), והוא כגי' כי"ו וד, ולפיכך לא הבדיל בין גירסת התוספתא והרי"ף. ואף רש"י במהדו"ק (לפי שטמ"ק) גרס בבבלי: ואמר לה צאי מעשה ידיך וכו', ולפיכך פירש שאמר לה בחזירתו "צאי מעשה ידיך למזונותיך, כלומר אותה מלאכה שעשית לי בהיותי לשם טלי" וכו'.

ברם דיוק זה בלשון אינו הכרח גמור. ותלמידי רבינו יונה (בשטמ"ק) כתבו: אם אמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך נאמן,[31] ואין זה נכון, שבכל הספרים גורסין רשאי, ועוד דלשון אם אמר לא משמע הכי, אלא ודאי הכי פרישנא אם אחר שבא אמר לה תקח מעשה ידיך כו' שעשית בעודי במדינת הים למזונותיך, רשאי וכו'. הרי לך שפירש גם את הלשון "אם אמר לה" שכוונתו אם אמר לה עכשיו טלי מה שעשית במזונותיך. ועיין גם במאירי, עמ' 489, ד"ה כל שפסקו.[32]

סוף דבר, לפי גירסת התוספתא בכל הנוסחאות, המקויימות גם ע"י הרמב"ן והר"ן, והירושלמי מוכח שהוא יכול לטעון כשבא (אף אם לא אמר לה כלום כשיצא) שהיא תחשב מה שהרויחה ותנכה למזונותיה.[33] ואף אם לא עשתה כלום, אפשר שהוא רשאי לטעון צריכה היית לעשות, כפירש"י במהדו"ק, רבינו יהונתן כת"י, רמב"ן ור"ן הנ"ל ועוד. ודין זה הוא דווקא בדספקא, אבל אם אינה ראוייה למלאכה, או שאין מעשי ידיה מספיקים למזונותיה, אינו יכול לטעון. ולעומת זה לא שמעינן מינה כלום לעניין אם בא וטען: אמרתי לה לפני יציאתי למדינת הים: צאי מעשה ידיך למזונותיך וקבלה (או שתקה, לשיטת הר"מ ועוד), אם הוא נאמן[34] (ובכגון דא אפילו לא ספקא אינו חייב ליתן לה). והארכנו בזה מפני העירבוביא שבדפוסים של הרמב"ן, הר"ן והרב המגיד, שהיא נוגעת גם לנוסח התוספתא שהביאו.

38—40. אמ' ר' יוסה בי ר' יהודה לא נחלק אדמון וחכמי' על שפסק לה אביה שהיא יכולה לומ' אבא פסק עלי, מה אני יכולה לעשות, או כנוס או פטור. על מה נחלקו על שפסקה היא בעצמה וכו'. במשנתנו פי"ג מ"ה: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שילבין ראשה. אדמון אומר יכולה היא שתאמר אלו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי, עכשיו שאבא פסק עלי, מה אני יכולה לעשות, או כנוס, או פטור. ועיין בחי' הרמב"ן, במאירי, עמ' 494, ובשטמ"ק, ובתוספות ק"ח ב', ד"ה הפוסק. והברייתא שלנו בירושלמי פי"ג ה"ה, ל"ו סע"א, בבלי ק"ט א'. והתוספתא והירושלמי קיצרו בלשונם, והכוונה בסיפא: על מה נחלקו וכו' או כנוס או פטור,

[31] ולפי גירסא זו הרי ברור שהכוונה שאמר לה מתחילה לפני שיצא: צאי מעשה ידיך וכו', והוא נאמן שאמר לה כן, והיא קבלה עליה. ואף הרא"ה (לפי שטמ"ק) כתב: ובא ואמר צאי מעשה ידיך במזונותיך, כלומר, שכך קבלתי עמה בתחלה רשאי, כלומר, נאמן, דומיא דמאי דתניא באידך (כלומר, בברייתא שלעיל שם בסמוך בבבלי) שאם בא ואמר פסקתי ליך מזונות נאמן.

[32] ומ"ש שם: שאם כן אין לך אלמנה זוכה במזונות דל ועני ליתמי וכו', צ"ל: דטעני' (=דטענינן) ליתמי וכו'.

[33] וכן משמע מן הלשון "רשאי" שבתוספתא ושבבבלי, אבל לפי הפירוש שהכוונה לדברים שאמר לה כשיצא, היה צריך לומר "נאמן", כסינון הברייתא שלעיל בבבלי, ועיין מ"ש לעיל בפנים בשם תלמידי רבינו יונה. ופירוש הרא"ה (לעיל הע' 31) דחוק מאד.

[34] ובאוה"ג, התשובות, עמ' 367: אם אין טוען בעלה ואומר (צ"ל: שאמר) לה צאי מעשה ידיך במזונותיך יפרע עליה ויתן למפרנס מה שהלוה, אי נמי קדמו ופסקו לה ב"ד מזונות, אעפ"י שאמר צאי מעשה ידיך במזונותיך מוציאין מבעל ופורעין עליה וכו'. ומדבריו משמע שאם לא פסקו לה ב"ד נאמן לטעון שאמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך.

וחכמים אומרים תשב עד שילבין ראשה. ובירושלמי צ"ל: ופשט לו את הרגל, [שלא] תהא יושבת וכו'.

43—44. הפוסק מעות לבתו קטנה, ופשט את הרגל, כופין אותו ליתן, שזכין ואין חבין לו. בד: שזכין לקטן ואין חבין לו. ובכי"ע: שזכין לאדם ואין חבין לו. ועיין לעיל פ"י סה"ב, שו' 10—11. ועיין דברי אמת לר"י בכר דוד, בעניין קניינין, סי' ג', צ"ה ע"א. ובשו"ת מהר"מ מרוטנבורג כ"י (לפי הר"מ בלוך בד' בודאפעסט סי' ע"ז, הערה א'): ועוד ראי' מתוספתא דפ' בתרא דכתו' הפוסק מעות לחתנו ולבתו קטנה ופשט להם את הרגל כופי' אותו לתן, שזכין לקטן ואין חבין לו. וכע"ז גם בשו"ת הנ"ל, הוצ' רנ"נ רבינוביץ סי' ר"ה: הפוסק מעות לחתנו ולבתו ופשט לה וכו', כנ"ל. אבל בתשובה שלו בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתע"ג: הפוסק מעות לבתו קטנה ופשט לה הרגל וכו', כנ"ל. וכן במרדכי ב"מ פ"ו סי' שמ"ו: ופושט לה הרגל (כ"ה בד"ק ובד"ו רפ"ב. ובד"ח: ופשט לו את הרגל). ואם גירסא זו (ופשט לה, או: ופשט להם) נכונה הרי ברור מתוכה שפשט את הרגל פירושו כאחד הפירושים שהביא בערוך ערך פשט, והיינו שהוא מראה שאין לו מה ליתן, או שאינו רוצה ליתן, או כפירוש הראב"ן, ד' פראג קל"ג ע"ב, שהרחיב לו את הזמן.[35] אבל הר"מ בפיה"מ כאן ובפכ"ג מה' אישות הט"ז פירש שפשט לו את הרגל והלך לו.[36] וכן מביא בשטמ"ק ק"ח ב' בשם הראב"ד, וכן משמע ממכתב במצרים שנכתב במאה התשיעית לאלף הרביעי, עיין מ"ש בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ח. ורבינו יהונתן על הרי"ף בכ"י פירש: פשט לו את הרגל, שמת. ובמאירי, עמ' 494, הביא את שני הפירושים הללו. וכן משמע בירושלמי (כאחד משני הפירושים האחרונים), עיין מ"ש בה' הירושלמי הנ"ל.

ובשו"ת מהר"מ הנ"ל בד' קרימונא סי' קכ"ה: כדתניא בתוספתא וכו', ובפ' בתרא הפוסק מעות לבתו קטנה ופשט את הרגל ולא נתן, כופין אותו ליתן שזכין לקטן ואין חבין לו. ומשמע מלשונו שכופין ליתן למי שלא נתן, והוא תמוה מאד, שהרי בין בירושלמי ובין בבבלי אמרו שכופין את הבעל ליתן גט, עיין מ"ש להלן.

ובירושלמי פ"ו ה"ב, ל' ע"ג: ולא דברים שהן קונין באמירה הן וכו', הפוסק מעות לבתו קטנה כופין אותו ליתן. הא לגדולה לא? אמר ר' אבון כופין אותו ליתן גט. והירושלמי לא גרס בברייתא שלנו „ופשט את הרגל", ומכיון שאמרו „כופין אותו ליתן" הרי מוכח שהוא לפנינו,[37] ולפיכך שאל מאי שנא קטנה ומאי שנא גדולה, ואפילו בגדולה יכפו אותו ליתן.[38] ותירץ הירושלמי שהכוונה כופין את הבעל ליתן גט, ולא שכופין את האב, וממילא אין הוכחה שהאב לפנינו, והברייתא נסמכה למשנתנו שמפורש בה ופשט לו את הרגל, כלומר, שהאב אינו לפנינו. ולפ"ז כולם מודים בקטנה שפסק עליה אביה שמחייבים את הבעל ליתן גט, שהרי כל עצמו של סרוב הבעל לכנוס, או ליתן גט, הוא מחמת תנאי האב, ואין חבין לקטן אפילו בפניו,[39] ואין תנאי האב כלום. ולפ"ז ברור שהברייתא נסמכה למשנתנו בשפסק האב, כמו שראה לנכון במצפה שמואל.

[35] ולעיל שם, קל"ב ע"ד: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו הזמן ליתן לו.

[36] והיא פעולה חוזרת, דוגמת הלך לו למדינת הים, וכדומה. ולפי פירוש זה אין לומר: פשט להם את הרגל, או פשט לה את הרגל.

[37] ועיין בריטב"א ק"ח סע"ב שנדחק בפירוש הבבלי שם ק"ט א', ע"ש.

[38] אבל בירושלמי במקומו למשנתנו פי"ג מ"ה לא שאלו כלום, שהרי במשנתנו מפורש „ופשט לו את הרגל", כלומר שאינו לפנינו, עיין מ"ש לעיל בפנים, סד"ה הפוסק. ועיין בתוספות ק"ח ב', ד"ה הפוסק, בתוספות הרא"ש שם, ועוד.

[39] בירושלמי פי"ג רה"ה, ל"ו סע"א, פירשו את משנתנו: מתניתא בשפסק במעמדה, אבל לא פסק במעמדה אף רבנן מודיי. ולפ"ז כל המהלוקת היא בשפסק במעמד הבת, ולפיכך אמרו כאן „ואין חבין לו", כלומר, אין חבין לקטן אפילו בפניו. ועיין בתוספות ק"ח ב', ד"ה הפוסק.

ובבבלי ק"ט א' (אחרי שהביאו את הרישא של התוספתא, כלומר, דברי ר' יוסי בר' יהודה שם) אמרו מיד אחריה: תנא במה דברים אמורים בגדולה, אבל בקטנה כופין. כופין למאן, אילימא לאב איפכא מיבעי ליה. אלא אמר רבא כופין לבעל ליתן גט. ופירש"י: "במה דברים אמורים. אברייתא קאי. איפכא מיבעי ליה, אם באת לכוף את האב איפכא מסתברא טפי, לפי שהגדולה תנאה תנאי", כלומר, וקטנה אין תנאה כלום.[40] ומסיום לשון התוספתא "שזכין לקטן ואין חבין לו" ברור שמדברים בשפסק האב, ובריייתא זו נסמכה למשנתנו, ולא לרישא של התוספתא.

וכן בה"ג סוף ה' כתובות, ד"ו ע"ד ע"ד, הביא את משנתנו הנ"ל, ומיד הסמיך לה: תנא במה דברי' אמורים בגדולה אבל בקטנה כופין אותו וכו' (ואת הברייתא של ר' יוסי בר' יהודה לא הביא כלל). וכן פירש בשטמ"ק במקומו, ריש ד"ה תנא, ואח"כ סיים: לשון תנא משמע טפי דקאי על המשנה, וכמו שפירשו התוס',[41] דלא מצינו תנא דקאי עלה דבריתא בשום מקום.[42] וכן במאירי, עמ' 494: ופירשו בגמרא לדעתם (כלומר, לדעת החכמים במשנתנו) דווקא בגדולה, שאף היא הרגישה ברמאות (כלומר, כשפסק עליה אביה), אבל קטנה ודאי כופין אותו. ולפי דעת כל הקדמונים הנ"ל נסמכה הברייתא למשנתנו, ובפסק עליה אביה אנן קיימין, וכפי שמוכח בתוספתא. ועיין מ"ש על שיטת הר"מ ושאר פוסקים בבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ז, אות נ'.

44. שלש ארצות לנשואין וכו'. במשנתנו פי"ג מ"י: שלש ארצות לנשואין יהודה ועבר הירדן והגליל. אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך וכו'. ולפנינו פיסקא קטועה ממשנתנו,[43] כרגיל בתוספתא, עיין מ"ש לעיל ח"ב, עמ' 552, הערה 26. ועיין במשנת שביעית פ"ט מ"ב וב"ב פ"ג מ"ב. וכל אחת ואחת כענייננה.

44—47. במי דברים אמורים, בזמן שהיה מיהודה וארס אשה מיהודה, מגליל וארס אשה מגליל, אבל אם היה מיהודה וארס אשה מגליל, [מגליל, וארס אשה מיהודה], כופין אותו לצאת, שעל מנת כן נשאה. בכי"ו חסר "שהיה מיהודה וארס אשה מיהודה", אבל ישנו בד, בכי"ע וברוב רובן של הראשונים. והמוסגר חסר בד ובשיטה להרי"ן, עמ' רכ"ח, אבל ישנו בכי"ע, בשו"ת הרי"ף, הוצ' ר"ז ביעדנוביץ סי' קל"ט, בתוספות ק"י סע"א, בשו"ת מהר"מ שנביא להלן, במאירי, עמ' 503 ועוד. ובכל הנוסחאות שבתוספתא "כופין אותו". ואף בקג"נ: "כופין

[40] וכדברי רש"י במהדו"ק (לפי שטמ"ק): קטנה. דאין תנאה תנאי, דהא אין מעשה קטנה כלום, אין כופין אותו.

[41] עי"ש ק"ח ב', ד"ה הפוסק. ואין הכרח לפרש כן בדבריהם, עיין בתוספות הרא"ש שם, ד"ה על מה, וד"ה בד"א, בחי' הרשב"א שבשטמ"ק ק"ט א', סד"ה לא נחלקו, וסד"ה תנא, ובפירוש תלמידי רבינו יונה על הרי"ף שהביא בשטמ"ק שם. ועיין בשו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' רנ"נ רבינוביץ סי' שפ"ו, לו' ע"נ.

[42] לכאורה דבריו תמוהים, שהרי ה"תנא" הראשון שבבבלי (ברכות נ' ב') מפרש את הברייתא. אבל באמת המלה "תנא" שם מיותרת, ואינה בכמה מקורות (עיין דק"ס שם, עמ' 6, הע' ע') והכל הוא המשך הברייתא שלעיל, עיין בתוספתא שם פ"א סה"נ. ברם אנו מוצאים בבבלי כמה "תנא" שמפרשים את הברייתות, עיין ברשימתו של הר"ח אלבק בספרו "מחקרים בברייתא ותוספתא", עמ' 53 ואילך. ועיין בבלי נזיר ה' א', נ"ב ב' ועוד. ויש כמה "תנא" שאינן שייכות למשנה כלל, וביחוד באגדה (עיין סנהדרין כ"ב ב' ועוד), ובעיקר בזהות אנשים שדרכו של הבבלי לפתוח בתנא, עיין ר"ה נ' א', שם נ' ב', סנהדרין ק"א ב', שם ק"ה א', תמורה ט"ו א' (ועיין פסחים קי"ג ב', ושם אינה ברייתא של תנאים כלל, והלשון "תנא" הוא באשגרה מפני הפתיחה הרגילה בברייתות השונות: הוא . . . הוא . . . הוא). ועיין מ"ש הר"ח אלבק הנ"ל, סוף עמ' 53 ואילך.

[43] וכ"ה בר"ף פי"ג סי' ת"א ובכמה מן הראשונים שהבאנו להלן בפנים.

אותו" אלא שאין לדעת שם אם המלים האילו שייכים לכאן או לסיפא שאף שם בכי"ע: כופין אותו, עיין מש"ש. ולהלן, סד"ה עכשיו, הגהנו: אותן, עיין מש"ש.

ובירושלמי פי"ג ה"י, ל"ו ע"ב: מתניתה בשהיה ביהודה ונשא אשה מגליל, בגליל ונשא אשה מיהודה. אבל אם היה מיהודה ונשא אשה מיהודה, מגליל ונשא אשה מגליל, כופין אותה לצאת. ורבו הגירסאות אצל הראשונים ביחס לבי"ת („ביהודה", „בגליל") ומי"ם („מיהודה", „מגליל") בין בתוספתא ובין בירושלמי. ובירושלמי גיטין פ"ד ה"ב, מ"ה ע"ג: מתניתא שהיה מיהודה וכתב לגרש בגליל, מגליל וכתב לגרש ביהודה, אבל אם היה מיהודה וכתב לגרש ביהודה, מגליל וכתב לגרש בגליל הרי זו מגורשת. ואף שם אין הגירסא בטוחה ביחס לבי"ת ומי"ם, עיין בתוספות, רמב"ן, רשב"א שם ל"ד ב' ועוד (עיין מ"ש להלן גיטין פ"ו ה"ה).

ובתוספתא כאן כל הנוסחאות שוות בין ביחס לבי"ת ומי"ם ובין ביחס להגירסא „אותו" (כלומר, כופין אותו). ובראשונים עצמם לפעמים הגירסא משובשת, ואין לעמוד עליה אלא מתוך פירושיהם. ועיין מ"ש להלן על הסתירה בין הירושלמי והתוספתא.

והראשונים ז"ל מהם העתיקו את התוספתא בלי פירושים, ומהם שנשאו ונתנו בה. ונתחיל ברבותינו שהעתיקוה בלי פירוש.

ברי"ף פי"ג סי' ת"א: תוספת' שלש ארצות לנישואין, יהודה ועבר הירדן והגליל. במה דברים אמורי' בזמן שהיה מיהודה[44] ואירס אשה ביהודה, או בן גליל שאירס אשה בגליל, אבל בן יהודה שאירס אשה בגליל כופין אותה לצאת שעל מנת כן נשאה. ובתשובתו ד' ליוורנו סי' רי"ד: ואמר התוס' בד"א בזמן שהיה מיהודה וארש אשה מיהודה, או מגליל וארש אשה מגליל אבל וכו' כופין אותה לצאת. שעל מנת כן נשאה. ובהוצ' ר"ז ביעדנוביץ סי' קל"ט: ואמרי' בתוספתא שהיה מיהודה וארס אשה ביהודה, או בן גליל וארס אשה בגליל, אבל בן גליל שארס אשה ביהודה, או בן יהודה שארס אשה בגליל כופין אותה לצאת שע"מ כן נשאה. ברם בהלכות הרי"ף בשני כתי"י על קלף: כופין אותו לצאת (באחד מהם: לשאת). וכ"ה (כופין אותו) גם בתוספ' רי"ד ק"י ב'. וכן היה בריי"ף לפני המרדכי פי"ג סי' ר"פ בד' קושטא ובד"ו רפ"ב, וכן באגודה סי' קס"ט, קכ"א ע"ג.

וכן בעיטור ח"א, ריש פקדון, הוצ' רמא"י ס"ח ע"ב: וגרסינן בתוספתא בד"א בזמן שהוא בן יהודה ואירס אשה ביהוד', או בן גליל ואירס אשה בגליל, אבל בן יהודה שאירס אשה בגליל כופין אותה לצאת. אבל בעיטור כ"י על קלף: כופין אותו לצאת. וכוודאי שהנכון הוא בעיטור שבדפוסים, שהרי רבינו ממשיך: ש"מ כופין האשה לצאת, ואם לא רצתה מורדת היא. ומכאן שאין לסמוך על ההבאה מן התוספתא „אותו", כפי שמוכח מן הפירוש. וכן בשו"ת מהר"מ הוצ' רנ"נ רבינוביץ סי' שפ"ו מביא בין מן התוספתא ובין מן הירושלמי „כופין אותו", אבל מתוך פירושו ברור שצ"ל: כופין אותה. וכ"ה באמת בהעתקת תשובתו במהר"ח או"ז סי' קמ"ז, מ"ז ע"ד, ובשובות מיימוניות דשייכי להי' אישות סי' כ"ח. ובהגהות מיימוניות פי"ג מה' אישות (ד' קושטא): והכי גרסינן בתוספתא פרק בתרא דכתובות שלש ארצות לנישואין וכו', ומעתיק כל הברייתא כגירסת כי"ע (לרבות: כופין אותו). אבל להלן בסמוך מביא את פירוש הר"מ מרוטנבורג: אבל הר"מ ישבם וז"ל הכי פר' דתוספתא במה דברים אמו' שהיה מיהודה ונשא מיהודה אין כופין אותו לצאת וכו', עי"ש, וברור שצ"ל: אין כופין אותה. וכן בשו"ת הר"ן ד' קושטא סוף סי' י"א גורס בתוספתא: כופין אותו. אבל בד' רומי שם: כופין אותה. וכן מוכח מן העניין שם. ועיין להלן בתוספתא בסיפא ומש"ש.

היחיד הוא ר"ת[45] שהביא את התוספתא בגירסא שלנו („כופין אותו") ופירש על פיה

[44] כ"ה בר"ק ובשני כתי"י על קלף. ובד"ו רפ"ב: ביהודה. ובד"ח: בן יהודה.

[45] בשו"ת מהר"מ ב"ב הוצ' רנ"נ רבינוביץ סי' שפ"ו ומהר"ח או"ז סי' קמ"ז הנ"ל, הרא"ש פי"נ סי' י"ז, מרדכי פי"ג סי' ר"פ, אגודה סי' קס"ט, קכ"א ע"ג, ועוד, מביאים כן בשם ספר הישר (ואינו לפנינו

גם את משנתנו שבכפיית הבעל עסיקינן, לפי שכבודה בת מלך פנימה, והכל הוא לטובת האשה, והוכיח כן גם מן הירושלמי. וכופין את הבעל ליתן גט, ואומרים לו: או כנוס, או פטור.

ברם רוב הראשונים גורסין בתוספתא: כופין אותה, וכ"ה בריי"ף הנ"ל שלפנינו, וכן כנראה גרסו שם גם הריב"ש והרשב"ץ (עיין להלן), וכן הוא בתשובות הריי"ף הנ"ל, ובעיטור ובשו"ת מהר"מ ב"ב הנ"ל, ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' קפ"ו, ועיי"ש גם בח"א סי' תרס"ב (=ח"ג סי' תל"ג), הגה"מ פי"ג מה' אישות הי"ז (מד"ו רפ"ב ואילך), במאירי, עמ' 503, בראי"ש[46] פי"ג סי' י"ז ובטור אה"ע סי' ע"ה (נגד רבינו תם שהביאו שם), רבינו ירוחם, מישרים, נתיב כ"ג ח"ח (קרוב לסופו), הרב המגיד פי"ג מה' אישות הי"ז (בכל הדפוסים שבדקתי), שו"ת הר"ן סי' י"א הנ"ל (עיין מ"ש לעיל, סד"ה וכן בעיטור), בנימוקי יוסף, בשו"ת הריב"ש סי' קע"ז (כנראה, העתיק ע"פ הריי"ף), ועיי"ש סי' פ"א, בתשב"ץ ח"א סי' צ"ז (כנראה, ע"פ הריי"ף), ועיי"ש ח"ג סי' פ"ו וסי' ק"י וסי' קנ"ז ושו"ת הרשב"ש סי' של"ז (ונעתיק אותו להלן). ועיין שו"ת תרומת הדשן סי' רט"ו ושו"ת הרדב"ז ח"א סי' תל"ה. וכן היתה הגירסא בתוספתא לפני הר"מ, כפי שיוצא מדבריו בפיה"מ למשנתנו ובחיבורו פי"ג מה' אישות הי"ז. וכן מוכח להלן בתוספתא שהכפייה היא ביחס לאשה, וכפי שהוכיחו הראשונים מן המקבילה בירושלמי. וכן פירשו הגאונים את משנתנו שהבעל הוא הכופה, עיין אוה"ג, התשובות, עמ' 372 ואילך.

עכשיו נשאלת השאלה כיצד נשתבשה הגירסא "אותו" בכל כתה"י של התוספתא המקויימים גם ע"י רבינו תם שנדחק לפרש אותה. וקרוב בעיני שצ"ל בתוספתא: כופין אותן לצאת, כלומר, את הנשים (בת גליל שנארסה לבן יהודה, ולהפך) לצאת, ונתקצרה הנו"ן הסופית, וקראו אותה וי"ו. ושמא יש כאן תיקון מדעת, מפני הסיום "שעל מנת כן נשאה", כלומר בלשון יחיד, אבל פשיטא שאין כאן שום הוכחה, ורגיל הוא במקורותינו שמתחילים בלשון רבים ("נשים דעלמא", ובפרט בנידון דידן שיש לפנינו שתי דוגמאות) ומסיימים בהפשטת הלכה בלשון יחיד.

והתוספתא שלנו ופירושיה השונים שמשה סלע המחלוקת בין מהר"מ ב"ב ורבני צרפת. ומעשה שהיה ביעקב בר' משה מרוטנבורג שקדש ע"י שליח אשה מדורא, ודרש אח"כ שארוסתו תבוא למקומו, ופסקו כמה מן הגדולים שאינו יכול לכופה לצאת ממקומה, עיין שו"ת מהר"מ דפוס פראג וד' בודאפעסט סי' ר"נ וסי' רנ"א ובהוצ' מק"נ, עמ' 188 ואילך, וסמכו על פירוש ר"ת בתוספתא (עיין בהוצ' מק"נ הנ"ל). ורבינו תם גורס בתוספתא כגירסת הריי"ף ועוד, הראשון במי"ם, והשני בבי"ת, כלומר, שהיה מיהודה וארס אשה ביהודה, מגליל וארס אשה בגליל, אבל אם היה מיהודה וארס אשה בגליל וכו', דוגמת הירושלמי בגיטין שהבאנו לעיל, ד"ה ובירושלמי. ומפרש את התוספתא ואת משנתנו שאין כופין את האיש לצאת ממקומו, דווקא אם נשא אשה במקום מגוריו, אע"פ שהיא ממקום אחר, אבל אם נשא במקום האשה (מיהודה וארס אשה בגליל) כופין אותו ללכת למקומה. ואם האיש והאשה ממקום אחד ביהודה אע"פ שנשאה בגליל כופין אותו לצאת מגליל אפילו מעיר לכרך ומכרך לעיר וכו'. ובירושלמי,

בס' הישר). ור' אליעזר בר' אפרים בחשובתו למהר"מ ב"ב, הוצ' מק"נ, ברלין תרנ"א, עמ' 188, כותב: כי יש מן הגדולים שמפרשים בשם ר"ת. ולהלן שם, עמ' 189: וכן פי' רבינו ברוך בר' יצחק מפי' ר"ת. ובריטב"א (לפי שטמ"ק ק"י סע"א, ד"ה מתני') מביא את דברי ר"ת בשם התוספות. ועיין בתוספות ק"י סע"א, ולא הזכירו את ר"ת, ונרסו בתוספתא: כופין אותה. ועיין בתשובות בעלי התוספות סי' מ', הוצ' אינס, עמ' 106.

[46] בשטמ"ק ק"י ב', ד"ה לאתויי, מביא בשם הרא"ש: פשיטא דאין כופין אותה לצאת אחריו (כלומר, מא"י לחו"ל) וכו', וי"ל דמיירי אפילו הוא מחויל ונשא אשה בארץ, ובכה"נ כופין מיהודה לגליל, כדאית' בתוספ', והכא אין כופין משום ישובה של ארץ ישראל. ועיין בבלי ניטין מ"ד ב', ואין שום סתירה משם, ובהיא רוצה לצאת עסיקינן שם.

כנראה, גרס ר"ת כמו שהוא לפנינו (אלא שגורס שם: א ו ת ו), ומפרשו: מתניתא כשהיה ביהודה ונשא (כלומר, נשא שם, ביהודה) אשה מגליל, בגליל ונשא (כלומר, נשא שם) אשה מיהודה, בזה קיים דין משנתנו שאין מוציאין מארץ לארץ, הואיל ונשא אשה במקום מגוריו, אבל אם היה מיהודה ונשא אשה מיהודה, או מגליל ונשא אשה מגליל, אעפ"י שנשאה שלא במקום מגוריו כופין א ו ת ו לצאת, הואיל ושניהם ממקום אחד על דעת כן נישאת שישובו למקום מולדתם הקבוע.[47] ונמצא שאין מחלוקת בין הירושלמי והתוספתא, שהרי בתוספתא גרסינן: וארס אשה ביהודה, כלומר, במקום מגוריה, אבל בירושלמי נשא במקום מגוריו (ב י ה ו ד ה) אלא שהיא היתה ממקום אחר. ובסיפא של הירושלמי מדברים ששניהם היו ממקום אחד, אלא שנשא אותה במקום אחר.

אבל מהר"מ ב"ב החזיק בגירסת הרבים בתוספתא "כופין אותה" לצאת, ואם היו שניהם מיהודה וארס ביהודה או להפך, אין כופין אותה לצאת, אבל אם היה מיהודה אעפ"י שארס בגליל (והכל כגירסת הרי"ף וסייעתו, הראשון במי"ם והשני בבי"ת) כופין אותה לצאת למקומו. והוא מוסיף: והא דקתני שעל מנת כן נשאה, ולא קתני שעל מנת כן קדשה, כיון דבקידושין איירי, י"ל להשמיענו רבותא, דאפילו אם אחר כן נשאה באחת משאר המדינות, כגון בעבר הירדן, כופין אותה לצאת ליהודה מתי שירצה, שעל מנת כן נשאה וכו'. ואשר לירושלמי, אף הוא גרס שם הראשון במי"ם והשני בבי"ת, אלא שהירושלמי הרי מדבר מפורש ב נ י ש ו א י ן, ולפיכך אפילו אם היה מיהודה, הואיל ו ה נ י ש ו א י ן היו בגליל, וכן להפך, אין מוציאין אותה ממקומה. אבל אם היה מיהודה ונשא אשה גלילית ביהודה, ושוב מרדה ושבה אל בית אביה כופין א ו ת ה לצאת. והחילוק בין הירושלמי והתוספתא הוא שהתוספתא מדברת באירוסין והירושלמי בנישואין. ובסוף דבריו[48] חזר לפרש את התוספתא כשקדשה ע"י שליח, ובירושלמי הרי נקטו "ונשא" שאי אפשר לעשות ע"י שליח, ונקטו "ונשא" והוא הדין "ארס" בעצמו דומיא דנישואין שלא ע"י שליח, עיי"ש. ורבינו נדחק לפרש כן, כדי שהפסק שלו בעניין יעקב בר' משה שארס ע"י שליח לא יסתר את דברי רבינו תם, וכתב כן לרווחא דמילתא.

ומהר"ח או"ז (הנ"ל, מ"ח ע"ד) בעצמו מפרש את התוספתא כעין פירוש הראשון של מהר"מ, אלא שאומר שה"ה אם בן יהודה נשא בגליל, אלא שלא גילה דעתו בשום צד שרוצה להשאר בגליל, כגון שהניח נכסיו[49] וביתו ביהודה, אבל הירושלמי מדבר בנשא בגליל ועקר לדירתו ומכר נכסיו שביהודה וכו', ומשום הכי נקט בתוספתא אירס, כי בשעת אירוסין אין דרך למכור נכסיו ולילך למקום שמארס, וסיים שעל מנת כן נשאה, כלומר, נישואין דומיא דאירוסין, ובירושלמי נקט נשאה שדרך קודם נישואין למכור נכסיו ולילך לדור במקום שישא.

ואחרון אחרון, הרשב"ש בסי' של"ז כותב: ולפי דעתי שכל צער הזה לגדולים אלו ז"ל לתרץ הירושלמי והתוספת' שלא היו צריכים לכך, לפי שהתוספתא לא דברה אלא במי שהוא ממחוז אחד ונשא אשה במחוז אחר והוא שלה, והירושלמי לא דבר אלא באיש ואשה שהם ממחוז אחד, או ממחוזות חלוקים, ונשאו במחוז שאינו מחוזם, ומדיוק לשונם משמע לי כן, שהרי בתוספתא לעולם מזכיר היה מ י ה ו ד ה ונשא אשה מיהודה (צ"ל: ב י ה ו ד ה), מגליל ונשא אשה מגליל (צ"ל: ב ג ל י ל), שהרי בכל פעם שמזכיר שם האיש מזכירו במי"ם, ומקום האשה בבי"ת, והמ"ם מורה על ההעתק' והבי"ת היא נושאת מקום, ובירושלמי לעולם מזכיר שניהם במ"ם שהיא מורה על ההעתקה, וכיון שהמ"ם מורה על ההעתקה, נרא' שהירושלמי בשאין אח'

[47] הראשונים מעתיקים את נוסחת ר"ת באופנים שונים ביחס לבי"ת ומי"ם, אבל מתוך פירוש ר"ת מוכח שאין יסוד להניח שהיתה לפניו נירסא אחרת בירושלמי, חוץ מזה שגרס שם כופין ,אותו' (במקום ,אותה' שלפנינו).

[48] בשו"ת שלו הוצ' רנ"נ רבינוביץ סי' שפ"ו, בשו"ת מהר"ח או"ז סי' קמ"ז, מ"ט ע"ב, ובתשובות מיימוניות סי' כ"ח הנ"ל.

[49] ועיין בבלי ניטין מ"ד ב'.

מהם במקומו, לא האיש ולא האשה, אלא שכל אחד מהם ממחוז [אחד, או כל אחד מהם ממחוז אחר] ונשא במחוז שאינו לא מחוזו [ולא מחוזה], ולפיכך אני אומר לעניות דעתי שפירוש התוספתא הוא כך, שאם היה מיהודה וארס אשה ביהודה, או היה מהגליל וארס אשה בגליל, כיון שהמחוזות שוים ולא התנה עליה הוי כאילו הסכים לשבת עמה, כיון שהם ממחוז אחד, ואין שנוי במחוזות, וכן אם הוא מגליל ונשא אשה מגליל, אבל כשהוא ממחוז אחד והיא ממחוז א ח ר, אעפ"י שנשאה ממחוז שלה ולא התנה עליה, כיון שאין אדם עשוי להעתיק ממחוז שלו, וטלטולא דגברא קשה מדאיתתא, כדאי' בפ"ב דכתובות (כ"ח א') היה לה להתנות עליו, וכיון שלא התנית עליו, הוי סתמו כפירושו, והוי כאלו התנה עליה בפירוש שיוציאנה, וזהו שאמרו שע"מ כן נשאה. והירושלמי הוא, או כששניהם ממחוז אחד, או כל אחד מהם ממחוז אחד (צ"ל: אחר), ונשאו במקום שאינו מחוזם, ולפיכך כשנשא האיש לאשה הזו, והם כלם מיהודה, במחוז שאינו מחוזם יכול להוציאה ולהחזירה לעירו וכו'. ועיין ר"מ פי"ג מה' אישות הי"ז ובבית שמואל אה"ע סי' ע"ה ס"ק א', אות ב'. ועיין בבאור הגר"א שם, אות ג' ואות ד' בליקוט.

47—48. אם אמ' אני פלני מיהודה נשאתי אשה מגליל, אין כופין אותה לצאת. ובגליל כופין אותה לצאת. המלה "מיהודה" חסרה בכי"ו והשלמתיה ע"פ ד וכי"ע. וכגי' כי"ו הוא גם בד, אלא ששם חסרה המלה "אני". ולפי גירסא זו פירושו שאם אמר והזכיר בפירוש שהיא גלילית הוי ליה כאילו גילה דעתו שאין ברצונו לעקור אותה ממקומה, אבל אם הוא אמר שנשאה בגליל (כלומר, ולא הזכיר מוצאה), דינה כאילו נשא סתם וכופין אותה לצאת למקומו.

ברם בכי"ע: אמ' אני פלוני מיהודה ונשא אשה מגליל כופין אותו לצאת, ובגליל אין כופין אותו לצאת. והראשונים הנ"ל שדנו ברישא של התוספתא דלגו על ברייתא זו שבתוספתא ודנו במקבילה שבירושלמי. והיחיד הוא הר"ן על הרי"ף סי' ת"א שכתב: ומסיים בה בתוס' אי אמ' אני פלו' מיהודה נשאתי אשה מגליל כופין אותו[50] אע"פ שעומד עכשו בגליל. ובגליל אין כופין אותו[51] לצאת, כלומר, אע"פ שהוא מיהודה, יכול (צ"ל: ויכול) להוציאה מכרך שבגליל לעיר שביהודה, אם היה מושבו ביהודה בעיר, לא כל הימנו שיאמר לה כיון שאני יכול לכופך להוציאך מכרך של גליל לעיר של יהודה, כ"ש שאני יכול לכופך להוציאך מכרך שבגליל [לעיר שבגליל], דליתיה, אלא למה שנתרצית בלבד נתרצית. וגירסת הר"ן מאשרת את גירסת כי"ע, אלא שגרס "אותה" (עיין בהערות 50—51) במקום "אותו" שבכי"ע.

ובירושלמי פי"ג ה"י, ל"ו ע"ב: אני פלוני שמיהודה ונשא אשה[52] מיהודה כופין אותה לצאת, מגליל אין כופין אותה לצאת. אני פלוני שמגליל ונשא אשה מגליל כופין אותה לצאת, מיהודה אין כופין אותה לצאת. וכן העתיק מהר"ם ב"ב,[53] ופירש: אני פלוני שמיהודה, פי' כך היו רגילים לכתוב וכו', אנא פלוני שמיהודה וכו' וכל לישנא דשטר, עד שכותבין בו ונשא אשה ביהודה[54] כופין אותה לצאת אחריו ליהודה, מגליל אין כופין אותה לצאת, פי' אבל

[50] כ"ה בד"ק ובד"ן רפ"ב. אבל ברור שצ"ל: אותה, כמו שהגיה בדרך תמים שבתמת ישרים, ל"ו ע"ד. וכן מוכח מפירושו שם. ועיין בשו"ת שלו סי' י"א, עיין מ"ש לעיל בפנים, סד"ה וכן בעיטור.

[51] צ"ל: אותה, כמו שהגיה בדרך תמים הנ"ל, עיין לעיל הע' 50.

[52] בכל נוסחאות התשובה שבראשונים הנ"ל (לעיל שם) בשם הירושלמי: נשאתי (ונשאתי), אבל בהוצ' רבינוביץ לנכון: ונשא, וכן יוצא ברור מן הפירוש.

[53] בשיטמ"ק בב"ת ומ"ם. ואני מעתיק מהוצ' רנ"צ רבינוביץ סי' שפ"ו. ועיין גם בר"ש הנ"ל. ועיין להלן, הע' 58.

[54] כ"ה בכל נוסחאות התשובה. ואצל מהר"ח ארו"ח: מיהודה.

אם כתבו אני פלוני מיהודה ונשא אשה בגלי"ל (כ"ה בכל נוסחאות התשובה) אין כופין אותה לצאת מגליל. וכן יש לפרש אני פלוני מגליל, כדפרישית.

ופירוש ר"ת במלואו לירושלמי הנ"ל נעתק בתשובת ר' אליעזר בר' אפרים:[55] אני פלוני שביהודה נשאתי אשה ביהודה[56] כופי' אותו לצאת (מגליל ואין כופי' אותו לצאת מיהודה).[57] אני פלוני שבגליל נשאתי[58] אשה מגליל כופי' אותו לצאת (מיהודה, אבל אין כופין אותו לצאת מגליל).[59] ורבינו גרס גם בירושלמי "אותו" במקום "אותה" שלפנינו, כשם שגרס בתוספתא. ובריטב"א (לפי שטמ"ק ק"י א', ד"ה מתני') בשם ר"ת ישנה השמטה ע"י הדומות, עיי"ש.

ולפי הגירסא שלפנינו בירושלמי, ולפי הפירוש שהבאנו לעיל (שו' 44—47), ד"ה ואחרון אחרון), כוונת הירושלמי היא שאם נשא אשה בארץ אחרת, כגון בעבר הירדן, וכתב בכתובה שהוא והיא מיהודה כופין אותה לצאת מארץ הנישואין ליהודה, אבל אם כתב שהוא נושא אשה מגליל, אין יכול לכופה לצאת ליהודה, וכן להפך, ועיין בפירוש הירושלמי כאן בשו"ת הרשב"ש של"ז הנ"ל. ועיין בבאור הגר"א אה"ע סי' ע"ה ס"ק א', אות ג', ואות ד' בליקוט.

48—50. מוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שרובה ישראל, ואין מוציאין מעיר שרובה ישראל לעיר שרובה גוים. וכ"ה ברי"ף סי' ת"א, וממנו בתוספ' רי"ד ק"י ב', ברא"ש פי"ג סי' י"ז, בשיטה להר"ן, עמ' רכ"ח, ובשו"ת הריב"ש סוף סי' פ"ח. וכ"ה בפיה"מ להר"מ למשנתנו ובחיבורו פי"ג מה' אישות הי"ח ובמאירי, עמ' 503. ועיין בפיה"מ להר"מ בסוף מכילתין ובחיבורו פי"ג מה' אישות הי"ט ומ"ש בח"ד.

ובכי"ע: מוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שכולה ישראל, ואין מוציאין מעיר שרובה ישראל לעיר שכולה גוים. ובירושלמי פי"ג ה"י, ל"ו ע"ב: תני מוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שכולה ישראל (כגי' כי"ע בתוספתא), אבל לא מעיר שכולה ישראל לעיר שרובה גוים. ולכאורה יש כאן מחלוקת.

והדברים אמורים בא"י עצמה, או בחוץ לארץ עצמה, אבל מחו"ל לארץ מוציאין אפילו מעיר שרובה ישראל לעיר שרובה גוים.[60] ובבבלי ק"י ב': לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה גוים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל. ולהלן ע"ז פ"ה (כי"ע פ"ד) ה"ג: ישרה אדם בארץ ישר' אפי' בעיר שרובה גוים, ולא בחוצה לארץ,[61] אפי' בעיר שכולה ישראל. ובמכילתא לדברים (לפי מדרש תנאים, עמ' 58, מכ"י): מכן אמרו ידור אדם בארץ ישראל בעיר שכולה גוים, ואל ידור אדם בחוצה לארץ בעיר שכולה ישראל.

50—51. הוא רוצה לבא לארץ ישראל, והיא אינה רוצה לבא, כופין אותה לבא. היא רוצה, והוא אינו רוצה, כופין אותו לבא. וכ"ה בד, אלא שבכי"ו בט"ס ברורה: והוא אינו רוצה כופין אותה לבא. ובבבלי ק"י ב': ת"ר הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות, כופין אותה לעלות, ואם לאו, תצא בלא כתובה. היא אומרת לעלות והוא אומר שלא לעלות, כופין אותו לעלות, ואם לאו, יוציא ויתן כתובה.

[55] בשו"ת מהר"מ הוצ' מק"נ, עמ' 189. ואצל מהר"מ עצמו מקוצר.

[56] צ"ל: מיהודה. וכ"ה בתשובות מיימוניות, ברא"ש ובמרדכי הנ"ל בשם ר"ת.

[57] המוקף הוא פירוש ר"ת עצמו, ולא העתקה מן הירושלמי, ורבינו קיצר ולא העתיק את הפיסקאות "מגליל אין כופין אותו לצאת", "מיהודה אין כופין אותו לצאת".

[58] כל הראשונים שמביאים את דברי ר"ת מעתיקים בשמו מן הירושלמי: נשאתי (ולא: ונשא), והנכון הוא: ונשא, עיין מ"ש לעיל, הע' 52.

[59] כלעיל, הע' 57.

[60] ר"מ פי"ג מה' אישות הי"ט. ועיין בבאור הגר"א אה"ע סי' ע"ה ס"ק ג', אות י"ד.

[61] בכי"ו שם בטעות: לעיר.

אבל בכי"ע כאן בסיפא: היא רוצה לבוא והוא אינו רוצה א י ן כופין אותו. וכן בירושלמי פי"ג הי"א, ל"ו ע"ב: הוא רוצה לעלות לארץ ישראל, והיא אינה רוצה כופין אותה לעלות. היא רוצה והוא אינו רוצה א י ן כופין אותו לעלות.

וכבר ישב על סתירה זו בין הירושלמי והבבלי בתשובות מהר"מ ב"ב הוצ' רנ"נ רבינוביץ סי' שפ"ו,[62] ובהוצ' מק"נ (ברלין תרנ"א), עמ' 186, וייישב אותה בפתרון שהברייתא בבבלי מדברת בזמן הבית, והירושלמי בזמן הזה. אבל לפי פשוטו משמע שיש כאן מחלוקת בין התלמודים, וגירסת ד וכי"ו בתוספתא כמסורת הבבלי, וגי' כי"ע כמסורת הירושלמי, כרגיל בכתי"י של התוספתא, עיין מ"ש במבוא לתס"ר ח"ד, עמ' י"ג, לעיל ח"ב (כלאים), סוף עמ' 633, ד"ה נמצאנו, ועוד בכ"מ.

ובמשנתנו פי"ג מי"א: הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין, הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין. אחד האנשים, ואחד הנשים, ואחד עבדים. אבל בכמה כת"י חסר "ואחד עבדים", ולעומת זה בכמה נוסחאות: אחד נשים ואחד עבדים, עיין במבוא לנוה"מ למהרי"ן אפשטין, עמ' 691, ואילך. ובבבלי ק"י ב' (ערכין ג' ב'): הכל מעלין לאתויי מאי, לאתויי עבדים, ולמאן דתני עבדים בהדיא לאתויי מאי וכו'. ומכאן שכבר בזמן האמוראים היו חילופי מסורות במשנה, ויש ששנו שם עבדים, והיינו: אחד נשים ואחד עבדים, ויש שלא שנו עבדים, ושנו במשנתנו: אחד אנשים ואחד נשים, עיין במבוא לנוה"מ הנ"ל, עמ' 692.

ולפי גירסת המשנה: הכל מעלין וכו' אחד אנשים ואחד נשים משמע לכאורה שאף האשה יכולה לכפות את האיש לעלות, ואם אינו רוצה יוציא ויתן כתובה, כמסורת הבבלי והתוספתא בד וכי"ו. ברם בירושלמי ובתוספתא לא נזכרה כתובה, והברייתא (בכי"ע) מפרשת שחלוק דין האשה מדין האיש. והאשה מעלה פירושה שהיא רשאית לעלות לבדה, ואם הבעל אינו רוצה, אין לה דין מורדת. אבל אין כופין אותו לעלות ואין כופין אותו לגרש אם אינו רוצה. ברם כשהיא אינה רוצה לעלות, הואיל ובעלה יכול לגרש אותה בעל כרחה רשאי לגרש אותה בלי כתובה, משום שהיא משמשת הסיבה לגירושין והיא מעכבת אותו מלקיים מצוות ישיבת א"י, ואינו גרוע ממעיר לעיר באותה מדינה שיכול להוציא אותה ואפילו בחרם לארץ.[63] תדע לך שהוא כן שהרי להלן בסיפא בכל הנוסחאות של התוספתא: אין כופין אותה לצאת וכו', כופין אותה שלא לצאת. ואם היא אינה רוצה לצאת מא"י אין כופין אותה לצאת והיא יכולה להשאר לבדה, ואין לה דין מורדת, אבל כשהיא רוצה לצאת כופין אותה שלא לצאת, ובבבלי אף שם מסורת אחרת, עיין מש"ש להלן. ובמה"פ בסוף מכילתין, ד"ה אין, פירש שלפי הירושלמי אחד אנשים וכו' אסיפא דאין הכל מוציאין קאי, עיי"ש.

אבל לפי גירסת המשנה: "הכל מעלין אחד נשים ואחד עבדים" משמע לכאורה שאין כאן נושא אלא נשוא שמעלין את הנשים ואת העבדים, וכן הבין בשטמ"ק את דברי רש"י במשנתנו ד"ה הכל,[64] וממילא אין כאן קושי כלל למסורת הירושלמי ותוספתא כי"ע, עיין מ"ש ר"ד

[62] תשובות מיימוניות דשייכי לה' אישות סי' כ"ח, שו"ת מהר"ח או"ז פי' קמ"ז, מ"ח סע"ד, מרדכי פי"נ סי' ר"פ וראש פ"נ סי' י"ז.

[63] ואם אינה רוצה לצאת אין לה כתובה, עיין באוה"ג התשובות, עמ' 372, סי' תתל"ג–תתל"ה. ועיין בס' חקרי לב אה"ע סי' ל"ד שהעלה שאינו רשאי לעזוב אותה בחו"ל ולמנוע ממנה מה שראוי לה, אלא אם רצה מגרש שלא בכתובה, וציין לשו"ת הר"ן סי' ל"ח, ועוד, עיי"ש.

[64] שכן כתב שם: "ובמהדורא בתרא כתב (כלומר, רש"י) הכל מעלין. את כל בני ביתו וכו', פי' דקדק לפרש דמילת הכל קאי אעולין ולא על המעלין, מדאמרינן בגמרא הכל לאתויי עבדים". וכן משמע מדברי תוספ' רי"ד ניטין מ"ד ב', ונרס במשנתנו כאן: אחד נשים ואחד עבדים, עיי"ש. ובכתובות העתיק הרי"ד: א' אנשים א' נשים וא' עבדים, והפיסקא שלנו בתוספותיו לניטין מקיימת את דברי מהרי"ן אפשטין (שהזכרנו לעיל בפנים, סד"ה ובמשנתנו) שבכתובות היא תרכובת של שני נוסחאות.

הלכני (וויס) בתרביץ שכ"ט (תשרי תש"ך), עמ' 45 ואילך. אלא שאף פירוש זה קשה, שהרי בוודאי שמעלין עבד לכל מקום שבעה"ב רוצה,[65] שהרי הוא משועבד לו,[66] ועלינו לומר שלא נקטו עבדים אלא משום סיפא "ואין הכל מוציאין". ואף הסיגנון "הכל מעלין", "ואין הכל מוציאין" במשמעות נשוא הוא מגומגם קצת.[67] והר"מ (ה' עבדים פ"ח ה"ט) והראב"ד (הביאו הר"ן בסוגיין)[68] והר"י (ערכין ג' ב', ד"ה לאתויי) והטור פירשו שאף העבדים מעלים לא"י, והבעלים יכולים למכרו לאחר בא"י, ואם העבד רוצה להפקיע את עצמו בכוונה, הרי ברשות הבעלים למכרו לבעלים קשים בא"י.[69] ובטעם הדבר כבר פירש הראב"ד (הנ"ל) שהואיל ועבד מצווה במצוות כנשים אין הבעלים יכולים להפקיע ממנו מצות יישוב א"י. אבל בתוספתא ע"ז פ"ד (כי"ע פ"ג) הי"ח משמע קצת שאין העבד מעלה את בעליו, עיי"ש. ולפ"ז צריך לומר שלא שנו במשנתנו "עבדים", ואף לפנינו בתוספתא לא נתפרש דין עבדים, עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין הנ"ל, עמ' 692. ועדיין צ"ע בדבר.

51—53. **הוא רוצה לצאת מארץ ישר', והיא אינה רוצה, אין כופין אותה לצאת. היא רוצה והוא אינו רוצה, כופין אותה שלא לצאת.** וכ"ה בד ובכי"ע.[70] וכ"ה הלשון בירושלמי בסוף מכילתין. ועיין מ"ש בפירושה לעיל בסמוך, שו' 50—51, ד"ה ולפי. ובבבלי ק"י ב' הסדר בברייתא הפוך והסיגנון אחר, וכ"ה שם: היא אומרת לצאת והוא אומר שלא לצאת, כופין אותה שלא לצאת, ואם לאו תצא בלא כתובה (ובוודאי שאף לפי התוספתא הדין כך, שהרי כופין אותה שלא לצאת גם לגירסת התוספתא). הוא אומר לצאת והיא אומרת שלא לצאת **כופין אותו שלא לצאת**, ואם לאו יוציא ויתן כתובה. הרי לך שאף כאן שנו בבבלי "כופין אותו שלא לצאת" במקום "אין כופין אותה לצאת" שבתוספתא ושבירושלמי.

53—54. **המוציא שטר בבל, גובה עליו כסף בבל, ארץ ישראל, גובה עליו כסף ארץ ישראל.** וכ"ה ("שטר בבל", "ארץ ישראל") גם בד. ובכי"ע: שטר חוב כתוב בבבל וכו', **בארץ** ישראל וכו' והיא היא. וכבר העירותי בתס"ר ח"ב (ירושלים תפרח"י), עמ' 45, שכל הברייתא נכפלה להלן ב"ב פי"א ה"ג. והיא נשנית כאן אגב משנתנו בסוף מכילתין, וכמו שסיימו כאן "מה שאין כן בכתובת אשה". וכן הובאה הברייתא בבבלי ק"י ב'. ולפי שיטת הבבלי מסתבר לפרשה שהדינר בבבל משקלו יותר מאשר בא"י, ולפיכך נותן לו דינר בבל, כמקום הכתיבה, ולא כמקום הגבייה. ועיין על כל הברייתא בס' התרומות שער נ"ד ח"א, ובראשונים במקומו ק"י ב'.

54—55. **היה כתוב סתם, מוציאו בבבל, גובה עליו כסף בבל וכו'.** כלומר, אם לא היה כתוב שם המקום שנכתב השטר גובה את המטבע של מקום הגבייה. וכתבו תלמידי רבינו יונה (לפי שטמ"ק ק"י ב', ד"ה המוציא) שאפילו אם נתברר מקום הכתיבה אין

[65] ועיין בתוספות ק"י ב', ד"ה היא אומרת.

[66] עיין בתוספות ערכין ג' ב' שבשטמ"ק שם, אות א'. ואשר לסיפא "אין הכל מוציאין" הרי שם פירושו שאף אחד אינו מוציא (והלשון "אין הכל" הוא אגב הרישא) ואפילו אנשים.

[67] ואעפ"י שאמרו בבבלי ק"י ב': ואין הכל מוציאין לאתויי מאי? לאתויי עבד שברח מחו"ל וכו', ושם הרי בוודאי פירושו שאין מוציאין את העבד, אלא שאין להשוות דבר הבא מריבוי (שאינו נונע ישר ללשון המשנה) לדבר המפורש במשנה.

[68] אלא שמלשון הראב"ד ("שכופה את רבו להעלותו עמו") משמע שפירש שבעליו עולה לא"י ורוצה לעזוב את העבד בהו"ל שיעבוד שם בנכסיו, כמו שהבין לנכון בהפלאה ק"י ב', ד"ה לאתוי עבדים. ולפ"ז בעבד הכוונה היא שמעלה את עצמו בעל כרחו של בעליו.

[69] עיין בתוספות ק"י ב', ד"ה ה"נ. ועיין באוה"נ, הפירושים, עמ' 58—59, הע' ח'. ולפירוש הראב"ד (לעיל הע' 68) אין בכלל שום קושי.

[70] אלא שבכי"ע בסיפא: כופין **אותו** שלא לצאת, וצ"ל: **אותה**.

אנו הולכים אלא אחר מקום הגבייה, משום שבכוונה לא כתב שם המקום בשטר, ונשתעבד לו מדעתו ליתן לו כפי מקום הגבייה. וכן כתב הריטב"א ק"י סע"א והר"ן בסוף מכילתין, וכן משמע מדברי הרמב"ן ק"י ב' (לעניין כתובה) שכתב שם: גובה ממעות בבל, או מן המקום שנכתב, כשאר שטרות, או במקום שגרשה, שכך קבל עליו כשכתב סתם. אבל הרמב"ם בספי"ז מה' מלוה ולוה חולק. וכתבו בפירוש רבינו יהונתן על הרי"ף כת"י ובס' התרומות שנ"ד סי' ב' הנ"ל שהטעם הוא שאנו מחזיקים שבוודאי כאן היה דר גם בשעת ההלואה.[71] ובגידולי תרומה שם, שכ"ה ע"ג, תמה על שיטת הר"ן הנ"ל, כיצד מותר לו לשלם יותר ממה שהלוהו, והרי יש כאן רבית, ועיין מ"ש ע"ז בתיקון סופרים על העיטור, ק"י ע"ג, וציין להגהות מרדכי בסוף פירקין.

55—56. כתוב בו כסף סתם, הרי זה גובה כל זמן שירצה. וכ"ה בד. ובכי"ע: כל מקום שירצה. וכ"ה בתוספתא ב"ב הנ"ל (לעיל, שו' 53—54, ד"ה המוציא) בכל הנוסחאות לרבות קנ"ג. ועיין מ"ש להלן, ד"ה ובבבלי, בשם הראבי"ה. ולפיכך קרוב לוודאי שכן צ"ל גם לפנינו וכתב סופר: כל מק', וטעה הקורא וקרא: כל מן, ותקנו אח"כ: [ז]מן. ובבא זו דבוקה לשלפניה, והיינו אם היה כתוב "סתם", ולא נזכר בשטר לא שם המקום, ולא שם המטבע, גובה המלוה את השטר בכל מקום שימצא את הלוה, וכמטבע הכסף הפחות שיצא באותו מקום. ובטור חו"מ סי' מ"ב כתב: ואם אין שום מטבע מפורש הולכין אחר המטבע של אותו המקום שנכתב בו, אם נכתב בבבל נותן לו מטבע של בבל, אם נכתב בא"י נותן לו מטבע של א"י, ואם אין מפורש בו באיזה מקום נכתב נותן לו מהמטבע הקטן היוצא במקום שמוציא אותו. ועיין בפרישה ובדרישה שם, אות י"ט. ועיין בס' התרומות שנ"ד ח"א סי' ג' הנ"ל. ולשיטת הרמב"ן, תלמידי ר"י, הריטב"א והר"ן הנ"ל הדברים מובנים, שכן נשתעבד לו מתחילה.

ובבבלי ק"י ב': כתוב בו כסף סתם, מה שירצה לוה מגבהו. ועיין בבלי ב"ב קס"ה ב' ובראשונים כאן ושם, והמסקנא היא שנותן לו מטבע של כסף הקטן ביותר של אותו מקום. ובראבי"ה ח"ד סי' תתקי"ט, עמ' ש"א: ותנו רבנן המוציא שטר וכו' עד כתוב בו כסף סתם מגביהו בכל מקום שירצה.[72] מה שאין כן בכתובה.[73]

56. מה שאין כן בכתובת אשה. וכ"ה בבבלי הנ"ל, ואמרו שם עלה: אהייא? אמר רב משרשיא ארישא, לאפוקי מדרשב"ג דאמר כתובה דאורייתא. כלומר, כתובה אינה כשטר חוב, ואין הולכין תמיד אחר מקום הכתיבה, ואם המטבע הוא פחות במקום הגירושין, נותן לה כמקום הגירושין, וכמשנתנו ספי"ג, וכתובה דרבנן, ומקולי כתובה שנו כאן. אבל עיין מ"ש להלן, שו' 56—58, ד"ה ברם.

[71] לשון ר' יהונתן כת"י: דסתם' דמילת' במקום שהוא דר עכשיו היה דר בשעת הלואה, שאין דרך בני אדם לעלות ממקומם בכל שנה, אלא מיעוט', והילכ' אין אדם (כראה שצ"ל: אנו) חוששין למיעוט. וכע"ז בס' התרומות. ומסתבר שר' יהונתן שאב כאן מרש"י מהדו"ק, כדרכו, אעפ"י שבשטמ"ק לא הביאו. ועיין בר"מ וברמב"ן שהזכרנו בפנים (ומש"ש הרמב"ן בשם הר"מ). וצ"ע.

[72] וכ"ה גם ביאהרבוך הפרנקפורטי ח"ג, החלק העברי, ריש עמ' 11. ומלשונו ברור שמעתיק את הבבלי, ולא את התוספתא, עיי"ש. והגירסא "מגביהו בכל מקום שירצה" קשה מאד, וכי יכול הלוה לדחות את המלוה למקום שהוא רוצה, והרי לכל הפחות אנו הולכים או אחרי מקום ההלואה, או אחרי מקום הגבייה (אם לא נזכר מקום ההלואה), ומקום הגבייה תלוי במלוה ולא בלוה. וצריך לפרש שהלוה פורע למלוה בכל מקום שימצא אותו, אם הוא מרויח בכך, עיין חו"מ סי' ע"ד ס"ק א'. ויותר נ"ל לשער שיש השמטה ע"י הדומות בדברי הראבי"ה, וצ"ל שם: מגביהו [כל מה שירצה. ובתוספתא גרסינן הרי זה גובה] כל מקום שירצה, מה שאין כן וכו'. וגירסת התוספתא הוא מאמר המוסגר, כרגיל אצל הראשונים.

[73] ולא יפה עשו בתוספתא הוצ' ראם שפתחו הלכה חדשה בבבא שלנו (כלומר, במה שאין כן וכו').

56—58. נשא אשה בארץ ישראל וגירשה בארץ ישראל, נותן לה כסף ארץ ישראל [בא"י, וגרשה בבבל, נותן לה כסף א"י, בבבל, וגרשה בא"י, נותן לה כסף א"י.] כ"ה בד. והיא הגירסא הנכונה, ולפנינו, וכן בכי"ע, נשמט ע"י הדומות. ולהלן, שו' 61, ד"ה ובשטמ"ק, שערנו שכן היתה הגירסא גם לפני רבינו יונה ותלמידיו. ובכי"ו, כי"ע וד אין שום הפסק בין הלכה זו לשלפניה, והיא מפרשת את „מה שאין כן בכתובה" (וכן פירש בח"ד), ובכתובה נותן לה כמטבע הפחות (כסף א"י), אפילו אם נשאה בבבל. וסברו בבבלי שמטבע א"י פחות ממטבע בבל (כשם שהוא פחות ממטבע קפודקיא), ועזבו בתוספתא את הדוגמא של משנתנו („מעות קפודקיא")[74] ונקטו מעות „בבל", כדי להתאימה לרישא ולרישא דרישא כאן. וכן משמע[75] להלן, שו' 61, שאמרו: אע"פ שהן בבבל, ובתוספתא כאן מדברים רק במעות בבל לעומת מעות א"י.

ברם להלן נראה שבא"י פירשו שמטבע א"י יפה מכל הארצות, ות"ק של משנתנו סובר שכתובה דאורייתא, ולפיכך נותן לה ממעות א"י,[76] אעפ"י שהנישואין היו בארץ אחרת, ולפ"ז „מה שאין כן בכתובת אשה" מתפרש לחומרא, שנותן לה במטבע העדיף, אע"פ שהכתובה נכתבה בבבל, ואין דינה כבעל חוב שהולכין בו אחר מקום הכתיבה. ועיין מ"ש להלן בסמוך.

58—59. רבן שמעון בן גמליאל אומ' (במקום הנשואין) כתובת אשה ובעל חוב במקום הנשואין. המלים המוקפות ליתא בד ובכי"ע ובראשונים שנביא להלן. וכל הברייתות עד סוף הפרק נעתקו בשם התוספתא בעיטור כתובות, ד"ו ע"ד ע"ג, הוצ' רמא"י, ל' ע"א. והבבא שלנו בחי' הרמב"ן ק"י ב', ד"ה נשא, וברי"ן סוף מכילתין, סד"ה מקולי. ולכאורה מוכח מכאן שרשב"ג (המשוה אשה לבעל חוב) סובר שכתובה דאורייתא, וכשיטת הבבלי.[77] ועיין מ"ש להלן.

וכבר הקשו הראשונים[78] הואיל וסובר רשב"ג שכתובה דאורייתא למאי נפקא מינא באילו מעות הוא פורע לה, והרי צריך לשלם לה כשיעור הקצוב בתורה, ותירצו באופנים שונים. והרמב"ן והריטב"א פירשו שאעפ"י שסובר רשב"ג שכתובה דאורייתא היינו עיקר ההלכה, אבל השיעור הוא תקנת חכמים. וכן בעיטור הנ"ל: ש"מ דרשב"ג (דאמר) דסבירא ליה כתובה דאורייתא, אינו ככסף האמור בתורה ממש וכו'. ובמכילתא דרשב"י (המכילתא הבבלית, עיין במבוא שם, עמ' י"ג—י"ד), עמ' 209: רבן שמע' בן גמליאל אומ' כתובת אשה אין לה קיצבה מן התורה. ומלשון זה משמע כשיטת הראשונים הנ"ל.[79] ועיין מ"ש להלן.

ובבבלי י' א' הביאו שתי ברייתות סותרות, ולשיטת אחת מהן סובר רשב"ג שכתובת אשה מן התורה, ולדעת השנייה סובר רשב"ג שהיא מדרבנן, והפכו את השנייה, והוכיחו מן המשנה שלנו שהוא סובר שכתובת אשה מן התורה כבתוספתא כאן.

ובירושלמי בסוף מכילתין, ל"ו סע"ב, אמרו על משנתנו: נותן לה ממעות ארץ ישראל. הדא אמרה שמטבע ארץ ישראל יפה מכל הארצות. הדא מסייעא למאן דאמר כתובת אשה

[74] קפודקיא היתה מפורסמת במזרח התיכון בבית טביעת המטבעות שלה, עיין בס' An Economic Survey of Ancient Rome בעריכת T. Frank ח"ד, עמ' 714, 873. ועי"ש עמ' 218, ובהע' 36 שם.

[75] כלומר, שגירסת ד נכונה.

[76] והכוונה לכסף בשקל הקודש, לכסף ירושלמי, עיין להלן בסוף הפרק.

[77] וממילא עלינו לפרש אף את הרישא בשיטת הבבלי שמעות בבל עדיפות ממעות א"י, והת"ק סובר שכתובה דרבנן, וכמו שהבאנו לעיל, שו' 56, ד"ה מה שאין, ושו' 56—57, ד"ה נשא.

[78] עיין בתוספות י' א', ד"ה נותן, בשטמ"ק שם, ברמב"ן ובריטב"א ק"י ב', במאירי, עמ' 504, בשטמ"ק שם, ועוד.

[79] ועיין בתוספות סוטה כ"ז א', ד"ה איש.

מדברי תורה.[80] ודלא כרבן שמעון בן גמליאל, דתני כתובת אשה מדברי תורה. רבן שמעון בן גמליאל אומר אין כתובת אשה אלא מדברי סופרים. [הדה מסייעא למען דאמר מטבע היוצא].[81] ובפירוש הפיסקא האחרונה נ"ל שהכוונה לסוף משנתנו: נשא אשה בקפודקייא וגירשה בקפודקייא נותן לה ממעות קפודקייא, וכבר העירו הראשונים[82] שהיא משנה שאינה צריכה, ואמרו דלא נקטוה אלא בדרך איידי. אבל הירושלמי פירש שאפילו החכמים שסוברים שכתובה דאורייתא (לפי שיטתו) מכל מקום אינו נותן לה בקפודקייא אלא במטבע היוצא.[83] וכבר נחלקו אמוראים בכך בירושלמי פ"א רה"ב, כ"ה רע"ב: [רב] הונא בשם שמואל בשקל הקודש,[84] ר' בא בר בינא אמר מטבע היוצא וכו', וכן סוברים שם כמה אמוראים, והביאו הרמב"ן כאן ק"י ב'[85] והעיטור, כתובות, ד"ו ע"ד ע"ב, הוצ' רמא"י כ"ט ע"ד, ועוד. ושניהם סוברים שכתובה דאורייתא, עיי"ש בסוגיא, ולשמואל באמת משלם בכל מקום בשקל הקודש. ועיין בחילוקי מנהגים שבין אנשי מזרח וא"י סי' ז', הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' 102 ואילך, ובבאור שם. ועיין אוה"ג, התשובות, עמ' 38 ואילך.

ולפי הירושלמי הנ"ל עלינו להניח שלא ידע מדברי רשב"ג בתוספתא כאן, ודברי רשב"ג הרי מוכיחים אף על דברי הת"ק, ואם הוא סובר שכתובה דאורייתא, וחולק על הת"ק, מכאן שהת"ק (=ת"ק של משנתנו) סובר שכתובה דרבנן, וכל הברייתא היא ברייתא בבלית. אבל לפ"ז בהכרח שמעות בבל עדיפות ממעות א"י, וקשה מאד לפרש את הבבא שלהלן, שו' 60, ד"ה כולם, עיין מש"ש.

ולפיכך נראה שלשון רשב"ג כאן בתוספתא אינו מוכיח כלום, לא לכאן ולא לכאן. ולשיטת הירושלמי שמטבע א"י יפה מכל הארצות בוודאי סובר הת"ק גם בתוספתא שכתובה דאורייתא, ועדיפה מבעל חוב, שבעל חוב גובה את המטבע של מקום כתיבת השטר, אבל האשה גובה כתובתה לפי המטבע היפה שבשתיהן, ואם המטבע של מקום הגירושין יותר יפה מן המטבע של מקום הנישואין, גובה כמקום הגירושין, משום שכתובה דאורייתא,[86] ושיעורה קבוע במטבע א"י, היפה ביותר.[87] ורשב"ג סובר כתובה דרבנן, אלא שאף הכותב כתובה הרי משעבד את עצמו, ואשתו היא כבעלת חוב, והולכים אחרי מקום הנישואין (כלומר, מקום החיוב), ולפיכך נותן לה ממעות בבל (הפחותות) אם נישאת בבבל, ואינה עדיפה משטר שכתוב בבבל שגובה כסף בבל,

[80] עיין ירושלמי פ"ג ה"ה, כ"ז ע"ד.

[81] כן מעתיק בעיטור, כתובה, ד"ו ע"ד סע"ב, הוצ' רמא"י כ"ט ע"ד. וכ"ה בשטמ"ק י' א', ד"ה חכמים, בשם תלמידי רבינו יונה, ובהגהות מרדכי סוף כתובות.

[82] עיין רש"י מהדו"ק בשטמ"ק, וכ"ה בפי' רבינו יהונתן, במאירי, סוף עמ' 504, ובמלא"ש למשנתנו.

[83] אבל עיין בעיטור הנ"ל (לעיל הע' 81) שאף הוא כתב על בבא זו: אלא ודאי לרבנן איצטריך, וש"מ מטבע היוצא נותן לה, ופירשה ע"פ הבבלי שהחכמים סוברים שכתובה דרבנן. וצ"ע.

[84] ועיין בתוספות ב"ק ל"ו ב', ד"ה ושל, ובשטמ"ק כאן י' א', סד"ה רשב"ג (בשם שיטה ישנה). ואף שהירושלמי דייק ממשנתנו שנותן במטבע היוצא, אפשר ששמואל תירץ אותה, או שלא היתה לפניו בבא זו במשנתנו, כשם שאינה בהוצ' נפולי ובהוצ' לו (אבל מסתבר יותר שנשמטה בבא זו בשתי ההוצאות הנ"ל בטעות, ע"י הדומות).

[85] וכתב שם בסוף דבריו: ואל תטעה במה שתמצא עוד בירושלמי אמרין בשם ר' מונא במקום שאין כותבין, אבל במקום שכותבין מה דהיא מפקא היא נביא, דלאו אהא מילתא קאי אלא אמתני' קאי וכו'. וכנראה שרבינו כיוון לעיטור הנ"ל, שלא תטעה לפרש כן.

[86] ומה שכתבנו לעיל בפנים, ד"ה וכבר הקשו, ביחס לרשב"ג בשיטת הבבלי אפשר להעביר לדעת החכמים בשיטת הירושלמי.

[87] ורק אם נישאת בחו"ל ונתגרשה בחו"ל נוטלת במטבע היוצא לפי מ"ד אחד (ולפי מ"ד אחר אף שם נוטלת תמיד בשקל הקודש, עיין מ"ש לעיל בפנים).

ואין כאן מקולי כתובה. ורשב"ג חולק על הבבא "מה שאין כן בכתובת אשה",[88] וסובר שדין בעל חוב וכתובת אשה שוים בזה. והירושלמי מפרש את דבריו שבתוספתא כשם שהוא מפרש את דבריו שבמשנתנו שהוא מקל על הבעל, וכתובה דרבנן, ואין כאן קולי כתובה.[89]

59—60. חמש סלעים של בן, שלשים של עבד וכו'. עיין במשנת בכורות פ"ח מ"ז, תוספתא שם פ"ו הי"ב. ובירושלמי פ"א ה"ב, כ"ה ע"ב, הביאו משנת בכורות, ודייקו ממנה שלא שנתה כתובה, שבכתובה נותן ממטבע היוצא, ודחו: כלום למדו (מ)כתובת אשה לא מאונס וממפתה, מכיוון דתנינן האונס והמפתה, כמאן דתנא כתובת אשה עמהם. ולשיטת הבבלי דברי רשב"ג הוא מאמר המוסגר, ואנו חוזרים כאן לדברי חכמים, עיין מ"ש להלן בסמוך.

61. כולם אע"פ שהן בבבל, גובה עליהן כסף ארץ ישראל. וכ"ה בד. ובכי"ע: כולם אף על פי בבבל. ובעיטור, כתובות, הוצ' רמא"י, ל' ע"א, הנ"ל: כולן אעפ"י שהוציא בבבל גובה כסף א"י. והנכון כלפנינו, ופירושו שכל החיובים הנ"ל הקצובים מן התורה נותן להם כסף א"י, אעפ"י שהמעשה היה בבבל והגבייה היתה בבבל,[90] ואינן דומין לכתובה, שלפי משנתנו כולם מודים בה שאם נישאת ונתגרשה במקום אחד גובה במטבע היוצא. ובדברים הללו החיוב הוא קצוב, ואין הבדל באיזו מטבע הוא גובה ובלבד שיגבה כשיעור כסף ארץ ישראל. ובמכילתא דרשב"י משפטים כ"ב ט"ז, הוצ' אפשטין־מלמד, עמ' 209 (לעניין אונס ומפתה): ת"ל כסף. יכול בבליות עלמיות וקפוטקיות[91] וכו', אף כאן בשקל הקודש. ולשיטת הבבלי הנ"ל שמעות א"י פחותות ממעות בבל (עיין מ"ש לעיל, שו' 56—58, ד"ה נשא) קשה מאד לפרש בבא זו שבתוספתא, והרי שיעור הללו בוודאי קצוב מדאורייתא, ואיך אפשר לומר שיתנו להם בבבל במטבע הפחותה של א"י. ועוד שלהלן מפורש שהכוונה כאן לכסף ירושלמי, והוא המטבע העתיק, כלומר שקל הקודש.

ולפיכך נראה שאף בבא זו מתפרשת בשיטת הירושלמי, ומטבע א"י הוא יפה מכל הארצות, ובדברים הללו החמירו עוד יותר מאשר בכתובה, שבכתובה אם נישאת בבבל וניתגרשה בבבל נוטלת במטבע בבל, במטבע היוצא, אבל בדברים הללו אע"פ שהמעשה והגבייה היו בבבל משלמים כסף א"י[92] (כלומר, לפי שיעור כסף א"י).

ובשטמ"ק י' א', ד"ה חכמים (ד"ק מ"ט ע"ד), מביא בשם תלמידי רבינו יונה: "ורבינו יעקב ז"ל היה מתרץ שלא נחלקו אלא בתוספת, דבקפודקיא הוסיפו על מנה צורי, ואותו התוספת חייב לתת אותו, כדחזינן גבי בכור (בכורות נ' א') שחייב לתת לכהן התוספת שהוסיפו וכו', ורשב"ג[93] ז"ל היה אומר שאעפ"י שלא גרשה לשם נותן לה התוספת, ואין זה נכון, דבתוספתא משמע בהדיא דבאונס ומפתה אינו נותן התוספת שהוסיפו בשקלים, וכתובה מאונס ומפתה נפקא, וכי היכי דבהני אינו נותן התוספת, ה"נ בכתובה". ולפי גירסת כי"ו וכי"ע לעיל, שו' 56—58,

[88] וכן מפרש רש"י במהדו"ק (לפי שטמ"ק): והואי מה שאין כן, דלא כרשב"ג, דאמר במתני' דכתובה נמי אזלינן בתר שעבודא". ודברים הללו אפשר לומר בין למ"ד כתובה דאורייתא ובין למ"ד כתובה דרבנן. ועיין להלן הע' 89.

[89] ובפני יהושע ק"י ב' באמת הקשה על הבבלי כיצד אפשר להוכיח ממשנתנו שרשב"ג סובר כתובה דאורייתא, וכל דבריו שם קיימים גם לנבי התוספתא, וכמו שכתבנו לעיל בסמוך בפנים. ותירץ שהבבלי כאן סמך בעיקר על הסוגייא לעיל שם י' א', עיי"ש.

[90] התוספתא לא נכנסה כאן בעניין דין דיני קנסות בבבל, ואפילו דנו שם דיינין סמוכין מא"י.

[91] מכאן תשובה לדברי בעל שיטה ישנה שהביא בשטמ"ק (י' א', ד"ה רשב"נ) שכתב: וכל כסף האמור בתורה כסף צורי (עיין להלן בתוספתא), דהיינו מעות קפוטקיא. וכאן מפורש שכסף צורי לחוד וכסף קפוטקיא לחוד.

[92] ועיין בירושלמי שהעתקנו לעיל בסמוך, שו' 59—60, ד"ה חמש סלעים.

[93] כלומר, הסובר כתובה דאורייתא לשיטת הבבלי.

ד"ה נשא, אין שום הוכחה שמעות בבל יתירות על מעות א"י,[94] וממילא אין מכאן שום קושיא על ר' יעקב. ונראה שרבינו יונה גרס לעיל שם כגי' הדפוסים, וכמו שהוספנו בפנים, ולפי שיטת הבבלי אנו מוכרחים לפרש שם שכסף בבל הוא עדיף מכסף א"י, ולפ"ז מפורש כאן שבאונס ומפתה נותן כסף א"י ולא כתוספת מטבע בבל, ולפיכך הקשו תלמידיו מה שהקשו.

61—62. כסף שדברה בו תורה בכל מקום, זה כסף צורי. עיטור הנ"ל, כפר"פ פט"ז, עמ' שצ"א. ועיין ירושלמי קידושין פ"א ה"ג, נ"ט ע"ד, ה"ה, ס' ע"ג, ב"ר פנ"ח—ז', עמ' 626, פסיקתא דר"כ, ריש עשר תעשר, הוצ' מנדלבוים, עמ' 160, פסיקתא רבתי פ"ס א', הוצ' רמא"ש ב' ע"א, רות רבה פ"ז, י"א, שמר"ר פל"א י"ז, תנחומא וירא סי' ד', בהר (בשתי המהדורות) סי' א', שם ראה סי' י' (בובר סי' ד'), בבלי קידושין י"א א', ב"ק ל"ו ב', בכורות נ' ב'.

62. כסף צורי זה ירושלמי. בעיטור הנ"ל: וזהו ירושלמי (והמלים "כסף צורי" לא נכפלו שם). ובגנזי שכטר ח"ב, עמ' 159 (אוה"ג ב"ק, עמ' 31): וכסף צורי זה הו [י]רושלמי. ועיין בבלי בכורות נ' א'. ומכאן שכסף א"י שאמרו לעיל הכוונה לכסף ירושלמי, כסף צורי.

[94] מן הבבלי ק"י ב' אין שום הוכחה אילו מעות עדיפות מעות בבל, או מעות א"י. ולהלן שם אמרו (על הברייתא שלעיל): מה שאין כן בכתובה, אהייא? אמר רב משרשיא אגרשא, לאפוקי מדרשב"ג, דאמר כתובה דאורייתא. ופירשו רוב הראשונים (רבינו יהונתן, תוספ' ר"ד ק"א א', שטמ"ק, ר' יהודה אלמנדרי סוף כתובות ועוד) שאגרשא כוונתו ל"כתוב בו בבל, מנהגו ממעות בבל", ולפ"ז מה שאין כן בכתובה פירושו שאם נירשה בא"י גובה ממעות א"י, אעפ"י שנישאת בבבל, ומקולי כתובה שנו כאן, ומכאן בהכרח שמעות בבל עדיפות. ברם הרי אפשר לפרש אגרשא (כלומר, לאפוקי סיפא: כתוב בו סתם), היינו: כתוב בו א"י מנהגו ממעות א"י, ומעות א"י עדיפות ממעות בבל, מה שאין כן בכתובה שאם נתגרשה בבבל גובה ממעות בבל, אעפ"י שנישאת בא"י. ועיין בפי' תלמידי רבינו יהו (בשטמ"ק) שם, ד"ה כתוב בו, ואפשר מאד שפירשו כנ"ל. ועיין שם בריטב"א במקומו שם. אבל בתוספתא לעיל, שו' 56—58, מוכח בפירוש שמעות בבל עדיפות, לפי שיטת הבבלי שהחכמים סוברים שכתובה דרבנן, ומקולי כתובה שנו כאן.

THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA

Library of Congress Catalogue Card Number: 55-8788

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

PRESS OF Maurice Jacobs, INC.

1010 ARCH STREET, PHILADELPHIA, PA. 19107

TOSEFTA KI-FSHUṬAH

A COMPREHENSIVE COMMENTARY
ON THE TOSEFTA

PART VI

ORDER NASHIM

by

SAUL LIEBERMAN

Published by
THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA
WITH THE HELP
OF THE GUSTAV WURZWEILER FOUNDATION
NEW YORK, 5727 — 1967